NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook. PAULUS.

Vijfde Deel.

(NOVEMBER CIƆIƆCCCXXXVI TOT OCTOBER CIƆIƆCCCXXXVII.)

AMSTERDAM,
BIJ G. VAN PEURSEM.
1837.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

INLEIDING.

Het zal niemand verwonderen, dat bij het ingaan van een nieuw tijdvak, onze blik zich op de eerfte beginfelen van dit Tijdfchrift meer bepaaldelijk vestigt, en wij op nieuw gadeflaan, zoo wel de omftandigheden en uitzigten onder welke wij dezen arbeid begonnen hebben, als het oogenblik waarin wij ons thans bevinden. Dank zij der onderfteunende hand Gods, die ons tot op dezen ftond bij zoo veel gebrek en ongefchiktheid van onze zijde, bij alle worftelingen in ons binnenfte en in de uiterlijke omftandigheden, ftaande hield. Het pad hetwelk wij ingetreden zijn, wordt niet effener naarmate het ons verder leidt, en wij gevoelen telkens de moeijelijkheid om met opregtheid en zachtmoedigheid tevens dat pand te handhaven, 't welk wij meenen ons toebetrouwd te zijn. Zonder het vertrouwen op Hem, wiens eer wij wenfchen te verkondigen, zonder menig liefelijk blijk van goedkeuring en hartelijke belangftelling, zouden wij het toch niet hebben durven ondernemen om onzen weg te vervolgen. De moeijelijkheden nemen toe; de vraagftukken vermenigvuldigen zich, en de gezigteinder wordt in vele opzigten duisterder.

Toen wij in Mei 1834 ons eerfte Nommer in het licht gaven, wenschten wij de tolken te zijn van diegenen, die met meerder of minder helderheid erkenden, dat zij van de duisternis waren geroepen tot het licht, en dat er eene nieuwe wereld voor hunnen blik was geopend geworden. — Wij wenschten toen niet alleen ons aan te fluiten aan de zoodanigen onder andere volkeren, bij wie dat zelfde licht was opgegaan, maar tevens de overtuiging op te wekken van het beftaan van dat innig verband tusfchen het heil des lands, den bloei der Kerk, en het geluk van het doorluchtig Stamhuis van Oranje, hetwelk door onze Gefchiedenis op eene zoo treffende wijze wordt aangewezen. — Wij verlangden de gebreken van onzen Kerkftaat bloot te leggen, maar met de hoop van daardoor deszelfs Leeraars en overige leden tot naijver op te wekken; en indien het in den weg Gods was, mede te werken tot eene geestelijke herleving van die beftaande Kerk, in wier midden er toch nog zoo velen zijn, die de waarheid, welke in Christus is, opregtelijk belijden. — Wij wenschten eindelijk ook op de nationale Letterkunde eenigen invloed uit te oefenen, ten einde den ftroom der buitenlandfche zedeloosheid, waarmede wij aan alle kanten bedreigd worden, tegen te gaan.

Een vlugtige blik op hetgeen ons omringt, op het vele dat zich in dien korten tijd ontwikkelde, toont ons onze kortzigtigheid, en hoe door omftandigheden, die geheel buiten onze berekening liggen, alles telkens eene geheel verfchillende wijziging ontvangt.

In het Godsdienftige had weldra na de oprigting van ons blad, eene gebeurtenis plaats, die door velen als van weinig beteekenis befchouwd wordt te zijn, doch waarvan wij nimmer het gewigt miskend hebben. De breuk in de Kerk beftond; de miskenning en onderdrukking van die waarheden, die den grond van de Gereformeerde godsdienst uitmaken, was reeds door velen aangewezen, en bij het toenemen der belangftelling in de van ouds beledene waarheden was eene tegenkanting tegen het heerfchend ftelfel in de Kerk onvermijdelijk. Wij hadden gehoopt, dat binnen de Kerk zelve deze tegenftand zich zoude ontwikkeld hebben, en daaruit eene hervorming, geenszins eene omverwerping zoude geboren worden, toen door eene reeks van omftandigheden, die nog alle versch in het geheugen liggen, met de afzetting van Leeraars, en den uitgang van leden, eene gemeente zich op vele plaatfen van ons Vaderland vormde, die, hetzij dan erkend of niet erkend, toch reeds als beftaande befchouwd moet worden, en door het geheele land verfpreid is. Hoewel ook wij vroeger of later het uitbreken van een dusdanigen tegenftand hadden vooruitgezien, verklaarden wij toen de wijze, waarop dezelve zich vertoonde, te moeten afkeuren, en te oordeelen, dat de beginfelen van dit werk niet van overijling en voorbarigheid waren vrij te pleiten. Doch fchoon wij het er voor hielden, dat de omftandigheden, die eene affcheiding noodzakelijk en pligtmatig maken, nog niet daar waren, zoo wenschten wij daarom geenszins (en wij kunnen dit thans minder dan immer), de mogelijkheid voorbij te zien, dat God ook wel door een zoodanigen weg zijne Kerk zoude kunnen herftellen. Ook hebben wij, zoo wij hopen, fteeds op den voorgrond gefteld, dat wij de afgefcheidenen als broeders, als belijders derzelfde waar-

heid, die wij wenſchen aan te kleven, lief hadden; dat wij deel namen in de verdrukking die over hen gebragt werd, en dat wij luide daartegen onze ſtem wenschten te verheffen. Deze laatſte gevoelens zijn bij ons nog aangewakkerd geworden, naarmate de moeijelijkheden, waarin zich de afgeſcheidenen gewikkeld zagen, toenamen. Dat deze onze gezindheid van dien kant daar niet beantwoord werd, lag in zoo verre in den aard der zaak, als de ondervinding leert, dat zij die tot zulke beſlisſende maatregelen overgaan, degenen die niet mede volgen, ſteeds moeten miskennen. Van daar dan ook, dat terwijl door velen ons blad geacht werd eene brug tot de ſcheiding te zijn, ons door de afgeſcheidenen zelve de blaam van ontrouw werd toegeworpen. Mogten dergelijke beſchuldigingen ons leiden tot zelfbeproeving, doch ons niet den moed doen verliezen in de handhaving van hetgeen wij overtuigd zijn waarheid te wezen!

Eindelijk ook, zagen wij eenen geliefden broeder en medearbeider tot de afgeſcheidenen overgaan. Wij konden zijne overtuiging niet deelen, maar eerbiedigden dezelve, evenzeer als de ziels-werkzaamheden, welke dezen ſtap bij hem hebben vergezeld.

Eene tweede gewigtige gebeurtenis in de geſchiedenis van ons Tijdſchrift, was de verſchijning van de Roomsch-Catholieke Stemmen; een weekblad, over welks aard en ſtrekking wij ons meermalen hebben uitgelaten. — Wij hebben ſteeds de geſchillen met de Roomſche Kerk dan alleen aangeraakt, wanneer de aard der onderwerpen zulks bepaaldelijk medebragt; door dit Weekblad, hetwelk ons als het ware op den voet volgde, ſchenen wij tot eene meer bepaalde polemiek uitgelokt te worden; doch wij zijn daarin niet getreden, daar het meer onze bedoeling bleef iets tot opwekking en opbouwing onzer Christelijke landgenooten toe te brengen, dan eenen ſtrijd te hernieuwen, die reeds zoo dikmaals gevoerd is, en die zoo ligt gevaar loopt op het terrein van ſpitsvondigheden en redekunſtige wendingen overgebragt te worden. Wij zullen het Catholicismus en deszelfs aanmatigingen geenszins uit het oog verliezen, doch beſchouwen op dit oogenblik het ongeloof en den afval in den boezem onzer eigene kerken als een ruim zoo gevaarlijken vijand.

De nationale vraagſtukken, waarmede wij ons ſomtijds bezig hielden, waren in den laatſten tijd minder levendig. De Belgiſche zaak toch, die in de jaren 1830 en 1831 alle gemoederen met belangſtelling vervulde, is nu een diplomatiek vraagſtuk geworden, hetwelk door de dagbladen reeds zoo menigmaal is beſproken, en door de meesten onzer landgenooten als een onoplosbaren knoop wordt beſchouwd.

Vóór eenige jaren beleefden wij een tijdſtip van geestdrift en kracht-inſpanning; in dit oogenblik heerscht, niettegenſtaande den nog ſteeds onbeſlisten toeſtand der zaken, eene meerdere rust en welvaart dan men had kunnen verwachten, en desniettemin blijft er eene ſombere onzekerheid heerſchen, en de toekomst wordt met geene gerustheid te gemoet gezien. Is dit niet gelegen, onder anderen, in de overtuiging, dat de vlam die in 1830 de Europeſche Staatsinrigtingen bedreigde, nog niet gebluscht is, maar nog overal onder de asch blijft ſmeulen, terwijl de teekenen van deszelfs voortdurend aanwezen maar al te duidelijk zijn? En moet het van de andere zijde ook niet erkend worden, dat de toeſtand van het Vaderland altijd hagchelijk blijft, zoo lang de jaarlijkſche opofferingen zoo gewigtig blijven, als thans het geval is, en alleen beſtreden kunnen worden door eene onafgebrokene reeks van voorſpoedige omſtandigheden? Eindelijk kunnen wij niet ontkennen, dat de gebeurtenisſen der laatſte maanden, en de vervolgingen van Nederlanders voor Nederlandſche Regtbanken ter zake van Godsdienst, eenen bedroevenden indruk op ons gemaakt hebben, bij welken wij ons minder opgewekt gevoelen tot die uitſtortingen van nationaal gevoel, waaraan wij ons anders zoo gaarne overgaven.

De Letterkunde heeft eene min gewigtige plaats in ons blad vervuld dan wij zelve verwacht hadden; het getal der oorſpronkelijke werken, opgeſteld in dien zin, dien wij als wenſchelijk beſchouwen, was gering, en bepaalde zich meestal tot eenige welgelukte navorſchingen en bearbeidingen van ſommige vakken onzer Geſchiedenis. – In de Dichtkunst was er weinig dat onze aandacht boeide, en terwijl van de eene zijde het belang der Letterkunde voor dat der godsdienſtige vraagſtukken, die toch meer en meer veler belangſtelling wekten, ſcheen te wijken, zocht de wereld, die met verachting op deze geſchillen moet nederzien, in de ſteeds zedeloozer tooneelſtukken en romans onzer naburen eenen prikkel, die ſterker en ſterker moet worden, naarmate men van de waarheid en den goeden ſmaak afwijkt. — Zoo de gruwelijke Franſche Letterkunde dezer dagen nog niet geheel op onzen bodem werd overgeplant, is dit voornamelijk daaraan toe te ſchrijven, dat de nadrukken dier werken hier zoo algemeen en goedkoop verſpreid worden, dat er voor den vertaler geen uitzigt op eenig voordeel overblijft.

God beware genadiglijk ons Vaderland, en vooral onze jeugd, voor de gevolgen van zulk eene lectuur!

Zoo treden wij thans een nieuw tijdperk in, zoo wij vertrouwen met dezelfde beginſels, die wij bij den aanvang onzer loopbaan ontwikkelden; doch tevens met de verkregene ondervinding, hoe zeer onze krachten bij zulk eene gewigtige taak te kort ſchieten. Doch in oogenblikken gelijk dezen, meenden wij het ſtrijdperk niet te mogen verlaten, en die waarheid te moeten handhaven, die ons, hopen wij, meer en meer dierbaar zal worden. — Zoo zeer echter als wij ſtellige *beginſels* wenſchen te handhaven, zoo weinig kunnen wij een vast en onveranderlijk *ſtelſel* omtrent derzelver toepasſing belooven, in het midden van bewegingen, waar wij ons zelven niet buiten kunnen ſluiten, en van ont-

wikkelingen, waarvan de afloop niet te voorzien is. Dit wenſchen wij, dat wij met opregtheid hetgeen in ons eigen gemoed omgaat, aan onze lezers mogen mededeelen: mogt het ſlechts éénmaal blijken, dat ook deze bladen dienstbaar waren aan de uitbreiding van het rijk onzes Heeren!

HET GELOOF VAN ABRAHAM.

Wonderlijk was van den beginne de weg van God met de wereld, die Hij zich ter eere geſchapen, met de vergadering der geloovigen, die Hij zich ten erve uitverkoren heeft. *Wonderlijk* is Zijn Naam, en *Wonderlijk* is Zijn doen; daar in verheerlijkt zich de Majesteit uwes Gods, daarin verblijdt zich uw, dus zelfs geoefend en beproefd geloof, o gij volk, dat naar Zijnen Naam wordt genoemd! Wonderlijk, dat is, de overlegging en alle denkbeeld van menſchen of Engelen te boven gaande, ja meestal rechtſtreeks tegen menschlijke gedachten aandruiſchende, is het woord Zijner Openbaring. Dat is het in de wijze reeds, waarop in hetzelve de eenig behoudende Waarheid wordt tot ons gebrácht. Is ook dit, onder velen, niet wonderlijk, dat die groote Godskracht, waardoor alleen de zaligheid Gods door den verloren zondaar wordt aangegrepen, het Geloof, ons door geheel de Schrift henen in zijne hoogſte volkomenheid wordt voorgeſteld, in den Perſoon en de Geſchiedenis van dien éénen Aartsvader, in wien ook alle de geſlachten der aarde gezegend worden? Is het niet *wonderlijk*, dat van dat eeuwig Evangelie: *de rechtvaardige zal uit het geloof leven* (1), de Heilige Geest niet ſlechts onder de bedeeling van het Oude Testament, maar nog veel meer in de Schriften van het Nieuwe tot een toonbeeld voor alle eeuwen geſteld heeft — *den geloovigen Abraham?*

De gantſche verkondiging van de rechtvaardiging des zondaars voor en door God *om niet* bouwt immers de Apostel (in den Brief aan de Romeinen, in dien aan de Galaten) op den veelbevattenden uitſpraak in het Boek van Geneſis: *Abraham geloofde God, en het is hem tot gerechtigheid gerekend* (2). *De belofte Gods ſtaat vast*, dus leert hij, *allen den zade, dat* (niet uit de Wet, of door de afſtamming naar den vleeſche uit Abraham, maar dat) *uit den* GELOOVE *Abrahams is, welke is een Vader van ons allen* (3); dat is, van allen die geroepen zijn, hetzij Joden of Heidenen, hetzij onder de ſchaduwen des Ouden, hetzij onder de vervullingen des Nieuwen Testaments. Hoedanig was dan toch dat geloof van Abraham, naar hetwelk aldus het geloof van alle vroegere en latere heiligen benoemd, beſchreven, en geprezen wordt? dat geloof, hetwelk het geloof van geheel de Kerk van God na hem als het ware in zich bevat, voor het minst op eene nimmer overtroffene en gantsch ongelijkbare wijze vertegenwoordigde? Het was een geloof *in God*, die *de dooden levendig maakt*, *die de dingen die niet zijn, roept als of zij waren* (1); het was een geloof *op hope tegen hope* (2); een geloof, dat aan de beloftenis van God niet twijfelde, maar *God de eere gaf door de volle verzekerdheid, dat hetgene Hij beloofd heeft, Hij ook machtig is te doen.* Welk ander geloof, in het wezen der zaak, dan dat in de volheid der gantsch ontwikkelde en werkelijk daargeſtelde belofte, in den mond der Apostelen en Dienaren des Nieuwen Testaments aldus luidt: *Gelooft in den Heere Jeſus, die overgeleverd is om onze zonden, die opgewekt is tot onze rechtvaardigmaking; gelooft in den Heere Jeſus Christus met uw herte, dat God hem uit den dooden heeft opgewekt; zoo zult gij zalig worden* (3).

Bij dat geloof dan in eenen levendigen en levendigmakenden God en Zijne belofte, leefde Abraham onze Vader, alle de dagen van zijne aartsvaderlijke loopbaan, van het oogenblik dat God hem nam uit het midden eener afgodiſche maagſchap, en door het land van Canaän deed wandelen (4). Doch gelijk bij alle Gods geloovigen het leven des geloofs zijne meer bijzondere, bloeiende, uitnemende, veel beduidende tijden heeft, waarin het door beproeving en bevinding meer kenlijk voor den dag komt, tot zelfbewustheid bij zich zelve, tot openbaarwording voor God en menſchen; zoo was het ook bij Abraham. Op drieërlei wijze, in drieërlei tijdperken zijns levens, betoont zich vooral het geloof van den Aartsvader in alle zijne ſterkte; door het geloof, allereerst, ging hij uit van zijn Vaderland in het land, dat God hem wijzen zoude; door dat zelfde geloof verwachtte hij voorts dit zaad hem toegezegd, zijn eigen lichaam en dat zijner huisvrouw reeds verſtorven zijnde; door dat zelfde geloof, ten derde, bond hij Iſaac zijnen zoon op het hout, om, naar het ontfangen bevel, hem te ſlachten, *overleggende, dat God machtig was, hem ook uit de dooden te verwekken* (5). De eerſte dezer geloofsdaden voert als het ware ten opſchrift dat Woord zelve, tot Abraham geſproken: *Ik ben God de Almachtige* (*de Algenoegzame* (6),) *wandel voor mijn aangezicht en wees oprecht*, of in de taal des Nieuwen Testaments: *Volg mij.* De ſleutel der tweede ligt in dat andere Woord van Israëls Jehovah, Abrahams Verbondsgod: *Zoude mij iets te wonderlijk zijn* (7)? De derde ſtemt zamen met wederom een ander getuigenis van het Woord des Heeren: *Hij kan niet liegen* (8).

Het geloof is geen gewaagde gisſing, geen zelfgemaakte inbeelding, geen zelf-beredeneerd vertrouwen, het is een *vaste grond*, het is *een zeker* en onbedriegelijk *bewijs* (9). Om te gelooven dat ons in waarheid iets van God geſchieden zal, dat wij iets van Hem verkrijgen, of iets door Hem volbrengen zullen, in één woord, dat Hij iets aan of met ons doen zal, moeten twee din-

---

(1) Rom. I. vs. 17. (2) Rom. IV. vs. 3. Gal. III. vs. 6. Gen. XV. vs. 6. (3) Rom. IV. vs. 16.

(1) Rom. IV. vs. 17. (2) Rom. IV. vs. 18. (3) Rom. IV. vs. 24 en 25. X. vs. 9. Hand. XIV. vs. 30, 31, enz. (4) Jos. XXIV. vs. 3.
(5) Hebr. XI. vs. 18. (6) Gen. XVII. vs. 1. Hebr. אל שדי
(7) Gen. XVIII. vs. 14. Zach. VIII. vs. 6. Luc. I. vs. 37.
(8) Tit. I. vs. 2. (9) Hebr. XI. vs. 1.

gen voorafgaan: een *daad* van God, en een *woord* van God; een daad, waardoor Hij getoond heeft te *kunnen;* een woord, waardoor Hij verklaard heeft te *willen;* waaruit dan voorts het geloof zonder aanſchouwen beſluit tot het *zullen.*

Dus was Abrahams geloof werkzaam, als God hem riep, allereerst, om uit te gaan. Grootelijks prijst de Schrift dat *uitgaan naar de plaats, die hij tot een erfdeel ontfangen zoude, zonder dat hij wist, waar hij komen zoude* (1). Hij ging uit, zonder iets te weten van zijnen verderen weg, uitgenomen de belofte der vervulling, die op dien weg moest gevonden worden. Daarvan had hij het Goddelijke *woord;* de Goddelijke *daad*, waarop de zekerheid dier vervulling rustte, was de ſchepping zelve der wereld. In tegenoverſtelling van de thands door hem verzaakte afgoden (2), wist hij, dat hij te doen had met den levenden God, *die hemel en aarde gemaakt heeft; die hemel en aarde bezit* (3). Want bij Abraham was de erkentenis van God als Schepper geenszins eene bloote beſpiegeling, eene onvruchtbare wetenſchap (4), maar een levendig beginſel van zielswerkzaamheid, en de grondſlag van alle verdere en nadere betrekkingen tot den God zijns levens en zijner hoop. Dien, die de wereld gemaakt heeft door Zijn Woord, Dien, die alle dingen draagt door het Woord Zijner kracht, Dien, die alles wat Hem behaagt doet in hemel en op aarde; aan Dien geeft Abraham, geroepen zijnde, zich geheel en onvoorwaardelijk over. Welgelukzalig een iegelijk die, als hij, den Schepper van hemel en aarde tot zijn deel heeft! wat zal Hem ontbreken? tot zijn Verbonds-God! wat of wie zal tegen hem vermogen? tot zijnen Leidsman! hoe zoude hij verdwalen? *Ik*, zegt tot hem de Heere, *Ik ben God de Algenoegzame, wandel voor mijn aangezicht, en wees oprecht!*

Doch op een zwaarder proef werd dat geloof geſteld, als het de belofte moest vasthouden, dat aan Abraham en Sara in beider reeds verſtorvenen ouderdom geboren zoude worden een zoon, de ſtamvader van millioenen, en (naar den vleeſche) van dien Éénen (*Christus* (5)), in welken millioenen zouden behouden worden, en reeds gezegend waren. *Hij heeft geloofd*, zegt de Apostel, daar hij bepaaldelijk uit dit geloofsgetuigenis zijne Evangelieverkondiging aan de Romeinen afleidt (6), *dat hij zoude worden een Vader van vele volken, volgens hetgeen gezegd was: Alzoo zal uw zaad zijn; en niet verzwakt zijnde in het geloof, heeft hij zijn eigen lichaam niet aangemerkt, dat alreeds verſtorven was, daar hij omtrent honderd jaren oud was, noch dat de moeder in Sara verſtorven was;* en in een anderen Brief (7) geeft hij aan deze insgelijks getuigenis: *Door het geloof heeft Sara zelve kracht ontfangen om zaad te geven, en boven den tijd hares ouderdoms heeft zij gebaard, overmits zij hem getrouw heeft geacht, die het beloofd heeft.* En op

(1) Hand. VII. vs. 2—5. Hebr. XI. vs. 8—10. (2) Jos. XXIV. vs. 2. (3) Gen. XIV. vs. 22. XXIV. vs. 3. (4) Hebr. XI. vs. 3. (5) Gal. III. vs. 16. (6) Rom. IV. vs. 18 en 19. (7) Hebr. XI. vs. 11.

wat grond nu ſteunde ook hier het geloof van Iſaacs beide ouderen? Wederom op woorden Gods, en op daden Gods. Zij hadden de belofte van dien God, *die ſpreekt en het is er, die gebiedt en het ſtaat er;* van den God, *wien geen ding te wonderlijk is.* Zij omhelsden met het hun gegeven geloof den levendigen, den alvermogenden God; en ook voor hen, *die gelooft* (de Heere heeft het gezegd) *zullen alle dingen mogelijk zijn* (1). Het geloof dus van Abraham was, wat het wezen der zaak betreft, geen ander dan dat ook wij tot onze zaligheid behoeven: dat het namelijk mogelijk was bij den God van hemel en aarde, uit onvruchtbaren en verſtorvenen tallooze menigten, uit de Maagd, die geenen man bekend had, den beloofden Emmanuel te doen geboren worden (2); dat het mogelijk is bij Hem de dooden levendig te maken, en uit kracht dier zelfde mogelijkheid, *dooden in zonden en misdaden*, gelijk wij alle van nature zijn, tot levendige belijders van zijnen naam te maken. Want immers ook van het *zalig worden* eens menſchen, wie hij ook zij, heeft de Mond zelve der Waarheid het verklaard: *Bij de menſchen is het onmogelijk, maar bij God zijn alle dingen mogelijk.* (Matth. XIX. vs. 25 en 26.)

Van licht tot licht, van kracht tot kracht werd ook Abrahams geloof door ſteeds moeilijker beproevingen geoefend, vermeerderd, geſterkt. De zoon aan de beide verſtorvenen van lichaam beloofd, was na vijf-en-twintigjarige verwachting ter gezetter tijd geboren; maar als hij nu den manlijken ouderdom reeds bereikt had, werd op eens aan den Vader bevel gegeven hem te ſlachten, en in hem alzoo heel zijn zaad, ja, het zaad *in Iſaac genaamd* (3), ja, de Belofte zelve in Iſaacs lenden bevat, af te ſnijden. Abraham gelooft, en ſchikt zich tot gehoorzaamheid. Doch hoe miskent men den aart dezer geloofsgehoorzaamheid, wanneer men haar alleen beſchouwt als eene verloochening van vaderlijke tederheid, eene uitſchudding van alle menſchelijk gevoel in onderwerping aan een ſtraffen eisch, van God gedaan met verbreking (alsof zoo iets mogelijk was) aller vroegere toezeggingen. Neen! geheel anders leert ons wederom het Apostolisch woord den aart beide van het Goddelijk bevel en van Abrahams gehoorzaamheid verſtaan: *Door het geloof heeft Abraham, als hij verzocht werd, Iſaac geofferd, en hij die de beloften ontfangen had, heeft zijnen eeniggeborenen geofferd, tot denwelken gezegd was, In Iſaac zal U het zaad genaamd worden, overleggende dat God machtig was, hem ook uit de dooden te verwekken.* Niet daarin derhalve, dat Abraham zijnen zoon voor zich zelven verloren achtte, en met eigen handen gewillig overgaf aan het ontfangen bevel van zijnen God; maar juist integendeel *daarin*, dat hij den jongeling, den beloofden en geſchonkenen Iſaac, niettegenſtaande het uitgedrukte bevel dat hij ging ten uitvoer brengen, *niet* verloren achtte, in de volle verzekerdheid, dat Hij, die beloofd had, getrouw was, en

(1) Marc. IX. vs. 20. XI. vs. 24. (2) Luc. I. vs. 37. (3) Rom. IX. vs. 8. (4) Hebr. XI. vs. 17 en 18.

op wat wijze of door wat weg dan ook, zoude behouden. De God, die hemel en aarde gemaakt heeft, die Abraham uit Ur der Chaldeën uitgeleid had, en op zijn honderdſte jaar uit eene negentigjarige vrouw een zoon had doen geboren worden; die God had hem uit dezen zoon ook een nageſlacht beloofd, talrijk als de ſterren des hemels, en als het zand der zee. Voor het verſtand des vleeſches mocht het tegenwoordige bevel met de reeds vervulde en nog te vervullen beloften ſchijnen te ſtrijden; voor dat des geloofs was alles vereffend door die ééne overlegging, dat God machtig was, ook uit de dooden weder te doen opſtaan. Neen! getuigt de Geest door den mond zelfs van een Bileam: *God is geen man, dat Hij liegen zoude, noch eens menſchen kind, dat het Hem berouwen zoude. Zoude Hij het zeggen en niet doen? Zoude Hij ſpreken, en het niet beſtendig maken* (1)? Abraham dan gelooft in God, die het *op den berg voorzien zoude* (2), en *ontfangt bij gelijkenisſe zijnen zoon uit den dooden terug* (3).

Ontzachlijk is zulk een geloof, en men zoude bijna zeggen, voor de navolging onbereikbaar. Dat zoude het ook inderdaad zijn, indien ook in dezen wederom niet van toepasſing was dat woord: *hetgeen onmogelijk is bij menſchen, dat is mogelijk bij God.* Abraham toch, en al wie in de voetſtappen des geloofs van Abraham immer gewandeld heeft, waren menſchen van gelijke bewegingen als wij, zondaars van nature; onbekwaam uit zich zelve tot eenig goed, geneigd tot ongeloof en alle kwaad. Daarom heeft de H. Schrift der Waarheid, die geene waarheid eenzijdig, maar alle waarheden in hare volkomenheid voorſtelt, ook van Abraham niet verzwegen dien kamp des vleeſches tegen den geest, en des geestes tegen het vleesch, dien de Apostel beſchrijft Rom. VII. en Gal. V. vs. 16 en volg. Ook in Abraham was de vrucht *des Geestes*, het geloof, maar in *het vleesch* blijft het ongeloof geworteld. De man, die op de ſtem zijns Gods uitgaat, niet wetende waarheen, die durft, tot tweemaal toe, de veiligheid zijns levens liever op een halven logen, dan op den trouw van dien God laten aankomen. De man, die *in het geloove geſterkt* (Rom. IV. vs. 20) *de eere geven mocht aan God*, en eene naar den mensch onmogelijke belofte zekerlijk van Hem verwachten, die heeft ook twijfel en ongeloof gekend, tot zoo ver dat hij zich eerst vergenoegen wilde met zijnen huisbezorger Eliëzer in plaats van eenen eigen zoon ten erfgenaam (Gen. XV. vs. 1-4); en later met Sara in eene zelfde ongeloovigheid deelende, wacht hij uit *de dienstbare* het zaad, dat aan *de vrije* was toegezegd (Gen. XVII. vs. 19-21. Gal. IV. vs. 30); en beide Abraham en Sara drukken hun ongeloof uit in een *lachen* (Gen. XVII. vs. 17 en XVIII. vs. 12), door God zelven naderhand veranderd in het *lachen* der onuitſprekelijkſte moedervreugd van wege de beloftenis, zoo wonderbaar vervuld. (Gen. XXI. vs. 6.) Juist hierin openbaart zich de heerlijkheid van die genade, door welke al wat zonde is in de genen, wier God de Heere is, vergeven en uitgewischt, en nimmer meer gedacht wordt; maar daarentegen hun geloof en de vruchten van dat geloof tot in late nageſlachten, ja in eeuwigheid openbaar gemaakt. Het is hoogst opmerkelijk, dat in het gantſche Nieuwe Testament noch door de Apostelen, noch vooral door den Heere Jeſus zelven ooit het ongeloof, van óf Abraham óf Sara, herdacht is, maar altijd en met den onbepaaldſten lof, hun *geloof.* Ook hiervan moest door den Geest die over hem kwam, zelfs een vijand van Abrahams nageſlacht en Godsdienst uitroepen: *Hij ſchouwt niet aan de ongerechtigheid in Jacob, en hij ziet de boosheid niet aan in Israël* (1)! En op gelijke wijze, maar tevens uit eigene bevinding (o het zij ook de onze!) ſpreekt David: *Barmhartig en genadig is de Heere, lankmoedig en groot van goedertierenheid! — Zoo ver het Oosten is van het Westen, zoo ver doet hij onze overtredingen van ons* (2)! En, *Ik zal hunne ongerechtigheden genadig zijn*, zegt de Heere, *en hunne overtredingen zal ik* GEENSZINS *meer* GEDENKEN (3).

En nu dat Woord, hetwelk eenmaal tot Maria geſproken werd, blijft waarheid tot den einde, gelijk het waarheid was van den beginne: *Zalig is, die geloofd heeft.* Alleen door het geloof wordt God in Zijne beloftenisſen omhelsd; de Zoon, dien Hij voor zondaars overgaf, onze *wijsheid*, *gerechtigheid*, *heiligmaking*, *en verlosſing!* Dat geloof kenmerkt zich door leven, dat leven door de vrucht, die te zijner tijd zichtbaar wordt ter eere van den God, van Wien alle goede gave is. Doch één is het geloof dat ons ter navolging aanbevolen wordt, maar oneindig de werkingen, waardoor het zich naar buiten openbaart. Ook daarin komt de Schrift onze zwakheid te gemoet. Niet een iegelijk wordt geroepen tot hetgeen Abraham moest vasthouden en uitvoeren. Het geloof van den man, die zijnen zoon op den altaar bracht, en dat der vrouw, die de verſpieders herbergde en veilig uitliet, is (het ſtaat geſchreven!) één (4). Ook zelfs een beker koud water, aan den dorſtige gegeven, kan het kenmerk van een even levendig geloof zijn, en zal alzoo zijn loon niet misſen (5). Doch wie is uit zich zelven tot dat *geloof* bekwaam? Heere! ſchenk Gij het, opdat Uw Naam verheerlijkt worde in ons leven voor Uw aangezicht, tot in eeuwigheid. Amen.

HET REUKOFFER.

Gelijk de Tempel van het oude Israël in het algemeen zijn oorſpronkelijk voorbeeld in den hemel had, zoo was het ook geſteld met de gereedſchappen die er in waren. Daar boven in den hemel beſtaan zij onveranderlijk; en ook in het geestelijke Israël moeten zij be-

(1) Num. XXIV. vs. 19. (2) Gen. XXII. vs. 14. (3) Hebr. XI. vs. 19.

(1) Num. XXIII. vs. 21. (2) Pf. CIII. (3) Hebr. VIII. vs. 12. (4) Jac. II. vs. 21—25. Hebr. XI. vs. 8, 17, 13. (5) Matth. X. vs. 42.

ſtendig voortduren; doch niet gelijk de Roomsch-Catholieke Kerk dat in hare eigenwillige Joodſche inrichting invoerde, als ſchaduwbeelden, maar naar den aard van het oorſpronkelijke voorbeeld, in wezenlijkheid en in kracht. Evenwel is de uitbeelding eene voortreffelijke ſchool van geestelijke dingen; een half- uitkomend beeldwerk (*bas-relief*) van het hemelſche wezen derzelve, waarvoor men mag blijven ſtaan, en het beſchouwen, en er uit leeren. En dat behooren wij ijverig en zorgvuldig te doen, want daartoe is *ons* de uitbeelding geſchonken; en wanneer wij Gods woord zóó verſtaan, zal het ons nog verſcheiden van deszelfs thans door velen voorbijgeziene gronddenkbeelden toonen, die ons inlichting geven omtrent ver uitgeſtrekte en veel omvattende ſchatkameren van kennis en ervaring. Christus is de Alpha en de Omega; en de beelden des Ouden Testaments zijn uitbeeldingen van Christus; daarom is hare beteekenis albevattend, en loopen zij door, van de Alpha tot de Omega, gelijk Hij zelf, door het geheele Alphabeth heen!

Zoo is het ook geſteld met het reukoffer.

God zegt bij Maleachi (I: vs. 11): *Van den opgang der Zonne tot haren ondergang zal mijn naam groot zijn onder de heidenen, en aan alle plaatſe zal mijnen name reukwerk toegebracht worden, en een rein ſpijs-offer, want mijn naam zal groot zijn onder de Heidenen, zegt de Heere der heirſcharen.* Hier hebben wij eene ſtellige uitſpraak Gods, ten bewijze dat het reukofferen geene bloote plechtigheid der Israëlieten, maar een algemeene, tot alle geloovigen toebehoorende Godsvereering is, en van Israël zou overgaan op de Heidenen, en eenmaal aan alle plaatſen geſchieden (Joann. IV. vs. 23).

De ſleutel der beteekenis dezer algemeene Godsvereering, in het oorſpronkelijke voorbeeld, in den hemel, wordt ons in de Openbaring van Joannes gegeven (Cap. V. vs. 8). Daar hebben de vier-en-twintig Ouderlingen ſchalen vol reukwerk, hetwelk zijn *de gebeden der heiligen.* Ziedaar dus de beteekenis van het reukoffer: Gebed, en wel, niet gebeden in het algemeen, maar de gebeden der heiligen. — Deze beteekenis van het heilige dienstwerk des Tempels was ook onder Oud-Israël niet onbekend; want terwijl Zacharias (Luc. I. vs. 9. 10) in den Tempel reukofferde, ſtond de ganſche menigte des volks daarbuiten en bad, ter ure des reukoffers. Zij hebben het dus verſtaan en in beoefening gebracht. Zoo zegt ook David tot God (Pſalm CXLI. vs. 2): *Mijn gebed worde geſteld als reukoffer voor uw aangezicht;* en in de Openbaring (Cap. VIII. vs. 3. 4) wordt aan een Engel veel reukwerks gegeven, opdat hij daarin de gebeden aller heiligen zoude leggen op den gouden altaar, *en de rook des reukwerks ging op in de gebeden der heiligen van de hand des Engels tot God.*

Nadat wij nu de beteekenis van het beeld weten, willen wij het verheven beeldwerk beſchouwen, en leeren hoe het in het hemelſche gewest met de zaak gelegen is.

(Exod. XXV. vs. 2, 6.) De Specerijen ten welriekenden reukwerk, waren *een hefoffer*, eene gave, die eerst *ten hemel geheven en alzoo Gode gewijd werd; gegeven van allen man wiens hart zich vrijwillig bewegen zou.* Wij weten in 't algemeen uit Gods woord (en bepaaldelijk uit Openb. VIII. vs. 3, 4) dat het gebed ons van Hem gegeven wordt, die ons alles uit vrije genade moet ſchenken, wat wij zullen doen; en men zou kunnen zeggen dat het in 't algemeen tot den bouw des Tempels behoort, dat het Rijk Gods door gewilligheid en liefde worde opgericht, zoodat het hier niet van het gebed in 't bijzonder te verſtaan ware. Doch laat ons bedenken, hoe rijk God, de Heer des levens is! Wel geeft Hij alles alleen naar zijn welbehagen, en zijn wij zonder Hem dood. Maar wanneer Hij ſchenkt, en geſchonken heeft, hoe is het dan? Dan drijft het verlangen en de liefde, die uit Hem zijn, ſterk aan, en brengt in de ziel edele vruchten te voorſchijn. Ook die bewegingen in de ziele, uit welke het gebed en ſmeeken voorkomt, zijn uit liefde, en door liefde Gode geheiligd. Zie daar juist zijn werk!

(Exod. XXX. vs. 34-38.) Hier vinden wij, I. de beſtanddeelen van de reukzalf opgegeven: namelijk van-zelf uitgewaſemde droppelen (vrijwilligheid!) uit de *balſemſtruik; Onyche* (geurige kruidnagelen), *galban* (reukgom), en reinen wierook. Louter welriekende (aromatiſche) grondſtoffen. De verharde plantentraan (plantaardig zweet) wanneer zij van haar grove bijmengſel wordt ontbonden, wordt wierook van de edelſte gehalte. Hier zou men diepe blikken in de natuur kunnen werpen! Waarom zijn juist deze planten gekozen tot letteren, om de beſtanddeelen uit te drukken, uit welke het rechte gebed voortkomt?

II. Het mag niet zonder zout worden opgebracht. Gezouten, rein en heilig moet het zijn; want in een recht gebed heeft dat ook plaats; en het ongezoutene, geest- en krachtelooze gebed is den Heere een gruwel.

III. In de bondkist ligt het echte model van den wierook. Wat daarmede overeenkomſtig is behaagt God; al het overige niet. Nagemaakt mag het niet worden. Ach, hoe is het met duizende gebeden geſteld, die uit onechte grondſtof voortkomen, en hoe noodig is ons het verzoendekſel der voorbede onzes Heeren!

IV. Aangeſtoken moet het worden alle morgen, wanneer Aaron de lampen toebereidt, en desgelijks wanneer hij de lampen 's avonds gereed maakt, moet dit reukwerk almede worden geofferd. De morgen en avond zijn toch een geſchikte tijd tot het gebed; want dan worden de lampen bereid en aangeſtoken, op dat zij onophoudelijk licht geven in het heiligdom. Kent gij deze lampen, en de olie die hare vlamme voedt, en derzelver toebereiding? 's Morgens heeft het kind van God eene ſtemme voor den aangebroken dag. De avondgedachte ſtemt overeen met den toeſtand der ziel gedurende den nacht, en ſlaat op het volgend ontwaken; en het morgengebed verzegelt de ſtemming van den avond, vernieuwt die, en brengt ze over op den volgenden dag. Offchoon ook dat kind vrij, en niet wettisch verbonden is aan tijden en ſtonden, zoo heeft toch het leven uit God zijne orde en zijne innerlijke ontwikkeling.

V. Dit reukwerk wordt van den Priester en door hem alleen gerookt, en op ſtraffe des doods mag het niet worden nagemaakt (vs. 38). Het was de zonde der partij van Korach, Dathan en Abiram, dat zij zich verbeeldden zoo goed te zijn als Aaron, en wilden reukofferen; daarom verteerde hen het vuur des Heeren (Num. XVI). Deswege zijn het ook de gebeden der *heiligen*, welke door het reukwerk beteekend worden, namelijk de gebeden dergenen, die in Christus, den eenigen en eeuwigen Hoogepriester des hemelſchen Tempels, zijn, en daarom een heilig volk en een koninklijk Priesterdom, even als hun Hoofd en Stamvader Priester is naar de ordening van Melchizedek. — En ziet! zoo als de éénige Aaron doen mocht, zoo doet na hem zijn ganſche geſlacht, hoe uitgeſtrekt ook, want het erfde zijn ambt en zijn recht; en nog Zacharias, de vader van Joannes, een der velen uit de klasſe Abia, reukofferde voor God. Alzoo is Christus de éénige Hoogepriester die reukofferen *mag;* maar zijn geſlacht, de kinderen die hem geboren worden als de daauw uit den ſchoot des dageraads, mogen het met Hem, want zij bidden den Vader aan in Christus naam, als de leden en het heilige zaad van dien Hoogepriester, en dat is voor God welaangenaam en geldig. Van den Hoogepriester af, vloeit echter ook zijn Priestergeest over en in dit zijn priesterlijk geſlacht. Slechts hun gebed is geen enkel begeren en vragen, als dat van den ongezalfde, maar veeleer een ſtrijd tegen de begeerlijkheid; eindelijk een opofferen derzelve, en daardoor een inſtemmen met den goddelijken wil. Dan wordt men kind, en grijpt den wil des Vaders aan, en komt daardoor tot een zamenwerken met God. Dat is voorzeker eene werking van Boven, gelijk het offervuur van Salomo en Elia; maar de werking geſchiedt hier beneden, en altoos in de grootſte diepte der nederigheid en verootmoediging (Jez. LVII. vs. 15).

VI. Hij, de Priester naar de ordeninge Melchizedeks, heeft (naar Hebr. V. vs. 7) in de dagen zijns vleeſches, gebeden en ſmeekingen tot Dengene, die Hem uit den dood kon verlosſen, met ſterke roeping en tranen geofferd, en is verhoord geworden uit de vreeze. Ziedaar het groote reukoffer van onzen Aaron, in hetwelk al onze verdere reukoffers geheiligd zijn, welker voorbeeld en model het tevens is, in de bondkist; en te gelijk de aanvang der onophoudelijke voorbidding des getrouwen Hoogepriesters in den hemel.

VII. Waar in deze voorbede beſtaat, toont ons Num. XVI. vs. 46, 47. Hoe krachtig was toen het reukofferen van den verſmadigden Aaron, nadat de plage in Israël was aangevangen! Hoe dikwijls gaat op dezelfde wijze onze trouwe Hoogepriester door de gemeente der zijnen rond, en doet hetzelfde! Ziedaar hetgeen alleen bewaren en behouden kan. *Ik heb voor U gebeden dat uw geloove niet ophoude:* dat woord herhaalt zich zoo dikwijls aan ons allen, en wij genieten dan deszelfs vruchten in vernieuwde bekeering, vernieuwd leven, vernieuwd geloof, vernieuwde blijmoedigheid. — Doch wij zien in het aangetogen verhaal tevens, dat wij geen reukoffer kunnen brengen als Levieten, ook niet als geroepenen in 't algemeen, maar den troon der genade alleen mogen naderen in Christus, en dat ons gebed dan alleen geldig is.

VIII. De reukaltaar ſtaat voor het voorhangſel, voor de ark der getuigenisſe, en voor het verzoendekſel (Exod. XXX. vs. 6). Door Christus is het voorhangſel weggenomen. Wat ſtaat u nog in den weg, wanneer gij bidt? Het verzoendekſel is ontdekt en vrij, het bedekt de Wet, en verbergt en ſluit die in, de Cherubijnen zijn er boven, en daar zetelt de heerlijkheid des Heeren. Merk het toch op, en zie dat alles aan, en vind u zelven in uws Vaders huis te recht!

IX. *Een ander Engel* (zegt Joannes, Openb. VIII. vs. 3–5) *kwam en ſtond aan den altaar, hebbende een gouden wierookvat, en hem werd veel reukwerk gegeven, opdat hij het met de gebeden aller heiligen zoude leggen op den altaar die voor den troon is, en de rook des reukwerks ging met de gebeden der heiligen in de hand des Engels op voor God: en de Engel nam het wierookvat, en vulde dat met het vuur des altaars, en wierp het op de aarde; en daar geſchiedden ſtemmen, en donderſlagen, en bliksemen, en aardbeving.*

Het reukwerk wordt *gegeven* aan degenen die het zullen opbrengen. Ziet, zoo geſchiedt het in den hemelſchen Tempel. Ja gewis, het is de Geest der genade en des gebeds, die het echte reukwerk uitdeelt; en alles, wat verhoorbaar en bevestigd is, wordt ons geſchonken. — Voorts mogen wij opmerken, dat een Engel hier het heilige priesterwerk verricht. Bengel zegt daarvan, dat hij zijn reukwerk niet offerde als Priester der menſchen; maar dat hem werd gegeven het reukwerk des verlangens van alle heilige Engelen naar de volvoering der goddelijke raadsbeſluiten, en dit offerde hij te gelijker tijd met de gebeden van alle nog op aarde omwandelende of reeds volmaakte heiligen, zoodat beider heilige begeerte als ééne groote, vereenigde macht, zamen ſmolt. Voorzeker hebben de Engelen mede hun werk bij ons zaligworden. Zij zijn geesten die uitgezonden worden tot dienst dergenen die de zaligheid beërven zullen. Deze dienst bepaalt zich gewis niet tot het afwenden van lichamelijke gevaren; en alſchoon wij hunne medewerking ons ten goede niet kunnen bevatten, zoo is zij evenwel zeker volgens de Schrift. Onze behoudenis is daarom ook dikwijls het onderwerp huns gebeds, en zij mogen de kolen aanbrengen tot den liefdegloed die het kruisaltaar van Christus ontvlamt. Wat intusſchen de boven aangehaalde plaats betreft, zoo heet het: er werd den Engel reukwerk gegeven, opdat hij het gave voor de gebeden aller heiligen (1), dus ten beste van dat gebed. Dit beteekent, of eene die gebeden ten goede komende voorbede, of het tot die gebeden behoorende teeken, of beide. Wellicht is het hier zoo mede geſteld, dat dit uiterlijke en uitbeeldende tempelwerk, dat

(1) Hier volgt de Schrijver eene andere vertaling van het Grieksch dan de onze.

als teeken de geestelijke handelingen verzelt, en dat wij als een leerrijk uitbeeldend toegift ter onderſteuning onzer zinnelijkheid gewoon zijn aan te zien, eigenlijk datgene is, wat voor God van geldigheid is, als zijnde de zichtbare voorſtelling van hetgeen onze Hoogepriester, de éénige en volkomene Offeraar, daarbij doet, wijl het zijne handeling aanduidt, die krachtig is voor God, van Hem erkend en in gunst aanſchouwd, die al ons tempelwerk heiligt. Dan ware het opſtijgende reukwerk als voorſtelling der voorbede van Jezus Christus het vorafgaande en geldige hoofdwerk, en ons gebed deszelfs gevolg, nawerking, naklank, werkdadig door Hem. — De kolen ten reukoffer zijn genomen van den brandofferaltaar. Het kruisaltaar van Christus, waarop Hij zich voor ons overgegeven en onze oude Natuur in zich heeft opgeofferd, ontſteekt eenen liefdegloed, die door het vuur des Geestes den wil des vleeſches verteert. Ziedaar, als nawerking van het groote Brandoffer, het dagelijkſche brandoffer des wezenlijken Israëls, waar de oude mensch in vrees en liefde verbrandt. Het geloof is het, dat door het kennen van alle de ſchatten der wijsheid en der kennis die in Christus Jezus zijn, krachtig wordt, en de geloovigen voor Gods aanſchijn tot een ten offer brengen van alle vermogens van ziel en lichaam dringt. Dat heet, onze lichamen op te offeren, ons zelve te offeren. Aan het woord van dat geloof is dan ook alles onderworpen, want het lost zich op en wandelt in Hem. — Van goud zijn de gereedſchappen des reukoffers, van goud de reukſchaal, van goud de altaar. Wanneer ik mijn hart aanzie, zoo vinde ik niets dan aarde en klei. Maar God ziet in Christus niet op het oude, maar op hetgeen Christus in ons ſchept; en hetgeen in ons van God geboren is, dat zondigt niet, dat is goud. O hoe heilig is deze plaatſe! mochten wij wel uitroepen, wanneer wij den reinen, heiligen Tempel en deszelfs heilige gereedſchappen zien; — en hoe vertrouwend maakt het verborgenzijn in Christus bij al onze natuurlijke onreinheid; en hoe verheugt men zich over dien tijd, wanneer het in Hem verborgene leven zal openbaar worden, waar geen aarde en klei meer zijn zal, maar enkel goud! — Wanneer Gods Gemeente inſtemt met zijnen raad, dan geſchieden van den throon Gods, ſtemmen, donderſlagen, bliksemen en groote aardbeving. Dat zijn de verborgene levensbeginſelen der wereldgeſchiedenis: op werkdadige reukofferen volgen ſtraks ganſche rijen van groote daden Gods, veellicht door groote tijdreekſen henen: de wereld wordt veranderd: de zee bruischt op: groote ſmert en groote zegeningen waren over de aarde rond: iets groots is geboren: — en de punten van aanvang liggen in de ſtille gebeden der heiligen; waar het reukwerk mede ten hemel ſtijgt!

X. Doch nu mogen wij ook wel opmerken, dat *het rooken aan andere Goden* (Jez. LXV. vs. 3. Jerem. XVIII. vs. 15. Habak. I. vs. 16 en elders) niet ſlechts vergelijkenderwijze, maar inderdaad en waarheid ook ons aangaat, wanneer wij niet in Jezus naam tot onzen God bidden, maar wanneer ons hart en vertrouwen, ons zoeken en verwachten, tot andere dingen uitgaat. Beproeven wij ons zelve dan, hoeveel wezenlijke afgodsdienst bij ons wone! Het reukofferen is geen gelijkenis en raadſel voor een bloot begrip, maar letter en voorbeeld voor eene *zaak*.

(*Naar het H.-D. van* A. Bräm.)

BALTHAZAR BEKKER,

en zijne *Betooverde Wereld.*

Hoe meer men de dwalingen die in onzen leeftijd de Kerk des Heeren verontreinigen in oogenſchouw neemt, en vergelijkt met die van vroegere tijden, des te meer ontdekt men dat zij van de laatstgemelde ſlechts herhalingen zijn, en dat het verſchil daarin alleen beſtaat, dat zij destijds buiten, maar in onze dagen binnen de gemeente des Heeren worden verſpreid en gekweekt. Deze opmerking drong zich bij ons op, toen wij vóór eenigen tijd de ſchriften doorlazen, die bij gelegenheid van het dwaalgevoelen dat door Balthazar Bekker in het laatst der XVII^de Eeuw werd geleerd en verdedigd, van beiderzijde zijn gewisſeld. Het is ons voornemen om in eenige bijzonderheden aan te wijzen, hoe zeer de drogredenen die men in onze dagen tracht te doen gelden, om het beſtaan en de werkingen van het Engelen- en Duivelendom in en naar den Bijbel, verdacht te maken of weg te redeneren, niets meer of beter zijn dan de grondlooze en onhoudbare beweerden, in dien tijd met zoo veel recht verworpen en beſtreden. Hoe nader wij toch komen aan de toekomst van Christus in zijn Koningrijk, wanneer Hij alle vijanden aan zijne voeten zal leggen, des te korter is de tijd die den Duivel en zijn Rijk voorts overblijft om de menſchen te verleiden, maar ook des te grooter toorn heeft hij, wetende dat zijn tijd kort is (Openb. XII. vs. 12). Is dus de verloochening van de leer der Schrift op dit punt immer gevaarlijk geweest, zoo is zij het thans, terwijl het waken en bidden tegen de verzoeking meer dan ooit door den drang der tijden wordt geboden. Nimmer heeft men intusſchen de laatſte vastigheden tegen den vijand zoo gewillig opgegeven als thans, nu de Booze gereed ſtaat den grooten aanval te wagen; nimmer minder tot God om den bijſtand der dienstdoende hemelgeesten opgezien dan in onze dagen, nu die wellicht meer dan immer zal behoefd worden; en wel mogen wij bij deze teekenen des tijds op het woord des Heeren met vrees en beving letten: *Het zal zijn, wanneer men zal zeggen vrede, vrede en geen gevaar, dan zal een haastig verderf hen overkomen!*

Wij hebben bij eene vroegere gelegenheid genoegzaam te kennen gegeven, dat bij al den eerbied, dien wij aan de Godgeleerdheid van den grooten Coccejus toedragen, de Carteſiaanſche Coccejanen in ons oog diegenen zijn onder 's mans volgers, die eene zeer verdachte ſtrekking aan den dag legden (1). Onder dezen

(1) Dit was ook het oordeel van tijdgenooten. »Ik zie niets (zeide de Hoogl.

behoorde ook Balthazar Bekker, geboren in Friesland in den jare 1634. Hij ſtudeerde eerst in de Philoſophie, de Geſchiedenis en Oosterſche Letterkunde te Groningen, en voltooide daarna zijne ſtudiën aan de Academie te Franeker. Op de eerstgenoemde plaats was hij bekend geworden met de wijsgeerte van Descartes, en had in dezelve ſmaak gevonden. Dit ſtelſel was het eerſte dat die der Ouden, niet meer geſchikt voor de behoeften der nieuwere tijden en de ontwikkeling der wetenſchappen, verving. Het was wellicht meer hieraan dan aan deszelfs innerlijke gehalte toe te ſchrijven, dat de doordenkende vernuften van die dagen zich aan zijne zijde ſchaarden; want offchoon Descartes een buitengewoon ſterk wiskundige was, zijn ſystema van zedelijke en natuurlijke wijsgeerte was herſenſchimmig en hing zonder vastigheid in de lucht. Bekker nam openlijk de verdediging van het Carteſianisme op zich in het jaar 1668, toen hij een *Bericht over de Philoſophie van Descartes* in het licht gaf (*Admonitio de Philoſophiâ Carteſianâ*), dat toen reeds, en met recht, een buitengewoon opzien baarde, doch waaromtrent hij echter de Leeuwaarder Synode van dat jaar wist te vrede te ſtellen. De verdenking echter was gegrond. Descartes ſtelde, dat men om de waarheid zonder vooroordeel te onderzoeken, alle geloof moest ter zijde ſtellen en aan alles twijfelen, om daarna op nieuw met de rede (als op eene *tabula raſa*) het onderzoek aan te vangen (1); en door de *rede* verſtond hij niet het kenvermogen, waardoor de in Natuur of Schriftuur gegevene waarheid aanſchouwd en gekend wordt; maar de redenering, door welke men uit eerſte grondſtellingen ſluitredenen trekt. Zijn eerſte ſluitrede was 's menſchen beſtaan, dat hij uit het redeneren zelve opmaakte (*cogito ergo ſum*), en daaruit moest verder elke waarheid worden afgeleid.

Men ziet dus dat uit dit ſtelſel een fijn rationalisme moest geboren worden; hetgeen dan ook onder de Carteſiaanſche Coccejanen al ſpoedig het hoofd verhief. Het ſtond toch vlak over tegen het christelijke beginſel, dat reeds door Augustinus op den voorgrond was geſteld, en later door Anſelmus uitmuntend werd verdedigd: ***Fides praecedit intellectum*** (het geloof is de grond der kennis). Overal waar dit beginſel wordt verloochend, moet van zelf het Rationalisme (rede vóór geloof) opkomen; en dit was de ſtrekking van het Carteſianisme.

Descartes had in zijne redeneringswijsgeerte eene ſcherpe afſcheiding tusſchen ſtof en geest aangenomen, leerende dat een geest eene denkende, en een lichaam eene uitgeſtrekte zelfſtandigheid is. Deze leer nam Bekker aan, en naar zulk eene dorre en afgetrokkene *definitie* beoordeelde hij de natuur der heilige Engelen en afgevallen geesten (1). Hieruit volgde naar zijn inzien, dat noch de eerſte, noch de laatſte, zoo zij al beſtonden, op de zichtbare wereld eenigen invloed konden oefenen, als welke, zoowel als het menſchelijk lichaam, in uitgebreide ſtoffelijke zelfſtandigheden beſtond. Naar deze ſchrale verſtandsbegrippen moest nu de geheele Schriftuur worden verdraaid. Daartoe diende Bekker vooral ook de in onze dagen door de Neologie zoo zeer geliefkoosde accommodatieleer, volgens welke Christus en zijne Apostelen, gelijk vóór hen Mozes en de Profeten, zich geſchikt hadden naar de verkeerde begrippen en vooroordeelen hunner tijdgenooten, die gewoon waren alles wat God onmiddelijk door natuurlijke oorzaken werkt aan den invloed der engelen, en ziekten of kwalen aan dien der booze geesten toe te ſchrijven.

Op deze gronden rust 's mans in die tijden zoo gerucht makend Werk, *De betooverde Wereld* (2), een werk, niet zonder geleerdheid en methode geſchreven, offchoon in een onbehaaglijken ſtijl; en hetwelk dan ook eene menigte tegenſchriften heeft uitgelokt, doch die zeker niet allen even afdoende, of met gelijke geestelijke kennis geſchreven zijn.

In het Eerſte Deel dezes Werks, wordt in 24 Hoofdſtukken de leer der vroegſte bewoners van ons Werelddeel, der Aziatiſche, der Africaanſche en Americaanſche Volkeren, der Joden, der Mohammedanen, der eerſte Christenen, der Manicheën en van 't Catholicismus over goede en kwade geesten, waarzeggerij en tooverij voorgedragen, en daaruit opgemaakt, dat de leer van den *Satan* afgeleid is uit het Manicheïsme (hetwelk twee oorſpronkelijke beginſelen ſtelt, één goed en één kwaad); de leer daarentegen van de booze geesten onder den Satan, van de Griekſche *Demonen* (Δαίμονες) (3). Ziedaar de gewone wijze van dwaalleeraren. Zij keeren de van God geſtelde orde om, en leiden 't Christendom en de goddelijke Openbaring af van den mensch, de ware Godsdienst van de valſche; in plaats van, omgekeerd,

---

NIC. ARNOLDUS) zoo ik dit niet zie, dat er een gevaarlijker ſcheuring tusſchen deze Carteſiaanſche Discipelen, en tusſchen die, die CARTESIUS niet volgen of aannemen, zal ontſtaan, dan geweest is de ſcheuring der Arminianen; en het is te vreezen, dat in weinig jaren, als de Carteſiaansch-gezinden in de Clasſen de meesten zullen wezen, de geheele gereformeerde Godgeleerdheid, zoo ten opzichte van de ſtoffe als wijze van behandeling, zóó zal worden bedorven, dat de belijders en Profesſoren van de aangenomene Godgeleerdheid zullen meenen, dat zij in een andere wereld vervoerd en overgebracht zijn." Deze ARNOLDUS intusſchen was een Discipel van COCCEJUS, en nam zijne plaats te Franeker als Profesſor na hem in. Het waren dus niet alléén de Voetianen die tegen den invloed van DESCARTES ijverden.

(1) DESCARTES vergelijkt dit bij het bedrijf van een huisheer, die zijn huis, hetwelk een groot gebrek gekregen heeft laat afbreken, om een beter in de plaats te timmeren; of bij een huisvader, die een mand vol appelen hebbende, en vreezende dat er vele verrotte onder mochten zijn, de geheele korf omkeert, en er al de appelen uitſtort, om daarna degene die hij gaaf vindt weder op te lezen.

(1) »Zooveel het gebruik der Rede hier belangt, zal ik dengenen minst voldoen, die DESCARTES gronden gansch verwerpen of te breed betimmeren; waarnaar ik geest en lichaam van malkander, en beide van den Schepper onderſcheide, zonder van derzelver werkingen datgene vast te ſtellen, daar ik geen gevolg van zie. — Ook weet ik wel, dat zal mijn werk beſtaan, het (zooveel als hier de Rede in te zeggen heeft,) daar alleen op rust." *Betooverde Wereld*, Iſte Boek, Voorr. *Aan den Lezer.*

(2) Dit werk werd mede uitgegeven onder dezen titel: *Grondig onderzoek van het gemeen gevoelen aangaande de geesten, derzelver aard en vermogen, bewind en bedrijf: als ook hetgene de menſchen door derzelver kracht en gemeenſchap doen.* Het Eerſte Deel verſcheen in 1691, het laatſte werd in 1693 uitgegeven.

(3) De aanmerking van BEKKER, dat men de benaming van *Duivel*, (Διαβολὸς) en *booze* of *onreine geesten* (δαίμονες, δαιμονία) tot op dien tijd toe verkeerdelijk als eenzelvig placht aan te merken, is niet ongegrond, en verdiende behartiging; doch ſtrekte geenszins tot bevestiging zijner theorie. De *Duivel* of Satan is toch de Overſte der *booze geesten.* Zie Hand. X. vs. 38. verg. met Matth. XII. vs. 26.

in de laatſte eene verontreiniging der oorſpronkelijke waarheid aan te wijzen. Bekker zou zijne geleerdheid voorwaar beter en vruchtbaarder beſteed hebben, indien hij door al deze trappen van verbastering en ontaarding der oorſpronkelijke Engelen- en Duivelenleer heen, derzelver afkomst uit de waarheid der heilige oorkonde had afgeleid en aangewezen: waartoe meer dan ééne zijner onderzoekingen waarlijk treffende bewijzen en belangrijke bouwſtoffen zoude bevat hebben. Hoe is het mogelijk, zou men wel mogen vragen, dat men aan den éénen kant de algemeene overeenſtemming der volkeren als een geldig bewijs voor het beſtaan van God kan inroepen, en te gelijk die overeenſtemming in de leer van het beſtaan en de werking der geesten geheel geen kracht van bewijs toekennen? Zou men niet op dezelfde wijze het algemeen geloof aan eenen God kunnen voorſtellen als Bijgeloof, en hadden dus de tegenſtanders van Bekker wel onrecht, wanneer zij beweerden dat deze wijze van redeneren het Atheïsme begunſtigde, offchoon wij overtuigd zijn, dat Bekker zelf dit geenszins bedoelde?

»De oorſaek in 't gemeen, waaruit dan is onſtaen,
»Dat alle volkren zijn met vreeſe Gods bevaên,
»Moet wezen, of geen mensch, maer Schepper aller menſchen,
»En ſoo is nu alreê beweſen dat wy wenſchen:
»Of 't ſyn geweest die luy' die hebben voortgeteelt
»De volkren die daernae deur d'aerde zyn verdeelt.
»En hebben 't die geleert, wat lustte haer te liegen,
»En al dat van haer quam moetwilligh te bedriegen?
»Soo moet men houden dan voor vast en openbaer,
»Dat ſulx haer ſeeker bleek, en dat die leer was waer (1)."

Het tweede Boek bevat de tegenſpraak der leer van het reine en gevallen engelendom, en de werking der geesten, in zoover die uit den Bijbel worden afgeleid. Hier had juist de Schrijver tot een beter inzicht moeten komen, door de duidelijkheid der uitſpraken van Gods woord; hier had hij althans tot andere begrippen van de natuur en het wezen der engelen moeten komen, dan het ſchrale en dorre verſtandsbegrip eener *denkende zelfſtandigheid.* De Schrift, die ons God doet kennen als het ware *Licht;* Zijn Woord als een Perſoon die in *menſchelijke geſtaltenis* verſchijnt, en zijnen Geest als een zelfſtandigen *Adem* of *wind*, die in den aanvang over de wateren zweefde, leert ons ook in dezen de onderlinge betrekking der zichtbare en onzichtbare wereld, en dat *de dingen die men ziet, niet geworden zijn uit zulke die zichtbaar zijn.* Zij ſtelt ons de Engelen voor als eene *vlamme des vuurs* (2); zij verhaalt ons derzelver verſchijningen in *menſchengedaante* (3); zij leert ons hen kennen als *geesten* en *winden* (4). Ziedaar voorzeker dieper verborgenheid dan het afgetrokken denkbeeld van Bekker; eene verborgenheid intusſchen, die alweder bewijst hetgeen in een vorig opſtel werd aangewezen, dat in de openbaring van het Wezen Gods, de openbaring van alle dingen der geestenwereld haren grond en vastigheid heeft. Bekker had hieruit kunnen leeren, dat door de loochening der mogelijkheid van het beſtaan en de werking dier hoogere geesten, te gelijk het beginſel van het beſtaan en de werking Gods werd aangetast, en dat deze dwaling dus door de meer doorzichtige Godgeleerden van dien tijd niet zonder reden werd voorgeſteld als tot *Atheïsme* leidende. Immers, ook de Godheid was volgens Descartes eene *denkende zelfſtandigheid:* hoe kon God dan op de zichtbare Schepping (een zamenſtel van *uitgeſtrekte zelfſtandigheden*) werken of invloed hebben; indien men het betoog der onmogelijkheid van zulk een invloed en werking bij de Engelen aanneemt?

Doch men had zonder partijdigheid nog verder kunnen gaan, en beweren dat het beſtaan zelfs van den mensch door het gevoelen van Bekker geloochend werd. Immers het hoofdbewijs, overal, voornamelijk in dit tweede Boek doorſtralende, is het volgende: Hij meent dat men aan God als den eenigen Schepper en Regeerder de macht en eere ontneemt, door aan andere geesten, als aan Engelen en duivelen, eenige macht en werking toe te ſchrijven. Doch deze redenering neemt alle middelijke beſturing en regering der wereld, ook door de vrije handelingen der menſchen weg. Wanneer toch de macht en eer van God verkort wordt, door de berooving van Job aan den Satan, of de verlosſing van Samarië aan Engelen toe te ſchrijven, hoe zal men dan diezelfde onteering niet aanſchouwen in de verdrukking van Israël door Faraö, of de bevrijding van Loth door Abraham en zijne vier bondgenooten?

De bovengemaakte opmerking van het drievoudig wezen, hetgeen wij in de Schrift aan de Engelen zien toegeſchreven, en de beſtaanbaarheid daarvan met den aard van het geestendom, neemt dan ook de kracht van alle bedenkingen weg, die Bekker door zijne vragen omtrent het beſtaan of niet beſtaan van engelenlichamen tracht te doen geboren worden (1). Wanneer men ééns door het geloof heeft leeren inzien, dat, gelijk de Apostel zegt, *de onzienlijke dingen Gods uit de ſchepſelen worden verſtaan en doorzien*, en dat mitsdien het onzichtbare en geestelijke de grond is van alle zichtbare en lichamelijke verſchijning en openbaarwording, dan verdwijnen al deze bedenkingen als ſchaduwen voor de Zon. Doch het getuigenis der Schrift, vooral ook des N. T. omtrent het beſtaan en de verſchijningen der Engelen, is zoo menigvuldig dat het noodeloos is hier nader op aan te dringen.

Het ſchijnt dan ook Bekker meer te doen te zijn geweest, om de loochening van het beſtaan en de werking der *booze* geesten. Hierop heeft het grootſte deel

(1) De Groots *Bewijs van den waren godsdienst*, Iſte Boek.
(2) Hebr. I. vs. 7. 2 Kon. II. vs. 11 en Hoofdſt. VI. vs. 17.
(3) Gen. XIX. Num. XXII. vs. 22.
(4) Pſalm CIV. vs. 4. Jez. XXXVII. vs. 36 verg. met vs. 7, waar men *geest* רוּחַ ook door *wind* vertalen kan (den *Simoun*) en evenwel den *Engel des Heeren* מַלְאַךְ יְהוָה (van vs. 36) daarin erkennen. Men leze daaromtrent Prideaux, *Hist. du peuple Juif*, T. I. p. 46 en Bekker zelf, *Betooverde Wereld*, Boek. II, Cap. 8 § 6.

(1) Boek II. Hoofdſt. I—11, vooral Hoofdſt. 8. § 6—8.

des tweeden Boeks (Hoofdſt. 17–34) betrekking. Hij baant zich daartoe den weg door de wegredenering van het aanwezen en den invloed des Duivels bij den val van Adam in den Hof, en bij de verzoeking des Heeren in de woestijn. Bij de eerſte genoemde gelegenheid maakt hij de tusſchenkomst des Boozen twijfelachtig door menigerlei bedenkingen en zwarigheden, doch zonder zelf eene bepaalde verklaring te geven; bij de verzoeking des Heilands wil hij aan zondige en verleidelijke gedachten in 's Heeren binnenſte gedacht hebben. Zijne overige uitleggingen der plaatſen in de Schrift, waar van den Satan wordt geſproken, zijn van geene betere gehalte. Doch opmerkelijk en een der voornaamſte Hoofdſtukken is dat, waarin Bekker de bezetenheid wegredeneert, en als ziekte of kwale uitlegt; en het volgende in hetwelk hij, om dit goed te maken, op den Heere en zijne Apostelen, de accommodatieleer tracht toe te pasſen: opmerkelijk zeggen wij, zijn deze hoofdſtukken, omdat zij genoegzaam alles bevatten, wat men tegen de leer der bezetenheid ſedert dien tijd af, van verſchillende kanten heeft aangevoerd. Met eene zeldzame openhartigheid erkent de Schrijver zelf zijne verlegenheid met de ſtellige uitſpraken der Schrift: »Wanneer ik (zegt hij) tot hiertoe in het onderzoek van deze zaak gekomen was, zoo vonde ik mij wel zoo verre verlicht, dat die benaming van démons of van booze of onreine geesten, van zulke herkomst ware, als daar nu getoond is, — maar hetgeen mij toen nog te krachtig tegenſtond, was dat de Heere Jezus zelf het gemeene gevoelen ſcheen te ſtijven met zijn ſpreken en doen; mitsdien Hij zich zoo droeg, dat men anders niet bemerken konde, of Hij was al mede in het verſtand, dat het waarlijk booze geesten waren, die van buiten in den mensch gevaren, hem van binnen deerlijk plaagden. Ik wist derhalven niet of ik verder had te gaan, of het daarbij te laten." Ons dunkt, de zaak was klaar, dat iemand die zich voor een Leeraar der christelijke godsdienst uitgaf het voorbeeld van Christus had moeten volgen, en geene waarheden weêrſpreken, die Christus niet weêrſproken, maar integendeel geleerd en bevestigd had. *De discipel is niet boven den Meester, noch de dienstknecht boven zijnen Heere: het zij den discipel genoeg, dat hij worde gelijk zijn Meester, en de dienstknecht gelijk zijn Heere.* Doch Bekker ſchijnt reeds in zijnen tijd van eene *volmaakbaarheid des Christendoms* te hebben gedroomd, krachtens welke het aan de Leeraars van onze dagen zou voorbehouden zijn, om vele dwalingen en gebreken van inzicht, die de Profeten en Apostelen zouden hebben gekweekt, op gronden der meerdere verlichting van onze Eeuw te verwerpen, en alzoo »een gezuiverd Christendom naar de behoeften van onzen tijd" te doen geboren worden. Een rampzalige inbeelding, waaraan de verbasteringen waarmede de Neologie de godsdienstleer heeft beſmet, voor het grootſte deel zijn toe te ſchrijven!

Het hoofdbewijs intusſchen waarop men altoos wederom terugkomt, is dat de booze geesten, waarvan de bezochten tijdens 's Heilands omwandeling op aarde bezeten waren, in het N. T. *démon-bezetenen* worden genoemd, en dat die benaming van *démonen* uit de Griekſche Oudheid afkomſtig was: waaruit dan zoude volgen dat de zaak zelve oorſpronkelijk een heidensch bijgeloof zoude zijn. Doch men behoort hooger op te klimmen, en dan zal men bevinden dat dit heidensch bijgeloof een grond van waarheid had, zoo als alle bijgeloof. Bekker zelf leert ons (B. I. c. 2. § 9.) »dat volgens de oudſte godsdienstleer der Grieken, reeds door Thales van Milete gepredikt, de wereld vol van geesten (middelgeesten tusſchen de godheid en de menſchen, δαίμονες (1), *démonen*) was; te weten in de lucht waar zij hunne woonſtede ſtellen, en voorts op de aarde, waar zij onder de menſchen verkeeren." Ziedaar eene kennelijk uit het Oosten overgeleverde kennis omtrent de werking en den invloed van hooger geſchapene geesten; gelijk dan ook evenzeer het oude Testament, ons in de godheden, die de (vooral uit Cham en Canaän geſprotene) afgodiſche volkeren: — Filistijnen, Canaäniten, Egyptenaren, van welke laatſten de Grieken grootendeels hunne godsdienſtige kennis ontleenden, — zulke booze geesten doet kennen (2); en de Apostel leert ons dat de Heidenen, hetgeen zij offeren, den boozen geesten offeren en niet Gode (3), ziende waarſchijnlijk op de plaats van Mozes, Deut. XXXII: vs. 17: *zij* (Israël) *hebben den duivelen geofferd en niet Gode: den goden die zij niet gekend hebben.*

Bekker komt rond en openlijk voor zijn doel uit. »Dat ééne is het, waar wij al dit werk om doen; te weten dat de Duivel op het gemoed der menſchen nooit vermocht om hen tot zonde te bewegen;" en dat is het juist, waartegen onze Heer zijne discipelen leert waken en bidden, en de Apostelen even duidelijk en klaar, bijna door geheel het Nieuwe Testament henen.

In het derde Boek tracht de Schrijver de tooverijen, waarzeggerijen en duivelskunſtenarijen, van welke in den bijbel wordt gelezen, aan menſchelijk bedrog en bijgeloof uitſluitend toe te ſchrijven. Het lust ons niet hem hierin op den voet te volgen, vooral daar wij dit onderwerp reeds bij eene vorige gelegenheid vóór eenigen tijd hebben aangeroerd, en ons gevoelen over hetzelve geuit (4).

---

(1) Bekker wil naar het gevoelen der Philologen zijns tijds het woord van δαήμων (*veelweter*) afleiden. Van Lennep in zijn *Etymologicon* heeft later de afleiding ſtaande gehouden van δαίω, *distribuo; quasi distributores bonorum et malorum.* Wellicht zou de afleiding van δαίω, *uro*, beter pasſen: men herinnere zich wat wij boven van de voorſtelling der engelen als *vlammen vuurs* hebben aangemerkt.

(2) *Beëlzebul*, de god van Ekron, *Chamos*, de god der Ammonieten; *Dagon*, de god der Filiſtijnen; (afgoden die met den algemeenen naam van *Belial* benoemd worden, 2 Cor. VI. vs. 15); en de gewijde *bokken* der Egyptenaren, van welke de booze geesten in het O. T. שְׂעִירִם (*Saters*, Lev. XVII. vs. 7) worden genoemd. Hengstenberg, *Christologie*, Th. I. S. 35—38.

(3) 1 Cor. X. vs. 20, alwaar de Apostel kennelijk het Hebreeuwſche שֵׁדִים door het Griekſche δαιμονία uitdrukt. Men vergelijke hiermede nog Pſalm CVI. vs. 27, alwaar de LXX Overzetters שֵׁדִים vertalen door δαιμονία, en de *Vulgata* even eens door *daemonia*.

(4) Deel I. Nr. 18.

In het vierde of laatſte Boek, beſtrijdt Bekker de verhalen van tooverij en hekſenkunſten, die in zijnen tijd het meest in zwang waren. Het kan niet misſen dat hij hier, waar inderdaad gelegenheid was tot wegneming van vele dwaze ſprookjes en onbewezen vertelſelen, op zijn voordeeligſte terrein was. Wij willen het voor geen één enkel der verhalen die hier worden bijgebracht en beſtreden, opnemen; maar zeggen alleenlijk ons gevoelen, dat benevens de gewone en dagelijkſche verzoekingen en beſtrijdingen des Satans, die zooveel kwaads in de kerk des Heeren doen opſpruiten, (Matth. XIII. vs. 25) en die Gods kinderen maar al te dikwijls ondervinden, zonder bewustheid dat de oorzaak in den Vorst der duisternis ligt, ook in onze dagen eene meer buitengewone werking van den Booze, die ook op het lichaam haren invloed uitſtrekt, geenszins onmogelijk is of onſchriftuurlijk, en dat wij dien invloed, vooral bij zielskrankheden of zelfsmoord, ons als zeer waarſchijnlijk voorſtellen.

Ziedaar dan den hoofdinhoud van het voorheen zoo beruchte, thans door velen zoo hemelhoog geprezene werk van Balthazar Bekker (1). Het kon en mocht niet anders dan dat de Hervormde Kerk, wier leer hij in het loochenen van zoo gewichtige bijbelwaarheden geweldig had aangerand, zich deze ſchennis zonder dralen aantrok. De Kerkenraad der Amſterdamſche Gemeente, bij welke hij ſints twaalf jaren Leeraar was, vorderde verantwoording van hem wegens zijne ongehoorde gevoelens, en bracht de zaak voor de Clasſis. Zijne dwalingen werden eerst op de Edamſche Synode van 1692 verworpen, en daarna op die des volgenden jaars te Alkmaar veroordeeld. In dienzelfden tijd werden er vijf artikelen ter onderteekening van aankomende jonge Leeraars bij de heilige bediening vastgeſteld, beſtaande in de beantwoording der volgende vragen, welke tot op de Synode des jaars 1816 toe gevorderd is geworden:

1. Of de geesten onbekwaam zijn om te werken, het zij op malkanderen, hetzij op lichamen, ten zij dat zij met een lichaam vereenigd zijn?

2. Of de Duivel en zijn booze Engelen, ſedert de verleiding van den eerſten mensch, in de helle zoo zijn opgeſloten, dat ze de menſchen hier op de aarde niet meer kunnen verleiden noch beſchadigen?

3. Of hetgeen de Schrift doorgaans van de booze Engelen vermeldt, en in het bijzonder de heilige Evangeliën verhalen van booze en onreine geesten en duivelen, en de Kerk gewoon is uit te leggen van eigenlijk zoogenaamde booze geesten, alleenlijk te verſtaan zij, of van booze menſchen, of van ontſteltenis des lichaams en des gemoeds?

4. En of hetgeen in de H. Schrift van goede Engelen wordt vermeld, en de Kerk gewoon is op te nemen van eigenlijke zoogenaamde gedienſtige Geesten, niet anders is te verſtaan, dan van Gezanten uit de menſchen, of naar een menſchelijke manier van ſpreken, om Gods bedrijf omtrent de menſchen op eene hemelsch-ſtatige wijze te verbeelden?

5. Of men ſtaande het gevoelen der Kerke aangaande de kennis en macht der Geesten, onmachtig zoude wezen te bewijzen en ſtaande te houden, dat Jehova God, Jezus de Mesſias, en de Bijbel Gods Woord is?

6. En dewijl uit al zulke pernicieuſe ſtellingen volgt, dat aan de H. Schriftuur gegeven wordt een verkeerde zin en ergerlijke uitlegging, en aldus het heilige Woord Gods al te oneerbiedig en ſpotachtig wordt behandeld, of gij daarvan niet van ganſcher harte een afkeer hebt, en zulks verfoeit, en aanneemt al de voorſchrevene onrechtzinnige ſtellingen, en elk van die in het bijzonder te verwerpen en tegen te gaan?

Omſlachtig zijn de onderhandelingen die door de kerkelijke beſturen met Bekker gehouden zijn, en waarin hij wel ſoms een beter glimp aan zijn gevoelen zocht te geven, maar zonder het echter te laten varen, en altoos in de zelfde richting voortredenerende. Bekker heeft al deze procedures uitgegeven, en het is moeielijk bij de lezing om juist te beoordeelen of er zich in deze twistvoering niet wel menſchelijke driften en hartstochten gevoegd hebben. Zeker is er eenige waarheid in de volgende aanmerking die hij omtrent het beſtuur der Kerk in het algemeen maakt. »Het Pausdom is bij de Protestanten niet zoo diep ontworteld, of het ſtaat wel hier of daar weêr op. De zichtbare Kerk was nooit zonder dat gebrek, dat zij menſchelijk gezag inruimde en bij overlevering leerde. Want mitsdien dat den menſchen over de Kerk beſteld van Godswege eerbiedigheid toekomt, en dat vele dingen het uiterlijke beſtier betreffende, door de Opzieners der Kerken moeten geregeerd worden, zoo wordt het kunst hier maat te houden, dat men om de ſchuld van oneerbiedigheid of ongeregeldheid te mijden, niet te veel aan het kerkelijk gezag en voornamer Leeraars algemeen gevoelen geve. Dus heeft een groot Leeraar onzes tijds, die ſpreuk voor waarachtig opgenomen: *Papatus est inſeparabilis ab Eccleſia.* (Het Pausdom is van de Kerk onafſcheidbaar). Ik, die daarvan aan mij zelven meer bevinding heb dan mogelijk iemand die hier te Lande leeft, verwacht ook anders niet, en verneem het alreeds, terwijl ik met dit ſchrijven bezig ben." Het is mogelijk, zeggen wij dus, dat er zich in den ſtrijd menſchelijke hartstochten gemengd hebben (1); doch in den grond hadden de kerkelijken volkomen recht. Bekker was onrechtzinnig, en zijne dwalingen hadden eene allerverderfelijkſte ſtrekking. Hij werd in 1693 van de

---

(1) Het laatſte vooral door den Prof. YPEY, in zijne *Geſchiedenis der Nederlandſche Herv. Kerk*, Dl. II, en den Baron COLLOT D'ESCURY in zijn *Hollands roem in Kunſten en Wetenſchappen*, Dl. V. bl. 295—302.

(1) Voorbarig of zonder bedaarden toeleg waren deze procedures echter zekerlijk niet begonnen. BEKKER zelf zegt in de Voorrede van zijn in 1690 uitgekomen Eerſte Boek der *Betooverde Wereld*: »De voornaamſte Hoofdſtukken van mijn Werk heb ik al voor dezen openlijk op den predikſtoel alzoo geleerd, en daardoor gelegenheid gehad om te vernemen, dat mijne preeken meer verlangen baarden naar mijn ſchrijven." Verg. intusſchen B. BEKKERS *Viervoudige beantwoordinge van bezwarenisſen voorgeſteld aan B. B. over zijn Boek genaamd: De betooverde Wereld.* Amſt. 1692; 4°. en *Naakt verhaal van alle de kerkelijke handelingen voorgevallen in den Kerkenraad en de Clasſis van Amſterdam* Amſt. 1693, 4°.

predikdienst ontzet, en eindigde zijne dagen te Amsterdam, van de kerkelijke gemeenschap uitgesloten, maar door de Regering beschermd, en in het volle bezit zijner jaarwedde. Hij overleed den 11den Junij 1698 in zijne gevoelens volhardende.

HEEFT ER IN NEDERLAND, AL DAN NIET, VERVOLGING PLAATS OM DER GODSDIENST WILLE?

> Wy en willen hier niet disputeren, welcke de waerachtige Religie is, daer in Godt waerachtelyk ende na fynen woorde gedient ende aengeroepen wert; maer wy willen ulieden wel vry waerschouwen, dat den staet ende de gelegenheit des lants sulxs is, dat sonder d' exercitie van deselve 't lant geen dry dagen en kan bestaen.
>
> Willem I. *Apologie.*

In de aangehaalde woorden uit de Apologie van den Vader des Vaderlands, ligt, meenen wij, de genoegzame noodzakelijkheid opgesloten en aangewezen, om de boven door ons gestelde vraag eindelijk eens voldoende te beantwoorden, en, zoo die beantwoording bevestigend moet uitvallen, geenszins uit eenige zucht tot tegenkanting, maar juist uit gehechtheid aan onzen geëerbiedigden Koning en zijn Huis, een punt te behandelen, waaraan, luidens de uitspraak des Stichters van onzen Staat, 's Lands heil en behoudenis zoo onverbrekelijk verbonden is.

Er heerscht, het is waar, tot nu toe in Nederland vrijheid van godsdienstige begrippen: niemand wordt (althans voor de rechtbanken) gemoeid om zijne godsdienstige of ongodsdienstige beginselen, ja hetgeen nog meer zegt, de bijzondere en algemeene openbaarmaking van die gevoelens en denkbeelden wordt niet belet; en die openbaarmaking ligt, zelfs wanneer zij door de drukpers geschiedt, aan geene andere banden, dan diegene welke noodig zijn om het misdrijf te beteugelen. Wij herhalen het dus: de *volkomene vrijheid van godsdienstige begrippen* is in het Rijk aan een ieder verleend (1). Maar vrijheid van *geweten*, van *godsdienst*, van *geloof*, is meer dan het koesteren van gevoelens, of het openbaarmaken van denkbeelden en begrippen. De godsdienst wil dat men naar de beginselen die zij predikt handele; het geweten vordert daden, naar de verkregene overtuiging gericht; het geloof, in het hart wonende, kan niet werkeloos blijven. Een oneindig onderscheid heeft er plaats tusschen het geloof en het bloote verstand; tusschen het geweten, en de afgetrokkene begrippen; tusschen een wijsgeerig stelsel en de christelijke godsdienst. Het verstand vormt de begrippen, en het wijsgeerig stelsel verlangt slechts bekend te worden; maar godsdienst en geloof staan met uiterlijke beoefening in onverbrekelijk verband; en het geweten, wanneer het niet tot daden mag brengen, wordt verkracht. Geef aan ieder ingezetene de bevoegdheid om den eed voor ongeoorloofd, zedeloos, slecht te houden en openbaar uit te krijten, en gij hebt den verachter der godsdienst en den naauwgezetten Doopsgezinde gelijke vrijheid van denken geschonken; maar vergun daarbij den Mennoniet de vrijheid om zijn jawoord voor den Rechter als eenen eed te doen gelden, en nu eerst geniet hij vrijheid van geloof, van godsdienst, van geweten.

Dit verschil, dat ons voorkomt onwedersprekelijk te zijn voor ieder die helder denkt, wordt te veel uit het oog verloren. De ontkentenis van handtastelijke feiten, het bezweren van stellige valschheden, is er het gevolg van.

Het staat aan de afgescheiden Gereformeerden vrij om te gelooven (en hoeveel aanleiding werd er niet toe gegeven!) dat de erkende Hervormde Kerk, in leer, en opzicht, en tucht, vervallen, ja afgevallen is: zij mogen dat geloof openbaarmaken, die overtuiging met mond en pen, ja door de drukpers verklaren; zij mogen daardoor tot het besluit komen dat zij metderdaad en in waarheid ontbonden is, dat God gebiedt haar te verlaten, dat het geloof voor degenen die van haar uitgaan noodzakelijk eene onderlinge gemeenschap daarstelt, die zich in onderlinge vereeniging, kerkgemeenschap, gemeenzamen doop, avondmaal, gebed en prediking moet openbaren: — dit alles, en meer nog mogen zij verstandelijk denken en schriftelijk beweren. Zij genieten dus (wij geven dit toe) vrijheid van godsdienstige begrippen en openbaarmaking derzelve. Maar wordt deze verstandsovertuiging eene zaak van het geweten dat daden vordert; eene zaak van geloof dat niet werkeloos kan blijven, eene zaak van godsdienst die in beoefening moet worden gebracht, dan blijkt het dat er in Nederland wel vrijheid van godsdienstige begrippen, maar geene vrijheid van geloof, van godsdienst en geweten bestaat; en dat men nog wel wil hooren zeggen, maar niet wil zien doen, hetgeen het geweten vordert.

Ziedaar dus eene vrijheid voor het speculative verstand, niet voor het geloovige hart; eene vrijheid voor ongeloovige wijsgeeren, niet voor geloovige Christenen; eene vrijheid naar de Philosophie der achttiende, niet naar de godsdienstige beginselen der zestiende Eeuw.

Prins Willem I was voorzeker een Man die wist wat vrijheid van godsdienst en geweten in den waren zin des woords was. Wij willen hem laten spreken en de bovengestelde beginselen bevestigen.

Toen in den jare 1566 de openbare prediking in ons Land in spijt der Roomsche geestelijkheid doorgedreven werd, verklaarde Z. M. van Spanje, de handhaving van het Roomsche geloof, *t' haarder huldinghe* te hebben gezworen, en deswege geen andere gezindheid te willen toelaten. Sommigen meenden dat Z. M. zóó verre kon gaan, van *enkele vryheit, om zyns geloofs ongemoeyt te blyven* te verleenen. De Prins van Oranje stelde toen een merkwaardig bedenken op den ganschen Staat des lands in geschrift, in het welk hij betoogde, hoe onrechtvaardig het ware aan menschen, wien men vrijheid van denken geeft, de vrije godsdienstoefening te

---

(1) Verg. hiermede het 291ste Art. der Grondwet, en de *Beschouwingen over Staats- en Volkeren-regt* van Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER, Dl. I. bl. 203.

ontzeggen. »De meeste billikheit (zegt hij) waar inruimen der vryheit des gewisſen. Maar d'Onroomſchen, zijnde, ter eene zijde, ſchuw van d'oopenbaare (catholyke), ter andere, verſteeken van hunne bezondere (de Gereformeerde) oeffening, zouden, dus doende, by verloop van tydt, zich nocht met Godt, nocht met godtsdienst bekreunen, ſtervende, zonder meer dan 't onvernuftighe vee voor hunne zielen te zorghen (1).” En dit gevoelen was in die dagen algemeen: men noemde het niet ſlechts vervolging wanneer er geen vrijheid van godsdienstoefening zoude plaats hebben, maar men achtte het zelfs ongeoorloofd, om op dien voet met den Koning van Spanje vrede te ſluiten. In 1588 werd door Prins Maurits aan eenige Kerkelijken voorgeſteld, of men (met God) zoodanigen vrede zoude mogen aangaan, waarmede de openbare oefening van de gereformeerde christelijke Religie, gelijk ze tegenwoordig alhier was, zoude uitgeſloten worden? Op deze voorſtelling werd bij de Predikanten geantwoord: »Dat ſe niet verhoopten, dat haere Majeſteit (Koningin Elizabeth) van meening was, deſe landen een vrede op te dringen, met bloote vryheit der conſcientie, ſonder de tegenwoordige openbare oeffening der Religie, dat ook naer hun bedunken de voorſeide woorden van vryheit van conſcientie en Religie de weghneming van de gemelde oeffening niet noodſaekelik medebraghten.” En verders verklaarden deze kerkelijken nog uitdrukkelijk in geſchrifte: »dat de woorden van vryheit van conſcientie en Religie, niet genoegſaem ſouden ſyn in dit ſtuk, maer dat men, tot handeling komende, die woorden moest verklaeren en breder uitſtrekken, wel klaerlijk uitdrukkende de volkomene openbare oeffening van den gereformeerden godsdienst met den aenkleven van dien (2).”

Later verklaarden de kerkelijke Gezanten nog eens, hoe onrechtvaardig het verleenen der vrijheid van denken zonder vrije godsdienstoefening is. »Zij (de Spanjaards) zullen zeggen, dat men vrijheid van Conſcientie toelaten zal, zonder openbare exercitie, en mits dat men geen ſchandaal geve. Maar dat 's met de luiden geſpot. De conſcientie kan, indien ze vrij zal zijn, de openbare oefening niet derven. De kinderen Gods hebben geleerd, dat men met der harte gelooft ter rechtvaerdigheid en met den mond belijdt ter zaligheid. Zij zouden God met hunne helft niet alleen konnen dienen. — Eene ſchoone vrijheid, die den menſche het gebruik van alle uitwendige zinnen en leden, tot de dingen die van God geboden zijn benemende, en tot de dingen die van God verboden zijn dwingende, niet zal vrij laten dan alleen de gedachten, bij gebrek dat zij daar niet aan kan komen. Vrijheid dan, die de ſlavernij zelve is, en om eigenlijk te ſpreken de allergrootſte pijniging der conſcientie die men onder de menſchen zou kunnen vinden.” Het verzoek was dus, »dat in allen gevalle die vrije oefening der zuivere Gereformeerde Religie in de Vereenigde Nederlanden op geenerlei wijze verminderd, beſchadigd of in gevaar geſteld, maar in haar geheel bewaard wierde en bleve, onder genoegzame verzekerdheden.”

De Koningin van Engeland was van hetzelfde oordeel, en had uit zich zelven en zonder nog daartoe te zijn aangezocht, belast en bevolen aan hare gemachtigden tot den vredehandel, in die handeling boven alle dingen aan te houden, »ten einde dat men den inwoonderen der voorſeyde Nederlanden, niet alleen vryheit van Conſcientie, maer ook vrye oeffening der Gereformeerde Religie ſoude inwillighen (1).”

Dit ſtaat dus vast, dat volgens de gezonde beginſelen van echt Nederlandsch Staatsrecht, aan welke onze geſchiedenis op elke bladzijde getuigenis geeft, de vrijheid van gedachten zonder vrije oefening van godsdienst en openbare prediking en bediening der ſacramenten, niet anders is dan eene wezenlijke vervolging onder een ſchoonen ſchijn verborgen.

Men heeft het bij alle gelegenheid in het verdedigen van het ſtelſel der Regering op den voorgrond geſteld, dat de afgeſcheidenen niet om hunne *leer* vervolgd werden (2). Dit beweerde is ongegrond. Tot de leer behoort immers, zoowel hetgeen betrekking heeft op den aard der christelijke Kerken, het weren van ketterijen uit haar midden, het oefenen van den kerkelijken ban, het wettelijk beroepen van derzelver regering door haar zelve, en al hetgeen verder met de vrijheid en onafhankelijkheid der Kerk van menſchelijk, vooral ook van ſtaats-gezag in verband ſtaat, als hetgeen meer bijzonder de leerſtellingen betreft. Immers ook de nietafgeſcheidene Leeraar Le Roy heeft in openbaren geſchrifte duidelijk betoogd, »dat Calvijn ook de leer omtrent het beſtuur geheel op den Bijbel grondde, en als een medebeſtanddeel der geloofsleer aanmerkte, van hetwelk men zich even zoo weinig als van het overige mocht verwijderen; en dat deze leer van Calvijn door onze Nederlandſche Hervormde Kerk is aangenomen, en in hare geloofsbelijdenis als een geloofsſtuk bepaald (3).” En echter heeft men dit als een hoofdbewijs bij de vervolgingen tegen de aanhangers der nieuwe geloofsleer (NB!) doen gelden, dat met hoeveel bezorgdheid zij dit ook trachten te verbergen, er hoofdzakelijk en wellicht eeniglijk op uit zijn, om aan het Hoofd van den Staat het recht te betwisten, dat hem over de onderſcheiden kerkelijke gezindheden in het belang des Rijks toekomt.”

Dan het is nog op eene andere wijze dat, offchoon meer middelijk, metterdaad echter de leer zelve wordt vervolgd en onderdrukt. Er is toch geen krachtiger middel om eene leer uit te roeien, dan om derzelver bevestiging door de formering eener uiterlijke onderlinge vereeniging te verhinderen, en hare prediking te beletten. Niemand heeft dit punt beter ingezien dan die Roomſche Schrijvers, welken het te doen is om de

(1) Hooft, *Historien.* Dl. I. bl. 117, en Groen van Prinsterer, *Archives de la Maison d'O. N.* Tom. II. N°. 236ª.
(2) Brandt, *Hist. der Ref.* Dl. I. bl. 747.

(1) Brandt, l. l. bl. 752.
(2) Zie de *Pleitr.* van den Heer van Appeltere, bl. 3.
(3) *Aan alle mijne Herv. Geloofsgen.* bl. 76. De lezing van dit geheele ſtukje, vooral ook van bl. 100—109, is hierbij behoorende.

uitroeïing van alle leeringen buiten die hunner zoogezegd onfeilbare Moederkerk. Men hoore dan omtrent dit punt den Ultramontaanſchen Schrijver C. L. Von Haller in het 85ste Hoofdſtuk zijner *Reſtauration;* in dat Vde Deel, waar hij de uitſluitende voortplanting en algemeenmaking van de Roomsch-Catholieke Kerk op de puinen van het Protestantismus met zooveel ijver en warmte voorſtaat. »Mocht het (zegt hij daar) door bijzondere omſtandigheden niet mogelijk zijn de uitbreiding eener nieuwe en valſche leer geheelijk te verhinderen, en alle in haren geest geſchrevene boeken te onderdrukken, of mocht derzelver beſtrijding en wederlegging niet volſtaan, dan blijft nog het vierde en laatſte middel, dat overal kan gebezigd worden, overig, om namelijk *de bevestiging en voortplanting der Secte door eene uiterlijke Kerkgemeenſchap, te verhinderen*, of wanneer eene zulke bereids beſtaat, *dezelve, zonder meer, te ontbinden.* — Hier, tegen deze geformeerde zichtbare gemeenſchap, kan dan ook met voordeel geweld gebruikt worden, hetzij om zich van de Leeraars en leerboeken meester te maken, de vergaderde jongeren te verſtrooien, de verzamelplaatſen te ſluiten of te verwoesten, op het ſectariſch eigendom beſlag te leggen, enzv. Daartoe is nu inderdaad de medewerking der wereldlijke macht noodig, welke evenwel hierin alleen naar den raad der kerkelijke beſtuurders moet tusſchen beide komen (1). — Zoo lang toch de aanhangers van eenige nieuwe leer verſtrooid en elkander wederzijds onbekend zijn, zoo kan ieder enkele zeer lichtelijk onbemerkt tot afval of tot overtuiging van het tegendeel worden gebracht. Hij verliest daarbij niets in de achting van anderen, zijne eigenliefde wordt niet gekrenkt; de onzichtbare band is zoo zwak dat dezelve allengs van zelf vervalt, wanneer eens de eerſte dwaalleeraar niet meer beſtaat, en geen nieuwe met een gelijk vertrouwen aan zijne plaatſe treedt. Maar zoo haast de discipelen der Secte eens in eene gemeenſchap zich vereenigen, en openlijk de grondbeginſelen hunner leere beleden hebben, dan is het ten uiterſte moeielijk zich van zulk eene zichtbare broederſchap te ontdoen (2)." — Men ziet uit de raadgevingen van dezen nieuwen Machiavelli, dat de vervolgingen tegen eene uiterlijke en zichtbare vereeniging van geloovigen, wel degelijk tegen het geloof zelve kunnen gericht wezen, en hetzelve niet zonder hoop op goed gevolg (wanneer de Heer het niet verhoedt) bedreigen; ja dat het eigenlijk als het vruchtbaarſte middel tot uitroeïing eener bepaalde (rechtzinnige of onrechtzinnige) leer moet beſchouwd worden.

Er is dus uit meer dan éénen hoofde vervolging; er is vervolging, omdat men van de vrijheid van godsdienst hare *oefening* heeft afgeknot; er is vervolging, omdat men de vrijheid des geloofs met opzicht tot den aard en de inrichting der uiterlijke Kerk weggenomen heeft; er is vervolging, omdat men de bevestiging en uitbreiding der leer, welke door de daartoe gevorderde inſtellingen geſchiedt, belet, en die inſtellingen waar zij ontſtaan zijn, vernietigt. Er is vervolging, omdat men de wetten tegen politieke woelingen (ook die zich onder den ſchijn van godsdienstoefening vermommen) op wezenlijke godsdienstoefeningen, op kerkelijke bewegingen althans, overbrengt. Er is vervolging, omdat men de feitelijke handhaving der beginſelen van echt-Geneefsch Kerkrecht met muitzucht en oproer gelijk ſtelt; er is vervolging, omdat men christelijke plechtigheden, Doop en Avondmaal door afgeſcheidenen bediend, prediking en gebed door hen uitgeſproken, als ſtrafbare daden beſchouwt en beboet; er is vervolging, omdat men maatregelen tegen de Belgiſche Revolutie genomen, over vreedzame of althans onſchadelijke godsdienstoefeningen uitſtrekt; er is vervolging, omdat men op ſommige plaatſen de afgeſcheidenen niet of naauwelijks beſchermt tegen de gewelddadigheden van het opgeruide gemeen; er is vervolging eindelijk, omdat men onder den naam der handhaving van rust en orde, de ruwſte militairen bij afgeſcheidenen inlegert, die zich dikwijls maar al te zeer bewust zijn dat deze menſchen door hen moeten beteugeld en gedrukt worden.

Wellicht vraagt iemand: waarom hier de handelwijze of (wil men) het ſtelſel der Regering zoo ſterk afgekeurd? Waarom de maatregelen, die zij noodig acht, als maatregelen eener vervolging van godsdienst en geloof, gewraakt? Wij antwoorden, dat wij dit niet uit bloote verkiezing, dat wij het niet zonder noodzaak gedaan hebben. Wij vinden ons toch aan den eenen kant verplicht, onzen afkeer te betoonen van de verdrukking onzer geloofsbroeders, ofſchoon wij daaronder zelve tot nu toe niet hebben geleden, opdat wij door ons ſtilzwijgen en toezien ook den ſchijn van goedkeuring en onverſchilligheid ten deze van ons verwijderen; aan de andere zijde wenschten wij nog, ware 't mogelijk, onze geëerbiedigde Regering zelve, wellicht door kwaden raad bewogen, opmerkzaam te maken op den aard en de ſtrekking harer handelingen, en op den afgrond, dien zij zich zelve opent. — »De eerſte Christenen onderzochten niet of hun geloof den ongeloovigen welbehagelijk was. Om het machtige Rome te trotſeren, ſcheen de tijd van Luther weinig geſchikt; de Eeuw van Wiclef en Huſs was daartoe ongeſchikt, toen de brandſtapel het loon der belijdenis was. Maar voor de waarheid uitkomen, haar verdedigen en verſpreiden, is altijd plicht; is vooral plicht, wanneer men ze miskent: en de uitkomst gaat den mensch niet aan, wanneer hem zijn plicht duidelijk voorgeteekend is. En thans, nu de geeſel van het ongeloof de wereld verwoest; nu het beſtrijden van wanbegrippen voor ons nog weinig zelfsopoffering gebiedt, zouden wij door vrees om te mishagen worden teruggehouden, terwijl geen vrees voor lijden en dood die geloofshelden, noch ook onze Nederlandſche voorvaderen weerhield (1)!"

(1) Men verg. hier het Verzoek der Synodale Commisſie aan den Minister van Eeredienst, in ons vorig Deel vermeld, bl. 215.

(2) *Reſtauration der Staatswisſenſchaft*, Th. V. S. 98.

(1) *Nederl. Gedachten*, Dl. III. No. 24.

BRIEVEN VAN BILDERDIJK.

Van eene allerbelangrijkſte verzameling van brieven is dezer dagen het Eerſte Deel verſchenen. De Heer W. Mesſchert geeft onder den Titel: *Brieven van Mr. W. Bilderdijk*, een betrekkelijk zeer volledigen bundel brieven, uitnemend geſchikt om den grooten man die zoo verſchillend, zoo verkeerd meestal gedurende zijn leven, werd beoordeeld, niet door de lofſpraken zijner vrienden, of de partijdige voorſtelling van anderen die hem niet verſtaan hebben, maar uit de eigen uitdrukkingen van zijn hart, zijne vertrouwdſte briefwisſeling, te leeren kennen. »Wel is waar (dus zegt de Uitgever in de welgeſchrevene *Voorrede*,) dat zijne Dichtwerken, met oordeel gelezen, tot dezelfde uitkomst geleiden; doch de aart der Poëzij brengt mede dat zij krachtiger, ſterker, ſtouter in uitdrukking is dan de taal des gewonen levens, en daarom velen als overdreven en opgeſierd voorkomt. Ja, koelzinnige verſtanden beſchouwen ſomtijds alles wat in Poëzij gezegd wordt, als werk der verbeelding en fictie. Ik zal niet tegenſpreken, dat de Poëzij van vele ook hooggeroemde Dichters niets dan fictie is; doch bij Bilderdijk, vooral in zijnen lateren tijd, is het anders; zijne Poëzij is uitſtorting van hetgeen in zijn hart omging, is waarheid: en daarom kan men, ook uit zijne dichtwerken, hem leeren kennen zoo als hij was. Beter zullen echter velen hem verſtaan, wanneer zij hem in zijne brieven hooren ſpreken: en daarin zal het althans gemakkelijker wezen, de uitdrukking waar zij te ſterk of overdreven ſchijnt van het wezen der zaak te onderſcheiden.”

Eene Verzameling van brieven die op zich zelve niet geſchikt is om alleen de plaats eener volledige levensbeſchrijving in te nemen, is daarentegen bij uitnemendheid berekend, om wanneer de groote trekken van iemands levensloop zijn geſchetst, zulk eene algemeene voorſtelling aan te vullen, en er natuur en leven in te brengen. Van Bilderdijk zelven had men eene Levensſchets in de *Uitzichten op mijn dood.* Als Voorrede der tweede uitgave van dit dichtſtuk plaatſte de Heer Maronier een *Levensbericht* des Dichters voor hetzelve (1). De Clercq gaf belangrijke *Wenken* over zijne dichterlijke loopbaan; De Vries ſchetſte zijne werkzaamheden voor en in *het Inſtituut.* Men voege hierbij de in 1821 uitgegeven *Echte ſtukken betreffende de uitzetting van Mr. W. Bilderdijk*, en men zal den grond van het tafereel hebben, dat door deze uitſtortingen van Bilderdijks gevoel in zoo onderſcheidene omſtandigheden van 's mans leven, bij uitſtek wordt verlevendigd en voltooid.

In het korte voorbericht der laatstgenoemde *Stukken* merkt de beroemde Overledene omtrent zijnen levensweg het volgende aan: »De bijzondere leiding der Voorzienigheid bindt zich aan geenen gewonen ſleur; maar aan het algemeene gewend, onderſtelt men dien over al, als van zelfs ſprekende, en kraamt het onderſtelde als wezenlijk uit. Echter, zouden levensbeschrijvingen nuttig zijn, het zou vóór alles deze leiding zijn, die men in hetgeen zij gewoon of zonderling heeft, met zorgvuldigheid na moest ſporen; dewijl zij-alleen eigenlijk de ziel aller menſchelijke geſchiedenis maakt.” Aan dezen wenk van Bilderdijk zelven getrouw, heeft de Heer Mesſchert in zijne Voorrede 's Mans levensloop bepaaldelijk uit dat oogpunt beſchouwd; eene beſchouwing, te gewichtig, om de geheele plaats niet hier voor onze Lezers over te nemen:

»Verklaarbaar en ſamenhangend wordt al het onverklaarbare en onſamenhangende in het leven en den perſoon van Bilderdijk, dan, maar ook dan alleen, wanneer wij hem uit dat oogpunt beſchouwen. — »De eerzuchtige jongeling, in kennis en geleerdheid, in verſtand en geestvermogens, zijne tijdgenooten overtreffende, en wetende dat hij hen overtreft, gevoelt een ledig in zijn hart, dat even min verkregene roem als ontfangen eerbewijs kunnen aanvullen. Hij wil nuttig zijn. Dat nuttig willen wezen, vaak heilzaam voor anderen en voor de Maatſchappij, is ſteeds ijdel en bedrieglijk voor die het zich voorſtelt. De bereiking van het begeerde doel, ſtreelt den hoogmoed; de verijdeling der aangewende pogingen krenkt de eigenliefde. Bilderdijk ondervond het. In de kracht zijner mannelijke jaren, nu geëerd, geroemd, geprezen, dan weder gelaakt, miskend, geſmaad en vervolgd, doorliep en eindigde hij dat tijdperk des levens, allen onvoldaan latende, en het allermeest zich zelven. Een gevoel van recht, en het geloof aan eene zeer bijzondere Voorzienigheid hielden hem ſtaande op den glibberigen weg dien hij betrad. De ſtorm der omwenteling rukte hem eensklaps los van Vaderland en betrekkingen. Die ſchok was hem weldadig, door hem nader aan zich zelven bekend te maken. Doch wat moest hij nog doorſtaan, eer de leer van ſchuldverzoenende en hartveranderende genade, die hij toen en reeds vroeger met het verſtand erkende en openlijk voorſtond, hem als levensbeginſel, als kracht van God, aan het hart werd geheiligd! Buiten 's lands, velerlei lotwisſel, ſtrijd, beproeving, lijden, kommer en gebrek. In het Vaderland weêrgekeerd, onder Koning Lodewijk, uitwendig eerbetoon en onderſcheiding, maar daarbij inwendig, zwarte aan wanhoop grenzende donkerheid. Later weder een tijd van kommer en gebrek. Bij Nederlands herleving onder Oranje, verbetering van uiterlijke omſtandigheden, doch ook toen teleurſtelling in zijne uitzichten op een' werkkring, waarin hij meende het Vaderland en de Wetenſchappen nuttig te kunnen zijn. En onder dat alles, geſtadig gevoel van krankte, van uitputting, of verval van lichaamskrachten en geestvermogens. Dit en nog meer maakte God, in den weg zijner Voorzienigheid en genade dienstbaar, om den man, die in de oogen der wereld groot was door talenten en genie, klein te maken in zijne eigene, en om hem de rust, die hij noch in de wereld, noch in zichzelven vond, bij Christus te doen zoeken, bij

(1) Offchoon dit levensbericht nameloos uitkwam, heeft men echter later den Schrijver leeren kennen uit eene Aanteekening zijner *Gedachtenisrede op W. C. de Vletter.* Rott. 1833. bl. 37.

wien alleen zij te vinden is. Zoo ſtond Bilderlijk, toen hij zich geroepen gevoelde, om op te treden tegen den geest der Eeuw, en de Waarheid tegen hare beſrijders te verdedigen. Voorzeker, het was in de kracht des Geestes dat hij ſprak en ſchreef; doch gelijk in alles wat de zondige mensch verricht, ook in zijne beste daden de zonde die in hem is zich naar buiten vertoont, zoo mengde zich vertrouwen op eigene kracht, uit gevoel van meerderheid boven anderen geboren, in den ſtrijd dien hij voerde, en zelfverheffing was niet altijd vreemd aan zijnen ijver voor de eere Gods. Ook deze moest hem ontnomen worden: en de afgeleefde grijzaart bleef, na het verlies zijner onvergetelijke gade, krank en uitgeput achter, van geheugen en denkvermogen ſchier beroofd, in een ſtaat der kindschheid nabij; en leerde in dien weg van beproeving niet ſlechts erkennen, maar ondervinden, dat hij niets was in zichzelven; dat de grond zijner hoop, geheel buiten hem, in Christus lag; en het was genade, wanneer hem nog een flaauwe ſtraal dier hoop in de donkerheid die hem omringde mocht toeſchemeren."

Hetgeen in dit Deel is opgenomen, komt onder XIV Afdeelingen voor, bevattende brieven die geſchreven zijn aan even zoo vele perſonen. (Aan Mr. D. van Alphen en Mr. L. van Santen te Leiden; de Baronneſſe de Lannoy te Geertruidenberg; aan A. van der Kroe te Amſterdam; aan de Beſtuurderen eens Rotterdamſchen Genootſchaps; aan een ongenoemden Vriend; aan B. Ruloffs, en P. Uylenbroek te Amſterdam; aan A. Loosjes Pz., te Haarlem; aan Ds. G. Outhuys te Minnertsga; aan J. Bilderdijk te Amſterdam; aan een Christelijk Genootſchap te Bedford, en aan de Profeſſoren Pestel en Van der Keeſſel te Leiden).

Opmerkelijk is vooral de reeks brieven, die Bilderdijk aan zijnen oudſten Kunstvriend, den Heer P. J. Uylenbroek richtte: »Deze belangrijke ſtukken, die (zoo als de Uitgever aanmerkt) menige niet algemeen bekende bijzonderheid omtrent Bilderdijks vroegere dichtwerken bevatten, ſchilderen hem in de drukke en woelige jaren, die hij als Advocaat in den Haag doorleefde, en in de bange oogenblikken vóór en bij zijne uitzetting uit het Vaderland, terwijl de lateren hem in zijne ballingſchap doen kennen." Van de laatſten geven wij de volgende proeve uit den 43ſten Brief, (bl. 204, 205): »Mijn ballingſchap draagt hare verkwikking met zich, de rust van het hart, offchoon de toeſtand waarin ik mijne Egade met mijne kinderen achterlaat, aan al wat de haat en partijſchap geweldadigst en giftigst heeft, blootgeſteld, mij ten hoogſte ontrust. — Deze oorlog heeft mij *f* 34,000: – aan bankbreuken, wanbetalingen en onthouden inkomſten gekost, en echter moesten de zaken heur gang gaan, en er daaglijks nieuwe gelden ingelegd worden om ze gaande te houden. Met dat alles heb ik door 's Hoogſten goedheid het hoofd boven gehouden; en ook nu ben ik dezelfde, en dank Hem met een hart vol gevoel van waarachtige erkentenis en verzekerdheid. o Dat, wie mij vervolgen moge, gelijke rust in zijn hart ondervinde! hij zal ophouden vervolger te wezen, hij zal mijn vriend zijn!" Doch bijzonder treffend zijn de brieven aan den Eerw. Outhuys, die tot in 1827 en dus tot Bilderdijks verblijf te Haarlem toe, voortloopen; aandoenlijk zijn zij, omdat vooral hier de Schrijver zijn geheele hart en deszelfs godsdienſtige bewegingen ontdekt. Treffend vooral is het in den laatſten tijd ſchier in elken brief herhaalde verzoek, om toch door lof en verheffing zijn hart niet te verhoovaardigen; en plaatſen als de volgende treft men gedurig aan (bl. 281): »Ik zal, kan of mag op uwe ſteeds vernieuwde loffpraken niet antwoorden. Maar, lieve Vriend, geven wij Gode eer, en ſtorten wij het vergif des hoogmoeds niet in elkanders hart! Uwe goedkeuring ſtaat bij mij op prijs, maar zij zij bemoedigend, niet verheffend! — Wat mijn portrait betreft, ieder vindt het zeer gelijkend, en ik betwist dit in geenen deele; maar met dit alles, ik kan mij met den ſatyrieken lach niet vereenigen, dien ik er in vind; en zoo de afbeelding ook in dit opzicht getrouw is, ontdekt zij mij een der ſchuilhoeken van mijn hart, dien ik nooit recht doordrongen had, en toont mij een nieuwen trek van de innig gewortelde eigenliefde, die beſnoeiïng eischt, en gewis zoo onſchuldig niet is als ik mij voorſtelde." — En elders omtrent de bekeering der beide Israëlieten, zijne Discipelen (bl. 295): »Uwen groet en deelneming heb ik aan onze nieuwe bekeerlingen medegedeeld. Ik ben bij U belast met den Christelijken en broederlijken wedergroet hunnentwege. Zoo immer in deze later dagen de Geest Gods kennelijk geweest is, het was hier. Wat de beſchuldiging omtrent mij betreffe, waarvan Gij ſpreekt, ik weet niet wat daarvan zij; maar dat iemand twee jaren lang of meer in mijne intimiteit zou leven en Deïst zijn, dit acht ik onmooglijk, hoe min ik ook iets tot zijne bekeering aanwendde. Ik ben het niet die tot Christus kan trekken, dit kan Hij alleen die machtig is: ik ben zelf veel te weinig Christen, veel te ongetrouw, ja te afvallig in- en uitwendig; maar ik heb (en ook dit is van Gods genade) de droggronden des ongeloofs leeren kennen en doorzien. En ik wandel mijn weg zonder omzien, of eenigen tegenſtand van wat aart ook te ſchroomen. — Wat de wareld zoekt, is voor mij niet, en wat ik zoek, is niet voor haar; waarom benijdt zij mij, of is zij mij nijdig?" En later vindt men nog, geſchreven aan een ongenoemden Vriend, waarſchijnlijk denzelfden Leeraar (bl. 300, 301): »Veel leden wij beide, maar immers hebben wij Gods hand en weldadige Voorzienigheid ondervonden en (Hem zij dank!) leeren erkennen, en durven ons en de onzen Zijner hoede opdragen, hoe donker 't ook uitziet, en hoe veel ons nog moge over 't hoofd hangen in dezen verdervenden toeſtand van alles. Voor 't overige, wij weten, op Wien onze hoop en verwachting voor tijd en voor eeuwigheid ſteunt, en houden vast aan dien leer, die op geene eigendeugd of eigenwil ſteunt, maar in Gods vrije genade berust, en waarvan wij, als gij wel zegt, volſtandig belijders in 't openbaar en verborgen geweest zijn en hopen te blijven, ja zullen volharden, zoo lang die genade niet afwijkt. En wie

zal zelfs een der kleinften uit Jezus hand rukken? Volharden wij des in dank en gebed; en ach! dat dit bidden altijd met het verzekerd *Amen* verzeld en gefloten mocht zijn! Maar hoe duister, hoe belemmerd, hoe verftrooid is het fomwijlen, ja te veel; en hoe waar is des Apostels zeggen: Gij bidt, maar ontfangt niet, omdat gij kwalijk bidt! Dit gevoel ik maar al te veel en al te geduurzaam."

Benevens de gegevene proeven moeten wij nog als bijzonder merkwaardig aanwijzen den brief aan een ongenoemden Vriend, (bl. 99,) met deszelfs etymologifche opmerkingen en mededeeling van Bs. gemoedstoeftand in 1782, en den volgenden aan den Heer Rulofs, almede over taalkennis; dien aan Uylenbroek (bl. 144) over de Romance *Elius*, en (bl. 162) over de beteekenis van derzelver vignetten; den 34ften aan denzelfden over de Drieëénheid; den 4den aan den Heer Loosjes over den oorfprong van het Oranjedragen, en de toenmalige partijfchappen in ons Vaderland; den 13den aan den Heer Outhuys, over het aanleeren der talen; den 15den aan denzelfden, over het bewijzen van godsdienftige leerftukken; en dien aan den Heer J. Bilderdijk, over zijn toeftand in Engeland. Doch alles aan te wijzen wat deze bundel brieven opmerkelijks bevat, is ons thans niet mogelijk. Het ftrekt tot eene niet geringe aanbeveling der verzameling, dat de kieschheid van den Uitgever, bij het openbaarmaken dezer vertrouwelijke brieven, en de keurigheid der uitvoering des Werks, niets te wenfchen overlaten. Het volgende Deel dat ons de Brieven aan de Heeren J. en A. de Vries zal geven, volge fpoedig: het zal aan allen die Bilderdijk recht wenfchen te kennen, voorzeker niet minder dan dit, ten hoogfte welkom zijn. K.

DE NATUURWETTEN.

(*Naar het H-D. van* A. Bräm.)

De Natuurwetten zijn geene zelfftandige, eeuwige uurwerkgewichten, gelijk men wil; maar: »God fpreekt, en het is er; Hij gebiedt en het ftaat er." Zijn heilige wil is de wet van alle geschapene dingen in hemel en op aarde, van het innerlijke en uitwendige, van geest en ftof: en wat Hij eenmaal gefproken heeft, dat blijft nu geldig voor altoos; gelijk Hij het heeft verordend, zoo moet het blijven. Wijl dan nu de natuurwetten de uitdrukking van Gods almachtigen wil zijn, *daarom* zijn zij zoo duurzaam, zoo ftandvastig, zoo vertrouwbaar; want de alvermogende God, die alle dingen draagt door het woord zijner kracht, is de eeuwig-getrouwe, de onveranderlijke God.

Is het dan toch waar, met opzicht tot de natuurwetten, dat alles altoos voortgaat gelijk wij het heden zien, en dat God nimmer iets anders doet? Neen! dat is zoo niet. Gods onveranderlijkheid is geene levenlooze eenzelvigheid, gelijk onze aangeboren natuur het zich voorftelt, en het zich niet anders voorftellen kan, omdat zij door Adams val in den dood ligt, en die dood zich ook in al ons denken en gevoelen openbaart. Gods woord verkondigt ons eenen levenden God, die ook ons van den dood tot het leven wil overbrengen; en terwijl het ons van den éénen kant zegt, dat die God fteeds bij zijne oude eeuwige raadflagen en befluiten blijft, en gisteren en heden en in eeuwigheid Dezelfde is — zoo fpreekt het ons ook aan de andere zijde van zijn welbehagen en zijn berouw: dat Hij wil berouw hebben over het gedreigde kwaad, wanneer de mensch zich bekeert; dat Hij het ongeloof anders behandelt dan het geloove; dat hij aan het laatfte niets ontzegt noch onthoudt; dat Hij hoort, wanneer men Hem aanroept; dat er tijden van genade zijn, waarin Hij verfchoont en zegent, en tijden des oordeels, wanneer Hij zijnen dorschvloer zuivert. Zoo worden wij afhankelijk van zijne wenken, en wennen ons niet om in het warnet van eeuwige natuurwetten te blijven hangen, maar veeleer fteeds te worden verrast met datgeen, hetwelk geen oog gezien en geen oor gehoord heeft, en dat in geens menfchen hart is opgekomen. Daarin vindt zich het geloof gaarne, ja het verheugt zich er over, en rust onuitfprekelijk veilig in den goddelijken wil; zoo lange en zoo verre God wil, moet alles gefchieden, en dat willen vertoont zich in de Schepping ook levendig en bevindelijk als eene wet. Doch wanneer Gods wijsheid goed vindt anders te willen, zoo moet het ook in de Natuur anders gaan: want de grondoorzaak is anders; en zoo moeten alle gevolgen en uitvloeifelen, ook wanneer zij duizenden van jaren eene dagelijkfche gewoonte geweest waren, — anders worden.

Kan men dan nog van eeuwige natuurwetten fpreken? God is eeuwig: en zijn Woord kan ons aantoonen, wanneer de enkele natuurwetten aanvangen en ophouden, zoo wanneer wij hare during willen weten. Dat vinden wij ook werkelijk van alle die natuurlijke verordeningen geopenbaard, die in eenige betrekking ftaan tot den grooten loop van de ontwikkeling der menschheid. Daar vinden wij de bevelwoorden Gods, door welke tot heden toe elke natuurwet beftaat en wier gehoorzame volbrenging zij is. Zoo vinden wij bij voorbeeld Gen. IX, in de woorden die God na den zondvloed tot Noach fprak, eene geheele rij van zulke bevelwoorden. Krachtens die uitfpraken zijn de menfchen vruchtbaar geweest in kinderen en nakomelingen; krachtens dezelve heeft het getal der geborenen dat der geftorvenen fteeds overtroffen, zoo dikwijls de menfchen in hunne boosheid elkander niet onderling verdorven en God werk verwoestten; krachtens dezelve is het aanleggen van volkplantingen in zoo vele nog onbewoonde ftreken der aarde tot ftand gebracht; krachtens dezelve vreest zelfs het wilde dier 's menfchen oog, en grijpt eerder alle andere fchepfelen aan dan den mensch; krachtens dezelve is ons lichaam federt den zondvloed tot het genot van dierlijke fpijs beftemd, gefchikt; krachtens dezelve heeft de orde en regelmatigheid in de werkzaamheid der natuurkrachten tot nu toe ftand gehouden, en werd haar de maat en de wijze harer werking zoodanig aangewezen, dat die zegenrijke afwisfeling nog nimmer heeft opgehouden, welke het karak-

ter der tegenwoordige genadebedeeling uitdrukt. Wanneer de wateren niet dieper doorwoelen, de rotsen niet barsten, de machten der Natuur in hare chemische en physische werkingen eenen stillen een langzamen loop houden: — een loop, die ons reeds zoo zeer tot gewoonte is geworden, dat velen noch aan Mozes (Gen. I.) noch aan Petrus (Brief II. vs. 3. 10.) meer gelooven willen: — zoo is de grond daarvan in het Woord Gods, Gen. VIII. vs. 22. te vinden. — Krachtens Gen. IX. vs. 12, 13 bestaat sedert dien tijd de gansche tegenwoordige gesteltenis van den dampkring, uit welke zoo wel de groote omloop des waters op aarde, door uitwaasseming, wolken, bevruchtbaring van den grond, en uitstrooming in de zee voortkomt, en ook de luchtkreitsen hare plaatsing en eigenaardigheid verkrijgen, door welke de regenboog ontstaat.

Doch wanneer nu de natuurwetten uitvloeisels van den goddelijken wil zijn, dan hebben wij recht om uit dezelve tot Hem te besluiten, wiens wil zij uitmaken. Zij worden ons alzoo even zoo zeer als de schepselen zelve, getuigenissen van God, uit welke wij zijn onzienlijk Wezen, dat is zijne eeuwige kracht en goddelijkheid, kunnen opmaken. Zij zijn ons als eene roepstem der genade geschonken, of wij Hem tasten en vinden mochten: Hem, in wien wij leven, ons bewegen, en zijn!

DE DIEPTE DER ZEE.

(*Naar Denzelfde.*)

Toen de Heere den lijdenden Job daartoe brengen wilde, dat hij zich aan de wegen des Allerhoogsten onvoorwaardelijk overgave, vroeg Hij hem onder anderen (Job. XXXVIII. vs. 16): »Zijt Gij gekomen tot aan de oorsprongen der zee, en hebt Gij in het onderste des afgronds gewandeld? Deze vraag richt Hij ook tot mij, want elke openbaring des eeuwigen Gods, is voor alle tijden en menschen geldig. Dan is het eerste antwoord zeker: Neen! Doch dit is in lang niet alles. Mijn vragend harte moet bevredigd, en zijn *Waarom?* tot ruste gebracht worden. En ziet, daar stelt mij nu de Heere diepe en opmerkelijke natuurbeschouwingen voor oogen, die mij veel te machtig zijn; die ik niet kan doorzien, waarover ik geen opzicht heb, waarvoor ik geene zorg drage; eene mij onbekende wereld van wezens en werkzaamheden (want wij kennen toch slechts hetgeen op de oppervlakte, niet hetgeen in de diepte der zee omgaat). Eene wereld, met welke ik evenwel door de groote schakel der schepselen, door hunne onderlinge verhouding in werking en wederwerking, in betrekking sta, zonder het in de meeste gevallen zelfs maar te vermoeden; om welke veel onder de kinderen der menschen geschiedt, en die daarenboven beeld en uitdrukking eener hooger orde in de geestelijke wereld is. Voor dat alles zorgt de Heere: zijn oog is op alle gewesten dezes rijks; Hij kent de behoeften en nooden van al wat zich in dezelve beweegt, en voorziet in dat al met wijze en zorgvuldige hand, terwijl ik er niet aan denke. Zou hetgeen mij onaangenaam is, waarvan ik de reden vrage en toch nergens een antwoord vinde, niet ook zulke diepe gewisse en ondoorgrondelijke oorzaken hebben? Zou ik niet dien grootmachtigen, getrouwen God, die zonder mijn bewustzijn voor de diepste diepten van voor mij ongekende rijken zorg heeft, heel mijn leven, al mijn wedervaringen, al mijn redevragen, in handen stellen, en tot mij zelven zeggen: Zijt stille mijne ziel! Uw God heeft gewis een heilvolle reden, waarom Hij zoo handelt, wanneer gij daar ook niet bij kunt komen. Hij is het die in de diepten des afgronds wandelt, niet gij! Laat u zelven Hem over, en geef Hem zijn recht.

Doch hoe is het wel op den grond der zee gesteld, en hoedanig zijn zijne voetstappen in de diepte? ***Het is een labyrinthische diepte***, daar kunnen wij niet in nederzien. Aan de oppervlakte der zee bedekt voor ons de donkere graauwe waterspiegel eene ongekende wereld, vol van raadselen: en hier en daar vertoont zich soms een gedrocht uit den afgrond, eene of andere monsterlijke waterslang, of een verbazende zeevisch, of een groot wormsoortig schepsel, aan de uiterste vlakte, en verraadt ons alzoo het aanwezen van onbekende wezens op den zeebodem. Maar al konden wij ook daar beneden wandelen, wie zou zich in deze diepte te recht vinden? Dat zou ons over uitgestrekte zandvlekken leiden, op den rand van ontzettende afgronden, van afgrond tot afgrond, in een doolhof van kale grotten, en steenholen, en rotsklippen, en koraalspitsen, en verder voort tot in onafzienbare ruimten. Wie zou daar onze gids wezen?

Het is een huiveringwekkende diepte! Daar beneden is het woest en naakt: wij zouden er ijsselijk grootsche labyrinthen van rotsgesteenten aantreffen, en dan weder onmetelijke zandwoestijnen: tusschen beiden soms de pracht der schelpen, horens, en koraalrijen; maar eene pracht in harde kalkgestichten bestaande. Daar in en daar om heen waart de dood in het ronde; woedt een algemeene burgerkrijg; vermoordt alles zich onderling. Overal is gevaar; plotseling, onverwacht gevaar, angst, en schrik. Daar heerschen geweldige Tyrannen die alles verslinden; daar worden al de listen van loerende vijanden waargenomen; daar zouden wij achter een rotshoek of in een donkeren slijkbodem onverwacht sterke vijanden tegenkomen, schrikbarende gedaanten ontmoeten, die alles bevatten waaruit zich de verbeelding hare ijzingwekkendste gewrochten vormt; en dat alles in het walgelijkste element dat voor menschen kan gedacht worden, in het zeewater, vol van bitter meirzout, en bezwaard van de door verrotting verweekte overblijfsels van millioenen lijken. Ziedaar het Rijk dat drie vierden van de oppervlakte des aardbodems bedekt! en ziedaar tevens een beeld van die zedelijke wereld, die God draagt, tot dat Hij haar eenmaal zal wegvagen (Openb. XXI. vs. 1); en op dat deze eenmaal niet meer aanwezig zij, valt er onder de menschenkinderen vrij wat voor, van hetwelk wij de reden niet doorzien.

BRIEVEN VAN NEWTON.

John Newton was een uitnemend man: een Paulus voor de Engelſche Kerk. »Wanneer men ſpreekt van de lankmoedigheid en verdraagzaamheid Gods (zegt hij ergens,) van de wonderlijke tusſchenkomst zijner Voorzienigheid ten behoeve eens onwaardigen zondaars; van de kracht der genade in de verootmoediging van het hardſte hart; van den rijkdom der barmhartigheid in de vergiffenis der ſchrikkelijkſte en meest opeengehoopte zonden, zoo weet ik inderdaad geen meer buitengewoon voorbeeld dan dat van mij zelven te noemen.” Daarom bepaalde hij ook uitdrukkelijk dat het volgende gedenkſchrift op zijn graf zou worden uitgehouwen. »Johan Newton, Evangelieprediker: eens een ongeloovige en vrijgeest, een ſlaaf der ſlaven, in Afrika, werd door de overvloedige genade onzes Heeren en Heilands Jezus Christus bewaard, teruggebracht, behouden, en verordend om het geloof te prediken, dat hij zoo lang had zoeken te verwoesten; gedurende bijkans zestien jaar te Olney en acht-en-twintig jaar in deze kerk.”

Doch niet alleen in Engeland, ook in ons Vaderland was hij (aan velen onzer Lezers zal dit wel bij ervaring bekend zijn:) tot den uitgebreidſten zegen. Toen de dorre tijd des ongeloofs zijne verwoestingen over ons Nederland zoowel als over Duitschland begon uit te breiden, was het Newton, wiens ſchriften op onzen bodem door waarlijk Christelijken en Evangeliſchen ijver overgebracht, het goede zaad, in veler harten geſtrooid, levend hield, beſproeide, aankweekte, bevestigde; en voorzeker was het verhaal zijner zoo treffende bekeering voor meer dan eene ziel een roepſtem tot ſtilſtand op den weg des verderfs, eene krachtige opwekking tot nadenken en inkeering tot zich zelven. Doch vooral zijne recht practiſche en geestelijke briefwisſeling, de *Cardiphonia*, was voor velen het middel tot opbouwing, ſtichting en beſturing, zoowel als tot waarſchuwing voor gevaarlijke bijpaden.

Al wie den waardigen Schrijver van dezen kant mag kennen, allen bij wie zijne Cardiphonia uit dien hoofde op hoogen prijs ſtaat, zullen zich voorzeker verheugen over de Vertaling van ’s Mans *Omicron* (of Brieven over verſchillende onderwerpen), die ons de Heer Chevallier, reeds bekend genoeg door zijne keurige overbrengingen uit het Engelsch, aanbiedt. Van dezen arbeid, uitkomende bij den Boekverkooper H. Höveker, zijn tot nu toe reeds twee afleveringen verſchenen. Naar wij vernemen zal deze Uitgave ook enkele tot heden onuitgegevene brieven behelzen. Deze twee Afdeelingen bevatten zamen zestien brieven, over de volgende onderwerpen: 1. *Over het Vertrouwen op de goddelijke Voorzienigheid in onze milddadigheid jegens zijne behoeftige kinderen.* 2. *Aan eenen Student in de Godgeleerdheid.* 3. *Vereffening van 2 Cor. V. vs. 10 met Rom. XIV. vs. 12.* 4. *Over de huisſelijke godsdienst* (1). 5. *Over de bezoekingen en moeielijkheden welke het Leeraarambt vergezellen.* 6. *Over den werkdadigen invloed des geloofs.* 7. *Over de gepastheid van het aandringen op geloof en bekeering in de openbare prediking.* 8. *Over de inwendige getuigenis, als een der bewijzen van het zaligmakend geloof.* 9. *Over de leer der verkiezing en der verharding.* 10-12. *Over de trappen in het werk der genade.* 13. *Het hooren van leerredenen.* 14. *Over de verzoekingen.* 15. *De Bibliotheek van een Christen.* 16. *Over het ongenoegzame onzer kennis.*

Zullen wij iets uitkiezen om deze verzameling van Brieven te doen kennen? Het ware vermetel en ingebeeld een Schrijver als Newton door ons Tijdſchrift te willen bekend maken. Wij verlangen alleen eene der menigvuldige gewichtige *pasſages* dezer brieven over te nemen om daardoor onze bladen in belang te doen winnen. Wij kiezen daartoe den belangrijken brief, getiteld: *de Bibliotheek van een Christen.* Vier boeken worden hier op eene uitmuntende wijs aanbevolen: het boek der H. Schrift; het boek der Schepping; het boek der Voorzienigheid, en het boek des harten. Van het laatſte zegt de waardige Schrijver onder anderen het volgende: »Het hart des menſchen is diep, doch deszelfs neigingen en werkzaamheden in alle mogelijke omſtandigheden, alsmede de verſchillende wijzen, waarop hetzelve door de zonde, den Satan, en de wereld aan den eenen kant, en door de genade van de andere zijde, in de eenzaamheid en het gemeenſchappelijk verkeer, in voor- en tegenſpoed kan aangedaan worden, zijn op het duidelijkst in de Heilige Schrift opengelegd en ontwikkeld. Velen, hoogmoedig op hunne kennis van hetgeen waaromtrent zij veilig onkundig mochten wezen, zijn daarentegen ten eenenmale vreemdelingen van hun eigen hart. Daar zij niet bekend zijn met den Bijbel, hebben zij noch het vermogen, noch de lust om hunne eigene harten te onderzoeken, noch eenen zekeren regel, waarnaar zij het gedrag van den mensch beoordeelen. De Bijbel leert ons ook dit geheimzinnig boek te lezen, wijst ons aan, den oorſprong, aard en ſtrekking onzer uitzichten, angſten, wenſchen, pogingen en gevaren; openbaart ons de redenen, waarom wij niet gelukkig kunnen zijn in ons zelve, en het ijdele en ongenoegzame van alles wat ons omringt. De rust en de gelukzaligheid, in het Evangelie voorgeſteld, beantwoorden ook ten volle aan de wenſchen en behoeften van het uit de zonde ontwaakt hart. En zoo het gedrag dergenen, die deze verlosſing verwerpen, als de heilrijke uitwerkſelen, welke zij te weeg brengt in degenen die haar ontvangen, ſtaven ten krachtigſte, dat het woord van God inderdaad een oordeeler der gedachten en der overleggingen des harten is.”

Wij vernemen dat met den eerſten November eene derde Aflevering ſtaat te verſchijnen, die nog acht Brieven zal bevatten, en met welke het Eerſte Deel compleet is.

---

(1) Men vergelijke dezen brief met de treffende Leerrede van den Eerw. Merle d’Aubigné, *le Culte domestique*, vertaald door Bilderdijk in zijne *Kerkredenen van M. d’A.*, alwaar men vooral ook de Aant. op bl. 177, 178, leze, vroeger (Dl. II. bl. 158) door ons overgenomen onder het opſchrift: *Eene proeve van de huisſelijke zeden onzer Voorvaderen.*

BESCHOUWING DER TIJDEN.

Met het Staatkundige zullen wij ons ditmaal weinig bezig houden, daar alles nog in denzelfden ſtaat van woeling en gisting verkeert, en er zich uit de worſtelingen van het ongelukkig Spanje, hetgeen in zijne eigene ingewanden wroet, nog geen beſlisſende uitſlag verwachten laat. De koorts der omwentelingen ſchijnt thans in het Zuiden, gelijk in 1830 in het Noorden, te woeden. Van daar de omwenteling van Portugal, die ſlechts eene flaauwe terugkaatſing van de Spaanſche is, en op eene kleine schaal dezelfde tooneelen aanbiedt: namelijk die van eene Koningin, die door de magt eener in vergelijking met de volksmasſa niet beduidende factie en door eenig militair geweld gedwongen wordt de Grondwet des Rijks te veranderen.

Het Nieuwe Franſche Ministerie tracht van den eenen kant zijnen bondgenoot Engeland en de bedoelingen der Quadruple-alliantie getrouw te blijven, terwijl het van den anderen kant, als de orde handhavende, zich aan de Noordſche Mogendheden wenscht aan te ſluiten. Van daar die zonderlinge ſtaatkunde omtrent Zwitſerland, de blokkade aan dit land opgelegd; een gedrag, hetwelk deze aan Frankrijk ſteeds getrouwe natie ten hoogſte verbittert, zonder dat het mogelijk zij, om door de verwarring der verſchillende aantijgingen hier te onderzoeken, aan welke der partijen de aanvang van dezen neteligen ſtrijd te wijten is.

De Koning der Nederlanden heeft weder de Vergadering der Staten geopend, en wij verheugen ons met Hem over de onverwachte uitkomſten en bewaringen die Nederland aan de Voorzienigheid te danken heeft, en die des te opmerkelijker zijn, wanneer wij het oog vestigen op den hagchelijken toeſtand, waarin zich dat zelfde land voor weinig jaren bevond toen de opſtand tot aan deszelfs grenzen was doorgedrongen, en het land als het ware ongewapend voor den vijand open lag. — God heeft bewaard, God heeft ons niet verlaten; maar waar is onze dank, waar onze getrouwheid? — Zoo wij op ons zien, alles is verbeurd! — Mogten wij nog eens gezamenlijk, Vorst en Volk, voor den Heere ſtaan, en zeggen dat wij niet betrouwen op onze geregtigheid, maar op zijne barmhartigheid, die groot is. Een gewigtig oogenblik in onze geſchiedenis opent zich: dat namelijk, waarin een lid van het Huis van Oranje voor het eerst die overzeeſche gewesten bezoeken zal, waar de ſtandaard der Republiek voor twee honderd jaren in naam van Maurits en Fredrik Hendrik geplant werd. Die bezittingen, thans door God tot eene zoo rijke bron van nationale welvaart geſteld, verdienen wel de aandacht van ons Vorstelijk Huis te vestigen. Mogten onze gebeden den jongen Vorst vergezellen, en hij van de waarheid vervuld zijn die de geſchiedenis van zijn Stamhuis op iedere bladzijde leert: Nederland met God is onverwinnelijk; Nederland zonder God is, als eens Israël, de ſpot en ſpeelbal der Natiën. Met het oog op de aanſpraak van onzen Koning, met de bede om getrouw te mogen wezen aan Hem, dien wij uit de hand van God als onzen Vorst ontvingen, mogen wij tevens met vrijmoedigheid zeggen, dat de ſtaat van den Godsdienst, het eenige waarvan die aanſpraak niet gewaagt, de ſpil is, waaraan de toekomst van Nederland hangt.

Wij gaan thans over tot de mededeeling van eenige gebeurtenisſen tot het gebied van de Godsdienst behoorende.

VIJFDE VERJARING DER EVANGELISCHE MAATSCHAPPIJ TE GENEVE.

Het vijfde jaarfeest dezer belangrijke inrigting is op den 2den Julij van dit jaar gevierd geworden. De tijdelijke Voorzitter opende dezelve met eene aanſpraak, waarin hij aan het gewigtig doel der Maatſchappij, de bekeering van onſterfelijke zielen, herinnerde, en tevens de ruime wijze, waarop zij, naar den aard der Christelijke liefde, aan deze bedoeling wenschte te beantwoorden, ontwikkelde.

De Heer Tronchin, gewoon Voorzitter der Maatſchappij, deed hierop het verſlag van hare werkzaamheden voor zoo verre dezelve in het ronddeelen en verkoopen van bijbels door de Colporteurs beſtonden. Sedert de oprigting der Maatſchappij waren er in het geheel 1218 bijbels, 29239 Nieuwe testamenten verkocht. Uit de berigten der Colporteurs bleek, dat, terwijl van de eene zijde ſommige Priesters het volk bleven aanhitſen om de aangebodene Bijbels te weigeren, of de reeds verkochte te vernietigen, er echter meermalen vooral Dorps-Pastoors gevonden werden, die de waarde van het woord Gods erkenden en bij hunne gemeenten aanprezen. Ook de invoering van den Bijbel op de ſcholen door het Franſche Gouvernement, had den weg tot deszelfs plaatſing nog meer geopend. Hier en daar viel het zaad in goede aarde, en ontſtond de vraag: »Wat moet ik doen om zalig te worden?" Daarentegen vertoonden de groote ſteden, en Lyon voornamelijk, den treurigen aanblik van het verſchrikkelijkſte ongeloof. Ook de verſpreiding van Tractaten werd voortgezet, en op vele plaatſen Christelijke leesbibliotheken opgerigt; een kweekeling der Maatſchappij bevindt zich als zendeling te Calcutta, en anderen, die vroeger in hare dienst ſtonden, zijn dezelfde baan ingetreden.

De *verkondiging van het Evangelie in Frankrijk* wordt met ijver voortgezet, en er bevinden zich thans reeds in het Departement van Saone en Loire vijf geregelde gemeenten, te weten: te Tournus, Chalons ſur Saone, Macon, Louhans en Givri; en offchoon na de voldoening aan de eerſte nieuwsgierigheid het getal der toehoorders bij deze predikingen eenigzins verminderde, leverden dezelve echter genoegzame blijken op, dat er op deze zwakke beginſelen een zegen Gods rust. In de erkentenis dezer zwakheid, maar tevens van de kracht van dien God, die zijnen bijſtand beloofd heeft, blijft het Bestuur der Maatſchappij de medewerking harer Christelijke vrienden en de vervulling der drin-

gende behoefte aan verkondigers des woords verwachten.

Het is tot vervulling dezer behoefte dat de *Theologische School* geroepen is, omtrent welker toestand de Heer Merle d'Aubigné een belangrijk verslag uitbragt. Deze School zag het verlies, hetwelk zij door den dood van den Heer Steiger leed, thans hersteld door de benoeming van den Heer Pilet, die te Frankfort met zoo veel vrijmoedigheid het Evangelie verkondigde. De studiën zoo op de Theologische als op de voorbereidende school worden met ijver voortgezet. Reeds 12 Predikanten die thans het Evangelie verkondigen, hebben in deze School hun onderwijs genoten; 22 jongelingen ontvangen aldaar op dit oogenblik hunne opleiding; de inrigting zoude echter nog voor een veel grooter getal van nut kunnen zijn, en men wenscht derhalve dat vele jonge lieden zich opgewekt mogen voelen, om van de gewigtige lessen die hier gegeven worden, nut te kunnen trekken.

»Wanneer wij (zegt de Heer Merle hieromtrent) onze instelling vergelijken met de theologische Faculteiten der Hoogduitsche Universiteiten, of met die der geestelijke Seminariën der Vereenigde Staten in Noord-Amerika, dan moet ons het getal onzer kweekelingen wel zeer klein voorkomen; maar beschouwen wij het in betrekking tot de nieuwheid onzer Schole, en tot de omstandigheden in welke zij verkeert, alsmede met de andere instellingen van gelijken aard die in onze streken aanwezig zijn, dan zullen wij zien, dat wij stof hebben om den Heere te danken.

»De studenten hebben blijken gegeven van aandacht en vlijtige behartiging hunner werkzaamheden. De jaarlijksche examina der Theologische School die schriftelijk worden afgenomen, en na Paaschen hebben plaats gehad, over de onderscheidene vakken hunner studiën, zijn ons allezins voldoende voorgekomen. Wij vonden ze boven de vorige uitmuntende, en zij hebben ons van goed verstand der behandelde onderwerpen, en vermeerdering van nuttige kundigheden blijken gegeven.

»Er hebben des avonds bijzondere zamenkomsten plaats bij dezen en genen der Professoren. Men heeft er zich bezig gehouden met onderwerpen die belangrijk zijn voor de Kerk, met gesprekken over de Heilige Schrift, en over theologische of practicale vragen. Gewichtig zijn zulke uren, in welke de Professoren en Studenten nader tot elkander komen. Het was na een van zulke avonden van Godgeleerd onderhoud, dat Steiger zich op het bedde nederlegde, van hetwelk hij niet weder zou afkomen dan om in de eeuwige ruste in te gaan.

»Met het oogmerk om te voldoen aan dringende behoeften, of ook om het werk der Evangelieverkondiging voor te bereiden, hebben onze kweekelingen stichtelijke bijeenkomsten gehouden op plaatsen die van onze stad meer of min verwijderd zijn. Wij zullen hier slechts van ééne dergelijke zamenkomst spreken. In een gedeelte van ons Canton werd eene protestantsche bevolking gevonden, die meerendeels uit Waldenzen bestond en verspreid was onder het Roomsch Catholieke volk, maar alle Godsdienstige ondersteuning ontbeerde. Onze studenten hebben die menschen gedurende den winter met opbeuring en Evangelieprediking bijgestaan, en daarin volhard, offschoon de afstand aanmerkelijk, en men genoodzaakt was om te voet terug te keeren. Men vindt onder hunne hoorders eene opmerkzaamheid en ernst, die bij sommigen schijnen toe te nemen. Reeds heeft de kennis aan het Evangelie in de zeden van velen hunner eene zekere hervorming gewrocht. Deze prediking heeft onder eerbiedige stilte plaats gehad, en daardoor het bewijs geleverd, dat de Roomsch-Catholieken de godsdienstregten hunner medeingezetenen eerbiedigden: en daarin op eene wijze zijn gevorderd, die elk, wien het om het openbaar welzijn te doen is, verheugen moet."

Eene tweede behoefte is echter die, welke steeds blijft bestaan aan eenen voortdurenden onderstand der Christenen van andere landen; want hoezeer de belangstelling, zoo in Frankrijk als in Engeland, als ook in Amerika en Holland blijft aanhouden, leveren echter de jaarlijksche inkomsten der School slechts circa 9000 franken, op, terwijl de jaarlijksche kosten 20,000 frs. bedragen. Alleen het ontvangen van bijzondere giften wier herhaling niet te verwachten is, heeft tot nu toe deze onevenredigheid minder drukkend gemaakt. Hieromtrent zegt de eerwaarde Merle, ziende op alle deze behoeften: »Zullen de geloovigen onze onderneming niet ondersteunen; eene inrigting die 22 discipelen bevat, wier hart den Heere Jezus toebehoort? Men onttrekke geen enkelen stuiver aan het zoo gewigtige werk der Bijbelverspreiding en Evangelieverkondiging; maar men denke toch ook te gelijk aan de behoeften onzer Schole. Welk een zonderlinge handelwijze toch zou het wezen, om bij het bevorderen der Evangelieverkondiging, zijne medewerking te onttrekken aan de inrigtingen die bestemd zijn om die verkondigers te vormen, en dat in een oogenblik, waarin men van alle kanten hoort herhalen dat de eenigste hinderpaal die de Evangelieverkondiging belemmert, is het gebrek aan Predikers des woords, om het uit te voeren! Zou dit niet zijn als of men de grondslagen van een toren weghaalde, met het doel om dien toren met de steenen hooger op te bouwen? Neen! herinneren wij ons het woord des Heeren: »Deze dingen moest men doen, en de andere niet nalaten (Matth. XXIII. vs. 23)." Zoo wij de school verwaarloozen, zouden wij den wortel van den boom uitroeijen. Zoo wij met de verkondiging van het Evangelie in Frankrijk ophielden, zouden wij er de vruchten van vernietigen. In 1832 betreurden de Amerikanen de kwijning hunner inrigtingen tot theologisch onderwijs, thans worden daarin 2000 jongelingen voor de dienst van God opgeleid. Alle de Christelijke maatschappijen te Genève, te Parijs en elders zien hunne inkomsten vermeerderen. De wereld vraagt arbeiders.... zoude dan deze School door gebrek aan toelagen wankelen? Christenen, dit ligt voor uwe verantwoordelijkheid: wij brengen onze behoefte met vrijmoedigheid tot uwe kennis. Dit is onze pligt.... voor het

overige.... God, en zij die hem liefhebben, weten wie daarin voorzien moeten!"

Het zij ons vergund, hierbij nog een woord tot aandrang te voegen. Christenen in Nederland, gij zijt begonnen met de onderſteuning van dit werk: waarom zoude uw ijver verflaauwen? Zelfs daar, waar er verſchil van inzigten tusſchen ons beſtaat, zullen wij toch het belang gevoelen, dat eene inrigting onderſteund worde, alwaar op eene getrouwe en onafhankelijke wijze de Godgeleerdheid onderwezen wordt naar de zuivere beginſelen der Hervorming. Hebben wij de handen aan den ploeg geſlagen, laat ons dan niet terug zien; en God verwaardige ons om deel te hebben, door gebed en gave, aan de uitbreiding van Zijn rijk!

Vele deelnemende vrienden uit andere gewesten, gaven hunne belangstelling te kennen; de eerwaarde Fish uit Amerika, zeide het volgende: »De Christenen van Amerika nemen een levendig deel in uwen arbeid, zij hebben dit getoond, en zullen zulks verder toonen. De Kerk in deze ſtad is zoodanig gelegen, dat zij met magt werkzaam kan zijn; de velden die u omringen zijn met Afgoden bedekt; ik heb in de zes laatſten maanden Italië bereisd, en mijn hart is met droefheid vervuld geworden. Leert de grootheid van uwen werkkring kennen door de beſchouwing van hetgeen u nog te doen overig blijft, grijpt moed en ſterkt u in de magt des Heeren!"

AANRANDING VAN DE VRIJHEID VAN GODSDIENST IN FRANKRIJK.

De Franſche godsdienſtige Tijdſchriften maken hunne lezers opmerkzaam op de ſtremming welke de vrijheid van Godsdienst meer en meer in Frankrijk begint te ondervinden, zelfs de zoo vredelievende *Archives* geven hun leedwezen te kennen, dat zij na de omwenteling van 1830 dezelfde taak te vervullen hebben, waarmede zij zich onder de Regering van Karel X. bezig moesten houden. Zij beklagen zich, dat de vrijheid van Godsdienst, die door den inhoud der Conſtitutie voor altijd gewaarborgd was, nu op grond van eenige artikels uit het Strafwetboek, en der wet op de Asſociatiën, vernietigd wordt; en dat het administratieve verbod, waarbij een- en andermaal de prediking verboden werd, op grond *dat zij onlusten en verſchillen onder de burgers veroorzaken*, niets minder dan eene uitſluiting der Evangelieprediking bij eene doorgaande toepasſing ten gevolge moet hebben. Eindelijk zeggen zij hieromtrent nog het volgende:

»Op deze wijze zouden er tusſchen de vervolgingen van de XVI^de^ en die van de XIX^de^ eeuw ſlechts het onderſcheid van *één woord* plaats vinden, immers men vervolgde onze vaderen uit naam van het *leerſtelſel;* men zoude ons uit naam van de *orde* vervolgen!.... Men zeide tot onze Vaderen: Gij moogt geen ander geloof prediken dan dat van den Staat! Men zoude heden tot ons zeggen: gij moogt uw geloof niet verkondigen, zoodra hetzelve de tegenovergeſtelde gevoelens zou kunnen hinderen of verontrusten!". Onze voorouders werden gevangen gezet onder het voorwendſel dat zij ſlechte Christenen waren, en ons zoude men hetzelfde lot doen ondergaan onder voorwendſel van ſlechte burgers te zijn! Men beſchuldigde onze voorouders van Godslastering; ons zoude men verwijten, de algemeene rust verſtoord te hebben. Het punt waarvan men uitgaat zoude verſchillen: de grond der regtelijke vervolgingen zoude niet meer tot het leerſtelſel maar tot de politie behooren; het uitwerkſel zoude echter volkomen hetzelfde zijn, want wij zouden verdrukt worden gelijk onze Vaderen verdrukt werden."

DE KERKELIJKE GEBEURTENISSEN VAN NEDERLAND, IN ENGELAND BEOORDEELD.

Het is eene waarheid, dat hoezeer de kerkelijke bewegingen die thans hier te lande plaats hebben, door velen als onbeduidend worden beſchouwd, zij echter onder de Christenen in naburige landen eene bijzondere opmerkzaamheid verwekt hebben, en wij vermeenen dat de oordeelvellingen die in vreemde geſchriften deswegens voorkomen, ook voor onze lezers niet onbelangrijk zijn. Zoo verſchenen er onlangs in het Engelſche dagblad *the Patriot*, een vijſtal brieven over de Nederlandſche Kerkelijke aangelegenheden, zoo wij wel onderrigt zijn, het werk van eenen man, die door zijn' ijver in vele Christelijke en weldadige inrigtingen bekend is, doch tevens een onvermoeid doordrijver van hetgeen de Engelſchen het *volontaire Systeem* noemen, hetgeen alle verbindtenis tusſchen Kerk en Staat uitſluit, en vordert, dat de Leeraars niet door den Staat, maar alléén door hunne gemeenten bezoldigd worden. Deze Heer, zich dezen zomer in Nederland bevindende, geraakte aldaar toevallig met afgeſcheidenen bekend, en meende in hunne gevoelens omtrent de Kerk eene bevestiging van zijn ſtelſel te vinden, waarvan hij bij zijne terugkomst, zijne land- en geloofsgenooten berigt oordeelde te moeten geven. Gebrek aan plaats verbiedt ons meer dan eenige weinige opgaven omtrent deze brieven te doen, waaromtrent wij gaarne in meerdere bijzonderheden getreden waren, daar zij de beoordeelingen bevatten van iemand, die de zaken uit een zoo geheel verſchillend ſtandpunt van het onze beſchouwd heeft.

De eerſte brief uit deze verzameling, welke alle den algemeenen titel van »Vervolging in Holland" (*Perſecution in Holland*) dragen, behelst eenige geſchiedkundige en aardrijkskundige bijzonderheden omtrent dit land, hetwelk dan nog maar altijd even onbekend aan onze Engelſche naburen ſchijnt te blijven. Hij geeft daarin ook nog het een en ander omtrent den toeſtand der onderſcheiden gemeenten op, prijst de zedelijkheid der Leeraars en de voorregten van het volksonderwijs; doch betreurt dat in alle deze werken een geest van ſlaauwheid en godsdienſtig liberalismus is ingeſlopen: hetgeen hij naar zijne wijze van zien grootendeels daaraan toeſchrijft, dat de Leeraars door de Regering bezoldigd worden.

De tweede brief klimt op tot Bilderdijk, wiens invloed op de herlevende belangſtelling in de van ouds erkende waarheden, hij voorſtelt zonder zijne gebreken te verzwijgen. Hij verhaalt daarna de bekeering van Da Costa, en vervolgens het gebeurde met de Cock, Scholte, enz.; de geregtelijke vervolgingen tegen dezen; het beſluit van Z. M., en den tegenwoordigen toeſtand der geſcheidenen.

In den derden brief deelt hij de verſchillende gevoelens mede, die over de leerſtellingen der geſcheidenen in omloop waren, de blinde vooroordeelen die jegens hen heerschten, en hoe hij zelve in eene Diligence daarvan getuige was, alwaar een jong Predikant zeer werd toegejuicht, terwijl naderhand, toen men hoorde dat het Ds. Brummelkamp was, een algemeene afſchuw volgde; hij vond bij verder onderzoek, dat hunne gevoelens geene anderen waren, dan die in Engeland onder den naam van Calvinitiſche genoegzaam bekend zijn, en geeft zijne vreeze te kennen, dat ſommigen hunner te zeer aan menſchelijke ſtelſels kleven, en nog te weinig inzigt in de volheid van de Schrift bezitten. Daarentegen vindt hij het zeer duidelijk, dat velen, die behoefte aan het brood des levens hebben, zich derwaarts hebben begeven, waar zulks gegeven wordt, en verwondert zich, bij vele Leeraars, die de Gereformeerde leer verklaarden toegedaan te zijn, zulk eenen ſchrik voor de toepasſing en de praktijk der leer van de geregtigheid des geloofs te hebben gevonden.

In de 4de en 5de brieven worden belangrijke en letterlijke uittrekſels medegedeeld, zoo wel van die plaatſen uit het verzoekſchrift der geſcheidenen aan Z. M., waarin bewezen wordt, hoe verre de ontrouw in de Gereformeerde Kerk is doorgedrongen, als ook van den Herderlijken Brief door de Amſterdamſche Leeraars uitgevaardigd. Volgens zijn oordeel was deze herderlijke brief geenszins geſchikt om het doel te bereiken hetwelk men zich daarvan had voorgeſteld, en hoewel daarin een protest tegen grove afwijkingen van de leer gevonden wordt, zocht hij daarin tevens te vergeefs naar die helderheid van uitdrukking en die bepaalde beantwoording der zoo duidelijk uit een gezette grieven der geſcheidenen, welke in dezen toeſtand van zaken noodzakelijk vereischt werden. Hij zegt hierbij het volgende: »Misſchien zouden wij niet ver van de waarheid verwijderd zijn, door te zeggen dat deze Kerken zeer veel gelijkenis hebben met de Presbyterianen in Engeland, *zoo als zij in het midden der vorige eeuw waren.* Hunne Leeraars zijn in het algemeen beminnelijk en verſtandig, voorbeeldig in hun leven, en ijverig in het onderwijs der jengd, maar voor godsdienſtige zaken zijn zij koel en toonen zij weinig belangſtelling: de tucht heeft opgehouden, — de ketterij is ingeſlopen, — de vrees om *al te regtvaardig* te zijn, heeft die van *onnutte dienstknechten* te wezen, doen wijken, en de glans van de Kerken is geweken. Zij ſpreken over de Cock, Scholte en Brummelkamp, even als velen onzer Voorvaders zich over Whitefield, Romaine en Toplady uitlieten."

De ſlotſom is, wat er voor Nederland gedaan kan worden? Ten eerſte, moeten er nadere berigten ingewonnen worden, daar de onderzoekingen van den Schrijver, hoewel met de meeste zorg geſchied, niet genoegzaam grondig en uitgebreid hebben kunnen zijn. Ten tweede, wordt de vertaling en verkoop in Holland aangeprezen van die werken, die eene praktikale Godsvrucht aanbevelen, die de volheid van de voorregten des Evangelies ten toon ſpreiden, en die ernſtige oproepingen aan de onbekeerde zondaars bevatten. Iedere vonk van leven en geestelijke beweging op het vaste land mag niet veronachtzaamd worden. — Eindelijk zegt hij: »Laat ons niet uitſtellen om aan hen, die voor de zaak van Christus vervolgd worden, onze deelneming en onze gebeden toe te wijden, want velen zijn er die zware boeten betalen; — velen die in hunne kostwinning lijden; eenige zijn er in de gevangenis. — De tijd kan komen, waarin het onze pligt wordt onze bijdragen te zenden tot hulp van vervolgde Christenen van Holland. Indien deze ſtaat van zaken voortduurt, moet de zedelijke invloed der Christenen werkzaam worden omtrent Holland; en zeker zoude dan hare wijze en brave mannen, waarvan zij er nog velen bezit, van ſchaamte bloozen, indien er van de Christenen van andere gewesten bijdragen gevraagd moesten worden, om die goede zaak te onderſteunen, waarvan eens de Hollanders de uitverkorene voorſtanders zijn geweest."

BIJBELVERSPREIDING IN RUSLAND.

Op de Vergadering der Evangeliſche Maatſchappij, deelde de Heer Paterſon het volgende mede: »De Heere heeft mij verwaardigd om 22 jaren van mijn leven te beſteden om Zijn Koningrijk uit te breiden in Zweden, in Denemarken, in Finland, en vooral in Rusland; Hij heeft mij willen gebruiken om 2 millioenen Exemplaren van Zijn woord in 36 talen te verſpreiden. Ik heb in het bijzonder vijftien jaar in Rusland doorgebragt, en ik mogt aldaar achtmaal-honderd-duizend exemplaren der Heilige Schrift in twee-en-dertig talen doen afdrukken. In geen gedeelte der wereld is de verſpreiding der Schrift van zoo vele geestelijke zegeningen vergezeld geweest. In Rusland zijn twee tot driemaal-honderd-duizend boeren door het lezen der H. Schrift bewogen geworden om de dienst van de Maagd en van St. Nicolaas te verlaten, om het Evangelie van Christus te omhelzen, en naar dien regel te leven. Welke toekomst laat ons dit niet verwachten! Ik heb nimmer menſchen ontmoet die hunnen Bijbel zoo goed kenden en zoo veel ijver bezaten om denzelven te verbreiden, als deze Rusſiſche boeren. Zij zullen honderden mijlen afleggen, om het woord der zaligheid aan de zielen te zien brengen. In een enkel gewest van Rusland vindt men veertig-duizend zielen die de christelijke leer belijden, en wier leven daarnaar ingerigt is.

DRUKFEIL.

Bladz. 11. Col. 2. Reg. 18. ſtaat: *die de* afgodiſche volkeren; lees: *van de* afg. volk.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

HET BOEK VAN JOSUA.

Te recht beklaagde zich voor eenigen tijd een Godvruchtig Hoogleeraar in Duitschland over de weinige achting, die in het geheel in onze dagen aan de historische Boeken van het Oude Testament wordt betoond (1). Als of ook deze Schriften, voor wie er de daden en gedachten van een levendigen God in leerde lezen, niet het getuigenis met zich droegen, waaraan de ingeving van Boven erkend wordt: *leering*, *wederlegging*, *verbetering*, *onderwijzing die in de rechtvaardigheid is* (2)! Wij zullen hier den geleerden Voorganger niet volgen in zijne belangrijke onderzoekingen naar de oorzaken van die miskenning, zoo eigenaartig door hem zamengevat in één denkbeeld: het gebrek aan eenvoudigen waarheidszin bij den mensch van nature, en bij onze eeuw stelselmatig. Ook zullen wij hier zijne belangrijke beschouwingen niet overschrijven van de onderscheidene voortreffelijkheden der historische Boeken, ook na en met den Pentateuchus, dien grondslag van geheel de Schrift des Ouden en Nieuwen Testaments. Wij stellen ons liever voor, eenige gedachten mede te deelen over den hoofdinhoud van een enkel dier Boeken, ten einde opmerkzaam te maken, door een treffend voorbeeld, op den veelvuldigen rijkdom in dezelve voor de nabetrachting der Kerk van alle eeuwen vervat. Op het Boek van Josua wenschen wij hier eenige oogenblikken de aandacht onzer Lezers te vestigen, hetzelve hier bepaaldelijk beschouwende als het getuigenis van die volheerlijke eigenschap Gods, waarin zich tot in eene verre toekomst een Propheet verblijdde, als hij tot Israëls God uitriep: *Gij zult Jacob* DE TROUW, *Abraham de goedertierenheid geven, die Gij onze Vaderen van oude dagen af gezworen hebt* (3).

Het Boek, naar Moses kwekeling en opvolger genoemd, bevat daarom op eene zoo bijzondere wijze de gedachtenis der Goddelijke *getrouwheid*, omdat het ons in eenige weinige Hoofdstukken de snelle en krachtige vervulling voorstelt van beloften, eeuwen lang aan de Vaderen herhaald, maar in den weg eener statig langzame voorbereiding, uitgesteld telkens als het ware van geslacht tot geslacht. Majestueus zijn de gangen Gods, den God Israëls, in het te huis brengen beide Zijner oordeelen en Zijner heilbeloften. Aan Abraham was vier honderd en zeventig jaren vóór dat Josua het volk in Canaän inbracht, de beloftenis der erfenis voor zijn zaad gedaan. Eer die evenwel kon vervuld worden, moesten de gruwelen der volken, in welker plaats Israël het land zoude in bezit nemen, hunne volle mate bereiken (1). Eer zij kon vervuld worden, moest een huisgezin van zeventig leden vermenigvuldigd worden midden onder den knellendsten dwang, tot een volk van zesmaal honderd duizend man (2). Eer zij kon vervuld worden, moesten hemel en aarde tegen een hardnekkigen tiran getuigen door teekenen en plagen; de wateren der Roode zee aan Israël een gebaanden weg maken en Pharao en zijne Egyptenaren verslinden. Maar ook nog veertig jaren lang na dien wondervollen uittocht, moesten wederom plagen en teekenen tegen Israël zelve de heerlijkheid Gods openbaren, in het midden van dat uitverkoren, schoon altijd wederspannig volk. Eindelijk is het oogenblik der vervulling dáár. De jaren der kastijding wegens de ongeloovigheid, wederspannigheid en murmurering zijn ten einde gebracht (3); het geslacht der wederstrevers is uitgestorven. Zelfs Aäron en Moses zijn, om de onbedachtzaamheid van een oogenblik, henengegaan tot de Vaderen, eer dat Israel de grenzen van Canaän mocht overtrekken. Moses heeft het land der belofte van op den bergtop van Pisga aanschouwd, en is gestorven. Maar nu ook wordt de eeuwenlang toebereide vervulling volvoerd met achter eenvolgende, met door niets tegengehouden spoed. *Daar viel niet één woord* (dus lezen wij in het Boek van Josua, Hoofdst. XXI. vs. 45) *van alle de goede woorden, die de Heere gesproken had tot den huize Israëls; het kwam al te maal.* Binnen vijf en twintig jaren, eer dat Josua oud en wel bedaagd ingaat in zijne ruste, is het land aan beide de oevers van den Jordaan onder Israëls stammen verdeeld, en zijn tot in den letterlijksten zin *de halzen der Koningen van Ca-*

(1) Dr. K. H. SACK, *Ueber Werth und Gebrauch der historischen Bücher des Alten Testaments*, in KNAPPS' *Christoterpe* voor het jaar 1835.
(2) 2 Tim. III. vs. 15. (3) Micha VII. vs. 20.

(1) Gen. XV. vs. 16. (2) Gen. XLVI. vs. 27. Exod. XII. vs. 37.
(3) Num. XIV. vs. 33 en 34.

naän onder de voeten van Israëls Oudsten getreden. Jos. X. vs. 24.

Doch nog veel meer! Is het toch waarachtig, hetgeen wij van het werk Gods niet alleen *aan*, maar ook *in* de harten zijner Uitverkorenen belijden; is het waarlijk alzoo, dat alle trouw, van de zijde des menschen, wie hij zij, jegens God, niet anders is dan de voltooijing dier ééne en zelfde weldaad, door welke Hij goddeloozen rechtvaardigt, en ontrouwen *genade geeft om getrouw te zijn;* dan zien wij ook hierin in het Boek van Josua Gods getrouwheden verheerlijkt, dat het geslacht hetwelk Canaän in bezit nam, zich zoo wel van zijne Vaderen, als van zijn nakroost onder de Richteren onderscheidt door eene algemeene volharding in de dienst en in de oorlogen des Heeren. Uitdrukkelijk lezen wij den lof van dat geslacht vermeld aan het slot des Boeks (XXIV. vs. 31): *Israël nu diende den Heere alle de dagen van Josua, en alle de dagen van de Oudsten, die lang na Josua leefden, en die al het werk des Heeren wisten, dat hij aan Israël gedaan had* (1).

Maar ook in de wijze, waarop het land aan Abraham ten erve gegeven, door zijn nakroost in bezit genomen werd, getuigt van diezelfde Godstrouw, tot in de bijzonderheden. Het betaamde dien God, die Israël met wonderen en teekenen had uitgeleid, hetzelve insgelijks door wonderen en teekenen in Canaän in te leiden. Waren de wonderen ontzachlijk, waarmede door Mozes de God van hemel en aarde zich den Verbonds-God der Hebreën betoonde, volvoerende Zijnen raad, en verhoorende het gebed van Zijne dienstknechten; niet minder waren het de teekenen, met welke Josua de verovering van Canaän uitvoerde. Gelijk bij den uittocht de Roode zee zich in tweeën gescheiden had, zoo werden, bij den intocht, de wateren van den Jordaan afgesneden. Als het volk zijne veertigjarige reize door de onvruchtbare woestijne aanving, zoo daalde het dagelijksche *Man*, om hun tot spijze te zijn, uit den hemel. Daags na dat de kinderen Israëls het eerste koorn in Canaän gegeten hadden, houdt even wonderdadig het manna op (2). In Egypte moesten alle de elementen van Gods Schepping dienstbaar zijn, om Pharao en zijne knechten te verschrikken en de loslating van het volk te bewerken. In Canaän storten de stadsmuren in op het geluid van Israëls bazuinen, en staan op de stem van een mensch zon en maan aan den horizont stil. De staf van Mozes, en de spies van Josua, strekken gelijkelijk ter aanduiding van Gods machtige daden, en nooit te rug genomen trouw. Aan genen openbaarde zich de Engel-Jehova als de Verlosser uit Egypte in den brandenden braambosch: aan dezen vertoont zich dezelfde Godspersoon als *de Vorst van het Huis des* HEEREN, met het uitgetogen zwaard, als tegen Canaäns veroordeelden, in Zijne hand (3). Het is Hij, die het werk aanvangt, en die het ook volbrengt. Het is God, de God van Israël, de God niet alleen der ontfermingen, maar ook der gerechtigheden, in de volvoering van beiden eveneens *getrouw*. Israël wordt in het bezit van Canaän gesteld, niet alleen om de beloften aan de Aartsvaderen, maar ook tevens om Zijne gerechte wraak over de eeuwenlang opgehoopte gruwelen van de inwoners des lands. Als aan Koning Adonibezek (na Josua's dood) de duimen van handen en voeten worden afgehouwen, zoo moet hij zelve het uitroepen, hoe deze straf niet anders was dan de rechtvaardige vergelding van hetgeen zeventig Koningen onder zijne tafel van hem zelven hadden ondervonden (1). Ten allen tijde gaat de vervulling der Godsbeloftenissen aan het volk dat Hij zich geëigend heeft, aan de Gemeente, gekocht door Zijn eigen bloed, gepaard met het oordeel over eene van God afgevallene wereld. De vervulling van beide is eigenlijk ééne en dezelfde daad. En ook hierin is weder de geschiedenis van Israël een voorbeeld van het laatste der dagen, wanneer *de Heere zal komen, om verheerlijkt te worden in zijne heiligen, en wonderbaar te worden in allen die gelooven, en te gelijk om wrake te doen met vlammenden vure over degenen die God niet kennen, en over degenen die het Evangelie van Jezus Christus niet gehoorzaam zijn* (2). Zoo dan ook worden ons in dit Boek van Josua te gelijk Gods getrouwheid in genade aan Israël om des Verbonds wille, Zijne getrouwheid in gerechtigheid over de verharde Heidenen, getuigd; en zelfs binnen Israëls stammen die gerechtigheid betoond in de straf over den overtreder des bans; de getrouwheid, te gelijk, in de verhooring der gebeden van Josua en Israëls Oudsten, en in de hernieuwing van den voor eenen tijd belemmerden zegen. Jos. VII.

Dezelfde getrouwheid in de volvoering van strenge dreigingen vinden wij ook in later tijd terug in de vervulling van den door Josua op Goddelijken last uitgesproken vloek, tegen de herbouwing van Jericho (Jos. VI. vs. 26): *Vervloekt zij die man voor het aangezicht des Heeren die zich opmaken, en deze stad Jericho bouwen zal: dat hij ze grondveste op zijnen eerstgeboren zoon, en hare poorten stelle op zijnen jongsten zoon.* De letterlijke vervulling hiervan lezen wij in het Eerste Boek der Koningen (XVI. vs. 20) in de dagen van Achab.

Doch niet min heerlijk aan enkele personen dan aan volken en stammen, openbaart zich in Josua's Geschiedboek de trouw van God tot in de tederste bijzonderheden. Dus, allereerst, aan *Rachab de hoere, die door het geloof de Israëlitische verspieders met vrede ontfing, en door eenen anderen weg uitliet* (3). De belofte aan haar, ook ten behoeve van hare maagschap gedaan, wordt volkomen vervuld. Het huis, aan welks venster *het scharlakenrood snoer* uithing, werd gespaard met al dat daarin was. En God, die een God is niet alleen der Joden, maar ook der Heidenen, die Hij door het geloof rechtvaardigde, verheft deze Rachab tot een toonbeeld van Zijne sparende, reddende en verheerlijkende genade. Wij lezen in het geslachtregister van onzen

(1) Verg. Richt. II. vs. 7—15. (2) Jos. V. vs. 12.
(3) Exod. III. vs. 2 en volg. Jos. VI. vs. 13. VII. vs. 2 en volg.

(1) Richt. I. vs. 5—7. (2) 2 Thess. I. vs. 8—10.
(3) Hebr. XI. vs. 31. Jac. II. vs. 25.

Heere Jezus Christus dat Salmon Boaz gewan *bij Rachab.* Matth. I. vs. 5.

Een geheel ander voorbeeld wederom der Goddelijke trouw aan de bijzondere perfonen Zijner geloovigen, levert ons het Boek van Jofua op, bij de vermelding van Caleb. Deze wakkere krijgsman was een dier twaalf Hoofden der kinderen Israëls geweest, die Mofes uitzond om het land en de inwoorders van Canaän op te nemen. Twee dezer mannen hadden het volk van de verovering van het land zoeken af te fchrikken door kwade geruchten van de gevaren, die hun daarbij te wachten ftonden; en zij waren geftorven door eene plaag voor het aangezicht des HEEREN (1). Maar Jofua en Caleb, de twee overigen, hadden op deze woorden van oproer en ontrouwheid hunne kleederen gefcheurd, en, roemende in hunnen God, het volk gerust gefteld, zeggende: *Zijt tegen den* HEERE *niet wederfpannig, en vreest niet het volk dezes lands, want zij zijn ons brood: hunne fchaduw is van hen geweken, en de* HEERE *is met ons. Vreest hen niet* (1). En nu — in datzelfde gefchiedboek, waarin Jofua ons wordt voorgefteld aan het hoofd van Israëls overwinnende legerfcharen, hooren wij ook den vijf en tachtigjarigen Caleb de trouw van zijnen en heel Israëls God uitroepen: *Ik was veertig jaren oud, toen Mofes de knecht des* HEEREN *mij uitgezonden heeft na Kades-Barnea, om het land te verfpieden, en ik hem antwoord bracht, gelijk het in mijn hart was. Maar mijne broederen, die met mij opgegaan waren, deden het hart des volks fmelten; doch ik volhardde den* HEERE *mijnen God na te volgen. Toen zwoer Mofes te dien zelven dage, zeggende: Indien niet het land daar uw voet op getreden heeft, U en uwen kinderen ten erfdeel zal zijn in eeuwigheid, dewijl gij volhard hebt den* HEERE *mijnen God na te volgen. En nu, ziet, de* HEERE *heeft mij in het leven behouden gelijk als hij gefproken heeft: het zijn nu vijf en veertig jaren zedert dat de Heere het woord tot Mofes gefproken heeft, toen Israël in de woeftijne wandelde; en nu, ziet, ik ben heden vijf en tachtig jaar oud; Ik ben nog heden zoo fterk gelijk ik was ten dage, toen Mofes mij uitzond: gelijk mijn kracht toen was, alzoo is nu mijne kracht, tot den oorlog, en om uit te gaan. En nu, geef mij* (zeide hij tot Jofua) *dat gebergte, daarvan de* HEERE *gefproken heeft: want Gij hebt het te dien zelve dage gehoord, dat de Enakim aldaar waren, en dat er groote vaste fteden waren, of de Heere met mij ware, dat ik u verdreve, gelijk de* HEERE *gefproken heeft.* En Jofua zegende hem, en gaf hem Hebron (het oude Kiriath Arba) ten erfdeel. Jof. XIV. vs. 6 en volg.

Doch allertreffendst is vooral in dit boek de Goddelijke getrouwheid met Jofua zelven, en in hem met zijnen ftamvader Jofeph, uit wien hij afkomftig was door Ephraïm. Het was Goddelijke getrouwheid in de vermenigvuldiging van genade en eere over een eenmaal geroepenen dienstknecht, dat op Jofua, den getrouwen dienaar en medgezel van Mofes, veertig jaren lang in de woeftijne, de handen opgelegd werden van dien grootften aller Propheten, om hem aan te ftellen tot een Hoofd en Voorganger der ftammen in zijne eigene plaats (1). *En Jofua, de zoon van Nun, vol van den Geest der wijsheid, (want Mofes had zijne handen op hem gelegd)* (2), ontfing nu bij vernieuwing, na den dood van Mofes, die Goddelijke woorden, door welke nog heden ten dage de Apostel Paulus, alle die den God van Jofua, den God en Vader van onzen Heere Jezus Christus toebehooren, vertroost en fterkt: *Ik zal u niet begeven, noch ik zal u niet verlaten* (1). En God was met hem, dien Hij vroeger in den ftrijd tegen Amalek gefterkt had, terwijl Mofes zijne handen ophief op den heuvel; dien Hij genade gegeven had om gefterkt en getrouw te zijn, als hij uitging om het land van Canaän te verfpieden. God was met hem, toen hij aan de plaatfe van Mofes ftond, tot dat hij Zijnen raad uitgediend hebbende, zat van dagen en van zegeningen, vergaderd werd met zijne Vaderen; doch niet, voor dat zich nog door twee getuigenisfen de Goddelijke getrouwheden verheerlijkt hadden aan den meer dan honderdjarigen held. Het eerfte was, dat hij, nog voor zijnen dood, even als Mofes, de ftammen Israëls waarfchuwde, en in den eed nam, dat zij den Heere hunnen God toch volftandig mochten dienen en vreezen; daarbij voor zich zelven de gelofte herhalende, en als voor het aangezicht van hemel en aarde uitroepende: *Aangaande mij en mijn huis; wij zullen den* HEERE *dienen* (Jof. XXIV. vs. 15). Het tweede was, dat nog in zijne dagen de beenderen van Jofeph, in het land aan de Vaderen toegezegd, begraven werden. Want aldus behaagde het den Heere, den God van Jofeph en van Jofua, het geloof van den ftervenden Aartsvader, krachtig in de beftelling aangaande Zijn gebeente betoond, te bekroonen in de dagen, onder de regering, en waarfchijnlijk door de hand zelve van zijn eigen nazaat, den telg uit Ephraïm, zijn jonger doch meestbevoorrechten zoon. Wij weten uit Mofes, hoe de Hebreeuwfche Regent op zijn fterfbed in Egypte, zijne broederen, de zonen Israëls, bezwoer zijn gebeente mede te nemen, ten dage, wanneer God zijn volk in Egypte zoude bezoeken, en daaruit opleiden naar het land der belofte; en door Paulus (2), dat Jofeph dien uitgang vermeldde en dat bevel gaf, *door het geloof.* Door deze beftelling toch, betoonde hij op nieuw met eene allerlaatfte en hoogstplechtige daad, dat hij verre boven de Egyptifche praalgraven in zijnen dood de gemeenfchap bleef liefhebben met het geringe maar van God uitverkoren herdersvolk, hetwelk hij door dat zelfde geloof ook nog ftervende verzekerd was, en getuigde, dat God op den gezetten tijd zoude uitleiden. En nu — die gezette tijd was gekomen; God had het vermenigvuldigd nagellacht van Jacob uit Egypte uitgeleid, en Mofes in dien gedenkwaardigen Paaschnacht had ook het toebetrouwde gebeente van Jofeph niet verge-

(1) Num. XIV. vs. 9.

(1) Jof. I. vs. 5. Hebr. XIII. vs. 5. (2) Heb. XI. vs. 22.

ten; en de laatſte bijzonderheid, die wij in het Boek van Joſua lezen, is deze (Joſ. XXIV. vs. 32): *Zij begroeven ook de beenderen Joſephs die de kinderen Israëls uit Egypte opgebracht hadden, te Sichem, in dat zelfde ſtuk lands, hetwelk Jacob gekocht had van de kinderen Hemors, des vaders van Sichem, voor honderd ſtukken gelds; want* (juist dit veld) *was den kinderen Joſephs ter erfenis geworden.*

Zoo is alles in de wegen van God met Zijn volk, met Zijne dienaren, met alle die Hem vreezen, eene doorgaande harmonij van zich op volgende beloftenisſen in derzelver allervolkomendſte vervulling: getrouwheden Gods aan de Zijnen in hunne perſonen niet ſlechts, maar ook in hunne geſlachten; getrouwheden Gods tot in de bijzonderheden der uitvoering van alle de woorden, eenmaal door Hem uitgeſproken; getrouwheden Gods in het getrouw maken zelfs van de genen over welke Hij zich ontfermde, en die Hij riep met eene hemelſche en onberouwlijke roeping.

Mochten wij zulk eene roeping in waarheid deelachtig zijn, aandachtige Lezer! Mochten wij die getrouwheden van den alleen zaligmakenden God leeren opmerken, overal in Zijn woord, maar ook in de geſchiedenis des volks, tot het welk wij behooren, en van de geſlachten dier Joſua's, wier keuze het was den HEERE te dienen, zij en hun huis tot in eeuwigheid. Dat zij ook onze keuze! op dat wij eenmaal, met het oog gericht op dien Meerderen dan Joſua, JESUS, ingaan mogen in de ruste, door den arbeid Zijner ziele verkregen, voor het volk van God. Want gelijk geheel het Oude Testament, beide de Wet en de Propheten op den Christus zien, van Hem getuigenis geven, en ons Zijne beeldtenis voorſtellen; zoo doet dit ook het Boek van Joſua. Hij toch zelve, die Voorganger en Overſte Leidsman ter verovering van een land, waarin Israël met geen Moſes mocht inkomen, is ons niet ſlechts als historisch perſoon en toonbeeld der Goddelijke trouw belangrijk, maar ook dierbaar als een *Voorbeeld*, in de verte, van Hem, die in alle de volheid des woords JESUS genaamd werd van den Engel, *om dat Hij Zijn volk zalig maakt van hunne zonden* (Matth. I. vs. 21).

HET WERK DER ZALIGHEID.

Bij de menſchen is dat onmogelijk, maar bij God zijn alle dingen mogelijk.
JEZUS CHRISTUS.

(PHIL. II. vs. 12, 13.)

De woorden van Paulus, op de aangehaalde plaats gebezigd omtrent het Werk der zaligheid, worden doorgaans zoo verſtaan, dat de Apostel eerst de geloovigen opwekt om hunne eigen zaligheid te werken; en daarna verklaart, dat het Gode alleen toekomt den aanvang, den voortgang en de volvoering daarvan te werken en te geven; en men meent deswege dikwijls, hier eene verdeeling van dat werk tusſchen God en den mensch te vinden, die zóó onbeſtemd zou zijn gelaten, dat het den éénen lichtelijk zou vrijſtaan iets meer, den anderen om iets minder aan den mensch en zijn werk en kracht toe te ſchrijven (1). Doch dit ſtrijdt immers kennelijk tegen de leer van Paulus, ja geheel den inhoud der Schrift, die de eer van het zalig worden des zondaars niet gedeeltelijk Gode, gedeeltelijk den mensch toeſchrijft, maar de Verlosſing geheel en onverdeeld *genade* noemt; een woord dat naar de doorgaande leer des Apostels alle denkbeeld van werken volſtrektelijk uitſluit. *Indien het door genade is, zoo is het niet uit de werken, anderzins is de genade geen genade meer* (2). En elders: *het is niet desgenen die wil, noch die loopt, maar des ontfermenden Gods.*

Doch deze verkeerde en anti-Pauliaanſche opvatting eener zoo heerlijke en de leer der algenoegzame genade Gods zoo luisterrijk verhoogende plaats, komt alleen omdat men haar niet in het rechte verband met het geheel der bedoeling en den zamenhang der woorden beſchouwt; vooral omdat men de eerſte woorden van het twaalfde vers vergeet er bij te lezen: *Alzoo dan mijne geliefden, gelijk gij allen tijd gehoorzaam geweest zijt, niet als in mijne tegenwoordigheid alleen, maar veel meer* NU IN MIJN AFWEZEN WERKT UWS ZELFS ZALIGHEID *met vreezen en beven* (3). — Paulus, nog tegenwoordig zijnde, had geplant, en Apollos nat gemaakt: evenwel was het er zoo verre van daan dat hij iets aan dat planten en natmaken zou toeſchrijven, dat hij integendeel zegt: *noch hij die plant is iet, noch hij die nat maakt, maar God die den wasdom geeft* (4). Doch thans, nu Paulus afwezend was, moesten de geloovigen zelve voorzien in datgeen waar de Apostel vroeger zorge voor droeg; of hadden zij het reeds in zijne tegenwoordigheid gedaan, dan mochten zij het NU nog VEELMEER doen *in zijn afwezen.* En welke is de aandrang die den Apostel daar nu bijvoegt? Het is deze: dat het toch eigenlijk (zoo min in tegenwoordigheid als bij het afwezen der Apostelen) geen menſchelijk werk of menſchelijke kracht is waardoor het werk der zaligheid wordt gewrocht, maar goddelijke almacht. — De zelfwerkzaamheid der geloovigen ſtaat dus niet tegenover de alleswerkende kracht Gods, maar tegenover de verpleging en opkweeking door andere menſchen, door de Apostelen, geestelijke leidslieden of Leeraars. De ware zelfſtandigheid der geloovigen, en hunne onafhankelijkheid van menſchen, wordt alleen daaruit geboren, dat zij in eene onvoorwaardelijke en volſtrekte afhankelijkheid van God ſtaan. En omgekeerd: bij gebrek aan afhankelijkheid van God valt men wederom in de dienstbaarheid der menſchen.

Tot nadere bevestiging van den hier opgegeven zin van deze beide verzen, vergelijke men hetgeen de Heere tot

(1) Dus Grotius: »Salutis operatio, ut et converſio et ſimilia nunc Deo adſcribuntur, nunc hominibus: interdum uno loco utrisque: Deo ut causae principi, *hominibus, ut quorum etiam aliqua ad hoc opera requiritur.*"

(2) Rom. II. vs. 6.

(3) Grotius zelf, offchoon door dogmaticke (Pelagiaanſche) vooroordeelen verleid om den waren zin der plaats te miskennen, heeft er echter iets van gevoeld. Na het geheele 12de vers in éénen adem te hebben aangehaald, zegt hij: *Haec ita* UNO SPIRITU *legenda.*

(4) 1 Cor. III. vs. 6, 7.

de Apostelen in zijne laatfte gefprekken zeide. Even als Paulus aan de Philippenzen verzekert, dat na zijn vertrek de Heere nog meer onmiddelijk het werk hunner zaligheid werken zoude, zoo belooft ook de Heere aan zijne Apostelen, dat wanneer Hij van de aarde zoude zijn henengegaan, de Heilige Geest hun onmiddelijk zoude ingeven hetgene zij te fpreken hadden: *Zijt te voren niet bezorgd wat gij fpreken zult, noch bedenkt het niet, maar zoo wat u in die ure gegeven zal worden, dat fpreekt; want* GIJ ZIJT HET NIET DIE SPREEKT, MAAR DE HEILIGE GEEST. — Het is zoo wel bij den Heere als bij Paulus, offchoon voor verfchillende behoeften en in onderfcheidene omftandigheden, het werk van den Heiligen Geest waarvan wordt gefproken; en dat Werk is als alle Gods werken, alvermogend en volmaakt, fchoon *wonderlijk* (1). *De wind blaast waarhenen hij wil, en gij hoort zijn geluid; maar gij weet niet van waar hij komt of waar hij henen gaat: alzoo is een iegelijk die uit den Geest geboren is.*

HUGO GROTIUS,

EN ZIJNE GODGELEERDHEID.

De levens-befchrijvingen en verhalen die de gefchiedenis van Hugo Grotius bevatten, dragen bijkans alle zoo zeer den ftempel van lofredenen, dat zij daardoor weinig gefchikt zijn tot eene menschkundige befchouwing en rechte waardering van den beroemden Man (2). De Groot heeft ook inderdaad zooveel groots en beminnelijks, dat wij ons hierover eerder te vrede dan t' onvrede zouden betoonen, ware 't niet dat zijne rechte waardering van het grootfte belang is voor veel hooger belangen dan die van den roem en de Letterkunde des Vaderlands, welke men daarbij gewoonlijk alleen in aanmerking neemt. Zijn leven en zijne bedrijven ftaan in de naauwfte betrekking tot de gebeurtenisfen van zijne dagen in Staat en Kerk, op welke eene verkeerde befchouwing derzelve van onmiddelijken invloed is. Het is daarom ons voornemen om den beroemden en roemwaardigen Geleerde hier in dat licht te befchouwen, in 't welk het naar onze overtuiging alleen-waarachtige ftandpunt met opzicht tot Nederland en de Nederlandfche Kerk hem moet doen befchouwen, offchoon zonder miskenning van datgeen waarin hij zich voordeelig onderfcheidde, en zonder hem, gelijk zijne vijanden te meermalen deden, zulke beginfelen en bedoelingen toe te fchrijven die hij niet gekoesterd of beoogd heeft, of die men zelfs flechts bij gevolgtrekking uit zijne erkende wijze van denken zou kunnen afleiden. Zijn leven en fchriften met billijkheid te befchouwen en met oprechtheid te beoordeelen, zijne afdwalingen en vooroordeelen eerder in hun onderlingen zamenhang te doen voorkomen en daardoor te verklaren, dan die aan te klagen of met fcherpte aan te vallen: ziedaar derhalve ons tegenwoordig doel.

Voor een Man van het karakter van Grotius, dat lichtelijk voor den invloed van anderen bloot ftond, moest vooral de vroegfte vorming en omgang, en de perfonen van wie hij dezelve ontving en genoot, van oneindig veel belang wezen. Hij was de zijne verfchuldigd aan twee zeer vermaarde mannen, doch die zeer veel van elkander verfchilden, Franciscus Junius en Uytenbogaert (1). Van den eerstgenoemden fchreef hij zelf verscheiden jaren later: »dat 's Mans godvruchtigheid hem gedurig in de gedachten was, en dat hij door deszelfs voorbeeld zich zelven in de oefening der ware godzaligheid vrij wat meer bevorderd gevoelde dan door al de boeken die hij immermeer gelezen had.” Had deze te gelijk ijvervolle en vreedzame Godgeleerde, die nog op zijn fterfbed zijnen Ambtgenoot Gomarus waarfchuwde tegen den toen reeds in de Gereformeerde Kerk verdachten Arminius, langer blijven leven, De Groot ware misfchien nimmer zoo diep in de ftrikken der Remonftrantfche partij verwikkeld geworden. Doch hij had te 's Hage bij Uytenbogaert (zoo als zijn levensbefchrijver dit opmerkt (2),) reeds met die gevoelens begonnen gevoed te worden, door welke deze Kerkleeraar later zoo bekend werd en die zich toen tot het Remonftrantismus vormden, zoodat hij ftraks na den dood van Junius eenen brief fchreef aan Uytenbogaert, hem mededeelende dat de Curatoren der Leidfche Academie het oog op Arminius hadden geflagen, hem verzoekende dezen tot het aannemen van zulk eene roeping te bewegen. Ook had hij in 1598 Oldenbarnevelt in een gezantfchap bij den Koning van Frankrijk vergezeld; en de eer die hem aan dat hof gewierd, fchijnt hem het verlangen te hebben ingeboezemd om de politieke loopbaan van den invloedrijken Staatsman te volgen (3). Twee jaren daarna werd hij Advocaat der

(1) Jez. IX. vs. 11.

(2) De *Historie van het leven des Heeren H. de Groot*, door C. BRANDT (den zoon van GERARD B.) met het *Vervolg door* A. VAN CATTENBURGH, behelst vele en wijdloopige berichten omtrent DE GROOTS lotgevallen, en natuurlijk altoos het gunftige; zeer weinig omtrent zijne fchriften en gevoelens. Den lof van H. LUDEN, *Hugo Grotius nach feinen Schickfalen und Schriften*, (Berl. 1806), zou De Groot wel niet begeerd hebben, daar deze een Rationalist is, die zelfs het gezag van den Bijbel geheel verwerpt: (zie S. 105*.) Het best kan men GROTIUS leeren kennen uit DE BURIGNY, *Vie de Grotius avec l'Histoire de fes Ouvrages, et des Négotiations auxquelles il fut employé.* Amft. 1754, 2 vol. 12°. J. DE VRIES, *Hugo de Groot en Maria van Reigersbergen* (Amft. 1831) ftelt beide voor als befchaafde en beminnelijke menfchen in de zamenleving.

(1) *Apud Joh. Utenbogardum habitavi adolescens per annos aliquot, sollicitis parentibus meis ut in Dei metu educarer, quamobrem Lugduni apud Franciscum Junium, Hagae vero apud Utenbogardum me collocarunt. Apologeticus*, p. 526. BURIGNY zegt, dat DE GROOT reeds met het eindigen zijner kindschheid bij Uytenbogaert te huis werd befteld, en LUDEN heeft dit nagefchreven; maar BRANDT verklaart, dat het eerst plaats had toen hij zich op de rechtspraktijk voor het Hof begon toe te leggen. Dit laatfte is waarfchijnlijker, want hij zelf fchrijft (*Epist.* 221, p. 78): *Sub oculis Junii omnium earum artium, per quas olim nonnullis placebamus, jeci fundamenta.* Hij zal van Delft onmiddelijk naar Leiden gezonden zijn, en later eerst (*adolescens*) naar den Hage vertrokken.

(2) LUDEN, S. 4.

(3) Men verg. het gedicht op zijnen 30ften Verjaardag, in 1612 vervaardigd, in zijne *Poëmata.*

ſchatkist van den Staat (*Advocatus Fisci*); zeven jaren later Advocaat-Generaal van Holland, Zeeland en West-friesland, en in 1610 Penſionaris van Rotterdam. Kort te voren deed hij, nog als Fiscaal, eene reize naar Engeland, om eenige geſchillen, rakende de Oost-Indiſche Maatſchappij, te vereffenen. Het ſchijnt dat Grotius, die door zijne geleerde werken reeds vroeg met mannen van allerlei denkwijze, ook met Roomsch Catholieken was in aanraking gekomen, en door zijnen vreedzamen aanleg altoos gezind was om de verſchillen van gevoelens bij te leggen, hier een diepen indruk heeft ontvangen van de gevestigde Engelſche Staatskerk (*Established Church*), welke in haren vorm, hare regering en plechtigheden, een zeker midden ſcheen te bewaren tusſchen het Catholicismus en de Geneefſche Reformatie, en een aanmerkelijken invloed aan het Hoofd van den Staat toekende. Eenige jaren later ſchreef hij: »Ik kan mij niet onthouden van de bron en den oorſprong aan te wijzen, waarom hierop (op de gebreken, die hij in de Gereformeerde Kerk in ons Vaderland, en hare inrichting, meende te beſpeuren,) en op andere dingen meer zoo weinig acht geſlagen wordt. Wij laten ons voorſtaan, dat wij zoo veel zuiverder zijn, als wij verder van al het Ceremoniëel der Roomſche Kerk afwijken, zonder eenig onderſcheid te maken; zonder ook te willen aanmerken, dat die Kerk, niettegenſtaande hare menigvuldige krankheden, ten minſte wel iets van haar eerſten, ouden, gezonden ſtand kan overgehouden hebben. Die dit zeggen, en te gelijk betreuren, mogen daarom niet meer gezegd worden naar het Pausdom over te hellen, dan men zulks de geheele Engelſche Kerk kan te laste leggen, wier verbetering, aangevangen niet door particuliere onſtuimigheid, maar met openbaren rade en gezag, deze maat gehouden heeft, dat ze wegnam hetgeen weggenomen diende te worden, maar blijven liet hetgeen zonder godloosheid en ſuperſtitie kon gelaten worden (1)".

Na zijne terugkomst uit Engeland begon hij dan ook de bemoeienisſen der Staten van Holland in de zaken der Kerk krachtig voor te ſtaan, en ſloot van nu af zich aan Barnevelts partij vast (2). Barnevelt was van zulk een kundigen, welſprekenden en werkzamen bondgenoot bijzonder gediend, en gebruikte hem in menige gewichtige gelegenheid, onder anderen in het geval der bezending aan de Regering van Amſterdam, waar hij eene redevoering hield, die een meesterſtuk is in hare ſoort, de bestmogelijke in eene ſlechte zaak (3). De mislukking zijner zending haalde De Groot eene zware ongeſteldheid op den hals: het was een ſterker wil dan de zijne die hem hier in het ſtrijdperk had gebracht. — Doch er rust een vlek op het karakter van Grotius die moeielijk is uittewisſchen, in de medewerking, verdediging en uitvoering, door hem verleend aan de beruchte *ſcherpe Reſolutie* van de Staten van Holland (Barnevelt), die zijn zachtaardige inborst en billijkheidsgevoel hem hadde behooren te doen verfoeien. Zelfs zulke buitenlanders, die anders op de hand zijner partij en hem bijzonder gunſtig zijn, hebben deze inconſequentie ten ſterkſte afgekeurd (2): liever had Grotius met zijne partij moeten breken, dan de hand te leenen tot maatregelen van zoodanig geweld. Mocht hij dus deelen in het lot der aanleggers van het Complot der Barneveltſche partij, Gods goedertierenheid deed zijne veroordeeling zelve ſtrekken tot een middel om hem te ontrukken aan de verdere woelingen eener factie, waaruit later nog meer dan één zich bezoedelde door kuiperij of verraad.

Immers, ofſchoon hij nog ſteeds menigvuldige betrekkingen met Holland bleef behouden, vooral met Prins Frederik Henderik die altijd zijn bijzondere Vriend bleef, en op wien hij de hoop om eenmaal in het Vaderland terug te keeren ſchijnt gevestigd te hebben; dat hij aan de woelingen der Barneveltſche partij ontrukt was, kan niet anders dan gunſtig op zijn inwendig leven hebben gewerkt. Wij hebben boven gezien, dat de werking en wederwerking der partijen eens zoo ver ging om hem ziek te maken van verdriet; buiten hare worſteling kon hij zich aan heilzamer werkzaamheden overgeven. Hij ſchreef den 8ſten Julij 1621 aan Andreas Scotus: »dat hij, bevrijd van de openbare bezigheden die geene rust aan het gemoed overlaten, verlost van eene menigte bekenden, wier omgang verderfelijk was, het grootſte gedeelte van zijnen tijd doorbracht in het gebed, het lezen der Heilige Schrift, en de oudſte Christelijke uitleggers derzelve (3)." Wanneer hij zich met de Leeraars der Hervormde gemeenten, waar hij zich bevond, niet kon vereenigen, dan legde hij Gods Woord uit en hield gebed en godsdienstoefening aan zijn eigen huis met zijne familie.

Dan, welke eer Grotius ook in Frankrijk genoot, welke ſchoone beloften hem van Richelieu gedaan werden, de toenmalige geſteltenis van dat Rijk behaagde hem niet, en hij verlangde zich in een Protestantsch land neder te zetten. Den 16den Februarij ſchreef hij aan zijne vrienden in Holland: »De ſtaat van dit Rijk komt mij weinig gerustſtellend voor, en ik verlang niets meer, dan mij in eenige ſtad die de Augsburgſche Confesſie heeft aangenomen, neder te zetten." Inderdaad, bij de ſterke vooroordeelen die Grotius tegen de Geneefſche Hervorming koesterde, moest hem, na de Kerk van Engeland, de Lutherſche Kerk in Duitschland of in een

(1) In zijne *Pietas Ordinum*, p. 118, 119.

(2) Brandt, *Leven van de Groot*, bl. 58, geeft als reden hiervoor op: »het gebrek van experientie of ervarenis, 't geen mits zijne jonge jaren nog in hem was." 't Zou in dit geval zonderling zijn dat hij zulks niet eerder had gedaan, gedurende de dertien jaren, dat hij nu reeds in openbare bedieningen geweest was!

(3) Men vindt ze onder anderen bij Wagenaar, *Beſchrijving van Amſterdam*, Dl. IV. bl. 45—52, en elders.

(1) Grotii *Epist.* 84, p. 36.

(2) Le Vassor, *Histoire de Louis XIII*, aangehaald bij Luden, S. 110. *L. V. meint, dieſe Verordnung ſchicke ſich ſchlecht zu der beſtändig vorgegebenen Lindigkeit und Toleranz desſelben; er habe ſich ſchlechterdings nicht dazu gebrauchen lasſen müsſen.*

(3) Grotii *Epist.* T. II. No. 221.

der Noordſche Rijken het meest aanſtaan (1). Men bood hem een Profesſoralen katheder aan in Denemarken, maar het kwam hem voor, dat deze werkkring voor hem minder voegzaam zijn zoude, na de hooge ſtaatsbedieningen die hij reeds bekleed had; ook ſcheen het hem toe, dat het karakter der Denen minder met het zijne overeenſtemde. De uitnoodiging van Oxenſtiern aan Grotius, om zich in dienst van Koning Gustaaf-Adolf te begeven, kon hem dus niet anders dan welkom zijn. Zijne ingenomenheid met den Zweedſchen Vorst ſtrekt beiden tot eere. Zijne brieven van Januarij 1628 tot Junij 1630 zijn vervuld met betuigingen van hoogachting voor den edelen Christenheld, die van zijnen kant Grotius beroemde Werk over het *Recht van oorlog en vrede* tot zijn handboek maakte.

Toen Gustaaf Adolf op het punt ſtond om een ſchitterend blijk te geven van zijne hoogachting voor Grotius, ſneuvelde hij in den ſlag bij Lutzen, den 6^{den} Nov. 1632. Kort vóór zijnen dood maakte de Vorst nog verſcheiden beſchikkingen, om in geval van zijn afſterven te worden nagekomen, en daaronder deze, dat men Grotius tot lid van het Zweedſche Ministerie zoude aanſtellen. Na 's Vorſten dood werd aan den Groot-Cancelier van Oxerſtierna het Regentſchap gedurende de minderjarigheid der jeugdige Koningin opgedragen. Het is bekend, hoe hij ſints dien tijd den post van Zweedsch Ambasſadeur aan het Hof van Frankrijk bekleedde, tot dat in 1645 opgekomen onaangenaamheden, waaronder vooral het gerucht zijner Roomschgezindheid te noemen is (2), hem noodzaakten om zijne terugroeping te vragen. Verſcheiden jaren te voren had hij reeds aan zijnen broeder geſchreven (den $1^{\text{ſten}}$ Nov. 1641): »Ik ben verzadigd van wereldſche eer; de ouderdom genaakt mij, en zal weldra ruste vorderen.” En een jaar later: »Ik ben tot die jaren gekomen, in welke zoo vele verſtandige mannen hun eereplaatſen hebben opgegeven. Ik bemin het rustige leven, en ik wenschte wel, mij het overig gedeelte mijner dagen alleen Gode en hetgeen der nakomelingſchap nog van nut zal kunnen zijn, toe te wijden. Ware 't niet, dat ik eenige hoop had van tot den algemeenen vrede te kunnen medewerken, ik zou er reeds lang aan gedacht hebben mij aan de zaken te onttrekken (3).”

---

(1) In 1630 ſchreef GROTIUS: *Posſe et nunc, Auctore Britano, Dano, Suedo, conventum cogi ad pacem omnium protestantium, qua facta nostrae controverſiae ſilebunt. Nam ſi cum plenis Lutheranis transigatur, nihil manebit certaminis cum Remonſtrantibus, id est Semi-lutheranis.*

(2) BURIGNY, T. II. p. 62.

(3) Tot den algemeenen vrede mede te werken was ook het hoofddoel van het werk *Over het Recht van Oorlog en Vrede. Libris de Jure belli ac pacis id praecipue propoſitum habui, ut feritatem illam non Christianis tantum, ſed et hominibus indignam ad bella pro lubitu ſuscipienda, pro lubitu gerenda, quam gliscere tot populorum malo quotidie video, quantum in me esſet, ſedarem.* Epist. 280, pag. 104. En elders: *Duo propoſueram mihi: primum rerum potentes abducere a feritate bellandi:* — — — *deinde vero iis qui juris in ſtudio esſent velut navigaturi, praeſertim quibus otium ac juventus velut aurae felices ſuppetunt, ſignare quaedam quaſi astra, ad quae iter ſuum regerent.* Epist. 875, p. 384. Een loffelijk doel, mits men bedenke, dat er ook een afkeer van oorlogen beſtaat, waarvan onverſchilligheid omtrent gepleegd onrecht de wortel is. *Onze* dagen ſtellen deze opmerking, dunkt ons, in het volle licht.

Grotius overleed te Rostok op zijn terugtocht van Stokholm, waar hij nog eenigen tijd aan het Hof van Koningin Christina, die begaafde maar grillige Vorſtin, vertoefd had. Bekend zijn de ootmoedige en Christelijke gevoelens met welke hij de eeuwigheid inging. Toen de Geneesheer verklaard had, in zijne ziekte (een verval van krachten) zwarigheid te vinden, werd de waardige Godgeleerde en Evangeliedienaar Johan Quistorp bij hem ontboden. Dees vond hem bijna op zijn uiterſte liggende, en verklaarde hem, wel gewenscht te hebben om nog in gezondheid met hem in gesprek te komen; waarop De Groot antwoordde: *Het heeft God alzoo behaagd!* Daarop vervolgde Quistorp: »dat hij zich tot een gelukkige verhuizing uit dit leven moest gereed maken, en belijden dat hij een zondaar was, met betuiging van berouw over de zonden waarin hij was gevallen; hem te gelijk voor oogen ſtellende de oneindige goedertierenheid onzes grooten Gods in die te vergeven,” en als de Leeraar verder hierover ſprekende, gewag maakte van den Tollenaar, die zich beleed een zondaar te zijn en bad dat God zich zijner mocht ontfermen, zoo antwoordde De Groot: *Ik ben die Tollenaar!* Daarop wekte Quistorp hem op om zijne toevlucht tot Christus te nemen, buiten wien geen zaligheid is; en Grotius antwoordde: *Op Christus alleen is mijne hope gevestigd.* Vervolgens bad de Leeraar hem nog eens duidelijk het Hoogduitſche Kerklied voor: *Herr Jeſu, wahrer Mensch und Gott!* en na die woorden met eene zachte ſtem en gevouwen handen eerbiedig te hebben nagebeden, ontſliep hij (1). Zeker verſchilt zijn ſterfbed nog veel van dat van den krachtigen en geloovigen Rivet, zijn grooten tegenſtander op het veld der Godgeleerdheid, die te midden der duldelooste pijnen den Heere met de zeldzaamſte ſtandvastigheid en geloofskracht voor allen die tot hem kwamen, beleed en verheerlijkte, en met blijde verzekering in de hemelſche heerlijkheid inging (2); en toch mogen wij vertrouwen, dat hij rust van zijnen arbeid; en dat Hij die niet gekomen is om rechtvaardigen maar om zondaren te roepen tot bekeering, ook hem zal hebben aangenomen in genade, die, ofſchoon ook in zwakheid en niet zonder aanmerkelijke dwalingen en vooroordeelen, toch in zijnen zorgvollen levensloop beſtendig tot den Heere opzag en op Hem hoopte.

De Godgeleerdheid van Grotius onderſcheidt zich in meer dan één punt van zulk eene gezonde geloofswetenſchap als wij gedurig hebben aangeprezen; en in dit verſchil ligt de voorname oorzaak zijner verknochtheid aan eene partij, die wij meermalen als de

---

(1) Men vindt den brief van QUISTORP aan CALOVIUS, waarin deze bijzonderheden omtrent DE GROOTS afſterven worden medegedeeld, in de *Praeſtant. ac erud. Virorum Epistolae* (Amſt. 1660) p. 794—796; en vertaald in den *Zaadzaaijer* van OMICRON (den Wel Eerw. ABRESCH) Deel II. bl. 229—302.

(2) Men zie dit allerſtichtelijkst en heerlijk ſterfbed uitvoerig beſchreven in de Narede achter de *Opera* RIVETI, en daaruit overgenomen in den *Conservateur Chrétien*, Vol. I.

groote vijandin der rechtgevoelende Christenheid in die dagen, hebben aangewezen en gekenmerkt. Op ons rust dus de verplichting, om bij deze afzonderlijke beſchouwing van den beroemden man, wiens perſoon wij meenen in de bovenſtaande regelen met billijkheid zoo wel als met waarheidsliefde te hebben behandeld, tevens den verderfelijken aard en de gevaarlijke ſtrekking aan te wijzen die zijne Godgeleerdheid eigen zijn, en die hem aan de zijde der Arminiaanſche partij voerden; eene behandeling, waarbij wij aan geene kwaadwillige geruchten van 's Mans vijanden zullen plaats geven, maar alleen zijne eigene gevoelens, zoo als die in zijne uitgegevene Werken doorſtralen, begeren te raadplegen.

I. De eerſte aanmerking die wij op zijne Theologie hebben te maken, is deze: dat hij gewoon was de Schrift te behandelen als ware zij blootelijk een letterkundig Werk. Aanhoudend zag hij voorbij hetgene Paulus ſchrijft aan zijnen geliefden Discipel Timotheus: ***Alle Schrift is van God ingegeven, en is nuttig tot leering, tot wederlegging, tot verbetering, tot onderwijzing, die in de rechtvaardigheid is, opdat de menſche Gods volmaakt zij, tot alle goed werk volmaaktelijk toegerust*** (1). De Apostel zegt niet, dat de Schriften Timotheus konden wijs maken tot zaligheid, door het letterkundige verſtand der woorden, maar ***door het geloof hetwelk in Christus Jezus is.*** De letterkundige kennis, op zich zelve geenszins te verachten, moet dus alleen een werkmiddel in de hand des geloofs zijn; bij Grotius was zij hoofdzaak. Ziedaar hetgeen, ofſchoon eenigzins anders gewijzigd, reeds het gebrek der Schriftgeleerden in 'sHeilands dagen was: — ***want ook ons is het Evangelie verkondigd gelijk als hun; maar het woord der prediking deed hun geen nut, dewijl het met het geloove niet gemengd was in degenen die het gehoord hebben*** (2). Van daar dat Grotius, even als, en ſoms nog meer dan de Schriftgeleerden, in het Oude Testament den ***geest der profetie***, welke is ***het getuigenis van Jezus Christus*** (3), miskent, en zich hoofdzakelijk of uitſluitend bij het zichtbare en uitwendige bepaalt, terwijl daarentegen ***het geloof is een bewijs der zaken die men niet ziet.*** Van daar, dat hij in het Nieuwe Testament de gewijde Oudheid aan de ongewijde onderwerpt, en als overlaadt met literariſche aanhalingen uit oude Poëeten en andere heidenſche Schrijvers. Van daar, dat hij in de beide hoofdafdeelingen der Schrift, alle zeden, gebruiken, ſpreek- en handelwijzen, die uit het geloof ontſpruiten, verwart en vermengt met zulke die uit het bijgeloof voortkwamen. Om ſlechts een enkel voorbeeld te noemen: Joſephus (de half heidenſche Joſephus!) had ergens geſchreven, dat David aan den Koning Saul de eer der aanbidding had toegebragt. Livius meldt iets dergelijks omtrent zekere Carthaagſche gezanten. Euripides kent deze gewoonte aan Feniciſche Vrouwen toe. Een Romeinſche Schrijver merkt het op omtrent de Perziërs; Griekſche Schrijvers omtrent andere Oosterlingen. Uit dit alles maakt nu Grotius de gevolgtrekking, dat ook geloovigen, en dan nog wel onder de bedeeling des Nieuwen Verbonds, menſchen of Engelen die zij niet voor God erkenden, zullen hebben aangebeden (1). Dus, omdat bij voorbeeld het bijgeloof hen die geen goden zijn goddelijke eer bewijst, daarom zal ook het geloof het gedaan hebben! Het tegendeel bewijst immers de Schrift zelve: Matth. IV. vs. 9, 10. Openb. XIX. vs. 10.

II. Deze uiterlijke en bloot letterkundige beſchouwing der Schrift gaf Grotius aanleiding en drong hem tot de leer der accommodatie, dat is tot het beweerde, dat Christus en zijne Apostelen, voor zoover zij in het Oude Testament een dieperen en geestelijker zin hadden aangewezen en hetzelve op die wijze gebruikt en aangehaald, daarbij bloote vernuftſpelingen, aan de Joden hunnes tijds eigen, gevolgd zouden zijn, die gewoon waren van alles, alles te maken, en Mozes en de Profeten tijdig en ontijdig aan te halen, hetzij het wezenlijk pas gaf of niet. Van deze Accommodatieleer was Grotius in ons land de Vader en invoerder, vooral met betrekking tot de Mesſiaanſche profetiën, welke hij geenszins in den geest van het Christendom, zoo als de van Christus zelven onderwezene en door zijnen Geest beſtuurde Evangelisten en Apostelen, verklaarde, maar veeleer in den zin der latere Joodſche Rabbijnen, die zelve menige meer diepe, innige en geestelijke uitlegging hunner Israëlitiſche Voorgangers, uit haat tegen den gezegenden Mesſias en zijne leer, voor de oppervlakkigheid hunner bloot tijdelijke en wereldſche inzichten verwisſeld hadden. De aanhalingen en aanwijzingen van vervulling der oud-testamentiſche profetiën in het N. V. worden volgens deze manier een ſoort van vroom bedrog (*pia fraus*), met den naam van *accommodatie* of *alluſie* bewimpeld; en van deze heeft Grotius in ons Land (ook daarin een Voorlooper der Neologie) het voorbeeld eener doorgaande aanwending gegeven. Dat Grotius intusſchen, wanneer hij zijne geleerde vooroordeelen eens mocht ter zijde ſtellen en in eenvoudigheid des harten het woord lezen, van een ander gevoelen was, toonen zijne ſtichtelijke verzen, onder welke eene uitmuntende berijming wordt gevonden van het LIIIſte Hoofdſtuk van Jezaias, vlak ſtrijdig met zijne geleerde verklaring in zijnen *Commentarius* op het Oude Testament voorkomende, in welken hij het genoemde Hoofdſtuk in de eerſte plaats op Jeremias, in plaats van op Christus, toepast (2). Wij hopen bij eene nadere gelegenheid op dit gewichtig punt breeder terug te komen.

---

(1) Dat het niet te veel gezegd is, dat GROTIUS deze uitſpraak beſtendig uit het oog verloor, blijkt daaruit, dat hij in zijn *Votum pro pace Ecclesiae* niet onduidelijk toont, de goddelijke ingeving der Schrift te beperken tot het profetiſche. In zijn twistſchrift tegen RIVET ſchijnt hij ze tot het leerſtellige te bepalen. Vreemd is het daarom in de hoogſte mate, dat hij desniettemin juist omtrent het leerſtellige zoo onverſchillig, en vooral in den zin der profetiën zoo onvast was.

(2) Hebr. IV. vs. 2. (3) Openb. XIX. vs. 10.

(1) *Comment.* ad *Matth.* II: 2. VIII: 2. *Apoc.* XIX: 10.

(2) *Haec omnia clarisſime revelata ſibi cognoscet Jeremias, figura Christi ad quem haec refert Chaldaeus. Comm. ad Jeſ.* LII: 13.

III. Met het bovengemelde onderfchikken van den geest der Heilige Schrift aan dien der ongewijde Oudheid ftaat ook in naauw verband de onderwerping der geloofsleer aan het gezag der overlevering binnen de Christelijke Kerk. Waarom zou men ook, na de heidenfche Oudheid als rechter over den zin der bijbelboeken te hebben ingeroepen, de rechtfpraak van de Christelijke Oudheid over den inhoud der Christelijke leer afwijzen? De Groot beoordeelde en fchiftte de Overlevering niet naar de regelmaat des geloofs uit Gods woord, evenmin als hij de ongewijde oudheid uit de gewijde beoordeelde en onderfcheidde, maar hij wankelde in zijn geloof tusfchen de traditiën der Catholieke Kerk en het wangeloof der Socinianen; tusfchen de Roomfche bijgeloovigheden, en de redeneringen des menfchelijken vernufts. Een juist midden tusschen het Catholicismus en Socinianismus was dus het ideaal, dat hij zich van de Christelijke leer en Kerk maakte, en het ftellige en vaste der Gereformeerde godsdienstleer ftiet hem juist daarom niet weinig tegen de borst. Werd hij krachtig door den confequent-calvinistifchen Rivet aangegrepen, dan dreef hem die aanval fterk naar de Roomfche zijde toe (1); trachtten de Roomfchen daarentegen van hem een Proselyt te maken, dan werd hij daardoor niet weinig uit zijn middelweg naar de Sociniaanfche zijde gedreven (2). Onvastheid was hierdoor het heerfchende kenmerk zijner Theologie.

IV. Met het gezegde ftaat wederom in naauw verband de onzekerheid van 's Mans godsdienstleer op deze drie hoofdpunten: *de Drieëenheid*, *de Verzoening*, en *de Genade*. Het fchijnt, dat hij deze ftukken eigenlijk meer heeft vastgehouden op grond der Christelijke Overlevering, dan door geloovige omhelzing van de getuigenisfen der Schrift. Intusfchen mogen wij ook wederom hier veel aan verftandsdwaling toefchrijven, daar het ons blijken zal, dat hij waar zijn hart fprak, (in zijne ftichtelijke verzen), wederom datgeen beleed, hetwelk het meest aan zijne Theologie ontbrak.

1. Wat betreft het leerftuk der Drieëenheid: hij beschouwde het, ja, als eene waarachtige, en door hare oudheid achtbare leer der Christenkerk; doch ook niet meer dan als een *leerftuk*, geene *grondwaarheid*. Hoe had hij anders, ten tijde zijner Loevefteinfche gevangenfchap, aan zijnen Broeder omtrent zijn werk over *de Waarheid der Christelijke godsdienst* het volgende kunnen fchrijven: »Mijn voornemen is niet om leerftukken van het Christendom te bepalen, maar om het zoo ver te brengen, dat Ongeloovigen, Heidenen, Joden, Mahomedanen, erkennen mogen, dat de Christelijke godsdienst waarachtig is, en dat zij vervolgens hare leerftellingen in onze gewijde Schriften gaan zoeken. De Drieëenheid en de Godheid van Christus hebben niet onder de bewijzen kunnen geplaatst worden, omdat men door die leerftellingen de ongeloovigen niet tot het geloof zal brengen." (1). Noch door leerftellingen, noch door verftandsbewijzen kan men ongeloovigen tot het geloof brengen; maar door de verkondiging van *waarheden;* en wanneer het op waarheden aankomt, dan is de drievuldigheid in het Goddelijk Wezen even gewichtig als deszelfs éénheid; en de Godheid van Christus niet minder wezenlijk als de waarheid zijner leer, waarvan zij trouwens ook een aanmerkelijk gedeelte uitmaakt; en juist dat gedeelte, waaraan de Joden zich het meeste ergerden. Die de waarheid des Christendoms zal aanwijzen, kan zoo min onzijdig blijven tusschen de erkentenis of loochening der heilige Drievoudigheid, als hij, wien het alleen om de waarheid der Israëlitifche godsdienst te doen ware, onpartijdig kan zijn tusfchen het *Monotheïsme* (de leer van één God) en het *Polytheïsme* (het veelgodendom). De bewijzen, die de Schrift voor de beide genoemde waarheden geeft, zijn voor Grotius onbeduidend. Bij de inftelling des doops, bij voorbeeld, teekent hij aan, dat door dezelve de Christenen belast werden, drie Inftellers hunner leer te erkennen, even als de Israëlieten gezegd worden, te hebben geloofd *in God en in Mozes zijnen knecht* (2). De plaats: *Eer Abraham was, ben Ik*, verftaat Grotius, wederom even als de Socinianen, van de goddelijke voorverordening, in plaats van de goddelijke natuur van Christus (wie zou daar het anders zoo gehate leerftuk der voorverordening zoeken!): en de plaats, waar onze Heer wordt genoemd *God boven allen te prijzen in eeuwigheid*, redeneert hij op eene niet min oppervlakkige wijze weg (3). Moeielijk is hiermede zeker overeen te brengen, hetgeen men hier en daar in zijne *Stichtelijke Gedichten* zeer fchoon en treffend ontboezemd vindt; bij voorbeeld het volgende:

»Laet ons, na 't vermaen
In den Doop ontfaên,
Vader, Soon en Geest
T'samentlijk belijden,
Die, vóór alle tijden,
Één Godt zijn geweest."

Dit is te wonderlijker, omdat deze gedichten in den Loevefteinfchen kerker vervaardigd zijn, ongeveer ten zelfden tijde, waarin de *Commentarius* op den Bijbel begon bewerkt te worden. Wij voor ons maken er uit op, dat het geloof van Grotius aan de Goddelijke Drie–

(1) Overtuigend is dit aangewezen door den Predikant LAURENTIUS, in zijn *Grotius Papizans*, laatftelijk uitgegeven door den Theol. Doctor H. F. KOHLBRUGGE. Amst. 1830.

(2) Dit blijkt onder anderen uit eenen brief aan zijnen Broeder (*Epist.* 456), waarin hij verklaart, ten gevolge van herhaalde gefprekken met een der meest verklaarde Socinianen zoo na tot hem gekomen te zijn, of althans zoo veel overeenkomst met hem te hebben gevonden, dat er bijna geen verfchil overbleef. *Cum Ruaro faepius collocutus fum. De fatisfactione ita mihi respondit, ut nihil controverfiae relinqueretur.* RUARUS intusfchen heeft zijne Sociniaanfche gevoelens nooit opgegeven. Aan een middelijk gevolg van Roomfche betrekkingen fchrijven wij dit toe, omdat het op eene merkwaardige wijze zamenvalt met Grotius verkeeren in Roomfche Landen. Verg. *Epist.* 67. p. 774.

(1) Niet zonder reden heeft daarom VOETIUS ook tegen het werk *De Veritate Religionis Christianae* gefchreven.

(2) Het éénig bewijs voor deze Sociniaanfche ftelling neemt GROTIUS uit 1 Cor. X. vs. 2. Doch het ongerijmde hiervan loopt in het oog. Uit het geheele verband dier plaats blijkt, dat Paulus in dien oneigenlijken doop (in de Roode zee) niets anders zag, dan eene affchaduwing (τυπὸς, vs. 10) van den waren doop, gelijk Mozes eene type was van den waren Middelaar. Daarom ftaat er ook niet *in Mozes* NAAM. Dat men niemand in den naam van een fchepfel mag doopen, leert Paulus elders (1 Cor. II. vs. 3) ten duidelijkfte.

(3) Dit is aangetoond in ons Dl. IV. bl. 25—28.

voudigheid was gevestigd, niet op den Bijbel, maar veeleer op de achtbaarheid en oudheid dier leer in de Christenkerk.

2. Wat betreft de leer der *Verzoening*, Grotius heeft over dit punt eene uitvoerige wederlegging van Socinus geschreven, waardoor men zich veelal genoopt heeft gevonden, om hem als afkeerig van dat stelsel aan te merken; en gaarne erkennen wij, dat hij in de Sociniaansche voorstelling der verzoening niet berusten kon. Doch het blijkt van den anderen kant ten duidelijkste, dat hij ook in dezen strijd tusschen het rechtzinnige gevoelen, dat onder anderen door Augustinus en Anselmus zoo uitmuntend is verdedigd geworden, en dat van de Socinussen, een zeker midden heeft trachten te houden, dat voor de waarheid allergevaarlijkst was.

Socinus beweerde, dat God uit loutere goedheid de zonden vergeeft zonder dat zijne gerechtigheid daarbij eenig rantsoen of losprijs vordert, en dat dus de dood van Christus alleen te beschouwen is als eene bevestiging zijner verkondiging van schuldvergiffenis. Grotius houdt daartegen staande, dat God wel degelijk over de zonde toornt, en dat ook de dood des Heeren werkelijk in verband staat met de vergeving der zonden; doch hij bepaalt dat verband tot deze drie punten: vooreerst, Christus heeft geleden en is gestorven, opdat God door dat lijden en dien dood als met een zichtbaar voorbeeld betoonde het mishagen dat Hij in de zonde heeft; ten andere, om door zoodanig voorbeeld bij den zondaar vreeze voor de straf, en alzoo ook voor het kwaad, te verwekken; ten derde, om het aanzien der wet, die de doodstraf op de zonde gedreigd had, staande te houden.

De grondfeil in dat stelsel is, dat het den toorn Gods als eene willekeurige beweging voorstelt, die ook op eene willekeurige wijze, onverschillig of, en hoe, gestild wordt; de Wet derhalven als iets al mede willekeurigs, en die slechts opdat God zich zelven gelijk blijve, moet vervuld worden. Op deze wijze is dan ook de verzoening slechts een willekeurig middel ter verlossing of verbetering der menschen van straf en zonde. Maar het Woord Gods ontdekt eene oneindig dieper en heerlijker verborgenheid in het werk der Verlossing, berustende op eenen niet willekeurigen toorn, maar op eene in de volmaaktheid en heiligheid van God gegronde, en van beide onafscheidelijke gerechtigheid, die zich openbaart in de Wet, ja van welke de Wet slechts de uitdrukking (geenzins eene willekeurige bepaling) is. Daarin heeft het dragen eener vreemde, opgeladene schuld, door Christus, en het voldoen aan de noodzakelijke vordering van straf, deszelfs grond en onwrikbaar beginsel (1). De verzoening is dus (mag het zoo uitgedrukt worden) in de Schrift eene *wezenlijkheid* van voldoening, bij Grotius eene *vertooning* van toorn; bij Socijn de *verzegeling* eener leer.

Dat de leer van Grotius niet dan zeer oppervlakkig is, blijkt toch reeds daaruit, dat aan de bedoelingen der Verzoening, volgens zijne voorstelling, reeds volledig voldaan wordt door de enkele dieroffers der Oudheid, van welke de Apostel evenwel verklaart, *dat het onmogelijk* (*ἀδύνατον*) *is, dat zij de zonde wegnemen* (1), gelijk ook de Heer verzekert, dat daartoe ***Christus moest*** (*ἔδει*) *lijden en alzoo in zijne heerlijkheid ingaan* (2). De drie vereischten waartoe De Groot den dood onzes Heeren betrekkelijk maakt, worden ook bereikt door het lijden en sterven van stieren en bokken; maar het opbrengen van een plaatsvervangend slachtoffer voor de nieuwe menschheid, die daardoor de straffe moest ontgaan en wederom tot genade komen, kon alleen bereikt worden, zoo, volgens de Schrift, ***God geopenbaard in het vleesch*** de offerande werd, oneindig van waardij, die Gods gerechtigheid vorderde. Het is dus de wezenlijke grond van de leer der voldoening, die door Grotius inderdaad aan de Socinianen werd prijsgegeven (3).

(1) Zie den *Heidelb. Catechismus*, Vrage en Antw. 10—18.

Aandoenlijk intusschen zijn de woorden, met welke Grotius zijn Vertoog over de Voldoening sluit: »Aan U, o Heere Jezus, als den waarachtigen God, als den waarachtigen Verlosser, als den waren Hoogepriester, als het ware Slachtoffer voor de zonden, zij met den Vader en den Geest, met U één eenig God, eere en heerlijkheid toegebracht" (4). En daarmede overeenkomstig zijn de volgende regelen uit zijne *stichtelijke gedichten*:

»Niet uw eyghen hooft
Maar de Schrift gelooft.
Houdt het voor gewis,
Dat het Woord des Heeren
Door een Maeght vol eeren
Vleesch geworden is.

Ware mensch is Hy,
Ware Godt daerby:
Om te sterven Mensch;
Godt, om ons te geven
Een ontersterflijk leven,
D'allerhoogsten wensch.

Dit is onse vreê,
Dat Hy onse weê
Heeft op Hem gelaên,
Ende Godt den Vader
Voor ons allegader
Rechtelyk voldaen" (5).

3. Het derde punt waarin de Godgeleerdheid van Grotius weifelde en van den rechten grondslag afweek, is de leer der *Genade;* die waarheid door Augustinus en Calvijn zoo uitmuntend gehandhaafd, doch door de Remonstranten in die dagen, door de Neologen in onzen tijd, zoo jammerlijk verdonkerd. Schrandere mannen hadden reeds in de Eeuw der Hervorming opgemerkt, dat de over-schatting der heidensche Wijsgeeren met hun vrijen wil, hun zuivere uitspraken der Rede, en hun natuurlijk

(1) Hebr. X. vs. 4. (2) Luc. XXIII. vs. 26.

(3) Breeder en grondig wordt dit geheele stuk uit één gezet in de *Evangelische Kirchen-Zeitung* voor 1834. S. 521—543 en S. 585—614.

(4) *Tibi, Domine Jesu, ut vero Deo, ut vero Redemtori, ut vero Sacerdoti, ut verae pro peccatis victimae, cum Patre et Spiritu, uno tecum Deo, sit honos et gloria.*

(5) *Klachte over 't verdeelde Christendom*, vs. 34—36.

licht, ongevoelig tot een verfijnd Pelagianisme moest leiden (1). De waarheid hiervan is inderdaad duidelijk in de Theologie van Grotius te bespeuren. Teekent het niet reeds eene te groote schatting van de Heidensche wijsgeeren, dat hij, toen de twistvragen omtrent *vrije genade* en *vrijen wil* waren opgeworpen, tot de beantwoording daarvan de gevoelens der oude wijsgeeren bij één zocht (2)? Hoe kunnen de Wijzen eener bloot menschelijke godsdienst ons goddelijke genadeverborgenheden doen kennen? En staan niet, volgens de duidelijke uitspraken van Gods Woord, eene godsdienst van goddelijke genade, en eene godsdienst van menschelijke werken, vlak tegen elkander over; alzoo, dat de zaligheid, één van beiden, of uit genade, of uit de werken moet voortkomen? Ziedaar de waarheid en zegenrijkheid van de Hervorming, dat zij het licht weder op den kandelaar, en de godsdienst van genade, die uit God is, wederom in de aangematigde plaats der godsdienst van werken, herstelde (3). Doch hoe dacht Grotius over dit punt? Hij vond, dat de Hervormers in geen opzicht minder gelukkig hadden geleerd, dan met betrekking tot de rechtvaardiging van den zondaar uit louter genade (4). In zijn aanhangsel op het Vertoog *over den Antichrist*, neemt hij de leer van den vrijen wil en de verdienstelijkheid der goede werken gelijkelijk in bescherming. Hoe veel beter zegt Bernardus: »Waar de verdienstelijkheid plaats genomen heeft, daar kan de genade niet meer komen; want waar iet van ons eigen wordt gevonden, daar moet noodzakelijk de genade Gods wijken, voor zoo verre het aanwezig is. Al wat gij aan verdiensten toekent, dat wordt der genade ontnomen. Ik wil geene verdienste, welke de genade uitsluit" (5). Wij houden het met den Catholieken Bernardus tegen den Protestantschen Grotius. Maar was het wonder, dat hij, die zoo schrijven kon, dacht aan eene hereeniging met de Roomsch-Catholieke *Kerk?*

V. Met al het boven vermelde staan dus ook in verband, de pogingen van De Groot tot hereeniging van alle Christenkerken. »Vrede met terugzetting der waarheid," was ongelukkig de leuze die hij hierbij volgde, en deze bracht hem zoo verre, dat hij eindelijk den vrede voor de waarheid aanzag; men vindt toch eene plaats in zijne brieven, in welke hij aanraadt, om een zamenstel van leerstukken te maken, alleen verzameld uit de meeningen van die Godgeleerden der verschillende Eeuwen, die zich in hunne gedragingen steeds vreedzaam hadden betoond (1). Hij beschouwde den kerkvorm als geheel onverschillig, en de Hiërarchie als verdienende in eenige opzichten de voorkeur boven de Protestantsche vooral Calvinistische kerkregelingen, omdat zij meer geschikt is ter bewaring van uiterlijke éénheid. In de leer verkoos hij, gelijk wij boven zagen, het juiste midden tusschen Rome en Socijn. Indien zich dus de Roomsche Stoel tot eenige losheid en inschikkelijkheid, omtrent de bepaling der leer, had willen schikken, en de Protestanten hunne kerkvormen opgeven, dan ware, volgens de ontwerpen van Grotius, de groote slagboom opgeheven, en de Christenheid rijp tot eene algemeene vereeniging. Het was dus zeker niet ten onrechte, dat de schrandere en godzalige Anna Maria Schuermans, den 20sten Jan. 1643, aan Rivet schreef: »Tot nu toe heeft iedereen groote denkbeelden gehad van het verstand en de kunde van Grotius; maar sedert zijne studiën van voorwerp veranderd zijn, en hij het geheele Werk en de voornaamste Voorgangers der Reformatie met bitterheid bestreden heeft, sints dien tijd kan niemand in Grotius De Groot terugvinden. Niets is verstandeloozer, niets onzinniger dan een man, die noch met anderen, noch met zich zelven overeenkomt, vrijwillig, en zonder dat wij hem daartoe aanzoeken, te zien ondernemen om ons met de Roomsch Catholieken te hereenigen, en als een godspraak te verklaren dat wij het kunnen en behooren te doen" (2).

Inderdaad, de onderneming was hersenschimmig; maar zij was niet minder vermetel. Hetgene toch de Schrift alleen en uitsluitend aan Jezus Christus als den éénigen Herder toekent en toeschrijft, de hereeniging van alle zijne schapen die Hij als de Alwetende alleen kent, onder zijnen eenigen herderstaf (3), datzelve in menschelijke kracht, naar zelfgevondene ontwerpen, met uiterlijke middelen, te willen tot stand brengen: dat is eene onderneming in aard en wezen weinig verschillende van het ontwerp hetwelk men in den dale Sinear zocht uit te voeren, de bijéénhouding namelijk van alle die volken, die bestemd waren om onafhankelijk te blijven tot dat Hij komt, *tot wien behoort de verzameling der volkeren* (4); dat toont althans zeker, om het minste te zeggen, eene geheel uiterlijke, oppervlakkige, ongeestelijke beschouwing der Kerk van Christus en der waarheden des Christendoms; en juist zulk eene beschouwing is ook, naar ons inzien, het hoofdgebrek der Theologie van Hugo Grotius. En zoo bewijst ons deze beschouwing wederom de waarheid van het woord, door den Apostel der Heidenen gesproken, hetwelk bij den Schrijver dezes de slotsom van zijn onderzoek uitmaakte: *Niemand kan een ander fondament leggen, dan hetgene gelegd is, hetwelk is* JEZUS CHRISTUS. *En zoo iemand op dat fondament bouwt goud, zilver, kostelijke steenen, hout, hooi, stroo, stoppelen, een iegelijks werk zal openbaar worden; want de dag*

(1) *Porro isti philosophi nobis cum suo libero arbitrio ac recto rationis dictamine, atque naturali lumine Pelagianos haereticos dedere.* AGRIPPA, *De Vanitate Scient.*, p. 123.

(2) H. GROTII *Sententiae Veterum Philosophorum de Fato, et de eo quod est in nostrâ potestate.* Par. 1624.

(3) *Les Religions humaines avaient enseigné qne le salut venait de l'homme. Les religions de la terre avaient fait un salut terrestre. Elles avaient dit à l'homme, que le ciel lui serait donné comme un salaire; elles en avaient fixé le prix; et quel prix! La religion de Dieu enseigna que le salut venait de Dieu, qu'il était un don du ciel, qu'il émanait d'une amnistie, d'une grâce du Souverain. »Dieu dit-elle, a donné la vie eternelle!"* MERLE D'AUBIGNÉ, *Hist. la Réformation*, T. I. p. 3.

(4) Hij beweerde, dat men daarom de Christelijke overlevering moest volgen, *maxime in negotio justificationis, in quo Protestantes sine causâ triumphant.* Epist. 622. p. 943.

(5) *Non est quo gratia intret ubi meritum occupavit. Nam si quid de proprio inest, in quantum est, gratiam cedere illi necesse est. Deëst gratiae, quidquid meritis deputas. Nolo meritum quod gratiam excludat.* BERNARDUS in Cant. Sermo VI. § 7. ad finem.

(1) DE BURIGNY, Tom. II. p. 178.

(2) Tome II. p. 180, 187.

(3) Joann. X. vs. 14, 16.

(4) Gen. XLIX. vs. 10 naar eene andere vertaling dan de gewone.

zal het verklaren, dewijl het door vuur ontdekt wordt; en hoedanig eens iegelijks werk is, zal het vuur beproeven; zoo iemands werk blijft dat hij daarop gebouwd heeft, die zal loon ontvangen; zoo iemands werk zal verbrand worden, die zal ſchade lijden; maar zelf zal hij behouden worden, doch alzoo als door vuur.

KERKELIJKE HISTORIE DES VADERLANDS.

B. Glasius, *Geſchiedenis der Christelijke Kerk en Godsdienst in de Nederlanden, vóór het vestigen der Hervorming.* III[de] Deel. Leid. 1836.

In de twee voorgaande Deelen des Werks van den Heer Glaſius, van welke wij in ons tweede Deel eene beoordeelende beſchouwing hebben gegeven, werden de drie eerſte Tijdperken van de Geſchiedenis des Christendoms en der Christelijke Kerk vóór de Hervorming behandeld. Het vierde of laatſte Tijdvak, hetwelk behelst *het begin, den voortgang en zegepraal der Hervorming in de Nederlanden*, te gelijk met den *val van de Hiërarchie aldaar*, bevattende een tijdruim van 58 jaren, van A°.1521 tot 1579, is de inhoud van dit vierde en laatſte Deel.

De Geſchiedenis der Reformatie en der Hervormers is in den laatſten tijd met bijzonderen ijver beoefend geworden. Bekend zijn de werken van Marheinecke, Henry, Merle d'Aubigné en Hagenbach, de beide eerſte meer ſtreng wetenſchappelijk, de beide laatſte meer populair. Ullmanns *Weſſel Gansfort* is het eenige dat zich meer bijzonder met de Nederlandſche Hervormingsgeſchiedenis bezig houdt, zoo als vroeger de Prijsverhandeling over het leven van Erasmus door Adolf Muller, in 1826 door de philophiſche faculteit der Univerſiteit te Berlijn bekroond. Voegt men hierbij hetgeen door inlandſche Geleerden in afzonderlijke verhandelingen en naſporingen is aan het licht gebracht, dan vindt men voorwaar een rijken voorraad van bouwſtoffen, die nog geheel niet voorhanden waren ten tijde van den waardigen Profesſor Van Nuys Klinkenberg, van wien, luidens de Voorrede voor het Eerſte Deel, het ontwerp en de grond des Werks in het handſchrift eener Reeks van Voorlezingen, gehouden voor eenige aanzienlijke Leden der Amſterdamſche Hervormde Gemeente, afkomſtig zijn.

Het is opmerkelijk, dat er, gedurende de grootſte duisterniſſen des Pausdoms, ſteeds een bijzondere zegen heeft gerust op de monniksorde der Auguſtijnen. Offchoon het niet bewijsbaar is, dat de grondſlagen derzelve door den grooten Man zelven gelegd zijn, het is toch waar, dat hare beginſelen tot eene hooge Oudheid opklimmen; en offchoon de ordesregel niet, zoo als eenige Roomſche Schrijvers ſtaande houden, van den waardigen Kerkvader zelven zijn vervaardigd, het is niettemin blijkbaar genoeg, in hoe veel eere 's Mans echte ſchriften in die orde gehouden zijn geworden (1). Ook Luther was een Auguſtijner-monnik, en offchoon het Trentſche Concilie de beginſelen van Auguſtinus, zoo veel het vermocht, beperkte en terugzette, nooit heeft echter de Roomſche Stoel die uit den ſchoot harer Kerk weten uit te roeien. Zij kwamen in de denkwijze der Janſenisten wederom met kracht te voorſchijn; en zelfs nog in onze dagen vindt men Catholieken, zoo als de waardige Abt Bautain te Straatsburg, die innerlijk van dezelve doordrongen zijn.

Eene bijzonderheid, waarop men welligt tot hiertoe niet genoeg heeft gelet, doch waarop de Heer Glaſius in het voorbijgaan opmerkzaam maakt (bl. 53) is, dat ook hier te lande de Hervorming al zeer vroeg van de Auguſtijner monniken is uitgegaan. Dit blijkt vooral daaruit, dat men onder de eerſte vervolgden zoo vele Monniken van die Orde aantreft. Reeds in 1523 werden te Bruſſel twee Auguſtijners (Hendrik Voes en Jan Esch) in het openbaar ter zake van *Lutherdom* verbrand (1). Deze waren de eerſte Martelaren der Hervorming in Nederland, en van dien tijd af nam de Hervorming met ſpoed in deze landen toe, niettegenſtaande dat de brandſtapel het loon der belijdenis was. . . . .

Ziedaar hoe het ware wezen der Hervorming, *de genadeleer*, door de navolgers van den Godsman Auguſtinus al vroeg werd omhelsd en beleden; en men ziet er uit, hoe alleen *deze* kan kracht geven onder kruis en vervolging. Want Erasmus, zoo uitmuntend als Letterkundige, en wien men in meer dan een opzicht den *Herſteller der klasſieke Geleerdheid* mag noemen, had moed noch kracht om, offchoon hij het verderf wel inzag, de verſmaadheid van Christus liever te hebben dan de eer van zijnen naam en ſtand. Van hem ſchreef Luther met veel waarheid: »Hem ontbreekt de rechte kennis der *genade*; daarom denkt hij ſlechts aan vrede, maar nimmer aan het kruis; en toch kan de Reformatie niet door goedwilligheid, maar alleen door het zwaard des Geestes bewerkt worden." Daarom ſchreef hij onder anderen aan den Cardinaal Campeggio: »dat hij tegen de Kerk van Rome nooit zoude optrekken, welke hij hield de ware Catholieke Kerk te wezen, en dat hij zich ook niet alleen niet tegen den Paus, maar zelfs niet tegen den Bisſchop van zijn ſtift zou durven verzetten," (2), en terwijl de twee boven vermelde Auguſtijner monniken wegens de openlijke belijdenis der genadeleer den vuurdood moedig te gemoet gingen, ſchreef Erasmus omſtreeks denzelfden tijd *tegen* Luther, die deze leer met kracht en ijver verdedigde.

Het komt ons dus voor, dat de Schrijver de werkzaamheid van Erasmus in het bevorderen van de belangen der Hervorming op het voetſpoor van Prof. Ypey te hoog ſtelt, omdat hij te weinig op den waren geest der Reformatie, die er het leven van uitmaakte, acht ſlaat; te veel let op de godsdienſtige verlichting die haar heeft voorbereid, vergezeld en luister bijgezet. Het is intusſchen waar, dat de Heer Glaſius met veel naauwkeurigheid het karakter en bedrijf van Erasmus uit diens eigene ſchriften heeft opgemaakt, en dat hij hem niet, gelijk

(1) Het was Paus Alexander IV, die door een beſluit, genomen in 1256, eenige kloostervereenigingen van Hermieten onder zekeren Lanfrancus Septala van Milane, een man die wegens zijne godsvrucht geroemd wordt, als hoofd, door éénen ordesregel verbond.

(1) Op deze eerſte martelaren der Reformatie in ons land maakte Luther een treffend lied, hetwelk men vindt in het *Archief voor Kerkelijke Geſchiedenis* van Prof. Kist en Royaards, Dl V. bl.461-477. (2) Erasmi *Ep'st.* Lib. XIV. N°.1.

de zoo even genoemde Hoogleeraar, den grooten en voornamen Hervormer noemt of als zoodanig verheft.

Een afzonderlijk Hoofdſtuk (het vierde) handelt over de ***Razernij der Wederdoopers in ons Vaderland, en derzelver invloed op de zaak der Hervorming aldaar.*** Het is ons voorgekomen, dat deze voorſtelling weinig meer dan het algemeen bekende bevat. De Wederdoopers worden, zonder nader of naauwkeuriger onderzoek van hun gevoelen, met den afſchuw die aan vroegere Schrijvers (een Hortenſius, Brandt, en Wagenaar) eigen was, behandeld. Doch van dezen afkeer laten zich voldoende, offchoon voor ons niet afdoende redenen opgeven. Beza zelf erkent dit ergens, en verklaart daarbij: »dat velen hunner meer medelijden dan ſtraffe waardig waren, en dat men, om niet onbillijk te zijn, onderſcheid tusſchen hen behoort te maken." Dit deed dan ook onder anderen de Landgraaf Filips van Hessen. »Zij zijn ongelijk, ſchreef hij; ſommigen zijn eenvoudige vrome lieden, zoo dat met hen derhalve wel beſcheidelijk te handelen is" (1). Eene grondige, volledige en onpartijdige geſchiedenis der Wederdoopers, vooral in ons Vaderland, blijft daarom nog altoos eene onvervulde behoefte.

Het komt ons daarenboven geheel ongegrond voor, dat de Schrijver ſpreekt van *het achtingwaardige Kerkgenootſchap door Menno Simons geſticht*, als ſtond het in geen verband hoegenaamd tot de Herdoopers dan door eenige gemeenſchap van gevoelen (bl. 133). Het blijkt toch genoegzaam, zelfs volgens het eigen verhaal van Menno, vroeger (Dl. III. bl. 135) door ons medegedeeld, dat de *Broeders*, die zoo wel als hij, op de prediking van den bekenden Philips getroffen, van de Roomſche Kerk waren uitgegaan en hem verzochten hun Leeraar te willen zijn, Herdoopers waren; offchoon zeker wel van die ſtille vrome lieden, welke, volgens getuigenis ook van den Landgraaf van Hesſen (die toch den Bisſchop van Munſter in zijn krijg tegen die ſtad had bijgeſtaan), zelfs onder de eigenlijke Herdoopers gevonden werden. Inmiddels komt ons de gisſing van den Schrijver, dat deze zoowel als de Waldenzen *uit het land der Alpen* afkomſtig waren, om redenen die wij hier niet kunnen ontwikkelen, als zeer gegrond voor.

»Intusſchen (mogen wij wel met den Schrijver, bl. 149, 150 uitroepen:) werkte het ontſtaan van dit bijzonder Kerkgenootſchap allergunſtigst op de uitbreiding van het Protestantisme en den val des Pausdoms in ons Vaderland. In de eerſte plaats was deszelfs meer geregeld beſtaan zeer geſchikt om velen door leer en overtuiging van de Roomſche Kerk afkeerig te maken; maar ook, in de andere plaats, werden velen door de voorbeeldige deugd der Doopsgezinden tot omhelzing van het Protestantisme, dat zulke godvruchtige belijders vormde, overgehaald. Eindelijk werkte het voorbeeld van onbezwekene trouw aan het eenmaal beledene geloof, door hen zoo dikwerf gegeven, allerweldadigst op de overige Protestanten. Hunne ſtandvastigheid, door niets te ontzenuwen, deed ook anderen op dezelfde wijze handelen en lijden. Als weêrlooze lammeren mochten zij door hunne beulen ter ſlachtbank geſleept worden; op hunnen onwankelbaren moed en geloofsvertrouwen ſtiet zich het zwaard der Inquiſitie ſtomp, en misten Karels bloedige bevelen derzelver doel."

De beide laatſte Hoofdſtukken behelzen een overzicht van den toeſtand der geestelijkheid en den ſtaat der Kerk onder de regering van Keizer Karel. Fraai wordt het een en ander zaamgevat in het ſlot des laatſten Hoofdſtuks, waaruit men echter tevens kan zien, hoe de Schrijver de Reformatie enkel uit het oogpunt van kennis en verlichting beſchouwt, en de kern voor de ſchaal verzuimt: »Zichtbaar was het, dat deze zaak door eene hoogere Macht tegen derzelver vijanden beſchermd werd. De maatregelen, door dezen genomen, waren doorgaans verkeerd. In plaats van de gebreken der Kerk te erkennen en te verbeteren, bleef men de zwaarſte duisternis licht noemen, en de misſtappen van vele geestelijken ongeſtraft aanſchouwen. In plaats van eenige toegevendheid, bleef men halsſtarrig op ieder punt ſtaan. In plaats van overtuiging bezigde men brandſtapels en ſchavotten, en wilde de taal des gezonden verſtands, als een werktuig naar den wil des meesters te beſturen, behandelen. De tijden waren echter veranderd. De Eeuw van Gregorius was voorbij. Geen Keizer knielde meer voor Italiaanſche ſloten, om den zoogenoemden Opvolger van Petrus te huldigen. De banieren van het Duitſche Rijk waren binnen Rome geplant, en de Paus zelve op Keizerlijk bevel gekerkerd geweest. Het oog der volken was geopend, en Rome had zijn alvermogen op de harten der menſchen verloren. De zon der verlichting was boven de kimmen verrezen, terwijl haar ſtandpunt van oogenblik tot oogenblik hooger werd. Wel mocht de Hervorming, zoo als de volgende boeken zullen toonen, nog eenen harden en moedigen ſtrijd moeten kampen: de zegepraal der waarheid was gewis, omdat er Eén leeft, die de God der waarheid is."

De twee laatſte Boeken behelzen de Kerkelijke Geſchiedenis onzes Vaderlands, gedurende de Regering van Filips II. tot op de ſluiting der Unie van Utrecht. De gebeurtenisſen van die dagen zijn te algemeen bekend om ze hier te herhalen. Jammer is het, dat de Heer Glaſius weinig werk ſchijnt te hebben gemaakt om later geopende bronnen te raadplegen. De Historie van Bilderdijk kon hem omtrent de rechts- en ſtaatkundige waardering van vele maatregelen der Spaanſche Regering hebben ingelicht; en vooral de *Archives* van den Heer Groen van

---

(1) De plaats is al te merkwaardig, om die niet bij deze gelegenheid geheel mede te deelen: » Die Wiedertäuffer, jhrer viel haben ein Antichristliche Sect, wie ſie das dann zu Münſter vnd anderstvvo bevvieſen. Sie ſind aber vngleich; etliche ſind einfältige fromme Leuth, ist derwegen mit denſelben mit Beſcheidenheit zuhandeln. Die mit der That handeln vnd mit dem Schwert angreiſen, ist billig, dieſelbigen auch wiedernmb mit dem Schwert und Recht zuſtraffen. Die aber im Glauben irren, mit denen ſollman beſcheidenlich handlen, nach Art der Liebe gegen dem Nächſten, ſie vnderweiſen, vnd allen Fleiſs vnauffzöglich bey jhnen thun." (OTTIUS, *Annales Anabaptistici*. Baſ. 1672. p. 131, 132.) De WelEerw. Le Roy heeft dan ook, in zijne ten jare 1817 uitgegevene Leerredenen op het Hervormingsfeest (in de 3de Leerrede, bl. 166), met reden verklaard, dat hij hun eenige meerdere inzichten toekende, omtrent den invloed, welken het Christendom op de burgermaatſchappij moet hebben, en bij de volkomene openbaring van Gods Koningrijk zal erlangen. Hunne leer omtrent de wedergeboorte, die eigenlijk de grondſlag was van hun geheele ſtelſel, is een tijd lang onder de Doopsgezinden in ſtand gebleven.

Prinſterer bevatten omtrent de openbare prediking, het Verbond der Edelen, enz., bijzonderheden, die verdienden te zijn vermeld. Wij hebben niet kunnen bemerken, dat de Schrijver die werken gebruikt heeft. Brandt en Wagenaar, wier ontoereikendheid algemeen erkend is, en die daarenboven zich in ieders handen bevinden, zijn zijne hoofdbronnen. Reeds van die zijde laat dus deze Geſchiedenis veel te wenſchen over. Maar vooral oordeelen wij, dat de ſlotſom van het Werk geheel ongepast en tegen de ware belangen der Kerk en des waarachtigen en levendigen Christendoms indruiſchend is. Immers, wel verre van uit deze Geſchiedenis die gevolgen te trekken, die zij zoo kennelijk aanbiedt, van de dierbaarheid en onvergankelijke waarde van dat zuiver en onbezoedeld geloof waarvoor de Vaderen ſtreden en leden, de wapenen aangordden en de brandſtapels beklommen, vooral in eenen tijd, waarin die leer zoo gruwelijk wordt verduisterd, beſtreden en geloochend; in plaats van dat alles, eindigt de Schrijver, vooreerst, met de opmerking, dat het Nederlandſche volk niet lang door den uiterlijken ſchijn of door bijgeloof kan bedrogen worden; vervolgens met de waarſchuwing, dat de goede zaak van het Protestantismus, door onderlinge twisten van deszelfs aanhangers op den rand van het verderf kan gebracht worden. (Even alsof het verliezen van het levensbeginſel en den waren geloofsgrond der Reformatie niet eindeloos gevaarlijker ware voor de Hervorming, dan een ſoms ononontwijkbare ſtrijd om die te herkrijgen!) En eindelijk, door te wijzen op de verantwoording van zulken, die niet bedenken, dat uit ſcheuring ſcheuring voortſpruit, »om toe te zien op de onberekenbare gevolgen, die zich aan hunnen verkeerden ijver en ondoordachte handelwijze zouden kunnen hechten.” Liever nog bedenke men hetgeen een beroemd Man heeft aangemerkt, dat »terwijl de Hervormde Kerken de eenheid des gezags misſen, de éénheid van geloof, die hen innerlijk bezielt en verbindt, dubbel noodig, en de voorwaarde van hun duurzaam beſtaan is, en dat, waar de geestelijke eenheid in haren boezem door dwaalgevoelens verbroken is, niets haren val en ondergang keeren kan.” Daarom — en ziedaar de waarſchuwing, die veeleer in den tegenwoordigen toeſtand van het Protestantismus pasſen zoude: — *zijt wakende, en verſterkt het overige dat ſterven zoude; want ik heb uwe werken niet vol gevonden voor God! Gedenkt hoe gij het ontvangen en gehoord hebt, en bewaart het en bekeert u; want indien gij niet waakt, zoo zal ik over u komen als een dief, en gij zult niet weten op wat ure ik over u komen zal!*

IS ER OOK THANS EENE HERVORMING NOODIG?

De tijd van het Jaar, welken wij beleven, voert onze gedachten terug op die gewigtige gebeurtenis, die voor drie eeuwen een nieuw tijdperk voor de Kerk van Christus aanvang deed nemen; — wij bedoelen de gezegende Hervorming. — Ook nu heeft men haar lof weder op onze Kanſels gehoord; ook thans heeft men aan de gemeenten de weldaden voorgehouden die het gevolg dezer gebeurtenis waren; doch ook thans hebben wij op nieuw gevoeld, hoe dat gewigtig tijdſtip zelden in zijne ware beteekenis beſchouwd wordt. — In die Hervorming was het werk van God zigtbaar, doch niet minder het werk der menſchen; en het woelen van den partijgeest die zich hier reeds zoo ſpoedig wist in te dringen. Van daar dan ook dat deze gebeurtenis zoo dikwijls in een verkeerd daglicht wordt voorgeſteld. Het is waar, de bijgeloovigheden in de Godsdienst zijn daardoor hier en elders verdreven; doch dit was de hoofdzaak niet! De hoofdzaak was de handhaving van het goddelijke der Openbaring tegen de leeringen van menſchen, van den levendigen Christus tegen een menſchelijk Pausdom. Het was door de kracht Gods dat Luther het magtwoord der waarheid mogt uitſpreken, en de vonken die overal reeds verſpreid lagen, vatteden vuur, en het voorbereide heir van hen die zich aan het gebied van den logen ontrukt zagen, ſtond gereed. De grond echter, die het goede graan draagt, brengt daarom niet minder doornen en distelen voort; en zoo de zorg van den landman niet voor denzelven bleef waken, zoude weldra weder het onkruid de overhand verkrijgen. Hoe kort was niet het tijdperk van het leven der Hervorming, en hoe ſpoedig werd reeds de oorſpronkelijke bedoeling miskend! — Italië zag weldra de ſchoone bloeſems, die hetzelve ten toon ſpreidde, verwelkt, en het gif van het Socinianismus onder diegenen verſpreid die de vervolgzucht van Rome ontvloden waren. Frankrijk had een heerlijk oogenblik van jeugdigen ijver en zachtmoedige geloofskracht, doch te ſpoedig werd het Protestantismus aldaar eene ſtaatkundige partij. In Duitschland werd de mannelijke kracht van Luther maar al te ſpoedig door de ſchoolſche ſpitsvondigheden der Godgeleerden vervangen.

De XVII^de^ eeuw had nog ſchoone overblijfſels, doch meer en meer werd alles vorm en ſleur. Reeds in het begin der XVIII^de^ eeuw werd overal de behoefte tot eene herleving van het Protestantismus gevoeld. Aan pogingen daartoe ontbrak het geenszins, doch geene derzelve drong diep genoeg door; en vele mislukten daardoor, dat dergelijke mannen dikwijls door hunne aanhangers bedorven of door hunne eigenzinnigheid medegeſleept, eindigden met blootelijk hoofden van partijen of ſecten te worden. Wie herinnert zich niet de namen van Labadie, Gichtel, Terſteegen en vele anderen. Gelukkiger ſlaagden in Engeland Whitefield en Wesley, door wier krachtige verkondiging velen opgewekt werden om het heil hunner zielen te zoeken. — Ook door Spener en Francken ontſtond eene nieuwe rigting in Duitschland; doch toen deze onder hunne navolgers weder het levensbeginſel verloor, en op nieuw een vorm werd, kon dezelve den inbrekenden ſtorm van den afval, die zich meester van de letterkunde en de kerk maakte, niet wederſtaan, en

flechts een overblijffel van dezelve werd nog door Zinzendorf bewaard. — Gedurende den ftorm der omwenteling begon in Engeland eene behoefte te ontwaken om tot de oude paden terug te keeren, en de beginfels der Hervormers werden op nieuw erkend als op Gods woord gegrond te zijn. Zoodra het vaste land weder geopend werd, volbragt Engeland op nieuw de taak van Evangelieverkondiging, reeds vroeger meer dan eens door hetzelve vervuld. In Zwitferland vond die ftem het eerst een weerklank. Malan, door de onverdraagzaamheid zijner ftadgenooten tegen de waarheid, genoodzaakt zijn ambt neder te leggen, floot zich der Schotfche belijdenis aan. Van dat oogenblik nam de erkentenis van Christus in Zwitferland, trots vervolgingen en worftelingen, gedurig toe. Duitschland, als uit zijnen doodflaap verrezen, begon na het hervormingsfeest hier en daar in te zien in welke netten hetzelve verward was. — In Frankrijk trachtte een kleine kring, fteunende op God, het Evangelie onder de duizenden ongeloovigen te verfpreiden.

En nu, Nederland! Wij zijn rijk, wij behoeven niets; wij zien uit de hoogte op alle natiën neder, en vermeenen dat wij ook in het godsdienftige niets te wenfchen hebben! En echter, wij zijn krank, jammerlijk krank, en weigeren het te erkennen. Wij nemen, wel is waar, den Paus niet aan tot beflisfer over onze gevoelens, maar wij hebben de kracht der Godzaligheid verloochend, en getracht de hooge geheimenisfen Gods overeen te brengen met hetgeen men gewoon is het gezond verftand te noemen, hoe jammerlijk blind dan ook dit verftand in geestelijke dingen zij. Wij maken van het Evangelie een zacht oorkusfen, waarop de zielen, zonder ontdekking aan zich zelve, inflapen; en hoedanig zal eens voor velen het ontwaken zijn! Wij zijn nog niet tot in de diepten des openlijken ongeloofs verzonken, doch konden misfchien fpoedig ondervinden, dat alle fchijngeloof, hoe gemoedelijk hetzelve zich vertoone, als eene waterbel vervliegt. Kan zich het Evangelie, dat wel is waar eene blijde boodfchap, doch tevens een tweefnijdend zwaard is, vereenigen met die halfheid die men bij onze belijders vindt; met die zelfgenoegzaamheid en zelftevredenheid, die onder de meeste leerredenen befpeurd worden? Is niet de wereldschgezindheid met vlag en wimpel in de kerken ingehaald, en vindt zij daar die waarfchuwing, die onontbeerlijk is? Mogt het toch den Heere behagen een waarlijk levenwekkend beginfel in onze kerken te zenden, dan zoude het ondervonden worden, hoe er telkens eene nieuwe hervorming noodig is, zal er bloei in de Kerk gezien worden. Indien dit leven beftond, dan zouden de Leeraren er vrijmoedig voor uitkomen dat wij van alle kanten door groote gevaren omringd worden; dan zoude men niet behoeven te vragen wie de waarheid en wie den logen toegedaan is. Dan zoude het geheele werk der verlosfing, als van God uitgaande, verkondigd worden, en zijne gerechtigheid en heiligheid zoo wel als zijne liefde daarin verheerlijkt worden. Dan zoude er geene doodelijke rust heerfchen, maar dat leven, die beweging der harten, die nimmer ontbroken heeft, daar, waar het innerlijke Christendom gekend werd.

Toen de Momiers in het Waadland zich van de beftaande Kerk meenden te moeten affcheiden, werd er eene heilige naijver bij vele Leeraren dier Kerk geboren, en weldra hoorde men het Evangelie weder met getrouwheid op vele plaatfen verkondigen. Mogten toch die vooroordeelen wijken, waardoor men in de behoefte van zoo vele zielen, in de vraag naar eene levendige verkondiging, niets anders wil zien dan opftand en dweeperij. Nederland! ken uwe armoede en naaktheid, en zoek hulpe bij eenen rijken God, bij Hem, die dezelfde is en was, en die ook thans harten opent en zielen bekeert gelijk bij de eerfte verfpreiding des Evangelies, en bij het aanbreken dier Hervorming, om wier vernieuwing in ons midden het gebed onzer harten genadig verhoord worde! Zoo worde aan velen onzer onze fchuld, maar tevens de ontferming van God duidelijk, en blijke het, dat Zijne Genade dit land weder bezocht heeft!

DE JODEN UIT SPANJE EN PORTUGAL IN NEDERLAND.

De gefchiedenis van Israël ftaat, ook na deszelfs algeheele verftrooijing over de aarde, in een allernaauwst verband met de waarheid des Christendoms, en met de belangen der Christenheid. Waren van Israël de vaderen, de verbonden, de beloften, ja, de Christus zelve, ***voor zoo veel het vleesch aangaat*** (1); ook in den treurigen tusfchenftand van hunne verwerping voor eenen tijd, tot op de beloofde wederaanneming, ftrekken zij der wereld tot een ontzachlijk toonbeeld van Gods Waarheid, Zijne ftrengheid en gerechtigheid, Zijne ontfermingen en onveranderlijke trouw (2). Onder alle volken verfpreid, en van die allen fteeds op het kenmerkendst onderfcheiden; zonder vaderland of zichtbaar middelpunt van nationaliteit, en toch eene natie, dragende de door hen zelve miskende getuigenisfen over de wereld rond, blijven zij, uit kracht eener Goddelijke belofte, bewaard voor een glorierijk tijdftip van bekeering, en onderwerping aan Hem, die eenmaal openlijk regeeren zal als de over Zion gezalfde Koning in eeuwigheid. Achttien eeuwen zullen zich weldra vervuld hebben, zedert de verwoefting van de Stad en het Heiligdom, om de verwerping van hunnen God en Koning; en toen reeds waren de geflachten van Israël en Juda, ten gevolge van vroegere gelijkfoortige zonden en oordeelen, onder vele natiën verftrooid. Uitgewekenen en ballingen uit Palestina treft men hen reeds vroegtijdig in de gefchiedenis van de vier werelddeelen aan; fteeds, gelijk met het gantfche menschdom in Adam, alzoo in het bijzonder met elkander, door de afftamming uit Abraham, Isfaäc en Jacob, ééne familie uitmakende, en nog daarenboven vereenigd door ééne zelfde nationale verwachting voor de toekomst, hoe onvolkomen dan ook gekoesterd. Hunne lotgevallen, gedu-

(1) Rom. IX. vs. 5. (2) Rom. XI. vs. 22—27.

rende die lange en veruitgestrekte ballingschap, zijn merkwaardig en ontzettend, en over het geheel door de volkeren, waaronder zij plaats hadden, al te weinig bekend. Vreesselijke vervolgingen en mishandelingen, maar ook treffende ondervindingen van herbergzaamheid en toegenegenheid waren, schoon niet overal op dezelfde wijze en om dezelfde redenen, hun deel bij afwisseling, onder Christenen, Mahomedanen en Heidenen. Dus worden de prophecyen over Israëls zonden bewaarheid, maar tevens een zweem vertoond van betere tijden, tijden van wederherstelling en verhooging, waarvan de vervulling niet ver meer schijnt. Want gedurende de tegenwoordige bedeeling van kastijding over Zijn oude volk, had God toch nimmer een welbehagen in Edoms blinden haat (1), zelfs niet in den roem der in hunne plaats op hunnen olijfboom ingeënte takken (2). Nog zijn er zegeningen uitgesproken over Israëls liefhebbers, *om der uitverkiezing wille, al zijn zij ook vijanden om des Evangeliums wille* (3). De Kerk van Jezus Christus heeft van ouds op de verwachting hunner bekeering en behoudenis prijs gesteld; en zelfs in de duistere middeneeuwen, midden onder den woedendsten haat der gedoopte natiën, ontbrak het niet aan eerbiedwaardige stemmen, die de prophecyen aangaande Israëls bestemming in het laatste der eeuwen, deden gelden (4). De Hervorming, schoon minder dadelijk en onmiddelijk dan men gewoonlijk meent, bracht evenwel ook het hare toe, om Israël in de oogen der Christenvolken meerdere genade te doen vinden, en hun lot hier en daar te verzachten. In het Hervormde Nederland bovenal, werd de verwachting voor Israël weldra met de liefelijke hun aldaar verleende herbergzaamheid in verband gebracht (5). Eene nog algemeener en dieper gaande belangstelling in de toekomst en hope Israëls, behoort in onze dagen alom, en vooral in Engeland, tot de teekenen van een herlevend Christelijk geloof, en van de nadering dier tijden, waarvan *het teder worden van den vijgeboom* ten zinnebeeld gesteld is (6). Het is intusschen bij de beschouwing der geschiedenis van het verstrooide Israël niet alleen op het onderscheid der tijden, maar ook op dat der plaatsen en der omstandigheden, dat gelet dient te worden. In de Europesche Geschiedenis der Joden zijn, deels gelijktijdig, deels achtervolgens, boven al Polen, het Spaansche Schiereiland, en Nederland belangrijk en gewichtig. In zeer onderscheidene betrekkingen evenwel. In Polen behielden zij, bij talrijke vermenigvuldiging, het meest hunne scherp afgezonderde nationaliteit. In Spanje en Portugal ondervonden zij, gedurende vele eeuwen, bij meerdere vermenging met de overige stammen dier landen, eene gestadige afwisseling van vervolging en bloei, verhooging en vernedering. In Nederland, bij minder opzien barende lotgevallen, genoten zij, gedurende twee honderd jaren, als vreemdelingen, ja, maar grootelijks bevoorrechte vreemdelingen, beide voorspoed en eere.

Wij zeggen: *gedurende twee eeuwen*, om dat door de Omwenteling van het jaar 1795, die de burgerlijke gelijkstelling der Joden met de overige ingezetenen van de Vereenigde Nederlanden te weeg bracht, het tijdvak hunner vreemdelingschap hier te lande, voor zoo ver de menschelijke inzetting, betreft, een einde nam; terwijl wij den aanvang eener Geschiedenis der Joden in Nederland, eerst van den afloop der zestiende Eeuw rekenen. De melding van Joden vóór dien tijd is, althans ten aanzien van de provintie van Holland, ten uiterste schaarsch, en alleen voldoende, *om te doen vermoeden, dat eenige, offschoon weinige leden van die natie zich mede zeer lang vóór de zestiende eeuw in een gedeelte van onze en andere Nederlandsche Gewesten zullen opgehouden hebben, en niet geheel onbekend zijn geweest* (1). Hetgeen in die vroegere tijden in Braband, in het Sticht, in Gelderland, van Joden aldaar of wonende of handel drijvende gevonden wordt, onderscheidt zich door niets bijzonders van den toestand en lotgevallen der Joden in de overige gedeelten van het Duitsche Rijk. Zoo lezen wij b. v. dat ten jare 1444 de stad Utrecht ten eeuwigen dage de Joden verbood binnen hare muren, of zelfs binnen hare vrijheid, te *wonen* of *wezen* (2). Ook lezen wij meermalen in den loop der zestiende Eeuw van Joden, die uit Duitschland herwaarts overkwamen, en misschien zelfs hier en daar zich met der woon vestigden, schoon hun het verblijf in Holland, bij Placaat van 14 Augustus 1532 en 17 Julij 1549, door het Hof ontzegd was (3). Bij menigten hebben de Joden uit Duitschland zich hier eerst begonnen der te zetten, kort na de vestiging der Portugeesche; en die ten jare 1654 uit Polen herwaarts kwamen, hebben zich met hunne Hoogduitsche broeders tot ééne gemeente vereenigd (4). Wij dan, als gezegd is, rekenen de eigenlijke en eigenaartige Geschiedenis der Joden in ons Vaderland, van hunne overkomst uit Spanje en Portugal, omstreeks het slot van de zestiende Eeuw. Deze overkomst maakt in de geschiedenis, zoo van het verstrooide Israël, als van het Hervormde Nederland eerst eene wezenlijke *époque*. »Hoe meer men (zegt hiervan een hedendaagsch Geschiedschrijver der Joden (5),) »den vroegeren toestand der Is»raëlieten in het overige Europa zich voor oogen brengt, »des te lofwaardiger toont zich het gedrag van de Neder»landsche Republiek jegens Israël. Niet slechts toch wees

(1) Obadja vs. 10 en volg. (2) Rom. XI. vs. 17—21. (3) Rom. XI. vs. 28.

(4) Men denke aan Bernardus in de twaalfde eeuw, van wiens gevoelen over de Joden vroeger in deze Bladen (Dl. IV. bl. 211.) eene proeve werd gegeven.

(5) » Ons gebed is dagelijks voor Israëls zaligheid, (zoo spraken de Professoren der Theologische Faculteit te Leyden in zeker Adres, aan de Heeren Staten van Holland, a°. 1711); » maar het is ook onze ernstige wensch en bede, dat » Uwe Gr. Mog. gunstig gelieven te volharden in hunne bescherming en toe» genegene weldadigheid omtrent dat volk, of zulks ook, benevens de woning » in een van de grove afgoderij, bijgeloovigheid en geestelijke dwingelandij des » Pausdoms gezuiverd land, een middel in des Heeren hand mocht zijn, tot » hunne gewenschte bekeering."

(6) Matth. XXIV. vs. 32.

(1) Het zijn de woorden van Van Wijn, in zijn *Iets nopens de vroegere geschiedenis der Joden hier te lande*; Huiszittend leven, Dl. I. bl. 79—115.

(2) Van daar, dat nog tot op het jaar van 1795, geen Jood rechtens binnen Utrecht vernachten mocht. Te Maarssen evenwel waren de Joden in de zeventiende en achttiende eeuwen talrijk, en in het bezit eener bloeiende Synagoge. Men zie Van Wijn, t. a. p, bl. 109. Hamelsveld, *Geschiedenis der Joden*, bl. 323. (3) Hamelsveld, bl. 324.

(4) Wagenaar, *Beschrijving van Amst.*, Dl. II. (in folio) bl. 219 en 220.

(5) Löwisohn, *Vorlesungen über die neuere Geschichte der Juden*, S. 77.

»men hun in Holland gezonde en zelfs ſchoone quartie»ren der ſtad ter bewoning toe, maar men liet hen »ook aldaar onverhinderd en onbenijd de vruchten hun»ner werkzaamheid op allerlei wijze genieten. Prachtig »verheft zich te Amſterdam de citadelsgewijze gebouwde »Synagoge der Portugeeſche Joden, in welke onderſchei»dene Geleerden met Bijſchriften hunne belangſtelling »toonden. — Zoo wel de Joodſche Godsdienstoefening, »als hunne Godsdienſtige en wetenſchappelijke boeken »van alle ſoort bleven aldaar van alle vervolging vrij. »Geen wonder dus, dat al het ſchoone en nuttige, het»welk de Hebreeuwſche letterkunde, zedert de eerſte »dagen der zeventiende eeuw tot op den leeftijd van »Mendelsſohn opleverde, zich van uit Holland onder Is»raël verſpreidde."

De Joodſche natie (gelijk wij haar ſteeds naar de voorvaderlijke wijze, en naar den eisch beide des Ouden en des Nieuwen Testaments zoo gaarne noemen,) hier te lande, bleef tot op den huidigen dag onderſcheiden in twee afdeelingen, bij onze tegenwoordige Regeering erkend onder den naam van *Nederlandſche* en *Nederlandſche-Portugeeſche Israëlieten.* Wij zullen ons voor het oogenblik alleen met de bijzonderheden, aan de laatstgemelde dezer afdeelingen eigen, bezig houden, in verband met, en ten vervolge van een vroeger in dit Tijdſchrift geplaatst Opſtel over *de Joden van het Spaanſche Schiereiland* (1). Doch eer wij hiertoe overgaan, zal het niet onnut zijn, nog iets in het algemeen te doen opmerken aangaande het onderſcheid, dat tusſchen deze beide afdeelingen beſtaat. Dit onderſcheid is, en was vooral in vroeger tijd, algemeen genoeg in Holland bekend. Het beſtond evenwel geenszins in eenig verſchil ten aanzien van eerdienst of geloofsbelijdenis. Beide de Joodſche Gemeenten in ons Vaderland waren aan de voorvaderlijke Godsdienst, en wel aan de door den Apostel als zoodanig erkende *beſcheidenſte ſecte*, dat is, die der Pharizeën (2), gelijkelijk gehecht. Gelijkelijk ook beſchouwden zij zich, op grond eener zelfde verwachting, als vreemdelingen overal buiten het land door hunne Vaderen bezeten, en hun weder toegezegd bij de komst van Koning Mesſias in zijne heerlijkheid. Ook is er geen wezenlijk verſchil ten aanzien hunner Godsdienſtige plechtigheden, zoo in de Synagogen, als aan de huizen. Hunne wijze van Moſes en de Propheten te lezen, uitgenomen het verſchil der uitſpraak van het Hebreeuwsch, is dezelfde; en insgelijks grootendeels hunne liturgie, zoo voor de dagen der week, als voor de Sabbath-, feest- en vastendagen. Evenmin geldt het onderſcheid de afſtamming uit Abraham en Jacob, die van wederzijde als de gemeenſchappelijke erkend blijft. Maar het is de groote verſcheidenheid van lotgevallen, het verſchil van betrekking en vermaagſchapping onder de Christennatiën, en in zoo verre een verſchil van geſlachtrekening; in één woord, het verſchil in beider geſchiedenis zedert onheuchelijke dagen, waarop het meergemelde als karakteristiek erkende onderſcheid berust (1). De Joden uit Spanje en Portugal werden door die van Duitschland en Polen hier te lande gereedelijk als hunne meerderen erkend, ten aanzien van maatſchappelijken rang en tijdelijke voorrechten; en de klove, die de wederzijdſche geſlachten geſcheiden houdt, is zoo groot, dat nog heden ten dage, niettegenſtaande de algemeene verſlapping van voorouderlijke begrippen in alles, een huwelijk tusſchen leden van de twee onderſcheidene benamingen tot de zeldzaamheden behoort. Daarentegen verweten die van Duitschland en Polen aan hunne Spaanſche en Portugeeſche broederen de vermenging van hun Israëlitisch bloed met dat der volkeren, zoo Christenen als Mahometaanſche; vooral ook den veelvuldigen overgang van velen hunner tot het Catholijke geloof, en in het bijzonder het buigen hunner knieën in die gewesten, het zij dan door dwang of gewillig, voor geſnedene beelden. Evenwel hebben zij, gelijk de Joden van nagenoeg geheel de wereld, hunne Theologie zelve aan hunne broederen van het Schiereiland te danken. De opſtellers der Joodſche liturgie, de uitleggers zoo wel der Heilige Schrift als van de Mischna en Gemara, de beste overſchrijvers der Gewijde Boeken, waren Spaanſche en Portugeeſche Israëlieten van ouds. Wij zagen reeds (2) dat de Scholen der Rabbijnen uit Babylonië en Perzië naar Spanje werden overgebracht, en aldaar voortgeplant. De Babyloniſche School nu was van ouds de moeder der latere Joodſche Godgeleerdheid: het is bekend dat de Babyloniſche Talmud den zoogenaamden Jeruſalemſchen verre in achting te boven gaat, en bij uitſtek, zelfs bij uitſluiting, dien naam van *Talmud* (3) draagt. Over het geheel misſchien laat zich het Babyloniſche, of liever het eigenaartige van Juda vóór de wederkeering uit de Babyloniſche gevangenſchap, duidelijk wedervinden in de Joden van Spanje en Portugal (4); de Duitſche en Poolſche herinneren veel meer aan de natie, zoo als wij die beſchreven vinden in de Boeken des Nieuwen Testaments. Het Oosterſche element, aan beide de afdeelingen gemeen, komt in de eerstgemelde meer met het Zuidelijke vermengd of vereenigd uit. Wat natuurlijke vermogens aangaat, de toenemende weelde en meer wereldſche levenswijze bij de Portugeeſchen, vooral in den loop der vorige eeuw, hebben misſchien ook het hare toegebracht om dezen bij hunne Duitſche

(1) Men zie ons Deel IV. bladz. 234—237.
(2) Hand. der Apost. XXVI. vs. 6.

(1) Men vergelijke de plaats van LÖWISOHN, aangehaald in ons Dl. IV. bl. 237. (2) In ons meergemelde Opſtel, bl. 235.
(3) De *Talmud* beſtaat uit de *Mischna*, dat is, de mondelinge Wet, als text, en de *Gemara*, of uitvoerige uitlegging van dien text, door de Rabbijnen.
(4) OROBIO, in LIMBORCHS *Onderhandeling met dien geleerden Jood*, op grond van de nog in zijnen tijd door Joden in het Spaanſche Schiereiland bewezene hulde aan de Roomsch Catholijke beelden, ontkende dat Israël na de Babyloniſche gevangenſchap zich aan de overtreding van het tweede gebod niet meer zoude hebben ſchuldig gemaakt, (men gevoelt wat hij door die ontkenning trachtte te bewijzen!): doch alles wordt klaar door de eenvoudige onderſcheiding, die onze opmerking aan de hand geeft, tusſchen de gebleven te Babel en van daar verder verſpreiden, en de wedergekeerden naar Jeruſalem tot den wederopbouw des tempels na de zeventig jaren.

broederen in vlugheid over het geheel te doen achterſtaan. Doch wij keeren terug tot de geſchiedenis der Spaanſche en Portugeeſche Israëlieten in Nederland. Van deze toch namen wij hoofdzakelijk vóór, hier te ſpreken; die der Poolſche en Duitſche hier te lande is deels daaronder begrepen, deels behoort zij tot de geſchiedenis der Joden in Duitschland en in Polen, als een tak van dezelve. Wellicht komen wij nog wel nader op laatstgemelden, mitsgaders op die van Italië, bij een afzonderlijk artikel terug.

Onder den naam van *Portugeeſche Joden*, *Portugeezen*, of *Portugeeſche natie* (want onder deze verſchillende benamingen worden zij in openbare ſtukken en andere ſchriften hier te lande aangeduid,) begrijpt men alle die geſlachten, zonder onderſcheid, welke niet alleen uit Portugal, maar ook uit Spanje hunne afkomst rekenen. Van Portugal bepaaldelijk dragen zij den naam, en gebruiken zij nog ſteeds in de huishoudelijke zaken hunner Gemeente de taal, omdat de meeste uitgewekenen uit Spanje (immers degenen die zich hier het vroegst vestigden) niet onmiddelijk van laatstgemeld land, maar na een bijkans honderdjarig verblijf in Portugal, zich naar herwaart begaven. Castilië, Andaluzië, geheel het Zuiden van Spanje, zijn anders de eigenlijke bakermat der Joden van het Schiereiland, en zij waren ook in Portugal van ouds uit die naburige gewesten afkomſtig. Van dien kant beſchouwd moesten de Portugeeſche Joden veeleer onder de algemeene benaming van *Spaanſche* begrepen worden. Evenwel gaat een Duitſche historieſchrijver van onzen leeftijd (1) te ver, wanneer hij het aantal der Joden in Portugal vóór hunne overkomst derwaarts in 1492, onbeduidend noemt. Integendeel is ook in dat land de melding van Joden, van overoude tijden aan, veelvuldig (2), en hunne inwoning belangrijk. Chronijken en Staatsſtukken maken inzonderheid van hen gewag in de dagen der Koningen D. Alfonſo II, D. Sancho II, D. Diniz (in de dertiende eeuw); D. Pedro I, en Johan I (in de veertiende); D. Alfonſo V, en D. Johan II, mitsgaders D. Manuël (in de vijftiende); bij allen welke de Joden meer dan eens in hooge gunst ſtonden. Zelfs maken de Joodſche jaarboeken in de twaalfde eeuw van eenen D. Salomo Ben Jechaia melding, die onder Portugals eerſte Koningen een leger zal hebben aangevoerd, en niet min door zijne wijsheid als door zijne krijgskunde beroemd geweest zijn (3). Doch anderen (4) ſpreken de echtheid van deze laatſte bijzonderheid tegen. Zeker gaat het intusſchen, dat de bloei der Joden ook in Portugal, alwaar zij zich reeds zeer vroeg, doch waarſchijnlijk ſteeds uit Spanje, hebben nedergezet en vermenigvuldigd, ten allen tijde aanmerkelijk was. Van hunne verdienſten ook aldaar, ten aanzien van wetenſchap en beſchaving, werd in eenige Verhandelingen, geplaatst in de Werken der Koninklijke Academie te Lisſabon, uitvoerig verſlag gegeven (a°. 1792), en onder anderen van hun gezegd: dat aan de Joden grootendeels te danken is de vestiging der ſtudiën in Portugal, niet ſlechts ten aanzien van de ſpraakkunst en geheel de Letterkunde der gewijde taal, maar ook van Wijsbegeerte, Genees- en Kruidkunde, Astronomie, Cosmographie enz. (1). De Rabijnſche Academie der Joden te Lisſabon bekleedde dan ook reeds vroeg een aanzienlijken rang onder de menigte der Joodſche inrichtingen, van de groote moederſchool te Cordua afkomstig. Merkelijken aanwas ontfing zij telkens door de overkomst van vele vluchtelingen, die door gedeeltelijke vervolgingen reeds vóór de beſlisſende uitdrijving in 1492, zich genoodzaakt zagen Castilië en Arragon van tijd tot tijd te verlaten. Gedurende het korte tijdvak (1492—1497) tusſchen die laatſte gebeurtenis, en het geweld aan hun door Koning Manuël gepleegd, was zij geheel alleen het middelpunt der Spaansch-Joodſche geleerdheid en beſchaving.

Ontzachlijk was de aanwas in het geheel, welken de Joodſche in Portugal gezetene natie ontfing door de algemeene verdrijving hunner ſtamgenooten uit de koninkrijken van Ferdinand en Iſabella. Van de duizenden en tienduizenden, die daardoor naar andere gewesten gedreven werden, vonden wederom de aanzienlijkſten en meest gegoeden eene ſchuilplaats in Portugal, alwaar Koning Johan II, in het eerst, hen tegen betaling van een zwaar hoofdgeld, doch voor het overige op vrij dragelijke voorwaarden toeliet. Van uit Castilië, Estramadura, Leon, verhuisden zij alzoo bij menigten naar de Portugeeſche grensſteden, Braganza, Miranda, Elvas en anderen. Te Porto werd aan dertig familiën van uitgewekenen uit Castilië, een ruim verblijf aangewezen, de geheele ſtraat San-Miguel, *alwaar* (zegt Aboab in zijne *Nomologia*) *ik zelve nog in mijne kindschheid de Synagoge zag, die zij aldaar bezaten* (2).

In deze herbergzaamheid, voor een zeer korten tijd aan de voortvluchtigen door Koning Johan II verleend, deelde intusſchen niet een der vermaardſte ballingen uit Castilië, de geleerde Rabbijn Don Iſaac Abrabanel. Deze toch, geboren te Lisſabon (a°. 1437) uit eenen in Sevilië eertijds gevestigden ſtam, welke zich bij uitnemendheid uit het geſlacht van David afkomſtig rekende, had langen tijd zeer in gunst geſtaan bij Koning Alfonſus V, die zich van zijne groote bekwaamheden,

(1) J. M. JOST, *Geſchichte der Israëliten ſeit der Zeit der Maccabäer bis auf unſre Tage.* (Berlin 1827.) VIIer Theil. S. 89, 90.

(2) De Roomſche legende van welke wij vroeger melding maakten (Dl. IV. bl. 234), plaatst de Joden van de dagen der eerſte tempelverwoesting reeds in Braga in Portugal. Doch dit moge de Portugeeſche lezing der Legende zijn! Men zie *Padre* VIEYRA, *Hiſtoria do Futuro*, pag. 180 en 181.

(3) HAMELSVELD, bl. 234, 235.

(4) JOST, t. a. p.

(1) *Memorias de Literatura Portugueza, publicadas pela Academia Real das Sciencias de Lisboa*, en aldaar voornamelijk die van ANTONIO RIBEIRO DOS SANTOS, *ſobre a Literatura ſagrada dos Judeos Portuguezes, desde os primeiros tempos da Monarquia* (T. II en III).

(2) Deze (Imanuel) Aboab was een kleinzoon van den laatſte der zoogenaamde *Geonim*, of Hoofden der Spaanſche Rabbijnen, Rab. Iſaac Aboab, die zelve een der verdrevenen uit Castilië was, aan welke met zijn huisgezin het verblijf te Porto vergund werd.

beide in Staats- en krijgszaken gaarne bediende (1). Doch bij Alfonſus zoon en opvolger, den meergemelden Koning Johan II, verdacht geworden van deelneming aan de zamenzwering van den Hertog van Braganza, zag hij zich genoodzaakt om zijns levens wille, Portugal in aller ijl te verlaten (a°. 1482). Hij werd daarop in Castilië niet ſlechts van de Joden en hunne Geleerden met opene armen ontfangen, maar ook aan het Hof van Ferdinand en Iſabella wederom in Staatszaken gebruikt, terwijl hij met eenen anderen Hebreër, Don Abraham Senior, de koninklijke geldmiddelen beſtierde. Doch ook hij moest in de verdrukking deelen, die de Joden, tien jaren na zijne overkomst in Spanje, aldaar trof.

Naar Portugal de wijk niet kunnende nemen om de ſtraks gemelde oorzaak, begaf hij zich nu naar een ander oord, alwaar velen der gebannene Joden destijds een ſchuilplaats hadden gevonden, en hunne natie insgelijks zedert eeuwen bekend en geduld werd: het koninkrijk namelijk van Napels, alwaar hij zich wederom ten hove wist aangenaam te maken, en de Koningen Ferdinand I en Alfonſus II, diens zoon, gediend heeft tot op de inneming van de hoofdſtad door Koning Karel VIII van Frankrijk. Ook in dezen rampſpoed deelde Abrabanel, volgde Alfonſus naar Sicilië, begaf zich van daar, na de dood van dezen Vorst, naar Corſica, en eindigde zijn een-en-zeventig jarig leven te Venetië (a°. 1508). Hij werd, met vele eerbewijzingen, onder de zijnen begraven te Padua. Zijne talrijke Godgeleerde ſchriften, door de Joden hoog geroemd, en ook door Christen uitleggers, veelal met lof van geleerdheid en ſcherpzinnigheid gebruikt, zijn voor het meest de vrucht van die tusſchentijden van ampteloosheid, die hem, of ballingſchap, of de ongenade der Vorſten telkens op nieuw te weeg brachten (2). Zijn zeer eerzuchtig gemoed deed hem anders even zoo veel prijs ſtellen op wereldlijke bemoeienisſen en bedieningen, als zijn diep ingekankerde vijandſchap tegen het Christendom zich gaarne lucht gaf in zijne werkzaamheden als Joodsch Godgeleerde en Rabbijn. Men mag hem daarom zekerlijk eerder onder de ſchitterendſte vernuften, dan wel onder de eerbiedwaardigſte karakters tellen, die de geſchiedenis van Israëls verſtrooiing oplevert. Ook zijne zonen deelden in zijne tegenſpoeden en omzwervingen; maar ook in zijnen roem. De oudſte, Don Jehuda (algemeen bekend onder den naam van ***Leo Hebraeus***) is de ſchrijver (in het Italiaansch) van een zedert in onderſcheidene talen overgezet wijsgeerig Vertoog over *de Liefde*. Een ander, Don Samuel, wordt gezegd tot het Christendom te zijn overgegaan. Te Amſterdam hebben langen tijd afſtammelingen van het geſlacht van Abrabanel in de Portugeeſche Synagoge gebloeid.

Doch wij keeren van dezen uitſtap over een vermaard Rabbijn uit een vermaard tijdvak der latere Joodſche geſchiedenis tot den algemeenen loop hunner lotgevallen in Portugal terug. Koning Johan II, na eerst een zeker getal der uit Spanje verdrevenen, gelijk wij zagen, opgenomen te hebben in zijne Staten, begon weldra (a°. 1493) in de voetſtappen van Ferdinand en Iſabella te wandelen. Al wat nu boven de zes honderd familiën met welke het verdrag gemaakt was, de grenzen overtrad, werd gevangen genomen en ter ſlavernij gedoemd; onnoozele kinderen van de harten hunner vaders, en van de borſten zelfs der moeders weggerukt, en naar de nieuwe ontdekte eilanden der Portugeezen (St. Thomas en anderen) gevoerd; ſchreeuwende mishandelingen, aan welke evenwel door de zwakke gezondheid des Konings, en nog andere oorzaken, weder eene mate werd geſteld, en die eindelijk (a°. 1495) ten eenenmale ophielden, als Dom Manuel, bijgenaamd ***de Gelukkige***, bij ontſtentenis van erfgenamen in den rechten lijn, Johans opvolger werd op den Portugeeſchen troon. Deze Vorst begon zijne regeering met de edelmoedigſte belluiten ten opzichte zijner Joodſche onderdanen; en nog lang is, niettegenſtaande de vervolging, ſtraks ook van hem ondervonden, zijne nagedachtenis onder de Joden van Portugal in groote achting geweest, blijkens den naam van ***El Rey Judeo***, dien hij ſteeds in hunne familie-overleveringen draagt. Ook waren Joden en afſtammelingen van die natie in onderſcheidene betrekkingen aan zijn hof zeer gezien, onder anderen de vermaarde ſterrekundige (1) en Godgeleerde R. Abraham Zacuto, geboortig van Salamanca, en mede in 1492 een der verdrevenen uit Spanje (2).

Doch na eenigen tijd de aanzoeken van zijne nabu-

---

(1) Men zie van hem WOLF, *Bibliotheca Rabbinica*, DE ROSSI, *Dizzionario Storico degli Scrittori Ebrei*; BAYLE, *Dictionnaire Critique et Historique*; voorts *Memorias de Litteratura Portugueza*, T. II. en anderen, allen *in voce*.

(2) Het ware te wenſchen, dat daarbij altoos de onderſcheiding ware in acht genomen, welke zoo juist gemaakt wordt door CONSTANTYN L'EMPEREUR: *Ex Abrabanele plura quam ex omnibus Hebraeorum doctoribus addisci posſunt, quippe, ſi quid in ſacris litteris obſcurius ſit, feliciter* (*niſi cum contra veritatem Christianam cum ſuis obnititur*) *enarrante. Si ia naturâ eum expendas*, (zegt Don NICOLAS ANTONIO in de Voorrede van zijne *Biblioteca nueva Española* van hem) *ingenioſisſimus: ſi a ſtudiis, doctisſimus; ſi ab induſtriâ, totus labor.* Zeer talrijk zijn zijne ſchriften, beſtaande in Commentariën (alle in het Hebreeuwsch) op de Vijf Boeken van Moſes, de eerſte Propheten, dat is, de verdere hiſtoriſche boeken, behalve *Ruth*, tot en met de Boeken der *Koningen*; de laatſte Propheten, dat is, Jeſaia, Jeremia, Ezechiël, en de twaalf kleine Propheten; en op Daniël, waarin vooral de Joden zich beroemen dat Abrabanel de bewijsgronden der Christenen voldoende oplost; voorts in Verhandelingen over de geloofsartikelen der Joodſche Godsdienst (*Rosch Emuna*); over de onvervulde profecyen van Israëls herſtel en heerlijkheid (*Maschmiah Jeſchuah*); over het Paaschoffer (*Zebach Peſach*) en vele anderen. Een Chronijk, waarin hij alle de verdrukkingen en ellenden van Gods volks van de oudſte tijden aan, te boek had geſteld, is verloren geraakt. Alle deze Schriften werden voor het eerst in onderſcheidene ſteden van Italië in de zestiende eeuw uitgegeven, zommige in Hebreeuwſche, de meeste in Rabbijnſche karakters.

(1) De zucht van den Koning zelven voor deze wetenſchap, vooral in verband met de Zeevaart, in welke gedurende zijne regeering de Portugeezen zoo zeer uitmuntten, kenmerkt zich nog in de gouden ſfeer, die hij ten devies koos.

(2) Dr. ZACUTUS LUSITANUS was zijn naneef. Deze oefende te Amſterdam de geneeskunst uit, en overleed aldaar in 1642, maar was geboren (a°. 1575) te Lisſabon, en, eer hij nog het Jodendom zijner Vaderen openlijk beleed (a°. 1625), aan de Univerſiteiten van Coïmbra in Portugal en Salamanca in Spanje, vermaard.

ren en verwanten Ferdinand en Isabella wederstaan te hebben, liet ook deze anders in vele opzichten voortreffelijke Vorst zich tot het nemen van maatregelen tot eene gedwongene bekeering der Joden, eindelijk overhalen. Aan alle Joden van zijn koninkrijk werd nu bevel gegeven (a°. 1497) zich binnen een bepaalden tijd te laten doopen, of het rijk te verlaten, op straffe van eeuwigdurende lijfeigenschap. Aan de Joodsche ouders werden op nieuw hunne kinderen beneden de veertien jaren ontnomen; doch thans niet om hen naar verre eilanden te verbannen, maar om hen in het Christendom op te doen voeden. En inderdaad bestierde die God, die ook uit het booze der menschen in de vervulling van Zijnen raad het goede werkt, dit geweld op zoodanige wijze, dat een aantal dezer kinderen naderhand het Christendom toegedaan bleven, en ook het nageslacht van velen, die toen blootelijk uit dwang den doop ontfingen, het Christelijk geloof in oprechtheid beleed. Van dien kant zocht dan ook de Portugeesche Bisschop Osorio, Koning Manuels levensbeschrijver, eenige vergoelijking voor eene daad, die hij anders met de krachtigste uitdrukkingen veroordeelt (1). Doch in geen geval wettigt het doel de daad. En veeleer was hier wellicht de opmerking der Joden zelve gegrond, die in de onheilen over den Portugeeschen Koningstam in de zestiende eeuw vermenigvuldigd, het oordeel Gods over de hun aangedane behandeling meenden te zien. *God liet het gebeuren*, zegt daarvan de meergemelde R. Aboab (2), *dat koning Johans zoon Dom Alfonso, te Santarem een val van het paard deed, die hem het leven ontnam, en aan den Vorst zijn eenigen manlijken spruit en erfgenaam in den rechten lijn. Later liet het dezelfde Goddelijke rechtvaardigheid gebeuren, dat bijna de geheele jonge adel van Portugal met zijnen Koning Sebastiaan aan het hoofd, op dezelfde kusten van Africa verslagen of gevangen werd, werwaarts vroeger de verdrukte Joden op eene zoo barbaarsche wijze waren verdreven geworden. Aldaar gevangen, en als slaven verkocht, was het meermalen de eenige troost dier ongelukkige Portugeezen in handen te geraken van Joden, die hen met eene hun aangeborene barmhartigheid behandelden. Geloofd zij de Heere God van Israël, die zijn volk nooit verliet, en nimmer tot het einde toe verlaten zal.*

In Portugal intusschen geschiedde ten gevolge van deze maatregelen, hetgeen wij vroeger van geheel het Spaansche Schiereiland aanteekenden (3). De menigte der dus beklemde Israëlieten deelde zich in tweeën. Sommigen verlieten voor altijd met hunne geslachten den hun voortaan ontzegden grond. Anderen, in geen minder groot getal, namen in schijn de Catholijke Godsdienst aan; en van dezen plantte zich een geslacht voort, hetwelk deels door den langdurigen omgang en algeheele vermenging met de Christenen het Jodendom allengs geheel liet varen, deels ook dat Jodendom onder alle standen en zelfs kerkelijke betrekkingen bleef vasthouden; hetgeen hun in Portugal, van wege de latere invoering en min strenge uitvoering der Inquisitie, nog ruim zoo gemaklijk is gevallen dan in Spanje. Volgens Llorente (1) had Koning Manuel den gedoopten Joden beloofd, de Inquisitie niet te zullen toelaten binnen de eerste twintig jaren; en werd later deze termijn verlengd, eerst door hem zelven, en vervolgens nog weder eens voor twintig jaren, door zijnen opvolger Koning Johan III. Doch eindelijk begon men te Rome voor het meer en meer algemeen veldwinnen van de vroeger beledene Godsdienst, of zelfs (gelijk wij het in Spanje zagen (2),) van het Protestantismus onder de Joden ook in Portugal beducht te worden. De Inquisitie werd alzoo in dat rijk ingevoerd ten jare 1536. Een halve eeuw later was Portugal een der koninkrijken van Philips den II^de^ geworden. Maar (zoo bereidde het de hand des Allerhoogsten!) juist op dat tijdstip had zich voor het verdrukte Israël een schuilplaats begonnen te openen in een land en onder een volk, dat met het Israël eener vroegere bedeeling de treffendste gelijkenis stond te dragen: Nederland!

(*Het slot in een volgend Nummer*).

(1) Men zie de belangrijke plaats in zijn *Vida e feitos d'El Rei D. Manoel*. p. 39—43. (van de 8° Uitgave. Lisb. 1804).
(2) *Nomologia*, P. II. Cap. XXVII.
(3) Zie ons Dl. IV. bl. 236 en 237.

(1) *Histoire Critique de l'Inquisition d'Espagne* (2de Edit.), T. II. p. 99—101. (2) Dl. IV. bl. 237. kol. 2.

NATUUR.

Waarom spreken wij van eene *Romantische Natuur*, *fantastieke rotsgevaarten*, en dergelijke meer? Waarom hebben wij voor de werken Gods in de Schepping geen andere aanduidingen? daardoor toch verlagen wij deze heerlijke gewrochten tot onze ellendigheid en zonde. Ziet hier die koele boschaadje, waarover gindsche geduchte rots en dichtbegroeide bergkant zich verheffen; wijders die rotsklove door welke wij den verder gelegen woudberg henen zien: — herinnert U dit alles aan niets beters dan aan fantastieke beelden, romaneske droomen, verwilderde geaardheid, verwoeste bouwvallen? Wanneer gij het stille weldadige gevoel ondervraagt dat u bij den eersten aanblik vervult, zoo zal dit gezicht u doen gedenken aan liefde en vrede; aan eenen tempel Gods, waar men den nabijzijnden Schepper zoo wèl kan aanroepen. Ach! daarvan moesten wij dan ook onze aanduidingen ontleenen; doch wij beginnen zoo spoedig van het Hoogere wederom af te wijken, en onze menschelijke laagheid als de maatstaf bij te brengen, offschoon zij met zooveel zonden vervuld is!

Bram.

BESCHOUWING DER TIJDEN.

Gebeurtenisſen in het Zuiden. De revolutionaire koorts in het Zuiden heeft nog niet uitgewoed, integendeel zij ſtijgt hooger. Naarmate de benden der Carlisten wederſtand vinden, en het Zuiden en Westen van Spanje in de rampen van den burgerkrijg beginnen te deelen, naar die zelfde mate neemt ook de toorn van de Cortes der omwenteling toe, die reeds op het punt hebben geſtaan, om, gelijk de Nationale Conventie in 1790, de legers, wier bevelhebbers zij mistrouwen, door hunne Gedeputeerden te doen beheerſchen en vergezellen. De wankele troon van Iſabella ſchijnt weder voor eenigen tijd door de ſtemming der Cortes geruggeſteund te worden.

In Portugal daarentegen heeft eene mislukte poging tot contrarevolutie plaats gehad, en men beproefde de terugkeering tot de vorige Conſtitutie, die even weinig waarborgen van duurzaam geluk als de tegenwoordige opleverde. De kracht van alle de tooverwoorden, waarmede zoo ſchandelijk is geſpeeld geworden, verdwijnt meer en meer, en weldra zal men in die gewesten de verandering van regeeringsvorm met dezelfde onverſchilligheid aanzien, waarmede dit thans reeds in eenige der fel geſchokte gewesten van Zuid-Amerika plaats heeft.

De koningsgezinde dagbladen in Frankrijk, en ſommige Schrijvers die in denzelfden geest de gebeurtenissen beoordeelen, verheugen zich over dezen ſtaat van verwarring, als over een blijk, hoe het alle die landen gaan moet, die zich van den monarchalen regeringsvorm of de Catholijke Godsdienst hebben afgeſcheiden. Zij zien echter niet in, hoe zij het voorledene voorbijzien, waarin toch de wortel van het tegenwoordige gelegen is. Of waar hebben ooit de onbepaalde koninklijke magt en het Catholicismus meer onbeperkt den ſcepter gezwaaid, dan gedurende de geheele achttiende eeuw, zoo wel in Frankrijk onder Lodewijk den Veertiende en Vijftiende, als in Spanje onder de Koningen van het geſlacht van Bourbon? In Spanje heerschte toen de ijzeren arm der Inquiſitie: en Frankrijk had door eene gruwelijke en trouwelooze vervolging, alle de Protestanten uit zijne grenspalen verdreven. Maar het was de zedeloosheid, die in Frankrijk van den troon tot aan de hutten nederdaalde, en die langzamerhand alles, wat nog niet bedorven was, tot hetzelfde peil deed nederzinken. Het waren de ſchandelijkheden van het hof van Orleans, en de buitenſporigheden van Lodewijk den Vijftiende, die de omwenteling voorbereidden, welke later niet meer door de deugden, die Lodewijk de Zestiende als bijzonder perſoon ten toon ſpreidde, konden tegengehouden worden. Te gelijker tijd was de Goddelijke Openbaring zoodanig ondermijnd geworden, dat, toen Priestley weinige jaren voor de omwenteling Frankrijk bereisde, hij daar geen fatſoenlijk man vond, die genegen was met hem over het Christendom als over eene ernſtige zaak te ſpreken. En toen deze vlam overſloeg naar het naburig Spanje, vond het daar een volk, geheel van veerkracht ontbloot, buiten aanraking met geheel Europa geſteld, en aan de luimen der zich ſteeds vervangende gunſtelingen opgeofferd. Wanneer men op de vruchten wijst, moet men ook niet weigeren te erkennen aan welken boom dezelve gegroeid zijn. Mogt het ons gegeven worden om medelijden te gevoelen met de edele Spaanſche natie, die in zoo vele opzichten misleid is geworden, en die thans eene keuze ſchijnt te moeten doen tusſchen de twee uiterſten, om of het oude met al deszelfs verkeerdheden te behouden, of zich in den afgrond van volksheerſchappij en regeringloosheid te werpen!

Aanſlag van Prins Lodewijk Napoleon op Straatsburg. Een nieuwe tegenſtander tegen de beſtaande Regering in Frankrijk ſcheen den kampſtrijd te willen wagen, doch zijne verſchijning, gelijk die van eene verſchietende ſter, glinſterde ſlechts voor een oogenblik, en als het ware alleen om te bewijzen, dat de naam van Napoleon, die eens zoo vele keurbenden en magtige legers met eenen tooverſlag uit de aarde verrijzen deed, zijnen invloed verloren heeft. De onberadene poging vond geenen weêrklank, en die eens zoo gevreesde naam ſchijnt met weinig eer en geluk meer vergezeld te zijn, ſedert het graf van St. Helena zich opende. Wij bekennen het, vele verwachtingen ſchaarden zich om den zoon dien hij achterliet. Het geheel bijzondere van deszelfs toeſtand, het voorgevoel dat in de ſchriften van velen zijner aanhangers zoo wel als van zijne vijanden doorſtraalde; de bijzondere roeping die aan Napoleon was toevertrouwd geweest, waardoor hij als een nieuwe Attila de uitvoerder der oordeelen Gods ſcheen: dat alles moest die denkbeelden begunſtigen, die zelfs bij mannen gelijk eenen Bilderdijk en eenen Irving gekoeſterd werden. — God toonde echter ook weder hier door de uitkomst, hoe vermetel het is de vervulling van die voorzeggingen, die eens ten volle zal plaats hebben, vooruit te bepalen in de bijzonderheden. — De zoon van Napoleon ontſliep in zijne jeugd, en wij gelooven dat met hem de ſtar van zijn huis geweken is, en dat de zoon van Lodewijk de handſchoen van zijn gevreesden Oom niet zal oprapen. Desniettemin blijft het waar, dat de Geſchiedenis eene opvolging van gebeurtenisſen vertoont, die ſteeds eenigermate de groote eindgebeurtenis vooraſſchaduwen, gelijk dan ook de Asſurs en Sanheribs, het Babel en Edom der Schrift, beelden zijn, waarin nog de geſchiedenis der laatſte tijden uitgedrukt wordt. De Christenen, hoe zeer zij gelijk hebben in het beginſel, kunnen wel ſteeds mistasten in de toepasſing, tot eindelijk de vervulling dáár zal zijn. De Heere geve, dat het verlangen naar Zijne komst ons eene behoefte des harten, geene bloote overtuiging des verſtands zij. Deze verwachting zal meer en meer gelijk het kruis van den Heere dwaasheid en ergernis voor de wereld worden; dwaasheid namelijk voor de Verlichters, die alleen van de verhevenheid der rede den triomf van het menſchelijk geſlacht verwachten, ergernis voor hen, die zich roemen Christenen te zijn, doch wier Christendom zich tot een ſtelſelmatige erkentenis bepaalt. De Christen toch, die de komst van zijnen Heere verwacht, ziet in de tegen-

woordige tijden geen toeneming van verlichting, maar eene aanvankelijke ſcheiding tusſchen licht en duiſternis, die zich meer en meer zal openbaren tot op den tijd, waarin het oordeel over de vijanden van Christus voltrokken zal worden. Dat wij ons hierin niet bedriegen blijkt uit een ſtuk opgenomen in het *Journal des Débats*, een geacht dagblad, dat den geest, die tegenwoordig heerſchende is, vrij getrouw uitdrukt.

»Laat de wereld dan gerust zonder weifeling de opperheerſchappij van de rede aannemen. De rede toch is het licht der eeuw en de opperſte beſlisſing over de belangen van het tegenwoordige en de toekomst. Op den grondſlag van deze rede zal het gebouw van de maatſchappijen, die opgerigt moeten worden, gevestigd zijn. De rede, de vrije en onafhankelijke rede, ziedaar den Mesſias der nieuwe tijden: wie een hooger beroep zoekt, wie eenen anderen Heiland verwacht, bedriegt zich, en droomt wakende gelijk de Joden." —

In onze berichten uit Geneve van de maand October, vinden wij eenen liefelijken weêrklank der door ons ontwikkelde denkbeelden, en de uitdrukking eener krachtige overtuiging, dat er gewigtige tijden op handen zijn. Zij wekken vooral de Christenen op, om met den Bijbel in de hand de tijden die wij beleven te beoordeelen, en zich in de beſchouwing der ſtaatkundige gebeurtenisſen vooral van twee klippen te wachten, de angst van de eene, de onverſchilligheid van de andere zijde. Zij maken opmerkzaam op die *laatſte tijden*, zoo wel door den Profeet Daniël als door Joannes' aangewezen, en op de nadering van den grooten dag, ſints den aanvang der eeuwen voorſpeld. Twee gebeurtenisſen die dezelve vooraf moeten gaan: het einde van den afval van het Westen en van het Oosten, d.i. van het Pausdom en het Mahomedanismus, ſchijnen in deze dagen van onrust reeds langzaam te worden voorbereid; of ziet men niet het Turkſche rijk in zijne godsdienstinrigtingen en zeden aan het wankelen, en nog alleen door de Christenheid in het leven behouden, als het ware, dewijl zijn val geen oogenblik den dag door den Eeuwige bepaald moet voorafgaan? Niet minder toenemende is de waarſchijnlijkheid van den val des Pausdoms. Twee zaken waren er toch, die het ſteeds als de grondvesten van zijne macht beſchouwde: het verbod om het Woord van God onder het volk te verſpreiden, en het geld. Alle de gebeurtenisſen nu van onze dagen werken te zamen, om deze zuilen van zijne macht te doen verſtoren; want terwijl van den éénen kant de volken zich tegen de aanmatigingen van de geestelijkheid verheffen, die voor geld alles veil had, is nimmer de Bijbel in zulk eene uitgeſtrektheid en met zulk eenen ijver verſpreid geworden.

Wij vereenigen ons dan ook van harte met het ſlot dier beſchouwingen, hetwelk dus luidt: »Mogen de Christenen verre van onverſchillig te zijn voor de gebeurtenisſen onzer dagen, verre van de oogen op de aarde gerigt te houden, en alleen op menſchen te zien die onder elkander twisten, of op onttroonde Koningen, en zelfzuchtige opſtandelingen, die zich den buit betwisten, de oogen naar boven heffen, en op het Woord Gods ſtaren. Mogten zij waken en bidden, want de tijd is nabij." —

De Cholera volbrengt haren geheimzinnigen loop, en het ſchijnt als of zij nog ſteeds moet ſtrekken tot eene herinnering aan de magt van Hem, die niet antwoordt van Zijne daden. Deze raadſelachtige ziekte ſchijnt niet te rusten, ſints zij in de moerasſen van Indië haren ontzettenden loop begon. Thans verſchrikt zij het Zuiden, en verwekt te Napels tooneelen van denzelfden aard, als die haren loop in het Noorden vergezelden. Doch ook in dat Noorden heft zij het hoofd weder op, doet in München onder anderen twee Hellenen bezwijken, en dringt weder ten Noorden tot in Saxen. De ſchrik voor haar vermindert door de gewoonte, door de berekening, niet door het geloof. Wanneer zullen wij de hand Gods zien in het vele dat ieder dag oplevert!

Dood van Karel X. Zoo zal dan hetzelfde Oostenrijk dat de asch van den jongen Napoleon bewaart, de overblijfſels van Karel den X^de^ vergaderen, die te Gortz op den 6^den^ November overleed. Zijn lange levensloop was door de gewigtigſte lotwisſelingen gekenmerkt. Hij ondernam het om den geest zijner eeuw te wederſtaan, doch zonder de geestkracht die hem de overwinning had kunnen verſchaffen. Het lot der Bourbons verwekt weemoed en medelijden. Zwaar drukt het ongeluk op dit Vorſtenhuis, dat onder Hendrik den IV^de^ de waarheid voor eenen troon verruilde, onder Lodewijk den XIV^de^ de geesſel van Europa was. De beurs heeft gemeend in het overlijden van den grijzen Vorst een waarborg voor de rust van Europa te vinden; wij zouden echter denken, dat de nieuwe Dynastie eenen krachtiger Pretendent in den jeugdigen Hendrik V, dan in den afgeleefden grijsaard zal vinden. Men doet geen opofferingen meer voor hem die geen toekomst kan doen hopen.

De zaken van Zwitſerland ſchijnen thans weder tot kalmte terug te keeren, nadat de bedreigingen der Franſchen aldaar eene bitterheid opgewekt hadden, die in alle de Cantons, en zelfs bij velen der Christenen, veel weêrklank vond. Gewigtig was bij deze gelegenheid de bidſtond, die in het Oratorie van de Evangeliſche Maatſchappij te Geneve gehouden wierd, waar zich niet alleen de leden der beide afgeſcheidene gemeenten van Geneve vereenigden, maar ook hunne leeraars; Malan en Guers te gelijk met Merle en Gausſen den dienst waarnamen, en achtereenvolgends hunne gebeden ten hemel opzonden. Het gebed van Malan, onder anderen, moet vol zalving geweest zijn, en door eenen krachtigen overgang zijn opgeklommen van de beſchouwing van den nood van het aardſche tot die van de heerlijkheid van het hemelſche Vaderland, hetgeen toch zoo veel meer belangſtelling vordert. Wij verheugen ons, wanneer wij tusſchen mannen door één geloof vereenigd, ſcheidsmuren zien wegvallen, die vroeger onoverkomelijk ſchenen.

Werkzaamheden der Evangeliſche Maatſchappij te Parijs. Ook hier zien wij toeneming van uitbreiding en belangſtelling. De volgende cijfers kunnen eenigzins de behoeften en werkzaamheden dezer maatſchappij doen

beoordeelen. Zij telt thans onder diegenen, die door hunne onderfteuning tot verkondiging van het Evangelie werkzaam zijn, 15 geordende Leeraars, 4 Evangelisten, 6 Onderwijzers, 7 Bijbelverkoopers en 4 Leerlingen, allen over de verfchillende gedeelten van Frankrijk verfpreid. Op den eerften November zoude haar Penningmeester bijna 5000 francs in voorfchot zijn, terwijl er van dien tijd tot in April 30,000 francs vereischt werden, hetgeen te zamen circa *f* 17,000 uitmaakt, hetgeen alleen door vrijwillige bijdragen gedekt moet worden. Hierover wordt het volgende gezegd:

»Deze fom, hoe aanmerkelijk die ook fchijnen moge, is echter niet zoo groot, dat het Comitté een oogenblik zoude kunnen weifelen, om dezelve aan de Franfche Christenen te vragen. Hetzelve durft die gaven daarentegen met vertrouwen verwachten, om dat de Heere gezegd heeft: ***Wentelt uwe werken op den Heere, en uwe gedachten zullen bevestigd worden*** (Spreuken XVI. vs. 3.), en om dat bij deze gelegenheid de zaken die op den Heere gewenteld moeten worden, die van den Heere zelven zijn. Mogten alle de genen, die rentmeefters zijn over goud en zilver, dat aan God toebehoort, zich zelven afvragen, of dit niet een van die banken is, waarin hetzelve op goede rente uitgezet kan worden. ***De Meefter heeft hetzelve noodig***, dit voelen wij ons genoopt hun toe te roepen, en wij zijn verzekerd dat alle verdere aandrang overbodig is."

Zoo deze roepftem nog verder dan de grenzen van Frankrijk moet gaan, zal de Heere het aan onze harten openbaren. Waar het eens het belang van de zielen begint te gelden, valt de onderfcheiding van landen en volkeren weg, en ziet men alleen op die ftad Gods, van welke heerlijke dingen gefproken worden, en waarin de Tyriër, de Filiftijn en de Moor zijn geboren. Pf. LXXXVII.

Ook de ***Berigten van Geneve*** onderhouden ons over de Verkondiging des Evangelies in Frankrijk, die buiten de gewone hinderpalen van de natuurlijke vijandfchap der wereld en de beredeneerde vijandfchap der priefters, ook nog buitengewone moeijelijkheden heeft ontmoet, door de tijdelijke fchorfing der betrekkingen tusfchen Frankrijk en Zwitferland. — In de reeds geftichte gemeenten openbaart zich, gelijk overal waar zich het Christelijk leven ooit vertoonde, onderfcheid van gevoelens, en terwijl fommigen hunne kerken door eene muur van uitwendige heiligheid van de wereld trachten af te fcheiden, verfchrikken anderen op het enkele denkbeeld eener kerkelijke tucht. Onder dit alles, en zelfs door die ellende en die verfchillen, breidt het rijk Gods zich uit.

De Theologifche School bevindt zich in eenen gewenschten toeftand, en telde dertig ftudenten. Meer dan zestig boodfchappers van de goede tijding werden door de Geneeffche Maatfchappij, wier behoeften fteeds toenemen, onderhouden.

Bijbelverfpreiding in België. Treffend zijn de nadere tijdingen die te onzer kennis kwamen, betreffende de Bijbelverfpreiding in België, door eenen Engelschman, Titty genaamd, die zich te Brusfel ophoudt. Deze jonge Christen, nog maar 26 jaren oud, is vervuld van ijver, en biedt overal, geheel België door, van huis tot huis zijne Bijbels te koop aan, zonder een enkele ftad of dorp over te flaan. Niet alleen heeft hij reeds meer dan 7000 Exemplaren in den tijd van een jaar geplaatst, maar er openbaart zich bij vele Roomfchen eene levendige begeerte naar het Woord. Velen komen gedurig tot Titty, om hem de uitlegging van tekften te vragen, en er zijn er, die nacht en dag den Bijbel lezen. Titty ftelt overal Colporteurs aan, en heeft ook in Antwerpen reeds tachtig Bijbels geplaatst. Dit alles gaat voort, niettegenftaande den wederftand der geestelijkheid. Bij deze berigten, waarin eene aanvankelijke beweging veler gemoederen niet te miskennen is, ontfing de Schrijver dezer regels eenen brief uit Zwitferland van den Heer Tronchin, den geachten Voorzitter der Evangelifche Maatfchappij, waarin de volgende zinfnede voorkomt: »Deel mij zoo regelmatig mogelijk mede 't geen bij u voor de verkondiging des Evangelies in België gedaan wordt, want ik twijfel er niet aan of gij zult aan dat land in weldaden wedergeven, hetgeen hetzelve tot uw nadeel bedacht had. Het is een land belangrijk om bearbeid te worden; het werd zoo rijk besproeid met het bloed der martelaren tijdens de Hervorming, dat er nog wel een geestelijke zegen voor hetzelve zal bewaard zijn." De Schrijver deed verder opmerken, hoe tijdens hij aan de krijgsdienst in de Nederlanden verbonden was, hij in België flechts een verblind bijgeloof leerde kennen; doch hoe thans hier en daar zielen levendig werden, waarvan er echter fommigen bij gebrek van leven en ijver onder de Protestanten in de armen vallen van het Pausdom, dat niet vooruit gaat dan door op de verdorde bladeren van het Protestantismus te treden! — Wij gelooven niet dat de Christenen in Noord-Nederland deze aanvraag zonder befchaming kunnen beantwoorden!"

Kerkelijke gebeurtenisfen in Nederland. Deze gebeurtenisfen beginnen meer en meer de aandacht der Christenen te trekken. De geachte ***Archives du Christianisme*** wijden aan dezelve een bepaald Artikel, waarin de maatregelen, die tegen de gefcheidenen worden genomen, ten hoogfte worden afgekeurd. In Zwitferland fchrijft men ook over den toeftand onzer kerken, erkent de beweging die zich in dezelve vertoont, en vleit zich dat uit dezelve iets goeds zal te voorfchijn komen. Het bedroeft ons, dat wij van onzen kant niets anders kunnen mededeelen dan het verhaal van herhaalde regterlijke veroordeelingen, en zelfs van tooneelen van oproer en barbaarschheid, die (zie het ***Algem. Handelsb.*** van 20 Nov.) te Ommen in Drenthe hebben plaats gehad; waarbij de huizen van eenige perfonen, wier gevoelens niet met die der meerderheid overeenftemden, aan de woede van het graauw zijn prijs gegeven. Tot hoe lang zullen wij toch dit erfdeel uit België overnemen, en zal men gedoogen, dat eene woeste volksmasfa losgelaten worde op perfonen, wier eenige misdaad het is den Heere zoo te willen dienen, als zulks federt bijna drie eeuwen in deze gewesten plaats heeft gehad! Wij wenfchen deze bede, deze klacht te herhalen, telkens wanneer nieuwe buitenfporigheden

daartoe aanleiding geven. Ons verlangen is niet de triomf eener partij, maar de toeneming van het rijk van Christus in ons Vaderland; en elke mededeeling die tot bewijs ſtrekken kan dat God ook thans nog in de harten werkt, zal door ons met dankbaarheid worden aangenomen.

Na deze beſchouwing van hetgeen zoo nabij ons ligt, wenſchen wij nog eenen blik op verafgelegene wereld-deelen te werpen.

Verkondiging der waarheid in Algiers. Ook hier toont zich de vijanſchap tegen het Evangelie. Men had de aldaar geſtichte gemeente als eene Proteſtantſche Staatskerk (*Égliſe nationale*) doen erkennen, doch ten gevolge hiervan had nu de Maarſchalk Clauſel alle proſelytismus omtrent Catholijken, Joden, en Muzelmannen verboden. Deze ongelukkige Franſchen geven zich te Algiers aan allerlei buitenſporigheden en verdrukkingen der inboorlingen over, waardoor zij zich toonen als dieper verlaagd dan de overige gezindheden; maar desniettemin willen zij niet, dat hun zoogenoemde geloof worde aangetast! Men zal den Atlas moeten beſtijgen om volkeren te vinden die met de Franſchen nog niet in aanraking zijn, en aan wie het derhalve vergund zal zijn het Evangelie te verkondigen.

Toekomst van het Christendom in het Oosten. Een Fransch dagblad, dat zich geenszins door eene godsdienſtige kleur onderſcheidt (*le Temps*), kan niet nalaten zijne lezers opmerkzaam te maken op het overal in Azië beſtaande voorgevoel van eene tusſchenkomst van het Christendom in de zaken van het Oosten, en deszelfs medewerking tot eene hervorming van den maatſchappelijken toeſtand dier gewesten. Deze hoop beſtaat, volgens de getuigenisſen der laatſte reizigers, gelijk Lamartine, Michaud en anderen, niet alleen bij die Christenbevolkingen, die als zoo vele middenpunten overal op den Aziatiſchen grond verſpreid zijn, maar zelfs bij de Muzelmannen. De Engelſche reiziger Burnes, die Bochara en Tibet bereisde, verklaart uit den mond der Afghans en Usbekken vernomen te hebben dat er onder de Muzelmannen eene verwachting beſtaat van de overwinning van het geloof der Christenen op het hunne. Christus, zeggen zij, leeft nog, terwijl Mahomet dood is. Overal vindt men een onbeſtemde zucht tot verandering, gevoed door profetiſche overleveringen die zich van het eene geſlacht tot het andere voortplanten, en in kracht en invloed toenemen, gelijk bij het naderen van eenen orkaan alle geluiden eenen verhoogden graad van helderheid en uitzetting verkrijgen.

De reeds bejaarde Profesſor Schubert van München, als Geleerde en tevens als innig Christen bekend, heeft met zijne echtgenoote en eenige vrienden Smyrna bereikt, en bezoekt thans de puinen van eenige dier zeven Christelijke kerken, in de Openbaring van Johannes vermeld.

De Zendelingen Sames en Bauſum, die zich op den Flevo, Kapt. Armsperg, inſcheepten, ſtaken den 20 Nov. in zee. God geleide hen!

KERSTZANG.

Neen! dit kan geen hart gelooven,
Stort het God niet in 't gemoed!
Oopnen zich de Hemelhoven,
Dale de Englenſchaar van boven
Met dien blijden zegengroet!
Breek, voor ſchrik en donderſlagen,
Gods bevredigd welbehagen
Door de wolken neêr op de aard!
Laat door duizend Englenmonden
Deze blijmaar zich verkonden:
»God, uit maagdenſchoot gebaard!"

U, eenvoudig als Uw ſchapen
Grazende door Bethlems dal,
U, in onſchuld ingeſlapen,
U, oprechte Herdersknapen
Wekt dat hemelsch juichgeſchal!
Gij, gij gaat het wichtjen vinden
In de doeken die 't omwinden,
Stort u neêr op 't aangezicht!
Gij, gij ſtreeft om 't aan te bidden,
En Zijn Godheid in uw midden
Straalt u door met Hemelsch licht.

Ja, van waar de Zon aan 't rijzen
D'eersten ſtraal op Bethlem ſpreidt,
Naadren Morgenlandsche Wijzen
Om den God der Eer te prijzen
In des wichtjens needrigheid; —
Ja, om Hem te voet te vallen
Huppelen bij duizendtallen
's Hemels machten om die koets; —
En wij zondaars! wij vertragen
Hem de ſchatting op te dragen,
Van ons ſchuldig handvol bloeds?

Geef, o Gij die 't kunt verleenen,
Geef ons 't overtuigd Geloof!
Ja, Gij zijt in 't vleesch verſchenen,
Om 't verbroken te hereenen,
Ons te ontrukken aan den roof, —
Om een zuiver bloed te plengen,
Dat den afval weêr moest brengen,
Gods getergde wraak voldoen,
Zonde, Dood, en Afgrond vellen,
Onſchuld, heiligheid herſtellen,
Bracht Ge Uw heiligheid ten zoen.

Stort uw Geest, o Albehoeder,
Wonderkind en Vredevorst,
Wareldſchepper, Wareldvoeder,
(In die krebbe 's menschen broeder,)
In de toegeſloten borst!
Geef bij onze nederbuiging,
Geef 't geloof, geef de overtuiging,
Dat Gij ons in 't vleesch verſcheent,
En, door U met God verbonden,
En, ontlast van dood en zonden,
Heeft de Wereld uitgeweend!

(Bilderdijk, *Navonkeling*, D. II.)

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

CHRISTUS,

VOOR ZOO VEEL HET VLEESCH AANGAAT, UIT ISRAËL.

(Rom. IX. vs. 5.)

Wij mochten vroeger (1) de dierbaarheid dier Apostolische lofzegging: *Christus is God boven allen te prijzen in eeuwigheid!* tegen de verdraaijingen en uitvluchten van oud en hedendaagsch rationalismus verdedigen, en uit de volheid van het getuigenis des onfeilbaren Woords zien toegelicht. Thands wekt ons wederom de gedachtenis der Christenkerk aan de Heilgeboorte te Bethlehem op, om het ander gedeelte derzelfde Apostolische uitspraak, in den Brief aan de Romeinen ter aangehaalde plaats, bij datzelfde licht van naderbij te beschouwen. Dierbaar toch niet minder en tot onze zaligheid en de zekerheid derzelve op eenen eeuwigen rotsgrond onmisbaar, is ons ook die waarheid, dat Hij die *God boven allen te prijzen in eeuwigheid* is, in de volheid der tijden een Menschenzoon uit menschen werd, om voor de overtredingen van verlorene menschenkinderen verzoening aan te brengen, om voor de zielen Zijner uitverkorenen de eeuwige verlossing daar te stellen. God heeft ons geen schepsel, geenen Engel of Aartsengel, geen wezen, hoe verheven ook, buiten zich zelven; Hij heeft ons Zijnen *eigenen Zoon* geschonken, om ons te zijn wijsheid, gerechtigheid, heiligheid, volkomene verlossing. Maar om ons dat te kunnen zijn, moest die Zoon, de Zoon van eeuwigheid, met den Vader Schepper van hemel en aarde, de gestaltenis van eenen dienstknecht aannemen, in gedaante gevonden worden als een mensch, beproefd worden in alle dingen, gelijk wij, uitgenomen *alleen* de zonde! Hij zoude (dus was het aan onze eerste ouderen in het Paradijs, aan de Aartsvaderen in Canaän, aan David en zijn huis te Jerusalem, beloofd) *het Zaad van Abraham, de Spruit van Jesse, de Zoon der Maagd* zijn. Hij moest *een ind* worden, *ons geboren, Hij de Zoon, ons gegeven, wiens naam is Raad, Wonderlijk, sterke God, Vader der eeuwigheid, Vredevorst* (2). Als zoodanig verwachtte hem oud-Israël, als zoodanig ontfingen hem de Heidenen, de geroepenen *om te juichen met zijn volk* (1); als zoodanig zal eenmaal alle ooge Hem zien, ook degenen, die Hem doorstoken hebben.

(1) Dl. IV. bl. 25—28.

(2) Jes. IX. vs. 5.

Doch tegen welke dierbare grondwaarheid van Abrahams, van Davids, van der ware Christengemeenten heil en hope, verzette zich niet van ouds de Vijand van God en Jesus Christus, ook onder de gedaante van Engelen des Lichts! Zwaar en langdurig was de kamp der Kerk tegen degenen, die van Christus, haar Hoofd en Heiland en alvermogenden Koning, een bloot schepsel zochten te maken, een Engel, een geest, een mensch van Goddelijke verhevenheid, of eindelijk in onze dagen vooral — een bloot *begrip*. Doch met geen andere kracht, dan die van Zijn algenoegzaam: *Daar staat geschreven*, gewapend, zag en ziet zij steeds de Ariussen en Socinussen, Brouwers en Straussen evenzeer onmachtig tot omverrewerping van hare eeuwige zuilen. Boven alle de wanbegrippen der zich noemende verlichten of verlichters, straalt de waarheid met onverdoofbare heerlijkheid uit, in dien Doop, waarmede wij als Christenen gedoopt zijn: *in den naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes;* in die stemme van Hem die gezegd heeft: *de zaligheid is in geen ander, dan in den naam van Jesus;* en IK, *Ik ben uw Heiland*, zegt de Heere de God Israëls, *en behalve mij is er geen* (2).

Doch listiger nog is de aanval des Vijands op die grondwaarheid aller grondwaarheden, als hij, de Godheid van Jesus Christus erkennende of toestemmende, de kracht daarvan te niet doet door een onbestemde leering van *naauwe vereeniging* tusschen de Goddelijke en menschelijke natuur van den Heiland. Met deze dwaling ondermijnde eens die Nestorius den grondslag des heilgeloofs, wien vooral onze latere Nederlandsche Godgeleerdheid (altijd naar een ingebeeld *juist midden* neigende) zoo gaarne in bescherming neemt en maar al te vaak naspreekt. De H. Schrift leert geene bloote *vereeniging* van den Goddelijken Persoon met den mensche Christus Jesus; maar met verwerping van alle dubbelzinnigheid of onbestemdheid, de *openbaring Gods in het vleesch.* Dezelfde Jesus Christus, die met den Vader

(1) Rom. XV. vs. 10.

(2) Jes. XLIII. vs. 11.

één is en God, die is ook met Zijne Gemeente één, als haar mensch *geworden* Hoofd. *In den beginne was het Woord, en het Woord was bij God, en het Woord was God. En* — HET WOORD IS VLEESCH GEWORDEN. Dat *vleesch geworden Woord* is de Heere der heerlijkheid, die gekruist is, de Vorst des levens, die gedood is, het Lam dat geslacht is, en waardig is te ontfangen lof, dankzegging, eere, wijsheid, heerlijkheid, rijkdom, en *aanbidding* (1), zoo als die niet toegebracht worden kunnen dan aan den éénen God.

Doch als wij hier tusschen het denkbeeld eener *vereeniging van den Goddelijken Persoon met den mensche Jesus*, en dat Zijner waarachtige *menschwording* een zoo groot onderscheid stellen, voeren wij dan hier geen bloot woordengeschil? Neen, dat zij verre! Het komt aan op de zaak, door de woorden, die gebezigd zijn, bedoeld en te kennen gegeven; en maar al te zeer verbergt zich het ongeloof aan de dierbaarste leere Gods achter onbestemde, en slechts ten halve rechtzinnige voorstellingen van de geopenbaarde verborgenheden. Iedere verflaauwing, iedere verzwakking of verzachting der op Gods Woord gegronde geloofswaarheden is naauw verwant, ja, staat in eene onmiddelijke, hoe ook soms naauwlijks merkbare gemeenschap met dwaling en logen. Het woord van *vereeniging*, *naauwe vereeniging* tusschen de Goddelijke en menschelijke natuur in Jesus drukt die waarheid, waarop het aankomt voor de eeuwigheid, niet voldoende uit, zoo lang niet eerst naar de Schriften vaststaat, dat juist in deze tegen de dwaalleeraars van ouds gehandhaafde waarheid de *verborgenheid der Godzaligheid* bestaat: *God heeft de Gemeente gekocht met Zijn eigen bloed* (2). Dezelfde door wien de wereld geschapen is, en die alle dingen draagt door het woord Zijner kracht, Diezelfde heeft op zich genomen de zonden Zijns volks, en heeft gedragen hunne ongerechtigheden in Zijn lichaam aan het hout. Diezelfde die als de Engel-Jehovah de wet op Sinaï gegeven heeft, Diezelfde heeft ook aan die wet voor de Hem gegevenen van den Vader genoeg gedaan, en haren eisch vervuld. Diezelfde die met den Vader en den Heiligen Geest de door de zonden van Adam en zijne geslachten beleedigde God is, Diezelfde heeft zich door de aanneming eener menschelijke natuur gemaakt het Hoofd en de Plaatsbekleeder, de Redder en Verlosser van eene vernieuwde menschheid. *De eerste mensch was uit de aarde, aardsch: de tweede mensch is de Heere uit den hemel* (3). En gelijk de eerste Adam in gerechtigheid en gelukzaligheid geschapen, in de zonde, en door de zonde in den dood viel, zoo werd de tweede Adam Jesus Christus, naar den vleesche geboren uit zondaren en ellendigen, en nam een door de zonde aan den dood onderworpen vleesch aan, en droeg en onderging, *heilig en zonder zonde*, alle de ellende, ook de dood zelve aan die ellende der zonde toegezegd en eigen, op den eersten mensch, en op geheel het menschelijk geslacht gekomen door den val. In die allervolstrektste persoons-éénheid van den Zone Gods van eeuwigheid en Zijne aangenomene, met alle hare ellenden, die uit de zonde voortvloeiden, aangenomene menschheid; in die éénheid van den Persoon van Jesus Christus, waarachtig God en wezenlijk in den tijd geworden mensch, een zoon van Adam, een zoon van Abraham, Israëls Goël en aller Heidenen Zaligheid en Hoop; in die ergernis en dwaasheid voor de in zich zelve wroetende rede, ligt voor het verstand des geloofs, ligt voor de aanschouwing der Engelen, de heerlijkheid van het Evangelium eens rechtvaardigen, eens heiligen, eens ontfermenden Gods.

(1) Zie het Aanhangsel. (2) Zie over deze plaats ons Dl. II. bl. 102.
(3) 1 Cor. XV. vs. 27.

Ja, waarlijk Hij *nam de Engelen niet aan, maar het Zaad van Abraham* (1). Geen Engel was hij van den beginne, maar God; geen Engel werd hij in de volheid der tijden, maar mensch; een kind, geboren te Bethlehem, opgevoed te Nazareth, zittende in kinderlijke kleinheid, maar Goddelijke Wijsheid in den tempel der stad van David en van Salomon, zijne vaderen naar het vleesch. Van den beginne verkoos zich God den stam, het geslacht, het huisgezin, waaruit de Overwinnaar van dood en hel, de Verpletteraar van den kop der Oude Slang, *het zaad der Vrouw*, zoude geboren worden. Uit Seth, uit Sem, uit Abraham, uit Isaac en Jacob, uit Juda, uit de Maagd die geenen man bekend had, van uit het geslacht van David, zoude zijne afkomst zijn. Hij moest de *Koning* Israëls zijn uit kracht van zijn menschelijk, zijn Israëlitisch erfrecht, zoo wel als van zijn Zoonschap bij en in den Vader, van alle eeuwigheid. Israëls God is Israëls Koning, en Israëls Koning is Israëls God; Davids Zoon naar den vleesche, Davids Heer uit kracht zijner Godheid. En daarin was Israël van ouds Gods uitverkoren volk, dat het, uit Abraham afkomstig, den Christus Gods, aan Abraham beloofd, in zijne lenden droeg. Hij kwam, en het volk dat Hem voortbracht, voor zoo veel *het vleesch*, de menschelijke afstamming, betreft, verwierp Hem, en viel. Maar nog gedenkt de God van Abraham Zijn volk in de beloftenissen ten goede. De God van Abraham, Isaac, en Jacob, is de God aller ware Christenen, de God en Vader van onzen Heere Jesus Christus. Hunner waren van den beginne *de aanneming tot kinderen, en de heerlijkheid, en de verbonden, en de wetgeving, en de dienst Gods, en de beloftenissen, en de vaderen;* hunner blijft de toezegging eener genadige wederaanneming, eener vernieuwde heerlijkheid, eens vernieuwen Verbonds. Van daar die verzekering: *zij zullen weder ingeplant worden in hunnen eigenen olijfboom* (2). Van daar die vermaning aan de in hunne plaats voor eenen tijd getredene volkeren: *Zij zijn vijanden aangaande het Evangelium om uwent wille: maar aangaande de verkiezing zijn zij beminden om der Vaderen wille.* WANT *de genadegiften en de roeping van God zijn onberouwelijk* (3).

(1) Hebr. II. vs. 16. (2) Rom. X. vs. 24.
(3) Rom. XI. vs. 28 en 29.

Het Evangelie Gods, roept Paulus bij den aanvang zijner schriftelijke verkondiging aan de gemeente te Rome uit (1), *is te voren beloofd door zijne Propheten in de Heilige Schriften, van* (περὶ) *Zijnen Zoon, die geworden is uit den zade Davids naar den vleesche.* En in den laatsten brief aan Timotheus, Paulus Apostolisch testament en zwanenzang, dringt hij wederom op dezelfde grondwaarheid aan, zijne sterkte en hoop in leven en sterven: *Houd in gedachtenis dat Jesus Christus uit de dooden is opgewekt*, WELKE IS UIT DEN ZADE DAVIDS, *naar mijn Evangelium* (2). En aan het slot van geheel de Apostolische en Prophetische Schrift verbindt het woord zelve des Heeren Jesus Zijne afkomst naar den vleesche, en Zijne goddelijke nooit begonnen en nimmer eindigende heerlijkheid, en Zijne komst ten oordeel en ter aanvaarding van Zijn koningrijk over Israël en alle einden der aarde, aldus (3): *Ziet, Ik kome haastelijk, en mijn loon is met mij, om een iegelijk te vergelden, gelijk zijn werk zal zijn. Ik ben de Alpha en de Omega, het Begin en het Einde, de Eerste en de Laatste.— Ik Jesus hebbe mijnen Engel gezonden, om ulieden deze dingen te getuigen in de gemeente. Ik ben de Wortel en het Geslachte Davids, de blinkende Morgensterre. En de Geest en de Bruid zeggen, komt. En die het hoort, zegge, komt. Amen. Ja, komt, Heere Jesus.* Hosanna den Zone Davids, den Koning Israëls, zijn sterken God, geopenbaard in het vleesch. Amen!

AANHANGSEL

OVER DE AANBIDDING.

De aanbidding, die overal in de Schrift, in hemel en op aarde, aan Jesus wordt toegebracht, behoort ongetwijfeld mede tot de kenmerken van Zijne eeuwige Godheid, zoo wel als van Zijn Goddelijk koningschap. De tegenwerping afgeleid uit de gewoonte van Heidenen en Oosterlingen, die hunne Koningen, als vertegenwoordigers der Godheid, te voet vielen, heeft bij sommigen de kracht van dat bewijs, als ongenoegzaam, immers als onzeker doen beschouwen. Zoo ziet men al meer en meer tegen allerlei inwerpselen van het ongeloof, van wezenlijke bewijsgronden af; en laat men ongemerkt al te vaak met de gewraakte bewijzen, ook de waarheden zelve vallen. De aanbidding des Heilands blijft voor ons altijd evenzeer, op grond van de innige harmony der Schrift, een dierbaar getuigenis van Zijne volkomene gelijkheid en eenswezenheid met den Vader (4). Aan het Goddelijk Wezen alleen komt in den zin, dien de Schrift openbaar aan deze daad hecht, de *aanbidding* toe. Aan geen schepsel wordt zij zonder onteering van God, en schennis van zijn uitdrukkelijk en herhaald gebod toegebracht. Wij zullen ons hier in geene uitvoerige ontwikkeling van deze uitspraak begeven; doch maken als ter loops, alleenlijk op de volgende drie bijzonderheden opmerkzaam:

Ten eerste: dat de aanbidding in het Nieuwe Testament aan Christus niet slechts op aarde, maar ook in den hemel, in de tegenwoordigheid van, en gezamenlijk met den Vader (Openb. V. vs. 13. VII. vs. 10 enz.) wordt toegebracht. Hier althans kan aan geene vertegenwoordiging van God door Christus gedacht worden, als die vervallen moest, daar waar de Vertegenwoordigde zelve zich openbaart.

Ten tweede: alle aanbidding van wat schepsel het ook zij, is uitdrukkelijk verboden. *Den Heere uwen God zult gij aanbidden, en Hem alleen dienen*, zegt het woord van God, door Jesus zelven tegen den Verzoeker herhaald (1). Als Cornelius Petrus in zijn huis ontfangt en te gemoet treedt, *nedervallende aan zijne voeten en hem aanbiddende*, weert de Apostel deze hulde, hem toch slechts bij vertegenwoordiging toegebracht, van zich af, zeggende: *sta op, ik ben ook zelve een mensch.* En de Engel die aan Johannes (in de *Openbaring*, Hoofdst. XIX. vs. 10 en XXII. vs. 8 en 9) de aanbidding van zijn persoon verbiedt, roept het niet aan hem slechts, maar aan geheel de Kerk van alle eeuwen toe, wie alleen kan en mag aangebeden worden: *Aanbid God!* terwijl dat zelfde Boek der hemelgezichten ons onophoudelijk *het Lam* als het voorwerp der Godverheerlijkendste aanbidding van Zijne verlosten en van alle schepselen voorstelt.

Ten derde: dat ook alleen en uitsluitend aan God en Christus in het Nieuwe Testament de aanbidding wordt toegebracht. De eenige plaats, die op deze bepaling eene uitzondering kan schijnen te maken, zoude zijn in de gelijkenis van den dienstknecht (Matth. XVIII. vs. 23—34), wien zijn heere de schuld vergeven had, maar die zijnen mededienstknecht de zijne bleef afvorderen. Aldaar lezen wij dat die dienstknecht voor *zijnen heer nederviel en hem aanbad.* Doch allereenvoudigst verklaart zich deze bijzonderheid uit de gelijkenis zelve, die door *den Heer*, geen anderen dan God zelven voorstelt, terwijl het vooral bij dezen Evangelieschrijver een kenmerkende eigenaartigheid is, telkens de personen der gelijkenis met die, welke daarin verbeeld worden, in zijne voorstelling te vereenzelvigen.

Onze opmerking aangaande dit belangrijk punt raakt voor het overige niet alleen de verdraaijingen der Neologie, maar ook niet minder het misbruik der Roomsche kerk, die vergeefsch in de Schrift het voorbeeld zoekt eener aanbidding, in wat meer of min verhevenen zin dan ook, van heiligen of beelden; even min van de gezegende Moedermaagd. Wij lezen dat de Wijzen van het Oosten, op het geleide van de star, in het huis te Bethlehem gekomen zijnde, *het kinde-*

(1) Rom. I. vs. 1—4. (2) 2 Tim. II. vs. 8.
(3) Openb. XXII. vs. 12—17.
(4) De jongste Overzetting, van de diep gevallene Unitarische en dus geen Christelijke kerk meer van den Geneefschen Staat, gaat zoo ver, dat zij hetzelfde Grieksche woord (προσκυνεῖν) waar het tot den Vader betrekking heeft, door: *aanbidden* (*adorer*); en waar het tot Christus betrekking heeft door: *hulde bewijzen* (*rendre hommage*) durft overbrengen.

(1) Matth. IV. vs. 8.

ken vonden met Maria zijne moeder, en dat zij *nedervallende aanbaden*, niet de moeder, maar HET KIND (*προσεκύνησαν αὐτῷ*). Matth. II. vs. 11.

De belofte in Openb. III. vs. 9, ziet op de aanbidding des Heeren zelven, die in het midden Zijner gemeente woont; en is buitendien eene Oud-Testamentiſche uitſpraak, (geen letterlijke uitdrukking van een feit;) een wedergalm bij Johannes, van Jeſaia, Hoofdſt. LX. vs. 14, maar met dit ſterkere woord, omdat nu, in den dag der vervulling, de Heere werkelijk in zijne gemeente verſchenen is.

LAMECH EN CHRISTUS.

(GEN. IV. vs. 26 en MATTH. XVIII. vs. 21.)

Hoe meer men de Schriften des Ouden en Nieuwen Verbonds zamen vergelijkt en onderling overeenbrengt, des te meer wordt het openbaar, hoe de laatſte zich overal wortelen in de eerstgenoemde, en hoe zelfs datgene, hetwelk men gemeend had uitſluitend uit gelijktijdige begrippen en gevoelens door den Heere en Zijne Apostelen te zijn ontleend, meestal in Mozes en de Profeten zijn grond heeft. — Een merkwaardig voorbeeld van het opgemerkte vinden wij in het antwoord van den Heer op de vragen van Petrus: *Heere, hoe menigmaal zal mijn broeder tegen mij zondigen, en ik hem vergeven? Tot zevenmaal?* Hij meent alzoo door zijne *zevenvoudige* ſchuldvergiffenis, eene *volmaakte* vergevingsgezindheid aan den dag te leggen; even als God aan den eerſten moordenaar Kaïn, bij zijne ballingſchap uit het ouderlijk geſlacht en rondzwerving op aarde, het eerst eene *zevenvoudige*, dat is *volledige* wraak had toegezegd. Doch weinig kende nog de Discipel dien God, die wel de ongerechtigheid der Vaderen bezoekt en wreekt in het vierde lid, maar in duizend geſlachten barmhartigheid en trouwe bewijst; die den verdoemenswaardigen zondaar (naar luid der hier volgende gelijkenis) tienduizend talenten om niet kwijtſcheldt; maar dan ook wil dat de begenadigde zondaar zijnen ſchuldenaren vergeve, gelijk de God der genade hem zijne ſchulden vergeven heeft. Daarom vordert nu Christus van zijnen Discipel eene zooveel grootere ſchuldvergiffenis dan hij voorgeſteld had, als de wraak met welke Lamech zijnen beleediger dreigt, diegene welke aan Kaïn was toegezegd, te boven gaat. Lamech toch had in trotſchen overmoed op het door zijne zonen uitgevondene zwaard, uitgeroepen: *Kaïn zal zevenvoudig gewroken worden, maar Lamech zeven-en-zeventigmaal;* de Heer verklaart: *Ik zegge u, niet zevenvoudig zult gij uwen broeder vergeven, maar zeven en zeventigmaal* (1).

De uitdrukking is kennelijk uit het Lied van Lamech ontleend: de woorden zijn dezelfde als die, welke de Vertaling der LXX Overzetters in hetzelve bezigt. Lamech zocht eene onbeperkte wraakoefening; Christus vordert eene onbepaalde ſchuldvergeving. Lamech roemde en ſtofte op de macht van zijn zwaard; Christus toont Petrus de krachteloosheid en het gebrek zijner vergevingsgezindheid. Lamech dreef de geſtrengheid der ſchuldvergelding ver over de goddelijke gerechtigheid heen; Christus ſterkt de bereidwilligheid der liefde veel wijder uit dan de gereedheid van den vragenden Discipel. — *In alle volmaaktheid heb ik een einde gezien; maar uw gebod is zeer wijd.* — *En wie is tot deze dingen bekwaam?* Wie anders dan Hij, die zeggen kon: *Uwe wet is in 't midden mijns ingewands*; de tweede Adam, die voor de zijnen herſtelde, hetgeen zij in den eerſten verdorven hadden; en die zulke wraakzuchtige ſchepſelen als Lamech was door de kracht zijner genade vernieuwt naar den inwendigen mensch, opdat zij leeren te zijn *ootmoedig en nederig van harte*, gelijk Hij zelf was, *die als Hij geſcholden werd niet wederſchold, en als Hij leed niet dreigde, maar het overgaf aan Dien die rechtvaardig oordeelt;* en die zijn Volk, in het gebed dat Hij zelve hen leerde, tot den Vader doet zeggen: *Vergeef ons onze ſchulden, gelijk ook wij vergeven onzen ſchuldenaren!*

(1) Er is verſchil over de vertaling van Matth. XVIII. vs. 21. De meeste vertalingen hebben in navolging der *Vulgata: zeventigmaal zevenmaal* voor *ἑβδομηκοντάκις ἑπτά*. BENGEL daarentegen wil: *zeven-en-zeventigmaal*, en de opmerking dat de uitdrukking uit het Lied van Lamech ontleend is, beſlist dit verſchil in het voordeel van dezen uitmuntenden Uitlegger, daar de woorden שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה uit aanmerking van andere gelijkluidende plaatſen, niet wel anders dan 77*maal* kunnen beteekenen, gelijk LUTHER ze reeds vertaalde. (Verg. Gen. V. vs. 31, Richt. VIII. vs. 14, Ezra VIII. vs. 35.)

OUD- EN NIEUW-TESTAMENTISCHE PROFETIËN.

De eigenlijke zin der profetiſche gezigten in de Openbaring van Johannes nader opgehelderd en verdedigd; benevens eene nadere toelichting van het nacht-gezigt van Daniël omtrent de vier Dieren, in verband met het droombeeld van Nebukadnezar: alles beſchouwd met toepasſing op den tegenwoordigen tijd, en de nabijzijnde toekomst, door J. J. LE ROY, *Predikant te Oude Tonge.* Amſt. 1836.

Omtrent een jaar geleden werd in dit Tijdſchrift verſlag gedaan van den loop der profetiſche Studiën in Groot-Brittanjë, en te gelijk de hoofdſom medegedeeld waarop dat onderzoek, niettegenſtaande de verſcheidenheid die nog in de gedachten daaromtrent beſtaat, is uitgekomen. Belangrijk en treffend is het, dat de ſchrandere Godgeleerde, die het voorvermelde werk reeds vóór ongeveer dertig jaren voor de eerſte reize uitgaf, hoofdzakelijk tot dezelfde uitkomst geleid werd. Het ſchijnt wel dat men toen nog niet rijp was voor dergelijke beſchouwingen; destijds althans heeft het werk niet die mate van belangſtelling gevonden, waarop het billijke aanſpraak had. In onze dagen ſchijnen wederom meerdere oogen geopend te zijn omtrent het gewicht der profetiſche Schriften, en het mag dus tijdig gerekend worden dat de waardige Schrijver zijn werk, nader opgehelderd en verdedigd, op nieuw het licht doet zien. »Alles toch (gelijk wij al aanſtonds op bl. 2 lezen:) bereidt zich tot eene groote toekomst; en vele ſtemmen

roepen ons toe: *zijt nuchteren en waakt, want de dag des Heeren is nabij!* Gefpannen is ook de verwachting van allen die doordenken; en ieder van hen verwacht, op zijne wijze, een groote en heilrijke uitkomst. Diegenen echter bedriegen zich, die deze verwachting op plannen van menfchen bouwen, hoedanig dan ook hunne denkwijze in het ftaatkundige of godsdienftige zijn moge; hetzij zij, of eene toenemende verlichting en daardoor te weeg te brengen gelukkigen toeftand der Maatfchappij zich voorftellen; of omgekeerd eene terugkeering der volkeren, al het woelen moede, tot hetgeen zij verlaten hebben, en daardoor eene meer verzekerde rust der wereld hopen en verwachten; hetzij zij, of een zegepraal van het monarchaal, misfchien zelfs wel van het Pausfelijk beginfel, als het toppunt van het geluk dat zij verwachten, te gemoet zien; of integendeel, het geluk der volken welhaast op het puin der troonen, misfchien wel ook der altaren en van de Godsdienst zelve, hopen te zullen vestigen; of dat zij, tusfchen beiden doorgaande, nog al de zoo lang en zoo dikwijls te leur geftelde hoop op eene eindelijke bedaring der driften en plaatsmaking voor meer bezadigde begrippen, en hierdoor ook op een ftaat van vrede en maatfchappelijk, ook godsdienftig geluk, niet kunnen opgeven. De gang der zaken fpreekt het een zoo wel als het ander duidelijk tegen. De driften zijn te zeer ontftoken: de woede der ftrijdigfte gevoelens en hartstochten is te zeer verbolgen, om of aan de eene zijde, eene bedaarde bijlegging van den beftaanden twist, of aan de andere zijde, zoodanig een zegepraal van een der ftrijdende partijen te verwachten, welke den gewenschten duurzamen vrede en het waar geluk der wereld zoude aanbrengen. Neen! zal er immer een zegepraal van het *goede* over het *booze* plaats hebben, het zal geen zegepraal van partijen zijn, maar een zegepraal des Heeren zelven. Niet door kracht of door geweld, maar door des Heeren Geest zal het gefchieden. Echter niet dan na groote en veelvuldige woelingen, en de telkens al fterkere uitbarftingen van den vreesfelijkften worftelftrijd, alleen door 's Heeren eindelijke en krachtige tusfchenkomst, kan deze zegepraal worden daargefteld, zoo als ons de natuur der zaak en een helder inzicht in de ware gefteldheid der wereld, duidelijk aanwijst, en ook allerwege ons dus in het profetisch woord wordt afgefchilderd, waar tevens de gebeurtenisfen, waardoor God dit zal bewerken, klaar vooraf worden aangekondigd; waarvan de herftelling der Joden en daarmede gepaarde groote omwentelingen op aarde eene voorname hoofdzaak uitmaken."

Het tegenwoordige werk bevat eene nadere bewerking van twee, in 1806 en 1809 uitgegevene Vertoogen, het eene over de Openbaring van Joannes, het andere over de twee voornaamfte profetiën van Daniël. Het grondenkbeeld van beide is, dat men de bijbelfche profetiën zooveel mogelijk in een eigenlijken en letterlijken zin moet opvatten, en dat dus hetgeen volgens die opvatting nog niet kennelijk gefchied is, als toekomend moet worden befchouwd. Vandaar dat de Eerw. Schrijver dan ook genoegzaam de geheele Openbaring van Joannes, en een aanmerkelijke gedeelte der gezichten van Daniël voor nog onvervuld houdt. Alles bepaalt zich, volgens hem, in de eerstgemelde tot het Tijdperk van den *tijd des eindes*, ingegaan met den aanvang der Franfche Revolutie; in de gezichten van Daniël daarentegen wordt eene aaneengefchakelde opvolging gevonden, zoodat het gezicht der vier Dieren als het ware het vervolg of de nadere en opvolgende ontwikkeling der vertooning van het groote metalen beeld uitmaakt. Het gezicht van het beeld bevat dus de vier Rijken der oudheid: het Babylonifche, Medo-Perzifche, Macedonifche en Romeinfche; dat van de vier dieren, het heidensch-Romeinfche, het Christelijk-Conftantinopolitaanfche, het Romeinsch-Germaanfche, het Rijk der Revolutie (het Napoleontifche), en het Rijk van het Beest dat nog aanftaande is.

Zeker kan over deze toepasfing verfchillend gedacht worden. Zij komt ons voor niet noodzakelijk te volgen uit de woorden van den Profeet, Cap. VII. vs. 17: ***Deze groote dieren die vier zijn, zijn vier Koningen die uit de aarde opftaan zullen,*** waaruit de Schrijver befluit dat allen toen nog toekomftig moeten zijn geweest. In den ftijl der Profetie toch wordt deze uitdrukking gebezigd van al wat volgens het woord der voorfpelling *moest* gebeuren, al is het reeds gedeeltelijk vervuld (1); en wat het opklimmen der dieren uit de zee betreft, hetwelk de Profeet in het gezicht zag, daarmede werd het opkomen dier Rijken zonder twijfel bedoeld, doch zonder dat men daaruit mag opmaken dat geen derzelve reeds in de wezenlijkheid was opgekomen. Immers ook een gedeelte van Joannes gezicht in de Openbaring, het wandelen van Christus tusfchen de kandelaren der gemeenten, was in 's Apostels dagen niet meer toekomftig maar tegenwoordig; en even zoozeer het nemen en openen van het Boek van 's Heeren raadsbefluit, door het Lam dat geflacht is.

De opgave die de Schrijver doet van de onderfcheidene deelen der Openbaring, en derzelver verband, komt ons juist en treffend voor. Het Boek der Openbaring, voor zoo ver het profetifche gezichten bevat, beftaat uit twee voorname hoofdgedeelten, waarvan het eerfte, beginnende met Cap. VI, en voortloopende tot het einde van Hoofdft. XI, bevat den inhoud van het Boek met de zeven zegelen, terwijl het tweede hoofdgedeelte van Hoofdft. XII tot aan het einde bevat den inhoud van het boeksken dat de Profeet van den Engel (naar Cap. X. vs. 8—10) ontvangen had, beftaande uit eén afzonderlijken bundel gezichten, in welke eenige bijzondere gebeurtenisfen, tot de voorgaande reeks betrekking hebbende, nader en meer uitvoerig worden afgeteekend (bl. 50, 51).

Wij kunnen ons niet in het onderzoek van alle deze bijzonderheden en derzelver behandeling door den Auteur begeven, hetwelk ons beftek verre zou te buiten

(1) Verg. Matth. XI. vs. 14, en Marc. IX. vs. 12, 13.

gaan. Op het ftuk van de groote en voorname verwachtingen der Kerk van Christus, de komst en verfchijning van den perfoonlijken Antichrist, de perfoonlijke toekomst en duizendjarige heerfchappij van Christus, de bekeering en wederaanneming van Israël, het herftel van het Land der belofte, en de herbouwing van Jeruzalem: op alle deze punten ftemmen wij geheel met den Eerw. Schrijver in. Er is evenwel verfchil tusfchen hem en ons, in het punt waarvan wij uitgaan; dat beginfel is bij den Heer Le Roy het eigenlijke en letterlijke verklaren der Schrift; bij ons veelmeer de harmonifche verklaring van al de profetiën in Gods Woord, die de een den ander uitleggen en onderling ophelderen. Deze verfcheiden beginfelen mogen elkander niet uitfluiten, maar nu en dan, ja zeer dikwijls, tot eene gelijke uitkomst geleiden; zij zijn echter niet eenzelvig. Het komt ons voor van het uiterst aanbelang, om bij de verklaring vooral ook van deze gedeelten der Schrift fteeds op den voorgrond te ftellen hetgeen de heilige Apostel zegt: »Wij hebben het profetifche Woord dat zeer vast is, en gij doet wel dat gij daarop acht hebt als op een licht, fchijnende in eene duistere plaatfe, tot dat de dag aanlichte en de morgenfter opga in uwe harten; *dit eerst wetende dat geene profetie der Schrift is van eigene uitlegging*; want de profetie is voortijds niet voortgebracht door den wil eenes menfchen, maar de heilige menfchen Gods van den heiligen Geest gedreven zijnde, hebben ze gefproken (1).” Wij hadden dus wel gewenscht dat de Schrijver doorgaans, zoo als op bl. 99 en 111, 120, enz. de profetifche gezichten van Joannes en Daniël met de andere profetifche gedeelten en uitfpraken van Gods Woord vergeleken, en daaruit verklaard, aangevuld en toegelicht had, om hierdoor alle eigen inzichten te vermijden, en niets dan de Schrift door de Schrift verklaard te geven.

Wij kunnen niet nalaten nog de gewichtige woorden, waarmede de waardige Schrijver zijne befchouwing der Openbaring befluit, af te fchrijven: »Zijn er dan nog vele en zware rampen door te worftelen, geen nood! De tijd zal kort, de uitkomst voor de getrouwen heerlijk zijn. Daarnaar blijft het verlangen van den oprechten vriend van God en menfchen uitgeftrekt. Wat ook anderen droomen van een vermeenden gelukftaat, welke door wijsheid der menfchen zou worden daargefteld, terwijl zij grijpen naar een hen telkens misleidend fchaduwbeeld; de Christen ziet alleen in het Rijk van Christus zijne rust, en vóór de volmaakte gronding van hetzelve, niet anders dan toenemende jammeren, welke de zich misleidende wijsheid dezer wereld telkens van hare dwaasheid moet overtuigen. Hij blijft onophoudelijk bidden: *kom, Heere Jezus, ja kom haastelijk. Amen!* Al die fchrikbeelden van voorafgaande rampen, welke anderen vervaard maken, en om welke te ontgaan zij ook gaarne dien heerlijken dag van Christus toekomst verre zoude verwijderen; al deze fchrikbeelden hebben voor hem hunne akeligheid verloren, daar hij in het plan van God verlicht en met hetzelve eenswillens is, en in al die gebeurtenisfen de noodzakelijke voorbereidfelen ziet van de volmaakte verlosfing van het Menschdom (de Kerk) en van dien volkomen gelukftaat, welke het laatfte en hoogfte uitzicht was van al de Profeten en hunne Voorzeggingen, en die met zulke heerlijken kleuren door hen is afgefchilderd. Hij herinnert zich het woord van zijnen Heer: »Als deze dingen beginnen te gefchieden, zoo ziet omhoog en heft uwe hoofden opwaarts, omdat uwe verlosfing nabij is.” Hiernaar ftreeft hij, hiernaar verlangt hij; hierom bidt hij vurig en wil daaraan alles, zelfs zijn leven opofferen, wetende het dan eerlang heerlijker te zullen terug ontvangen; daarvoor alles ondergaan, wanneer hij hier flechts van verzekerd is, dat deze heerlijke en fchoone dag na een korten nacht van nieuwe rampen en verdrukkingen, haast voor het Menschdom zal aanbreken.”

In deze verwachting, dertig ja veertig jaar lang, te midden van den nood en drang, of van de wisfeling en groote verfchijnfelen der tijden aangekleefd en getrouw gebleven, vertoont de geachte Leeraar wiens werk wij thans befchouwen, eene treffende zamenftemming met onzen Bilderdijk, die mede »door ballingfchap en plagen” dat denkbeeld, neen, dat zielsgevoel, die levendige verwachting en hoop, nimmer los liet; en uit wiens fchoon gedicht *Aan den Apostel Joannes*, wij hier eene uitvoerige plaats overnemen, om de overeenkomst en verfcheidenheid van zijne opvatting en die van den Heer Le Roy te doen bemerken:

»Joännes, welk een troost in uw gewijde bladeren!
Wij zien den dag van wraak, maar Jezus zege naderen!
Wij fiddren, en helaas! ons lijden groeit, — maar ach,
Al valt ons ’t zwoegen hard, God zelf verkort den dag.
Gij toonde ons ’t Godlijk boek dat ’s werelds noodlot regelt,
Door ’t bloedige Offerlam voor ’s Vaders throon ontzegeld.
Wij zagen Jezus Kerk, verwinnaar opgetreên,
In bloed en ftrijd verward, door vijfpaar eeuwen heen,
Door overvloed en rust in aardfche zorg gewikkeld,
En Dood en Afgrond tot haar ondergang geprikkeld.
Wij zagen ’t pardeldier zich heffen uit den vloed,
En ’t tal van hoofden, vol Godslastring, zat van bloed,
Zijn vloeken tegen ’t Rijk van Gods Gezalfde brommen:
Ja zelfs den rambok, ftout uit ’s aardrijks buik geklommen;
Heel de aard verneedren voor zijn machtbeeld: — ja nog meer!
Wat rest er! alles nog valt voor het monfter neêr,
En drinkt zich dronken aan den gruwbren tooverbeker
Der Volk- en Vorftenboel, en fpot met ftraf en wreker.
Volvoer uw werk, o God, en ruk den voorhang af!
Voor d’ adem van uw mond verftuiv’ het Helfche kaf!
Ja, Babel werd geftoord, maar anders moet zij vallen!
Verwoest, herrijst zij weêr, en fchaart haar duizendtallen;
De Draak regeert nog, maar het heilig paar herrees,
Dat tegens ’s Afgronds kracht zijn hemellast bewees!
Zij leven om niet weêr te fterven, ja zij leven,
En, zwijgend, doen zij zelfs het woedend aardrijk beven.
Wij hooren naar hun ftem; naar de uwe, Heilprofeet;
Maar moog Hij die aan ’t kruis den zwaren ftrijd volftreed,
Ons fterken!” —

(1) 2 Petr. I. vs. 19—21.

En elders, in denzelfden bundel (de Krekelzangen):

Toon, toon U, ja verſchijn, en zet den moedwil perk;
Hereenig in uw hand, o Jezus, throon en kerk!
Uw blikſems ſchittren reeds en raatlen door de wolken.
Gij nadert! Red, hereen, vergader gij de volken!
Aan U behoort de macht in Hemel en op Aard;
Verdelg, wie weêrſtand biedt, door 't vlammend hemelzwaard!
Splijt de Aarde, en geef de Hel haar prooi van muitelingen!
Uw Rijk is 't rijk der Vreê, dat de Englen zalig zingen!
Wij wachten 't, Heiland; ſterk wie op dat heiluur wacht,
En in uw Mogendheid al 't aardsch geweld belacht.

OVER CHRISTELIJKE OPVOEDING.

(Door den Eerw. A BRÄM.)

Ik kan mij nog wel herinneren hoe dikwijls ik voorheen die vraag opwierp: »Wanneer moet men de kinderen iets van God, wanneer iets van hunnen Heiland zeggen? Mag men dit in hun vroegſte jeugd reeds doen, of behoort men te wachten tot dat hun verſtand tot eenige rijpheid gekomen is?" De wijzen en verſtandigen der Eeuw ſpraken zoo ſtellig, zoo algemeen en zoo luide: »Gij moet de kinderen niet in hun vroegſten leeftijd tot de kenniſſe van God willen brengen: kinderen kunnen zulke dingen op dien eerſten trap hunner verſtands-ontwikkeling nog niet begrijpen." Ja, menige hooggeroemde Schrijver ſloeg zelfs voor, daarmede te wachten tot de volle rijpwording des verſtands, om dan met eene diep doordringende ſchildering der groote eigenſchappen Gods, een nieuwen, verraſſenden, en des te dieperen indruk te maken. Dit kwam mij, wel is waar, zonderling voor, en ik twijfelde of deze mannen het menſchelijke hart wel kenden, hetwelk juist door de onthouding van de kenniſſe Gods des te ongeſchikter voor dezelve wordt, en zonder paal of perk in de woestijn zijner zelfzucht omdoolt. Voor mij zelven werd het mij ſteeds duidelijker, dat men de kinderen *vroeg* tot hunnen God en Heiland moet geleiden; want dat is toch het leven en de kracht hunner ontwikkeling; de kennis van God is niet blootelijk eene wetenſchap, maar eene zaak des harten, en het wezen des Christendoms beſtaat immers in eenvoudigheid en liefde, waarvoor het kinderhart meer geſchikt is dan het de volwaſſenen zijn. Doch bij zoo vele ſtemmen voor het tegendeel dacht ik: gij kent de binnenſte zijden van den geest des kinds nog niet; gij kunt dus wel mis hebben in de toepasſing uwer algemeene beginſelen: wacht, merk op, en neem er eerst de proef van!

Deze proef geſchiedde, en welke was de uitſlag? — Die oude en altoos nieuwe waarheid, dat God recht heeft, en dat de menſchen in al hunne wijsheid en kunst leugenaars zijn; dat het dagelijksch leven duizendmaal op nieuw de bevestiging der eeuwige woorden Gods behelst; dat wij dan ſlechts verſtandig zijn en wijsheid vinden, wanneer wij, vóór alles, den Getrouwe en Waarachtige op Zijn woord gelooven, en met dat woord in het harte het gemeene leven beſchouwen: — en HIJ heeft gezegd: ***Laat de kinderkens tot mij komen en verhindert ze niet, want derzulken is het koningrijk der hemelen!***

Ik vond gelegenheid om de opvoeding te beſchouwen bij diegenen, onder wie het kinderlijk geloof aan den Heere en zijn woord, en de gemeenſchap des harten met den Heere Jezus niet woonde. Het waren beſchaafde en verſtandige menſchen, ja edelen naar de wereld, en de ontwikkeling hunner kinderen ging hun waarlijk ter harte. Doch daar zag ik tevens de ſtraf voor het niet gelooven van het onwankelbare Woord Gods, en dat de arme mensch in zijne wijsheid meer wil weten dan de groote Opvoeder in den hemel. Dan wordt alles zoo gekunſteld! alles zoo moeielijk! Het eenvoudigſte wordt ingewikkeld; overal komen zoo veel berekeningen, zoo veel omwegen voor: — en de bittere vrucht kan toch niet anders zijn, dan dat de natuurlijke zelfzucht van het verdorven menſchenhart in het kind ontwikkeld wordt, wijl de zonnewarmte van een liefderijken Heiland nooit in zijn harte mocht indringen. Dit zag ik, en merkte het op als de majestueuze verzegeling der eeuwige waarheid, tegen de hoogmoedige en ſtouthartige woorden der ongeloovige Wijzen. Ja! de gerichten Gods zijn rechtvaardig; en ons oor moest voorzeker op zijn getuigenis acht geven. Wat klaagt men over de ſcharen van jeugdige Egoïsten, die dagelijks opkomen? Wat mort men over den hoogmoed en de ongehoorzaamheid van het opwaſſende geſlacht? Een ieder klage over *zijne* zonde: want dit is de roepſtem Gods tot de harten: »ziet en erkent de afgoden der Eeuw; erkent het ongeloof uwer harten aan deszelfs vruchten!" —

Een diepen indruk maakte eens het volgende geval op mijn gemoed. Een zoontje van een' mijner vrienden moest een ſpeelgenoot dien hij beleedigd had, om vergiffenis vragen. Hij deed het eindelijk, doch na een ſterken innerlijken tegenſtand. Dit werd hem van de zijnen als eene harde ſtraf en groote vernedering toegerekend. Men veronderſtelde ſtilzwijgend dat de erkentenis van het ongelijk en de bede om vergiffenis hem al te ſmertelijk moest treffen, en dat de eigenliefde niet zoo ſterk gekrenkt moest worden. Hoe? — dacht ik, — zal datgene, wat ons alleen den vrede der ziel terug geeft, door geheel de opvoeding heen het kind worden voorgeſteld als iets zoo bezwarends, zoo grievends? Arm kind, dat gij niet wordt gebracht tot ſchulderkentenis, en tot de liefelijke gewoonte van gedurige vergeving! Hoe groot is toch de hoogmoed onzer harten, en hoe bitter is voor ons gemoed de belijdenis van zonde! Daarom moet het zoo moeilijk vallen voor het rustelooze zondaarshart om zich voor God te verootmoedigen, hem de inwonende zonde te belijden, en hem om de vergeving te ſmeeken die ons door Christus verworven is. Maar daarom keert ook de vrede niet tot de harten in, en de onverbrijzelde hoogmoed maakt bij zoo velen den ganſchen kostbaren tijd der

genade tot een *verloren* tijd! Hierom moest juist de opvoeding daarin een heilzamen grond leggen, die reeds voor het kind, en naderhand voor den volwasſene nog in hoogere mate, den vrede der ziele verzekerde, en zijn ganſchen levensweg minder bezwarend maakte. Zij moest de kinderen aanwennen, geen ruste te hebben, tot dat het vergrijp beleden, en vergiffenis voor hetzelve verkregen is. Zulk een gemoed zou dan ook even zoo teeder voor God kunnen worden, en evenzeer bij elke zonde niet kunnen rusten alvorens de Heer en Heiland der zielen zijne liefde en zijnen vrede wederom in het hart vernieuwd had. Toen gevoelde ik, welk een grondverſchil er tusſchen eene levendig christelijke en de wereldſche wijze van opvoeden beſtaat!

De Heer ſchonk mij later het groote voorrecht van in eene enge gemeenſchap met levendige Christenen te komen. Toen zag ik ook weder kinderen en hunne opvoeding aan, en mijn hart werd verkwikt van de eenvoudigheid en kracht, die het geloof in Jezus Christus in deze anders zoo moeielijke bezigheid geeft, en van den innerlijken vrede, dien ik bij de kinderen vond; van de blijken der werkingen des Heiligen Geestes in hun binnenſte; van hunne bekendheid met de goddelijke dingen, en hun liefelijk geloof, en de vruchten van dit alles, — in gehoorzaamheid, in liefde, in de vrije, onbelemmerde ontwikkeling van al hunne gaven, bij een kinderlijk en vrolijk voorkomen, meer dan ik ooit bij andere kinderen had opgemerkt. Ik beſpeurde tevens, dat in de meeste familiën, waar deze zegen wordt gevonden, de *beide* ouders in den Heere geestelijk vereenigd waren, en voornamelijk bij de moeder die ſchoone vrouwelijke deugd wordt aangetroffen, die alleen door het Evangelie gekend en geſchonken wordt. *Ik wil dat de vrouwen in een eerbaar gewaad, met ſchaamte en matigheid zich zelve verſieren; niet door invlechtingen des hairs, of goud of paarlen of kostelijke kleeding, maar ('t welk den vrouwen betaamt, die de godvruchtigheid belijden) door goede werken. Eene vrouwe late zich leeren in ſtilheid, in alle onderdanigheid. Doch ik late de vrouwe niet toe, dat zij leere noch over den man heerſche, maar dat zij in ſtilheid zij. Want Adam is eerst gemaakt, daarna Eva. En Adam is niet verleid geworden, maar de vrouwe verleid zijnde, is in overtreding geweest. Doch zij zal zalig worden in kinderen te baren, zoo zij blijft in 't geloof en liefde en heiligmaking, met matigheid* (1). — *Dat de jonge vrouwen leeren voorzichtig te zijn, hare mannen lief te hebben, hare kinderen te beminnen, matig en kuisch te zijn, het huis te bewaren, goed te wezen; haren eigenen mannen onderdanig te zijn, opdat Gods woord niet gelasterd worde* (2). *Dat de vrouwen haren mannen onderdanig zijn, opdat ook, zoo eenigen den woorde ongehoorzaam zijn, zij door den wandel der vrouwen zonder woord mogen gewonnen worden, als zij zullen ingezien hebben haren kuiſchen wandel in vreeze. Welker verſierſel zij niet hetgeen uiterlijk is, beſtaande in 't vlechten des hairs en omhangen van goud, of van kleederen aan te trekken, maar in den verborgen mensch des harten, in het onverderfelijk verſierſel eens zachtmoedigen en ſtillen geestes, die kostelijk is voor God. Want alzoo verſierden zich zelve ook de heilige vrouwen die op God hoopten, en waren haar eigenen mannen onderdanig, gelijk Sara Abraham gehoorzaam is geweest, hem noemende heere. Welker dochters gij geworden zijt, als gij weldoet, en niet vreest voor eenigerlei verſchrikking* (1). — Ziedaar de beeldtenis welke Gods Woord van deze vrouwelijke deugd ons geeft. Waar deze woorden leven worden, daar is het goed te wezen. Daar woont in de huismoeder een ſtille, zachtmoedige geest, vol van ware teederheid en gevoeligheid des harten; eene liefelijke, innerlijke oefening, ook waar de gelegenheid tot het verkrijgen van uiterlijke begaafdheden ontbreekt; een zuiver, wel ontwikkeld gevoel in het oordeelen en handelen, eene welgebezigde ondervinding des levens. Daar wordt het gewicht en aanbelang van den huisſelijken werkkring gekend en beoefend, en een zachtzinnige zielverkwikkende geest verſpreidt zich over geheel het onderlinge leven, die allen treft, zegent en vormt die onder zijn bereik komen. Daar ſlaagt de opvoeding, daar is zij geene zaak van vorm en ſleur, geen half werk, maar een werk in geest en kracht. Geliefde Zusters in den Heere! Ziet op dat beeld, hetwelk de Geest Gods u voorteekende! Laat het u behagen, verborgen, ſtil, zonder een naam te zijn! Hoedt u voor het werken naar buiten. Er is in genootſchappen en kringen wel veel te doen, en veel, dat genoemd wordt, geeft de geest zich zelven onder een goeden ſchijn ter uitvoering: vele gelegenheden vindt men wel hier en daar om buiten 's huis zegen en geestelijk genot te ontvangen. Maar ziet toe dat niet de gewichtigſte, vruchtbaarſte, en vermogendſte werkkring, die u van God aangewezen is, daardoor gekrenkt worde, en u de groote zegen te loor ga, die u in dit ſtille brandpunt van levenswarmte geſchonken is. Hetgene niet gezien wordt, en dat geen naam, noch voorkomen heeft, daarin is uw vermogen het ſterkst. De vrouwe zal zalig zijn in kinderen op te voeden.

Bijzonder belangrijk waren mij de gelegenheden, om daar waar de kinderkens van geloovige Ouders den Heere *in den heiligen Doop* werden opgedragen, deelnemend tegenwoordig te zijn. Dan gevoelde ik al het gewicht van hetgeen er plaats had. Daar was de doop niet gewoonte of plechtigheid, niet ſlechts eene inwijding in de uitwendige Christelijke kerk, maar nog geheel iets anders; en ik zag er den grond der opvoeding in, en derzelver betrekking tot het geheele christelijke leven, waardoor het doel en de wijze der opvoeding bepaald wordt.

De Kinderdoop is daar overal (maar ook daar alleen) waarheid en wezenlijkheid, waar geloovige ouders van

(1) 1 Tim. II. vs. 9—15. (2) Tit. II. vs. 4, 5.

(1) 1 Pet. III. vs. 1—6.

de begeerte des Heeren naar de zaligheid der hun toebetrouwde zielen, van de betrekking der kinderkens tot de ouders, en van het hoogfte en éénige opvoedersambt des Heilands een levendig gevoel hebben. *Den zulken gefchiedt naar hun geloof*, en zij mogen hunne kinderen niet meer als jonge Heidenen aanzien, die nog eerst voor het Christendom moeten worden opgevoed, maar in de blijmoedige overtuiging handelen dat die verzegelde kinderen den Heere *heilig* zijn. De opvoeding is die voortzetting van den Doop in het leven welke door de dienst der Ouderen gefchiedt, en loopt door tot aan de inzegening als kerkleden, welke dit tijdperk der doopsbeftemming befluit. O dat toch deze zaak, die eene begenadiging der geloovigen is, niet als een uitwendige plicht van diegenen gevorderd wierd, welken daartoe het hoofdvereischte, het geloof, ontbreekt! Om niet te fpreken van de fchade die over 't algemeen door zulk eene verwisfeling in de Kerk heeft plaats gevonden, zoo is het in 't bijzonder fmartelijk, waar te nemen, dat zelfs geloovige Ouders dikwijls eigenlijk niet meer weten wat zij aan den Doop hunner kinderen hebben, dewijl er nevens hen duizenden toe overgaan die verwijderd zijn van het leven in God, offchoon zij ook uiterlijk gedoopt werden. Daardoor is de Doop met zijne kracht aan het leven en de waarneming onttrokken geworden, en daar de ondervindingen van deszelfs kracht in de opvoeding der kinderen als zoodanig ongekend blijven, zoo wordt dan ook niemand door dezelve opgewekt of te recht gewezen. Het is derhalve de plicht der kinderen Gods, op de werking en ontwikkeling der bij den heiligen doop ontvangene gave bij hunne kleinen, acht te geven, om daardoor te erkennen, hoe de Heilige Geest ook hierin het geloof werkzaam en levendig te gemoet komt, en zich zelven en andere de veelvoudige ervaring daarvan te doen opmerken en daardoor tot getrouwheid op te wekken.

Wanneer dan een kindeken ten heiligen Doop werd gebracht, zoo waren mij de volgende gedachten bijzonder weldadig:

1.) Ik kenne den wil des Heeren, dat de zondaar niet verloren ga, maar dat hij zich bekeere en leve. Zijn hart is bewogen van barmhartigheid jegens de kinderen der menfchen, en niets wekt grootere vreugde in den hemel, dan wanneer iemand uit dat zondaarsgeflacht behouden wordt. Bij dezen drang der goddelijke barmhartigheid, komt nog de bijzondere betrekking van kinderen, die uit geloovige Ouders geboren zijn. *Zijn de eerftelingen heilig* (mag men ook daarvan zeggen,) *zoo is ook het deeg heilig; is de wortel heilig, zoo zijn ook de takken heilig* (Rom. XI. vs. 16). En Sion zal niet flechts voor zich alleen de zaligheid beërven, maar zij heeft de beloftenis: *Alle uwe kinderen zullen van den Heere geleerd zijn, en de vrede uwer kinderen zal groot zijn* (Jer. LIV. vs. 13). Daarbij moet ik dan ter harte nemen wat aan de kinderen van geloovige Ouders toegezegd is, en hoe de Heer ze als de zijne aanfpreekt; en zoo kan ik niet twijfelen, dat Hij hun het heil in Christus niet zou willen fchenken.

2.) Het geloof is niet eene kennis, maar een leven, eene kracht, die God de Vader naar dezelfde macht waardoor Hij Christus uit den dooden opgewekt heeft, in het menfchelijk hart uitftort. Dit geloof openbaart zich, zoodra de kennis eens goddelijken woords hetzelve aangebracht wordt: het wordt hierdoor zichtbaar en ontwikkelt zich; maar het kan reeds te voren aanwezig zijn; het kan als levenskiem ftil en in het verborgen van den Vader in de hemelen in het kindeken gelegd zijn geworden, hetwelk nog zonder eenige ontwikkeling daar in mijne armen ligt.

3.) Diepgaand en zeer innig is de betrekking der kinderen tot hunne ouders. Even als de vrucht in den fchoot der moeder wasdom ontvangt van de lichaamsvochten en even als een gedeelte van haarzelve aan haar wel en wee deel heeft, en ter geboorte bereid wordt, even zoo ligt het later nog in den fchoot zijner ouders, en is, als een deel van dezelven, in zijne ontwikkeling, van hun geloof, hunne liefde, in één woord van de geestelijke levenskracht afhankelijk die in hunnen ziel woont. Hun geloof is voor het kind dus tot eene wezenlijke geestelijke voeding, zoo lange, tot het eene zekere zelfftandigheid bereikt heeft, en alléén aan de hand des hemelfchen Leidsmans, zijnen weg moet voortzetten.

4.) Zoo vragen wij dan met reden: Wat verhindert het, dat deze kinderen niet zouden gedoopt worden in den name des Vaders, des Zoons, en des Heiligen Geestes? *Wij* gelooven, en ons geloof is hun eerfte verborgen geestelijk voedfel; wij gelooven, en de Heer fchenkt deze takjes het geloof met dezelfde levendmakende kracht, door welke Hij het aan ons heeft gefchonken. Zoo worden zij dan ook gedoopt, en daarmede tevens begraven in den dood van Christus, medegerekend onder die groote fchaar, voor welke, en in wier plaatfe het groote Offerlam bloedde; — wier fchuld en ftraf het droeg; die in Hem de oude natuur van het veroordeelde vleesch afftierven; en even zoo medegerekend onder diegenen, welke in Hem zijn opgeftaan en met Hem gezet in den hemel, die leden zijn van zijn lichaam, zijne broeders en zusters, voor wie Hij nu de Leidsman ter zaligheid, Koning en Hoogepriester is. Zij ftaan nu met Hem, zonder het zelve nog te weten, in deze innige betrekking, en voortaan wordt in hen volbracht hetgeen zij in den doop ontvangen hebben: het fterven met Christus, en het opftaan met Hem tot een nieuw leven. Dat behoort van nu aan hun levensweg te zijn, en de engelendienst der ouderen omtrent deze ontwikkeling is de opvoeding.

De Heere laat niet na dit alles in de ondervinding den zijnen te bevestigen. Dat Hij zelf de ware Opvoeder der kinderen, derzelver Heer en Hoofd is, ziedaar de blijvende troost en fteeds wederkeerende verkwikking van geloovige ouders en opvoeders. Ik heb dit in 't bijzonder daar verwezenlijkt gezien, waar het Vader- of Moederhart door de herinnering aan de veelvuldige misgrepen en verzuimenisfen waaraan het zich fchuldig wist, bezwaard was; waar zich hetzelve bewust werd, hoe de arme ellendige ouders, wanneer het op hen aan-

kwam, het flechts kunnen bederven. Dan verraste niet zelden het liefelijkste blijk van een inwendig hooger leven hun nedergebogen gemoed op eene zoo onverwachte en treffende wijze, dat zij innig dankbaar het oog tot den trouwen Heiland moesten verheffen, die de lammeren even zoo gewis in zijne armen draagt als Hij de moeders derzelve geleidt. Het is treffend, hoe dikwijls het anders zoo fcherp luisterende oor der kleinen voor het kwade doof, en hun ongeftadige zin op het goede wordt opmerkend gemaakt; hoe menige fchadelijke invloed, van welken alles te vreezen was, door een onzichtbare hand wordt terug gedreven of verlamd. Hij die de inwendige genadewerkingen en beftraffingen, den zielsvrede, en de dikwijls naauwe gemeenfchap van kinderharten met den Heere wel nagaat, die leert hun Opvoeder: — den KINDERVRIEND, erkennen.

En juist omdat Hij de Opvoeder is, zoo zijt gij flechts dienstknechten in zijn werk, verzorgers en voedfters uwer kinderen, werktuigen in zijne hand, medearbeiders zijner Heilandsbemoejingen; gij die op aarde den post van opvoeder bekleedt. Erkent dat gij dezulken zijt! Een groot goed is U toevertrouwd; zielen, wier Engelen in de hemelen altijd zien het aangezichte des Vaders in den hemel; — dierbare fchepfelen, die gij met eerbiedige blikken te befchouwen hebt; want zulker is het Koningrijk der hemelen. *Gij* zijt het niet, die hen tot deze grootfche beftemming geleidt: een ander is het, die hen geleidt en wezenlijk in hen werkt hetgeen gij hun nimmer geven kunt. Het is niet *uw* willekeur die hen beftiert; het zijn *uwe* wegen niet die zij bewandelen moeten; het is niet *uwe* verwachting en uws harten gedachten, wat in hen moet vervuld worden; het zijn niet *uwe* vorderingen die door hen moeten worden voldaan. Roept daarom den Heere aan, dat Hij uwe harten ftil, opmerkzaam, onbaatzuchtig, aanfprakeloos make, en u ziende oogen en een teedere gezindheid fchenke, om op zijne wenken acht te geven, zijne leidingen te verftaan; dat Hij u geve Hem gelaten te verbeiden, eenvoudige en bruikbare werktuigen en zuivere onbezoedelde kanalen zijner zegeningen te worden.

Laat den Heere geworden, en zijt daarin getroost: dat Hij de Opvoeder der kinderen is. Deswege is uw werk: te bidden. Dat is uwe voornaamfte werkzaamheid; daarin is het vermogen uwer bediening; dat brengt u kracht en bekwaamheid voor de kleinen en in dezelven, en alle wijsheid en zegen in de opvoeding is daarvan de genadige verhooring. Gaat tot den Opvoeder der kinderen en vereenigt u met Hem, gaat tot den Sprinkader des levens en haalt hetgeen gij en uwe kinderen gelijkelijk behoeft.

Voorts, befchuldigt u zelven voor den Heere! Dat is een tweede hoofdpunt. Belijdt Hem alle uwe zonden die gij in de opvoeding begaat; alle booze treeken des harten, die dezelve belemmeren en verftoren; al uwe nalatigheden, alles wat gij bederft, alle gegeven ergernisfen. Neemt alles op u wat misdaan is, verontfchuldigt niets, fchuift niets op anderen, op de omftandigheden, op de kinderen, — maar werpt het onder 't kruis van het groote Offerlam. Belijdt gij uwe misgrepen grondig, zoo is het de Heere die goed maakt, onfchadelijk maakt, heelt en zegent. Belijdt gij ze niet, en worden zij alzoo niet afgewasfchen in het bloed des Lams, zoo moet de Heer ze u en uwe kinderen voor oogen ftellen tot dat gij boetvaardig wordt.

Wijl de Heere de Opvoeder is der kinderen, zoo moet gij hen tot Hem heenwijzen, wien zij toebehooren. Maakt ze niet alleen vroegtijdig met Hem bekend, maar ziet ook toe dat zij fpoedig de bewustheid erlangen, hoe zeer Hij hen lief heeft, hun fteeds nabij is, hen vergiffenis fchenkt, in hen werkt. Dat zij weldra met Hem mogen in gemeenfchap komen, zij uw hartelijk verlangen; dat gij welhaast meer en meer moogt afnemen, maar Hij toenemen, dat zij uwe begeerte, uw grootfte lust.

Eindelijk, het zij uw hoofddoel, dat gij Hem, den éénigen Opvoeder, in alles de eere geeft. Hem alleen behoort zij toe. Dat ondervinden geloovige ouders wel, wanneer zij onder de leiding des Geestes zijn. Wat is het arme ftof, zonder den levensadem, dien Hij flechts geeft. Wie geeft zorg en opmerking, gebed en vertrouwen, wijsheid en kracht? Wie maakt goed, hetgeen wij bederven, en vervult wat wij verzuimen? Wie bewaakt en behoedt de kleinen, wie bewerkt hen, en houdt ze aan zijne borst? Ja, het is zoet om Hem de eere te geven, en Hem te danken voor zijne onverdiende wonderen, die Hij aan ons bewijst. Maar die reusachtige dwaas, genaamd Hoogmoed, woont in onze oude Natuur; daarom behoeven wij ijver voor Gods eere en heilige waakzaamheid, dat deze muiter in het harte zich niets van die kostbare kleinodiën toe-eigene. Zoo lange wij dan ijverig zijn en waken, is de opvoeding eene gemakkelijke zake, want God kan ongehinderd een volheid van zegen doen nederdalen. Doch wanneer gij in deze heilige bezigheid nalatig wordt, wanneer het hart begint een welbehagen te hebben in zijn eigen werk en deszelfs wel flagen, en de Heere nu weder de hoogte vernedert, en door fmert en fchande uwe eigen naaktheid laat openbaar worden, — o dan houd u ftille, beminde Ziel! zijt ftille en befchuldig u zelven. Weiger niet u te laten ftraffen; want de Heere heeft zich opgemaakt, u en uwe kinderkens ten goede, en wil u niet verlaten. Uwe verootmoediging is uw behoud, en de vernieuwing der opvoeding.

Over 't algemeen moeten ouders en opvoeders zich noodwendig met en benevens de kinderen van den Heere laten opvoeden, wanneer de opvoeding wel flagen zal. Onze verborgen misflagen, de zonden met welke wij te kampen hebben, en diegene welke na lang ftilzwijgen wederom onverhoeds aan het licht treden; de diepe grond der erfzonde in het harte, en derzelver hoofdverfchijnfel het ongeloof; — deze alle zijn vijanden die het werk des Heeren in de kinderen zoeken te verderven. Ik zie niet verder dan mijn oog reikt en vermag niet meer dan mijn kracht toelaat. Maar het eenvoudig geloof is mijn oog, en de innige en door Gods groote

genade vastgewortelde gemeenſchap met den Heer, in wien de volheid der Godheid woont, is mijn kracht. Doch het behaagt ook den Heere de kinderkens tot werktuigen mijner opvoeding te maken, nadat hij mij tot hun opvoeder heeft geſteld, zoo moet mijne innerlijke geſteltenis zich dan in de kinderen afſpiegelen, mijn geloof hen verkwikken, verheffen; terwijl mijn hart verootmoedigd is, moet er zegen en vrede onder hen wonen, en mijne liefde een wonderbaar, door mij zelven niet gehoopt vermogen over hun hart bewijzen. Daarentegen moet hun gedrag mij onbewimpeld den miſslag toonen, dien mijn hart zoo gaarne omwikkelt en verſchoont; mijne verkeerde hartsgeſteltenis moet als een opgerichte ſcheidsmuur ſtaan, die geen zegening laat doordringen; en wil mijn oor nog niet hooren, zoo moet een van die als de bliksem uitſtralende gedachten mij verſchrikken, die dikwijls zoo onverwacht uit den mond der kinderen gehoord worden. — Marietje werd eens van hare moeder aangekleed. Deze, anders eene waardige beminnelijke Vrouw, dacht niet om de ijdelheid die in haar hart opkwam over Marietjes uitzien. »Wel Marietje, wat ziet ge er lief uit!" zeide zij ſchertſend, terwijl zij tegenover de kleine ſtond en haar aanzag. »Ja wel, als een papegaai!" antwoordde het driejarige kind, dat naauwelijks wist wat een papegaai was: — en de moeder ontwaakte uit haren droom. — Men vindt menſchen, die op zekere tijden in zich zelve en in anderen velerlei ſmartelijke ervaring moeten hebben; zij ondervinden vernedering op vernedering, beproeving op beproeving komt hun over, donkerheid en lange wachtenstijden volgen zich op, — zoo als ook weder omgekeerd rijke zegeningen, groote bevoordeeling, gaven en wijsheid. Waarom dit een en ander? Het is niet ſlechts voor hen zelve; het is de toerusting tot het ambt dat zij ontvingen: de kinderen die hun toevertrouwd zijn behoeven leidslieden, en deze leidslieden worden in des Heeren ſchool toebereid. Opvoeders, zijt ſlechts ſtille en opmerkend!

(*Het vervolg en ſlot in een volgend Nummer*).

DE REFORMATIE IN DE ZUIDELIJKE NEDERLANDEN.

De Geſchiedenis der zuidelijke Nederlanden, die in meer dan in een opzicht niet geheel van die der Noordelijke kan worden afgeſcheiden, ſtaat gedurende geen ander tijdperk in zoo naauwe betrekking tot dezelve, als in dat van de prediking der Reformatie in beide. Zoowel de Lutherſche leer als die der Zwitſerſche en Franſche Hervormden drong het eerst in het Zuiden door, en de laatſte vooral werd er zoo ruim verſpreid, zoo krachtig gepredikt, en zoo gretig aangenomen, als in het Noorden waar zij niet dan meer middelijk bekend werd, geenszins het geval was. Doch voor een gedeelte was het met haar als met een vuur van ſtroo, dat eensklaps in hooge en heldere vlammen opgaat en ſchitterend en krachtig brandt, maar juist daardoor ſpoedig verteerd is. Vele natuurlijke redenen zijn voor dezen verſchillenden lotwisſel op te geven, waaronder verſcheiden van ſtaatkundigen en plaatſelijken aard; doch geene klimt hoog genoeg op, om de zaak uit een geestelijk oogpunt beſchouwd te verklaren. In dat licht gezien mag men als zeker aannemen, dat er zich nergens zooveel natuurlijke opwekking en vleeſchelijke voorbarigheid bij het werk Gods voegde als daar, en van hier dat het, als alle menſchenwerk, moest vergaan; doch niet zonder ook heerlijke vruchten des Geestes te hebben voortgebracht, die èn toen niet verloren gingen, èn wellicht nog eenmaal een nieuw, offchoon lang in den grond verſtorven zaad zullen aan het licht brengen, dat nimmer ontbrak daar waar de grond met waarachtig martelaarsbloed doorweekt werd.

Het is opmerkelijk, vooral in verband met de lotgevallen en beſtemming van Nederland, dat de Heer zoo dikwijls de gemeenſchap en verbindtenis tusſchen onderſcheiden landen door den handel daargeſteld, tot geestelijk heil der ingezetenen heeft willen doen ſtrekken. Niet zelden werd langs dien weg de kennis der waarheid verſpreid en het Koningrijk van Christus uitgebreid; en gelijk weleer van Tyrus werd voorſpeld dat eenmaal *haar Koophandel en haar hoerenloon* (woeker) *den Heere zou geheiligd worden*, zoo vond men daarvan in de Geſchiedenis van de onderſcheidene Eeuwen der Christenheid reeds meer dan eene voorſpiegeling en voorbeeldige bevestiging. Dit was ook de genadige beſtelling des Heeren met onze Nederlanden in de dagen der Reformatie. Antwerpen was destijds een der eerſte, om niet te zeggen de eerſte handelſtad van Europa; en het was juist door den toevloed van handelaren en vreemdelingen binnen haar, dat met het handelsleven ook eene hoogere beweging der gemoederen, eene ſchudding der oude ſlechts in vorm en ſleur overgebleven kerkplichten, de harten naar iets anders dan de Roomſche uiterlijkheden deed haken. De krachtige geloofsverkondiging van Luther vond hier dus welhaast eenen weêrklank. De eerſte die deswege (in 1522) in openbare ongelegenheid geraakte was de Secretaris der Stad, Cornelius Grapheus; een man van uitnemende kunde en fijne beſchaving, die door den Rechter wegens ketterij veroordeeld, na verbeurdverklaring van zijne goederen, vrijheid, ambt, en eere, te Brusſel een tijd lang in een engen kerker zuchtte (1). Te Brusſel werden twee Augustijner Monniken (de eerſte Martelaars der Reformatie in dit land) ter zake van *Lutherdom* verbrand, met het kerklied:

»Wij loven U o God, wij prijzen uwen Naam!"

op de lippen. Erasmus ſchreef in een brief omtrent de gevolgen van deze verdrukking de volgende merkwaar-

(1) Van dezen GRAPHEUS werd onlangs (door het *Archief voor Kerkelijke Geſchiedenis*, Dl. VI. bl. 151—167) een allertreffendst gebed in uitmuntende latijnſche verzen, bekend, vervaardigd gedurende zijne gevangenſchap, in den kerker, en in hetwelk de ſchoonſte blijken van geloofsvastigheid en vertrouwen op den éénigen en algenoegzamen Christus doorſtralen.

dige woorden: »Te Brusfel zijn er 't eerst twee verbrand; en van toen af begon die ftad Luther eerst recht te begunftigen." Ziedaar de gewoonlijkfte vrucht der geloofsvervolging! Zonder zich aan het verbod in 's Keizers Plakkaten tegen de ketterij vervat te bekreunen, of zich door die van den ftedelijken magiftraat verbonden te achten, gingen de buitenvergaderingen te Antwerpen haren gang, en verfpreidde zich de kennis der vernieuwde geloofsleer door Zeeland en Vlaanderen met macht.

Het was van den jare 1530 af dat de Reformatie in Vlaanderen begon door te breken. In dit jaar werd Justus de Bakker, dien de Gefchiedenis *Ridder van Jeruzalem* noemt (een veelbeteekenende naam voor den eerften martelaar der Hervorming in dat Vlaanderen, aan welks dapperheid de kruistochten zooveel te danken hadden) ten vure gedoemd en verbrand. De zinnefpelen der Rederijkers, in deze jaren te meermalen godsdienftige onderwerpen behandelende, leveren doorflaande bewijzen, dat het de vernieuwde geloofsleer van de kracht der verdienften onzes Heeren was, en geenszins het verzet tegen burgerlijk of kerkelijk beftuur, waaruit deze bewegingen werden geboren. Een dezer Vertoogen hield in, dat de hoogfte troost van den ftervenden mensch is *het betrouwen dat u Christus en zijn Geest gegeven is.* Het is opmerkelijk, dat dus ook toen in Vlaanderen de Letterkunde een getuigenis aan de waarheid die naar de godzaligheid is bevatte, bevorens nog de openbare prediking die waarheid verkondigde. Dit laatfte echter volgde niet lang daarna; en van het jaar 1544 af gingen hier geloofsverdrukking en geloofsprediking als met gelijken tred voort. In het jaar 1545 werd er eene hevige vervolging over de Hervormden gebracht, waardoor fommigen moesten vluchten, of gebannen werden, en anderen de belijdenis der waarheid met een wreeden marteldood moesten bekoopen, onder welke laatften met name geteld worden Maarten Heurblok, Jan de Buk en zijne Huisvrouw, benevens Nikolaas van der Poel, over wier ombrenging geene kleine beroerte te Gent ontftond, wijl de gemeente in 't algemeen een groot mishagen over deze wreedheden betoonde.

Dat ook in het Hertogdom van Braband, in de Graaffchappen van Henegouwen en Artois, en in het gebied van Doornik en Kamerijk de Reformatie al in dezen tijd zeer begon toe te nemen, betoonen de Martelaarsboeken van vroegere dagen. In 1538 werden nog wel zeventien perfonen in de Nederlanden ter zake van godsdienst in die gewesten omgebracht, onder anderen een Pastoor van Douai, een man te Mechelen, eene vrouwe te 's Hertogenbosch, en verfcheiden Wederdoopers vooral in Vlaanderen. Wat de laatstgenoemde gezindte aangaat, dat ook onder degenen die dezelve waren toegedaan eene geestelijke beweging plaats had, die in een onmiskenbaar verband ftond met de meer zuivere opwekking der Hervormers van de Geneeffche en Saxifche kerken, komt ons ontwijfelbaar voor; en velen hunner hebben door hun leven en fterven betoond, dat de leer der perfoneele wedergeboorte, die bij hen overal, en meest in hunne gevoelens en kerkinrichting fteeds op den voorgrond ftond, meer voor hen was dan een ijdele klank, of een bedekfel van huichelachtige bedriegerij. Doch deze opwekking had twee groote gebreken, die de oorzaak zijn geweest dat zij geen ftand heeft gehouden, maar nog vroeger dan de eigenlijke Reformatie in Vlaanderen en Braband te niet ging: het eerfte beftond hierin, dat de rechtvaardiging alleen door het geloof, zonder eenige waarde of toevoeging van den kant des zondaars, bij hen geen levensbeginfel was; maar even als bij de Roomfche kerk, wier gemeenfchap zij verlaten hadden en ten uiterfte verfoeiden, eene zekere verdienftelijkheid der heiligmaking bij hen werd geleerd en geloofd, waardoor zij de eenige en hoogfte eer der verlosfing aan het bloed en de verdienften van Christus voor zondaren in de verzoening aan het kruis volbracht, niet uitfluitend toekenden; en vooral ten tweede hierin, dat zij, tegen het ftellig verbod van den Heere Christus en zijne Apostelen, *de heerfchappijen verachteden, en de heerlijkheden niet fchroomden te lasteren;* dat zij te meermalen *het zwaard namen*, en daarom ook niet ten onrechte *door het zwaard* moesten *vergaan.* Hun ontbrak het maar al te zeer aan *de lijdzaamheid en het geloove der heiligen*, en daarom ook mochten zij *het einde des Heeren* niet aanfchouwen! Gelukkig, zoo de Vlaamfche Reformatie, wel verre van zich eenigzins door hunne beginfelen en hun vleefchelijken ijver te laten besmetten, een voorbeeld aan hunne afwijkingen genomen, en zich aan hun rampzalige uitroejing en ondergang gefpiegeld hadde; dan toch (dit mag men met verzekerd vertrouwen op Hem die *de godzaligen uit de verzoeking weet te verlosfen*, wel vast ftellen:) dan zouden de Zuid-Nederlandfche, vooral Vlaamfche kerken nog tot op den huidigen dag zijn blijven beftaan. Doch de Heer heeft allereerst aan de Wederdoopers, en later ook eenigermate aan vele Vlaamfche en Brabandfche ijveraars betoond, dat Hij geen lust heeft aan de verdediging of handhaving zijns Koningrijks door de wapenen des vleefches. Het is dan ook niet ten onrechte, dat later de uitmuntende Godsman Guido de Bres in een allerkrachtigften en treffenden Herderlijken Brief, »aan de Gemeente onzes Heeren Jefu Christi die verftrooid is in de Nederlanden van Vlaanderen, Braband, Henegouwen en Artois," de Gereformeerden voor den zuurdeesfem dezer Wederdoopers ten ernftigfte waarfchuwt. »Laten wij (zegt hij daarin) op onze hoede zijn, en ons niet ergeren dat wij zoo vele fecten en vreemde gevoelens zien opkomen, wijl Christus ons deze dingen voorfpeld heeft, zeggende: *Meent niet dat ik gekomen ben om vrede te brengen op aarde; ik ben niet gekomen om vrede te brengen, maar verdeeldheid. — Vijf zullen in één huis verdeeld zijn; drie tegen twee, en twee tegen drie.* En naardien Christus de fteen des aanftoots en der ergernis is, zoo is het niet te verwonderen dat er zoo vele lieden zijn, die zich daartegen ftooten, en vallen, door hunne inbeeldingen. Doch de geloovigen moeten zich evenwel wachten van den

moed te verliezen wanneer zij zoo vele verwarring in de wereld zien, en van zich af te laten brengen van de kennisse der goddelijke dingen; wij moeten er integendeel des te ernstiger naar staan om de waarheid deelachtig te worden, en alle middelen in het werk stellen die ons des te gereeder tot de kennisse der waarheid kunnen voeren, zoo als het lezen van goede boeken, en het hooren van de reine verkondiging van het woord Gods. Want, gelijk David zegt: *de getuigenis des Heeren is oprecht, den slechten wijsheid gevende; de opening uwer woorden geeft licht, en verblijdt het harte. Het woord des Heeren is een lampe voor onzen voet, een licht voor ons pad.* — Deswege verklaart ook de Apostel, dat *alle Schrift van God ingegeven, is nuttig tot leering, tot wederlegging, tot onderwijzing, tot verbetering; opdat de mensche Gods volmaakt zij, tot alle goed werk volmaaktelijk toegerust.* Daarom mijne welbeminde Broeders en Zusters in den Heere, bidde ik u uit het diepste mijns harten bij de ingewanden der ontferminge Jesu Christi, dat gij eenmaal ontwaakt uit den strik des boozen, om wel verre van deze dwalingen met al wat er aankleeft te vluchten; en dezulken zoekt, die u het brood des levens recht weten te breken en toe te deelen. Wat mij aangaat, voor zoo verre mij de Heere tot Leeraar onder ulieden heeft gesteld, volbreng ik mijnen last onder u; en ik mag onbevreesd met Paulus zeggen, dat ik rein ben van het bloed van u allen; indien iemand uwer verloren gaat, ik zal vrij zijn van uwe verdoemenis voor God en voor de wereld; daarom waakt en staat op uwe hoede, want het betreft uw eeuwige behoudenis of de verderfenisse uws lichaams beide en uwer ziele (1)."

Guido de Brès was een van diegenen onder de Waalsche Hervormden, die onder de Regering van den voortreffelijken Engelschen Vorst Eduard VI (na 1543) zich, om de vreesselijke geloofsverdrukking in de Nederlanden te ontgaan, naar Engeland in vrijwillige ballingschap begaven, alwaar de voortreffelijke Cranmer eene schuilplaats opende voor al degenen die den Heere Christus beleden, en waar, op zijne uitnoodiging, uitheemsche Godgeleerden, zoo als Bucer, Fagius, Petrus Martyr en anderen zich verzamelden. Doch toen nu eenigen tijd later de Gereformeerde Christenen in Braband en Vlaanderen wederom een weinig rust genoten, vestigde hij zich te Rijssel, in welke stad zich een groot aantal geloovigen bevond. Sedert eenige jaren werd aldaar het woord Gods heimelijk gepredikt in de huizen, in de bosschen, in het open veld en in onderaardsche holen, zonder dat het gevaar, waaraan zij, die zich onder het gehoor dier predikingen bevonden, blootgesteld waren, de vurige begeerte die zij hadden om met het brood des levens gevoed te worden, eenigzins kon verkoelen (2).

(1) Dezen uitvoerigen herdersbrief vindt men als Voorrede voor het zeldzame maar belangrijke werkje van DE BRÈS, *La racine, source et fondement des Anabaptistes ou rebaptisez de nostre temps.*

(2) *Guido de Brès in zijn leven en sterven*: in 't Neêrduitsch door den Heer P. B. BÄHLER, Amst. 1835, bl. 5.

Omtrent het jaar 1549 begon ook het Evangelie te Gent in de Fransche taal te worden verkondigd, en wel (naar alle waarschijnlijkheid) door Petrus Richerius, weleer Karmelieter monnik en Doctor der Theologie te Parijs, maar die de zuivere leer had aangenomen en uit Frankrijk naar Gent geweken was; van waar hij naar Genève vertrok, en zich later van hier naar America begaf. Opmerkelijk is deze eerste Fransche prediking, om dat zij de rij opent eener aanzienlijke schaar van geloofsgetuigen, die de heilsleere in deze streken begonnen te verkondigen, toen zij uit hun Vaderland door de hitte der vervolging verdreven werden. — Ook verdient het opgemerkt te worden, dat in deze streken de Reformatie geenszins, gelijk de Roomschgezinden later smalende verweten, door onkundige menschen, maar wezenlijk door mannen van godgeleerde vorming (gelijk ook later de geleerde en welsprekende Datheen en Franciscus Junius daarvan een voorbeeld zijn) verspreid werd. Het tegendeel had in Holland plaats, en van daar dat een groot aantal der eerste Professoren aan onze Academien, en onzer eigenlijke Godgeleerden, uit de Zuidelijke Nederlanden oorspronkelijk waren. Onmiskenbaar is de zorge Gods, die dit middel in het werk stelde om tegenover den in meer dan één opzicht schadelijken invloed der geleerdheid van Erasmus, dien der Zwitsersche en Fransche Hervorming, zoo schitterend door den ijver en het geloof harer getuigen, het overwicht te doen verkrijgen. — Nog leest men van een Franschen Schoolmeester, Mahu genaamd, die te Gend omstreeks het jaar 1540 gevestigd was, en raad en troost uitdeelde tegen de geloofsvervolgingen. Hij verzocht in eenen brief van den Raad der Stad, »dat zij hunne handen niet zouden ontreinigen met het bloed der onschuldigen, welke om des Evangeliums wille gevangen waren." Een bewijs dat de vervolgingen nog steeds bleven voortgaan; gelijk men dan ook leest dat wederom in 1551, toen eenige zich in eenen bijeenkomst ter oefening hunner Gereformeerde godsdienst buiten de St. Lievenspoort (te Gent) in een bosch hadden vergaderd, zij van den bailluw van Aalst betrapt, en bijkans allen ter dood gebracht werden.

Onder degenen die even als Guido de Brès, en zelfs nog vroeger dan hij, de Nederlanden hadden verlaten om naar Londen de wijk te nemen, beslaat de Gentsche Edelman Johan Uitenhove eene voorname plaats. Terwijl het Nieuwe Testament, vooral naar de uitgave van Erasmus, al vroeg in Vlaanderen door de meerkundigen ijverig werd gebruikt, en er ook reeds in 1523 eene vertaling van hetzelve in het Vlaamsch was uitgekomen, zoo is het waarschijnlijk dat het lezen der Schrift hem tot de kennis der waarheid gebracht heeft. Het schijnt evenwel, dat zijne openlijke belijdenis derzelve eerst met zijn vertrek uit Vlaanderen meer kracht heeft gekregen. Zijne geleerde en geestelijke geschriften betoonen, hoezeer het Rijk van God, in zijn vak alle zijne werkzaamheden boeide.

Van het jaar 1554 verdwijnt, door de hitte der kort daarop gevolgde verdrukking in Vlaanderen, de Gere-

formeerde Gemeente uit ons gezicht. Hare voornaamste leden bevonden zich zeker destijds of te Londen, of te Emden, alwaar de vluchtelingen uit Nederland om der godsdienstwille, zich in die jaren meestal ophielden.

Ziedaar de beginselen der Reformatie, gedurende de regering van Keizer Karel, in Vlaanderen en Braband. Wenden wij onze blikken meer oostwaarts, dan zien wij ook daar de evangelieprediking reeds vroeg doorgedrongen. Te Limburg, waar de Wethouders geene zoogenaamde ketters zocht te dooden, ontstond omstreeks het jaar 1531 door aandrijving van eenigen die daartoe door den Keizer gemachtigd waren, eene geduchte vervolging. Men verbrandde toen zes personen uit één huisgezin wegens hunnen afkeer van het Pausdom: de man, de vrouw en twee dochters met hare echtgenooten. Toen deze naar den Roodveldschen berg, niet ver van de stad gelegen, ter dood geleid werden, hoorde men hen alle zes, als met ééne stem, den geheelen weg langs niet anders dan Psalmgezang uitboezemen. Daarna riepen zij, malkander vertroostende en versterkende, den gezegenden naam van Jezus Christus aan, tot den laatsten snik huns levens toe. De verdrukking was hier al vroeg zeer geweldig, omdat de Bisschop Erhard van der Marck de Spaansche zijde gekozen had, en dus niet alleen uit eigen aandrift, maar ook op 's Keizers last de Hervorming trachtte te onderdrukken; vooral sedert hij op het laatst zijns levens Corn. van den Berg, een gunsteling van Karel V, (die hem ook opgevolgd is) als Coadjutor aangenomen had. Eerst weder gedurende de regering van Filips II. werd in het Prinsdom van Luik, en wel door Herman Modet de gereformeerde leer verkondigd.

In de laatste jaren der regering des Keizers was de verdrukking op eenige plaatsen een weinig bedaard. Antwerpen had zich in 1550 verzet tegen het afkondigen van 's Keizers plakkaat tegen de Gereformeerden en tegen de invoering der Inquisitie; in welk verzet derzelver Wethouderschap door den Raad van Braband werd gestijfd. Buiten Braband echter bleef de vervolging ook in die jaren schier even heftig. Het sterkst werden altoos de Wederdoopers en Gereformeerden vervolgd: genen om hunne verwerping van het gezag der Overheid, deze om hunne volstrekte veroordeeling der Geestelijkheid en van de beelden. Die van de Luthersche belijdenis, later aan de Augsburgsche Confessie toegedaan, vonden minder ongunst; doch hun werd ook eene mindere naauwgezetheid te last gelegd, zoodat het in die dagen een spreekwoord was: dat zij den Bijbel in de eene, den bierkan in de andere hand droegen. Ook namen zij niet zelden de partij der Overheid tegen de Calvinisten en Wederdoopers, en voegden zich alleen dan bij de eerstgenoemden wanneer die tegen de laatsten overstonden.

Met het aanvaarden der regering door Filips II werden de verdrukkingen met vernieuwde scherpte en strengheid gedreven, tot dat de allengs door de leden van den Staatsraad, en later door de Edelen gevoerde oppositie tegen de maatregelen der Regering, en de dagelijks aanwassende menigte van Protestanten derzelver afneming deden te gemoet zien. »Het was in 1566 (mogen wij met de woorden van een uitmuntend Historiekenner zeggen:) dat deze staat van zaken ophield. Van nu af bleef het alles niet langer bepaald bij de lofzeggingen aan Christus door godzalige martelaren op de brandstapels aangeheven. Aangespoord door de vreeze voor die inquisitoriale macht, die lichtelijk een vreeselijk werktuig der onderdrukking kon worden, verbindt zich een aanmerkelijk gedeelte van den Adel, en verklaart zich openlijk tegen de vervolgzuchtige maatregelen des Konings. Deze stap wordt meer beslissend dan de Verbondenen zelve het hadden kunnen voorzien. De Protestanten, reeds zoo zeer in aantal toegenomen, beginnen zich te vertoonen in stede van zich langer te verbergen. Het land wordt bedekt met Predikers, en de bevolking begeeft zich bij scharen om uit hunnen mond het woord van God te hooren (1).”

Doch wie waren die Predikers, wier Evangelieverkondiging van den meesten invloed was tot verspreiding der Reformatieleer in de Zuidelijke Nederlanden? Vier zijn hier voornamelijk te noemen: Guido de Bres, boven reeds vermeld; Frans Junius of du Jon; Petrus Dathenus, en Herman Modet.

Guido de Bres was sedert zijnen terugkeer uit Engeland nog veelmaals van verblijfplaats veranderd. Gedurende het hevigste woeden der vervolging vond hij zich gedrongen om eenige jaren lang in Frankrijk te vertoeven. Hij bleef eenigen tijd te Sedan, begaf zich toen weder naar Antwerpen, en vestigde zich eindelijk in zijne oude gemeente te Valenciennes, die hem met groote blijdschap weder ontving. Doch nergens schier was hij op zijne omzwervingen doorgekomen, of had hij slechts eenigen tijd vertoefd, zonder voor groote scharen het Evangelie te prediken. Nog had zijne werkzaamheid voor geheel Vlaanderen en Henegouwen, op welke beide gewesten hij gedurende al zijn verblijf in de Nederlanden een grooten invloed ten goede geoefend had, uitnemend gezegend kunnen zijn, ware het niet dat de roekelooze beeldstorm de aanmerkelijke voortgangen, die het Evangelie allerwege begon te maken, door eene geweldige terugwerking uit te lokken, op eens verstrooid had. Het is bekend hoe ten gevolge hiervan de Regentes der Nederlanden aan Noircarmes, den Gouverneur van Henegouwen, bevel gaf om de stad Valenciennes, die zich door hare betrekking met de Fransche Hugenooten gesterkt, het meest tegen de Spanjaarden verzet had, met krijgsvolk te bezetten. De stad werd aangevallen, en ondanks de hope der ontstelde inwoners op verlossing, stormender hand ingenomen. Guido de Bres en zijn ambtgenoot Peregrin de la Grange, benevens nog andere Christenen, poogden zich aan het gevaar te onttrekken, en zwierven een tijd lang in het land rond, doch werden vervolgd en van alle kanten omsingeld, en eindelijk gevat. Zij ondergingen den marteldood op eene allermoedigste wijze, na alvorens nog in den kerker menig getuigenis van hun geloof te hebben afgelegd (2).

(1) GROEN VAN PRINSTERER, *Archives*. T. II. p. VII.

(2) Uitvoeriger kan men dit alles verhaald vinden in het boven aangehaalde werkje over *Guido de Bres*, bl. 9—17.

Niet min gewichtig was voor de Zuidelijke Nederlanden de prediking van Frans Junius. Toen de Gereformeerde gemeente te Antwerpen zich door het wreedaardig ombrengen van haren Leeraar Christoffel Smit (Fabricius) omſtreeks 1564 zonder predikers bevond, ſchreef zij naar Geneve, die moederſtad der Zwitſerſche Hervorming, dat haar eenig Fransch verkondiger der Gereformeerde leere mocht worden gezonden. Hiertoe werd Junius uitgekozen, een Fransch Edelman van Bourges geboortig, maar edeler wegens zijn uitnemende godsvrucht en geloofskracht. Zijne treffende bekeering is vroeger in dit Tijdſchrift in 't breede verhaald (1).

Bij zijne komst te Antwerpen was hij ſlechts twintig jaar oud. Hij was het, die te Bruſſel gebed en prediking ten huize van den Graaf van Kuilenburg verrichtte, toen door eenige Edelen de beginſelen van het vermaarde Verbond werden gelegd. Er is bijna geen ſtreek der Zuidelijke Nederlanden waar hij het Evangelie niet gepredikt heeft: de hevigheid der vervolging voerde hem, even als de Apostelen en Discipelen na 's Heeren hemelvaart, wijd en zijd, en verſpreidde zoo het Hervormingszaad alomme. Telkens werden hem op verſchillende plaatſen lagen gelegd, maar telkens ontkwam hij dezelve; en dikwijls door de kennelijkſte beſtiering Gods. Eenmaal werd hij te Antwerpen, eens te Rijſſel, door gewaande vrienden der goede zaak in oogenſchijnlijk gevaar gebracht, en ontkwam naauwlijks hunne lage. En zelfs toen, tijdens de openbare preêke, het leven en de dienst der anderen Predikanten van 't geweld der vijanden ſcheen bevrijd te zijn, bleef Junius evenwel in de vorige onveiligheid. Door de Antwerpſche Synode werd hij omtrent dezen tijd met zijnen landgenoot Peregrin de la Grange, die met hem van Geneve was gekomen, belast, om met óverlegging hunner geloofsbelijdenis bij de Edelen ſchut en hulp te komen zoeken. Doch vergeefs. Offchoon geheel onſchuldig aan den beeldſtorm, en die ten hoogſte misprijzende, zocht men hem evenwel derzelver buitenſporigheden te laste te leggen; en van nu af was zijn verblijf in die gewesten meer een zwerven dan toeven. Eerst bevond hij zich te Brugge ten dienst der Hervormde gemeente van die plaats; ſtraks werd hem de ſtad ontzegd, en werd hij geleid naar Damme. Hier door de Wethouders voor 't levensgevaar gewaarſchuwd, geraakt hij in groote verlegenheid, en begeeft zich wederom naar Brugge, waar hij in metſelaarsgewaad binnen komt. Genoodzaakt op nieuw naar elders de wijk te nemen, komt hij terug te Antwerpen, maar vindt zich aldaar buiten de kerkendienst geſloten. Nu trekt hij naar het land van Limburg, predikt in die ſtreken onder dagelijkſche gevaren, dan eens binnen, dan eens in de omſtreken der ſtad, het Evangelie met groote kracht verkondigende, tot terechtbrenging, onder anderen, eener vrouw die jaren lang aan hare zaligheid, tot radeloosheid toe gewanhoopt had, haar alleen voorſtellende de kracht der verdienſten en van den dood van Christus. Men leest ook, dat hij in deze gewesten vele Wederdoopers van hunne dwalingen terugbracht, door hen niet, gelijk anderen, uit de hoogte te beſtraffen, maar veeleer met zachtmoedigheid te overtuigen. Doch toen er in 1567 op bevel der Hertoginne van Parma aan deze zijde van Maaſtricht mannen gezonden waren om Junius te vatten en 't volk van Limburg te kwellen, beſloot hij, op aanraden van den ſtedelijken Magiſtraat, die ſtreken te verlaten, en zich naar Duitschland, of waar 't hem verder gelegen mocht zijn, te vertrekken. Sedert dien tijd is hij in die ſtreken niet teruggekomen.

Petrus Dathenus en Herman Modet (Strijker) waren beiden Predikanten bij de Gereformeerde gemeente te Gent. In de dagen der openbare prediking verkondigde Dathenus de Gereformeerde leer door geheel Vlaanderen heen. Hij had onder de vervolgingen een tijd lang in den Palts vertoefd, en was thans, nu de zaken een anderen keer namen, van daar in zijn Vaderland teruggekeerd, alwaar hij door zijne groote gaven meer aanhangers maakte dan eenige der andere Leeraars, alzoo dat van hem gemeld wordt, dat hij in 't kort wel vijftien duizend menſchen tot het gehoor zijner Predikatien kreeg (1). Herman Modet, zijn Ambtgenoot, was niet minder werkzaam tot verſpreiding der Gereformeerde leer in Vlaanderen, Braband en Luikerland. Men wil, dat hij reeds in den jare 1545 alom in de Nederlanden de gezuiverde leere predikte, zonder eenig levensgevaar, waaraan hij telkens was blootgeſteld, te vreezen, en van dien tijd af onverſaagd voortvoer, onder het kruis, zoo elders als in het laatſte te Oudenaarden, de gemeenten Gods Woord toe te dienen. Ook hij was een man van ongemeene gaven, die zelfs van Roomschgezinde Schrijvers hoog geroemd, offchoon, gelijk te denken is, tevens betreurd werden. In het jaar 1566 kwam hij in de Zuidelijke Nederlanden met zekeren Johan van Wingen, en predikte in het openbaar, onder anderen in de omſtreken van Gent, op den laatſten van Junij. Den tweeden der volgende maand deed hij zijne tweede preêk, waarbij wederom veel volk van Gend, Oudenaarden, Rontſen, en andere plaatſen tegenwoordig waren; en den daarop volgenden dag te Wondelgem. Zoo weinig was hij voor levensgevaar beducht, dat hij eens, kort nadat de Magiſtraat van Gend een ſtreng plakkaat had afgekondigd, waarin hem de dood gedreigd werd, zich aan den Preſident van den Raad voorſtelde met deze woorden: »Ziet Mijnheer! ik ben hier: wilt gij honderd ponden Vlaamsch winnen," (die beloofd waren, aan elk die eenen Predikant aanbracht:) »ik ben hier!" Ook hij werd, even als Junius, doch ook evenzeer ten onrechte, van deelgenootſchap aan den beeldenſtorm beſchuldigd. Ook te Antwerpen predikte hij meermalen, doch zeer tegen den zin des Prinſen van Oranje. In het begin des jaars 1567 vindt men hem predikende te Maastricht, Maaseik, Hasſelt. In 1568 woonde hij benevens Datheen de Synode te Wezel bij: en bleef naar het ſchijnt aldaar tot in het jaar 1572, tot ſtichting en opwekking der ballingen, die in dien tijd te Wezel vertoefden. Toen werd hij te

(1) Deel II. bl. 33, 34.

(1) Men verg. het Art. over *Petrus Dathenus* in ons IIde Deel, bl. 142—144.

Zierikzee beroepen, vanwaar de Prins, voor zijnen invloed in Zeeland vreezende, hem tot zijnen Hofprediker benoemde. Doch Modet, die geenszins een hoveling was, en wien 's Prinſen ſtaatkunde even zoo weinig als aan Datheen ſmaakte, ſchijnt zich daaromtrent al te rond verklaard te hebben, zoodat hij niet lang in die betrekking is gebleven. In Gent teruggekeerd, predikte hij even als Datheen met veel hevigheid tegen den Religievrede (in 1578), bewerende »dat de Roomſche Afgoderij en ſuperſtitie nu uitgeroeid zijnde, nimmermeer of gedoogd of herſteld moest worden; »hetwelk hij met het voorbeeld van Koning Jozia trachte te bevestigen. Even als Pieter Dathenus predikte hij dus openbaar tegen den Prinſe van Oranje; maar ook even als deze durfde hij 's Prinſen overkomst, toen deze in de volgende maand zelf naar Gent kwam, niet verbeiden, maar vertrok, even als zijn medegezel, in ſtilte uit de ſtad, en begaf zich naar de Noordelijke Nederlanden.

Behalven deze vier en de andere genoemde verkondigers der heilleer, mogen wij nog met een woord vermelden: Adriaan Saravia, een uitmuntend man, en een tijd lang Leeraar der gemeente te Antwerpen; Kaspar van der Heijden, ambtgenoot van Datheen, Joris de Vlaming (of Sylvanus), Paulus Milet en Jan Walé, Evangeliedienaars te Rijsſel, Doornik en Kaanout (Quesnoy); en de zachtmoedige (ook tegen Roomsch-Catholieken) verdraagzame Jan Taffin, die later Waalsch Predikant werd te Amſterdam: alle Leeraars onder het kruis eenen tijd lang in de Zuidelijke Nederlanden, offchoon later naar elders uitgeweken; en die allen de Nederlandſche Geloofsbelijdenis, op de Antwerpſche Synode in 1563 vervaardigd, of mede zamengeſteld en overgezien, of goedgekeurd en omhelsd hebben. — Ziedaar eenigen der voornaamſte van die Leeraars, die in de beſchrevene gewesten met kracht, met ijver en volharding het Evangelie predikten, Doop en Avondmaal bedienden, gemeenten ſtichteden, huwelijken inzegenden, kranken vertroostten, kerkelijke lijkredenen hielden, en de Reformatie, vooral in het vermelde jaar der openbare preêke, in die ſtreken vestigden en verbreidden.

Tot hiertoe hebben wij alzoo de opkomst en vestiging der Reformatie in de Zuidelijke Nederlanden gezien; nog moeten wij kortelijk de oorzaak en toedracht van derzelver onderdrukking en verdwijning aanſtippen.

Wij hebben boven al aangemerkt, dat benevens den heerlijken geloofsijver, die de Zuid-Nederlandſche verkondiging, Predikanten en gemeenten onderſcheidde, ook bij velen een menſchelijke ingenomenheid en drift beſpeurd werd, die den val der hervorming in die gewesten heeft bewerkt. De Geſchiedenis bevestigt dit gevoelen. Offchoon het zeker is, dat geen der Gereformeerde Leeraars tot den beeldſtorm heeft opgewekt of aangeſpoord, en er alzoo eigenlijk deel aan heeft, zoo ſtaat het evenwel tevens bij ons vast, dat hun onmatig ijveren tegen de Roomſche Kerk, hunne prediking, waarbij wel eens de tegenkanting en beſtrijding van die kerk evenzeer en althans niet minder op den voorgrond ſtond als de verkondiging van Christus en dien gekruist, zijdelings tot zulk eene volksbeweging moest aanleiding geven als waaruit de beeldſtorm geboren werd, die dan ook wel niet hoofdzakelijk door Protestanten geſchiedde, maar toch altoos door de gemoederen die mede door de drift der predikers waren aan 't gisten gebracht. Verre zij het van ons, ergens het werk Gods te miskennen, waar Hij het leven uit den dood gewekt heeft; maar verre ook, om hetgeen uit het vleesch is te verheffen of te vergoêlijken. De mensch is in zich zelven zonde en duisternis, en waar zijn eigen natuur werkt, daar vertoonen zich de vruchten van den ouden Adam. Wij maken dus geene zwarigheid den beeldſtorm *middelijk* aan de menſchelijke drift van Predikers zoo als Datheen en Modet toe te ſchrijven; en die zondige drift heeft ook hare onheilsvruchten gedragen. De beraadſlagingen in den Raad des Konings van Spanje, door Hooft zoo levendig beſchreven, en waarin de Vorst, tegen het verzoek der Landvoogdes en alleen op grond der van den Hertog van Alba aangedrongene *heiligſchennis*, na lange overweging eindelijk beſluit het leger van Spanjaarden in de Nederlanden te zenden, mogen naar 's Historieſchrijvers gewoonte in de neven-omſtandigheden verſierd zijn, naar de hoofdtrekken zijn zij zonder twijfel gegrond (1). Men ziet er uit, dat deze legertocht, waarmede al de volgende krijgsbedrijven tegen de Nederlanden, door welke de Zuidelijke Gewesten eindelijk weder onder het juk van Rome en Spanje zijn gebracht, zijn vastgeſteld en beſloten, door den beeldſtorm is beſlist geworden. Zoo is het, dat éóne onberadenheid, uit vleeſchelijken ijver geboren, gevolgen kan na zich ſlepen, die zich ontwikkelen tot in de diepte der Eeuwen!

Evenwel weet de Heere uit de duisternis het licht te doen opgaan, uit zonde en ongerechtigheid, door zijne Almachtige hand beſtuurd en bepaald, op de heiligſte en heerlijkſte wijze de volvoering van zijnen raad te werken. De ontworteling der Hervorming in het Zuiden verſterkte de nog zwakke krachten van het Noorden; en de voortreffelijkſte geloofshelden en geloofsgetuigen werden door de Brabandſche en Vlaamſche gemeenten en inzonderheid door de kerk van Gent (2), aan Holland en Zeeland, ja aan geheel het vereenigde Nederland geleverd. Van dezen noemen wij ſlechts ten voorbeeld de volgende Vlamingen, die in onderſcheidene vakken tot een fieraad en eere der vereenigde gewesten zijn geweest; als: te Leiden in de Godgeleerdheid de Hoogleeraren Saravia, Gomarus, Polyander en Waleus; in de Hebreeuwſche taal en Oudheidkunde, Druſius en Raphelengius; verder als Predikanten in Holland, Maarten Mikron (Klein), Dathenus, Plancius, Verſchuer (die te Gent de eerſte openbare predikatie gehouden had), Baudaert en Faukeel, Donteklok, de Dammans, en anderen.

Niet het minſte treffende van dezen lotwiſſel, waardoor de Kerk in het Zuiden even zoo ſpoedig onderging

(1) Hooft, *Historiën*, Dl. I. bl. 152—157.

(2) Zie te Water, *Historie der Hervormde kerk te Gent*, Utr. 1756; alwaar in de Voorrede eene volledige opgave der bronnen voor ons geheele onderwerp te vinden is.

als die in het Noorden opkwam en in licht en krachten toenam, is de ondergang der Doorluchtige Schoole te Gent, en de bijkans gelijktijdige opkomst der Hooge School te Leiden. De eerst genoemde Doorluchtige School was eerst door de Roomſche Kerk als Seminarie opgericht geworden, doch door de Wethouderſchap in 1578, acht jaren na derzelver ſtichting, met Calvinistiſche Leeraren bezet, en allengs meer verſierd door verſcheiden geleerde mannen in onderſcheidene vakken van kunst en wetenſchap, door de zorgen der Gereformeerde Overheid aangeſteld. Hier waren onder anderen Kimedoncius, een Discipel van Zacharias Urſinus, en Lambertus Danaeus, een man van Franſche afkomst, als Profesſoren in de Godgeleerdheid werkzaam en vermaard. Er hadden aan deze School dan ook openbare Voorlezingen en Twistvoeringen (*Disputen*) plaats; en ook de Letterkunde werd er niet ongelukkig beoefend. Hadde deze Gentſche School in ſtand en bloei mogen blijven, de Nederlandſche kerken zouden zich lang in derzelver Discipelen hebben mogen verheugen; doch anders was het bepaald in den raad der hooge en aanbiddelijke Godsregering. Leidens Academie, in 1574 gegrond, was beſtemd om de vruchten te plukken waarvan Gent de bloesſems ſlechts gezien had. Toen de laatstgemelde ſtad tien jaren later aan Parma overging, zonder zelfs het recht van vrije godsdienstoefening te hebben mogen bedingen, moesten de Leeraars vluchten, en begaven zich meestal naar het Vereenigde Nederland. Wie zal het aantal hunner kweekelingen en de vruchten op hunnen arbeid bepalen? En wie berekent het aantal der familiën, die hen om des geloofs wille uit Vlaanderen en Braband, uit Antwerpen, Gent en Brugge vooral, waren vooruitgegaan, of nog zijn opgevolgd, en waardoor vooral Zeeland zoo zeer en met hart en ziel der Hervorming is toegedaan geworden; of die ook later uit Zeeland zich in Holland hebben overgeplant, en thans in late afſtammelingen naauwelijks de herinnering harer *emigratie* meer bewaren!

En welk is nu het beſluit dat wij uit de behandelde geſchiedenis trekken? Velerlei! Wij bepalen ons voor het tegenwoordige bij drie bijzonderheden:

Vooreerst: de beſchouwde Historie geeft ons eene goede hoop voor België. Het zaad voor drie eeuwen in de aarde gezonken moge geſtorven zijn; bij eene nieuwe lente der Evangelieverſpreiding in het Koningrijk van Christus, kan het met nieuwe levenskracht opſpruiten, en hetgeen een voorbarige en vleeſchelijke ijver in dat Land voor honderden van jaren verbeurde, kan weggelegd zijn voor het nageſlacht. De Heere vertraagt de beloftenisſe niet, offchoon ſommigen dat traagheid achten. Hij is de Getrouwe, die geen enkel der goede woorden ter aarde laat vallen die hij door zijne dienstknechten geſproken heeft. Offchoon de zondaar ontrouw is, Hij blijft getrouw; dezelfde gisteren, heden en in eeuwigheid.

Ten andere, de beſchouwde Geſchiedenis geeft ons eene goede hope voor de Waalsche gemeenten in ons Vaderland, die nog de afzetſels en uitſpruitſels der gezuiverde belijdenis weleer in Zuid Nederland, meer dan eenige andere gemeenten zijn. En offchoon ook hier vele verwisſelingen en veranderingen hebben plaats gehad, als lichaam mogen wij vertrouwen dat zij aan eene overoude goddelijke belofte deelachtig zijn. Indien zij de middelen der gemeenſchap voorhenen geweest zijn, dan mogen wij verwachten dat ook hier een blijk zal kenbaar worden van die kostelijke waarheid, ook haar zoo bijzonder toevertrouwd: dat de roeping en verkiezing Gods onberouwelijk zijn!

Ten derde vinden wij hier eene gewichtige leering en waarſchuwing voor onze afgeſcheidene geloofsbroeders. Met volle vrijmoedigheid en tevens in den geest van broederlijken ernst roepen wij het hun toe: Ziet toe dat Gij de genade Gods niet te vergeefs ontvangen hebt. Een Junius, die eenig en bovenal Christus verkondigde, eindigde zijne dagen op den profesſoralen leerſtoel te Leiden; een Datheen, die meer tegen de Roomſche kerk ijverde, ſloot zijn leven in ballingſchap, bijna door dwaalgeesten verleid. *Niemand kan een ander fundament leggen dan hetgeen gelegd is,* JEZUS CHRISTUS. *En zoo iemand op dat fundament bouwt goud, zilver, kostelijke ſteenen, hout, hooi, ſtroo, ſtoppelen, een iegelijks werk zal openbaar worden, want de dag zal het verklaren, dewijl het door vuur ontdekt wordt; en hoedanig eens iegelijks werk is zal het vuur beproeven; zoo iemands werk blijft dat hij daarop gebouwd heeft, die zal loon ontvangen; zoo iemands werk zal verbrand worden, die zal ſchade lijden; maar zelf zal hij behouden worden; doch alzoo als door vuur.* Indien Gij niet de Antwerpſche of Dordſche Synode (hoe kostelijk ons haar getuigenis ook zijn moge,) maar den waarachtigen, den levendigen en levenwekkenden Christus verkondigt, aan oud en jong, aan Vorst en volk, aan aanzienlijken en geringen; indien Gij de volle genade Gods en den onnaſpeurlijken rijkdom van Christus alom, op velden en in ſteden, in kerken en in huizen verkondigt, dan roepen wij U toe: *Gaat henen in deze uwe kracht:* uw werk, in waarheid zijnde, zal beſtaan en bevestigd worden. *Alle inſtrument dat tegen u bereid wordt, zal niet gelukken, en alle tong die in 't gerichte tegen u opſtaat, zult gij verdoemen. Dit is de erve der knechten des Heeren, en hunne gerechtigheid is uit mij, ſpreekt de* HEERE.— Wanneer Gij daarentegen in plaatſe van Christus de afſcheiding verkondigt; wanneer Gij uwe gaven verkwist en uwe krachten verſpilt, met hoofdzakelijk te prediken tegen de handelingen van het Gouvernement en de maatregelen der Synode; tegen het Hervormde Kerkgenootſchap, en deszelfs Leeraars en leden, of tegen de ingevoerde evangeliſche of onevangeliſche Gezangen; dan zal uw werk verbroken worden, of ontaarden in een rampzalig ſectedrijven; het zal zijn als *de bloeme des velds; wanneer de wind daarover gegaan is, zoo is zij niet meer, en hare plaatſe, die kent ze niet meer. Maar de goedertierenheid des Heeren is van eeuwigheid en tot in eeuwigheid over degenen die Hem vreezen, en zijne gerechtigheid aan kindskinderen; aan degenen die zijn verbond houden, en die aan zijne bevelen denken om die te doen.*

EENIGE WENKEN OVER HET PANTHEÏSMUS (ALGODISTERIJ OF WERELDVERGODING) IN DESZELFS ONTWIKKELING EN BEGINSELEN.

Bij den aanvang van het jaar 1836 werd het ons vergund in dit Maandwerk (Dl. III. bl. 130—132.) in eenige bijzonderheden te treden omtrent *de teekenen des tijds in het gebied der Duitſche Godgeleerdheid en Letterkunde;* en daarbij opmerkzaam te maken op de bedenkelijke rigting die zich hier en ginds in de letterkunde van den dag openbaart, naar aanleiding ten deele van het tafereel, dat de *Evangeliſche Kirchen-Zeitung* omtrent de beweging der gemoederen in Duitschland had opgehangen. Bij den afloop van het toen begonnen tijdperk is het niet onbelangrijk nog eens tot dit onderwerp terug te keeren. De ſchriften van het jonge Duitschland ſchijnen nog al over het algemeen wederſtand gevonden en verontwaardiging opgewekt te hebben. Betreurenswaardig echter is het, dat met opzigt tot het *Leven van* JEZUS, van Strauſs, het niettegenſtaande de krachtige geſchriften, van alle kanten tegen dit boek uitgekomen, gebleken is, dat hetzelve bij velen aanmerkelijken opgang gemaakt heeft, en dat de gevoelens daarin uitgedrukt, de zamenſmelting als het ware van alles wat immer bijgebragt is om het Nieuwe Testament in deszelfs historiſche waarde aan te tasten, meer weerklank hebben gevonden dan men gehoopt had. Waarlijk, de tijd genaakt waarin alles meer en meer openbaar wordt. Alleen een levendig, van God geſchonken geloof, kan ons bewaren in de verzoeking, die van alle zijden en onder allerlei vormen zich over het aardrijk verſpreidt, en velen die zich zeker wanen, ſtaan misſchien, zonder zulks te weten, op een Gode vijandig gebied. Opmerkelijk is het, deze teekenen des tijds op te ſporen bij onze naburen, dewijl alles aldaar meest openlijk te voorſchijn komt, terwijl daarentegen in ons Vaderland het gif onbemerkt rondgedragen wordt. Hoe meer men echter om zich heen ziet, des te meer wordt men overal deze *pantheïstiſche* rigting, die nog bij weinigen ten volle ontwikkeld is, in hare beginſelen gewaar. Of is niet het begin dier rigting aanwezig, daar, waar men de perſoonlijkheid van God, zoo als die in de Openbaring des Ouden en Nieuwen Testaments te vinden is, niet aanneemt, en zich een God ſchept naar zijne eigene verbeelding; overal waar men zich eene goedheid zonder heiligheid en geregtigheid voorſtelt, en in plaats van de zaligheid van den verloren zondaar, ſlechts de ontwikkeling van den natuurlijken, verheven aanleg van den mensch ſtelt? Heeft men eens begonnen om de Openbaring en het denkbeeld van God aan onze rede te onderwerpen, dan wordt God weldra het bloote werktuig, beſtemd om ons tot dien rang op te voeren, die ons wettig toekomt; ja, onder den naam van den Alvader, of algemeenen Vader des menschdoms, die niet meer met de geſchiedenis van den Val en de Verlosſing in eenig verband gebragt wordt, gaat weldra het begrip der bijzondere Voorzienigheid, der onderſcheidene leiding Gods, geheel verloren. En wanneer nu de in zich zelven wroetende Duitſcher dit denkbeeld verder ontwikkelt, zoo ziet hij een God, voor wien alleen de geſlachten en ſoorten beſtaan, maar het individu verloren gaat, en verliest hij zich eindelijk in dien afgrond van waanzin, waarin de geheele perſoonlijkheid zelve van God verzwolgen wordt; waarin de wereld met God in één ſmelt, en de Godheid als het ware ontſtaat, naarmate het de Natuur gelukt om door een ſoort van worp, die haar echter mislukken kan, zich van den ſteen af tot aan den mensch te verheffen en te veredelen.

Hoe afzigtelijk ook deze afwijking in hare verſte ontwikkeling ons moge voorkomen, deze ſtrekking heeft dikwijls bij rijk-begaafde menſchen geheerscht, en wordt, hoe troosteloos ook, thans nog door vele mannen van genie aangekleefd en verbreid. Hier paart zij zich met de levendige aanſchouwing eener goddelijke heerlijkheid in de natuur; daar met eene weelderige uitſtorting van gevoel in poëzij; ginds weder met eene bijna afgodiſche vereering van de vorderingen van kunst en wetenſchap; of eindelijk met eenen blakenden ijver, om door ſtaatkundige woelingen eenen gedroomden gelukſtaat te doen geboren worden. Eene dwaling, met geestdrift omhelsd, ſmelt met het geheele aanzijn tot één, en zoo vindt men ſilozofen die hunne geheele perſoneele onſterfelijkheid opofferen aan de heerlijkheid, die zij voor een ſteeds meer volmaakt wordend *menschdom* in volgende eeuwen verwachten.

De wijsbegeerte der XVIII^de^ Eeuw was alleen afbrekende en nedervellende. Niets kon er geloofd worden, of het moest gezien of getast kunnen worden. De heilige Orakelen ſchenen ſlechts daar te zijn, om aangevallen en beſpot te worden. De geest des afvals in de XIX^de^ Eeuw wordt gewaar dat er eene andere rigting beſtaat, dat er een behoefte geboren werd om te gelooven, dat men iets verlangt, hetwelk den geheelen mensch vervult, en niet ſlechts de redenering bevredigt. Zij zoekt derhalve zich aan deze rigting aan te ſluiten, gedurende eenigen tijd denzelfden tred te gaan, doch alleen om den rampzalige die zich aan hare leiding overgeeft, in eene peillooze diepte te doen nederſtorten.

In een belangrijk artikel van de hierboven genoemde *Evangeliſche Kirchen-Zeitung* werd onlangs het gevaar van deze denkbeelden aangetoond, en de Christenen gewaarſchuwd voor de ontwikkeling die daarvan nog te verwachten is, ten gevolge van het zich meer en meer openbarende drijven van den tijdgeest om een nieuwe wereld-godsdienst, eene godsdienst van het vleesch te ſcheppen. Daarom moet de historiſche grond van het Christendom aangevallen worden, ten einde zich van het daarin voorkomende later ſlechts als eene inkleeding, als een zinnebeeld te bedienen: »Ten minſte (dus luidt het in deze waarſchuwing), wij hebben, naar de Schrift, gewapend met christelijken ernst te verwachten, dat het Dier der lastering eens met de allerverleidelijkſte woorden van eene valſche wereldgodsdienst uit den afgrond zal opſtijgen; dat de Satan meer en meer zich op eene wegſlepende wijze, als een Engel des lichts zal voordoen.”

Gevaarlijk is deze rigting, door dat zij zich van veel

van datgene meester maakt, dat op de gemoederen der menschen indruk uitoefent: van de geestdrift der poëzij, de bewondering voor de schoonheden der Natuur, en de golvende toonen der muziek, die zij alle aan hare bedoelingen weet dienstbaar te maken.

Tweederlei is de wederstand, die door de Christenen aan deze rigting geboden wordt. Er zijn er onder hen, die zich door eene volstrekte afzondering van de wereld voor deze gevaren trachten te behoeden, en zich geheel en al verschansen in de vroegere vormen en afscheidingen, die buiten den kleinen kring waarmede zij achten te kunnen in aanraking blijven, het verdere menschdom met onverschilligheid aan deszelfs lot overlaten, terwijl zij in de Natuur alleen hetgeen daarin van den val en van deszelfs voortgaande ontwikkeling getuigt, aanschouwen. Zij zouden echter dan alleen de vruchten dezer afzondering genieten, wanneer zij konden nalaten van dat zelfde verderf der wereld dat zij trachten te ontvluchten, in hunne afzondering en in hun eigen hart met zich te nemen, en indien niet hunne denkbeelden van God, buiten verband met zijne Schepping en zijne Voorzienigheid beschouwd, dikwijls ten aanzien der Natuur gevaar liepen om tot een afgetrokken Deïsmus te vervallen; tot de erkenning van eene wijsgeerige eenheid van God, zoo geheel verschillend van zijne geopenbaarde Drieeenheid.

Er zijn er anderen onder de Christenen, die bij het inzien van al dit verderf, toch den band erkennen die er tusschen God en zijne schepping blijft bestaan, en daardoor evenzeer de gevoelens verwerpen van den Deïst die beiden door eene klove van één scheidt, als van den Pantheïst, die beiden in elkander doet wegsmelten. Zij gevoelen de betrekking van den Christen tot de Natuur en tot de Geschiedenis, op die wijze zoo als Bräm die, in zijne *Blikken in de wereld-geschiedenis*, zoo treffend ontwikkelde; zij erkennen hoe de zigtbare wereld de omkleeding en uitbeelding van hooger waarheden bevat, en hoe de geheele Schrift, en de Heere zelve, een gedurig gebruik maakte van deze beeldspraak, die op innerlijke waarheid, op waarachtige overeenstemming tusschen het zigtbare en onzigtbare, gegrond is.

Of wordt er dan ook te gelijk met den voortgaanden afval die zich tot op de eindelijke beslissing meer en meer openbaren zal, ook niet de leiding aanschouwd van den Geest des Heeren, die de zijnen tot den laatsten kamp voorbereidt, en die alle middelen die tot eene valsche verbroedering der volkeren worden aangewend, doet strekken om de geloovigen, overal verstrooid, met elkander in aanraking te brengen, en te vereenigen als leden van dat ligchaam van Christus, dat niet van een gescheurd kan worden? Ontstaat er dan niet de begeerte om den levenden, alwetenden en albezielenden God, den Vader in Christus, tegen het ongevallig Noodlot of den God der verbeelding over te stellen? Is er geen verlangen om in die wereld die de afgrond dreigt te verslinden, het goede zaad te strooijen, en voor zoo verre het gegeven wordt, den Staat, de Kerk, en het Huisgezin te bewaren voor het zich verspreidend gif des ongeloofs? Neen, de Christen heeft de overtuiging in zijn hart, niet van eene ingebeelde zelfvolmaking, maar dat eens Christus regeeren zal, en alles aan zich zelven dienstbaar zal maken. In het uitzigt op die zekere toekomst strijdt hij in hope, en mag hij ook geen enkel gedeelte van het gebied van zijnen Heer zonder strijd overgeven. Het zout wordt toch niet op eenen hoop geworpen, maar er moet mede gezouten worden. Het zuurdeessem moet het deeg doorzuren. Ieder zoeke maar niet in eigen zich uitputtende kracht alles te omvatten, maar leere werkzaam te zijn op den akker, hem door den Heere toevertrouwd, en de gave van den broeder niet gering te achten. De Heere alleen heeft het beleid van den strijd.

Opmerkelijk zijn ook nog de aanmerkingen in het hierbovenvermelde stuk vervat omtrent de leer der Drieëenheid Gods, als een vasten ringmuur tegen het Pantheïsmus. Hieromtrent lezen wij aldaar onder anderen het volgende: »De tegenstelling tusschen ons geloof aan God en het Pantheïsmus moet door het aantoonen der onderscheidende kenmerken op het naauwkeurigste bepaald worden. Wij moeten ons met dit fijne en toch allergewichtigste onderscheid tusschen een levendig geloof in God en de pantheïstische beschouwing wèl vertrouwd maken. Men heeft het op verschillende wijzen uitéén gezet; maar de echt-christelijke Godgeleerden stemmen al meer en meer overeen in de verklaring, dat in de leere der Drieéénigheid Gods eene onwankelbare vastigheid tegen het Pantheïsmus, een hechte wal tegen de golven der schijngodsdienstige natuurvergoding te vinden is. In dit door meer dan éénen openbaar gemaakte gezegende inzicht zijn inderdaad de onweerstaanbare gronden tegen het verderfelijk stelsel der tegenpartij begrepen."

»*God openbaart zich in de wereld als Vader, Zoon en Heilige Geest. Deze wereld die dus drievoudig van hem bewrocht wordt, die Hij eerst uit het niet te voorschijn roept; die Hij draagt en derhalven ook verlost als de Zoon, en die Hij loutert en vergeestlijkt als de Heilige Geest, is geene van God verlatene, geene ontgoddelijkte wereld. Echter is God weder van deze wereld als Vader, Zoon, en Heilige Geest onderscheiden.*"

Later vinden wij die punten aangewezen, waarin het Pantheïsmus wat de toepasing betreft, het Christendom schijnt te naderen, doch er wordt met dezelfde helderheid aangewezen dat deze toenadering slechts schijn is, en dat bij den Pantheïst die de roepstem van de Godsdienst tot het geweten miskent, alles slechts een ijdel spel der inbeelding is. Deze beschouwing voert ook tot een belangrijk onderzoek over de betrekking van den Christen tot de voortgaande ontdekkingen in het gebied der wetenschappen, of de toenemende vorderingen in dat der nijverheid, waarop wij veelligt nog gelegenheid zullen vinden, later terug te komen.

De door ons bedoelde strekking bepaalt zich echter niet tot Duitschland, maar ook in Frankrijk werden daarvan reeds hier en daar sporen ontmoet. Of waren de St. Simonisten in het midden van alle hunne dwaasheden geene practische Pantheïsten, die aan het nut van allen de eigendommen en toekomst van elk bijzonder persoon meenden te moeten opofferen, en

trachtten ook zij niet van den arbeid een ſoort van godsdienst te maken? Bij Lerminier, een der meest geliefkoosde franſche wijsgeerige Schrijvers, vindt men het duitſche Pantheïsmus terug, terwijl hij ondertusſchen het ware Christendom met zulk eene duidelijkheid omſchrijft, dat men zich verwonderen moet dat hij bij deze erkenning op zijn ſtandpunt heeft kunnen blijven ſtaan; doch ook dit bevestigt het onderſcheid tusſchen Natuur en Genade. Zelfs de beroemde dichter La Martine heeft de beſchuldiging niet kunnen ontgaan, dat er in zijn laatſte gedicht vooral eene pantheïstiſche rigting gevonden wordt; en hoewel hij zich daartegen verdedigt, en zich verwondert dat men kon vermoeden dat hij eene godsdienst verachten zoude, die de godsdienst zijner moeder was, zoo is het gevaar groot, overal waar men zich in de harmonie en overeenſtemming des Heelals verliest, zonder zich als een zondig ſchepſel tegenover den alleen heiligen God te hebben leeren kennen.

En nu de toepasſing op Nederland! Gaarne erkennen wij dat dit land nog genadig bewaard werd voor de ontwikkeling van dien pantheïstiſchen afval, zoo als Duitschland denzelven in de vroeger door ons aangehaalde geſchriften ten toon ſpreidt. En echter, het beginſel is daar, overal waar men niet uitgaat uit de overtuiging van het beſtuur van eenen God, wiens magt over alles gaat, wiens liefde gebleken is in de zending van Zijnen Zoon, maar die tevens heilig en regtvaardig de rampen zendt tot kastijding voor de zijnen, tot oordeelen over hen die Hem ongehoorzaam blijven. Hoe velen zijn er, die in de dagelijkſche woelingen en ongeregtigheden des levens uit dit ſtandpunt durven ſpreken? Welk dagblad in Nederland heeft van den ſtorm als van een bode Gods durven gewagen? Daarentegen ſchroomt geen van hen, om in zijne voorſtellingen den Orkaan en de Cholera als handelende perſonen voor te ſtellen, die hier *gewoed*, ginds *geſpaard* hebben, enz. Is het denkbeeld van eene lotsbepaling in groote en kleine dingen, die men geenszins met God in verband brengt, niet als ingeweven in al hetgeen wij dagelijks lezen en met elkander ſpreken? Wordt de vermelding van den naam van God, buiten die gevallen waarvoor de publieke opinie eene uitzondering maakt, niet als een bewijs van overdrijving en dweeperij gehouden, en zwijgen wij Christenen niet dikwijls tegen beter weten aan, uit gebrek aan moed om dien blaam te trotſeren? En wanneer men nu één dag in de week zich met Goddelijke zaken vermeent bezig te houden, kan dit opwegen tegen die zes dagen waarin men het hart openzet voor den pestwalm des ongeloofs, die uit zoo veel Tijdſchriften, Romans en geſprekken ons toeademt? Kan men dan op zulk eenen grond veel vastheid ten dage des ſtrijds verwachten? De Heere zegt: ***Hebt zout in u zelven!*** Dit worde ons geſchonken uit genade, opdat wij ſtaande mogen blijven in de ure der verzoeking!

BESCHOUWING DER TIJDEN.

Het jaar 1836 ſpoedt ten einde, terwijl dit ter neder geſchreven wordt, en wanneer dit blad in handen genomen wordt, is reeds een nieuwe tijdkring begonnen. — Veelligt komen wij dan nog eens terug op het gewigtige Jaar dat ons ontvliedt; thans ſtaan wij nog in hetzelve, en zien terug op zoo vele tranen en zoo veel bloed, die een tijd deed vloeien welken men voor een tijdperk van algemeene rust en vrede wenscht te doen doorgaan. Dáár liggen de duizenden die den dood voor Conſtantine vonden, en die aan de voeten van den Atlas; aan den rand der verzengde lugtſtreek, de ſneeuwjagten van de Moskowa wedervonden. Dáár ſtijgt de rouwkreet over de duizenden die in de doellooze oorlogen van de zoogenoemde gemeenebesten van America, of in den burgerkrijg van Texas, het einde van hunne loopbaan vonden. Welke gruwelen leverden de velden van Florida niet op, ten gevolge van de ontmenschte wraakoefeningen der blanken en Indianen, waarbij het geen der beide partijën aan voorwendſels tot wreedheid ontbrak! Dáár wendt zich het oog eindelijk op de duizenden in het beklagenswaardige Spanje, in den gruwzamen broederkrijg geveld. Geen provincie beſtaat er bijna in dit magtige rijk, of er ſtelt zich eene factie tegen de anderen over; de partijzucht van het oogenblik verſlindt alle hoop voor de toekomst en ſcheurt alle banden van het voorleden los. — De ſtrooptogt van Gomez en het beleg van Bilbao zijn de twee hoofdpunten die het algemeen belang tot zich trekken; een belang echter dat zich niet anders gevoelen doet dan in het ſpel der ſtaatspapieren. — Onze leeftijd heeft zoo veel zien gebeuren, dat de deelneming als mensch in de gebeurtenisſen waarvan menſchen het ſlagtoffer zijn, meer en meer verſtompt wordt, en dat er geheel onverwachte ſchokken plaats moeten hebben, om ons uit den draaikolk der bezigheden en voorbijgaande belangen dezer wereld te doen ontwaken.

Een zoodanige ſchok was de *Orkaan* van den 29ſten November, toen het ſcheen als of alles wat wij als hecht en vast beſchouwen, gelijk ſtoppelen door den adem des winds voortgezweept zoude worden. In weinige oogenblikken toch gingen wij van onverſchilligheid tot verwondering, van verwondering tot angst en ontzetting over. Toen eindelijk het gevaar geweken was, hoe veel oorzaak was er niet tot dankbaarheid, maar ook tot verootmoediging en beſchaming. Want onderzochten wij welke onze gedachten geweest waren in de ure des gevaars, dan vonden wij dat het diepe ongeloof onzer zielen zich bij die gelegenheid ook weder openbaarde, en dat wij meer het behoud des ligchaams dan onze ruste in God, gezocht hadden. Hoe gering van waarde ſchenen ons echter in die oogenblikken alle menſchelijke bezittingen; alles waarop wij naar de wereld prijs ſtellen! Hoe diep drong niet het geloei des winds in onze harten! Hoe ontzettend waren niet de geruchten wegens perſonen, door het vallen van boomen

of gebouwen op eens in de eindelooze eeuwigheid overgebragt! — Eéne verhooging nog flechts van de kracht des winds! en ziet onze hooggemetfelde gebouwen waren ter neder geftort, en wij zouden onder het puin onzer fteden bedolven zijn geworden. — De Heere leere ons onze dagen tellen, op dat wij een wijs harte bekomen! Elk dezer volksrampen toch is eene affchaduwing van de teekenen der toekomst van Hem die voorfpeld is, die de Zijnen zal vergaderen van de vier hoeken der aarde en die wrake zal doen over Zijne vijanden. Welk eene befchrijving van dien dag des Heeren, Jef. II. vs. 12—22! Indien wij waarlijk in dat geloof ftonden, hoe weinig zouden wij de fchatten dezer aarde achten bij den eenigen fchat die waarde heeft voor de eeuwigheid! *Kust den Zone*, zegt de Schrift. Mogten wij dit woord verftaan, en in den Heere onze ruste vinden. Mogt het ons allen overtuigen, hoe ijdel alle berekeningen des menfchen zijn, en hoe de natuur bij hare fchijnbare regelmatigheid toch flechts een werktuig is in de handen van Hem, die niet antwoordt van Zijne daden. Velen zuchten nog onder de gevolgen van die gebeurtenis die alle ftanden als het ware gelijk maakte, den fpruit van ons Vorsten-huis niet fpaarde, en den arme uit zijne inftortende woning deed vluchten. —

Voortgang van het Evangelie op de Zuidzee-eilanden. Als het fuizen van het koeltje na het bulderen van den ftorm, zoo verkwikte ons het bericht dat de opwekking in eenige der *Vriendfchaps-eilanden*, waarvan wij voor eenige maanden gewag maakten, door de goedertierenheid Gods nog fteeds bevestigd wordt. In die op de kaart bijna ontzigtbare Hawii Eilanden, nabij Tonga, wordt meer en meer de gemeente Gods bevestigd; en de begeerte naar het woord van God is er levendig en toenemende. Door de bewoners van verfcheidene eilanden wordt een gezamentlijke kerk gebouwd, en zóó groot is de toevloed der toehoorders, dat er zich onder hen bevinden, die niettegenftaande er drie dienften op den dag des Heeren gehouden worden, nog geene plaats kunnen vinden. De Koning zelve verkondigt aan zijn volk de heilleere, en onder dat volk dat wij met den naam van wilden beftempelen, zijn er op één dag veertien gelegenheden om het woord Gods te hooren. — Ook onder ons rijzen kerkgebouwen genoeg voor onze oogen, doch hoe vele zijn er, waarin de waarheid voorgedragen wordt, van geloove tot geloove, zonder de inmengfels der wijsbegeerte of der Neologie, zonder verflaauwing door eene fchijnbare liefde die de zielen vreest te ontrusten, en haar derhalve belet om de waarachtige rust in Christus te zoeken? — Er is behoefte naar eene prediking uit het harte naar de leiding des woords, kernachtig, doordringende tot de ziel. — In de alles verbasterende Achttiende eeuw is de prediking een betoog voor het verftand geworden, in plaats van het getuigenisfe Jefu Christi te zijn. Sedert heeft men dien vorm op eene redekunstige welfprekende wijze opgepronkt, en men vindt thans in eene preek alles te zamen, behalve die verkondiging uit de hoogte, die aanfpraak aan iedere ziel in den name Gods, die alleen dat wederwoord in den middelijken weg kan uitlokken: *Wat moeten wij doen om zalig te worden?* Waar de afgrond niet getoond wordt, hoe kan men daar naar de redding zoeken; waar men niet overtuigd is dat alle menfchen van nature *onder de verdoemenis* zijn, hoe zal men daar met het harte aannemen, dat alleen het bloed van Jezus Christus reinigt van alle zonden?

Behoeften der Evangelifche Maatfchappij te Geneve. Nogmaals komen wij op deze zaak terug, want daar er bij deze broeders behoefte beftaat, en deze behoefte zich uitbreidt naar mate hunne inrigtingen in zegen en invloed toenemen, mogen wij ook niet nalaten deze bijzonderheden tot kennis van de Christenen in Nederland te brengen.

In hare Circulaire van November legt de Evangelifche Maatfchappij een bericht over wegens den ftaat harer fchuldverbindtenisfen. Het blijkt daaruit dat op de raming harer behoeften tot April 1837 voor alle de verfchillende werkzaamheden nog een fom van 22000 francs te kort blijft. Groot zijn hare verbintenisfen tot het onderhoud van vier Hoogleeraars, zeven Evangelisten, twintig Studenten, zes Onderwijzers, en daarbij een aantal Bijbelverkoopers; zoo dat het getal perfonen dat zij onderhoudt in het geheel 58 beloopt. Zij vertrouwt dat, daar haar werk een werk des Geloofs is, met hoe veel ellende het dan ook vermengd zijn moge, de Heere, die dit werk begon, haar niet zal verlaten; en zij ziet in deze woorden terug op de weldadigheden des Heeren die zij in de federt hare oprigting verloopene jaren mogt ondervinden.

»Vijf jaren geleden opende de Maatfchappij hare Theologifche School met vier Studenten, en nu houden reeds zes en twintig Candidaten voor het leeraarsambt haren curfus. Vijf jaren geleden begonnen wij met fchroomvalligheid het werk der Bijbelverfpreiding in Frankrijk, en nu kan men deze dierbare werklieden in het rijk Gods bij tien, twintig, ja dertig tellen. Vijf jaren geleden ontvingen de tien departementen van Frankrijk, die Zwitferland omringen, met verwondering de eerfte exemplaren der Heilige Schrift, en befchouwden de prediking eener onvoorwaardelijke zaligheid door het geloove in Jezus Christus, als eene dwaasheid, als St. Simonismus; en nu kan men geene leeraars genoeg vinden om dit woord te verkondigen overal alwaar hetzelve begeerd wordt. Vijf jaren geleden was onze kleine Evangelifche Maatfchappij in Geneve de eenige die zich bezig hield met aan de Roomsch-catholijken in Frankrijk het Evangelie te verkondigen, en nu genieten wij bijna iedere maand de vreugde om nieuwe gezelfchappen te zien geboren worden, die met zegen werkzaam zijn in naam van den God die te prijzen is in eeuwigheid. Ook nu nog vragen wij u, waarde Broeders, moeten, kunnen wij ophouden? Wie onzer zal zeggen: ik heb genoeg gedaan, ik heb genoeg lief gehad; ik heb genoeg gegeven in den naam van Hem die mij verlost heeft door zijn bloed! — Waarde en geliefde Broeders, wij hebben den ftaat voor u ontwikkeld van eene Maatfchappij, die voort wenscht te gaan met Jezus Christus te verkondi-

gen. Moge de Heere zelve u aanwijzen hoe gij aan onze oproeping beantwoorden moet, en moge zijn zegen op u en uwe huisgezinnen rusten. Amen."

Bij de oprigting dezer Maatschappij werd de Schrijver dezer regelen in den weg gesteld om de giften voor deze Broeders te ontvangen, en waarlijk deze zaak was niet ongezegend. Thans echter, nu zich hare werkzaamheid door de goedertierenheid Gods uitbreidt, zal nu ook de deelneming niet toenemen? Is er niet nog hier en daar een penningsken afgezonderd voor die belangen waarin men slechts ééne taal en één Vaderland kent? Een geliefde Vriend voelde zich opgewekt om deze zorgen te deelen, en was diep doordrongen van het innig belang dat elk onzer als Christen en ook als Nederlander in de verkondiging van het Evangelie in Frankrijk heeft. — Wij noodigen diegenen uit die zich aangewakkerd gevoelen om in deze zaken werkzaam te zijn, om zich aan ons aan te sluiten; of kent de Schrift een onderscheid tusschen Geestelijken en leeken, daar waar het op de verkondiging der éénige waarheid aankomt? Zijn wij niet allen, hoe klein onze kracht zij, geroepene Evangelisten, en geldt het bevel der verkondiging niet ons allen, zoodra wij de stemme des Heere Jezus vernomen hebben?

Verkondiging van het Evangelie en Bijbelverspreiding in Frankrijk. — De eerste verschijning der Colporteurs in Frankrijk, alwaar de Schrift, door een alles ontbindend ongeloof of een ziel verdoovend bijgeloof verdrongen werd, was eene verschijning die algemeen opzien verwekte. De liberaliteit die men na de Julij-Revolutie voorgaf te bezitten, gaf overal eene gereede aanleiding tot verkondiging; en de Roomsche geestelijkheid was in het eerste oogenblik onzeker, welke maatregelen er genomen behoorden te worden, om deze verkondiging tegen te werken. Bij het toenemen dier verkondiging was er weldra weder een stelsel gereed. Van den eenen kant werd de uiterlijke eerdienst weder met meer ijver gedreven; de hooge toon die men zich had aangematigd, werd door innemende vriendelijkheid vervangen. De biechtstoel verloor veel van hare gestrengheid, en men maakte geene zwarigheid om tot de gemeente de kinderen toetelaten van diegenen, die vreezen deden dat zij dezelve naar de protestantsche leeraars zouden zenden. Tevens werden de strengste maatregelen tegen de verkocht wordende bijbels genomen. Men beschuldigde dezelve kettersch te zijn, en zocht zich van de Exemplaren meester te maken, of aantedringen dat dezelve verbrand wierden. Hieruit volgde dan ook dat de Bijbelverspreiding over het algemeen thans minder ingang vindt, dat de bevolkingen van geheele streken verklaren dat zij de Heilige Schrift niet noodig hebben; dat zij volkomen te vreden zijn met het geen daarvan in hunne Latijnsche gebedenboeken te vinden is, of hetgeen de Pastoor hun daarvan vertelt. Dit belet echter niet dat menige ziel in het verborgen door het Woord des levens gevoed, en toegevoegd wordt tot de schare der geloovigen, en dat er zelfs belangstelling ontstaat op plaatsen die nog voor weinige jaren in de diepste onverschilligheid verkeerden; waaronder ook de stad Nancy, alwaar zich inderdaad veel belangstelling begint te openbaren, gerekend kan worden.

Dezelfde wederstand, dien Frankrijk tegen het Woord der waarheid oplevert, biedt ook de Fransche bevolking van Canada aan, naar het bericht van den broeder Roussy, vroeger Colporteur in Frankrijk: zoo lang hij als onderwijzer der jeugd optrad, vond hij gereeden ingang, doch naauwlijks vermaande hij de kinderen tot het ééne noodige, of hij werd als ketter van de eene plaats naar de andere gedreven. Ook hier echter had de Heere hem eene verkwikking toebereid in het talrijk gezin van eene eertijds protestantsche Vrouw, die eene reeks van jaren, zonder rust voor haar geweten te kunnen vinden, in het Catholicismus doorbragt, en bij het einde van hare loopbaan blijmoedig tot het zuiver Evangelie terugkeerde, het welk onder hare betrekkingen ook levendige aanklevers vond.

Bijbelverspreiding in België. — Reeds in de vorige maand maakten wij opmerkzaam op de gezegende werkzaamheid van den Heer Tiddy, Agent van het Engelsch Bijbelgenootschap. Wij wenschen hiermede voort te gaan en voor zoo veel wij daartoe in staat zijn, de gebeurtenissen op te helderen, die zelfs door onze geachtste dagbladen, zoo niet met verachting, toch dikwijls op eenen afkeurenden toon vermeld worden. — Wij hebben voor ons eenige artikels van Belgische dagbladen, waarin met de meeste hevigheid tegen deze Bijbelverspreiding wordt uitgevaren, en waarbij ook de verkocht wordende Bijbels voor kettersch verklaard worden om dat de Apocryphe boeken daarin niet zijn opgenomen. Tiddy heeft dezen blaam beantwoord in een zeer bezadigd artikel, hetwelk echter geen ander dagblad dan *le Courier des Pays-bas* heeft durven plaatsen. Men heeft het echter bij deze aanvallen op de Bijbelverspreiding door middel van de drukpers niet laten berusten. Er werd gepredikt, dat vervolging en verbanning de eenige middelen waren om zich van deze gevreesde Bijbelverspreiding te ontslaan; en Tiddy en zijn Colporteur zagen zich door een groot aantal menschen gescholden, omsingeld, en met slijk en steenen overdekt. De Colporteur werd op den volgenden dag in een der voornaamste bureaux en in een particulier huis mishandeld. De Regering beloofde, bij hernieuwing van die ongeregeldheden, haren bijstand, doch raadde echter Tiddy om te vertrekken. De Procureur van den Belgischen Vorst liet zich omtrent deze zaak alle noodige inlichtingen geven, en gaf aan Tiddy alle aanmoediging om zich door dit geweld niet te laten storen. De hulp der Politie, welke dien ten gevolge ter bescherming strekken moet, wordt echter van weinig waarde door dat zij aan wie die last opgedragen is, dit met veel tegenzin doen, en den Bijbelverspreider waarschuwen dat zijn leven gevaar loopt. Trouwens de vijandschap neemt meer en meer toe, daar men voorgeeft dat er geen absolutie gegeven wordt aan hen die Bijbels bezitten of lezen, en daar vele dezelven alleen koopen om die te verbranden.

Zulk eene handelwijze brengt echter die gevolgen

voort, welke daarmede gewoonlijk verbonden zijn. Daar zijn er die naar den weg des heils beginnen te vragen, en anderen werden nieuwsgierig om te weten, welk toch dat boek is waar de priesters zoo veel tegen hebben. Wij gelooven dat het nog blijken zal, hoe er in België een zaad beſtaat, dat verſtikt ſcheen. In dit Nummer hebben wij op de vroegere geſchiedenis der Reformatie in die gewesten opmerkzaam gemaakt, en hopen dat het nog eens vergund moge worden eene nieuwe bladzijde bij deze belangrijke geſchiedenis te voegen. Met genoegen voegen wij hierbij, dat wij vernemen, hoe onze ijverige landgenoot Ds. Goedkoop bij voortduring bewijzen van zijne belangſtelling in de verſpreiding van het Woord der waarheid geeft.

Bijbelbeoefening in Noord-Nederland. — Hoe gelukkig mogen wij ons niet noemen, in een land te wonen, waar de Bijbelverſpreiding niet door eene zoo hevige vervolging geſtremd wordt, en waar het ieder vergund is zoo veel Bijbels op te kopen en te verzamelen als hij begeert, ja, wat meer is, waar achtbare mannen, geachte Staatsdienaars, aan het hoofd des Bijbelgenootſchappen ſtaan, en waar het verſpreiden van Bijbels zelfs van Gouvernementswege wordt aanbevolen! — Loffelijk is dit alles; doch kan het nu in de bedoelingen, zoo wel onzer Regering, als van de hier boven genoemde mannen liggen, dat wanneer het onderzoek der ontvangene Bijbels, tot die zelfde ſlotſom leidt, die onze Vaderen in hunne Confesſiën en Kerkvergaderingen uitdrukten, en welke zij, als dat gevorderd werd, met hun bloed bezegelden, alsdan de bijeenkomſten waarin op dien voet over den Bijbel geſproken wordt, als misdaden worden beſchouwd? Hoe? men zal opgezocht worden, aangemoedigd worden zelfs, om den Bijbel in handen te nemen; en wanneer de inhoud van dezen Bijbel levendig in het hart wordt, zal men verdacht worden bij zijnen Burgemeester, als gevaarlijk voor de maatſchappelijke rust worden beſchouwd, en eindelijk ten gevolge van het bijwonen van godsdienſtige bijeenkomſten met boete en inquartiering worden geſtraft? Het bevreemdt ons dat onze zachtzinnige, deelnemende Nederlanders, die iederen ramp zoo gaarne lenigen, zoo geheel ongevoelig blijven voor dit leed aan hunne landgenooten aangedaan. Het baat niet om zich hier op deze of gene overdrijving te beroepen, hetgeen toch bij alles wat masſa's van menſchen in beweging ſtelt onvermijdelijk is, maar het komt hier op het beginſel aan. Durft nu in België het Gouvernement zich in dezen onafhankelijk verklaren van de Priesterpartij, aan welke het zijn beſtaan te danken heeft, hoe veel te meer kunnen wij dan van eene nationale, vaderlijke Regering, handhaving van vrijheid van godsdienst verwachten; en dit vooral voor gevoelens die geene andere dan die der aloude Gereformeerde Kerk werden opgegeven en erkend te zijn. Wij durven ons ſteeds vleijen dat wanneer onze Regering op dit punt door onpartijdigen zal ingelicht zijn, een ſtaat van zaken zal ophouden, die niet anders dan tot voortgaande botſingen aanleiding kan geven. De Geſcheidenen eens vrijheid genietende, kunnen de verſchillen met hen op geestelijke en Christelijke wijze behandeld worden; doch zoo lang deze niet beſtaat, kunnen wij hen niet anders dan als verdrukten beſchouwen.

Intreërede van Adolphe Monod als Hoogleeraar te Montauban. — De aanvaarding van een Profesſoraat, aan de Protestantſche Hoogeſchool, door den wegens zijne welſprekenheid en ijver met zoo veel roem bekenden leeraar Ad. Monod, is eene gewigtige gebeurtenis voor de franſche Christenen. Zijne Redevoering is met groote belangſtelling aangehoord. Opmerkelijk is het geen hij daarin wegens de Gereformeerde Kerk in Frankrijk zegt: »De Gereformeerde Kerk met hare inſtellingen is niet anders dan de Christelijke Kerk tot de eenvoudigheid der Apostelen terug gebragt. Hare leer, die in hare belijdenis uitgedrukt is, is niet anders dan de oude regtzinnige leer, die de Apostelen in deze korte woorden: *Jezus Christus, en dien gekruist* bevatteden. Hare tucht, die in ſommige opzigten door den tijd natuurlijk gewijzigd heeft moeten worden, bevat desniettemin kostbare aanwijzingen voor onze Kerken. Hare roeping is, om de kennis van het zuiver Evangelie in dat Frankrijk te verbreiden, welks ligging zoo geſchikt is om aan de verkondiging des Evangelies in de geheele wereld dienstbaar te zijn. Maar diezelfde Gereformeerde Kerk, in haren tegenwoordigen toeſtand beſchouwd, wijkt maar al te zeer af van het tafereel dat wij opgehangen hebben. De geest van de achttiende Eeuw heeft een diep verval van de leer, en dien ten gevolge van de goede orde en de Godsvrucht te weeg gebragt. Ondertusſchen begint God haar te vertroosten, en doet betere dagen voor haar opgaan; het geloof en het Christelijk leven beginnen zich weder te vertoonen, en die Kerk geeft van jaar tot jaar blijken van de toeneming van een beteren ſtaat van zaken."

Verſchillende berigten.

Opmerkelijk is het regtsgeding van den Heer Masſon, wegens het houden van godsdienſtige bijeenkomſten. Te *Die* veroordeeld, werd hij te *Valence* volkomen vrijgeſproken, daar de treffelijkſte mannen voor hem zich in de bres ſtelden, en het bewezen werd dat hij niets geleerd had dan het geen met de *erkende* Gereformeerde leer overeenkomt. Men had de vijandſchap zoo ver gedreven, dat men het collecteren voor Bijbel- en Zendeling-Genootſchappen als geldafperſing beſchouwd had.

De Paus heeft goedgevonden de Christelijke tractaatjes van het Tractaat Genootſchap te Parijs, als kettersch op den Index der verbodene boeken te plaatſen.

Profesſor Couſin heeft, bij al den lof dien hij aan ons lager onderwijs toezwaait, niet kunnen nalaten opmerkzaam te maken op het gemis van een ſtellig Godsdienſtig onderwijs, hetwelk hem daarbij getroffen had.

Opmerkelijk is de herdruk te Rijſel van de volledige geſchiedenis der Reformatie in Frankrijk, door Theodorus Beza.

DE AFSCHEIDING.

1. *De vrijheid der Gereformeerde Gemeenten in Nederland verdedigd. Pleitrede, uitgesproken in de terechtzitting van het Hoog Gerechtshof te 's Gravenhage, op den* 10*den Oct.* 1836, *door Mr.* A. M. C. VAN HALL. Amst. 1836.
2. *De Reformatie. Tijdschrift der Christelijk Gereformeerde Kerk in Nederland.* 1ste stuk. Amst. 1836.

Onze *Nederlandsche Stemmen* zijn wel eens dezer dagen beschuldigd geworden, als of zij de Afscheiding in onze Nederlandsche Hervormde Kerken *op eene listige of bedekte wijze* trachtten te bevorderen. Wij achten ons verplicht, die aantijging met de eenvoudige herinnering te wederleggen, hoe wij van den beginne dezer gebeurtenissen niet hebben opgehouden te verklaren, dat, welke ook ten aanzien eener afscheiding zelve ons begrip van plicht of roeping mocht zijn, deze twee punten van overeenstemming tusschen ons en de Afgescheidenen, uit den aart zelve van onze geloofsovertuiging vast stonden: *ten eerste*, de belijdenis der waarheden, als in welke wij geene reden hadden of hebben, de oprechtheid van deze onze broeders in het minst te mistrouwen; en deze, zeer bepaaldelijk, in tegenoverstelling van de toenemende dwaling, laauwheid en ontrouw bij hunne kerkelijke tegenpartij; *ten tweede:* het recht van beide, (Afgescheidenen en Onafgescheidenen,) als behoorende tot eene door de Grondwet erkende *Gezindheid*, en bovendien in geen gevalle eene *assosiatie* daarstellende, om hunne Godsdienst vrijelijk te oefenen in zamenkomsten zonder bepaling van het getal der personen.

Wij bedekken het niet in het allerminst, (wij hebben in tegendeel den gang onzer denkbeelden over de scheiding altijd volgaarne hier medegedeeld, en bij name eene belangrijke wijziging van gedachten die bij ons ten deze plaats had, onmiddelijk te kennen gegeven (1):) het werk der Afscheiding is in onze schatting vrij wat meer geworden, dan eene zaak van verdraaglijkheid of burgerlijk recht. Naarmate de verdrukking, die zich de gescheidene Voorgangers en leden getroosten, is ook de gewone vrucht der vervolging van waarlijk Christelijke beginselen niet achtergebleven. Wij kunnen niet anders dan in deze broeders menschen zien, die hunne ziel hebben overgegeven, om (met wat bijkomstigheden dan ook, waarover verschil kan zijn) in het wezen der zaak, die waarheid Gods te verdedigen en te verkondigen, die ten allen tijde ergernis en dwaasheid was voor de wereld, en allermeest binnen de Kerk zelve, zoo dikwijls en voor zoo verre die hare zekerheid alleenlijk zoekt in eenige uitwendige vormen, en vooral in een *algemeen Christendom*, dat op de grenzen staat van *geen Christendom in het geheel.* Naarmate binnen onze bestaande Kerken die strekking toeneemt; naarmate de Nederlandsche Hervormde Synode in gebreke blijft voor eene bestemde Godsdienstleer uit te komen; naarmate de kerkbesturen hunne reglementen met verwaarloozing en achteruitzetting der waarheden zelve, voortgaan te handhaven; naarmate de afwijking (over ver het grootste gedeelte van ons land ontzettender, dan zich velen kunnen voorstellen) meer en meer veld wint; naarmate onze Natie in het geheel meer en meer mede gaat met den geest eener Eeuw, die zelfs de Godsdienst zoekt te maken tot een werk van eigen maaksel, of tot een werktuig van zinnelijk vermaak; naarmate, van den anderen kant, zich bij de gestrengheid van het Gouvernement (die wij van den beginne beklaagden en afkeuren moesten) zich ook gaat voegen de bemoeijing van het graauw, (waartegen wij luide eene stem van verontwaardiging en verfoeijing verheffen); naarmate de toeneming, of zamenloop van dit alles, wordt voor onbevooroordeelde Christenen de Afscheiding zeker een in dezelfde evenredigheid belangwekkender verschijnsel.

Het is niet dan met de meermalen hier uitgedrukte gevoelens, dat de Redacteurs der Nederlandsche Stemmen, de aandacht hunner Lezers hier bepalen bij twee uit den boezem der Afgescheidenen jongst verschenen geschriften. Het eene is eene tweede *Pleitrede* van onzen waarden voormaligen Mede-Redacteur Mr. A. M. C. VAN HALL, voor de *Vrijheid der Gereformeerde Gemeenten in Nederland*, (te Amst. bij W. Meschert). Het andere is het eerste Nummer (December 1836) van het tijdschrift: *de Reformatie* (te Amst. bij H. Höveker). Het eerste is eene nieuwe uiteenzetting van de onderscheidene rechtsgronden op welke de vrijheid der Godsdienstoefeningen in ons land berust. Deze Pleitrede verdient niet alleen om de vrij veel uitvoeriger, krachtiger en belangrijker bearbeiding, dan eene vroegere over dit zelfde onderwerp van dezelfde hand, gekend te worden; maar ook om de Bijlagen, waarin onder Letter A. en B. twee vonnissen van de Amsterdamsche Rechtbank (in appèl) tot *vrijspraak;* onder Letter C een vonnis van het Gerechtshof in den Haag tot *veroordeeling*, en een, wederom tot *vrijspraak*, onder Letter C, van de Rechtbank van Heerenveen in Friesland, in hun geheel worden medegedeeld.

Het tijdschrift: *de Reformatie* is vooral belangrijk door de berichten aan het slot, waarbij ter kennis gebracht worden de maatregelen, ook buiten de rechterlijke vervolgingen, tegen de Afgescheidenen voortdurend in het werk gesteld, als: buitengewone inlegering van militairen, uiteendrijving door de Politie, verkoop van de goederen der beboeten op *den Rustdag*, enz. Ook worden er de vexatiën door het gemeen (onder anderen te *Ommen*) aan de Afgescheidenen gepleegd, in vermeld; en in een naschrift het gebeurde met hunnen Predikant, den jeugdigen Ds. van Raalte, te Heemse.

Wij achten de bekendwording dier bijzonderheden van hoog belang, niet slechts voor het recht der Gescheidenen, maar ook in het belang van onze Regering, en van onze Natie, die aan de vrijheid van Godsdienst haren *bloei*, aan de Gereformeerde Godsdienst, thans zoo veelvuldig verlaten en verdrukt, zelfs haar *bestaan* had te danken!

(1) Men zie ons Dl. IV. Bl. 73, 74.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

OVER TWEE HOOFDGRONDEN VAN HET ROOMSCHE KERKSTELSEL.

Laat mij gaan, dat ik de pilaren betaste op dewelke het huis gevestigd is, dat ik daaraan lene.
Richt. XVI: vs. 26.

Wanneer men de bewijzen nagaat met welke de Roomsch Catholijken hun kerkstelſel trachten te onderſteunen, zoo komt men altoos weder tot de twee voorname plaatſen die er als het ware de hoofdzuilen van uitmaken: ééne uit het Evangelie van Mattheus, waar de Heere ſpreekt van de vestiging zijner gemeente op den *Rotsſteen van Petrus*, en ééne van Paulus, alwaar men meent, dat de Kerk, met hare Overlevering en leer, als de *pilaar en vastigheid der waarheid* wordt genoemd; op welke beide gronden dan de éénheid en duurzaamheid van het Pausdom, en de onfeilbaarheid en onveranderlijkheid van deszelfs leer en inſtellingen moet ſteunen (Matth. XVI: vs. 18, en 1 Tim. III: vs. 15).

Als men intusſchen de Roomſche opvatting dezer plaatſen wel beſchouwt, dan blijkt alras, hoe zij eeniglijk geſproten is uit, en gegrond op, eene verkeerde vertaling in de *Vulgata*, door den geleerden Hieronymus voorzeker ter goeder trouw, en alleen door misverſtand in het licht gebracht, doch desniettemin eene werkelijke dwaling; bewijsbaar eene dwaling; en als zoodanig een zaad van menigvuldige volgende dwalingen, ja van een geheel geſticht van dwalingen; omdat de eerste dwaling, even als de eerſte zonde, noodzakelijk eene ontwikkeling van de kiem die zij bevat, met zich brengt, welker gevolgen zich verſpreiden tot in de diepte der eeuwen. Even als toch het menschdom door alle tijden heen lijdt en zwoegt onder de zich ſteeds uitbreidende afzetſelen en voortbrengſelen der eerſte — der moederlijke — der zich ſteeds overplantende erf-zonde; zoo gaat ook de Roomſche Kerk gebukt onder een geweldig aantal van erfdwalingen, alle geſproten uit die eerſte zonde en dwaling welke haar reeds in de eerſte kiem eigen was, en die Paulus in zijnen Brief aanwijst, en er zoo hoogernſtig tegen waarſchuwt, wanneer hij zegt: *Gij ſtaat door het geloove: zijt niet hooggevoelende, maar vreest!* en verder: *Ik wil niet dat U de verborgenheid der verwerping van Israël onbekend zij, opdat gij niet wijs zijt bij U zelven.* Naardien dan, ook volgens het getuigenis der Schrift, hoovaardigheid den val voorafgaat, zoo blijkt het uit deze plaatſen duidelijk, dat de Apostel, wel verre van aan de kerk van Rome de onfeilbaarheid toe te ſchrijven, in zijne vermaningen haar gevaarvollen ſtand wegens dat gevoel van eigenwaarde, ſteeds voor oogen heeft.

Dit denkbeeld van eigenwaarde dat Rome van zich zelven ook aan Hieronymus had medegedeeld, heeft voorzeker op zijne dwaling een onmiddelijken invloed gehad; en echter herhalen wij, dat zij bij den waardigen Kerkvader zonder twijfel eene dwaling ter goeder trouw moet geweest zijn; en als bewijs daarvan kan de bijzonderheid gelden, dat onze Protestantſche Vertalingen, ofſchoon de dwaling zelve verwerpende, drie Eeuwen lang den grond derzelve, de valſche vertaling, hebben bijbehouden. Doch het is thans de tijd om beide gelijkelijk te verwerpen.

De plaats van Mattheus luidt aldus in de Roomſche Bijbelvertaling:

Et ego dico tibi (Petro), *quia tu es Petrus, et super hanc Petram aedificabo eccleſiam meam, et portae inferi non praevalebunt adverſus eam.*

Dat is, (ook volgens bijkans al de Protestantſche Overzettingen):

En ik zegge U ook dat gij zijt Petrus, en op deze Petra (ſteenrots) *zal ik mijne Gemeente bouwen, en de poorten der Helle zullen dezelve niet overweldigen.*

Derhalve, (dus redeneerde Rome:) de poorten, de raadvergaderplaatſen, de raadſlagen van den Helvorst, van den vader der logenen, van de ketters door hem verwekt, van de ketterijen door hem uitgebroed, van dwaling en afval, zullen de Kerk en den zetel van Rome nimmer overweldigen: derhalve is de Kerk van Rome onfeilbaar; derhalve is al wat van haar afwijkt, logen en ongodisterij, en zij alleen en uitſluitend het Israël Gods, zonder eenige mogelijkheid van afval en verwerping.

Deze gevolgtrekking heeft eenen ſchijn; doch die

ſchijn ſtaat en valt met de valſche vertaling en verklaring. Er ſtaat in het Grieksch:

> *En ik zegge U dat Gij zijt Petrus* (Rotsman), *en op deze petra* (rotsſteen) *zal ik mijne gemeente ſtichten, en de poorten des grafs zullen geen macht over haar houden.*

Het is bijna onverklaarbaar dat men de misvatting niet eerder bemerkt heeft (1). Petrus had Christus beleden als den Zoon des levenden Gods, en dus even als de Vader het leven hebbende in zich zelven. Daarin lag alzoo de geloofserkentenis, dat Christus, offchoon nu naar Jeruzalem gaande om te lijden en te ſterven, uit het graf, waarin hij zou nederdalen, *moest* opſtaan, *moest* herrijzen. De Heere ſtelt hem op die belijdenis aan als getuige en verkondiger dier opſtanding, welke hij op den eerſten Pinkſterdag zou prediken, en belooft daardoor op hem, als belijder en verkondiger van zijne verrijzenis, de nieuwe Christengemeente te Jeruzalem te ſtichten; eene Gemeente, die in de verrijzenis van haar Hoofd den zekeren grond en waarborg had dat ook haar, offchoon, gelijk haar Heer, *alle dagen ſtervende* (1 Cor. XV. vs. 31), de poorten des grafs niet zouden inſluiten, maar dat zij, even als de Godmensch en door zijne kracht, na deelgenoote van zijn lijden en medegenoote van zijn ſterven geweest te zijn, met Hem zou herrijzen, als verwinnaar aan zijne zijde van dood en graf.

Ziedaar den zin, dien geheel het verband, en de menigvuldige plaatſen die van de Gemeente der eerstgeborenen, in de hemelen opgeſchreven, en haar deelgenootschap en gemeenſchap met haar Hoofd als den Zoon des levenden Gods, die zelf de Opſtanding en het Leven is, noodwendig vorderen; en daarmede valt dan tevens de geheele aanſpraak van Rome op het voorrecht van nimmer (als Israël) te kunnen afvallen; een voorrecht, dat zoo min aan eenige plaatſelijke christenkerk als weleer aan de Godsſtad Jeruzalem zelve, immermeer toegezegd of geſchonken is. De Jeruzalemſche kerk is geheel, en die van Klein Azië zijn meerendeels gevallen; en offchoon Israël de belofte heeft, dat het eenmaal, wanneer de tijden der Heidenen zullen vervuld zijn, weder aangenomen worden zal, geene onveranderlijkheid of voortdurende getrouwheid vindt men aan deszelfs beſtaan door de wenteling der Eeuwen verknocht; want die onveranderlijkheid beſtaat niet aan de zijde van den mensch, maar in den raad en de verkiezinge Gods! Het voorrecht van onveranderlijkheid en onfeilbaarheid komt dus niet toe aan eenige kerk, maar aan Hem alleen die gezegd heeft: *ik ben met Ulieden tot aan de voleinding der eeuwen;* en die zelve verklaard heeft, aan wie deze toezegging geſchied is, door zijn woord: *waar twee of drie vergaderd zijn in mijnen name, daar ben ik in het midden van hen.* En zoo is het, dat van de gemeente ſlechts der ware geloovigen dat woord vervuld wordt: *dit is de wille des Vaders die mij gezonden heeft, dat al wat Hij mij gegeven heeft, ik daaruit niet verlieze, maar hetzelve opwekke ten uiterſten dage* (1); en aan haar is de belofte geſchonken: *God zal haast den Satan onder uwe voeten verpletteren* (2).

Rome vergat de veelbeteekenende waarſchuwing van den Apostel der Heidenen. In hoog gevoel en eigen wijsheid paste zij al de toezeggingen en beloften op haar zelve toe, en liet de bedreigingen en waarſchuwingen voor anderen over; en het bleek alras, hoe *God waarachtig is en alle menſchen leugenachtig;* want gelijk God de natuurlijke takken niet geſpaard had, zoo werd ook zij niet geſpaard; en zij gaf, toen zij *in den ſtrik des Satans* viel, dewijle zij *opgeblazen was geworden* (3), zelve het ſprekendst bewijs van hare feilbaarheid en afval, door de grove dwalingen waarin zij meer en meer verzonk. Van de keten dier allengs ingeſlopen, of liever eenmaal ingeſlopen en allengs vermenigvuldigde dwalingen, is de valſche vertaling van deze woorden des Heeren in de *Vulgata* één, maar een veelbeduidende en in gevolgen hooggewichtige ſchakel.

Met deze eerſte dwaling ſtaat eene tweede in het allernaauwſte verband; en ook deze werd uit dezelfde bron, door datzelfde gevoel van eigenwaarde in de kerk van Rome, geboren: wij bedoelen de vertaling der plaats van Paulus, 1 Tim. III. vs. 15 in de *Vulgata*, almede door de meeste Protestantſche overzettingen overgenomen. De woorden der Roomſche zijn de volgende:

> *Haec tibi ſcribo ſperans me ad te venire cito; ſi autem tardavero, ut ſcias quomodo oporteat te in domo Dei converſari, quae est Eccleſia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis.*

Dat is (ook volgens de meeste Protestantſche Vertalingen):

> *Deze dingen ſchrijve ik U, hopende zeer haast tot U te komen; maar zoo ik vertoeve, opdat Gij moogt weten hoe men in 't huis Gods moet verkeeren, hetwelk is de Gemeente des levenden Gods, een pilaar en vastigheid der waarheid.*

(1) De *poorten des grafs* (πύλαι ᾅδου) beteekenen *nergens* in de Schrift de raadſlagen des Duivels, maar *overal* de kerkerdeuren van het Doodenrijk; vooral in de Vertaling der LXX Overzetters, alwaar deze benaming parallel is met πύλαι θανατοῦ. Job XXXVIII: vs. 17, Psalm CVII: vs. 18. In het (apocryphe) derde Boek der Machab. Cap. V. vs. 51 leest men: τὸν τῆς ἁπάσης δυνάμεως δυνάστην ἱκετεύοντες, οἰκτεῖραι αὐτοὺς, ἤδη πρὸς πύλαις ᾅδου καθεστῶτας. — Het werkwoord κατισχύειν τινὸς, of ἰσχύειν κατὰ τινὸς beteekent *overmachtig zijn, de overhand over iemand behouden, iemand onder-houden.* In 't Boek der *Wijsheid Salomons*, Cap. VII. vs. 30 leest men: σοφίας οὐ κατισχύει κακία, *de boosheid houdt het tegen de wijsheid niet uit.* Jer. XV. vs. 18, ἵνα τι οἱ λυποῦντες με κατισχύουσι μου; *Waarom houden mijne benaauwers mij onderdrukt?* Verg. nog Hand. II. vs. 24—27 en Cap. XIX. vs. 16.

(1) Joan. VI. vs. 39. (2) Rom. XIII. vs. 10. (3) 1 Tim. III. vs. 6.

Derhalve, (dus redeneerde Rome:) is de Kerk Gods een pilaar en vastigheid der waarheid, dan moet men zich ook aan haar gezag als aan dat der waarheid zelve onderwerpen. Laat dus de Schrift het fundament van het huis Gods zijn, de Kerk is de pilaar en vastigheid die hare rechtzinnige uitlegging draagt; en die Kerk is de Kerk des Romeinſchen Rijks, de Kerk van deszelfs zetel, de Kerk van Rome: hare overlevering kan niet verbroken worden, blijft onfeilbaar dezelfde door alle tijden heen, en maakt de eenheid der waarheid uit, alle eeuwen door!

Ook deze redenering heeft een ſchijn van gegrondheid; doch met de valſche vertaling dezer plaats door de *Vulgata*, en met de Roomſche verklaring daarop gegrond, valt zij onmisbaar omver. De plaats van Paulus behoort aldus vertaald te worden:

> *Deze dingen ſchrijve ik U, hopende welhaast tot U te komen; of, indien ik vertoeve, opdat Gij meugt weten hoe Gij in het Huis Gods moet verkeeren ('t welk is de Gemeente des levendigen Gods) als een pilaar en vastigheid der waarheid* (1).

De Apostel heeft in het breede aan zijnen geliefden Discipel geſchreven, opdat, indien hij mocht verhinderd worden welhaast in perſoon tot hem te komen, de jeugdige Opziener evenwel *ſtandvastig*, *onbeweeglijk*, *altijd overvloedig in het werk des Heeren* zijn zoude, als die wist *dat zijn arbeid niet ijdel was in den Heere* (2); opdat hij niet *als de kinderen zoude zijn, die als de vloed beweegd en omgevoerd worden met alle wind der leere door de bedriegerije der menſchen*, (waartegen hij hem uitdrukkelijk waarſchuwt in het eerſte vers des volgenden Hoofdſtuks); *maar de waarheid* (namelijk de *verborgenheid der godzaligheid*, van welke de Apostel in het volgende vers tot Timotheus ſpreekt:) *betrachtende in de liefde, opwasſen in Christus die het Hoofd is* (3). Indien nu de jeugdige Discipel aldus in de waarheid was gefundeerd, en onbewegelijk voor de bedriegerije der menſchen om listiglijk tot dwalinge te brengen, zoo kon hij *in het Huis Gods verkeeren als een pilaar en vastigheid der waarheid.* Immers, zoo luidt de belofte des gezegenden Heilands in den brief aan de getrouwe gemeente van Philadelphia: *die overwint, ik zal hem maken tot een pilaar in den Tempel mijns Gods, en hij zal niet meer daar uitgaan* (1). — Op deze wijze komt alles wel overeen: *de gemeente des levendigen Gods* is het *Huis Gods*, *gegrond op het fundament der Profeten en Apostelen*, *waarvan Jezus Christus is de uiterſte hoekſteen;* de Leeraars en Verkondigers, de Opzieners en geloofsgetuigen, zijn *de pilaren;* de enkele geloovigen de *levende ſteenen;* en *het geheele gebouw, bekwamelijk zamengevoegd zijnde, wast op tot een heiligen Tempel in den Heere;* — tot *eene woonſtede Gods in den Geest* (2).

En ziedaar de groote dwaling der Roomſche Kerk. Geen *woonſtede Gods in den Geest*, maar *een huis met handen gemaakt* is hetgeen zij zich van de Catholijke Christelijke Kerk voorſtelt. Hetgeen levendig, geestelijk, bewegelijk, vrij zich ontwikkelend, en gevormd naar *de wet des Geestes des levens* is, dat ontaardt bij haar in vaste, ijzeren, of (om zoo te ſpreken) in ſtijfbevrozene vormen, die wel ſchoon en regelmatig zijn, meer zelfs dan de levende ontwikkeling der geloovige Hervormde Kerken; maar toch niet meer dan een beeld vertoonende; een beeld, wel kunſtig gewrocht, maar — van marmer!

(1) De hier door ons gegeven vertaling en verklaring wordt ook door Prof. KIST, in zijne Prijsverhandeling *over de Christelijke Kerk op aarde*, Dl. II. bl. 59—61 (der 2de Uitgave) aangenomen, en aangedrongen uit Gal. II. vs. 9, en uit den Brief van CLEMENS ROMANUS, alwaar Jacobus en Petrus, en Petrus en Paulus, στύλοι τῆς ἀληθείας of τῆς ἐκκλησίας genoemd worden. De Hoogl. had er de plaats van Joannes (Openb. III. vs. 12) nog bij kunnen voegen. Over het *anacolouthon caſûs*: πῶς δεῖ (σε) ἀναστρέφεσθαι — στύλος κ. ἑ. leze men WINER, *Grammatik*, (3de Uitg.) S. 445, 446. De bedenking die men overigens nog zou kunnen maken, dat *verkeeren*, en een *pilaar*, ongelijkſoortige denkbeelden zijn, lost zich op door de aanmerking, dat de Apostel het beeld en de beteekende zaak in zijne gedachten als veréénzelvigt en in één ſmelt.

(2) 1 Cor. XV. vs. 58. (3) Eph. IV. vs. 14.

DE VERVULLING DES OUDEN VERBONDS DOOR HET NIEUWE, GEEN ACCOMMODATIE.

> *Novum Testamentum in Veteri latet, Vetus in Novo patet.*
>
> AUGUSTINUS.

Hetgeen onze Nederlandſche Geloofsbelijdenis van het Avondmaal des Heeren betuigt: *Wij zeggen dat men zich moet laten vergenoegen met hetgene dat Christus en zijne Apostelen ons daarvan geleerd hebben, en ſpreken gelijk zij geſproken hebben;* dit zeggen wij hun ook na omtrent het Oude Testament, 't welk wij niet anders verſtaan noch begeeren te verſtaan, dan Jezus Christus, onze eenige Heer en Meester, en zijne Apostelen die ſpraken door den Heiligen Geest, het verſtaan en uitgelegd hebben. Ziedaar het eenvoudige beginſel onzer Schriftverklaring; het Christelijke beginſel der Uitlegkunde, dat geenszins de zoogenaamde letterkunſtige en historiſche verklaring uitſluit, maar deze beide behoort te beheerſchen en te beſtemmen, wanneer de geleerde Uitlegger een Christelijk Uitlegger van Christelijke Openbaring, Christelijke Schrift en Christelijke geloofsverborgenheden zijn zal (3).

Het is zoo, men beweert, dat Christus en zijne Apostelen zich zouden hebben geſchikt naar de denkwijze en oordeelvellingen der Joden van hunne dagen. — Mocht men zich dan ook naar datgeen ſchikken, waarnaar zij zich geſchikt hebben! Weldra zou men beſpeuren dat dit niet anders dan de waarheid zelve is; en dat men Hem die de Kracht Gods en de Wijsheid Gods is, beoor-

(1) Openb. III. vs. 12. (2) Eph. II. vs. 19—22.

(3) Men zie over dit geheele onderwerp Mr. I. DA COSTA, *Voorlezingen over de Handelingen der Apostelen.* Dl. I. bl. 47—98.

deelende naar de wisselbare meeningen van den dag, zich schikt en accommodeert naar de wijsheid dezer wereld, die dwaasheid is bij God. Weldra zou men erkennen, dat het dwaze Gods wijzer is dan de menschen, en het zwakke Gods sterker dan de menschen; dat God waarachtig is en alle menschen leugenachtig, en dat één droppel van die verachte Israëlitische Schriftkennis en Schriftbevatting meer leven en levenskracht insluit, dan geheele waterstroomen van de Schriftgeleerdheid der Eeuw.

Men wil dat Christus zich in drieërlei opzicht naar menschelijke en ten deele verkeerde begrippen en inzichten zou hebben geschikt: eerst, door naar de wijze der Joden willekeurig met de Heilige Schrift om te gaan, met die gedurig en in alles te gebruiken; ten tweede, door zulk een willekeurig beroep op de profetiën, als meest dienstig was om de Joden tot het pas ontluikende en opkomende Christendom over te halen; en ten derde, door het bezigen van ongegronde begrippen en gevoelens der toenmalige Joodsche Theologie.

Wij moeten vooraf in het algemeen omtrent dit geheele onderwerp aanmerken, dat men onderscheid heeft te maken tusschen eene *accommodatie* of schikking in het wezen der zaak (*materiëel*), en in het uiterlijke of den vorm van derzelver voorstelling (*formeel*). Deze laatste is zoo weinig eene schikking naar vooroordeelen, dat zij veel meer in Christus de eigenlijke karaktertrek en het door God zelven bestemde en onderscheidende kenmerk is van Zijne afkomst uit de Israëlitische Vaderen, het Volk der verkiezing, der openbaring en werking Gods. Het Israëlitische in den vorm van 's Heeren prediking en toepassing van de Schriften, is dus te gelijk een vereischte en een kenteeken van den waren Messias. Nemen wij, tot een voorbeeld, 's Heeren onderwijzing door gelijkenissen: deze is zoo weinig eene wezenlijke *accommodatie*, dat zij veeleer de vervulling was van hetgeen de Israëlitische Profeet van zich zelven zegt, en waardoor hij zich kenteekent: ***Ik zal mijnen mond opdoen in gelijkenissen, ik zal voortbrengen dingen die verborgen waren van de grondlegging der wereld*** (1); was dit een karaktertrek der Profeten, het moest in den éénigen en grooten Profeet der Profeten in de eerste en voornaamste plaats vervuld worden. Doch dat hierbij geene schikking naar de wijze der Schriftgeleerden, maar een leering naar eigen goddelijke wijsheid en goddelijk gezag plaats had, blijkt uit hetgeen de Evangelist vroeger gezegd had: ***Hij leerde als macht hebbende, en*** NIET ***als de Schriftgeleerden*** (2). Wij besluiten dus, dat de *formele* accommodatie inderdaad geene accommodatie is, maar uitdrukking van die waarheid, dat de Christus een Israëliet is uit de Israëlieten. Doch wat de eigenlijke (*materiëele*) accommodatie aangaat, wij ontkennen volstrekt, dat de Heere en zijne Jongeren iets anders van de Joden zouden hebben aangenomen, dan hetgeen de stelligste waarheid, en dus nog voor alle volgende Eeuwen even geldig en waarachtig is; en dat, of Christus, of de Apostelen de Schrift anders zoude hebben gebezigd of uitgelegd, dan wij nog vrijheid en grond hebben die te gebruiken en te verklaren, terwijl wij integendeel veeleer onze uitlegging naar het voorbeeld der hunne behooren te vormen.

I. Wat dan het eerste stuk betreft, te weten: het *schriftgebruik*, of de gewoonte om de woorden der Heilige Schrift bij elke gelegenheid, en in toepassing op alle en allerlei voorvallen, te bezigen en aan te wenden, daarin ligt voorzeker een punt van overeenkomst tusschen den Heer en de Joden zijnes tijds; doch de grond hiervan ligt eenvoudig in die waarheid, dat zoowel de Joden, als de Heere zelf, haar erkenden als *eene lamp voor den voet, een licht op het pad* (1). De Rabbijnen mogen dikwijls de woorden der Schrift te onpas hebben aangehaald; met dat misbruik is het heilzaam gebruik in geenerlei wijze verbonden. Hij, die in de wereld komende sprak: ***Ik hebbe lust, o God, om uw welbehagen te doen, en uwe wet is in 't midden mijns ingewands***; Hij moest daarvan blijk geven door haar telkens aan te voeren en toe te passen. Er ligt daarenboven ten gronde van die herhaalde aanvoering een heilig doel. Bij het telkens hooren van geëerbiedigde woorden Gods, gevoelt men zich voortdurend als in Zijne tegenwoordigheid gebracht; elke twijfel wordt opgeheven, elke onzekerheid afgesneden, iedere waarheid op vasten grond gesteld, door het gebezigde Woord Gods; en zelfs hetgeen wel eens wordt beweert, dat de grond der aanhaling soms in gemeenschap van klanken bestaat, lost zich op in eene hoogere waarheid en wezenlijkheid, te weten in die der taal, welke haren grond heeft in het binnenste der menschelijke ziel, en waarin eene gemeenschap van klanken eene harmonie van denkbeelden vertegenwoordigt, even als de overeenkomst van woorden naar eene zamenstemming van zaken heenwijst. Een verwante klank brengt niet zelden een verwant denkbeeld mede, en de overgang op verwante denkbeelden doet de zaken veelzijdig en in verband met andere beschouwen, of herinnert aan zeer gelijkende toestanden en betrekkingen. Een voorbeeld zal dit nader ophelderen. Paulus spreekt in den Brief aan de Romeinen (Cap. VIII: vs. 36) van de verdrukkingen en vervolgingen die de geloovigen in Christus niet zouden kunnen scheiden van de liefde des Heeren; en aanstonds voegt hij daar als in éénen adem en bij wijze van tusschenrede eene plaats uit de Psalmen bij, in welke van de verdrukking en vervolging van Gods uitverkorenen in vroeger dagen wordt gesproken: ***Gelijk geschreven is*** (Psalm XLIV: vs. 23): ***Want om uwentwil worden wij den ganschen dag gedood: wij zijn geacht als schapen der slachting.*** Zonder twijfel had de Apostel deze aanhaling kunnen achterlaten zonder den zin te veranderen; en evenwel heeft zij eene ge-

(1) Matth. XIII: vs. 35. (2) Matth. VII: vs. 29.

(1) Verg. Joz. I: vs. 8. DAT HET BOEK DEZER WET NIET EN WIJKE VAN UWEN MONDE, *maar overlegt het dag en nacht opdat gij waarneemt te doen naar alles daarin geschreven is: want alsdan zult gij uwe wegen voorspoedig maken, en alsdan zult gij verstandig handelen.*

wichtige beteekenis. Het is als of de heilige man door de aanhaling der Pſalmwoorden op de verdrukkingen van vroeger Eeuwen wijzende, zeide: ***Mijne Broeders, neemt tot een exempel des lijdens en der lankmoedigheid de Profeten die in den name des Heere geſproken hebben!*** Even zoo is het gelegen met 1 Cor. I: vs. 20 verg. met Jez. XXXIII: vs. 18, en 1 Cor. II: vs. 9, alwaar de Apostel, door het bezigen der Oud-Testamentiſche woorden van Jez. LXIV: vs. 4 leert, dat even zoowel in de dagen van Oud-Israël als thans in die der vervulling, de heilgoederen van Gods verbond zeer verre het verſtand des vleeſches overſtijgen. Deze Schriftuur-vermelding bezigt doorgaans de Oud-testamentiſche woorden zonder uitdrukkelijke aanhaling, of ook wel met een enkel: *gelijk geſchreven is* (1). —

Doch ofſchoon wij hierbij alle denkbeeld van willekeur geheel uitſluiten, en overal in het Schriftgebruik van Christus en zijne Apostelen eene diepe wijsheid bewonderen, die wijsheid (dit erkennen wij gaarne) heeft in hare ſpelingen eene groote vrijheid. Hierdoor juist kenmerkt zij zich als de wijsheid Gods; gelijk de Apostel zegt: *waar de geest des Heeren is, daar is vrijheid.* Het ſpreekt van zelfs dat de angſtige bezorgdheid van eenen leerling, die beducht is van zijnen leermeester wegens eenen misſlag (*παρερμηνεία*) achterhaald te worden, bij die mannen, die met goddelijk gezag en in de volle vrijheid en betooning des Geestes ſchreven, niet gevonden wordt; even als een Zendeling, die Christus onder heilbegeerige Heidenen verkondigt, natuurlijk veel vrijer zal ſpreken dan iemand die onder opzicht van eenen hedendaagſchen Hoogleeraar predikt. De mannen Gods bezigen dus de Schrift op eene wijze, die bij bloot menſchelijke Schrijvers zinrijk maar ſtout zou genoemd worden; doch die bij hen het zegel is hunner goddelijke zending. Zij bezigen die met vrijheid, maar zonder willekeur, en de aanhalingen die men bij hen vindt getuigen ſteeds van goddelijke wijsheid, en hebben eene diepgaande beteekenis, waarvan de grond in geheel hunne verhouding tot de bedeeling des Ouden Testaments moet worden gezocht.

II. Het tweede punt waarin zich Christus en zijne Apostelen naar hunnen tijd zouden hebben gevoegd, is de *toepaſsing der Profetiën.* Men meent dat de Heere en zijne Jongeren, om de Joden des te beter te overtuigen, de vreemdſoortigſte voorſpellingen op Hem en zijn Rijk zouden aangewend hebben, om hunne hoorders door de menigte der profetiën meer te overreden dan te overtuigen, ja door de menigvuldige getuigenisſen als het ware te overſtelpen; die evenwel in hunne eigenaardige beteekenis van andere perſonen en gebeurtenisſen te verſtaan zijn. — Men vindt geleerden, die gemeend hebben dit te moeten toegeven, en alleen om de geldigheid der aanhalingen in het Nieuwe Testament te redden, bij alle deze Oud-Testamentiſche Voorzeggingen, omtrent welke zij in het algemeen en zonder uitzondering hadden toegegeven dat zij in de eerſte plaats op vroegere perſonen en zaken ſloegen, een dieperen zin aan te nemen, welke dan door de heilige Mannen des Nieuwen Verbonds zoude geopend zijn geworden. Doch het ſtrijdt tegen de kennelijke leer des Nieuwen Testaments om nergens in het Oude rechtſtreekſche of onmiddelijke voorſpellingen op den Heere en zijn Rijk te erkennen, en dus moet ook deze wijze van uitleggen, voor een groot gedeelte althans, vervallen.

Naar onze innige overtuiging vordert ons aangenomen beginſel van volſtrekte en onvoorwaardelijke onderwerping aan het gezag der Heilige Schrift ſlechts ééne onderſcheiding; namelijk die van *rechtſtreekſche* of onmiddelijke, en van middelijke of *voorbeeldige* vervulling. Van beide zullen wij hier onderſcheidenlijk trachten te ſpreken.

Het Oude Testament is in zijn geheel ééne groote profetie, op Christus ziende. Niets kan er uit worden opgenomen dat met het geheel in eenig verband ſtaat, of het heeft ook tevens deel aan die profetiſche Natuur. De Wet ſpreekt van Hem; de Profeten getuigen van Hem; de Pſalmen ſchilderen Hem. In den perſoon aller Profeten ſtaat zijne beeldtenis uitgedrukt; bij alle priesterlijk bedrijf ligt de voorſtelling van zijn verzoenend lijden en ſterven ten gronde; in elke koninklijke heerſchappij onder Gods volk is de voorſpiegeling van zijn Rijk zichtbaar. Elke lijder onder de Heilige mannen had eene gemeenſchap aan het lijden van Christus; ieder overwinnaar vertoonde het voorſpel van zijn zegepraal, en de overwonnenen waren de panden en waarteekenen dat men eenmaal de grenzen zijns Rijks zoude zien uitgebreid tot aan de einden der aarde. Omdat alles onder de Oude bedeeling beſtond ***om Hem***, daarom ſloeg ook alles ***op Hem.*** ***Gode zijn alle zijne werken van eeuwigheid bekend;*** doch zij worden aan zijne Kerk ſlechts allengkens kenbaar, naar gelang van de ontwikkeling der tijden. Gelijk in elke afvallende bloem het zaad verborgen is, dat haar natuur en geſlacht behoudt, en bij de verdorring overblijft, zoo bleef bij het afſterven van het menſchelijke in ieder voorbeeld, het ***wezen***, hetwelk was Christus, onverderfelijk voor het geloofsoog achter. Zoo was, bij voorbeeld, het akkerwerk voor Israël verbonden aan het bezit van het Land der belofte; maar een hooger akkerwerk was daarachter, als ware het, verborgen; en hiervan bleef zoo menige bepaling des goddelijken Wetgevers geldig, ook waar de geloovigen, als Eliza, os en ploegſtaart voor het werk des Heeren verlaten hadden: zoo als bij die bekende plaats: ***Eenen dorſchenden os zult Gij niet muilbanden. — Zorgt ook God voor de osſen*** (vraagt de Apostel), ***of zegt hij dit ganſchelijk om uwent-***

(1) In eene overigens belangrijke en allezins lezenswaardige Prijsverhandeling *Over de regelen, volgens welke uit het gebruik 't welk Jezus en de Apostelen van verſcheidene plaatsen des O. T. gemaakt hebben, de ware meening dier plaatſen bepaald wordt.* (Amſt. 1805) heeſt de Eerw. Heer OVERDORP, ofſchoon in het algemeen de Accommodatieleer verwerpende, echter (bl. 144—146) ſommige plaatſen opgegeven, waaromtrent hij die eenigermate toegeeſt. Die plaatſen behooren *of* tot het hier door ons opgegevene gebruik van ſchriftuurlijke taal, *of* moeten uit den dieper gevatten zin der Schrift worden verklaard, en behelzen alsdan geene *accommodatie* maar eene *applicatie* van het profetiſche woord.

wil (1)? Immers van hen zegt dezelfde Apostel: *Gods akkerwerk*, *Gods gebouw zijt gij* (2); en zoude men dan mogen aannemen, dat die God, die in de Natuur alles voor zijne beſtemming verordende, in het woord zijnes monds dit gebruik voor de *laatſte dagen*, die van de algemeene Evangelieverkondiging, niet vooraf bereid had (3)? Boven alle andere afſchaduwingen en voorbeelden intusſchen, was dat Israël, hetwelk (bij kindsaanneming) Gods eerstgeboren Zoon was, beſtemd om de uitbeelding en vooraſſchaduwing van Gods eeniggeboren Zoon te worden, die de Eerstgeborene van alle ſchepſelen is, en eenmaal in de volheid des tijds moest verſchijnen. In *Hem* werd *vervuld* hetgene van *genen* ſlechts bij voorraad kon gezegd worden; vervuld, hetgeen Hij moest wezen in gelijkvormigheid met zijn volk, *opdat Hij zijne broederen in alles zoude gelijk worden uitgenomen de zonde.* Daarom zegt de Apostel-Evangelist met volle waarheid, dat in de vlucht van Maria en Jozef met het kind *vervuld* werd hetgeen de Profeet ſprak van Israël: *Uit Egypte heb ik mijnen Zone geroepen* (4). Het was van dat woord op tweederlei wijze de vervulling: vooreerst omdat Jezus zijnen broederen, zijn volk moest gelijk worden, ook daarin, dat Hij in het Land der beloſte niet mocht wonen, dan na in hetzelve te zijn ingebracht uit een vreemd en Heidensch gebied; ten andere, omdat Israël, Gods Zoon eerst in wezenlijkheid werd door de verſchijning van Hem, die alleen Gods eigen, natuurlijke Zoon is. — En wordt deze lotbeſtemming (ten voornaamſte in Christus vervuld) niet nog dagelijks in de zijnen volbracht, die in het gebied zijner gemeente niet worden ingelijfd dan door overbrenging van uit het onheilig gebied der wereld die in het booze ligt? — Christus moest dus om dezelfde reden en op dezelfde wijze naar het woord der profetie uit Egypte geroepen worden, als Hij naar het gebod der Wet: *een knechtken van acht dagen zal den Heere beſneden worden*, de beſnijdenis moest deelachtig zijn. Het is alles vervulling van het woord der Wet en der Profeten!

Ziedaar de profetiſche natuur van geheel de Oude bedeeling. Uit dezen bodem ontſpruiten, uit deze voorbereiding ontwikkelen zich, tweederlei ſoort van vervulde profetiën (5). Er is in eerſte plaats een aantal profetiën, die als zoo vele bergtoppen boven lagere velden en heuvelen uitſteken, en daarom dan ook dat onderſcheidend kenmerk (volgens de leer des N. V.) hebben, dat zij van niemand anders, zelfs niet in flaauweren zin kunnen of mogen verſtaan worden, dan van JEZUS CHRISTUS. Een voorbeeld hiervan heeft men in den zestienden Pſalm, van welken Petrus op den grooten Pinkſterdag door den Heiligen Geest uitdrukkelijk vermeldt en bewijst, dat hij geenszins van David, die hem gemaakt heeft, maar alleen en uitſluitend van den Heere Christus kan en mag verſtaan worden, zoodat hier, onzes inziens, met geene mogelijkheid, behoudens den verſchuldigden eerbied voor het Woord Gods, aan iets anders dan aan eene uitſluitende vervulling in Christus kan gedacht worden. Even zoo is het met den honderd en tienden Pſalm geſteld, als welken Christus, tegen de Schriftgeleerden ſprekende, uitſluitend op den Mesſias toepast; met den tweeden, welken de Apostelen van de geboorte en opſtanding van Gods Zoon verklaren; met den vijf en veertigſten, waar de Mesſias uitdrukkelijk God genoemd wordt; met de profetie van Micha, waarin van zijne eeuwige geboorte wordt geſproken, en andere meer.

Doch er zijn, behalven deze plaatſen die wij onmiddelijk op den Heere betrekken, nog menigvuldige plaatſen, die meer middelijk op Hem zien, en waarvan de Apostelen niet leeren dat de profetie uitſluitend in den Heere vervuld is, maar middelijk, zoodat dezelve niet op Hem alleen ſtaat, maar evenwel, zonder Hem in het oog te houden niet in hare volheid kan worden verſtaan. Hiervan vindt men het voorbeeld in den achtſten Pſalm. Paulus (Hebr. II: vs. 5) beweert niet, dat hier uitſluitend van den Christus wordt geſproken; maar, ten gronde leggende, dat het van den mensch, (wiens vleesch en bloed Christus had aangenomen) gezegd wordt: *Wat is de mensch, dat Gij zijner gedenkt, en de Zone des menſchen dat Gij hem bezoekt?* gaat hij voort, en bewijst, dat hetgene verder gezegd wordt niet anders dan van den herſtelden mensch kon gezegd worden, en wederom van dezen alleen geldig is in Hem, die het Hoofd is der nieuwe menschheid, den tweeden Adam, haar Hoofd, en Voorganger, en Leidsman ter zaligheid, Jezus Christus. En in deze ſoort van Profetiën wordt het naaste voorwerp met de groote vervulling doorgaans vereenzelvigd, in het bijzonder wanneer er buitendien door de éénheid van voor- en nageſlacht eene gemeenſchap, op wezenlijke éénheid gegrond, aanwezig is, zoo als tusſchen

(1) 1 Cor. IX: vs. 9. (2) 1 Cor. III: vs. 9.

(3) Wij kunnen ons niet onthouden hieromtrent uit het ſtraks nader aan te halen Vertoog van Prof. THOLUCK, eene der ſchoonſte plaatſen mede te deelen. »Gleichwie dem Bewuſstſeyn des religiöſen Menſchen in der Natur Gottes Walten überall erſcheint, da aber, wo einerſeits ſeinem beſchränkten Blicke der Zuſamenhang zwiſchen Urſache und Würkung ſich verdeckt, und andererſeits der teleologiſche Moment vorzugsweiſe hervortritt, ſo geſchicht es auch in der Geſchichte. Natur und Geſchichte haben ihre lichte Stellen, wo man den hinter dem Vorhange waltenden Geist beſonders anſichtig wird. Und ſo meinen wir denn, wird auch bei den Aposteln das Bewuſstſeyn einer göttlichen Intention bey den typiſchen Parallelen mehr oder weniger hervorgetreten ſeyn, je nachdem die Gegenſtände der Uebereinſtimmung bedeutungsvoller, der weiſe Endzweck augenſcheinlicher, der Zuſammenhang von Urſache und Würkung aber verborgener waren. So wie wir indeſs den Alltäglichkeiten der Natur gegenüber, am Ende ſagen: *Es ist alles Wunder!* ebenſo den Zufälligkeiten der Geſchichte gegenüber: *Es ist Alles Abſicht!"* —

(4) Matth. II: vs. 21.

(5) Omtrent deze ontwikkeling vindt men een ſchoone opmerking bij Dr. THOLUCK, in zijne eerſte Bijlage op den onlangs uitgekomen *Kommentar zum Briefe an die Hebräer*, S. 14. »Israël in allen ſeinen Inſtitutionen und in ſeiner Geſchichte ist eine Weisſagung auf die Zukunft, und wo die einzelnen Propheten weisſagen, da hat der Weisſagende Geist, der in der Subſtantz des Volkes lebt, ſich ſelbst zuſammengefaſst; gleichwie bei einem geistreichen Schriftſteller ſeine einzelnen grosſen Gedanken wie Liliën auf dem Wasſerſpiegel boden- und wurzellos dazuſtehen ſcheinen, und dennoch von einem gemeinſamen Boden getragen werden; ſo ſind auch die einzelnen Propheten des Volkes Gottes nicht als ſporadiſche Manifestationen des göttlichen Geistes aufzufasſen, ſondern wurzeln in einem gemeinſamen Boden, nämlich in der weisſagenden Subſtanz des Volkes ſelbst und ſeiner Anſtalten."

Adam, Abraham, Juda, David en Salomo, met Christus. Daarom fpreken alleen deze perfonen, wanneer zij den Christus fprekende invoeren, in den eerften perfoon, terwijl een Bileam, Micha, Habakuk, Zacharia en Maleachi Hem fteeds in den derden perfoon doen optreden (1). Daarom wordt bij de aanhaling van Davids profetiën met uitdrukkelijke woorden herinnerd: *dat hij wist, dat God hem met eede gezworen had, dat hij uit de vrucht zijner lenden, zooveel het vleesch aangaat, den Christus verwekken zoude;* terwijl van de overige Profeten, of van de Zienders in het algemeen, gezegd wordt, *dat zij gefproken hebben van de genade aan ons gefchied.*

Het blijkt dus duidelijk, dat alle deze toepasfingen, offchoon behoorende tot de middelijke vervullingen, niettemin gegrond zijn, en geenszins als willekeurig kunnen befchouwd worden. Zij ftaan met dat *profetifche woord*, dat (volgens de uitfpraak des Apostels) *zeer vast* is, in het onverbrekelijkfte verband; zij zijn een gewichtig gedeelte van die *Schrift, die*, naar het Woord van den Zaligmaker, *niet kan gebroken worden;* en het ftaat vast, dat Hij, *in wiens mond geen bedrog gevonden werd*, dat onveranderlijk karakter zijner Godheid, van (even als de Vader) *niet te kunnen liegen*, in geen enkele beziging of aanhaling ook zelfs der vroegere Profeten, immer verloochend heeft. Het geldt ook van die getuigenisfen des Ouden Verbonds, welke in het Nieuwe worden uitgelegd en toegepast, en van de wijze waarop zij worden gebezigd: *eerder zal hemel en aarde voorbijgaan, dan dat een titel of jota derzelve valle;* want onze Heer getuigt het met de hoogfte waarheid van zich zelven, en blijft fteeds aan die getuigenis getrouw: *Meent niet dat ik gekomen ben om de Wet of de Profeten te ontbinden: ik ben niet gekomen om die te ontbinden, maar te vervullen.*

III. Eindelijk zoude zich onze Heer gefchikt hebben in zijne leer- en handelwijze, en de Apostelen in hunne prediking, naar onderfcheidene begrippen en vooroordeelen der Joodfche Theologie, waaromtrent men voorgeeft, in onze dagen door meerdere verlichting beter inzichten te hebben gewonnen. Christus (meent men) zoude zich voorloopig te vreden hebben gehouden met de heilsleere te verkondigen, te lijden en te fterven, aan latere tijden overlatende om allengs de Joodfche vooroordeelen, die Hij zelf en de zijnen nog fteeds eerbiedigden, geheel uit den weg te ruimen. — In den grond valsch noemen wij deze beweerden, ja ten hoogfte onteerend en beleedigend voor 's Heilands goddelijk gezag; en benevens derzelver valschheid, hoogstbekrompen en eenzijdig, omdat niets kinderachtiger is, dan alle vroeger tijden en volken naar den maatftaf der vooroordeelen van zijne eigene dagen te meten en te waarderen. Daarenboven is het ongerijmd te meenen, dat de Heere zich door de bewuste gevoelens aan te nemen, meerder ingang bij de Joden van zijne dagen zou hebben verfchaft. Indien de Socinusfen, de Bekkers, de Semlers, de Konijnenburgen recht hadden, dan had onze Heer eenen veel korteren weg kunnen kiezen, dan om het aan de Wijzen der achttiende Eeuw over te laten, zulke wanbegrippen na een omweg van zoo vele Eeuwen eindelijk in eigen kracht en met menfchelijke middelen uit te roeien. Dan had onze Heer flechts de zijde der Sadduceën te kiezen gehad, en dezen zouden zich zeer wel met zijne leer verdragen hebben. Doch anders en hooger was het doel van Hem, die *de Weg, de Waarheid en het Leven* is, die zeggen kon en mocht: *Alle redenen mijnes monds zijn in gerechtigheid, daar is niets verdraaids nochte verkeerds in; zij zijn alle recht voor dengene die verftandig is, en rechtmatig voor degenen die wetenfchap vinden;* en die vrijmoedig al zijne vijanden (ook de Sadduceën) kon oproepen om Hem te overtuigen van dwaling (1). — Het is er dus zoo ver van af, als of wij hier eenige fchikking naar dwaalbegrippen zouden erkennen of toeftemmen, dat wij integendeel ten ftelligfte vasthouden, dat de hedendaagfche Godgeleerdheid in alle die punten dwaalt, in welke zij afwijkt van de door onzen Heer en zijne Discipelen erkende en voor waarachtig aangenomene begrippen der Israëlitifche Theologie; en wij zijn overtuigd dat, zoo er nog wezenlijke vorderingen voor echte Godgeleerdheid te maken zijn, de voornaamfte zal moeten beftaan in den vollediger terugkeer tot dat echt Israëlitifche, hetwelk in onzen Heere Jezus Christus zijne hoogfte volmaaktheid vertoont (2). Wij willen, om ook hieromtrent in eenige bijzonderheden te treden, drie onderwerpen opgeven, omtrent welke de Heer kennelijk zamenftemt met de denkbeelden der Joodfche Godgeleerdheid; en in welke wij dan ook vasthouden dat deze de waarheid bevat, en gegrond is op de Openbaring Gods in de Natuur en de Schrift: te weten, de begrippen omtrent God en de geestenwereld; die omtrent Priesterfchap en verzoening; en eindelijk, aangaande het Koningrijk des Heeren.

1. In een vorig Opftel, *over de dienst des levenden Gods als tegengefteld aan afgoderij en valsch Christendom*, is aangetoond, dat de erkentenis van den levenden God bij de Joden het beginfel van alle waarachtige Godsdienst is. Het is bekend, dat het geloof van de opftanding der dooden bij hen op die erkentenis rust; en wij zien den Heer dan ook op dezen zelfden grond het eeuwige leven der Aartsvaderen (en met hen van alle ware geloovigen) tegen de Sadduceën bewijzen (3). Het is bekend, dat de Joden nevens den onzichtbaren JEHOVAH, het WOORD des Heeren, en de SCHECHINAH erkenden; en ook hierop fteunt wederom de voorftel-

(1) Deze opmerking lijdt eenige uitzonderingen, van welke evenwel ook reden kan gegeven worden; doch de behandeling derzelve zoude hier te veel in het bijzondere treden.

(1) Joann. VIII: vs. 46. Gr. *Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας;*

(2) Paulus noemt het zeer eigenaardig (Rom. XI: vs. 17) *de vettigheid des olijfbooms.* Hoe zeer fteekt daarbij de dorheid en fchraalheid des *wilden olijfbooms* van een heidensch Rationalismus af! De takken onzer hedendaagfche Theologie zouden andere vruchten geven dan zij dragen, zoo zij op den goeden olijfboom ingeënt waren.

(3) Matth. XXII: vs. 32.

ling van HET WOORD en van den HEILIGEN GEEST in het Nieuw Verbond. Het is bekend, dat de leer van het beſtaan en de werking der Engelen en booze geesten een voornaam ſtuk der Joodſche Godsdienstleer uitmaakte; en ook hier wederom volgt de leer en handelwijs des Heeren en zijner Jongeren deze gevoelens. Ligt de grond daarvan nu in eenige toegeving aan de dwaling? Dat zij verre! Op alle deze punten waren de Joodſche denkbeelden waarachtig, en het is verduistering des verſtands in plaats van verlichting dat men die heeft laten varen.

In een vorig Opſtel *over Bekkers Betooverde Wereld* hebben wij reeds in eenige bijzonderheden aangewezen hoe de denkwijze der Joden omtrent het beſtaan en de werkingen, vooral ook der booze geesten, op de onfeilbare uitſpraken en getuigeniſſen des Ouden Testaments gegrond, en dus waarachtig zijn. Wij willen er hier nog eene enkele bijzonderheid bijvoegen. Wij zagen, dat de opvatting der veld- en bosch-duivelen (שעירים) als werkelijke booze geesten, offchoon zij door de hedendaagſche uitleggers meestal als een Joodsch bijgeloof wordt verworpen, in de getuigeniſſen der H. Schrift haren grond heeft (1). En inderdaad, ziet men niet den Apostel Joannes in zijne Openbaring, hetgeen Jezaias van die bosch- en veld-duivelen, als *huppelende in de woeste plaatſen* (2) gezegd heeft, overnemen en voorzeggen omtrent den nog toekomſtigen val van Babel, 't welk hij voorſtelt, als geworden *eene woonſtede der duivelen, en eene bewaarplaatſe van alle onreine geesten en van alle onrein en hatelijk gevogelte* (3)? en onze Heere zelve heeft eene ganſche voorſtelling van de handelwijze der booze geesten met den moedwilligen en onbekeerlijken mensch, die geheel en al op deze denkbeelden gegrond is, en daarom dan ook door Neologen en Rationalisten verworpen of verdraaid, en zelfs door welgezinden niet zelden als eene bloote gelijkenis beſchouwd wordt: *Wanneer de onreine geest van den menſche uitgegaan is, zoo gaat hij door dorre plaatſen, zoekende ruste en hij vindt ze niet. Dan zegt hij: ik zal wederkeeren in mijn huis van waar ik uitgegaan ben; en komende vindt hij het ledig, met bezemen gekeerd en verſierd. Dan gaat hij henen en neemt met zich zeven andere geesten, boozer dan hij zelve, en ingegaan zijnde wonen ze aldaar, en het laatſte van dien zelven menſche wordt erger dan het eerſte* (4). Wanneer men deze plaats geheel oneigenlijk opvat, dan zien wij niet, waarom men de woorden van den Apostel: *Uwe tegenpartij*

(1) Zeer juist zegt daarom RICHTER in zijne onlangs uitgegevene Bijbelverklaring, op Levit. XVII. vs. 7. »Alle gebildete wie ungebildete Völker haben je und je an ſolche Lösen Geister geglaubt. Die Griechen und Römer nannten ſie *Satyri*, *Fauni*, u. s. w. — Gott, der in Seinem Worte nicht den Irrthum beſtätigt, ſondern die Wahrheit lehrt, die man demüthig lernen, nicht bekritteln ſoll, ſagt nur, daſs die Verehrung und Verſöhnung ſolcher böſen Geister ein Greuel ist, und darin tritt Gottes Wort recht allem Aberglauben entgegen. Der Gläubige ſoll ſich vor ſolchen böſen Geistern nicht fürchten oder grauen, nach Deut. XXXII. vs. 17. im Ebr."

(2) Jer. XIII. vs. 21 en XXXIV. vs. 14. (3) Openb. XVIII. vs. 2.

(4) Matth. XII. vs. 40—45.

de Duivel gaat om als een brieſchende leeuw, zoekende wien hij zoude mogen verſlinden, niet mede als een bloote leenſpreuk of gelijkenis zoude opvatten, gelijk dan ook met eene getrouwe conſequentie door alle Rationalistiſche Schriftverklaarders in oefening wordt gebracht.

Zou men, om zulke verklaringen van die Godsgetuigen, die waarlijk door den Geest Gods in de diepten van het geestenrijk waren ingeleid, met reden te kunnen logenſtraffen, niet zelf eene meerdere gemeenſchap, en daarop gegronde bekendheid met dat onzichtbare Rijk moeten bewijzen? of is de kennis der ware of vermeende vorderingen onzer Eeuw genoegzaam, om daardoor ontſlagen te zijn van den last om zijne beweerden behoorlijk te bewijzen? Wij herhalen het dus nog eens: de Joodſche denkbeelden omtrent God en het geestenrijk, die in het N. T. bekrachtigd en als het ware bezegeld worden, wegen bij ons oneindig zwaarder, dan de zichzelve vernietigende begrippen van den Geest der Eeuw.

2. De denkbeelden omtrent Verzoening en Voldoening in het Nieuwe Verbond ſtemmen zamen met de gevoelens der Joden omtrent de verzoening van Gods gramſchap door een heilig priesterſchap en eene volmaakte offerande. Het ongeloof beſchuldigt die Joodſche gevoelens als verwant aan die van het blinde Heidendom, dat in afſchuwelijk bijgeloof van eene vertoornde Godheid droomde die verzoend moest worden door bloed. De zamenſtemming tusſchen de Apostoliſche verzoeningsleer en die der Joden (dit geven wij wederom gaarne toe) is bewezen. Doch juist daarom erkennen wij de laatſte als gegrond en waarachtig, gelijk zij dan ook, in hare zuiverheid, op het woord van Mozes en de Profeten ſteunende, en als zoodanig de grondzuil van het Evangelie onzer behoudenis is (1); en het ſtaat bij ons vast, dat deswege eene conſequente verwerping dier zoogezegde oude Joodſche vooroordeelen, noodwendig tot eene geheel Rationalistiſche ontzenuwing der Christelijke Openbaring moet geleiden.

3. Ten ſlotte zien wij ook in het Nieuwe Testament de leer der Joden omtrent het Koningrijk des Heeren, als waarachtig erkend en bekrachtigd. Dat Rijk zou, volgens de Joden, beſtaan in *de wederoprichting van het Koningrijk aan Israël* (2). Indien er zulk eene herſtelling van Davids troon voor Israël niet te wachten ware, zou zich onze Heer naar de vooroordeelen der Joden geſchikt hebben, door, in plaats van het geheele denkbeeld tegen te ſpreken, op andere *tijden en gelegenheden* te wijzen. Doch hier was geene accommodatie. De Heere wist dat Hem de heerſchappij van Davids Huis was toegezegd door alle de Profeten die van Hem geprofeteerd hebben; maar eerst moest Hij lijden en ſterven, en ALZOO in zijne heerlijkheid ingaan. Eerst moet ook Israël den langzamen dood der verſtrooijing

(1) Men zie het Opſtel in het II[de] Deel dezer *Stemmen*, bl. 113—116 geplaatst *Over de verzoening;* en het 3de Art. over *den Brief aan de Hebreen*, Dl. IV. bl. 269—273. (2) Hand. I. vs. 4.

ſterven, om ALZOO, wanneer *de tijden der Heidenen vervuld zullen zijn*, nadat zij *vele dagen zijn blijven zitten zonder Koning en zonder Vorst, en zonder offer en zonder opgericht beeld, en zonder Ephod en zonder Teraphim*; in het laatſte der dagen *zich te bekeeren, en te zoeken den Heere hunnen God, en David hunnen Koning* (1). Op die verwachtingen immers ſlaan alle de uitzichten, geopend in het Boek van Joannes Openbaring; de profetiën van dien Apostel op Patmos, die de wederkomst des Heeren zag in den Geest, niet om zich te ſchikken naar de dwalingen van anderen, maar om voor anderen een licht te ontſteken, ſchijnende in de duisternis, *tot dat de dag aanlichte en de morgenſter opga in onze harten* (2).

Wij zien dus in de vervulling van het Oude Verbond door het Nieuwe nergens eene accommodatie, door menſchen willekeurig aangebracht, maar waarheden door den Heiligen Geest verzegeld; een leidſtar in het lezen van de orakelrollen der Zienders van den ouden dag, een licht in de duisternis die onze rede overdekt. Eene hoogere en geestelijker eenheid dan ooit aan eenig menſchelijk ſtelſel kan eigen zijn, verbindt de onderſcheidene deelen der Schrift op zulk eene verborgene maar heerlijke wijze in Christus, die het groote middenpunt van dien cirkel is, dat de heilige Mannen, door den Geest Gods gedreven, haar op de onderſcheidenſte wijze kunnen toepasſen, buiten eenige willekeur, en tot opheldering van de eene plaats door de andere, alles met het uitzicht op dien grooten Hoekſteen, die door de menſchen wel wordt verworpen, maar bij God uitverkoren en dierbaar is. De Heer opene door zijne genade onze oogen, zoodat wij zijn woord in dat licht, zonder eigenwillige opvatting, maar met de diepſte onderwerping aan de getuigenisſen des Geestes lezen, opdat het ons zijn moge eene reuk des levens ten leven, eene kracht Gods tot zaligheid. Amen!

(1) Hoz. III. vs. 4, 5.

(2) 2 Pet. I. vs. 20.

DE JODEN VAN SPANJE EN PORTUGAL IN NEDERLAND.

(Vervolg en ſlot van bladz. 44.)

De eerſte melding van Joden hier uit Spanje voortvluchtig, ontmoeten wij in onze Zuidelijke Nederlanden. Dadelijk nadat de dood van Koning Ferdinand zijnen kleinzoon Karel van Oostenrijk in het bezit van alle de Spaanſche Staten gebracht had (a°. 1526), vervoegden zich eenige uitgewekene Joden tot den jeugdigen Vorst, daar hij zich nog in Vlaanderen ophield, en boden hem aanzienlijke geldſommen aan voor de herſtelling hunner natie en vrijheid van Godsdienst in het Koninkrijk. Doch de Cardinaal Ximenes wist te bewerken dat aan dit voorſtel geen gevolg gegeven werd. In 1549 vinden wij voorts het verblijf in de Nederlanden herhaalde malen bij ſtrenge Placaten ontzegd aan de *Nieuwe Christenen*, dat is, Joden uit het Spaanſche Schier-eiland herwaarts geweken (1). Bij den aanvang der beroerten intusſchen bevond zich te Antwerpen, onder anderen, die zoo verſchillend beoordeelde Don Joſeph Miquez (bij de Joden *Nasſi* genaamd), welke de Regering van Antwerpen op een machtigen onderſtand uit Turkije dorst te doen hopen, en later, te Conſtantinopel gevestigd, aldaar den Sultan zocht te bewegen, om den Koning van Spanje in het kort zoo veel werks te verſchaffen, dat hij aan de Nederlanden ter naauwernood zoude kunnen denken (2). Wij zullen later gelegenheid hebben te doen zien, hoe de uitgewekene Joden in Holland, wel verre van tegen hun voormalig Vaderland zulke bitterheid te koesteren, zich veeleer bevlijtigden den band van vrede en bondgenootſchap tusſchen dit en de Vereenigde Nederlanden op velerlei wijze aan te knoopen en te bevestigen. Zoo lang de tachtigjarige oorlog nog blaakte, werd het eenen Benveniste door een zijner Spaanſche geloofsgenooten veeleer tot een blaam aangerekend, dat hij op de Nederlandſche vloot gediend, en tegen den Admiraal Oquendo mede de wapenen gevoerd had (3).

Intusſchen hebben ook, nog zeer langen tijd na de beſliste ſcheiding tusſchen de Spaanſche en de Vrije Nederlanden, en als voorlang reeds de Joden in laatstgemelde Gewesten gezeten waren en bloeiden, *Nieuwe Christenen* te Brusſel en Antwerpen gewoond, op denzelfden voet nagenoeg als in Spanje, van waar zij afkomſtig waren; dat is, met zorgvuldige geheimhouding hunner Joodſche Godsdienst, onder beſcherming hunner Spaanſche namen, familiebetrekkingen, of ook bedieningen. Zoo vinden wij b. v. den Markies van Montfoort, Don Francisco de Silva y Solis, in de tweede helft der zestiende Eeuw Kapitein en Admiraal van de Schelde, onder de uitgewekene Spaanſche Israëlieten opgenoemd in eene (ten jare 1809 te Amſterdam (4) uitgegevene) *Aanmoediging aan de Hollandſche Israëlieten tot het betreden van de voor hun geopende loopbaan van den krijgsdienst.* Of deze Edelman zelve immer, hetzij in het geheim, of meer openbaar, het Jodendom toegedaan geweest zij, blijkt ons niet genoegzaam van elders (5). Doch van andere leden van zijn geſlacht en maagſchap blijkt dit overvloedig uit de registers en jaarboeken

(1) WAGENAAR, B. XIX. § 23.

(2) HAMELSVELD, *Geſchiedenis der Joden*, bladz. 359. Men zie voorts dezen Don Joſeph Nasſi tegen STRADA (Dec. I. Lib. V. *de Bello Belgico*) verdedigd door JOST, *Geſchichte der Israëliten.* Th. VIII. S. 91 en 92.

(3) MIGUEL DE BARRIOS, in een *Soneto* aan Samuël Benveniste, die met een Hollandſchen brander het ſchip *Thereſia* van de Spaanſche vloot in den brand ſtak: *Geen Hebreër*, zegt hij daarin, *die in Spanje geboren is, moest tegen zijn vaderland zulk een geweld* (arrojo) *gebruiken, hoe zeer hem dat vaderland van zich ſtoot* (arroja) *en aan de ellende ten prooi geeft.*

(4) Bij Belinfante en Comp.

(5) Het eerſte zoude men evenwel mogen opmaken uit een Spaansch Sonnet, door den ſtraks gemelden de Barrios gericht aan zekeren *Cavallero* (dien hij met de namen van *Francisco* en *Silva* aanſpreekt), om hem te bewegen, dat hij *de ijdelheid der wereld* voor *de zekerheid van den weg* verlate. Zie des Dichters *Aumento de Israël*, p. 5.

der Portugeesche Synagogen van Amsterdam en Naarden. Zijn zoon zelve onderging de besnijdenis hier ter stede (aº. 1697), en droeg zedert (naar de wijze der Portugeesche Joden) onverschillig den Hebreeuwschen voornaam *Abraham*, of den Spaanschen *Don Antonio*. De Schrijver van dit Artikel heeft nog afstammelingen van dit geslacht (in zeer vervallenen toestand) hier te lande gekend, en langen tijd in handen gehad een prachtig Charter van Keizer Leopold, ten behoeve van voormelden Don Francisco, waarbij, ter erkentenis van zijn gewichtig deel in de voordeelen (aº. 1675) door de Keizerlijke troepen op den Hertog de Créqui behaald, aan hem en zijne nakomelingen den titel van Markies van Montfoort, Graven en Gravinnen van Monsant, met onderscheiden Vorstelijke voorrechten wordt verleend. Te gelijk wordt in dat stuk uitvoerig vermeld zijne afkomst van het doorluchtig Huis der Silva's, uit hetwelk in Spanje, onder anderen, de Hertogen van Pastraña, in Portugal de Graven van Aveiras en anderen, gesproten zijn (1).

Dit geslacht was intusschen op verre na het eenige niet onder de uitgewekenen, hetwelk op hoogen zuidelijken adel aanspraak mocht maken. De geslachttafelen van de meeste hunner aanzienlijke familiën hier te lande leverden het vreemde tafereel op eener veelvuldige gemeenschap van afstamming en vermaagschapping tusschen Spaansche of Portugeesche Grandes, Bisschoppen en Aartbisschoppen, Inquisiteurs zelfs, om niet te spreken van talrijke kloosterlingen, en vele in Holland gevestigde, of op de *autos da fè* van Madrid, Sevilla, Valladolid, Lissabon, en Goa, om hun geloof verbrande Israëlieten. Men kent daaromtrent het getuigenis, onder vele anderen, van Orobio in de twistschriften tusschen dezen Joodschen Geleerde en den Remonstrantschen Professor Van Limborch gewisseld (2). Van de geslachten, wier takken in de beide landen, en in de beide onderscheidene Godsdiensten met den meesten bloei of glans van naam zich hebben uitgebreid, zij het hier genoeg die der Osorio's, Pereira's, Teixeira's, Lopes Suasso's, Ximenes, Salvadors, Franco Mendes, de Castro's, de Pinto's, genoemd te hebben. Z. M. de Koning heeft, eenige jaren geleden, zommige dier Joodsche Portugeesche familiën in den adel der Nederlanden opgenomen.

Doch gelijk zich enkele vooral *Spaansche* uitgewekenen uit de Zuidelijke Nederlanden van tijd tot tijd herwaarts begaven, om de voorvaderlijke Godsdienst vrij te mogen oefenen; zoo zijn van *Portugal* verre de meeste onmiddelijk uit de havens van Lissabon en Oporto hier aangekomen; en wel de allereersten (hetgeen in verband met de Geschiedenis der kerkhervorming hier te lande geen onbelangrijke zamentreffing schijnt) over Embden. In die stad lezen wij, dat omstreeks het jaar 1593 een tiental Joden van het geslacht der Homems, en Lopes Pereira's uit Portugal aankwamen; en aldaar met eenen Hoogduitschen Rabbijn, Uri Levi genaamd, in kennis geraakten, die hen naar Amsterdam verzelde, en de mannen besneed; ter gedachtenis waarvan de nakomelingen van dezen Rabbijn steeds tot de Portugeesche Gemeente hier te lande gerekend zijn. Dat deze eerste aankomst te recht tusschen 1590 en 1595 gesteld wordt, en niet eerst in 1604 (gelijk zommigen schrijven) kan plaats gehad hebben, blijkt uit de niet betwijfelde bijzonderheid, dat reeds ten jare 1595 de Joden te Amsterdam hunnen Grooten Verzoendag houdende, overvallen werden door den Schout, die hunne vergadering voor eene geheime Roomsch-Catholijke hield, doch vervolgens, beter onderricht zijnde, hen ongestoord liet voortgaan (1). Voorts komen alle de Boeken en Registers der Portugeezen hier te lande overeen, dat hunne eerste Synagoge gesticht is ten jare 1598 alhier; tien jaren later vorderde het toenemende getal der leden de oprichting van een tweede, en in 1618 van een derde. In 1639 werden deze drie Synagogen met elkander vereenigd tot ééne, voortaan onverdeelde Gemeente, die bij wederom toegenomene uitbreiding in aantal en bloei harer leden, in 1670 dat schoone Kerkgebouw stichtte, op het Plein tusschen de Muiderstraat en Muidergracht.

Intusschen ging de nederzetting en burgerlijke vestiging der Joden te Amsterdam niet op eens, noch zonder moeijelijkheden haren gang. Ten jare 1612, schoon hun in dat jaar reeds tien beëedigde Makelaars van hunne natie waren toegestaan, stiet zich evenwel de Wethouderschap aan de *openbare* oefening hunner Godsdienst, die dan ook verboden, maar reeds ten jare 1619 weder hersteld werd. De Hoogduitsche, die insgelijks zedert lang reeds hier hunne Godsdienstige zamenkomsten hielden, kregen tot het bouwen van eene openbare Synagoge, mitsgaders van eenen afzonderlijke vleeschhal, eerst in 1648 vrijheid. Met de hier in 1654 aangekomene Polen maakten zij zedert ééne Gemeente uit, die in onderscheidene kleinere en grootere gebouwen vergadert tot op dezen dag. Het verdrag van vereeniging tusschen alle de Spaansche en Portugeesche Joden hier ter stede, werd door Mijne Heeren van den Gerechte bekrachtigd in de jaren 1670 en 1675, welk laatste dat der inwijding was hunner groote Synagoge, dat treffende gedenkteeken tot op dezen dag beide van den bloei en van de herbergzaamheid die in deze stad hun mocht te beurt vallen (2).

De menigvuldige voorrechten (waaronder ik zoms die van het Poorterschap zelve vinde te hebben behoord), onzen Joden hier bij voortduring en toeneming verleend, werden van den anderen kant beantwoord door die in de geschiedenis van den Amsterdamschen koophandel welbekende voordeelen, aan denzelven toegebracht door de talrijke en machtige betrekkingen welke die

---

(1) Uit familiepapieren van denzelfden oorsprong bleek ons ook de oprichting (aº. 1681) van een Joodsch-Spaansche Rederijkkamer te Antwerpen, ten opschrift hebbende: *En nombre de Dios, Amen. Academia de la Virtud*, etc. Dergelijke Dicht- en Letterkundige Maatschappijen bestonden ook te gelijker tijd, als wij straks zien zullen, te Amsterdam.

(2) Men vergelijke BASNAGE, *Histoire des Juifs*, Liv. IX. § XVI.

(1) Vergelijk WAGENAAR, *Beschrijving van Amsterdam.* Dl. I. (in fol.) bladz. 219.

(2) WAGENAAR, *Beschrijving van Amsterdam.* II. 220.

natie over geheel het Schiereiland bleef behouden. Deze betrekkingen waren voor hun zelve een bron van schatten, door den handel, dien zij niet ophielden op die gewesten te voeren; en dus natuurlijk ook voor dezen Staat van geen gering belang. Bij gelegenheid van de klachten, die tusschen den Koning van Spanje en de Staten Generaal gewisseld werden over het niet nakomen der Munstersche vrede, merkt Van Wijn aan (1): *dat men in Spanje te dezen tijde zeer straf met de Joden leefde, die zedert eenigen tijd voor onzen koophandel zeer noodzakelijk geworden waren. De Staten maakten hiervan eene bijzondere klagte aan den Spaanschen Gezant, verzoekende verklaring van den Koning dat die van de Joodsche Natie, wezende Onderzaten van den Staat in Spanje en andere plaatsen onder het gebied van Zijne Majesteit, vrij zouden mogen handelen, en dat zij, of hunne goederen schipbreuk lijdende en daar aandrijvende, even als andere Nederlandsche Ingezetenen zouden worden behandeld; doch dit had veel moeite in.* Dat nog ten jare 1658 hierover tusschen Zijne Catholijke Majesteit en de Republiek onderhandeld moest worden, blijkt den Schrijver van dit Artikel uit een eigenhandigen Spaanschen brief van den Baron van Reede (der Staten Gezant te Madrid) aan den Tresorier der Synagoge te Amsterdam (Isaac de Silva), waarin onder anderen deze woorden voorkomen: »Ik heb in deze aangelegenheid veel reeds gearbeid om »aan alle deze belemmeringen en gewelddadigheden, waar»onder de handel lijdt, een einde te maken; thans, met »de brieven van Mijne Heeren de Staten, zal ik nieuwe »en alle mogelijke moeite daartoe aanwenden, biddende »God dat mij mijne pogingen en wenschen wel mogen »gelukken, in dit geval, en in alle andere, waarin ik »die van de natie en UEd. zoude kunnen dienen," enz. (Madrid 6 Nov. 1658).

Het was intusschen niet slechts tot eenen uitgebreiden en schatten opbrengenden handel, dat de betrekking der uitgewekene Joden op Spanje en Portugal aldus gelegenheid gaf. Zij dienden ook dikwerf en op velerlei wijze de Staten dezer Gewesten, mitsgaders andere bevriende Mogendheden in staatkundige aangelegenheden. Van ouds waren in Spanje onderhandelingen gevoerd en zendingen vervuld door Joodsche Geletterden, hetzij Geneeskundigen of Rabbijnen, Schatmeesters en anderen, tusschen de onderscheidene zoo Saraceensche- als Christen-Hoven. Thans uit die Gewesten verdreven, maar met dezelve nog steeds in veelsoortige aanraking en gemeenschap verkeerende, konden zij in dergelijke diplomatieke betrekkingen te gemaklijker gebruikt worden, daar zij die konden waarnemen zonder eenige schending van dat beginsel, volgens hetwelk zij zich zelve beschouwden, en door de hun toegenegene Vorsten of Staten beschouwd werden, als *vreemdelingen.* Ook ontbrak het hun daartoe niet aan de noodige kennissen en bekwaamheden. Op die wijze tevens behield men aan zommige aanzienlijke familiën, of geachte personen, een zekeren rang in de Christelijke maatschappijën, zonder hen evenwel (gelijk thans de geest der Eeuw doet) in die maatschappij hunne van God verordende nationaliteit te willen doen verliezen. Van daar dan nu dat aantal van Portugeesche en Spaansche Joden, hetwelk men in de zeventiende eeuw als Agenten, Residenten, Envoyés, op onderscheidene plaatsen aantreft. Zoo, b. v. was Don Manuel Teixeira, Resident van Koningin Christina, in de stad Hamburg, andere zijner geloofsgenooten, wegens Brunswijk, Polen, enz. in Holland en elders. Het aanzienlijk geslacht der Cureils was gedurende anderhalve eeuw (tot op het jaar van 1795) in het bezit van het Agentschap-Generaal der Kroon van Portugal te Amsterdam, vroeger insgelijks te Hamburg. De Baron de Belmonte, als Resident van Spanje hier te lande, deed gedurende bijna veertig jaren gewichtige diensten aan de goede zaak der meermalen hernieuwde goede verstandhouding tusschen de beide Mogendheden, tegenover het heerschzuchtige Frankrijk, bepaaldelijk zedert het jaar van 1676. Zijn neef, de Baron de Ximenes-Belmonte, volgde hem in die betrekking op, welke later met de eindelijke vestiging der Bourbons op den Spaanschen troon een einde nam.

Doch, gelijk met den leeftijd van Willem den Derde de dagen van der Joden hoogsten voorspoed en aanzien hier te lande te zamen loopen; zoo hadden zij ook aan de bescherming van dien voortreffelijken Vorst veel te dezen opzichte te danken (1), en genoten zij het voorrecht hem in onderscheidene betrekkingen te dienen, en in de uitvoering zijner grootsche ontwerpen van Staatkunde eenigermate werkzaam te mogen zijn. Geen Vorst in Europa heeft dan ook immer zoo goed ingezien, en met der daad ondervonden, hoedanig op ruimer schaal en edeler wijze dan men anders wel schijnt te denken, van de bekwaamheden en uitgebreide betrekkingen, zoo wel als van de rijkdommen, der Joodsche uitgewekenen, kon worden partij getrokken. Zij stonden ook bij hem, zoo in Engeland als hier te lande, in bijzondere achting. Van hunne zijde waren zij zoo wel aan zijn persoon, als van ouds (en ten allen tijde) aan zijn Stamhuis ten innigste verknocht; en, gelijk hunne Godsdienstige beginselen reeds, hen van zelve aan alle de belangen van het land hunner inwoning verbonden, zoo gevoelden zij ook al vroegtijdig, dat die belangen met den voorspoed en de verheffing der Prinsen van Oranje en Nassau in onafscheidelijk verband stonden. Doch deze gehechtheid beide aan den Nederlandschen Staat en aan Oranje was den Portugeeschen met hunne broederen uit Duitschland ten allen tijde ge-

(1) *Bijvoegselen en Aanmerkingen op* WAGENAAR, Dl. XII. bladz. 21. r. 12. v. o.

(1) Ook het Bestier van JOHAN DE WITT schijnt de Joodsche Natie hier te lande, als zoodanig, niet vijandig geweest te zijn; althands indien men dit gevolg mag afleiden uit het pensioen, hetwelk de vermaarde BENEDICTUS DE SPINOSA (Espinosa) van den Raadpensionaris trok, waaromtrent belangrijke bijzonderheden vermeld worden door Prof. TYDEMAN in de Ophelderingen en Bijvoegselen op het Xde Deel van BILDERDIJKS *Geschiedenis des Vaderlands*, bl. 251 en 252.

meen (1). Alleenlijk waren eerstgemelden te dier tijde meer in de gelegenheid deze hunne verknochtheid ook in openbare betrekkingen aan den dag te leggen. Zoo, b. v. ftelde een der Baronnen Suasfo een millioen ter befchikking van den Prins, bij gelegenheid van den tocht naar Engeland (a°. 1688), zonder eenige verplichting van reftitutie in gevalle van mislukking. Ter zelfder tijd was de Heer van Schonenberg (Belmonte, doch van een anderen tak dan de bovenvermelde Refident van Spanje), 's Prinfen Buitengewoon Envoyé aan dat zelfde Hof, alwaar hij tevens de zaken van dezen Staat waarnam; na 's Konings dood bleef hij tot op zijn overlijden der Staten Plenipotentiaris in Portugal (2). Bij het leger deed, onder anderen, de Provediteur Machado groote dienften, en legde tevens bekwaamheden in oorlogszaken aan den dag, die hem beide bij Koning Willem, en bij de groote legerhoofden die dezen Vorst in den kamp tegen Frankrijk vervingen, zeer gezien deden zijn (3).

Doch niet blootelijk door tijdelijke vermogens en ftaatkundige betrekkingen, maar ook door de beoefening zoo wel hunner nationale en gewijde, als Spaanfche en Portugeefche taal en dichtkunst, hielden de Joden hier te lande de eer hunner overal verftrooide Natie in die dagen aanmerkelijk op. Holland was hun ook in dit opzicht als een klein Spanje, uitgenomen de verdrukkingen en vervolgingen, waarvan hunne bloeijendfte tijden in die landen nooit volkomen vrij geweest waren; en Amfterdam in het bijzonder, werd bij hun in de wandeling het *Jerufalem* hunner vreemdelingfchap genoemd. De Hebreeuwfche drukperfen der Joden in Holland zijn overal bekend en vermaard, inzonderheid die van Menasfeh Ben Israël (van wiens andere werkzaamheden ftraks nader melding moet gemaakt worden), en Athias (4) Hebreeuwfche fpraakkunst, mitsgaders Joodfche Godgeleerdheid en fchriftverklaring, werden gedurende anderhalve Eeuw hier te lande beoefend door een aantal zoowel Leden als Leeraars der Gemeente, wier namen en werken uitvoerig opgeteekend zijn bij Wolf, de Rosfi, Rodrigues de Castro, en in de *Memorias de Litteratura Portugueza*, allen meer dan eens aan den voet dezer bladen aangehaald. Deze meest in het Spaansch bewerkte fchriften waren alle van Godsdienftigen inhoud, het zij dan tevens historisch, als: b. v. R. Aboabs *Nomologia*, een overzicht van de Gefchiedenis der mondeling overgeleverde Wet en harer voorname Uitleggers; of ook meer praktikaal, als: *De zekerheid van den weg* (a°. 1616), en *De fpiegel van 's werelds ijdelheid*, (a°. 1671), van Abraham Israël Pereira, waarin van de Goddelijke Voorzienigheid, de ellende des menfchen, de vreeze en liefde Gods, de deugden en ondeugden, beloning en ftraf, en meer dergelijke onderwerpen gehandeld wordt. Ten jare 1670 gaf een ander Geleerde (R. Samuel Abaz) een dergelijk, doch federt eeuwen in Israël beroemd boek op nieuw in het licht; namelijk, de in het Hebreeuwsch herhaalde malen gedrukte, en federt in onderfcheidene talen overgezette *Chobath Halebaboth* (*Verplichtingen des harten*), een beoefenend Godsdienftig werk, oorfpronkelijk in het Arabisch gefchreven door R. Bechai Ben Jofeph, die omftreeks het einde der elfde Eeuw in Spanje bloeide, en het eerst in het Hebreeuwsch overgebracht door R. Juda Ben Tibbon van Granada, in de twaalfde Eeuw onzer tijdrekening. Het ontbreekt voorwaar in geen van deze en andere gelijkfoortige fchriften der Joden aan diepe inzichten, zoo van de ellende des menfchen door en uit de zonde, als van de dierbaarheid der dienst van God; ontbrak er maar niet dat éénige aan, zonder hetwelk alle befpiegelingen voor het leven der ziele onvruchtbaar blijven: de kennis van Hem, wien toch eenmaal Israël zal aanfchouwen, als *den Genen dien zij doorftoken hebben*, wanneer Hij zelf, hun genade-volle God en Koning, het dekfel zal wegnemen van hunne harten, en hen leiden op den eeuwigen, op den eenig zekeren Weg!

Ook de poëzij die hier te lande onder de Joden geoefend werd, was voor verre het grootfte deel louter Godsdienftig. De Hebreeuwfche werd in de eerfte plaats door hen ter harte genomen; doch ook de Spaanfche en Portugeefche werd niet verwaarloosd. Onder de Joodfche Dichters in die beide talen, munteden vooral uit in het begin der zeventiende Eeuw Paulo de Pina (in de Synagoge Rohiël Jefurun geheten), en de Kapitein Don Miguel (anders Daniël Levi) de Barrios. Van eerstgemelden werd ten jare 1624 in een der Portugeefche Synagogen, die van *Beth Jahacob* (Huis Jacobs), een dichtftuk uitgevoerd, ten onderwerp hebbende een foort van zamenfpraak tusfchen de zeven bergen: Sinai, Sion, Hor, Nebo, Gerizim, Carmel, Senir, die ieder hunne aanfpraak op den eerften rang verdedigen, waarover dan Koning Jofaphat de beflisfing uitfpreekt. Doch dergelijke fpelen, hoezeer in zich zelve niets berispelijks hebbende, begreep men weldra aan de plaats der gewone Godsdienstoefeningen niet te voegen. Later, vooral in de veertig laatfte jaren der zeventiende Eeuw, werden er nevens de talrijke genootfchappen van weldadigheid in de Gemeente, ook

---

(1) Het is voor de Joden dezer gewesten eene aandoenlijke bijzonderheid, dat zedert FREDRIK HENDRIK tot op WILLEM den Vijfde, de Stadhouders Prinfen van Oranje altijd eenmaal de Synagogen hier ter ftede met een bezoek plachten te vereeren. Eerstgemelde Prins, in 1642 met zijnen zoon Prins WILLEM en de Koningin van Engeland de Portugeefche Synagoge intredende, werd aldaar, onder anderen, met een zeer fchoone Portugeefche aanfpraak van Menasfeh Ben Israël begroet, waarin de gelijkenis van zijn Stamhuis met dat der Machabeën, op treffende wijze uiteen gezet wordt.

(2) WAGENAAR, Bk. LXIII. § 17. LXV. § 6, 9, 15.

(3) Het geflacht van CAPADOSE met dat van MACHADO veelvuldig vermaagfchapt, heeft langen tijd een eigenhandigen brief, van Koning WILLEM aan hem, bewaard, waarin ter zake van eene bijzondere dienst (het is mij op dit oogenblik niet helder, welke,) dit vereerende getuigenis gevonden wordt: *Vous avez fauvé l'État.* Men vergelijke de *Brieven van eenige Portugeefche Joden aan Voltaire. Br.* II.

(4) Reeds in Portugal zelve hadden de Joden beduidende drukperfen (te Lisfabon en te Leiria) voor het Hebreeuwsch (a°. 1485, 1494), doch flechts gedurende een korten tijd, daar weldra de algemeene verdrijving uit het Schier-eiland alle fporen daarvan deed verdwijnen. De voorname drukkerijen der Joden in de zestiende Eeuw waren te Venetië, Rome, Mantua, Cremona, Verona, vooral Ferrara, en in geheel Italië, daar ook het eerfte Hebreeuwfche boek gedrukt is, volgens R. Gedalia, te Soncino in het Milaneefche (a°.. 1480).

onderſcheidene letterkundige Maatſchappijen opgericht, in den trant van onze Rederijkkamers, en onder den naam van *Academias*, die de aanzienlijkſten zich beijverden door lidmaatſchap en medewerking te bevorderen. Een aanmerkelijk deel aan de werkzaamheden aldaar, had de tweede ſtraks door ons genoemde Dichter de Barrios, een echte kweekeling der meer hooghartige dan van de fortuin begunſtigde Muze van het Schier-eiland, en die, zonder de onderſteuning van zijne Mecenaten, (hij had die ook buiten Holland, daar ook te Bruſsel en in Spanje zijne Gedichten eenigen naam hadden), het lot van Camoëns en Cervantes waarſchijnlijk zoude hebben gehad in zijnen dood. In zijn *Coro de las Muſas*, geſchreven terwijl hij nog in Spaanſche krijgsdienst was en het Christendom uitwendig beleed, ontbreekt het hier en daar niet aan verheſſing. Zijne Joodsch-Spaanſche poëzy beweegt zich meer binnen den kring van gelegenheidsverzen, die vooral voor zijne natie waarde hebben, wegens de vermelding van familie-bijzonderheden en geſchiedenisſen, elders minder voorhanden. In zijn overzicht van de Spaanſche Dichters en Schrijvers uit de Joden, (*Relacion de los poëtas y Escritores de la Nacion Judaïca Amſtelodama*) noemt hij onderſcheidene thans geheel onbekende Dichters en dichtwerken op, waaronder ook *den Machabeër* (El Macabeo) van Doctor Miguël de Silveira, een heldendicht in twintig zangen, geheel in de manier van Taſso's *Bevrijd Jeruſalem*, dat in meer dan één opzicht wel verdiende aan de vergetelheid ontrukt te worden. Het is evenwel niet waarſchijnlijk dat deze laatſte Spaanſche Dichter een Israëliet van Godsdienst (wel van afkomst) geweest zij.

Onder de verdere merkwaardige Schrijvers, die te Amſterdam in de Portugeeſche Synagoge, in den loop der zeventiende Eeuw gebloeid hebben, gedenken wij hier nog met een woord aan den meermalen reeds aangehaalden Doctor Orobio de Castro, die na eerst te Salamanca over Bovennatuurkunde gelezen, en vervolgens te Sevilla als Geneesheer gepractiſeerd te hebben, aldaar wegens vermoedens van Jodendom door de Inquiſitie vastgezet werd, en na drie jaren in hare kerkerholen gezucht te hebben, eindelijk weder losgelaten zijnde, zich naar Frankrijk begaf, alwaar hij te Toulouſe tot Profesſor in de Medicijnen aangeſteld werd. Eindelijk het geheim houden zijner ware Godsdienst moede, begaf hij zich naar Holland, alwaar hij onderſcheidene werken tegen de Christelijke Godsdienst ſchreef, die ſlechts voor een gedeelte werden uitgegeven. Hij overleed aº. 1687, ſteeds in groot aanzien bij de zijnen. Acht jaren te voren was hier ter ſtede desgelijks in de belijdenis der Joodſche Godsdienst overleden, de geleerde Overzetter en Commentator van Stephanus *de Urbibus*, Thomas de Pinedo, geboortig (aº. 1604) van Trancoſo in Portugal, maar opgevoed te Madrid. Over de Christelijke Godsdienst, liet hij zich ook na zijnen overgang tot het Jodendom zijner Vaderen, zoowel in zijne geſprekken (gelijk Wulfer getuigt) als in zijne ſchriften niet dan met eerbiedigheid uit.

Van alle Schrijvers en Geleerden ondertusſchen, die het Portugeeſche Jodendom in Nederland heeft voortgebracht of in zijnen boezem gekweekt, is niemand, hier te lande althands, meer bekend geworden dan R. Menasſeh Ben Israël (1). Wij kunnen des te beter ons hier met eene korte vermelding van zijn leven en werken vergenoegen. Geboren te Lisſabon in het jaar 1604, kwam hij, nog een kind zijnde, met zijne ouders naar Amſterdam over, als zijn vader Joſeph Ben Israël met groote moeite het geweld der Inquiſitie ontkomen was. Met een vluggen en veel omvattenden geest begaafd, maakte hij zich ſpoedig, onder de leiding van een der Opper-Rabbijnen te Amſterdam, de gronden der Joodſche Theologie eigen, en voorts de kennis van het Grieksch, Latijn en Arabiesch, benevens het Hebreeuwsch, Castiliaansch en zijne Portugeeſche moedertaal. Reeds op zijn achttiende jaar werden zijne leerredenen met genoegen gehoord. Tot zijn vrij ſober levensonderhoud ſtrekte hem zoo wel zijne bekende, maar weinig winstgevende Boekdrukkerij, als de bediening van Opper-Rabbijn, waarin hij zijnen Leermeester, Iſaac Uziël, opvolgde. Zijn omgang met Barlaeus, Vosſius, Huig de Groot, is bekend. Ook de geleerde Pierre Daniël Huët, als hij zich te Amſterdam bevond, bezocht en raadpleegde hem over onderſcheidene punten. Allen prijzen hem als een man van veel omvattende kennis niet ſlechts, maar ook minzamen omgang en nederigheid; deze laatſte eigenſchap blinkt juist niet altijd ſterk uit in zijne ſchriften. De gunst, die hij bij onze Nederlandſche Remonſtrantsgezinden genoot, is intusſchen te beter verklaarbaar, naarmate hij ook zelve in zijne leer van hetgeen wij in het Christendom halfpelagiaansch zouden noemen, niet geheel vrij is, ſchoon hij anders (b. v. in zijn Vertoog *de la fragilidad humana e inclinacion del hombre al pecado* (2),) de leer van Pelagius, dat de mensch hier reeds volmaakt zoude kunnen zijn, en de wet vervullen, ijverig bekampt. Onder zijne uitgegevene Schriften munten uit zijne *Hope Israëls* (3), waarin hij, overeenkomſtig een verhaal van den Portugeeſchen ſcheepskapitein Antonio de Monteſinos, het gevoelen verdedigt, dat de tien ſtammen Israëls in de binnenlanden van America zouden ſchuilen, om aldaar te verblijven tot op den grooten dag van de algemeene wederbrenging van Gods uitverkoren volk bij de komst van den Mesſias; voorts zijne Drie Boeken (insgelijks in de beide talen door hem geſchreven) *over de Opſtanding der Dooden;* en niet het minst zijn *Conciliador* (later door eene andere hand in het Latijn overgezet), waarin hij met zonderlinge geleerd- en ſcherpzinnigheid de oplosſing van alle ſchijnſtrijdigheden in de Schriften des Ouden Testaments beproeft. Ook Gereformeerde Godgeleerden (onder an-

---

(1) Onder anderen heeft van hem gewag gemaakt in zijn *Hollands Roem* enz. de Baron Collot d'Escury, Dl. III. bl. 91. A. 409 en volg. Men zie ook Basnage, *Histoire des Juifs*, Wolf, Rodriguez de Castro, enz.

(2) Uitgegeven te Amſterdam, Aº. 5402 (1642) in 4º.

(3) Uitgegeven in 1650 te Amſterdam in het Spaansch, en zedert, zoo in die taal, als in het Latijn van den Schrijver zelven, herhaalde malen herdrukt.

deren de Hoogleeraren Walaeus en Voetius) hebben aan dit werk in onderscheidene opzichten lof toegekend. De twee eerste deelen van hetzelve verschenen in 1632; het derde (de *Hagiographa* bevattende) in 1650. Behalve deze en nog veel andere kleiner schriften gaf hij ook den Bijbel herhaalde malen uit, zoo wel de Hebreeuwsche grondtaal, als de Spaansche overzetzetting van Ferrara; mitsgaders eenige afzonderlijke drukken van den Pentateuchus in het Spaansch met paraphrastische verklaringen (a°. 1655), insgelijks de Aphtaroth (of afdeelingen der Propheten, die op de Sabbathen en feestdagen in de Synagogen gelezen worden), en nog vele andere boeken tot de dienst en liturgie der Portugeesche Joden behoorende. Onder de werken die hij begon, of althans voornam te schrijven, wordt ook genoemd een Vervolg op Flavius Josephus, hetwelk eene Geschiedenis der Joden zoude bevat hebben tot op zijn eigenen leeftijd. Doch aan dit en vele andere ontwerpen in zijne geleerde en Godgeleerde loopbaan maakte een vroegtijdige dood een einde. Hij overleed kort na zijn terugkeer uit Engeland, te Middelburg (a°. 1657), in den ouderdom van drie en vijftig jaren.

Die reis van Menasseh Ben Israël naar Engeland, had ten doel den Protector Olivier Cromwell te bewegen tot het weder toelaten der Joden in dat rijk, waaruit zij (a°. 1290) op het onverwachtst ten eeuwigen dage waren verbannen, na gedurende eeuwen aldaar beurtelings als slachtvee gemest, en weder op de gruwelijkste wijze uitgekleed en mishandeld te zijn geweest. Een zeer welgesteld en belangrijk Request door R. Menasseh tot dat einde den Protector aangeboden, (het bestaat alleen hier en daar in handschrift,) vond bij hem meer gunst dan bij het Parlement, alwaar, schoon destijds alles behalve *Popery* en *Prelacy* (Pausdom en Episcopaal-stelsel) in Engeland geduld werden, de toelating der Joden onoverkoombaren wederzin vond. (Opmerkelijk, in een land, dat heden ten dage zoo boven allen zich aan de zaak van Israël en zijne gewenschte wederherstelling, op gronden van waarachtig Christendom, laat gelegen zijn!) Menasseh keerde alzoo onverrichter zake terug. Kort evenwel na de herstelling van Karel II op den vaderlijken troon, werd door dien Vorst aan het onder Cromwell verworpene voorstel gevolg gegeven. Ten jare 1666 bouwden Portugeesche uitgewekenen, ten meesten deele uit Holland overgestoken, de eerste Synagoge in het hun weder geopende Londen (1). Zedert hebben de Joden, zoo Hoogduitsche en Poolsche als Portugeesche, zich in Engeland zeer uitgebreid; doch nergens misschien hunne nationaliteit en eigenaartigheid (reeds lang voor dat aan hunne eigenlijke gelijkstelling of emancipatie aldaar werd gedacht) meer zien versmelten, dan in dat land, alwaar ook de scheidsmuur tusschen de Portugeezen en hunne overige geloofsgenooten nagenoeg geheel wegviel zedert de laatste veertig jaren.

Gelijk voorts de Portugeesche Gemeente te Londen oorspronkelijk eene soort van colonie was van die van Amsterdam, zoo stond ook hunne Synagoge te Hamburg in een allernaauwst, schoon weder ander, verband met die van het Vereenigd Nederland. Te Hamburg, even als Amsterdam het *klein Jerusalem* der Joden in die dagen genoemd, hadden insgelijks reeds vroeg (in de laatste jaren van de zestiende Eeuw) Spaansche en Portugeesche vluchtelingen der Inquisitie eene schuilplaats gevonden. Onder dezen behoorde ook de vermaarde geneesheer Dr. Rodrigo de Castro (1), wiens beide zonen Bento (Baruch Nehemias of Namias) en Andreas (Daniël Namias), insgelijks met lof de praktijk der medicijnen hebben uitgeoefend, en de eerste vooral in de geleerde wereld zich eenen naam maakte, en lijfarts was van Koningin Christina; ook de Joodsch-Portugeesche Dichter, Geneesheer en *Comes Caesareus Palatinus*, Immanuël Rosales. In het naburig Altona hadden zij insgelijks eene bloeiende Synagoge; ook te Glukstad, gelijk in het geheel reeds in 1622 de Koning van Denemarken aan Parnassyns der Portugeesche en Spaansche Joden het vrije verblijf en vele voorrechten voor hunne natie in zijne Staten had toegezegd. Ook in Frankrijk vernieuwde Koning Lodewijk XIII hun omtrent dezen tijd de voorrechten, die zij (volgens den Schrijver der Portugeesche Brieven aan Voltaire (2),) reeds zedert het jaar 1550 onafgebroken aldaar, inzonderheid te Bayonne en te Bourdeaux, genoten hebben.

Maar nergens hebben zij zich meer aangetrokken en als het ware te huis gevoeld, dan in hun dierbaar Nederland, en in dat middelpunt van geheel hunne inwoning hier te lande, Amsterdam; met welker gemeente die van Rotterdam, (welke nooit zeer beduidend was,) die van den Haag, alwaar de rijke en talrijke Portugeesche Joden zommige der schoonste huizen gebouwd en bewoond hebben (3), en hunne Synagoge, in een der vorstelijkste gedeelten van de Residentie geplaatst is (4); insgelijks die van Naarden in het naauwste verband stonden. In de overige Provintien buiten Holland hebben zich de Portugeesche Joden (de Hoogduitsche zijn in Friesland, Groningen, Gelderland, zeer talrijk,) nimmer op den duur gevestigd: de Synagoge te Middelburg was van geen beduidenis, althans van geen duur: in het Sticht bewoonden velen hunner het dorp Maarsen, daar

---

(1) Dit jaar van 1666 is in de Geschiedenis der Joden ook merkwaardig door den opgang, welken de opgeworpene Messias Sabetay Tsevi destijds maakte, en ook bij die van Amsterdam zoo groot was, dat de Gemeente in twee partijën gescheurd werd, waarvan de eene hem onbewimpeld voor den verwachten Verlosser verklaarde, en hem (eene opmerkelijke bijzonderheid die ik bij deze gelegenheid in een historisch handschrift der Portugeesche Joden vinde aangeteekend) in hunne brieven *namen gaven, die alleen aan het Opperwezen toekomen.*

(1) Hij was een discipel van ZACUTUS LUSITANUS, die hem den eersten der latere Medici noemt, en had te Salamanca gestudeerd. Hij practiseerde te Hamburg, a°. 1596—1627, en stierf aldaar. Zijne Schriften: *de Medico Politico*, *de Morbis mulierum*, en anderen, verwierven hem grooten lof.

(2) Lettre I. p. 2. n°. 3.

(3) Als b. v. een gedeelte der gebouwen, ter plaatse waar eertijds het *Hof van Brederode* stond. DE RIEMER, *Beschrijving van 's Gravenhage.* Hoofdst. XXV. bl. 742 en 743.

(4) DE RIEMER, Ald. Hoofdst. XII. bl. 425.

hunne aanzienlijken voor het meest hunne buitenplaatſen hadden. In onze Nederlandſche Coloniën waren zij insgelijks bloeiend, te weten, in de West-Indiſche, en bij name op Suriname, alwaar zij niet alleen als eigenaars van plantaadjen, maar ook in andere opzichten, bijzonder ook in de militaire verdediging der Colonie, een beduidend deel der bevolking uitmaakten (1). Ook in Brazilië hadden zij gedurende de heerſchappij der Hollanders zich de vrijheid van Godsdienst grootelijks ten nutte gemaakt, die hier door dat Beſtuur een tijd lang verzekerd werd; ſchoon de zoo geheel openbare Godsdienstoefening der Joden ook zelfs zommige Hollanders aldaar mishaagde, die wel eens beweerden, dat de Godsdienstvrijheid, hun in Holland verleend, zich niet uitſtrekte tot de Coloniën (1).

Hoe dit zij, zekerlijk hebben nergens in de wereld de Joden van beiderlei benaming, in hunne omzwerving buiten het land hunner Vaderen, eene zoo verkwikkende herbergzaamheid gevonden, als in dit eenmaal van den Gods Israëls zoo ruim gezegend Hervormde Land.

Intusſchen deelden ook de Portugeeſche Joden in het algemeen verval, dat zedert het jaar 1713 over geheel Europa, zoo wel als in Nederland zeer bijzonder, de achttiende Eeuw kenmerkte. De vroegere levendigheid en werkzaamheid in onderſcheidene vakken ook buiten den handel, maakten bij de meesten toen plaats voor de vadzigheid der weelde, uit al te grooten voorſpoed geſproten; het dolle Actieſpel nam voor een gedeelte de plaats in van dien zoo gewichtigen regelmatigen handel, waarmede zij zich zelven en de beide landen zoo veel wezenlijk voordeel toebrachten. De zeden verſlapten, de Godsdienst, voor het uitwendige nog veeltijds ſtreng onderhouden, verloor toch die meer innerlijke gehalte, die de Vaderen de Inquiſitievuren deed trotſeeren, of rang en vaderland verzaken, om naar hunne overtuiging (hoe dwalend dan ook) den God Israëls te dienen, en vooral, voor geene beelden te buigen. Vooral in de laatſte helft dier Eeuw oefende de meerdere gemeenzaamheid met Franſche letterkunde, Franſche wijsbegeerte, Franſche ijdelheid van meer dan éénen aart, eenen allerverderflijkſten invloed op die afdeeling der Joden, welke van zelve reeds aan de verleiding van wereldzin zoo veel meer bloot ſtond, dan hunne destijds nog zoo veel min beſchaafde broederen uit Duitschland en Polen.

Aan beide afdeelingen evenwel bleef onder al het veelvuldige bederf en door alle de omwentelingen onzer dagen heen, eene tedere betrekking tot dit land der liefelijkſte herbergzaamheid hunner Vaderen, onwankelbaar en gelijkelijk eigen; en onafſcheidbaar van die betrekking de verknochtheid aan het ſtamhuis van Oranje, en de afkeer (bij verre de meesten) van den tuimelgeest der eeuw. De gelijkſtelling van rechten werd ten jare 1795 (een klein getal van zich meer verlicht wanenden uitgenomen) aan de Joden eerder opgedrongen, dan door hun begeerd. En geen wonder! zij ſtreed tegen het beginſel van hun nationaal beſtaan en oud-Israëlitiſche verwachting, zoo wel als tegen hunne politieke gevoelens, die wel in geenerlei opzichte met de partij die toen bovendreef, zamenſtemden.

En hier, volgens ons aangekondigd beſtek (1), beſluiten wij dit Overzicht van de Geſchiedenis der Spaanſche en Portugeeſche Joden hier te lande. Op den tegenwoordigen toeſtand der Joden, zoo in het algemeen in de onderſcheidene Staten van Europa, als in het bijzonder in Nederland, zal misſchien nog wel eens gelegenheid zijn in deze bladen terug te komen, hetzij opzettelijk, hetzij in verband met andere verwante onderwerpen. Veel zoude er dan ook op te merken zijn ten aanzien van de hun in 1813 onder den ſcepter van Oranje bevestigde burgerlijke gelijkſtelling met alle overige Ingezetenen dezes lands; en de vraag wel mogen behandeld worden, wat door deze veranderde betrekking der Joden hier te lande, uit een hooger ſtandpunt niet ſlechts, maar ook uit een meer dagelijksch en burgerlijk, al of niet door hun gewonnen zij. Thands vergenoegen wij ons alleen met de verklaring van onze innigſte overtuiging te herhalen, dat alle zoodanige gelijkſtelling der Joden, waarvan de ſtrekking of bedoeling is, de Israëlitiſche nationaliteit te vernietigen, eene tegen God en Zijn Woord ſtrijdende poging is, die ja, voor een tijd, en tot vermenigvuldiging van verwikkelingen en ongerechtigheden in Europa zal kunnen gelukken, maar toch nimmer zal vermogen tegen de eindelijke vervulling dier beloftenisſen, zoo wel als oordeelen, die met de wederherſtelling van Vaderland en Koninkrijk aan Israël, in het allernaauwſte verband ſtaan. Mocht de Christen-Nederlander, door het voorbeeld zijner Vaderen geleerd, ook bij deze veranderde tijds- en ſtaatsbetrekkingen, de aloude verwachting voor Israël, als natie, blijven koesteren; en hun toeroepen met den Dichter (2):

Zaad van Abram, uitverkoren,
Afgedwaalde, niet verloren
  Kinders der beloftenis!
Laat der Vaadren hoop niet varen,
Die ſints viermaal duizend jaren
  't Wezen van uw wezen is.
't Godswoord, eenmaal uitgeſproken,
Staat voor eeuwig onverbroken,
  En het WORDT of IS vervuld.
Zoek voor Heidenſche verleiders,
Uw getrouwe Heilverbreiders,
  Met Zijn waarheidsglans omhuld!
Zoek en vraag hen naar de teekenen;
Leer der tijden loop berekenen,
  Plaats en afkomst van den Held,
Dien gij eenmaal zoudt verachten;
Dien uw blindheid zou doen ſlachten,
  Door hun waarmond voorgeſpeld.

(1) VAN KAMPEN, *Geſchiedenis der Nederlanders buiten Europa*, Dl. III. 1ſte Stuk, bl. 116 en volg.
(2) SOUTHEY, *History of Brazil*, I. p, 566. ad A. 1639.

(1) Bl. 40. kol. 2.
(2) BILDERDIJK, *Krekelzangen*. Dl. III. bl. 72.

Gij verwacht Hem in de glorie
Van een blinkende viktorie
Op het heerſchend Heidnenrot:
Ja, gij zult Hem weêr zien keeren,
Als de Heer der Opperheeren,
Wonderdader, ſterke God!
Ja, ſluit hart en oogen open,
Zie te rug, vaar voort te hopen,
Hoor de ſtem der profecij;
Keer tot uwen Mozes weder,
En erken den Slangvertreder,
Want Zijn weêrkomst is nabij!

TERUGBLIK OP HET JAAR 1836.

Terwijl wij, na den afloop van dit gewigtig jaar, nog eenige oogenblikken bij hetzelve verlangen ſtil te ſtaan, herinneren wij onze lezers aan de woorden waarmede wij (Deel IV. bl. 69) bij de intrede van dat Jaar, hetzelve indachtig waren. Wij toonden toen het gewigt aan, hetwelk door velen, vooral ook op grond van Bengels berekening, aan dien jaarkring gehecht werd, en verklaarden, hoe wij, zonder daarin te deelen, echter in dat tijdverloop eene verdere en ſteeds toenemende ontwikkeling dier omwentelingen die ſedert 1830 hunne zoo ver-uitziende gevolgen deden vreezen, met grond konden verwachten. In het midden van het geloei der orkanen nam dit jaar zijn afſcheid, en bij het terugzien op de rij der zich als het ware verdringende gebeurtenisſen, blijft er genoeg over ter waarſchuwing en behartiging voor hem, die inderdaad de hand Gods en het doel der wereldgeſchiedenis in dezelven aanſchouwen mag. Voor hem die de duisternis zoekt en ſlechts een blind geval erkent, blijft het nacht. Ook deze toenemende verharding, bij alle oordeelen Gods ſteeds blijkbaar, wordt men meer en meer gewaar; want de toeneming van licht gaat gepaard met de verdikking der duisternis. Vele Christenen zien, wel is waar, de leiding Gods in hunne eigene lotgevallen, doch zijn dikwijls minder gevoelig daaraan, hoe ook het lot van Staten en Volkeren, ja dat van de geheele aarde als van éénen man, geleid wordt, en hoe de profetiën der Schrift de vaste grenzen afbakenen langs welke de wereldgeſchiedenis zich beweegt, en het doel aanwijzen werwaarts dezelve zich ſpoedt.

Reeds meermalen werd het opgemerkt, hoe in de laatſte jaren de ſchokken in de natuur die vroeger geenszins onbekend waren, met eene meerdere ſnelheid elkander ſchenen op te volgen; hoe de ſaizoenen minder aan de vroegere afbakeningen ſchenen gebonden te zijn, en eene meerdere gelijkheid zich in de verſchijnſelen die de oppervlakte des aardbols verontrusten, openbaarde. — Zoo zag men dan ook den winter van 1836, wiens loop in het Noorden onder de gewone behoorde, in het Zuiden met ongewone ſtrengheid heerſchen. De Tiber was met ijs bevloerd; de velden van Sicilië waren met ſneeuw bedekt, en nog in de maand April bleven koude en ſtormachtig weder aldaar aanhouden. Te gelijker tijd werden de eigenaardige geeſels van die landſtreken beſpeurd. Twee nieuwe dreigende kraters werden aan de zijde van de vorige openingen van den Veſuvius gevormd. Op den 24ſten April werd een gedeelte van Calabrië door zware aardbevingen geteisterd; en terwijl in het Zuiden onze Molukken door eene dergelijke ramp verwoest werden, beſpeurde men volkaniſche uitbarſtingen in de meiren van Hongarijen, en werden de ſchokken van aardbeving in verſcheidene gedeelten van Frankrijk, ja tot in de zandige vlakten van Oost-Pruisſen gevoeld. Het eigenaardig element van het Noorden, ſtormen en onweders, vertoonde zich met niet mindere kracht. Op den 12den Febr. werden alle de Oostelijke provinciën van ons Rijk en de oevers van den Rhijn door zwaren ſtorm en onweder bezocht, en niet minder hevig waren die welke op den 17den en 18den Maart onze kusten beſtookten; terwijl onder anderen in Frankrijk de rivieren meermalen uit hunne oevers ſtroomden.

Het onweder van den 14den Aug. ligt nog versch in ons geheugen, en hoeveel meerder nog die ontzettende dagen van 29 Nov. en 25—26 Dec., waarvan het getuigenis nog voor ons uitgeſpreid ligt, niet alleen in de wrakken die onze zeeën en kusten bedekken, maar zelfs in de puinhoopen en overblijfsels van bodems op onze ſtraten en in onze havens. Voorzeker, er was eene majesteit in dien orkaan, die als het ware van de gewone banden ſcheen losgelaten, die de woudreuzen als bevende rieten knakte, en de hechtſte gebouwen deed ſidderen. Ook hier heeft nog de ſtemme des Heeren den wind beſtraft; ook thans zijn wij nog beveiligd geworden, maar eens is de dag des Heeren daar! Hij zelve bereide onze harten!

En nu die krachten der natuur, wier werking nog meer bedekt, meer geheimzinnig is: hoe toonen zij ook dat zij de heerſchappij van den mensch niet erkennen, maar hoogere leiding volgen. Of waar is hij, die de onverklaarbare Cholera temt, die ſints haar oorſprong in de moerasſen van Bengale, nog niet gerust heeft, maar een werktuig blijft van Hem die niet antwoordt van Zijne daden? Dan eens zagen wij haar meer dan vijftien duizend menſchen in Teheran, de hoofdſtad des nieuwen Perziſchen rijks, wegrukken; dan Italië doortrekken, alwaar de ſterfte in vergelijking gering was, maar aldaar op eens te Napels een dreigender aanzien aannemen, en duizenden wegſlepen, Rome bedreigen ten Noorden en in Beijeren dringen; en van daar zich weder door Duitschland en Polen verſpreiden. Te gelijk betreurt Conſtantinopel de verwoestingen eener pest, veel ontzettender dan in vorige jaren, die zelfs den Sultan in zijne verſlagenheid naar de westerſche wijsheid doet vragen om deze plaag van zich af te weeren.

Zietdaar voor zoo veel het gebied betreft hetgeen men gewoon is dat der *Natuur* te noemen. In dat der *Staatkunde* wordt nog ſteeds *Vrede, Vrede,* geroepen, en ondertusſchen heeft, gelijk wij reeds opmerkten, het bloed uit menigvuldige wonden gevloeid; en heeft meer dan één werelddeel zijne moordtooneelen aan te wijzen. De

van Frankrijk blijft niet minder bedreigd, en Alibaud en Meunier hebben elk op zijne beurt de handſchoen opgeraapt, hun door Fieschi toegeworpen. Door het geſchrijf der dagbladen is de naaktheid der ſtaatslieden en der partijen meer en meer ontdekt geworden, en het afbreken ſteeds gemakkelijker gemaakt, zonder dat er iets gedaan wordt om weder op hechte beginſelen op te bouwen, 't geen ook boven het bereik der menſchen ligt. De hoop der Bonapartisten is tot ſpot geworden; die der Koningsgezinden rust op het hoofd van een kind, en de rust van Frankrijk hangt aan het leven van een Man, die in de eerste dagen zijner regering met de onbekommerdheid van een ambteloos huisvader in het midden der menigte wandelde, en thans door eene dubbele rij ſoldaten zich niet genoegzaam bewaard acht. De Republiek is onmogelijk: dit woord is aan de orde van den dag bij alle partijen; en zoo was ook een herhaalde aanſlag reeds onmogelijk verklaard, toen een nieuw ſchot deze gerustheid logenſtrafte. De bloedige omwenteling van Spanje en deszelfs flaauwe nabootſing in Portugal, hebben ten minſte getoond, hoe gemakkelijk het voor de gewapende magt is, met conſtitutioneele vormen te ſpelen. De tooneelen van St. Ildefonſe en van Belem hebben aangewezen, hoe ligt het valt om de regeringloosheid te doen triomferen, voor die Regeringen, die in het nationaal volksbeſtaan geenen wortel geſchoten hebben. Of levert Engeland, bij den voortdurenden invloed van O'Connel, bij de toenemende verbittering tegen het Huis des Lords, eenen meerderen waarborg van voortdurende rust op? Zoo wij aan de eene zijde voor de onbeſchaamde vernielingszucht der Engelſche Radicalen terug deinzen, wij ſidderen niet minder voor den afgrond, die zich opent onder de voeten eener verdorvene, in alle de verfijningen der weelde zich verlustigende Aristocratie, die de regten van Kerk en Staat verdedigt, zonder door dien geest bezield te zijn, die alleen zulk eene verdediging heiligen kan. — Neen, waar wij de oogen op het ſtaatkundig Europa ſlaan, wij zien wel het zwaard nog in de ſchede behouden, doch geen balſem in de bloedende wonden geſtort; het ſtatus-quo der ongeregtigheid volgehouden, en de Revolutie ſchijnbaar aan banden gelegd, doch die ſlechts zoo lang duren, tot dat het monſter zijne krachten op nieuw voelt ontwaken.

Thans blijft nog het gebied over van den *geest;* en ook hier ontwaren wij onweêrswolken, niet minder dreigende dan die, waarop wij reeds opmerkzaam maakten. Aan den Babelbouw der wetenſchappen wordt ſteeds voortgewerkt. In bijzonderheden werd veel onderzocht en ontwikkeld, doch men kan niet ontkennen dat deze ontwikkeling in vele opzigten niet op den hechten grond der geopenbaarde waarheid gevestigd is. Of is de zucht om de Geneeskunde tot hefboom voor een ontkennend Materialismus te doen ſtrekken, geheel uitgeſtorven; en laat men niet hier en ginds de naſporingen der Geologie of der Oudheidkunde ſtrekken om de Openbaring te beſtrijden? Eene meer bepaalde vijandigheid ontdekt zich vooral in het gebied der zoogenoemde wetenſchappelijke Kritiek, waarin men, hetgeen reeds de tand van zoo vele eevwen trotſeerde, tracht te doen inſtorten, en tegen de echtheid en geloofwaardigheid van den Bijbel diezelfde wapens gebruikt, die reeds meermalen met zulk een goed gevolg afgeweerd werden. Eindelijk waagde het een geestelijke in dit jaar, Strauſs namelijk in zijn *Leven van Jezus*, alle de lasteringen door de vijanden der waarheid tegen de Evangeliegeſchiedenis uitgeſtort, als het ware in één brandpunt te verzamelen, en de onvermoeidſte vlijt aantewenden, om de geſchiedkundige waarheid des Christendoms geheel te vernietigen, ten einde van deze godsdienst ſlechts eenige verminkte leerbegrippen te doen overblijven, waaraan men het Pantheïsmus als de nieuw wordende Wereld-godsdienst zoude kunnen aanſluiten. Krachtig is dit goddeloos werk beſtreden geworden; doch zoo hetzelve, niettegenſtaande de menigvuldige wederleggingen, bij een grooter publiek dan men had kunnen vermoeden ſchijnt ingang gevonden te hebben, dan is dit voorzeker het bewijs, dat dit boek geene op zich zelf ſtaande verſchijning is, uit de harſens van eenen dweeper gevloeid, maar dat het een voorlooper is, die den geest des tijds aanduidt, en die evenzeer als de piſtoolſchoten van Alibaud en Meunier, het toonbeeld is eener beſtaande rigting. Duitschland ſchijnt hierin, wel is waar, voornamelijk het kranke deel van het Europeſche ligchaam te zijn; maar wij weten uit de ondervinding dat aldaar dergelijke pestkwalen uitgebroed worden, en dat de Neologie aldaar een halve eeuw lang haren triomf voorbereidde, terwijl in vele naburige landen de bloei der regtzinnigheid nog ongekrenkt ſcheen. Waar echter eens in den Duitſchen geest eene dwaling wordt opgenomen, daar blijft zij niet zonder invloed. Het ongeloof der XIX^de^ Eeuw heeft geenszins, gelijk dat der XVIII^de^, alleen de ſtrekking om het beſtaande te vernietigen, en met de aangenomene waarheden te ſpotten; integendeel, het tracht van de meerdere opwekking tot godsdienst die zich hier en daar vertoont, gebruik te maken, om eene nieuwe godsdienst in plaats te ſtellen van 't geen tot nu toe dien naam voerde. Zoo weet reeds het Pantheïsmus, bij de onverbloemde pogingen tot ondermijning van het Christendom, in theoretiſche ſchriften de Geſchiedenis naar zijne droombeelden te wringen, de meest goddelooze heidenſche rigtingen te eerbiedigen; maar daarentegen overal wat Oud en Nieuw Testament leeren, in het hatelijkst daglicht te ſtellen. Elders tracht het zijne wereldbeſchouwing onder de kleuren eener bevallige poëzij, zelfs met een ſoort van gemoedelijkheid verſierd, meer bekend te doen worden; terwijl eindelijk het *Jonge Duitschland* alle de genen die de dienst der wereld nog niet tot eene godsdienst verheven hebben, door zijne ſchandelijke Romans in dit goddelooze geheim tracht intewijden. Frankrijk zag zijn St. Simonismus, eene te vroeg rijpe vrucht van den boom die langzaam opwast, wegſterven; doch er zijn genoeg getuigeniſsen dat dezelfde geest aldaar nog beſtaan blijft bij alle die geleerden, die met den waren aard van het Christendom onbekend, hunne dwalingen

zoeken vast te hechten aan dien naam, die nog steeds de belangstelling opwekt. Of is het niet eene diergelijke strekking die in de werken van Lerminier doorstraalt, en staat La Mennais, die thans geheel zich van Rome afscheidt, maar tevens van de Christelijke waarheden alleen het denkbeeld eener republikeinsche broederschap schijnt over te houden, niet reeds op den rand van dien afgrond? Getuigt verder dat geheele Frankrijk niet meer en meer, dat zich aldaar een Staat ontwikkelt, die boven of buiten alle godsdienst is? Het is de strekking van het Keizerrijk die men zoekt te verwezenlijken, en Nemours legt den eersten steen eener Moskee, gelijk eens Bonaparte eene proclamatie aan de volgers van Mahomed rigtte. Zelfs de gemoedelijke Christenen, die in Frankrijk aan hunne landgenooten, ziel voor ziel, het Evangelie wenschen te verkondigen, hebben het denkbeeld van eenen christelijken Staat geheel en al laten varen, en durven zelfs de duidelijke wenken, die het Oude Verbond ons deswege geeft, niet toepassen. Nog steeds blijft men in Frankrijk in het gebied der Letterkunde alles wat heilig gehouden werd, in schouwspelen en romans onteeren, en de menschelijke verdorvenheid op eene wijze voordragen, meer geschikt om de zinnen te prikkelen dan om de behoeften tot eene waarachtige genezing op te wekken. Ook ontbreekt het niet aan de droevige vruchten van wanhoop en zelfmoord.

Engeland vindt nog steeds in de zuivere prediking des Evangelies, die aldaar in de verschillendste vormen plaats vindt, en in zijne nijvere middelklasse eenen dijk tegen den stroom der ongeregtigheid, die met twee armen vernieling dreigt. Deze zijn, in de hoogere klassen die verdorvenheid van zeden die onder bevallige vormen schuilt, dat ongeloof onder den mantel van een kerkelijk formalismus verborgen, waarop wij hierboven reeds eenige toespeling maakten; en van de andere zijde de van den bodem der zamenleving opbruischende gisting van het Radicalismus, die grove ongeloovigheid en zedeloosheid onder mindere klassen, die op allerlei wijze geprikkeld en aangehitst wordt; hier, door dagbladen in de straattaal, die alles wat in godsdienst en staatkunde verheven is aanranden; daar, door zinnelijke aanloksels tot ontucht en overdaad, gelijk het beroemde Jeneverpaleis in de armste wijken van Londen.

Wij kunnen dit overzigt niet te ver uitstrekken; doch vragen, waar zich het tegenwigt bevindt tegen alle deze krachten die in beweging gebracht zijn geworden? Men spreekt van eene verlevendiging van het Catholicismus; maar is deze niet in vele opzigten meer eene mode, het gevolg van eenige wegslepende voordragten, van eene bewondering van den kunstzin der middeleeuwen, dan wel eene overtuiging die deszelfs grond in het geweten heeft? Wij wenschen billijk jegens het Catholicismus te zijn; wij erkennen dat vele van deszelfs schrijvers belangrijke waarheden met kracht handhaven; dat het denkbeeld, dat de Staat als een Christen, en niet als een heidensch individu handelen moet, naar waarheid door hen ontwikkeld wordt, en zij dien ten gevolge in vele gewigtige belangen der menschheid eene stem verheffen, meer op het Woord gegrond dan die van menig Protestant. Van den anderen kant echter beschuldigen wij deze schrijvers, dat zij niet ter goeder trouw zijn; dat zij gebruik maken van al hetgeen door Protestanten ter verdediging van de eer der Openbaring aangevoerd is geworden; en ondertusschen in hunne schriften en dagbladen zich niet schamen de Reformatie, en de Protestansche Christenheid op de honendste wijze aan te vallen en in een verkeerd daglicht te plaatsen, ja, duizendmaal wederlegde lasteringen op nieuw te herhalen. Luther en Calvijn, zeggen zij, hebben het stof in de lucht geworpen, waaruit Voltaire geboren is. Doch met voordacht houden zij zich geheel onbewust van alles wat door Protestanten tot verkondiging der waarheid of verspreiding der heilige schriften gedaan wordt. Zij houden dierbare waarheden des geloofs vast, doch prijzen te gelijk de grofste Mariadienst en beelden-vereering aan. In Parijs kondigen zij vertalingen van den Bijbel aan, en trachten de smaakvolle pracht-bijbels in zwang te brengen; in de Departementen vernietigt de Geestelijkheid daarentegen alle Bijbels die men meester kan worden. Te Parijs geeft men de *Raison du Christianisme* uit; op de kansels in België predikt men als het ware een kruistogt tegen degenen die het Woord des levens aanbieden! —

Slaan wij onze oogen op het Protestantismus, ook hier ontmoeten wij veel dat droefheid verwekt. Wel is waar, vertoont zich hier en daar een nieuw leven; doch in hoe vele zwakheid en hoe weinig beduidend, naar het uiterlijk aanschijn, in vergelijking met die uitgestrekte gewesten, alwaar nog een geestelijke dood heerscht, en de Neologie slechts eenige vormen en herinneringen heeft overgelaten! Zijn niet in vele gedeelten van Duitschland, waar eene meerdere belangstelling ontwaakt, de zoogenaamde Mystieken, een voorwerp van spot en verachting? Heeft in Denemarken niet de Onregtzinnigheid de Regtbanken en de Hoogescholen tot hare beschikking? Is er niet eene worsteling in Pruissen, ten gevolge van de invoering van verordeningen, die meer en meer de Kerk onder wereldlijke magt moeten brengen? En onder hen die geroepen zijn tot ééne hope, die kinderen zijn van één huis, welke bronnen van gisting en wederzijdsche veroordeeling! Overal worden Schibboleths opgeworpen, scheiding tusschen broeders en broeders wordt er, dan eens door de denkbeelden over het Avondmaal, dan door die over de uiterlijke Kerk gemaakt; en waar ontbreekt het aan gelegenheid om elkander te miskennen? —

Genoeg hebben wij reeds vermeld om de donkere zijde te schetsen van het tafereel dat het Jaar 1836 aanbiedt. In het midden van alle deze woelingen en dreigingen mogen wij echter met den Apostel er bijvoegen: *Zoo is er ook in dezen tegenwoordigen tijd een overblijfsel naar de verkiezinge der genade!* De onrust onder de volken; de vijandige woelingen van den geest des kwaads; de ellende en zwakheid zelve van diegenen die Jezus Christus tot hunnen Heer hebben gekozen,

getuigen tevens dat er eene andere kracht werkzaam is, en dat, waar de ongeregtigheid vermeerdert, de hand Gods ook niet verkort is. Telkens wanneer wij dergelijke verheugende gebeurtenisſen ontmoet hebben, deelden wij die aan onze lezers mede. Daar waar het ongeloof zich ten ſtrijd gordde, mogten wij opwekken tot eene kalme en beradene handhaving der waarheid. Melden wij niet uit Zwitſerland de Christelijke belangſtelling die men onder de beſcherming der wetten ziet toenemen; de School te Geneve in bloei aanwasſende; mannen als Monod en Pilet, aan het hoofd van het Academisch onderwijs geplaatst; hier en daar vooroordeelen weggenomen; den Bijbel verſpreid; kleine gemeenten in Frankrijk gevormd; de belangſtelling in de verkondiging van het Evangelie, vooral in America, ſteeds aangroeijende, en geheele ſcharen van arbeiders aldaar in den oogst uitgezonden! De belofte van den Heer: *Ik zal u niet verlaten noch begeven*, wordt vervuld. Hij rigte ons oog op Hem, en wij zullen niet vreezen! —

Zullen wij ook ten ſlotte nog met weinige woorden ons Vaderland gedenken? Wij wenſchen er van verſchoond te zijn. Wij matigen ons niet aan om te voorzeggen; wij kunnen alleen opmerken. En deze opmerkingen zijn niet van eenen verheugenden aard. Reeds hebben wij de ongevoeligheid betreurd, waarmede eene gevoelige Natie in den toeſtand van de zoodanigen weigert te deelen, die om des gewetens wille kwalijk gehandeld worden. Van alles waartegen wij vermeenden te moeten waarſchuwen, worden wij eene toeneming gewaar. Noch tegen de verſpreiding der zedelooze geſchriften, noch tegen het overbrengen op onzen grond van de vruchten van Ongeloof en Neologie, hebben wij eenigen dam of tegenſtand ontmoet. Had men niet kunnen wachten, dat er ook uit het midden der beſtaande Kerk vele mannen zoude opgeſtaan zijn, die de wonden dier Kerk zouden hebben durven peilen, en die zich met rondheid verklaard zouden hebben voor het geloof dat ons van de vaderen overgeleverd is? — Hier en daar werd eene ſtem gehoord; doch de behoefte aan krachtige getuigenisſen blijft beſtaan. Mogt ons Nederland zich zelve leeren kennen, en zijnen toeſtand inzien! Nog onlangs bijna verwoest door de kracht der ſtormwinden die zijne kusten beſtookten; in den moeilijkſten ſtaatkundigen toeſtand; onderſteund door eene vernieuwde ontwikkeling van handel en nijverheid welke het onmagtig is door zijne eigene krachten te beſchermen, hangt deszelfs lot als het ware meer zigtbaar, meer onmiddelijk nog, in de hand van Hem, die zich ſteeds vaderlijk over dat land ontfermde, en die ons niet doet naar onze ongeregtigheden! — Is er een land waar de leer der Genade zijne toepasſing in het geheele volkbeſtaan vindt, het is alhier. Die Genade geve terugkeering tot Hem bij velen, opdat er nog een lof oprijze, opdat er een blijk zij, dat Hij ons in liefde gedenkt! — Een nieuwe Jaarkring heeft zich geopend. De ontwikkeling van alle die oorzaken van verderf die wij hebben aangewezen, gaat voort. Maar God regeert; Hij heerſche in onze harten, en Hij kan ons juichtoonen geven bij het einde van dit Jaar, zelfs al moest deszelfs loop door worſtelingen en beproevingen gekenmerkt worden.

PLECHTIG GEBED, MET HETWELK VOORHEEN DE VERGADERING DER STATEN-GENERAAL GEOPEND WERD (1).

Onſe hulpe beſtaet in den name des Heeren die Hemel ende Aerde geſchapen heeft! — O Heere Godt, bermhertige hemelſche Vader, Ghy die daer zyt de wysheyt, 't licht, ende volheyt aller dingen, ende een opperſte Regeerder ende Rechter der geheeler werelt; dewyle U gelieft heeft, ons te beroepen ter adminiſtratie ende beleyt van de gemeene Lantszaken der geünieerde Provintiën, ende dat wij daeromme hier vergadert zyn ende om met elcanderen te beraetſlagen ende reſolveren op ſaken concernerende Uwe Eere ende 't gemeene Landtswelvaren; wilt ons huyden ende alle den tyt onſer bedieninge door uwe goddelyke genade ſulcx verlichten ende byſtaen, dat wy in ons ampt ons getrouwelyk quyten, ende dat wij mogen ſien, verſtaen, reſolveren ende doen 't geene dat best is, ende t' uwer eeren ende 's Landts welvaren, rust ende vrede meest dienende, ſonder ter rechter ofte ter ſlinckerhant af te wycken, ofte deur eenighen uytterlyken ſchyn van gunſte, haet ofte andere affecten ons te laten bewegen, oft ons yewers inne by eenige oorſaecke te vergeeten, in allen onſen handel anders niet voor oogen hebbende, oft doende, dan dat behoorlyck ende recht is, opdat wy ter jonckſter dage met goeder conſcientien voor uwen Rechterſtoel, als Coninck der Coningen, Heere der Heeren, ende Richter der Richteren mogen onbeſchaemt erſchynen, ende met allen uytvercorenen van U ontfangen het eynde onſes geloofs, namentlyck onſer zielen Salicheyt. Dat bidden wij ootmoedelyck door uwen eenigen Soon Jeſum Christum, in wiens name wy U aanroepen met den gewonelyken gebede, d'welck Hy ons geleert heeft, ſeggende aldus: Onſe Vader enz.

Naar een losſe oude Copie, berustende ter Secretary der Stad Elburg.

DE NATUUR.

De Natuur is een groot diepzinnig en wondervol Boek, in hetwelk men ook, ofſchoon donkerder en verborgener dan in de Schriftuur, geſchreven vindt van het Paradijs, van de zonde, van het gericht en de Verlosſing, van de verloren wereld, en den toekomſtigen nieu-

(1) Dit Gebed, van hetwelk wij door eene vriendelijke band een Afſchrift ontvingen, is, voor zoo ver ons bewust is, tot heden toe nog niet gedrukt. Wij geven het dus als een ſtichtelijk bewijs onder zoo vele anderen van het godvruchtig gemoed onzer Voorvaderen, ook te midden der openbare zaken van het bezige leven.

wen hemel en nieuwe aarde, welke wij verwachten, en waarnaar het schepsel zucht. Maar de mensch begrijpt al zeer weinig van den inhoud dezes Boeks: hij verstaat het gebrekkig en slecht, en gebruikt het schrikkelijk verkeerd, wanneer de Auteur van het Boek niet tevens van hetzelve voor hem de Uitlegger is; namelijk het Woord dat vleesch werd, en door hetwelk alle dingen geschapen zijn. Christus is niet alleen de Weg tot den Vader, maar ook de sleutel der Natuur in alle opzichten. Op hetzelfde oogenblik dat ook de laatste nog overgebleven vonk der vijandschap van 's menschen hart tegen God, zich in nederigheid en liefde verliest, zal ook de vijandschap der Natuur tegen hem ophouden; en van het tijdstip dat de mensch tot de volle gehoorzaamheid jegens God terugkeert, zal ook de Natuur tot hare oude gehoorzaamheid jegens den mensch wederkeeren; want niet den mensch in zich zelven, maar alleen den beelde Gods in den mensch, is zij geopend en onderworpen. Dan zal men ook geene wonderen meer hebben; maar alles zal één wonder zijn: het aanschouwen Gods en onze gemeenschap met Hem.

(SOMMER.)

MUZIEK.

(*Naar het Hoogduitsch.*)

»Waar Muziek is, daar is vreugde en leven." Hierin is iets waars; doch men kan even goed zeggen: waar Muziek is, daar is ook harteleed. Wanneer de harpen der Seraphijnen tot lof van God, gelijk ruischende waterstroomen, en wanneer de hemelsche bazuinen gehoord worden, en de Engelen den Vader en het Lam eerezingen dat geslacht werd en leeft tot in alle eeuwigheid; — wanneer de verlosten, de gekochten en vrijgemaakten, in heilige vreugd zich verheugen en jubeltoonen slaan; en wanneer dan ook onder u, nietig stofgeslacht! de psalm- en harptoon ontwaken; en wanneer ook gij dan, kinderen des vredes en geliefden in den Geliefde! wel zalig, maar in hope, den Heere zingt en speelt met aangenaamheid in uwe harten, zoodat de Heer en zijne Genade uit uw gezang gehoord, en op uwe harpen verheerlijk wordt; — dan voorwaar, heerscht er vreugd, ja groote vreugd en leven, waar Muziek zich hooren doet: leven en vreugde, zelfs in het boetgezang en graflied, en in den toon der snaar, die in de rollende traan des weemoeds zich oplost.

Wanneer daarentegen het vleesch en de wereld, en wanneer de zonde en de zinnelijkheid in de trillende snaren woelen, uit de bazuin schateren, of op de fluit zuchten en kirren, en wanneer zoo de Muziek *de gestolene wateren* in beweging brengt (Spr. IX. vs. 13—18) die zoo vervoerend, maar zoo vergiftig en verdervend zijn, dan — vindt men geen vreugde meer, dan vindt men harteleed waar de Muziek gehoord wordt; want de Engelen vluchten en weenen waar het vleesch jubelt en de zinnelijkheid regeert.

Dit is intusschen over het algemeen het karakter der Muziek in onze dagen geworden, zelfs niet zelden van zulke, die men op geheiligde plaatsen hoort. Het betere gedeelte dezer kunst, het heilige vuur der onschuld en der gewijde bezieling der harten, wier tong en vleugelen zij uitmaakt; — de diepzinnige en nadenkende ernst der taal, en het heiligdom harer bovenzinnelijke en geestelijke beginselen, die steeds met eenen voor het oog der ziel uitgestrekten vinger naar het hoogste heiligdom en deszelfs verborgen maar veelvermogende dienst en bezigheid wijzen, is, verschrikt voor de ongewijde harten en handen van den tijdgeest, met omsluijerd gelaat weggevlucht en verloren gegaan. Thans woelt en rumoert de zinnelijkheid, en zij alleen, over de verzonken schatten henen, en op derzelver verborgen heerlijkheid, tot dat zij veellicht door eenen schatgraver gevonden worden, voor wien zij zich, op het gewijde priesterwoord van zijn geloof, wederom vertoonen. Maar voor het oor van den Christen klinkt de onheilige Muziek als het spotten en lachgeschater van de Hel, aan het gapende graf der onschuld, en tusschen de vloeiende tranen door, die haar volgen, zonder ze weder te kunnen in het leven terug roepen. O kunstenaar, wanneer gij uwe schoone hemelsche gave bezigt om het ijdel hart nog ijdeler te maken; wanneer gij haar bezigt, om tot den laatsten glimmenden vonk der oplettendheid op het kortstondige, ras vervliegende aardsche leven, en tot de laatste weifelende rigting van het hart op dood en eeuwigheid met een lichtzinnige hand te verdelgen, en wanneer gij zoo de kunst, die verhevene Dochter des Hemels, tot eene bevlekte onreine koppelaarster en Voedster van vleeschelijkgezindheid en zonde maakt; hoe diep zijt gij dan gezonken! hoe laag en schandelijk is dan uw bestaan en handelen! — hoe geducht en ontzettend uwe verantwoording en uw oordeel!

HET DANSEN.

»Is het niet droefgeestigheid en overdrevene verdachtmaking van de buitendien zoo ras verwelkende vermaken der jeugd, wanneer men den dans geheel misbillijkt, en daartegen ijvert?" Mogelijk! Luther zou zelf gezegd hebben: »Wordt als de kinderen, en danst gelijk de kinderen!"

Ik wil noch met Luther noch met u twisten, ofschoon ook reeds Luther u door dat herhaalde *gelijk de kinderen* reeds een pil van vooronderstellingen en voorwaarden geeft, waaraan gij heel wat te slikken zoudt hebben. Doch ik geloof dat de beste, dat is de levendigste of gedruischvolste Muziek, niet opwekkend genoeg wezen, en de dans niet langer duren zou, wanneer de man met den man, of de jongeling met den jongeling te dansen had. Het is hiermede omtrent als met de soms veel geroemde zedelijke belangstelling in het kaartspel, die zich zonder den hefboom van het geld toch zeer flaauw en krachteloos betoont. De wellust van den dans grondt en bepaalt zich dus op de wederzijdsche nadering der kunnen, welke reeds door

eene gewone uiterlijke en oppervlakkige zedetucht, bij elke andere gelegenheid voor ſchadelijk en onbetamelijk wordt gehouden. Maar hoe? Onder muziek en dans, welke den verborgen licht–ontvlambaren vonk der zinnelijke neiging met den rijkſten keur van middelen ter prikkeling tot eene helder blakende vlam vermogen aan te blazen, — dit zou de eenige weg zijn, om in het gevaarlijkſte oogenblik, zulk eene toenadering, bij wijze van uitzondering, nu op eens als betamelijk, zonder gevaar of bedenking, te doen plaats hebben? O medelijdenswaardig geſlacht, hoe licht ontheft gij u van den last om geregeld en ernſtig door te denken wanneer dit in ſtrijd zou komen met den lust uwer harten! O argeloos geſlacht eener jeugd, met rozen bekranst, hoe weinig zijt gij van het dreigend gevaar bewust, dat de zorgelooze eerst ontwaart wanneer zijn geheele huis in de verteerende vlammen ſtaat! — Zoo veel is zeker en oogenſchijnlijk, dat voor de opleiding der ziele tot hoogere, heilige en eeuwige dingen door den dans niets, volſtrekt niets kan worden gewonnen, maar in alles en ſteeds alleen verloren; en het gevaar van dat verliezen is zeer groot en dringend; want wanneer het danſen ook anders niets gevaarlijks had, zoo is het toch reeds een verſchroeiende nachtvorst voor het zaad van heilige gevoelens in het harte. En waar niets te winnen, maar alleen te verliezen valt, en waar het eenigst denkbare, en toch mogelijk ſlechts zeldzame voordeel is, geheel zonder verlies en ſchade vrij te komen, daar moest de mensch toch ſtille ſtaan, zich bezinnen, en tot ernſtig nadenken komen.

(*Christoterpe* voor 1837).

EEN WOORD, BETREKKELIJK TWEE GODGELEERDE TIJDSCHRIFTEN IN ONS VADERLAND.

Von den Entdeckungen der Väter im Wort ſind wir nicht vorwärts, ſondern zurück geſchritten, und geben wider uns ſelber Zeugniſs, da wir das Geſchöpf mehr ehren als den Schöpfer. Denn unſere theologiſchen Entdeckungen, die wir dafür halten, ſind verneinend; ſie lehren das Nichtwisſen, und führen uns wieder dahin, wo die vernünftigen Heiden geſtanden haben. Sollte denn dafür keine Verantwortung ſeyn?

Dr. J. F. von Meyer.

Het lag van den beginne buiten het plan dezer *Stemmen*, eene geregelde polemiek te voeren tegen de onderſcheidene beſtrijders der waarheden, aan welker meer ſtellige (*poſitive*) verdediging onze arbeid gewijd is. Allerminst namen wij die op ons tegen de bekende *Godgeleerde Bijdragen*, wier richting in alle opzichten zoo zeer met de onze ſtrijdig is, dat wij die of op alle plaatſen zouden behooren aan te vallen, of geheel onaangeroerd laten. De *Godgeleerde Bijdragen* zijn in ons land het orgaan hoofdzakelijk van dat ſtelſel van bloot redematige Schriftverklaring, waarvan niet alleen de onvruchtbaarheid, maar ook de innerlijke gehalteloosheid meermalen, ook hier, werd aangewezen. Bij den algemeenen kamp, die zich over de geheele godsdienſtige wereld meer en meer toebereidt, ſchijnt deze ſoort van Theologie, en wat daar verder aan vast is of op ſteunt evenzeer, op den duur onbeſtaanbaar. Zij moet vervallen, hetzij bij den triumf der waarheid zoo als die in Christus is, levendig en zaligmakend; hetzij bij den voortgang, voor eenen tijd, van een zich zelve meer rondend en conſequent wordend Rationalismus. Van die zijde beſchouwd, kan men des te geruster het genoemde Tijdſchrift zich laten verlustigen in hare voornamelijk uit Bretſchneider en dergelijke half–neologen geputte ſchriftgeleerdheid (1). Zoo al deszelfs invloed nog aanmerkelijk mocht zijn in de Hervormde kerken hier te lande, die invloed kan zeker niet anders dan meer en meer verzwakken door het te baat nemen der wapens van onheilige ſpotternij, tot onderſteuning van een even oppervlakkig als onwaarachtig ſtelſel. Aan Nederlandſche Schrijvers over Godgeleerdheid diende het toch niet onbekend te zijn, dat Voltairiaanſche geestigheid in zaken van God en Godsdienst, bij onze natie, hoe vervallen ook anders, niet dan afkeer en walging kan inboezemen. Doch vooral (en dit is het alleen, wat wij eigenlijk vóór hadden, ten aanzien van dit Tijdſchrift, hier te herinneren) mochten die Heeren bij het gebruik van dergelijke wapenen toch bedenken, hoe het voor alle hunne grammatisch-historiſche Uitlegkunst wel niet doenlijk zal zijn, uit te werken, dat het Woord Gods, hetwelk *den weg der zaligheid* van *den raad der goddeloozen* en van *den weg der zondaren* afſcheidt, die ſcheiding ook niet uitgeſtrekt hebbe tot ***het geſtoelte der ſpotteren*** (2); of dat deze uitſpraak, geldig alleen voor den tijd van David of Salomo of voor de Israëlitiſche Natie, hare toepasſing niet meer zoude mogen hebben op de behandeling van Godsdienſtige belangen en Bijbelſche onderwerpen in de negentiende Eeuw, en in ons land.

Wij weten het, de *Godgeleerde Bijdragen* gebruiken dat wapen van ſpotternij, waarvoor zelfs de uitdrukkingen, uit Gods eigen Woord overgenomen niet ſchijnen te beveiligen, juist niet tegen elke ſoort van tegenſtanders. Het is alleen het bij die Heeren diep verachte, zoo al niet meer (naar de taktiek der Nederlandſche kerk–diplomatie) geheel *geignoreerde* volksken van ***Rechtzinnigen*** of ***Piëtisten***, waartegen men meent zich met een grap van de zaak te kunnen afmaken. Doch ook hier verſtouten wij ons de exegetiſche bekwaamheden dezer Heeren uit te tarten, de wegcijffering te beproeven van een tweede woord uit de Schrift, dat vooral bij de *Godgeleerde Bijdragen* geene gunst ſchijnt te vinden: ***Niet vele wijzen naar den vleeſche, niet vele machtigen, niet vele edelen! Het dwaze dezer wereld heeft God uitverkoren, opdat Hij de wijzen beſchamen zoude, en het zwakke der wereld heeft God uitverkoren, opdat Hij het ſterke zoude beſchamen; en het onedele der wereld en het verachte heeft God uitverkoren,***

(1) Een voornaam Duitsch Geleerde zeide eens van onze Hollandſche Neologie, dat zij beſtond van de kruimtjes der reeds zoo ſobere tafel van de Bretſchneiderſche.

(2) Pſ. I. vs. 1.

opdat Hij hetgene iets is zoude te niet maken; opdat geen vleesch zoude roemen voor Hem. 1 Cor. I.

Dit meenden wij te moeten aanmerken bij gelegenheid eener half-ironische, en geheel-onbeduidende Recensie in dat Tijdschrift (Dl. X. Bl. 922—937) van *de Reformatie* der Afgescheidenen. Wij nemen de zaak der laatstgemelden, noch van hun Tijdschrift, hier verder niet op. Ons gevoelen omtrent deze Afdeeling van Nederlandsche Hervormde Christenen is bekend. Doch geheel onafhankelijk van dat gevoelen, is de verplichting om, waar het de eer en de *heiligheid* van Goddelijke dingen geldt, eene stem te doen hooren, zij moge dan miskend worden, of (gave het God!) ter harte genomen.

Van een gansch anderen aart is het tweede Tijdschrift, waarvan wij hier voorgenomen hebben melding te maken; en waarvan, zekerlijk, de ernst, ja innigheid meer dan eens, bij zijnen voorganger in de Nederlandsche Godgeleerde wereld niet weinig afsteekt. Wij bedoelen het Tijdschrift der Groningsche Leeraaren en Hoogleeraren, voor beschaafde Christenen, onder den titel van *Waarheid in Liefde*, met den aanvang dezes jaars geopend. Ook tegen dit evenwel, moeten wij al dadelijk, naar den inhoud van het eerste ons bekend geworden gedeelte, verklaren, voor geene Christelijke Theologie te kunnen honden eene zulke, die dezen rotsgrond aller geopenbaarde waarheid niet ten grond heeft: *de eeuwige Godheid van Jesus Christus!*

Wij hopen op bijzonderheden omtrent een of twee hoofdpunten nog wel terug te komen; doch zoude die smartelijke miskenning van de heerlijkheid des gezegenden Verlossers niet in verband staan met eene andere hoofddwaling, die van den beginne door de geleerde Schrijvers op den voorgrond gesteld is (1)? als zij, namelijk, Gods Woord, dat alleen de waarheid is, slechts in de gewijde bladen des Nieuwen Verbonds erkennen, en het Oude niet anders schijnen te beschouwen, dan als een beduidend deel dier *Oudheid* in het algemeen, uit welke de verklaring en opheldering van het Woord mede zal beproefd worden?

Neen! Oud en Nieuw Verbond maken te zamen ééne Openbaring, ééne Waarheid, één Godswoord uit. En die met Israël in waarheid leerde uitroepen: *De Heere onze God is één!* die kan, wanneer hij tot Jesus Christus mag zeggen: *mijn Heer en mijn God!* de éénheid des Zoons met den Vader niet bloot tot eene gemeenschap van bedoeling, wil, en leer betrekken; maar verstaat die, in dankbare aanbidding, noodwendig van het wezen zelve der Godheid. Het Oude Verbond (en daarom ook evenmin het Nieuwe) kent geenen *God, die te prijzen zoude zijn boven allen in eeuwigheid* (2), buiten JEHOVA zelven; maar dien JEHOVA dan ook, als door Engelen en heiligen op aarde en in den hemel uitgeroepen als den DRIEMAAL HEILIGEN. Het is de verborgenheid der ééne en onverdeelde Godheid des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes! Amen.

(1) *Voorbericht*, Bladz. 3. (2) Rom. IX. vs. 5. — Jes. XLV. enz. enz.

BESCHOUWING DER TIJDEN.

Burgerkrijg en verkondiging van het Euangelie in Spanje. De terugblik op het Jaar 1836 riep de voornaamste gebeurtenissen van den laatsten tijd reeds kortelijk weder in onze herinnering terug, zoodat wij ditmaal daarop minder terug behoeven te komen. In het Zuiden van Europa zijn de zaken, zoo het schijnt, zeer gewijzigd geworden door het ontzet van Bilbao, op welke stad de Carlisten reeds de hand schenen gelegd te hebben. Een burgeroorlog van zoo vele jaren kan niet anders dan alle bestaande banden en betrekkingen verwoesten, en een bron van rampen en zedeloosheid worden. De ridderlijke geest van zelfsopoffering en heldenmoed, die in het begin van den worstelstrijd de Zumala Carreguy's, de O'Donnels, en de Stolbergs zich bij de vanen van Don Carlos deed scharen, moet verflaauwen, wanneer de braafste helden telkens vallen in den strijd, de edelaardigste gevoelens door wraakzucht verdoofd worden, en weldra woeste plondertogten den weg tot eer en bevordering banen. Men herinnert zich de tooneelen uit den strijd der Grieksche Klepten, uit dien der Vendée en der Cevennes, en zelfs uit onze geschiedenis, ten bewijze wat er van den mensch wordt in het midden van die onophoudelijke gevaren en dat onafgebroken bloedblad, waarvan de geschiedenis der burgerkrijgen ons de aaneenschakeling vertoont. Wat ware er van onzen landaard geworden, hadden wij geen Willem I gehad, om de volksbeweging te regelen, en de gruwelen tegen te gaan die den triomf zelfs der regtvaardigste zaak steeds bezoedelen! Mogt er in die woelingen, in die zich alom verspreidende ellende van den burgerkrijg, nog eens de stem van het Evangelie gehoord worden, waarvan Spanje de zaden ontvangen had, doch die aldaar door den krachtigen arm der Inquisitie verstikt werden! Mogen wij het niet hopen, dat het ook ditmaal zijne getuigen voort zal brengen ter eere der waarheid die aldaar zoo lang verworpen werd? Opmerkelijk zijn derhalve de pogingen die aangewend worden om ook daar in het midden van eene Natie, aan ongeloof en bijgeloof prijs gegeven, het woord des levens te verspreiden. Als een getuigenis daarvan strekke de vertaling van de volgende aankondiging uit het Nommer van den 22sten Nov. 1836, van het Spaansche Dagblad *El Guardo nacional*, hetwelk te Barcelona uitgegeven wordt:

»De Agent, door het Engelsche Bijbelgenootschap belast met de verspreiding van de Heilige Schrift in Spanje, heeft de eer, aan de doorluchtige bewoners van Barcelona en van het aloude Vorstendom van Catalonië mede te deelen, dat dit genootschap, aangemoedigd door vele inwoners van deze stad die zich door hunne liberale en opgeklaarde denkbeelden onderscheiden, met veel zorg te Barcelona drie duizend Exemplaren van het Nieuwe Testament in den Catalaansche tongval heeft doen afdrukken en inbinden, met het bevel om dezelve tot den minstmogelijken prijs te verkoopen. Een gedeelte van dezen druk is reeds verkrijgbaar voor tien Realen; maar

de Schoolmeesters die twaalf exemplaren te gelijk nemen, zullen niet meer dan zes Realen betalen. Om de ſtudie van het Nieuwe Testamant gemakkelijk te maken, zal men gratis bij elk N. T. een werkje overhandigen, 't geen een Vriend ten dien einde aan den Agent van het Bijbelgenootſchap ter hand heeft geſteld. Dit genootſchap roept de hulp en de onderſteuning van alle mannen van verheven en liberale denkbeelden in, om onder alle volksklasſen dat goddelijke Boek te verſpreiden, hetwelk de gelijkheid en de broederliefde jegens alle menſchen verkondigt. In het laatſte jaar zijn in Frankrijk omtrent een-en-tachtig duizend Exemplaren der Heilige Schrift verſpreid geworden, en in het tijdverloop van weinige jaren werden er meer dan een millioen verkocht. Spanje is misſchien het eenige land alwaar de Heilige Schrift nog niet in een bekwaam formaat en tot eenen matigen prijs verſpreid is geworden, of zonder door uitleggingen of beſlisſingen van menſchen die ten minſte aan dwaling onderhevig zijn, vergezeld te gaan. De liberale Geestelijkheid, dezelfde die het geluk van hare landgenooten tracht te bewerken, en niet vreest dat hare leer met die van Jezus Christus vergeleken worde, kan niet anders dan de verbreiding toejuichen en bevorderen van een boek, dat zich zoo zeer van eene wreede dweepzucht verwijdert, en dat de onveranderlijke beginſels van de godsdienst van den Gekruiste behelst. Indien deze druk door de bewoners dezer Stad en deze Provincie wel opgenomen wordt, zal het Genootſchap een nieuwen druk in grooter formaat uitgeven, die den geheelen Bijbel bevatten zal.”

Gaarne erkennen wij, dat deze aankondiging zeer verre is van den toon dien wij zouden verlangen, dewijl het Woord Gods, dat boven alle partijen verheven is, en in de eerſte plaats zich tot het geweten van ieder wendt, zich hier als het ware in het gevolg van het liberalismus vertoont; doch desniettemin is deze daadzaak behartigingswaardig, en verheugend is de aankondiging van *drie duizend* Exemplaren van de H. Schrift op eenen grond, waar vroeger het bezit van één dier exemplaren genoeg zoude geweest zijn om tot den brandſtapel te voeren. De Heere zie ook in genade neder op dat volk, 't welk ons in zoo vele opzigten belangſtelling inboezemt!

België. Van Spanje werpen wij een blik op dat België, hetwelk door het zwaard van dat zelfde Spanje de vruchten der Hervorming op zijnen grond vroeger zag uitgeroeid. De liberalen hebben hier hunne vrijheid van godsdienst ingevoerd om het Chistendom afbreuk te doen; doch hetgeen zij ten kwade bedachten, kan God ten goede keeren door op deze wijze eene deur voor het Evangelie te openen. De Belgiſche Christenen ſchijnen door den tegenſtand, dien de Bijbelverſpreiding ten hunnent ondervond, geenszins ontmoedigd te zijn. Tiddy gaat met moed in zijne werkzaamheid voort, en de prediking der waarheid vindt te Bruſsel onder Protestanten meer dan voorheen een toegenegen oor.

Evangelieverkondiging in Frankrijk. De oogst is groot, de arbeiders zijn weinige. De Colporteurs die thans vooral Antwerpen en de gewesten in het midden van Frankrijk doorreizen, beklagen zich over de groote onverſchilligheid die aldaar heerscht, zoo ten gevolge van de onwetendheid der inwoners, waarvan verre het grootſte gedeelte niet kan lezen, als ook ten gevolge van de vijandſchap der Priesters, die openlijk tegen den Bijbel prediken en hunne gemeente-leden dwingen om denzelven te verbranden. In het midden van al dezen tegenſtand worden er hier en daar zielen getrokken die de waarheid liefhebben, en eerst de hand aan de ploeg geſlagen hebbende, dezelve niet weder terug nemen. Vele der nieuw geſtichte gemeenten zijn aan groote beproevingen en ziftingen bloot geſteld. »Broeders in Christus, (dus ſpreken de Broeders van Genève) mogten wij deze dierbare arbeiders niet aan zich zelve overlaten! Mogten wij hen onderſteunen door onze gebeden; mogten er in elk onzer huisgezinnen Mozesſen zijn, die hunne handen tot den Heer opheffen. Wij behoeven ons over hetgeen gebeurt, niet te verwonderen. Het is de aardſche loopbaan der Kerk van den Gekruiste, altoos veracht, altoos beproefd, dikwijls vervolgd te zijn; maar het is desniettemin de Kerk van God; het is een ligchaam, dat zijn Hoofd in de hemelen, en zijne voeten op deze zondige aarde heeft.”

Op vele plaatſen hebben vereenigingen plaats van diegenen die de waarde van het Woord hebben leeren kennen; en de tijd zal meer en meer het gewigt dezer ſchijnbaar geringe beginſelen aantoonen. Het is een lieſelijke band die ons met deze Broeders vereenigt; de ſtem die nu in Genève weder de waarheid verkondigt zal thans zoo wel zijnen wederklank hebben in Nederland als ten tijde der Reformatie. — Wij mogen ons verheugen dat twee Nederlanders, de een aan de Theologiſche School te Geneve, en de tweede in het Zendelings-huis te Parijs, het onderwijs genieten dat aldaar gegeven wordt; en dat een derde, de Predikant Croll te Pau in Bearn, het woord des levens verkondigt, en met de dochter van een godvreezend Leeraar gehuwd is.

De Heere knoopt banden aan tusſchen zijne kinderen, en *waar Hij ſtilt, wie zal daar beroeren!* — Zoekt dan ook de wereld eene uiterlijke vereeniging buiten God daar te ſtellen, dat moge geenszins de waardij doen verdenken der vereeniging in geest en waarheid tusſchen Christenen van verſchillende landen en gezindheden, die eene gave Gods en een gewigtig teeken des tijds is. Daar het ongeloof en de afval ſterker dan voorheen tot den aanval tegen de waarheid zich toerusten, zullen daar de kinderen Gods om bijzaken verdeeld zijn? — Aangenaam was het ons, dat de belangſtelling voor de zaak van Geneve in deze laatſte dagen weder zoo zeer aangewakkerd is. God zij gedankt voor ieder penningsken, in het geloove en ter eere zijns Naams gegeven (1).

(1) Twee giften, ééne van drie gulden uit Amſterdam, en ééne van tien gulden uit Rotterdam, ontvingen wij van aan ons onbekende gevers, dien wij gaarne op deze wijze van de ontvangst kennis geven.

Algiers. Wij gewaagden vroeger van de moeilijkheden, waardoor de voortgang van het rijk Gods tegengewerkt wordt op een plaats alwaar de Regering er openlijk genoeg voor uitgekomen is, van aan geene godsdienst boven de andere gehecht te zijn; daar de Hertog van Nemours den eerſten ſteen eener Moskee gelegd heeft. — De Franſchen hebben zich bovendien aldaar zoodanig door hunne ongeregtigheden en afperſingen doen kennen, dat de naam van Christen in de oogen der Joden en Mahomedanen een gruwel moet zijn. (1). — De Heer Hoffman, bekend als Evangelist in de nieuw geſtichte gemeente van Châlons, zal het echter ondernemen om, in het vertrouwen op God, die hem tot nu toe leidde, den post van Leeraar aldaar te aanvaarden, en den Heer Rousſel te vervangen.

Zendelings-berichten. De Heer De Rodt, gewezen leerling aan de Theologiſche School van Genève, en Greve, een der eerſte Colporteurs in Frankrijk, die naderhand in het Zendelings-Inſtituut te Lausanne tot zijne verdere loopbaan werd voorbereid, zijn in het voorjaar van 1836 te Calcutta, de plaats hunner beſtemming, gelukkig aangekomen. — Ontzettend zijn de tooneelen van bijgeloof en wreedheid die zich daar aan hen vertoonen; doch ook nu en dan vloeit er weder eenige balſem in het hart dat door dergelijke onmenschlijkheden ontroerd wordt, wanneer men aanvankelijk de vruchten der Evangelie-prediking, hoe gering zij dan ook nog voor het oogenblik ſchijnen mogen, opmerkt. Wij lezen in dit bericht: »Reeds zijn er te Calcutta en ook in de omſtreken verſcheidene kerken van inlandſche Christenen opgerigt. Ik heb de vreugd genoten eene van hunne godsdienst-oefeningen bij te wonen, en ik ben er zeer geſticht geworden: niet door de preêk, want die kan ik nog niet verſtaan; maar het gezigt van deze zwarte menſchen, op den grond nedergebukt om het Evangelie te hooren verkondigen, was voor mij het ſchoonſte tafereel."

Opmerkelijk is in verband met deze berichten, het onlangs in Engeland in de Vergadering van het Beſtuur der O. I. Comp. met zoo veel kracht geopperde voorſtel tot afſchaffing der *pelgrimtax* in Indostan, waardoor de Regering tot nu toe ſteeds een inkomen getrokken heeft van de gruwelijke tooneelen van bijgeloovigheid in den tempel van Jagernaut, en bij andere dergelijke gelegenheden.

De Heere opent eene deur bij de Heidenen. Het is een tijd waarin toch, in het midden van alle de woelingen en worſtelingen, het rijk Gods zich uitbreidt. Mogt die uitbreiding ons maar meer ter harte gaan! Mogten wij regt onze flaauwheid en ons ongeloof leeren kennen!

In Noord-America ſchijnt vooral een geest des gebeds voor die uitbreiding, en van werkzaamheid in dezen weg uitgeſtort te zijn. Treffend zijn de beſluiten door het *Synode van Genève* (in Penſylvanië) op den 5den Oct. 1836 genomen. In deze beſluiten wordt niet alleen vermeld, dat de uitgaven voor de Zendelingen *honderd vijf en twintig duizend gulden* meer bedroegen dan het daarvoor ontfangene; doch ook dat er 41 personen, waaronder 26 Zendelingen, 6 Geneesheeren en 9 Onderwijzers gereed ſtonden om zich naar verſchillende oorden in te ſchepen, dat het benoodigde voor hunne uitrusting *tweemaal honderd duizend gulden* bedraagt, en dat hun vertrek niet kan uitgeſteld worden. Hierop heeft het Beſtuur dier Zendelings-inrigtingen in eene bijeenkomst op den eerstgevolgden 18 Oct. gehouden, het volgende beſloten: »Vertrouwende op de mededeelzaamheid der kerken om aan deze ſteeds toenemende behoeften te voldoen, alsmede op den zegen van Hem die het Hoofd der Kerk is, en wien alle goud en zilver toebehoort; zoo beſluit de Vergadering dat alle deze Zendelingen en Hulp-zendelingen, voor zoo ver zij gereed zijn om te vertrekken, onmiddelijk de reize naar hunne beſtemming zullen aanvaarden."

Waarlijk, wij hebben hier toch nog weinig denkbeeld van zulke offers voor het rijk van Christus! Er moet leven in de ziel komen, eer men iets aan den Heere kan teruggeven van hetgeen Hij ſchenkt. Wij klemmen ons vast aan het zigtbare, en vergeten elk oogenblik dat het geloof een vaste grond is der dingen die wij niet zien. En echter, dit zigtbare, hoe wordt het niet geſchud! In ons laatſte Nommer ſpraken wij van den ontzettende Wester-ſtorm, die onze bezittingen en levens bedreigde; en ziet, terwijl die regels afgedrukt wierden, antwoordde reeds de ſtorm uit het Oosten, en velen van onze landgenooten zagen zich weder door eenen nieuwen ramp beſtookt! — Ons geheele werelddeel getuigt van deze ontzettende natuur-verſchijnſels, en de kusten der Middellandſche zee zijn niet minder met wrakken bedekt dan die van den Noorder-oceaan. De pest maait in Conſtantinopel hare talrijke offers weg; de Bergbewoners worden onder de ſneeuwvallen bedolven. Niets is bij dit alles meer te verwonderen dan onze onverſchilligheid, dan de diepe afval van ons hart, dat zelfs dan, als het uiterlijke geheel wegvalt, nog niet tot zijnen God terugkeert, ten zij hetzelve door genade week wordt gemaakt. —

Mogt de beſchouwing van alle deze teekenen in dezen hoogstgewigtigen tijd ons uit de ſterkte van onze zelfgenoegzaamheid rukken, en een middel in de hand Gods zijn, om ons hart zonder eenig uitbeding tot zijn eigendom te maken! Mogten wij ons niet tevreden houden met het *beſchouwen*, maar waarlijk *gevoelen*, dat wij deel hebben in dien ſtijd, in het lijden en de worſtelingen der Kerk van Christus op aarde, maar ook in Zijn vreugde die haar eenmaal beloofd is.

(1) Men zie onder anderen hetgeen daaromtrent door een ooggetuige verhaald wordt, in het werk van PELISSIER, *Annales Algériennes.* Par. 1833 et 1834.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

LIJDENSBETRACHTINGEN.

De weken die het Paaschfeest der Christenheid voorafgaan, zijn van ouds toegewijd aan de verkondiging van de geschiedenis des lijdens en des stervens van onzen Heere. Wat wordt er van die verkondiging, wat van geheel het Evangelisch verhaal der bijzonderheden van dien ontzachelijken lijdens- nacht en dag, zoo het ons niet is de voorstelling der groote zoenofferande, die eenmaal in de volheid der tijden gebracht is voor onze zonden? Wat zal, wat kan ons eene lijdensprediking zijn, die niet verder gaat dan de schildering van een onschuldig veroordeelden, een tot in zijn dood onderwijzenden Martelaar, een van God aan de woede der menschen overgegeven Leeraar, om te bewijzen, dat Hij zelfs den dood van zulk éénen over had, voor de te recht brenging van afgedwaalde kinderen! — Neen! dit is de blijde boodschap niet, die Apostelen en Propheten verbinden aan de prediking van een gekruisten Zaligmaker en Heer! Neen! een geheel andere is de Christus, dien het Woord van Paulus aan de Gemeenten van Galatiën als *geschilderd* voorstelde (1), en buiten welken alle Evangelie, geen Evangelie verklaard wordt te zijn, maar die het verkondigde, al waar hij ook een Engel uit den hemel, vervloekt (2)! Die Christus, *met welken* Paulus *zich gekruist roemt*, die Zoon van God, die hem, den voornaamsten der zondaren, had lief gehad, en zich zelven voor hem had overgegeven (3); die Christus had hem verlost van den vloek der wet, door zelve een vloek te worden voor hem, gelijk geschreven is: *Vervloekt is een ieder die aan het hout hangt* (4). Hij was *onder de werken der wet*, en derhalve *onder den vloek* (5); maar Christus de Zone Gods, de Koning Israëls en zijn Wetgever op Sinaï, was *in de volheid des tijds geworden uit eene vrouw, geworden onder de wet, opdat Hij de gene die onder de wet waren verlossen zoude, en op dat wij de aanneminge tot kinderen verkrijgen zouden* (1); door het geloof in Hem, die alle gerechtigheid volbracht, alle de straf en vloek op zich genomen had, was hij nu gerechtvaardigd geworden; door het geloof, en niet door de werken; door de genade en niet door de wet; want door de wet, die Christus vervuld had, was hij nu die zelfde wet, die volmaaktheid of den dood eischt, gestorven, *op dat hij Gode zoude leven* (2); *Hij was niet meer onder de wet, maar hij werd geleid door den Geest* (3); *en hij verwachtte door den Geest uit den geloove, de hope der rechtvaardigheid* (4); daarom had noch besnijdenis noch voorhuid voor Hem eenige kracht of roem meer, maar midden in den fellen strijd tusschen het vleesch en tusschen den geest, die tegen elkanderen staan (5) was hij *een nieuw schepsel* (6), en juichend riep hij uit: *Het zij verre van mij, dat ik zoude roemen anders dan in het kruis onzes Heeren Jesu Christi; door hetwelk de wereld mij gekruisigd is, en ik der wereld.*

O God! openbaar ook in onze harten, als in het hart van den bekeerden Saulus, Uwen Zoon! Maak ons bekend de verborgenheid der zaligheid in het bloed van Zijn kruis! Leid de gedachten onzer harten, alle de behoeften onzer zielen, naar dien eenigen bron van vergeving, van gerechtigheid, van heil! Leid ons in den Geest, van het Paradijs naar Sinaï, van Sinaï naar Golgotha, van Golgotha tot den berg uwer heiligheid! Wie is bekwaam uit zich zelven van deze dingen te spreken, of die te verstaan tot zaligheid? Één ding is genoeg tot beiden, één ding is noodig voor de eeuwigheid: het is het woord, waarmede Uw knecht Paulus, roemende in het kruis van Uwen Zoon, de Gemeenten zegende; het worde ook tot ons gesproken in de kracht van Uwen Heiligen Geest: *De genade onzes Heeren Jesus Christus zij met onzen geest, Amen!*

Die groote lijdensdag, die het onderwerp van de prediking dezer voorbereidingsweken, en nog veel meer het

(1) Gal. III. vs. 1.
(2) Gal. I. vs. 8 en 9.
(3) Gal. II. vs. 20.
(4) Gal. III. vs. 13.
(5) Gal. III. vs. 10.

(1) Gal. IV. vs. 4 en 5.
(2) Gal. II. vs. 19.
(3) Gal. V. vs. 18.
(4) Gal. V. vs. 5.
(5) Gal. V. vs. 17.
(6) Gal. VI. vs. 15.

middel- en brandpunt van geheel het Evangelie, van geheel Gods Openbaring uitmaakt, verdeelt zich als van zelve, bij de lezing der heilige verhalen, in vier afdeelingen, ieder van welke zich op zeer onderſcheidene wijze kenmerkt. De eerſte wijst ons op den Heere Jeſus aan de Paaschmaaltijd; de tweede leidt ons met Hem uit naar Gethſemane; de derde bevat zijne verſchijning voor Annas, voor Cajaphas en het Sanhedrin, voor Herodes, voor Pontius Pilatus, de veroordeeling op Gabbatha, de wegvoering naar Golgotha; de vierde toont ons den Verloſſer aan het kruis. Mochten wij uit een iegelijk dezer hoogbeduidende tijdvakken van het groote dagverhaal des lijdens, eenige ſtralen van licht opvangen voor onze zielen, ſterkte voor het geloof, wapenen tegen de wijsheid van het vleesch, Gode in Jeſus Christus tot aanbidding en lof!

DE PAASCHMAALTIJD.

Op het Feest der ongezuurde brooden, op het Paaschfeest van Israël, uitgeleid weleer uit Egypte en geſpaard door het bloed van een voorbeeldend lam, moest dat ware *Paſcha* geſlacht worden voor de zonden van zijn volk, welk is Christus (1). Hij viert zelve dien avond van veelbeduidende gedachtenis met zijne discipelen. Veelbeduidend dan ook is het woord, waarmede Hij, aanzittende, hen toeſpreekt: *Ik heb grootelijks begeerd dit Paſcha met U te eten, eer dat* IK LIJDE. Al ſtonden ook alle de ſchriften van Oud- en Nieuw Testament niet op ter getuigenis, dat dit lijden, een *zoen-*, een *offer-*, een *plaatsbekleedend* lijden moest zijn, zoo lag reeds die beteekenis voor den *hoorenden hoorder* in den hoogverhevenen nadruk van dat woord: *Eer dat ik lijde!* Het is ééne daad, één lijden, uit hoe onderſcheidene elementen ook beſtaande; het is ééne gebeurtenis, ééne offerhande, één werk. Maar de inzetting van het Avondmaal, (dat is, de omzetting van het vooraſſchaduwend Paſcha in den reeds vervulden zegen, in heilverzegelend brood en wijn) geeft van dit woord weldra de naaste uitlegging: *Dit is mijn lichaam hetwelk voor U gebroken wordt: Dit is mijn bloed, het bloed des Nieuwen Testaments, hetwelk voor U, voor velen vergoten wordt tot vergeving der zonden* (2). En Jeſaia licht het toe, van uit de rolle der aloude profecy: *Hij heeft onze krankheden op zich genomen; Hij heeft onze ſmerten gedragen; Hij is om onze overtredingen verwond; Hij is om onze ongerechtigheden verbrijzeld. — Als zijne ziele zich tot een ſchuldoffer zal geſteld hebben, zoo zal door zijne kenniſſe, die Rechtvaardige vele rechtvaardig make; — om dat hij zijne ziele uitgeſtort heeft in den dood, en met de overtreders is geteld geweest* (3).

Doch ook de ontzachelijke veelheid en verſcheidenheid van lichaams- en zielsſmert, in dat woord: *eer ik lijde*, begrepen, onderſcheidt uit den aart zelve der zaak dat lijden, van al wat menſchen, als menſchen, immer leden of lijden konden. Zielsangſten, die bloed voor zweet te weeg brachten; banden, aangelegd door middel van een eigen uitverkoren Discipel; verlating door allen; verloochening door den voornaamſten; beſpotting en mishandeling door dienaren en ondergeſchikte perſonen; valſche beſchuldigingen en veroordeeling als van Godslastering door Hoogepriester en Sanhedrin; ten toon ſtelling en verachting door Herodes en zijn hof; te recht ſtelling en overgave, ſchoon met onſchuldigverklaring, door den Stadhouder; opeiſching met bloedkreten door zijn eigen volk; gelijkſtelling met de drie moordenaren; ontblooting en vastnageling aan het kruis tusſchen hemel en aarde; aldaar, hoon en ſmaad, met uitſteking der lippen door het gemeen, met verwijtende terging door de aanzienlijken; duisternis en verſchrikking van rondsom, de verlating van binnen, en eindelijk de dood. Alle deze ſmerten, op elkander gehoopt, of veeleer met elkander vermenigvuldigd, en in verband gebracht met den perſoon Desgenen die ze leed: *het Woord dat bij God was, en God was, en vleesch werd* (1), wat minder denkbeeld kunnen die in onzen geest te weeg brengen, dan dat van een evenzeer in zijn oorzaak en uitwerking, en aart, en diepte, met geen ander vergelijkbaar lijden? een lijden tot voldoening aan Goddelijk recht, tot wegneming van Goddelijken rechtvaardigen toorn; het lijden van een Lam, niet om geduld en overgave blootelijk dus genoemd, maar in de hoogſte wezenlijkheid Offerlam, Paſcha, Rantſoen.

GETHSEMANE.

De angſten en gebeden in den nacht des verraads op den Olijfberg; wat waren, wat beduidden die? Kondigt niet hier wederom de toon der Evangeliſche verhalen, in zijne onnavolgbare eenvoudigheid, verborgenheden aan? Men leze ſlechts, bij Mattheus, XXVI. vs. 37—39; *Toen ging Jeſus met hun in een plaats genaamd Gethſemane, en zeide tot de Discipelen: Zit hier neder tot dat ik henen ga, en aldaar zal gebeden hebben. En met hem nemende Petrus en de twee zonen van Zebedeüs, begon Hij droevig en zeer beangst te worden* (2). *Doe zeide Hij tot hun: Mijne ziele is geheel bedroefd tot den dood toe: blijft hier en waakt met mij. En een weinig voortgegaan zijnde, viel Hij op zijn aangezicht biddende en zeggende: Mijn Vader, indien het mogelijk is, laat deze drinkbeker van mij voorbijgaan: Doch niet gelijk ik wil, maar gelijk Gij wilt*; en bij Luc. XXII: 41-45: *En Hij ſcheidde zich van hen af omtrent een ſteenworp, en knielde neder en bad, zeggende: Vader, of Gij wildet dezen drinkbeker van mij wegnemen, doch niet mijnen wille, maar Uwen wille geſchiede. En van Hem werd gezien een Engel uit den hemel, die Hem verſterkte. En in zwaren ſtrijd zijnde, bad Hij te ernſtiger* (3). *En zijn*

(1) 1 Cor. V. vs. 7. (2) Matth. XXVI. vs. 26 en 28.
(3) Je'. LIII. vs. 5, 10—12.

(1) Joh. I. vs. 1, 16.
(2) Gr. ἤρξατο λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν. Marc. XIV. vs. 33. ἐκθαμβεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν.
(3) Gr. ἐκτενέστερον, *vehementius*.

zweet werd gelijk groote droppelen bloeds, die op de aarde afliepen.

In die droefheid tot den dood, in dat driemaal herhaalde gebed, om de wegneming, indien het mogelijk ware, van den lijdensbeker, in dien ſtrijd, tot bezwijkings toe bang, in dat druppelende bloedzweet, dringt het ongeloof zich op, niets hooger gewaar te kunnen worden dan óf droefheid over de zonde der ondankbaren, óf vrees voor het op handen zijnde lijden; in één woord, de gevoeligheid van een edel, fijn bewerktuigd geſtel bij de intrede van den laatſten en zwaarſten kamp. Zoo wordt het Goddelijke vermenschlijkt, en de kracht der Schriften miskend. Hoe veel meer overeenkomſtig, niet alleen met geheel de harmonie der Schriften, maar met den toon en nadruk der woorden, door de heilige Schrijvers in dit verhaal zelf met eene zoo uitgelezene zorgvuldigheid en ſterkte van uitdrukking gebezigd; hoe veel overtuigender, in één woord, voor het eenvoudig gemoed is de opvatting der Kerk, die hier alreede *den last des toorns Gods* ziet werken op de ziel van den Goddelijken Goël en Borg. Niet dat wij tusſchen het lijden en de benaauwdheid in Gethſemane, en den allerlaatſten ſtrijd en diepte van verlating op Golgotha, geen onderſcheid zouden erkennen: de evenredigheid tusſchen die beide, drukt zich alleen daarin reeds op het doordringendſte uit, dat hier nog de Verlosſer in Zijnen zwaren ſtrijd, God met den naam van Vader! Abba, Vader! kan aanroepen; in de zieleduisternis op Golgotha daarentegen alleen met dien van: *Mijn God, mijn God!* Maar juist de opklimming bewijst de éénheid; het is één lijden, uit ééne oorzaak, onder ééne en dezelfde last, (die eener vreemde op zich genomene doodſchuld!) maar dat lijden in de hevigheid van den eerſten aanval, in Gethſemane, en in de hoogſte ontwikkeling der voltooijing op Golgotha; dat lijden, in den hof nog ſlechts door de verzoekingen van droefheid, verſchrikkingen, aanvechtingen van den vijand, van buiten af veroorzaakt (1); maar, op den berg, onmiddelijk, geheel, en uitſluitend door het misſen der Vaderlijke omgeving, het gevoel der Goddelijke verlating, hoe zeer dan ook deze in de gehoorzaamheid eener volmaakte overgave doorgeſtaan. Vandaar die uitroep hier tot driemaal toe: *Vader, alle dingen zijn U mogelijk: Neem dezen drinkbeker van mij weg.* Door *den drinkbeker*, (bij Marcus even te voren *die ure* genaamd,) is ongetwijfeld het geheele op handen zijnde lijden te verſtaan. Het kan zamengaan, ja zamengaan moest het in de hoogaanbiddelijke verborgenheid van 's Heilands geheel vrijwillig, voorzegd, beſloten zoenlijden, dat Hij te gelijk aan menſchen verklaarde, dat deze dingen alzoo gebeuren *moesten*, en dat Hij tevens den heiligen afkeer van het ſtraflijden voor de overgenomene zondeſchuld te kennen gaf aan Zijnen Vader, door de afbidding van dat lijden op grond van de Vaderlijke Almogendheid, maar tevens met de herhaalde verklaring der volmaaktſte onderwerping en bereidheid. Zoo moest het lijden des Verlosſers in alle zijne ontzettende zwaarte blijken geene vertooning, maar waarheid te zijn; zoo toonde zich de menſchelijke voor lijden vatbare, en van lijden afkeerige natuur van den Godmensch beide in hare heiligheid en in hare wezenlijkheid, gelijk zij was (1). Hetgeen in hunne mate reeds door menſchen was ondervonden, en als de ondervinding van Gods heiligen in de Schrift te boek geſteld, zoude dat in dezen bangen ſtrijd (ἀγωνία noemt hem Lucas XXII. vs. 44) niet door den onvergelijkbaren Lijder tot onze behoudenis, gevoeld zijn? *De banden des doods* (Ps. CXVI. vs. 3 en 4) *hadden mij omvangen, en de angſten der helle hadden mij getroffen: ik vond benaauwdheid en droefenis. Maar ik riep den naam des* HEEREN *aan.* Deze *gebeden* dan nu *en ſmeekingen*, met welke de groote Hoogepriester onzer belijdenis *tot Dengenen riep die hem uit den dood konde verlosſen, met ſterke roeping en tranen*, worden van den Apostel aan de Hebreën *eene offerhande* genaamd (2). Zoo is dan ook het gebeurde in Gethſemane, waardoor Hij, *hoewel de Zoon zijnde, gehoorzaamheid geleerd heeft*, een priesterlijke arbeid geweest, een aanmerkelijk gedeelte van dat OFFER, waardoor Hij *allen die Hem gehoorzaam zijn een oorzaak werd der eeuwige zaligheid.*

Treffend wordt hier ook nog het plaatsbekleedende en daardoor rantſoeneerende van het verdere lijden des Heilands in Gethſemane aangeduid in den ſymboliſchen verhaaltoon van Johannes (XVIII. vs. 1—9); daar de ſchaar die Hem komt vangen, eerst op Zijn woord: *Ik ben het*, ter aarde valt, ſtraks weder opgericht, Hem door vrijwillige overgave machtig wordt, doch niet dan onder dat met geheel de lijdensverborgenheid in het naauwst verband ſtaande beding: *Indien gij dan* MIJ *zoekt, zoo laat* DEZE *henen gaan. Op dat* (voegt er de Apostel-Evangelist bij) *het woord vervuld zoude worden, dat Hij gezegd had: Uit de genen die Gij mij gegeven hebt, heb ik niemand verloren.* De Theologie der Eeuw moge deze toevoeging door haar accommodatieſtelſel beproeven te verklaren; wij zien er, bij de overeenſtemming van alle de Schriften, dat *plaatsbekleedende*

(1) Luc. XXII. vs. 53. *Maar dit is uwe ure, en* DE MACHT DER DUISTERNIS. Men vergelijke het Opſtel in Dl. I dezer *Stemmen*, N°. 6.

(1) Te recht merkt OLSHAUSEN hier omtrent aan: *Es ist nicht zu überſehen, daſs der Wunsch, des Todes und bittren Leidensweges überhoben zu werden, kein ſündlicher, ſondern vielmehr ein reiner, lauterer, heiliger Wunsch war. Denn der Tod ist der Sünde ſold und als ſolcher ſelbst der ſündlichen Creatur bitter, für die er doch in gewisſer Hinſicht eine Befreiung von Noth und Jammer genannt werden kann. Wie vielmehr aber muſste derſelbe der reinen, unbefleckten Seele Jeſu Schauder erregen. — Es trübt dieſer Zug ſo wenig ſein heiliges Bild, daſs er ganz und gar zur Vollendung desſelben gehört. Eine höhere Nothwendigkeit forderte nun aber hier die Ueberwindung des an ſich durchaus wahren Gefühls; kein zwingender Wille des Vaters zwar trieb den Sohn in den bittren Tod, denn der Göttliche Wille des Sohnes war eins mit dem des Vaters; aber der Conflict der abſoluten Gerechtigkeit mit der Gnade, mit einem Wort, das Geheimniſsvolle im Werk der Erlöſung des menschlichen Geſchlechts, forderte ein vollgültiges Opfer, und das freiwillige Eingehen in dieſe höhere Nothwendigkeit, das ohne ſchweren Kampf gegen die menschliche Empfindung nicht möglich war, finden wir eben in dieſem erhabenen heiligen Moment gezeichnet. Mit dem Siege auf Gethſemane war daher eigentlich ſchon Alles vollendet.* Biblifcher Commentar, 2ter Band. S. 411, 412.

(2) Heb. V. vs. 6—10.

ter verzoening in, dat den grond en den kern van geheel de lijdensgeſchiedenis uitmaakt.

GABBATHA.

Van Gethſemane tot Gabbatha, dat is tot op het oogenblik, dat Pilatus van op zijn ſtadhouderlijken richterſtoel (Joh. XIX. vs. 13) Jeſus ten laatſten male aan het volk met onſchuldig-verklaring voorſtelt, en, zijne handen te vergeefsch van de bloedſchuld gewasſchen hebbende, hem overgeeſt aan den moordkreet der Joden; van Gethſemane tot Gabbatha, zeggen wij, en van daar tot de *hoofdſchedelplaatſe* is alles wederom ééne opvolging, één zamenſtel van lijden, waarvan het onvergelijkelijke, en, buiten de voor het geloof zoo zalige erkentenis van het *borgtochtelijke*, anders zoo geheel onverklaarbare, bij de eerſte aandachtige overdenking reeds voor oogen treedt. Ontzachelijke, en bange, en bloedige gangen en ſtanden worden ons hier voorgeſteld. Wij trachten ſlechts op enkele bijzonderheden opmerkzaam te maken, doch die eenmaal bij het licht van de groote hoofdleere van *verzoening en heilverwerving door voldoening aan het recht Gods* beſchouwd zijnde, overvloedig zijn in allerlei overeenſtemmingen: tusſchen de zonden, waarvoor geboet moest worden, de ſmerten, die daarvoor op den Middelaar aanliepen, de hooge prophetiſche, priesterlijke en koninklijke ampten, die Hij lijdende en ſtervende bleef oefenen, de perſonen Zijner vijanden, en de beſtemming Zijner verlosten.

Van Gethſemane allereerst wordt Jeſus *gebonden* gevoerd naar Annas, des Hoogepriesters ſchoonvader en zelf Hoogepriester van een vroeger jaar, en deze zendt Hem naar Cajaphas in dezelfde banden, waarin Hij ook ſtraks door den dienaar bij de eerſte ondervraging met een kinnebakſlag gehoond wordt (1). Welke banden! welgelukzalig, die ze mag beſchouwen in het geloof, als gedragen door het volmaakte Hoofd, tot ontbinding van de banden, die voor de eeuwigheid verdiend waren door Zijne leden. Want de ſchuld die geene eeuwigheden kunnen uitwisſchen, die wordt weggenomen, als zij ſlechts een korten tijd, maar in al hare uitgeſtrektheid en volheid, gedragen is door den mensch geworden Zoon van den levendigen God. En welgelukzalig, die alzoo van de vrees der eeuwige banden verlost, wordt hij er toe geroepen, *een gevangen van Jeſus Christus* (2) genaamd mag worden. Christus werd gebonden om de Zijnen te ontbinden voor de eeuwigheid, en hunne banden, van welken aart ook in den tijd, te heiligen tot eindelooze vrijheid, zaligheid, heerlijkheid.

Doch bij den kinnebakſlag van den éénen dienaar voegen zich ſtraks, voor dat de raad der Goddelooze Priesters en Phariseën te zamen komt, de mishandelingen *der mannen, die Jeſus hielden. En zij beſpotteden hem* (zegt het Evangelie van Lucas, XXII. vs. 63), en *ſloegen hem* (*en beſpouwden hem*, Marc. XIV. vs. 65). *En als zij hem overdekt hadden, ſloegen zij hem op het aangezicht, en vraagden hem, zeggende: Propheteert, wie het is, die u geſlagen heeft.* Zoo wordt de Propheet der propheten in dit zijn prophetisch ampt zelve geſmaad en gehoond, en dit zelve is de vervulling van het geen Hij bij den Propheet Jeſaia van zich zelven voorzegd had: *Ik geve mijnen rug den genen die mij ſlaan, en mijne wangen den genen, die mij het hair uitplukken: mijn aangezicht verberg ik niet voor ſmaadheden en ſpeekſel* (1). En op dat zelfde oogenblik verheerlijkt Hij zich als de Propheet der eeuwige Waarheid, als de Kenner zelve des harten, daar Hij zwijgende onder de ſmaadheden, het oog wendt naar den discipel, die Hem ten derden male op dien eigen ſtond verloochent (bij Luc. XXII. vs. 60—62): *En Petrus werd indachtig des woords des Heeren, hoe hij tot hem gezegd had: Eer de haan zal gekraaid hebben, zult gij mij driemaal verloochenen.*

In Zijne prophetiſche waardigheid dus te gelijk gehoond en verheerlijkt, zoo wordt Hij dit weldra in de hoogepriesterlijke op gelijke wijze. Het is een ontzachelijk oogenblik, daar de Hoogepriester geſteld van God naar de ordening van Melchiſedek in der eeuwigheid, voor den Hoogepriester eener te niet gaande bedeeling te recht ſtaat, en door dezen ondervraagd, belasterd, veroordeeld, daardoor zelve het werk der Hoogepriesterlijke verzoening in waarheid volbrengt, en de ſchaduwbediening vervult. Ontzachelijk niet minder is de afwisſeling van *zwijgen* en *belijden*, waarmede Jeſus, *de getrouwe Getuige*, het getuigenis tegen den Raad der goddeloozen volvoert. Tegen de valſche gezochte getuigenisſen *zwijgt Hij ſtil;* op de vraag: *Zijt Gij de Christus?* antwoordt Hij met de aankondiging Zijner (hoogepriesterlijk-koninklijke) zitting aan de rechterhand Gods (2). De vraag: *Zijt Gij dan de Zone Gods*, wordt beantwoordt met dat verzegelend, maar tevens verpletterend: *Gij hebt het gezegd!* De Hoogepriester *ſcheurt* (tegen het gebod Levit. XXI. vs. 10) *zijne kleederen*, en met één de bediening van zijn Aäronisch geſlacht, als hij het vonnis der ongerechtigheid en der Godslastering tegen den Heiligen Gods uitſpreekt: *Gij hebt de Godslastering gehoord: wat dunkt U? En zij alle veroordeelden hem ſchuldig te zijn des doods.* Matth. XXVII. vs. 64.

Doch niet alleen voor het Joodsch-priesterlijke, maar ook voor het Romeinsch-wereldlijke gericht was het noodig, dat Hij te recht ſtond, en zonder ſchuld werd overgeleverd, die beide Joden en Heidenen tot Zijne gemeenſchap roept; die door het bloed Zijnes kruiſes die beide tot één maakt, en de middelmuur des afſcheidſels wegneemt; die door dat bloed de Zijnen heiligde, beide tot een priesterlijk en tot een koninklijk geſlacht. Hij wordt overgeleverd aan Pilatus, opdat vervuld zoude worden het woord dat Hij gezegd had, *beteekenende, hoedanigen dood hij ſterven zoude* (Joh. XVIII. vs. 32), den dood namelijk van het bij de Romeinen, niet bij de Joden

(1) Joh. XVIII. vs. 12 en vs. 21—24.
(2) Eph. III. vs. 1. Phil. vs. 1. enz.

(1) Jez. L. vs. 6.
(2) Ps. CX. Luc. XXII. vs. 66—70. Mattheus (XXVI. vs. 64) voegt er toe uit Daniël (VII. vs. 13): de *komst op de wolken des hemels.*

gebruikelijk kruis, waarin juist de betooning van den vloek lag (Gal. III. vs. 13), dien Hij op zich nam, en alzoo voor de Zijnen wegnam. Gelijk Hij dan in de Hoogepriesterlijke zaal en voor den Raad der Joden in zijn prophetisch en priesterlijk ampt getuigd, geleden, ſmaad en ſpot ondergaan heeft, zoo geldt het in het rechthuis van Pilatus Zijn koninklijk. Daarover wordt Hij van de listige Overſten der Joden bij den Stadhouder beſchuldigd, en van hem ondervraagd. Daarvan betuigt Hij *die goede belijdenis voor Pontius Pilatus* (1), als Hij zich Koning erkent, Koning der Joden, Koning van een rijk, dat niet *uit* deze wereld (*ἐκ τοῦ κόσμου τούτου*) is, maar juist daarom (het is de ſteen zonder handen afgehouwen, die de koninkrijken van goud, zilver, koper, en het ijzeren van Rome zelve vermalen moet (2),) alle de koninkrijken der wereld eenmaal zal in zich oplosſen en opnemen (3). Als een koning dus wordt Hij dan ook door de krijgsknechten beſpot, die Hem, na de door Pilatus bevolene geesſeling, de kroon van doornen opzetten, en het purperen kleed omwerpen, en de rietſtaf voor ſcepter in de hand geven, en vallende op hunne knieën: *Zijt gegroet gij Koning der Joden!* toeroepen (4); Hem, die eenmaal in *het roodgeverwde kleed* Zijner koninklijke majesteit en gerechtigheid, en *gekroond met vele koninklijke hoeden*, aan het hoofd Zijner hemelſche heirlegers *de Heidenen hoeden zal met eene ijzeren roede, en de wijnpersbak van den wijn des toorns en der gramſchap des Almachtigen Gods zal treden, hebbende op Zijn kleed en op Zijn dij geſchreven dezen Naam: Koning der koningen, en Heere der Heeren* (5). Pilatus zelve geeft Hem, gedreven deels door het getuigenis van eene ontruste conſcientie, deels door gemelijken wederwil tegen de Joden en hunne Overſten, den naam van: *Koning der Joden*, dan eens dien van: *deze Rechtvaardige!* Tot het laatſte toe verklaart hij het: *Ik vinde geen ſchuld in hem.* En tot het laatſte toe ſtelt hij de Joden den tot den kruisdood door hun opgeëischten voor, als *hun Koning*. Zelfs na dat zij niet alleen dien Koning, maar geheel het verwachte koningſchap verworpen hebben, uitroepende: *Wij hebben geen koning dan den Keizer;* laat hij ten opſchrift van het kruis deze woorden in de drie talen plaatſen: JEZUS DE NAZARENER, DE KONING DER JODEN; en het is alzoo de Stadhouder van Rome (de vierde en laatſte der wereldmonarchijen), die den Koning van het koninkrijk Davids dat geen einde hebben zal, in het diepst Zijner vernedering, openbaar als het ware moest uitroepen voor het aangezicht van hemel en aarde. *Dat ik geſchreven heb, dat heb ik geſchreven,* antwoordt hij den Joodſchen Overpriesteren, die hem van wege het opſchrift des kruiſes bedenkingen maken; en ook door dat woord drukt hij, zonder het te weten, eene hooge waarheid uit. *In der waarheid*, dus verklaren het later de Apostelen in het gebed tot den God hunner tijdelijke, zoo wel als eeuwige bevrijding (Hand. IV. vs. 27): *zijn tegen Uw heilig kind Jeſus, welken Gij gezalfd hebt, opgeſtaan, beide Herodes en Pontius Pilatus, met de Heidenen en de volken Israëls, om te doen, al wat Uwe hand en Uwen raad te voren bepaald had, dat geſchieden zoude.*

(1) 1 Tim. VI. vs. 13. (2) Dan. II. vs. 34 en 41. (3) Openb. XI. vs. 15.
(4) Joh. XIX. vs. 1—3. Matth. XXVII. vs. 27—29.
(5) Openb. XIX. vs. 11—16.

Van Gabbatha tot Golgotha is de gang nu voorts kort. Doch ook op dien weg ontfangen wij voor onze lijdensbetrachting een Goddelijken wenk uit die vermaning tot de dochteren van Jeruſalem: *Weent niet over mij, maar weent over u zelven, en over uwe kinderen* (1). Christus aan het kruis wordt ons voorgeſteld niet ten voorwerp van ons medelijden; maar ter verkondiging van dat medelijden, waarmede Hij medelijdig was met ons, om de diepten onzer ellenden in te gaan, en heel de uitgieting der Goddelijke gramſchap over ons op te vangen, op dat wij mogen leven door Hem.

Maar achter Hem, terwijl Hij, zijn kruis dragende, naar de ſtrafplaats wordt geleid, ſtelt een eenvoudig man, Simon van Cyrene, ons de roeping en het voorrecht voor van alle die met Christus het koninkrijk zullen beërven. Zij zullen de achterſte gedeelten van Zijn kruis Hem nadragen (2). Zij zullen (naar de mate, niet die zij kiezen of wenſchen, maar naar de mate die God over hen beſtemd heeft) *vervullen in hun vleesch de overblijffelen der verdrukkingen van Christus* (Colosſ. I. vs. 24). Zalig, die alzoo lijden en verdragen, want zij zullen met Hem heerſchen; zalig, die met Hem geſtorven zijn, want zij zullen ook met Hem leven (2 Tim. II. vs. 11 en 12). Dat verkondigt ons nog in zijn nagelaten getuigenis de Apostel der Heidenen; dat ondervond hij eenmaal zelve in zijn leven en in zijnen dood. O! mochten ook wij dat Lam, dat geſlacht is, volgen waar Hij ons voorging, en plaatſe voor de Zijnen bereidde!

GOLGOTHA.

Zes ontzettende uren hing de gezegende Verlosſer aan het hout. Zoo moest vervuld worden het woord, dat Hij zelf geſproken had: *Gelijk Moſes de ſlang in de woestijn verhoogd heeft, alzoo moet de Zone des menſchen verhoogd worden.* En een iegelijk, die nu in zijne doodelijke zonde, krankheid, al is het dan ook met reeds brekende oogen, op Hem mag zien, Hem *aanſchouwen* mag in het geloof, *verderft in eeuwigheid niet, maar* HEEFT *het eeuwige leven* (3). Zoo moesten vervuld worden alle die volheerlijke voorzeggingen der aloude Zienders Israëls: *Hij is met de overtreders geteld geweest* (4); *Hij is afgeſneden uit het land der levendigen; om de overtreding van het volk Gods is de plage op Hem geweest* (5). — *Een worm* moest Hij worden, en *geen man, een ſmaad van menſchen, en veracht van den volke; alle die hem zien zouden Hem beſpotten, de lip uitſteken, den kop ſchudden, zeggende: Hij heeft het op den Heere gewenteld, dat Hij hem nu uithelpe,*

(1) Luc. XXIII. vs. 28. (2) Luc. XXIII. vs. 26.
(3) Joh. III. vs. 14, 15. (4) Jeſ. LIII. vs. 12.
(5) Jeſ. LIII. vs. 8.

dat Hij hem redde, dewijl Hij lust aan hem heeft (1). — *Honden* moesten *Hem omſingelen*, *een vergadering van boosdoenders Hem omgeven. Zij zouden Hem* kruiſigen (*zijne handen en voeten doorgraven*); *na onder elkander zijne kleederen gedeeld en over zijn gewaad het lot te hebben geworpen* (2). Zoo zoude Hij lijden, *uitgeſtort worden als water; alle zijne beenderen zouden zich van één ſcheiden*, *zijn hart zoude ſmelten in zijn binnenſte*, *zijne kracht verdroogd worden als een potſcherf*, *zijne tong kleven aan zijn gehemelte*, totdat Hij eindelijk *gelegd wierde in het ſtof des doods* (3). Doch een nog ontzachelijker zielelijden zoude Hij vóór die uiterſte ure doorſtaan; ook dit uitgedrukt door den propheteerenden Pſalmist in die woorden van met geen andere ſmert vergelijkbare diepte: *Mijn God*, *Mijn God*, *waarom hebt Gij mij verlaten?*

Maar nu, midden in deze zes uren van het laatſte en hoogſte lijden des Verloſſers zien wij tevens eene treffende ſcheiding gemaakt door het oogenblik zelve van den *middag*. Op dat oogenblik (*omtrent de zesde ure*, noemen het de Evangelieſchrijvers) werd er duisternis drie uren lang over de geheele aarde (4). En het kruislijden des Heeren is daardoor zelve in twee gelijke tijddeelen afgeſcheiden, waarvan het tweede en allerlaatſte, het eerſte zoo verre te boven gaat, als de hoogſte en onuitſprekelijkſte ſmert en ſtik-duisternis der ziele te boven gaat het hoogſte van door menſchen aangedane leed en lijden in lichaam of gemoed. De drie eerſte uren dan lijdt Jeſus voornamelijk van menſchenhanden, menſchentongen, menſchenvijandſchap. Maar met den middag maakt alles (de verduistering zelve van zon en hemel daartoe medewerkende!) voor de volheid van een hooger, een daardoor zelve alles voltooiend lijden plaats. Van die ure aan ſpreekt Jeſus tot geene menſchen meer, noch wordt Hij zelve meer van lasterende of ſpottende menſchenkinderen toegeſproken. Hij heeft nu alleen met God te doen; Hij ſtaat, met de zonden, die Hij op zich nam, in het gericht voor God; Hij draagt (zonder vertwijfeling; daar toch ſtaat tegen over het MIJN *God!* MIJN *God!* waarmede Zijne klacht over de zielsverlating geuit wordt!) de ſtraf, de hoogſte ſtraf, in eigen ziel en lichaam, van op zich geladene zondeſchuld; en brengt alzoo verzoening te weeg door plaatsbekleeding. O! dat wij met het oog des harten op den Verloſſer onder het Godsgerichte, den nadruk leerden verſtaan van dat woord der eenig wezenlijke boetvaardigheid: HEERE, *ga met mij niet in het gerichte* (5)! Christus heeft in het gerichte geſtaan, opdat die in Hem gelooven nimmer in het oordeel zouden komen (6). Christus heeft de Godsverlating geleden, opdat wij van God niet verlaten worden in der eeuwigheid; Christus heeft alle gerechtigheid volbracht, heeft al dat lijden vervuld, waaronder Hij, een bloot ſchepſel zijnde, had moeten verzinken; doch dat Hij, God zijnde zoo wel als mensch, door Zijne menschheid voor menſchen geldig, door Zijne Godheid voor de eeuwigheid algenoegzaam deed zijn.

Wij hebben hier nog eene andere beſchouwing van Golgotha in het hart. Aldaar aan het hout des vloeks genageld, brak de gezegende Verloſſer ſlechts door zeven woorden dat ſtilzwijgen af, waarmede Hij als lijdend Godslam het ontzachelijke zoenoffer aan zich volbrengen liet, en volbracht. Ook dat ſtilzwijgen, de ſterkſte en zieldoordringendſte uitdrukking van de hoogſte ſmart, van de diepſte vernedering, van de volmaaktſte overgave, van de volkomenſte zegepraal over zonde en gerichte, dood en hellemachten; ook dat ſtilzwijgen was voorzegd: *Hij doet Zijnen mond niet open* (1). De vervulling van dat woord van den Propheet, zien wij reeds aanvankelijk en gedeeltelijk in het zwijgen des Heeren voor den Hoogepriester (2), voor Herodes (3), voor Pilatus (4); in zijne hoogſte verhevenheid en ſterkte zien wij het verheerlijkt aan het kruis. De zeven woorden (korte uitſpraken of uitroepingen), waardoor het bij oogenblikken afgebroken wordt, zijn door die ſtilte des te majeſtueuſer, te beduidender. Het zwijgen verklaart de woorden, en de woorden verklaren het zwijgen en wat er gedurende dat zwijgen in het binnenſte des Heiligen omging en zich vervulde. Zien wij ook nog iets van die woorden! Hunne opvolging, even zeer reeds als hunne beteekenis, ſpreekt verborgenheden uit voor het opmerkend oor. Het eerſte woord en het laatſte komen met elkander te zamen in de uitroeping van den naam van *Vader!* die tusſchen die beide oogenblikken des begins en des eindes, niet meer werd gehoord. VADER! *vergeef het hun! want zij weten niet wat zij doen*, is het woord der Hoogepriesterlijke voorbede, waarmede het Offer werdt opgeheven. VADER! *in Uwe handen beveel ik mijnen geest*, is het woord der bezegeling van het gantsch volbrachte werk van verzoening en behoudenis. En is het niet uit kracht, en als vrucht, en in de gemeenſchap met deze woorden des zich offerenden Verloſſers, dat ook de eerſte zijner bloedgetuigen (Stephanus) ſtervende den geest geeft in de handen van Jeſus Christus, dien WEG, door eigen bloed, tot den Vader, en met Zijnen Vader één als God (5)?

Met twee andere dier zeven laatſte woorden, beſchikt Hij over hemelſche en aardſche dingen. Aan den boetvaardigen moordenaar, die zijne ſchuld voor den gekruisten Heiland, en dien Heiland voor het aangezicht van hemel en aarde belijdt, zegt Hij een deel toe in het Koninkrijk Zijner heerlijkheid in de toekomst, en, eer de dag nog ten einde gegaan zal zijn, de rust met Hem zelven in het Paradijs. Hij is ook aan het kruis de Heilige en Waarachtige, die de ſleutelen der helle en des doods heeft (6). Aldaar verwierf Hij ook voor ons (zoe-

(1) Pſ. XXII vs. 7—9. Matth. XXVII. vs. 39—43.
(2) Pſ. XXII. vs. 17—19. Joh. XIX. vs. 23, 24.
(3) Pſ. XXII. vs. 16 en 16.
(4) Matth. XXVII. vs. 45. Luc. XXIII. vs. 44.
(5) Pſ. CXLIII. vs. 2.
(6) Εἰς κρίσιν. Joh. V. vs. 24. Rom. VIII. vs. 1, 33 en 34.

(1) Jeſ. LIII. vs. 7.
(2) Matth. XXVII. vs. 63.
(3) Luc. XXIII. vs. 9.
(4) Joh. XIX. vs. 9.
(5) Hand. VII. vs. 59 en 60.
(6) Openb. I. vs. 18. II. vs. 7.

ken wij alleenlijk *genade bij onze Richter!*) vergeving, gerechtigheid, heiligheid, zaligheid; het Paradijs en het Koninkrijk. Maar die zich verhardt of verbergt, vergaat met den verharden kwaaddoener ter flinkerhand, in eeuwigheid. Zoo befchikt de Koning aan het hout des vloeks over de zegeningen en heerlijkheden des eeuwigen koninkrijks. En ftraks daarna zorgt Hij ook voor het lot der Zijnen op aarde. De moeder, die Hij, waar het *de dingen Zijns Vaders* gold, niet wilde kennen, die geeft Hij, daar het door Simeon voorzegde zwaard hare ziele doorboort (1), aan den geliefden Discipel over: *Vrouwe, ziet Uw zoon! — Ziet Uwe moeder!* (2) — *Hij had de Zijnen, die nog in de wereld zijn, lief tot den einde* (3). Ook van hun weggaande of verwijderd, zorgt Hij voor hun, en beveelt ze elkanderen in Zijnen naam. O! worde bij het kruis van Hem, die de Zijnen alzoo lief had, het woord des Discipels aan onze harten gebracht: *Kinderkens! laat ons niet liefhebben met den woorde noch met de tong, maar met de daad en de waarheid.* (1 Joh. III. vs. 18.)

En als nu deze laatfte woorden tot menfchen vóór Zijnen dood gefproken, gehoord zijn, zoo volgen drie onafgebroken uren van duisternis en van ftilte; aan welke te gelijk een einde gemaakt wordt door dien uitroep: *Mijn God, mijn God! waarom hebt Gij mij verlaten?* (maak aan mijne verlating een einde!) Dat dit woord van den koninklijken Pfalmist en Propheet, niet anders dan in den perfoon van den Goddelijken Spruit, die in Zijne lenden was, heeft kunnen uitgefproken worden, blijkt wel uit den zamenhang van den gantfchen, nimmer anders dan in den lijdenden Christus, in zijne waarheid vervulden Pfalm. Doch ook de uitroep in zich zelve, (dat herhaalde: *mijn God! mijn God!* komt nergens elders in de Schriften voor!) kenmerkt zich genoegzaam als het woord, weggelegd voor eenen éénigen en flechts éénmaal mogelijken toeftand; ja voegende in den mond van flechts Éénen: den Lijder bij uitnemendheid, Dien, die *zonde gemaakt werd voor ons, opdat wij zouden worden rechtvaardigheid Gods in Hem.* (2 Cor. V. vs. 21.)

Van het woord der uiterfte verlating tot dat des zich vervullenden triumfs wordt de overgang nu in een oogenblik daargefteld (4); doch ook dat oogenblik moest zich kenmerken door de vervulling eener prophecy. Dat de zielsduisternis der Godsverlating geweken is, moest blijken uit een vernieuwd gevoel des lichaamslijdens, hetwelk Jefus, *wetende dat nu alles volbracht was*, en *opdat*, ook in deze bijzonderheid, *de Schrift zoude vervuld worden*, te kennen geeft door het vijfde Zijner kruiswoorden: *Mij dorst!* Ja, de Fonteine des levens, de Bron aller levensgaven en genade, lijdt dorst, op dat de ziele, die tot Hem komt, nimmer zoude dorften, maar *ontfangen van de wateren des levens om niet!* — En *in Zijne dorst* (zoo luidt het woord der prophecy, en zoo wijst ons het Evangelifche verhaal de allerletterlijkfte vervulling aan) *hebben zij Hem edik te drinken gegeven* (1).

Als *Jefus dan den edik genomen had*, vervolgt de Discipel, die deze dingen gezien heeft en te boek ftelde, *zeide Hij:* HET IS VOLBRACHT. En dat volbracht was het werk der verzoening, de profecyen des lijdens, de voorbeelden en fchaduwbedeelingen des Ouden Testaments, de eisch der Wet van den driemaal Heiligen God, en Zijne heilbelofte aan de Vaderen; daarvan moesten op dat hoogstverhevene aller tijdsgewrichten, getuigen: de Zon aan den hemel die verduisterd werd; de aarde, fchuddende tot in hare fundamenten; het voorhangfel des tempels fcheurende in tweeën van boven naar beneden; de dooden uit het graf herrijzende, en verfchijnende aan de levenden in de heilige ftad; de Hoofdman getuigenis gevende aan den Rechtvaardige door zijne bekeering; de fcharen wederkeerende van de aanfchouwing dezer dingen met verflagenheid der droefheid en des berouws, Jofeph van Arimathea en Nicodemus opgewekt om den dooden Jefus met meerder vrijmoedigheid te belijden, dan zij immer den levenden hadden gedaan. — *Het is volbracht!* en wat blijft er dan nog overig voor den onmachtigen, in fchuld der zonde verlorenen, gelijk wij allen in ons zelve zijn, dan de vraag alleen onzer zielsbehoefte: *Wat moet ik doen, om zalig te worden?* en het antwoord der heilverkondiging hetwelk ten allen tijde alleen dit blijft: *Geloof in den gekruisten Jefus Christus, en* LEEF!

HET GELOOF AAN HET WONDERBARE IN DE HEILIGE SCHRIFT.

De ganfche Heilige Schrift geeft in eene vast aan één gefchakelde keten van gefchiedverhalen het klaarst bevestigde bewijs, dat daar, waar den mensch de fprekende bewijzen van goddelijkheid voorkomen (al zijn die dan ook nog zoo zeer aan het onbegrijpbare verknocht), de gehoorzaamheid des geloofs eene vordering der ware redelijkheid is, en het ongeloof en de daarmede gepaard gaande ongehoorzaamheid, de eigenlijkfte onredelijkheid van des menfchen zijde aantoont. Hoe onredelijk en hoe verderfaanbrengend blijkt niet, bij voorbeeld, in de gefchiedenis van Naäman den Syriër zijne aanvankelijke, nog onverlichte redenering (2 Kon. V) die het toonbeeld is van zoo vele bedenkingen tegen hooger openbaringen en ontdekkingen; die gelijk de doorgaande handelingen van het ongeloof tegen geheel de Heilige Schrift, zich wikkelende in tegenfpraak met zich zelven, aan den éénen kant den man Gods een hooger licht, hooger gezag en macht toekent, en echter, wanneer het aankomt op de daad en proeve van dat vertrouwen, hem datzelfde reeds eenmaal befchouwenderwijze toegeftaan gezag, in de praktijk weder ontzegt en verloochent, en

(1) Luc. II. vs. 31.
(2) Joh. XIX. vs. 26 en 27.
(3) Joh. XIII. vs. 1.
(4) Matth. XXVII. vs. 46.

(5) Joh. XIX. vs. 28, 29. Pf. LXIX. vs. 22.

daarentegen zijn eigen, natuurlijk beſchouwd zeer redematige, maar in hooger licht gezien, zeer bekrompen en dwaze oordeel, ten regel der handelwijs van God ſtelt en begeert te doen ſtellen, alles daarbuiten verwerpende en alle gehoorzaamheid er aan ontzeggende. Doch hoe redelijk daarentegen en hoe zegen aanbrengend blijkt niet naderhand 's mans geloof, dat de onverlichte rede eerst als onredelijk en bijgeloovig voorkwam, en zijne gehoorzaamheid jegens het verwonderlijke voorſchrift des Profeten, die trouwens ook nog door iets anders dan door redenering, namelijk door den Geest Gods, gedreven werd; en deze verklaart, doet en vordert ook dingen, die elk onmondig kind dwaasheid ſchijnen; maar juist zulke onmondigen, mogen zij zich ſlechts oprecht onder zijne leering verootmoedigen, haast tot hooger licht en dieper kennis leidt.

Niet anders was het geſteld met de ongeloovige redeneerwijze van den hoofdman van Samaria (2 Kon. VII), die even als nog het ongeloof in onze dagen doet, het wonderbare der toegezegde uitredding Gods onmogelijk achtte, en zich daardoor de voorſpelde verloſsing onwaardig maakte. Hetgeen hem onredelijk voorkwam en ongerijmd, daarin lag juist de heerlijkheid Gods; en wel zag zijn oog nog vóór zijn ſterven de waarheid van hetgeen hij had verworpen en geloochend, doch tot zijn eigen verderf. O jammerlijk einde van de tegenbedenkingen eener rede, die juist datgene het gereedſte verwerpt, waarin het geloof zijne redding aanſchouwt en deelachtig wordt!

Nog een voorbeeld van deze verwerping der wonderdoende Almacht Gods zien wij in hetgeen ons de Profeet vermeldt van den ongeloovigen Koning Achas (1). In een tijd van den bangſten kommer zendt de Heer Zijnen Gezant tot den Vorst om hem te troosten en moed te geven. De Godsman zelf biedt hem een teeken aan tot verſterking des vertrouwens op het Alvermogen zijnes Gods: ***Eischt u een teeken*** (zegt hij) ***van den Heere uwen God; eischt beneden in de diepte of eischt boven uit de hoogte.*** Doch Achas zeide: ***Ik zal het niet eiſchen, noch ik zal den Heere niet verzoeken.*** — Ook nog in onze dagen meent het ongeloof den Heere te verzoeken, bijgeloovig het ongebeurlijke van Hem te onderſtellen, zoo het Zijne wonderdoende hand overal in de Schrift zoekt, uitvorscht, erkent. Ook in onze dagen heeft het ongeloof eenen afkeer van wonderen, hetzij uit de hoogte (de afkomst van den eeuwigen Zone Gods uit den ſchoot des Vaders), of beneden uit de diepte (zijne vernedering onder den toorn Gods en den vloek der wet) aan te nemen en te erkennen. Want in deze beide deelen van het groote genadewonder (God mensch voor ons, het geſlachte offerlam!) vereenigen zich als in één brandpunt alle de wonderen der Schrift, als ſtralen in het midden van een oneindig ver uitgeſtrekten cirkel. Doch wat zegt het Woord van deze verwerping van het groote aangebodene wonder Gods? ***Hoort Gij-lieden nu, Gij Huis Davids, is het ulieden te weinig, dat Gij de menſchen moede maakt, dat Gij ook mijnen God moede maakt?***

(1) Jez. VII. vs. 3—24.

Zien wij niet, eindelijk, het geduchtſte en ontzettendſte voorbeeld van het verwerpen der wonderdaden des Heeren in die Joodſche Overſten, welke èn de Opſtanding van Lazarus, èn die des Heeren beſtreden; den eerſten, omdat hij van 's Heilands wonderdoend alvermogen een ſprekend bewijs was, zochten te dooden; en den Heer zelven werkelijk ter dood brachten. Zijne Opſtanding was het éénige teeken, dat hun werd geſchonken, in plaats van alle de teekenen, die zij met hunne eigenwillige vorderingen begeerd hadden. Dus bevestigden zij het Woord des Heeren, dat wie Mozes en de Profeten geen gehoor geeft, ook, indien iemand uit den dooden opſtond, niet zouden gelooven; immers Mozes en de Profeten hadden met genoegzame teekenen en wonderen de goddelijkheid hunner zending bevestigd, en wie die teekenen en wonderen, en het getuigenis van Jezus, waarop zij zagen, verloochende, kon door het eigen gezicht zelfs van het grootſte wonder niet worden overtuigd!

Zooveel blijkt uit dit alles ten klaarſte, dat het geloof aan de wonderdoende hand Gods, zoowel toen de Profeten tot het volk ſpraken, als thans, nu wij die wonderen in het Woord geboekſtaafd bezitten, ſteeds eene ergernis zijn moest voor het ongeloof, en hoe evenwel de ontkentenis of verloochening van dat wonderbare even onheilbarend als redeloos was voor degenen, die de ſtem der Almacht miskenden, en den arm verſtieten, die zich met wonderdoend vermogen tot hen uitſtrekte: en ſteeds was het dus de klacht der boden van hooger, van bovennatuurlijke wezenlijkheid: ***Wie heeft onze prediking geloofd, en de arm des Heeren, aan wien is hij geopenbaard?***

De mensch toch kent nog ſlechts den aanvang zijns ongeloofs in deze wereld, en niet den voortgang en de gevolgen die het aanbrengt in een volgend leven; en dewijl nu die aanvang, beſloten tusſchen de enge grenzen van wieg en graf, hier beneden met allerlei voorbijruiſchende verheſſingen van eere, roem, vrijheid, genot en begeerlijkheden verbonden is, zoo laat hij zich door die voor het oog zoo bekoorlijke vrucht, die verſtandig ſchijnt te maken, bedriegelijk berooven van waarheid, waarſchuwing, geloof en gehoorzaamheid, en waagt het door twijfelzucht en ongehoorzaamheid, door ſtoutmoedig loochenen en verwerpen aan den éénen kant, en aan de andere zijde door geloof aan de logen, welke het bedreigde ſterven in ongeloof en overtreding ontkent, verlicht en ***Gode gelijk*** te worden. Het is en blijft toch eeuwig een gansch andere weg, die uit duisternis en ellende tot het licht der hemelſche heerlijkheid en de aanſchouwing van den God der waarheid opleidt.

DE KERK VAN CHRISTUS EN DE CHRISTENKERKEN.

In een vorig artikel *over de twee hoofdgronden van het Roomſche kerkſtelsel* werd aangetoond, hoe de Roomsch-Catholieke begrippen aangaande de Christelijke Kerk, zich meerendeels op de twee verkeerdelijk opgevatte plaatſen, aldaar behandeld, grondende, voornamelijk hierin feilen, dat zij, in ſtede van een levenden geestelijken tempel Gods, welke is het lichaam van Christus, een gebouw van menſchenhanden gemaakt als de eenige, ware, en onvergankelijke woonſtede Gods aanmerken, niet ziende op de éénheid des Geestes, maar alleen op de éénheid in uiterlijken vorm en bouw, aan de Roomſche kerk en de gemeenten die zich onder hare heerſchappij bevinden eigen. Wij gaan thans voort met de eigenlijke verhouding aan te toonen, van de onderſcheidene Christenkerken, tot die ééne geestelijke, onvergankelijke Kerk van Christus, welke de belofte heeft, dat dood en graf geen macht over haar zullen houden, aangezien haar Hoofd de Zoon des levenden Gods, de Vorst des Levens, ja, het Leven zelve is. Wij zullen dit doen met de woorden van een voornaam Hoogduitsch Godgeleerde, die eene uitmuntende wederlegging der aanvallen van den Roomsch-Catholieken Dr. Möhler op het Protestantismus heeft geſchreven; tot welke mededeeling wij ons voor het tegenwoordige bepalen, ons voorbehoudende, om bij eene volgende gelegenheid op de nadere bevestiging en verdere ontwikkeling van deze en andere onzer gronden tegen de aanmatigingen van Rome terug te komen.

In het bedoelde werk dan van den beroemden Dr. Nitsch (1) wordt aangewezen, dat de verhouding der onderſcheidene Christelijke kerkgemeenſchappen en Christenkerken tot de ééne, algemeene en geestelijke Kerk van Christus dezelfde is als die der Synagogen tot den éénen, éénigen, ten van God bepaalden tijde verwoesten Tempel van Israël; en na dit eerst in het algemeen te hebben aangewezen, gaat de Schrijver dus voort:

»De Synagoog en de Tempel hebben eene zeer gewichtige betrekking tot elkander. De weggevoerde Israëlieten aan den Chaboras, de ballingen van het Volk Gods, misten het eeuwig aan ééne bepaalde thans verwoeste plaats verbondene offer, misten de heerlijke Godsvereering op Sion. Doch in ſtede daarvan, hieven zij hunne handen aldaar tot den Heere op in het gebed, wanneer de ure des offers gekomen was (Ps. CXLI : 2); vierden, met het aangezicht naar Jeruzalem gekeerd (Dan. IV : 10 en IX : 21) hunne godsdienst; verordenden in plaats hunner offeranden, gebeden; kwamen op den Sabbath voor eenen Ezechiël (Ez. XIV : 1. Cap. XX : 1 en XXXIII : 21) zamen, om het Woord Gods te hooren; en zoo ontſtond in hun midden de Synagoge, als eene gemeenſchap van het offer des gebeds (de *Proseuche*). In het Heilige Land teruggekeerd, misten zij hoe langs hoe meer de Gezanten van Gods wege, die hun des Heeren Woord verkondigden; en des te meer moesten zij zich dus houden aan de Heilige Schriften, aan derzelver lezing en verklaring (Neh. VIII : 2—6); eene evenzeer wekelijks herhaalde oefening, welke, vereenigd met den beſchreven eerdienst van het offer des gebeds, van nu af voor de tallooze Joodſche geſlachten, die in de verſtrooijing en uitlandigheid te leven genoodzaakt waren, eene overal uitvoerbare en toch wettelijke vorm van godsdienst opleverde. De Synagoge is dus een tot gebed omgevormde, tot de dienst des Woords overgegane en op deze wijze vermenigvuldigde, doch ook voorloopig ontbonden Tempeldienst. Als eene profetiſche wijze van gemeenſchappelijke aanbidding en godsdienst verving, vertegenwoordigde, en nam zij de plaats in, der priesterlijke, en werd zoo het voorportaal tot de bedeeling des Nieuwen Verbonds, voor het Volk Gods door de geheele wereld; beſtemd om als eene geestelijke woonſtede, als een geestelijke Tempel, den uiterlijken, aan ééne plaats verbondenen, te vervangen.

»Even als nu de Joodſche Synagogen hare betrekking tot Jeruzalem evenwel behouden, zoo bewaren ook de Christelijke kerken, ondanks hare menigvuldigheid, hare betrekking tot de éénheid der Kerk van Christus en haren Hoogepriester in den hemel. Dezelfde Apostel, die van de kerken in het meervoud ſpreekt, ſpreekt ook van de Kerk, die het lichaam des Heeren is, in het enkelvoud. Deze laatſte heeft geen middelpunt der éénheid op aarde (wij voegen er bij: tot op de Wederkomſte des Heeren), maar die ééne en éénige Volksvergadering Gods openbaart zich te Epheze, te Corinthe, te Rome, als eene Christelijke Synagoge met hare Christelijke Oudſten en Dienaars. Alles wat den Tempel eigen is, dat komt in geestelijke waarheid en volkomenheid aan de Kerk van Christus toe; wat op de Synagoge betrekking heeft, dat vindt zijne toepasſing op deze en die plaatſelijke Christenkerk."

(1) *Recenſion von Möhlers Symbolik.* Bonn. 1834. S. 204, 205.

OVER CHRISTELIJKE OPVOEDING.

(*Vervolg en ſlot van bladz.* 59.)

Het aanwezen en de gedurige openbaarwording der erfzonde, ontdekt zich elken geloovigen en opmerkzamen waarnemer zelfs in de kleinſte kinderen al zeer ſpoedig. Slechts de ongelukkige zucht om alles te verontſchuldigen, waarmeê de mensch zich zelven de zegeningen van den tijd der genade te loor doet gaan; de verlegenheid in welke de erkentenis der grondverdorvenheid van ons wezen eigengerechtige harten zou brengen; of eene blinde en afgodiſche natuurdrift, die alles in de kleine lievelingen bewondert, ſpreidt over zoo vele Ouders in dit opzicht eenen verderfelijken ſluijer heen. Wanneer men hiervan vrij is, laat zich het ſchreijen der kinderlijke behoefte, en het krijten van deszelfs ſmartgevoel zeer wel onderſcheiden van het geſchreeuw zijner ontwakende eigenzinnigheid of toornigheid. Wel het kind, welks ouders deze onderſcheiding vroeg maken, en de begeerten van deszelfs booze natuur vroeg verloochenen en terugwijzen. Het is hem

beter, dat het zijn eigenwil uitfchreije, of het aangezicht zijner ouders ernftig zie of beftraffing ervare, dan dat deze innerlijke boosaardige neiging voor altoos de bovenhand bekome. Zelfs het zeer kleine kind van hetwelk de macht der eigenzinnigheid wordt verbroken, doet daarna door meerdere aanvalligheid zien dat de inwendige vrede in hetzelve herfteld is. Doch daartoe is dan ook ernftige, vastbeflotene beradenheid noodig, onbenadeeld door weeke toegeeflijkheid, zucht tot gemak, en onachtzaamheid. Dit geeft de Heer. Hij laat niet na, alles wat in het harte des kinds huisvest, getrouw openbaar te maken, opdat het van het licht beftraft worde. En opdat niet flechts de ouders fteeds meer mogen gewaar worden, en nimmer vergeten, dat het, even als zij zelve, een arm zondig fchepfel is; maar opdat ook het kind tot krachtige overtuiging kome van zijn zondigen ftaat, en alzoo de rechte grond worde gelegd voor het werk der genade, zoo moet het langer of kortere tijden, en nu en dan bij herhaling, in de affchuwelijkheid zijner zondige natuur zich vertoonen. Voor de ouders zijn dit zeker moeilijke tijden, waarin zij veel te beftraffen en te vermanen vinden; zeer licht wekt het gramfchap of onwil op; maar men gevoelt zelden welk eene genadige leiding des Heeren het is. Wanneer ouders zich in deze toeftanden voegen, met geduld, onvermoeid in hun werk, met ernst en zachtmoedigheid aangedaan blijven, en veel zich zelve befchuldigen, dan zullen zij in zich zelve en in hunne kinderen eenen grooten zegen ondervinden. — »Ach! lieve moeder, (zeide de kleine vijfjarige Willem), indien de lieve Heiland niet ook goddelooze kinderen lief heeft, dan ben ik verloren!" — Dat is de grondflag der genade. Daarentegen was Rudolf zijn ganfche kindscheid door, fteeds een goed kind geweest, dat zich eigenlijk nooit als zondaar had leeren kennen. Later ftormde de wind van menfchelijke wijsheid op zijn hart aan, en zijn huis viel, want het had geen vasten grondflag. Niet dan door fmartvolle omwegen kwam hij tot het geloof, dat Jezus Christus goddelooze rechtvaardigt. Klaagt niet, geliefde ouders, maar bidt, werkt, en zijt ftille! Het is de tijd om te ploegen, — deze gaat voorbij, — en de vrucht volgt.

Doch het is een groote zegen voor kinderen, wanneer hunne betrekkingen zich zoo ftellig van de wereld hebben losgemaakt, en zoo eenvondig en kinderlijk naar heiliging ftreven, dat de kinderen zich omgeven vinden van den adem der liefde, der waarheid, der kuischheid en des vredes, in welken zij ook de geringere leugens, de fijnere ongehoorzaamheid jegens God welhaast kennen leeren hoedanig zij voor God zijn als groot en zwaar. Dan zijn de grovere uitbrekingen der verdorvenheid, de tijden van verdooldheid, zelfs de gelelegenheden van beftraffing minder dikwijls noodig, en kan zich evenwel de overtuiging van eigene ftrafwaardigheid doen gevoelen. Het kind is niet ver van eenvoudige oprechtheid verwijderd, en daarom ook niet van ftellige overtuiging. Is het daarom bij u, lieve mensch, waarheid geworden »geen ander neigen, dan Christus eigen," zoo is niet flechts bij u, maar ook bij uwe kinderkens een grond gelegd. Vindt gij daarentegen bij u zelven behoefte aan vele ftraffe woorden jegens uw kind, en moet gij daarom dikwijls de ftrenge roede bezigen, o! zoo keer tot u zelven in, en onderzoek welke atmosfeer uw kind heeft ingeademd!

Straf is heilzaam en noodig, wanneer zij recht wordt begrepen en geoefend. Wanneer de zonde openbaar wordt, zoo moet zij van het licht beftraft, dat is, in hare fchandelijkheid, in hare ftrafschuldigheid en onheilaanbrengenden aard betoond, en van dezelve een diepen indruk gegeven worden. Hetgeen dit doel vervult is de ftraf; het overige is nutteloos. God vergelijkt de tuchtiging met het dorfchen. De Landman dorscht niet uit wraakzucht; ook verplettert hij het koorn niet geheel en al; maar hij laat het aan flagen niet ontbreken, en geesfelt elk graan op eene bijzondere wijze, opdat de korenkens van het ftroo worden losgemaakt en zich daarvan afzonderen. Zoo doet ook de Heere (Jez. XXVIII. vs. 25–29). Nu ftaat er wel met recht dat de opvoeders onder de menfchen Vaders zijn die flechts *naar hun goeddunken* tuchtigen (Hebr. XII.), want zij zijn arme onwetende menfchen, die daarbeneven nog dikwijls door een eigen geest en onbehoorlijke drift vervoerd worden; evenwel moet de geloovige het voorbeeld des Heeren voor oogen hebben, en er opletten, vooreerst, dat de kinderen door de ftraf eene klare bewustheid van de walgelijkheid en onbetamelijkheid der zonde ontvangen; en ten tweede, dat zij zich met vastbeflotenheid van dezelve afwenden, haar haten en verloochenen. Is het hem daarmede recht ernst, zoo vervult hij een wezenlijk gedeelte van datgeen wat ik den *levensdoop* zal noemen, wijl het de ontwikkeling is van hetgeen de doop als grond gelegd heeft voor des Christens levensweg. Dan zal hij het ook verftaan, wat in Gods Woord *tuchtiging*, *kastijding*, *beftraffing* beteekent. Daartoe is (vooral in de eerfte jeugd) de roede het beste en tegelijk onfchadelijkfte middel, waarom het dan ook niet vergeefs in Gods Woord zoo dikwijls wordt genoemd, en in het algemeen als beeld voor alle tuchtiging gebezigd. Doch men vindt naar gelang der omftandigheden ook andere fmertelijke ontberingen en behandelingen, door welke het bovengenoemde doel kan worden bereikt; en deze fmartelijke ftrafwijzen zijn de eenige niet. Bij het bezigen derzelve is de aanhoudende zelfbeproeving noodig, in welken geest men ze gebruike. *Gij Vaders verwekt uwe kinderen niet tot toorn, maar voedt ze op in de leer en vermaning des Heeren* (1).

Terwijl kastijding en ftraf de zonde verbitteren, kruifigen, en in hare hatelijkheid en ellende openbaren, moet van den anderen kant de innerlijke opleiding des levens en aankweking daarbij komen, om het hart tot eene beflisfende keuze te brengen. Geen dezer beide beftanddeelen der opvoeding kan op zich zelven werken;

(1) Eph. VI. vs. 4.

zij moeten elkander noodzakelijk aanvullen; want in den doop vindt men niet flechts het affterven van den ouden, maar ook het opftaan en toenemen van den nieuwen mensch uitgedrukt.

En hierbij is boven alles gewichtig de vergiffenis der zonden, die het kind beleden heeft. Zonder deze mag het niet blijven, omdat zonder haar het leven der genade niet beftaan kan.

Het zijn beklagenswaardige kinderen die zonder vergiffenis kunnen voortgaan; en niet minder beklagenswaardig zijn de Opvoeders, die deze kroon hunner roeping verzuimen of verwaarloozen, en de gebreken hunner kinderen, of flechts vergeten en niet vergeven, of ook niet recht vergeven. Elke zonde die uit de inwendige verdorvenheid opkomt, verftoort den vrede der ziel, die alleen door vergiffenis kan hersteld worden. Wordt de misflag flechts vergeten, dan wordt zoowel deze innerlijke vrede, even als de hartelijke gemeenfchap met de ouders niet behoorlijk hersteld; het kind gewent zich om zonder eigentlijke zielsvrede zijnen weg voort te gaan: eene verborgene ontvreemding van zijne ouders ontftaat in zijn binnenfte, of het komt om met list en vleijerij te beproeven, of de zaak bij de ouders vergeten is, en of deze nu weder *tevreden* zijn. Het vragen om vergiffenis is het kind zeer natuurlijk en ligt het nabij, vooral wanneer het verootmoedigd is en zijn ongelijk inziet. Doch verzuimt men dit, dan verkrijgt de hoogmoed in het kind een groot vermogen en deze gewichtige bede wordt fteeds moeilijker; en dit is een gevaarlijke toeftand. De ouders bekleeden de plaats van God voor het kind, en God heeft voor hetzelve in het aardsche Vaderlijke huis eene fchole des levens gefticht, waarin het kan leeren wat het in het hemelfche huis des Vaders behoeft. Hetgeen het in den omgang met zijne ouderen geleerd heeft, daarin zal het zich ook in zijnen omgang met God lichter en vrijer bewegen, en gelijk het jegens zijne ouders zich gedroeg zoo zal het ook met betrekking tot God zijn. Maar ach, hoe treurig is het, wanneer eene jeugdige ziel niet vermag om vergiffenis te bidden, en gewoon geworden is aan dat onzalige voortleven zonder vrede, zonder gemeenfchap met het Vaderlijke hart! Dan wordt het aardfche ouderlijke huis eene plantftede van laatdunkende zielen, die uit hoogmoed en ongeloof nimmer tot zielsrust kunnen komen. Vele ouders hebben zich aangewend, om dan flechts hunnen kinderen vergiffenis te fchenken, wanneer deze hun plechtig beloven om den beganen misflag niet meer te begaan. Nu, het is ook belangrijk, dat er in het kind een fteeds vaster voornemen gevormd worde om van de zonde geheel affstand te doen, dat het innerlijk althans fteeds minder aandeel aan de misflagen neme, waarin het vervallen zal; doch men mag wel toezien dat men het kind daardoor niet tot een eigengerechtigen huichelaar make. De ondervinding leert het immers aan het kind zelve, dat het hetzelfde vergrijp honderdmalen wederom herhaalt; het kan dus niet met volle oprechtheid beloven om het *nooit weêr te doen*, — of het leert zijne belofte als eene geldmunt aanzien, waarmede het de vergiffenis koopt. Liever moet men hem leeren opmerken dat zijn hart verdorven is, en dat het dus buiten eenen Zaligmaker niet anders dan zondigen kan, opdat het vroeg de dingen leere befchouwen gelijk zij waarlijk zijn, in de waarheid wandelen, en aan den Heiland elk oogenblik behoefte te gevoelen. Doch dat herhaald wederkeeren van dezelfde misflagen vermoeit vele ouders en opvoeders. »Ik zal U niet meer vergeven, want gij doet het toch altoos weder," zeggen zij. Wanneer het werkelijk het kind geen ernst was, hetgeen het beloofde, zoo beftraffe men zijn gebrek aan oprechtheid, maar men worde daarom nog niet moede van vergeven. Wat zou er van ons worden, wanneer de Heere met ons ook zoo wilde handelen? Zullen wij niet ook omtrent onze kinderen betrachten hetgeen de Heer voor ons allen aan Petrus antwoordde, toen hij vroeg: *hoe dikwijls zal ik mijnen broeder die tegen mij zondigt vergeven? tot zevenmaal? — Ik zegge U, niet zevenmaal, maar zeven en zeventigmaal!*

Men vreest dat de kinderen door telkens herhaalde vergiffenis lichtzinnig zullen worden. Maar jonge gemoederen gedijen veel beter door den adem der liefde dan in den dampkring der vreeze. En wilt gij telkenmale tot het kind zeggen: »thans zal ik U niet meer ongeftraft laten!" — o zoo bid ik U, lieve mensch, om uw kind toch niet die ongelukkige verwisfeling van ongeftraft blijven en vergiffenis eigen te maken. Iedere fout moet geftraft worden, en alzoo vergiffenis bekomen. Gevoelt het kind zich niet genoeg door uwe beftraffing getroffen, dan moogt Gij het vernederen, zoo goed Gij kunt, doch noem dat niet »een misflag niet meer vergeven."

De bede uws kinds: »vergeef mij toch!" moet toch geenszins beteekenen: »ftraf mij toch niet!" maar de vergiffenis is de uiterlijke wegneming van de fcheidsmuur die door de zonde ontftaan was, het terugkeeren der voelbare liefde en vrede. Leert het kind dit niet bij u inzien, hoe moeilijk zal hem dan naderhand de levensweg vallen! Want de getrouwe Zaligmaker, die voor alle zondaars vergiffenis geeft en fchenkt, laat niet na om de zijnen trouw te kastijden en te verootmoedigen. Maar hoeveel inwendige duisternis veroorzaakt het nu niet, wanneer de ziel dit voorbijziet, en hierdoor op de gedachte komt, dat de Heer haar nog niet vergeven heeft, terwijl het toch gewis waarachtig is: *wanneer gij de kastijding verdraagt, zoo gedraagt God zich tegen u als zonen!*

Er zijn bij het gezegde nog eenige opmerkingen te voegen.

1. Vooreerst is het zeer gewichtig, wel toe te zien waar en wanneer men tot het kinderlijk hart naderen kan. Gedurende de woeling des daags kan men niet altoos alles terechtbrengen en in orde ftellen; maar een ftil en rustig uur van hartelijke zamenfpreking is in ftaat om menige wonde te genezen. Vele moeders hebben zich tot grooten zegen voor hare kinderen 's avonds,

voor het ter ruste gaan verledigd om zich met de leden van haar gezin te onderhouden, hen terecht te wijzen, hen tot vergiffenis en zielsvrede te doen terugkeeren, of het nedergedrukte gemoed te verkwikken. Andere zijn gewoon om op dergelijke wijze op den zaturdag-avond of zondag het gebeurde gedurende de verloopene week na te gaan. Dan kan men zoo openhartig, zoo teeder en toch ernſtig zijn; de hartstocht zwijgt en de liefde heeft de overhand; de wedervaringen des daags of der week zijn niet te vergeefs ondervonden, maar worden met zegen aangewend en ten nutte gemaakt; de harten ontmoeten elkander op eene liefelijke wijze, en de vrede Gods die alle verſtand te boven gaat, daalt op het gebed onder dezulken neder die *kinderen des vredes* zijn.

2. Kinderen hebben een vermaak in verhalen. Hetgeen men hun op deze wijze geeft, dat nemen zij ook aan. Doch het is in het geheel niet onverſchillig, wat men hun verhaalt, en evenmin wat men hun het eerst verhaalt. Ik acht het behoorlijk, dat men hun eerst bijbelſche vertellingen voorhoude. Deze zijn voor de kleinen aanlokkelijk en behooren tot dat gebied, van hetwelk zij welhaast bemerken, dat het, het dierbaarſte en heerlijkſte des menſchen wezen moet. Ja (en daardoor juist worden zij dit gewaar), wanneer de ouders het bijbelſche ſteeds op den voorgrond ſtellen en Gode van harte, ook in kinderlijke vertellingen de eerſtellingen en de beste krachten toewijden.

Bij deze bijbelſche vertellingen is men zeker, dat zij het kinderlijke gemoed voedſel geven, en tegelijk inwendig opwekken en ſterken. Daarbij is het niet eens noodig om het verhaal de kinderen veel door daartoe gekozene woorden aannemelijk te maken. Verhaal eenvoudig, zoo veel mogelijk met de woorden van den Bijbel zelven, onvermoeid telkens weder hetzelfde, zoo dikwijls het kind dat verlangt, zonder voor het oogenblik er veel toepasſingen bij te voegen: maar laat daarentegen in den loop der dagelijks voorkomende zaken u gedurige toeſpelingen op uw verhaal als ontvallen, zoo zal dat het kind het aangenaamst en welgevalligſte wezen. — Wat andere vertellingen aangaat, zoo mag men zich wel inachtnemen, dat men een kind geene ſpijze geeft, die de oude mensch toebereid heeft, en het daarmede geheel en al den rechten ſmaak bederve. Men behoeft zich niet te verwonderen dat vele kinderen niet meer van ware en ernſtige onderwerpen weten willen, nadat door blinde en onvoorzichtige opvoeders hoogmoed, lichtzinnigheid, zucht tot genot, ijdelheid, en eene overal omzwervende verbeelding opgewekt is geworden. Gij, daarentegen, zijt op uwe hoede, en reken (bidde ik u) hierbij het kleine niet gering; uwe kinderen zijn immers ook klein! — Geloovige ouders mogen daarom wel ſpoedig naar een aantal ware voorvallen omzien, om naderhand aan hunne kinderen te kunnen vertellen. Er is vooreerst reeds in het algemeen een groot onderſcheid tusſchen hetgeen waar, en hetgeen verdicht is. Het laatſte mag zoo goed zijn als het wil, het is toch nimmer het levende der wezenlijkheid zelve; het getuigt altijd (mag ik zoo ſpreken) van een onvermogen des geestes, dat te vergeefs door ſchoone kleuren overdekt wordt. Daarentegen is er in de eenvoudigheid en ſchijnbare armoede der wezenlijkheid een rijkdom en eene kracht, die van hunnen oorſprong getuigen, en ze even zoo van de vruchten der verbeelding onderſcheidt, als de ſlang van Mozes van die der toovenaars. — Het kinderlijke gemoed heeft daarboven nog eene bijzondere neiging tot het ware. Het verwekt er eene bijzondere vreugde en diepen indruk in, wanneer eene geſchiedenis waar is; en dan is het dat zij werkt met de toepasſelijkheid van het leven. Wanneer dan ook eene gelijkenis of een fabel gegeven wordt voor datgene, wat zij inderdaad zijn, zoo wordt het ook van het kind als eene werkelijke leering opgenomen. Verdichtſelen daarentegen, die eerst als waarheid verhaald werden, worden toch naderhand eens aan de kinderen bekend als verſierd geweest te zijn; en dan ontſtaat er het nadeel uit, dat die oorſpronkelijke neiging tot hetgeen waarheid is verzwakt wordt. Het kind gewent zich aan *hetgene dat niet* is, in goed Duitsch een *logen* genoemd; het begint te leven in eene wereld der verbeelding, en zich in die te huis te vinden; en daar eene onware vertelling onmogelijk met de toepasſelijkheid die het leven bezit, kan werken, zoo werkt zij integendeel op zijne verbeelding met eene kracht die verſtrooit en verzwakt. Ik kan daarom niet nalaten hier den wensch te uiten, dat mannen die de gaaf en de lust hebben om voor de jeugd te ſchrijven, toch met ernst het ſchoone en uitgebreide gebied der wezenlijkheid mogen onder het oog houden, om daaruit de ſtof voor hunne geſchenken aan de jeugd te ontleenen. Waarom zouden wij toch de groote ſchouwplaats der daden Gods verlaten, om even als de wereld, om te zwerven in het gebied van eigene vinding?

3. De vorming der zielsvermogens houdt bij geene behandeling der kinderen eenen meer gezegenden gang, dan bij diegene welke voortvloeit uit het geloof. Voorwaar, de godzaligheid is tot alle dingen nut, en heeft de beloften des tegenwoordigen en des toekomenden levens. De ſtille, rusſtige, ernſtige levenswandel voor God, geeft ook aan het jeugdig gemoed eene opleiding, eene zielskracht, eene volharding en een vlijt, eene innerlijke ontvangbaarheid voor het geestelijke en grondige, eene ſtille bewerking van het ontvangene, die men waarlijk meer in geloovige kinderen moest opmerken, en dan ook meer ter eere des Heeren behartigen, even als omgekeerd die ondervinding verdiende meer oplettend te worden waargenomen en betracht, dat het ijdele en zondige den geest verzwakt en oppervlakkig maakt, en eene inwendige duisternis over hem uitbreidt, die overgaat op al zijne gedachten en kundigheden. Maar wie gelooft dit? — Zoo is het verder van het hoogſte aanbelang voor de vorming der kinderen, dat de ouders het vermogen ter opleiding dat in het huisſelijke leven, in het dagelijkſche verkeer, in de liefderijke onderrichting en in den levendigen omgang

ligt, wel waarnemen en waard achten; dat de Moeders naar Gods Woord *huisſelijk* zijn, en haren geheelen werkkring in huis vinden; dat zij het als iets groots en beminnelijks beſchouwen hare kinderen zelve te onderwijzen, hunne vatbaarheid op te wekken en aan te ſcherpen, hunne vragen te beantwoorden; dat zij door des Heeren Geest zelve een geopend oog hebben om overal die wijsheid te aanſchouwen, welke ons de Heere zoowel door het kleine als door het groote laat verkondigen, en zich bevlijtigen om de kinderlijke aandacht ſteeds tot opmerkzaamheid te ſtemmen. Men beſpeurt het alras in de kinderen waar zij zulke ouders hebben, en geene ſchool kan het gemis daarvan vergoeden. Het ouderlijk huis is de eerſte en beste ſchool des kinds, en deszelfs werking dringt het diepſte door. De Israëlitiſche jeugd had geen andere ſchool dan het ouderlijk huis; en wat zouden onze kinderkens aan ons hebben, waardſte Huisvaders en Huismoeders, indien wij met grooter ernst er naar ſtonden om huispriesters en huishouders van den zegen des Hemels te zijn; wanneer wij meer trachtten ons zoo te vormen, dat wij recht bezaten hetgeen ons het best helpt om Gods Woord recht te verſtaan, en daarbij leerden bevatten dat alles het onze is, alles het werk en de zorg onzes Hemelſchen Vaders; wanneer wij er naar ſtonden om toch eenmaal niet langer door eigenſchuld leeken te zijn, en terwijl wij honderd dingen weten, alleen in datgeen onkundig te blijven, waardoor wij onze kinderen den grootſten zegen konden aanbrengen, wanneer wij den heiligen grond tot ons klasſieke land, en het oude heilige Boek der boeken tot ons klasſieke boek maakten; wanneer wij dan ook leerden gevoelen dat wijsheid kostelijker is dan goud; — en iets van den tijd, dien wij zoo ijverig beſteden tot het verkrijgen van uitwendige goederen voor ons en onze kinderen, daartoe bezigden dat wij duurzamer ſchatten voor onze kinderen mochten vergaderen. Ja, het ouderlijk huis kan meer worden dan het nog is. Gelooven wij ſlechts, vergenoegen wij ons met het geſchonkene, zoeken en bidden wij maar! Deze aanmerking is van des te ernſtiger en gewichtiger aard, naarmate zoo vele ouders de aanwezige ſchoolinrichtingen onder den invloed zien gebracht van den Verderver, die over de aarde rondtrekt. Zij ontzien zich niet om hunne kinderen onder opzicht van anderen te laten, om zich te oefenen en om tot eene zekere zelfſtandigheid te komen; maar zij gelooven te kunnen vorderen dat over deze kinderlijke wereld de zon des goddelijken Woords ſchijnen moge, en zien met droefheid, dat een andere invloed de nog teedere planten doordringt. Zouden zij dan geen andere uitweg vinden kunnen? Zouden zij hunne kinderen, zonder verder omzien, een vreemden invloed kunnen prijs geven, en hen in de Molochs-armen van den Tijdgeest leggen, wijl het toch niet anders is? Zegen ruste op die ſchool, waar in waarheid de naam des Heeren woont! Doch zoo lang tot het beter worde met die anderen, wier aantal *legio* is, zou het een groote zegen zijn, wanneer geloovige ouders hunne kinderen grootendeels zelve konden opvoeden. Had niet reeds Pestalozzi het ontwerp gevormd om de ſchool in het woonvertrek over te brengen; en zoude niet de eenvoudigheid en liefde, de oprechtheid en wijsheid die in Christus zijn vermogen uit te voeren, hetgeen hij niet vermocht tot ſtand te brengen?

Wat dunkt u, mijne broeders, gij wien God uitgebreider kundigheden en meerdere gaven dan aan ons verleend heeft? — Er is eene oude voorſpelling (Jez. XXXIII: vs. 19): *Gij zult het volk niet meer zien dat zoo diep van ſprake is dat men 't niet hooren kan, van vreemde tongen 't welk men niet verſtaan kan*, zou deze profetie niet ook welhaast vervuld worden? De toenadering daartoe geſchiedt, wanneer wij den wijzen dezer wereld hunne ſpraak laten, en in eenvoudigheid des harten ſpreken, waartoe inderdaad eene groote grondigheid en weldoordachte begrippen noodig zijn; wanneer wij der wereld hare ongewijde geheimenisſen en kringen overlaten, en ons bevlijtigen om voor diegenen zorge te dragen, die met ons kinderen in het Vaderhuis, en van den Heere tot Koningen en Priesters gewijd zijn, opdat zij mogen deelachtig zijn het Koningrijk Gods. Geliefde Broeders, het is niet gelijk het behoort, dat *Israël den Egyptenaar de hand gegeven heeft en den Asſyriër om met brood verzadigd te worden* (Klaagl. V: vs. 6); want bij den Heere zou broods genoeg zijn geweest: *Hij zoude ons geſpijsd hebben met het vette der tarwe; ja Hij zoude ons verzadigd hebben met honig uit de rotsſteenen* (Pſalm LXXXI. vs. 10). Doch laat ons wederkeeren tot zijn Woord! Het zal ons aan manna niet ontbreken, het zal ons niet ontbreken aan zijnen Geest, en tot zijne eere zal het openbaar worden, dat in Jeruzalem een licht ſchijnt, helderder dan zon en maan. Amen.

(Uit de *Christoterpe* voor 1834, doch met eenige bekortingen.)

KERKELIJKE GESCHIEDENIS.

1. *Het Wezen en de Geſchiedenis der Hervorming, voornamelijk in Duitschland en Zwitſerland, in verband beſchouwd met de verſchijnſelen van onzen tijd. In Voorlezingen, gehouden door* Dr. H. R. HAGENBACH, Hoogl. te Bazel, IIde Deel. Rott. 1836.
2. *Die religiöſe Eigenthümlichkeit der lutherischen und der reformirten Kirche. Verſuch einer geſchichtlichen Vergleichung von* M. GOEBEL. Bonn. 1837.

Bij het verſlag des tweeden Deels van Hagenbachs *Voorlezingen*, voegen wij dat van een tweede werk, dat nog niet in onze taal is overgebracht, maar de overzetting in het Nederduitsch overwaardig zijn zou, en als eene belangrijke aanvulling der gemelde Voorlezingen kan worden beſchouwd: het geſchrift van Goebel *over*

de godsdienstige eigenaardigheid der Luthersche en Gereformeerde kerken, geschiedkundig vergeleken. Gelijk het eerste geschikt is om de Hervorming te karakterizeren, zoo teekent ons het tweede de godsdienstige eigenschappen af van de twee hoofdafdeelingen der Hervormde kerk. Op beide deze werken hebben wij onze aanmerkingen, en toch is het waar, dat beide belangrijke beschouwingen en opmerkingen bevatten, en met oordeel des onderscheids gelezen, niet weinig licht verspreiden over de geschiedenis der Protestantsche Christenheid. Onpartijdige erkentenis van het goede, waar men het aantreft, is beider doel; doch Goebel doet dit steeds in eenen geest van geloovig onderzoek en onderlinge geestelijke vergelijking; Hagenbach is gansch niet vrij van den invloed van den geest des tijds, ja betoont zich (vooral in het tweede Deel, in een hoofdstuk, waarbij wij dus bijzonderlijk zullen moeten blijven stilstaan) geheel verward in de strikken dier gevaarlijke *Semi-neologie*, die ook in ons Land doorgaans heerschende is, gelijk wij trouwens ook reeds in onze beschouwing des eersten Deels van dit Werk hebben aangewezen.

1. Van de twaalf Voorlezingen die het tweede Deel bevat, zijn de negen eerste toegewijd aan de beschrijving van de geschiedenis der Hervorming in Zwitserland. In het bijzonder wordt hier stilgestaan bij de gebeurtenissen daartoe behoorende te Bazel. Dit is ook daarom lezenswaardig, wijl over 't algemeen de geschiedenis der Zwitsersche Reformatie, die hier zoo onderhoudend en met zulke levendige kleuren wordt voorgesteld, veel minder bekend is, dan die van de Duitsche. Intusschen treft men ook hier wederom dikwijls proeven aan van eene ongeheiligde en door geen stellig (*positief*) geloof beheerschte kennis der kerkelijke historie. De volgende in meer dan één opzicht merkwaardige vergelijking van Luther en Zwingli zal ons oordeel ten dezen, vertrouwen wij, wel rechtvaardigen. »Wij hebben tot nog toe (lezen wij bl. 138, 139) beide mannen onafhankelijk van elkander, aan het Werk der Hervorming zien arbeiden, den een' in Saksen, den ander in Zwitserland. Beiden hebben in hunne persoonlijkheid veel met elkander gemeen. Kracht, ernst, moed, vastheid en beradenheid, opregte hartelijke vroomheid van karakter moeten wij in beiden bewonderen. Beiden zijn mannen van hun volk, geliefd en geëerd door hen (l. door zulken) die onbevooroordeeld tot hen naderen, gehaat door de vijanden des lichts en de dubbelhartigen; beiden zien wij te gelijk bereid om goed en bloed voor de zaak van JEZUS CHRISTUS, in welke zij erkenden dat het heil der menschen gelegen was, op te offeren. En, gelijk ik reeds vroeger heb opgemerkt, eene naauwe vriendschapsband zou zich eerder laten denken tusschen Zwinglius en Luther, dan tusschen Luther en Erasmus. Desniettemin valt ook weder een zeker verschil, dat tusschen hen beiden bestaat, niet te ontkennen, hetwelk hunnen twist wel niet noodzakelijk, maar echter eenigermate begrijpelijk maakt. Zonder ons de beslissing te willen aanmatigen, wie van beiden de grootste is, zullen wij hen onpartijdig naast elkander beschouwen, ieder in zijne grootheid, naar de mate die God hem gegeven heeft. Wordt onze belangstelling inzonderheid opgewekt, door een leven, dat door den kamp van tegenstrijdende (l. tegenstrijdige) krachten heenworstelt, dat het louteringsvuur der beproeving op eene opmerkelijker wijze dan alle overige doortreedt, — een leven, dat wonderbare kampen had uit te staan, en, zelf weder wonderen verrigtende, door de uitstekende eigendommelijkheid des geestes (l. oorspronkelijkheid van geest) uitblinkt, dan zullen wij voorzeker meer belang in Luther, dan in Zwinglius stellen. Of met andere woorden: zoo wij ons eene stof ter dichterlijke behandeling moesten kiezen, een karakter, dat zich dramatisch opvoeren (l. vertoonen), dat zich zoo behandelen laat, dat de strijd der menschelijke natuur bestendig terugspiegelt, de gansche wereld des gemoeds zich met al hare veelvuldige ingewikkelde omstandigheden in hetzelve afmaalt, dan zullen wij zonder bedenken dat van Luther kiezen, want Luther is eene meer dichterlijke natuur dan Zwinglius; en ik beroep mij op uwe eigene ervaring of niet het weinige, dat ik u uit het leven van Luther heb medegedeeld eenen levendigeren, bepaalderen, ik zou schier zeggen, meer gekleurden indruk op u gemaakt heeft, dan hetgeen u omtrent Zwinglius verhaald is. De genius der menschheid — om mij zoo eens uit te drukken — openbaart zich duidelijker in Luther dan in Zwinglius (?!). Het zou belachelijke nationale trots en partijdigheid in belijdenis zijn" (dit zal moeten wezen: partijdigheid voor eigen kerkgezindte) »dit niet te willen erkennen; want zonder de terugkaatsing van Luthers grootheid zou ook onze Zwitsersche Hervorming niet datgeen zijn, wat zij thans is, in haren zamenhang met het groote geheel."

Het gebrek aan eene geestelijke beschouwing, die meer op het werk van God en den geloofsgrond in de ziel, dan op menschelijke grootheid of verhevenheid ziet, dit gebrek, dat men in deze aangehaalde plaats vrij ondubbelzinnig bespeurt, is meer of min in het geheele werk heerschende, en van daar dan ook, dat hetgeen de Vertaler doorgaans uitdrukt door *geestelijk leven* (*geistiges Leben;* beter: zedelijk leven) geenszins beteekent wat wij daardoor verstaan, namelijk het werk der genade in het hart, maar veelmeer de persoonlijkheid van een of ander voornaam man, met al deszelfs gaven en eigenaardige ontwikkeling en werkzaamheid. Deze laatste wordt dan ook met menschenkennis en oordeel geteekend; maar vergeefs vraagt dan ons nog niet bevredigd hart, naar den hooger invloed die dit heiligt, naar het geloof dat dezen aanleg vernieuwt en beheerscht. En van daar, dat Hagenbach op ons denzelfden indruk maakt als Erasmus op Luther en die met hem eenstemmig waren. Bijzonder toont zich dit gemis aan een stelligen geloofsgrond in de twee-en-twintigste Voorlezing *over de Protestantsche leer, eerdienst, en het kerkbestuur.* Plaatsen als de volgende zijn toch zeer dubbelzinnig: »Wat de leer van God en Christus aangaat, de oud Christelijke leer van Vader, Zoon en Geest, over dezelve ontstond (ten tijde der Reformatie) geene bijzondere tweespalt. Over dit punt hadden reeds de oude Kerkvergaderingen

van Nicea en van Conſtantinopel uitſpraak gedaan; en hoewel de Protestantſche kerk nog heden ten dage recht heeft te vragen, of de bepalingen dezer Conciliën dan werkelijk naauwkeurig met den Bijbel overeenſtemden, gevoelden echter de Hervormers weinig roeping tot dit onderzoek. Te regt vermeden zij in eenen oproerigen tijd, die met praktiſche waarheden te doen had, de onvruchtbare beſpiegelingen over dergelijke verborgenheden; te meer, daar het geloof aan Vader, Zoon en Geest, met de doopsbelijdenis der Kerk, van welke de Protestanten ook niet konden of wilden afwijken, in het naauwſte verband ſtond. Geheel anders was het geſteld met de leer van den mensch en zijne betrekking tot God; met de leer van de vrijheid, van de zonde, van de genade, van de regtvaardiging en heiligmaking; met de leer van de ſakramenten en gedeeltelijk ook met hetgeen den mensch na dit leven te wachten ſtaat."

Deze plaats bevat omtrent zoo vele valschheden als regelen, die eene gevaarlijke ſtrekking hebben, en die wij ons ten duurſte verplicht achten tegen te ſpreken en te weêrleggen. Wel geven wij gaarne toe, dat de natuurlijke hoogmoed van 's menſchen rede, die gelijk wij meer dan eens zagen, zich reeds zeer vroeg in de Roomsch-Christelijke kerk gevoelen deed, ook in het bepalen en betwisten van hoogstgewichtige leerſtukken zijnen invloed kan hebben doen gelden. Nimmer heeft dan ook eenig rechtgevoelend Hervormde, zelfs aan de vroegſte Christenkerk eene eigenlijke onfeilbaarheid toegekend of toegeſchreven. En hierin mag wellicht de reden liggen dat, zoo als Goebel ons leert (S. 124), Farel en Calvijn in het eerst volſtrektelijk weigerden, om de geloofsvormen van Athanaſius (of die daarvoor gehouden wordt) en die van Nicea te onderſchrijven. Doch hij die daarom eene zoo hoogstgewichtige geloofsverborgenheid en hare verdediging tegen de dwaalbegrippen der onderſcheidene ketters voor *onvruchtbare beſpiegelingen* houdt, die toont wel duidelijk, dat zijn geloof, indien het al veronderſteld kan worden *zuiver* te zijn, toch zeker een *dood* geloof is.

Het is, ten tweede, onwaar, dat over de leer der Drieëenheid geen tweeſpalt ontſtond. Er ontſtond groote tweeſpalt over haar. Getuigen daarvan zijn de beroerten, door de twee Socinusſen en Servetus verwekt; doch het is tevens wereldkundig, dat de echte Hervormers degenen, die de waarachtige Godheid van den Zoon en de perſoonlijke zelfſtandigheid van den Heiligen Geest niet erkenden en beleden, niet als rechtgezinde Christenen beſchouwden, maar integendeel met afgrijzen en verfoejing afwezen.

Het is al verder onwaar, dat de Hervormers de beſpiegelingen (men verſta, de behandeling) van dergelijke onderwerpen *vermeden*. Het is onbegrijpelijk, dat de kundige Schrijver zich zulk eene handtastelijke valschheid kan veroorloofd hebben. Men leze de Zwitſerſche, de Franſche, de Nederlandſche, de Augsburgſche, de Engelſche en Schotſche geloofsbelijdenisſen, en men toone ons, waar immer de Hervormers (van Socinus en zijne bende ſpreken wij niet) vermeden hebben, om over de grondwaarheid aller ons geopenbaarde geloofsverborgenheden hunne overtuiging ſtellig uitteſpreken. Nog eens: men leze de *Apologie* der Augsburgſche Confesſie, de *Inſtitutio* van Calvijn, den *Catechismus* van Urſinus, de *Loci theologici* van Melanchthon, en toone ons zulk een dubbelzinnig vermijden van dergelijke behandeling aan, die wel in den geest der hedendaagſche Neologen, maar geenszins in dien der eerlijke, ronde, geloovige Hervormers kon plaats vinden!

Voorts erkennen wij, dat de Hervormers van de leer der Drieëenheid niet *wilden* afwijken (omdat zij er namelijk hartelijk van overtuigd waren), maar onwaar is het wederom, dat zij er zich niet van *konden* verwijderen, en dat dus hunne belijdenis derzelve uit gebrek aan vrijheid om die leer te betwijfelen of te verloochenen zou geſproten zijn.

Eindelijk mag het waar zijn, dat de Protestantſche kerk recht heeft, ook nog heden ten dage, om te vragen of de bepalingen der vroegſte conciliën al dan niet naauwkeurig met den Bijbel overeenkomen; maar althans niet minder recht heeft ieder Christen om aan elke Protestantſche kerk te vragen, wat zij gelooft en gevoelt, over alle die onderwerpen, waaromtrent andere kerken anders hebben geloofd en vastgeſteld; en elke kerk die zich daarop verontſchuldigt met dergelijke vragen voor ſpitsvindigheden of bloote onvruchtbare beſpiegelingen te verklaren, heeft of geen ſtellig (*poſitief*), of geen zuiver, of een dood geloof.

In dit geheele Hoofdſtuk *over de Protestantſche leer, eerdienst en het kerkbeſtuur* heerscht de doorgaande ſtrekking, om de waarheden onzer belijdenis in hare meestmogelijke algemeenheid, oppervlakkige onbeſtemdheid, en minstmogelijke aanſtootelijkheid voor den natuurlijken mensch voor te ſtellen. Er wordt b. v. niet gevraagd wat Gods Woord leert omtrent den ſtaat der heidenen in en na dit leven, (een punt, waarover wij thans in geen eigenlijk onderzoek treden), maar van Zwinglius wordt het ſlechts eene *ſchoone liberaliteit* genoemd, dat hij »zich gemakkelijker dan Luther en Calvijn over hun lot gerust ſtelde." De pelagiaanſche ſtrekking in de Roomſche kerk geeft den Schrijver eenige verlegenheid, omdat hij op dat punt meer met haar dan met onze Hervormers gevoelt overeen te ſtemmen; »de Catholijke leer toch (zegt hij) ſluit bij de verbetering de medewerking des menſchen niet uit, zoo als de Protestantſche ſchijnt te doen. Zoo laat de eerſte, wel is waar, God het werk beginnen, doch hetzelve dan door den mensch met Gods hulp voleinden; terwijl de ſtreng (?) orthodoxe leer der Protestanten den mensch alle vrijheid ontzegt, en hem bij het onderwijs ſchier werkeloos laat (?), zoodat hij ſlechts op den roep (HD. *den Ruf*, l. de roepſtem) der genade te wachten en zich aan haren invloed over te geven heeft;" doch hij redt zich hier, door in den grond beide goed te keuren, »vermits zich in den Bijbel klaarblijkelijk voor beide gevoelens bewijsplaatſen laten aanvoeren, daar de bekeering nu eens als een werk Gods in ons, dan weder als ons eigen werk voorkomt. Zoo zegt de eene plaats: wij hebben het *wil-*

len, doch het volbrengen ontbreekt ons (1); terwijl eene andere plaats zegt: dat God beide in ons werkt, het willen en volbrengen naar zijn welbehagen (2).” Eindelijk voegt de Schrijver er de volgende uitlegging bij, die, steeds onschriftuurlijk in voorstelling (want bijbelsch is Hagenbach in het geheel niet), bij hem het besluit uitmaakt van de geheele behandeling: »Eerst wanneer de mensch zich het wezen van Jezus heeft eigen gemaakt (?) en van zijnen Geest doordrongen is, openbaart zich in hem, wien de zonde uit genade vergeven is, een nieuwe volkomen deugdelijke wil; thans eerst kan hij heer worden over zich zelven (? Verg. Rom. VII: 23), en eerst dan heeft hij die vrijheid verworven, uit welke het nieuwe zedelijke leven onbelemmerd en onbesmet voortspruit; zoodat dan in het eind (?) het altijd God blijft, van wien het heet, „dat Hij het willen zoowel als het volbrengen in ons werkt.”

»Indien men de zaken dus opvat, dringt zich zonder twijfel de vraag op: hoe komt het, dat sommigen van die het (l. van dit) ware geloofsleven doordrongen zijn; (en) de regte vrijheid des geestes bezitten, en anderen niet?” Met deze woorden gaat de Schrijver tot de leer der voorbestemming en verkiezing over; doch wij zullen hem hier niet op den voet volgen, daar het uit het gezegde blijkbaar genoeg zal zijn, dat hij niet op het rechte standpunt staat, om die door het geloof te verslaan. Wij zullen alleen aanmerken, dat hij de Bazelsche Confessie prijst, omdat zij eenvoudig zegt, »dat God diegenen verkoren heeft, die Hij heeft willen verkiezen,” zonder te bepalen hoevelen, ja, zonder de mogelijkheid te ontkennen, dat God ook allen verkoren heeft, en dat slechts voor den een dit uur der verkiezing vroeger staat, voor den ander later.” (Paulus spreekt er geheel anders over; Rom. IX: 22, 23).

Eindelijk wordt deze geheele voorstelling besloten op eene wijze, die aan den inhoud beantwoordt, waar hij namelijk zijne geheele beschouwing van het Protestantismus in de volgende woorden zamentrekt, die zijn kenbaar doel, om de tegenstrijdige beginselen van geloof en Neologie te verbinden (»*zur Vermittlung der Extreme*”) ten duidelijkste doen uitkomen:

»Dien ten gevolge (dus leest men, bl. 328) zeggen wij: het Protestantismus komt ons tegenover het Catholicismus voor, als het stelsel *des vrijen onderzoeks*, in tegenoverstelling van dat van een bindend autoriteitsgeloof; als een stelsel van *inwendige geloofssterkte en volkomene overtuiging* tegenover uiterlijke werkheiligheid; als een stelsel eindelijk van *geestelijk gevoel* tegenover eene halsstarrige gehechtheid aan zinnelijke vormen. Doch ook datzelfde stelsel komt ons, tegenover de Wederdooperij en andere uitwassen voor, als een stelsel van bezonnenheid en gematigdheid, tegenover de dweeperij; als een stelsel van het positive bijbelsche Christendom, tegenover de willekeur, aan welke alle geschiedkundige grond ontbreekt; en dus als een stelsel der hervorming, der rustige verbetering, tegenover dat der omwenteling, der omverwerping.” Jammer dat het Protestantismus, dat ons hier wordt voorgesteld als een *juist midden* tusschen allerlei uitersten, alleen niet wordt overgesteld tegen de *afgodsdienst der rede*, zoo als zich die bij Servetus, de Socinussen, de heidensche wijsgeerte der Grieken en Romeinen, en het later Deïsmus, Naturalismus en Rationalismus voordoet. Doch juist hieraan ontbreekt het den kundigen Bazelschen Hoogleeraar, en hij merkt niet dat hij, zonder het wellicht te willen, op vijandlijk grondgebied staat. Wij zouden het dus zóó uitdrukken, dat het ware, onverbasterde, geloovige Protestantismus, als eene prediking van den levenden Christus overstaat tegen de dienst der houten en steenen beelden van Rome, als eene verkondiging des geloofs tegenover de werken der monniksorden, als een dienst van den waarachtigen God tegen de vereering der afgetrokkene Godheid van onchristelijke wijsgeeren, als een levend geloof aan de Schrift tegenover de redematige Bijbeluitlegging der Socinianen, en als een rustig en schriftuurlijk geloof tegen het geestdrijvend en oproerig woelen van velen der Wederdoopers.

Zullen wij dan nu, na de beschouwing der beide Deelen van dit werk, nog eens ons gevoelen over hetzelve in het kort bijeenvatten, dan herhalen wij hier nogmaals, dat hetzelve in de voorstelling en het verhalen der feiten, in de schildering en karakteruitdrukking der personen, en in voordracht en stijl (dit laatste geldt bijzonder van het oorspronkelijke) groote verdiensten bezit, doch dat het tevens van beklaaglijke onverschilligheid omtrent dierbare geloofswaarheden meermalen duidelijke blijken oplevert, en zelfs, waar het deze geldt, van geheel verkeerde voorstellingen gansch niet vrij is. Het worde dan met oordeel gelezen, het worde mistrouwd in de ontwikkeling der groote waarheden die ook bij de Hervorming eene eerste plaats innamen, en strekke, mocht het zijn, om bij de opmerking van de menschelijke zijde der gebeurtenissen van die dagen, voor feilen en zwakheden te waarschuwen; maar het hart verheffe zich na de lezing hooger, en zie meest op de groote daden Gods, op het werk der genade, door al het menschelijk woelen en werken henen; eene beschouwing, waartoe wij binnen kort nader hopen geleid te worden door het reeds verschenen tweede Deel der van dien kant zoo oneindig voortreffelijker *Histoire de la Réformation* van den waardigen MERLE D'AUBIGNÉ te Genève.

---

2. Tot het tweede der aangekondigde werken overgaande, vinden wij al aanstonds een aanmerkelijk onderscheid, in den geest die daarin heerscht, van het voorgaande; en wij haasten ons den waardigen Schrijver getuigenis te geven, dat hij met waarheid (op het einde der voorrede) schrijven mocht: »Vraagt iemand bij het slot van mijn werk, aan welke kerk ik de voorkeur

(1) Paulus, die zeggen kon: *door de genade Gods ben ik die ik ben*, verklaart *het willen wel te hebben, maar het volbrengen niet te vinden*; doch wat bewijst dit voór de natuurlijke vermogens van den onwedergeboren mensch?

(2) Verg. ons opstel: *Het werk der zaligheid*, boven bl. 28, 29.

geve, aan de Lutherſche of Gereformeerde, zoo antwoord ik: aan geene van beiden (t. w. in *alle* opzichten), en aan alle beiden; want de ééne en de andere heeft hare voortreffelijkheden, en beide zijn mij gelijkelijk dierbaar. Vraagt men wat ik dan het liefſte zijn wilde: ik antwoorde: eigenlijk noch Luthersch, noch Gereformeerd; dus geen van beiden uitſluitend, maar beide teffens; het liefst een *echte* Lutheraan en een *echte* Gereformeerde, en boven alles een waarachtig *Christen* (1). Als zulk een wenſche ik mij in geheel dit geſchrift betoond te hebben, en als zoodanig bid ik ten ſlotte den Vader onzes Heeren Jeſu Christi, dat Hij ook op dezen mijnen arbeid zijnen zegen legge aan welken alles gelegen is, opdat die alleen ſtrekke tot Zijne eer!"

Mogelijk zal deze of gene onzer Lezers, door de treurige ervaring van zoo vele vroegere geſchriften die het onderſcheid van kerkgezindten wilden bijleggen, met reden wantrouwend geworden omtrent alle pogingen van dien aard, als waarheid en valschheid vermengende en daardoor alles onzeker makende, dit gevoel van mistrouwen ook tegen het voor ons liggende werkjen doen gelden. Doch wij verzoeken zulk een, zijn oordeel een weinig op te ſchorten. De Eerw. Goebel toch vermengt en verwart niet; plaatst de onverſchilligheid omtrent de leere der waarheid niet op den rechterſtoel, zoekt niet hetgeen onbeſtaanbaar te zamen is, onder één te haspelen; integendeel! hij doet de eigenaardigheden der beide kerken, tot op de hairfijnſte onderſcheidingen toe, ſprekend uitkomen; hij verbergt die niet onder de koornmate, maar plaatst ze op den kandelaar; doch het één en het ander om de beide richtingen te verklaren, en het werk, het doel, en de wijsheid Gods, in de toelating der ſcheuring, en in de beſtemming van de onderſcheidenheid der ontwikkeling van de beide zusterkerken als twee getuigen zijner waarheid, op de levendigſte wijs te doen blijken. Zulk eene beſchouwing is recht geſchikt om ons wel verre van eene enkele eigenaardigheid onzer kerk te doen los laten of verloochenen, integendeel hare roeping, hare gaven en eigenaardigheden, in heur beginſel, grond, en zamenhang te doen kennen, en tegen die der zusterkerk vergelijken, tot bevestiging des geloofs, en verheerlijking van dien God, die reeds van ouds op *velerlei wijzen* en *onderſcheiden tijden* tot de Vaderen ſprak (2).

Na eene korte Inleiding, in welke de vooral in Duitschland gewichtige aangelegenheid der vereeniging van de beide zusterkerken in het breede wordt behandeld, gaat de Schrijver in eene eerſte afdeeling (S. 28—48), over tot de vergelijking van het terrein, door de beide armen der Reformatie omvat. Daarop behandelt hij in een tweede afdeeling het onderſcheidene hervormingsbeginſel dat beide beheerschte, en laatſtelijk onderzoekt hij ten derde, de verſchillende wijze, waarop de eene en de andere hervorming werd tot ſtand gebracht. In het tweede deel des werks wordt geſproken van het uiterlijk voorkomen der beide kerken; van de innerlijke godvrucht harer leden; de historiſche ontwikkeling van de Theologie der eene en der andere, en eindelijk van de verhouding der twee zusterkerken tot elkanderen.

In het Noordelijke en Oostelijke Duitschland vestigde zich de Lutherſche, in het Zuidelijke en Westelijke (Zwitſerland en de Nederlanden daaronder begrepen) de Gereformeerde Hervorming. In de laatst genoemde ſtreken waren ſedert lang eene aanmerkelijke beſchaving en weelde verſpreid, en met deze eene meer of min ontwikkelde burgerlijke vrijheid gevestigd. Hier vond men verſcheiden tot de Reformatie neigende geleerden, door Erasmus reeds voorgegaan; ginds bijna alleen de Augustijner monnik Luther; dáár het vorſtelijk of landsheerlijk gezag uitſluitend heerſchende; hier menige republikeinſche ſtads-, ſtaats- of cantons-inrichting. In het Noord-Oosten waren de voorbeelden van vroegere ſecten of ketterijen ſchier ongehoord; in het Zuid-Westen beſtonden ſints lang de zaden, ja de ontwikkelde aanhangen van protesterende ſecten tegen de heerſchappij van den Roomſchen Stoel. Van daar die huiverigheid in het hervormen, die Luther zoo min mogelijk zich van de Roomſche kerk deed verwijderen; terwijl men aan de andere zijde al het Roomſche ſpoedig geheel verwierp. Van daar het monarchale beginſel, dat in de Lutherſche Hervorming bewaard bleef, terwijl de Gereformeerde zich weldra in een democratiſchen geest verhief, en in republikeinſche vormen zich vestigde (Engeland alleen uitgezonderd, alwaar de verandering van de Kroon uitging). Van daar dat aan de Gereformeerde Hervorming van ouds een zeker politiek en kerkelijk liberalismus (wij ſpreken van een liberalismus der XVI^de^, niet der XVIII^de^ of XIX^de^ eeuw) eigen was, hetgeen aan de Lutherſche kerken geheel vreemd bleef; of liever, dat, toen het zich in den perſoon van Bodenſtein (Karlſtadt) wilde doen gelden, door Luther als met ſchrik en afgrijzen werd afgewezen. Van daar dat de Gereformeerde Hervorming niets verſchoonde van hetgeen de Roomſche kerk toegedaan was of toebehoorde, terwijl daarentegen de Lutherſche dat met veel matiging tegenging, en langzamerhand ter zijde ſtelde. Wie ziet niet, dat de grond, de bodem, het terrein, waar de tweederlei Hervorming geplant, geſticht, gevestigd werd, noodzakelijk eene onderſcheidene ontwikkeling en vorming moesten ten gevolge hebben?

Van hier dan ook, gelijk de Auteur ten tweede doet opmerken, dat men tweederlei beginſel in de beide werkplaatſen (om zoo te zeggen) der Reformatie ziet heerſchen. Bij Luther vindt men de Schrift alleen gebruikt om te wederleggen en af te werpen hetgeen in de Roomſche kerk tegen hare ſtellige uitſpraken was ingevoerd, terwijl het lichaam der kerk met al hetgeen niet *ſtellig* tegen den Bijbel *ſtrijdt*, wordt geſpaard; bij

(1) De Schrijver behoort namelijk tot de in Duitschland vereenigde Evangeliſche kerk; eene vereeniging niet van leerſtellingen, maar van uiterlijke inrichting; die wij voor het overige in hare waarde of onwaarde laten; maar alleen opmerken doen, dat zij geenszins op een *negatief protestantismus* gebouwd, en dus met onverſchilligheid tegen wezenlijke ketterijen verbonden is. Ook dient men te weten, dat de Lutherſche kerk daarbij bedoeld wordt zoo als die in Duitschland beſtaat, en geenszins het kleine fragment, dat hier te Lande dien naam draagt.

(2) Hebr. I vs. Gr. *πολυμέρως καὶ πολυτρόπως*.

de Zwitſerſche Hervormers daarentegen heerscht het uitſluitend gezag der Schrift, en ſluit alles uit wat niet uitdrukkelijk op hare uitſpraken gebouwd is. Luther, door zijne gemoedsbevinding hiertoe gebracht, bevrucht de oude kerk met de levenskiem van de leer der gerechtigheid door het geloof; Zwingli, Farel, Calvijn herſtellen en hernieuwen de Kerk op haar voorbeeld in de eerſte tijden des Christendoms. Bij Luther beſlist de inſpraak van het geloovige hart; bij de Zwitſers het door Gods Geest verlichte verſtand. De Lutherſche Hervorming is meer gemoedelijk, de Gereformeerde meer verſtandelijk; gene zoekt als hoofddoel meest de bevordering van eigen zalig worden; deze ſtreeft als laatſte oogmerk naar de verheerlijking Gods; de eerſte is meer kerkelijk; de tweede meer uitſluitend bijbelsch.

Van daar dan ook verder de onderſcheiden verhouding der beide kerken tot geloofsbelijdenisſen en formulierſchriſten. Bij de Lutherſche Hervorming zijn zij den grondſlag der kerk (als *norma normata*); bij de Gereformeerde gemeenten eene ontboezeming des geloofs. Farel had aanvankelijk te Neufchatel eene gemeente geſticht zonder vasten geloofsvorm, en Calvijn vond niet noodig de belijdenisſen van Athanasius en Nicea aan te nemen (S. 191); in de Gereformeerde belijdenisſen vindt men telkens eenige artikelen over de heiligheid en het uitſluitend gezag der H. Schrift vooraan; bij de Lutherſchen (in de Augsburgſche Confesſie) worden die geheel gemist; daarentegen hebben in de groote periode des ongeloofs verſcheiden Gereformeerde kerken de geloofsbelijdenisſen hunner vaderen geheel durven afſchaffen (de Schrijver rekent tot deze ook de Nederlandſche); de Lutherſche Rationalisten daarentegen, hoe ver ook van het geloof der voorouderen afgeweken, hebben dit nimmer durven doen, gevoelende dat zij daardoor hunne kerk geheel zouden ontbonden hebben.

Wat laatſtelijk de *wijze* van hervormen aangaat, de Lutherſche Reformatie was alleen eene *geloofs-hervorming;* de Zwitſerſche bedoelde niet minder om eene vernieuwing des *levens* te bewerken. Van hier dat de Lutherſchen bijna uitſluitend ſpraken van het *rechtvaardigende geloof;* de Gereformeerde niet minder van de *nieuwe gehoorzaamheid.* Bij de Lutherſchen is de Wet van God alleen een tuchmeester tot Christus, bij de Zwitſers vooral ook de regel des nieuwen levens. Luther handelde bij het hervormen *conſervatief*, *regresſief*, *defenſief*, *ſuccesſief;* de Gereformeerden *radicaal*, *progresſief*, *offenſief*, *ſubiet;* bij de eerſten heerschte het beginſel der *ſtabiliteit* en des wederſtands, bij de laatſten, dat der *agiliteit*, der beweging.

Doch hierin vooral ſtaat de Lutherſche Hervorming bij de Gereformeerde achter, dat zij alleen tot het geloof zich bepalende, en minder op het leven van uit dat geloof ziende, ter halver weg ſtaan bleef; en ware zij niet later door Spener van die zijde aangevuld en voltooid geworden, (en echter, welk een groot gedeelte der Lutherſche kerk erkende die roeping van den waardigen Spener niet!) zij ſpoedig zou zijn te gronde gegaan, gelijk zij dan ook reeds zeer dra in ijdel twisten over orthodoxie, zonder liefde of leven, verviel. De Gereformeerde kerk had zulk eenen tweeden Hervormer niet noodig, hare hervorming had aanſtonds in het leven doorgetast; zij behoefde ſlechts van tijd tot tijd bij verbasteringen vernieuwde levenskracht uit het levend en altijdblijvend Woord van God ter zuivering en opwekking te ontvangen, en die heeft haar dan ook van tijd tot tijd door Gods genade niet ontbroken.

Tot dus ver hebben wij den Schrijver in zijne belangrijke opmerkingen gevolgd. In den grond zijn deze kenmerkende trekken voorzeker waarachtig; maar de waardige man trekt ze wel eens verder, dan de aard der zake toelaat. Gaarne geven wij, bij voorbeeld, toe, dat de Saxiſche Hervorming meer kerkelijk, de Zwitſerſche meer uitſluitend Bijbelsch is; doch dit gaat zoo ver niet, dat de laatſte het kerkelijke karakter geheel zoude ontberen. In het bijzonder in ons Vaderland (hetwelk bij den Schrijver veel minder naauwkeurig, dan andere landen ſchijnt bekend te zijn,) heeft zich dit kerkelijke karakter bijzonder eigenaardig ontwikkeld; waartoe ook onze Nationale Synoden bijzondere bevordering toebrachten. Zoo was het ook in andere Gereformeerde landen. De Schrijver vergelijkt de Lutherſche Hervorming zeer fraai bij de handelwijze van een hovenier, die van een krachtigen boomſtam (de Catholieke kerk) al de verwilderde takken afkapt, en er daarentegen een edel rijsje (de leer der geloofs-gerechtigheid) op inent, welks gepastheid voor dezen boom uit den aard des wortels (de H. S.) en van den ſtam zelven (de oorſpronkelijke geſchiedenis der kerk) volkomen blijkt. Zoo ſchijnt hem de Lutherſche kerk toe eene veredelde Catholieke kerk te zijn, en dus even als deze een éénig geheel, eene welgeordende en vast te zamenhangende kerk, die alle uit den ſtam voortſpruitende waterloten (ketterijen) zonder verſchooning afſnijdt, en alle ſchadelijke uitwasſen van eigen loten (ſecten), of door eene krachtige reactie afſnijdt, of ten minſte door mededeeling van innerlijke levensſappen, met zich, en onder den invloed harer groeikracht vereenzelvigt. De Gereformeerde Hervorming daarentegen wordt vergeleken bij de handelwijze van zulk een hovenier, die den verwilderden boom der Roomſche kerk niet ſtut of zuivert, maar den ſtam tot den wortel toe afhakt, waardoor dan niet wederom één boomſtam opkomt, maar uit den gezonden wortel een veelvuldig naar de breedte zich uitbreidend ſtruikwerk opwast, zoodat iedere tak nevens de anderen beſtaan kan, zoolang hij ſlechts een ongeſtoorden zamenhang heeft met den wortel en in zich zelve gezond blijft; en het afſterven van enkele ſpruiten ſchaadt ook niet veel, daar de andere alsdan ſlechts des te rijkelijker voedſel ontvangen. »Dit (zegt Goebel) is het beeld der in ontelbare grootere kerken en kleinere ſecten gedeelde Gereformeerde kerk, wier enkele deelen ſlechts te zorgen hebben voor hare ſchriftuurlijkheid, om op een verblijdend gedijen te mogen rekenen.” Deze vergelijking is fraai, en juist tot op zekere hoogte; doch zij gaat zeker in de toepasſing te ver, wanneer onze Schrijver onder de kerken en ſecten, welke van het Gereformeerde beginſel eener

volſtrekte ſchriftuurlijkheid uitgaan, niet alleen Wederdoopers en Doopsgezinden, Gereformeerden en Remonſtranten, Episcopalen, Presbyterianen, Independenten, enz. maar zelfs de Socinianen betrekt; immers hij ziet geheel voorbij, dat deze veel meer het beginſel van het gezag hunner (bedorvene) rede, dan dat van de Schrift volgden; gelijk dan ook inderdaad (en mocht ook dit door onzen Schrijver opgemerkt zijn geworden!) dat volgen van het gezag der rede boven of naast de Schrift, dat de Socinianen, en later de Unitarisſen en Rationalisten tot het verſte uiterſte gedreven hebben, het beginſel van *alle* dwalingen in de Christenkerk geweest is. Wij veroordeelen niemand omdat hij bijbelwoorden, die aan ons gevoelen of ſtelſel onguníſtig zijn of ſchijnen te zijn, in een eigenlijken en ſterken zin opvat, al wordt zijn gevoelen daardoor anders dan het onze gewijzigd; maar wij mogen hem veroordeelen wanneer hij de woorden der Schrift, waarop wij ons gronden, verwerpt of verdraait. Wij mogen het niemand ten kwade duiden, al drukt hij b. v. nog zoo ſterk op de plaatſen der Schrift, die onzen Heer voorſtellen als een voorbeeld ter navolging, al ſtelt hij deze plaatſen nog zoo zeer op den voorgrond; maar wij mogen het in hem *ongeloof* noemen, wanneer hij de uitſpraken der Schrift, die de zoenverdienſte van den Godmensch voor Zijn volk uitwijzen, op onze aanwijzing verloochent, verwerpt of weigert te erkennen. En het is uit dien hoofde, dat wij de Socinianen, althans voor zooveel zij daarin volharden, van alle gemeenſchap aan den grond en het grondgebied der Gereformeerde kerkgemeenſchappen uitſluiten.

Belangrijk is ook wederom het tweede deel des werks, in hetwelk de innerlijke en uiterlijke gehalte en gedaante der beide zusterkerken wordt vergeleken.

Ons beſtek gedoogt niet alle bijzonderheden daarin voorkomende van ſtuk tot ſtuk na te gaan. Eene zeer vruchtbare opmerking van den Schrijver is, dat gelijk de Gereformeerde kerk zich gunſtig boven de Lutherſche onderſcheidt door eene meerdere en meer onmiddelijke gehechtheid aan de Schrift, zoo ook dit beginſel zich vooral daarin bij haar openbaart, dat zij van ouds het Oude Testament veel hooger, (ja vlak neffens het Nieuwe) ſtelde, dan bij hare Lutherſche zuster het geval was. Wij voegen er bij, dat zich daarin wederom de echte Gereformeerden boven al die andere Gereformeerde vertakkingen, van welke de Schrijver geſproken heeft, verheffen; en de Auteur zou, wanneer hij zich mede op dat ſtandpunt had weten te plaatſen, aan de Wederdoopers en Doopsgezinden niet hebben toegegeven, dat de kinderdoop geen eigenlijken grond in de Schrift heeft; want die grond is juist in de ware verhouding tusſchen het Nieuwe Verbond der vervulling en het Oude der toezegging gelegen, zoodat de verwerping van den kinderdoop in ons oog alleen kan ontſtaan bij mangel van inzicht in de eenheid der beide bedeelingen van God, in het groote geheel Zijns Verbonds met Zijn volk.

Even zeer is het onwaarachtig, wanneer de Schrijver aan de Arminianen (die hij gewis te gunſtig beſchouwt) eene zoo groote hoogachting jegens de Schrift toekent, dat zij deswege eene meer grondige en geleerde Schriftverklaring zouden hebben daargeſteld, dan of Gereformeerden of Lutheranen; en als hij ten voorbeelde daarvan Grotius, Wetſtein, Clericus noemt. Onverklaarbaar, en alleen aan des Schrijvers geringe kennis van al het Vaderlandſche in Nederland toe te ſchrijven, is zijne onkennis aan de geheele Coccejaanſche School van uitleggers, die zeker de vergelijking tegen de half Sociniaanſche Remonſtranten, hier genoemd, wel kunnen dragen!

Als een onderſcheidende karaktertrek der Gereformeerde gemeenten, en die zich dan ook zeer gereedelijk uit derzelver inrichting laat verklaren, wordt nog op gegeven de meerder onafhankelijkheid der afzonderlijke leden, zoo van hunne kerk in het algemeen, als van hunne leeraars in het bijzonder; hun meer vrijmoedig optreden tot eigen gebed en ſchriftverklaring, hunne huisſelijke oefeningen, enz. Voorts, gelijk zich de Lutherſche kerk onderſcheidt door kerkelijke feesten, die nog gedeeltelijk uit het Roomsch-Catholieke kerkjaar ontleend zijn, en daardoor ook de meerdere kerkelijkheid harer leden kond doet, zoo onderſcheidt zich de Gereformeerde door burgerlijke feestvieringen, zoo als boet-, vast-, bid- en dankdagen, de viering van oud- en nieuwjaar, enz. Is het met goed- of niet veel meer met ſtellige afkeuring, dat de Schrijver hier bij voegt (de opmerking is maar al te waar!) dat 's Konings verjaardag in Holland ruim zoo ſtreng gevierd wordt als de dag des Heeren?

Het is ons onmogelijk onzen Schrijver in alle zijne opmerkingen, die doorgaans zoowel van geestelijke kennis als van groote belezenheid en uitgebreide kennis der Kerkelijke geſchiedenis getuigen, op den voet te volgen. Wij hebben ſlechts eenige der voornaamſte trekken kunnen aanſtippen. Wie dieper in dit onderwerp begeert door te dringen, en eene meer volledige kennis van alle de eigenaardigheden der beide kerken op te doen, worde hiermede de lezing van het werk zelve aanbevolen.

De verſchillende aard der beide werken in dit opſtel aangekondigd, heeft ons genoopt om van het tweede, daar het in ons Vaderland nog weinig of niet ſchijnt bekend te zijn, ſlechts een bloot verſlag te geven, terwijl wij het eerſte meer beoordeelenderwijze beſchouwd hebben, hetwelk men toch kan veronderſtellen, dat in veler handen is of komen zal. Mocht ook het werk van den Eerw. Goebel in onze taal worden overgebracht, dan hopen wij op deze rijke ſchatkamer van allerlei geestelijke en historiſche opmerkingen nog wel eens nader terug te komen.

GEDACHTEN OVER DE ONTWIKKELING DER NIJVERHEID IN ONZE DAGEN.

Toen wij in een vorig nommer van dit Tijdſchrift eenige wenken gaven omtrent de pantheïstiſche ſtrekking, die zich hier en daar in onzen tijd, en bepaaldelijk meer en meer in Duitschland begint te openbaren, waagden wij ons aan een onderwerp, rijk in allerlei toe-

pasſing, en waarop wij veelligt nog dikwijls terug zullen komen. Immers ligt daarin naar ons oordeel de kiem van de groote ketterij der XIX[de] eeuw opgeſloten. De XVIII[de] eeuw wist alleen te beſpotten en af te breken. De XIX[de] eeuw wil weder opbouwen, alles tot één doel vereenigen, maar het is de mensch, en geenszins de God der Openbaring, dien zij aan het hoofd der wereldbeweging wil ſtellen; den mensch, niet perſoneel, niet individuëel, maar als één geheel, als één ſoort, dat zich dien ten gevolge in deze zelfvergoding verheugen zal, ofſchoon ook enkele perſonen hun leven weder aan dat Al teruggeven. — Zoo als wij vroeger opgemerkt hebben, ſlechts bij weinigen wordt dit ſtelſel in zijne geheele afſchuwelijkheid voorgedragen, doch vooral in de praktiſche wereld vindt men voorbereidingen die niet voorbij gezien moeten worden. Een der treurigſte kenteekenen van dien geest des tijds, die dikwijls zonder bewustheid werktuig des Boozen is, is voorzeker de onverſchilligheid jegens de geestelijke, de rustelooze ijver voor materiëele belangen. Laten de Christenen hunne hand in den boezem ſteken, en zij zullen zelve erkennen moeten, hoe zeer ook zij dien geest in hunne daden en geſprekken huldigen, en er dikwijls, eer zij het nog vermoeden, door medegeſleept worden.

Onder de afgoden van dat materialismus behoort ook de nijverheid, en tevens de daarmede in verband ſtaande vermenigvuldiging van voortbrengſelen van allerlei aard, met de bezuiniging van tijd. Stoom-machines en ijzerbanen, zijn de krachtigſte hefboomen van deze nieuwe wereldverovering. Overal droomt men van fabrieken en verbetering van middelen van vervoer, en elke Provincieſtad zal zich weldra ongelukkig rekenen, indien zij geen middenpunt van fabricatie is geworden, of niet ten minſten aan den zijtak van eene ijzerbaan gelegen is. Belagchelijk is hier de overdrijving, en echter er ligt een waar beginſel op den grond van dat alles, om namelijk den arbeid van velen op eene meer doeltreffende wijze te doen zamenwerken, en in alles noodeloozen omſlag te ſparen. Wat ſtaat nu den Christen te doen in het midden dezer ontwikkeling, die hij niet kan tegenhouden, ja wat meer is, met welke hij in aanraking moet komen? Onmogelijk is het hier palen af te bakenen, ten einde eene beperking te maken, tot hoe verre de nijverheid gaan mag; want de kiem van deze ligt immers reeds in het gebruik van het eerſte, het eenvoudigſte werktuig opgeſloten. Zich daarvan geheel af te ſluiten ware *uit de wereld* te *gaan*, en juist hiertegen worden wij door den Apostel gewaarſchuwd. Al is het ook, dat de zonen van Kaïn, wier oog meer op het materiëele gerigt is, de uitvinders der industrie geweest zijn, het gebruik hunner uitvindingen is tot allen overgegaan, en zoo kan elk die zijn beroep in deze tegenwoordige wereld uitoefent, zich niet afſluiten van de deelneming in de toepasſing der wetenſchappelijke vorderingen op de duizenderlei zich ſteeds vermenigvuldigende takken der menſchelijke behoeften. Hier komt het echter aan op de onderſcheiding; want wij weten dat de geestelijke mensch alle dingen onderſcheidt. Terwijl derhalve de geestelijke mensch alles doet in de vreeze Gods, en met het oog op Hem, en dus ook zijn werk *een godsdienst* wordt, heeft de Pantheïst en de St. Simonist, die een dergelijk ſtelſel in praktijk zocht te brengen, den arbeid zelven tot *eenen godsdienst* gemaakt, waarvan echter het denkbeeld van den waren God uitgeſloten was, en dat derhalve niet anders dan als een afgodsdienst kan beſchouwd worden.

Groot is dus het onderſcheid tusſchen de verſchillende beſchouwingen van den arbeid. Voor den wereldling wordt zij eene vervulling, die hem voor het gemis van hoogere behoeften onverſchillig maakt; de Christen ontvangt haar daarentegen uit de hand Gods, als eene ſtrafbepaling voor den banneling uit Eden, die echter in den tegenwoordigen verdorven toeſtand van den mensch weder betrekkelijk een zegen geworden is. Voor hem die dit alles in verband tot zijnen God beſchouwt, die het in geloove uit zijne hand ontvangt, zal alles wel zijn, ook dan, wanneer hij de vrucht zijner pogingen in rook ziet verdwijnen; want alles is hem eene oefening des geloofs, en zijne ſchatten zijn daar, waar geen mot of roest die verteeren zullen. Gewigtig is hem de ontwikkeling dezer nijverheid, wanneer hij welvaart en arbeid ziet heerſchen, daar waar vroeger alleen vadſigheid en ellende gevonden wierden; en wordt ook door het om zich heen grijpend bederf deze zegening weder tot voortplanting van zedebederf misbruikt, dan zal hij daarin toch het goede, dat op deze zelfde wijze verſpreid wordt, niet miskennen.

Anders is met hem, die alleen tot dien triomf medewerkt, om het Babel zijner eigen grootheid, of het Babel der menschheid op te rigten. Dit hemelſtormen, dit willen zijn als God, is de erfbegeerte van den mensch, ſedert hij goed en kwaad heeft leeren onderſcheiden. De oude wereld zag den opſtand van den mensch tegen zijnen God in de magt der geweldigen. Zij verdween onder de wateren, maar de arke die de hoop der volgende geſlachten op den nieuwen aardbodem overbragt, voerde tevens de kiem van dien zelfden trots mede, die door de verdelging eener geheele wereld nog niet vernederd geworden was. Getuige daarvan die torenbouw, door de tusſchenkomst Gods verijdeld; eene onderneming, die in alle de geſchiedenisſen en overleveringen der volkeren zulk eenen diepen nadruk heeft nagelaten. Grootsch en eerbiedwekkend zijn de overblijfſels uit die eerſte tijden na de verſpreiding der menſchen; en het ſchijnt of het menschlijke geſlacht nog ſteeds op eene kleinere ſchaal die denkbeelden heeft willen verwezenlijken, wier uitvoering bij den eerſten gemeenſchappelijken aanleg mislukt was. Hier verheffen de Pyrameden in de vlakten van de Delta hunne reusachtige gevaarten, welke ſommige aan de wetenſchap van hoogere wezens hebben toegeſchreven. Ginds roemt Nebukadnezar op het heerlijke Babel dat hij gebouwd heeft. Overal waar zich de onderzoekingen uitſtrekken, langs het dal van den Nijl, in de rotsholen van Indië, ja zelfs in de woestijnen der nieuwe wereld, ontdekt men nog ſteeds gedenkteekenen van de vroegſte bouwkunst. Doch ook deze

poging tot vereeuwiging der menfchelijke grootheid beftaat nog alleen in bouwvallen. Wat zich verhief is ter neder geftort, en wat overbleef, fchijnt alleen nog te beftaan om de waarheid der Profetiën te bevestigen, door de mannen Gods uitgefproken. Of brullen de leeuwen niet in de paleizen van Babylon en Ninive, en fchenen de grootfche tempels in de rotfen van Petra uitgehouwen, niet tot voor kort geleden, geheel aan de vergetelheid ten prijs gegeven! In latere eeuwen ontbrandde de heerschzucht en begeerte naar roof en verovering meer en meer. Nu werd er aan de veroveraars goddelijke eer toegezwaaid, doch ook over dezen ging het gericht des Heeren. De magt van Asfyriën en Babylon werd door die van Cyrus vervangen. De laatfte opvolger van Cyrus zag op het bepaalde uur, de legerbenden van Alexander tot in het hart van zijn rijk gerukt, en de fpoedig uiteengefcheurde deelen van dat des Macedonifchen helds, werden het een na het ander de prooi van den Romeinfchen Adelaar. In Rome had de magt van het zwaard de grootfte hoogte bereikt; doch de Heere toonde dat Hij dezen geesfel der verdelging konde verbreken, gelijk hij dien gebruikt had; en ook deze vierde monarchie, hoewel naderhand onder eenen anderen vorm weder herrezen, bezweek onder den ftortvloed der barbaren, die van alle zijden het Romeinfche rijk overvielen en verbrokkelden. In onze dagen zagen wij nog de pogingen om die wereldmonarchie te herftellen; wij hoorden den naam van Rome op nieuw als de tweede hoofdftad van een zich fteeds uitbreidend rijk verheven. Doch ook hier werd de ftem der Almagt vernomen; weinig maanden deden het rijk van den nieuwen Karel den Groote inftorten, en de rots van St. Helena was het graf van hem, die als een nieuwe Prometheus zijnen keizerftoel tusfchen, ja boven die der aardfche Goden geplaatst had.

De vrede-olijf verving nu den lauwer des oorlogs. Alles fcheen rust te ademen, doch nu en dan werd het geluid eener uitbarfting gehoord, die verkondigde dat de Volkaan nog niet uitgewoed had. Zoo was het vooral in 1830 toen een magtige troon omvergeworpen wierd, en alle de andere fchenen te waggelen; doch ook hierop is mede een fchijnbare rust gevolgd, en de plannen der wereldmonarchie worden thans alleen op de overwinningen van befchaving en nijverheid gegrond. De liberalen droomen van eene vereeniging der volken langs de fpoorwegen, waardoor voortaan alle affcheidingen tusfchen de verfchillende ftaten, ja zelf de onderfcheidingen van fteden en dorpen verdwijnen zullen; waardoor de menfchelijke maatfchappij, als het ware, in eene verzameling van reizigers herfchapen, alle vooroordeelen van ftand, volk of godsdienst, waardoor zij zouden kunnen verfchillen, zullen afleggen. Zij beloven eene toeneming van machinerie, waardoor alle vermoeiende arbeid weldra onnoodig zal zijn, en eene goedkoopte, waardoor de verfijningen der weelde weldra het eigendom van allen zullen zijn. Te gelijk voorfpellen ons de Catholijke Schrijvers, dat bij deze materiëele eenheid, bij de erkenning der volkeren van het verderfelijke der omwentelingen, de eerfte grond van alle die omkeeringen, de afval namelijk van den Paus van Rome, ook geheeld zal worden, en dat het Protestantismus, dat toch nu geen magt meer is, maar alleen als eene opinie befchouwd moet worden, gelijk de bijtak eener rivier die zich eenige afdwalingen veroorloofde, weder in den moederlijken ftroom terug zal vloeijen.

Ons wordt geboden om op de teekenen der tijden te letten, en terwijl wij dan alle deze woelingen en bedoelingen aanfchouwen, weten wij tevens dat ook zoowel de Babelbouwers van de Nijverheid en het liberalismus, als diegenen die den zinkenden troon van het Babel der zeven heuvelen trachten op te houden, niet anders zullen kunnen volbrengen dan den raad Gods. Mogen wij in deze fterkte post vatten, gelijk weleer Habakuk in zijn Profetisch lied, dan zien wij gerust op dit alles neder, en erkennen wij het ijdele der pogingen om ook op deze wijze de behoefte van den mensch te bevredigen. De behoefte toch aan vrede met God, aan een eeuwig geluk, kan niet bevredigd worden door die uitvindingen, die ons, wel is waar, dezelfde voorwerpen met meer fpoed en gemak kunnen bezorgen, doch die ons geene vruchten van den waren boom des levens kunnen verfchaffen. Zong reeds de Heidenfche Dichter, hoe de zorgen fneller vlogen dan de fpoed der rosfen of de vlugheid der fchepen, het zal ondervonden worden, hoe zij ook de fnelheid der fpoorwagens en ftoomfchepen overtreffen. Het eenige geluk voor den mensch blijft nog fteeds even als ten tijde van den ftokbewaarder van Philippi, de voldoening aan de vraag: *Wat moet ik doen om zalig te worden?* en ook thans nog is het eenige antwoord: *Gelooft in den Heere Jefus Christus!* Wat daar buiten is, zal bewezen worden ijdelheid te zijn. Gewigtig is te dezen opzigte de waarfchuwing van Bräm, in zijn belangrijk werkje: *Blikken in de Wereldgefchiedenis;* ook de puinen der fabrijkfteden in de vlakten, gelijk die der adelijke floten op de gebergten, zullen getuigen dat het oordeel Gods over alles gaat wat niet in Hem geheiligd is geworden.

Doch de erkenning van dat alles en de ontdekking van de zonde die in dit ftreven heerscht, moet ons niet beletten om eenen verborgen kiem, eene affchaduwing der toekomst, in deze ontwikkeling te ontwaren. Zij heeft eene bedoeling. De tijd is voorfpeld, wanneer, gelijk bij den val der eerfte wereld, de opftand tegen God zijne rijpheid verkregen zal hebben. De tijd is niet minder voorfpeld, wanneer Hij die verwacht wordt komen zal, en wanneer alle koninkrijken Gods en Zijnes Gezalfden zullen worden. Dan zal waarlijk de aarde één geheel uitmaken, dan zal alles, wat nu dienstbaar is aan de beftrijding van God, een werktuig worden tot Zijne eer. Dan zal indedaad het zwaard in den fikkel herfchapen worden, en te dien tijde zal de naam des Heeren alleen verheven zijn! Wie weet, waartoe hetgeen wij thans bij aanvang aanfchouwen, later werkzaam gemaakt kan worden! Hoe fpoediger alle deze uitvindingen in één zamenhang, geheel tegen God gebruikt zullen worden, des te eerder zal ook de verlosfing daar

zijn. Zij die waarlijk in Christus gelooven, zullen eens als Zijn koninkrijk geopenbaard wordt met Hem Koningen en Priesters wezen. In den staat der onschuld was reeds deze geheele wereld beligchaamd, en het was de zonde alleen die de wereld, welke goed geschapen was, ontgeestelijkte. Het menschelijk geslacht zal zich niet in de rijen der geesten verliezen, maar wij gelooven de opstanding des vleesches, en wij verwachten, naar Gods woord, nieuwe hemelen en eene nieuwe aarde, alwaar gerechtigheid woont.

Mogt het ons dan gegeven worden, om in de ontwikkelingen in het midden van welke wij ons bevinden, en die wij kunnen verwachten dat nog veel hooger klimmen zullen, bewaard te worden van de besmetting die er aan kleeft, en van het gevaar om in dezelven een voedsel te vinden voor dien duivelschen hoogmoed, die zich tegen God verheft; maar mogten wij tevens het oog gerigt houden op dien God, die heerscht in het midden Zijner vijanden, en die zelfs de plannen tegen de vestiging van Zijn rijk gesmeed, dienstbaar zal maken aan de verheerlijking van Zijnen naam. Dat dan de golven der wereldzee zich verheffen, wij zullen Hem kennen, die ook tot deze zee zegt: *Tot hiertoe en niet verder!*

OPWEKKING TOT EVANGELIEVERKONDIGING AAN DE HEIDENEN, IN DE XVII[de] EEUW.

Het is niet te loochenen dat men met schaamte moet herdenken, hoe zoo vele Europesche Christen-natiën (ons Vaderland niet uitgezonderd) veel te weinig hunne roeping hebben ter harte genomen, om in die Heidensche landen, waar hare volkplantingen gevestigd waren, het Evangelie aan de onbekeerde inboorlingen te verkondigen. Onder deze beschuldiging is intusschen de zoo vaak miskende Dordrechtsche Synode niet begrepen. Deze, alvorens uit één te gaan, stelde een request op aan de Staten-Generaal, in hetwelk werd aangedrongen op een aantal dingen, die strekken konden tot bevestiging en uitbreiding des Christendoms, binnen en buiten het Vaderland, en op de Evangelieprediking, het openbaar hooger en lager onderwijs, der hervorming der zeden, en den bijstand van onderdrukte of vervolgde Gereformeerden betrekking hadden. Onder deze verzoeken leest men ook het volgende (1):

»Aangezien alle oprechte Christenen van wege de liefde die zij schuldig zijn tot huns naasten zaligheid, en van wege den ijver om Gods eer onder de menschen te verbreiden, gehouden zijn alle middelen aan te wenden die daartoe dienen; en God ons in deze landen eenen weg geopend heeft, tot verscheiden verre afgelegene landen in de Indiën en elders, die van de kennisse des waren Gods geheel ontbloot zijn; — zoo verzoekt de voorzegde Synode Uwe H. M. ootmoedig, met eenen christelijken ijver deze heilige zaken te willen ter harte nemen, en tot dien einde zoodanige middelen te ordineren en te bezorgen, die het voordeeligst en bekwaamst zijn tot voortplanting des Evangeliums in die landen."

(1) *Post. Acta*, Sess. 177. p. 332.

BESCHOUWING DER TIJDEN.

Gewigtig is het standpunt waarop wij ons geplaatst vinden, ieder keer dat wij de pen in de hand mogen nemen om, als het ware, op den tijd die weder vervloog, op het gewigtig tafereel dat zich voor onze oogen ontrolt, eenen blik te werpen. De Heere alleen kan het ons geven, dat wij dit niet doen met de ligtvaardigheid van eenen dagbladschrijver, die zijne kolommen tracht te vullen; maar met den ernst van eenen Christen die weet dat de Kerke Gods het middenpunt is van alle gebeurtenissen, die op deze aarde plaats hebben, en dat in het midden van alle die omwentelingen van rijken en volkeren het Koninkrijk van Christus zich uitbreidt, en deszelfs eindelijke triomf wordt voorbereid. Zalig hij die alle deze gebeurtenissen als van de hoogte eens wachttorens beschouwen kan, doch heil ook ons, hoewel wij gevoelen dat wij nog in den strijd der aardsche dingen begrepen zijn, en zij dikwijls magt op ons uitoefenen, indien wij maar ontwaren dat er nu en dan een vonk in ons gloeit, eene zucht in ons oprijst, die van eene hoogere behoefte getuigt. Velen die deze bladeren lezen, zullen dezen strijd kennen, en dus ook onze bedoelingen verstaan. Waarop zullen wij ditmaal hunne aandacht vestigen, in het midden van die reeks van onbeduidende gebeurtenissen en kuiperijen, die op dit oogenblik zich op het tooneel der wereld vertoonen, en die eerst dan eene beteekenis verkrijgen, wanneer men dezelve eenigen tijd later in haar verband beschouwt? Vestigen wij ons oog op het Zuiden van Europa, wij zien hetzelve door den kanker zijner omwentelingen verteerd; wij aanschouwen eene steeds voortgaande losmaking der maatschappelijke banden, een steeds verder terugtreden van het historische beginsel, om voor al de grillen en de stelsels van den dag plaats te maken. Waar geen nieuwe tegenomwenteling uitbarst, woedt het vuur in de stilte, en zoekt vroeger of later eenen doorgang. De overwinnaars van den éénen dag worden binnen weinige weken verguisd, en alle nieuwe roem is binnen de engste grenzen bepaald, en wordt spoedig versleten. Het Turksche rijk waggelt op zijne grondvesten; Syriën en Egypte zijn aan eene ondragelijke tijrannij onderworpen. In het midden van alle de onheilen die dat gedeelte der wereld in de laatste jaren teisterden, verspreidt thans de pest zijnen vernielenden geesel, ontvolkt Constantinopel, doet duizenden huisgezinnen naar andere gewesten vluchten, en steekt reeds naar Tripoli over, de overige Staten van Afrika's Noordkust bedreigende. Terwijl deze verschrikkelijke ziekte het Zuiden ontrust, staat het paleis van den Koning van Napels in vlammen, en ontploft aan het Afrikaansche strand het kruidmagazijn te Bona, waarbij een aantal krijgslieden het leven verliezen. Overal tooneelen van verdelging en verwoesting; en wij blijven echter veelal onverschillig, tot dat onze naaste, onze dierbaarste belangen aangetast worden! Gods langmoedigheid zendt ook in het Noorden eene plaag, die op weinige uitzonderingen na,

over het algemeen ſlechts eene korte ſtremming in onze bezigheden veroorzaakt; en wij, na den vijand te hebben leeren kennen, ſpreken er met onze gewone ligtvaardigheid over, in plaats van ons te verootmoedigen voor Hem, die ook de griep tot cholera kan maken. Hoe wuſt zijn de handelingen der menſchen in het midden der graven en der oordeelen! Bijgeloovig, en niet geloovig, verſchrikken wij voor de teekenen des hemels, en weten ondertusſchen de teekenen dezes tijds niet te verſtaan. Toen de Cholera op haren met lijken bezaaiden weg uit het hart van Indië tot Petersburg was genaderd, hoe groot was niet onze ſchrik, en hoe ſcheen niet elk reeds aan zijn levensbehoud te wanhopen! En nu, jaren van langmoedigheid zijn reeds over onze hoofden henen gegaan. Geſpaard ſtaan wij nog daar; maar ijdel zijn alle deze verſchooningen Gods, indien niet ons harten tot den God onzes levens bekeerd zijn geworden, indien wij Hem niet in leven en dood toebehooren. Mogten wij dan Zijne hand in de kleinſte zoo wel als in de grootſte bezoeking erkennen!

Wat zien wij in Frankrijk anders, dan een dier ongelukkige tijdperken in de Geſchiedenis, waarin ſtaatkundige partijzucht op de regtbanken en de legerhoofden haren verderfelijken invloed uitoefent; waarin de wetverkrachting der Regering de wetverkrachting van de gezworenen van Straatsburg regtvaardigt, en het oproer ongeſtraft blijft, om dat daarin een naam gemengd is, die zijne tooverkracht bij het Franſche volk nog niet heeft verloren. Tegelijk wordt aan een ongelukkig veldheer zijn ſtaf ontnomen, eer zijne ſchuld bewezen is.

Engeland blijft nog zijne worſtelingen voortzetten met het ongelukkige Ierland, in vroegere tijden verwaarloosd, en alwaar het onmogelijk is door Parlements-acten de rust te herſtellen, terwijl de onrust er van het eene geſlacht tot het andere overgaat, en de misbruiken zoo diep geworteld zijn, dat zij niet dan door nieuwe onregtvaardigheden kunnen uitgeroeid worden.

Engeland, bij al zijne verkeerdheden, geeft echter nog blijken, dat zijn Staat op Christelijke grondveſten ruſt; en wanneer de Miniſters aangeſproken worden om zich deswege te verdedigen, dat er in de troonrede geen gewag van de Voorzienigheid gemaakt wordt, ſteekt dit voordeelig af bij de houding die eene Franſche Kamer ten deze zouden aannemen, naardien men aldaar voor ernſtige onderwerpen alleen den toon der onverſchilligheid of dien der beſpotting over heeft. Gelukkig nog, indien die toon niet, gelijk in de vrolijkheid van het Carnaval tot eene hemeltergende losbandigheid overgaat, om alles wat heilig en verheven is, in een belachelijk daglicht te ſtellen!

En echter, door dat Frankrijk, dat alle dwaasheden huldigt, hetwelk duizend nieuwe afgoden iederen dag aanbidt, en als land, als maatſchappij, niet wil dat Christus Koning over hetzelve zij, trokken eenige eenvoudige mannen heen, die met den Bijbel onder den arm, de zielen trachten op te wekken om het eeuwig verderf te ontvluchten. Zij verkondigen die zaligheid, die geen vrucht is van eenig werk, op den grond van ons bedorven hart, maar eene gave Gods om Christus wille. Hier en daar vinden zij een luisterend oor, vereenigt zich een zeker getal hoorders onder hunne prediking; maar het ongeloof en bijgeloof trachten beide het goede zaad uit de harten te rukken, en wanneer de boodſchapper der goede tijding, na eenen zekeren tijd terug keert, vindt hij dikwijls de vroegere genegenheid in vijandſchap verkeerd.

Moeijelijk kunnen wij ons een denkbeeld maken van de zwarigheden die den nieuw bekeerden aldaar omringen, bij de gewigtige keuze, die hij dikwijls reeds zoo ſpoedig doen moet, om zijn tijdelijk beſtaan en de achting zijner medeburgers te verliezen, en zich aan eene algemeene vijandſchap blootgeſteld te zien. Hierbij voege men nu nog alle de lasteringen door de Prieſters omtrent de Proteſtanten en hunne bijbels en boeken verbreid; de prediking tegen die bijbels, ja zelfs de opgelegde voorwaarde aan ouders, die hunne kinderen willen doen aannemen, om, ten einde dit te verkrijgen, de bijbels die zij mogten gekocht of ontvangen hebben, aan den paſtoor terug te brengen. De Heere echter die het licht in de harten ontſteekt, bewaart hetzelve, en kan zwarigheden doen wegſmelten, die onoverkomelijk ſchijnen. Mogten wij als leden Zijner ſtrijdende Kerk, de gemeenſchap der liefde en de gemeenſchap des gebeds kennen met alle die om der waarheid wille kwalijk gehandeld worden.

DE THEOLOGISCHE SCHOOL VAN GENEVE.

Verheugend waren de berichten van die inrigting van het einde van Januarij. Hare behoefte die zij te kennen had gegeven, was verſtaan geworden, en in de harten van vele Christenen was op nieuw eene levendige belangſtelling voor deze kweekſchool opgewekt geworden. Er waren gaven uit Zwitſerland, uit Frankrijk, uit Holland en Duitschland, uit Engeland en America ingekomen, en zelfs een gift van 140 francs van een eenvoudig leeraar op een klein eilandje in de Noordzee. Het getal der kweekelingen groeide nog ſteeds aan: hetzelve beliep nu reeds 27. Doch liefelijker nog dan deze toeneming, was de ondervinding van de genade Gods aan hunne harten, en de bewijzen van Christelijk leven door velen hunner gegeven, die hen dan ook in het midden van ernſtige ſtudiën, en vele ontberingen, met vreugde op de heerlijke loopbaan, door hen ingetreden, deden voortgaan.

Ook hier te lande bleef de belangſtelling in de School van Geneve, zich bij voortduring openbaren. Onder de verſchillende bewijzen daarvan behoort eene gave van honderd gulden, van eenen onbekenden ontvangen, en eene van vijfendertig gulden, meestal door geringen in de wereld te zamen gebragt. Het ligt niet aan den rijkdom der gaven, maar aan de zegen die daarop rust. Gezegend is de inrigting, die door de gaven des geloofs onderhouden wordt. — De Heere die zoo velen vereenigt in deze gemeenſchappelijke belangſtelling, vereenige ook de harten van hen allen in het gebed: *Uw Koninkrijk kome.*

Terwijl in het laatst des vorigen jaars, het geweld der

ſtormen onze kusten met wrakken bedekte, lag de Flevo op de reede van Cowes, en werd bewaard in het midden van de woede der orkanen, die overal om dezen bodem heen verdelging aanrigten. De beide Zendelingen, Sames en van Bauſum, wier vertrek door ons gemeld werd, vonden te dier gelegenheid een broederlijk onthaal bij de Christenen van het eiland Wight, die hen als oude vrienden in hunne huizen opnamen, en hen zelfs in hunne kerken gelegenheid gaven om het Woord des levens te verkondigen. Zij namen met getroffen harten affcheid, en voerden uit dit gastvrij verblijf onvergetelijke herinneringen mede.

Terwijl deze broeders nog dobberende zijn op de golven, berigt ons de zendeling Werth uit Malacca, van het begin van Julij 1836, dat het Inſtituut tot aanleering der Indiſche talen, over hetwelk hij aldaar met den Engelſchen zendeling Tomlin het opzigt heeft, eenen allezins gezegenden voortgang geniet. De inwoners van een paar Maleiſche dorpen binnen in het land gelegen, hadden den wensch te kennen gegeven dat er in hun midden ſcholen mogten worden opgerigt, en getroostten zich zelve de kosten van de daartoe benoodigde gebouwen. Door het Engelſche Gouvernement zijn aan deze zendelingen honderd morgen gronds afgeſtaan, waarvan zij er reeds vijftig bearbeid hadden. De landſtreek was kort geleden zeer verontrust door de zeeroovers die op ſommige plaatſen geland waren, doch de Heere had hen bewaard. Werth verkeerde in het geloof, dat de Heere hun medearbeiders zoude toezenden. Mogt de reize van Sames en van Bauſum naar Malacca dan gezegend zijn, en zij daar te zamen dien God verheerlijken, wiens wegen wonderlijk zijn, en die ook in Indië eene deure opent voor Zijn woord.

Na de reizenden bedacht te hebben, die nog op den levenstogt in den ſtrijd zijn gewikkeld, gedenken wij den reiziger, die reeds de haven behouden en blijmoedig bereiken mogt. In de laatſte weken ontſliep na eene langdurige ongeſteldheid de eerwaardige grijsaard G. D. Krummacher, die eene lange reeks van jaren te Elberveld het zuivere Evangelie verkondigde, en op wien wij veelligt later nog terug komen. Zijne werkzaamheid voor het rijk Gods is groot geweest, en zijne uitgegeven leerredenen, waaronder die over de *Verzoening*, *de worſtelinge Jacobs*, zijne *Huispostille* en zelfs zijne hier en daar misschien te vernuftige *Omzwervingen der kinderen Israëls*, zullen elk, die eenig geestelijk gevoel bezit, ſteeds onwaardeerbaar zijn. Krummacher behoorde meer tot de ſchole onzer oude Nederduitſche, dan tot de Hoogduitſche Theologie. Hij rekende zelve, dat hij in zijne jeugd de eerſte indrukken der waarheid uit Hollandſche werken, vooral uit die van eenen zekeren Ds. De Vries ontvangen had. Hij wist echter deze waarheid op eene treffende en kernachtige wijze voor te dragen, en verzweeg geen enkel deel derzelve, terwijl hij echter tevens de geheele volheid van Christus en den rijkdom der genade, die alles werkt en volbrengt, zóó dringend voorſtelde, dat zelfs vele leeraars en leeken, die van oordeel waren dat hij te ver ging, bekennen moesten, dat zij nimmer krachtiger en doeltreffender hoorden preêken, dan door hem. Zijn uiterlijk was droog en eenigzins humoristisch, doch onder deze ſchors klopte een hart, hetgeen de genade gevoelig gemaakt had. Groot was de liefde, die velen hem toedroegen, en gezegend zal zijne nagedachtenis zijn in dat liefelijke Wupperdal, waar de Heere aan zoo vele harten Zijne kracht bewezen heeft.

En nu *Nederland!* Wij betreuren nog ſteeds, dat het land, eens boven anderen wegens zijne verdraagzaamheid, zonder verloochening der waarheid, beroemd, ſteeds tooneelen van vervolging blijft opleveren. Wij wenſchen onze ſtemmen bij die van den *Olijftak* en de *Reformatie* in dezen te voegen; wij wenſchen opmerkzaam te maken op de daadzaken die deswege worden medegedeeld, en elk die daartoe in de gelegenheid mogt zijn, op te wekken, om hieromtrent naſporingen te doen. Mogten de Christenen in Nederland deze gewigtige zaak aan den Heere opdragen, en ſmeeken, dat de oogen van hen, in wier handen het gezag is, verlicht mogen worden, en zij afzien mogen van eene bemoeijing in de allerdierbaarſte, allerteederste zaak, die des gewetens. Mogten wij door geene vooroordeelen jegens perſonen verhinderd worden, het gewigt dezer zake in te zien, en waar dit gevorderd wordt, vrijmoedig tegen de vervolgingen te getuigen. Ja, waren wij hierin onverſchillig, wij zouden gevaar loopen, gelijk wij reeds vroeger opmerkten, van door vreemden beſchaamd te worden.

Zoo lezen wij ook thans weder het volgend postſcriptum in de laatſte circulaire van Geneve, geſchreven door mannen, die met een innige verkleefdheid aan Nederland en aan deszelfs in geſlachten gezegend Stamhuis verbonden zijn:

»Vóór het ſluiten van dezen brief, ontvangen wij nog de mededeeling van bedroevende bijzonderheden omtrent de vervolgingen, waaraan zoodanige Christenen in Nederland zijn blootgeſteld, die zich afgeſcheiden hebben, niet uit hoofde van de kerkelijke tucht en het Avondmaal, maar om den zegen eener Evangeliſche prediking te kunnen genieten. Kan men zich voorſtellen dat dit gebeurt in hetzelfde land, dat gedurende drie eeuwen de toevlugt der vervolgde Christenen was, en onder de regering van dat Huis van Nasſau, wiens leden ſteeds eene zoo eervolle plaats onder de verdedigers der Evangeliſche waarheid bekleed hebben? Neen, men kan het niet gelooven, dat het in Holland is, dat men zoo vele eervolle herinneringen vergeet, om zich aan verdrukkingen en onregtvaardigheden over te geven. Wij vreezen niet, dat de godsdienſtige opwekking door deze dwang-maatregelen zal afnemen; integendeel de Geſchiedenis toont ons, dat juist de vervolgingen in de hand van God een krachtig middel zijn om een nieuw leven in Zijne Kerk te verwekken. Wij noodigen de Christenen van alle landen uit, om den Heere te bidden, dat Hij deze broeders in Christus trooste en verſterke, en dat Hij de raadslieden der Hollandſche Regering door Zijnen Geest van wijsheid en genade verlichte!"

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

OVER EENIGE NEDERDUITSCHE BIJBELVERTALINGEN.

Aan dezen wordt door den Geest gegeven het woord der wijsheid; en eenen anderen het woord der kennisſe door denzelfden Geest; en eenen anderen onderſcheiding der geesten; en eenen anderen menigerlei talen; en eenen anderen uitlegging der talen.

1 Cor. XII.

Het jaar 1837 herinnert ons aan eene hoogstgewichtige gebeurtenis, voor de geheele Kerke Gods in Nederland. De treffelijke Nederlandsche Vertaling des Bijbels, de *Staten-Vertaling* genoemd, werd nu vóór twee-honderd jaren voltooid, en door het openbaar gezag van 's Lands Christelijk-gereformeerde Overheid bekrachtigd door eene Acte van autorisatie, gedagteekend den 29ſten van Hooimaand des jaars 1637. Sedert dat tijdſtip zijn de tijden en de gelegenheden voorwaar machtig veranderd, vooral door hetgeen ongeveer ſints eene halve eeuw in den boezem der Christenkerken is voorgevallen; door de omkeering in het ganſche gebied der Godgeleerde Wetenſchappen ook te dezen opzichte, in deze eeuw van omwentelingen tot ſtand gekomen; en in het bijzonder door de telkens vernieuwde proeven van veranderde Bijbelvertaling, ook (en niet het minſte) in ons Vaderland, tot in de dagen toe die wij beleven. Geenszins, zich van dit alles onkundig te houden, maar veeleer, te letten op de teekenen der tijden, en de geesten te beproeven of ze uit God zijn, is naar onze overtuiging hetgeen de Geest in deze dagen tot de gemeenten zegt.

Want ook deze gave der onderſcheiding is aan de geloovigen als eene gave toegezegd van dien God die het alles en in allen werkt; terwijl wij weten, dat de geestelijke mensch alle dingen onderſcheidt. Mocht het ons gegeven worden om in dit allergewichtigſte onderwerp iets tot handhaving der waarheid, zoo als die uit God is, toe te brengen, of althans velen tot waakzaamheid op te wekken in het ongeſchonden bewaren der woorden Gods die aan de gemeenten des Heeren toebetrouwd zijn!

»Met betrekking tot Bijbelvertalingen in het algemeen, merke men die wonderbare beſtelling der Voorzienigheid over zijne Kerk op, waardoor niet alleen de H. Schriften in het oorſpronkelijk Hebreeuwsch en Grieksch met de ſtelligſte echtheid en zekerheid, bewaard en in het oneindige overgeſchreven zijn; maar ook overvloedig gezorgd is, dat de natiën der wereld, ook zonder de kennis van deze talen, den toegang tot de lezing der Schriften zouden hebben, zonder gevaar van door de overzetting in eenig fundamenteel punt des geloofs in dwaling gebracht te worden. Tot den huidigen dag betoont God hierin mede zijne allerbijzonderſte Voorzienigheid tot uitbreiding van zijn Koninkrijk over de ganſche aarde; terwijl de Booze niet nalaat, gelijk in alles, ook hierin door nabootſing en vervalſching, zooveel hij vermag, dat werk Gods in de vertaling en verſpreiding van den Bijbel te verſtoren en te bederven (1). Doch Gode zij dank, die in alle talen zijn Woord doet verkondigen, en alle natiën verzorgd heeft op Zijnen tijd met zulke overzettingen, die hun Zijnen wil en Zijnen weg duidelijk genoeg openbaren (2)."

Wat in het bijzonder de Protestantſche Bijbelvertalingen van de eerste tijden der Reformatie betreft, deze verdienen eene bijzondere waardering, als zijnde alle meer of minder doortrokken van dien ernſtigen geest des geloofs en der kracht, door welken de Hervorming zelve werd tot ſtand gebracht; geboren in eenen tijd van worſteling en beweging, van ſtrijd en gevaar, en daarom niet ongelijk aan dien toeſtand, in welken de heilige Mannen zelve verkeerden, toen zij het Woord door de leiding des Heiligen Geestes beſchreven. Doch te gelijk ook grondden zij zich op hetgeen de goedertierene God vroeger aan de Kerk Zijnes Zoons Jezus Christus had geſchonken; en daarom zijn bijkans al de genoemde Protestantſche Bijbelvertalingen als het ware geënt op den ſtam der Catholieke *Vulgata*, die, zoo als bekend is, door den grooten Kerkvader Hieronymus in het kerkelijk Latijn van zijne dagen, maar met gron-

(1) Verg. *Nederl. Stemmen*, Dl V. bl. 5.
(2) Mr. I. DA COSTA, *Voorlesingen over de Hand. der Apostelen*, Dl. I. bl. 13, 14 der Aant.

dige kennis der oorſpronkelijke talen, met den grootſten ijver en door eene blijkbare gave des Geestes werd vervaardigd (1). De aanneming en bekrachtiging dezer overzetting door het Trentſche Concilie heeft die Vertaling eenen tijd lang door verſcheiden Protestantſche Schrijvers doen miskennen; doch beter en grondiger onderzoek en onpartijdiger beſchouwing deed later deze vooroordeelen wegvallen. Ook heeft de ſtrijd, dien de Kerk van Christus in den laatſten tijd tegen het ongeloof heeft te voeren gehad, de getrouwheid der *Vulgata* aan de grondverborgenheden des Christendoms en de goddelijkheid der H. Schrift, meer doen uitkomen en waarderen. — De overzetting van Hieronymus had haren grond in eene vroegere Latijnſche Vertaling des Bijbels die tot de eerste tijden des Christendoms opklimt, en, voor zoo veel het Oude Testament betreft, de Vertaling der Zeventig overzetters in het Grieksch, gevolgd was. Deze Hieronymiaanſche Vertaling behelst alzoo vele uitmuntende eigenſchappen, onder anderen die van eenen diepen eerbied voor het heilige, die zoo dikwijls in onze latere overzettingen gemist wordt; en van eene onderſtelling van den diepen, rijken, veel omvattenden en geestelijken zin der Schriften, en die zamenſtemming en harmonie van belofte en vervulling, van Oud en Nieuw Verbond, in welke vele Kerkvaders zoo diepe en heerlijke inzichten hadden. Doch zij heeft ook, wel verre van onfeilbaar te zijn, hare wezenlijke gebreken, waartoe behalven vele geringere onnaauwkeurigheden, de vertaling behoort van plaatſen, op welker uitdrukking de allengs zich onder het Catholicismus verheffende dwaalgevoelens (het onkruid onder de tarwe!) beſpeurbaar is. In een vroeger Nommer zijn daarvan reeds twee bewijzen opgegeven: wij zullen die thans nog ſlechts met drie andere vermeerderen, om dan tot de Protestantſche vertalingen over te gaan.

De eerſte plaats die wij bedoelen, is de Moederbelofte (het *Protevangelium*, Gen. III. vs. 15), welke in de *Vulgata* op de volgende wijze is uitgedrukt:

> *Inimicitias ponam inter te et mulierem, et ſemen tuum et ſemen illius:* IPSA (Hebr. הוא) *conteret caput tuum, et inſidiaberis calcaneo ejus.*

Dat is: ***Ik zal vijandſchap zetten tusſchen u en de vrouwe, en uw zaad en haar zaad; en*** ZIJ ***zal uwen kop verbrijzelen, en gij zult haren verzen belagen.***

Hier wordt dus in de Catholieke Vertaling, ſtrijdig tegen den Hebreeuwſchen tekst gezegd, dat *de Vrouwe* (waardoor de Roomſche Kerk de Moedermaagd verſtaat) den kop der Slange zal verbrijzelen, hetwelk de Schrift daarentegen toeſchrijft aan God zelven, en aan dat Zaad bij uitnemendheid, hetwelk is CHRISTUS. Immers Paulus ſchrijft in den Brief aan de Romeinen: ***God zal den Satan haast onder uwe voeten verpletteren;*** en dezelfde Apostel ſchrijft aan de Colosſenſen, van onzen Heer: ***het handſchrift dat tegen ons was heeft Hij uit het midden weggenomen, het aan 't kruis genageld hebbende, en de Overheden en de Machten*** (der duisternis) ***heeft Hij ten toon geſteld, en over haar getriomfeerd.*** Nergens wordt deze zegepraal aan de Heilige Maagd toegekend; nergens in den Bijbel wordt het zegevieren van onzen Heer, die ***de pers alleen heeft getreden, en daar was niemand die Hem onderſteunde*** (1), aan de ***gezegende onder de vrouwen*** toegeſchreven. Hetgeen dus de Schrift aan God, en Jezus Christus als den Godmensch toekent, dat ſchrijft de Roomſche Kerk hier op grond van eene valſche vertaling der Moederbelofte aan de Maagd Maria toe, wier vereering reeds in den tijd van Hieronymus de mate van menſcheneer aanmerkelijk begon te boven te gaan (2).

De tweede plaats hangt al mede zamen met een Roomsch dwaalgevoelen, en is des te gevaarlijker, omdat derzelver verkeerde overzetting, en de kwalijk gekozene lezing waarop zij ſteunt, niet alleen het bijgeloof, maar ook het ongeloof krachtig heeft in de hand gewerkt, en daardoor op eene veelbeteekenende wijze de verwantſchap van die beide door een treffend voorbeeld betoont. Het zijn de volgende woorden van den eerſten Brief van Paulus aan Timotheus (3):

> ***Et manifeste magnum est pietatis ſacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in Spiritu, apparuit angelis, praedicatum est gentibus, creditum est in mundo, asſumtum est in gloriâ.***

Dat is: ***Groot is het heiligdom der vreeze Gods, hetwelk is geopenbaard in het vleesch, gerechtvaardigd in den Geest, is verſchenen aan Engelen, is verkondigd aan de volkeren, is geloofd in de wereld, is opgenomen in heerlijkheid.***

De *Vulgata* heeft dus hier, in plaats van de lezing: ***God is geopenbaard in het vleesch,*** die andere: ***de verborgenheid welke geopenbaard is in het vleesch,*** verkozen; en die verborgenheid drukt zij uit door het woord *ſacramentum*, hetwelk in de kerkelijke taal die zij bezigt, een *heiligdom*, eene kerkelijke leuze, uitdrukt (4). Ziedaar dus een kerkelijk heiligdom in de plaatſe van

---

(1) Wij aarzelen dus niet om met eenen der Uitgevers van de Vulgata te zeggen: *Catholica Eccleſia ſanctum Hieronymum, doctorem maximum atque ad ſcripturas ſacras interpretandas divinitus excitatum, non immerito ita celebrat.*

(1) Jez. LXIII. vs. 3, 5.

(2) GUERICKE, *Handb. der Allgem. Kirchen-Geſch.* Th. I. S. 104.

(3) 1 Tim. III. vs. 16. Men zie over de lezing zelve ons Dl. II. bl. 41.

(4) »Docendi ſunt fideles, Sacramenti nomen, quod ad propoſitam rem attinet, aliter a profanis, quam a ſacris ſcriptoribus acceptum esſe. Nam alii Auctores Sacramenti nomine obligationem illam ſignificari voluerunt, cum jurati aliquo ſervitutis vinculo obſtringimur; ex quo jusjurandum, quo ſe milites fidelem operam R. P. praeſtaturos pollicentur, ſacramentum militare dictum est. Atque haec frequentisſima hujus vocabuli ſignificatio apud illos videtur fuisse. Verum apud Latinos Patres qui res divinas ſcriptis tradiderunt, Sacramenti nomen aliquam rem ſacram, quae in occulto latet, declarat. — — Nam qui ſanctos Hieronymum et Augustinum legerit, facile perſpiciet, antiquos religionis nostrae Scriptores ad eam, de quâ loquimur, rem demonſtrandam ſaepisſime Sacramenti nomine, interdum vero etiam ſymboli, vel mystici ſigni, vel ſacri ſigni voce uſos esſe.” *Catechismus Rom.* Pars II. Cap. 1. Reſp. 2.

den verheerlijkten Godmenſch geſteld! — Wij beweren geenszins (dit moeten wij ook nu wederom herhalen) dat de godvruchtige Kerkvader deze plaats eenigermate ter kwader trouw heeft overgebracht: zijne goede trouw bewijst veeleer, dat hij in dezen ſlechts de perſoon was die in zijne wijze van vertalen den heerſchenden geest, of althans het algemeen opkomende gevoelen in de Kerk van zijne dagen, uitſprak. Immers wij weten, dat van Paulus tijden af *de verborgenheid der ongerechtigheid alreede gewrocht werd* (1), om tot volle ontwikkeling te komen, maar ook geoordeeld te worden op den tijd daartoe van den Heere verordend.

De laatſte plaats die wij thans nog willen aanwijzen en wier vertaling de Neologie almede in de hand werkt, welke dan ook gretig door deze is aangenomen geworden, is die in den tweeden Brief van Paulus aan Timotheus, alwaar de Apostel ſpreekt van de goddelijke ingeving der heilige Schriften (2):

> *Omnis Scriptura divinitus inſpirata, utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitia, ut perfectus ſit homo Dei, ad omne opus bonum inſtructus.*

Dat is: ***Alle Schrift van God ingegeven***, *is nuttig tot leeren, wederleggen, verbeteren, onderwijzen in de rechtvaardigheid, op dat de menſche Gods volmaakt zij, tot alle goed werk toegerust.*

Volgens deze overzetting wordt dus niet verklaard, dat de ganſche H. Schrift van God ingegeven is (hetwelk anders de Roomſche Kerk, met recht, zoowel als de onze over het algemeen vasthoudt), maar alleen dat die Schrift, welke van God is ingegeven, ook nuttig is tot leering, enz.

Deze vertaling, die op geene goede gronden rust (3) is het bewijs dat de geleerde Kerkvader hier het getuigenis, gegeven aan den goddelijken oorſprong der Schrift, heeft voorbijgezien; waartoe de reeds destijds vrij aanmerkelijke opvijzeling van het gezag der overlevering mag hebben aanleiding gegeven, door welke de aandacht werd afgetrokken van het hoog gewicht van deze Apostoliſche verklaring aangaande de drijving en inblazing der Heilige Schrijvers door den onfeilbaren en onfeilbaarmakenden Geest des Heeren.

Men ziet dus dat de Roomsch-Catholieke *Vulgata*, hoe voortreffelijk ook in zoo menig opzicht, niet vrij gebleven is van den invloed der dwalingen die zich allengs in de Kerk begonden te vertoonen, en deswege dan ook de zaden bevat, uit welke langzamerhand, en door verdere voortſpruiting en ontwikkeling, de valſche begrippen, die later in de Roomſche Kerk de overhand hebben genomen, voortgekomen zijn. Wij vinden toch in de verkeerde overbrenging der vijf plaatſen, die wij in het Opſtel *over twee hoofdgronden van het Roomſche Kerkſtelſel* en in deze regelen hebben aangewezen, reeds de eerſte kiemen der ***Mariadienst*** (Gen. III. vs. 15); van de leer der ***Onfeilbaarheid van de Kerk*** (Matth. XVIII: vs. 21); van het gezag der *overlevering* (1 Tim. III: vs. 16); en van terugzetting van het goddelijk gezag der ***Heilige Schrift*** (2 Tim. III: vs. 16). De grond en wortel dezer dwalingen was intusſchen in dien vroegen tijd nog eerder het voorbijzien der ſtellige waarheden die tegen dezelve overſtonden, dan het koesteren van valſche begrippen. Doch zoo is het met de verdorvene en tot allerlei zonde en afval geneigde menſchelijke natuur ſteeds geſteld, dat alleen eene ſtellige geopenbaarde waarheid, door Gods Geest op het hart gedrukt, haar of behoeden of genezen kan; en het gemis van zulk eene waarheid ſtraks in eene ſtellige dwaling ontaardt, die welhaast haren aard als dwaling aflegt, om eindelijk ſtellige leugen en afval te worden!

Benevens deze Roomsch-Catholieke Overzetting, van welke nog ten tijde, en ettelijke jaren na de invoering der Hervorming hier te Lande, Nederduitſche vertalingen gebruikt werden, heeft in onze Nederlandſche kerken al ſpoedig de Vertaling van Luther eenen wijduitgeſtrekten invloed verkregen (1). Deze uitnemende Godsman gaf, gelijk bekend is, de Schriften van het N. T. in het Nederſaxisch Duitsch uit ten jare 1522. Hierop volgde de uitgave van 's mans even zoo gelukkigen als gewichtigen arbeid, aan eene dergelijke overzetting van het O. T. beſteed, van het jaar 1523 tot het jaar 1532. Het eerstgemelde werd reeds in hetzelfde jaar van de Hoogduitſche Uitgave overgebracht in onze taal, en gedrukt te Antwerpen; en van de overzetting van het O. T. begon men bereids vier jaren daarna eene vertaling te doen verſchijnen, die bij ſtukken werd uitgegeven, naar gelang het werk in het Hoogduitsch door den Saxiſchen Hervormer werd voortgezet; want eerst in het jaar 1534 was de Hoogduitſche Bijbel geheel voltooid.

Wij zeggen ***Hoogduitſche Bijbel***, en niet ***H. D. Bijbelvertaling***, want inderdaad was het werk van Luther meer een oorſpronkelijk werk dan eene overzetting. De krachtige geloofsgetuige toch, zag doorgaans meer op den geest en de kracht der Oostersch-Griekſche taal dan op de woorden, en hij hergaf meer den indruk, dien de lezing van het oorſpronkelijk Woord op zijn gemoed gemaakt had, dan de beteekenis die zijn verſtand aan de woorden zou hebben moeten toekennen. Deze bewerking hangt te zamen met de geheele richting en den aard der zielswerkzaamheid van den uitmuntenden man, en den ganſchen aard van zijne her-

(1) 2 Theſ. II. vs. 6.

(2) 2 Tim. III. vs. 15, 16. Zie over de richtige lezing en opvatting dezer tekstwoorden ons Dl. I, N°. 2, bl. 2; en over de verkeerde en neologiſche opvatting, boven Dl. V, bl. 32.

(3) Noodwendig toch zou deze zin vorderen *πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος ὠφέλιμος ἐστιν εἰς διδασκαλίαν.*

(1) Van de Nederduitſche vertaling der Overzetting des N. T. van Erasmus ſpreken wij hier niet niet, omdat die ja wel geſtrekt heeft om het N. T. hier te Land meer bekend te maken, maar evenwel nimmer een algemeen gebruik verworven heeft, en weldra door de vertalingen der Lutherſche Overzetting is verdrongen geworden. Zie le Long, *Boekz. der Nederd. Bijbels*, bl. 496—505.

vorming. Zij moest bij iemand die zoo diep doordrongen was van den Geest des geloofs ook een uitſtekend geloofswerk opleveren, maar geeft evenwel deswege weinige waarborgen voor de naauwkeurigheid van alle bijzonderheden (1). Vandaar dat zich in dit Duitſche kunstwerk, hetwelk de taal, vooral de godsdienſtige taal van het Germaanſche volk voor Eeuwen gevestigd heeft, en wellicht nog belangrijker is als zoodanig dan als eigenlijke overzetting, ook niet weinige misſlagen in enkele bijzonderheden laten ontdekken; gelijk de Auteur dan ook tot zijn einde toe met de overige Wittenbergſche Godgeleerden bezig was met het maken van verbeteringen in hetzelve. »Ook wilde hij (het zijn de woorden van een kundig Schrijver, reeds meer in deze bladen vermeld), door die Duitſche overzetting geenszins aan de Godgeleerden eene aanleiding tot traagheid geven, die de beoefening der grondtalen overtollig maakte; integendeel, hij wilde dezelve daardoor opwekken; en was men ſteeds in zijnen geest voortgegaan aan de overzetting te blijven verbeteren, dan ware zijn doel volmaakt bereikt geworden; want hij wenschte, dat iedere ſtad haren eigenen overzetter zou hebben, opdat de Bijbel daardoor op aller tongen, in aller handen, oogen, ooren en harten zijn zoude. Maar het ſchijnt dat alle tijden voor dusdanige godvruchtige ondernemingen juist niet even gunſtig zijn. Even als de vervaardiging van geestelijke liederen het vruchtbaarst was in dien tijd van worſteling en godsdienstig ijvervuur, even zoo kan ook het Woord des levens dan alleen met zegen worden overgezet, als het in de harten huisvest, en in het leven bevestigd wordt; en even als het oorſpronkelijke een werk is van den Geest van Boven, zoo moet ook eene overzetting met opzien tot dien zelfden Geest worden gemaakt; anders kan men met Klopſtock zingen: »Heilige Luther! bid voor die arme menſchen, die zonder de roeping van den Geest te bezitten, u toch navertolken, opdat zij eindelijk zoo ver gebracht worden van zich zelven te leeren kennen (2).”

De derde Vertaling die voor onze Nederlandſche Kerk belangrijk en van uitgebreiden invloed was, is de Emdenſche Gereformeerde, van welke het N. T. in die ſtad ten jare 1556, en het Oude in het 62ſte jaar dier eeuw openbaar werd: het eerſte onmiddelijk uit de grondtaal overgebracht door Joh. Uytenhove, Van Wingen, Micron en Delenus, met voorlichting van Joh. a Lasco; het laatstgenoemde niet uit de grondtaal, maar naar de overzetting van Luther, met die van Genève. Daar het ons niet heeft mogen gebeuren deze overzetting onder het oog te krijgen en alzoo met den oorſpronkelijken

(1) »Luthers overzetting, ſchoon hier en daar groote verdienſten hebbende, was te vlugtig bearbeid, te vrij, en ſteunde op eene te onvolkomene taalkennis, om zich geheel op haar te verlaten. Zij was op vele plaatſen meer een gelukkig raden naar den zin, dan een naauwkeurig uitdrukken van den oorſpronkelijken tekst.” Van der Palm, *Salomo*, Dl. VI. bl. 611. (Eerſte uitgave).

(2) »Heiliger Luther bitte für die Armen, Denen Geistes Beruf nicht ſcholl, und die doch, Nachdollmetſchen, daſs sie zur Selbsterkenntniſs, Endlich geneſen!” Hagenbach, *Het wezen en de Geſch. der Hervorming*. Dl. I. bl. 328, 329.

tekst te vergelijken, zoo moeten wij ons vergenoegen hiernevens het oordeel van Prof. Ypey in zijne *Nederlandſche Kerkgeſchiedenis* af te ſchrijven; waarop wij ons intusſchen eenige aanmerkingen zullen veroorloven, daar het ons hoogstwaarſchijnlijk voorkomt, dat de in dat geheele Werk heerſchende partijdigheid en miskenning van hetgeen God voor ons Vaderland en onze Kerk gedaan heeft, op deze oordeelvellingen niet zonder invloed is gebleven. »Wanneer men (zegt de Hoogl.) deze Vertaling des N. T., die Uytenhove aan onze Vaderen geleverd had met opmerkzaamheid leest, gelijk wij gedaan hebben, naar de Uitgave van het jaar 1568, zal men verbaasd ſtaan van derzelver getrouwheid, juistheid, naauwkeurigheid en uitmuntendheid. Zij wint het in verſcheidene opzigten van de latere vertaling die op der Staten last vervaardigd en ingevoerd is (1). Jammer indedaad is het, dat zij door dezelve geheel verdrongen en bij weinigen thans ſlechts bekend is. Vooral wint zij het daarin van de latere, dat er meer het westerſche taaleigen in heerscht, waardoor de ſtijl losſer en verſtaanbaarder is, zelfs voor het tegenwoordige geſlacht, en er daarenboven ook minder verouderde woorden en ſpreekwijzen in ontdekt worden (2). En nogtans kan men duidelijk zien, dat van deze oudere Vertaling de bearbeiders der latere geen geringen dienst gehad hebben. Ook de kantteekeningen van Marloratus munten zeer uit wegens de oordeelkunde, welke er in doorſtraalt, en de gezonde kieſche exegetiſche aanmerkingen, die er hier en daar in worden aangetroffen (3).”

Wat hiervan ook zijn moge, dat er aan eene nieuwe getrouwe en naauwkeurige overzetting des geheelen Bijbels uit de grondtalen, algemeen behoefte gevoeld werd, is niet te betwijſelen (4). Reeds op de eerſte nationale Synode in 1578 te Dordrecht gehouden, was beſloten geworden, aan Marnix en Datheen op te dragen, om naar bekwame mannen uit te zien, die de nieuwe Heidelbergſche vertaling (die van Tremellius, Junius en Beza) in afwachting eener nadere vertolking uit de grondta-

(1) De Hoogl. ſchijnt hetgeen hij hier ſchreef geheel vergeten te zijn geweest bij de bewerking van zijn IIde Deel, alwaar hij (bl. 369—373) op een ZHG. bij dergelijke onderwerpen gewonen toon, den tegenſtand dien de nieuwe (Staten-) overzetting in 1637 bij vele kerkelijken en leeken vond, als een kinderachtig vooroordeel zoekt belachelijk te maken. Immers, verdient de Emdenſche, tusſchen 1562 en 1637 algemeen ingevoerde overzetting de voorkeur boven die der Staten, dan was immers die tegenſtand alles behalven zoo beſpottelijk; was daarentegen de tegenwerking in 1637 een bloot vooroordeel uit zucht voor het oude, dan zal zich wel de beoordeeling des Hoogl. bezwaarlijk kunnen ſtaande houden. Men vergelijke hieromtrent het *Archief voor Kerkel. Geſch.* Dl. V. bl. 80—86.

(2) Het komt ons integendeel voor, gelijk wij nader gelegenheid zullen hebben aan te wijzen, dat het overbrengen in westerſche vormen altoos onbepaald is af te keuren. Men kan zonder twijſel zich te ſlaafsch aan den letter van de grondtaal houden, en dit is een gebrek; maar de Oosterſche eigenaardigheid in geest, in taal en vormen, kan naar ons inzien niet te veel bewaard blijven.

(3) Ypey en Dermout, *Geſchiedenis der Nederl. Herv. Kerk*, Dl. I. bl. 540—542.

(4) Men vindt daaromtrent in de geſchr. Hand. der Dordſche Synode het volgende aangemerkt: *quandoquidem Ecclеſiae Belgicae accuratâ ejusmodi translatione hactenus caruerunt, utanturque verſione Belgicâ admodum vitioſâ, ex quâdam Germanicâ olim male expresſâ. Archief*, Dl. V. bl 61.

len (en met vergelijking van eene en andere Protestantſche vertaling) in onze taal zouden overbrengen (1). Dit plan was inderdaad niet kwalijk beraamd, en zou wellicht geſchikt tot ſtand hebben kunnen komen, indien men het werk ſlechts onmiddelijk aan Marnix en Dathenus had opgedragen, den eerſten voor het Oude, den anderen voor het N. V. Immers de Hebreeuwſche geleerdheid van Marnix is algemeen erkend, en wat Dathenus aangaat, wij hebben vroeger reeds elders vermeld dat hij eene buitengewone kennis van het Grieksch bezat (2); en deze beide mannen zouden dus, offchoon de Heidelbergſche overzetting ten gronde leggende, die evenwel telkens nog uit de grondtaal hebben kunnen verbeteren, vooral daar zij later de voorlichting van Junius, die in 1592 Hoogleeraar werd te Leiden, daarbij zouden hebben kunnen genieten, of naderhand een van beiden door dezen vervangen worden; en zoo zoude men ook in ons Land die bijzonderheid hebben waargenomen (zoowel als in Duitschland), dat de mannen die zelve het meest voor de zaak der Hervorming hadden gedaan, de door hen hervormde Kerk ook met eene door hen gevaardigde Bijbelvertaling zouden beſchonken hebben. Doch deze weldaad bleef in ons Vaderland bewaard voor de vermaarde Dordrechtſche Synode van 1618 en 1619.

(*De voortzetting in een volgend Nommer*).

HET BOEK DER RICHTEREN EN VAN RUTH.

Wij deelden onlangs in deze bladen eenige Beſchouwingen over het Boek van Joſua mede (3). Kenmerkte zich dit hoogstgewichtig Schrift des O. T. daarbij voor onze aandacht als het Boek, bij uitnemendheid, van *Gods trouw*, dat der Richteren mag wellicht meer bijzonder als een gedenkſchrift van *Gods ontfermingen* met Zijn uitverkoren volk beſchouwd worden. De grond beide van die trouw en van deze ontfermingen ligt zekerlijk in eene zelfde vroegere daad van Israëls onveranderlijken God: Zijn Verbond met Abraham, tot in geſlachten. Doch gelijk dat Verbond onder Joſua zich volheerlijk betoonde in de vervulling van alle de Godsbeloften ten aanzien van de in bezit neming van Canaän; zoo hervinden wij, in volgende dagen, dat Verbond even Godverheerlijkend als zielvertroostend herdacht, in de telkens herhaalde reddingen en kastijdingen, waarmede Israël beurteling om zijne zonden aan vijanden en verdrukkers werd overgegeven, en op zijne boetvaardige ſmeeking weder van zijnen God verlost werd. Allertreffendst hebben wij dezen weg van Goddelijke waarheid en barmhartigheid voor oogen, in die afwisſeling van *Richterlijke* en *Richterlooze* regeering in Israël, die onmiddelijk op het afſterven van Joſua ons voor oogen werden geſteld. De groote hoofdinhoud van het Boek der *Richteren* drukt zich uit in de volgende woorden, die wij lezen in het tweede Hoofdſtuk (v. 10–23): *De kinderen Israëls deden dat kwaad was in de oogen des* HEEREN, *en zij dienden de Baälim. En zij verlieten den* HEERE *harer Vaderen God, die ze uit Egypteland had uitgevoerd, en volgden andere Goden na, van de goden der volken, die rondom hen waren, en buigden zich voor die: en zij verwekten den* HEERE *tot toorn. Zoo ontſtak des Heeren toorn tegen Israël, en Hij gaf ze in de hand der rooveren, die ze beroofden: en Hij verkocht ze in de hand hunner vijanden rondom: en zij konden niet meer beſtaan voor het aangezicht hunner vijanden. Overal, waar henen zij uittogen, was de hand des Heeren tegen hen ten kwade; gelijk als de* HEERE *geſproken, en gelijk als de* HEERE *hun gezworen had; en hun was zeer bang. En de* HEERE *verwekte Richteren, die ze verlosten uit de hand der gene die ze beroofden. Doch zij hoorden ook niet na hunne Richteren, maar hoereerden andere goden na, en buigden zich voor die: haast weken zij af van den weg, dien hunne vaders gewandeld hadden, hoorende de geboden des* HEEREN; *alzoo deden zij niet. En wanneer de* HEERE *hun Richteren verwekte, zoo was de* HEERE *met den Richter, en verlosteze uit de hand hunner vijanden, alle de dagen des Richters; want het berouwde den* HEERE *hunnes zuchtens halve van wege degenen, die ze drongen en die ze drukten. Maar het geſchiedde met het verſterven des Richters dat zij omkeerden, en verdorven het meer dan hunne vaderen, navolgende andere goden, dezelve dienende, en zich voor die buigende: zij lieten niets vallen van hunne werken, noch van dezen hunnen harden weg. Daarom ontſtak de toorn des* HEEREN *tegen Israël, dat hij zeide: om dat dit volk mijn Verbond heeft overgetreden, dat ik hunnen vaderen geboden heb, en dat zij na mijne ſtem niet gehoord hebben; zoo zal ik ook niet voortvaren voor hun aangezicht, iemand uit de bezitting te verdrijven, van de Heidenen, die Joſua heeft achtergelaten, als hij ſtierf. Op dat ik Israël door hen verzoeke, of zij den weg des* HEEREN *zullen houden om daarin te wandelen, gelijk als hunne vaderen gehouden hebben, of niet* (1). *Alzoo liet de* HEERE *deze Heidenen blijven, dat Hij ze niet haastelijk uit de bezitting verdreef, die Hij in de hand van Joſua niet had overgegeven.*

Alle de daarop volgende geſchiedverhalen in het Boek, waarop thans onze opmerking bepaald wordt, zijn als het ware de uitlegging, ontwikkeling, en bevestiging van deze uitſpraak, die den weg Gods met Zijne ver-

(1) Wat deze Heidelbergſche overzetting zelve aangaat, daaromtrent is verſchillend geoordeeld geworden. Het O. T. was eerst alleen door TREMELLIUS overgebracht, die een geboren Jood uit Italië was, en later overgezien door JUNIUS; wien men echter beſchuldigt, dat hij na den dood van TREMELLIUS veel te vrij zou zijn omgegaan met het wel ſtroeve, maar toch zeer getrouwe werk van zijnen bereids overleden ambtgenoot. Wellicht heeft hij eene zekere ronding aan hetzelve willen geven, om het daardoor tot meerder eenheid te brengen met het N. T. van BEZA, die dit gedeelte van Gods Woord wel met groote geleerdheid en naauwkenrigheid, maar wellicht al te veel in een Romeinsch klasſiek Latijn, gelijk zijne geheele vorming medebracht, vertaald had.

(2) Deel II, bl. 142.

(3) Men zie ons Nummer van December, 1836.

(1) Tevens (naar Hoofdſt. III. vs. 2), *om Israël den krijg te leeren, ten minſte degenen, die daar te voren niet van wisten.*

losten (zoo wel perſoneel als nationaal uitverkorenen en verlosten), op het eigenaartigst beſchrijft: de mensch, beweldadigd en ondankbaar; God, getrouw en heilig in de kastijding, maar ook in de verhooring des gebeds (1), en in de wederbrenging (om des Verbonds wille) uit de diepte, zoo van den afval als van de ſtraf des afvals; en ten ſlotte dat alles in zijnen zamenhang, opvolging, en uitkomst ſtrekkende tot verheerlijking van Gods deugden en daden, en ten goede der naar Zijn voornemen geroepenen. Zoo zien wij al aanſtonds na Joſuas dood kinderen Israëls de dochteren der Heidenſche volkeren ten huwelijk nemen, en hunne dochteren aan dezer Heidenen zonen ten huwelijk geven; en (een onmiddelijk gevolg van dezen eerſten ſtap), *hunne goden dienen* (2). Straks geeft de Heere hen ter ſtraffe over in de hand van Cuſchan Riſchataim, koning van Meſopotamië, acht jaren lang; maar als Israël na verloop van dien tijd *tot Hem roept*, zoo verwekt Hij hun een Verloſſer, op wien de Geest des Heeren is, die hen voorgaat in den ſtrijd, en die hen als Richter *veertig jaren* leidt en weidt, *gedurende welke het land ſtil was.* Na diens dood vallen op nieuw de kinderen Israëls af; en de Heere ſterkt Eglon, den koning der Moabiten tegen hen; maar *op hun geroep* verwekt Hij een Verloſſer, Ehud, die den Moabitiſchen Koning ſlaat, en zijne krijgslegers verſlaat. Hem volgde Samgar op, die de Philiſtijnen ſloeg, en insgelijks Israël richtte. Zoo was het land onder deze beide Richteren *tachtig jaren ſtil* (3). Op gelijke wijze werden zij overgegeven om hunne zonden aan Jabin, en verlost door Debora, Barak en Jaël; aan de Midianiten, tot op de verwekking van Gideon; later, aan de Ammoniten tot op de verwekking van Jephtah; aan de Philiſtijnen tot op de roeping van Samſon. In alle dezen vervulde God dat Woord, hetwelk Israëls Pſalmisten van Hem zongen, en dat nog tot op den huidigen dag de hoop en ondervinding van Zijne ellendigen is: *Looft den* HEERE, *want Hij is goed, want Zijne goedertierenheid is in der eeuwigheid. Dat zulks de bevrijden des* HEEREN *zeggen, die Hij van de hand des wederpartijders bevrijd heeft. Om dat zij wederſpannig geweest waren tegen Gods geboden, en den raad des Allerhoogſten onwaardelijk verworpen hadden, daarom heeft Hij haar het harte door zwarigheid vernederd. Zij zijn geſtruikeld, en daar was geen helper. Doch roepende tot den Heere in de benaauwdheid die zij hadden, verloste Hij ze uit hunne angſten. Hij voerde ze uit de duisternis en de ſchaduw des doods, en Hij brak hunne banden. Laatze voor den Heere Zijne goedertierenheden loven, en Zijne wonderwerken voor de kinderen der menſchen.* (Ps. CVII.)

Doch ten allen tijde waren de ontfermingen Gods over de Zijnen verzeld van-, ja onafſcheidelijk verbonden met de oordeelen over Zijne vijanden. Zoo was de uitleiding uit Egypte eene verloſſing van Israël om der Vaderen wille, maar tevens een oordeel over Pharao en zijne Egyptenaren, om der verhardinge wille. Zoo was de in bezit neming van Canaän eene beloftevervulling aan Abraham in zijn nakroost, maar tevens de voltrekking van het oordeel over den grouwel der volken en vorſten van Canaän (1). Zoo zal het ook zijn in het laatſte der dagen: de verſchijning van Jeſus Christus op de wolken des hemels brengt *de tijden des verkoeling* aan voor de genen die Hem verwachten tot zaligheid, en te gelijk het oordeel des verderfs over de ongeloovige en geheel Antichristisch gewordene wereld, en hare geweldhebbers (2). Zoo is ook het Boek der Richteren evenzeer een gedenkſchrift van de Goddelijke oordeelen over Zijne vijanden en de verdrukkers van Zijn volk, als van de Goddelijke ontfermingen over deze Zijne ellendigen zelve. Othniëls, Ehuds, Samgars, Baraks, Gideons, Jephtas, Samſons heldendaden zijn de uitvoering van Gods raad tot beide die doeleinden. Reeds bij den aanvang kondigt zich dit gedenkboek als zoodanig aan in het verhaal van Adoni-Bezeks oordeel, wien door Juda geſlagen en gegrepen, de duimen van handen en voeten worden afgehouwen, ter vergelding van juist hetzelfde lot, dat hij aan zeventig koningen onder zijnen tafel had doen ondergaan. Diezelfde wedervergelding zien wij op het treffendst ook in de geſchiedenis van dien Abimelech, die na *alle zijne broeders, de zonen Gideons, zeventig mannen, op eenen ſteen* gedood, en zich de heerſchappij over Israël op eene zoo trouwlooze wijze verzekerd te hebben, op zijne beurt *trouwlooslijk door de burgers van Sichem gehandeld werd, en eindelijk door een molenſteen, hem door eene vrouw op het hoofd geworpen, verpletterd werd* (3). En tot tweemaal toe maakt ons het Woord Gods op de wedervergeldinge, hem aldus overkomen, aandachtig (4). Wij mogen bij deze gelegenheid wel op nieuw doen opmerken, hoe in geheel het Woord Gods het beginſel van gelijke wedervergelding (*talio*) aan alle Zijne ſtrafgerichten en inzettingen ten grond ligt; en dat niet ſlechts (gelijk men zich, vooral hedendaagsch, inbeeldt) onder de Moſaïſche bedeeling, of die van het Oude Testament in het algemeen, maar ook onder het Nieuwe, ja ten allen tijde, en in allerlei richtingen. De ſtraf van *wedervergelding* vloeit voort uit eene dier eeuwig onveranderlijke wetten der zedelijke wereld, die gegrond in het Wezen en de eigenſchappen van God, ook in geheel de menſchelijke natuur, en in de burgerlijke maatſchappijen zelve, onafhankelijk van hare eigene bewustheid, veel min van de toeſtemming der wijsgeeren, onderſteld, of met der daad erkend worden. Het Woord der Goddelijke ſtrafwetgeving: *Die bloed vergiet, diens*

---

(1) Hoofdſt. II. vs. 4 en 5. *En het geſchiedde als de Engel des* HEEREN *deze woorden tot alle kinderen Israëls geſproken had, zoo hief het volk zijne ſtem op, en weende. Daarom noemden zij den naam dier plaatſe Bochim, en zij offerden aldaar den* HEERE. — Doch reeds vóór dat zij weenden en offerden, had de HEERE het eerſte hen herinnerd aan het woord door Hem geſproken tot de Vaderen: *Ik zal mijn Verbond met ulieden niet verbreken in eeuwigheid.* Ald. vs, 1—3.

(2) Hoofdſt. III. vs. 5 en 6.

(3) Hoofdſt. III. vs. 12—31.

(1) Gen. XV. vs. 13—16.

(2) 1 Theſſ. IV. vs. 13—18. Theſſ. II. vs. 7—9. Hand. IV. vs. 19—21.

(3) Richt. IX. vs. 5, 6, 23, 24, 53.

(4) Ald. vs. 24 en 56, 57.

bloed zal door den mensch vergoten worden (1), is door den Heere Jesus niet afgeschaft, maar herhaald en verzegeld, als Hij in den nacht des verraads tot den voorbarigen discipel zeide: *Keert uw zwaard weder in zijne plaatse: want alle die het zwaard nemen, zullen door het zwaard vergaan* (2). En dat die hooge en onverwrikbare wet van wedervergelding, in het werk en de bedeeling der verlossing door genade plaats maakt voor *vergeving*, *vergelding van goed voor kwaad*, dat heeft zijnen grond juist in die tusschen- en in de plaats treding van Christus, waardoor aan den eisch van het Goddelijk recht voldaan zijnde, God zelve tegen de genen die in Christus door het geloof zijn, niet meer toornt, en de navolging Gods dan noodwendig ook in *kwijtschelding*, *vergeving* bestaat (3). Doch dat hiermede geenszins weggenomen is, tegen al wat buiten Christus blijft, dat *rechtvaardig oordeel*, naar hetwelk het *recht is bij God verdrukking te vergelden dengenen die verdrukken*, leert de Apostel met zoo vele woorden (2 Thess. I. vs. 5 en 6); en, met geheel de Schrift beide van Oud en Nieuw Testament, het getuigenis der Geschiedenis van alle tijden en volken, hetwelk voor den opmerker dit onzachlijk opschrift, als met bloedige letteren vertoont: *gelijk als ik gedaan heb*, *alzoo heeft mij God vergolden* (Richt. I. vs. 7). Maar ook de kinderen Gods, degenen voor welke geen verdoemenis meer is, om dat zij in Christus Jesus zijn (4); ook dezen, in den weg (niet meer van oordeel, maar) van kastijding, ondervinden nog steeds die overeenstemming tusschen de begane zonde en den aart en de wijze hunner tuchtiging, welke ten grond ligt aan alle de gerichten, aan alle de wegen Gods. Men zie hiervan een schokkend voorbeeld in de geschiedenis van den man zelven naar Gods harte, David (2 Sam. XII. vs. 9—14, XVI. vs. 22).

Doch wij keeren terug tot het Boek der Richteren, alwaar wij insgelijks, ook de geloovigen en gezegendste instrumenten Gods, als zij zondigen, gekastijd zien met de roede van een door hen zelve geplanten boom. Onder velen volsta hier het voorbeeld van Gideon, wien de Ephod te Ophra, van den buit der Midianiten gemaakt, tot een strik werd, zoo wel hem als zijn huis (VIII. vs. 26, 27).

In een derde opzicht is ons voorts dat Boek der Richteren gewichtig en dierbaar, door de geringheid en versmaadheid zelve beide der menschen en der middelen, welke God, zeer bijzonder ook in die dagen, tot Zijne dienst, en de verlossing van Zijn volk Israël verordende. Wel heeft dit gedeelte der gewijde geschiedenis deze veelbeduidende omstandigheid gemeen met alle de overigen, (de Helden, Verlossers en Koningen van Juda en Israël, hebben toch ook nergens die schijn-heerlijkheid van zelfstandigheid en hooge ontzachelijkheid, welke ons de groote mannen des Heidendoms aanbieden!) maar in het Boek der Richteren is deze uiterlijke geringheid al op eene zeer bijzondere wijze op den voorgrond gesteld, en door de menigvuldigheid der voorbeelden binnen een zoo kort bestek zoo veel te sterker, als het ware, aangedrongen. Van Cuschan Rischataïm worden de Israëliten verlost door geen Caleb, of Calebs zoon, maar door een zoon van zijn jonger broeder, Othniël. Ehud was slinksch (Hoofdst. III. vs. 9, 15). Samgar slaat de Philistijnen met een ossenstok; of aan die stok een ijzeren punt geweest zij (gelijk sommigen bij het woord Hoofdst. III. vs. 31 meenen te moeten doen opmerken), doet er in den grond der zaak niet veel af of toe. De last om Sisera met eigen hand te dooden wordt den krijgsheld Barak ontzegd, en aan eene vrouw opgelegd (IV. vs. 9.), terwijl eene andere vrouw, Debora, te dier tijde Israël richtede (IV. vs. 4 en 5). Gideons *duizend was het armste in Manasse, en hij zelf de kleinste in zijns vaders huis* (VI. vs. 15). Het leger dat hem op den tocht tegen de Midianiten verzelde, smelt eerst van twee en dertig duizend op tien duizend, en vervolgens op drie honderd mannen; (*op dat Israël zich niet beroemen zoude en zeggen: Mijne hand heeft mij verlost!* VII, vs. 2). En *het zwaard des* HEEREN, waarmede Gideon aan het hoofd dezer weinigen de Midianiten verslaat (*talrijk als de sprinkhanen, en hunne kemelen waren ontallijk, gelijk het zand aan den oever der zee* (vs. 12),) bestaat *in drie honderd bazuinen en fakkelen in ledige kruiken* (vs. 16—20)! Jephtah is een bastaart (XI. vs. 1). Samson gaat zich meer dan eens te buiten in vleeschlijken omgang met de dochteren der Philistijnen, zich zelven tot gedurige beschaming, vernedering, jammer eindelijk, blindheid en eene harde gevangenis. En toch! zoude de man, wien God zich *tot een Nazireër van moeders buik af tot op den dag zijns doods* (1) geheiligd had, dien God daarom niet meer toebehooren? De wijsheid der wereld moge zich hier aan stoten; zelfs geloovigen zwarigheid vinden in de erkenning van zulk eenen telkens struikelenden geloofsheld. Verre zij van onze beide de miskenning en het misbruik. De naam onzes Gods is *Wonderlijk* (2)! Zijn Evangelie is dwaasheid voor de wijsheid van menschenkinderen. Hij heeft ook dezulken ons laten voorstellen tot toonbeelden van Zijne Goddelijke ontfermingen, zoo wel als tot ontdekking aan-, en waarschuwing tegen ons zelven. Het woord van zijnen heiligen Apostel getuigt ook van dezen, *dat zij door het geloof getuigenis hebben bekomen* (3); en plaatst *de hoere Rachab* op eene rei met Abel, Henoch, Abraham; en nevens Gideon, Barak, David, Samuel en de Propheten, ook *Jephtah en Samson*, als erfgenamen dier gerechtigheid, die door het geloof is. (Heb. XI. vs. 31—34).

Niet minder treffend schildert ons datzelfde Boek van Israëls Richteren, den diep gezonken toestand van het uitverkoren volk zelve, zoo dikwijls het afweek van den God der Vaderen en des Verbonds. Hunne was de afval, de vernedering, de straf; maar des Heeren bleef de gerechtigheid, de getrouwheid en de ontferming,

(1) Gen. IX. vs. 6. (2) Matth. XXVI. vs. 52.
(3) Matth. VI. vs. 12. (4) Rom. VIII. vs. 1.

(1) Hoofdst. XIII. vs. 7. (2) Hoofdst. XIII. vs. 18.
(3) Heb. XI. vs. 1, 2.

om zich ook *in die dagen* niet geheel onbetuigd te laten, toen daar *geen koning was in Israël, en een iegelijk deed wat recht was in zijne oogen.* (Hoofdst. XXI. vs. 25).

Want ook toen had Hij zich een arm en ellendig volk ten allen tijde overgehouden, waarvan een Naomi, een Boaz, een Ruth ons in de Schriften ter vertegenwoordiging ſtrekken; en uit de diepte zelve van het verval bereidde Hij Zijn volk nieuwe openbaringen Zijner heerlijkheid, en nieuwe wegen tot vervulling dier groote Beloftenis, die van den beginne de ſpil is, om welke geheel het Woord der Openbaring zich beweegt. Wij denken hier van zelve aan het Boek van Ruth, dat in zoo vele opzichten allerdierbaarst kleinood onder de historiſche Schriften des Ouden Testaments, en met dat der Richteren naauw verwant door de gelijktijdigheid der geſchiedenis, die het bevat. Een verhaal, als dit, van de leiding Gods met een geſlacht uit dien ſtam van Juda, *waaruit onze Heere geſproten is*, begonnen en voleindigd in dat Bethlehem alwaar de Dochter Davids Hem baarde, ware alleen daardoor reeds een hoogst belangrijke bijdrage uit de dagen der Vaderen, voor Israël niet ſlechts, maar voor geheel de Kerk van Christus tot aan het einde der eeuwen. Doch niet ſlechts de afkomst van Jeſus Christus, den Zone Davids, den Zone Abrahams, maar ook Zijn heerlijk Verloſſersampt en werk is in dat Boek als in een vruchtbaren kiem bevat. Wij komen hierop ſtraks terug. Thands bepale zich onze aandacht vooreerst op den veelvuldigen rijkdom van leering ook hier voor handen, aangaande God, den God Israëls, en Zijne ontfermingen, Zijne wegen met de Zijnen zoo uit Israël, als uit de blinde Heidenen. Wij zien hier eene moeder in Israël in diepe vernedering, in uitlandigheid en armoede gebracht, beroofd van man en zonen, om nog in hoogen ouderdom weder van haren God machtig verblijd, liefelijk verhoogd te worden, als zij van onder het hart eener Moabitiſche vrouw een ſpruit van Juda op hare knieën mocht ontfangen, *een loſſer, wiens naam vermaard zou worden in Israël, een verkwikker hares ouderdoms en harer ziele, haar beter dan zeven zonen* (1). Zoo geeft God, de Verbonds-God Zijner ellendigen, na de bitterheid weder het goede, en na de vernedering onder Zijne krachtige hand, door die zelfde hand te Zijner eigener tijd de verhooging. Hij maakt die vol was van zegen en overvloed, ledig (2), en Hij vervult haar op nieuw met volheid van zegeningen, zoo der aarde als des hemels. Hij maakt *Naomi's* aangenaamheid tot *Mara*, bitterheid (3). In haren overvloed volgde zij haren man naar Moab, in hare armoede brengt haar God terug in Bethlehem, met eene Moabitiſche ſchoondochter, doch die toevlucht komt zoeken onder de vleugelen des Gods van Israël en van Naomi (4). Doch om dit Zijn ſchaap tot de kudde toe te brengen, welke Goddelijke wegen en beſtellingen! Daartoe moet de hongersnood in het land van Elimelechs woning; daartoe moet zijn voorbarige uitgang van daar naar het heidenſche Moab; daartoe moet een huwelijk van twee zonen van Juda met dochteren van dat afgodiſche volk; daartoe moet hun dood, Naomi's diepſte ellende, en het innig deel van Ruth zelve in die ellende, krachtig en beſliſſend medewerken. *Alle dingen*, ja, *moeten medewerken ten goede den genen die God liefhebben, die naar Zijn voornemen geroepen zijn* (1). Naar dat voornemen der Goddelijke liefde, werd de Moabitiſche geroepen uit het land harer vaderen, en terwijl Orpa, hare ſchoonzuster alleenlijk Naomi volgde, en ſtraks weder, ofſchoon weenende, verliet, zoo *kleefde Ruth haar aan* met deze belijdenis: *Uw volk is mijn volk, en uw God is mijn God.* Die God is het, die haar tot Boaz brengt, eerst als eene ſchamele vreemdelinge die hij beweldadigt naar de vreeze des Heeren die in hem is, en ſtraks als zijne beſtemde huisvrouw, die hij naar de inzetting van de loſſing in Israël zich aanneemt. Zoo wordt als eene eerſteling dier Heidenen, *geroepen eenmaal om te juichen met het oude volk van God* (2), de dochter Moabs eene moeder in Israël; op de geſlachtregisters van Juda ſtaat Davids afkomst uit haar opgeteekend, en in *het boek des geſlachts Jeſu Christi*, wordt bij den naam van Boaz ook die van Ruth gevonden, uit welke zich die Heere zelve niet ſchaamde Zijne afkomst, voor zoo veel het vleesch betreft, te laten beſchrijven. Het is het Boek van Gods Verbondstrouw aan Israël, van Zijne ontfermingen over de Heidenen; beide, naar de verkiezing der genade, naar den raad Zijns welbehagens, tot verheerlijking van Hem, over de diepte van wiens rijkdom, en wijsheid, en kennis, de Apostel der Heidenen eere en aanbidding uitroept (3); want, *uit Hem, en door Hem, en tot Hem zijn alle dingen, Hem zij de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen!*

Christus (kan het immer genoeg getuigd en op den voorgrond geſteld worden?) is van geheel de Schrift de Grond- en Hoofdſteen, het Begin en het Einde. Ook onder de bedeeling en in de gewijde Boeken des Ouden Testaments, wordt de Zone Gods, die in het vleesch verſchijnen zoude, overal èn in Zijne Godheid èn in de voorzegging en voorſchaduwing Zijner menschwording aan het geloof voor oogen geſteld. Dus ook in het Boek der Richteren. Die hoogst verhevene Perſoon, die aan Abraham, aan Iſaac, aan Jacob verſcheen, als Engel van Jehova, en zelve Jehova (4); die *Engel des* HEEREN, die aan Moſes verſchijnt in de vlamme des vuurs uit het braambosch, en zich aan hem bekend maakt als de God van Abraham, de God van Iſaac, en de God van Jacob (5); die Vorst van het heir des HEEREN, die aan Joſua verſchijnt, en tot hem zegt: *Ziet ik heb Jericho met haren Koning en ſtrijdbare helden in uwe hand gegeven*, en dien Gods Woord noemt: *de* HEERE (6); wie anders was Deze, dan dat Perſoonlijke WOORD, *dat in*

(1) Ruth IV. vs. 13.
(2) I. vs. 21.
(3) I. vs. 20.
(4) II. vs. 12.

(1) Rom. VIII. vs. 28.
(2) Rom. XV. vs. 8—10.
(3) Rom. XI. vs. 33—36.
(4) Gen. XXII. vs. 11, 12, 15—18. XXVIII. vs. 12—16. Verg. met XXXI. vs. 11, 13. XXXII. vs. 24—30, met Hoſ. XII. vs. 4—6.
(5) Exod. III. vs. 1—6.
(6) Jes. V. 14—15. VI. vs. 1 en volg.

den beginne was, en bij God was, en God was, en door hetwelk alle dingen Zijn gemaakt; de eeniggeboren Zoon, die in den ſchoot des Vaders is, en die Hem ons verklaart; *de Zoon des Vaders*, en als zoodanig in het Wezen zelve der Godheid *met den Vader één* (1)? Die zelfde Engel treedt ons ook in het Boek der Richteren ontzachelijk en in zijne Godsgeſtaltenis te gemoet, al dadelijk bij het eerſte aldaar beſchrevene woord des rechtvaardigen verwijts tegen Israël; (Hoofdſt. II. vs. 1—3): *En een Engel des Heeren kwam opwaarts van Gilgal tot Bochim, en* HIJ ZEIDE: *Ik heb ulieden uit Egypten opgevoerd, en u gebracht in het land, dat ik uwen vaderen gezworen heb, en gezegd: Ik zal* MIJN *Verbond met ulieden niet verbreken in eeuwigheid. En ulieden aangaande, gij zult geen Verbond maken met de inwoonderen dezes lands, hunne altaren zult gij afbreken: maar gij zijt* MIJNER *ſtemme niet gehoorzaam geweest.* Als later dezelfde Engel aan Gideon verſchijnt, zoo verklaart onmiddelijk daarop de Schrift Hem den HEERE zelven te zijn (VI. vs. 14 vergeleken met vs. 12): *Doe keerde zich de* HEERE *tot hem, en zeide: Gaat henen in deze uwe kracht, en gij zult Israël uit der Midianiten hand verlosſen. Heb* IK *u niet gezonden?* Waarom dan ook Gideon, na het verdwijnen van dien ongeſchapen Engel van voor zijne oogen, uitroept, dat hij vreest te zullen ſterven, om dat hij Hem gezien heeft van aangezicht tot aangezicht, van wien bij eene dergelijke gelegenheid Simſons vader Manoah zegt (XIII. vs. 22): *wij zullen zekerlijk ſterven, om dat wij God gezien hebben.* Allerverhevenst en van de Godheid van dien *Engel-*HEERE allertreffendst getuigend is vooral deze verſchijning aan Manoah en vroeger aan zijne huisvrouw. Dien zij zagen was *een man* (XIII. vs. 6, 8, 10, 11), doch wiens aangezicht was als *het aangezicht van een Engel Gods.* Maar als Hij naar Zijnen naam gevraagd werd, antwoordt Hij: *Waarom vraagt gij dus naar mijnen naam? die is toch wonderlijk* (2); en als daarop Manoah een geitenbokjen, en het ſpijsoffer op den rotsſteen offerde, *zoo handelde* die Engel *wonderlijk in zijn doen,* en hij *voer op naar den hemel in de vlam des altaars* (vs. 18—20).

Doch ook dat groote verlosſingsampt, hetwelk de Zoon van God in eene aangenomene menſchennatuur, in Zijn uit de vaderen aangenomen vleesch zoude vervullen, wordt ons al in Zijne voorbeelden en eerſtelingen duidelijk genoeg in dat zelfde Boek der Richteren voorgeſteld. De naam zelve van *Verlosſers*, die hier zoo herhaaldelijk aan deze helden Israëls gegeven wordt, wijst ons uit den aart dier altijd zoo beteekenisvolle Geſchiedenisbeſchrijving van het Oude Testament, op den Richter en Verlosſer bij uitnemendheid, die ook als Koning door Israëls Koningen, als Propheet door Israëls Propheten, als Hoogepriester door Israëls Hoogepriesters, ja als de Lijder en *Man van ſmerte* bij uitnemendheid, door alle heilige lijders van het Oude Testament (Ps. XXII. vs. 4—6) was voorafgeſchaduwd. De oudere Rabbijnen zelve erkennen dat vooraſſchaduwende en afbeeldende van de Verlosſing door God zelven voor de eeuwigheid, hetwelk ook in de geſchiedenis van Israëls Richteren en tijdelijke Verlosſers ligt: »Israël ſprak tot den Heere (zoo drukt het een aloude Joodſche verklaring der Pſalmen (1) uit): Zijn wij niet verlost door de hand van Moſes, en door de hand van Joſua, en door de hand der Richteren en der Koningen? en evenwel zijn wij op nieuw gevangen en onder het juk gebracht, als of wij nimmer waren verlost geworden? Maar de hooggezegende God antwoordde, zeggende: In dien vroegeren tijd geſchiedde uwe verlosſing door de hand van een mensch, die heden leeft, en morgen in het graf ligt, en daarom was zij ook ſlechts oogenblikkelijk en voorbijgaande; maar nu zal Ik zelve door mijne eigene hand u verlosſen, en om dat ik levendig ben en onveranderlijk in eeuwigheid, zoo zal deze uwe verlosſing ook eeuwig zijn, gelijk geſchreven is (Jes. XLIII. vs. 1): *Alzoo zegt de* HEERE, *uw Schepper, o Jacob, en uw Formeerder, o Israël! Vrees niet, want Ik heb u verlost, Ik hebbe u bij uwen Naam geroepen, gij zijt Mijne.*"

Maar hetgeen die Joodſche Godgeleerdheid niet beſefte, en juist de ergernis voor haar uitmaakt, is dat deze verlosſing Israëls door God zelven geſchieden moest, niet in de kracht van Zijne allesvermogende ſterkte, maar in de zwakheid van een kruis. Die zwakheid, die geringheid vindt zich ook in de geringheid terug, die wij hierboven reeds deden opmerken dat het bijzonder kenmerk uitmaakt van de menſchen en van de middelen, in de dagen der Richteren door God gebruikt. Op wat allerbijzonderſte wijze onder die Richteren, Simſon als een *type* of voorbeeld van Jeſus Christus te betrachten is, heeft eens Vitringa uitvoerig aangetoond in eene verhandeling (2), waarvan wij ons hier vergenoegen, de volgende plaats aangaande het Nazireërsſchap van dien Israëlitiſchen ſtrijder aan te halen: »Hij was נזיר *Nazireër van zijns moeders buik tot zijnen dood*, iets dat hem onder alle voorname mannen van de Oude bedeeling uitſluitend eigen is, en daardoor zelve opmerkingwekkend. Door de Nazireërs in de wet van Moſes wilde God oudtijds het beeld afſchaduwen van eene *volmaakte, van alle kanten volkomene heiligheid*, door geenerlei begeerlijkheid of dienstbaarheid van ondeugd of zonde, hoe ook genaamd, bevlekt, en van een gemoed, Gode in alle zijne gewoonten, handelingen, en betrekkingen gewijd, en afgezonderd." Men denke aan Heb. VIII. vs. 26: *Zoodanig een Hoogepriester betaamde ons, heilig, onnoozel, onbeſmet,* AFGESCHEIDEN VAN DE ZONDAREN. Weinig geſchikt, naar onze menſchelijke wijze van zien, was een man als Simſon, om ter afbeelding van zoodanig eene heiligheid te ſtrekken; doch, geestelijk de zaak onderſcheidende, zien wij daardoor zelve des te ſterker uitkomen hetgeen Simſon was, niet naar den vleeſche, noch uit hem zelven, maar

(1) Joh. I. vs. 1—3. vs. 18. X. vs. 30.
(2) Verg. Jes. IX. vs. 5.

(1) *Midras Tilim* op Pſ. XXX. vs. 2.
(2) *Obſerv. Sac.* Lib. VI. Cap. XXII.

door het woord zijns vrijmachtigen Gods: *Hij zal een Nazireër des Heeren zijn.*"

Op niet minder eigenaardige wijze ſtelt ons het Boek van Ruth, aan dat der Richteren zoo naauw verwant, het *Verloſſers–*, het *ware Loſſersampt* van onzen Heere Jeſus Christus voor, in den perſoon van dien Boaz, in wien de Goddelijke inzetting van den *Loſſer* (of Goël) in Israël eene zoo veel omvattende vervulling vindt. Want, »*dat het geloof, hetwelk oudtijds zich op den ſtam van Juda vestigde* (Gen. XLIX. vs. 10) *hier in geestelijke vooruitzichten op den Meſſias werkzaam was,*" ſchijnt ook ons duidelijk te blijken uit dien zelfden naam van *Loſſer*, dien Naomi's vriendinnen overbrengen op den zoon, en (in het vergezicht van de *hope Israëls*) op een nog lateren en volheerlijken ſpruit van Boaz (1); wie anders dan die ware Goël Israëls, die, op dat Hij het recht van *naaste bloedverwant en bloedwreker*, Loſſer en Man zijner Gemeente, in alle volheid zoude kunnen uitoefenen, in alles, uitgenomen de zonde, dezen zijnen *broederen moest gelijk worden;* en op wien dus, niet door eene bloote vernuftſpeling, maar overeenkomſtig den aart en zamenhang ook van dit gedeelte der Heilige Schriften te recht wordt toegepast, hetgeen Naomi van Boaz getuigde tot verzekering en vertroosting harer Moabitiſche ſchoondochter: *Die man zal niet rusten, ten zij dat hij heden deze zake voleind hebbe.*

JEZUS CHRISTUS, DE HOOFD- EN HOEKSTEEN.

De handen Zerubbabels hebben dit Huis gegrondvest, zijne handen zullen 't ook voleinden: want hij zal den Hoofdſteen voortbrengen met toeroepinge: Genade, Genade zij denzelven!

Zach. IV: 7, 8.

Oud en Nieuw Testament geven aan elkander getuigenis, en ſtemmen te zamen in de verkondiging van Jezus Christus, den Godmensch, het Hoofd en de Koning Zijns volks en Zijner Kerk, als zijnde tevens van den geestelijken Tempel welke is de Gemeente des Heeren, de groote *Steen*, de *ſteen des hoeks; — bij de menſchen wel verworpen*, (de bouwlieden hebben Hem veracht!) *maar bij God uitverkoren en dierbaar.* Zie Pſalm CXVIII: 22. Matth. XXI: 42. Hand. IV: 10, 11. Eph. II: 20. 1 Pet. II: 4 (2).

Heerlijk is dit beeld; doch men mag vragen: hoe men het zich heeft voor te ſtellen? Heeft men zich dien Steen voor te ſtellen als den grond–, of als den hoofdſteen des gebouws? Of wel als den kantſteen van één der vier hoeken, die de beide naaste zijden vereenigt?

Voorheen placht men de benaming van *hoekſteen* te verſtaan in den zin van een fundament of grondſteen, den grondſlag van geheel den Tempel uitmakende; even

(1) D. Molenaar, *Praktiſche Bijbelbeſchouwing*, Dl. III. bl. 96.

(2) Hebr. אבן לפנה of אבן לראש פנה Gr. *λίθος γωνιαῖος, ἀκρογωνιαῖος, κεφαλὴ γωνίας.*

als men elders van een huis leest, dat op eenen rotsſteen gebouwd, en daarom veilig is tegen den aanval van ſtormen en onweêrsvlagen (1). Doch dit gevoelen kan zich niet ſtaande houden, wanneer men bedenkt, dat er kennelijk ſprake is van een ſteen, die niet verborgen en als buiten bereik van het oog in den duisteren grond gelegd wordt, maar veeleer van zulk eenen, die voor aller oogen hoog en luisterrijk verheven, en tot ſieraad en heerlijkheid van het gebouw geſteld wordt; tot een opgericht teeken, dat voor allen een punt van vereeniging, een toevlucht uitmaakt (2). Waarbij komt, dat zulk een ſteen, als waaraan de ſchrift deze beſtemming geeft, op eene andere plaats op de ſtelligſte wijze wordt onderſcheiden van zoodanigen grondſteen, dien men in de aarde legt tot fundament (3); een bewijs, dat alles afdoet. In onzen tijd ſchijnt men dus veelal te verkiezen om de benaming van *uiterſte hoekſteen*, te verſtaan van zulk eenen ſteen, die den kant uitmaakt van eenen hoek, door de zamentreffing van twee muren geformeerd. In een veelgelezen Godgeleerd werk van deze dagen vindt men de volgende verklaring: »Christus wordt in het Nieuwe Testament tweemaal dus genoemd, omdat Hij als hoekſteen twee muren bevat en verbindt, te weten, menſchen van tweederlei ſoort, Joden en Heidenen, in ééne onderlinge gemeenſchap verbonden (4)." Deze opvatting heeft wel het gezag van eenige ongewijde Schrijvers voor zich; doch zij wordt geheel onvoldoende en verwerpelijk, wanneer men bedenkt dat Christus alzoo niet meer het uitſluitend en eenig Hoofd zijner Kerk blijven kan, naardien een gebouw ten minſte vier zoodanige muurkanteelen, en dus ook hoekſteenen bevat, en dat zulk een hoekſteen eene vrij ondergeſchikte plaats in het gebouw beſlaat; terwijl de kracht van het beeld vordert, dat Christus, als de Heer, de eenige Hoofdſteen van het ganſche geſticht uitmake.

Het ſtaat dus bij ons vast, dat, wanneer men onzen Heere bij de Heilige Schrijvers vindt voorgeſteld als den *Steen* of het *Hoofd des hoeks*, men te denken heeft aan den *Gevelſpits* van het geſticht (5); waardoor dan de vestiging van dezen Steen met recht als het beeld eener heerlijke en ſchitterende verhooging en verheerlijking wordt voorgeſteld.

Doch terwijl wij op deze wijze Christus, wanneer Hij

(1) Matth. VII. vs. 24. Hierom vertaalde men Jez. XXVIII. vs. 16 *eenen grondſteen*, en Eph. II. vs. 21 (voor *ἐν ᾧ*) op *welken.* Men leze op de eerſte plaats eenvoudig: *eenen ſteen*; op de tweede, niet: waarvan *Jezus Christus is de uiterſte hoekſteen*, op *welken*, enz.; maar: *Jezus Christus* zelve *de opperſte hoekſteen zijnde*, door *welken*, enz. Deze laatſte woorden heeft Prof. van der Palm zeer juist verbeterd.

(2) Jez. XXVII. 18, en aldaar Vitringa.

(3) אבן לפנה en אבן למוסדות Jer. LI. vs. 26.

(4) Bretschneider, in Lex. in v. *ἀκρογωνιαῖος.*

(5) Simon in Lex. op 't woord אבן vertaalt אבן פנה door *lapis frontiſpicii;* doch blijft zich zelven niet geheel gelijk. Men vergelijke intusſchen hiermede 2 Chron. XXVI. vs. 15 en Zeph. I. vs. 16, alwaar het woord, dat hier een *gevelſpits* moet beteekenen, voor *torenſpitſen* wordt gebezigd. De Grieken noemen zulk een gevelſpits *ἀετώμα.*

in de Schrift *de Steen des hoeks* genoemd wordt, als Hoofd- en Gevelſteen des gebouws beſchouwen, wij zien daarom niet voorbij, dat Hij evenzeer ook het Fundament of de grondſlag is (1). Want dat *fundament der Profeten en Apostelen*, waarop de gemeente Gods gevestigd is, zijn niet die Profeten en Apostelen zelve, immers als zoodanig, maar CHRISTUS, wiens *getuigenis de geest is van hunne profetie* (2). Op dezelſde wijze toch als Hij, de algenoegzame en alvervullende Godmensch, te gelijk de *Alpha* en de *Omega* in de letterſpraak der Schrift; tevens *het Begin* en *het Einde* in het werk der Schepping en der Verlosſing; met één *de Eerſte* en *de Laatſte* in den Bijbel; in één perſoon de *Wortel* en de *Spruit* van Davids geſlacht is (3), zoo is Hij dan ook teſſens de grondſlag en de gevelſpits, het *Fundament* en de *Hoofdhoekſteen* van het heerlijk gebouw der Christelijke Kerk, wier voorbeeld en ſchaduw weleer de Tempel Israëls was.

Het aangemerkte moet dan ook worden in het oog gehouden bij hetgeen men leest in den Profeet Zacharia, Cap. III. vs. 9. In den tweeden Tempel toch, onder Zerubbabel opgericht, werd de gouden verbondsark en het verzoendekſel, die bij de verwoesting des eerſten vernietigd waren, gemist, door welke onze Heer in zijne vernedering werd uitgebeeld; doch nu ontving die Tempel in ſtede daarvan een grooten Kroon- en Hoofdſteen, waarop zeven oogen waren gegraveerd. Vergelijkt men deze heerlijke verbeelding (hier zonder twijfel ook op den gevelſpits, naardien die oogen niet in den grond, maar alleen in de hoogte konden geplaatst worden, om geheel het vernieuwde Jeruzalem, ja *het ganſche land* te overzien (4),) vergelijkt men (zeggen wij) deze afbeelding met het gezicht van den Apostel-Profeet Joannes op Patmos, waar hij *het geſlachte Lam* verhoogd zag *op den troon, met zeven hoornen en zeven oogen, welke zijn de zeven Geesten Gods;* dan zien wij ook hier de voorafſchaduwing der verhooging van den Mesſias op den troon der heerlijkheid, en van de gaven des Heiligen Geestes, die Hij van daar uitzond in de gemeente, en de aarde deed doorwandelen, door de verkondiging der heilsleere. En op dien Hoofdſteen ziende, mocht een ander Profeet, zijn ambtgenoot in het heilige dienstwerk, verkondigen: *De heerlijkheid dezes laatſten Huizes zal grooter worden dan des eerſten, zegt de Heere der Heirſcharen; want* IK *ben met U, met* HET WOORD *door hetwelk ik met ulieden een verbond gemaakt hebbe als gij uit Egypte uittrokt, en mijnen* GEEST, *ſtaande in het midden van U. En vreest niet* (5)!

Treffend en veelbeteekenend is dan nu in dezen zin de verkondiging, reeds in het Oude Testament, van den Christus. Hij, wien de Vader uitverkoren had tot het Hoofd der Kerk, wordt door de bouwlieden (de Overpriesters en Ouderlingen des Volks) verworpen en veracht. Zijn lijden en ſterven aan het kruis is de vervulling van dien Pſalm Davids, waarin deze verwerping is voorſpeld (Ps. CXVIII. vs. 22 verg. met Hand. IV. vs. 10). Doch God wekte Hem op uit den dooden, en gaf Hem eer en heerlijkheid, zoodat Hij nu, ook als Middelaar en Hoofd der Gemeente, zeggen mocht: *Mij is gegeven alle macht in hemel en op aarde* (1). Zoo werd nu die verachte Steen ten *Hoofd des hoeks;* en op deze verhooging ziende die Hem bereid was, waarſchuwt de Heer de Schriftgeleerden, *dat het Koningrijk Gods van hen zou weggenomen worden, en eenen volke worden gegeven, dat zijne vrucht voortbrachte* (2); en voegt er bij, met aanhaling van den gemelden Pſalm: *En wie op* (over) *dezen ſteen valt* (die zich aan den Christus in zijne vernedering ſloot), *die zal verpletterd worden; en op wien hij valt* (bij zijne verhooging en wederkomst in heerlijkheid), *dien zal hij vermorzelen* (3). Opmerkelijk is hier het onderſcheid der uitdrukkingen. Die Christus bij zijne eerſte komst verwerpt, zal verpletterd worden; niet door Hem zelven, maar door het oordeel des Vaders; bij zijne tweede komst daarentegen, zal de Heere zelf het gericht houden, in zijne *openbaring van den hemel met de Engelen zijner kracht, met vlammenden vure wrake doende over degenen die God niet kennen en over degenen die het Evangelie onzes Heeren Jezus Christus ongehoorzaam zijn.*

(1) Verg. 1 Cor. III. vs. 11.
(2) Openb. XIX. vs. 10.
(3) Zach. VI. vs. 12. Openb. XXII. vs. 16.
(4) Zach. IV. vs. 10.
(5) Hagg. II. vs. 6, 10.

DE WERELD VOOR CHRISTUS.

Zoo zeer wij het ons tot pligt rekenen om, zonder in eene bepaalde polemiek te treden, overal waar de aanleiding zich daartoe aanbiedt, de aanmatigingen van de aanhangers van het pauſelijk Rome tegen te ſpreken en op grond van het Woord Gods te beſtrijden, even zeer wenſchen wij ons te verheugen telkens wanneer ook door Roomſche Schrijvers de Bijbel in zijne historiſche en goddelijke waarheid verdedigd wordt, en wanneer zij krachtig door dat zelfde Woord, dat in andere oogenblikken door hen miskend wordt, de naaktheid ontdekken van dat ongeloof der XVIII^de^ eeuw, hetwelk zich met den naam van wijsbegeerte verſierd had. Gaarne voeren wij gezamentlijk met hen dezen ſtrijd tegen den afval der Eeuw, in alle tijden dezelſde, maar ſteeds eenen nieuwen vorm aannemende. Daar zijn er die met minachting op dien ſtrijd nederzien, daar dezelve geenzins het inwendige des heiligdoms betreft; en men vraagt, wat het al baat, of men nu van deze historiſche waarheid der Schrift overtuigd is, indien het harte onveranderd blijſt. Deze zaak is waar, en echter is in het rijk Gods geene enkele poging, indien zij uit Hem is, verloren, al heeft dezelve ook maar betrekking tot den buitenſten voorhof. Telkens als wij waarlijk

(1) Matth. XXVIII. vs. 17.
(2) Matth. XXI. vs. 42—44. Luc. XX. vs. 17.
(3) BENGEL: »Is cadit ſuper hunc lapidem (*Christum exinanitum*) qui offendit non credendo, dum praedicatur Evangelium: ſuper eum autem cadit lapis (*Christus exaltatus*) qui adventu ejus ad judicium improviſo obteritur. 2 Theſſ. I. vs. 8. Dan. II. vs. 34. 45." *Gnomon* ad h. l.

vervuld zijn van de liefde voor onzen Heer, zal het ons ook eene vreugde zijn dat *Zijn name geheiligd worde*, geheiligd, ook in de erkentenis van de waarheid zijner openbaringen; geheiligd, in alle de getuigenissen van zijn Woord. Wie de kerk lief heeft, zal ook de school niet verachten. Nog meer: de Openbaring Gods is geen stelsel, geen redenering, het is een ontzettend feit, doorloopende van de Schepping tot aan de Vervulling van alle dingen; en hij, die dit feit met het harte verstaat, die den scheppenden, verlossenden en wederbarenden God aangrijpen mag door het geloove, hij zal zich verheugen in de voetstappen zijnes Gods in de geschiedenis van die ark der Kerke, die bewaard wordt door alle de woelingen heen: eerst drijvende op de groote wateren, toen in de tenten der aartsvaderen, daarna onder de banieren Israëls, eindelijk verspreid over de aarde, overal waar Jezus Christus in waarheid verkondigd en aangenomen werd. Van daar dan ook, dat, gelijk de Joden onder Zerubbabel in de eene hand den troffel hielden om den Tempel weder op te bouwen, terwijl zij in de andere het zwaard klemden om zich tegen hunne aanvallen te verdedigen, de eerste Christenen in die oogenblikken, waarin zij als het afschraapsel der wereld beschouwd, en naar de schavotten gesleept werden, niet nalieten, om als het ware bij den gloed der martelvuren, hunne heilige Godsdienst in meer of min uitgewerkte apologiën of verdedigingsschriften tegen de Heidensche Sofisten te handhaven. Naauw had de Christelijke Kerk in den tijd der Hervorming den strijd met het Bijgeloof doorgestaan, of het Ongeloof, dat zelfs hier en daar in het midden der hervormingsbeweging verscholen was geweest, begon zich naar buiten te vertoonen, eerst in ketterijen, maar daarna, het eerst in Engeland, vervolgens in Frankrijk en Duitschland, in zijne afschuwelijkste naaktheid. De strijd tegen deze schrijvers werd niet veronachtzaamd, doch droeg in vele opzigten de blijken van die laauwheid, die de XVIII^de^ eeuw kenschetsten. Men verplaatste zich te veel op het terrein der aanvallers, gaf toe hetgeen gehandhaafd had moeten worden, vergenoegde zich met elke aantijging stuksgewijze te wederleggen, en scheen te vergeten dat men op zijne beurt aanvallenderwijze behoorde te handelen, en de dwaasheid en onhoudbaarheid van het stelsel des Ongeloofs moest aantoonen. Vele dezer werken, tot overreding van het verstand geschreven, misten derhalve hun doel, daar de vijandschap bij de aanranders van het Christendom meestal niet ontsproot uit de twijfelingen die zij met schijnbare opregtheid voordroegen, maar uit harten, welke niet wilden dat Christus over hen heerschte. Deze dijken en dammen, (hoewel vele dier werken, gelijk van Abbadie, Guénée, Leland, Paley, Beattie, met scherpzinnigheid en geleerdheid geschreven waren), konden derhalve dien alles met zich voortrukkenden stroom des ongeloofs niet tegenhouden, en de overleveringen der waarheid schenen vooral in Frankrijk in de moordtoonelen van 1793 geheel gesmoord te zullen worden, toen zelfs de Aartsbisschop van Parijs met het pistool op de borst gedwongen werd, aan het volk te verklaren, dat hij hetzelve bedrogen had; toen Bernardin de S^t^. Pierre door zijne Collega's in het Instituut bijna verscheurd werd, omdat hij het bestaan van God handhaafde. Het magtig woord van Napoleon kon zijne Ministers wel dwingen om de mis bij te wonen, maar kon den eerbied voor de Godsdienst niet herstellen, die op zulk eene wijze geschokt was geworden. De poging van Châteaubriand strekte meer om het Christendom letterkundig dan godsdienstig te herstellen. Onder de Bourbons was een gedeelte der geestelijkheid slechts bezig met de pogingen om den vroegeren invloed op het hof en de natie terug te verkrijgen, doch er waren ook mannen onder hen, die zich er op toelegden, om de vorderingen der wetenschap dienstbaar te doen zijn aan de eer des Christendoms. In de XIX^de^ eeuw toch hadden onder de leidingen Gods alle de ontdekkingen moeten strekken om de fabels der wijsgeeren en hunne zoogenoemde stelsels in duigen te doen spatten. De Zodiak van Dendera was tot de historische eeuwen, ja zelfs tot het tijdvak na Christus terug gebragt, en de eindelooze geslachtsrekeningen der Indianen en Chinezen begonnen meer en meer tot op de gewone bekende tijdperken in één te krimpen. Alles getuigde voor de waarheid, gelijk vroeger alles schijnbaar tegen dezelve was opgestaan, en zelfs de getuigenissen van Cuvier omtrent de dierlijke wereld, en van Champollion omtrent de hieroglyphen, moesten haar bevestigen. Van dien tijd af zag men eenige geestelijken en leeken in de Roomsche kerk in Frankrijk het ongeloof met wel gekozene wapens bestrijden. De Genoude zocht door zijne Bijbelvertaling en zijne verzameling van getuigenissen in zijne *Redelijkheid van het Christendom*, hiertoe mede te werken, en zeer belangrijk schijnt het werk van eenen Dr. Wiseman, Prof. te Rome, betiteld: *Twaalf voorlezingen over het verband tusschen wetenschap en Openbaring*. Een maandwerk: *Jaarboeken der Christelijke wijsbegeerte* genaamd, is alleen aan eene Christelijke behandeling der Geschiedenis en Wijsbegeerte toegewijd. Dergelijke bewijzen van belangstelling in de geopenbaarde waarheid moeten elk die de waarheid lief heeft, verheugen, en den wensch doen voeden, dat de genen die op deze wijze licht ontvangen in het verband van wetenschap en Openbaring, niet blind mogen blijven voor de taal die dat Woord tot hun hart spreekt, en alles mogen leeren verwerpen, wat niet in dat Woord zijnen grond vindt.

Opmerkelijk zijn dus ook in dat opzigt de Conferentiën of zamenkomsten, die thans in de kerk van Notre Dame, met toelating en onder opzigt van den Aartsbisschop van Parijs, gehouden worden door den Heer Ravignan, die onder anderen in een der bijeenkomsten op eene krachtige wijze uit één gezet heeft waar de waarheid te vinden geweest is vóór Christus. Het is niet te miskennen, dat er onder deze Catholicken zijn, die een levendiger inzigt in het verband des Ouden en Nieuwen Testaments bezitten, dan vele Protestanten, die, hoewel de waarheid begeerende in te zien, echter nog door vele liberale vooroordeelen in hunne beschouwing van Staatkunde en Geschiedenis beneveld worden, en tot geene heldere erkentenis van het Oude Testament geraakt zijn.

Zuiver was hierin Bosſuët, die er diep van doordrongen was, dat de kerk van Christus het middenpunt van alle de wereldſche gebeurtenisſen is, en in wiens oog de Geſchiedenis ſlechts uit twee bladzijden beſtond; ééne aan deze, en de andere aan gene zijde van het Kruis van Christus.

Het gerucht van deze bijeenkomſten heeft terſtond de Parijſche Hoogleeraren, die de platoniſche of pantheïstiſche wijsbegeerte der vroegere eeuwen weder in een nieuw gewaad zoeken aan te prijzen, ontrust. Zoo weinig toch kunnen degenen, die altijd van verdraagzaamheid ſpreken zoo lang zij de zuilen der gevestigde waarheid trachten om te rukken, de minſte tegenſpraak verdragen.

De korte trekken, waarin ons een Fransch dagblad eene dezer Voorlezingen mededeelt, toont ons genoegzaam, dat dezelve uitgegaan is van het waarachtige ſtandpunt, uit het Woord genomen: dit namentlijk, dat *alle vleesch zijnen weg verdorven* heeft, en dat Jezus Christus alleen *het Licht der wereld* is. Deze waarheid wordt tegengeſteld aan het ſtelſel, tegenwoordig bij de Franſche geleerden, en bij zoo velen, die het hoofd voor Jezus niet willen buigen, aangenomen, en met den naam van *Wijsbegeerte der Geſchiedenis* beſtempeld. Deze Schrijvers durven niet meer, gelijk hunne voorgangers in de XVIII^{de} eeuw, het beſtaan van den Zaligmaker wegredeneren of beſpotten. Zij hebben de Geſchiedenis te veel beſtudeerd, om het onmiskenbaar verband tusſchen oorzaak en gevolg te loochenen. Maar in plaats van in Christus het eenig middenpunt der wereldgeſchiedenis te zien, beſchouwen zij Hem ſlechts als eenen ſchakel in dezelve, als een deel in den *voortgang* die door hen gedroomd wordt, en dien zij uit den verhevenen aanleg der menſchelijke natuur afleiden. Zoo nemen zij dan ook het Christendom aan, als eene verbetering der heidenſche wijsbegeerte; doch ſlechts geſchikt om een enkel tijdperk der menſchelijke geſchiedenis aan te vullen, terwijl thans de wijsbegeerte der XIX^{de} eeuw gereed ſtaat, om de erfenis van het Christendom op te vangen, en dien tijd van algemeen geluk en verlichting voor te bereiden, waarvoor het menschdom langzamerhand rijp wordt.

Met regt wordt er gevraagd, waar zich deze *voortgang* in de oude wereld vertoont; en of niet veeleer het tijdperk, dat de geboorte van den Zaligmaker voorafging, het bewijs opleverde dat het oordeel Gods over deze volkeren voltrokken wierd, en hoe die oude wereld door zijne gruwelen voor eene verdelging rijp was? — Of zoude zonder het zout des Christendoms, waardoor de woede der invallende Barbaarſche volkeren gematigd wierd, niet die geheele oude wereld, met alle deszelfs herinneringen, door het zwaard dier volkeren vernield zijn geworden? Welken invloed had de Griekſche wijsbegeerte op volksgeluk en veredeling der zeden gehad? kruipende onder het Romeinſche juk, was dat reeds bevende volk tot eene natie van vleijers en gelukzoekers vernederd, en de erfenis, aan hetzelve door zijne wijsgeeren overgelaten, ſcheen zich tot ſpitsvondige redenaarskunsten te bepalen. Rome, nog rookende van het bloed, door zijne Driemannen geſtort, leverde het ſchouwſpel op van de uitgezochtſte verfijningen der weelde, vereenigd met de wreedſte hardvochtigheid in den geest harer wetten, in de behandeling harer ſlaven, en in zoo vele andere opzigten. Gaf niet de wereld veeleer een getuigenis van voortgaanden afval, dan van toenemenden voortgang? De eerſte overleveringen der wereld, bij de uitbreiding van het menſchengeſlacht nog in meerdere of mindere zuiverheid bewaard, hadden allengskens plaats gemaakt voor een veelgodendom, waarin de ontucht openlijk gehuldigd werd, en hetgeen de Apostelen niet ſchroomden met den naam van *dienst der duivelen* te beſtempelen. Geen ondeugd, hoe ſchandelijk ook, of dezelve had haar eigenen god in dien hemel. De blinde ingenomenheid met de oude letteren heeft zelfs in de tijden van den zoogenaamden bloei der kerk de geleerden blind doen blijven voor de diepte des vervals en der gruwelen in het Heidendom. Men verdedigde de erfzonde met de grootſte naauwgezetheid als een ſtelſel, en wendde de oogen af, wanneer dezelve zich in de praktijk, in de geſchiedenis der oude wereld vertoonde. Men bedekte den afgrond met bloemenkranſen, en leerde de jeugd bewonderen, wat zij had moeten verfoeijen.

Neen! de ſchildering door Paulus in den brief aan de Romeinen opgehangen, is waar. De Heidenſche wereld tijdens de geboorte van Christus, toonde waarin de mensch, uit zich zelven zich als een gevallen wezen ontwikkelende, vervallen moest, wanneer God niet door den middellijken of onmiddellijken invloed zijner genade deze ontwikkeling tegenhoudt. Ook de Oosterſche wijsheid, zelfs de geheime wetenſchap in de Priester-kasten van Egypte en Indië bewaard, was zonder invloed gebleven. De Priesters van Memphis hadden immers hunne grootheid reeds overleefd, en Egypte was aan de Romeinen ſlechts door de kuiperijen van Cleopatra, en door eenige van daar ontvangene bijgeloovigheden bekend. Indië bleef geheel bij zich zelve bepaald; eenige waarheden werden daar op een misvormde wijze in gedrochtelijke voorſtellingen bewaard; en de gruwelen van blinde geestdrijverij, die te gelijk aldaar tot de volkszeden behoorden, beſtonden tot op dezen dag, ten einde te getuigen van den geringen invloed, dien de wijsgeerige begrippen ook aldaar op het leven der natie hadden uitgeoefend.

Het blijft waarheid: de leer, door twaalf visſchers gepredikt, heeft de gedaante der wereld veranderd, omdat die leer niet de hunne was. Christus is geen verkondiger eener nieuwe leer, maar *de Weg, de Waarheid en het Leven.* Alle dingen worden nieuw door Hem, en wie dit in een voorbeeld zien wil, lette op de gemeente van Jeruzalem, en vergelijke haren toeſtand met dien der ſcholen van de Heidenſche wijsgeeren. Verderf en ellende blijven beſtaan; maar de macht der genade en de vrucht des nieuwen levens worden zigtbaar, en getuigen, dat hier geen voortgang, geen aanknooping aan de menſchelijke wijsheid, maar eene nieuwe ſchepping plaats heeft.

Wij verheugen ons, terwijl wij in de meergenoemde voordragt deze ſlotſom uitgedrukt vinden; en zoo de Schrijver grond vindt om deze denkbeelden *catholiek* te noemen, zoo kunnen wij hem verzekeren, dat alle waar-

achtige *Protestanten*, die tegen de misbruiken van Rome, maar niet tegen de leeringen van het Woord Gods protesteren, de Geschiedenis op die zelfde Catholieke wijze beschouwen, en dat zij gaarne zullen instemmen met dit gewigtig slot, waarmede het Artikel van het voornoemde dagblad eindigt:

»Het zij men derhalve de wetten, de zeden, of de godsdiensten vóór de komst van Christus gadeslaat; het zij men in de bijeenkomsten der priesters of de scholen der wijsgeeren binnentreedt, nergens vindt men de sporen van dien zoo geroemden voortgang. De feiten leggen een onwraakbaar getuigenis af tegen die wijsbegeerte, die verlangt dat de menschheid uit hare natuur met eene onbepaalde volmaakbaarheid begaafd zij. In plaats van te vorderen, gaat zij te rug; zij wordt niet zuiverder, maar neemt toe in verderf. De duisternis wordt meer en meer verdikt, alle licht verdwijnt, alle gevoel van het ware en goede wordt verstompt en uitgewischt. Het is alsof eene tweede wereldvernieling nadert, gelijk aan die waarvan de Schrift ons de herinneringen heeft bewaard, en waarvan de aarde, door den toorn Gods onder de wateren bedolven, nog overal, in alle hare deelen de onsterfelijke lidteekenen vertoont. Of de Geschiedenis is valsch, niettegenstaande het gezag harer gedenkteekenen en de magt harer herinneringen, of de wijsbegeerte der Geschiedenis, die men ons opdisschen wil, is een logen. Of het stelsel moet de feiten vernietigen, of deze feiten zullen het stelsel van bedrog overtuigen; want hetgeen men ons in de hand speelt om het raadsel der menschelijke lotgevallen op te lossen, schijnt ons toe een nog onbegrijpelijker raadsel te wezen."

DE VERVULLING DER PROFETIËN.

De stipte en letterlijke vervulling der Bijbelsche Profetiën, opgehelderd door de geschiedenis der Joden en de ontdekkingen van nieuwere reizigers, en aangevoerd als een bewijs van de waarheid der Christelijke Godsdienst, door A. KEITH, *Predikant te St. Cyrus in Kineardineshire.* Naar den 13den druk, uit het Engelsch: 2de en 3de Stuk. Amsterdam 1836.

Het tweede en derde stuk der Nederlandsche Vertaling van dit belangrijk werkje van Keith, over de vervulling der Bijbelsche Profetiën, zijn de uitgave van het eerste spoedig opgevolgd, en hiermede is het geheel nu voltooid.

Het eerste Hoofdstuk, Moab en Idumea alsmede het land der Filistynen en den Libanon bevattende, behoort eigenlijk nog tot het eerste Deel; of liever, dit Deel moest met het laatste gedeelte des vorigen (*Ammon*) beginnen. Treffend zijn ook hier weder de voetsporen van hetgeen het land Moabs eenmaal was, vergeleken met de berichten van hetgeen het werd. Gelegen aan de oost- en zuidoostzijde der Doode zee, zijn deze streken geheel bedekt met de grondvesten van steden, op elke hoogte of iedere plek, die tot de stichting derzelve maar eenigzins geschikt was. Nog is de bodem, waar de woestijn en de zoutvlakten niet over deszelfs grenzen getreden zijn, uitstekende in vruchtbaarheid, zoodat een korrel graan van Hesbon meer dan tweemaal zoo groot is als de gewone soort, en dat meer dan tweemaal zoo veel airen aan den halm groeien. En niettegenstaande deze voorrechten van bodem en bevolking, toch is het woord der Profeten, ten tijde van den bloeistand van dat gewest uitgesproken, letterlijk vervuld, dat de steden van Moab zouden ter verwoesting worden, zoodat niemand er meer in zou wonen, en niet éene stad het ontkomen zoude, ja dat Moab als met vleugelen zou wegvliegen. De weinige ingezetenen, die nog, aan de uitplonderingen der Bedouinen ontkomen, die streek bewonen, zijn zoo als eene andere profetie zegt: *bewoners der rotsen.*

Niet minder merkwaardig is de vervulling der godspraak tegen Edom, in de lotwisselingen van Idumea blijkbaar, waar het gebergte Seïr inderdaad nog woest ligt, en de Nabathesche palmen alle in het midden der wildernis ruischen. Van de profetiën wegens Edom werd in een afzonderlijk stuk in dit tijdschrift gesproken.

»De geheele staking van deszelfs koophandel (zegt onze Schrijver, bl. 41), het volslagen verwaarloozen van de kunstmatige bewatering zijner valleijen, de verwoesting van al de steden, en de aanhoudende berooving van het platte land door de Arabieren, zoo lang er nog iets overbleef, dat zij konden vernielen; het aanhoudende eeuwenlang braak liggen van den grond, niet meer door zijne oude grachten beschermd, en niet beschut door eenigerlei oppervlakte(?) voor de verschroeijende zon; de onbelemmerde uitbreiding van de woestijn, en van het zand, dat van de oevers der Roode zee derwaarts heen stoof; het daarop gevolgd uitdroogen van de bronnen en stroomen gedurende den zomer, zijn de oorzaken, welker heillooze uitwerkingen zich alle vereenigd hebben, om Edom te maken tot *eene verwoesting, ja tot eene geheele verwoesting.*" Treffend zijn ook de aanmerkingen, waartoe de Schrijver verder (bl. 54) door deze beschouwing geleid wordt. »Toen in de straten van Jeruzalem het volk den Zoon Davids *Hosanna* toeriep, en toen sommigen der Pharizeën uit het volk tot Hem zeiden: *Meester, bestraft uwe Discipelen*, antwoordde Hij en zeide tot hen: *Ik zegge ulieden, dat zoo deze zwijgen, de steenen haast roepen zullen.* En in eene ongeloovige Eeuw, terwijl vele hedendaagsche steden en volkeren het gezag van den God van Israël loochenen en in Zijn woord niet gelooven, staan de steden van aloude tijden op nieuw de wereld voor oogen, gelijk getuigen, die uit den dood zijn opgestaan om het gezag, de macht en waarheid van Zijn woord over hen, aan te toonen, en eene waarschuwing en leering te roepen tot *de steden der volkeren*, opdat niet ook zij de gedenkstukken mogen worden van den toorn dien zij verwekt hebben. En toen de menschen niet hooren wilden van *Hosanna's* aan den Zoon Davids, of van goddelijke eer aan den naam van Christus, sprak de woestijn, en de steenrotsen verhieven hare stem, en antwoordende op de stem der Profeten, getuigden zij van hen, die van Christus

getuigd hebben. Op nieuw heeft men gehoord van de hoofdſtad van Edom, zoowel als van de hoofdſteden van andere koningrijken; en derzelver ſteenrotſen verheffen thans eene ſtem die wel tot de einden der aarde reiken kan."

Hetzelfde getuigenis geven wederom de verlatene muren van Asdod, de ordelooze bewoning van Gaza, en de omgeworpen torens van Askelon, die onze Schrijver vervolgens in oogenſchouw neemt. De westelijke kust van Palestina, door zoo veel handel en verkeer van volkeren weleer verrijkt, door weelde en pracht zoo uitſtekend, is verkeerd in eene landſtreek vol treurende bouwvallen; en zelfs de naam van het vermaarde Ekron wordt thans gemist. Ondubbelzinnig zijn vooral omtrent deze ſtreek de berichten van den ongeloovigen Volney, die door zijne reizen de waarheden moest bevestigen, die hij door zijne twijfelingen ondermijnde.

Al te kort is de Schrijver over den prachtigen Libanon, wier hemelhooge bergtoppen zoo dikwijls in de Schrift geroemd worden, en het ruiſchen van wier cederen ſchier door al de godſpraken der Profeten henen gehoord wordt. De berichten vooral van onze dagen, en de ontblootheid der kruinen dezer bergen, van die hemelhooge boomſtammen, die vroeger hun roem en kroon uitmaakten, herinneren zoo ſprekend aan de dreigende toeſpraak des Profeets (Zacharia, of liever Jeremia (1)): *Doet uwe deuren open, o Libanon, opdat het vuur uwe cederen verteere! De ceder is gevallen, het ſterke woud is nedergevallen.*

Onze Autheur, offchoon het hem minder ſchijnt te doen te zijn, om de nog onvervulde voorſpellingen van heerlijkheid bij de wederaanneming en herſtelling van Israël te vermelden, geeft intusſchen ook nu en dan beteekenisvolle wenken omtrent die zegenrijke uitzichten. »Judea, Ammon en Moab (zegt hij bl. 79) zullen volgens het woord der profetie, van hunne verwoesting herſteld worden, en de wilde dieren die daar hunne vernielingen met die van barbaarſche menſchen hebben doen gepaard gaan tot het doen voortduren van de verwoesting dezer landen, zullen eene ſchuilplaats en ongeſtoord erfdom in Edom vinden, wanneer het jaar der vergelding om Sions twistzake voorbijgegaan zijnde, het aan hen uitgedeeld zal worden met het rigtſnoer, en zij van geſlachte tot geſlachte daarin wonen zullen." Ziedaar dus eene gewichtige onderſcheiding: terwijl die drie vorige landen herſteld zullen worden, wacht op Edom, om zijn blinden haat tegen Israël weleer, een nog zwaarder verwoesting in de toekomst. Ook dit verdiende wel door den Schrijver nader te zijn aangewezen geweest.

Doch met opzicht tot die verwachte herſtelling is ook het getuigenis van Volney merkwaardig, dat onze Autheur, zonder er evenwel op te drukken, aanroert: »Naar Libanon zijn de bergen hoog, maar zij zijn op verſcheiden plaatſen met zoo veel aarde bedekt, dat dit hen geſchikt maakt, door vlijt en arbeid bebouwd te kunnen worden." Voorzeker, Israël is ſlechts Israël in het Land der belofte; maar dat Land zelve ſchijnt ook niet te kunnen bloeien of groenen, zoo lang het is verlaten van deszelfs natuurlijke, of liever beloofde en eigenlijke bezitters. Nog heeft dat volk zijne beſtemming niet vervuld: nog is de zon onder de oosterkim verborgen, wier opgaan eenen luister zal wekken, van welken *de tijden der Heidenen* geen denkbeeld kunnen geven; wanneer *duisternis de aarde zal bedekken, en donkerheid de volkeren, maar over Israël de Heere zal opgaan, en Zijne heerlijkheid over hen gezien worden, en de Heidenen tot hun licht zullen gaan, en de Koningen tot den glans die hun zal zijn opgegaan;* wanneer *vreemden hunne muren zullen bouwen, en hunne Koningen hen dienen; en zij met welgevallen zullen komen tot des Heeren altaar, en Hij het huis zijner heerlijkheid zal heerlijk maken* (1)! Een tijd, van welken het almede voorſpeld is: *De heerlijkheid Libanons zal tot u komen, de denneboom, de beuke en de busboom te gelijke, om te verſieren de plaatſe mijns heiligdoms, en ik zal de plaatſe mijner voeten heilig maken* (2). Mocht het ons gegeven worden, om doordrongen van liefde tot de voorwerpen der nationaal verkiezende liefde onzes Gods, in het geloovig uitzicht op de nog toekomſtige wonderen van zijnen arm, biddend uit te roepen: *Och, dat Israëls verlosſing uit Sion kwame! als God de gevangenen zijns volks zal doen wederkeeren; dan zal zich Jacob verheugen, Israël zal verblijd zijn* (3).

Wij zullen onzen Schrijver niet op den voet volgen in hetgeen hij zegt omtrent de lotgevallen en bouwvallen van Nineve, van Babel en Tyrus. Van de profetiën omtrent de laatstgenoemde ſtad, ſpraken wij bij eene andere gelegenheid. Hetgeen omtrent Nineve wordt aangemerkt, is kort aangeſtipt, doch afdoende; veel uitvoeriger is hetgeen wij hier omtrent Babel vinden, van wier overblijfſelen reeds de titelplaat de veelbeduidende onbeduidendheid getuigt. »Is er eenige plek op aarde (roept ten ſlotte de Schrijver uit:) die eene meer volvolkomen omkeering heeft ondergaan? Te regt heeft men gezegd: dat de geſchiedverhalen van het menſchelijk geſlacht geene treffender tegenſtrijdigheid opleveren, dan die tusſchen den voormaligen luister van Babylon en deszelfs langdurige verwoesting. Hoe weinige plaatſen op aarde zijn er, van welke wij eene zoo duidelijke en getrouwe ſchildering hebben als de Profeten gaven van het gevallen Babylon, in een tijd waarin het naar geene plek op aarde minder geleek, dan naar zijnen tegenwoordigen woesten toeſtand! Of konden eenige profetiën aangaande eene enkele plaats juister en wondervoller, of meer waar en talrijk, of meer allengs vervuld zijn geworden, gedurende zoo vele achtereen volgende geſlachten? Wanneer men beſchouwt hetgeen Babylon was, en hetgeen het is, en de ſtipte verwezenlijking van al deze profetiën beſchouwt, — zullen dan

(1) Zach. XII. vs. 1, verg. met Matth. XXVII. vs. 9.

(1) Jez. LX. vs. 2—7. (2) Ald. vs. 13.
(3) Pſ. LIII. vs. 7. Deze voorſpellingen worden met opzet behandeld in het derde Stuk, bl. 111—120.

de volkeren geen wijsheid leeren, zullen dwingelanden niet sidderen, en ongeloovigen tot nadenken gebracht worden?" — Bij deze profetiën tegen Babel voegde het, tevens te wijzen op de profetiën tegen het Babel des nieuwen Verbonds of der Christenheid, die de heilige Apostel op Patmos, der Christelijke gemeenten als waarschuwing naliet. De Schrijver doet dit in het derde Stuk, in een Aanhangsel, in hetwelk hij afzonderlijk spreekt van de Profetiën van Daniël, en van die welke den grooten Afval voorzeggen. De Auteur wijst dien aan in de verborgenheid der ongerechtigheid, in de Roomsche kerk tot stand gekomen: en dit zonder twijfel te recht; doch naar onze overtuiging beschouwt hij hier deze Kerk en haar Hoofd, den Paus, in hunne afvalligheden te weinig als voorloopers van den laatsten Antichrist, die wel in hun voetspoor zal wandelen, doch tevens den afval tot eene hoogte brengen, waartoe de Roomsche Kerk niet kan gezegd worden, zonder onrechtvaardig tegen haar te zijn, immer te zijn gekomen. Immers de uitdrukkelijke loochening van den Allerhoogste, van den Vader onzes Heeren Jezus Christus, door en ten gevolge van de verloochening des Zoons Gods, is een gruwel, die alleen in den laatsten en eigenlijken Antichrist kan vallen, en waartoe de Pausen der Stad op zeven bergen gevestigd, in ons oog tot heden toe niet vervallen zijn.

Van het Rome der nieuwe bedeeling is de overgang gereed tot die zeven gemeenten in klein Azië, die in zoo menig opzicht de geheele Christenheid vertegenwoordigen. Uitvoerig en hoogstbelangrijk is de Auteur omtrent derzelver lotgevallen, alsmede omtrent het lot der steden, waar zij zijn gevestigd geworden, en van welke wij geen afscheid kunnen nemen zonder melding te maken van het treffend getuigenis wederom in deze laatste dagen door den waardigen Prof. Schubert, uit het Oosten zelve briefsgewijze omtrent haren hedendaagschen toestand medegedeeld. — Hier zien wij de gemeente van *Ephese*, door den Heere beschuldigd hare eerste liefde te hebben verlaten, en bedreigd met de wegneming van den kandelaar, geene sporen bijkans van haar bestaan achterlatende. »Hun kandelaar is van zijne plaatse geweerd, en de groote stad Ephese is niet meer." Ginds slaan wij het oog op *Smyrna*, wier gemeente rijk wordt genoemd, in den Apocalyptischen zendbrief, en tegen wie geen oordeel werd uitgesproken, behalven dat haar eene vervolging van tien dagen werd voorgesteld; en nog is Smyrna eene vermaarde stad met verscheiden Christenkerken. Verder aanschouwen wij *Pergamus* wier geloovigen door den Heer werden geprezen, omdat zij Zijnen naam hielden, en zijn geloove niet verloochenden te midden der vervolging, en in het midden eener verdorvene stad. Doch er waren sommigen die leeringen hadden, en daden deden, die de Heere haatte. Nog staat Pergamus, en zijn er in haar muren eene Armenische en eene Grieksche Christenkerk. Vestigen wij voorts het gezicht op de gemeente van *Thyatire*, ook daar was, als te Pergamus, eenig kaf onder het koren. De vrouwe Jezabel en hare kinderen, die men vrijelijk hare dwaalleeringen en verleidingen had laten drijven, riepen oordeelen in over de stad. Doch de kandelaar werd nog niet van zijne plaatse gerukt. Nog bestaat die stad, gelegen in het midden van Cypressen en populieren. De Grieken, zegt men, bezitten daar drie honderd huizen, en de Armeniërs dertig: elk van dezen bezit eene kerk. — *Sardis* had den naam gedragen van te leven, en zij was dood. Treffend is dus het getuigenis dat Schubert van die stad aflegt: »Wat zal ik (schrijft hij) van dat oude Sardis zeggen, en van het onvergelijkbaar schoone dal van den Hermus? De bouwvallen van Sardis, deels onder de hoopen van het woestijnzand begraven, deels in gruwzaam door aardbevingen gespleten muren däár staande, betuigen het, dat de Heer over deze gemeente, welke den naam had van te leven en echter dood was, is gekomen als een dief. Nog slechts twee Christelijke molenaars, doch die niet dan Turksch spreken, leven hier onder de Turkomannen en Juruken, wier zwarte tenten verspreid zijn door de vallei. Van het paleis van Cresus hoort men de fluit van den kameeldrijver, en uit de muren der oude Christenkerk het gezang der eenzame steenlijster (1)." *Philadelphia* wordt ons in den brief van Joannes als eene getrouwe gemeente voorgesteld. Zij had kleine kracht, en had het woord des Heeren bewaard, en zijn geloove niet verloochend. Haar had de Heer beloofd, dat Hij haar zou bewaren in de ure der verzoeking die over de geheele wereld komen zoude. Nog is Philadelphia het levend gedenkteeken der belofte van Hem, wiens naam *Getrouw* en *Waarachtig* is. Nog is er eene bloeiende kerk, en niettegenstaande de algemeene verbastering verneemt men (zegt Keith), dat de tegenwoordige Bisschop van Philadelphia »den Bijbel voor den eenigsten grondslag van alle godsdienstig geloof houdt," en erkent, »dat er misbruiken in de kerk zijn binnengeslopen, welke vorige eeuwen konden verduren, maar die de tegenwoordige moet afschudden." Zoo blijkt nog hoe Philadelphia, »toen alle andere gemeenten rondom haar neêrstortten, overeind stond (gelijk onze vijanden zelve getuigden) als eene kolom op een tooneel van bouwvallen."

Juist het tegendeel van Philadelphia was wel de gemeente van Laodicea, waar zelfs geene vermenging meer gevonden werd van godzaligen en ontrouwen, maar allen gelijkelijk laauw en onverschillig waren. Treffend is bij onzen Schrijver de zoo ernstig waarschuwende beschrijving van die plaats, welke wij hier ten slotte, mocht het zijn, tot een geduchte stem ter bekeering voor velen die aan deze gemeente gelijk zijn, nog wenschen mede te deelen. Waar zulke *feiten* spreken, zijn voorwaar niet vele woorden noodig, of zouden zij wel geheel overtollig wezen. Men hoore wat in het getuigenis der Geschiedenis, de Geest tot de gemeenten zegt! »Laodicea (zoo verhaalt onze Autheur) was de hoofdstad van het grootere Phrygie, en gelijk Heidensche Schrijvers getuigen, was het eene uitgestrekte en zeer ver-

(1) *Evang. Kirchen-Zeitung*, 1836, S. 810.

maarde ſtad. In ſtede van toen naar derzelver val te neigen, rees het eerst, ongeveer tijdens het begin der Christelijke tijdrekening, tot deszelfs luister. Het was de moederkerk van zestien bisdommen. Deszelfs drie ſchouwburgen en de uitgeſtrekte renbaan, die meer dan dertig duizend aanſchouwers kon bevatten, en waarvan de groote overblijfſelen, met andere gebouwen onder de bouwvallen begraven, nog zichtbaar zijn, leveren een bewijs, hoe groot deszelfs oude welvaart en bevolking moet geweest zijn, en een maar al te ſterk blijk dat in die ſtad, waar de Christenen zonder uitzondering over hunne laauwheid berispt werden, duizenden waren, die het vermaak meer beminden dan zij God liefhadden. Het amphitheater werd gebouwd nadat de Openbaring geſchreven was, en de waarſchuwing van den Geest, aan de gemeente der Laodicenſen gegeven, was dat zij ijverig zouden zijn en zich bekeeren; doch wat zij daar ook mogen gehoord en aanſchouwd hebben, hunne harten zijn noch tot hernieuwden ijver voor de dienst of verheerlijking van God weder opgewekt geworden, noch hebben zich geneigd tot boete over de zonde en eene onberouwelijke bekeering. Het lot van Laodicea is dan, ofſchoon het tegenovergeſtelde, niet minder opmerkelijk dan dat van Philadelphia. „Daar zijn geene blijken van grootheid of tooneelen van verzoeking thans meer in deszelfs omtrek. Het is van de wereld weggevaagd. Het is thans even ledig als deszelfs inwoners beroofd waren van de vreeze en liefde Gods, en gelijk de gemeente van Laodicea ontbloot was van waar geloof in den Heiland en ijver in zijne dienst. Het is volgens de beſchrijving die Dr. Smith in zijne reizen er van geeft, uiterst woest en zonder eenige bewoners, behalven wolven, jakhalzen en vosſen. Het kan zich op geene menſchelijke bewoners beroemen, behalven nu en dan, wanneer zwervende Turkomannen hunne tenten in het ruime amphitheater opſlaan. De fraaist gebeeldhouwde overblijfſelen ziet men op eene aanmerkelijke diepte, in uitgravingen die onder de bouwvallen zijn in het werk geſteld.” — Mochten wij hooren hetgeen de Heere in deze ſterk ſprekende berichten tot zijne gemeenten zegt: *Ik rade u dat gij van mij koopt goud, beproefd komende uit het vuur, opdat gij rijk moogt worden; en witte kleederen, opdat gij moogt bekleed worden, en de ſchande uwer naaktheid niet gezien worde; en zalft uwe oogen met oogenzalve, opdat gij zien moogt. Zoo wien ik liefhebbe, dien beſtraffe en kastijde ik: weest dan ijverig en bekeert u. Ziet ik ſta aan de deure en ik kloppe, en indien iemand mijne ſtemme zal hooren en de deure open doen, ik zal tot hem inkomen, en ik zal met hem avondmaal houden en hij met mij. Die overwint, ik zal hem geven met mij te zitten in mijnen troon, gelijk als ik overwonnen heb en ben gezeten met mijnen Vader in zijnen troon. — Ziet ik kome haastelijk, en mijn loon is met mij, om een iegelijk te vergelden gelijk zijn werk zal zijn.*

DE VERVOLGINGEN OM DER GODSDIENST WILLE.

Daar hebben inderdaad vervolgingen om des gewetens wille in ons Vaderland plaats: wij toonden deze treurige waarheid in een vroeger Nummer uitvoerig aan (1). En het ware ten allerminſte eene verloochening van den titel dezer Stemmen, indien ze nalieten het beſtaan dier veelſoortige vervolgingen te vermelden, en dezelve, als een allerbedroevendst verſchijnſel voor onze Nederlandſche nationaliteit, te beklagen. Zekerlijk was het noch bij de oprichting van dit Tijdſchrift, noch zedert, de bedoeling van deszelfs Schrijvers een orgaan van oppoſitie tegen de Regeering te worden. *Nederlandſche Stemmen* naar onze innigſte overtuiging waren en blijven ſtemmen voor Christendom en Hervorming, Vaderland en Oranje; maar juist daarom voor Waarheid en Recht, in tegenoverſtelling van welk gevoelen of gezag het ook moge zijn. Dierbaar is en blijft ons het beginſel van het Woord: *Vreest God, en eert den Koning;* maar hoe zouden wij dat immer kunnen ſcheiden van deszelfs uitlegging door den Heere zelven: *Geeft den Keizer wat des Keizers is, en Gode wat Gods is?*

De vervolgingen om der Gereformeerde Godsdienst wille zijn in Nederland, zijn onder den ſcepter van een Vorst uit den dierbaren Oranjeſtam, een feit, waar niet alleen het getuigenis van Gods Woord, maar zelfs alle de herinneringen onzer Geſchiedenis tegen opkomen. Men mag er ook als Nederlander niet onverſchillig bij blijven. Men mag er het ſtilzwijgen niet over bewaren, ten zij dat ſtilzwijgen in de gevallen zelve uit Christelijke lijdzaamheid voortſpruite. En deze voorzeker kan niet in dien weg geoefend worden door dezulken, die perſoonlijk nog onder de vervolgingen niet leden, en wier deelneming niet op zich zelve de *afſcheiding*, maar het behoud en de eer der waarheid geldt.

Het zij dan verre van de Schrijvers dezer Stemmen ongevoelig te zijn of te ſchijnen, omtrent gebeurtenisſen, waarover ook buiten 's lands de vrienden van Oranje en Nederland zich bedroeven, terwijl beider vijanden daaruit zoo gaarne voedſel zoeken voor aantijgingen, die nimmer krachtiger afgeweerd worden, dan onder het ſchild van een van de Vaderen geërfd ontzag voor God, Zijne ware dienst, en de vrijheid des gewetens. Wij komen dan ook thans weder op deze gewichtige aangelegenheid terug, die wij deze reis niet (als vroeger en meermalen geſchiedde) uit het ſtandpunt van *recht*, maar meer bijzonder uit dat van *billijkheid* beſchouwen.

Is het *billijk*, mogen wij vragen, dat belijders van de aloude Gereformeerde Godsdienst der Vereenigde Nederlanden verhinderd worden, vrijelijk te zamen te komen, en kerkelijk deze hunne Godsdienst uit te oefenen, daar zij tegen de algemeene verachtering en verbastering in de beſtaande kerk op die wijze meenen te

(1) Men zie ons Nummer van *November* 1836.

moeten protesteeren? Is het billijk, dat deze verhindering plaats heeft ten behoeve van die door het Gouvernement uitsluitend erkende ***Hervormde kerk***, welke ja, nog op verre na niet ontbloot is van belijders en getuigen dier zelfde Voorvaderlijke Godsdienst, maar wier kerkbesturen toch maar openbaar in gebreke blijven, zich de leer, het wezen, het fundament der Gereformeerde Belijdenissen, der Christelijke Godsdienst, in het minste aan te trekken? Wat zeggen wij: *in gebreke blijven?* waar het hoogste lichaam des kerkgenootschaps, tevrede zoo slechts zijne administratieve reglementen gehandhaafd worden, de vraag over waarheid en waarheden buiten zijne bevoegdheid sluit? Ja, veel meer nog! waar de kenmerkende panden der Nederlandsche Hervorming openbaar genoeg door de groote meerderheid der kerkelijken prijs gegeven, of zelfs verworpen worden; de leer der verkiezing geheel in den Remonstrantschen zin wordt opgevat en geprezen; de verzoening in het bloed van Christus geen toorn van God meer tegen de zonde, maar alleen eene vijandschap van menschen tegen God onderstelt, en ook deze vijandschap met de daad ontkend of ontzenuwd wordt; waar eindelijk het fundament van alle Christendom, de aanbiddelijke Verborgenheid der H. Drieeenheid, de eeuwige Godheid van Jezus Christus, het persoonlijke bestaan van den H. Geest, in de prediking aan de Gemeente en in het onderwijs der jeugd nagenoeg een ***vreemde leer*** geworden is?

Het verschil bestaat niet eigenlijk tusschen de afgescheidenen en de geblevenen: het bestaat, ook geheel onafhankelijk van de afscheiding, schoon dan ook in zeer onderscheidene vormen, tusschen degenen, die het wezen der Gereformeerde kerk behouden willen, en degenen die het met der daad te niet doen; tusschen degenen die het Evangelie van God willen, en degenen die een Evangelie van menschen kiezen; tusschen degenen, die willen dat Christus Koning en Meester in Zijne Kerk zij, en degenen die aldaar wijsheid van menschen en gezag van menschen op den troon verlangen. De afscheiding van een aantal leden der Nederlandsche Gereformeerde Kerk moge een voorbarig, moge een onvoldoend middel zijn tegen het aangewezen kwaad! Zij is een recht, waarvan de uitoefening niet alleen voor de menschelijke rechtbank onberispelijk is, maar ook in allen gevalle tegen over de bestaande ontrouw, het toenemende verval, den dreigenden afval, een getuigenis schijnt te zijn, niet zonder hoogere bedoelingen van den Heer Zijner Kerke toegelaten; eene stem, voor grooten en kleinen in ons land, ten aanzien van de dierbaarste en heiligste belangen, gewichtig en beduidend.

Neen! zelfs het belang der Gereformeerde kerk, zoo als die uit de belijders harer leer, het zij binnen, het zij buiten de scheiding bestaat, vordert geene vervolging der afgescheidenen, maar dat men acht geve op het getuigenis, dat door hun wordt afgelegd. Maar vordert dan ook de rust van den Staat deze maatregelen? Zoo de voorzorg tegen mogelijke schuddingen soortgelijke belemmeringen van gewaarborgde rechten wettigt, welk recht is dan nog zeker? Of is het éénheid in de Godsdienst, die overeenkomstig de drijving der eeuw verlangd wordt? men kan, ja, door menschelijke verordeningen splitsingen tegengaan, vereenigingen daarstellen. Maar verzet zich tegen kunstbewerkingen, die hare wetten storen, reeds de zichtbare Natuur op *haar* gebied, hoe veel te meer doet het de levendige God in Zijne Kerk?

Niet bij de meening slechts der menschelijke wet, maar bij het getuigenis van Gods Woord, Nederlands Geschiedenis, en een iegelijks wel doorzocht geweten, wenschen wij in deze regelen Regeering en Natie te bepalen; als wij op nieuw en uit steeds inniger drang van overtuiging, onze verklaring afleggen tegen de gerechtelijke (en niet gerechtelijke) vervolging, die op de afgescheidene Gereformeerden over geheel ons Vaderland met hare volle zwaarte drukt.

NATUURBESCHOUWING.

Een nevel ging op uit de laagte, en de morgenzon straalde daardoor heen over de boschrijke bergen. Schoon was het om dit aan te zien, en de gewrochten der goddelijke heerlijkheid in veld en heuvel te aanschouwen. Maar liefelijker nog, en eene bron van vrede en vreugde is in den boezem der verlosten de bewustheid: dat alles doet de hooge God in den hemel, en ik — ben in Christus zijn kind! Ja, zijn kind, niet slechts *als het ware*, maar *in waarheid* van Hem wedergeboren uit eindelooze barmhartigheid; van Hem, wiens naam is Wonderlijk en Almachtig, de Koning aller Koningen. Wat geen' Engel ooit mocht wedervaren, dat is een worm als ik, in Christus geschied! Hoe welgevallig zijn mij nu de werken Gods om mij heen: hoe geheel anders doen zij mij aan! Het zijn vriendelijke stemmen, want zij getuigen van mijnen Vader: ik ben in het Vaderlijk huis, en dit alles is het mijne!

Doch waarom sta ik stil, en erken niet altoos, hoe oneindig hoog, dierbaar en kostelijk zulk een kindschap is? Ja, mijn oude natuur weet daar niets van, en begeert er niets van, en verheugt zich slechts in de vruchten des doods. Maar, o! mijn Vader in Christus Jezus geve mij steeds naar den geest te wandelen, en dan bewonderend en lofzeggend, en daarbij naar Hem verlangend en hongerende, die éénig-groote betrekking tot dien God te beschouwen, die in den hemel en op aarde de eenige God is: in ons Hoofd en Eersteling, een kind van God! — Doch voor het vleesch strekke het voorbeeld van die wereld ten afschrik (Rom. I. vs. 18) die eens ook Gods waarheid bezat, maar niet naar dezelve begeerde, haar niet ter harte nam, noch waard en dierbaar achtte; God niet als God dankte en verheerlijkte, — en deswege in de dwaling en slavernij der zonde werd nedergestoten. Niet alzoo, Heere! maar geef mij te erkennen het wonderbaar groote en heerlijke geschenk van uw kindschap, en alles daarvoor te laten varen, dat ik slechts in dat kindschap leve!

(*Naar het Hoogduitsch*).

BESCHOUWING DER TIJDEN.

Bij de vele bijzonderheden omtrent de ontwikkeling in het kerkelijke, bij de ruime ſtof, die zich van alle kanten voor de beſchouwing van deze maand aanbiedt, zullen wij de bepaald ſtaatkundige aangelegenheden ſlechts met weinig woorden gedenken. — Wij zagen de finantiëele criſis voortduren, en dan hier, dan daar, dreigend te voorſchijn komen. In Engeland is zij juist eene vrucht van den voorſpoed, van de meerdere ontwikkeling van alle takken van nijverheid, en daarom des te moeijelijker te beoordeelen of te verhoeden. Ook in dit opzigt blijft Nederland nog eenen onderſcheidenden zegen genieten. Immers wij bezitten het voorregt eener meer trapsgewijze uitbreiding; in de verbindteniſſen heerscht meerdere gematigdheid, en zoo wij ook al geldſchaarſte ontmoeten, wij worden behoed voor die plotſelinge omwentelingen in vermogen en maatſchappelijke betrekking, die bij onze naburen zoo gewoon zijn. Ook bij ons is veel woeling over de finantiën; weinigen zijn er, die daarin tot op den bodem doordringen. Dan zouden zij ook in dit gebied, dat zoo geheel aan de menſchelijke wijsheid ſchijnt overgegeven te zijn, de hand van dien God vinden, die Nederland met alle zijne afkeerigheid, met al zijne volkszonde, nog behoudt. Heerlijk zijn de wegen van Gods Voorzienigheid; Hij doe ons alles uit Zijne hand ontvangen, en blijve ook nog onze finantiëele betrekkingen zegenen, niet om de ſchatten van eenige weinigen te doen toenemen, maar opdat in de hutten der eenvoudigen en der ſchamelen, de lof van zijnen naam gehoord worde, en het leven der welvaart erkend worde als eene gave van Hem!

Wat zullen wij zeggen van de zaak der tienden, waarover de gevoelens in Engeland zoo zeer uitéén loopen? Ierland ligt krank aan eene ziekte, die deszelfs geheel maatſchappelijk beſtaan aantast. De kwaal ligt daarin, dat het land bijna alleen door armen bewoond wordt, die geen beſtaan op deszelfs grond kunnen vinden, en wier huisgezinnen toenemen, zonder dat er eenige voorzorg, eenige zucht tot orde beſtaat. De oproerigheid en godsdiensthaat zijn ſlechts nieuwe oorzaken van ellende, die zich bij de reeds beſtaande hebben gevoegd. Wettelijke bepalingen kunnen hier weinig afdoen; de zorgen der weldadigheid ſchoon op eene groote schaal aangelegd, kunnen ſlechts langzaam werkzaam zijn. De behandeling van alle deze onderwerpen geeft gedurig aan de afbrekende partij in Engeland gelegenheid, om hare aanvallen tegen de Bisſchoppelijke Kerk te vernieuwen. De leemten ook in deze Kerk worden ten toon geſteld, en aan het licht gebragt, en echter, degenen, die tot hare ſloping medewerken, zijn niet dezulken, die het wel met het Christendom meenen, daar deze Kerk nog ſteeds toont, hoe in haar midden vele mannen gevonden worden, die hun doode formalismus door eene levendige verkondiging van Christus hebben vervangen gezien.

De groote zaak in Frankrijk was ditmaal de overwinning, door eene uit alle kleuren vereenigde oppoſitie, op het ministerie behaald in de verwerping eener wet, die ten doel had om de herhaling van zulke ergerlijke tooneelen als dat van Straatsburg, te vermijden, en voortaan bij dergelijke gelegenheden, ten minſte de ſchuldige militairen door krijgsraden te doen vonnisſen. Men heeft in deze wet den voortgang van een ſtelſel meenen te beſpeuren, volgens hetwelk de Regering zich meer en meer eene willekeurige magt zoude trachten aan te matigen. Opmerkelijk is het, dat velen die aan het behoud der gevestigde orde van zaken hartelijk verknocht zijn, desniettemin niet zonder genoegen deze nederlaag beſchouwd hebben. Het is omdat wij ons verontwaardigd gevoelen jegens hen, die, nadat zij de vruchten van eene ſchandelijke verkrachting van orde en wet geplukt hebben, thans op nieuw door ſteeds toenemende ſtrafbepalingen den eerbied herſtellen willen voor de orde, meer tot zelfbehoud en zelfverheffing, dan uit overtuiging van de eeuwige beginſels van regt en waarheid. De juichtoon der legitimisten te dezer gelegenheid is echter verre van zuiver te zijn. Zij zoeken ſlechts af te breken, om plaats voor hunne verwachtingen te maken. Zij ontwikkelen met veel vernuft, hoe de moeijelijkheden, waarin het nieuwe Koningshuis zich bevindt, uit het onregt van 1830 gevloeid zijn; doch vergeten tevens, om ook het onregt van 1830 en de ramptoonelen van 1793 tot de gruwelen van den wellustigen Lodewijk den Vijftiende, en de wreedheden van den afgodisch vereerden Lodewijk den Veertiende jegens zijne protestantſche onderdanen, te doen opklimmen.

Gewigtig is ook het overzigt der kerkelijke aangelegenheden. Een vuur is op aarde geworpen, en het brandt voort; er is een leven ontſtaan, en het zal niet uitgebluscht worden. De ſtrijd heeft overal op het gebied van den Godsdienst plaats, zoodra deze inderdaad voortgang maakt. Waar dit geſchiedt, wil de wereld ook godsdienſtig zijn, ja wat meer is, hare Godsdienst als de eenige ware opdringen. Alles getuigt, dat wij in een tijdperk van overgang, van onzekerheid leven. Voor den geloovige zijn er van alle kanten afgronden, die te vreezen zouden zijn zoo hij zich niet aan de alles leidende hand zijns Gods kon overgeven. Magt der duisterniſſe, — de Satan als Engel des lichts, — wind van valſche leere, alles treedt hem dreigend te gemoet; en alleen op het ſchild des geloofs kunnen de vurige pijlen uitgebluscht worden.

Israël. *Zie naar Rome en Jeruzalem*, (was de raad van BENGEL), *wanneer gij denkt, dat er iets bijzonders op de wereld gebeuren moet!* — Jeruzalem! het ligt vertreden door de Heidenen, ſterker dan bijna immer voorheen. In de laatſte jaren wierd deze ſtad niet alleen door pest en aardbevingen bezocht en geteisterd, maar door de Arabieren wreedelijk geplunderd; en nu, op den eerſten dag des jaars, werd geheel Syrië door eene ontzettende ramp getroffen. Eene nieuwe aardbeving deed overal hunne huizen instorten en ſchudden, en

twee ſteden, Tiberias en Safed, werden geheel in eenen puinhoop verkeerd. Wonderlijke bedeelingen Gods over dat Oosten, alwaar alle de volksrampen thans vereenigd ſchijnen te woeden, en al het beſtaande ſchijnt in te ſtorten, om voor eene nieuwe orde van zaken plaats te maken!

Deze toeſtand van ellende en verwoesting zien wij ons reeds aanſchouwelijk voor oogen gesteld in de eerste berigten, die de als Christen en Natuurkenner zoo bekende Profesſor Schubert uit München, wegens zijne reize in het Oosten, in de herfst van 1836 begonnen, mededeelt. In het begin van November bevond zich de Hoogleeraar reeds aan de Aziatiſche kust, alwaar hij onder anderen zeer getroffen was geweest door de eerbiedwekkende bouwvallen van Sardis, de ſtad, waar zich de gemeente bevond, *die den naam had van te leven, en die dood was* (Op. III. vs. 1), en waar zich thans alleen nog twee Christenen (die molenaars zijn) midden onder de horde der Turkomannen, die hunne zwarte tenten in deze vlakte opſlaan, bevinden. Schubert schreef het volgende uit Conſtantinopel.

»Wij kwamen alhier aan, juist in de dagen waarin de op nieuw uitgebrokene pest met de grootſte hevigheid woedde. Waarheen wij uit onze woning te Pera het oog mogten wenden, ſtuitte hetzelve op graven. De vrees en de verſchrikkingen des doods vertoonden zich overal op de ſtraten. Ieder zocht de aanraking des anderen te vermijden; Turkſche dragers met lijken ſlechts door een hairen kleed onachtzaam toegedekt, op hunne ſchouders, ontmoetten den wandelaar in het midden van de tooneelen der pracht van het Oosten. Daarbij brak, gedurende ons verblijf, dat negen dagen duurde, in onze nabijheid een brand uit, die geheel Pera in asch zoude hebben kunnen leggen, terwijl eene droogte, die ſedert zes maanden het rampzalige land teisterde, alles bijna in ſtof had verkeerd. Een volk, een land, dat zich geheel van den Heere afgekeerd heeft, dit kan voor den pelgrim geene liefelijke rustplaats zijn. Terwijl ik de verhevene Sophia's kerk voorbij ging, was mijne ziel diep bewogen. De aanblik der ontvolkte, ten deele van heidenen bewoonde landzijde der ſtad, van de cypresſenbosſchen van Ejub af tot aan het ſlot der zeven torens om hetwelk de golven van de Propontis ruiſchen, herinnerde mij aan de dreigingen der Profeten over alle die volkeren en heidenen, die zich tegen den Heere en Zijnen gezalfden verheven hebben."

En nu, Israël! Uit zijne landpalen verdreven, zwerft het over de aarde, en het woord des Heeren, door den Profeet geſproken (Amos, IX. vs. 9.) wordt vervuld, dat *het huis Israëls onder al de Heidenen geſchud zal worden, gelijk als zaad in eene zeve;* maar tevens wordt er vermeld, dat niet een enkel *ſteenken ter aarde zal vallen.* De tijd zal komen, waarin geheel Israël zalig zal worden. Mogt ons oog in dien geest op dit volk gerigt zijn, en het gewigtige XI^de^ capittel van den brief aan de Romeinen de leiddraad onzer verwachtingen zijn, thans nu zich reeds het oordeel over de kerken der Heidenen begint te openbaren, en er hier en daar onder de dorre beenderen van het huis Israëls zich weder eenig leven begint te vertoonen. Gewigtig is het getuigenis in de Evangeliſche *Kirchenzeitung* van Januarij over het volk der Joden, bij gelegenheid van de beoordeeling der correspondentie eener zeer begaafde Duitsche vrouw, Rachel Varnhagen, die tot het Israël naar den vleeſche behoorde, doch die het licht van het geestelijk Israël niet gekend ſchijnt te hebben. »Wij dienen echter als Christenen beter te weten, dat dit volk in zijn geheel, in zijne nationale natuur uitſtekend is, en niet anders zijn kan. Het is het volk der eerſte vereerers van den éénen God, het volk des grooten Wetgevers, der verhevene zangers en profeten, der vroegſte heldenmoedigſte getuigen der waarheid. Het is de uitverkoren natie, waaruit Christus afſtamt na het vleesch; Hij het zaad, in hetwelk alle de geſlachten der aarde gezegend zullen worden. Dit volk wordt naar de voorſpelling des Heeren vertreden onder alle volkeren. Maar nog altoos ſchittert het in zijne donkere nachten door den rijkdom zijner zielskracht, en geeft door talenten getuigenis van zijnen ouden adel." Na aangetoond te hebben, welke gruwel van verwoesting in het gebied van zedelijkheid en letterkunde door eenen dichter uit Israël onder onze tijdgenooten (Heyne) aangerigt was, doet de Schrijver hier op volgen: »Verheugender echter is een blik op de begaafde en rijkgezegende belijders en leeraars des Evangeliums van Israëlitiſchen ſtam, die in Hoog- en Neder-Duitschland zijn opgetreden. Naast dezen prijkt een ſchaar van Joodſche geleerden en kunſtenaars, met vele gaven en voorregten verrijkt...... Het is vergund hen wegens die gaven en krachten te prijzen, doch men verlieze daarbij den ſtam niet uit het oog, waaruit deze nieuwe takken zoo welig ontſproten zijn. Hoe heet de wonderbloem, de kroon in den kruin des Israëlitiſchen ſtambooms? *Jezus de Nazarener, de Koning der Joden.* Hij is toch hun Koning, geestelijk, regtmatig, eeuwig. Hij was Israëls koningsbloeſem, naar zijne menſchelijke afkomst. Daarom is er ook aan geene voortgaande ontwikkeling van heerlijkheid voor het Joodſche volk te denken, zoo lang hetzelve zijnen Koning miskent. Het verwerpt zich zelve in Hem."

Ja voorwaar: treurig is de tegenwoordige toeſtand des Joodschen volks. *Vervuld is 't wraakwoord der Profeten; vertrapt, de kroon van onze kruin,* gelijk een Nederlandſche dichter, uit den ſtam van Juda, dit in zijn *Israël* bezong. Wij wierden daarbij nog nader bepaald door het tijdſchrift, *de Vriend van Israël*, door het *Genootſchap der Vrienden van Israël*, te Bazel, die zich op Rom. XI. vs. 26. en X. vs. 13—15. gronden, uitgegeven. Deze deelen alle zoodanige bijzonderheden mede omtrent de uitbreiding van het rijk Gods onder de Joden, die voor den Christen belangrijk zijn kunnen. De ijver dier vrienden van Israël wordt dikwijls door grievende teleurſtellingen beproefd; meermalen werden zij in hunne ſchoonſte uitzichten bedrogen, en toch, *de Heere vertraagt de belofte niet!* Gewigtig is het bericht van den zendeling Schauffler uit Conſtantinopel, dat hij aldaar ten dienſte der Joden eene vertaling der Pſalmen in het Hebreeuwsch-Spaanſche dialect, ten bedrage van 3000

exemplaren, heeft doen opleggen. Gewigtig zijn ook de bijzonderheden omtrent de zendelingen van het Engelsch Genootfchap in het midden der Poolfche Joden, en de vele moeijelijkheden, die zij tijdens de omwenteling van 1830 hebben moeten doorftaan. Treurig boven alle befchrijving, is de armoedige toeftand der Joden aldaar. In Pofen zijn fcholen voor jonge Israëlieten opgerigt, die met grooten zegen voortgezet worden, doch aan welke geldelijke onderfteuning ontbreekt. Twee zendelingen, vroeger alhier werkzaam, de Heeren Belfon en Davenport, zijn thans op dien zendelingspost geplaatst. Zij, en ook de broeders van Pofen, fchreven in den loop des vorigen jaars, *helpt ons!* Bij zoo vele behoeften hadden wij geene vrijmoedigheid, onze lezers ook over deze belangen te onderhouden. Maar nu vinden wij ons van zelve op dit onderwerp gebragt; en willen alleen dit opmerken, dat de blijmoedige gever, wien het vergund zal worden om een penningske af te zonderen ten einde Gods oude volk in zijne verdrukking te troosten en het zaad der waarheid onder hetzelve te strooijen, zeker daardoor niet zal verarmen. Heere! uw koningrijk kome; Heere! leer ons Israël lief hebben, ook in dat verval, dat een nacht is voor onze oogen; want, *hunner zijn de beloften.*

Rome! Niet minder belangrijk, dan de befchouwing van Jeruzalem en Israël, is die van dat Rome, dat uit eene verdrukking ontwaakt, uit de valsche wijsbegeerte en de omwenteling geboren, op nieuw de oogen der volkeren zoekt te verblinden, en de overal ontwakende belangftelling in den Godsdienst, tot uitbreiding zijner magt tracht te doen ftrekken. Haar invloed blijft een onoplosbaar raadfel, wanneer wij het dubbel beginfel, in de verdedigers harer zaak werkzaam, niet erkennen: het Christelijke, en het Antichristelijke. Het Christelijke overwint dan, wanneer de Schrijvers die de Roomfche leer belijden, met de Christelijke waarheid gewapend, in de Natuurkunde en de Gefchiedenis, de drogredenen eener valfchelijk genaamde wijsbegeerte ontmaskeren, en de overblijffels van de waarachtige overlevering der waarheid, zelfs in de verbastering van de Godenleer der verfchillende volkeren, aantoonen. Het Antichristelijke komt ons echter even duidelijk voor oogen, wanneer zij in hunne voorftellingen van de Hervorming en de Hervormers alle de vooroordeelen aannemen, die eene vrucht der partijdigheid van vorige eeuwen geweest zijn; wanneer zij het Christelijk beginfel onder de Hervormden miskennende, de geloovigen onder dezen verantwoordelijk maken voor alle de afwijkingen van diegenen, die door hen zelve veroordeeld en verafschuwd worden; en wanneer zij eindelijk fteeds in eenen zelfden kring rondgaande, den Bijbel door de Kerk, en de Kerk weder door den Bijbel trachten te bewijzen, zonder met eenvoudigheid en opregtheid den ftrijd op den grond van het woord Gods terug te brengen.

Toen het heidenfche Rome het Christendom, driehonderd jaren door hetzelve verdrukt, meer en meer in magt en uitbreiding zag aangroeijen, trachtte het de wankelende altaren zijner afgoden te fchragen door de grove fabelleer als het zinnelijk hulfel eener hoogere wijsbegeerte voor te ftellen, en daarbij eenige denkbeelden zijner beftrijders, in de nieuw platonifche leer opgenomen, te vereenigen. Zoo zoekt ook thans het nieuwe Rome zich met de kundigheden dezer eeuw te verrijken, aan de vorderingen der kunften en wetenfchappen zich aan te fluiten, en zelfs van al hetgeen door Protestanten, tot bevestiging van de waarheid der Openbaring is aangevoerd, gebruik te maken; daarbij echter altijd de bronnen waaruit het put, met onbillijkheid en vooroordeel behandelende. Het gebouw is heerlijk voor het oog, en uit de kostbaarfte bouwftoffen te zamen gefteld; maar het fundament, waarop hetzelve rust, is niet Christus, maar menfchelijk gezag en menfchelijke wijsheid, die ook de Christelijke waarheid als werktuig gebruikt. Haar beroep is op de rede, op de zamenftemming der menfchelijke overtuigingen; niet op het getuigenis des Geestes. Rome wil het Woord wel gebruiken, doch niet zich aan hetzelve als eenigen regel der waarheid te onderwerpen. Zonder dezen fleutel zijn de tegenftrijdigheden van de verdedigers der Roomfche Kerk onmogelijk op te losfen. Dezelfde *Gazette de France* die een ftuk mededeelt over de erfzonde als grond van het verval des menschdoms, uit de Gefchiedenis blijkbaar, hetwelk deze hoofdwaarheid op de meest overtuigende en welfprekende wijze betoogt, prijst in een ander nommer de bekoorlijke afbeelding eener Madonna aan, als even zeer waardig om de portefeuille der *godvruchtige perfonen* als die der *liefhebbers* te verfieren; ja, zij fchroomt niet, de oprigting eener kerk, te Benevent, aan onze lieve Vrouwe, bij het naderen der Cholera, waarbij het grofst bijgeloof doorftraalt, als een blijk van Christelijke Godsvrucht hoog te verheffen. Een gedeelte der geestelijken eener op hare eenheid zich zoo zeer verheffende Kerk, keurt de uitdeeling van Bijbels goed, en op fommige plaatfen beroept men zich op het Woord, of geeft nieuwe vertalingen van hetzelve uit. Van den anderen kant leest men in een rondgaanden brief van den Bisfchop van Gend, ter gelegenheid van den vasten, den 7^{den} Jan. 1837 (volgens de *Archives du Christianisme*), het volgende: »Men zoude zeggen, dat er vooral in ons Vlaanderen, menfchen zijn, dien het leed doet dat het volk godsdienftig is, en die ten minfte niets nalaten om in onze fteden en dorpen, deszelfs beginfelen te verzwakken. Alle middelen fchijnen hun goed, om dit goddeloos doel te bereiken: niet tevreden van alles in het werk te ftellen, om het volk uit te lokken om deel te nemen aan vereenigingen tot dansvermaak, of om door hetzelve fchouwtooneelen te doen bijwonen, walgelijk door hunne zedeloosheid en ongodsdienftigheid, ten einde het hart te bederven, verfpreiden zij thans de Heilige Schriften in de volkstaal, ten einde de eenvoudige geloovigen des te zekerder te verleiden, gelijk hunne waardige voorgangers zulks in de XVI^{de} eeuw met eén zoo bedroevend gevolg gedaan hebben. Wij hopen, dat de verlichte ijver van onze beminde medewerkers ditmaal de vernieuwde pogingen der

Bijbelgenootſchappen, wier verderfelijke ſtrekking door de Pauſen met zoo veel kracht betoogd is geworden verijdelen zal." Deze woorden hebben geene toelichting noodig!

Regeerings-maatregelen in Protestantſche landen. Het is echter niet alleen in de Roomſche landen, dat men tracht het vuur dat ontſtoken is geworden, door maatregelen van hooger hand te blusſchen, maar op vele plaatſen deelt men in deze verblinding, niettegenſtaande de waarſchuwingen die de Geſchiedenis op elke bladzijde daartegen oplevert. Te Zurich, eens de ſtad van Heſs en Lavater, alwaar thans de toongevers zoo veel moeite ſchijnen te hebben aangewend om Strauſs, den ongeloovigen ſchrijver van het *Leven van Jezus*, als Hoogleeraar te doen beroepen, is door den geestelijken Raad, op den 17den Jan. l. l. beſloten, dat de kinderen der geſcheidenen die weigeren zullen om de ſcholen van de nationale Kerk te bezoeken, er *gerichtelijk toe gedwongen* zullen worden!

De *Archives du Christianisme*, een der meest gematigde en beredeneerde tijdſchriften, deelt in deszelfs nommer van den 11den Maart, aan zijne lezers, door geheel Europa verſpreid, de treurige bijzonderheden mede, omtrent de maatregelen die de regtbanken en policie alhier in den laatſten tijd tegen de afgeſcheidene gemeenten genomen hebben, en het opſchrift dezer mededeelingen is: *Vervolgingen in Holland!* Bij de vele miskenningen die wij van den kant der vreemden moeten ondervinden, deden zij ons ten minſte dit regt wedervaren, dat het beginſel van godsdienst-vrijheid hier diepe wortelen geſchoten had. Deze berichten zullen aan ons vaderland ook dien roem ontroven!

België. Wij hebben hier boven reeds melding gemaakt van de waarſchuwing van den Bisſchop van Gend tegen den Bijbel, en het blijkt hieruit genoeg, dat het geſtrooide zaad niet overal op eene ſteenachtige aarde is gevallen. De Heere alleen kan den wasdom geven, doch opmerkelijk is hetgeen ook in dit land gebeurt, en zij, die ſchijnbaar vrijheid uitroepen ten einde hunne eigene magt duurzamer te vestigen, konden zich veelligt nog bij den eindelijken uitſlag bedrogen zien.

Het Journaal van Antwerpen deelt aan zijne lezers mede het aanzienlijk geſchenk, door het Engelsch Bijbelgenootſchap aan de ſtad Antwerpen gedaan, uit een aantal Bijbeloverzettingen in verſchillende talen beſtaande, ten getalle van 107 deelen in 4° en 8°. Het voornoemde dagblad juicht de gezindheid toe van een genootſchap, hetwelk eene dergelijke verzameling ten geſchenke zendt, aan de Regering eener ſtad, die met de grootſte onverſchilligheid een van de agenten van dat genootſchap op deszelfs ſtraten door het graauw heeft zien mishandelen. Het verwondert zich tevens, dat de voornoemde Regering, in ſtede van zulk eene onderſcheiding en edelmoedigheid te erkennen, alleen beſloten heeft, om door den *Bibliothecaris eenen brief te doen ſchrijven*, *om te bedanken*, alsof zij zich vernederd zoude hebben indien zij zelve tot dit eenvoudig bewijs van beleefdheid ware gekomen.

Hetzelfde dagblad gewaagt met lof van een boekje met *gedachten en ſpreuken*, door eenen Heer Felix Bogaerts uitgegeven, hetgeen inderdaad voor België eene opmerkelijke verſchijning ſchijnt te zijn. Wij vinden aldaar, onder anderen, de volgende gedachte aangehaald:

»Hooren wij de dwazen niet ieder dag uitroepen. »Ik vrees den dood niet; ik heb niemand kwaad gedaan." Maar wie is hij die hen durft antwoorden: *Dit ware de gerechtigheid Gods gelijk ſtellen, met die der menſchen.*"

Frankrijk. Aangenaam was het ons, door de hand van eenen Nederlander eenige berichten te mogen ontvangen omtrent den voortgang van het rijk Gods, aan de zuidelijke grenzen van Frankrijk; uit dat Bearn, alwaar Hendrik de IVde het daglicht zag en alwaar onder zijne moedige en godvruchtige moeder, Johanna van Albret, het gezuiverd Christendom zich zoo zeer had uitgebreid. De Heere geeft het licht en ontneemt het naar zijnen raad; en even als zijne waarheid aan de eenmaal zoo bloeijende kusten van Klein-Azië en Noord-Afrika heeft moeten wijken voor het zwaard van Mahomet, zoo heeft ook hier het Catholicismus gezegevierd, en de Protestanten worden als eene overwonnen politieke partij beſchouwd, die zich niet weder kan oprigten. De Protestanten zelve die aan de vervolgingen ontkwamen, zijn ſedert door de valſche wijsbegeerte van de XVIIIde eeuw, of den krijgsroem van de tijden des Keizerrijks, geheel uit het ſpoor hunner vaderen gelokt geworden; en eerst ſedert weinige jaren is weder eenig geestelijk leven ontwaakt, ten gevolge van de prediking van eenen Engelſchen zendeling, den Heer Pyt, die een gezegend aandeel in de nieuwe opwekking in Frankrijk had. In de hoofdſtad Pau, alwaar zoo veel onſchuldig bloed vroeger geſtort werd, en van waar zoo vele gebeden van geloovigen oprezen, is thans een Nederlander het werktuig, waardoor een eeredienst, op het woord Gods gegrond, is herſteld geworden.

Belangrijk is ook in dit departement eene bevolking van 100 tot 200 duizend Basken. Deze ſpreken eene afzonderlijke taal, en zijn in de diepſte duisternis van onkunde en bijgeloof gedompeld. De geestelijkheid heeft, ten einde hare magt over dit arme volk te behouden, zich ſteeds verzet tegen het gebruik der Franſche taal. Zij predikt in het Baskisch, en bezorgt de boeken insgelijks in die taal. De onmogelijkheid om zich van die menſchen te doen verſtaan, heeft tot nu toe eene onoverkomelijke hinderpaal tegen de Evangelieverkondiging in dit land opgeworpen. De Koningin Johanna had het Nieuwe Testament in het Baskisch doen vertalen, en daarvan een groot aantal exemplaren in het land doen uitdeelen, maar het is aan de geestelijkheid gelukt om alle deze exemplaren te vernietigen, en men beweert, dat er ſlechts nog één zoude overig zijn, hetwelk zich aan de hoogeſchool van Oxford bevindt. De Heer Pyt heeft een nieuwen druk van dit Testament bezorgd, waarvan reeds eenige exemplaren geplaatst zijn geworden. Opmerkelijk is de ijver van een Christen uit Bearn, die zijnen zoon reeds van deszelfs geboorte af beſtemde om het Evangelie aan de Baskiſche ſtammen

te verkondigen, en derhalve niets verzuimd heeft om dit kind van zijne eerfte jeugd af, zoo naauwkeurig mogelijk, met de taal en zeden dezer menfchen bekend te maken. Niet minder treffend is het, dat dit negenjarig kind reeds bewijzen van hartsverandering geeft, en alreeds vervolgingen van den kant der priesters heeft moeten ondergaan.

Theologifche fchool van Geneve (1). Tot nu toe mogten wij in de laatfte tijden, fteeds van den voortdurenden bloei dezer School gewagen, die zich fcheen te herftellen van den grievenden flag, door het overlijden van den hoogleeraar Steiger geleden. Thans ontvangen wij het bericht, dat deze broeders eene zware beproeving hebben ondergaan, ten gevolge van eene kwaal, die zich langzaam en onbemerkt in haar midden had voortgeplant, en die thans uitgebroken is. Het is bekend dat de volgers van Edward Irving, (een man, wiens godvrucht zelfs door zijne tegenftanders erkend is geworden, maar die zich even zeer door zijne gewaagde onderftellingen als door diepe inzichten in het woord onderfcheidde,) na zijnen dood in Engeland, nog eene afzonderlijke gemeente uitmaken, waartoe vele begaafde mannen behooren, en die voorgeven, zoo wel den oorfpronkelijken vorm als de wondergaven der eerfte Christen-kerken te bezitten. Deze gemeente heeft zendelingen ook naar Genève uitgezonden, en deze hebben zoo wel op den Duitfchen Hoogleeraar die aan de School werkzaam was, als op eenige der Duitfche Studenten ten gevolge van omgang en zamenfprekingen, eenen zoodanigen invloed verkregen, dat het beftuur der School genoodzaakt is geweest, dezen Hoogleeraar uit zijne betrekkingen te ontflaan, zijnde hij daarin tijdelijk door den Heer Köster, Leeraar te Frankfort, vervangen.

Deze gebeurtenis is nog te versch en te weinig in haren aard en gevolgen bekend, om daarover in bijzonderheden te treden. Verwonderen kan zij niet, wanneer men wil opmerken, dat wij overal alles wat onder den zegen Gods geſticht is, door aanvallen van buiten, of verderf van binnen zien aangetast. Zoodra de eerfte Christenkerk rust had, en de vervolgingen der Romeinfche Keizers gedurende eenige jaren fchenen opgehouden te hebben, braken ook telkens de ketterijen in hun midden uit. Zoodra er leven is, is er ook ftrijd: en heil hem, die wettelijk geftreden heeft. Dit blijkt genoegzaam nu reeds, dat deze gebeurtenis te Genève verootmoediging heeft verwekt, en vertrouwen op die kracht die alleen redden kan, en die wij zoo fpoedig vergeten, wanneer wij onze pogingen in den middelijken weg gezegend zien!

Evangelieverkondiging te Algiers. Volgens de laatfte berigten, blijven de moeilijkheden die deze verkondiging in den weg ftaan groot, en onder dezen behoort vooral de tegenftand der Franfche bewindhebbers aan alle pogingen om de inlanders met het Evangelie bekend te maken, terwijl zij intusfchen ter zelfder tijd zich niet ontzien, om alle de godsdienftige begrippen en vooroordeelen der inlanders te trotfeeren, door hunne Moskeën tot allerlei andere gebruiken te bezigen, en door het begunftigen van een ftelfel van hebzucht en onregt; hetgeen de zoogenoemde Christenen in de oogen der Inlanders niet dan als hoogst verachtelijk kan doen voorkomen. Ondertusfchen was een tweede zendeling te Delcy Ibrahim, een dorp nabij Algiers gelegen, met goed gevolg werkzaam. Eene fchool in Algiers zelve opgerigt, had het beste gevolg, en zelfs, kon de verwaarts gezonden onderwijzer zijn onderhoud uit de fchoolgelden vinden. In verfcheidene talen werd de Heilige Schrift rondgedeeld, en men heeft opgemerkt, dat onder deze verfchillende natiën de Spanjaards de meeste begeerte naar het woord aan den dag legden, terwijl de Franfchen omtrent hetzelve de meeste onverfchilligheid betoonden. Met leedwezen verneemt men, dat de Prins de Mir, die in de nabijheid van Algiers eene belangrijke volkplanting had aangelegd, en van wien men hoopte, dat hij den weg tot eene betrekking met de Arabieren zoude openen, door het failliet van een handelshuis gedwongen zal zijn om van zijne onderneming af te zien. Het genootfchap te Montpellier dat deze arbeiders naar Algiers uitzond, blijft in zijnen ijver volharden, en hoopt door eene meer uitgebreide medewerking het te kort, bij de afrekening over het laatfte jaar gebleken, herfteld te zien.

Dit oppervlakkige overzigt levert derhalve genoeg onderwerpen van nadenken, genoeg kringen van Christelijke werkzaamheid, genoeg ftoffe des gebeds op. De Heer leere aan elk van ons den werkkring kennen die ons is toebedeeld, leere ons den post waardeeren, waarin wij, als Christenftrijders gefteld zijn, en make ons daar getrouw! Hem zij de eere en de magt eeuwiglijk!

NASCHRIFT.

Voor het afdrukken van dit Nummer zien wij ons nog in de gelegenheid gefteld aan onze lezers eenige berigten te doen toekomen, wegens eene Christelijke inftelling, tot wier oprigting ook de Nederlandfche Christelijke milddadigheid medegewerkt heeft, en die nu reeds verkwikkende vruchten begint te dragen, door de goedertierenheid Gods. Wij bedoelen de *Christelijke Normale fchool* door *Proteftanten* opgerigt te Rijsfel in Frankrijk.

Het is bekend dat het getal Protestanten, vooral van degenen die waarlijk belang ftellen in de uitbreiding van het Koninkrijk Gods, in het Noorden van Frankrijk zeer gering is. Ondertusfchen was aldaar in den laatften tijd door de verfpreiding van het Woord en van godsdienftige gefchriften, als ook door de getrouwe prediking van fommige leeraars, eene opwekking ontftaan,

(1) Onder de blijken van deelneming ook ditmaal weder ten opzigte van deze inrigting ondervonden, is de Redactie van dit blad verzocht geworden, bepaalde melding te maken, van eene gift van *f* 13 : 37½ uit G.

vooral onder armen en behoeftigen, en verſpreid over de verſchillende ſteden en dorpen van het *Département du Nord.* Dit deed weldra de behoefte levendig gevoelen aan het onderwijs van het opkomend geſlacht, hetwelk, zoo het al op de Roomsch-Catholieke ſcholen werd toegelaten, daar onderwezen wierd op eene wijze, die voor de ouders niet anders dan bedroevend kon zijn. Eenige Christenen uit Rijsſel en omliggende plaatſen vereenigden zich dien ten gevolge in het voornemen om de oprigting te beproeven eener ſchool, in die plaats gevestigd, alwaar de kinderen welke men hun uit geheel het Noorden van Frankrijk zoude willen toevertrouwen, onderwezen zouden worden overeenkomſtig den grond door het woord Gods gelegd; en alwaar tevens zoodanige onderwijzers voor de landlieden gevormd zouden worden, die naderhand op de verſchillende dorpen het onderwijzen der zich aldaar bevindende protestantſche kinderen zouden op zich nemen. Tot dit doel werden gaven in België, Engeland, Noord-Amerika ingezameld, en de Heer Marzials, protestantsch leeraar te Rijsſel, begaf zich in 1835 naar Holland, om ook daar gaven in te zamelen onder de Christenen. Gedurende zijn kort verblijf mogt hij er velen aantreffen, die zich navolgers wenſchen te betoonen dier Hollanders, die nimmer onverſchillig bleven, wanneer het er op aan kwam, de zaak van het echte Protestantismus in andere landen te handhaven, en van wier milddadigheid Genève, de Valleijen van Piemont, en zoo vele andere landen nog veelvuldig de getuigenisſen bewaren. Met een dankbaar hart en eene levendige belangſtelling in Holland, keerde de Heer Marzials, wien het vergund werd, hier tweemaal het Evangelie in de Waalſche Kerk te verkondigen, naar de zijnen terug. Er werd nog eene reize in Duitschland in het belang der ſchool ondernomen; en reeds in 1836 werd deze inrigting, een jaar te voren beraamd, in werking gebragt. Wij vermoeden dat het dengenen die tot dit doel medewerkten, verheugen zal, de goede tijdingen te vernemen, die ons dezer dagen deswegens ter hand kwamen. Naauwelijks beſtond de ſchool twee maanden, of er bevonden zich op dezelve *zestig* kweekelingen, voornamelijk Franſchen, maar ook Engelſchen, en zelfs een zestal Hollanders. Thans zijn er *negen en zestig* jonge lieden in het geheel. Spoedig hopen wij in ſtaat te zijn, meer uitvoerige mededeelingen omtrent den aard van het onderwijs te geven. Nu kunnen wij reeds melden, dat bij dezen uiterlijken bloei de Heere reeds opmerkelijke teekenen Zijner nabijheid in deze ſchool heeft gegeven, door de krachtdadige bekeering van drie jonge lieden, in dezelve opgenomen. Een jong Roomſche was daarin toegelaten om zich als Onderwijzer voor te bereiden, doch toonde zoo veel vijandigheid en kwaden wil, dat het bijna niet mogelijk was hem langer in de ſchool te behouden, alwaar hij door zijne bekwaamheid eenen allernadeeligſten invloed oefende op de andere ſcholieren. Eens, terwijl zich de Opzieners in de ſchool vereenigen, vraagt hij de vergunning een gebed te mogen doen, en ſtort nu zijn hart uit op eene wijze, die alle de hoorders ten hoogſte verwonderde, en met vreugde vervulde. Sints dien tijd heeft hij reuzenſchreden op den weg der genade gedaan, en is van licht tot licht mogen komen. De ijver van dezen jongeling is groot, en men heeft hem reeds naar de gevangenis gebragt, daar hij tractaten uitdeelde, en het Evangelie in zijne bezoeken verkondigde. Deze zaak heeft echter tot beſchaming der vijanden geſtrekt, want de Prefect aan wien deze tractaten als bewijzen der misdaad ingezonden waren, heeft verklaard dat dezelve niets bevatten, dat ſtraffe of veroordeeling verdiende. Niet minder opmerkelijk is de hartsverandering van een tweeden kweekeling, geboren onder het Protestantismus, opgevoed door een leeraar, maar bij wien alleen eene dorre koude verſtandsregtzinnigheid, zonder den adem des levens, gevonden werd. Ook deze werd door de hand des Heeren tot erkenning van zich zelven geleid, en de verandering in zijn geheel voorkomen en gedrag maakt hem voor alle de leerlingen tot een getuige van die nieuwe geboorte die God alleen geven kan. Ook een derde tot dien tijd toe ten uiterſte ligtvaardig, verheugt zijne Christelijke ouders, die door vele beproevingen doorgegaan zijn, door het werk der Goddelijke genade dat blijkbaar is in hem. De moeijelijkheden zijn groot geweest van allen kant, vooral door den tegenſtand der wereldsgezinde protestanten, maar de Heere heeft voorzien!

Wij twijfelen niet of dit alles zal de harten verkwikken van degenen die deel aan dit werk hebben mogen nemen, of die zich opgewekt gevoelen om zulks nog te doen. Met vrijmoedigheid moeten wij echter tevens te kennen geven, dat, zoo de eerſte gaven geſtrekt hebben om deze inrigting daar te ſtellen, er nog meerdere noodig zijn om dezelve in ſtand te houden. Dit zijn de eigen woorden van den Heer Marzials.

BEKENDMAKING.

Vele ouders, wien de Christelijke opvoeding hunner kinderen ſterk ter harte gaat, en die het woord, Matth. XIX vs. 14: *Laat de kinderen tot mij komen,* in acht nemen, zijn ontevreden over de tegenwoordige inrigtingen tot onderwijs, daar in dezelve juist het wezenlijke, d. i. de Christelijke opvoeding, voornamelijk veronachtzaamd wordt.

Voor ware Christenen, die hunnen kinderen tevens eene geleerde vorming wenſchen te geven, zou de gelegenheid welkom kunnen zijn, om hunne kinderen niet alleen in oudere en nieuwere talen, maar ook, en wel hoofdzakelijk, in de zaligmakende waarheid, overeenkomstig de Formulieren van eenheid der Gereformeerde Kerk, te doen onderwijzen. In vereeniging met een geloovig Candidaat tot het Leeraars-ambt, wenschte ik op 1 Mei aanſtaande op deze plaats zulk een Onderwijzings-Inſtituut te openen, waarin wij jonge lieden van tien tot achttien jaren bereid zijn op te nemen. Ouders en Voogden die gezind mogten zijn, ons hunne kinderen en pupillen toe te vertrouwen, worden verzocht omtrent de voorwaarden nadere inlichtingen te nemen bij den Ondergeteekende,

Wertherbruch, bij Rees,
5 Februarij 1837.

HAASTERT,
Bedienaar des Goddelijken Woords bij de Gereformeerde gemeente aldaar.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

OVER DEN GEEST VAN GOD, ALS GEOPENBAARD REEDS ONDER DE HUISHOUDING DES OUDEN VERBONDS.

Wij hebben bij vroegere gelegenheden dikwijls van den Zone Gods aangetoond, dat Hij geopenbaard is, reeds onder de huishouding des Ouden Verbonds. Niet minder gewichtig is het, om ook dien Geest der heiligheid en genade te gedenken, die steeds Gods uitverkorenen herschapen, geleerd en geleid heeft; en zonder wiens alvermogende werking de heiligen, in wat eeuw ook, niet heilig, de geloovigen niet geloovig, de gehoorzame dienstknechten Gods niet gehoorzaam geweest, maar natuurlijke menschen zouden gebleven zijn, in dien staat, in welken het onmogelijk is Gode te behagen. Ach, mocht het aan het hart van velen eenmaal met kracht worden geopenbaard, dat wat men ook roeme van deugd, wijsheid, menschenwaarde, ijdelheid is, ijdeler dan de ijdelheid zelve, en dat al het goede, heilige, heerlijke, uitsluitend het gewrocht is van dien goeden Geest, dien Geest der heiligheid en heerlijkheid, die reeds van den beginne werkte op den woesten Chaos der aarde, en bij den aanvang der Christelijke heilsprediking ten vijftigsten dage na de verrijzenis des Heeren, deze Zijne werking hernieuwde en heerlijker herhaalde in het Godsrijk!

Het is een van de vruchten dier onheilige verklaringswijze, die de verborgenheden des Bijbels, beide in aard en wijze van uitdrukking van het heidendom afleidt, dat men op de meeste plaatsen der Schrift die van den Geest Gods spreken, even als bij de geschriften van Heidenen, aan eene bijzondere voortreffelijke geestgesteldheid van menschen, of ook wel aan een bloot-natuurlijken wind of adem der Natuur denkt. Hierin weder is de aan onze Eeuw eigene *afval van den persoonlijken God* herkenbaar, die nergens *God zelven* in Zijne zelfstandigheid, overal slechts sporen van *het Goddelijke* in de wereld wil aanschouwen (1).

Vooral is het in het Oude Testament, waar de verborgenheden des geloofs meer onder een zeker omhulsel bedekt zijn, dat men deze verklaringswijze weet toe te passen. En toch ligt, gelijk met opzicht tot al de andere waarheden der leere, de grond en bodem, de wortel en het beginsel van al wat ons omtrent Gods bestaan in het Nieuwe Verbond wordt geopenbaard, in het Oude. *Indien gij Mozes geloofdet, gij zoudt in Mij gelooven*, dat geldt ook omtrent den Heiligen Geest, zoowel als van Christus.

Toen onze Heer op den avond van den dag Zijner opstanding aan Zijne Jongeren verscheen, vermeldt ons de Discipel dien Jezus lief had, dat Hij op hen blies, en zeide: *ontvangt den Heiligen Geest!* Ook hier was van toepassing hetgeen Hij elders gezegd had: *Wie mij gezien heeft, die heeft den Vader gezien;* want, wie daarop acht gaf, dien moest het duidelijk worden voor het geloofsoog, wat de Heere bedoeld had, als Hij sprak van *den Geest, die van den Vader uitgaat.* Christus, die niet anders leerde dan hetgeen Mozes en de Profeten gesproken hadden, toont ons alzoo, dat waar wij reeds in het Oude Testament van den *Adem des Allerhoogsten* lezen, niet blootelijk aan eenen onzelfstandigen adem of wind is te denken die geen leven heeft in zich zelven, maar integendeel aan dien ADEM Gods, die even zoo persoonlijk is als het eeuwige WOORD (1).

Het is dan schriftuurlijk, en onomstootelijk Bijbelleer, dat reeds bij de Schepping, die, gelijk ons de Apostel leert, geschiedde door het WOORD, ook de GEEST Gods, als de bezielende, levendmakende, zelfstandige Kracht des Allerhoogsten, werkte, leven en wezen gevende aan hetgeen God geschapen had door Zijne eeuwige Wijsheid. Reeds hebben wij bij eene vorige gelegenheid getoond,

---

(1) Is het toevallig, dat men het woord *Persoon* juist in dezen tijd met zooveel verbittering uit de Godgeleerdheid weert en verbant, nu het opkomen der *Algodisterij* (van 't Pantheïsmus) niet anders kan worden gestuit dan juist door de krachtige belijdenis van het persoonlijke in de Godheid? Is het niet reeds Pantheïsmus, wanneer men, gelijk in onze dagen veelal geschiedt, Gods Geest als een geest der Natuur, een genius der Menschheid, of adem van het Goddelijke in de Schepping, zonder zelfstandigheid, zonder *leven in zich zelven*, voorstelt? Men vergelijke het opstel: *Eenige wenken over het Pantheïsmus*, boven, bl. 97.

(1) Verg. de *Pinkstergedachten*, in ons Dl. III. bl. 29—32.

dat het overeenkomſtig is met den diepen en goddelijken zin der uitſpraken des Goddelijken Woords, om de woorden van den heiligen Dichter: *Door het Woord des Heeren zijn de hemelen gemaakt, en door den Geest zijns monds al hun heir,* niet te verlagen tot eene nietsbeteekende redeverſiering, maar in haar vollen en diepen zin op te vatten, als geſproken van den driewerf heiligen God. Indien toch het Oude Verbond van den Geest Gods ſpreekt, als werkzaam geweest in de Heilige mannen die de profetiſche gaven deelachtig waren, waarom zou zij den Geest niet de eere geven van de levendigmaking aller dingen, hetwelk dien Geest ſteeds in het Rijk der genade eigen is? Neen, de Schrift kent die onderſcheiding onzer tijden niet, die het oude van het nieuwe Verbond, de nieuwe van de eerſte Schepping afſnijdt en afzondert. God, die zich in het Rijk der genade als den driewerf heerlijken, den drievuldig perſoonlijken God openbaart, kan ook in dat der Schepping niet als eene wijsgeerige en afgetrokkene éénheid gekend worden. Juist daarin beſtond voor Israël de waarachtige kenniſſe Gods, dat zij den levendigen, den waarachtigen God, in Zijn verborgen Wezen, in Zijne Openbaring, en Werkkracht, in de *Schepping* en in de *Verloſſing uit den diensthuize* erkenden.

In de Verloſſing uit den diensthuize! Daarin ook, als in een voorbeeld en vooraffchaduwing, ja, maar tevens als in een pand en waarteeken der toekomſtige verloſſing uit de diensbaarheid der zonde, betoonde zich God werkzaam door Zijnen *Geest*. Daarom ſprak de Heere bij de opbouwing van den tweeden Tempel door Zijnen Profeet, altoos wederom terug wijzende op die verloſſing uit Egypte, door welke God, die zich vroeger vooral openbaarde als den *Schepper* van hemel en aarde, zich nu ook als den *Verloſſer* zijns volks wilde bekend maken: *Ziet* IK *ben met u, ſpreekt de Heere der heirſcharen, met het* WOORD, *in* (of door) *hetwelk ik met ulieden een verbond gemaakt heb, als gij uit Egypten uittrokt, en mijnen* GEEST, *ſtaande in het midden van u; en vreest niet.* Zoo is het ook, dat de Profeet Jezaïa, de wonderen en genadeleidingen Gods met Zijn volk bij de verloſſing uit Egyptes diensthuis vermeldende, daarbij het getuigenis van Gods Geest gedenkt, zijnde in het midden van hen, zeggende: *Waar is Hij, die ze uit de zee gebracht heeft, met de herders zijner kudde? waar is Hij, die zijnen Geest in het midden van hen ſtelde? die den arm zijner heerlijkheid heeft doen gaan aan de rechterhand van Mozes; die de wateren voor hun aangezichte kloof, opdat Hij zich eenen eeuwigen naam maakte? die ze leidde door de afgronden? Als een paard in de woestijne ſtruikelden ze niet. Gelijk een beest dat afgaat in de valleie, heeft ze de Geest des Heeren ruste gegeven: alzoo hebt Gij uw volk geleid, opdat Gij U eenen heerlijken naam zoudet maken* (1).

Wanneer men intusſchen de aanmerking maakt, dat bij de verloſſing uit Egypte de Geest Gods zich meer als op Mozes en Aaron, en de Overſten des volks, de zeventig Oudſten rustende, betoonde, dan in perſoonlijke openbaring aan geheel den volke, dan ligt daarin eenige waarheid opgeſloten, die wij niet willen voorbijzien. Immers ook onder de regering der opvolgende Richteren was het de Geest des Heeren die den Richter aangordde; en onder de regering van Saul waren het de Profeten en de Zonen der profeten, die van den Heiligen Geest vervuld werden. Het is, omdat, gelijk de uitvoering van het volk Gods uit Egypte het WOORD voornamelijk openbaarde als den VERLOSSER, alzoo eerst in de oprichting, inwijding en heiliging des Tempels, de onder het volk *inwonende Godheid* zich perſoonlijk openbaardé als de HEERLIJKHEID DES HEEREN (1). Van dien tijd af, openbaarde God zich als heiligende het geheele volk zich tot eene woonſtede. Hiervan zegt de heilige Profeet, die nog onder de eerſte Tempelbedeeling leefde: *De* HEERE *is in zijnen heiligen Tempel: zwijgt voor zijn aangezicht, gij ganſche aarde* (2)!

Het gevolg dat wij uit dit alles afleiden is, dat God zich onder het Oude Verbond in de Schepping, Verloſſing uit Egypte, en Tempelbewoning op Sion, als den drieëenigen God allerkennelijkst en heerlijkst heeft geopenbaard. En terwijl wij in dit opſtel ons in het bijzonder wenſchen te bepalen bij de openbaring van den Geest Gods, zoo is het in het bijzonder van de Tempelheerlijkheid dat wij thans te ſpreken hebben.

Allermajestueust is die beſchrijving in het Boek der Chronieken (3): *En het geſchiedde, als de Priesters uit het heilige uitgingen, en als zij eenparig trompetteden en zongen, om eene eenparige ſtemme te laten hooren, prijzende en lovende den Heere, en als zij de ſtemme verhieven met trompetten en met cymbalen, en andere muzikale inſtrumenten, en als zij den Heere prezen dat Hij goed is, dat zijne weldadigheid is in der eeuwigheid, dat het Huis met eene wolke vervuld werd, namelijk het huis des Heeren. En de Priesters konden van wege de wolke niet ſtaan om te dienen, want de Heerlijkheid des Heeren hadde het huis des Heeren vervuld.* Treffend is deze luisterrijke verſchijning van de perſoonlijke tegenwoordigheid Gods, wanneer men die vergelijkt met de nederdaling van den Heiligen Geest ten vijftigſten dage na de opſtanding des Heeren: *En als de dag des Pinkſterfeestes vervuld werd, waren zij allen eendrachtig bijéén. En daar geſchiedde haastelijk uit den hemel een geluid, gelijk als van eenen geweldig gedrevenen wind, en vervulde het geheele Huis daar zij*

(1) Jez. LXXIII. vs. 11—14. Verg. met Exod. XXIV. vs. 16 en XL. vs. 34.

(1) Hebr. כְּבוֹד יְהוָה dat is, *de Majeſteit des Heeren;* doch de woorden beteekenen eene *perſoonlijke* majeſteit en heerlijkheid, zoo als blijkt uit die plaatſen, waar כָּבוֹד ſtellig een *perſoon* aanduidt. Zie Gen. XLIX. vs. 6. Pſ. XVI. vs. 9. Ps. LVII. vs. 9 en CVIII. vs. 2. Gelijk dan ook GESENIUS in zijn *Woordenboek*, en VAN DER PALM in zijne *Bijbelvertaling* het woord op deze plaatſen door *ziele* overbrengen. Voor *ziele* zouden wij *geest* verkiezen (zie ons opſtel *Over geest, ziel, en lichaam*, Deel IV. bl. 66); en alzoo is כְּבוֹד יְהוָה ook de GEEST DES HEEREN. De Joden hebben hiervan hunne overlevering van den *Schechinah* ontleend. BASNAGE, *Hist. des Juifs*, T. III. p. 75, 76.

(2) Hab. II. vs. 20.

(3) 2 Chron. V. vs. 12, 13, 14.

zalen; en van hen werden gezien verdeelde tongen als van vuur, en het zat op een iegelijk van hen, en zij werden allen vervuld met den Heiligen Geest, en begonden te ſpreken met andere talen, zoo als de Geest hun gaf uit te ſpreken. Treffend zeggen wij is deze overeenkomst, wanneer wij bedenken hoe het nu, op dit heilige Pinkſterfeest, de Hoogere Salomo was, die den geestelijken Tempel inwijdde, niet meer door Priesters en Levieten, (Hij was zelve de eenige Priester van het Huis Gods!) maar thans door zijne Zendelingen en boden, uitgezonden in de geheele wereld. — Zóó was de Geest weleer inwonende onder Israël, zoo als later in de Gemeenten der Christenheid!

Wanneer wij dan tijdens des Heeren omwandeling op aarde lezen: *de Geest was nog niet* (nedergedaald), dan zien wij, dat dit in denzelfden zin moet worden verſtaan, als wij zeggen: dat Christus onder de eerſte bedeeling nog niet was in het vleesch verſchenen. Immers, gelijk die verſchijning zelve door vele verhaalde openbaringen van den Godmensch werd voorafgegaan, zoo was ook vóór de nederdaling van den Heiligen Geest, eene inwoning Gods in zijn heiligdom het voorbeeld en waarteeken van Zijne toekomſtige uitſtorting over, en inwoning bij de gemeente.

Wij hebben in een vorig opſtel gezien, dat bij de herbouwing des Tempels een Hoofdſteen als de kroon en gevelſpits van het geheele gebouw werd geplaatst, waarop zeven oogen waren afgebeeld, die de *zeven geesten Gods* (den Heiligen Geest) voorſtelden. Even als de vervanging van de gouden bondkist door dien Hoofdſteen eene allergewichtigſte waarheid aanduidde, zoo is er, in ons oog, ook eene diepe beteekenis in te ontdekken, dat, in plaats van de SCHECHINA die onder de eerſte tempelbedeeling het heiligdom vervulde, in den tweeden Tempel de Geest Gods als zeven oogen op den gevelſteen werd vertegenwoordigd. Deze diepe en volzinnige beteekenis wordt ons kenbaar door hetgeen de Profeet zegt, aangaande de volbouwing des Tempels: *Want wie veracht den dag der kleine dingen? Dat zij zich verblijden, daar zij dien ſteen zien, door Zerubbabels hand zijne beſtemming ontvangende! Die zeven oogen des Heeren doorloopen de geheele aarde* (1)*!* Terwijl dus de SCHECHINA in den eerſten Tempel ſlechts het *heiligdom* vervulde, zoo doorloopen daarentegen de zeven oogen des Heeren in den tweeden *de geheele aarde.* Immers, gelijk de verhooging van den Christus was aangeduid door de verheffing van den *Hoekſteen* ten top des geheelen gebouws, zoo moest de mededeeling des Heiligen Geestes aan alle de volken der wereld, worden uitgedrukt door die *oogen, die de geheele aarde doorloopen* (2). Is het niet, als of wij in deze Tempelbeeldſpraak de ſtem der Profetie hoorden weêrgalmen: *Ik zal mijnen Geest uitſtorten over alle vleesch?* Of zoo als een ander Profeet (dezelfde Zacharia, die ons de verborgenheid van den *Steen met de zeven oogen* bekend maakt) zegt: *Want de Heere heeft een oog over den menſche, gelijk over alle de ſtammen Israëls?*

Daar is met betrekking tot de mededeeling van den Heiligen Geest nog eene heerlijke verwachting geopend, ook in het Oude Verbond. Gelijk de tweede Tempel reeds de voorteekenen bevatte dat de Geest Gods zou worden uitgeſtort over de geheele aarde, zoo vertoont ons wederom de uitſtorting van dienzelfden Geest over de eerſte Christenzendelingen, de eerſtelingen van eene nog veel ruimere uitgieting van dien Geest over Israël in het laatſte der dagen. Terwijl Joël van de mededeeling des Geestes aan alle vleesch profeteert, zoo voorſpellen Salomo, Jezaias, Ezechiël en Zacharia van eene nog onvervulde uitſtorting van den Geest, bij uitnemendheid over Israëls ſtammen. Ziet (zegt de Opperſte Wijsheid bij Salomo:) *ik zal mijnen Geest ulieden overvloediglijk uitſtorten, ik zal mijne woorden u bekend maken. — Op het land mijnes volks* (roept Jezaias uit:) *zal de doorn en de distel opgaan, tot dat over ons uitgegoten worde de Geest uit de hoogte; dan zal de woestijne tot een vruchtbaar veld worden, en het vruchtbare veld zal voor een woud geacht worden.* — En Ezechiël profeteert van 's gelijke: *Ik zal u uit de Heidenen halen, en u uit de landen vergaderen, en ik zal u in uw land brengen. Dan zal ik rein water op u ſprengen, en gij zult rein worden van alle uwe ongerechtigheden, en van alle uwe drekgoden zal ik u reinigen. En ik zal u een nieuw harte geven en zal eenen nieuwen geest geven in het binnenſte van u; en ik zal het ſteenen harte uit uw vleesch wegnemen, en zal u een vleeſchen harte geven, en ik zal mijnen Geest geven in het binnenſte van u, en ik zal maken dat gij in mijne inzettingen zult wandelen, en mijne rechten zult bewaren en doen, en gij zult wonen in het land dat ik uwe Vaderen gegeven hebbe, en gij zult mij tot een volk zijn, en ik zal u tot eenen God zijn.* — En Zacharias eindelijk voorſpelt over Israël in naam van den toekomſtigen Mesſias: *Over het Huis Davids en over de inwoonderen van Jeruzalem zal ik uitſtorten den Geest der genade en der gebeden, en zij zij zullen Mij aanſchouwen, dien zij doorſtoken hebben.*

En zoo is het dan, volgens de uitdrukkelijke leer des Ouden Verbonds, de Heilige Geest van God, die de harten toebereidt tot de toekomst van den doorſtokenen aan het kruis, op de wolken des hemels! Niet alleen Israël heeft deze toebereiding noodig, daar het in zijne blindheid den gekruisten Godmensch miskent, maar ook de verdoolde Christenheid die mede den Heere heeft verloochend; ja het hart van ieder onzer, dat van nature die luisterrijke toekomst niet begeert noch bemint. Het is alleen door den Geest dat de Bruid zeggen kan: *Ja kom, Heere Jezus!* Hier vereenigen zich wederom de profetiën van Oud en Nieuw Verbond in de verwachtingen der toekomende Eeuw; want den Geest dien Zacharia voorſpelt als den terugbrenger van Israël tot de gehoorzaamheid van den geboren Koning der Joden, dien ſtelt ons ook de Apostel voor als den bereider der harten voor de aannadering van den Bruidegom!

(1) Zach. IV. vs. 10. Wij hebben gemeend in dezen tekst, op voorgang van anderen, van de gewone vertaling te mogen en te moeten afgaan. De onzen hebben: *Dat zijn de oogen des Heeren die het ganſche land doortrekken.*

(2) Verg. Spr. XV. vs. 6. Jez. III. vs. 8.

Mochten ons deze gevoelens en uitzichten vervullen, door de genade, bij elke Pinkſterfeestviering! Mochten wij het uitroepen met hart en ſtem:

o Heil'ge Geest, dooradem ons het harte,
Uitbrandende 't vergif der zondevrucht!
o Heil'ge Geest, breng troost voor Sions ſmarte,
Doorklievende, gelijk een duif, de lucht!
Eer zij den Geest, die uitgaat van den Vader!
Eer zij den Geest, gezonden door den Zoon!
Eer zij den Geest, den Liefde- en Levensader!
HEM zij Zijn gaaf ten offer aangeboôn!

IK EN DE VADER ZIJN ÉÉN (1).

Met deze indrukmakende uitspraak getuigde Jeſus van Zijne eeuwige en waarachtige Godheid in het midden van den Tempel te Jeruſalem. De ongeloovige Joden beſeften de meening, en namen ſteenen op; de geloovige Christen neemt haar op in het binnenſte zijner ziel, en aanbidt. Maar het ongeloof binnen de kerken zelve, in onze dagen feller dan immer voortetende, doet noch het een, noch het ander, maar ſtelt alle zijne kunstgrepen in het werk, om den zin ook van dit woord te ontzenuwen, en de verklaring van Jeſus te bepalen tot eene ſoort van éénheid, die geen zoodanigen aanſtoot geve, maar die ook evenzeer ontbloot is van waarheid en van kracht.

Het mag bevreemden, dat in het Tijdſchrift der Groningſche Leeraren, waarvan onlangs in deze bladen werd melding gemaakt (2), de woorden, waarop hier onze aandacht bepaald wordt, op eene zoo onbijbelſche wijze hetzij dan aangehaald of uitgelegd worden. In eene aanteekening op de veelzins merkwaardige Bijdrage van den Hoogleeraar Hofſtede de Groot *over de geloofwaardigheid van het Evangelie van Johannes* (3), wordt opgemerkt, „dat Jeſus zich niet in het mannelijke εἷς σὺν Θεῷ noemt, maar in het onzijdige ἕν σὺν Θεῷ: waarmede Hij de verſmelting van zich met God uitdrukkelijk van zich wijst, en het onderſcheid van twee afzonderlijk beſtaande perſonen duidelijk aangeeft." Zeker zijn wij het niet, die het zullen tegenſpreken, dat, bij de allervolſtrektſte éénheid des Vaders, des Zoons, en des Geestes, in het Wezen der Godheid, het onderſcheid der Perſonen onvermengbaar en *onverſmeltbaar* (om de uitdrukking van den Hoogleeraar te behouden), blijft vastſtaan. Krachtig doet het woord van Jeſus op de aangehaalde plaats van den geliefden Discipel, te gelijk de éénheid van het Wezen, en de meervoudigheid der Perſonen uitkomen door dat meervoudige: *Ik* EN *de Vader*, verbonden wederom door het meervoudige WIJ ZIJN (ἐσμὲν) met dat woord der allervolſtrektſte éénheid: ἕν, dat is ÉÉN (4).

(1) *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμὲν.* Joh. X. vs. 30.
(2) In het Nummer van Februarij l.l.
(3) WAARHEID IN LIEFDE, Stuk I. bl. 94.
(4) Kort en kernachtig naar zijne gewoonte zegt BENGEL in den *Gnomon* (ad h. l.): *Per* SUMUS *refutatur Sabellius, per* UNUM *Arius.*

Doch de misvatting, waarop wij hier wijzen, als eene aanleiding tot vasthouding der allerbeklagelijkſte gronddwaling, is de uitdrukking *één met God*, waarvan de Hoogleeraar zegt dat Jeſus die niet in het mannelijke (εἷς) maar in het onzijdige (ἕν) van zich gebruikt heeft. Jeſus heeft zich, noch in het mannelijke, noch in het onzijdige immer *één* genoemd *met* GOD; maar (hetgeen geheel iets anders, oneindig diepers is,) *met den* VADER: *Ik en de Vader zijn één*, in den mond des Zoons, is Goddelijke waarheid; *Ik en God zijn één*, ware in de harmonijen des Bijbels, wanklank. *Wanklank* in de uitdrukking, om dat het denkbeeld, daaraan ten grond liggende, *wanbegrip* is: de onderſtelling namelijk, alsof de benamingen van *God* en *Vader* eenerlei waren (1). Zóó heeft men zich in de diep vervallene Theologie onzer eeuw gewend de denkbeelden van *Godheid* en *Vaderſchap* door één te mengen; doch in hoe verregaande tegenſpraak met de waarheid en tederheid van het woord des Bijbels, blijkt reeds daaruit genoegzaam, dat geen der heilige Schrijveren immer aan God den naam van *Vader* geeft, zonder dien van *God* te laten voorafgaan, of met die des *Zoons* of van *Jeſus Christus*, in het naauwſte verband. Het is, dat het woord en denkbeeld van *Vader* op zich zelven genomen de Bijbelſche leer, wie de God is Wiens naam wij belijden, ſlechts zeer onvolkomen en gedeeltelijk, of liever onvolledig zoude uitdrukken. De leer van het Vaderſchap is onafſcheidbaar van Zoonſchap; het onderſcheiden beſtaan van God als Vader, en als Zoon, en als Heilige Geest, evenzeer gegrond in het Woord Zijner Openbaring als noodzakelijk in de voor alle menſchen- of ſchepſelenbevatting onbereikbare natuur Zijner in zich zelve volmaakte Godheid. Daarom worden wij ook gedoopt in den naam van den Vader, en van den Zoon, en van den H. Geest; in den naam alleen *des Vaders* worden wij even weinig verzegeld, als in den naam alleen des Zoons, of des Geestes. Wat is dit anders, dan hetgeen ook de aloude Kerkbelijdenis uitdrukt: *De Vader is God, de Zoon is God, en de H. Geest is God; en evenwel het zijn geen drie Goden, maar het is één God.*

Het is deze, alle diepte en hoogte van geſchapen verſtand eindeloos te boven gaande éénheid van Wezen, van heerlijkheid, van heiligheid, van Almacht, van Godheid, die in dat hooggewichtige getuigenis des Heeren Jeſus hier bevat is: *Ik en de Vader zijn één.* Of zal hier deze *éénheid* verſtaan van een bloote éénheid van wil, van plan, van zamenſtemming? Doch wie gevoelt niet het meer dan hemelsbreed onderſcheid tusſchen *één zijn*, *en eenswillend*, *eensdenkend* en *eensgevoelend zijn?* of zouden de Joden Jeſus hebben willen ſteenigen, om dat Hij verklaarde met God *éénswillend* te zijn? Geheel iets anders leert ons de zamenhang. Jeſus had gezegd: *Mijne ſchapen kennen mijne ſtemme* — IK GEVE HUN HET EEUWIGE LEVEN, (een daad alleen der Almachtige Godheid!) — *niemand zal dezelve uit*

(1) Men vergelijke de Opſtellen over *Gods Vaderſchap* in ons D. III. bl. 113—118 en D. IV. bl. 58—60.

MIJNE *hand rukken.* Hij voegt er bij: *Mijn Vader die ze mij gegeven heeft, is meerder dan allen* (dan allen, die ze uit mijne hand zouden willen rukken). *Niemand zal ze rukken uit de hand mijns Vaders.* En nu met die volstrekte eenzelvigheid van *de hand* (de kracht, de macht) des Vaders en des Zoons, als de groote sleutel van geheel de belofte, Zijne rede besluitende, spreekt Hij het woord klaarder uit dan immer te voren: *Ik en de Vader zijn één.* Op dat woord nemen de Joden steenen op, Hem beschuldigende van Godslastering, als die *een mensche zijnde, zich zelven God maakte,* even als zij bij eene vroeger gelegenheid Hem wilden dooden, om dat Hij zeide dat *God zijn eigen Vader was, zichzelven Gode gelijk makende* (Joh. V. vs. 18). Ja, *Hij maakte,* (Hij verklaarde) *zich zelven God,* en Hij *achtte het geen roof Gode even gelijk te zijn* (1), die van zich zelven zeggen kon, dat *Zijne hand en die des Vaders* DEZELFDE was, dat *Hij en de Vader* ÉÉN was, *niemand den Zoon kent, dan de Vader, noch iemand den Vader dan de Zoon, en dien het de Zoon wil openbaren.* Of kent het woord Gods nog een ander Wezen, Schepper, Zaligmaker, Almachtig, Alwetend, der Zijnen Heer en der Zijnen God, ja, God boven allen te prijzen in der eeuwigheid (alle namen aan Jesus Christus onvoorwaardelijk toegekend!) buiten den *waarachtigen*, en *eeuwigen*, en *eenigen God?* Waar ware dan, o eenig ware God van Israël, Uwe eere, die Gij gezworen hebt aan geen anderen te zullen geven (2)? Waar ware dan de eere allereerst des Vaders, indien de Zoon, alle des Vaders Godsnamen dragende, alle Zijne Godsvolmaaktheden bezittende, alle Zijne Godswerken doende, evenwel geen God, van eeuwigheid in en met Hem, maar slechts een geschapen wezen ware; geen Middelaar, maar Middelwezen; den Vader ons niet verklarende, maar veeleer verbergende? Neen, het is de *sleutel der kennis*, de sleutel aller oprechte Schriftverklaring en Bijbellezing, dien wij wegwerpen, wanneer wij de Belijdenis verlaten, dat *de Vader is God, de Zoon is God, de H. Geest is God,* en *evenwel, het zijn* (dat verre zij!) *geen drie Goden, maar* ÉÉN!

Dit ÉÉNE der Godheid, waarin zoo wel de Zoon als de Vader bestaat en werkt, wordt juist door dat onzijdige woordeke (ἕν), waarop de Hoogleeraar zoo bijzonder drukt, allernadrukkelijkst te kennen gegeven. Aan hetzelve is overal in de Schrift des N. T., waar het van een twee- of meerdertal personen wordt gezegd, de beteekenis gehecht van eene *volstrekte gelijkheid*, eene gelijkheid van waarde, van rang, van soort, van wezen; — of eindelijk, de gemeenschap aan *één en hetzelfde* geheel. Zoo b. v. zegt Paulus (1 Cor. III. vs. 8) van *den genen die plant, en van den genen die nat maakt, dat zij* ÉÉN (ἕν) *zijn*, dat is, dat zij ten aanzien van den alleen wasdom gevenden God *volstrekt- gelijkelijk* NIETS zijn (vs. 8). Zoo bij Johannes (XVII. vs. 11, 21, 22), waar Jesus voor de Zijnen bidt, *dat zij één zijn in Hem, gelijk Hij en de Vader één zijn*, dat is, dat zij alzoo *met elkander* één volkomen en onverdeeld geheel (dat lichaam, waarvan Hij zelve het Hoofd is!) uitmaken, gelijk Hij, de Zoon, met den Vader ééne dezelfde onverdeelde en onverdeelbare Volmaaktheid is, dat is: één Wezen, ééne Liefde, één God.

(1) Phil. II. vs. 6. (2) Jes. XLIV. vs. 6. XXLII. vs. 8.

DE EERSTE BEGINSELEN VAN DEN STRIJD TEGEN HET ONGELOOF IN DENEMARKEN EN DUITSCHLAND TEN JARE 1817 EN 1827.

Vóór een jaar mochten wij in deze bladen mededeelen eene historische beschouwing der eerste beginselen van den strijd tegen het ongeloof, door moedige getuigen van de groote en dierbare waarheden der Reformatie, in den boezem der Gereformeerde Kerken, en door afscheiding van dezelve, in *Zwitserland* gevoerd. Thans wenschen wij te gedenken aan de verschijnselen van eenen gelijken aard, die zich omstreeks ten zelfden tijde in de Deensch- en Duitsch-Luthersche Kerk hebben voorgedaan, en aan welke zich, even als aan gene, eene reeks van gewichtige en voor de Kerken waarin zij zich vertoonden veel beduidende teekenen van leven hechten, die het betoonen, dat de Heer de beide Kerken op nieuw bezocht heeft met de werkingen van den Geest uit de hoogte, en zich een volk verzamelt om bereid te zijn ten dage des strijds.

In de Evangelische Kerk van Denemarken was de Neologie des ongeloofs, offchoon niet zoo wild tot een uiterst Rationalismus voorthollende als in Duischland, al zeer algemeen verbreid geworden. De vaste geloofsgrond der Hervorming was eerst onverschillig geworden, daarna veronachtzaamd, straks geminacht, om eindelijk zelfs hier en daar openbaar te worden aangevallen. Op de hooge leerstoelen was een zoogenaamd gematigd stelsel ingevoerd, uitgaande van een half geloof, dat eigenlijk noch koud is noch heet, en dus een walgelijk midden, hetgeen de Heer verklaard heeft niet te kunnen dulden, maar te zullen oordeelen, naar Zijn rechtvaardigen afkeer, met het *uitspuwen uit zijnen mond.* Nadat deze geest zijn aanwezen reeds had bewezen door verscheidene verbasteringen en ingevoerde veranderingen in het kerkelijke, verscheen er ten jare 1815 te Altona een nieuwe Bijbelvertaling of (zoo men wil) Bijbel-uitgave, met geheel veranderde tekstverklaringen, onder elk vers afgedrukt, en nieuwe parallele plaatsen. Offchoon deze Bijbel de Kerken wel niet eigenlijk werd opgedrongen, zoo was evenwel het toegestane koninklijke Privilegie en de kerkelijke autorisatie eene veel beduidende aanbeveling van dezen Bijbel, ter invoering tot kerkelijk en huisselijk gebruik. Niet gering was dus de verontrusting der gemoederen, toen men door aanwijzing van een paar getrouwe Leeraars gewaar werd, dat de Schriftuitlegging die men in deze Bijbel-uitgave had opgenomen, geenszins zuiver was van dwalingen met betrek-

king tot gewichtige geloofswaarheden. Krachtig werd er dus tegen de invoering van dezen Bijbel in Kerk en School geprotesteerd, daar men van eenen veranderden Bijbel, wanneer de verandering in eenen ſlechten geest ondernomen is, de bedenkelijkſte gevolgen met recht verwacht. Deze aangewende pogingen hebben dan ook ten gevolge gehad, dat de Altonaſche Bijbel ſedert voor het openbaar gebruik is geweerd geworden.

Intusſchen was het hoogstgewichtige Jubeljaar der Hervorming aangebroken. Om de geestelijken des Koningrijks tot eene eenparige viering daarvan aan te ſporen, verſcheen er een *Herderlijke Brief* van de Bisſchoppen die met de inrichting der feestplechtigheden belast waren, aan de geheele geestelijkheid; een brief, waarin zij werden opgewekt om tot de viering van dit feest mede te werken, doch in welken de heerſchende geest zich op de bedroevendſte wijze kond deed (1). Het hoofddoel der Hervorming werd in deze circulaire voorgeſteld als beſtaande in de herſtelling van de rechten der rede. Deze wordt onderſteld het ware beginſel eener verſtandige Bijbeluitlegging te zijn. Tegen het zoogenaamde Mysticismus daarentegen wordt ten ernſtigſte gewaarſchuwd, als eene gevaarlijke dwaling, waardoor de Christenen van een redelijk geloof al te ſpoedig worden afgeleid; terwijl het duidelijk bleek, dat door hetzelze niet anders kon bedoeld zijn, dan het geloof aan de heilverborgenheden van Gods Woord. Deze verleidelijke ſtrekking werd geenszins vergoed door enkele op zich zelve ſtaande uitdrukkingen van eerbied voor den Bijbel, of vermaningen, om van de rede een *gematigd* gebruik te maken bij het onderzoek der waarheid.

Deze Herderlijke Brief, ofſchoon dezelve den heerſchenden geest van het meerderdeel der Deenſche geestelijkheid vrij wel uitdrukte, kwam evenwel niet overeen met het gevoelen van allen. Er waren nog in de ſtilte van den huisſelijken kring getrouwe kinderen dier geloovige voorgeſlachten, die niet de rede vergood, maar het geloof boven alles dierbaar geacht hadden. Er waren nog harten, die verborgen voor den uiterlijken opmerker, een hoogeren troost, een meer wezenlijk voedſel behoefden, dan de heerſchende partij der geestelijkheid vermocht te geven. Er waren ook nog enkele leeraars, die, onvervaard voor de beſchuldiging van bekrompene gehechtheid aan het oude, de leemten en armhartigheid inzagen van het dorre ſtelſel, hetwelk men de plaats van den ouden geloofsgrond goed vond te doen vervangen. Niemand echter had den moed om eene openlijke verklaring van deze gevoelens te doen, dan Klaus Harms, Leeraar (Archidiaken) te Kiel, een man van uitſtekende gaven, en grooten moed gepaard met eenvoudigheid, openhartigheid en een zachtmoedigen geest. Deze gaf bij gelegenheid van het Reformatiefeest een geſchrift uit, onder de volgende titelwoorden: ***Dit zijn de vijf-en-negentig Theſes van Doctor Maarten Luther, vergezeld van nog vijf-en-negentig Theſes van Klaus Harms;*** een geſchrift, dat van een zoo beroemd en geliefd Prediker komende als Harms was, veel opzien baren moest. Intusſchen bevatte de uitgave van Theſes op zich zelf niets bevreemdends; zij had ook in 1617 en 1717 plaats gehad. Doch de wijze op welke Harms het ongeloof en den afval der Eeuw aangreep, was treffend, was verpletterend voor velen, die meenden dat de verlichting der rede de eenige was, die op het derde Eeuwfeest der Hervorming openbare ſtemmen voor zich zou hebben. Harms verklaarde zich in zijne Theſes tegen den Altonaſchen Bijbel, tegen de vereeniging der Lutherſche en Gereformeerde Kerken, tegen de in de laatſte tijden ingevoerde Agende, tegen de terugzetting der ſymboliſche Schriften, en vooral tegen het gezag der rede in de zaken des geloofs. — Vooruitziende welke gevolgen dit werk kon na zich ſleepen, had hij zijne Theſes bijna een vierendeel jaars lang bearbeid, en beproefde zich nog opreht voor God, vóór dat hij het handſchrift ter drukkerij zond; doch daar hij zich bewust was de eere Gods en het heil der Kerk te bedoelen, liet hij het opſtel nu met een blijmoedig hart gerust in het openbaar verſchijnen.

Dit was dan de eerſte openbare ſtem, die na de groote periode des ongeloofs de ingedrongen wangevoelens onbeſchroomd dorst beſtrijden, en met eene openheid en rondborſtigheid, die nog geen voorbeeld hadden. Groot was dan ook reeds aanſtonds de indruk dien zij allerwege verwekte; met ſpoed verſpreidde het geſchrift zich naar alle kanten, en hoe meer opzien het te weeg bracht, des te meer tongen en pennen geraakten daardoor in beweging. Niet alleen werden door eene herhaalde uitgave ter Boekdrukkerij te Kiel, een getal van 5000 Exemplaren verſpreid, maar er verſcheen ook te Altona een nadruk, en de Theſes werden nog daarenboven in verſcheidene tegenſchriften overgenomen. Reeds veertien dagen na derzelver eerſte uitkomen vond men ze te Weimar, en het volgende jaar waren zij in Noord-Amerika bekend, en werd er in kerkelijke vergaderingen over gehandeld. De Eerw. Van Senden bracht ze in onze taal over, en de onlangs uitgekomen briefwisſeling toont, dat onze Bilderdijk ze ſpoedig leerde kennen.

De vijandſchap tegen Harms en de zaak die hij voorſtond, deed welhaast de hatelijkſte beſchuldigingen ontſtaan. Men begon van Harmſianen te ſpreken. Harms, die vroeger in zijn dienstwerk en prediking niet dan lof had ingeoogst, moest van nu af den ſmaad van Christus dragen. Hetgeen twee jaren later in ons Vaderland met den waardigen Schotsman plaats had, is zoo geſchikt, om hetgeen Harms te Kiel wedervoer, en zijnen naam door geheel Duitschland bejegende, op de levendigſte wijze toe te lichten, dat het overbodig zijn zou dit alles hier in het breede te verhalen. Inmiddels was er eene banier omhoog geheven, en van dien tijd af

(1) *Antistitum Eccleſiae Danicae, Slesvicae Holſaticae et Lauenburgenſis Epistola encyclica ad clerum, de tertio Reformationis jubilaeo pie celebrando*, Hafn. 1817. Aldaar leest men, bladz. 5. »Abrogato omni humano imperio, Sacrae Scripturae ad rationis decreta rite explicatae ſummam auctoritatem et agnoverunt et defenderunt Lutherus ejusque ſocii. Hinc omnia fluxerunt Reformatorum de juribus rationis in rebus divinis vindicandis, deque ſacro Codice ex ipſâ ratione rite inſtitutâ atque informatâ, interpretando, praecepta.”

was de openlijke ſtrijd tegen het Rationalismus aangevangen. Doch in de Lutherſche Kerk, die ſteeds het denkbeeld der *eenheid* ten grond heeft, verwekte die ſtrijd geene kerkelijke afſcheidingen, zoo als wij te Geneve gezien hebben in de Gereformeerde Kerk, die zich altoos meer door verſcheidenheid van onderafdeelingen heeft gekenſchetst.

Treffend zien wij dit verſchil dan ook reeds in de perſonen afgeſchaduwd; en hoe groot de overeenkomst in het beginſel is tusſchen den ſtrijd dien Harms en Malan voerden, het uiteenloopen der bijzonderheden is niet minder merkwaardig, en toont, hoe men onder denzelfden Veldheer de verſchillendſte veldposten kan te bezetten hebben.

Het is intusſchen opmerkelijk, dat, offchoon deze ſtrijd eigenlijk op Deensch grondgebied is gevoerd geworden, de invloed en gevolgen van denzelven veel uitgebreider zijn geweest in de Duitſche dan in de Deenſche Kerk. Dit is niet alleen daaraan toe te ſchrijven, dat die ſtrijd in de Duitſche taal heeft plaats gehad, maar vooral omdat er in Duitschland nog meer voorbereiding tot eene herleving der oude, maar nog niet verouderde waarheden aanwezig was, dan in Denemarken. Ginds toch had de bevrijdingsoorlog en de afwerping van de Franſche heerſchappij een zucht en behoefte naar iets vasters en duurzamers dan de tijdmeeningen zijn, doen geboren worden; eene ontevredenheid met den wind der nieuwe leeringen, uit het ongeloof der Franſche Sofisten geboren, terwijl in Denemarken die wederwerking veel minder krachtig, en eene zekere flaauwhartigheid heerſchend was, het gevolg van mindere gekantheid tegen den ſcepter des Overweldigers.

Men kan zeggen dat de zuurdeesſem, door het rondborſtig en moedig optreden van Harms in het deeg der Lutherſche Kerk van Duitschland geworpen, een tijdverloop van tien jaren door heeft gegist, alvorens het zich krachtig naar buiten vertoonde. Wel waren er velen ontwaakt tot de kennis, en opgewekt tot eene rondborſtige belijdenis van de waarheden des heils, gelijk de Evangeliſche Kerk die van den aanvang der Hervorming af verkondigd had; doch er was nog in Duitschland zelve niet zulk eene banier omhoog geheven, als de Theſes van Harms te Kiel hadden ontrold. Dit laatſte geſchiedde ongeveer tien jaren later, door het optreden van den Hoogleeraar Hahn te Leipzig. Deze, een man van buitengewone geleerdheid, had zich vroeger ſchier uitſluitend met de beoefening der wetenſchappen bezig gehouden; doch door zware beproevingen gelouterd, begon hij zich meer en meer de herſtelling der zuivere hervormingsleer aan te trekken, toen hij in 1826 ter Profesſorale katheder te Leipzig beroepen werd. Het was een jaar later, tegen Paaschtijd des jaars 1827, dat hij de Redevoering uitſprak, met welke hij zijnen post aanvaardde: *Over den eigenlijken aard van het zoogenaamde Rationalismus, en deszelfs verband met het Naturalismus.* Men kan over het opzien en den indruk dien deze Redevoering maakte oordeelen uit de vergelijking derzelve, in een tegenſchrift tegen Hahn voorkomende, met de openlijke disputatie tusſchen Luther en Eck. Even als Eck voormaals tegen den Hervormer optrad, zoo verſcheen dan ook thans de Leipziger Hoogleeraar Krug in het ſtijdperk tegen zijnen ambtgenoot, om zoo als hij beweerde de rechten der rede voor te vechten. Doch Hahn antwoordde daarop door een allerbelangrijkſten Zendbrief: ***Aan de Evangeliſche Kerk, voornamelijk in Sakſen en Pruisſen.*** Het doel van dit geſchrift was vooral, om zulken, die niet tot de eigenlijk gezegde Godgeleerden behoorden, met den ſtrijd die in het godsdienſtige gevoerd werd bekend, en op denzelven opmerkzaam te maken. In dien brief werd aangetoond, dat het Rationalismus met het bijbelſche Christendom in zulk een volſtrekten ſtrijd is, dat de aanhangers van het Rationalistiſche ſtelſel geen recht hebben, om medeleden der Evangeliſche Kerk te zijn. De Schrijver ſtelt de hoofdtrekken van beiderlei gevoelens tegenover elkander, en vordert van de aanhangers van het gezag der rede, dat zij zich vrijwillig van de Evangeliſche Kerk, welke op eenen ſtelligen geloofsgrond geſticht is, zullen afſcheiden. Merkwaardig is dit geſchrift, vooral ook daarom, naardien het, nietteгenſtaande zulk eene ſcherpe afſcheiding van waarheid en logen, met eene innigheid van geloovige hartgetroffenheid en liefderijke gezindheid is vervaardigd, die bij eenige goede trouw het vermoeden zelfs niet toelaten als of de Schrijver door onedele beweegredenen tot de uitgave aangedrongen ware geworden. »Ik heb gezocht (dus luidt het begin reeds aanſtonds) hetgeen allen zoeken, die door een ſtil en heilig verlangen in hun binnenſte naar waarheid worden gedrongen; ik zocht niet zonder groote inſpanning mijner krachten, hetgeen onze tijd allen zoo bezwaarlijk vinden laat: een zekeren regel van waarheid voor mijnen geest, ruste voor mijn hart in eene welgegronde overtuiging en ſtellige keuze om alle mijne vermogens naar het hoogſte en heerlijkſte doel henen te richten, dat voor den mensch, die van Gods geſlachte en voor de eeuwigheid is geſchapen, verkrijgbaar is. Ik heb het gezocht in de heerlijkſte wetenſchappen welke de edelſte vernuften van ons geſlacht hebben beoefend, en ik ſchat hen nog hoog en ben hun veel verſchuldigd: zij hebben mijnen geest verlicht en voedſel geſchonken, en vele ſchoone uren bracht ik door in de verrukking, in welke zij mijn licht aandoenlijk gemoed brachten. Ik dank u oprecht en vurig, gij mijne Leermeesters, die mij in de wetenſchappen onderweest: ook u, die reeds zijt henen gegaan en de oplosſing der raadſels hebt gevonden, die wij nog zoeken, en ik hope deze dankbaarheid levendig te houden, en met mijn vertrek mede te nemen naar de woningen der volmaakte Rechtvaardigen, in het groote en ongekende Huis des Vaders. Ja, ik ben ulieden veel verſchuldigd; vooral dat ik ſpoediger dan vele anderen op den bewandelden weg ben voortgeſchreden, en reeds het vertrouwen heb genoten van vele Discipelen der wetenſchappen, dat dank ik u, die God mij als Leermeesters heeft toegevoegd. — Maar de hoogſte ſchat naar welken de onſterfelijke geest verlangt, en die aan al de andere

schatten eerst hun rechte waardij verleent, dien ben ik niet aan eenige wetenschap, uit menschelijk onderzoek geboren, of door menschelijke kunst ontwikkeld, verschuldigd: dien heb ik te vergeefs in de heerlijkste schriften van vroegere en latere Eeuwen gezocht: het verlangen naar dien hoogsten schat hebben zij opgewekt en gevoed; niet bevredigd. Gevonden heb ik, hetgeen ik zocht, alleen in dat Woord, hetwelk de kinderen der wereld nimmer hebben hooggeacht, en dat zich evenwel van allen die in oprechtheid 's levens ware doel navorschen, en wenschen te bereiken, als Gods Woord betoont; ik heb het gevonden in dat hemelsche kleinood, hetwelk onze Kerk toevertrouwd is, in het zuivere historische getuigenis des Evangeliums van Jezus Christus, den eeniggeboren Zone Gods, welken de onzichtbare Vader in den hemel uit liefde tot de wereld, die in alle hare wijsheid den verborgen God, haren Schepper, niet wist te vinden, zond en overgaf, opdat allen die in Hem gelooven niet verloren gaan, maar het eeuwige leven hebben. In dit Evangelie, naar hetwelk onze Kerk zich noemt, en in hetwelk onze Vaderen den vrede hunner zielen vonden, zoo dat zij bereid waren goed en bloed voor hun geloof op te offeren, daar vind ik, offschoon velen met open oogen hiervoor blind zijn, alle schatten der waarheid verborgen, welke ons waarachtig rijk kunnen maken. Vraag ik dan, wat ik eigenlijk ben als mensch, en wat ik worden moet en wezen zal, zoo zie ik naar den eeniggeboren Zone Gods heen, die ook de waarachtige Zoon des menschen en mijn Heiland is. In Zijn persoon en leven zie ik wat ik nergens elders volkomen vinde, het ware leven eens menschen: in het leven en lot van den Zone Gods is toch het leven van alle kinderen Gods geopenbaard; hun goddelijk geslacht en hemelsche afkomst, hun wandel voor God en hun handelen naar Zijn welbehagen, en daarbij en daarom de vijandschap der wereld, smaad en vervolging van harentwege, tot dat waarheid en Godebehaaglijkheid eindelijk zegepralen, en de wereld door haar eigenen triumf overwonnen wordt, en van hare kinderen vele zich den Gekruisten overgegeven door het geloof." — Op eene andere plaats leest men, nadat in een kort overzicht de hoofdbewijzen voor de Godheid van Christus zijn medegedeeld en de uitzending der Apostelen geschilderd is geworden: »En ziet! de tempels der afgoden zonken de een na den anderen, en de schoone weelderige fabelen van Griekenlands goden verloren haar gezag, en de Discipelen der wijzen dezer wereld kwamen en luisterden naar de prediking van den gekruisten Zaligmaker van zondaren, die uit het graf is opgestaan en eene eeuwige verlossing heeft aangebracht. Men vergat den afgoden meer bloedige offers te brengen, en men offerde nu den zoolang onbekenden, den waarachtigen en levenden God de harten; en nu ving die redelijke Godsdienst aan, dien het zaligmakende geloof aan Gods vrije in Christus geopenbaarde genade jegens zondaren verwekt en daarstelt, en dien de dankbare liefde beoefent. — Ja, ik geloove het, Heere, mijn Heiland! dat Gij zijt de Christus, de Zoon des levenden Gods, daartoe gezonden en gedaald van den Vader in den hemel, opdat wij in U het ware leven zouden hebben. Ik heb zelf ondervonden dat Gij het zijt. Een vast en verzekerd vertrouwen is door U mijn erfdeel geworden, en vrede in mijn hart en heilige vreugde in de gemeenschap met U, en een brandend verlangen, om U op den weg des levens te volgen. Dit heeft geene andere leere vermocht. U danke ik daarvoor dat mij nu de aarde reeds tot een Koningrijk der hemelen is geworden, en ik in dit aardsche heelal de bron des eeuwigen levens bezitte, ontvangen door het geloof in U. Ik geloof het, wat Gij hebt toegezegd. De prediking van U, Verlosser der wereld, dringt reeds door tot alle einden der aarde, en de bewoners der woestijn hooren, en de eilanden des Oceaans weêrgalmen reeds van de gezangen U ter eere, en voor degenen die zaten in duisternis en doodsschaduwe zonder U, gaat de morgenster op, die den dageraad verkondigt."

Offschoon deze uitstorting des harten op zich zelve reeds velen tot ernstig onderzoek en nadenken, anderen tot eene klare en welbestemde erkentenis der geloofswaarheden bracht, zoo is echter deze strijd tusschen Hahn en zijne tegenstanders gevoerd, vooral gewichtig geworden door deszelfs gevolgen. Daar het toch uit de algemeene minachting en smalende afkeuring die de ter die gelegenheid uitgegeven geschriften van en voor Hahn ondervonden, bleek, dat de rechtzinnige belijdenis, en Leeraars en leden der Evangelische Kerk geen stemvoerder ter hunner verdediging bezaten, zoo werd de jeugdige en krachtvolle Prof. Hengstenberg hierdoor opgewekt tot de uitgave van een Tijdschrift, waardoor zoo vele kwalijkgezinde stemmen eenigzins mochten worden opgewogen; en hieruit is de in ons Tijdschrift zoo dikwijls reeds met zamenstemming en in geloofsgemeenschap verbondene liefde gedachte en vermelde *Evangelische Kirchenzeitung* ontstaan, die reeds zoo vele vruchten heeft gedragen ter herstelling en bevestiging der dierbare waarheden des geloofs, welke onze belijdenis met die der Zusterkerk gemeen zijn; offschoon zij soms zich in eene zeer moeielijke betrekking gebracht vindt tot de afgescheidene Lutherschen in die gewesten, die niet te vrede met het herstel der waarheid die naar de godzaligheid is, in de Kerk ook den ouden vorm der éénzijdig Luthersche kerkinrichtingen begeeren hersteld te zien. De Heere geve den broederen ook in die streken eenigheid en liefde, gegrond op het geloof in dien Heer, wiens waarachtige dienst voorwaar niet is gelegen in de Luthersche Avondmaalsbegrippen, noch in hunne prediking eener algemeene genade!

Men vindt menschen die meenen, en bij elke gelegenheid onbewimpeld verklaren, dat in zulk een openlijken en uitwendigen strijd, als die van Harms en Hahn, geen voordeel voor het Rijk Gods te vinden is. Dat het koningrijk onzes Heeren, bestaande in liefde en vrede door den Heiligen Geest, geenszins wordt bevorderd, maar veeleer verachterd door zulk een opheffen van leuzen of banieren; dat er de Christelijke liefde door lijdt, de eenigheid des Geestes door wordt verbroken, de ontwik-

keling van het geſtrooide zaad des geloofs door kwijnt, en allerlei booze handel uit ontſtaat. Dit gevoelen is het onze niet. Gaarne erkennen wij, dat zich in zulken ſtrijd al zeer licht, ja onmisbaar de werking van het vleesch laat beſpeuren; doch dit zelfde is het geval bij alle, zelfs de beste werken der geloovigen, weshalve, bij iedere geloofsdaad zelfs, de bedekking door het verzoenend bloed onzes Heeren voor het oog van Gods heilige rechtvaardigheid, de eerſte, de hoogſte behoefte is. Doch wanneer wij de Historie der Kerk van Christus gadeſlaan, dan blijkt in ons oog ten duidelijkſte, dat het voorzeker Gods wil en weg is om Zijn rijk niet langs liefelijke met bloemen bezaaide wegen, maar dikwijls door ſtormen en ongure buien te doen tot ontwikkeling komen en krachtig uit te breiden. En wie zijn wij, om den Heere eenen weg voor te ſchrijven? De weg ten leven is geen langzaam afglooiende helling, waar men geregeld en als van zelf in afdaalt, maar een weg met rotsbrokken en heuvelſteilten bezet, en ſoms moeilijk zich opwaarts wentelende; waar men niet dan door het gevaar van een ſtouten ſprong heen op komt, niet dan door menigen overſprong op voortgeraakt. Dus is het voor enkele perſonen, dus is het ook voor geheele kerken geſteld. Er moeten ergernisſen zijn, maar zalig die niet aan Christus geërgerd wordt; wien Hij geen ſteen is des aanſtoots, maar de poorte des levens, ter eeuwige zaligheid!

EEN NADER WOORD OVER DEN ABT DE LA MENNAIS, BIJ GELEGENHEID VAN ZIJN LAATST UITGEGEVEN GESCHRIFT: AFFAIRES DE ROME. (Bruſel, 1836.)

Sommigen onzer lezers herinneren zich misſchien een opſtel in den eerſten jaargang van dit Tijdſchrift geplaatst, over die zoo geruchtmakende *Woorden eens geloovigen* van den Franſchen Abt De la Mennais (1). Onze denkbeelden, zoo wel omtrent de ſchaduwzijde, als omtrent de lichtzijde, die wij destijds daarin meenden te ontdekken, waren uit den aart der zaak voor een gedeelte ſlechts gisſingen. Wij betreuren het, dat de latere mededeelingen, van hem zelven afkomſtig, veel minder het gunſtige dan het ongunſtige, vroeger door ons aangaande den man en zijne gevoelens geuit, hebben bevestigd. Het boeksken, met welks hoofdinhoud en ſtrekking wij thands onze lezers wilden bekend maken, draagt den titel: *Affaires de Rome*, dat is: *Roomſche zaken* of *Aangelegenheden van Rome*. Dit geſchrift, in het afgeloopen jaar in het licht gezonden, bevat eene ſoort van geſchiedenis niet ſlechts van des Schrijvers verſchillen met den Pauſelijken ſtoel, maar ook van den gang en ontwikkeling zijner gevoelens, uit een hoogst geſpannen Catholicismus tot een nagenoeg volſtrekten tegenſtand aan dat Catholicismus, immers zoo als hetzelve tot op dezen dag door den Paus zelven begrepen wordt. Van wat bijzonderen, niet protestantſchen, ook niet eigenlijk wijsgeerigen, ook niet ſtellig ongodsdienſtigen, maar eerder *Wereld-godsdienſtigen* aart deze ſtrekking zij, zal ſtraks nader blijken. Zien wij daartoe eerst den zakelijken inhoud van het Geſchrift.

De Abt zelve bedoelde met deszelfs uitgave, in de eerſte plaats volgens zijne eigene verklaring, de openbaarmaking van hetgeen er is voorgevallen tusſchen den Stoel van Rome, en de Redactie van zijn bekend Dagblad *L'Avenir* en een met dat Dagblad in onmiddelijk verband ſtaande Genootſchap: *tot verdediging van de Vrijheid van Godsdienst*. Wij vinden in eene Memorie, door den welſprekenden Abt Lacordaire (mede destijds een van La Mennais vrienden en medearbeiders) opgeſteld, de denkbeelden en uitzichten, tot welker voortplanting en verdediging zoo wel het Tijdſchrift als het Genootſchap waren ingeſteld geworden, uitvoerig ontwikkeld. De Catholieke Godsdienst (op deze reſultaten komt het in dit aan den Paus aangeboden Adres neder) moet in haar eigen belang, en in dat der menſchelijke maatſchappij, losgemaakt worden van alle verbindtenis met den Staat, van alle lotvereeniging met eenig Vorſtelijk ſtamhuis of aardſche Mogendheid, als onder welker bestgezinden zelfs zij toch altijd op de eene of andere wijze verdrukt geworden is, en nog wordt. Integendeel, de Roomſche Kerk en Godsdienst behoort zich in verband te ſtellen met de groote beweging der volken, ja, aan het hoofd daarvan plaatſen. De Pauſelijke hiërarchie, van alle wereldſche Machten onafhankelijk, en tegen dezelve de rechten der armen, de behoeften der volkeren handhavende, moest wederom de al te lang geſcheidene zaak van Godsdienst en Vrijheid tot één brengen. Niet meer aan de zijde van de verdrukkers der volken ſtaande, zoude het vooroordeel van dezen tegen den ſtand en roeping der Catholieke priesterſchap plaats maken voor aanhankelijkheid en eenheid. Gelijk weleer de Pauſen van Rome te gelijk de Vrijheid der Kerk en die van Italië tegen de Keizers van Duitschland hadden verdedigd, zoo was het thands de roeping van datzelfde Rome, de vrijheid der Kerk en die aller volken te helpen veroveren op de tyrannij en blindheid der Gouvernementen. Gelijk aan dat Catholicismus Europa in een vroeger eeuw hare vorming en beſchaving te danken had, zoo ſtond het nu aan hetzelve, de wereld op te leiden tot de volkomenheid. Doch om aan deze grootſche roeping te voldoen, moesten noch de Kerk, noch de Paus langer of beſchermelingen, of beſchermers willen zijn der zoogenaamde Wettige Regeringen. Van de bezolding van Staatswege moest afgezien worden: het zoude den Priesterſtand wel nimmer aan brood ontbreken; thands ontbrak het hem aan vrijheid. Verkoos men deze boven alle tijdelijke voordeelen, men zoude ondervinden, dat die Godsdienst, die in vorige eeuwen de afgoden der Heidenen had doen nederſtorten, ook in dezen tijd, zwanger van zoo groote dingen, aan de wereld geen ſlavernij onder de Machten der aarde bracht, maar, overeenkomſtig (zoo heet het ook bij deze Neo-Catholieken!) de bedoeling van den Goddelijken Stichter des Chris-

(1) D. I. N°. 9.

tendoms, algemeene vrijheid, algemeene broederlijke gelijkheid, en algemeen geluk.

Het is meermalen opgemerkt, dat onder alle afdwaling vooral op het ſtuk van Godsdienſtige gevoelens, een zeker element van kwalijk of onvolledig geziene Waarheid op den bodem ligt. Dit is ook hier het geval, als wij nader in dit opſtel hopen te doen blijken. Doch noch het ſtelſel, zoo als het daar wordt voorgeſteld, noch het element van waarheid dat daaronder verborgen is, en weder verdorven wordt, waren uit hunnen aart geſchikt, om bij den Paus, of bij de groote meerderheid der Roomſche Geestelijkheid ingang te vinden. In landen b. v. als België of Polen, alwaar de Catholieken met den opſtand der Volken gemeene zaak meenden te mogen maken, vond het natuurlijk meer gunst, maakte het zelfs hier en daar beduidenden opgang. Doch de Paus is (zegt La Mennais) tot zijn ongeluk thans niet meer het Hoofd van Vrijheidsgezinde Guelfen, als weleer, maar hij is ingendeel in Gibellijnſche afhankelijkheid, het werktuig geworden van de groote Mogendheden van Europa, tot handhaving, zoo veel of weinig hij dan ook vermag, van *hunne* kroonen.

Evenwel was er, behalve de wisſelende geruchten, nog geen ſtellig blijk van afkeuring of verbod van dien kant aan de Redactie van den *Avenir* gegeven. De Schrijvers zelve van dat blad, mitsgaders de Beſtuurders van het Genootſchap, begrepen zelve een beſlisſend oordeel van Rome te moeten uitlokken, ja inroepen. Zij wenschten aan alle onzekerheid een einde gemaakt te zien, en, met echt Catholieke overgegevenheid aan den Paus, het ſtaken of voortzetten van hunnen arbeid van die beſlisſing te laten afhangen. Tot dat einde begaven zich drie hunner, waaronder La Mennais zelve, naar Rome. Intusſchen werd de uitgave van het Dagblad vrijwillig geſchorst; dit geſchiedde ruim een jaar na deszelfs oprichting, die kort na de Julij-omwenteling van 1830 had plaats gehad. Van dit voornemen gaven zij kennis met de volgende bewoordingen: »Wij verlaten eenige oogenblikken het ſlagveld voor een even dringende plicht. Met de pelgrims-ſtaf begeven wij ons tot den eeuwigdurenden ſtoel, om aan de voeten van den Priester, dien Jeſus Christus tot Leidsman en Meeſter over Zijne Discipelen geſteld heeft, tot hem te zeggen: Vader, verneder uwe blikken op ſommigen van de geringſten uwer kinderen, die men beſchuldigt van wederſpannigheid tegen uw onfeilbaar en zacht gezag. Zie hier dezelve voor U; lees in hunne zielen; daar is niets in, dat zij voor U zouden willen verheelen. Zoo ſlechts één, één enkele van hunne gedachten zich van de uwen verwijdert, zoo verloochenen zij die, zij zweren die af. Gij zijt de regel hunner leeringen; nimmer, neen! nimmer kenden zij andere. O Vader! ſpreek over hen uit het woord dat het leven geeft, om dat 't het licht geeft, en dat uwe hand zich uitſtrekke om te zegenen hunne gehoorzaamheid en hunne liefde." (*Avenir* van 13 Nov. 1831).

Men zoude, oppervlakkig beſchouwd, zulk eene taal van afgodiſche overgegevenheid aan den Bisſchop van Rome, onvereenigbaar achten met die begrippen van algemeene en onbepaalde Vrijheid, die in hunne ontwikkeling dan ook La Mennais en zijne aanhangers gevoerd hebben tot eene aan denzelfden ſtoel zoo vijandige houding. De verwantſchap is evenwel groot, ſchoon zij diep ligt. Die met deze conſequenten Catholiek de onfeilbare uitſpraken der hoogſte Wijsheid in het gezag van een zichtbaar Kerkhoofd zoekt; die (tegen het ſtelligſte verbod van Christus) voor een mensch als *Vader*, als *Meeſter* in de zaak van Godsdienst en Waarheid te voet valt, die huldigt in den grond dat zelfde beginſel, hetwelk zich bij de Protestantſche afdwaling in het *Oppergezag der Rede* belichaamt, en bij het Liberalismus der Eeuw in de *Zelfvolmaking van den mensch*. Alle drie deze wanbegrippen komen in de gevolgen neder op een zelfde antichristelijk grondbeginſel: het plaatſen van den zetel der Waarheid *binnen* den mensch, in plaats van *boven* en *buiten* hem.

Uitvoerig, en met de weelderigheid van een romantisch-liberalen geest, veel meer dan de eenvoudigheid, den Geestelijken Schrijver betamende, beſchrijft de Abt zijne reize naar Rome, en het verblijf in die ſtad; waarvan de indrukken zeker alles behalve geſchikt waren, om hem met de Oostenrijkſche heerſchappij in Italië, of de aanhanklijkheid van het Hoofd der Kerk aan het ſtelſel der groote Mogendheden te verzoenen. In opzicht tot deze bijzonderheid beſtaat er eene ſoort van gelijkenis tusſchen Luther en den wel eens met hem vergeleken liberalen Abt. Beide werden door het bezoeken van Rome, meer dan zij op het oogenblik zelve gevoelden, van Paus en Pausdom losgemaakt en verwijderd. Doch met welk een onderſcheid in het wezen der oorzaak! Hetgeen La Mennais door het Rome van zijnen tijd te vergeefsch wilde gehandhaafd hebben, is de *vrijheid der volken*, overeenkomſtig den gang der Eeuw; hetgeen Luther zich beklaagde er niet te vinden, was *de vrijheid der kinderen Gods, door de gerechtigheid des geloofs*, overeenkomſtig het woord van Hem, dien de wereld niet kent. Doch ook de bevrijding der volken, de heerlijkheid der aarde (hoogere Propheten hebben het ons voorzegd!) zal het werk zijn van dien zelfden Christus, doch die allereerst voor onze individuëele perſonen het *Alles en in allen* wilde doen, het *Alles en in allen* wil zijn.

Het Adres intusſchen, waarvan wij reeds melding maakten, werd te Rome aangeboden (2 Febr. 1832). Zes maanden later zag een rondgaande Brief van den regeerenden Paus Gregorius het licht, waarin op de meest uitgewikkelde wijze, ſchoon zonder namen te noemen, het ſtelſel van La Mennais werd wederſproken, en veroordeeld. Deze Brief werd hem op de terugreis naar Frankrijk nagezonden, met een geleidend ſchrijven van den Cardinaal Pacca, tot nadere toepasſing van ſommige uitſpraken van 's Pauſen Brief op de voornaamſte leeringen van den *Avenir;* en met liefelijke herinnering aan de door het Dagblad meermalen gedane verklaring, van zich als *kleine kinderen, naar het voorſchrift van den Zaligmaker, onvoorwaardelijk te zullen onderwerpen aan Zijnen Stedehouder, den Paus.* Het onmiddelijk gevolg hiervan was dan ook de vrijwillige ontbinding zoo van

het Tijdſchrift als van het Genootſchap. Zij werd in de dagbladen bekend gemaakt op de volgende wijze:

»De ondergeteekenden, Redacteuren van het Tijdſchrift *de Toekomst*, en Leden van den Raad van het algemeene Agentſchap tot verdediging van de Godsdienſtige Vrijheid, tegenwoordig te Parijs,

»Overtuigd, volgens den rondgaanden Brief van den Opperſten Prieſter Gregorius XVI, gedagteekend van den 15den Augustus 1832, dat zij hunnen arbeid niet zouden kunnen voortzetten, zonder zich in tegenſpraak te ſtellen met den uitgedrukten wil van hem, dien God belast heeft met de regeering Zijner Kerk,

»Achten het van hunnen plicht als Catholieken, te verklaren, dat zij, eerbiedig onderworpen aan het Opperſte gezag van den Stedehouder van Jeſus Christus, van de kampplaats uitgaan, binnen welke zij nu twee jaren oprechtelijk geſtreden hebben; zij noodigen hunne vrienden uit, hetzelfde voorbeeld van Christelijke onderworpenheid te geven.

»Dien ten gevolge zal

»Ten eerſte, (het Dagblad) *L'Avenir* vooreerst zedert 15 Nov. 1831 geſtaakt, in het geheel niet meer uitkomen; en wordt

»Ten tweede, het algemeene Agentſchap tot verdediging van de Godsdienſtige Vrijheid van dezen dag af aan, ontbonden. Alle aangevangene zaken zullen geëindigd, en de rekeningen geliquideerd worden, binnen den kortst mogelijken termijn.

»Parijs, den 10den Sept. 1832.

F. DE LA MENNAIS, CH. GERBERT,
C. DE COUX, Graaf CH. DE MONTALEMBERT,
H. LACORDAIRE."

Deze ſtap gaf te Rome groot genoegen. Maar het was er wel verre van daan, dat hiermede de ſtrijd voleindigd was. Hoe ware het ook mogelijk, dat een zoo diep geworteld verſchil van beginſelen en uitzichten, als tusſchen het Catholicismus van Paus Gregorius (niet VII. maar XVI.), en dat van La Mennais beſtond, door eenige bloote uiterlijkheden van woorden en vormen afgedaan werde? Weldra vorderde men van de zijde van Rome een meer ſtellige verklaring van aanhankelijkheid en overeenſtemming van gevoelens, dan dat *eerbiedige ſtilzwijgen* was, met hetwelk ook voorwaar door den Abt geene *herroeping* van zijne geuite denkbeelden was bedoeld, maar enkel lijdelijke onderwerping in het afzien van derzelver openbaarmaking. Doch ook van deze openbaarmaking onthield La Mennais zich niet volſtrekt. Het in het licht komen van zijne *Woorden eens geloovigen* in het begin des jaars 1834 was daarvan een bewijs, dat den ſtrijd op nieuw, en feller dan ooit, deed ontbranden. Die den inhoud en ſtrekking van dit boeksken kent, zal zich over de veroordeeling van hetzelve bij den Paus en de groote meerderheid der Catholieke Geestelijkheid niet verwonderen. En het is moeijelijk vrij te ſpreken van iets erger dan ſpitsvindigheid, als hij bij den Aartsbisſchop van Parijs, die hem op het gerucht der uitgave van het boeksken, aan het beloofde ſtilzwijgen over *alle zaken van Godsdienst* herinnerde, zich meent te rechtvaardigen met het antwoord: *dat hij inderdaad alleen over onderwerpen van wijsbegeerte, wetenſchap en ſtaatkunde wilde ſchrijven; en dat dan ook het werkje, waarop de Aartsbisſchop doelde, tot laatstgemelde rubriek behoorde.* Als of het naar zijn eigen ſtelſel mogelijk ware, zijne politieke gevoelens af te ſcheiden van die Godsdienst, door middel van welke hij juist de wedergeboorte der volken, zoo als hij die begrijpt, wil bewerkt hebben! Even weinig kon hij met eenige wezenlijke conſequentie zich beroepen op het onderſcheid tusſchen geestelijke en wereldlijke zaken, ten aanzien van de onfeilbaarheid der Pauſelijke uitſpraak; hij zelve betoogde later het onbeſtaanbare van deze onderſcheiding.

Doch om ons een juist denkbeeld te maken van den weg, binnen den tijd van vijf jaren door den Schrijver afgelegd in ſteeds verdere verwijdering van Rome, hare onfeilbaarhetd, en het denkbeeld dat hij zich vroeger voorſtelde van hare hooge roeping, daartoe geeft ons een ander gedeelte van het voor ons liggend boeksken van 1836 den maatſtaf aan. Op de mededeeling van een uitvoerig fragment uit een vroeger ontworpen werk over *de kwalen der Kerk en der Maatſchappij, en de middelen, om die te genezen*, hervat hij den draad van zijne *Roomſche zaken* met de volgende woorden: »Het zal weldra vijf jaren zijn, dat ik de bladzijden, hier overgenomen, ſchreef. Men heeft daarin kunnen erkennen dezelfde grondgedachten met den *Avenir*, dezelfde uitzichten, dezelfde overtuigingen, dezelfde poging om de Catholieke hiërarchie met de volkeren te verzoenen, en haar, om zoo te zeggen, in den boezem der aanſtaande maatſchappij te lokken, tot welker vorming het ſcheen dat zij zoo gelukkig zoude hebben kunnen medewerken, door het vestigen van de vrijheid op het eeuwige fundament van alle orde, dat is, de zedelijke wet, die daarvan het gebruik moet regelen, en de duurzaamheid verzekeren."

Maar thands is het aanzicht bij hem geheel veranderd. »Daar is (ſchrijft hij nu,) in alle menſchelijke zaken voor elk ding één oogenblik. Dit oogenblik voorbij zijnde, heeft men geene keuze meer, en de noodzakelijkheid ſleept ons mede. Niets van hetgeen wij in 1831 voorſtelden, ware thands (in 1836) meer mogelijk, noch zal immer mogelijk zijn."

En na onderſcheidene beſchouwingen over de kanſen van Rome voor de toekomst, die hij alle beredeneert ten nadeele van dat Pausdom, hetwelk, zegt hij, nu zelve verklaard heeft, dat *zijne zaak, met der daad en rechtens, van die van het Europeſche Abſolutismus onafſcheidelijk is*; eindigt hij zijn boek met de ſtellige aankondiging, dat »het Christendom, aan hetwelk de volkeren zich weder zullen aanſluiten, even zeker ook datgene niet zijn zal, hetwelk men hun aanbiedt onder den naam van Catholicismus. Wij hebben reeds aangetoond waarom niet, toen wij in eene onvermijdbare toekomst

het Christendom geheel anders begrepen, en het Evangelie geheel anders uitgelegd toonden door de volken, en door Rome; toen wij van de eene zijde het Priesterdom, aan de andere het menschelijk geslacht zagen staan: en dit zegt alles. Doch het zal evenmin iets zijn dat naar het Protestantismus gelijkt, dat bastaard-stelsel van inconsequentie en naauwgeestigheid, dat, onder een bedriegelijken schijn van vrijheid, voor de natiën in het grove despotismus des gewelds, en voor de individuën in het egoïsmus eindigt."

Wat zal het het dan zijn, mag men vragen, dat Christendom, waarop de Abt La Mennais zijne lezers met verrukking in de toekomst wijst? Daarover laat hij zich in dit Geschrift niet verder uit. Doch men kan er zich eenig denkbeeld van maken misschien uit deze veelbeduidende woorden, eenige bladzijden vroeger geuit: »Hetgeen onder onze oogen gebeurt, is kennelijk de werking van het Christelijk beginsel, dat, na gedurende een groot tijdvak bijna uitsluitend het leven der *enkelden* te hebben bestierd, zich thands zoekt te herscheppen in eenen meer algemeenen vorm, zich, om zoo te zeggen, belichamende (*s'incarnant*) in de maatschappelijke instellingen: een tweede tijdperk van zijne ontwikkeling, waarvan wij nu nog alleen de eerste werkzaamheid getuigen. In dezen weg worden de volken gedreven door een soort van onwederstaanlijk instinct. Eenige weinigen hadden zich meester gemaakt van de aarde, en aan de anderen tot zelfs het kleinste deel der gemeene erfenis ontnomen; maar zij (de volken) willen nu, dat de menschen als broeders leven volgens het Goddelijk gebod. Zij strijden derhalve voor de leer dien Jesus Christus aan de wereld kwam verkondigen, en die haar, ondanks de Machten dier wereld, ook zal redden."

Vergelijken wij nu nog een oogenblik met dat revolutionaire Christendom van den Abt, de woorden van Chateaubriand (1), die hij elders in dit zelfde geschrift de zijne maakt: »De maatschappij zoo als zij thands bestaat, kan niet blijven; naar mate het onderwijs in de mindere standen doordringt, wordt aan dezen de kanker ontdekt, die *sedert het begin der wereld* aan de maatschappelijke orde knaagt: deze kanker is de oorzaak van alle de ongesteldheden en woelingen onder de volken in onze dagen. Het is de al te groote ongelijkheid van standen en fortuinen, — deze ongelijkheid eenmaal bemerkt zijnde, is de doodelijke slag aan de bestaande maatschappij toegebracht." — »Eene toekomst nadert ons, machtig, vrij, in alle de volheid der Evangelische gelijkheid; maar die toekomst is nog verre af, verre beneden den zichtbaren horizont; men zal daartoe niet geraken dan door die volhardende, door het ongeluk onverteerbare hoop, wier vleugelen wassen en zich uitbreiden, naar mate alles haar schijnt te loor te stellen. Ja, door die hoop, die sterker, die langer is dan de tijd, en — die de Christen alleen bezit."

Wanneer wij nu alle deze denkbeelden, uitzichten, en gemengde klanken van Godsdienst en omwenteling en menschelijke zelfvolmaking te samen nemen, welke andere uitkomst verkrijgen wij, dan juist de richting van dat Pantheïsmus, tegen hetwelk wij meermalen in deze bladen reeds waarschuwden (1), als tegen den grooten tegenstander van het waarachtige Christendom in deze eeuw; een tegenstander, des te gevaarlijker, om dat hij zich van dat Christendom alles, behalve het wezenlijke, zoekt en weet eigen te maken. Ook La Mennais, met al zijn vroeger Ultramontanismus, met al zijne nabootsing van de taal en toon der Bijbelsche Prophecyen, met al zijne Godsdienstige gevoeligheid, is een kind zijner eeuw: en het is de Godsdienst die zich in den boezem dier eeuw formeert, welke zich ook in zijne schriften ontwikkelt. Van de Godsdienst des Bijbels, van de Waarheid zoo als die in Christus is, staat hij thands, naar ons gevoelen, verder af dan immer. En toch! de dwaling, die hij predikt, is zoo vermengd met misbruikte, maar dierbare waarheden, dat de hoop, die wij vroeger uitdrukten omtrent den zonderlingen man, daardoor zelve nog wel zoude kunnen vervuld worden. Doch terwijl alleen Hij, die in den beginne het licht van de duisternis scheidde, machtig is ook in de harten en gedachten der menschen door het machtwoord Zijner genade het licht te doen opgaan; zoo betaamt het *ons* alleenlijk, ons nut te doen met deze verschijnselen, en naar het Woord van God dat ons gegeven is, de onderscheiding te beproeven tusschen waarheid en dwaling, hoe wonderlijk ook somtijds in elkander gestrengeld.

Waar ligt dan, mag men vragen, bij La Mennais en soortgelijke schrijvers, de grond der dwaling? Is het de verwachting, op zich zelve, van eenen staat van geluk en vrede voor de menschelijke maatschappijen? Wij hebben meermalen onze verwachting beleden van die *wederoprichting aller dingen, die God voorzegd heeft door den mond van alle zijne Propheten van alle eeuwen*, en die vervuld zal worden ten dage, *wanneer alle de koninkrijken der wereld zullen geworden zijn onzes Heeren en Zijnes Christi* (2). Het is de aannadering van deze tijden, waarvan het onbestemd gevoel ook in den boezem der volken, in die jagende beweging der denkbeelden, die onzen leeftijd kenmerkt, bespeurd wordt, en een deel uitmaakt van *dat zuchten*, *dien barensnood van het gansche schepsel*, waarvan de Apostel Paulus spreekt, in verband met de openbaring van het Koninkrijk van God, en de heerlijkheid ook op deze aarde voor Zijne kinderen weggelegd (3). Doch deze verwachting, zuiver en heilig, zoo als zij door het geloof uit het onfeilbaar Woord Gods opgevangen wordt, is wederom, als alle waarheid, in hare vermenging of verbastering een bron van allerlei inbeeldingen, en willekeurige toepassingen. Bij La Mennais laten zich de misvattingen omtrent de ware toekomst en wedergeboorte der volken tot de drie volgende gronddolingen, naar ons inzien, terug brengen:

(1) *Essai sur la littérature Anglaise*, T. II. p. 391 et suiv.

(1) Men zie vooral in ons Nummer van l. l. Januarij: *Eenige Wenken over het Pantheïsmus in deszelfs ontwikkeling en beginselen.*

(2) Hand. III. vs. 21. Openb. XI. vs. 15.

(3) Rom. VIII. vs. 18—23.

Ten Eerſte; de miskenning van Jeſus Christus in Zijn perſoon, Zijn werk, Zijne toekomst. Nergens worden wij hier op Christus gewezen als op den Zaligmaker, die zielen behoudt, die harten bekeert, die in de Zijnen werkt, en zich in de Zijnen openbaart; maar als op den grooten Wereldleeraar en Volksverlichter, wiens leer van liefde door de menschheid in hare maatſchappelijke inrichtingen opgenomen, het geluk der wereld eenmaal te weeg brengen en verzekeren zal. — Het Woord van God verbindt eene heerlijke toekomst der volken met het oordeel over de ongerechtigheden, zoo der natiën als der Vorſten; met de bekeering van het overblijfſel, dat is met de aanſluiting van de *overige Heidenen* aan dat Israël, hetwelk zijnen God en Zaligmaker eenmaal zal erkennen, ten dage wanneer Hij verſchijnen zal op de wolken des hemels; en alsdan zal *de aarde bedekt worden van Zijne kennis, gelijk de wateren den bodem der zee bedekken.*

Ten tweede; de miskenning van zonde en verdorvenheid in de menschheid. Het is hier wederom die inbeelding van volmaakbaarheid, door middel van *den leer* des Christendoms, welke ook in ons Protestantismus zulke verwoestingen heeft aangericht, en nog altijd aanricht. De beweging der volken in onze dagen, die de Schrift kenmerkt als *de toorn, den opſtand der volkeren*, welke van de openbaring *des toorns van God* ſtaat gevolgd te worden, is bij den liberaal-Catholieken Abt en zijne medeſtanders veeleer een ontwikkeling van het goede, het Goddelijke, ſchoon dan ook met velerlei ellende nog vermengde beginſel. Het vermelde ſtaat

Ten derde, in het naauwst verband met een ſtelſel, door La Mennais uit zijn voormalig Catholicismus behouden, en waardoor eigenlijk de gantſche ſtrekking zijner denkbeelden beſtemd werd; te weten, dat der *Raiſon Univerſelle*, of *algemeene Rede*, waardoor men geheel het Christendom wil wedervinden in het getuigenis der menſchelijke rede zelve, volgens den regel: *hetgeen overal, door allen, en ten allen tijde is geloofd*, dat behoort als waarheid aangenomen te worden. Bedriegelijk ten uiterſte is deze grond, vooral in de toepasſing, die de Catholieke Schrijvers gewoon zijn daarvan te maken. Neen! de openbaring van God is niet eene bloote opdelving van hetgeen reeds te voren in de harten der menſchen lag, en alleen van hetzij zondige of toevallige verbasteringen behoeft gezuiverd te worden. Het is eene verkondiging van *nieuwe dingen*, het is eene aankondiging van waarheid, die ja, overal zich op het geweten, op de rede zelve der menſchen, als op medegetuigende ſtemmen in het binnenſte der ziele beroept; maar toch altijd zóó, dat daaruit blijke niet het aanzijn, maar juist het ontbreken van dat nieuwe levensbeginſel, dat tot het waarachtig, eeuwig en maatſchappelijk geluk van menſchen en volkeren noodig is. *Wedergeboorte* is, hetzij voor den enkelen mensch, hetzij voor de wereld der volken, niet de ontwikkeling van een reeds beſtaanden kiem, maar de inſtorting eenes nieuwen, waarin alles, uitgenomen de zonde, kan worden opgenomen (ja,) en geheiligd, maar zonder welken alle ontwikkeling van het beſtaande ſlechts voor een tijd is; een ſchijn die vergaat, een werk van verdorvene menſchen wederom ten verderf.

Doch dat de Roomſche kerk, die thands op haren voormaligen kampvechter zoo minachtend nederziet, en hem verre weg werpt, zich niet bedriege! Zij zelve koesterde ſedert lang in haar binnenſte het zaad, waaruit zijne theoriën zich ontwikkelden. Het is hare minachting van het geſchreven Woord, het is haar Pelagiaanſche of Semipelegiaanſche opvatting van de leer der zaligheid (de miskenning van het volſtrektſte bederf, en de volſtrekte onmacht van al wat uit Adam is), het is dat heden ten dage vooral bij haar zoo gemeenzaam beroep op de *algemeene menſchelijke rede*, het is haar overdekking en als begraving van den waarachtigen Christus onder zoo tallooze bedekſelen van eigenwillige uitvinding; het is vooral haar in de plaats ſtellen van *de Kerk* op aarde aan den CHRISTUS in den hemel, en aan Zijnen Geest in het midden der Gemeenten; het is haar concentreeren van al het Goddelijke binnen de menſchelijke inrichting; waardoor het niet ſlechts mogelijk, maar noodzakelijk werd, dat uit haar eigen boezem menſchen opſtonden, die, nu nog verder gaande, de heerlijkheid van Christus overbrengen niet meer op de éénheid eener R. Catholieke Kerk, maar op die van de zich ontwikkelende en volmakende Menschheid in haar geheel!

Doch leidt het Catholicismus in zijne uiterſte gevolgtrekkingen tot die univerſeele Godsdienst, waarvan het voorwerp niet meer God, maar de zich met haren God vereenzelvigende ſchepping of menschheid moet zijn; niet minder duidelijk is de lijn, die het verbasterd Protestantismus met deze nieuwe Godsdienst verbindt. Wij zagen reeds, hoe in Duitschland het Pantheïsmus zich reeds als het laatſte reſultaat van het Rationalismus openbaart; hoe een Strauſs b. v. de historiſche waarheid aan de Schrift en Openbaring ontnemende, zelfs de hoogere leerſtellingen van het Christendom weet op te nemen in zijn ſtelſel. Tegen dezen, in zijne volle ontwikkeling wellicht allerlaatſten vorm van het Antichristendom, vermag noch de naam van Catholieke kerk, noch die van Protestantismus iets wezenlijks. Aan beide te machtig, weet het uit beider elementen genoeg tot zich te trekken, om zoo wel de welmeenenden zelve te verleiden, als om velen hunne vroegere ſterkten om ver te werpen. Daar is een tijd voorzegd, dat zelfs de *uitverkorenen, die God uitverkoren heeft,* INDIEN HET MOGELIJK WARE, *zullen verleid worden.* Doch die op den Rotsſteen gegrond is, zal niet weggeſpoeld worden; die op dien Rotsſteen gebouwd zal hebben, zal niet beſchaamd worden. De Rotsſteen nu is CHRISTUS; niet eene leer van Hem verkondigd, maar Zijn perſoon, en de leere Gods met en in dien Perſoon; CHRISTUS, de historiſche Christus, die waarlijk de Zoon is des levendigen Gods; die waarlijk geboren is een Zone Davids, een Zone Abrahams, te Bethlehem; die waarlijk is geſtorven voor onze zonden; die waarlijk is opgeſtaan tot onze rechtvaardigmaking; die waarlijk alzoo wederkomen zal, gelijk Hij gezien is van Zijne discipelen, op-

varende naar den hemel, op de wolken (1). En als dan zal Zijn Koninkrijk geopenbaard worden. Hij, de Koning zelve, zal het doen, en geene menſchelijke ſtelſels, plannen, ontwikkelingen of bewegingen. Even als het *nieuwe hart* van den individueelen geloovige, zoo zijn ook de *nieuwe hemelen, en die aarde, waarop gerechtigheid woont*, Zijn werk, Zijne ſchepping. Geene menſchelijke pogingen zullen het verledene kunnen terug brengen, of het beſtaande kunnen vast houden, of de aanſnellende toekomst kunnen weêrhouden. Het woord der prophecy, hetwelk van geen eigenwillige uitlegging of toepaſſing is, ſtaat vast als een licht, ſchijnende in de duiſternis, tot dat de Morgenſter zal opgaan. Doch die Morgenſter is geen triumf van Catholieke op Protestantſche, van Protestantſche op Catholieke theoriën, van Liberale op Antiliberale, of Antiliberale op Liberale verwachtingen, geene vestiging van Volksſouvereiniteiten, of bevestiging van beſtaande ongerechtigheden; maar het is de Perſoon zelve van Hem die gezegd heeft (2): *Ik Jeſus, ik ben de wortel en het geſlachte Davids, de blinkende Morgenſter. En ziet, ik kome haastelijk, en mijn loon is met mij, om een iegelijk te vergelden, gelijk zijn werk zal zijn. — Die deze dingen getuigt, zegt: ja, ik kome haastelijk. Amen.*

(1) Hand. I. vs. 11. (2) Openb. XII. vs. 12, 16.

BRIEVEN VAN BILDERDIJK.

(II^de^ EN III^de^ DEEL.)

In den vertrouwelijken briefwiſſel openbaren zich de geheime drijfveren van het menſchelijk hart; en zeker zijn er weinig menſchen, die ooit het hunne zoo onbewimpeld vertoonen wanneer zij ſchrijven voor het Algemeen, als wanneer zij hunne gevoelens en gewaarwordingen mededeelen aan vrienden. Van daar dat, wanneer eene onderling gevoerde correspondentie wordt openbaar gemaakt, niet zelden een geheel ander licht over den Schrijver opgaat dan men voorheen had kunnen vermoeden, omdat hij zich vroeger niet dan van zijne gunſtige zijde, en (om zoo te ſpreken) in deftige zondagskleedij had laten zien. Geheel anders is het met onzen Bilderdijk gelegen; en wel verre van dat men, om zijne gebreken te leeren kennen, deze onvoorbedachte uitſtorting des gemoeds zou behoeven, heeft men die veeleer noodig om zich te overtuigen, dat de klachten over zoo vele onheilen, die men in zijne overige werken aantreft, niet overdreven, en het ootmoedige en welwillende, het Christelijke en Godgetrouwe gemoedsbeſtaan, dat men in zijne openbare ſchriften voor enkele uitlatingen van drift of onwil gewoon was beſtendig voorbij te zien, den hoofdtoon vormt, waarin zich zijn hoogere leven door de ſtrijdigſte lotgevallen heen openbaart. Wien het te doen is om bewijzen op te zamelen, die ten nadeele van den beroemden man kunnen ſtrekken, die zal zeker in zijne vroeger uitgegevene geſchriften oneindig meer bouwſtoffen vinden dan in deze vertrouwelijke brieven; wien het daarentegen aangenaam zijn kan, zich te overtuigen, dat de uitdrukkingen van innig en waarachtig zondaarsgevoel, vertrouwen op den Heere, overtuiging in den ſtrijd dien hij voerde tegen den geest der Eeuw, van niet in eigen kracht of op eigen gezag eigenwillig te zijn opgetreden, oneindig meer dan een aangenomen houding, ja, in haar diepſten en eerſten oorſprong vrucht des geloofs en gewrocht van Gods genade waren, die zal, hoe verder hij in deze verzameling van Brieven komt, des te meer bevrediging van zijn begeerte en zoeken aantreffen.

Zeer onderſcheiden zijn intusſchen de toon, de inhoud en de onderwerpen, die in de verſchillende bundels, uit welke het tweede en derde Deel beſtaat, worden behandeld. De brieven aan den Heer J°. de Vries betreffen voor het grootſte gedeelte Bilderdijks perſoonlijke geſteltenis en huiſelijke omſtandigheden, benevens zijnen poëtiſchen arbeid; die aan den Heer A. de Vries te Haarlem, gaan meest over eenige door B. uitgegevene werken en zijn verſcheidenerlei letterkundig onderzoek. De brieven aan den Heer Wiſelius, Prof. Siegenbeek en ten Broeke Hoekſtra, aan den Kasſelſchen Bibliothekaris Jacob Grimm en den Franſchen Natuurkenner Mirbel geſchreven, raken vooral de werkzaamheden der klaſſe van het Inſtituut, van welke de Schrijver eerst Preſident, daarna Secretaris was, en zijne ſpraakkundige naſporingen en beginſelen, op verſcheiden voorkomende vraagſtukken toegepast; die aan J. de Bosch zijn wederom van poëtiſchen, die aan de Heeren Van Wijn en Van Kampen van letter- en oudheidkundigen inhoud; het geſchrevene aan van Walré en Tollens draagt geheel den ſtempel eener briefwiſſeling tusſchen kunstbroeders, en de overige meer op zich zelve ſtaande, waartoe meestal bij deze of gene bijzondere gelegenheid aanleiding werd gegeven, toonen ons doorgaans des Schrijvers bereidvaardigheid om dienst of hulp te bewijzen, bij onderſcheiden voorvallen, en zijne wijze van beantwoording der veelvuldige verzoeken en aanvragen die tot hem kwamen.

Hetgeen al aanſtonds onze opmerking trekt, wanneer men deze Brieven leest, is dat Bilderdijk van zijne jeugd af beſtendig door omſtandigheden, van hemzelven onafhankelijk, onder menſchen was geplaatst, die geheel vreemd waren aan de godsdienſtige gemoedsovertuiging tot welke hij allengs door eene onzichtbare hand, door de genade van een' God die hem nimmer losliet te midden der grootſte bezwaren en drukkendſte rampen, gebracht werd. De opvoeding die hij genoot was, ja, die van Ouders die aan de Oranjepartij ten ſterkſte verkleefd waren, maar voor het overige juist niet als nauwgezette Gereformeerden, of met veel ijver aan de Bijbelſche rechtzinnigheid verkleefd, kunnen beſchouwd worden. Doch hij had (gelijk getuigd wordt in de Brieven aan den Heer Wiſelius) »eene innerlijke opvoeding,

die de uiterlijke volſtrekt omſtiet (1)". — »Zoo iemand, (ſchrijft hij elders,) ik ben ten minſte zoo ſtrikt niet opgevoed, dat ik uit vooroordeel of gewoonte meer rechtzinnig- dan Sociniaansch-gezind zou kunnen zijn. Als kind en als jongeling was mij 't Christendom altijd problematicq, en het is door geen Godgeleerde werken of geſprekken, maar door den Bijbel-alleen dat ik God danken mag het te hebben leeren kennen, zoo verre ik het dan kenne, 't geen ik gaarne belijde niet te zijn als ik wenschte, maar naar Gods vrije en onverdiende genade, die alleen weet waarom Hij geeft en onthoudt, en die ons vernedert tot onze behoudenis (2)".

Niet geſchikter was voorzeker de poëtiſche wereld van de dagen zijner jongelingſchap, om hem tot de rechtzinnig Christelijke gevoelens zijner verdere levensdagen te leiden of hem in dezelve te bevestigen. De voornaamſte en ſchitterendſte vernuften waren omtrent de groote verborgenheden des geloofs en derzelver belijdenis in de leer der Hervormde Kerk, of onverſchillig, of van dezelve afkeerig. Een aanmerkelijk aantal zelfs van degenen die de Stadhouderlijke partij in het politieke waren toegedaan, gaven genoegzame blijken van gebrek aan hartelijke gehechtheid en getrouwheid aan de waarheden des geloofs. En waren er ook, onder de andere partij, nog zulken, die aan de waarheden des geloofs oprecht verkleefd bleven, hun getal was gering, en zij waren weinig geacht of gezien; en te minder, naar mate zij meer voor hunne gevoelens uitkwamen. Evenzeer, en nog meer zelfs had dit plaats aan de Hoogeſchool; en wie nog aan de gevoelens en het geloof eener vroegere Eeuw vasthield, werd daar als een bekrompen verſtand aangezien. Een brief in het eerſte Deel geplaatst aan een ongenoemden Vriend, toont in welken ſomberen toeſtand B. destijds verkeerde; en hoe zeer was die geſteldheid nabij aan een hopeloos wegwerpen van alle aangenomen geloofswaarheden (3)! Doch het was Gods genade die hem terughield, die hem behoedde, die hem ſpaarde, om eenmaal een krachtig getuigenis aan die waarheid af te leggen, die bijkans door al wat groot en beroemd was in zijnen leeftijd, werd geloochend en beſtreden.

Niet alsof men ook in zijnen leeftijd, vóór zijn vertrek naar buiten 's Lands, en zelfs onder zijne uitlandigheid, niet nog talrijke vrienden van Godvrucht en waarheid in ons Vaderland had kunnen aantreffen; doch hetgeen opmerkelijk is, beſtaat daarin, dat Bilderdijk met dezen volſtrekt in geen aanraking ſchijnt te zijn gekomen, en dus met hen geene gemeenſchap heeft kunnen oefenen. Noch in deze brieven, noch van elders is ons daarvan althans eenig blijk of voorbeeld voorgekomen. Altoos was hij in betrekking met andersdenkenden; altoos in het grootſte en dierbaarſte belang des levens aan zich zelven overgelaten. »Het was (ſchrijft hij in 1805) ſints lang zoo ver bij ons gekomen, dat men begreep, vooral bij die zich verbeeldden verſtand te hebben, dat een man van verſtand en meer dan dagelijkſche kennis geen andere Godsdienst kon hebben, dan die van de wareld, en dus geen andere motieven dan convenientie. En daar men vrij algemeen mij de eer aandeed van mij een tamelijk verſtand toe te ſchrijven, zoo werd dit van mij als van honderd anderen (die er voet toe gaven of niet gaven) onderſteld en aangenomen. Van daar de ſarcasmen bij voorbeeld over mijn *Vertoogen van Salomo*, enz. Van daar moest mijne zwarigheid tegen den eed, die bij domme Papen, ja, een *bêtiſe* was (zoo ſprak men), bij mij een bloot voorwendſel zijn; en van daar de invectiven tegen mij, door Hahn in de vergadering van Hun Hoog Mogenden. En wellicht heeft mijne rondborſtigheid, die niets had van 't geen men femelarij noemt, maar in den ſmaak viel van ruimdenkenden, daar veel toe bijgedragen. Althands, dat ik daarvoor ging, is mij altijd gebleken bij gelegenheden als 't plicht was zijn gevoelens te uiten, wanneer ieder altijd verwonderd was over de mijnen (1)." — En kennelijk blijkt het uit eenen Brief aan den Heer Wiſelius, dat onder dat alles een geweldige inwendige ſtrijd Bilderdijk allengs meer en meer, zonder menſchelijken invloed van buiten, maar door de kennis alleen van de innerlijke verdorvenheid zijns harten, tot de levendige erkentenis der heilsleere van het Evangelie bracht. »In groote denkbeelden van menſchendeugd, van verſtandelijke Godsdienst (gelijk het heeten moest), van vrijheid, zelfgenoegzaamheid en zuivere zedelijkheid, onbepaalde goedheid (naar onze wijze beſchouwd) in God, mij al vroeg ingeboezemd, beſchouwde ik al wat daarboven was, als mystieke geestdrijverij, en maakte mij een theoretisch practisch Stoïcismus eigen, gematigd door eene onbepaalde weldadigheid, die mij achten en lieven deed. Maar God had mij een hart voor hooger wareld gegeven. Ik verfoeide weldra mijn hoogmoed, die ik bij onderzoek van mij zelven, mij bevond te beheerſchen, en erkende den duivel, die zich in alle maskers vermomt; ja ik benijdde den afſchuwelijkſten booswicht, die aan zijns Verloſſers voeten ſchreien mag. Gods genade redde mij uit dien helſchen toeſtand van waanheiligheid, die 't toppunt van gruwel is (2)."

Het was onder dien dubbelen ſtrijd, tegen de wereld van buiten die hem tot afval van de zuivere belijdenis der geopenbaarde waarheid, en tegen de eigen gerechtigheid zijns harten, die hem tot gedurige zelfsverheffing verleidde, dat hij jaren achtereen, geſlagen door de hand Gods, die hem door gedurige rampen vernederde en trof, zwoegende gebukt ging; en zijn gefolterd hart alleen in de klachten der poëzij wist lucht te geven. Is het dan te verwonderen, dat men in deze vertrouwelijke brieven den klaagtoon, die ons uit zoo vele zijner gedichten te gemoet klinkt, met niet minder hevigheid bij herhaling hoort uitbreken?

Doch te midden van dien innerlijken ſtrijd, en der uiterlijke benaauwingen door zoo vele rampſlagen, onheilen en ſterfgevallen der dierbaarſte betrekkingen, ontwikkelde zich langzamerhand, even als bij Luther in

(1) Deel III. bl. 167. (2) Deel III. bl. 149.
(3) Deel I. bl. 99, 100.

(1) Deel II. bl. 67. (2) Deel III. bl. 176, 177.

het klooster te Erfurt en op den leerstoel te Wittenberg, de bewustheid, dat God hem tot een onbewimpeld getuigenis tegen het ongeloof der Eeuw, die hij bestreed, geroepen had. »Ik kwam weder in 't Vaderland (schreef hij in 1823,) en moest mij nieuwe vervolgingen voorstellen, vooral toen ik door Lodewijk op eene wijs onderscheiden werd, die in 't oog stak. Zijn val moest mij verpletteren, doch God hield mij staande; en waarom? Tot dat einde, waartoe Zijne aanbiddelijke Voorzienigheid geheel mijn leven van jongs aan op eene allerbijzonderste wijze bestemd had, waartoe Hij mij eenige bekwaamheden gegeven had, eenigen naam doen verkrijgen (dien ik nooit gezocht heb), door lijden en lotgevallen voorbereid, en buiten alle betrekkingen gesloten, die er mij van af konden leiden. Ik heb (dank zij Zijne genade!) Zijne roeping blindeling en de oogen voor de gevolgen sluitende, en deze aan Hem bevelende, gevolgd; en waarheid en recht, naar mate van 't licht dat Hij mij gaf, en de tijd er aanleiding toe gaf, zonder aanzien van menschen, en zonder eenig uitzicht op 't geen er van voortkomen mocht, verbreid. Onnutte dienstknecht, maar geroepen; gebrekkig, maar uit plichtgevoel en overtuiging van wel te doen; en als nietig, maar gewillig werktuig ter voorbereiding van Jezus naderende Rijk, waar vorsten en volken zich vereenigen in dienst van den geest des kwaads, die de vijfde Monarchie thands tracht op te richten, en gereed staat, om (met den persoonlijken Antichrist op den throon te heffen) zijns ondanks de profecyen te vervullen (1)." »Die meent dat men zwijgen moet (schrijft hij verder,) is onverschillig, of tegen de waarheid, met of zonder zijn weten van den geest der Eeuw besmet, en vergat de geheele wapenrusting Gods aan te doen, waarvan Paulus spreekt, van welke de ijver een deel is, ja de grond der Liefde en haar uitwerksel tevens. — En wat de afvalligen van Christus betreft, deze zijn niet te winnen, maar te bestrijden; niet te overtuigen, want God verstokte hun hart als dat van Faraö, en Zijn Geest alleen kan hen verlichten, waarom wij bidden moeten; maar wat wij kunnen en wat onze plicht jegens hen is, is hen te *schokken*, door hun den spiegel zonder verbloeming voor te houden, en hen dus voor zich zelven te doen schrikken. En dit vooral, daar hun onbeschaamdheid en Godslastering ten top is geklommen en overal ingedrongen, en het plicht is geworden alle gemeenschap met hun af te snijden, die Belial met Christus vermengen, zoowel als met hun, die dien God des heils, den gezegenden Godmensch, moedwillig miskennen. Geene zaken of consideratiën komen hierbij in aanmerking, en zeer wel weet ik zelf, wat mij persoonlijk deswegens boven 't hoofd hangt; maar wien God geroepen heeft, die volhardt (2)." — Opmerkelijk is het, deze plaats te vergelijken met den schier gelijken weg en de roeping van Klaus Harms, waarvan wij in een vorig opstel in dit Nummer hebben gewag gemaakt, en wiens *Theses* Bilderdijk omstreeks den aanvang des jaars 1819, en dus kort vóór zijne verdediging der *Eerzuil* van Schotsman, als »hoogstbelangrijk voor de rechtzinnigheid" had leeren kennen (1). De aanmerkingen die wij daar, omtrent het optreden van Harms hebben gemaakt, gelden ook in meer dan één opzicht met betrekking tot dat van Bilderdijk.

En wat zullen wij na dit een en ander omtrent den persoon van Bilderdijk, zijn aanleg, zijne ontwikkeling en roeping te hebben aangemerkt, thans nog van bijzonderheden in de twee deelen die voor ons liggen aanwijzen? Een ruim veld ligt voor ons, en waarvan de beschouwing, omdat wij ook over Staat-, Geschied- en Letterkunde in dit Blad schrijven, in geenen deele hier ongepast zou kunnen schijnen. Hetgeen in deze Brieven met de meeste uitvoerigheid en als met een zekere voorliefde behandeld wordt, is de spraakkennis, en vooral de woordafleiding. Doch daar Bilderdijk door verscheiden nog later uitgegeven werken in de gelegenheid is geweest, om zijne inzichten over dit onderwerp van wetenschappelijk onderzoek met uitvoerigheid te ontwikkelen en behoorlijk toe te lichten, zullen wij hetgeen daaromtrent wordt aangemerkt, offschoon dan ook al in verscheiden bijzonderheden nog weinig bekend, niet aanroeren. Als eene proeve van andere merkwaardige plaatsen in deze Brieven, deelen wij nog de volgende karakterschets van Willem den V^de^ mede, die belangrijk is, omdat zij ons doet zien, hoe B. over den Stadhouder en zijn bestier oordeelt, waaraan voor een groot gedeelte de beschouwing der politicke aangelegenheden des Vaderlands in de jaren vóór zijne ballingschap hangt.

»Hij was (dus lezen wij in een Brief aan den Heere J^o^. De Vries) in den grond van zijn hart een braaf man; hij was een welmeenend Vorst, en zeer verlicht verstand; maar die van zijne aankomst aan de regering af, zich zelven de handen gebonden zag. Hij heeft nooit anders kunnen handelen, dan de imperieuse noodzakelijkheid van het oogenblik medebracht. Altijd heeft hij voorzien, dat de zaak zoo eindigen zou, als zij inderdaad geëindigd is. Waar' hij minder naauw van geweten geweest, hij had zich kunnen redden, maar hij was daartoe te gemoedelijk een Christen. Niemand zal hem ooit aan de Nakomelingschap doen kennen, als hij was; want aan weinigen, onbegrijpelijk weinigen, kon hij zich in zijne geheele grootheid (dat is, bloot en naakt van ziel) toonen. Zijne gebreken waren weinig, inderdaad zeer weinig. Godsdienstig, weldadig, rechtschapen, vriend van alle deugden, en oprecht liefhebber van zijn Vaderland, voegde hij eene menigte kundigheden, die niemand bij hem vermoed zou hebben, bij een zeer goed oordeel; maar hem ontbrak dat vertrouwen in zich zelven, dat in een Vorst, geplaatst aan het hoofd van een Staat, noodig is, en hij gevoelde dat hij niet was, wat hij wenschte te wezen en gevoelde te hebben kunnen zijn. Van daar duizend maatregelen ten halve, wanneer hij zijn eigen begrip mistrouwde, en rondom hem

(1) Deel III. bl. 163, 164. (2) Deel III. bl. 164, 165.

(1) Deel III. bl. 122.

verdeeldheid van begrippen bevindende, de verfchillende opiniën wilde vereenigen, die fomtijds onvereenigbaar waren, en waar tusfchen men kiezen, niet dobberen moest. En dit deed hem bij zijne dienaren en vrienden van gebrek aan character befchuldigen, (te onrecht en omdat men geen doorzicht genoeg had) en hem ten halve getrouw zijn, en meestal op twee beenen hinken (1)."

Wat het letterkundige aangaat, waarop natuurlijk een groot gedeelte dezer briefwisfeling betrekking heeft, Bilderdijk is daarin, dit zal wel niemand betwijfelen, een allermerkwaardigst verfchijnfel. Hij bracht de overleveringen der Staats-ftadhouderlijke Republiek, ook in dit vak, op het Koningrijk der Nederlanden over. Vóór de omwentelings-eeuw, was eene Romeinfche vorming de grondtoon der nieuwe befchaving, vooral ook in het Rijk der letteren, geweest. De eeuw van Lodewijk den XIV^de had deze richting, in die van Leo den X^de ontftaan, vernieuwd, en van uit Frankrijk herlevendigd. In de XVIII^de was zij aanmerkelijk verflaauwd. Vóór dat de omwentelingen in den Staat en de Kerk ook den ganfchen toeftand der Letterkunde hadden omgevormd, was het de ftrekking van Bilderdijks letterarbeid, om met verlating van het platgetreden fpoor, den verflaauwden glans der Romeinsch-moderne literatuur door de meer verfche en levendige kleuren van die der Grieken te vernieuwen. Doch later, toen al het oude ook in het Vaderland was omvergeworpen, liet hij allengs meer die geheele richting, te gelijk met het aan haar eigenaardig verbonden gebruik der oude klasfieke Mythologie varen, en fpoorde meer en meer in de eigen Vaderlandfche Letterkunde het eigenlijk Nederlandfche karakter van onze bloei-eeuw onder Maurits in taal en poëzij op, om daaruit, zonder de behoeften dezer tijden uit het oog te verliezen, een nieuwen luister te ontwikkelen. Nu werd hij meer de Vondel der XIX^de eeuw, offchoon in Godsdienftige en politieke beginfelen het vlak tegengeftelde gevoelen toegedaan. Somwijlen ook gaf hij zich nog wel eens over aan de fpelingen, die de vroegere ontwikkeling van zijn poëtisch hart had gevolgd; en hierop heeft eene beteekenisvolle uiting in den brief aan Prof. Siegenbeek betrekking: »Ik hink in die foort van zaken fchier altijd op twee krukken. Van daar mijne belemmering. De Oudheid is toch ons fpeelpopjen, dat wij niet misfen willen, maar fomtijds eens, hoe goor ook verlept, met teêrheid in de armen drukken (2)." Dat inderdaad de oude vormen in derzelver al te getrouwe navolging met de beweging eener nieuwe vorming niet meer in harmonie waren, dit befefte hij levendig. Het was dus zijn ftreven, om, zonder het wegwerpen van eene eenige dichtfoort, voor alle een nieuw leven zich te doen ontwikkelen. Hij deed dit door met wegwerping van alle ftijve kunstkeurslijven, zoowel in de taal als in de poëzij, tot gevoel des harten, als tot het levendigmakend beginfel, terug te keeren; tot het gevoel namelijk eens harten, met de verwachtingen der toekomftige Eeuw vervuld, en aan de invloeden en affpiegelingen eener hoogere wereld verknocht. De diep dichterlijke herinneringen der oude wereld in Mozes Gefchiedverhalen, vervingen dus de plaats der Mythologie van den Griekfchen Heldenkreits (*Cyclus*), en de volks-herinneringen van het oude Rome. De beeldfpraak der oude bedeeling van Gods volk was even zoo diep in zijne ziel geprent, als de bontkleurige wisfelingen en dooréénmengelingen der verbasterde overbefchaving onzes tijds het vernuft van zoo menigen Dichter onzer dagen beheerscht, en de omkeeringen van recht en onrecht in de Europefche menschheid teruggfpiegelt. En ook op dit gebied hield zich dus Bilderdijk aan het befef, dat wij mede in deze brieven op verfcheidene plaatfen, en wel voornamelijk op de volgende uitgedrukt vinden, waar hij uitroept: »Waar moet het met onze Letterkunde heen; ja, waar met alle waarheid? Daar is voor de tegenwoordige Eeuw geene waarheid, en zij kan er niet zijn, omdat er geen Heiland en dus geen God voor haar is. En hierom is 't de eenige hoogfte plicht in deze jammervolle dagen, die eene algemeene flooping van alles wat menfchelijk gewrocht en vrucht van menfchelijke wijsheid is voorbereiden, pal te ftaan, met het oog tot Hem geheven, aan Wien alleen alle macht, eer, en geheel ons vertrouwen behoort. — Neem dit aan als uit den mond van een ftervende (1)."

(1) Deel II. bl. 97, 98. (2) Deel III. bl. 60

(1) Deel III. bl. 179.

DE KLACHTEN VAN EENEN JOOD.

(*Klagen eines Juden.* Mannheim, 1837.)

Gewis behoort het onder de merkwaardigfte teekenen des tijds, dat het volk der Joden, 't welk eeuwen lang zonder algemeenen invloed of macht in den druk zuchtte, of als vreemdelingen fchuts en herberg vond, in onze dagen tot eene beteekenis is gekomen, die in verfcheidene landen onmiskenbaar is. Meermalen hebben wij reeds op den hedendaagfchen zoowel als op den vroegeren toeftand van het vernederde, maar niet verworpen aloude volk van God opmerkzaam gemaakt. Hun toeftand en lot, hun houding en lijden is toch de flinger van het uurwerk der profetievervulling. De beweging of ftilftand, die in hunne gefteltenis wordt waargenomen, vertoont als in het wapperen of nederhangen eener ontrolde banier, of de wind des Geestes die in de laatfte dagen zal opkomen, reeds begint te onwaken; en van des te meerder beteekenis is de waarde hiervan, omdat zij het groote voorrecht des geloofs is, terwijl het ongeloof geheel onmachtig is, om in den diep vervallen toeftand eens volks, dat weinig meer luister heeft dan een veld vol dorre doodsbeenderen, den dageraad van een nieuwen dag, het terrein van eene machtige en onvoorbeeldige levensontwaking te aanfchouwen en

in het oog te houden. Nog flechts enkele voorteekenen van dien morgenftond hebben zich vertoond; maar zij zijn des te meer merkwaardig voor ons verftand en dierbaar voor ons hart, naar gelang zij deszelfs aannadering des te klaarder vertoonen. Het is het teeder worden van den tak des vijgebooms, die welhaast zal uitfpruiten, en waarvan de vruchten zullen zijn tot genezing der Heidenen; waarop dus het oog van ons, die Heidenen zijn van afkomst en nature, met verlangen en uitgeftrekte verwachting moet gevestigd blijven.

Deze voorteekenen zijn intusfchen van een zeer verfchillenden aard. De beteekenis van mannen uit de ftammen van Israël, is geenszins overal van gelijke natuur. Terwijl hier en ginds een zoon van Israël met kracht en ijver den Mesfias zijner vaderen belijdt en verkondigt, en (getuige onder anderen een Neander te Berlijn!) eenen besllisfenden invloed op de Christenheid heeft ten goede, ziet men aan den anderen kant, het vermetenfte ongeloof en de walgelijkfte zedeloosheid door Joodfche pennen met vermeesterende kracht, en een vermogen van verleiding, dat éénig in zijne foort is, verfpreiden en doen wortel vatten. Het is bekend, dat een Heyne, wiens voortbrengfelen tot de fchool van het zoogenoemde *Jeugdige Duitschland* behooren, naar den vleefche onder de nakomelingfchap van Abraham gerekend wordt.

Doch behalven de ftellig tot den Christus onzer hope bekeerde en Zijnen naam belijdende Israëlieten, en de meer dan heidenfche wegbaners van den mede voorzegden Antichrist, wiens toekomst wordt voorbereid door eene overal zich uitbreidende kracht der dwaling, die volftaat om den logen te doen aannemen die zich eens in perfoonlijke openbaring zal belichamen in den Mensch der zonde, vindt men nog een derde foort van Israëlieten, die, als verfchijnfel des tijds befchouwd, althans niet minder merkwaardig zijn dan de beide overige. Het zijn dezulken, die den glans en de heerlijkheid van oud-Israël met weemoed en jammerklacht herdenken; die treuren, niet alleen om de vernedering, maar ook om den afval in den boezem van dat Israël-zelf, waartoe zij nog behooren, en die geen uitkomst, geen redding zien, dan in den God der Vaderen, den levenden en waarachtigen God, en in de openbaring van een niet aardsch, maar hemelsch licht, eene verlosfing, niet uit de menfchen, maar van God. Dezulken, die het met mond en hart uitroepen tot den God hunner hope:

O laat in 't eind de morgen dagen,
De morgen van een welbehagen;
Of laat voor 't minst me een fchemer zien
Van Isrels weêr verrezen luister,
Wanneer 't, bevrijd van bloei en kluister,
Op heel het aardrijk zal gebiên!
O laat mij 't hoofd ten hemel beuren! ......

Tot deze laatstgenoemde klasfe fchijnt de Schrijver van het Hoogduitfche werkje (naar wij vernemen zekere Dr. Jacobi) te behooren, hetwelk in meer dan één opzicht een ten hoogfte belangwekkend verfchijnfel is. De *klachten van eenen Jood* zijn de uitdrukking van zulk eene levendige poëzij des gevoels, der gedachten en der taal, als men flechts zeldzaam aantreft. Duidelijk laat het zich gevoelen, dat men hier niets gemaakts, gekunftelds voor zich heeft, maar ware ziels-ontboezeming, opgeweld uit het diepfte van den boezem. De Schrijver is een geloovige Discipel van Mozes en de Profeten. Reeds in den aanvang van het gefchrift laat hij zich op de volgende wijze hooren:

»Wanneer ik thans of in het toekomftige van het Jodendom fpreke, dan verfta ik daaronder het oude Jodendom, gelijk het door de Heilige Schrift en de Gefchiedenis gegrond is, en gelijk het nog heden ten dage onder de echte afftammelingen van Godgetrouwe Vaderen leeft en bloeit. Ik meen het Jodendom, met zijne onfchendbare leeringen en plechtigheden, gelijk zij zijn geopenbaard en ingezet door God zelven, en uitgebreid door de Profeten en Rabbijnen. Ik meene dat Jodendom, hetwelk, omdat het op eene fteenrots gebouwd is, de ftormen der menfchen en des tijds getrotfeerd heeft; hetwelk, tot heil en tot verlosfing der wereld, voor de andere volkeren der aarde zich door Goddelijke openbaring omgevormd heeft in de Christetelijke Godsdienst, en hetwelk, naar den onnafpeurlijken raadflag van God, in hunnen gebondenen toeftand bij de Joden moet verblijven, tot dat het bevel en de genade des Heeren hunne banden verbreekt. — Van dit Jodendom fpreke ik: en hieraan ken ik voor het tegenwoordige een belangrijk ftandpunt toe, en zeg ik voor het vervolg eene gewichtige toekomst aan. Hiervoor geloof ik dat eene verlosfing en lotsvervulling welhaast aanftaande is. Doch datgeen, wat zich in den laatften tijd als eene vermengeling van Liberalismus, vrijgeesterij, en kunstgierige dwaasheid heeft ontwikkeld, dat befchouw ik als een voorbijgaand verfchijnfel, dat flechts verdient in aanmerking te komen, wanneer men zich bezig houdt met de ziektegefchiedenis des tijds. Ik ken geen meer beflisfende tegenftelling, dan de kracht en fcheppende diepzinnigheid van het oorfpronkelijke Jodendom, met de verftandelooze handelwijze en de karakterloosheid van hetgeen het in de jongfte tijden heeft uitgevoerd. Daarom heb ik nimmer begrepen hoe diegenen, wier voorvaderen door den bijftand des Heiligen Geestes den Bijbel gefchreven hebben, zich met zulk een nietswaardig gevoelen, zulk een bodemloos bouwgevaarte kunnen inlaten.”

Verder: »Ik heb in de navolgende bladen, die voor een bepaalden kring beftemd en bewerkt zijn, met krachtgevoel en ingenomenheid eene verheerlijking der Joodfche befchouwingswijze en gezindheden voorgedragen. Deze lof, deze vooringenomenheid voor de behandelde onderwerpen, deze opwekking tot volftandigheid in het geloof der Vaderen, dit geestdriftvolle nationaal gevoel, deze historifche bewustheid zelve, zijn verbonden en verknocht met het geloof aan de noodzakelijkheid en heerlijkheid der Christelijke Godsdienst en Kerk tot de geleidelijke wederbrenging en volvoering van de gefchiedenis der volkeren, die zich om ons

henen beweegt en ontwikkelt (1). Ik ben een ſtrenge Jood in betrekking tot het gebied van het Joodſche beginſel en levensperk; ik ben Christelijk gezind, daar en wanneer het er op aankomt om de wereld en hare leiding om ons heen, in derzelver rechte licht te ſtellen, te beoordeelen, verder te vormen, of te ontwikkelen. Dat is geene huichelarij, geene ongelijkheid aan mij zelven; het is de innerlijke kern mijner gezindheden en werkzaamheid. Overal waar ik mij geroepen vond, om in Christelijke Staten, politieke of kunstkweekende beginſelen te handhaven, heb ik ſteeds gewezen op het éene noodige, dat alleen zal behoeden voor eene algemeene verwarring: heb ik gewezen op vergeestelijking, inbinding en verheerlijking der Europiſche betrekkingen, worſtelingen en gewrochten, door Christelijke denkwijs en Christelijke liefde; op het ſtreven in poëzij en kunst, naar een Christelijk ſteeds in het oog gehouden doel. En ik ben zoo gewis overtuigd en vervuld van de gedachte, dat er voor de Europische volken en menſchen geen andere redding is, dan in den bloei en welſtand der Kerk, in de verſpreiding van ſtellig-Christelijke beſchouwingen en grondbeginſelen, dat ik het acht een moord te zijn aan het allerheiligſte gepleegd, wanneer het drieste onverſtand leerſtukken en plechtigheden van grond en kracht berooft, die nog, na het doorſtaan van alle ſtaatswoelingen, na het dooréénmengen van bloed en ſlijk, van waanzin en huichelarij, de grondzuilen zullen uitmaken, waarop de wereld alleen hare vastigheid zal kunnen verkrijgen. Deze dubbelvoudige, maar voor het wezen van de harmonie, die aan de inrichting der wereld ten gronde ligt, volſtrekt noodzakelijke zamenvoeging van eene ſtrenge beperking (*particularismus*) voor Joodſche aangelegenheden, en van de Christelijke algemeenheid met opzicht tot den kring der Europiſche volken en belangen, maakt de kiem uit van die ſmartgevoelens, die ik in dit geſchrift heb gepoogd te ſchilderen. Gelieft men dit fanatiek te noemen, ik zal er mij aan onderwerpen. In de dingen dezer wereld en de berekeningen die tot haar behooren, ben ik gewoon gedachten en wendingen hairfijn uit elkander te houden, de hoeken en kanten af te ſlijpen, te ſcheiden, af te zonderen, te wegen, te ronden, te verdeelen, te geven en te nemen; maar in Goddelijke dingen, welke de bron des levens in zich bevatten, kan ik niet lijden dat men één titel aanrake, of trachte te bemiddelen. Het oorſpronkelijke moet ongeſchonden blijven gelijk het overgeleverd geworden is, opdat dit het aangehangene en wisſelbare eenmaal moge verheffen en opluisteren. Mag men dit naar hedendaagsch gebruik fanatiek noemen; wel nu! dan ben ik fanatiek!"

Wanneer onze Schrijver de Europiſche menschheid in dit licht beſchouwt met betrekking tot de nakomelingen van Abraham, dan kan hij ook, dunkt ons, niet voorbijzien, dat de algemeenheid der landen waarheen het Christendom zich meer en meer uitbreidt, zich in even die zelfde verhouding bevindt tot de afzondering van het Heilige en Beloofde Land; dan kan het niet anders, of hij zal de wederoprichting van Davids troon in Davids ſtad met uitgerekt verlangen te gemoet zien; maar hoe zou hij dan ook dien grooten en heerlijken Perſoon voorbijzien, boven wiens hoofd een Stadhouder van het destijds heerſchende Europiſche Rijk, op welks grondvesten de geheele Europeſche Christenheid gegrond geworden is, de volgende woorden ſchreef: JEZUS DE NAZARENER, DE KONING DER JODEN. Het was buiten de poorten van Jeruzalem, dat het groote Offer in het wraakvuur eener door de zonde beleedigde Godheid werd verteerd; het zal zijn door de poorten van datzelfde Jeruzalem, dat de Koning der eere zal binnenrijden. De ſtam aan welken de Auteur van het aangekondigde boeksken een friſche loot is, (mocht zijn zielsoog geopend worden om dit te aanſchouwen!) mist nog den afgebroken kruin en bladerkroon en het heerſchend hoofd, eenmaal afgebroken door den Romeinſchen Landvoogd; maar die weder herbloeien zal in luister en heerlijkheid, en leven geven aan den ganſchen tronk, ook voor de dieren des velds die onder hem zullen ſchuilen, en voor de vogelen des hemels die in zijn loof zullen nestelen, wanneer Israël zal wederkeeren tot den Heer zijnen God en David zijnen Koning; en wanneer zij Hem aanſchouwen zullen, in welken zij geſtoken hebben. Heerlijk is het woord der Profetie: *Zoo zegt de Heere: ziet ik zal de kinderen Israëls halen uit het midden der heidenen daarhenen zij getogen zijn; en zal ze vergaderen van rondomme, en brengen ze in hun land: en ik zal ze maken tot een eenig volk in den lande, op de bergen Israëls; en zy zullen alle te zamen eenen eenigen Koning tot Koning hebben, en zij zullen niet meer tot twee volken zijn, noch voortaan meer in twee koningrijken verdeeld zijn. En zij zullen zich niet meer verontreinigen met hunne drekgoden en met hunne verfoeiſelen en met alle hunne overtredingen; en ik zal ze verlosſen uit alle hunne woonplaatſen, in dewelke zij gezondigd hebben, en zal ze reinigen: zoo zullen zij mij tot een volk zijn, en ik zal hun tot een God zijn. En mijn knecht David zal Koning over hen zijn, en zij zullen in mijne rechten wandelen en mijne inzettingen bewaren, en die doen. En zij zullen wonen in 't land, dat ik mijnen knecht Jacob gegeven hebbe, daarin uwe Vaders gewoond hebben. Ja, daarin zullen ze wonen, en mijn knecht David zal hunlieder Vorst zijn tot in eeuwigheid. En ik zal een verbond des vredes met hen maken; 't zal een eeuwig ver-*

(1) Sommigen doen het in onze dagen blootelijk als een vleeſchelijken trots van de Joden, oók in 's Heeren dagen, voorkomen, dat zij zich als het uitverkoren volk van God beſchouwden; even als ware het hiervan een noodzakelijk gevolg, álle andere natiën als onreine honden en zwijnen aan te zien. Deze voorſtelling rust op de miskenning der leer van Gods uitverkiezende genade. Waarachtig en Bijbelsch is het, dat de ongeheiligde afgodiſche volken, die vóór de roeping der Heidenen in de blindheid des ongeloofs en bijgeloofs omdoolden, door de onreine dieren werden aangeduid, terwijl de reine dieren, in de beeldſpraak des heiligdoms, in de eerſte plaats den Mesſias, in de naaste daaraan, het volk der afzondering en heiliging onder de oude bedeeling beteekenden. God zelf leert ons dezen verborgen zin, in het gezicht aan Petrus te Joppe vertoond, Hand. X. Maar, noch de leer dezer nationale verkiezing maakt den Jood, noch die der perſoneele genadeverkiezing den geloovigen Christen vleeſchelijk opgeblazen. Hoogmoed ſpruit uit 's menſchen verdorven natuur voort, en ligt daarom den Christen uit de Heidenen even zoo nabij als den Israëliet.

bond met hen zijn; en ik zal mijn Heiligdom in 't midden van hen zetten tot in eeuwigheid. En mijn Tabernakel zal bij hen zijn, en ik zal hun tot eenen God zijn; en zij zullen mij tot een volk zijn. En de Heidenen zullen weten dat ik de Heere ben, die Israël heilige (1).

NATUURBESCHOUWING.

(*Bij een' waterval.*)

De heirscharen Gods zijn groot en majestueus, juist omdat zich de majesteit huns Heerschers in hen afspiegelt. Hetgeen de aardsche Koningen met kunst en dwang in hunne legers zoeken in te voeren, dat bestaat in de heirscharen van den Heerscher over de geheele wereld.

Welk een geweldige nederstorting! welk een haastig ijveren des waters, dat zijn rustpunt, zijnen boezem zoekt! En ik? Mijn rustpunt is in den hemel! o Vader, geef mij zulk eene liefde, zulk een ijver, zulk eene kracht en macht om in Uwe armen te ijlen, die mijn rustpunt zijn en mijn boezem; om zóó de trekkingen van U, die mij aantrekt, te volgen, als deze wateren de zwaartekracht der aarde! Geef mij zulk een honger, die daar spreekt: »Ik wil Uw aangezicht zien in gerechtigheid; ik weet dat ik zal verzadigd worden, als ik ontwake naar Uw beeld."

Er is een zalig nederstorten voor de menschelijke ziel: wanneer zij zich stort in de diepten der genade, om daar zich te verliezen in de heerlijkheid des Volzaligen. Hoe bekoorlijk is deze waterval om aan te zien, en welk eene reine schoonheid vertoonen ons de droppelen en stralen der vallende wateren! Maar hoe schoon moet dan niet het nederstorten van scharen van menschen in de diepten der genade voor de toeschouwende Engelen zijn!

Onophoudelijke wisseling, en toch bestendigheid daarneven! Duizend droppelen komen aan en verdwijnen, en elk eene stort, en bruischt, en schittert; en een onafgebroken overvloed van nieuwe droppelen begint altoos weder een gelijk schouwspel, en zoo ontstaat het groote geheel, dat nu reeds honderden van jaren duurt, en steeds gelijk aan zich zelf, Gods alvermogen verkondigt. Ach! zoo moest het zijn onder de geslachten der menschen. Altoos nieuwe geslachten moesten altijd weder gewillig en gelijksoortig de gelijke wegen Gods, ofschoon in de heerlijkste verscheidenheid, bewandelen, de zich gelijkblijvende heerlijkheid Gods verkondigen. 't Is waar, zij moeten dit willens of onwillens, bewust of onwetend doen; maar daarbij winnen zij geen voordeel. Alleen de kinderen Gods doen het in geloof en liefde; de anderen gedwongen.

Hoe zuiver is het wit van 't vallende water! De stille groene vlakte des meirs, en de heuvelen in 't ronde, schijnen aardsch bij deze zuiverheid. Eerst moet men een tijd lang het stortende water vergeten, dat zelfs wanneer 't zich in droppelen oplost zoo zuiver wit is, om het bestendige, gevestigde, en rustige der bergstreek en der kalme meirvlakte zuiver te vinden. Is dan het gewordene, gevormde en vaststaande op aarde, minder zuiver dan deszelfs wording? O hoe rein en helder moet het in den hemel zijn, waar de oorsprongen en grondbeginselen van al datgene aanwezig zijn, wat op aarde bestaat en gebeurt! Laat dan ook onze wandel in de hemelen zijn! (*Naar* Bräm.)

LICHT EN DUISTERNIS.

Al dat openbaar maakt is licht, zegt Paulus (Eph. V. vs. 13). Wij kunnen hier bijvoegen: al wat niets openbaar maakt, of zelfs het openbaargemaakte weder overdekt, is duisternis; want openbaarmaken is de zaak des lichts en des daags; toedekken en oversluijeren, de zaak der duisternis en des nachts. De Heilige Schrift is de groote, heldere dag, die over de donkerheid der aarde is opgegaan; daarom komt zij met verheven, veelbeduidende, bewonderenswaardige, in geens menschen hart opgekomene wonderen der leere, belichaamd in de heerlijkste wonderen der Goddelijke macht, in deze wereld te voorschijn. Een God zonder wonderen, zou voor den mensch een niet erkenbare Godheid zijn; want wonderen zijn de stralen Zijns hoogeren lichts, die dringen in ons verduisterd menschelijk oog: en door deze straheeft de mensch zich te laten geleiden. Wat ware een Bijbel zonder wonderen meerder dan een boek gelijk de menschelijke wijsheid er op alle jaarmarkten te koop biedt? Slechts wonderen kunnen ons den Heer der Heeren, en de eerstelingen van de diepten Zijner aanbiddelijke Natuur openbaren. Slechts wonderen kunnen eene hereeniging van den mensch met den waarachtigen en levenden God bewerken en onderhouden. De Natuur is een verre, onduidelijke omweg; wonderen zijn de onmiddelijke openbarings- en betrekkingslijn van God tot menschen. Het Christendom te zuiveren van wondergeloof, is inderdaad niets anders, dan het hoogste en heerlijkste wat in hetzelve den menschen is openbaar geworden, weder bedekken; en dat is niet het werk des lichts, maar een werk des nachts en der duisternis. De menschelijke rede staat even zoo diep onder Christus en den Heiligen Geest, als het schepsel onder den Schepper. En nu wil de rede den geopenbaarden Schepper en Verlosser daarmede aannemelijk voor het schepsel maken, dat zij de ommiddelijkste, heerlijkste en wondervolste stralen die Hem aan ons openbaren, weder overdekt; openbaren en verheerlijken, door bedekken en verduisteren! Hoe groot moet dan niet de duisternis zelve zijn? Hij die de wonderen, die met Christus en door Hem geschied zijn, voor natuurlijke gebeurtenissen of mythen verklaart, die maakt ook hier, als overal, Christus zelven, die Zich steeds op Zijne *werken* beroept als op de getuigenissen Gods, tot

---

(1) Wij vooronderstellen natuurlijk (gelijk ook reeds door onderscheiden Tijdschriften in Duitschland als buiten allen twijfel werd aangenomen) dat de Schrijver van dit werkje inderdaad een Jood is. Het zou *mogelijk* zijn, zoo als onlangs door iemand werd aangemerkt, dat de Auteur, (gelijk de Abt Guénée voorheen in zijne *Joodsche Brieven aan Voltaire*,) dezen vorm gekozen had, om zijne beschouwing van hetgeen een onbekeerde Jood wezen moest, uit te drukken. Doch wij meenen wèl onderrigt te zijn, dat de Heer Dr. Jacobi inderdaad onder de nakomelingen van Abraham behoort.

eenen bedrieger en volksverleider. Over het algemeen is het ongeloof daarom eene zoo groote zonde, dewijl het de grootste genadebetooning Gods, de Verlossing door de menschwording en het bloed van Jezus Christus, voor waan en verdichting verklaart. De menschelijke rede is eene verloofde Gods te noemen: zij is het voorwerp Zijner liefde en mildheid; maar zij is tevens de oude trouwelooze overspeelster, die eens de met menschenhanden gemaakte afgodsbeelden aanbad, en thans hare eigene wijsheid nahoereert, en alle wedergeboorte en verlichting door den Heiligen Geest verhindert; want buiten de getrouwe onderwerping aan haren Verloofde alleen, is zij onrein, blind, zwak, en zeer verkeerd en ellendig. De eere zijner eigene rede te zoeken, in plaats der eere van Christus en Zijn Woord; zich niet te ontzien, de eer van Christus en Zijn Woord aan te tasten, maar steeds niet anders te kennen dan ééne vrees, en van één grondbeginsel uit te gaan, te weten, om de menschelijke rede, dat is zich zelven, tegenover God en Zijne waarheid te verheffen, dat is het Kaïnsmerk eener in zelfzucht en hoogmoed verloopen en omtrent zich zelve verblinde rede. De nachtlamp kunnen menschen zuiveren en helderder doen schijnen, maar niet sterreen zonnelicht. (*Naar het Hoogduitsch*).

BEKEERING VAN DEN BOEKVERKOOPER CARLISLE.

Elk die in de laatste jaren de nieuwspapieren gevolgd heeft, is ook bekend geworden met den Boekverkooper Carlisle, die telkens in Engeland veroordeeld werd door de regtbanken, ten gevolge van zijne schaamtelooze pogingen om het Christendom gehaat en belagchelijk te maken. In zijnen winkel verzamelde hij al de werken, die het grofste ongeloof predikten. Bij alle publieke vereenigingen verscheen hij om elk uit te dagen de waarheid der Openbaring tegen hem te bewijzen, en schroomde niet vlaggen met Godslasterlijke opschriften uit zijne vensters te steken, zonder door eenige vreeze voor God of menschen teruggehouden, of door de herhaalde regterlijke straffen eenigermate getemd te zijn geworden. Omtrent dezen man nu las men in de Engelsche Dagbladen voor eenigen tijd het volgende:

»De Heer Richard Carlisle, Boekverkooper te Londen, algemeen bekend door de vonnissen, die hem de uitgave van goddelooze en Godslasterlijke werken op den hals heeft gehaald, is eensklaps uit overtuiging tot het Christendom overgegaan, en wenscht leeraar in eene Christelijke gemeente te worden.

»Reeds heeft hij de noodige formaliteit vervuld, om die vergunning daartoe te verkrijgen; hij heeft zich te Guildhal vertoond, en heeft aldaar met luider stemme en op eenen toon, die de overtuiging kenmerkte, het volgende voorgelezen:

»Ik belijde bij dezen mijn geloof in God den Vader, »in Jezus Christus Zijnen eeniggeboren Zoon van eeuwig»heid, die waarachtig God is, en in den Heiligen Geest, »één God geprezen in eeuwigheid.

»Ik erken de Heilige Schriften van Oud en Nieuw »Testament, als door Goddelijke ingeving voortgebragt.

»Eindelijk verklaar ik, Richard Carlisle, plegtig in »de tegenwoordigheid van een Almagtig God, dat ik »Christen en Protestant ben, en als zoodanig geloof ik »in de Schriften des Ouden en Nieuwen Testaments, »gelijk zij bij de Protestantsche Gemeenten in gebruik »zijn. Ik erken dat zij de uitdrukking zijn van den »goddelijken wil, en ontvang dezelve als den regel van mijn »leer en wandel. — (Geteekend) Richard Carlisle.”

De Heer Carlisle voegde er bij: »Ik heb de H. Schriften gelezen met oogmerk om ze te bestrijden, en te toonen, dat zij ondergeschoven zijn, maar een naauwkeurig onderzoek heeft mij van hare echtheid overtuigd, en tevens doen inzien dat de Christelijke Hervormde belijdenis met de waarheid overeenkomstig is.”

DE DIENAAR VAN GOD IN DE IJZERSMELTERIJ.

In het dagboek van één der Bijbelcorporteurs in Frankrijk vindt men het volgende vermeld:

»Eenige dagen geleden ging ik naar eene ijzersmel»terij; naauw had ik gezegd welke boeken ik had om »te verkoopen, en naauw had men den naam van Jezus »gehoord voor wien alle knie zich buigen moet, of ik »hoorde van alle zijden roepen: »Wij willen niets met »uw Evangelie te doen hebben, de priesters hebben ons »lang genoeg bedrogen.” Zij vergaderden zich om mij, »dingen zeggende, die verschrikkelijk waren, en die ik »niet durf te herhalen. — En wie was ik dan, ik arme »worm, om deze menschen tegen te staan? Ik gevoelde »geheel mijne zwakheid, en ik verhief mijn hart tot »Hem, die eene zekere toevlugt is voor de Zijnen. De »Heere stelde Zijn zwaard in mijne hand, ik meen den »Bijbel: ik deed hen opmerken, dat het niet het Evan»gelie van Priesters maar dat van den Heere was, dat »ik hen aanbood, en ik las er hen daarop het een en »ander uit voor. Dit verbitterde hen nog meer, en een »van hen riep uit, dat men mij in den oven moest wer»pen, en zoude bijna de handen aan mij geslagen heb»ben. Maar een Luthersche, die tot dien tijd toe gezwe»gen had, zeide daarop: »Wat die man zegt, is voor»zeker waar; dat geloof ik ook.” Eindelijk vertrok ik, na »eene waarschuwing te hebben gegeven aan dengenen, »die zich godlasterlijk uitliet; deze scheen verlegen, en »ik was doordrongen van droefheid over deze arme »zielen. Ik werd echter zeer getroost toen ik een oogen»blik later deze werklieden met luiderstemme en in een »diep stilzwijgen een Tractaatje hoorde lezen, dat ik hun »bij mijn vertrek gegeven had, en dat de *Vrede der ziele* »genaamd was. Kort daarop vervoegde zich de man die »gelasterd had tot den broeder die mij vergezelde, om »een Nieuw Testament te koopen. O, mochten wij toch »niet ophouden Jezus te bidden, dat Hij Zijnen leven»digmakenden Geest over deze doodsbeenderen mogt uit»storten. Geest des Heeren! breid u uit over deze zielen, »beziel deze dooden, opdat zij mogen herleven! Gedenkt »ons ook, lieve broeders, in uwe gebeden, want wij hebben »dit zeer noodig.”

BESCHOUWING DER TIJDEN.

Onrust levert de wereld meer en meer op, bij de ſteeds toenemende ontwikkeling van eigen wil en ſteunen op de materiëele kracht. Zelfs in het Parlement van Engeland wordt openlijk door Peel verklaard, dat de ſtaat van zaken binnen en buiten Engeland onrustwekkend is. Degenen die voor bijna zeven jaren de Regering van Frankrijk veranderd en het heerſchend Stamhuis verdreven hebben, weten nu geen raad meer, daar het hun bijkans onmogelijk valt, onder de Candidaten hunner coterie, die zich in het beheer van Frankrijk opvolgen, zoo veel eenſtemmigheid te vinden, dat een Ministerie denkbaar wordt. Men durft het luide zeggen, dat er in Frankrijk geene Regering meer beſtaat. Vraagſtukken die men in de *beste der Republieken*, zoo als Lafayette die noemde, niet verwacht had, gelijk de bruidſchat van Vorſtinnen, of het inkomen van jonge Vorſten, geven tot allerlei bitterheid en verdeeling aanleiding. De raddraaijers van de bewegingspartij gebruiken deze gelegenheid tot het rondventen en aanplakken hunner ſchotſchriften; zij verzuimen ook niet, om van den tijdelijken nood, die in ſommige fabrijkſteden heerscht, partij te trekken. Aan het Gouvernement wordt alles geweten: dat had voor alles moeten zorgen, al het gevreesde kwaad moeten voorkomen. En ondertusſchen is datzelfde Gouvernement zoodanig door de zorg voor zijn levensbehoud vervuld, dat het waarlijk te verwonderen is, hoe alle de ondergeſchikte takken des beſtuurs in werking kunnen blijven, terwijl het groote rad telkens ſchijnt ſtil te ſtaan. Hoe gewenscht het eindelijke huwelijk van den Troonopvolger ook zijn moge, de glans die voor het Vorſtelijk Huis uit zulk eene verbintenis afſtraalt, is niet groot, en de Catholieke dagbladen ontrusten zich over het uitzigt van eene Luthersche Koningin op den Franſchen troon te zien. In zulke oogenblikken komt hun het Protestantismus voor, eene ſchrikbarende magt te zijn, terwijl zij op andere oogenblikken de Hervormden als eenen bijna reeds geheel uitgeſtorven aanhang beſchouwen. Wij wenſchen aan de Hervormden in Frankrijk waarlijk geene politieke magt toe, die hunne voorouders genoeg bezuurd hebben: wij verlangen alleen, dat de waarheid uit Gods Woord, welke de Hervormers verkondigd hebben, eenen toenemenden weêrklank moge vinden in dat Frankrijk, alwaar zoo vele zielen, door het bijgeloof geërgerd, zich in de armen van een troosteloos ongeloof werpen. Dat men in Frankrijk weder meer op de Hervormden opmerkzaam wordt, blijkt onder anderen uit de geſchriften waarin de Hervorming op de hevigſte wijze wordt aangetast. De bekende Haller heeft ook op zijne wijze de geſchiedenis der Godsdienſtige omwenteling in Zwitſerland verhaald, en zich niet geſchaamd, daarbij de vuigſte lasteringen tegen Luther op te nemen!

De Biscayſche heldenmoed blijft zijne nationaliteit handhaven tegen de Engelſche huurlingen, en bewijst de kracht, die een volk bezit, bij hetwelk *één* bezielend denkbeeld levendig is. Het conſtitutionele Spanje levert een tooneel van verwarring op, waarin geene hoop doorſchemert dat er eens uit die woelingen eene krachtige en eensgezinde Regering geboren kan worden.

De verlaging van het katoen-artikel heeft in alle de takken der Engelſche fabricatie eene belemmering veroorzaakt, die nog ver-uitziende gevolgen kan hebben. Alles is reusachtig in Engeland; en ook de kortſte ſtilſtand in het kunſtig uurwerk van hunne nijverheid doet zich tot aan het einde der aarde gevoelen. Ook hier te lande bewees eene treffende gebeurtenis, de brand onzer voornaamſte katoenfabriek, hoe één oogenblik de vruchten van jaren menſchelijke vlijt vernietigen kan. In vele opzigten werd ons vaderland bewaard in het midden van dreigende gevaren. Mogt Nederland zich tot Hem keeren, die ook thans nog hetzelve in goedertierenheid bezoekt!

Egypte. Wij keeren onzen blik nogmaals naar het Oosten, ten einde aldaar den verderen reistogt van den geachten Schubert te volgen. Van Smyrna naar Alexandrië duurde zijne togt twee-en-twintig dagen op een Turksch ſchip, met 131 pelgrims, die over Egypte naar Mecca trokken, en was niet zeer aangenaam. Tot verkwikking ſtrekte eenig oponthoud te Chios en op het onvergetelijk ſchoone Rhodus, alwaar in de maand November de gouden oranje-appels en de purperkleurige dadels den rijkdom der Oosterſche Natuur ten toon ſpreidden. Het voornemen der reizigers was, om het Kerstfeest hetzij te Alexandrië, hetzij te Cairo te vieren. Vernomen hebbende, dat de reize naar de puinen van het oude Thebe in een maand volbragt zoude kunnen worden, lachte den Hoogleeraar deze togt door het zoo gedenkwaardige Nijl-dal zeer toe. Hierna echter volgde de weg door de woeſtijn, naar Sinaï. Doch ook daar waakt die God, die tot nu toe dien pelgrim behoedde, die zich aan de voorbede zijner Christelijke vrienden aanbeveelt. Veler blikken blijven ſteeds op die geheimzinnige landen gerigt, waarop nog zoo vele profetiën rusten. Gedurig hoort men geruchten en tijdingen, die de aandacht weder vestigen op dat Jeruzalem, dat van de Heidenen vertreden wordt. Hoe dikmaals het Heilige land en deszelfs overblijffels ook reeds beſchreven zijn, hoe moeijelijk ook de reis is, men ſchijnt echter zich aan den aanblik van die gewesten, die het middenpunt van de wereldbewegingen zijn, niet te kunnen verzadigen. De werken over de vervulling der profetiën wijzen ſteeds op hetgeen de Heere zelve hier in het midden der bouwvallen en der natuurtooneelen verkondigt, dat Zijn Woord waarachtig is; dat hetgeen Hij geſproken heeft, vervuld zal worden. Reeds maakten wij gewag van de aardbeving van den 1ſten Januarij dezes jaars, die de ſtad Tiberias en nog eenige andere plaatſen in den omtrek zoo zwaar geteisterd heeft. Men vermeent volgens later ontvangene tijdingen, dat zich onder de Doode Zee de krater van eenen volkaan zoude gevormd hebben, en dat daaraan deze geweldige verwoestingen zouden zijn toe te ſchijven. Er wierd geoordeeld, dat hierin eene vervulling van Jez. XXXIV. vs. 9 en 10 te vinden was. De Joden van Palestina zouden aan die van Toskane

geſchreven hebben, dat zij groote gebeurtenisſen verwachteden, en dat zij hen uitnoodigden eenigen uit hun midden af te zenden, ten einde getuigen te zijn van hetgeen in hunne ſtreken voorviel.

België. Van het verafgelegene Oosten keeren wij onze blikken naar het nabijgelegene België, alwaar de rokende vlaswiek nog niet is uitgebluscht. De belangſtelling voor het Woord van God blijft zich nog hier en daar vestigen, en in het begin dezer maand werd de eerſte vergadering van het Belgiſche Bijbelgenootſchap te Bruſsel gehouden. Onvermoeid zijn de pogingen van den Heer Tiddy, van wien wij reeds meermalen ſpraken, en die zich door niets laat terughouden om het Woord des levens in België te verſpreiden. Onder degenen, die hunne ijverige pogingen aan dezen arbeid toewijden, erkennen wij gaarne nog eenige Noord-Nederlanders, en wij mogen daarbij den man niet vergeten, die geene moeijelijkheden en miskenningen ſchroomt bij het getrouw blijven aan zijne roeping als Evangelieverkondiger in België: wij bedoelen D^s. Goedkoop, die ſteeds dáár gevonden wordt, waar er iets voor de uitbreiding van de kennis der waarheid te doen valt. In Vlaanderen blijft de weg nog geſloten; daarentegen is er eene deure geopend in Henegouwen, vooral in de ſtreken van Dour en Paturages, alwaar de getrouwe Predikant De Vimes ſtaat, en alwaar zich reeds ſedert jaren ſporen van opwekking vertoond hebben. Niet alleen onder de kleine aldaar beſtaande Protestantſche gemeente, maar ook onder de Roomſchen wordt men eene levendige belangſtelling in het Woord van God gewaar; en het is aandoenlijk om ſommige dier mijnwerkers te zien, die nog bedekt met het zwarte ſtof hunner ſteenkolen, in de oefeningen aanzitten, en op eene eenvoudige maar krachtige wijze hunne belangſtelling te kennen geven.

Evangelie-verkondiging in Frankrijk. Verkwikkend zijn de berigten die nog ſteeds omtrent den voortgang van het Rijk van God in de oostelijke Departementen van Frankrijk worden medegedeeld. Waarlijk, er is aldaar een zoeken, een verlangen naar de kennis der waarheid bij velen ontſtaan, en dit in het midden van uiterlijke onaanzienlijkheid en onkunde. De berigten der Colporteurs doen melding van vele opmerkelijke ontmoetingen, die tot borg ſtrekken, dat de verſpreiding van den Bijbel hier en daar vruchten heeft voortgebragt, die in eene goede aarde gekweekt worden.

Sterk is de behoefte, die zich in die ſtreken, alwaar de belangſtelling in de waarheid toeneemt, doet gevoelen aan plaatſen tot het houden van godsdienstoefening. Het geheel ontbreken daarvan, geeft aanleiding tot vele lasteringen der tegenſtanders, en opent hun de gelegenheid, om vele vooroordeelen des volks tegen eene Godsdienst, die zoo weinig vastheid voor het tegenwoordige en duurzaamheid voor het vervolg belooft, te baat te nemen.

De Heeren Gausſen en Saladi wierden door de Evangeliſche Maatschappij van Geneve afgezonden, ten einde den ſtaat dier gewesten te onderzoeken, alwaar reeds Evangelieverkondigers gevestigd zijn. Zij vertrokken den 30^ſten Jan. van Geneve en kwamen te Louhans op den 3^den Febr. aan; overal vonden zij veel eenvoudigheid, en levendige belangſtelling onder de toehoorders die de bijeenkomſten volgden, vooral onder de landlieden; terwijl bij de ſtadbewoners, over het algemeen, veel meer onverſchilligheid heerscht. Te Chalons had de bijeenkomst van alle de Evangelieverkondigers van het geheele Departement plaats, en werden deze gemeenſchappelijke beraadſlagingen en gebeden rijkelijk gezegend. Het was aldaar, dat de Heer Gausſen aan eene aandachtige ſchaar het Woord verkondigde. Ook te Tournus predikte hij; en te Maçon, alwaar de uitgebreidſte en meest gevestigde dier nieuwe gemeenten zich bevindt, werd het Avondmaal met veel ſtichting gevierd.

In het belangrijke Rapport, door de voornoemde Heeren bij hunne terugkomst ingeleverd, meldt de Heer Gausſen onder anderen het volgende: »Een der bijzonderheden van dit werk, waarop ik u opmerkzaam wilde maken, is deszelfs *wezenlijkheid.* Het is niet meer gelijk in het begin, eene koorts van nieuwsgierigheid die de toehoorders om onze Evangelisten vereenigt. Toen deze hunne eerſte voordragten deden, werd hunne prediking door vele perſonen bijgewoond, die door meer of min onzuivere beweegredenen derwaarts gelokt waren, als: eene ijdele of ſpotachtige nieuwsgierigheid, de haat tegen de Roomſche Geestelijkheid, de hoop om iets te hooren 't geen hunne republikeinſche driften zoude kunnen vleijen, enz.; maar nadat dit ſchuim uitgegist heeft, is er een overblijfſel bewaard van inderdaad aandachtige en begeerige zielen, tot opofferingen bereid, en eene heilige volharding toonende in het zoeken van God en in het luisteren naar Zijn Woord. Hare eenige vrees is dat zij door ons verlaten zullen worden, en dit drukten zij op eene aandoenlijke wijze uit."

De Evangeliſche Maatſchappij wordt meer en meer overtuigd dat het Evangelie wortel geſchoten heeft in de ſtreken door hunne Zendelingen bezocht. Zij houdt zich nu ernſtig bezig met de overweging van de vraag, in hoe verre aan het verlangen dier jonge gemeenten, naar het oprigten van geſchikte lokalen, tot het houden van hunnen Godsdienst, toegegeven mag worden. Is zij eens overtuigd van den weg Gods in het toegeven aan dat verlangen, dan twijfelt zij ook niet, of deze ſtem zal de harten van velen openen, om ook hiertoe door hunne bijdragen mede te werken. Vele der nieuw bekeerden hebben op eene aandoenlijke wijze de opofferingen die in hunne magt waren en hunne kostelooze dienſten tot de oprigting van Bedehuizen aangeboden.

Terwijl wij de bijzonderheden van ons Overzicht ter neder ſchreven, wierpen wij tevens eenen weemoedigen blik op den tegenwoordigen Godsdienſtigen toeſtand van ons Vaderland, en konden niet nalaten te betreuren de verdrukkingen, waaraan ook weder in de laatſte maand de zoodanigen zijn bloot geſteld geweest, die zich vereenigd hebben om God te dienen, naar de grondſlagen der Gereformeerde Belijdenis. Wat ons betreft,

wij meenen bij deze verdrukking van geloofsbroeders de gemeenſchap in Christus evenzeer in ons te gevoelen, als het verſchil van ſtandpunt en overtuiging, tusſchen hun en ons. Wij beſchouwen het woord des Apostels: *Draagt elkanders lasten*, als tot ons geſproken, ten behoeve dier medegeloovigen, die ook in Nederland om der Godsdienst wille *kwalijk worden gehandeld.* De gerechtelijke en buiten-gerechtelijke kwellingen, waarvan ook in dit Tijdſchrift gewag gemaakt werd, hebben een aantal dezer belijders in hunne middelen van beſtaan en hunne broodwinningen zwaarder aangetast, dan misſchien ſommigen onzer lezers vermoeden. Wij mogen dus ook hier het gewicht van dat lijden, en het gebod der liefde hun op het hart drukken. Een iegelijk doe in dezen wat zijne hand vindt om te doen: zich den broeder, ook van wien hij op het punt van ſcheiding verſchilt, niet ſchamende, maar op alle wettige wijze zich zijner aantrekkende, zoo in zijn goed recht, als in zijne behoeften.

En verder! worde het voor niemand onzer landgenooten verzwegen, ook niet aan onze Overheden en Richteren, dat eene vervolging, uiterlijk alleen tegen de Afſcheiding gericht, naar een Hooger oordeel gericht kan zijn tegen den Heere zelven. In zulk eene richting worde onze Nederlandſche Regeering toch niet gevonden! Want nevens het woord des Bijbels ſtaat de gantſche Wereldgeſchiedenis, ook die des Vaderlands dáár, om te bewijzen, gelijk het een voornaam Historiekenner nog onlangs uitdrukte: »dat God regeert, en dat alle macht, tegen de Kerk van Christus gekant, verbrijzeld wordt (1).”

MACHTSPREUKEN.

»Bloote machtſpreuken kunnen en mogen in zaken des geloofs, als in het gemeene leven, niets gelden, noch kunnen iets bewijzen.” Dus zegt men. Maar is het dan zoo gansch onverſchillig, en komt er dan in het geheel niets op aan, van waar die machtſpreuken komen? Alle geſchiedenis en elke lotsbepaling is een machtſpreuk van God: wie vermag ze te weeren of te verhinderen? En zal de Almachtige, benevens Zijne werkdadelijke machtſpreuken, ook geene wet- en leeringsmachtſpreuken mogen geven, omdat het den eigenwaan eens armen ſchepſels te kort doet, hetwelk niet weet wat tot zijnen vrede dient? dat naauwelijks weet wat gisteren en eergisteren was, veel minder nog wat morgen en voortaan wezen zal? Komen machtſpreuken, waarbij geen rede wordt gegeven, uit menſchelijke aanmatiging voort, dan moge men ze met ernst afwijzen: komen zij daarentegen van boven of uit den ſchoot der Almacht, Wijsheid en Barmhartigheid, vergezeld van ſprekende bewijzen voor hare Goddelijkheid, voor een iegelijk verſtaanbaar die ſlechts nog vatbaar is voor zulke getuigenisſen, dan zijn zij gewis in den raad der Goddelijke Rijks-, Huis- en Heilsorde wel gefundeerd, ver van alle willekeurigheid, en uit rechtvaardigheid en liefde voortgeſproten.

(1) Groen van Prinsterer, *Archives de la maiſon d'Orange-Nasſau*, T. I. p. ix.

BERICHTEN.

1. Berigt van Inteekening op eene *Verhandeling over de Profetiën des Ouden Verbonds, bijzonder de Mesſiaanſche, of van die welke het beloofde Godsrijk op aarde betreffen*, door J. L. Overdorp, Rustend Predikant van Epe op de Veluwe. Amſt. bij A. B. Saakes.
2. Berigt van Inteekening op een werk, getiteld: *De teekenen der Tijden: gelijk die aangewezen worden door de vervulling van historiſche Profetiën, nageſpoord van de Babyloniſche gevangenſchap tot op den tegenwoordigen tijd*, door A. Keith. Amſt. bij J. F. Schleijer.

De opgemelde berichten van inteekening waren ons zeer welkom, naardien zij ons het bewijs in handen geven, dat de ſtudie der profetiën in ons midden algemeener de aandacht begint te trekken; beide zijn ons belangrijk om de Schrijvers der aangekondigde werken. De eerstgemelde Auteur werd vroeger in deze bladen vermeld wegens eene allezins lezenswaardige Verhandeling over de verklaring der in het Nieuwe Testament aangehaalde plaatſen des Ouden Verbonds, die wij gezien hebben dat over het geheel eene zeer goede ſtrekking heeft, en met vrucht kan worden geraadpleegd als eene Aanleiding tot bevestiging dier waarheden, die door het verderfelijke ſtelſel van accommodatie (dat *factotum* der ingedrongene Neologie!) op losſe ſchroeven worden geſteld (1); en men mag dus van den Eerw. Schrijver verwachten, dat hij zich op het rechte ſtandpunt zal hebben geplaatst, om de voorſpellingen der Heilige Profeten, zoo wel aangaande de Wederkomst des Heeren, als omtrent Zijne verſchijning in het vleesch, in den Geest van de zamenſtemming der Oud en Nieuwtestamentiſche Godsmannen te beſchouwen.

Het andere werk belooft almede eene gewichtige beſchouwing der profetiën, in zoo ver die betrekking hebben tot den tegenwoordigen tijd; en hebben wij ons verheugd, dat 's mans eerſte werk tot bevestiging van de waarheid des Christendoms, in onze taal werd overgebracht; niet minder belangrijk is ons het doel van het tegenwoordig aangekondigde, om den reeds geloovenden Christen, naar de ernſtige waarſchuwing des Zaligmakers, te leeren letten op de *Teekenen der tijden.* Met reden zegt dus het welgeſchreven bericht: »wij gelooven dat voor den oprechten Christen geen betoog vereischt wordt, om hem belang te doen ſtellen in al wat ſtrekken kan, om hem die gedeelten van Gods openbaring aan den mensch duidelijker te doen verſtaan, die ſpreken van de *dingen die haast komen moeten*, en van de *tijden die nabij zijn;* en in welke den Discipel, dien Jezus lief had, getoond is *'t geen na dezen geſchieden moet.* Niet zonder reden zegt de Apostel, alvorens hij zijne Openbaring aanvangt: *Zalig is hij die leest en zijn zij die hooren de woorden dezer profetie, en die bewaren 't geen in dezelve geſchreven is.*”

(1) *Nederl. Stemmen*, D. V. bl. 77.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

OVER EENIGE NEDERDUITSCHE BIJBELVERTALINGEN.

(*Vervolg van bladz.* 125.)

Wij hebben dan nu gezien in een vorig Artikel, dat de drie hoofdvertalingen die gedurende de Reformatie-eeuw om den voorrang ſtreden in de Nederlanden, waren: de Nederduitſche overzetting der oude *Vulgata*, de overzettingen van Luthers Bijbelvertaling, en de Emdenſche vertaling, welke op eene gewijzigde vertolking van die der Zwitſerſche berustte. Deze drieërlei Bijbel kwam dus hoofdzakelijk overeen met de drie kerkelijke Hoofdpartijen, welke in de Eeuw der Hervorming de Westerſche Christenheid verdeeld hielden: het Catholicismus, de Saxiſche, en de Zwitſerſche Reformatie. Opmerkelijk blijft het daarbij ten hoogſte, dat noch de Sociniaanſche partij, die hare rede en derzelver gezag boven den Bijbel ſtelde, noch de Secte der Wederdooperen, die maar al te veel aan willekeurige drijvingen van den geest gehecht waren, in die Eeuw eene zelfſtandige Bijbelvertaling (immers van eenige beteekenis) hebben weten tot ſtand te brengen. Men kent den boom aan de vrucht. Druiven worden niet van doornen, vijgen niet van distelen gelezen.

Volgens het echte Protestantſche beginſel, dat allezins met de leer der H. Schrift overeenſtemmend is, hangt dus de vastheid en zekerheid der Bijbelwaarheid geenszins af van éénheid van Vertaling, even min als de waarheid der leer van de éénheid der Kerk. Het behoort tot de roeping, de vrijheid en het recht van elken Christen om de geesten te beproeven of ze uit God zijn; en dit naar de onderſcheidene mate der geestelijke gaven. Bezit iemand in de Kerk van Christus de gave der talen, al is het op bloot-natuurlijke, mits door de genade geheiligde wijze; hij vergelijke de vertalingen onderling, vooral ook in verband en op grond van gedurige vergelijking met de grondtaal. Bezit iemand die gave niet, hij beproeve den geest der Vertalers zelve, of ze uit God waren: of zij geloofden in den God der waarheid; in Hem, die de Weg, de Waarheid en het Leven is; in den Geest der wijsheid en der kennisſe, die met onzen geest getuigt, dat wij kinderen Gods zijn. Op die wijze wordt er meer dan een bloot *vrij onderzoek* geoefend; op die wijze wordt het Woord in deszelfs onderſcheiden vertolkingen in allerlei rigtingen getoetst aan den Geest, door het geloof, en het geloof aan het Woord, op gelijke wijs als de bewoners van Berea het getuigenis van Paulus beproefden aan het Woord dat zij reeds bezaten; edeler daarin dan die van Thesſalonica, gelijk de geloovige Protestant hierin edeler is dan de Catholiek, die deze geloofsbeproeving niet kent (1).

Deze beproeving nu kunnen de Vertalers van onzen Statenbijbel, van welke wij thans te ſpreken hebben, allezins doorſtaan. Hetzij men de gezindheid en eigenſchappen hunner perſonen, hetzij men de innerlijke gehalte van hun werk toetst, het zal altijd blijken dat zij niet behoorden tot de zulken, van wien een beroemd man, gelijk wij vroeger zagen, zong: »dat zij Luther navertolkten zonder de roeping van den Geest te bezitten." Wij verlangen dit hier in eenige bijzonderheden, bij gelegenheid van de eeuwgedachtenis huns volbrachten arbeids, die in den loop der volgende maand verjaart, vooral ook naar aanleiding eener voor korten tijd geopende bron (2), aan te wijzen.

Vooreerst: De Statenvertaling is vervaardigd in eenen geest des ootmoedigen gebeds tot God. Wij mogen ons ten bewijze daarvan niet alleen beroepen op de plechtige gebeden, met welke iedere zitting der Vertalers tot het groote werk beſtemd, werd geopend en geſloten, maar vooral op het krachtige en heerlijke gebed van den »niet genoeg gekenden en te veel miskenden Voor-

---

(1) Kort maar bondig is dit onderwerp reeds behandeld door BRAKEL in zijn *Redelijke Godsdienst*, Deel I. Cap. 2. § XXXII—XXXV.

(2) *Bijzonderheden betreffende de vervaardiging van de gewone Nederlandſche Bijbelvertaling; meest uit ſchriftelijke beſcheiden*, door Prof. HERINGA, *Archief voor kerkelijke Geſchiedenis*, Deel V. bl. 57—176. Wij vernemen, dat de kundige Heer Van der Kellen bezig is, eenen gedenkpenning te vervaardigen op het voleindigen der Staten-vertaling, die waarſchijnlijk tegen den tijd der eeuwviering zal worden verkrijgbaar geſteld.

zitter Bogerman" onlangs in het aangehaalde ſtuk openbaar gemaakt, dat ook wel in het algemeen op de overige werkzaamheden der Synode, vóór welker zesde zitting het werd gehouden, maar toch meer bijzonder vóór die omtrent eene nieuwe Bijbelvertaling, werd gedaan, en waaruit wij thans alleen de volgende woorden, die daarmede in naauw verband ſchijnen te ſtaan, hier vertaald willen overnemen:

»o Heere, wij zijn uwe knechten, tot dit uw werk van U geroepen, in uwen Name zamengekomen. Van U alleen hangen wij in dezen onzen arbeid geheel af. Zult Gij zoovele gemoederen, op U betrouwende, tot U opziende, uwen bijſtand in uwe zake inroepende, te loor ſtellen? verlaten? Dat zult Gij niet doen, o Heere! Het tegendeel leert ons uw Woord, en die Geest der aanneming tot kinderen en des geloofs, dien Gij ons geſchonken hebt. En indien Gij ons ook al niet aanzaagt, (hetgeen verre zy!) zult Gij dan toch niet aanzien de kudde uwer weide, om wier wille wij hier zijn te zamengekomen? — — —

»En offchoon wij in ons zelve tot alle deze dingen enkel duisternisſe zijn, ja de volſtrektſte onbekwaamheid zelve, om iets goeds of heilzaams te denken, te willen, te volbrengen, zoo wijs Gy ons, o Heere, in dezen moeilijken maar hemelſchen arbeid den weg, dien wij veilig mogen intreden, waarop wij recht mogen voortgaan, langs welken wij het werk gelukkig en met eene zuivere conſcientie mogen uitvoeren. Geeft ons, die wij in den Name uwes Zoons zijn vergaderd, uwen Geest naar uwe beloftenis; den Geest der waarheid, der wijsheid, der voorzichtigheid, der beſcheidenheid, der vrede en der liefde, als Leidsman en Leeraar. Open de oogen onzes verſtands, ontſteek in ons gemoed den fakkel uwer zaligmakende kennisſe, en leid ons in uwe waarheid, opdat wij mogen aanſchouwen de wonderen uwer Wet."

Wij kunnen hier onmogelijk al het treffende en zalvingsvolle van dit uitmuntende gebed overnemen, van hetwelk wij reeds vroeger een gedeelte vertaald in dit Tijdſchrift hebben medegedeeld (1); maar het boven gegevene zal genoegzaam zijn, om te doen zien, dat men hier aan veel meer te denken heeft dan aan een bloot verſtandswerk van twistgierige Godgeleerden.

Ten tweede: De arbeid werd uitgevoerd in eenen geest van geloof en betrouwen op Gods genadige leiding in alles. Tot eene proeve dient hetgeen daaromtrent door den genoemden Profesſor Heringa wordt gemeld. »Ik heb voormaals (ſchrijft de Hoogleeraar,) eene bijzonderheid gelezen of gehoord, die de wijsheid en godsvrucht der eerwaardige mannen kenmerkt, wier geloof bij deze gelegenheid werd op de proef geſteld. Er was namelijk bedenking geopperd over het al of niet plichtmatige voor de elders dienende Leeraren en Hoogleeraren, om tot voltooijing van het werk waartoe zij geroepen waren, met levensgevaar te Leiden aan het werk der Bijbelvertaling te blijven." (Te weten, er was in die ſtad eene pest uitgebroken, door welke binnen korten tijd twintig duizend menſchen werden ten grave geſleept.) »Eer zij hierover tot een bepaald beſluit kwamen, vereenigden zij zich in een plechtig gebed tot God, om wijsheid, ten einde op goeden grond en met vaste verzekerdheid des geloofs eene Hem welbehagelijke keuze te doen. Na dit gebed was er onder allen ſlechts één gevoelen, om te blijven waar zij thans geroepen waren: en nu gingen zij dan ook moedig in vertrouwen op Gods Vaderlijke zorg voort, ten einde toe." Wel mochten zij dus aan het einde huns werks roemen: »Tusſchen duizend en duizend beelden en geruchten des doods, hebben wij, gezond in de nabijheid van zulk eene grafplaats, waar wij dikwijls op éénen dag honderd lijken zagen wegvoeren, met eene heilige opgeruimdheid des gemoeds dat gedenkſtuk mogen volbrengen." Wel konden zij dus (niet minder dan Luther) iets voelen van die nabijheid Gods, ook in een dal der ſchaduwe des doods, waarvan een David zong; in de menigerlei nooden en gevaren, in welke zich een Paulus bevonden had!

Ten derde: Het werk was de vrucht van een rijp beraad. Dit blijkt daaruit, dat de Dordrechtſche Synode zich niet heeft vergenoegd met de Vertalers ſlechts te benoemen, maar zelve gedurende zes openbare zittingen het ontwerp en de wijze der overzetting met de grootſte zorgvuldigheid heeft beraamd, hetgeen dan ook wederom door de Overzetters op hunne beurt verder is voortgezet en ontwikkeld; door welk alles deze Vertaling in meer dan één opzicht als een arbeid en voortbrengſel der geheele geregeld vertegenwoordigde Nederlandſche Kerk mag beſchouwd worden.

Ten vierde: Het werk is uitgevoerd met groote naauwgezetheid, behoedzaamheid en beſcheidenheid, zoodat de Overzetters zich zelfs onthouden hebben van critiſche gisſingen of andere vrijheden, die zij in een werk van zooveel aanbelang zich niet hebben willen veroorloven (1). Niet, alsof wij zulk eene gebondenheid aan den overgeleverden tekst ook in in onze Eeuw tot eene wet zouden willen ſtellen, in welken nieuwe aanvallen des vijands ook nieuwe hulpmiddelen hebben doen geboren worden. Maar het verdient niettemin alle opmerking, dat de Overzetters zoo veel vreeze van een willekeurig bezigen van hun eigen vernuft hebben aan den dag gelegd.

Wat, ten vijfde, de kunde en bekwaamheid der Vertalers in de grondtalen der Schrift aangaat, men mag zich daaromtrent gerustelijk houden aan Tijdgenooten, die hen nog allen of verſcheidenen hunner gekend hebben, zoo als onder anderen Van Leusden, die in de XVII^de^ Eeuw te Utrecht Hoogleeraar was in de gewijde talen, en vooral als een doorgeleerd man in het Hebreeuwsch (naar de wetenſchappelijke mate zijner Eeuw) bekend ſtaat, en die aan de Overzetters en Vertaling van den Statenbijbel in dit opzicht grooten lof toekent (2).

(1) Deel II. bl. 35, 36, alwaar eene zinſtorende misſtelling is ingeſlopen. Er ſtaat: *in het Latijn, in hetwelk het genoemd Archief uitkomt;* lees: *in het Latijn, in hetwelk het in genoemd Archief voorkomt.*

(1) *Godgel. Bijdr.* voor 1833, bl. 552.

(2) In de *Godgel. Bijdr.*, Deel V. bl. 664—668 worden eenige voorbeelden van plaatſen aangehaald, waar de Overzetters bijzondere kunde en helder inzicht hebben aan den dag gelegd. Menigvuldige malen heeft men ook in

De Overzetting zelve is voorhanden om dezen lof te bevestigen, waartoe vooral de vergelijking met verſcheiden andere vertalingen, ook van lateren tijd, een ruime ſtof zou opleveren.

Wat, ten zesde, het Nederlandſche taaleigen betreft, over de voortreffelijkheid van hetzelve in de Statenvertaling is men het algemeen eens. Een kundig beoordeelaar heeft aangemerkt, dat zij onze taal gevestigd heeft (1). Het verdient onder anderen opmerking, dat men althans den tekst geheel heeft vrij gehouden van de vrij talrijke uitheemſche woorden, die naar den ſtijl van dien tijd, hier en daar in de kantteekeningen nog gevonden worden. Doch de waarheidsliefde gebiedt ons tevens niet onopgemerkt te laten, dat de ſchaduwzijde van het taaleigen der Overzetters beſtaat in de menigvuldige blijken hunner gehechtheid aan Latijnſche vormen, waardoor ſomtijds de eenvoudiger en meer met de grondtaal overeenkomſtige uitdrukking, omdat die in het Latijn niet aanwezig was, werd voorbijgezien (2).

Ten zevende, mogen wij de uitmuntende kantteekeningen niet voorbijzien. Wij achten ze juist daarom hoog, dewijl zij tegen de koude en ontzenuwende uitlegging onzer dagen, op eene even bijbelſche als rechtzinnige wijze vlak overſtaan. Van daar, dat zij gedurig het Oude Verbond door het Nieuwe, het Nieuwe Testament door het Oude verklaren. Naauwelijks zal men bij eenig Christenvolk eene verklaring vinden, die zoo kort de rechte en diepe beteekenis van het Oude Verbond, ook voor onze dagen, handhaaft. Van daar, dat de aangehaalde parallele plaatſen in de kantteekeningen en nevens de bladzijden, ons van zoo veel aanbelang zijn. Hoogst zeldzaam geven zij aan het vermoeden eener accommodatie in de vervulling des Ouden Verbonds door het Nieuwe, eenigzins toe; en zeldzaam zijn ook de in die dagen wel eens gewone, min gepaste vergelijkingen uit den tegenwoordigen tijd en toeſtand der maatſchappij genomen (3).

Meent echter iemand, dat onze opmerking der onvolkomenheden, waarvan deze Bijbelvertaling evenmin als eenig ander menſchenwerk vrij is, de hedendaags in ons Land heerſchend geworden Neologie eenigermate zoude in de hand werken, die bedriegt zich grootelijks. Geene dier gebrekkige vertalingen, onderſteunt als zoodanig eene éénige der dierbare waarheden onzer belijdenis; maar vele daarentegen, wanneer zij worden weggenomen, laten nieuwe bewijzen voor dezelve aan het licht komen. Wij hebben hiervan meer dan eens in deze bladen proeven gegeven, die nog met verſcheiden andere zouden kunnen vermeerderd worden (1).

Dat dus onze Statenvertaling, niettegenſtaande de opgenoemde eigenſchappen, die haar klaarlijk betoonen te zijn eene geloovige en getrouwe overzetting, en door welke zij het onwaardeerbaar voorrecht bezit, van doordrongen en doortrokken te zijn van den invloed dien het beſef der heiligheid van afkomst en oorſprong, en der zaligmakende en heiligende kracht der Goddelijke Openbaring en van het Woord door de ingeving des Heiligen Geestes beſchreven, op de Overzetters had; dat zij (zeggen wij) evenwel geene aanſpraak maakt op eene volſtrekte volkomenheid, ſpreekt wel van zelf. Alleen het Woord Gods, zoo als de Heilige mannen het beſchreven, is volſtrekt Goddelijk en onfeilbaar. Zelfs de Roomsch-Catholieke Kerk, ſchrijft aan de overzetting van haren Hieronymus geene ſtellige onfeilbaarheid toe, maar verklaart alleen, »dat, naardien eene ganſche reeks van geleerde en heilige mannen haar gebezigd, en voor haar zoo vele andere ter zijde geſteld hebben, de Kerk het gevoelen van die allen veroordeelt, die, niet berustende in den arbeid van zulk eenen uitmuntenden Godsman, zich zouden verbeelden, iets even goeds of zelfs wel iets beters te kunnen leveren (2).”

Indien dan zelfs eene zoozeer aan de Oudheid gehechte Roomſche Kerk, zich zelve de handen niet heeft gebonden, om naderhand geene nog zuiverder vertaling te kunnen goedkeuren, laat ons aan den éénen kant niet haastelijk het oude goud ter zijde leggen voor eenig metaal, waarvan de gehalte twijfelachtig is; maar ook tevens aan de andere zijde den Heiligen Geest, den éénigen Trooster en Leidsman der getrouwe Christenkerken, de vrijmacht niet betwisten, om eenen tweeden Hieronymus, of andere overzetters dan de te Dordrecht benoemde Driemannen, op nieuw tot een dergelijk werk

---

latere tijden de bekwaamheid der Overzetters miskend uit onkunde van de taal van hunnen tijd; b. v. in de vertaling der woorden van God tot Job: *Hebt gij den hals des paards met donder bekleed?* waarin men iets ongerijmds vindt, als men niet weet dat *donder* in het oude Nederduitsch ook *golvende manen* beteekent. Men zie BILDERDIJKS *Verklarende Geſlachtlijst* op het woord *donder*. Het is echter waar, dat de kantteekening op Job XXXIX. vs. 22 doet vermoeden, dat men het woord in den gewonen zin zal gebezigd hebben.

(1) G. K. VAN HOGENDORP, *Bijdragen tot de huishouding van Staat*, Deel VII. bl. 376.

(2) Voorbeelden hiervan vindt men in het beſtendig ingevoegde [*namelick*] naar het ſchoolſche *ſcilicet* of *nempe;* in het gebruik van het historiſche *perfectum* voor den verleden tijd; het veelvuldig gebruik van *dezelve*, *denzelven* voor *idem*, *ejusdem*, en dergelijke.

(3) Zoo als b. v. de kantteekening op Spr. VIII. vs. 34: »Eene gelijkenis, genomen van de naerſtige Studenten, die altijd omtrent de leerplaats hunner Leeraren zijn, of van de Solliciteurs, die het uitgaen der Raedsheeren en Advocaten vlijtig waernemen.” Beter is hetgeen volgt: *Of van de Deurwachters des Tempels, die ſtedevast hun werk moesten gadeſlaan*

(1) Zie boven Dl. II. bl. 25, 26. Zoo ook Gen. IV. vs. 1: alwaar, gelijk meer dan eens is aangemerkt, in het Hebreeuwsch ſtaat: *Ik heb den* MAN-JEHOVAH (den Godmensch) *verworven*. Immers, dat de Aartsvaderen destijds reeds de geboorte van den Meſſias verwachteden, blijkt ook uit de naamgeving van *Trooster* aan Noach, door Lamech, die gewis meende dat de Meſſias, bij den ondergang der toenmalige wereld, op de puinen derzelve, te weten op eene nieuwe aarde op welke gerechtigheid moest wonen, Zijn Godsrijk zou ſtichten. (Gen. V. vs. 29). De verwachting in zich zelve was gegrond; maar Lamech wist even weinig als later de Apostelen des Heeren, *de tijden en de gelegenheden, die de Vader in zijne eigene macht geſteld heeft.* Vergel. Hand. I. vs. 4.

(2) »Qui his nongentis annis in Eccleſiâ floruerunt ſancti Hieronymi verſione ita ſunt uſi, ut caeterae quae paene innumerabiles erant, quaſi lapſae de manibus Theologorum, penitus obſoleverint. Quare non immerito Catholica Eccleſia ſanctum Hieronymum, doctorum maximum, ita celebrat, ut jam difficile non ſit, illorum omnium damnare judicium, qui vel tam eximii Doctoris lucubrationibus non acquiescunt, vel etiam majora, aut certe paria, praeſtare ſe poſſe confidunt.” *Praef. ad Lectorem*, p. 2. En verder nog: Quam quidem ſicut omnibus numeris abſolutam, pro humanâ imbecillitate affirmare difficile est, ita ceteris omnibus, quae ad hanc usque diem prodierunt, emendatiorem, purioremque eſſe, minime dubitandum.”

aan te gorden; behoudens evenwel de vrijheid, om te beproeven, of deze zoo wel de toets als de Statenvertalers zullen kunnen doorſtaan. Immers ook hier geldt het waarſchuwende machtwoord van den verheerlijkten Heiland: *Houdt dat gij hebt, opdat niemand uwe kroone neme:* en: *Ziet, Ik kome haastelijk!*

Opmerkelijk is het zeker, dat, gelijk Luther eene inrichting had ontworpen door welke zijne overzetting allengs verder kon worden gezuiverd (1), dus ook de overzetters van de Statenvertaling in de kantteekeningen een aantal betere en juistere vertalingen hebben opgeteekend, die zij wellicht wenschten, dat t' eenigen dage bij eene nadere herziening geheel of gedeeltelijk in den tekst mochten worden opgenomen; en voorloopig heeft men bij elke nieuwe uitgave, wat taal en ſpelling betreft, aanmerkelijke veranderingen beginnen te maken, daarin, vooral bij de ſummariën of opſchriften der capittelen, eene groote vrijheid gebruikende (2).

Intusſchen had de beroemde Hendrik Albert Schultens, na het boek van Job op eene lofwaardige wijze door zijne uitgebreide kennis van het Oosten te hebben toegelicht, eene nieuwe vertaling van hetzelve vervaardigd (reeds in de eerſte helft der XVIII^de^ Eeuw), die zonder twijfel vele bijzonderheden ophelderde, en meer dan te voren verſtaanbaar maakte, maar ook de aandacht overwegend vestigde op de letterkunſtige uiterlijkheden van de Schrift. Muntinghe gaf later deze Nederduitſche vertaling, die hij voltooide, in het licht, en voegde daarbij vervolgens zijne eigene overbrenging van de Pſalmen, van de Spreuken en den Prediker van Salomo (1804, 1805); eene overbrenging, die als vrije vertaling, hare wezenlijke waarde heeft, maar geenszins de naauwgezette getrouwheid der vroegere behield. In 1805 gaf Van der Palm zijnen Jezajas, vertaald en met uitlegkundige aanmerkingen voorzien, uit; een werk, dat ook buiten 's Lands geroemd wordt (3). Alle deze bearbeidingen en vertolkingen van gedeelten des Ouden Verbonds, over welke inderdaad, voor zoo ver de letkundige zijde betreft, ſedert den tijd van de Statenvertaling veel licht was opgegaan, hebben van dien kant eene onmiskenbare waarde, doch dragen tevens allen merkbare blijken van het geloofsverval, hetwelk een groot gedeelte der achttiende Eeuw kenmerkt, en van de ingenomenheid met letterkundigen ſmaak en uiterlijke ſchoonheid van vormen, met voorbijzien (bij velen) van dien Geest van heiligheid en genade, die het wezen der woorden Gods uitmaakt. Men begon te vreezen, Christus te veel in het Oude Verbond te zullen vinden, vereeren, en aanbidden. Men beſchouwde van nu af bijna uitſluitend het menſchelijke in de Schrift en de H. Schrijvers, met geringſchatting van het Goddelijke als door den Heiligen Geest geſproken, hetgeen toch eigenlijk het wezenlijke van Gods Woord uitmaakt, en het andere wel niet uitſluit, maar geheel in zich opneemt. Dit zag men voorbij, ofſchoon het toen aanvankelijk nog niet werd geloochend. Doch er zijn dingen, wier geheele verloochening door zulk een voorbijgang wordt voorbereid en aangevoerd. Daartoe behoort vooral ook bij het beſchouwen van den gezegenden Godmensch, het ſpreken alleen van Zijne menschheid, met terugzetting van, en ſtilzwijgen omtrent Zijne Goddelijke natuur; en bij de behandeling der Heilige Schrift, de uitſluitende beſchouwing der menſchelijke middelperſonen, met ter zijde ſtelling van den waren Auteur, den Geest van God.

(Het ſlot in een volgend Nommer.)

(1) Vergel. het 1^ſte^ Art. van dit Opſtel, bl. 124.

(2) Deze vrijheid, reeds in den fraaien Gorcumſchen Bijbel (1747) in eene zeer ruime mate met opzicht tot de kantteekeningen en opſchriften gebezigd (vergel. bij voorbeeld Spr. VIII. met de Bijbels van Raveſteyn), werd nog al verder uitgebreid in den zoogenaamden *Jehovah-Bijbel* (1762) »in 't licht gegeven met de noodige verbeteringen van hetgene door den tijd in de Nederlandſche ſpraak en ſpelling werkelijk veranderd en opgeluisterd is." Deze Bijbel munt echter geenszins door taalverdienſte uit; ook is hij niet op openbaar kerkelijk gezag uitgegeven. Omtrent het zoogenaamde Schako-testamentje van 1825, vergelijke men de *Gereformeerde Bijdragen* van den Heer SCHRÖTER, Deel II. bl. 80—88. Over de nieuwe Arnhemſche Bijbeluitgave hebben wij met een woord geſproken in ons Deel II. bl. 3, 4.

(3) HENGSTENBERG, *Christologie des Alten Testaments*, Th. I. Abth. 2. S. 14.

DE BOEKEN VAN SAMUEL, DER KONINGEN, EN DER CHRONYKEN.

Onder de beloften van God aan Abraham gedaan, bij het oprichten van het Verbond met hem en met zijn zaad tot in geſlachten, behoorde ook dit woord: *Koningen zullen uit u voortkomen* (1). En niet ſlechts uit den zoon van Hagar zagen al dadelijk twaalf Vorſten het licht (2); niet ſlechts weinige leeftijden later, werden uit Eſau, Iſaacs vroegstgeboren, Koninklijke ſpruiten geteld (3); maar ook het uitverkoren geſlacht naar de belofte, uit Iſaac door Jacob, zoude eenmaal geregeerd worden door Koningen. Doch gelijk in alle de vervullingen Zijner toezeggingen de Heere, de God Israëls, *wonderlijk* is in Zijne wegen, zoo was het ook in deze. Vele eeuwen moesten aan de uitbreiding en vorming van Jacobs huisgezin tot eene natie, te koste gelegd worden; en op nieuw van de eerſte vestiging in Canaän af een aantal leeftijden zich vervullen, eer Israël Koningen had; en dat koningſchap, eerst op eigen aanvrage, en niet naar den zegen Gods, uit Benjamin; daarna, overeenkomſtig de propheeij der Aartsvaders, uit Juda (4). Eene opvolging van Richters maakte den overgang uit tusſchen de dagen van Moſes en Joſua, en die van Saul en David. Lang reeds ſtonden naburige en aanverwante volken onder eene gevestigde eenhoofdige Regeering, als er in Israël nog geen Koning was. Ook dit van ouds toegezegde voorrecht werd van de zijde des uitverkoren volks verkregen in een weg van zonde, onder de openbaring niet van Gods welbehagen, maar van Zijn heilig ongenoegen. *Zij hebben mij verworpen, dat ik geen Koning*

(1) Gen. XVII. vs. 6.
(2) Gen. XXV. vs. 16.
(3) Gen. XXXVI.
(4) Gen. XLIX. vs. 8—10.

over hen zij; dus ſprak de Heere van het woord des volks tot zijnen propheet Samuël: *Geef ons een Koning, gelijk alle de volkeren hebben* (1). En toch, juist in dezen weg werd de Raad des Allerhoogſten, Zijne belofte aan de Vaderen vervuld. Achter de dwaasheid van Israël, die wederom vergeven wordt, ſchoon met kastijding, verborg zich de getrouwheid van zijnen God. Sauls wederſpannigheid maakt plaats voor Davids gehoorzaamheid; en de ſcepter is geplaatst in den ſtam van Juda en Jesſe voor eene opvolging van eeuwen, voor eene heerlijkheid, die eenmaal eeuwig zal zijn.

De twee boeken van Samuel, de twee der Koningen, en de twee der Chronyken, die het allergewichtigst tijdvak omvatten dat van de geboorte des zoons van Hanna en Elkana (2) tot op de Babyloniſche wegvoering loopt, zijn rijk in allerlei openbaringen van Gods wegen en wonderen, ſtraffen en weldaden, bedreigingen, lankmoedigheden, gerichten over Zijn volk; over deszelfs Vorſten, en Prieſters, en Propheten; over deszelfs leiders, verleiders, en vijanden. Maar onder dat alles blijft de belofte aan Abraham onwankelbaar: de *weldadigheden aan David* en aan zijn huis, *gewis.* Veelvuldiger zeker, en tergender dan immer werden de zonden van Israël onder zijne Koningen, op het voorbeeld en den voorgang zelve dier Koningen. Reeds onder Davids kleinzoon voltrekt de ſcheuring van Israëls ſtammen een oordeel over de zonde van den wijſten der Vorſten. Maar Juda en Jeruſalem, alwaar de Tempel ſtaat, blijft het ſtamhuis van Bethlehem aankleven; en, terwijl het Koninkrijk der tien ſtammen onophoudelijk van den eenen afgodiſchen geweldenaar op den anderen overgaat, van het eene veroordeelde ſtamhuis in het andere; zoo wordt daarentegen nimmer, ook in de diepſte duiſternis van zonde en afval, de lamp der Godsbeloften uitgebluscht, in de bewaring en opvolging der nakomelingen van David. Zelfs bij de wegvoering van Israëls ſtammen, de tien door Salmanasſar, de twee door Nebucadnezar, vergaat het volksbeſtaan van Jacobs nageſlacht niet; maar Babel zelve wordt gedurende zeventig jaren de bewaar- en kweekplaats van het Koningszaad, doch waaruit van nu aan geen rij van Koningen elkander opvolgende, te verwachten zoude zijn, maar één éénig Koning, gezalfd over Sion, zonder opvolging, als zonder zonde: Christus, de Zoon van David naar den vleeſche, God boven allen te prijzen in der eeuwigheid.

Zagen wij dan in het Boek van Joſua, de verheerlijking vooral van de *trouw* van God; in de geſchiedenis van Israël onder zijne Richters, die van Zijne *ontfermingen;* beide op grond en uit kracht van het eenmaal bezworen Verbond: de Boeken van de dagen der Koningen, die wij thands voor oogen hebben, mogen misſchien bij uitſtek die der *Inſtandhouding* genoemd worden. Immers vinden wij hier beſchreven de inſtandhouding van Israëls volk midden onder zijne vijanden; de inſtandhouding van een heilig zaad onder dat Israël-zelve te midden van de overſtelpende zonden van kleinen en grooten; de inſtandhouding van Tempel- en Prieſterdienst, van Wetverkondiging en Evangelieprophecij; de inſtandhouding, in één woord, van het Koninkrijk van God onder die aloude bedeeling der ſchaduwen, en der beloften voor de onze.

Wij wenſchen hier, zoo mogelijk, den hoofdinhoud van onze zes Boeken zaam te vatten in de beſchouwing, voornamelijk, van die drie ſtanden in Oud-Israël, die met het werk van den beloofden Verlosſer-Koning, Hoogeprieſter, en Propheet, in een zoo naauw en goddelijk verband ſtonden: den ſtand dus der Prieſters, der Propheten, der Koningen. Het is evenwel hier niet zoo zeer met den aart en de hooge beteekenis dezer drie ampten, dat wij ons zullen bezig houden; maar, (naar de *historiſche* leiding dezer ſchriften,) met de voornaamſte perſonen, die in dezelve elkander opvolgden, en met de daden van God, den God van Israël, met en door hen.

I. Wij beginnen met den Prieſterlijken ſtand. Die lange lijn van Prieſters en Hoogeprieſters, die zich in de Heilige Schriften, van Aäron en zijne zonen tot op de Cajaphasſen en Ananiasſen van den leeftijd der Apostelen uitſtrekt, is ook in deze jaarboeken van Israël en Juda belangrijk. In het naauwſte verband met die Tabernakel- en Tempeldienst, waarvan hunne bediening als het ware de ziel en het middelpunt uitmaakte, was zeker hunne telkens behoudene of vernieuwde ordening een der groote weldaden Gods over Israël; een der twee zuilen van dat verbond, waarvan de vastigheid door den Propheet vergeleken wordt met de ordeningen van den dag en van de nacht (1). Doch zoo noodzakelijk hunne bediening en opvolging was voor het Israëlitiſche heiligdom en voor het geheel des Israëlitiſchen volksbeſtaans; zoo weinig beantwoordden over het geheel de perſonen, die deze hoogheerlijke bediening bekleedden, aan hunne heilige roeping. Van vroege dagen was aan den Prieſterſtand, in plaats van vurigen ijver voor den Heere en Zijn heiligdom, flaauwheid veeleer, en zelfs vijandſchap ten aanzien van de eere Gods en hare ijveraars, maar al te zeer eigen. Vervolgers van de Propheten, die van Jeſus Christus geprophetecrd hebben, vervolgens van den Heere zelven tot den dood, ja den dood des kruiſes toe, vervolgers van Zijne Apostelen en belijders, zijn ons de Prieſters en Hoogeprieſters in de Heilige Schriften eerder tot toonbeelden van het gevaarvolle aan alle hoogheid en waardigheid op deze wereld verbonden, dan tot voorbeelden van getrouwheid en zelfverloochening in de dienst hunnes Gods. Zoo was het ook in latere dagen. De zetel van het verderf der Roomſche Kerk vestigde zich en wortelde in den boezem eener Prieſterſchap, hoe hooger, des te bedorvener. En is niet ook in onze Protestantſche kerken de vervalſching van leer en belijdenis ten meeſte uitgegaan van de bewaarders zelve des heiligdoms? Wij vinden dit zelfde kenmerk in den Prieſterſtand van de tijden van Samuel en der Koningen terug. De voorlaatſte van Israëls Rich-

(1) 1 Sam. VIII. vs. 6. (2) 1 Sam. I.

(1) Jeremia XXXIII. vs. 20 en volg.

teren, Eli, was een Priester, een afstammeling van Aäron, hem gelijkende ruim zoo zeer in de zwakheid van zijnen aart, als in de oprechtheid van zijne Godsvrees. Treurig is de tegenstelling van zijne bestraffing der biddende Hanna, en van de laauwheid omtrent zijne heiligschennende zonen. En, schoon meer dan ééne bijzonderheid in zijn leven en in zijn uiteinde, van zijn inwendig bestaan voor God het beste mag doen hopen, zoo blijkt hij evenwel eerder tot waarschuwing dan tot navolging ons te zijn voorgesteld. Ontzettend was het oordeel over zijn huis en nageslacht (1); en de laatste zijner nazaten, die het Hoogepriesterschap nog onder David bekleedde, eindigt een anders eervollen loopbaan met een vergrijp, dat de vervulling van 's Heeren woord over het huis van Eli te Silo uitgesproken, ten gevolge heeft (2). Later zien wij niet alleen Priesters en Hoopriesters zelden werkzaam in de handhaving van Jehovahs dienst en eer tegen den afval van koning en volk; maar zelfs integendeel den gruwel steunen en sterken (3). Godvruchtige koningen daarentegen, als Hizkia, vonden tot het werk van zuivering en hervorming, den geringer stand der Levieten *rechter van harte om zich te heiligen, dan de Priesteren* (4). Evenwel ook dit niet, als of er eenige stand, hetzij door zijne hoogheid of door zijne nederigheid, zoude uitgesloten zijn van de genadewerkingen van God! Dezelfde geschiedenis van Zijne Kerk door alle tijden en plaatsen heen, die ons het lichaam der Priesteren in een zoo ongunstig licht leert beschouwen, getuigt tevens van menigeen ook in dien stand, die aan den God der waarheid getrouw, Hem door meer dan de bloote bediening van het zichtbare heiligdom verheerlijkte. Daarvan zijn in de dagen des diepsten vervals onder het Catholicismus, daarvan zijn in alle eeuwen de voorbeelden voorhanden. In de dagen van Herodes is het een Priester uit de dagorde van Abia, op wiens Godbehagelijk gebed een Engel des Heeren hem de geboorte van een zoon aankondigt; en die zoon was Johannes de Dooper. In den Apostolischen leeftijd behoort het tot de heerlijkheid, die God op de prediking van Zijn getuige Stephanus legde, dat *een groote schare der Priesteren den geloove gehoorzaam werd* (5). De Machabeeuwsche helden waren van het Hoogepriesterlijke geslacht. En ook in onze Boeken staat tegen over de menigte laauwen en ontrouwen van zijnen afgezonderden stam, een Hoogepriester Jojada, redder van het koninklijke zaad, en van het koninkrijk in Juda; zijn zoon Zacharia, gesteenigd in het voorhof van het huis des Heeren door het gebod van den ondankbaren Joas (6); een Hoofdpriester Azaria, die met tachtig kloeke mannen, zijne amptgenooten, in de kracht des Heeren aan Koning Uzzia het rooken op den reukaltaar verbiedt (7). Doch ook de Propheten Jeremia en Ezechiel, en, later, de groote Schriftgeleerde, Ezra, waren uit den stam der Priesteren.

(1) 1 Sam. III. vs. 11 en volg.
(2) 1 Kon. II. vs. 27.
(3) 2 Kon. XVI. vs. 10 en volg.
(4) 2 Chron. XXIX. vs. 34. XXX. vs. 3.
(5) Hand. der Apost. VI. vs. 7.
(6) 2 Chron. XXII—XXIV.
(7) 2 Chron. XXVI. vs. 16—21.

II. Het blijft evenwel waar, dat de Priesterstand in Israël niet dan zeer zelden mannen heeft opgeleverd, die *als zoodanig* en uit kracht hunner Priesterlijke bediening, voor de eer en leer des Gods van Israël uitkwamen. In de bedeeling des Heeren waren dan ook de Priesters meer tot instandhouding van het werktuiglijke (mag men het dus noemen), althans uitwendige van de schaduwdienst gesteld. Een geheel ander soort van Zijne dienaren behaagde het Hem doorgaans te gebruiken, waar het aankwam op bestraffing, leering, opwekking, en bekeering Zijns volks. Het waren de Propheten, uit geen bepaalden stam noch stand genomen, maar van God geroepen dan eens van onder de scharen der Levieten, dan eens van onder de ordeningen van den Priesterstam; dan eens uit de spruiten van het geslacht der Vorsten, gelijk Jesaia; dan eens, gelijk Amos van Thekoa, van achter de ossenkudde. Ontzachlijk is de rij dier Propheten van Samuel aan tot Jeremia in de Jaarboeken der koningstijden in Israël. Wij treden hier ter plaatse niet in de beschouwing van die zoogenaamde *Prophetenscholen*, of in het (anders belangrijk genoeg) onderzoek, waarin deze inrichtingen eigenlijk bestaan hebben. Ook laten wij de menigte dier valsche Propheten aan hunne plaats, tegen welke zoo geduchte uitspraken van vloek en waarschuwing liggen in het Woord van God. Ten allen tijde toch wist de Satan zich voor te doen *als een Engel des lichts;* ten alle tijde was het den geloovigen gezet *de geesten te beproeven of zij uit God zijn;* en het beginsel, het eeuwig en altoos proefhoudende beginsel daarvan, vinden wij uitgedrukt door een der uitnemendste Godstolken zelve: *Tot de Wet en tot het Getuigenis! zoo zij niet spreken naar dezen woorde, het zal zijn, dat zij geen dageraad zullen hebben* (Jes. VIII. v. 20).

Door Zijne ware Propheten dan nu behaagde het den Heere, Israëls God, Zijne dienst onder het telkens weder afwijkend en afvallend volk te doen voor oogen brengen; dikwerf zelfs op het krachtigst te herstellen; en altijd, de éénheid van het getuigenis te doen behouden blijven, dat met Moses, (of liever van uit het Paradijs,) een aanvang neemt, en gelijk een lijn van licht tot aan de einden der eeuwen raakt. In de Boeken, thands bepaaldelijk het onderwerp onzer Beschouwing, staat aan het hoofd dier heilige mannen Samuel zelve, de man even merkwaardig door zijne geboorte, opvoeding, rijpen leeftijd en ouderdom; merkwaardig ook nog na zijnen dood door een getuigenis afgelegd van uit de rustplaats der afgestorvenen (1). Als *een kind* toch *des gebeds* (waarvan hij ook den naam van *Samuel* ontfing) is hij immers reeds van vóór zijne geboorte ons innig belangrijk. Wie kent het gebed en de tranen van Hanna zijne moeder niet, met de volheerlijke verhooring in den beginne dezer Boeken zoo uitvoerig verhaald (2)? Haar lofzang op die ontfangene genade werd in de volheid der tijden opgenomen in die eener onvergelijkelijk hooger nog begenadigde moeder: de Maagd, die gebaard heeft,

(1) 1 Sam. XXVIII. vs. 15—19. (2) 1 Sam. I. vs. 20.

de moeder van Jesus, den beloofden Immanuel (1). En was ook niet de jongeling dienende voor het aangezicht des Heeren in den linnen lijfrok, en groeiende *in aangenaamheid bij den* HEERE *en bij de menschen*, in deze zijne kindschheid een *type* van Hem, die tot den Tempel kwam als tot Zijn eigen huis, maar toch eenmaal ook als *kind* geopenbaard, wasdom ondervond *in wijsheid, en in grootte, en in genade bij God en bij de menschen* (2)? Doch wij beschouwen Samuel hier als Propheet, geroepen in de woning zelve van Eli, om Eli te vervangen als Voorganger en Richter in Israël; wij hebben hem voor oogen, zoo als hij alle de dagen zijns levens het volk van God richtte en onderrichtte, aanvoerde tegen de vijanden, of in hunne steden bezocht; in dit zijn ampt verheerlijkt van God door teekenen en gebedsverhooringen (3), maar ook te gelijk door een ondankbaar volk versmaad, en om een koninklijken opvolger gevraagd; straks, Saul zalvende tot een Opperhoofd over Israëls stammen, maar ook weldra hem bestraffende, en over hem weenende, tot dat hij last ontfangt, om den kleinsten en ongedachtsten zoon van Isaï den Bethlehemiter, in te wijden als den van God bestemden Opvolger van Saul, als den man en Koning naar Gods hart (4); zoo als hij eindelijk te midden van den worstelstrijd tusschen den vervolgden David en den wederhoorigen Koning, door heel Israël beweend wordt. Maar onder het ijdel toovergebaar der waarzeggeres van En-dor, wordt door eene Hooger Macht de afgestorvene Godsman uit zijne ruste tot eene ontzettende verschijning geroepen (5); en hij verkondigt nog na zijnen dood aan Saul zijn einde, en de vervulling van dat woord, tot dien Vorst door hem gesproken ten dage dat er nog plaatse des berouws had kunnen zijn: *Wederspannigheid is een zonde der tooverij, en wederstreven is afgoderij en beeldendienst. Om dat gij des Heeren woord verworpen hebt, zoo heeft Hij u verworpen, dat gij geen Koning zijn zult* (6).

Dezelfde David, die den verworpenen Saul op den troon over Israël verving, bekleedt ook de hoogste plaats onder de Propheten van Samuels tijd, en als uit Samuels school. De Geest des Heeren, die den Bethlehemschen jongeling aangordde tot den strijd tegen den leeuw en den beer, tegen Goliath en tegen alle Israëls vijanden, die Geest vervulde ook zijn hart van de liefde Gods, zijnen mond van Psalmen, zijne zangen en zijne ziel van prophecijen. *Alzoo hij een Propheet was*, getuigt van hem de Apostel (7), *en wist dat God hem met eede gezworen had, dat hij uit de vrucht zijner lendenen, zoo veel het vleesch aangaat, den Christus verwekken zoude, om Hem op zijnen troon te zetten, zoo heeft hij ook, dit voorziende, van Hem gesproken;* en zijne liederen getuigen in de Gemeente van Christus tot op dezen dag, van de genade van God over zondaren, van de gerechtigheid die door het geloof is *om niet*, en van dien Verlosser uit zijne lenden, in Zijn lijden, en in Zijn Koninkrijk.

Naast David plaatst dezelfde Schrift in de Boeken van Samuel en der Koningen, geheel eene schaar van Zienders en Zangers, waaronder die beide vooral hier melding vorderen, die den Propheet op Israëls koningszetel, zelve van wege Israëls God tot boden, propheten, boetpredikers en vredeverkondigers waren: Nathan, die de gelijkenis van den rijken geweldenaar op zijn in de zonde gevallenen Koning dorst toepassen met dat scherpsnijdende zwaard des Woords: *Gij zijt die man* (1)! Gad, die hem wegens eene latere overtreding, de keuze kwam voorstellen tusschen drie jaren honger, drie maanden vervolging door vijanden, en drie dagen pest (2). Alle dezen waren met David zelven de getuigen ven Israëls God in het midden van Zijn volk, de instandhouders, door Zijn Woord en Geest, van Israëls volksbestaan en Godsdienst, de bewaarders der beloften van het eeuwige Heil.

Wij zullen hier niet alle hunne opvolgers vermelden, die in de Boeken der Koningen en der Chronyken eene merkwaardige zending vervulden, als: Ahia, die de scheuring der stammen onder Salomons zoon Rehabeam aan Jerobeam verkondigt; Semaja en Iddo onder Rehabeam en Abia in Juda; den ongenoemden Godsman, die te Bethel het *wee* over den altaar van Jerobeam uitsprak, maar straks zelve niet volstandig bleef in de beproeving, en in zijnen dood tot een toonbeeld der Goddelijke gestrengheid; in zijne begrafenis, van Gods getrouwheden gesteld werd (3). Van alle die menigvuldige Zienders en Propheten, die hetzij door hunne daden en verdrukkingen, hetzij meer bepaaldelijk in hunne nagelatene geschriften het getuigenis van God en van Zijn Koninkrijk getuigd hebben, zullen wij ons hier alleenlijk vergenoegen met de herinnering aan twee boven alle anderen verre uitstekenden: Elia in Israël, en Jesaia in Juda.

Treffend is het onderscheid der bedeeling, zoo wel als der roeping tusschen dit tweetal. In de dagen van Achab en Izebel de Sidonische, zijne huisvrouw, in de dagen van den verregaandsten gruwel van Afgoderij en Baalsdienst bij de tien stammen, verschijnt op eens, als een bliksem uit den hemel, Elia, de Propheet van Tisbe, voor den goddeloozen Vorst (4). Louter vuur en vlammen zijn zijn ijver, zijne prediking, zijn weg op de aarde en naar den hemel. *Hij bidt een gebed, dat het niet zoude regenen, en het regende niet op de aarde in drie jaren en zes maanden. En hij bad wederom; en de hemel gaf regen, en de aarde bracht hare vrucht voort.* De Apostel, die hem met deze woorden beschrijft, herinnert ons daarbij, dat *Elia een mensch was van gelijke bewegingen als wij*, tot aandrang van dat dierbaar woord

(1) 1 Sam. II. vs. 1—10. Luc. I. vs. 46—55.
(2) Luc. II. vs. 52.
(3) 1 Sam. VII. vs. 9, 10. XII. vs. 17 en 18.
(4) 1 Sam. XVI.
(5) 1 Sam. XXVIII.
(6) 1 Sam. XV. vs. 23.
(7) Hand. II. vs. 30.

(1) 2 Sam. XII. vs. 1—7.
(2) 1 Chron. XXI. vs. 9—12.
(3) 1 Kon. XIII.
(4) 1 Kon. XVII. vs. 1.

der Goddelijke vermaning: *Bidt* (1)! Op zijn gebed daalt het leven terug in het afgeſtorven kind der weduw; op zijn gebed, het vuur van God uit den hemel om de benden van Achabs goddeloozen zoon, die hem gebieden tot hun te komen, te verſlinden; gelijk dat zelfde vuur, ten tijde van Achab, nederdaalde op zijne offerhande op Carmel, voor het aangezicht des Konings en des gantſchen Israëls, tot beſchaming en verdelging van Baäls priesteren en zijne dienst. Hij voert gerichten uit in den naam en door de kracht des Allerhoogſten; vlucht aanſtonds daarop voor de dreigingen van Izebel en wenscht te ſterven; doorſtreeft in veertig dagen, zonder eten of drinken doorgebracht, de woestijn, tot daar hem te Horeb de heerlijkheid Gods ontmoet, niet in den ſtormwind, noch in de aardbeving, maar in het zuizen eener zachte ſtilte. Op nieuw dan kondigt hij van daar den Koningen Israëls hunne oordeelen aan, tot dat hij in een onweder wordt opgenomen ten hemel. En toch! het was *in den geest en kracht van dezen*, dat eeuwen later die Voorlooper van den beloofden Verloſser optrad en henen ging, wiens overgang tot de ruste der eeuwigheid niet op vurige wagenen, maar in een donker kerkerhol geſchiedde (2); wiens zending door geen enkel wonder bevestigd werd, maar daardoor (het was meer dan wonderwerk en wonderkracht!) dat *alles wat hij van Jeſus zeide, waar was* (3). Zoo werd Johannes de Dooper, na leeftijden, in nog veel inniger en wezenlijker zin de opvolger van Elia, dan die Eliſa zelve, die aan de oevers der Jordaan de toezegging van twee derden van Elia's geest ontfing, en den mantel zijns meeſters opnemende, in den naam des Gods van Elia evengelijke wonderen deed aanſchouwen in Israël, tot na zijnen dood zelfs, door zijn gebeente (4).

Ontzachlijk ſtond daar aldus voor onze oogen die Propheet, wien nog heden ten dage zoo wel oud-Israël, als een gedeelte der Christenheid, te gemoet ziet als den aanſtaanden Wegbereider van Koning Mesſias in Zijne heerlijkheid. Wellicht werd ook inderdaad die prophecij van den laatſten der Oud-Testamentiſche Godstolken, met Johannes den Dooper nog niet in alle hare uitgeſtrektheid vervuld: *Ziet, ik zende ulieden den Propheet Elia, eer dat die groote en vreeslijke dag des Heeren komen zal* (5). Hoe dit zij, de betrekking van Elia, Israëls grooten Hervormer, zoo wel als van Moſes, Israëls grooten Wetgever, tot Jeſus Christus, Israëls eeuwigen Koning, blijkt klaar genoeg uit die volheerlijke openbaring en verſchijning aan de drie discipelen op den berg, waar Jeſus, ſtaande tusſchen de twee grootſte aller menſchelijke Propheten en met hen ſprekende, het getuigenis ontfangt van God Zijnen Vader, en daardoor zelve getuigenis geeft aan de éénheid van Oud en Nieuw Testament, van de Prophetiſche en van de Apostoliſche verkondiging, van den beloofden en van den gekomenen Christus!

Doch is Elia, door wien die Christus in zijne hemelvaart zoo kenlijk werd voorgeſteld, een heerlijk perſoon in de Schrift des Ouden Testaments, niet minder is ons dit, in een wat later tijd, in geheel andere omſtandigheden, en door een geheel andere gave, de Propheet Jeſaia, die van Jeſus Christus ſchreef. Van hem, den grooten Heilpropheet, die niet als Elia, alleen van goddelooze Vorſten een tijdgenoot was, maar die het ook was van eenen Hizkia, zoo wel als van een Achaz zijnen vader, en van een Manasſe zijnen zoon; van hem, merken wij aan, dat geene opvolging van wonderdaden hem in Juda, gelijk Elia vroeger in Israël, zoo uitnemend heerlijk maakten; maar wel die opvolging van prophecijen, waarin de toekomst van Israël en van alle zijne vijanden, van Sion en van geheel de aarde, afgeſchilderd is van de dagen van Uzzia, Jotham, Achaz en Hizkia tot die der Babyloniſche gevangenſchap; van de dagen der Babyloniſche gevangenſchap tot op de komst van Christus; en van de komst van Christus in het vleesch tot op Zijne wederkomst in majesteit en heerlijkheid, en de onderwerping van heel het aardrijk aan Zijnen Naam. Groot is ook deze Godsman, als hij uit den Tempel Gods in den hemel het *Heilig, Heilig, Heilig* op de aarde overbrengt; als hij in den Geest dat *Kind, dien Zoon*, wiens naam *Wonderlijk* is en *Sterke God, Vader der Eeuwigheid* en *Vredevorst*, als den Koning voorzegt tot in eeuwigheid over het huis van Jacob (2); maar tevens als *het rijsken uit den afgehouwen tronk van Jeſse*, den *man van ſmerte, zonder heerlijkheid, dragende de ſtraf der overtreding van Zijn volk, door Zijne kennis velen rechtvaardigende*, en *door den arbeid Zijner ziele* het leven gevende aan een ſchare zonder tal (3). Doch ook in de historiſche boeken is ons diezelfde Jeſaia dierbaar, als hij zijnen vroomen Vorst en bloedverwant den dood aankondigt in den naam des Heeren hunnes Gods; en ſtraks op het gebed van den verootmoedigden Hizkia, de genezing, en het teeken zoo wel als het verordende middel der genezing (4); of als hij in de bange dagen van Jeruſalems belegering door Sanherib, met denzelfden Godvreezenden Koning tegen de ſpotredenen en hoogheden des vijands *bidt en ten hemel roept;* en op dat vereenigd gebed heel het leger der Asſyriërs verdelgd wordt door den Engel in ééne nacht (5).

Even als Jeſaia, en eigenlijk meer nog dan deze zijn groote Voorganger, is ook Jeremia niet ſlechts als Propheet, maar als historisch-handelende, vooral lijdende perſoon hoog merkwaardig. Hij zag den Godzaligen Joſia weggenomen, en maakte het klaaglied over hem (6). Zijn leven ſedert was één onafgebroken getuigenis tegen Joſias Godverzakende zonen en opvolgers; ééne onophoudelijke worſteling met de leugenpropheten in Israël; één ſchier onafgebrokene verdrukking vóór, en bij, en na de verwoeſting van Jeruſalem, en de voltrekking van het lang voorzegde oordeel over Juda en over het huis

(1) Jac. V. vs. 16—18. (2) Luc. I. vs. 17. Matth. XIV. vs. 10.
(3) Joh. X. vs 41. (4) 2 Kon. XIII. vs. 20 en 21. (5) Maleach. IV. vs. 5.

(1) Jeſ. VI. (2) Jeſ. IX. vs. 5 en 6. (3) Jeſ. LIII.
(4) 2 Kon. XX. vs. 1—11. (5) 2 Kon XIX.
(6) 2 Chron. XXXV. vs. 25. Klaaglied. I.

van David. Tot in Egypte, werwaarts hem het wederſpannig overblijfſel der Joden met geweld had medegevoerd, blijft hij getuigen tegen zijns volks overtredingen, en het oordeel des Allerhoogſten verkondigen over dat Egypte zelve, en de genen, die aldaar, tegen het uitdrukkelijk Godsgebod, eene toevlucht gezocht hadden. Wel ware deze de *ellendigſte aller menſchen* te noemen, indien hij alleenlijk voor *dit* leven ware hopende geweest op zijnen God. Ook hij verkondigde *den Spruit van David, den* HEERE ONZE GERECHTIGHEID, *in wiens dagen Juda voor eeuwig verlost zoude worden, Israël zeker zoude wonen* (1). En in deze verwachting lag, midden in de zwakheid en in het uiterſte der verdrukking, zijne kracht.

III. Doch reeds zijn wij de palen te buiten gegaan, die ons het opſchrift dezer Beſchouwingen voorſchrijft. Wij keeren terug tot onze zes historiſche Boeken, om daarin thands, in de derde plaats, een blik te werpen op de opvolging van het Israëlitisch *Koningſchap.*

Ook hier is *inſtandhouding* te midden van al hetgeen door de zonde der menſchen afgebroken, of door een rechtvaardig oordeel over die zonde nedergeworpen wordt, het doorgaande kenmerk in de geſchiedenis van het uitverkoren Volk. Wij zagen reeds hoe de inſtelling zelve van de koninklijke waardigheid de uitvoering van den Goddelijken Raad was ter wegbereiding der vervulling eener heerlijke belofte; doch middelijk, door de voorbarigheid en wederſtrevigheid van het ondankbaar Israël. Wij zagen in de verwerping van Saul, als het ware de voorhuid weggenomen van dat Koningſchap, hetwelk in de wezenlijkheid der hoogſte Godsbedoeling beſtemd was voor den man naar Zijn herte, David. In dezen Vorst beſchouwden wij alreeds den in de diepte der tijden ingeleiden Propheet, die van den lijdenden en regeerenden Mesſias uit zijne lenden eeuwen te voren zong. Als Koning over Juda en ſtraks over geheel Israël, was hij zelve van dien Mesſias een *Voorbeeld*, dat is, levende prophecij in zijn perſoon: door de geboorte te Bethlehem; door zijne langdurige verdrukking en blinkende verhooging; in zijne koninklijke waardigheid; bovenal, als de man, die, in tegenoverſtelling van Saul en alle goddeloozen, *al Gods welbehagen deed* (2). Hij is tevens voor alle volgende eeuwen een zelden geëvenaard toonbeeld dier Genade, die zich openbaart in de rechtvaardiging van zondaren; in de zulken, die *in ongerechtigheid geboren, en ontfangen in zonde*, maar *ontzondigd als met yzop, en wit gewasſchen in het binnenſte, als ſneeuw*, den God hunner gerechtigheid verheerlijken in hun leven, en *Hem kostelijk zijn in hunnen dood* (3). Na hem ſtelt zijn zoon Salomo weder een geheel onderſcheiden *Voorbeeld* dáár van Hem die komen zoude, in zijne hoedanigheid als *Vredevorst;* maar ook weder een nieuw voorbeeld dier zelfde ontferming en onveranderlijke trouw, die zijn vader ondervonden had. JEDIDJA, dat is, *geliefde Gods* geheten bij zijne geboorte uit het huwelijk van David met *de gene die Urias huisvrouw geweest was* (1), ondervindt hij als teder jongeling en volwasſen man de vrucht van het Godebehagelijk gebed om *wijsheid*, rijkelijk (2); ondervindt hij in zijnen ouderdom zoo wel de kracht van het inwonend bederf in zijn vleesch, als de ijdelheid, tevens, van alle dingen die onder de zon zijn; maar ondervindt hij ook ten ſlotte die wederbrengende genade van den God, *wien hij lief was* (3); en hij drukt de ſlotſom van alle zijne ondervindingen ten laatſte uit in dit éène woord: *alles is ijdelheid, één ding is alleen waarachtig: vrees God en onderhoud zijne geboden* (4).

Doch in zijn zaad wordt de zonde der ontrouw van zijnen ouderdom nog bezocht door de afſcheuring van tien ſtammen. Onder zijnen zoon Rehabeam ſcheidt zich Israël in twee deelen, die eerst in het laatſte der dagen zullen worden hereenigd. Maar ook bij het afzonderlijk beſtaan dier beide afdeelingen in het land der Vaderen, blijft God de oorſpronkelijke éénheid *in ſtand houden.* Steeds bleef Israël in Zijne oogen het volk der twaalf ſtammen (5), en Jeruſalem en zijn Tempel het vereenigingspunt voor alles, wat onder de afgewekene ſtammen zelve nog de vreeze van God had (6). Doch allertreffendst openbaart zich die genade der *inſtandhouding* in het onderſcheid van den gang der opvolging tusſchen Israëls Koningen en die van Juda. Het Koninkrijk der tien ſtammen opgericht door den ondankbaren, ſchoon door God ten oordeel gebruikten Jerobeam, bleef tot den einde toe in de macht van Vorſten, elkander opvolgende en telkens overtreffende in boos- en goddeloosheid. In Juda daarentegen werd *de lampe Davids*, als wij reeds opmerkten, nimmer geheel uitgebluscht. Zijn zaad was beſtemd tot een Koninkrijk in eeuwigheid. In Juda worden, te midden van vele en tergende zonden, nog langen tijd *goede dingen* gevonden, en, ofſchoon ook aldaar goddelooze en ontrouwe Vorſten hunne Davidiſche afkomst verloochenen, en den God hunner Vaderen ſmaad aandoen, zoo wordt de gruwel aldaar toch altijd weder als afgebroken, door de opvolging van Godvreezende, hoezeer dan ook met geen David te vergelijken ſpruiten van zijnen ſtam. Rehabeam, om zijne zonden door binnen- en buitenlandſche vijanden vernederd, wordt opgevolgd door een minder dwazen zoon, Abia, die zich voor God een oogenblik verootmoedigende, ſchitterend over Jerobeam triumfeert. Van dezes zoon, Aſa, wordt getuigd, dat hij deed dat goed en recht was in de oogen des Heeren zijnes Gods. Biddende tot dien God ziet hij dan ook het ontallijk heir der Mooren voor zijne wapenen ſmelten. Alleenlijk beantwoorden zijne laatſte dagen niet aan de heerlijkheid der vroegere. Van zijnen zoon Joſaphat worden nog betere dingen gemeld: *Hij wandelt in de wegen van zijnen vader David, in de geboden des Gods*

(1) Jerem. XXIII. vs. 5 en 6. (2) Hand. der Apost. XIII. vs. 22.
(3) Pſ. XXXII. vs. 1 en 2. Pſ. LI. vs. 7—9 en Pſ. CXVI. vs. 15.

(1) 2 Sam. XII. vs. 24, 25. Matth. I. vs. 6.
(2) 1 Kon. III. vs. 3 en volg. Jac. I. vs. 5.
(3) Nehem. XIII. vs. 26. (4) Prediker I. vs. 1. XII. vs. 12—14.
(5) 1 Kon. XVIII. vs. 31. Hand. der Apost. XXVI. vs. 7.
(6) 2 Chron. XXX vs. 1, 11, 18. XXXI. v. 1.

zijnes Vaders, en niet naar het doen van Israël. Hij doet de dienst van God in Juda herleven, hervormt en regelt de ordeningen in Kerk en Staat, ſtelt Richters aan en Amptlieden, en grondt geheel zijne regeering en de welvaart van zijn volk op de vreeze van zijnen God. Tegen de verbondene menigten van Ammon, Moab en die van het gebergte Seïr, trekt hij op in de mogendheden des Heeren, onder vasten en bidden en den uitroep des oprechten geloofs, dat ook toen niet beſchaamd werd: *In ons is geene kracht, noch wetenſchap, maar onze oogen, o* HEERE! *zijn op U.*

Evenwel ſtruikelde ook deze Godvreezende Koning meer dan éénmaal zwaar. Tot tweemaal toe werd hij beſtraft wegens bondgenootſchap met het goddelooze huis van Achab, waarmede hij zich zelfs verzwagert. Zoo komt Athalia, de dochter van Achab en Izebel op de geſlachtlijst van David, en het oordeel van God tot in het vierde geſlacht op Joſaphats zaad. Zijn zoon Joram ſterft in de ongenade van God, *zonder van iemand begeerd te zijn, noch in de graven der Koningen begraven te worden.* Ahazia, Jorams en Athalias zoon, deelt in den bloedigen ondergang van Achabs huis door Jehu. Zijn zoon Joas voor de moordende hand zijner grootmoeder bewaard door Jojada en Joſabeth, valt ook zelve, in rijper jaren af, en brengt den zoon zijner voedſterouders ter dood. Hij komt om door het zwaard zijner onderdanen. Zijn zoon Amazia, die in het eerst een beter weg ſcheen te zullen houden, buigt zich voor de goden der Syriërs, die hij overwonnen had. Ook hij, gelijk zijn vader en grootvader, komt om door het zwaard; ten gevolge eener zamenzweering tegen hem in Jeruſalem gemaakt *van den tijd af, dat hij van achter den* HEERE *afweek.* Het woord van God tegen de afgoderij vervult zich dus letterlijk tot in het huis van David: *Gij zult u voor geene andere Goden, voor geen geſnedene beelden buigen, noch hen dienen: want ik de* HEERE *uwe God ben een ijverig God, die de misdaad der vaderen bezoek aan de kinderen, aan het derde en aan het vierde gelid.* Tot in en met het derde gelid ſtaat op de Koninklijke geſlachtlijst in het Evangelie de afkomst van Joram, Joſaphats zoon maar Izebels ſchoonzoon, niet vermeld (1)!

Uzzia, de Zoon van Amazia, zoude niet alleen de ſtamvader, maar zelfs de eerſteling van een beter rij van Vorſten in Juda zijn, had zich *zijn hart niet verheven,* om zich een Priesterlijk werk in den Tempel aan te matigen. Hij werd, zich daarin verhardende, het Heiligdom uitgedreven, en blijft melaatsch en afgezonderd tot aan zijn dood. Zijn zoon Jotham vervult de lange dagen van zijns vaders regeering, en nog eenige jaren daarboven in de vreeze des Gods zijner vaderen. Doch de gruwel van afval en afgoderij bij Vorst en Volk ſchijnt zijnen hoogſten trap te bereiken onder Jothams zoon Achaz, den Achab van zijn Koninkrijk en van zijn tijd. En toch! te midden van dat alles wedergalmt, te gelijk met de aankondigingen van een ſteeds naderkomend oordeel, het woord der eeuwige *inſtandhouding.* In de tegenwoordigheid van Achaz wordt door Jeſaia aan het huis van David, dat hoogſte aller *teekenen uit de hoogte en uit de diepte* aangezegd: *de Maagd zal een Zoon baren; en de naam van dien Zoon zal zijn* IMMANUËL (Jeſ. VII. vs. 1–16).

Achaz ſterft in zijne zonde; en Hizkia opent de deuren van het door zijnen vader lang geſchonden, en eindelijk geſloten heiligdom. Hij doet dat recht was in de oogen des Heeren, herſtelt Zijne dienst in Jeruſalem, en viert met geheel Juda, en een overblijfſel uit de reeds weggevoerde ſtammen Israëls, een Paaſchen van tweemaal zeven dagen, gelijk er geen gevierd was ſints de dagen van Salomo. Manasſe, zijn zoon en opvolger, bewandelt in het eerst den weg van Achaz: hij bouwt Baäl en heel het heir des hemels altaren, en doet zijne zonen door het vuur gaan; — dáár zendt God de Asſyriërs, die Manasſe naar Babel brengen, en in koperen ketenen binden. In zijne benaauwdheid wendt hij zich met *ernſtige gebeden tot den* HEERE, *en hij vernedert zich voor het aangezicht des Gods zijner vaderen.* En God liet zich van den boeteling verbidden, en *hoorde zijne ſmeeking, en bracht hem weder te Jeruſalem in zijn koninkrijk. Toen kende Manasſe dat de* HEERE *God is.*

Amon, zijn zoon, offert op nieuw den geſnedenen beelden. Hij komt ellendig om. Maar nog eenmaal in het koningshuis van Juda brengt een goddelooze vader een Gode dierbaren ſpruit voort. Joſia vreest God, en beklimt zijns vaders troon op zijn achtſte jaar. En wederom laat de HEERE een zich van harte voor Hem verootmoedigenden Koning verzekeren, dat het in zijne dagen nog vrede zal zijn, offchoon het oordeel beſloten is, en de dag der Godswraak over Juda rijpt. Ook Joſia herſtelt de dienst van God en den eerbied voor Moſes Wet voor een korten ſtond in Juda. Ook in zijne dagen wordt een Paaschfeest den HEERE gevierd, *gelijk er geen gehouden was in Israël van de dagen van Samuel des Propheten aan.* Kort daarop wordt de vroome Vorst, op een onberaden krijgstocht, weggenomen.

Onder zijne zonen en kleinzonen wordt het oordeel voltrokken. Te vergeefsch vermanen de Propheten Gods voor het laatst nog tot boete. De tijden van Judaas eerſte verſtrooijing, van Jeruſalems eerſte verwoesting zijn dáár. Het Koninklijk geſlacht wordt naar Babel gevoerd, aldaar getuchtigd; maar ook *in ſtand gehouden.* Jojachin, de zoon van Jojakim, den zoon van Joſia wordt na vele jaren uit zijne gevangenis geſlaakt, en aan het hof van Evilmerodach, den Koning van Babel, in eere verheven. Zijn kleinzoon Zorobabel is het Hoofd der wederkeerenden tot den tempelbouw, na de vervulling der zeventig jaar. Want aldus had Jeſaia de Propheet, leeftijden te voren, van den HEERE, den God Israëls geſproken: *Die van Cyrus zegt, Hij is mijn*

(1) Men zie het Evangelie van Mattheus Hoofdſt. I. vs. 8 en 9, alwaar het overſpringen van Joram op Ozias (Uzzia) met voorbijgang van Achazia, Joas, en Amazia zeker noch toevallig, noch willekeurig is; evenmin als in het geheel, de verdeeling aldáár in driemaal *veertien* geſlachten. — Men vergelijke een diergelijk oordeel Ezech. XIII. vs. 9.

Herder, en hij zal al mijn welgevallen volbrengen: zeggende ook tot Jerusalem, Wordt gebouwd! en tot den Tempel, Wordt gegrond! En aldus lezen wij aan het slot der zes historische Boeken, die wij in deze regelen beschouwden: *In het eerste jaar van Cyrus, Koning van Persen, verwekte de* HEERE *den geest van Cyrus, Koning van Persen, dat hij eene stemme liet doorgaan door zijn gantsche Koninkrijk, zelfs ook in geschrifte, zeggende: Zoo zegt Cyrus, Koning van Persen: De Heere, de God des Hemels heeft mij alle Koninkrijken der aarde gegeven, en hij heeft mij bevolen Hem een Huis te bouwen te Jerusalem dewelke in Juda is. Wie is onder ulieden van al zijn volk? De* HEERE *zijn God zij met hem, en hij trekke op.*

Dus verre de geschiedenis van het door alle eeuwen in stand gehouden Israël tot op de tijden van Zorobabel en Ezra.

DE LEER DER HEILIGE DRIEÉÉNHEID.

Eenvoudig, en voor Jood en Christen zeer aannemelijk bewijs voor de Drieéénheid in het Goddelijk Wezen. Amst. 1837. (35 bl. in 8°.)

Eene stellige waarheid wier invloed zich over alles uitstrekt, kan op de meest onderscheidene wijzen worden aangetoond, van de meest verschillende zijden worden beschouwd, en in de menigvuldigste toepasfingen ontwikkeld, zonder dat de éénе weg die tot het beoogde doel geleidt, den anderen die daarhenen strekt, uitsluit. Indien het geloof en de erkentenis van Gods aanzijn overal invloed heeft, dan kan zijne drievuldigheid, waardoor dat aanzijn in alles bestemd wordt, niet zonder de doorslaandste blijken in het gebied van de wereld der verschijnselen, zoo min als in dat van de wereld der denkbeelden zijn. En deze blijken spreken luid tot het geweten der menschen, al is het dat zoo velen het door hoogmoedige en waanwijze redeneringen trachten te doen verstommen. Ook het Heelal heeft eene stem: *de dag aan den dag stort overvloedelijk sprake uit, en de nacht aan den nacht toont wetenschap; en hunne redenen worden gehoord tot aan de einden der wereld.*

De Schrijver van het bovenvermelde werkje strekt hiervan ten bewijs. Eene beschouwing der zichtbare en onstoffelijke Natuur heeft hem geleid tot overdenkingen die met de erkentenis der heilige Drieéénheid in Gods Wezen in het naauwste verband staan. Het aanschouwen van de tallooze stofjes, die in eene lichtstraal te midden van een donker vertrek zwevende worden bespeurd, deed hem opklimmen tot de gansche Schepping, in hare verhouding beschouwd tot den Oneindige. De nietigheid van al het geschapene bij God, en deszelfs ongelijksoortigheid met Zijn Wezen, brengt hem vervolgens tot de overtuiging, dat er noodzakelijk een tweede persoon besta in de Godheid, *door welken* de Eerste alle dingen geschapen heeft; en de eindelooze afstand der Geestenwereld van den oneindigen God doet hem gevoelen, dat er een eeuwige Geest als derde Persoon in het Goddelijk Wezen besta, *waardoor* de oneindigheid van Gods Wezen, in betrekking moge kunnen komen tot het eindige Geestenrijk, dat door dien Eeuwigen Geest Gods zijn bestaan en voortduring ontvangen heeft. De verklaringen der Schrift, dus leert ons de Schrijver, komen met deze opmerking overeen; en de beschouwing van een aantal verschijnselen in de zedelijke wereld, die zonder de bijzondere werking Gods onverklaarbaar zouden zijn, bevestigen de voorgedragene waarheid ten sterkste. De Schrijver brengt daartoe de invloeden en werkingen van dien goeden Geest in de menschheid; het bestaan der verdere Geestenwereld; eindelijk de bewaring van den bundel der Heilige Schriften, die wegens der menschen verderf en afkeerigheid, aan zoo vele gevaren bloot staat; enz.

In de hoofdzaak stemmen wij dus ten deze met den ongenoemden Auteur te zamen. Het is buiten twijfel waarachtig, dat zulk eene afgetrokkene en levenlooze denkbeeldige éénheid, als de Deïstische wanbegrippen van Arius en Socyn aan God toekennen, noch de *Schepper van hemel en aarde*, noch de *God der geesten van alle vleesch* kan wezen; en dat men dus bij zulke stellingen op de grenzen der algeheele Godverzaking staat, of met de Algodisterij aan eene in- en door het Heelal wordende, of door het Wereld-al tot zelfbewustheid komende Godheid moet geraken. Het is eene beteekenisvolle uitspraak des Apostels, dat, *wie den Zoon loochent, ook den Vader niet heeft.* Wie toch geen eeuwigen Zoon des Vaders erkent, kan ook geen eeuwigen Vader belijden. Want was de Vader immer zonder Zoon geweest (de Schepping mede nog niet aanwezig zijnde), dan had Hij toen immers geen bestaan als Vader, en zou eerst bij den aanvang van het bestaan des Zoons, Vader zijn geworden; hetwelk de geheele onveranderlijkheid en éénzelvigheid van God alle eeuwigheid door, omverwerpt, en op de gruwelijkste Godslastering, soms erger nog dan Godloochenarij, uitloopt.

De oude en steeds met hetzelfde onverstand herhaalde tegenwerpingen tegen de leer der Drieëenheid, als ware zij op tegenstrijdigheid gegrond, zijn niet minder ongerijmd, en berusten op eene volslagen verwarring van denkbeelden. Wat beteekent, bij voorbeeld, die telkens herhaalde redenering, dat EEN niet tevens DRIE kan zijn? Wanneer men zich zelven eenigzins verstond, behoorde men te zeggen, dat HET GETAL *één* niet te gelijk HET GETAL *drie* kan wezen: en deze aanmerking zou waar zijn; doch ook zoo klaarblijkelijk, dat zij niet behoeft te worden verzekerd (1). Maar één God (en zelfs één schepsel) kan wel zeker tevens drie zijn. Immers, zoo is ook de mensch, offchoon één in wezen, tweevoudig, uit ziel en ligchaam; en wederom anders, drievoudig, uit geest, ziel en lichaam bestaande. Hij is te gelijk sterfelijk en onsterfelijk, zichtbaar en onzichtbaar, eindig en oneindig, hemelsch en aardsch; aardsch en onvergankelijk.

(1) De Engelschen noemen zulk eene aanmerking *a truism.*

Wie zal aan de eenvoudigste figuur na den cirkel, den driehoek, of de éénheid of de drieheid ontzeggen?

Dus zegt dan ook onze Schrijver te recht, bladz. 16: »Alzoo blijkt dan, dat het geestelijk Wezen, welk wij God noemen, te onvergelijkbaar groot is om belang te kunnen stellen in zulke voorwerpen, die uit hunnen aard aan vergankelijkheid, versterving en vernietiging onderworpen zijn, en welker uitnemendste heerlijkheid zich aan Hem vertoont als eene schaduw des doods. Slechts een Wezen, boven stof en tijd verheven, en welks goddelijke eigenschappen met de Zijne overeenkwamen, slechts zulk een Wezen zou het voorwerp Zijner onmiddelijke belangstelling kunnen worden." Doch *belangstelling* is te flaauw. Het is de *liefde* des Vaders, waarin de Zoon van alle eeuwigheid bestaat, als zijn Ééniggeborene, de Zoon zijnes welbehagens; en de Geest is die Liefde, die beiden veréénigt. Daarom loochent men ook het eeuwig bestaan van God, als *Liefde*, met het eeuwig aanzijn van Gods Zoon en den Geest te ontkennen; want God kon niet liefhebben zonder een voorwerp zijner liefde te bezitten; en Hij kon niet een éénig God zijn, zonder door eene Geestelijke Eenheid (den Eeuwigen Geest) met dat Voorwerp zijner liefde vereenigd te zijn in één Wezen. Alle deze overwegingen rusten op de menigvuldigste uitspraken en den doorgaanden geest der Schrift. Van welken kant men de zaak beschouwt, mits op het grondgebied der Openbaring, altijd staat de leer der Heilige Drievuldigheid hoog verheven boven alle de aanvallen der wereld-wijsheid, en onbereikbaar voor de drogredenen eener zich zelve verwarrende rede.

Offschoon dus in de hoofdzaak, en zonder twijfel ook naar de bedoeling des Auteurs, de beginselen van de leer der Drieéénheid in dit werkje volkomen wel zijn voorgedragen, zoo ontbreekt het evenwel nu en dan in de uitdrukkingen aan die schriftuurlijke juistheid, die men in zulk een hooggewichtig onderwerp wenschen zou. Een voorbeeld, onder anderen, vindt men in de volgende woorden (bladz. 21): »Volgt daaruit niet van zelve, dat er *tusschen* de wereld der geesten en den Oneindige, noodzakelijk een *Wezen* moet bestaan, dat gelijk de Zoon des Allerhoogsten, den afstand verminderen van den Ongeschapene tot het schepsel; een Geest, zoo vele malen verheven boven alle geesten, als de Tweede Persoon verheven is boven het Heelal?" — Immers, de Zoon Gods en de Heilige Geest zijn geen *Middenwezens* tusschen God en het schepsel; maar de Zoon is *Middelaar* door Zijne *menschwording;* de Geest, uitgezonden zijnde, *vereenigt* de afgewekenen wederom met God. Want ook de verborgenheid der drie Personen is niet wel te kennen buiten het werk der Verlossing, in hetwelk dezelve op het allerduidelijkst is geopenbaard geworden.

Het komt ons voor, in het algemeen het gebrek van dit werkje te zijn, dat de verborgenheid der heilige Drieëenheid er veel te weinig, op het spoor der Heilige Schrift, in onmiddelijk verband wordt beschouwd met het werk der zaligheid; en daardoor meer eene wijsgeerige, dan practische en harttreffende strekking heeft. Van daar dat de Schrijver uitvoerig is in de beschrijving van den invloed van Gods Geest op de menschheid in 't algemeen, zelfs onder andere volkeren dan diegene, aan welke God zich door Zijn Woord openbaarde; maar weinig spreekt van Zijne herscheppende, verlichtende en heiligende kracht op het hart van den zondaar, tot zijne wedergeboorte, en reiniging, en toeleiding tot den Zoon, ter eeuwige zaligheid. Van daar, dat Hij, offschoon zich verdiepende in bespiegelingen omtrent de betrekking van den Geest tot de redelijke wezens in andere deelen der Schepping, zwijgt van het ambt des Geestes, om (gelijk de Zaligmaker leert) *de wereld te overtuigen van zonde, van gerechtigheid en oordeel.* Van daar eindelijk, dat men hier zoo weinig vindt van die groote verborgenheid der Voldoening, door den Zoon aangebracht, en op het hart toegepast door de vermogende werking van dien Heiligen Geest, die tevens het onderpand is der hemelsche erfenis in de harten dergenen die gelooven.

Er is geene vruchtbare noch levendige kennis van deze groote verborgenheid des heils, dan in verband beschouwd met *zonde* en *genade.* Zóó alleen leert ze de Schrift; belijden wij ze zoo met mond en hart, (moge het zijn) in de vreeze Gods, en met volstandigheid ter behoudenis der ziele!

Het werkje is geschreven in een goeden stijl, doch het onderwerp verdiende meer te zijn uitgewerkt, en, vooral in onze dagen in welke het ongeloof aan deze groote verborgenheid zoo algemeen heeft post gevat, op eene klare en heldere wijze veelzijdig te worden behandeld. Een afzonderlijk werk ter volledige ontwikkeling en uitvoerige verdediging van het groote leerstuk der Drieéénigheid schijnt voor onzen tijd in ons Vaderland nog eene onvervulde behoefte.

EEN BLIK OP HET VADERLAND.

Toen wij voor drie jaar geleden, als *Nederlandsche Stemmen* optraden, was het onze levendige begeerte om vooral ook opmerkzaam te maken op de getuigenissen Gods in de geschiedenis van dat plekje gronds, waaruit niet alleen de allerbijzonderste Voorzienigheid bleek, maar ook tevens het verband tusschen de handhaving van het waarachtig Evangelie en den bloei en de uitredding in het staatkundige. Het mogt ons dan ook meermalen gebeuren in onze eerste jaargangen op de hoofdbijzonderheden van de leidingen Gods met Nederland opmerkzaam te maken, en zelfs den loop der gebeurtenissen volgende, te vermanen en te waarschuwen met het oog op het verledene en eenen hoopvollen blik in de toekomst. Het is niet zonder grond dat men ons heeft doen opmerken, dat in den laatsten tijd, beschouwingen van dien aart slechts zeer zelden voorkwamen, en wij wenschen zelve te onderzoeken, waarin de oorzaak van deze verslaauwing gelegen is. Toen wij het eerst de pen opnamen, lagen de gewigtige uitkomsten van 1830 en 1831 nog versch in ons gemoed. Wij konden het ons toen nog levendig voorstellen, welken indruk het

op het geheele volk maakte, toen de opstand aan onze grenzen stond en alle onze sterkten, op ééne na, in de hand des vijands gevallen waren. Wij hoorden nog de oproeping des Konings ten strijde in den naam van God, en die ontwaking van het nationaal gevoel, die verzaking van eigenbelang en gemak ten nutte van een geliefd vaderland, die door velen te dien tijd ten toon gespreid werd, was ons toen nog levendig voor den geest. Het was de hand van God, die ons in het midden van de verguizing en onregtvaardigheid der natiën om ons heen, met onzen Koning, die verklaarde in Hem zijn vertrouwen gesteld te hebben, pal deed staan tegen geheel Europa, ja wat nog meer is, die ons eene overwinning gaf, en de aanslagen van hen die ons hadden willen vernederen in rook deed verdwijnen. Terwijl wij echter nog aan alle deze uitkomsten deden gedenken, was reeds de geheele natie een nieuw tijdperk ingetreden. De verslaauwing die het gewoon gevolg van eene buitengewone krachtinspanning is, de mislukking van vele verwachtingen, de onbepaalde verschuiving dier eindbeslissing, die men meende dat de vrucht van onze wapenfeiten geweest zoude zijn; de finantieele bezwaren, die met dit alles vergezeld gingen en er uit voortvloeiden; dit een en ander deed weldra de levendigste belangstelling door eene koele onverschilligheid vervangen; ieder keerde als het ware tot zijn huis en tot zijn akker weder; de tijd der geestdrift was voorbij, en alles scheen weder binnen den kring der menschelijke berekening terug getreden te zijn. Het denkbeeld dat Nederland in dit alles eene gewigtige roeping te vervullen had, verslaauwde meer en meer, en het vertrouwen op God, dat in het begin van onzen worstelstrijd zich op eene treffende wijze vertoonde, wierd maar al te spoedig vervangen door een zelfbehagen in onzen moed en opoffering dat nu en dan zelfs tot in het belagchelijke overdreven wierd. Na dat alle de helden van dien dag in proza en poëzij bewierookt waren geworden, en sommige zelfs die daarop geene aanspraak zouden gemaakt hebben, tot helden waren verheven, was ook de belangstelling uitgeput, en de publieke opinie vestigde zich weldra geheel op andere voorwerpen. De genen echter, die hoogere behoeften en inzichten hadden, vonden zich evenzeer in hunne verwachting teleurgesteld. Naar hun oordeel toch zoude deze gebeurtenis ook in het hoogere belang der natie vruchten dragen. Eene herleving van den godsdienstigen zin onzer voorvaderen; eene terugkeering tot God; eene hervorming onzer in zoo vele opzichten van de oude eenvoudigheid afgewekene zeden, dit stond hen voor oogen; daarvan meenden zij, als het ware, de voorteekens te mogen aanschouwen. De hand van God scheen in ons land een dam gelegd te hebben, waarop het oproer, dat zich in 1830 over zoo vele gedeelten van Europa uitstortte, afstuitte. De verbroedering door het algemeene gevaar van velen, die anders door hunnen maatschappelijken stand gescheiden waren, scheen veel goeds te voorspellen. Hoorde men van den eenen kant klagen over die afwijkingen, die het ruwe krijgsleven vergezellen, van den anderen kant waren er, die onder dat zelfde gedruisch der wapenen zich als zondaars leerden kennen. Lieflijk waren de tijdingen omtrent de gretigheid, waarin onder de gevangenen van St. Omer de verkondiging van het woord Gods werd aangehoord. Er scheen een geopende weg tot de verspreiding van godsdienstige geschriften van vroeger en later tijd te bestaan. Dit alles deed eene hoop opvatten, dat alle deze bloesems weldra door liefelijke vruchten zouden opgevolgd worden. Het waren de tijden der Josias en der Hizkias, die voor onze gedachten zweefden, en de hoop dat Vorst en volk beide wonderlijk gespaard, zich te zamen als één man voor den levenden God zouden vernederen, was niet verre. Ondertusschen de wegen Gods zijn niet die der menschen. De indruk op Kerk en Staat die men van alle deze gebeurtenissen verwacht had, scheen achter te blijven. In de herfst van 1834 openbaarde zich daarentegen het begin dier afscheiding, die zich op vele plaatsen uitbreidde. De gemoederen der Christenen werden verdeeld. Sommigen meenden in dezen uitgang, den weg Gods tot herstel der Kerk in Nederland te zien, anderen daarentegen beschouwden denzelven als voorbarig, en meenden de plaats, waar God hen gesteld had, zelfs bij de erkenning van de bestaande afwijkingen, niet te mogen begeven. Ondertusschen was het gevoel pijnlijk toen men weldra den weg zag, die Overheden en Regters omtrent deze beweging meenden te moeten inslaan; toen men Nederlandsche Regtbanken de vrijheid van Godsdienst hoorde loochenen, op grond van een artikel uit het wetboek van den Verdrukker onzer natie, hetgeen men vermoeden moest afgeschaft te zijn door eene Constitutie, die, daar zij den band tusschen de Gereformeerde Kerk en de Regeering van dit land miskende, ten minste van den anderen kant de uiting der Godsdienstige overtuiging aan geenerlei willekeur had willen onderwerpen. Het was grievend, menschen, van wie niet anders bewezen werd, dan dat zij de Gereformeerde belijdenis aankleefden, en zich onderling wenschten te stichten, als misdadigers veroordeeld te zien, en nog meer moest het treffen, wanneer men het grootste gedeelte der natie over deze zaak geheel onverschillig vond, en zelfs welmeenenden alleen op deze of gene overdrijving en niet op den grond der zaak het oog gerigt hielden. De voortduring van dezen staat van zaken, de afmattende herhaling der vervolging, niettegenstaande de vrijspraak die sommige regtbanken verleenden; dat alles kon niet nalaten eenen bedroevenden indruk te verwekken, en over onze beschouwingen van dat vaderland, hetwelk wij nimmer van onze hoop op eene herleving van de dienst van God kunnen afscheiden, eenen sluier te werpen. Wij vonden ons zelve wederhouden om de zaak der afscheiding met die volledigheid te behandelen, die wij gewenscht zouden hebben. Zoo lang wij toch de afgescheidenen als vervolgden moesten beschouwen, konde het verschil van inzigt tusschen ons en hen niet ter sprake komen, en wij konden op niets anders zien, dan op de gemeenschappelijke overtuiging van die zelfde geopenbaarde waarheid, waarin wij met

hen meenen verbonden te zijn. Bij deze verduiſtering van den blik op het Vaderland voegde zich nu de toeneming in alle opzichten van dat ſtelſel van menſchenvergoding, aan hetwelk bijna alle dagbladen en geſchriften van den dag tot tolken verſtrekten, terwijl van den anderen kant de wuftheid onzer naburen, en de zedeloosheid hunner letterkunde meer en meer van allen zijde in ons land indrong en tot heerſchenden ſmaak wierd.

En ondertusſchen wat ligt er nog in alle deze verſchijnſelen, dat onze hoop voor Nederland zoude kunnen verdoven? Zal onze zonde de barmhartigheid Gods te niete kunnen doen, of is Zijn arm verkort? Wat zijn dikwijls de afdwalingen en ſchuddingen eener ziel groot op het oogenblik, dat er denkbeelden in haar ontwaken, die zij vroeger nimmer gekend had. Ook Nederland moet zich zelve als zondaar leeren kennen, en wij moeten het ondervinden, dat het geene gerechtigheden zijn waarop wij pleiten kunnen, maar alleen de ontfermingen Gods. Wij kortzichtigen zien alleen op hetgene voor oogen is, en ondertusſchen zijn reeds de oorzaken in werking, die overal nieuwe uitkomſten, ons thans nog onberekenbaar, ten gevolge kunnen hebben. De tijden zijn moeilijk, de Christen ſtuit van allen kant, en ontmoet een practicaal Deïsmus, dat meer en meer in alle onze inrigtingen zich vertoont. Het uitbreken van den tegenſtand tegen de heerſchende rigting in de Kerk, zal het gevolg hebben dat deze rigting hare kracht des te meer vertoont, en ook hooger en lager onderwijs worden dienstbaar gemaakt, om dien geest te huldigen. Zoodra echter waarachtige overtuiging onder ons heerscht, zal er ook een protest tegen alle deze aanmatigingen geboren worden, dat meer en meer kracht zal verkrijgen, naar mate het zonder bitterheid en in kalme onderwerping geſchiedt.

Neen! ook in het uitwendige heeft Nederland het rustpunt nog niet bereikt. Door dezelfde onzekerheden wordt het nog geſlingerd; door dezelfde vijanden nog bedreigd. De wonden van 1830 bloeden nog. Alles wordt uitgeſteld, en de afgrond door het aanwenden van tijdelijke hulpmiddelen voor het oog verborgen; doch het is Gods hand die alleen de criſis kan afkeeren, die toch vroeg of laat dreigt uit te breken. God was het, die het algemeen vertrouwen tot op heden bewaarde, die nieuwe bronnen van welvaart deed vloeien, doch bij de natie is ondankbaarheid en ontrouw. Mogt hetgeen wij voor oogen zien, echter ons niet aan het behoud van dat Vaderland doen wanhopen, hetgeen nog niet opgegeven is, om dat zonde en vijandſchap zich in hetzelve openbaarde. Nog beſtaat onze hoop dat in het midden van het oproer der volkeren, van de trotsheid der machten, de Heere nog hier Zijnen naam zal verheerlijken. Ook in de groote beweging der hervorming was Nederland een der laatſte landen, waar zij ingevoerd werd, maar des te dieper waren ook de wortelen die zij aldaar ſchoot. De vluchtelingen van alle de gewesten van Europa voor de zaak van de Godsdienst, vonden hier ſchuts en onderſteuning. — Eene vervolging kan op dien zelfden grond, niet dan eene verblinding van het oogenblik zijn! Mocht dit land zijne roeping nog erkennen; mocht het vertrouwen op Hem, die ook tot de natiën zegt: ***Zoekt eerst het Koninkrijk Gods en alle dingen zullen u toegeworpen worden.*** De Heere ſchenke ons den moed om in dezen tegen hope op hope te geloven. Er wordt geen geloof toe vereischt, om de hoop voor het land te laten varen; er is Genade noodig, om het oog gericht te houden op hetgeen wij niet zien, en biddende te blijven voor ons geliefde Vaderland. De geſchiedenis ligt voor ons. God heeft hier ſteeds Zijnen naam verheerlijkt, en uitredding gegeven in het midden van afwijking en tegenſtand. Zoo was het ook in Israël, door de wereld miskend en veracht, en toch gezegend. Zoo zij het ook thans, en mochten aan velen de oogen geopend worden, om Gods weg te zien over een land, waar de Heere toch nog ſteeds een overblijfſel der Zijnen behouden heeft, om Zijnen naam over hetzelve aan te roepen!

HET BISDOM VAN UTRECHT.

De voorliefde die bijkans alle onze Geſchiedſchrijvers voor de Provincie Holland gekoesterd hebben, is voor een groot gedeelte ook op het Graafſchap Holland gedurende de Eeuwen van het Catholicismus overgegaan, en deed langen tijd de geſchiedenis der overige Graafſchappen, en Hertogdommen en Stiften geheel voorbijzien. Protestantſche vooroordeelen, die het hart met eenen afkeer van al wat Catholiek was vervullende, geen ds minſte belangſtelling voor geestelijke heerſchappijen overlieten, waren daarenboven werkzaam, om in het bijzonder de historie der Bisdommen van Luik en Utrecht met onverſchilligheid te doen voorbijgaan, zonder welke echter onze oude geſchiedenis niet dan zeer onvolkomen kan gerekend worden. Hetgeen ons inderdaad heeft verwonderd, is dat Bilderdijk, die voorzeker minder dan iemand anders onzer Historiekenners, of door Hollandsch-Staatsgezinde, of door Protestantſche vooroordeelen tegen de Midden-Eeuwſche kerk ingenomen was, op hetzelfde voetſpoor voortgaande, Nederland mede beſchouwd heeft als in Holland geconcentreerd, even als ware alleen de historie van het Graafſchap Holland zijne aandacht waard geweest. Doch ook deze bijzonderheid bewijst, dat het hem voornamelijk is te doen geweest om Wagenaar op den voet te volgen, en het vertrouwen in dezen wel naauwkeurigen maar bekrompenen voorganger wegnemende, het ſpoor tot nieuw en beter onderzoek te banen.

Het lust ons dus om in dit Tijdſchrift, in hetwelk vooral de Geſchiedenis des Vaderlands niet mag worden voorbijgezien, hier eenige bijzonderheden omtrent het Bisdom van Utrecht mede te deelen, dis welligt geſchikt zijn om voor deszelfs historie eenige meerdere deelneming te verwerven.

De ſtad Utrecht in het Nederduitsch wellicht *Oudtrecht*, met den uitgang die het veer eener rivier uitdrukt (zoo als ook in *Dordrecht* het geval is), draagt zijn

Latijnſchen naam (*Ultrajectum*) naar de onderſcheiding van het Rijnveer, aan de Maas, Maastrecht, genaamd. Ieder weet dat Willebrord, de Apostel van Nederland, die de heidenſche Wilten tot de dienst van Christus bekeerde, hier onder ſchuts van Karel Martel den Bisſchopszetél grondde. Met dezen voortreffelijken man opent zich eene geheele rij van Bisſchoppen, van welke wel vele zich door zucht naar heerſchappij en een wereldsch en ſoms losbandig levensgedrag berucht maakten, maar anderen niettemin, en wel in aanmerkelijken getale, als vrome kerkvoogden hunne kudde door een heiligen omgang ſtichtteden, en alzoo de zegeningen huns volks en den lof der Geſchiedenis verdienen. Teekenen bij voorbeeld de volgende dichtregelen van eenen Utrechtſchen Bisſchop in de tiende Eeuw niet die geloovige gezindheid, dat biddend en heilbegeerig opzien naar Christus, hetwelk nog in onze zielen gevonden zal worden, indien wij ons zelven, indien wij Hem recht kennen, en de genade aan ons hart is dierbaar geworden?

Eſuries Te, Christe Deus, ſitis atque videndi
Jam modo carnales me velat esſe dapes.
Da mihi te vesci, te potum haurire ſalutis
Unicus ignotæ tu comes esto viæ.
Et quem longa fames errantem ambeſit in orbe
Hunc ſatia vultu, Patris imago, tuo (1).

o Christus, o mijn God en Heer, mijn kracht en leven!
De honger mijner ziel, mijns harten heete dorst
Om U te aanſchouwen, en alleen U aan te kleeven,
Drijft mij tot vasten aan, verteert geheel mijn borst.
O mocht ik mij aan U, mijn levensdrank, verzaden!
U eten, hemelsch Brood, dat voedt voor de eeuwigheid!
Wees Gij mijn Leidsman ſteeds op de ongekende paden
Des levens, Gij alleen, wien heel mijn ziel verbeidt;
Dan zal 'k na jaren lang van rustloos omme zwerven
Door honger naar uw heil gedreven, eens, verblijd,
Uw aangezichte zien, uw zaalgen troost verwerven,
o Jezus, Gij die 't beeld des eeuwgen Vaders zijt!

Niet minder ſtichtelijk is het leven en ſterven van Bisſchop Odulf, die ten tijde van Karel den Groote leefde. Reeds in zijne vroegſte jeugd was hij gedurig vervuld met lust en ijver tot het heilige dienstwerk; en toen reeds nam hij voor, om geen der Goddelijke vermaningen des Evangelies die hem op het harte vielen, in den wind te ſlaan. Bijzonder waren hem de woorden ſteeds voor oogen: *Wie vader of moeder lief heeft boven mij is mijns niet waardig*; als ook: *Wie achter mij wil komen verloochene zich zelven, neme zijn kruis op en volge mij.* Nacht en dag liet hij zijne gedachten daarover gaan, en ſteeds was hij bekommerd dat de aarde hem aan zich zou boeien, en ſtreefde hij om de aanlokſelen van allen zwier en pracht zegenpralenderwijze af te weren. Met deze begeerte vervuld liet hij ouders, vrienden, landerijen, huisgezin, en al wat hij bezat achter, (hij was van Franſche afkomst:) en vertrok naar Utrecht, om daar geheel voor den Heere te leven. Want hij begeerde niets in deze wereld te bezitten, mocht hij maar zoo lang als hem zijne beenen zouden dragen, benevens andere krijgsknechten des Heeren in het leger van den Opper-Koning Christus dienen. Niemand is beter geſlaagd dan hij om de Friezen tot het Evangelie te bekeeren. Toen hij eenige jaren met vrucht onder hen gearbeid had, en weder gereed ſtond te vertrekken, vergaderde hij te Staveren nog een overgroote menigte der ingezetenen om zich, die toegevloeid waren om voor het laatst door zijne vermaningen geſterkt, opgewekt en tot volſtandigheid aangeſpoord te worden. Nu beval hij hen den Heere aan, gaf hun zijnen zegen, vermaande hen ernſtig, dat ze toch niet weder van den weg der waarheid zouden afwijken, dewijl zij niet zonder zware tuchtiging tot denzelven zouden wedergebracht worden. »Want ik weet (voegde hij er bij) dat gijlieden weder ontrouw zult worden; daarom verklaar ik u dat de Heidenen op u zullen afkomen, die dit land zullen verwoesten en vernielen, en die u met al hetgeen u toekomt, gevangen zullen wegvoeren." Opmerkelijk werd deze verwachting later bewaarheid door de geweldige invallen, roof- en plundertochten der woeste en heidenſche Noormannen. — Verſcheidene jaren bekleedde hij met zegen den bisſchoppelijken ſtoel, tot hij in hooge jaren het einde van zijn leven en dienstwerk bereikte. En als nu (dus verhalen ons de Geſchiedſchrijvers) de tijd genaakte, dat hij naar het hemelsch Vaderland, waar hij zoo lang naar gezucht had, zoude vertrekken, werd hij van een kleine koorts aangetast, waaruit hij verſtond, dat de tijd zijner ontbinding nabij was. Toen riep hij de broeders tot hem, en gaf hun zelfs den dag en het uur op, in welke hij zijn verſcheiden verwachtte. En als hij op het punt ſtond van den geest te geven, riep hij de broederen weder tot zich en verzocht hen die Pſalmen voor te lezen, die hem ſteeds in het uitzicht op zijn afſterven dierbaarst waren. En toen nu alle lijkplichten behoorlijk afgedaan waren, nam hij afſcheid van zijne broederen, hen verzoekende dat zij hem in hunne gebeden nogmaals den Heere zouden opdragen, en beloovende, dat hij insgelijks ten allen tijde voor hen, en voor de plaatſe zijner bediening, mitsgaders voor alle de inwoners zou blijven voorbede doen. Daarop keerde hij zich tot den Heere, zonder den dood te vreezen, wijl hij het ſterven gewin achtte, en ſprak toen met een duidelijke ſtem: *In uwe handen, o Heere, beveel ik mijnen geest!* waarop hij zachtkens, en in reuk van heiligheid ontſliep." — Wanneer men zulke bijzonderheden, die de gewone Geſchiedenisſchrijvers meestal onopgemerkt laten liggen, leest, en bedenkt dat zij plaats hadden in eeuwen, op welke wij uit de hoogte der onze gewoon zijn laag neder te zien, dan vindt men toch ſtoffe ge-

(1) Men vindt deze verzen bij Revius *Daventria Illustrata*, p 18. Overigens heeft men in de verſchijnſelen dezer laatſte jaren, omtrent het ſterreſchieten, een bewijs dat vele bijzonderheden die men lang als monnikenverdichtſels beſchouwde, een grond van waarheid hadden. Zoo meldt Heda p 71, omtrent den tijd van genoemden Bisſchop (Baldrik): » Anno ab incarnatione Domini 900. Apparuit in coelo mirabile ſignum, ſtellæ enim viſæ ſunt undique tamquam ex alto in Horizontis imum profluere, circa poli cardinem omnes fere inter ſe invicem concurrere: quod prodigium ſecutæ ſunt tristes rerum calamitates, aëris videlicet maxima intemperies, fluminum quoque terminos ſuos transgredientium terribilis quædam quaſi cataclysmi imago."

noeg den Heere, die nimmer Zijne Kerk verliet, te looven, en den man achting en eerbied toe te dragen, die in leven en sterven toonde, dat hij tot die dienstknechten behoorde, tot welke de Heere zal zeggen: *Wel, gij goede en getrouwe dienstknecht, over weinig zijt gij getrouw geweest, over veel zal ik u zetten. Ga in, in de vreugde uwes Heeren!*

Doch hoe moeilijk is het om bij eer en aanzien in de wereld een hart, van God afhankelijk, te hebben. Juist de eerbied der Fransche Vorsten en Nederlandsche Heeren voor den Utrechtschen stoel; de vele giften en schenkingen van landen, van inkomsten, rechten en kostbaarheden, verwijderden het hart van vele Bisschoppen van den Heer en Zijne dienst. Eer- en geldzuchtige gemoederen, ziende de pracht, den luister en de rijkdommen der geestelijke ambten, begonden daarop te vlammen. De grootsten van het Rijk lieten de aanzienlijkste bedieningen van het Hof voor een' Mijter varen, wetende dat zij langs dien weg geëerd en geacht zouden worden, en alles volop bezitten en genieten, waarnaar hun aardsch en zinnelijk hart begeerde; terwijl zij ook als geestelijken veel minder te vreezen hadden van 's Konings ongenade, dan wanneer zij zich aan het Hof bevonden.

De Koningen hadden daar mede de hand in en maakten zich meester van de verkiezingen, die dan doorgaans op iemand van 's Konings maagschap vielen. Hieruit volgde een openbare handel met kerkelijke ambten. De Bisschoppen waren nergens minder dan in hunne Bisdommen te vinden; zij dachten meer aan feesten en banketten, en kostelijke en hoofsche kleederdracht, dan aan geestelijke zorg en het wacht houden over hunne kudden. Van daar dan dat het geestelijk gezag in minachting viel, en dat de kerkelijke goederen in de binnenlandsche oorlogen doorgaans den eersten en zwaarsten aanstoot te lijden hadden, en aan de baldadigheid der soldaten het meest ten prooi stonden.

Groot was intusschen reeds zeer spoedig de macht der Utrechtsche Bisschoppen geworden. In zijne geestelijke betrekking stond de Stichtsche Kerkvoogd onder den Aartsbisschop van Keulen; in zijn wereldlijk gezag onmiddelijk onder den Keizer. Van ouds was Friesland, Groningerland, Drenthe, Overijssel, en zelfs voor een gedeelte Holland aan zijn gezag onderworpen. Doch toen de Keizer door schenkingen uit zijne eigen gronden in die streken een nieuw Graafschap had geformeerd, vond Utrecht een geweldigen mededinger in den telkens zich uitbreidenden Hollandschen Graaf, die ook op het gezag over de Friezen, welke zich nimmer in het tijdelijke aan den Kerkvoogd hadden onderworpen, aanspraak maakte. Niettemin bleef de luister des Bisschop groot. De Graaf van Gelder was zijn Opperjager, de Hertog van Braband zijn Opper-Schenker; de Graaf van Bentheim Grootmeester zijns Huizes, de Heer Van Rhoer zijn Vaandrager. Al deze machtige Heeren waren dus Leenmannen des Bisschops, en waren gehouden om zich in persoon of door een lasthebber te Utrecht te vertoonen zoo dikwijls de Bisschop de Staten van zijn Bisdom bijéénriep. Filips (de 50ste der Bisschoppen) was bijzonder ingenomen met dezen uitwendigen luister. Hij deed zijn intocht binnen Utrecht op een prachtig uitgedoscht paard, met een dicht gestikt en met goud doorweven dekkleed, waarvan gouden en zilveren schelletjens afhingen; hij zelf was bekleed met een rijk versierd harnas, over eenen rijken maliënkolder aangedaan. Zoo werd hij gevolgd door negen honderd ridders, van het hoofd tot de voeten gewapend, die hem als lijfwachten verzelden; benevens een aantal Bourgondische Heeren, even prachtig uitgedoscht als hij zelve. Welk een verschil van hem, omtrent wien Israëls Profeet voorzegd had: *Verheugt u zeer, gij Dochter Sions, ziet uw Koning zal u komen rechtvaardig en Hij is een Heiland; arm en rijdende op eenen ezel, en op een veulen, een jong der ezelinne!*

Een onzer beste oudheidkundige Schrijvers heeft ons onder den titel van *Conclave Ultrajectinum*, uit de handschriftelijke Acten van het kapittel eene breede beschrijving medegedeeld van de wijze, waarop in 1496 Frederik van Baden tot den Bisschopszetel verkozen werd (1). De Kanunniken hadden het recht van verkiezing, sedert Keizer Koenraad III, die deze macht, welke de Keizers sints Karel den Groote geoefend hadden, aan de Utrechtsche Kerk had afgestaan. Het blijkt uit onderscheiden verkiezingen, dat de Kanunniken van andere collegiale kerken doorgaans ook gestemd hebben. Niettemin bleven de Keizers op deze keuze veel invloed oefenen.

Hendrik van Beijeren, zoon van Filips den eenvoudige, Keurvorst van den Paltz, was de laatste die Utrecht als Souverein bezat. Zijne onderdanen stonden tegen hem op en noodzaakten hem, om de bescherming van Keizer Karel V. in te roepen, op wien hij, met toestemming zijner geestelijkheid en der standen van zijn Bisdom het tijdelijk gebied des lands in 1528 overdroeg, waarna hij zelf Bisschop werd te Worms. Eenigen tijd later brak de Reformatie uit en brak de kromstaf en vertrapte den mijter, omdat het uur van de vrijwording der tot het Evangelie bekeerde gemeenten van uit Romes banden, geslagen had.

Van het Utrechtsche Bisdom en deszelfs invloed geldt dezelfde opmerking die in het algemeen omtrent de middeneeuwsche Kerk te maken is. De ééne en de andere hadden een heldere licht-, en een donkere schaduwzijde. Wie zal de gezegende werkzaamheid willen miskennen die mannen gelijk een Odulf, van wien wij boven spraken, gehad hebben, tot bekeering des volks en deszelfs opbouwing in het allerheiligst geloof? Maar ook, wien blijkt niet aan den anderen kant, dat geene inrichting onder menschen, zelfs niet de kerkelijke, zoo heilig is, dat zij niet voor het overhand nemende verderf zoude bloot staan, en, daaraan onderworpen, den Heere een gruwel worden, dien Hij niet kan dulden, maar uit Zijnen mond moet uitspuwen? Dat men, in plaats van op de Roomsche Kerk neder te zien uit de

(1) MATTHAEI, *Veteris ævi Analecta*, Vol. II. p. 721 ad f.

hoogte, zich aan haar ſpiegele: want niet minder is het oordeel, maar zwaarder zal het bevonden worden, over die kerken, die het volle licht des Evangelies gehad hebben, dan over degene, die ſlechts de priesterlijke heilsleere kenden; en niet minder ſchuldig is het huldigen der menſchelijke rede boven het geloof, dan het eeren der kerkelijke pracht boven den Heer der Kerke. Wij mogen ook hier uitroepen: *Deze dingen zijn geſchied ons tot voorbeelden, over welke de einden der eeuwe gekomen zijn!*

WAARHEID, EENE BEHOEFTE OOK IN DE LETTERKUNDE.

De letterkunde is de uitdrukking van het maatſchappelijk leven. — In haar zien wij den ſpiegel van hetgeen om ons heen voorvalt, en hetgeen zich voor de toekomst toebereidt. — Wie eens eenen blik in dat geheel mogt werpen, en den algemeenen geest van zijnen leeftijd trachten te doorgronden, kan moeijelijker bij eene enkele verſchijning blijven ſtilſtaan, en ziet zich zijns ondanks genoodzaakt om alles in zijn verband te aanſchouwen, overtuigd zijnde, dat in de geſchiedenis dier ontwikkeling niets op zich zelven ſtaat, maar al hetgeen wij zien gebeuren, reeds zijnen wortel in het voorledene heeft. Het waren deze denkbeelden, die mij in een vorig jaar aanleiding gaven eenige wenken voor te dragen omtrent den ſtaat der letterkunde in het algemeen, en die mij toen de geſchiedenis derzelve van de laatſte jaren der vorige eeuw af in eenige trekken deden opnemen, en ten ſlotte opmerkzaam deden maken, op de bewegings-partij in de letterkunde, die ons in de ontzettende diepten van het ongeloof dreigt te voeren, en op die rigting, die ons daarentegen in het uitgeſpreide net des bijgeloofs tracht te wikkelen, terwijl eindelijk hier en daar eene enkele lichtſtraal flikkert, die van de werking van een hooger beginſel getuigenis draagt (1).

Wij zijn thans een jaar verder gevorderd, en zeker hetgeen wij ſedert dien tijd zagen, is niet geſchikt, om onze toen geuite bezorgdheid weg te nemen. — Een vloed der oppervlakkigſte geſchriften overſtroomt ons van alle kanten. — De bronnen van zoo veel onreinheid en zedeloosheid zijn niet geſtopt geworden, en het kwaad wordt ſteeds door nieuwe middelen van uitbreiding, tot een grooter publiek gebragt. Niet te vreden met het uitgebreide debiet hunner losbandige Romans, met de verſpreiding en vertolking van dezelve, hebben de Parijzenaars thans uitgedacht, om ſommige van die verdachte verhalen in de kolommen hunner dagbladen op te nemen, en aldus het getal hunner lezers nog aanzienlijk te vergrooten.

Is het echter genoeg deze vruchten van den kwaden boom te kennen, wanneer men niet tot op den bodem doordringt? Niemand blijſt lang Schrijver, zoo hij geene lezers ontmoet. Er moet derhalve eene algemeene kwaal beſtaan, die alle deze misgeboorten in het rijk der letterkunde geeft, en bedriegen wij ons, wanneer wij die vinden in het gebrek aan *eerbied voor de waarheid*, hetgeen ſlechts een gevolg is van het gebrek aan eerbied voor Hem, die de waarheid is, en dus alleen ons in de waarheid kan leiden?

Wie heeft er immer iets groots verrigt, zonder eene vaste overtuiging, zonder het bezit van eene waarheid toe te ſtaan? Met de waarheid van de éénheid van God, heeft het Mahomedanismus de Heidenſche Godsdienſten voor zich heen gedreven en dezelve overwonnen. Hetgeen volſtrekt waar is, zal den eindelijken zegen behouden, doch nu reeds zien wij telkens nog deze of gene leer, of gevoelen oogenblikkelijk zegevieren, omdat zelfs in het midden van dwalingen eene betrekkelijke waarheid gehandhaafd wordt. Doch waar ook dit zout ſmakeloos wordt, daar is ſpoedig de inſtorting van het geheele gebouw te verwachten.

Er beſtond bij de Grieken roem en kunst, zoo lang er nog eenige dier waarheden werden gehuldigd, die door overlevering uit de eerſte openbaring Gods aan den mensch, tot hun gekomen waren. Zoo lang nog een Goddelijk wereldbeſtuur vereerd werd, zoo lang er nog een gevoel van nationale eenheid beſtond, was er plaats voor dichters als Aeſchylus en Sophocles; maar toen onder de handen der geleerden van Alexandrië, alles een gezochte woordenpraal was geworden, zag men in de letterkunde weldra niets anders, dan eene renbaan van Sofisten, die geene bewondering, maar veeleer minachting inboezemden.

De Romeinſche letterkunde, was voornamelijk een nagalm van de Griekſche, en had geene oorſpronkelijkheid. Ontloken in het oogenblik, dat het gemeenebest wiens grootheid op oorlogsroem en kracht, geenszins op geestbeſchaving gegrond was, zijnen ondergang nabij was, leverde dezelve ſlechts eenige bloeſems op, die ſpoedig verwelkten, en had geenen invloed hoegenaamd op de zeden van een volk, dat ſints hetzelve de wereld beheerschte, het juk eener ijdele ſchaamte geheel van zijne ſchouders had geworpen.

De ſtrijd met het Christendom was begonnen, en werd drie eeuwen lang, zoo wel onder de martelingen van den Circus, als onder de redekavelingen der gehoorzalen voortgezet; de Christenen moesten te gelijk door hun lijden en door hunne geſchriften voor de waarheid getuigen, en hoe gering hunne kracht naar de wereld en hunne beſchaving ook was, hoezeer zij ook nadat de Canon van het onfeilbaar Woord geſloten was, als het ware weder van den grond op moesten bouwen; de waarheid die zij, hoewel niet altijd met de meest geſchikte wapenen verdedigden, was hunne kracht, en de namen van Justinus, Athanaſius en Augustinus blijven onvergetelijk, terwijl zelfs de ſcherpzinnigheid, die hunne tegenſtanders onderſcheidde ongenoegzaam was, om het nieuwe Heidendom, hetwelk men weder op wilde rigten, en met den glans der

(1) Zie in den vorigen Jaargang dezer *Stemmen*, het Opſtel van denzelfden Auteur, getiteld: *Wenken over den geest onzer Letterkunde in de laatſte jaren*, Dl. IV, bl. 161—165.

wijsbegeerte wilde doen pronken, in ſtand te doen blijven. Het bezweek, daar geene waarheid in hetzelve was; maar het beginſel der afgoderij, hetwelk den mensch, na zijnen afval, tot eene tweede natuur geworden is, wist zich ſpoedig weder onder andere vormen te vertoonen.

De Romeinſche wereld moest na eene lange worſteling bezwijken. Geene heerſchappij was er ooit, die dieper ſporen naliet, die met het beſtaan, taal en zeden der volken zoozeer in één geſmolten was. Zelfs de Barbaren, die dien Colosſus door hun zwaard verguisden, moesten het een en ander van Rome overnemen, en het duurde ook eeuwen, eer zich de geleerdheid der tijden buiten de kerken en kloosters begon te vertoonen, en het Germaanſche beſtanddeel zijne eigenaardigheid eenigzins kon ontwikkelen. In Italië had zulks gelijk zich verwachten liet, het eerst plaats. Dit land had een ſchoon oogenblik, toen namelijk zijne ſteden den vrijheidskamp tegen de Hohenſtaufen moedig hadden doorgeſtaan, toen de zeden nog niet door de weelde verbasterd, door den onophoudelijk ſmeulenden of uitgebroken binnenlandſchen ſtrijd verwilderd waren.

Eén man was er, die zijne eeuw en zijn volk begreep, bij wien Godsdienstzin, partijhaat, Vaderlandsliefde met dezelfde levendigheid gevoeld werden, die dit alles dooréén mengde en het in een dichtſtuk uitſtortte, zonder zich te bekommeren, of het aan de regels van den Epos beantwoordde, daar het denkbeeld eener hoogere éénheid in zijne ziel was uitgedrukt. Die man was Dante, die in de geſchiedenis der letteren op zich zelven ſtaat, en wiens verdienſten eerst later naar waarde erkend wierden.

Alles bereidde zich in de vijftiende eeuw tot eene ontwikkeling, zoo in het letterkundige als vooral in het Godsdienſtige. De drukkunst, America, Conſtantinopel, zijn drie gewigtige namen voorwaar, vruchtbaar in gevolgen voor de menschheid. Te gelijk met de aankomst der gevlugte Grieken in Italië, ſcheen over geheel Europa de herinnering aan de oude wereld te herleven. Voor Italië zelve had deze gebeurtenis het minſte nut. Dit land had reeds uitgebloeid. De wetenſchap was er reeds eene bezigheid voor den geest geworden, geen behoefte meer voor het hart. Het Noordſche gemoed zocht waarheid. De oude letterkunde kon hetzelve wel is waar uiterlijk beſchaven, maar daarom de oogen niet afhouden van dat licht, dat in Bethlehem verrezen was. De Medicisſen hadden genoeg aan hunnen Plato. De oude letterkunde werd gebruikt, om de zegepraal der op nieuw aangegrepene waarheid te bereiden, maar Reuchlin en Erasmus waren niet meer dan wegbereiders. Hoe gewigtig was dat tijdſtip der Hervorming, zoowel door hare vrienden als door hare vijanden miskend, hetwelk men op allerlei wijze onder valſche kleuren getracht heeft voor te ſtellen, ten einde het een of ander ſtelſel te begunſtigen. Van den kant van den mensch beſchouwd hangt het te zamen met de geheele geſchiedenis, en kan het van de dwalingen van den tijd en de menſchelijke zwakheden niet afgeſcheiden worden. Van den kant van God, is het een machtwoord: Het zij licht! eene herleving dier beginſelen, die onder de praalgebouwen van het bijgeloof bedolven ſchenen te zijn. Luther ontving het wachtwoord: *Christus is mijne geregtigheid.* Calvyn zag het ideaal der eerſte Christenkerk in hare eenvoudigheid en hare zuiverheid voor zich. Het ſtreven van zijnen geheelen levensloop was een trachten, om dit ideaal te verwezenlijken.

Die zucht naar waarheid, die hooge ernst, die eerbied voor het Woord van God, kon alleen de Hervormers ſtaande houden, bij alle die moeijelijkheden van buiten, bij die hartverſcheurende woelingen van binnen, bij die zwakheid in hun zelven, waardoor zij zoo dikwijls in ongeloof handhaafden, hetgeen zij in het geloof begonnen; waardoor zij zoo vaak op vleesch en bloed vertrouwden, op Vorſten die hen bedrogen, op overeenkomſten die geene vastheid bezaten, en waardoor zij aan menſchelijke wijsheid vaak eene te groote plaats inruimden, en ſchenen vergeten te hebben, dat de levende God die hen uitzond, ook de middelen bezat, om de goede zaak te doen zegevieren. Met dit alles, de indruk hunner ſchriften was groot, uit hoofde der waarheid die daarin doorſtraalde. De letterkunde van die eeuwen was geheel Godsdienſtig. De Godsdienst was de groote bezigheid, de ſpiegel waarnaar de Staatkunde zich rigtte, en ofſchoon ook hieruit weder eigenaardige afdwalingen geboren werden, zoo werden de gemoederen der menſchen daardoor toch bepaald bij hetgeen boven alles noodig is.

Het Catholicismus had in dezen ſtrijd, bij al de onbuigzaamheid die hetzelve voorgaf, meer gewonnen dan het vermoedde, vooral in die landen, waarin de wrijving der beide gevoelens levendig bleef. Immers terwijl in die gewesten, alwaar de Hervorming met geweld onderdrukt werd, zoo als in Spanje en Italië, de vroeger zoo eigenaardige geestkracht des volks geheel verloren ging, leverde in Frankrijk de letterkunde van de zoogenaamde eeuw van Lodewijk den XIV^de^ het bewijs op, dat de wisſeling der denkbeelden zelfs vele tegenſtanders der Hervorming, met zuiverder begrippen wegens de Godsdienst had bekend gemaakt. Zonder dezen ſtrijd zouden waarſchijnlijk geene mannen als Pascal, Bosſuët en Masſillon in de letterkundige loopbaan verſchenen zijn, en de Esther en Athalia getuigen van eene geheel andere lezing van den Bijbel, dan tot dus verre onder Catholieken gebruikelijk was. Van daar, dat terwijl wij den overweldiger en vervolger in Lodewijk verfoeijen, de letterkunde van zijnen tijd nog dikwijls onze aandacht boeit, daar zij betrekkelijk de waarheid huldigde, en eenen ernst en grondigheid aan den dag legt, die zoozeer bij de voortbrengſelen van de volgende eeuwen afſteekt.

Treurig is het tafereel hetwelk de letterkunde aanbiedt in die eeuw, die tegen deszelfs einde zoo vele zaden zag rijpen, gedurende den toeſtand van ſchijnbare vrede, die haar begin kenmerkte, geſtrooid. Het was nu geene *waarheid* maar *onwaarheid*, waardoor de letterkunde zich bepaaldelijk onderſcheidde. De onheilige

ſpotternijen van Voltaire, de drogredenen van Rousſeau, de geregelde aanval op het Christendom door zoogenaamde wijsgeeren, alles ſcheen zich te vereenigen, om de ondervinding der vorige eeuwen te logenſtraffen, en de wijsheid Gods voor dwaasheid te doen uitroepen. Terwijl het volſlagen ongeloof van deze zijde weldra de overhand verkreeg, had ook in de Protestantsche landen, hoewel onder andere vormen de verloochening der eens erkende waarheid plaats. De grove deïstiſche aanvallen op het Evangelie werden afgeſlagen, doch met zulk eene weekheid, dat dezelve meer en meer aanleiding gaven tot den fijneren aanval van het Rationalismus, zoodat de begrippen in Frankrijk gehuldigd, onder de voorwaarde van eene zekere matiging ook onder de Germaanſche ſtammen meer toejuiching vonden dan men had kunnen vermoeden. Er was niets minder dan het ijzeren juk van Napoleon noodig, om de volken uit deze bedwelming te doen ontwaken, en ten minſte eenige oogenblikken de voorregten te doen gevoelen, zoo wel in hunne godsdienſtige belijdenis, als in hunne nationaliteit gelegen.

Zoo heeft dan de XIX^de^ Eeuw in vele opzigten getracht, om datgene weder op te bouwen, hetgeen de XVIII^de^ in zijne onkunde verwoest had. Zoo ſcheen iedere natie die haar volksbeſtaan terug ontving, weder de vorige gedenkſtukken zijner geſchiedenis en letterkunde op te ſporen. Met het Eeuwfeest der hervorming begon in Duitschland een nieuw tijdperk, en waren er velen die het werk der hervormers met meer billijkheid leerden waarderen. Zelfs in het Catholicismus ontſtond eene ſtrekking, om zich als het ware te verjongen en zich aan den geest des tijds, in de laatſte jaren zoo verſchillend gewijzigd, voor zoo verre dit mogelijk was aan te ſluiten.

In het midden van al deze ontwikkeling barstte de omwenteling van 1830 uit, en het is niet te ontkennen, dat deze ook op de letterkunde eenen allergewigtigſten invloed uitoefende.

Vele gedachten tot nu toe in den boezem geſmoord, kwamen thans te voorſchijn, en geene ſchaamte, geen eerbied voor de zoo hoog opgevijzelde publieke opinie hield thans de ſchrijvers meer terug, om in dat Frankrijk, dat zich beroemt de wet aan Europa te geven, aan eene verbeeldingskracht den teugel te vieren, die er zich vooral op ſcheen toe te leggen, om de grofſte uitſpattingen van het menſchelijk verderf, als in één brandpunt te vereenigen. Op deze letterkunde hebben wij vooral het oog, daar zij zoo veel invloed op de overige volken uitoefent, daar deze werken, door den Belgiſchen nadruk nog goedkooper gemaakt, onder allerlei formaat overal gekocht en gelezen worden, en het niet mogelijk ſchijnt, onze ſteden en onze huizen voor dezelve te bewaren. Dit nieuwe tijdvak nu der letterkunde waarbij al het vroegere ſmakeloos wordt, onderſcheidt zich vooral daardoor, dat het onder eene ſchijnbare naïviteit en zucht naar natuurlijkheid, tevens het kenmerk van den *logen* en de *onwaarheid* draagt. De XVIII^de^ Eeuw had dat zelfde kenteeken maar ſlechts in het afbreken. Deze eeuw gevoelt dat er eene terugwerking beſtaat. Het Christendom wordt thans van alle kanten door de getuigenisſen der wetenſchappen, die hetzelve vroeger beſtreden, bevestigd. Van daar dat de geest der nieuwe letterkunde er den naam van behoudt, maar den geestelijken zin er van verloochent. Men huldigt de nieuw ontwaakte belangſtelling in het godsdienſtige, maar tracht dezelve van de bepaalde geloofswaarheden af te ſcheiden. Ik meen de voornaamſte trekken dier onwaarheid van de letterkunde die ons overſtroomt, te ontwaren, 1°. in de aanprijzing van een bedekt maar overal doorſtralend Pantheïsmus, 2°. in de aanprijzing van een Neo-Catholicismus, 3°. in de valſche voorſtelling van de geſchiedenis der menſchelijke Maatſchappij, door de zoogenaamde ſchoone letterkunde.

1. Sints den afval van den mensch ontwikkelen zich in hem de zaden van al het kwaad, dat het gevolg is van zijne verwijdering van God; en hoe ſchrikbaar zoude die ontwikkeling zijn, indien de Goddelijke goedertierenheid de uitbarſting daarvan niet regelde of verhoedde! In de 18de eeuw leerde de menschheid het kennen, hoe zij aan zich zelven overgelaten, Atheïstisch was; in de 19de eeuw leert zij het ondervinden, dat ook de Pantheïstiſche ſtrekking tot hare afgevallen natuur behoort. Dit ſtraalt niet alleen door in die werken, in Duitschland met al de conſequentie van het ongeloof geſchreven, waarin de mensch van zijne individualiteit beroofd, alleen gezegd wordt zich te moeten verheugen in den bloei van dat geheel, waarvan hij gedurende eenigen tijd eenige atomen bevat, die weder in de algemeene moederſchoot verzinken, maar wij zien het ook in die gedichten alwaar met bewonderenswaardige kunst de mensch uitgenoodigd wordt bij den aanblik van de ſchoonheid der natuur, om zich in den *wordenden God* te verheugen. Wij zien het in den aanval van de St. Simonisten in Frankrijk en in de poging van Strauſs in Duitschland, om den Heere Jezus Christus alleen onder die bevoorregte menſchen te ſtellen, die eenig licht in de wereldbedeeling bezeten hebben, doch wiens licht door latere overdenkingen tot duisternis geworden is. Wij zien het, als La Martine van zijne ondervindingen op het graf des Heeren verhaalt, en tusſchen de hutten van Nazareth ronddoolt, zonder de denkbeelden van zonde en verloſsing te hebben leeren kennen, tot dat hij eindelijk in de Moskée het ideaal der Godsvereering meent gevonden te hebben. Zoo zien wij Victor Hugo zich behagen, om in het ſchemerlicht rond te waren, en te vragen of de dag nog komen moet of reeds verſtreken is, aldus het Woord verloochenende reeds voor achttien eeuwen verkondigd, en dat echter *getrouw* en *alleraannemenswaardigst is.* Zoo werpt La Mennais, de krachtige verdediger van het Catholicismus, thans, nu ook de Paus niet beantwoordt aan de voorſtelling, die hij zich daarvan gemaakt heeft, zich in de armen van het Pantheïsmus, van hetwelk alleen hij eene algemeene herſtelling verwacht. Voor hen die in deze overtuigingen ſtaan wordt alles goddelijk wat beſtaat, alle kracht wordt vergood; Luther en Schinderhannes even zeer

als toonbeelden van goddelijke kracht bewonderd, en hoewel onder andere vormen, datgene herhaald, hetwelk reeds Indië in hare dienst van Suva den verwoester op zulk eene afschuwwekkende wijze vertoont. Kennis is macht, zeide mij een bekend liberaal, en zijn antwoord, wanneer men hem naar dezen of genen vroeg, wien het gebruik dat hij van zijne talenten maakt meer deed vreezen dan eerbiedigen, was steeds: het is een krachtvol man, als of daarmede alles beslist was.

Het denkbeeld dat alles noodzakelijk is, is eene gevaarlijke klip voor elk, die niet tevens doordrongen is van liefde tot het goede en afschuw voor het kwade, en dat God in Zijn Woord verklaart dat Hij het goede lief heeft, en het kwade haat! Neemt die onverschilligheid jegens het kwaad niet op eene schrikbarende wijze toe? Door het lezen van schrijvers die de roerselen van het menschelijk hart kennen, leert men op het laatst iedere afdwaling tot iets menschelijks terug brengen en verontschuldigen. Men leert het eigenbelang en de zonde overal ontdekken, doch dezelve als eene zwakheid tot onze natuur behoorende, beschouwen, en niet als eene schuld tegen dien God, die zich in Zijn Woord geopenbaard heeft.

2°. Gelijk in de laatste tijden van deszelfs kamp tegen het zich meer en meer verbreidend Christendom, het Heidendom nog eene laatste poging waagde, om zich in eenen nieuwen dosch te vertoonen, en aan de nieuw-Platonische wijsbegeerte zich aansluitende, in de afgoderij slechts een hulsel van hoogere wijsgeerige waarheden te doen aanschouwen; zoo trachten ook eenige schrijvers, om door het Catholicismus de vruchten te doen plukken van de godsdienstige beweging, wier aanzijn zij niet ontkennen. Het is echter niet in dat Italië, eens door een hunner de *classieke grond van het Christendom* genoemd, en hetgeen op weinige uitzonderingen na geheel, wat het geestelijke betreft, in eenen doodslaap schijnt verzonken te zijn; maar vooral in Frankrijk en Duitschland, dat de bouwstoffen voor dat stelsel bijeengezocht worden. Op den voorgrond wordt gesteld, dat van alles wat de Hervormden tot verdediging van de waarheid des Christendoms hebben zaamgebragt, een vlijtig gebruik gemaakt kan worden, onder de voorzorg echter, dat tegen de hervormers zelve alle de smaadredenen en lasteringen worden opgewarmd die immer door boosheid en onkunde zijn uitgedacht geworden; dat alle blijken van Christelijk leven en werkzaamheid, die zich onder de Protestantsche gemeenten vertoonen, als niet bestaande worden beschouwd, en de hervorming alleen wordt voorgesteld als een licht, dat reeds in de pijp gebrand is.

Het wachtwoord dezer schrijvers is tevens dat Luther en Calvijn alleen de voorloopers van Danton en Robespierre geweest zijn, en dat het hunne eenige bedoeling was, om de menschelijke rede op den troon te stellen en hunne eigene trotsheid te streelen. Dan weder vestigt men de waarheid van het Christendom op de algemeene toestemming des menschdoms, en zoo er hier of daar eene overeenstemming doorblinkt, die men van de flaauwe herinnering aan de eerste openbaring Gods kan afleiden, wordt daarin het bewijs gevonden, dat de wereld altoos de waarheden van het Catholiecismus erkend heeft. Op allerlei wijze zoekt men het Catholicismus als de eenige mogelijke Wereldgodsdienst vast te stellen, en deze schrijvers die van de eene zijde gewigtige waarheden bevatten, en het Woord Gods in het geschiedkundige en wetenschappelijke handhaven, schromen niet van den anderen kant de Mariadienst en de uitspattingen van het grofste bijgeloof goed te keuren. Ook hier toont zich de geest dezer eeuw op eene eigenaardige wijze met eene waarheid in de hand, doch met eenen logen in den boezem.

3°. De Geschiedenis wierd in vorige tijden beschouwd als een lichtende fakkel, als eene schat der ondervinding. Zij onderstelde in dengeen die zich met hare beoefening bezig hield, scherpzinnigheid van nasporing, tederheid van geweten. Wat wordt zij in de hand van de tegenwoordige schrijvers? een werktuig van partijzucht, een speeltuig hetwelk alle tonen kan geven die men verlangt; een middel om hartstogten op te wekken, eene prikkeling om tot het tijdverdrijf eeniger lezers te strekken, eindelijk eene Boekverkooperspeculatie. De talen zijn verward; men erkent geen doel meer in de geschiedenis, men miskent den vinger der Voorzienigheid, en dien ten gevolge wordt het van belang om slechts contrasten en overdrijvingen op te zoeken; om niet de beredeneerde geschiedboeken, maar de anekdoten op te sporen, en alles zonder critiek te plaatsen. Wij miskennen geenszins de ernstiger nasporingen, die meer dan ooit in de geschiedenis plaats hebben, doch beoordeelen alleen die geschiedenis, die het meest gelezen wordt! want hoevele Ideën van Heeren of Archives van het huis van Nassau worden er geplaatst, tegenover de Lingards, Capefigues en Cobbetts, die tot goedkoper prijzen uitgegeven, overal verspreid worden.

Waar echter de geschiedenis nog eenige trekken der waarheid doet overblijven, daar vereenigen zich de Drame en de historische Roman, om de nog onuitgewischte sporen van dezelve te verduisteren. Walter Scott heeft door eene wegslepende lectuur, den weg tot eene Europische vermaardheid gevonden, maar dit machtige wapen van den historischen Roman, hetgeen aan hem konde worden toevertrouwd, wordt ter verduistering der waarheid, door zijne min kundige navolgers gebezigd. Elke gewigtige gebeurtenis in de geschiedenis wordt weldra op deze wijze gekleurd, en de geschiedenis zelve, die voor den lezer van zoodanige Romans al het verrassende en onderhoudende mist, waaraan hij verwend is geworden, zal weldra alleen daartoe strekken moeten, om bouwstoffen voor de geschiedkundige verdichting op te leveren.

Het drama en de eigenlijke roman laat ik liever onaangeroerd. Ieder die geen vreemdeling in de geschiedenis van den dag is, is toch reeds overvloedig bekend met de gruwelen, met de gelukkig nog onwaarachtige schildering van het losgebroken bederf die daarin gevonden wordt; en voor dengenen die van dien adem nog onbesmet bleef, is het wenschelijk, om zelfs niet

door als waarſchuwing gebruikte uittrekſels, daarop opmerkzaam te worden gemaakt.

Dit alles zijn ſlechts wenken. Wie deze zaken verſtaat en in de letterkundige wereld geen vreemdeling is, kan deze lijnen gemakkelijk doortrekken. Zooveel toch is duidelijk, dat er een Babel van verwarring beſtaat, daaruit ontſproten, dat de ſchrijver geene waarheid wenscht te geven, en de lezer geene waarheid vordert, maar alleen eene uitſpanning zoekt, eene bezigheid, die hem gedurende eenige uren in ſlaap wiegt, door hem in geheel denkbeeldige omſtandigheden en met perſonen die alleen vruchten der verbeelding zijn, te doen leven.

Zijn wij misſchien in Nederland van deze beſmetting vrijgebleven? De aankondigingen in onze dagbladen, het onderzoek naar de lectuur in onze huizen, kunnen het tegendeel bewijzen. Wanneer een onzer geachte Dichters de Esmeralda van Victor Hugo navertelt, en men ons Vorſtelijk gezin de vertooningen van het schandelijke Zangſpel *la Juive* ziet bijwonen, kan men toch achten, dat de zaken ver genoeg zijn gevorderd, om de alarmklok te trekken. Ook deze waarſchuwing is als een riet tegen den ſtormwind, is eene ſtem die ſpoedig verſmoord wordt. De eeuw zal zijnen loop desniettemin volbrengen. Enkelen zullen dit woord verſtaan. Duizenden zijn op allerlei wijze met de nieuwe letterkunde in aanraking, die zich aan de driften en begeerten van het hart aanſluit. Het opkomend geſlacht meent geene onderrigting noodig te hebben, en begeeft zich met volle zeilen op eene bedriegelijke zee, die zoo vele diepe kolken bedekt.

Mogen dan deze woorden ten minſte een getuigenis zijn, in het midden van dien ſtortvloed, die van alle zijden aandringt. Wie zal denzelven terughouden? Zal het een gematigd Rationalisme zijn, dat zijne woorden wikt en weegt, dat eene laauwe godsdienſtigheid aanprijst, onder onophoudelijke waarſchuwing tegen die dweeperij, die aan hetzelve als een dreigend nachtſpook, uit alle krachtige werking van het Evangelie tegenblikt. Zal het de eerbied wezen voor de klassieke oudheid? De hulde die eens aan deze Schrijvers wierd toegezwaaid, begint ook bij het thans bloeijende en opkomende geſlacht hare kracht te verliezen, en hoewel deze Schrijvers voor hen die dezelve verſtaan, ſteeds afdrukſels van ſchoonheid en betrekkelijke waarheid zullen opleveren, kunnen zij niet meer tot eenen dam verſtrekken, die den invloed van de letterkunde der eeuw zoude kunnen weren. Deze ſtrekking der eeuw moet even als die van den afval der XVIII^de^ over onze hoofden gaan, en in onze huisgezinnen gezien worden, hoewel zij ook hier te lande hare eigenaardige wijzigingen zal ontvangen. Aan ons blijft alleen het individueel getuigenis en de wederſtand waar ons die geſchonken wordt. Is onze banier op de Rots gegrond, zij zal niet nedergedrukt worden, al woelen ook de golven der wereldzee, om den grond waarop zij rust te ondermijnen. Tot die banier zullen er komen uit de afdwalingen van het Pantheïsmus, die na de diepte des verderfs ingezien te hebben, den God hunner verbeelding zullen verlaten, voor den levenden God in Oud en Nieuw Testament geopenbaard. Tot haar zullen er komen, die, nadat zij in het Catholicismus de waarheid omſluijerd leerden kennen, tot de erkentenis zullen geraken, dat er ſlechts één Middelaar Gods en der menſchen is, namelijk Jezus Christus. Van de ééne waarheid die de ziel redt, daalt alle waarheid ook in de ondergeſchikte takken van menſchelijke kennis af. De tijd is voorbij, waarin de letterkunde eene afzonderlijke wetenſchap, eene liefhebberij zijn kon. Alles ſtaat thans in een onafſcheidelijk verband. Elk geſchrift van welken aard ook, zal voortaan moeten bewijzen, tot welke der beide rigtingen die eerlang de wereld zullen verdeelen, die des geloofs of des ongeloofs, de Schrijver behoort. Ook in het gebied der letterkunde is derhalve thans, in het midden van zooveel afdwaling, dit woord gepast: *Staat dan, uwe lendenen omgord hebbende met de Waarheid!*

OUD NEDERLANDSCH GEBED VOOR DE RECHTERS, OM HET RECHT NAAR BEHOOREN TE MOGEN UITOEFENEN.

Wij ontfangen uit Kortgene in Zeeland, als eene Bijdrage tot het *Ambt des Rechters*, waarover in de Nederlandſche Stemmen van Dec. 1835 (Dl. IV, bl. 32—37) gehandeld werd, het volgende Formulier-Gebed, waarmede oudtijds de Vierſchaar aan die plaats geopend plag te worden. Te recht merkt de geëerde Inzender daarbij aan, hoe uitnemend daarin doorſtraalt de erkentenis van dat hoogere Beginſel, hetwelk alleen de bedienaren des Rechts moet bezielen, en zonder hetwelk iedere rechtſpraak eene vermetelheid, ieder vonnis eene onverantwoordelijke handeling is.

»O Heere God! Rechtvaerdige Richter! voor Wien geene ongerechtigheyd noch boosheyd kan beſtaen; hoe groot is Uwe genaede over de elendige en zondige menſchen, dat Gij hen hier ſtelt over het werk Uwer handen; Uwe oordeelen hen beveelt en hunnen dienst in den handel der Gerechtigheyd wilt gebruyken! Heere, Gij hebt ons tot deſe hooge Ambten geſtelt, in Uwe vierſchaar geroepen, en Uwe Wetten in onſe handen gegeven, om daerna te oordeelen dat recht en billijk is; om de weduwen en weeſen, rijken en armen, en alle menſchen recht te doen; ende, hetwelk het bijzonderſte is, Gij hebt ons geſtelt over het Leven ende den bloede der menſchen, tot ſtraffe der booſen, en beſcherminge der vromen, waarom wij ook Uwe dienaers en richters genoemd worden.

»Nu dan o lieve Heere en genaedigen Vader! nadien wij deſe Uwe zaken niet bedienen noch uytvoeren mogen, zonder Uwe genaede, ſoo bidden wij U dat Gij ons Uwen heyligen Geest, ſonderling en ſeer rijkelijk wilt mededeelen, dat wij dit ons Ambt in alle waerheyd, trouwheyd en verſtandigheyd mogen doen! Geeft dat wij U alleen voor oogen mogen hebben, en van de gerechtigheyd en waerheyd niet af en wyken ter rechter nochte ter ſlinker hand! Geeft dat

wij Uwe Wetten ongeschendt houden, Uwe oordeelen regt uytvoeren, ende alle Menschen doen wat de gerechtigheyd eyscht! Wilt tot dien eynde ons verstand verlichten, onse affecten reyn houden, ende alle onse raetslagen alsoo beleyden, dat se mogen strekken tot Uwes Naems Eere, ende tot dienste onser Naesten, door onsen Heere Jesus Christus, die ons met sekere beloften van verhooringe, Uwen heyligen Naem aldus heeft leeren aenroepen: Onse Vader, enz.

PARADOXEN.

Het is een diepzinnig woord van Bilderdijk: *Die Paradoxen vreest, heeft de waarheid niet lief* (1). Inderdaad, eene aarde, waar zich de waarheid zoo dikwijls als balling ziet omgedreven; bij eene verduistering der rede als die wij overal waarnemen; bij de heerschappij van zulke blinde, maar sterk aangekleefde vooroordeelen, en bij het ongeloof aan hooge door het geloof alleen verstaanbare verborgenheden, kan het niet anders of de waarheid, vooral zonder voorbereiding of breede toelichting uitgesproken, moet ongerijmd schijnen, als een Paradox voorkomen. Menige Paradox is daarom nog geen waarheid: het is zoo; doch menig algemeen aangenomen gevoelen is het evenmin. In allen gevalle blijft het waarachtig: Die Paradoxen vreest heeft de waarheid niet lief.

Ook de Schrift geeft ons hiervan overvloedig bewijs. Toen Jezus den geraakten man, wien men van het dak in het huis waar de Heere zich bevond moest nederlaten, de vergiffenis zijner zonden schonk, begonnen (dus verhaalt ons de Evangelist:) de Schriftgeleerden en de Farizeën te overdenken; *wie is deze die lastertaal spreekt? wie kan de zonden vergeven dan God alleen?* De Heere bevestigde Zijn recht op deze daad van Goddelijke genade, door eene daad van Goddelijk alvermogen; en nu (leest men) beving ontzetting de scharen, en zij verheerlijkten God, en werden vervuld met vreeze, zeggende: *Wij hebben heden ongeloofelijke dingen* (in het Gr. *Paradoxen*) *gezien.*

Dit zijn dan de ware Paradoxen, die strekken tot verheerlijking Gods. Zulke Paradoxen zijn in onzen tijd in welken de menschelijke wijsheid werd ten troon geheven, bijkans al de groote geloofsverborgenheden geworden. Het schijnt Paradox, dat men in eenen tijd van zoo veel verlichting der rede, nog het opperste gezag aan het geloof durft toekennen. Het schijnt Paradox, wanneer men van zoo vele geleerde en algemeen geachte mannen durft verschillen. Het schijnt Paradox, wanneer men beweert dat de waarheid voor wijzen en verstandigen verborgen, en aan kinderkens en verachten bij de wereld geopenbaard is. Doch men vrage zich, of de Paradoxen, waarvan sprake is, leiden tot de verheerlijking van den waarachtigen en levendigen God, en lette op de teekenen der tijden! Hetgeen doorgaans tot de ongelooflijke dingen wordt gebracht, zal dan, hoe Paradox ook, blijken waarachtig te zijn. God alleen is waarachtig, al zijn alle menschen leugenachtig.

(1) *Najaarsbladen*, Dl. I, bl. 66.

BESCHOUWING DER TIJDEN.

De twee gewichtige feiten in de geschiedenis van de laatste maand waren de ***amnestie in Frankrijk*** en de voortgaande ***handelcrisis in Noord-Amerika*** en ***Engeland***. In het eerste dier landen zoekt een zwak Ministerie zich op deze wijze staande te houden, en eenen luister op zijne zwakheid te werpen. Wat echter niet uit innerlijke overtuiging voortvloeit, en wat alleen eene poging is om eens weder van die zijde te beproeven, of men de gewenschte rust kan verkrijgen, zal ook geenen blijvenden indruk kunnen maken. De partijen nemen alles aan, wat ter hunner gunste geschiedt, zonder daaraan echter eenige verbindtenis voor de toekomst vast te hechten, en derhalve moeten na dezen wapenstilstand van het oogenblik weldra op nieuw dezelfde oorzaken soortgelijke gevolgen te weeg brengen. De regeering heeft kwijtgescholden, doch daarom geen ander stelsel voor het vervolg beloofd, en de gevangenissen hebben derhalve kans weldra op nieuw gevuld te worden. De vreeze Gods is uitgedoofd bij de menigte, vooral van die, welke op eene soort van halve verlichting roemen. Waar geen ontzag meer voor de Goddelijke geregtigheid bestaat, hoe zoude daar de menschelijke eerbied kunnen inboezemen? Tijden van overgang van stamhuizen, van geweldige verandering der regeering waren steeds gevaarlijk, daar velen hetzelfde regt voor zich zelve vorderden, dat de Heerschers zich aanmatigden. Zoowel de borst van Augustus als die van Lodewijk Philips was het doelwit der moordenaars. Doch hier voegt zich nu de gisting bij door zoo vele verleidende geschriften, ophitsende Journalen en ergerlijke schouwtooneelen opgewekt, en men oordeele of niet het verderf in zulk een brandpunt als Parijs eene ontzettende hoogte bereiken moet. De amnestie is alleen een droppel water in deze vlam geworpen, die dezelve geenszins zal kunnen uitblusschen.

De schrik in de handelswereld bleef met niet minder kracht voortduren, en de kwaal spotte tot nu toe met alle middelen, tot hare genezing aangebracht. Het gebouw van commercieele grootheid in America opgerigt, schijnt gelijk het IJspaleis dat zich eens aan de oevers der Newa verhief, als te versmelten. De reusachtige ontwerpen, waardoor men Europa tot naijver aanprikkelde, schijnen thans, tot hunne ware gestalte teruggebragt, vele sporen van overdrijving en kwakzalverij op te leveren. America is altijd het land van wilde speculatiegeest geweest, eerst door deszelfs goud- en zilvermijnen, thans door de uitgestrekte toekomst die hetzelve nog aan landbouw en scheepvaart voorspelt. De toren van Babel wordt daar niet in de hoogte opgetimmerd, maar als een spoorweg over onmetelijke afstanden uitgestrekt, in de verwachting van eene bevolking die nog veel moet toenemen eer zij met dergelijke ondernemingen in verband staat. Zochten wij alleen het dagelijksch brood, wij zouden zoo veel omslag niet noodig hebben, maar de mensch zwoegt om de geheele aarde door de veelomvattende armen van handel en nijverheid te hervormen. Telkens zal hij stuiten wanneer hij voorbarig

deze ontwikkeling vooruitloopt, en er zal een crisis gelijk de tegenwoordige uitbreken. En echter de zaak zelve gaat voort, en wordt door dit alles niet gestuit. De stroom moge een oogenblik door een dam opgehouden worden, dezelve moet bezwijken, en de vloed heeft door dezen tegenstand nieuwe kracht verkregen. Wat eens in werking is, zal zijnen loop volbrengen, en ter zijner tijd zal het blijken waartoe alles heeft moeten strekken. De aarde wordt meer en meer één geheel; tijd en ruimte krimpen in door de versnelling der middelen van vervoer; zoo wel het kwade als het goede deelt zich op eene geheel andere wijze mede dan voorheen, en een nieuw tijdsgewricht in de geschiedenis wordt door dit alles voorbereid.

De zegepraal van de behoudende partij in Engeland bij de keuze van den Heer Burdett als gedeputeerde van West-Munster, toont dat er toch nog velen zijn, die zich door de schoone woorden van O'Connell niet laten blinddoeken. Ook daar is het Ministerie zwak, gelijk alle die omwentelings-besturen, die alleen daardoor eenige kracht hebben, dat zij op het bewegingsbeginsel gegrond zijn, en dat de geest der eeuw, die naar verandering haakt en zich in het afbreken verheugt, met hen medegaat. Terwijl deze Ministeriën het viervoudig Tractaat niet gestand durven doen, en Frankrijk de magt van haren overzeeschen bondgenoot in Spanje steeds ziet toenemen, schijnt dat ongelukkige land meer en meer tot eene volstrekte regeeringloosheid over te gaan. De vaan des oproers werd in Catalonie opgestoken, en de republiek geproclameerd. Wat zal men verwachten van de bestaande magten op het Schiereiland, die zich niet aansluiten aan het voorledene, en in het tegenwoordige nog geene wortels geschoten hebben?

Bij ons werd de bijeenkomst der Staten-Generaal gesloten, nadat van de gewigtige klagten betreffende de aanranding van het regt van vrijheid van Godsdienst in Nederland, en omtrent het handhaven van de eenheid der Kerk door garnisoenen en inkwartiering, ten minsten met een woord gewag werd gemaakt. Men had echter mogen hopen, dat de vertegenwoordigers der natie deze zaak nog dieper zouden onderzocht hebben, en dat zij daarvan het onderwerp hunner eerbiedige voorstellingen aan den Koning zouden gemaakt hebben.

Scheen voor weinige jaren de nood van den landbouw zoo groot, dat zij aanleiding gaf tot het in werking brengen eener wet, waarvan de nuttigheid nog zoo onbeslist is, en die van den anderen kant tot regtmatige bezwaren aanleiding gegeven heeft; hier geldt het teederder belangen, die namelijk der conscientie, belangen, die gelijk de geschiedenis het telkens toont, den gewigtigsten invloed op het lot van volken en staten kunnen hebben. Het Christelijk Europa houdt de oogen op dit land gevestigd, en vraagt of er zich dan ten voordeele der verdrukten geen stem verheffen zal. En ook aan het liberale Europa, indien men de achting van hetzelve behouden wil, moet toch ten minsten getoond worden, dat eene constitutie die vrijheid van Godsdienst waarborgt, daarbij die gevoelens niet uitsluit, die gedurende twee eeuwen als Godsdienst van den Staat erkend wierden.

Opmerkelijk waren de teekenen der natuur over de wereld in de vervlogene maand. Eene nieuwe winter scheen zich overal te vertoonen, en de ontwikkeling der lente als met geweld tegen te houden. In het Noorden en Zuiden van Europa schenen de krachten der natuur losgelaten te zijn. Bij Tilsit in het Noorden van Oost-Pruissen, had eene geweldige overstrooming plaats, waardoor vele dorpen en uitgestrekte velden door de golven geteisterd werden. In die zelfde streken werd in het midden van eenen geweldigen storm, eenigen tijd te voren de schok eener aardbeving gevoeld. Het Zuiden echter leverde nog ontzettender tooneelen op. Was reeds op den eersten dag des jaars het uur der verwoesting over Tiberias en de oevers der Doode Zee gekomen, thans sidderden de eilanden van Griekenland. Hydra werd bijna geheel verwoest. Te Santorin zoude zich een volkaan geopend hebben. Woningen werden nedergestort, dorpen als het ware verslonden. Schrik en ontzetting vertoonde zich ook aan de kusten van Italië, waar zich dezelfde schuddingen deden gevoelen. Vele menschen vonden den dood of zagen in een oogwenk hunne have en bezitting in den afgrond verzwolgen. Ook de aarde rijpt tot de oordeelen Gods! Zijn Woord voorspelt geen triomf der waarheid door langzame ontwikkeling, maar wijst op den dag van Christus als op een dag van schudding, een dag van scheiding. Die gelooft zal behouden worden. De Heere bereide onze harten, en leere ons Hem verwachten.

Evangelieverkondiging in Frankrijk. Deze gaat in stilte voort tusschen de twee klippen van bijgeloof en onverschilligheid. Onder sommige bevolkingen wordt het naauwlijks gestrooide zaad uitgeroeid door de Priesters, die de Nieuwe Testamenten verbranden. Op andere plaatsen echter heeft dit zaad wortelen geschoten, en brengt vrucht voort. Zoo is het te Louhans, alwaar de Leeraar Charlier zijne kleine kudde dagelijks ziet vermeerderen, en alwaar de oprigting van een geschikt bedehuis eene volstrekte behoefte is geworden. Hier is dan ook de tegenstand groot, en er worden geene middelen gespaard om de nieuw bekeerden te ontmoedigen. Hiertoe behoort dan ook dikwijls de weigering om hunne lijken op de gewone Kerkhoven op te nemen. Sommige onpartijdigen verzetten zich echter dikwijls met goed gevolg tegen dergelijke kwellingen. Bij zulk eene gelegenheid deed de Heer Charlier aan eene menigte, toegevloeid bij de begrafenis van het zoontje van eenen man, die zich tot zijne gemeente gevoegd had, eene aanspraak waarbij hij haar het Evangelie verkondigde, die niet zonder indruk bleef, en waarom hij later voor de regtbank geroepen is geworden.

Beoordeeling der gebeurtenissen in Nederland uit Geneve. De Evangelische Maatschappij te Geneve gaat voort in hare circulaires de berigten uit het Tijdschrift: *De Reformatie* over te nemen omtrent de vervolgingen in Nederland. Zij laat daarop onder anderen deze aanmerkingen volgen:

»In de tijdperken van Godsdienftige opwekking, worden voor vele Christenen moeijelijke oogenblikken geboren. Wij ontkennen geenszins, dat er dikwijls zielen zijn, die door hunnen ijver vervoerd de grenzen der voorzigtigheid overfchrijden, en de deuren om ver rukken, ten einde meer ruimte te hebben. Maar hoe velen zijn er ook niet, die zich in de dezelfde mate te rug trekken, en lafhartig achter de deur blijven ftaan, zonder te durven aankloppen, uit vrees dat zij de vrede en gerusten flaap hunner buren zouden ftoren. Het zoude een gewaagd oordeel zijn indien wij niet erkenden, dat er zich in de door het Gouvernement bezoldigde Kerk in Holland, een groot aantal kinderen Gods en getrouwe dienaars van Jezus Christus bevinden. Een zoodanig vermoeden is verre van onze gedachten; dank zij den Heere zijn er meer dan zeven duizend, die hunne kniën niet voor het Rationalismus hebben gebogen, maar op dit oogenblik is hun een zware pligt opgelegd.

»Wij leven in tijden waarin men weten moet wien men dienen wil, zal het Christus zijn die God is in eeuwigheid te prijzen, of eenige andere godheid. Dat vermengen van de dienst van beiden zoo zeer naar den tegenwoordigen fmaak, is een weg ter verderf voor duizenden zielen. Dat hij die denkt, dat hij blijven moet in eene kerk, alwaar dat nevelachtig ftelfel en dat mengfel van waarheid en dwaling heerscht, aldaar blijve! zijne taak kan nuttig en fchoon zijn; doch dat hij wel begrijpe, dat er eene zeer groote verantwoordelijkheid op hem rust, en dat om deze taak te vervullen, hij eene kracht noodig heeft, die de Heere alleen geven kan. Niet alleen moet hij de waarheid verkondigen, maar ook zijne broeders waarfchuwen op zoodanig eene wijze, dat hij wel begrepen worde, uit vrees van de zielen die hem toevertrouwd zijn, te onderhouden in eene dwaling, die hen regtftreeks tot het eeuwige verderf zoude leiden. — Dit moet hij hen mededeelen, dat er aan zijne zijde leeraars ftaan, die den eenigen weg die tot het leven leidt, niet verkondigen. Niemand moet uit zijn gedrag kunnen opmaken, dat hij alleen een onfchuldig verfchil van begrippen ziet tusfchen de ketterij en de regtzinnigheid, tusfchen de leer der zaligheid, en de dwaling die de zielen onder de veroordeeling laat. Hij moet in een woord aan niemand aanleiding geven tot de veronderftelling, dat men met gerustheid de tegenovergeftelde denkbeelden over de groote waarheden des Evangelies kan aankleven.”

Bijbelverfpreiding in België. Het was ons zeer belangrijk het gedrukte berigt te ontvangen van de eerfte Vergadering van het *Belgisch Bijbelgenootfchap*, en daardoor bekend te worden gemaakt met de werkzaamheden onzer Christelijke Vrienden in een land, eens door het licht van het Evangelie befchenen, maar hetwelk federt zulk eenen tegenftand aan de verkondiging aanbood, zoodat in de bij deze gelegenheid gehoudene aanfpraak opgemerkt wordt: »Bij den weêrzin dien de »natuurlijke mensch fteeds tegen de geopenbaarde waar»heid aan den dag legt; heeft zich in dit land nog »de ftelfelmatige tegenftand gevoegd van die eerdienst »die aldaar het meest verfpreid is, en die onlangs door »een van hare meest geachte tolken heeft doen ver»klaren, dat de Bijbel noch tot grond van het godsdien»ftig onderwijs, noch tot regel der menfchelijke zedeleer »kan worden gebezigd.”

Onder de merkwaardigfte gedeelten van dit verflag, behoort het verhaal van de gezegende werkzaamheid van het Engelsch Bijbelgenootfchap in België, en de daarmede in verband ftaande toenemende vraag naar het Woord van God, zoo dat er in het Jaar 1836, 800 geheele Bijbels geplaatst zijn, tegen 28 in het vorige Jaar. Het getal der verfpreide Nieuwe Testamenten (de geheele Bijbels daaronder begrepen), bedroeg in het laatfte Jaar ruim tien duizend ftuks. De vijandfchap welke de Verkoopers dezer Bijbels op vele plaatfen hebben moeten ondervinden, bewijst genoegzaam dat dit werk niet zonder vrucht is geweest, en wij vernemen inderdaad, dat de lezing der Heilige Schrift bij vele Roomsch Catholijken groote belangftelling heeft opgewekt.

Treffend zijn ook de bijzonderheden wegens de Protestantfche Gemeenten in Henegouwen te Dour en Paturages, en het eenvoudig verhaal eener oude Christin ftrekte ten bewijze, dat de rookende vlaswiek aldaar nimmer is uitgebluscht geweest. Wij behouden ons het genoegen voor, om in een volgend nommer onze lezers met deze mededeeling bekend te maken.

Protestantfche Gemeente in het Salzburgfche. Deze bewaring van de overlevering der waarheid in de kolenmijnen van Henegouwen, maakt ons indachtig aan het ons medegedeelde verlangen, om eenige ruchtbaarheid te geven aan de behoeften van twee Protestantfche gemeenten te *Hallftadt* en *Obertraur*, die nog overblijffels zijn van de krachtige opwekking die vroeger, zoo als algemeen bekend is, onder de mijnwerkers plaats greep, en ten gevolge waarvan een zoo aanzienlijk gedeelte van dezelven hun Vaderland verlieten. Eenige Protestanten, waaronder eene Prinfes van Taxis door eene gift van *f* 6000, hebben aan deze Gemeenten hunne deelneming bewezen, doch hare inkomften beloopen nog maar *f* 350 jaarlijks, en zijn dus nog ongenoegzaam, om eenen Leeraar en Schoolmeester te kunnen bezoldigen. Van de Oostenrijkfche Regering laat zich niet anders verwachten dan de vergunning, om een beroep te doen. De Predikant Appia, die deze Gemeenten aan zijne medechristenen ter onderfteuning aanbeveelt, vergelijkt dezelve in vele opzigten met zijn Vaderland, de valleijen van Piemont, waarvoor hij vroeger ook de Nederlandfche liefdadigheid niet vruchteloos inriep.

De gift van *f* 3 voor de Scholen voor Joodfche kinderen te Pofen, is bij ons ontvangen geworden.

Wij vleijen ons, dat de gedane mededeelingen in vele opzigten belangrijk zullen geacht worden, en zoo tot onze befchaming als aanmoediging mogen verftrekken. De oogst is groot. De Heere geve ons om Zijne getuigen te zijn, en het aangezigt des menfchen niet te fchromen!

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

EENIGE OPMERKINGEN OMTRENT DE GODDELIJKE HEERLIJKHEID EN DE OPENBARING DES HEILIGEN GEESTES, VOORAL ONDER DE HUISHOUDING DES NIEUWEN VERBONDS.

Wij hebben in een vorig Opſtel in dit Tijdſchrift gezien, hoe de Geest Gods reeds onder de huishouding des Ouden Verbonds werd geopenbaard; in het tegenwoordige willen wij zijne openbaring meer bijzonder in die des Nieuwen beſchouwen; mocht het zijn tot bevestiging des geloofs aan de heilige verborgenheid van Gods drieëenig Wezen; tot verſterking van dat in waarheid zoowel ſchriftuurlijk, als Catholiek (rechtzinnig Christelijk) geloof, door hetwelk wij »den Eenigen God in de Drieheid, en de Drieheid in de Eenheid eeren!"

Wij vinden hier wederom aanſtonds eene treffende zamenſtemming van Oud en Nieuw Testament. Even als toch de geloovige Israëliet Jehova niet ſlechts als den Schepper van hemel en aarde, maar ook als den Verloſser uit den Diensthuize en als de inwonende Godheid op het Sion zijner heiligheid, aanbad, zoo eert ook de geloovige Christen zijnen Verbondsgod, als Dengene, die hem heeft geſchapen in Christus Jezus tot goede werken; als Dengene, die hem heeft gekocht en verlost uit de macht der duisternisſe door zijn eigen bloed; als Dengene, die ten vijftigſten dage na 's Heeren Opſtanding over de eerſte gemeente geopenbaard, die gemeente tot zijnen Tempel zich heiligde, en bij haar blijft, als de Trooster, tot de voleindiging der Eeuwen. Daar is geen onderſcheid in den grond der zake; en offchoon het licht meerder was in de dagen der vervulling, het blijkt ook hier, dat die vervulling zelve de eerſte beginſelen, de voortgaande ontwikkeling, en de volheid der voorbereiding onmiskenbaar inſluit. En gelijk wij zien, dat geheel de Israëlitiſche godsdienst afhangt van Jehova's vereering in zijne drievoudige perſoonlijkheid, zoo heeft ook het Christendom zelve geen anderen grond. Daarom vereert de Christenheid in het Kerstfeest het feest ter eere der liefde des Vaders, die eene zondige wereld zoo lief had, dat Hij den Zoon Zijnes ſchoots overgaf, opdat een iegelijk, die in Hem gelooft, niet verloren ga, maar het eeuwige leven hebbe; in het Paaschfeest het feest ter eere des Zoons, die zich zelven ſtelde tot een ſlachtoffer voor zondige menſchen, en wiens lijden en dood in hun goddelijke kracht werden verzegeld in zijne verrijzenis; en in het Pinkſterfeest het feest des Heiligen Geestes, die de Geest is der liefde en der kindsaanneming geopenbaard over de Apostelen, nedergedaald op de oorſpronkelijke Christenkerk, op den vijftigſten dag na de Opſtanding des Heeren, ter voortdurende inwoning in de gemeente tot dat de Heere wederkomt. Zij viert alzoo een drievoudig feest ter eere van den Drieéénigen God, omdat zij tot eene eeuwigdurende diensteere van den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest is gedoopt; en op dien grond is de vestiging der Christelijke leere aangevangen van de vastſtelling der hoogheerlijke hoofd- en grondleer des Christendoms, die der Heilige drievuldigheid in het één ig goddelijk Wezen.

Doch wij bepalen ons in het tegenwoordig Opſtel meer bijzonder tot het beſtaan, de natuur en werkingen van den Geest Gods; eene hoofdwaarheid in onze dagen zoo ſnood miskend en gelasterd, dat men met hare belijdenis als alleen in de dorre plaatſen overgelaten, zijne ſtem als die eens roependen in de woestijne hoort verklinken. Is het intusſchen ontzettend de eeuwig aanbiddelijke Godheid van den Zoon des Vaders alom te hooren verzwijgen of te loochenen, verſchrikkelijker nog is het in zekeren zin, ditzelfde te moeten aanhooren van den Heiligen Geest; want *zoo wie eenig woord geſproken zal hebben tegen den Zone des Menſchen, het zal hem vergeven worden; maar zoo wie tegen den Heiligen Geest geſproken zal hebben, het zal hem niet vergeven worden, noch in deze eeuwe noch in de toekomende* (1). Of acht men het niet tegen den Heiligen Geest geſproken te zijn, wanneer men zijn perſoonlijk beſtaan en vrijmachtige werking verloochent? Dan is het ook niet tegen God den Vader, of tegen het goddelijk Wezen in het algemeen geredeneerd, wanneer men deszelfs aanzijn of perſoonlijk beſtaan wegredeneert, en de Godloochening en

(1) Matth. XII. vs. 32. En verg. Hand. V. vs. 1—11 met Cap. IX. 1—22.

Algodisterij zullen in de Christenheid even vrij het burgerſchap verkrijgen als Arianisme en Socinianisme volgens het oordeel der hedendaagſche beſtrijders der waarheid hetzelve verdienen; maar dan ook zal de afval volkomen zijn. Wij voor ons achten het waarachtige en levende Christendom nog minder beſtaanbaar met de verloochening der Godheid van den Heiligen Geest, dan met die van Gods Zoon; want bij de laatſte, hoe ontzettend ook in hare gevolgen, blijft nog de Zoon als een perſoon erkend worden, terwijl bij de miskenning van de Godheid des Geestes, deszelfs beſtaan een ijdele wind nog nietiger dan de reeds in zich zelve verderfelijke ziel des menſchen wordt, en zoo zeer alle beteekenis verliest, dat men er zelfs in het geheel niet meer van ſpreekt. Doch wij beproeven geene keus, als of die denkbaar was, tusſchen twee verderfelijke dwalingen. Laat ons liever eenige opmerkingen over het zelfſtandig beſtaan van den Heiligen Geest in de Godheid in het midden brengen.

Diepzinnig en veelbeteekenend is de voorſtelling (meer dan bloote vergelijking!) van den Geest Gods in de Schrift, als zijnde zoo wezenlijk één met den Vader en den Zoon, die ook beide te zamen Één zijn (1), als de geest des menſchen met zijn geheele wezen één is, en deswege leeft in de volle bewustheid der werkzaamheid, der raadſlagen en voornemens, die in zijn binnenſte gekweekt worden (2). Even ongerijmd als dus de bewering zoude zijn, dat 's menſchen geest ſlechts een wind of onzelfſtandige adem zijns monds is, of ook een bloot uitgewerkt bedrijf of vermogen des menſchen zou zijn, even ongerijmd is volgens de Schrift de ſtelling als ware de Geest Gods ſlechts een vermogen of werking van het goddelijk wezen. Neen, gelijk 's menſchen geest, ofſchoon in afhankelijkheid van God, een leven in zich zelve heeft; zoo heeft veel meer de Geest Gods een eeuwig goddelijk leven in zich; de groote goddelijke eigenſchap, die onze Heer, daar waar Hij zijne eigene Godheid het krachtigſte voordraagt, van zich zelven opgeeft, en voordraagt als den grond zijner evengelijkheid met den Vader: *Gelijk de Vader het leven heeft in zich zelven, alzoo heeft Hij ook den Zone gegeven, het leven te hebben in zich zelven.*

Levenloos, kracht- en ſmakeloos is de uitlegging, die de Neologie hiervan geeft, als ſloot deze uitdrukking niet meer in zich dan het vermogen om dooden levend te maken, ofſchoon ook deze daad van almacht, even als die van de ſchepping der wereld, noodzakelijk een goddelijk Perſoon onderſtelt; daar zelfs een Profeet des Heeren als Ezechiël in het heerlijk gezicht, dat hij in zijn zeven en dertigſte Hoofdſtuk beſchrijft, niet door het Woord, dat hij op goddelijken last uitſprak, de dooden kon doen verrijzen, maar daartoe tot dien geestelijken wind, die den eeuwigen Geest Gods aanduidde, roepen, en van Hem profeteren moest.

Overvloedig en rijk is de heerlijke en veelbevattende eerſte Brief van Paulus aan de Corinthiërs in getuigeniſſen aan de hooge Godheid, ondoorgrondelijke majesteit, en aanbiddelijke heerlijkheid van den Heiligen Geest. De Apostel gaat zelfs niet over tot de behandeling en verklaring der onderſcheiden gaven en openbaringen des Geestes, dan na alvorens de waarheid van deszelfs perſoonlijk beſtaan nevens den Vader en den Zoon te hebben op den voorgrond geſteld: *En daar is verſcheidenheid der gaven; doch het is dezelfde* GEEST; *en daar is verſcheidenheid der bedieningen, en het is dezelfde* HEERE, *en daar is verſcheidenheid der werkingen, doch het is dezelfde* GOD, *die alles in allen werkt* (1). Treffend komt hier de leer van Paulus overeen met den zegen in den Apocalyptiſchen brief van Joannes, waar de Apostel aan de gemeenten ſchrijft, met denzelfden drievoudigen Jehova-zegen, dien de Hoogepriester op goddelijken last op Israël moest leggen: *Genade zij u en vrede van Hem die is, en die was, en die komen zal; en van de Zeven Geesten die voor zijnen troon zijn, en van Jezus Christus die de getrouwe getuige is, de eerstgeborene uit de dooden, en de Overſte van de Koningen der aarde* (2). Immers, dit is geen andere zegen dan die gewone Apostoliſche: *De genade onzes Heeren Jeſu Christi, de liefde Gods, en de gemeenſchap des Heiligen Geestes zij met u allen!*

Doch bijzondere opmerking verdient nog die openbaring van den Heiligen Geest, als *de Zeven Geesten Gods.* Ook hier weder wil men doorgaans niet anders zien dan eene wijze van uitdrukking der volkomenheid naar Joodſche begrippen. Doch wij voor ons zijn overtuigd, dat dit heilig Zevental zelve zijnen grond heeft in de zevenvoudige heerlijkheid des Geestes, en dat, gelijk het begrip der ondeelbare eenheid het grondbegrip is van de perſoonlijkheid des Vaders, en het tweetal zich openbaart in de tweederlei natuur, die ontdekt wordt bij elke verſchijning van den Zoon, en gelijk eindelijk het drietal zich in de drieërlei perſoonlijkheid der Godheid voordoet, even op dezelfde wijs tot de openbaring van den Geest die zevenvoudigheid behoort, die men ook in zijne gaven opmerkt. Daarom werd de ſchepping van hemel en aarde, de rust des Allerhoogſten daaronder beſloten, in zeven dagen volbracht, waardoor wordt aangeduid, dat dit werk van goddelijk alvermogen niet alleen door het eeuwige Woord, maar ook in de kracht der heerlijkheid des Geestes Gods werd gewrocht. Daarom wordt de Geest, die in Daniëls verheven nachtgezicht der goddelijke Majesteit, als een van Gods Troon uitgaande vuurſtroom werd geopenbaard (3), in het gezicht van den Apostel op Patmos uitgebeeld door zeven vurige lampen, brandende voor den Troon (4); en deze lampen zijn wederom eenzelvig met den zevenvlammigen luchter in Israëls verheven tempelbeeldſpraak.

(1) Zie het Opſtel over de plaats *Ik en de Vader zijn Één,* boven, bl. 148.
(2) 1 Cor. II. vs. 10, 11.

(1) 1 Cor. XII. vs. 3—5.
(2) Openb. I. vs. 5—7. verg. met Num. XXXIV. vs. 36—38.
(3) Dan. VII. 10. Deze uitvloejing, door het uitſtroomen eener hemelſche vuurrivier uitgedrukt, ligt ook duidelijk opgeſloten in het Griekſche woord, met hetwelk de Heer het *uitgaan des Geestes van den Vader* uitdrukt: ὃς ἐκπορεύεται παρὰ τοῦ Πατρὸς.
(4) Openb. V. vs. 7. Op de vuurrivier bij Daniël ſchijnen ook de vuurvlammen die op den grooten Pinkſterdag op de Apostelen nederdaalden terug te wijzen. Hand. II. vs. 3, 4.

Hoe meer wij met eerbiedig opzien tot Gods licht en leering de diepten der Schrift, zooveel ons gegeven wordt, zoeken te peilen, des te meer ontdekt zich voor ons oog die veelvoudige heerlijkheid Gods, welke in de allereerſte plaats daarin openbaar wordt, dat de eeuwige en onveranderlijke God, zoō als het de Christenkerk ſteeds heeft beleden, in zijn ondergrondelijk Wezen beſtaat als de Vader, het Woord en de Heilige Geest, en dat deze drie, niet ſlechts Eén zijn, maar ook eene éénſtemmig getuigenis der verloſsing geven, en in éénigheid der liefde werken, naar den ondoorgrondelijken raad der Godheid (1).

Het is alleen de oppervlakkige en éénzijdige opvatting der diepſte en rijkſte bijbelplaatſen die deze hooge verborgenheden kan doen voorbijzien. Welk eene lichtzinnigheid behoort er, bij voorbeeld, niet toe, om in den zegen der Apostelen, van wege den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest, eene gelijkſtelling van God met het ſchepſel en met eene heilige gezindheid van het menſchelijk hart, te kunnen opmerken! Is het niet alsof God gezegd had: »Ik ben de God Abrahams, en de God der wijsheid en de God der goedheid?" Sommige Neologen hebben nog genoeg goede trouw om in den zegen en de doopsinſtelling eenen perſoonlijken Geest Gods aan te nemen; maar in plaats van ten gevolge daarvan aan het beſtaan van den Geest te gelooven, en dat geloof bij de andere plaatſen waar van den Heiligen Geest geſproken wordt, toe te pasſen, laten zij die plaatſen op zich zelve ſtaan, en behandelen de overige gedeelten der Schrift, als of zulke plaatſen niet aanwezig waren.

Doch is er nog éene opmerking te maken, die van het hoogſte belang is. De doop des Heeren leert ons, dat de Geest, *eerst* in zijne volheid door Jezus Christus als het Hoofd der gemeente werd ontvangen, om *ten gevolge* daarvan te worden medegedeeld aan de leden van het ligchaam des Heeren. Zoo als de doop der Christenen in den *naam* der drieéénige Godheid geſchiedt, zoo geſchiedde die van Christus in de *openbaring* van den Drieéénige zelven. De Vader ſprak uit den hemel: *deze is mijn welbeminde Zoon!* de Zoon ſtelde zich om gedoopt te worden in de wateren; de Geest daalde in ligchamelijke gedaante als eene duif op 's Heeren hoofd neder, *en bleef op Hem* (2). Met deze woorden, die bij de mededeeling des Geestes aan menſchen niet gevonden worden, wordt de voortdurende vereeniging des Geestes met den perſoon van onzen gezegenden Zaligmaker aangeduid, gelijk in Apocalyptiſche beeldſpraak door de uitbeelding der zeven hoornen en zeven oogen, van welke het Lam voorzien was. En van daar dan ook dat nevens den Vader en het Lam geen derde Perſoon op den Troon wordt aanſchouwd; de Geest toch was van den Vader uitgegaan en op Christus; en werd van Hem in zijn zevenvoudigen glans en luister uitgeſtort en geopenbaard.

Het is dus door Christus, dat de Geest van God wordt uitgedeeld. Maar deze gave Gods is tegelijk de Gever van alle geestelijke gaven. Hier openbaren zich heilige tegenſtellingen, doch die verre verwijderd zijn van onbeſtaanbare tegenſtrijdigheden. Hij is een zelfſtandig Perſoon, en tegelijk een uitvloeiſel van den Vader en den Zoon. Hij is een zelfſtandigheid in zich zelven; en tegelijk eene Kracht en Werking Gods. Hij wordt uitgegeſtort, en daalt vrijwillig neder. Hij wordt van Christus geſchonken, en deelt zelve vrijmachtig gaven uit *gelijkerwijs Hij wil.* Hij openbaart Christus aan en in het hart, en wordt tot verzegeling des geloofs ontvangen, wanneer de zondaar geloofd heeft. Hij is de liefdeband, door welken de Vader den uitverkoren zondaar tot den Zoon trekt, en tevens wordt Hij door het gebed van den zondaar ingeroepen. Hij is de Trooster der Gemeente tot op de wederkomst van Christus in hare ſchijnbare verlatenheid in de wereld, en tevens het onderpand der erfenisſe in de hemelen. De rechtzinnige echt-Christelijke belijdenis der ſchriftuurlijke heilsverborgenheden heeft dit onſchatbaar en onvergelijkbaar voorrecht boven alle overige gevoelens, dat zij het ſtellige (poſitive) van de andere ſtelſels in zich bevat, en in één levend, organisch geheel vertoont. Al hetgeen de Neologen gewoon zijn te ſtellen, omtrent de natuur ook des Geestes (als, dat Hij is een uitvloeiſel, eene kracht, eene zalving, een adem of wind, enz.) dat alles bevat ook de wel uitgedrukte Christenbelijdenis in zich; maar gegrond op, en in verband met de groote grondwaarheid der waarachtige, eeuwige, aanbiddelijke Godheid des Heiligen Geestes, uitgeblazen, uitvloeijende, uitſtroomende, als een eeuwige adem, van den Vader en den Zoon, almachtig, vrijmachtig en algenoegzaam in zijne werking.

Wel te recht zegt dan een onzer waardige Oude Schrijveren: »Het geheele geestelijke leven van een Christen beſtaat in eene beoefening van deze verborgenheid, en is daarin onderſcheiden van de burgerlijke deugdzaamheid en de natuurlijke godsdienst, dewijl hij op dezen grond door de leiding van den Heiligen Geest gaat tot den Zone, en door den Zoon tot den Vader, en wordt omſchenen van de Éénheid terwijl hij werkzaam is met de Drieheid." In deze verklaring ligt een diepe waarheid; en wel mogen wij het met den Christendichter uit ons midden uitroepen:

> O Geest! geleid ons tot den Zoon
> Breng ons o Heer! voor 's Vaders troon,
> Schenk ons den Geest, o Vader!
> Bij de overzaalge wenteling
> In dezen goddelijken kring
> Koom 't hart U immer nader,
> Tot dat we ontheven aan dit ſtof,
> Uitgalmen in uw hemelhof
> Met al uw dienaars zamen:
> »Den Zeven Geesten voor den troon
> Zij met den Vader en den Zoon
> Lof en aanbidding, Amen!"

In Christus toch worden alle dingen nieuw. In zijne verrijzenis uit het graf ligt de grond der wedergeboorte

(1) 1 Joh. V. vs. 7. Eene plaats die misſchien nog meer innerlijke bewijzen voor dan uiterlijke tegen hare echtheid oplevert.

(2) Joh. I. vs. 32, 33: ἔμεινεν ἐπ' αυτὸν.

van het zondaarshart, van de nieuwe menschheid, van geheel de aardſche Natuur. Alles wat niet door den Geest Gods aan deze nieuwe ſchepping der Almacht deel heeft, is niet ſlechts vergankelijk, ſterfelijk, aan den dood onderworpen, maar waarachtig en wezenlijk dood, ofſchoon een ſchijn van natuurlijk leven vertoonende. De heerlijkheid der wereld, hoe weidsch en prachtig ook, is eene doode heerlijkheid. Het geheele verſchil tusſchen het waarachtig Christendom en alle valſche en voorgewende godsdienst vereenigt zich in de twee woorden *Leven* en *Dood.* De werking nu des Geestes Gods is eene almachtige ſcheppingsdaad, waardoor het leven verrijst uit den dood. Deze overgang van den dood tot het leven, in zijne volle kracht, nadruk en wezenlijkheid opgevat, ſnijdt alle menſcheneer af, en doet het werk der wedergeboorte uitſluitend aan den almachtigen God, die het alles en in allen werkt, toekennen. Alle redeneringen omtrent hetgeen de mensch vermag of niet vermag moeten vallen voor het groote denkbeeld der nieuwe ſchepping; en deze nieuwe ſchepping kent de Schrift toe aan den zelfſtandigen Levensadem Gods, welke is de Heilige Geest. *De Geest*, zegt Christus, *is het*, *die levend maakt; het vleesch*, de natuurlijke toeſtand van het gevallen ſchepſel, *is tot niets nut* (1).

Wanneer de Geest dan in het doode zondaarshart eene eerſte levensbeweging wekt, dan ontſtaat in dat hart een onuitdrukbaar leedgevoelen van de rampzaligheid, waarin het verloren Beeld van God den ontluisterden Zoon Adams achterliet; dan ontſtaat er in het binnenſte van den boezem een onuitſprekelijk verlangen naar eenen vrede der ziel, dien hij mist. Allengs wordt de toeſtand der rampzaligheid, waarin de zondaar zich kent en gevoelt, in zijne bewustheid eene daad niet ſlechts van onheil, maar van vervloeking. Hij leert de kracht, de zwaarte en het ontzettende van den toorn Gods verſtaan, en aan zich zelven wanhopen. Nu is hem Christus, nu de verzoening in Christus bloed, niet meer eene onverſchillige zaak, een onderwerp der betwisting en betwijfeling, of der beſpiegeling en beredenering. Al zijn uitzien en begeeren, is hoe hij den vloek ontgaan moge, en wederom tot genade komen. Op den welaangenamen tijd, den tijd des welbehagens des Heeren, vestigt de Geest zijn oog op den levenden Christus, die hetgeen Hij geſtorven is, der zonde eenmaal is geſtorven, en dat Hij leeft, nu Gode leeft. Door het gezicht op dien Heiland, op zijn kruis en kroon, op zijn doorboorde handen en voeten, en op den ſcepter dien Hij voert in den hoogen, maakt zoo de Geest des levens hem op nieuw levendig, en verzegelt aan zijn hart de bewustheid van de verzoening voor zijne zonden door den dood, van zijne rechtvaardiging door het herleven des Heeren. Ziedaar de werking der genade. Wat anders is zij, dan de levendmaking van den driewerf verſtorvenen zondaar, die het leven ontvangt uit de doorſtokene zijde eens gekruiſigden Heilands, waaruit bloed en water vloeide? het bloed der ſchuldvergiffenis en het water der reiniging! Zoo is het: de wedergeboorte van den zondaar is eene opwekking in en met Christus uit de dooden.

Doch niet minder liefelijk en heerlijk is de werking des Geestes in den bereids wedergeboren mensch. Treffend wordt zij uitgedrukt in de woorden van den godzaligen Dichter:

»Dat zien van ſchuld en ſmet; dat kermen om genade;
Dat walgen aan zich zelv', dat vluchten vroeg en ſpade
Tot Jezus als den Borg; dat pleiten voor den Troon
Op 't vaderlijke hart op 't offer van dien Zoon;
Dat zuchten in 't gevoel van onmacht en gebreken;
Dat vreezen voor 't geweld, en 's vijands looze ſtreken,
Getuigt van 's Geestes kracht, terwijl het blijken geeſt,
Dat de oude mensch vergaat, en Jezus in ons leeft."

Inderdaad, wie vermag het liefelijke en zalige uit te ſpreken van die heilrijke vruchten des Geestes, beſtaande in vrede en blijdſchap door den Heiligen Geest? Wie kan het uitdrukken, met wat grievende boezempijnen de inwonende zonde, bij het wijken van de heerſchappij des Geestes, het hart doorwondt? Indien dit in menſchelijke woorden kon worden uitgedrukt, waartoe zouden wij de goddelijke woorden der Schrift behoeven? Heerlijk is in dit opzicht de taal van de Sulamith tot haren hoogheerlijken Bruidegom in het Lied der liederen; en de door den Geest Gods levend gemaakte ziele gevoelt diep wat het zegt, wanneer de Jonkvrouw uitroept: *Ik ben zwart, doch liefelijk; zwart als de tenten Kedars, liefelijk gelijk de gordijnen Salomons.* Wanneer zij uit het binnenſte der ziele zucht: *Ik hebbe mijne voeten gewasſchen, hoe zal ik ze weder bezoedelen?* Wanneer zij van haren hemelſchen Bruidegom zegt: *Zijn gehemelte is enkel zoetigheid, en al wat aan Hem is, is gansch begeerlijk. Zulk een is mijn Liefſte, ja zulk een is mijn Vriend, gij dochters van Jeruzalem!*

Dit is toch de groote, de hoofdwerking des Geestes in de harten der geloovigen, dat Hij aanhoudend het verlangen naar den Heere levendig houdt; en tegelijk troost over zijn afwezen. Dat Hij het leert zeggen met de Sulamith: *Kom haastelijk, Heere Jeſus!* en tevens lijdzaamheid en geduld in het harte ſtort. Heerlijke werkingen van Gods genade! maar tevens onverklaarbare geheimenisſen voor den vleeschelijk gezinden mensch! *De verborgenheden des Heeren zijn voor degenen die Hem vreezen. — De wind blaast waarhenen hij wil, en gij hoort zijn geluid, maar gij weet niet van waar hij komt noch waar hij henen gaat; alzoo is een iegelijk die uit den Geest geboren is.* Dit onderwerp ligt geheel op het terrein van hetgeen de vleeſchelijke Theoloog zoowel als de lichtzinnige wereldling (zoo dikwijls in éénen perſoon vereenigd!) een *duister en verward mysticismus des gevoels* noemen. Immers het Evangelie en deszelfs kracht blijft verborgen voor degenen die verloren gaan; maar ons, die behouden worden, is het eene reuke des levens ten leven. Heere, reinig onze lippen, dat wij uwe verborgenheden waardiglijk uitſpreken! Verzoen de ſchuld der onreinheid in onze voorſtelling der waarheden des

(1) Gr. οὐδὲν ὠφελεῖ. Joh. VII. vs. 67.

geloofs! Stort uwen Geest uit over de ſcharen uwer geloovigen, en leere Hij ons verſtaan de heerlijkheid der toekomſte van onzen grooten God en Zaligmaker. Amen.

DE BOEKEN VAN EZRA EN NEHEMIA.

Gelijk de historiſche Boeken van het tijdvak der Koninklijke regeering in Israël, van *inſtandhouding* getuigen (1), zoo dragen die van Ezra en Nehemia het woord van *wederoprichting* als het ware ten opſchrift. Na de zeventig jaren van verlating en verwoesting over Jeruzalem en Judea vervuld, verheerlijkt zich nu de onveranderlijke trouw van God in de wederbrenging van dat overblijfſel, hetwelk zelfs onder het voltrekken van het lang gedreigde oordeel, bewaard blijft om vrucht te dragen en zich voort te planten, naar het aanbiddelijke Godsontwerp, onder eene nieuwe bedeeling der Oud-Testamentiſche tijden.

Met het Edict van Cyrus aangaande den wederkeer en wederopbouw, neemt alles een nieuw gelaat aan in de Gewijde, zoo wel prophetiſche als historiſche Schriften. In plaats van de aankondigingen van ſtraf en verwoesting door de ſtem der Jeremia's, worden thans de opwekkende Godſpraken der Haggai's, Zacharia's en Maleachi's vernomen. De *winter* van Jeruſalems treurige vertreding ſpoedde ten einde, de *plasregens* der Goddelijke oordeelen op haar beginnen *over te gaan*. Hier en daar worden *de bloemen in den lande gezien;* een nieuwe *zangtijd* genaakt. Alles, ja, is nog ſchraal van rondsomme; en het is de tijd nog niet, dat vijgeboom of wijnſtok hunne vrucht geven; maar het is toch lente geworden, en ſchoon ook die lente nog menig guren dag medebrenge, en de wasdom door tusſchenkomende koude en ſtormen niet dan traag ſchijne te vorderen; daar is evenwel een jaargetijde van herſtel aangebroken. Wat Zorobabel en Joſua planten wordt later door Ezra en Nehemia natgemaakt, voortgezet, onderhouden. De God des hemels geeft den zegen, en doet het Zijnen knechten, ſchoon ook in tijden van vernedering en verdrukking vaak, gelukken. Zien wij in eenige bijzonderheden van de drie zoo even genoemde mannen, welker werkzaamheden in de boeken naar de twee laatſten genoemd, zijn beſchreven.

I. Aan het hoofd van alle de uit Babel wedergekeerde Joden en hunne aanvoerders ſtaat, in orde althands van tijd en rang, Zorobabel, in het land des vreemdelingſchap *Sesbazar* genoemd (2). Hij, Koning Jechonias kleinzoon, ſtamhouder van het geſlacht van David, Voorvader, naar het vleesch, van den beloofden Mesſias, hij is het die van den God zijner Vaderen verkoren is, om het huis des Heeren te Jeruſalem te herbouwen (3), doch niet zonder velen ſtrijd van buiten, en zwarigheden van binnen. Heerlijk intusſchen en bemoedigend is de aanvang. Het eerſte feest dat door de eerſtelingen der wederkeering onder Vorst Zorobabel en den Hoogenpriester Joſua gevierd wordt, is dat Loofhuttenfeest (1), bij den Propheet Zacharia het treffende beeld eener nog heden toekomſtige, eindeloos hooger heerlijkheid in het Koninkrijk van God (2). En nu zijn alle de kinderen Israëls, ſchoon nog weinig in getal, en gering van rang en vermogen, als één man onder deze ſpruiten van David en Aäron te Jeruſalem verzameld, niet alleen om feest te vieren en te offeren, maar ook om de hand te leggen aan den wederopbouw van het heiligdom Gods. Weldra ſtaan Priesters en Leviten met trompetten en cymbalen feestelijk aan het hoofd van een juichend volk geſchaard, uitroepende de weldadigheden des Heeren, die over Israël zijn tot in eeuwigheid. Het huis Gods is in zijne grondlegging gezien, en de algemeene vreugde wordt niet geſtoord, maar veeleer verhoogd en geheiligd door den weemoed der weinige hoogbejaarden, die het eerſte huis nog gekend hebben. Aandoenlijk is bij den gewijden geſchiedſchrijver de tegenſtelling uitgedrukt: *Vele van de Priesteren en de Leviten, en Hoofden der Vaderen die oud waren, die het eerſte Huis gezien hadden, dit Huis in zijne grondlegging voor hunne oogen ziende, weenden met luider ſtemme; maar vele verhieven de ſtem met gejuich en met vreugde. Zoo dat het volk niet onderkende de ſtem des gejuichs der vreugde van de ſtem des geweens des volks, want het volk juichte met groot gejuich, dat de ſtem tot van verre gehoord werd* (3).

Doch op den voorſpoedigen en moedgevenden aanvang (zoo waren de wegen Gods tot beproeving des geloofs met de Zijnen ten allen tijde!) volgen wederom dagen van worſteling, ſchijnbaren achteruitgang, vernedering, verdriet; onder welke ten ſlotte het van God begonnen werk in het verborgen voortgezet, op den beſtemden tijd als in één oogwenk dikwijls dáár ſtaat.

De Samaritaanſche wederpartijders van het wedergekeerde Juda en Benjamin, allereerst, trachten zich met ſlinkſche oogmerken bij den edelen Zorobabel te voegen. Doch, als hij hun voorſtel van gezamenlijken arbeid aan den heiligen wederopbouw, gelijk het betaamde, verwerpt, worden nieuwe raadſlagen bedacht om den voortgang te verhinderen; eindelijk zelfs wordt van den Koning der Perſen (Ahasveros, hoogstwaarſchijnlijk den Cambyſes der Westerſche ſchrijvers) een verbod verkregen tegen alle poging om Jeruſalem, *de rebelliſche ſtad*, immer te herſtellen. Zoo blijft het dierbare werk onder deze en de volgende Regeering geſtaakt. Maar het woord des Heeren door zijnen Propheet kan niet falen: *Niet door kracht, noch door geweld, maar door mijnen Geest zal het geſchieden*, *zegt de* HEERE *der heirſcharen. Wie zijt gij, o groote berg! voor het aangezicht van Zorobabel zult gij worden tot een vlak veld.* En ſtraks: *De handen Zorobabels hebben dit huis*

---

(1) Zie ons Opſtel in het Nummer van Junij, bl. 172—180.
(2) Ezra, I. vs. 8.
(3) Haggai, II. vs. 24. Matth. I. vs. 12.

(1) Ezra III. vs. 4. (2) Zach. XIV. vs. 16—19. Openb. VII. vs. 9.
(3) Ezra, III. vs. 9—13.

gegrondvest, zijne handen zullen het ook voleinden (1). En in het tweede jaar der regeering van Koning Darius (Hystaspes zoon) hervat met Zorobabel en Jofua heel het volk op de ftem der Godspropheten een geheiligden moed. Het werk der wederopbouwing wordt voortgezet; op den tegenftand van den Perfifchen Landvoogd de gantfche zaak voor den Koning gebracht. Het bevel van Cyrus, waarop de Joodfche Aanvoerders zich beroepen, wordt werkelijk in de Archieven gezocht en gevonden; en door Darius (zoo leidt God de harten der Koningen als waterbeken!) met ftrafbepalingen tegen Israëls vijanden, en openbare hulde aan Israëls God, gehandhaafd en vernieuwd. Binnen de twintig jaren na den eerften uitgang van Babel zien alzoo de wedergekeerde kinderen der gevangenis het huis des Heeren te Jerufalem voltrokken; en vieren zij met allen die zich uit de Heidenen tot dien eenig waren God bekeerd hadden, een Paaschfeest in de volle blijdfchap hunner harten van wege het zoo gezegend volbrachte werk! Wat ook *wonderlijk gefchenen mocht hebben* in de oogen van het arme overblijffel, voor zijnen God was ook in deze *niets te wonderlijk geweest* (2).

En terwijl nu de historifche Boeken deze bijzonderheden van Zorobabel den Vorst en Jofua den Hoogepriester vermelden, ftelt het prophetifche woord van diezelfde dagen, die beide te zamen in hunne allernaauwfte vereeniging tot teekenen en voorbeelden van den grooten Koning-Hoogepriester, die na weinige eeuwen onder deze tweede bedeeling, in de dagen van dezen tweeden Tempel, ftond te verfchijnen. In den perfoon van Zorobabel wordt Hij door den Propheet Zacharia aan Israël afgebeeld als *die Man, wiens name* SPRUITE *is, en Hij zal des Heeren Tempel bouwen. Ja, Hij zal den Tempel des* HEEREN *bouwen en Hij zal den fieraad dragen, en Hij zal zitten, en heerfchen op Zijnen troon: en Hij zal Priester zijn op Zijnen troon, en de raad des vredes zal tusfchen die beide zijn* (3); in Jofua den Hoogepriester, als die ware Jofua (Zaligmaker) wien de ongerechtigheid van Zijn volk eenmaal als met *vuile kleederen* bedekken zoude in Zijne vernedering, maar die in Zijne verhooging de *blinkende wisfelkleederen en den reinen hoed* (4) draagt van dat Hoogepriesterfchap, hetwelk eene eeuwige gerechtigheid daarftelt, en met een eeuwig Koninkrijk in verband ftaat.

II. Meer dan eene halve eeuw na deze gewichtige gebeurtenis werd Ezra, de Priester en Schriftgeleerde, met volmachten en aanbevelingen door Koning Arthahfasta (Artaxerxes, den zoon van Xerxes) naar Jerufalem gezonden. Merkwaardig is de perfoon en de arbeid ook van dezen Godvreezenden voorganger in het werk van herftelling en hervorming in Kerk en Staat. Zijn deel en arbeid aan de Verzameling der Heilige Schriften maakt zijne gedachtenis voor alle eeuwen zoo wel in Israël, als in de Christengemeenten gezegend; doch zijne werkzaamheid in dit opzicht, zijne voortreffelijkheid als *Schriftgeleerde*, (een later door velen onwaardig gedragen, maar ook nog in het N. T. wel eens zeer bevoorrechte titel (1)!) behoort niet tot ons onderwerp aan deze plaats. Wij herinneren hier meer bijzonder de aandoenlijke gefchiedenis Zijner reize uit Babel, aankomst en verblijf in Jerufalem. Geheel zijn hart en roeping (ook de aart van zijne fchriftgeleerdheid) ligt in die woorden, waarmede hij zich zelven bekend maakt in het Boek door hem gefchreven, en naar hem genoemd: *Ezra had zijn hart gericht om de wet des* HEEREN *te zoeken en te doen, en om in Israël te leeren de inzettingen en de rechten* (2). Op *de goede hand zijnes Gods over hem* (3) was zijn vertrouwen; en daarom dan *ook fchaamde hij zich van den Koning van Perfië een heir en ruiters te begeeren, om hem en zijne reisgenooten tegen den vijand te befchermen op den weg;* maar liever *roept hij, bij den rivier van Ahava, een vasten uit*, en *verootmoedigt zich met de menigte die hem verzelt, voor het aangezicht zijns Gods, om* VAN HEM *te verzoeken eenen rechten weg;* gelijk hij het ook voor den Koning zelven zich niet gefchaamd had, maar vrijmoedig uitgefproken: *De hand onzes Gods is ten goede over alle die Hem zoeken, maar Zijne fterkte en Zijn toorn over alle die Hem verlaten* (4). En zij vastten, en zij verzochten het van hunnen God, en werden kennelijk en krachtdadig verhoord; van de lagen der vijanden op weg, tot op hunne aankomst te Jerufalem gered en bewaard. Aldaar begint hij nu het werk *der bevordering van het volk en van het huis van God* (5); met hoedanige tranen en gebeden, blijkt uit het treffende verhaal van den bid- en vastendag, dien hij hield, als de Vorften Israëls, zijne medearbeiders, hem de treurige vermenging van het heilig zaad met de Heidenfche landsdochteren kwamen klagen (6). Het gebed van Ezra bij die gelegenheid, is nevens dat van Daniël in het eerfte jaar van Darius den Meder, en dat van Nehemia op den verbodsdag na het feest der Loofhutten, een der aandoenlijkfte voorbeelden van nationale verootmoediging en boete, die de H. Schrift ons oplevert. Mocht er bij de algemeene verdieping onzer dagen in ijdelheid, vermaak, en weelde, toch nog binnen de Gemeenten der Christenen zulk een gebed gehoord, zulk eene verootmoediging gegeven worden! En gij in het bijzonder, o Nederland! mocht gij gedenken aan de biddagen der vaderen, en aan den zegen, ook door hun ondervonden, van den Propheet: *Uwe vastendagen zullen tot vreugde, en tot blijdfchap, en tot vrolijke hoogtijden wezen.* Zach. VIII. vs. 19.

De zamenvoeging van gebed, lofzang, en het lezen van Gods eeuwig geldend Woord, wordt ons later door het voorbeeld van denzelfden Schriftgeleerde, en zijnen voortreffelijken medeftander Nehemia, bij het verhaal

(1) Zach. IV. vs. 6—9.
(2) Zach. VIII. vs. 6.
(3) Zach. VI. vs. 12, 13.
(4) Zach. III. vs. 3—5.

(1) Ezra VII. vs. 6. Luc. XX. vs. 46. Hand. der Apost. XVIII. vs. 24.
(2) Ezra VII. vs. 10.
(3) Ezra VII, vs. 9, 18, enz.
(4) Ezra VIII. vs. 21—23.
(5) Ezra VIII. vs. 36.
(6) Ezra IX en X.

van een gewichtigen dag in het weder bewoonde Jeruſalem, dierbaar gemaakt. Was het niet eene heerlijke zamenſtemming van Wet en Evangelie op dien dag, als Ezra de Priester en Hervormer de *Wet las op eenen houten ſtoel* voor al het volk, dat zich als een éénig man onder zijn gehoor vergaderd had; en als Nehemia daarop de menigte die in tranen ſmolt bij het hooren van dat heilige en ontzachelijke Woord des Heeren, toeriep: *Deze dag is den* HEERE *uwen God heilig: bedrijft dan geenen rouw, en weent niet; maar eet het vette, en drinkt het zoete, en zendt deelen den genen voor welken niets bereid is, want deze dag is onzen God heilig: zoo bedroeft u niet, want de blijdſchap des Heeren, die is uwe ſterkte. En de Leviten ſtilden al het volk, zeggende, Zwijgt, want deze dag is heilig, daarom bedroeft u niet* (1).

De maand liep evenwel niet ten einde, zonder ook nog een plechtigen bid- en vastendag, van welken reeds met een woord gewag gemaakt is, als in het Boek van Nehemia (Hoofdſt. IX) beſchreven.

III. Veel te weinig ſchijnt over het geheel op dat Boek, en op den grootelijks belangrijken perſoon naar wien het genoemd is, te worden acht gegeven. Nehemias werkzaamheid als Hervormer en Regent van zijn volk is zeker een der ſchoonſte en behartigenswaardigſte voorbeelden der Joodſche Oudheid. Edelmoedigheid, belangeloosheid, volharding, nederigheid, geloof en gebed in de eerſte en in de laatſte plaats, bij en tot alles wat hij bedenkt en betracht, zijn de hoofdtrekken in het karakter en de loopbaan van den man, die noch tot het Vorſtelijk noch tot het Priesterlijk geſlacht behoorende, zich alleenlijk aankondigt als de zoon van eenen Hachalja, dienende den Koning van Perſiën als Schenker, maar met zijn hart *bij de plaatſen der begrafenisſen zijner Vaderen* (2). Om die nog eens te mogen bezoeken, om Zijn volk wel te doen, om den God Zijns volks ijvervol en heilig aldaar te mogen dienen, vraagt hij zijnen machtigen aardſchen Meester om een verlof; doch ook dit niet eigenwillig, en uit zich zelven, maar als hem de Heere zijn God daartoe een wenk gegeven heeft door het bezoek van eenige broederen uit Judea; daartoe eene deur geopend heeft op zijn ootmoedig en teder hartsgebed. Voorzien van de noodige bevelen des Konings begeeft ook Nehemia, even als eenige jaren vroeger Ezra, zich naar Jeruſalem met *de goede hand zijns Gods over hem* (3). Aldaar aangekomen, begeeft hij zich in de ſtilte van de nacht met eenige weinige mannen tot het onderzoek van den toeſtand der nog onherſtelde poorten Zijner dierbare ſtad; en deelt daarop een moedig en bemoedigend beſluit mede aan de Overheden en Priesteren en Voornaamſten der Joden: *Komt, laat ons Jeruſalem weder opbouwen, op dat wij niet meer eene verſmaadheid zijn* (4). En als Saneballat en Tobia, Israëls bittere vijanden, daarmede den ſpot drijven, en hem van wederſpannigheid tegen den Koning beſchuldigen, antwoordt hij met eene van zijn biddend en geloovig gemoed nimmer wijkende kalmte en verzekerdheid: *God van den hemel, die zal het ons doen gelukken, en wij, zijne knechten, zullen ons opmaken, en bouwen. Maar gijlieden hebt geen deel noch gerechtigheid, noch gedachtenis in Jeruſalem* (1).

Heel het volk, en de Hoogepriester Eljaſib zelve, maken zich nu op, om de poorten te bouwen, en te verbeteren. Treffend is in dit verhaal reeds de bloote optelling der arbeiders van allen rang (2); treffend en aandoenlijk het deel van Nehemia zelven daarin, als hij tegen de vijanden van rondsomme met gebeden tot God wachten uitzet dag en nacht, de Edelen en de menigte bemoedigt met de gedachte aan dien grooten en vreeslijken Heere, om voor hunne broederen, zonen en dochteren, vrouwen en huizen te ſtrijden; als hij zijne onderhoorige manſchap aanvoert met de ééne hand aan het werk, terwijl de andere het geweer houdt, en den trompetter aan zijne zijde plaatst, om bij het eerſte gerucht de gewapende werklieden ten ſtrijde te verzamelen; en als hij op die wijze met zijne broederen, en jongelingen, en mannen van de wacht, zonder de kleederen uit te trekken, een iegelijk met zijn geweer en eenig water, op zijn post blijft, tot dat het voorgeſtelde werk verricht is (3). Aan de vijanden blijft nu niets anders meer overig, dan op den perſoon van Nehemia aanſlagen te beproeven, eerst van list, dan van geweld, allen gelijkelijk verijdeld door het geloof van den man, die biddende tot zijnen God geene vrees kent, en wijsheid ontfangt van dien God in al wat hij onderneemt, en uitvoert, en ſpreekt (4).

Niet minder getrouw, verſtandig, en vaderlijk gaat hij te werk in het doen van hervormingen in den Staat, in het verlichten van de lasten des volks (5). Als hij van een verblijf aan het hof van Artaxerxes, daar weder een andere plicht hem riep, met een nieuw verlof wederkeert, begeeft hij zich met altijd dezelfde vurigheid des ijvers tot het weeren van misbruiken, door den Hoogepriester Eljaſib zelven geduld, ja ingevoerd. Hij zuivert het huis Gods van meer dan éénе verbastering, handhaaft, overal perſoonlijk tegenwoordig en werkzaam, de heiliging van den Sabbath, en de zuiverheid der huwelijken; zonder aanneming van iemands perſoon, de Edelen in het openbaar beſtraffende, en een kleinzoon des Hoogepriesters zelven, om dat hij de dochter van dien boozen Horoniter Saneballat gehuwd had, van zijne zijde wegjagende (6).

Wij komen nog met een enkel woord terug op dien geestelijken en levendigen drijfveder in het hart van den vroomen Hervormer, die alle zijne werkzaamheden beſtemde en heiligde, of liever wording en leven gaf: zijn onophoudelijk gebed. Met gebed wordt het verhaal zijner gangen en werkzaamheden geopend; met gebed onder allerlei vormen gaan zij uit het diepſte van zijne ziel en hart gepaard. Roerend is de ſmeeking, die hij

(1) Nehem. VIII. vs. 1—12. (2) Nehem. I. vs. 1, 11. II. vs. 3. (3) Nehem. II. vs. 1—11. (4) Nehem. II. vs. 11—17.

(1) Nehem. II. vs. 20. (2) Nehem. III. (3) Nehem. IV. (4) Nehem. VI. (5) Nehem. V. (6) Nehem. XIII.

vastend en biddend nederlegt voor den God des hemels, bij het eerſte denkbeeld, dat, op het bericht van Hanani uit Judea, in zijn hart opkomt, om derwaarts in perſoon te mogen henengaan (1). In dit kort, maar dierbaar en merkwaardig gebed vindt het geloof als het ware alles te zamen gebracht, dat aan de voeten van een genadigen Verbonds-God als pleitgrond op zijne eigene toezeggingen mag worden aangedrongen: de erkentenis Zijner almacht; Hij is *de God des Hemels!* Zijne grootheid en ontzachelijkheid, maar ook Zijn Verbondstrouw en goedertierenheid over alle die Hem liefhebben en zijne geboden bewaren; Zijne opmerkzaamheid en verhooring op het volhardend gebed van den zondaar, die zich zelven, en het huis zijnes vaders, en geheel zijn volk voor Gods aangezichte ſchuldig kent, gevoelt, en belijdt; Zijne waarheid in het voltrekken van ſtreng gedreigde ſtraffen op de overtreding Zijner heilige Wet; maar daarbij tevens de herinnering der genadebeloften van bekeering, en wederbrenging van Israëls verdrevenen ter plaatſe, die Hij zich verkoren heeft tot verheerlijking van Zijnen grooten Naam; de gedachtenis aan Gods daden en weldaden over dat volk van ouds: *Zij zijn toch Uwe knechten, en Uw volk dat Gij verlost hebt door Uwe ſterke hand;* de erkentenis eindelijk dat van Hem alleen alle genade is, ook in de oogen der menſchen, die ons in eenige zaak middelijk zouden mogen dienen: *Doe het toch uwen knecht heden wel gelukken, en geef hem barmhartigheid voor het aangezicht dezes mans* (den machtigen Koning!) Daarop volgt een ander, met ooren niet hoorbaar, maar voor het hart dikwerf nog veel dierbaarder gebed, waarmede zich de Israëlitiſche Schenker in de tegenwoordigheid zelve van den koninklijken Gebieder wendt tot zijnen God. Wachtende met geheel zijne ziel, wat antwoord hij zal mogen ontfangen op zijn vroeger uitgeſtort gebed, ziet hij zich als van zelve in den weg geſteld, om zijne tederſte belangen, die van het volk zijns Gods, den Koning voor te ſtellen. En deze nu, acht gevende op de treurigheid van zijn gelaat, voorkomt hem (dus geeft God zelf het den Vorst in het hart) met een minzaam: *wat verlangt gij?* Doch Nehemia veroorlooft zich geen dadelijk antwoord op die vraag naar eigen wensch. *Hij bidt*, zonder woorden, met de zucht van een oogenblik in zijn hart, even ſpoedig en kenlijk in zijn hart beantwoord, *tot zijnen God in den hemel;* en legt nu met onbelemmerde, ſchoon altijd nederige vrijmoedigheid, zijne zielsbegeerte open voor den Koning, die hem dan ook alles boven wensch en verwachting verleent.

Op gelijke wijze vinden wij, al verder, zelfs het verhaal van Nehemias werkzaamheden met kleine gebeden en zuchtingen tot God als doorzouten en bezield; vooral met die aandoenlijke telkens wederkeerende bede, waarmede ook geheel deze geſchiedenis en het Boek, naar den naam des Hervormers genoemd, wordt beſloten: *Gedenkt mijner, mijn God! ten goede.*

En wie zal hem dan nu van eigengerechtigheid verdenken, als hij ergens in dat gebed zelve voor zijnen God gewag durft maken van *alles wat hij aan Zijn volk gedaan heeft* (1). Neen! de man, die met een zoo zaligen ootmoed mocht nederknielen voor den Heere, zijnen en zijns volks Verbonds-God, belijdende en beweenende zijne overtreding, perſoonlijk zoo wel als nationaal; de man, die zich ook geene beweging ten goede toeſchreef als uit zich zelven, maar aan God zoo wel de goede gedachte in zijn hart, als de gezegende uitvoering naar buiten, erkende (2); de man, die te midden van alle zijne getrouwe werkzaamheden tot God roept om *verſchooning naar de veelheid Zijner goedertierenheden* (3); die man ſteunde voor tijd noch eeuwigheid op geen goed werk, om daaruit eenigzins gerechtvaardigd te worden, maar hij treedt vrijmoedig voor God zoo wel als voor menſchen te voorſchijn, met het *getuigenis eener goede conſcientie* (4). Hij weet dat de rechtvaardiging *om niet* uit louter genade en ontferming, niet uitſluit maar wel integendeel medebrengt een welbehagen bij God in alle vrucht der gerechtigheid, van die ontferming afkomſtig; in alle gaven Hem toegebracht als uit Zijne eigene hand. Nehemia dan is ons hier een krachtig en levendig getuige, hoe het zamengaat, dat geen vleesch gerechtvaardigd wordt voor God door eenigerlei werk, maar alleenlijk door het geloof, en dat tevens de oprechte van harte op een werk in God gedaan ſomtijds mag pleiten, met even dezelfde eenvoudige verzekerdheid in ootmoed, waarmede Hij mag roemen van Zijne zaligheid uit eeuwige ontferming in de loutere genadebeloften van zijnen God!

NOORD-BRABAND (5).

Deze provincie, door de tijdsomſtandigheden aan vele bewoners der meer Noordelijke gewesten onzes Vaderlands bekend geworden, verdient wel dat wij ze een weinig van nabij beſchouwen. Zeer oud is de betrekking tusſchen de Vorſten van het Huis van Nasſau en dit gewest, wegens de niet onbelangrijke goederen, die zij hier bezaten, en overbekend is het dat de Prinſen van Oranje zich nimmer den titel van Baron van Breda ſchaamden. Intusſchen drong in dit gedeelte van Nederland de zuurdeesſem der Hervorming minder door. Noord-Braband hield de Spaanſche zijde, en werd eerst lang na het ſluiten der Unie van Utrecht door Maurits en Frederik Hendrik veroverd, om het voornaamſte der Generaliteits-landen der Republiek te worden. Belangrijk bleef het ſteeds voor den Staat, dewijl het door zijne ſterke vestingen een muur was, waarmeê de Zuidelijke

(1) Nehem. I.

(1) Nehem. V. vs. 19. (2) Nehem. II. vs. 12.
(3) Nehem. XIII. vs. 22. (4) Hand. der Apost. XXIV. vs. 16.
(5) De Redactie heeft gaarne dit Opſtel geplaatst als eene ſtem over hoogst tedere belangen van Godsdienst en Vaderland tot haar gekomen, en die zij aan hare lezers niet meende te mogen onthouden. De beginſelen daarin beleden zijn geheel ook de onze; de toepasſing in alle hare bijzonderheden is de overtuiging van den geëerden Inzender.

grenzen des lands gedekt worden, gelijk België later de bestemming verkreeg van dezen muur aanmerkelijk te versterken, en een stevig bolwerk tegen Frankrijks overmoed te worden. Dan geenszins is het ons oogmerk, deze landstreek uit een geographisch of historisch oogpunt te beschouwen, maar veeleer van een Christelijk standpunt er een blik op te werpen.

De Kerkhervorming, gelijk wij reeds deden opmerken, schoot hier (het noordwestelijk gedeelte aan Zuid-Holland en Zeeland grenzende verdient voorzeker uitzondering) minder diepe wortelen. Voor verre weg het grootst gedeelte bleven de inwoners, waaronder ook de Edelen en aanzienlijken, der Roomsche Godsdienst toegedaan; zoodat vele voorname geslachten na de verovering des lands, toen de Roomschen uit alle ambten en bedieningen gesloten werden, naar België of andere Roomsche staten uitweken. Alomme evenwel niet slechts in de steden, maar ook op de dorpen ontstonden bloeijende Hervormde Gemeenten; en zeer zoude men zich bedriegen, indien men de vorderingen in de XVI^de^ eeuw in deze provincie door de Reformatie gemaakt beoordeelde naar den jammerlijk kwijnenden toestand, waarin wij thans het Protestantismus aldaar zien verkeeren. Het zoogenaamd geloof der Noord-Brabandsche Protestanten van onze dagen is over het algemeen daarin gelegen dat zij *niet* Roomsch zijn, iets bloot negatiefs, in één woord is geen geloof te noemen. Zedenbederf en wereldsgezindheid, vooral verslaafdheid aan ijdele vermaken, kenmerken hun wandel, en wel verre van het Protestantismus in achting te brengen bij de hen omringende Roomschgezinden, geven zij maar al te zeer tot lasteringen aanleiding. Dat zij zich tegenover den invloed van laatstgenoemden alleen door materiëele middelen trachten staande te houden, moet uit zulk een betreurenswaardigen toestand wel van zelf volgen. Zij verstaan zich met de Roomschen uitmuntend voor zoover dezen hunne gasterijen en wereldsche vermaken deelen; maar dat zij zich zooveel mogelijk in ambten en betrekkingen dringen en door aankoop van vaste goederen hun invloed trachten uit te breiden, is natuurlijk minder welkom. Hunne voornaamste grieven tegen de Roomsche Geestelijken bestaan overigens daarin, dat deze (te regt) het onchristelijk stelsel in het volksonderwijs hier te lande gevolgd, ten hoogste afkeuren, en dat zij zooveel in hen is, ijdele vermaken als dansen, tooneelvertooningen enz. onder de kudden trachten tegen te gaan. De meeste flaauwheid en doodschheid kenmerken mede de gemeenten ten platten lande, waarvan vele geheel zijn te niet gegaan. Jammerlijk is het vooral hier met de prediking gesteld. Verkondiging van Christus en dien gekruist wordt bijna van geen enkelen kansel meer gehoord, en zelfs op het uiterlijk gedrag van vele predikanten is veel aan te merken. Gewis zijn er, dank zij Gods genade, nog gelukkige uitzonderingen, zoo onder leeraars als leden der gemeenten. Tot welke diepte de Kerk ook in dit gewest moge zijn gezonken, de Heer heeft ook nog hier de zijnen.

Wat betreft de Roomsche bevolking der provincie, zekere gehechtheid aan de uiterlijke vormen en plegtigheden harer Kerk is haar over het algemeen eigen gebleven. Niet te min heeft, althans in de steden, ook onder Roomschgezinden de Neologie groote vorderingen gemaakt, terwijl zelfs bij de meest orthodoxen en minst onverschilligen die als onverdraagzaam gehaat worden, eene volstrekte aanbidding van de wereld met hare ijdelheden en begeerlijkheden alle veronderstelling van een levendig geloof doet vervallen. Onkunde, vleeschelijkheid en blinde geloofsijver, ziedaar de meest algemeene kenmerken der geestelijken, met eene enkele uitzondering menschen uit de geringste standen der Maatschappij en zonder eenige wetenschappelijke opleiding. Op het platte land heerschte tot voor weinige jaren, hoezeer dan met veel bijgeloof, toch veel Godsdienstigheid en eenvoudigheid, misschien zelfs zuiverheid van zeden. Gulheid en goedhartigheid heeft gewis in de laatste jaren menig krijgsman van den Noord-Brabandschen landman ondervonden. Maar niet zonder invloed bleef het langdurig verblijf van een talrijk, zedeloos leger, voor hetwelk alle Godsdienstige zorg werd verwaarloosd. Ach! de kracht tegen verleiding, die alleen in het Christelijk geloof is, gaf het Roomsche geloof dezer streken niet. Allen hadden het gebed des Heeren leeren opzeggen en honderd malen met den mond en de lippen herhalen (1). Maar wie hunner had met het hart, in het gevoel van eigen onmagt leeren bidden: Leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze? Naar men ons verzekert, zijn er in Noord-Braband geheele dorpen, waar naauwelijks eene enkele vrouw of meisje hare zeden zuiver houdt en eerbaar leeft.

Ziedaar met weinige trekken de zedelijke toestand dezer belangrijke provincie geschetst. En nu vragen wij, wat doen de Nederlandsche Christenen, wat doen zij die eenigzins ijveren voor het Koninkrijk Gods, om de diep vervallene Gereformeerde kerken van dit gewest, weder op te bouwen, de Evangelieprediking te doen herleven, Gods woord zoo onder Protestanten als heilbegeerige Roomschen te verspreiden, in één woord voor de uitbreiding van het rijk van God in dit gedeelte onzes Vaderlands?.... Wanneer wij enkele getrouwe in deze streek gevestigde predikanten uitzonderen, moeten wij met droefheid en schaamte erkennen, niets, volstrekt niets!

Daar bestaat ja, zekere Maatschappij van zich noemende Protestanten, die (waarom, zullen wij nader zien) voornamelijk Noord-Braband tot tooneel harer werkzaamheden gekozen heeft, en die wij daarom hier niet met stilzwijgen mogen voorbij gaan. Wij bedoelen *de Protestantsche Maatschappij ter bevordering van welstand door ondersteuning en voorlichting*. Beschouwen wij den aard en strekking harer werkzaamheden en bemoeijingen een weinig van naderbij, op dat blijke of zij met den geest van het ware Protestantismus, dat is van het Christendom, overeen te brengen zijn. De in het reglement uitgedrukte bedoeling dezer Maatschap-

(1) Matth. VI. 7.

pij is om aan Protestanten, die in bekrompen omſtandigheden verkeeren, die buiten hunne ſchuld plaats hebben, door dadelijke hulp, vooral beſtaande in landerijen en woningen voor hen aan te koopen, een vast beſtaan te verſchaffen en hen alzoo in ſtaat te ſtellen om nuttige leden hunner gemeente te worden; — en tevens om de onderſteunden op te leiden tot eene verlichte kennis en getrouwe beoefening van het Christendom. Wat nu de middelen om dit laatſte doel te bereiken aangaat, wij vinden in het reglement niets vermeld behalve eene uitnoodiging aan de leden tot het vervaardigen of aanwijzen van beknopte geſchriften ter bevordering van Evangeliſche kennis onder den landman. De Maatſchappij ſluit van hare weldaden uit onder anderen, menſchen die *blijkbaar ongodsdienſtig* zijn. De voornaamſte vereischten daarentegen in perſonen, die zij zal onderſteunen, zijn dat zij eerlijk zijn, genegen om naar vermogen tot den welſtand hunner gemeente mede te werken, en dat zij *hunne Godsdienſtige pligten waarnemen.*

Zullen wij nu de ſtrekking en het doel dezer Maatſchappij, voor zoo verre zij uit het reglement te kennen zijn, beoordeelen; dan moeten wij in de eerſte plaats vragen, wat door *Protestantsch* wordt bedoeld. Duidt de Maatschappij met dezen naam aan het Christendom, gelijk het zich in de XVI^de^ eeuw tegen de dwalingen van Rome handhaafde (1), dan hebben wij tegen deze benaming volſtrekt niets. Maar wordt het Protestantismus naar de nieuwe beteekenis des woords bedoeld, waartoe alles gebragt wordt wat ſlechts de hoedanigheid bezit van *niet* Roomsch te zijn, dan *proteſteren* wij er tegen zoo ſterk, neen veel ſterker nog dan tegen Rome zelf. Hiervan hangt tevens de beantwoording der vraag af, of de Maatſchappij in waarheid eene Vereeniging daarſtelt van Christenen die of hunne arme broeders in Christus weldoen, geloovende dat de Heere hun die armen in zijne plaats heeft nagelaten, of hunne medemenſchen in het algemeen weldoende, hierbij in de eerſte plaats hunne eeuwige belangen in het oog houden, naar het gebod door den Heere aan alle de zijnen gegeven: Predikt het Evangelie aan alle creature! — Met leedwezen ontdekken wij noch van het een noch van het ander eenig ſpoor en beſluiten wij dat de vraag ontkennend moet beantwoord worden. Gij Beſtuurders en Leden dezer Protestantſche Maatſchappij, die uwe medebelijderen tracht te onderſteunen die buiten hun eigen ſchuld in bekrompen omſtandigheden verkeeren, beijvert gij u om hun te doen begrijpen, dat, welk ook hun uiterlijk gedrag geweest zij, alle aardſche rampen en wederwaardigheden enkel gevolgen zijn der zonde? — dat ieder kind van Adam voor God ſchuldig en verdoemelijk is en alleen uit genade door het geloof in Jezus Christus vergeving erlangen kan en behouden worden? Vermaant gij hen bij elke gelegenheid om eerst het Koninkrijk Gods en zijne geregtigheid te zoeken, opdat hun daarenboven alle dingen mogen worden toegeworpen? Wordt den landbouwers voorgehouden dat zij, tot welken trap van aardſchen voorſpoed en welvaart zij het ook brengen mogen, zich éénmaal arm, ellendig en naakt zullen gevoelen, ten zij zij rijk worden in God? Wordt hun geleerd dat al hun ſtreven en zwoegen, werkzaamheid en ſpaarzaamheid, voor God, die op het hart ziet, niets beteekent, ten zij dan dat liefde tot den Heer, die hen gekocht heeft, de drijfveer van hun doen en laten uitmake?.... Geen ſpoor, geen zweem van dit alles is te vinden in de ſtatuten der Maatſchappij, waarin het voorzeker ieder Christen moet ſtuiten, bij de opgave der bedoeling eerst bevordering van materiele belangen vermeld te zien, en daarna eerst te hooren gewagen nu ja van *opleiding tot eene verlichte kennis en getrouwe beoefening van het Christendom;* — waarin het den Christen niet minder ergeren moet, onder de vereischten in de perſonen, die onderſteuning erlangen kunnen, op den voorgrond geplaatst te zien dat zij *eerlijk* moeten zijn, terwijl daarna vermeld wordt, nu ja *het getrouwe waarnemen van Godsdienstpligten.* Neen! deze wijze waarop van Christendom en Godsdienst gewaagd wordt, houdt eene volkomen verloochening van het Christendom in. Uiterlijke braafheid met zeker Godsdienſtig vernis, waarmeê de wereld zooveel opheeft, is naar de uitſpraak van de waarheid zelve niets dan een gepleiſterd graf. Het Christendom begint van het hart, om dat God op het hart ziet, en wil eerst het binnenſte gereinigd hebben, opdat daarna van zelf het buitenſte rein worde. Er wordt van Evangeliſche geſchriften eenig gewag gemaakt (1); maar waar blijft de Bijbel, het woord des levenden Gods? Wordt dat den landlieden in de eerſte plaats in handen gegeven? Worden hun huisſelijke Godsdienst-oefeningen aanbevolen, als ten allen tijde met het Protestantismus naauw verbonden, maar dubbel noodzakelijk in deze dagen, waarin de leugen de waarheid van den kanſel verdrongen heeft? — Wij wenschten het van harte, maar wij vinden van Gods woord nergens melding gemaakt. Zonder den Bijbel intusſchen handhaaft zich het Christendom zoo min tegen Rome als tegen Socyn. Dan genoeg, om te doen zien dat de geheele geest waarin de werkzaamheden der Maatſchappij plaats hebben, den Christen volſtrekt onwaardig is.

Maar nog moeten wij deze Maatſchappij uit een geheel ander oogpunt beſchouwen en zullen haar dan nog veel ſterker moeten afkeuren. Wij hebben voor ons liggen onderſcheidene *Aanſpraken*, door den Voorzitter in algemeene vergaderingen die jaarlijks plaats hebben gehouden, alsmede de *verſlagen* van de handelingen der Maatſchappij, bij dezelfde gelegenheden aan de Leden gedaan; en uit den inhoud dezer ſtukken blijkt

(1) Lezenswaardig is het zoo duidelijk betoog over het ware Protestantismus in de *Beſchouwingen over Staats- en Volkerenregt* van M. G. GROEN VAN PRINSTERER I. p. 43. volgg.

(1) In de *verſlagen* van de handelingen der Maatſchappij over verſchillende jaren, hebben wij intusſchen van de aanwijzing of verſpreiding van zoodanige geſchriften geen woord gevonden.

dat de Maatſchappij geheel iets anders bedoelt dan bij het reglement is uitgedrukt. Dat de Gereformeerde Gemeenten in Noord-Braband kwijnende zijn, hebben wij reeds doen opmerken. Zij zijn daarenboven hier en daar op het platte land zeer klein (hetgeen zeker door het natuurlijk oog beter wordt opgemerkt dan de geestelijke armoede); en wanneer bij het afſterven of vertrek naar elders van den predikant, eene gemeente geen zeker vereischt aantal leden telt, wordt zij met eene andere gemeente gecombineerd, gelijk maar reeds al te dikwerf plaats had. Deze maatregel van het Gouvernement, die voorzeker alle afkeuring verdient, vuurt niet alleen het proſelytismus der Roomschgezinden aan, dat door de laauwheid der zoogenaamde Proteſtanten uitnemend in de hand gewerkt wordt, maar brengt daarenboven te weeg dat de Roomſchen overal de landerijen en pachthoeven opkoopen, ten einde ze aan pachters van hun geloof te verhuren en door dit middel overal waar het hun mogelijk is, de Hervormde gemeenten te verdrijven. Dit kwaad te ſtuiten door op hare beurt hoeven en landerijen uitſluitend voor Proteſtanten aan te koopen en alzoo het numeriek aantal der gemeenten in ſtand te houden, ziedaar het eigenlijk doel der Maatſchappij, en tevens de reden, waarom zij bijna alleen in Noord-Braband werkzaam is. Wij hebben reeds dadelijk veel tegen dat verbergen, dat omſluijeren van het eigenlijk doel, tegen dat vermommen, om het zoo uit te drukken (1). Die kwaad doet zoekt de duisternis, maar die goed doet komt aan het licht. Hij moet zijn licht laten ſchijnen voor de menſchen opdat hij God verheerlijke. Wel is waar, de Heere zegt: Weest voorzigtig als de ſlangen; maar Hij voegt er bij: opregt gelijk de duiven. De naam behoorde te zijn: *Maatſchappij tot inſtandhouding der Hervormde gemeenten door materiëele onderſteuning van Proteſtanten*, dat is *tot inſtandhouding van de gemeente van Christus door materiëele middelen.* Welk Christen nu, die weet dat de gemeente, door haren Heer zoo duur gekocht, alléén door de uitſtorting van den Heiligen Geest werd geſticht en ſlechts door denzelfden Geest vernieuwd kan worden en in ſtand gehouden, zou van zoo iets niet gruwen! Wee dengenen die in Egypte afgaan om hulp (2)! Wij zijn niet van diegenen, die alle bemoeijingen veroordeelen die niet regtſtreeks de verſpreiding van eene levenlooze, bloot leerſtellige regtzinnigheid ten doel hebben (3), en die door den

(1) Zelfs in de verſlagen van de handelingen der Maatſchappij *aan de Leden* gedaan, ſchijnt men alle geheimzinnigheid in acht te willen nemen. Althans de gemeenten, waarin de door de Maatſchappij aangekochte goederen gelegen zijn, worden nooit bij name genoemd.

(2) Jes. XXXI. 1.

(3) Misſchien is het wel van eenig belang, hier aan te merken, dat doode regtzinnigheid nooit *verſpreid* wordt. Zij is eene ontaarding, eene verſterving van het vroeger verſpreide levend geloof. Zoo zien wij dat het geloof der XVI[de] en XVII[de] eeuw bij de volgende geſlachten allengs in doode regtzinnigheid overging en ontaardde, die men eindelijk in deze eeuw nu eens meer bedekt dan eens meer openlijk als onnut heeft aan eene zijde gezet. Zoo vervliegt allengs de kracht van een fleſch reukwerk, zoodat ten laatſten niet dan geesteloos water overblijft, dat men wegwerpt.

Voorzitter in een zijner *Aanspraken* (1) onder de tegenſtanders der Maatſchappij worden opgenoemd. Wij hechten alleen waarde aan regtzinnigheid voor zoover deze de uitdrukking is van het inwendige leven des Christens. Evenwel geen Godsdienst of geloof zonder *leerſtellingen* is denkbaar (2). Wij rangſchikken ons evenmin onder diegenen, die het weldadige van die onderſteuningen der Maatſchappij tot bevordering van welſtand onder Proteſtantſche huisgezinnen niet kunnende loochenen, dezelve als middel tot inſtandhouding der gemeenten niet meer achten dan een ſtofje aan de weegſchaal (3). Want vooreerst, naar hetgeen wij dienaangaande aanmerkten, kunnen of mogen wij die onderſteuningen geenszins tot Christelijke weldadigheid rekenen, en ten andere achten wij ze als middel tot inſtandhouding der gemeenten nog veel minder dan niets. Wij behooren tot degenen, die zich met den ſteller der Aanſpraak, waaruit wij eenige zinſneden aanhaalden, hartelijk verheugen in de Godsdienſtige opwekking en aanvankelijke herleving des Christendoms die in alle landen te beſpeuren zijn (4); doch hierbij overtuigd zijn naar de ſtellige uitſpraken der Heilige Schrift, die wij nog daarenboven door de geſchiedenis van alle eeuwen bevestigd zien, dat Gods Geest door middel van de zuivere Evangelieprediking en de lezing van het Woord door dien Geest ingegeven, en geenszins door natuurlijke vleeſchelijke materiëele middelen de gemeente in ſtand houdt; — dat het verder nimmer aankomt op het numeriek aantal Leden die eene uitwendige Kerk mag tellen (wat ook een wereldlijk beſtuur moge bepalen en reglementeren), maar op haar geloof en geestelijk leven. Waar ſlechts twee of drie in den naam des Heeren vergaderd zijn, daar is Hij tegenwoordig, en geene magten der helle of der wereld (zoo min priesterlist als eenige andere) zullen iets tegen hen vermogen.

Maar — wordt ons welligt tegengeworpen — verdienen dan alle geldelijke bijdragen tot nut van Christelijke gemeenten eene zoo onbepaalde afkeuring? De bekende *Société Evangélique* van *Genève*, die wij tot voorbeeld kiezen, dewijl vele Nederlandſche Christenen die onze Maatſchappij zoozeer verwerpen daaraan bijdragen, waarin verſchilt zij van de onze? Lezen wij niet zelfs in de brieven der Apostelen van geldſommen ten nutte der gemeenten verzameld? Zouden wij niet het ligchamelijke mogen zaaijen om het geestelijke te maaijen (5)? Wij zullen hier niet in het breede onderzoeken, in hoeverre Maatſchappijen, waarmede én de wereld én ook het Christendom, vooral in andere landen, in onze dagen zóóveel tracht te doen en te bereiken, onbepaalde goed- of afkeuring verdienen. Maar dit is zeker dat

(1) *Aanſpraak* des Voorzitters ter algemeene vergadering van het jaar 1836, p. 5.

(2) Zoo worden onder den ſchijn van zich te onthouden van *alle leerſtellig* Godsdienſtig onderwijs, in onze ſcholen *valſche leerſtellingen* geleerd.

(3) Aanſpraak van 1836, p. 6.

(4) Ibid. p. 7.

(5) Aanſpraak van het jaar 1834, p. 8.

tusſchen de bemoeijingen der Protestantſche Maatſchappij tot bevordering van welſtand, en die der Société Evangélique of de collecten der eerſte Christenen, waarvan wij in Paulus brieven lezen, hetzelfde onderſcheid beſtaat als tusſchen *vleesch* en *geest*. Het materiële bij een brengen, opdat de geestelijke, door den Heere verordineerde middelen mogen worden aangewend, opdat het geestelijke zaad moge worden uitgeſtrooid, dit zullen wij geenszins wraken. Zoo bragten de eerſte Christenen, behalve voor armen, gelden bijéén ter beſtrijding van de reiskosten der Apostelen en derhalve opdat in alle oorden het Evangelie mogt gepredikt worden. Wil men ook nu gelden verzamelen, opdat in Noord-Braband boden des vredes aan vermoeiden en belasten de blijde boodſchap verkondigen en het Woord Gods aan heilbegeerigen worde uitgereikt, middelen door de evengemelde Société Evangélique met zooveel ijver aangewend, verre zal het van ons zijn dit af te keuren, al is het ook dat wij zeker niet bij voorkeur zullen wenſchen dat het geſchiede door middel eener zoogenaamde Maatſchappij. Maar dit zal geheel iets anders zijn dan Gods gemeente te willen behouden door inſtandhouding van een zeker aantal belijders in elke plaats. Zoo zal, opdat het geestelijke ingeoogst worde, ook het geestelijke gezaaid worden en niet het ligchamelijke, hetgeen loutere blindheid en vleeſchelijke wijsheid is. Ook hier geldt: wat van het vleesch geboren is, dat is vleesch, maar wat uit den geest geboren is, dat is geest; — en die in zijn vleesch zaait, zal uit het vleesch verderf maaijen; maar die in den geest zaait, zal uit den geest het eeuwige leven maaijen (1).

Na dit alles vragen wij de Nederlandſche Christenen af, of het hun met ons niet wenſchelijk voorkomt dat voor dit min bevoorregt gedeelte onzes vaderlands iets gedaan worde (2). Hartelijk wenſchen wij dat in de eerſte plaats getrouwe Leeraars en Protestantſche Christenen in de provincie gevestigd, alle hunne krachten mogen inſpannen om het goede zaad alomme uit te ſtrooijen niet alleen onder Hervormden, maar ook vooral in dezen tijd onder Roomſchen; als ook dat Protestantſche Heeren der dorpen van hun regt van collatie mogen gebruik maken om getrouwe herders en krachtige verkondigers van Christus aan de kudden te zenden. Ziedaar geestelijke middelen en wapenen waartegen de vijanden van Gods Kerk met hunne vleeſchelijke wapenen niets zullen vermogen; gelijk daarentegen nooit het vleesch het vleesch zal overwinnen.

Is de Hervorming in Noord-Braband terug gegaan (3), waaraan is het toe te ſchrijven dan aan het ongeloof der Protestanten? Waaraan anders dan aan de laauwheid dierzelfde Protestanten is het te wijten, zoo de kans om veroveringen te maken, voor de Roomſchen beſtaat (1)? Des Heeren arm evenwel is niet verkort. Hij is magtig doodsbeenderen te doen herleven en zal gewis op zijnen tijd zijnen zegen mildelijk ſchenken op middelen naar zijn bevel en in het geloof aangewend.

Maar gij allen, die in Nederland den Heere lief hebt, wilt gij niet iets ter eere Gods beproeven voor de geestelijke belangen der inwoners van dit gewest, meerendeels nog gezeten in duisternis en ſchaduw des doods? Verheugend mag het met regt genoemd worden dat in Frankrijk de Heilige Schrift wordt rondgedragen aan de huizen en zelfs gelezen in de openbare ſcholen (2); en ook Nederlanders onderſteunen de pogingen der Zwitſerſche Evangeliſche Maatſchappij, die de zoogenaamde *colporteurs* naar Frankrijk zendt. Zouden niet ſoortgelijke middelen door ons gebezigd kunnen worden, om aan velen het onſchatbaar Woord van God in handen te doen komen? Wij bedoelen juist geene verſpreiding van Bijbels in het blinde, om het zoo uit te drukken; maar eene uitreiking of verkooping voor geringer prijs aan allen die eenige begeerte om het woord te kennen of te lezen aan den dag leggen. Ach! hier en daar is misſchien menige ziel door zondenſchuld gedrukt, die ſmacht om den weg des heils te leeren kennen en rust noch vrede heeft kunnen vinden bij hetgeen men haar als Christelijke Godsdienst leerde. Misſchien ontſtond reeds in menig hart de behoefte naar waarheid. Welligt is menigeen in het verborgen tot nadenken gekomen en tot eenig gevoel van den geestelijken dood, waarin wij allen van nature verzonken zijn. Zouden wij niet de middelen kunnen worden in Gods hand om den zulken Jezus Christus te leeren kennen als de Weg, de Waarheid en het Leven?.... Geloofsijver, die zoolang onverſchillig- en verdraagzaamheid geene woorden van ééne beteekenis zijn zullen, den Christen moet bezielen, vordert dat wij niets onbeproefd laten om overal Christus te doen verkondigen; en waren geloofsijver tegenover valſchen te ſtellen (3), mag evenmin de Christen ſchroomen, zoodra hij er toe geroepen wordt. Hadden de Apostelen en de eerſte verkondigers van het Evangelie na hen hiervoor terug gedeinsd, het Christendom ware nimmer verſpreid geworden.

Mogt dit enkel woord ſtrekken om het oog der Nederlandſche Christenen op Noord-Braband te vestigen en over het algemeen eenigen meerderen ijver voor de uitbreiding van het Rijk van God bij hen op te wekken! De Heere zelf geve ons in het harte hetgeen Hij wil dat ter eere zijns Naams geſchiede, en zegene ruimſchoots alle pogingen, die in zijne vreeze mogen worden aangewend!

---

(1) Joan. III. 6, Gal. VI. 8.

(2) Indien zich onder de leden der Maatſchappij tot bevordering van welſtand zoodanige Christenen mogten bevinden, mogen zij zich zelve wel in gemoede afvragen of zij zoodanige inrigting als discipelen des Gekruisten kunnen onderſteunen.

(3) Aanſpraak van het jaar 1824, p. 4.

(1) Ibidem.

(2) Aanſpraak van 1834, p. 3. — Moest alzoo in de XIXde eeuw het Roomſche en ongeloovige Frankrijk in het gebruik van Gods Woord bij het volksonderwijs het voorbeeld geven aan Nederland?

(3) Aanſpraak van 1835, p. 3.

OVER HET NATIONALE VAN BILDERDIJKS ONDERGANG DER EERSTE WERELD.

(*Slot van eene Reeks van Voorlezingen over dit Heldendicht, gehouden door* Mr. I. DA COSTA).

Wij hebben, M. H. het fragment van Bilderdijks Meesterwerk, zijn Epos op *den Ondergang der Eerste Wereld*, van onderscheidene zijden, en uit onderscheidene oogpunten reeds met elkander beschouwd. Wij hebben op deszelfs heerlijk kunst- en genievol zamenstel, de krachtig uitkomende en diep beduidende karakters, den rijkdom van inzichten en vindingen, de hoogheid der dichterlijke vlucht, het oorspronklijk maar altijd echt Nederlandsch coloriet der taal, de muzijk van maat, versbouw, en rhythmus, opmerkzaam gemaakt. Oneindig veel ware er nog voorts in de bijzonderheden, vers voor vers, en woord voor woord, over het verhevene dichtstuk te zeggen. Doch ons bestek bepaalt ons bij inzichten meer van het geheel, dan van de *détails* der bewerking. Wij hebben van nog ééne eigenschap, tot dat geheel, tot het groote plan, gelijk het in de ziel des Dichters lag, en daaruit zijn oorspRong had, zeer voornamelijk behoorende, bij den aanvang dezer Voorlezingen gewag gemaakt. De afzonderlijke beschouwing daarvan bleven wij tot hiertoe schuldig. Wellicht levert zij voor deze onze Slotbeschouwing geen ongeschikt onderwerp op. Wij willen heden avond, M. H. U het *nationale* van den Bilderdijkschen Epos trachten aan te toonen.

Nationaal te zijn is eene eigenschap die wij zagen bij den Heldendichter en zijn werk ook dáár niet te mogen gemist worden, waar het onderwerp van veel ruimer omvatting is, dan de geschiedenis of de herinneringen van het volk, waartoe hij behoort. Nationaal kan de Epos zijn, ook daar wáar deszelfs stof en inhoud een belang raakt der gantsche wereld. Nationaal-Italiaansch kon onder de pen van Tasso de behandeling zijn der Christelijk-Europische kruistocht; Engelsch-eigenaartig die van het Verloren Paradijs, ofschoon daarin de gantsche menschheid, althands dat groote volk uit alle tongen, natiën en geslachten, en niet enkel of zelfs voornamelijk het Vaderland en het volk des Dichters het hoogst belang had. Ja, men heeft te recht opgemerkt, dat de Epos van den waren Dichter altijd nationaal zal zijn, dat is, in de diepste en tederste belangen en eigenaartigheden zijner natie treden zal; en dat zulk een Dichter, zoo zijn werk al niet dadelijk als nationaal erkend mocht worden *door* de natie, hetzelve toch altijd, het zij dan bij zijn leven of na zijnen dood, als zoodanig zal doen aannemen *bij* de natie. De ware Dichter toch is evenzeer in staat, hetgeen zijn genie uit het leven en den geest van zijn volk ontfangen heeft, aan dat volk, zoo het nog aan de noodige zelfkennis om dit te vatten gebrek heeft, kenbaar te maken; als dat, omgekeerd, eene natie zich van zelve in het werk des Dichters zoude kunnen wedervinden, en alzoo het Dichtstuk onmiddelijk als nationaal waardeeren en uitroepen. De ondervinding heeft geleerd, M. H. dat het over het geheel ons Nederlanders (en dat wel niet bloot op het gebied van letteren en dichtkunst!) aan zoodanige zelfbewustheid wel voornamelijk ontbreekt; immers dat geene natie meer dan de onze noodig heeft wakker gemaakt te worden, en telkens als door buitengewone stemmen opgewekt te worden tot erkentenis harer eigenaartigheden, voorrechten, roeping. Onder deze stemmen zal niemand aan die van Bilderdijk, èn hoorbaarheid èn behartenswaardigheid voor het minst, ontzeggen. Ook ligt het misschien meer in de gaaf en bestemming van den Dichter, zoo als wij hem in zijn zonderlinge loopbaan bereids voor oogen hadden, zich eene schare, een publiek, dat hem verstaan en waardeeren moge, zelf te *vormen*, dan zulk een publiek, veelmin de natie, bij zijne optreding ook als Heldendichter, daartoe gereed te *vinden*. Het allerminst wellicht mocht men zich dit laatste redelijker wijze voorstellen ten aanzien der waardeering van juist het nationale, echt Hollandsche, aan zijne taal, en dichtgenie, en Epos, in zoo vele, en vooral zoo diep gaande opzichten eigen.

Dat nationale, dat echt Nederlandsche, zuiver Hollandsche, hervinden wij zeker allereerst, zoodra maar oor en hart tot deze waarneming mag geopend en geoefend worden, in des Dichters taal en poëzij zelve van allerlei vak en leeftijd. De taal van Bilderdijk in hare veelsoortige bewerking, zijne poëzij in haren rijkdom van verscheidenheid en harmonij van éénheid, is (wij stelden deze opmerking hier meermalen op den voorgrond!) in hare eerste en innigste wezenlijkheid — Hollandsch. De verzen van Bilderdijk, die van zijn Heldendicht niet het minste, zouden even goed kunnen gebruikt worden tot eene handleiding om de tederste *idiotismen*, de kenmerkendste trekken, eigenschappen, en bewegingen onzer taal in de praktijk te leeren kennen, als zij ons de hooge bewerktuiging van het dichterlijk genie, en de heerlijkheid der Goddelijke Dichtkunst doen beseffen, en kunnen leeren doordringen. Hollandsch is zij, Hollandsch bij uitnemendheid, Hollandsch in de zuiverste zoo wel als volledigste ontwikkeling van haar innig levensbeginsel en karakter, die taal, waarin Bilderdijk èn dacht, èn dichtte, èn gevoelde, èn schreef. Zijne poëzij was nimmer de overplanting van een vreemden spruit; het is eigenlijk dezelfde stam, dien wij ruwer en grover, en misschien jeugdiger, in Vondel reeds bezaten. De taal van Bilderdijk is die van Vondel, maar nog inniger Nederlandsch, vooral fijner begrepen, dieper gevat, classieker behandeld, oneindig meer nog zoo door het onvergelijkelijkst genie, als door de uitgebreidste kennis, wetenschap, en studie bearbeid, ontwikkeld, beschaafd, verheerlijkt. Ja, Bilderdijk als Nederlandsch Dichter, was een Vondel der acht- en negentiende eeuw, maar een Vondel, nog zoo veel meer Nederlandsch in taal en dichterlijk gevoel en gevoelen, als er in hem zoo veel meer elementen van Nederlandsche eigenaartigheid (afkomst,

b. v. godsdienſtige en politieke overtuigingen, enz) aanwezig waren, die bij Vondel òf geheel, òf ten deele ontbraken.

Want M. H. niet alleen de taal waarin Bilderdijk ſprak en ſchreef, waarin van zijne eerſte kindschheid aan zich ontwikkelden alle die rijkdommen van gedachten, naſporingen, ontdekkingen, die hem eigen waren geheel zijn uitgeſtrekte levensloopbaan lang; niet ſlechts de taal van Nederland, dat vroegſte en nimmer verlaten onderwerp zijner innigſte overdenking en bearbeiding met alle de vermogens van zijnen geest en hart en verſtand; niet (zegge ik) de taal-alleen was het (ſchoon zij ook hiertoe alleen genoegzaam ware!) die Bilderdijk Nederlander maakte, die hem voor Nederlanders zoo bij uitſtek nationaal maakt, of behoorde te maken. In het naauwſte verband met de ſpraak, die hij zoo onovertrefbaar bezigde, ſtond geheel de vorming zijner individueele perſoonlijkheid. Nederlander was Bilderdijk in geheel zijn aanleg, vorming, zucht, en zijn.

Men heeft wel eens, (nog zeer onlangs!) Bilderdijk met Lord Byron gelijk geſteld, en aan beiden te last gelegd, dat zij hun Vaderland niet hebben lief gehad. Wat onzen Hoofddichter betreft, indien de innigſte verknochtheid aan al wat het wezen, den grond, de oorzaken van ons Nederlandsch volksbeſtaan, zegen, en zelfſtandigheid uitmaakt; indien de ijverigſte handhaving van al wat in de taal niet alleen, maar in alle hoogere betrekkingen, Nederland van de haar verachtende of verleidende naburen onderſcheiden moet; indien de treffendſte lotgemeenſchap met dat Nederland, gedurende het lange tijdvak van drie vierden eener eeuw; indien dit alles tot in de beſtemmendſte bijzonderheden, aan Bilderdijk eigen geweest, ja, hem dikwerf beide van vreemden en landgenooten ten blaam aangerekend, voor een onpartijdig gemoed Vaderlandsliefde bewijst of onderſtelt; wie zal dan het bezit van deze eigenſchap aan den Dichter durven betwisten? Maar indien daarentegen vaderlandsliefde geoordeeld wordt onbeſtaanbaar te zijn met trouwe waarſchuwing tegen de verleidingen van binnen en van buiten; met vurigen, en naar zijnen aart, ſterk opbruiſchenden ijver tegen hetgeen hij in dat Vaderland als voor deszelfs eer, en roeping, en zegen verderfelijk beſchouwde; indien het getuigenis van dien ijver tegen eenen tijdgeest, aan Nederland ſteeds even vijandig als verleidelijk gebleken, geacht moet worden uit gebrek aan Vaderlandsliefde te zijn geſproten; in dat geval voorzeker, heeft Bilderdijk deze deugd, of liever dit allen edelmoedigen harten ingeſchapen gevoel verzaakt, of liever, nimmer gekend.

Doch, M. H. behoef ik het meer dan te herinneren? daar beſtaat eene liefde, die juist door de te loor ſtelling, van het beminde voorwerp ondervonden, juist door het niet beantwoorden van dat voorwerp, aan het denkbeeld, dat de ziel daarvan koesterde, en koesteren mocht, in eenen ijver van klagende, van verwijtvolle, van verontwaardigde drift verkeeren kan. Zulk eene gewaarwording mag, ja, uit het hart des Dichters in zijne verzen veelmalen, vooral in het laatſte tijdperk van zijn leven, overgevloeid zijn; zulk een gevoel mag hem b. v. reeds dien hevigen uitval tegen het ondankbare Nederland hebben in de pen gegeven; dien wij in het uitgegeven Fragment lezen bij de beſchrijving van den toenemenden afval der Eerſte Wereld (1):

Zoo heb ik Nederland, ſints overmaat van weelde,
Brooddronken moedwil, en verdwaasden waanzin teelde,
En bandloosheid den klem der wetten had verkracht,
Zien opſtaan in geweld, en moord, en broederſlacht.
Zoo zag ik 't van zich zelv', van plicht, en eer verbasteren,
Den God, die 't ſteeds behield, verzaken, honen, lasteren,
Zijn dienst verſchoppen, en vertrapp'len met den voet,
En hen door wie 't beſtond, mishand'len in hun bloed.
Hem eindlijk, die 't, verplet, van 't wis verderf behoedde,
Voor weldaân wrevel biên en opgezette woede,
Tot de Almacht, afgetergd, het overgeve aan 't zwaard,
En wegvage uit den rang der volken van deze aard.

Doch indien het al mogelijk ware (des ten allerſterkſten, neen!) dat immer de liefde tot het Vaderland in het hart van zijnen Hoofddichter zich zoude hebben kunnen verliezen in den ijver des ſtrijds voor hoogere Waarheden, ook dan nog bleef Bilderdijk in het binnenſte zijner ziel Nederlander, al ware het dan ook ondanks zich zelven, of buiten eigene bewustheid.

Alles in het leven van ons menſchen hangt zamen, M. H! vooral in het leven van buitengewone geniën gelijk Bilderdijk was. Zelfs de plaatſen, waar hij binnen het Vaderland gewoond heeft, kenmerken niet alleen zijnen levensloop, maar ook geheel zijne nationaliteit. Geboren op de Westermarkt te Amſterdam, opgevoed en jongeling en man geworden aan de boorden zelve van dien Amſtel, alwaar ſedert eeuwen reeds Godsdienst, taal, en volkskarakter zich in een zoo kenbaar middelpunt ontmoetten, gezamenlijk bloeiden, en het land als het ware beſchaduwden; bewoonde hij tot drie malen toe (als Academieburger het allereerst) het moederlijke Leyden, oefende hij in dagen van bruiſchende partijſchap als Stadhoudersgezind Rechtsgeleerde de praktijk in den Haag; en ligt hij begraven op de Groote markt van het Grafelijk Haarlem in die Kerk, welke met het aloude Hofgebouw waar het tegenover ſtaat, onze verbeelding verplaatst in die tijdsbedeeling onzer Vaderlandſche Geſchiedenis, waaraan zich de ziel des Dichters in meer dan eene betrekking zoo naauw vermaagſchapt gevoelde.

Doch ziet iemand in deze opmerking ſlechts eene ſpeling des vernufts, zij wordt althands door meer tastbare bijzonderheden van 's Dichters loopbaan en wederwaardigheden niet wederſproken, maar krachtig beantwoord en geſteund. Staan wij hierbij nog een oogenblik ſtil.

Naauw en innig was gedurende die veelbeduidende loopbaan (wij gaven er reeds een wenk van!) het verband tusſchen de lotgevallen van den Dichter, en de

(1) Eerſte Zang, bl. 11 (van de kleine uitgave bl. 0).

lotgevallen van zijn Vaderland gedurende de laatfte door hem vervulde vijftig jaren. Zijne intrede in de Maatſchappij viel bijna gelijktijdig in met de barning der hevige binnenlandſche partijſchappen, zoo wel als met de uitbreking der omwentelingziekte over geheel de wereld. Hij koos daarin dat beginſel, hetwelk in onze dagen zoo eenſtemmig door gantsch Nederland wordt uitgeroepen: het éénhoofdig Beſtuur van een Vorst uit den doorluchtigen Oranje-Nasſauſchen ſtam. Reeds had hij de ingedrongene bastaardij in taal en poëzij bij het ontluiken van zijn eigen krachtvol genie volhardend en zegevierend beſtreden als Dichter, toen hij zich geroepen zag, om te midden van pleitbeſtommeringen en Staatsorkanen, als Rechtsgeleerde en in de Rechtszaal, voor het door hem aangekleefd ſtaatkundig beginſel te ſtaan, te ijveren, te lijden. Het tijdſtip van Nederlands onderdrukking onder de Franſche vrijheidszonen, het jaar der uitdrijving van drie geſlachten des huizes van Oranje, was ook dat van Bilderdijks verbanning, de aanvang eener elfjarige omzwerving ver van Vaderland en erf. Doch ook dáár was en bleef hij de uwe, o Nederland!

En leerde een vreemde lier te klinken naar uw toon,
Of vormde in 't diepe Noord bewondraars van uw ſchoon,
Ja huwde uw melody aan 't lied der Masſageten (1).

De dag der eerſte aanbreking van een eenhoofdige, voor Nederland altijd uitreddende regeering, was ook die van des Dichters wederkomst in het Vaderland. Scheen dat Vaderſand voor een korten tijd te herademen onder den welwillenden ſcepter van Koning Lodewijk, ook den Dichter gaf dat tijdvak eene kortſtondige verademing te midden van zoo vermenigvuldigde ſmarten, en hij gebruikte die tot eene uitgebreide werkzaamheid, zoo veel in hem was, tot nationale ontwikkeling en roem. De dag, op welken die Vorst aan Nederland ontviel, was ook voor Bilderdijk die van een tijdelijken, huisſelijken, en (ten aanzien althands van zijn begonnen Epos) dichterlijken ondergang. Maar als dat zelfde Vaderland dus onder het geweld van den alverſlindenden Dwingeland ſcheen uitgewischt te zijn voor eeuwig *uit den rang der volken dezer aard*, hief wederom zijn Dichter het zwaar beladen, het half bezweken hoofd op, om het in gloeiende verzen te voorzeggen:

Dat de dampen
Dezer rampen,
Dat de nevels dezer nacht
Zouden breken
Bij 't onſteken
Van den dag, waarop zij wacht!

Mocht mijn' lippen
Dat ontglippen
Wat mijn brekend oog hier ziet!
Mogt ik 't zingen
En mij dringen
Door dit wemelend verſchiet.

Ja, zij zullen
Zich vervullen
Deze tijden van geluk!
Dees ellenden
Gaan volenden
En verpletterd wordt het juk!

Holland leeft weêr,
Holland ſtreeft weêr
Met zijn afgelegde vlag,
Door de boorden
Van het Noorden
Naar den ongeboren dag!

Holland groeit weêr!
Holland bloeit weêr!
Hollands naam is weêr herſteld!
Holland, uit zijn ſtof verrezen,
Zal op nieuw ons Holland wezen,
Stervend heb ik 't u gemeld (1).

En als nu deze prophetiſche zang twee jaren later vervuld was geworden, zoo is, ja, de toon van den Dichter niet zeer lang daarna ſtreng, ja hevig geworden tegen dat Vaderland, hetwelk zich niet keerde, en ook nog niet gekeerd heeft, tot de ware aanbiddende erkenning van den God zijner Vaderen. Maar nog zweeg de ſtem eener in de toekomst dringende poëzij niet in zijne borst. En deze ſtem is zij niet vaderlandsch–, zoo wel als dichterlijk-prophetisch, wanneer zij ons voor den Telg des huizes van Oranje, dien wij als den toekomſtigen erfgenaam van den Vaderlijken ſcepter huldigen, eene roeping aankondigt, in verband met die van het vereenigd Nederland en Oranje van vroegeren leeftijd (2); in verband met de ontzachelijke dagen, die wij beleven, en die zich gaan ontwikkelen overeenkomſtig de voorzeggingen van het hoog onfeilbaar Woord van God.

Doch daar ligt in de lotgemeenſchap en betrekking van Bilderdijk met zijn Vaderland nog een andere, nog een diepere overeenſtemming. Het is beider vorming, ontwikkeling, en werkzaamheid onder zich ſteeds opvolgende verdrukkingen, miskenningen, en als-*niet*-achtingen. Gelijk Nederland onder de volken, zoo ging het Bilderdijk onder zijne tijd- en landgenooten; en men mag juist dit wellicht onder de uitſtekende kenmerken van zijne Nederlandſche nationaliteit ſtellen, dat hij zelfs in Nederland nimmer geacht is, en tot op dezen dag niet geacht of gekend is, gelijk een Göthe in zijn Duitsch Vaderland, een Byron bij het zijne, een Lamartine of Victor Hugo in hun Frankrijk. Doch daar is meer! Hetgene Nederland van ouds met zijn Palladium, het huis van Oranje, kenmerkt, dat heeft ook al wat echt nationaal hier te lande is, met die beiden gemeen; dat had ook (wie zal het niet toeſtemmen?) de Nederlandſche Hoofddichter van onze dagen met zijn Vaderland gemeen! Het is het woord van Israël, in den Pſalm: *Zij hebben mij dikwijls benaauwd*

(1) Hollands Verlosſing, Bladz. 81.

(1) Hollands Verlosſing, Bladz. 92, 93.
(2) Krekelzangen, D. II bl. 7—14 en elders.

van mijne jeugd aan, zegge nu Israël. Ploegers hebben op mijnen rug geploegd. Zij hebben hunne voren lang getogen! Zij hebben mij dikwijls van mijne jeugd af benaauwd! Evenwel hebben zij mij niet overmocht! Het is door en onder dergelijke benaauwheden, dat Oud-Nederland aan Spanje en Rome ontwasſen, reeds van hare jeugd aan onder het Huis van Nasſau, voor heel Europa in treffende betrekkingen een toonbeeld, een ſchuilplaats, een middelpunt werd; voor de Gemeente van Christus eene *ſterke ſtad*; voor het (ook bij haren Dichter) om der Vaderen wille beminde Israël de plaats der liefelijkſte herbergzaamheid; eenen bij den God van dat nimmer verworpen Israël ook nimmer vergetenen zegen!

Alzoo is ook uw Bilderdijk, o Nederland! door benaauwdheden van zijne kindschheid aan gevormd, in benaauwdheden tot zijnen dood toe geoefend, om gedurende half een eeuw, eene ſtem op te heffen, die voor al hetgeen, waarvan uwe innigſte nationaliteit, en wezenlijkſte zelfſtandigheid afhangt, de eenig behoudende beginſelen te verkondigen. Ja, het was onder verdrukkingen van menſchen, en van hooger dan menſchenbedoeling afkomſtig; het was onder huisſelijke en openbare rampſpoeden; het was in ballingſchap en onder miskenning beide van vrienden en vijanden; het was in armoede en gebrek menigmaal; het was onder lichaamskwalen van den felſten aart, of onder dat veel onuitſprekelijker lijden van hart en gemoed; het was onder den uiterſten zielskamp dikwerf omtrent eigen zielsbehoud, onder duisternisſen als van de verberging (ſomtijds!) van het aangezicht van God; het was onder alle deze gewaarwordingen, worſtelingen, folteringen, dat Bilderdijk u vijf en vijftig jaar lang met mond en pen en voorgang, op de gewichtigſte panden wees, aan de menschheid, aan de Christenheid, aan Nederland en Oranje, toebetrouwd; dat hij u deze ſtemmen onafgebroken deed hooren: *De taal is uit God. Zij was het vorſtelijk voorrecht van den naar Zijn beeld geſchapen mensch; zij is het afdrukſel zijner ziel, de afſpiegeling dier hooger geestelijke wereld, waartoe hij behoort, — ken, erken, handhaaf, eerbiedig de uwe, o Nederland! — Vliedt de verleiding van den geest der Eeuw; die door de begoocheling van vrijheid en menſchenkracht tot dwingelandij en antichristendom voert. — Houdt vast aan de leer door de Vaderen beleden, aan den God van Israël en van de Gemeente die zalig wordt:* JEHOVA *Vader, en Zoon, en Heilige Geest! aan de verzoening in het bloed van Jeſus Christus; de gerechtigheid in Zijne gerechtigheid alleen; aan vrije en almachtige genade, het pad als aan uwen bodem, en aan de harten uwer kinderen toebetrouwd, o volk van Nederland, en gij, o ſtamhuis van Oranje! — Verwacht uit de wijsheid dezer eeuw, uit de woeling dezer tijden, geene ontwikkeling tot volmaaktheid, maar verwoesting en verwarring, en de opbouwing van het antichristelijk Wereldrijk. — Verwacht als de oplosſing, den ſleutel, het einde van alles: Jeſus Christus op de wolken des hemels als dat Licht tot verlichting der volken, en tot heerlijkheid van Israël Zijn volk.*

Mijne Hoorders! de Dichter, de Christendichter, die alzoo ſprak en zong, en getuigde, is een nationale Dichter in het land ons van de vaderen nagelaten; zoo nationaal als de Propheten in Israël, ook dan, wanneer zij tegen hun volk de oordeelen Gods verkondigden om de Verbondsbreuk van hunne zijde! Doch wij weten het uit het getuigenis van eenen Apostel zelven: ieder volk heeft in zijne dichters in zekeren zin zijne Propheten gehad (1); hoe veel te meer een Christenvolk? Drukt dan de Letterkunde van eene natie haar gelaat uit; de Dichtkunst is nog, als in de overlevering van Oud-Griekenland machtig in besliſsende tijden, ſteden te doen oprijzen, maatſchappijen te vormen, of te hervormen. Op het geluid van de Dichtkunst en Muzijk dezer wereld en dezer eeuw, verrijst voor onze oogen een nieuw geſlacht, los van den God des hemels, en zoekende den God zijner vereering op de aarde, in zich zelve, en in zijn medeſchepſel. Maar vormt zich op de tonen van Byron en Shelley een *jeugdig Engeland*, op die der Heynes en Gutzkows het *jeugdige Duitschland*, op die der Hugo's en Janins het *jeugdige Frankrijk*; ja, op de muzijk van Weber en Meijerbeer, op de harmonijen van *Robert den Duivel*, *de Jodin*, en *de Hugenooten*, het *jeugdig Europa?* O! mocht daar tegenover bij het voorvaderlijk geklank van Israëls pſalmen, bij den galm der Bilderdijkſche zangen, een *jeugdig Nederland* verrijzen, om den God van Israël en der Vaderen een nieuw lied aan te heffen; om bij het Lied van Moſes en het Lam, te getuigen tegen den afval der wereld, gelijk die Vaderen vastſtonden tegen Philips II en Lodewijk XIV, en tegen alle geestelijk en wereldlijk zich tegen God en Zijnen Christus verheffend geweld!

Doch wij wenden ons van den Dichter tot het werk, ons van hem nagelaten, waarmede wij ons in deze zamenkomſten bezig hielden. Was de Dichter, was zijne taal en veelſoortige poëzij in den hoogſten zin nationaal, hoe zoude het zijn *Epos* niet zijn geweest? — Doch op hoedanige wijze, en in welke betrekking? — Dit ſtaat ons hier nog kortelijk te onderzoeken.

Tegen het denkbeeld van het nationale des onafgewerkten Bilderdijkſchen Heldendichts, verzet zich (zeker!) niet, juist deze onvolmaaktheid van het zoo grootsch ontworpen en aangevangen Meesterwerk, dat het ſlechts een *fragment* gebleven is. Wij hebben meermalen in deze bijzonderheid het karakteristieke van het lot des Dichters, wij hebben er de verhooring van zijn gebed in doen opmerken (2). Doch ligt er ook niet eene overeenſtemming in met de nationale eigenaartigheid, met de nationale historie van ons Nederland? Is ook niet verre het meeste en het heerlijkſte van die Geſchiedenis *fragmentswijze*, als het ware, èn gebeurd èn aan

(1) Tit. I. vs. 12.

(2) Het gebed, uitgedrukt aan het ſlot van den aanhef:

> Verlosſer! zie, zie neêr op dit vermetel pogen!
> Begunſtig 't, is 't iets meer dan dichterlijke logen;
> Maar, ſtijgt het ſtouter dan eens Christens Godvrucht past,
> *Verſtoor het uit genade*, en leg mijn waanzin vast.

het nageflacht overgeleverd? De bodem zelve, waarop de groote dingen van onze Nederlandfche wording en worfteling gezien werden, is als uit *fragmenten* alleen eens vasten bodems tusfchen verflindende zeeën en rivieren beftaande. Zelden werd het of aan Nederland, of aan Oranje gegeven eenen fchitterend begonnen kring van volks- of heldenroem volledig te fluiten. Altijd werden beide door omftandigheden van buiten af (maar niet buiten de alles beftemmende hand des Allerhoogften!) midden in de heerlijkfte verwachtingen, midden in de krachtigst beloopen renbaan, als geftuit. Wij zagen het in onze dagen op nieuw. En ook hierin laat zich een dier vele trekken van gelijkenis ontwaren tusfchen Oud- Israël en Nederland, waarop de Godvreezende Vaderen zoo zeer wezen, tot waarfchuwing beide en tot verblijding in den God hunner hoop.

Het is, dat de ronding van den kring, de vervulling eener wezenlijk van God afkomftige éénheid niet tot deze tijdsbedeeling behoort. Een verganklijke éénheid, grootheid, volkomenheid zij het doel, zij het doel eener in zich zelve alles zoekende wereld! Van den Tempel, dien God bouwt, worden hier flechts enkele fteenen, enkele fragmenten openbaar.

Ook een nationaal heldendicht van Nederland moest geene voltooijing hebben. De Epos van Bilderdijk bleef onafgewerkt. In zijne volkomenheid ware die hem veellicht een Nebucadnezars Babylon geweest; fragment gebleven, is het ons een getuigenis tot God!

Hoedanig een getuigenis, M. H. en in hoedanig een verband met onze Nederlandfche nationale belangen ftaande? Allereerst daardoor, dat, als wij vroeger aantoonden, geheel het gebouw van den *Ondergang der Eerfte Wereld* op Bijbelsch grondgebied aangelegd is. Doch ook op kunst- en wonderlijke wijze zamengefteld uit waarheid en verdichting, zagen wij die verdichting (de FABEL van den Epos, als men het noemt) zoo Bijbelsch in beduidenis en oorfprong, dat zij ook zelve eene foort van waarheid daarftelt, eene waarheid, gelijk een *parabel* b. v. waarheid ftelt. Andere heldendichters hebben zich vermoeid, om zulk eenen parabolifchen, allegorifchen zin te bedenken voor hunnen, naar de Godsdienftigheid hunner harten of hunnes volks, anders al te wereldfchen Epos. Hier ligt die uitlegging, geheel onafhankelijk van des Dichters verklaring of bedoeling zelfs, voor oogen. Wij herinneren ons, M. H. het grootfche, het Bijbelsch-historifche en tevens wederom prophetifche van het onderwerp en plan des Bilderdijkfchen Heldendichts. De *Ondergang der Eerfte Wereld* door den Zondvloed ten gevolge van den algemeenen afval der menschheid; zie daar de echt Bijbelfche, de historifche gebeurtenis! Een Verbond van twee elkander vroeger vijandige ftammen onder één ontzachlijk Hoofd vereenigd tegen den hemel, en tot beftorming van het hun gefloten Paradijs; ziedaar de verdichting, niet zoo zeer, als verplaatfing van waarheid, waarmede de Dichter in zijn Heldendicht het Bijbelfche verhaal van den Zondvloed bij wege van *Analogie* en gelijkenis aanvult. Bij het ontwerpen van den Epos over 's werelds eerften ondergang lagen in de ziel des Dichters, de prophecyen van Gods Woord aangaande het oordeel over de tegenwoordige, en de heerfchappij van het Antichristelijke Hoofd, die hetzelve zal voorafgaan. *Gelijk de wereld die* TOEN *was*, zegt de Apostel, *met het water des zondvloeds bedekt werd, alzoo is* DEZE *bewaard ten vure, tegen den dag des oordeels en der verderving der goddelooze menfchen* (1). En, volgens eenen anderen, wordt het geweld van den Antichrist, den Mensch der Zonde, te niet gedaan door de komst en verfchijning van Jefus Christus zelven (2). En als dan nu verder nog, de Dichter te midden dier eerfte van God afgevallene, tegen God ter Paradijsbeftorming opftaande Wereld eene fchare onderftelt, die onder eenen tot dien God bekeerden Koning (3), tot den einde, tot den bloede, tegen dien algemeenen afval overftaat, en als onder de legerfcharen des hemels tegen de vereenigde zondemachten kampt; zoo is ook dit een denkbeeld, uit het Woord des Bijbels aangaande de laatfte dagen ontleend, in welke fteeds eene fchaar voorzegd is, die het teeken van het heerfchappij voerend Beest niet zal ontfangen, maar uitzien zal naar den Rechter en Redder, die op de wolken des hemels komt.

M. H. heeft immer Bilderdijk omtrent Nederland, omtrent Oranje de dichterlijke profecijgaaf geoefend; zouden wij die (ook zelfs buiten zijne opzettelijke bedoeling!) dan niet mogen erkennen in deze bijzonderheid van zijn veel bevattend Heldendicht? Kan bij de fchildering van Segol en den kleinen hoop zijner Godsgetrouwen, tegen over eene vereenigde wereld, het denkbeeld van dat Nederland verre van onze gedachten zijn, dat, onder zijne handhavers, de Prinfen van Oranje, tegen het geweld van Antichristelijke machten, zoo kenlijk, zoo openbaar eenmaal geplaatst werd, met de eene hand op den Bijbel Gods, en in de andere met *het zwaard van God en van Gideon?* van dat Nederland, hetwelk zelfs nog in *onze* diep gezonkene dagen een oogenblik geplaatst werd tegen over het oproer der volken, tegen over het onrecht der Mogendheden, niet door eigene keus, maar door de onmiskenbare hand van zijner Vaderen God!

M. H. zoo is dan ook Bilderdijks *Ondergang der Eerfte Wereld* in zijne dieper opvatting een *nationale* Epos; ja, een nationaal getuige *tegen* ons, indien niet *voor* ons de nationale voorzegging van de roeping in deze veel beduidende dagen aangewezen aan een Christenvolk, aan een Christenftamhuis!

Beginnen dan reeds de volken, naar het woord der prophecy, zich te verheffen tegen den Heere en Zijnen Gezalfde; zullen eerlang de Vorften der aarde Zijne banden van zich werpen (het ftaat gefchreven!) en hunne Koninkrijken ftellen onder den Antichristelijken God dezer eeuw; o! blijk gij dan nog een Gofen Gods te

(1) 2 Pet. III. vs. 7. (2) 2 Thesf. II. vs. 7—9.

(3) Segol, den eigenlijken held van het Dichtftuk, die, tot den waren God bekeerd, in het plan des Dichters beftemd blijkt te zijn geweest, den dood te vinden in een volhardenden verdedigingsoorlog tegen de vereenigde machten des Eerfte Wereld onder het Godlasterende Reuzenhoofd.

zijn in de duisternis van dat Egijpte, o gij van ouds bevoorrecht Nederland! en verrijs dan ook gij, o Spruit der Willems en der Lodewijken! als de Segol, om wien zich de kleine ſchare vereenige, die Koning Christus aanbidt en huldigt, en Zijne komst, (zij het dan ook onder de aangekondigde verdrukkingen!) manmoedig verwacht.

De toekomst, Mijne Hoorders! blijft des Heeren. Wat in de Bilderdijkſche parabel en onze toepasſing daarvan op onzen tijd, waarheid of dichting zij geweest, kern of omkleedſel, wezenlijkheid of verbeelding, zal de tijd openbaren in de hand van Hem, die alléén het licht afſcheidt van de duisternis, en het drooge van uit de woelende overdekkende wateren. Ons intusſchen zij de vrucht dezer Beſchouwingen: de waardeering der gave, ons in onze taal, in onze historie, ja! ook in den Dichter van den *Ondergang der Eerſte Wereld* van God verleend. Ons leide het Dichtſtuk en zijn verheven Onderwerp, ons voere heel het getuigenis, waartoe zijn Dichter zich geroepen toonde, tot het onderzoek van de teekenen der tijden dezer tweede Wereldbedeeling! Ons zij het eene ſtem tot verwachting van Hem, die alleen van alle dingen de alles oplosſende, de alles omvattende, de alles overgalmende A en O, de Eerſte en de Laatſte, het Begin en het Einde is: Jeſus Christus, die geopenbaard is in Zijne vernedering, die haastelijk zal wederkomen in Zijne heerlijkheid!

Ik heb gezegd.

HEM DIE ONS HEEFT LIEF GEHAD.

OPENB. I. VS. 5.

De namen van Jeſus Christus in dit vers van het Goddelijk Boek der Openbaring van Johannes, zijn voor het geloof, eene volheid van de hoogſte verzekerdheid en van den zaligſten troost. De naam van *Jeſus*, allereerst, Hem eigen om dat Hij zijn volk zalig maakt van hunne zonden, wedergalmt die niet in de ziel van den zich veroordeelenden zondaar als zijne vrijſpraak uit den hemel? zoude die haar niet vervullen van een inwendige blijdſchap en dank, tot God, die Zijnen Zoon gezonden heeft, en tot dien Zoon die zelve gekomen is, om haar te behouden? Die naam nu, die naam van zaligheid, *Jeſus*, is niet bloot éénmaal van toepasſing op het oogenblik van onze bekeering tot de vrijſpraak van den vloek der geſchondene Godswet, maar hij blijft de altijd zondige en altijd nog zondigende ziel in dit leven bij, met zijne altijd levendige vertroosting onder de Godebehagelijke droefheid des berouws, onder het ſmartvolle gevoel van het inwonend kwaad. Dan volgt de heerlijke naam van *Christus*, Gezalfde, die Hem aan de ziel voorſtelt als de levendige Fontein der verſche wateren in de woestijn, als het Voedſel harer ſterkte op den moeitevollen weg. Wij herinneren ons daarbij, hoe Hij onder de zalving van den Heiligen Geest onze zonden wegnam, en onze ſmarten droeg, en zich zelven offerde tot een ſlachtoffer Gode zonder vlek en zonder ſmet. Wij hebben Hem onder dezen titel van *Christus* voor ons, als de Man-God, gezalfd om te zijn de Drager en Herſteller aller menſchelijke heerlijkheid; de Hoogepriester en Voorſpraak voor den troon, voor alle die verzocht worden, gelijk ook Hij zelve verzocht geweest is. De *Getrouwe getuige* is Hij ons, als het Woord, dat bij God was, en God was, in wien alle de verborgenheid der Godsnatuur in het afſchijnſel gezien wordt; alle de ondoorgrondelijke oneindigheid der Godheid verſtandelijk en bevindelijk gebracht wordt binnen de bevatting van het geloof, dat Hem omhelst. En daarom dan ook, om dat Hij de Getrouwe getuige is, die het uitgeſproken heeft: *zullen hemel en aarde voorbijgaan, maar* ZIJNE *woorden zullen geenszins voorbijgaan* (Matth. XXIV. vs. 35). Hij heet de *Eerstgeborene uit de dooden*, tot uwe verzekering, o alle gij, die Hem toebehoort, Hem aanroept! in alle beproevingen, ſmerten, lijden van dit tegenwoordige leven, en in de valleie der ſchaduwen des doods, dat Hij *is opgeſtaan uit de dooden, en geworden is de* EERSTELING *der genen die ontſlapen zijn*. En laat hierop uwe vastigheid zijn, als ziel en lichaam van één gaan, als het zamenſtel dezer wereld ontbonden wordt. Ja, als de fondamenten der aarde beweegd worden, gedenkt dat Hij de zuilen draagt; en laat dit uwe ruste zijn, dat al wat geſchreven is aangaande de heiligen die in Jeſus ontſlapen zijn, vervuld zal worden. Dat Hij zal zijn, o Dood! Uw overwinnaar; o Helle! Uw verſlinder! en dat, wanneer Hij zal geopenbaard worden als de *Overſte der koningen der aarde* (Zijn derde titel aan deze plaats!) alle Zijne heiligen met Hem zullen triumfeeren over dood en graf, met Hem zullen heerſchen in heerlijkheid. Wel dan! gedenkende aan alle deze Waarheden, zoo noemt *den name Jeſu*, *en ſtaat af van ongerechtigheid!* eert Hem als den *Christus*, den *Getrouwe getuige*, in Hem geloovende! noemt Hem den *Eerstgeboren uit de dooden*, en verblijdt U in de hoop der heerlijkheid van God; noemt Hem den *Overſte der koningen der aarde*, en valt voor Hem neder als uwen Koning; en eerbiedigt alzoo alle leer die uit Hem is, en alle macht die Hem vertegenwoordigt.

Op die verhevene woorden laat nu de Apostel, zonder een enkel woord van overgang, de uitſtorting van den zielverheffenden dank, die deze namen en titels van Christus in hem verwekken, in deze woorden van lofzegging volgen: *Hem, die ons heeft lief gehad, en ons van onze zonden gewasſchen heeft in Zijn bloed, en ons gemaakt heeft Koningen en Priesters Gode Zijnen Vader, Hem zij de heerlijkheid en de kracht in eeuwigheid. Amen.* Eene lofzegging, ſtroomende uit het hart van den Apostel-Propheet, in zamenſtemming met dat akkoord van de Kerk in den hemel, de Engelen, en geheel het ſchepſel, waarbij (Hoofdſt. IV en V) aanbidding toegebracht wordt aan het Lam, wanneer het boek met de zeven zegelen door Hem ontfangen wordt uit de hand Desgenen die op den troon zit. Zoo is het dan in den Perſoon van dezen Nieuwtestamentiſchen Ziender en Uitlegger der laatſte dingen, den laatst levenden van

alle de Apostelen, Johannes, de gantſche Kerk op aarde, die hare ſtem hier voegt bij de hemelchoren daarboven, uitroepende heerlijkheid en kracht aan het Lam dat geſlacht is. Het is de dank en lof aan Jeſus Christus den Heere, voor Zijne wonderen volbracht aan de kinderen der menſchen. Allereerst voor Zijne liefde! *Hem die ons heeft lief gehad.* Want daarin beſtaat de kostbaarheid van geheel Zijn werk, dat het was uit *Liefde.* Het was de liefde van Hem, die de Zone Gods is, waarachtig God uit God! Ja daar was in de Godheid eene beweging van liefde tot het ſchepſel, zelfs in zijn zondigen ſtaat: en uit die beweging heeft geheel het Verlosſingswerk zijnen oorſprong, op dat ook wij God beminnen zouden, gelijk geſchreven is: *Wij hebben Hem lief, om dat Hij ons het eerſte lief had.* Liefde is het, wat de Godheid in den Perſoon des Zoons bewoog om voor menſchen te doen, hetgeen Hij voor hun deed. Liefde is het wat God in Christus openbaart, en in welks openbaring Hij verheerlijkt wordt. Het voornemen Gods was die liefde te openbaren en mede te deelen, die in Hem is; en hetgeen de Menschwording èn openbaart èn mededeelt, is liefde tot verlorene zondaren, op dat verlorene zondaren, zonder onderſcheid van perſonen, hun vertrouwen mögen hebben in Hem. De Gemeente dan nu, door den Heiligen Geest vereenigd met Christus en vernieuwd naar het evenbeeld van God in heiligheid en in gerechtigheid, wel verre van aan dien ſfeer van Gods liefde tot zondaars onttrokken te zijn, is juist door hare verlosſing des te meer daarin zich bewegende. En hebbende *hetzelfde gevoelen, dat in Christus Jeſus was,* wordt zij van die liefde een getuige; eene verkondigſter van genade aan onwaardigen. Zij werd van God uitverkoren om Hem te zijn als eene medearbeideresſe in de liefde, de zorg, den ſtrijd voor de zielen van de verwerpelijkſte der menſchenkinderen. Neen! zij vergeet niet wat zij eenmaal was; de uitverkorene, gezaligde, verheerlijkte Gemeente gedenkt ten allen tijde hare maagſchap met het zondige vleesch, waaruit zij werd afgezonderd, gekocht, gereinigd. En al het onderſcheid tusſchen haar en hare maagſchap die nog in de zonden leeft, ſchrijft zij toe aan de heerlijkheid der genade van Hem, die haar heeft lief gehad, en haar gewasſchen heeft van hare zonden in Zijn bloed.

(*Gevolgd naar het Engelsch van* IRVING.)

———

Ja! Hem die ons heeft lief gehad, zij de eer,
Het Lam van God, en aller Heeren Heer!
En aan den Geest, te zamen Één en Zeven,
Uit wien de volheid ſtroomt van Liefde en Leven!
En aan Die is, Die was, Die wezen zal!
Drieëenig God, die, Schepper van 't Heelal,
Zich *menſchen* kocht ten Scheppings-Eerſtelingen,
Om voor den troon zijn Godheid lof te zingen,
Een lof, die nooit een *Engel* brengen mocht! —
Door 't bloed des Zoons zijn *zondaars* vrijgekocht!

———

BESCHOUWING DER TIJDEN.

Onze blik vestigt zich ook ditmaal weder het eerst op Frankrijk, en ſchemert van den glans der illuminatiën en hofbanketten. Na dat de Amnestie verkondigd was, heeft men zich ſterk genoeg gewaand, om de herinneringen der vroegere regeringen te doen herleven, en om het Fontainebleau van Napoleon, en het Verſailles van Lodewijk den XIV^{de} weder voor de verbeelding terug te roepen. Wanneer men zich zelven en zijne loopbaan met die van anderen wil doen vergelijken, die in de wereld grootheid bezeten hebben, dan moet er ook wezenlijk overeenſtemming zijn. Hier heeft het tegenovergeſtelde plaats. Hoe meer de Koning der Barricades den Koningsmantel der Bourbons om zijne ſchouderen zoekt te plooijen, en voor zich het aandeel aan den roem en de grootheid van Lodewijk den XIV^{de} vordert, hoe meer ook het zwakke van de grondvesten van zijn troon in het oog valt. Ziet men hem van de Julijhelden omringd, de kruisſen uitdeelende aan hen die de Tuileries gewapenderhand binnendrongen, dan erkent men ten minſten eene kracht, die magtig was om in drie dagen door de toelating Gods, het werk van eeuwen om te werpen; doch wanneer hij zich in de groote zalen van Verſailles vertoont, omringd door eenen adel, als het ware door hem zelven uit het niet geroepen, dan heeft alle deze grootheid iets gezochts, iets geleends, indien men niet meer wil zeggen; dan moet dezelve aan hen die den ouden ſtaat van zaken met hun hart aanhangen, of die in hunne jeugdige verbijſtering eenen nieuwen ſtaat van zaken droomden, even walgelijk zijn. Niemand kan de tijden terug roepen, die reeds tot geſchiedenis zijn geworden. Te vergeefs wilde Rienzi de Romeinſche republiek herſtellen, dezelve verzonk in het Niet, even zeer als dat vernieuwde rijk van Karel den Groote, hetwelk de ijzeren wil van Napoleon trachtte te vestigen. De Vorſten van den tweeden tak der Bourbons zijn te Verſailles zeker niet zeer te benijden geweest, indien ten minſten nu en dan eene enkele herinnering van het voorledene in hunne ziel opkwam. Toen Karel de X^{de} gekroond werd te Rheims zong Frankrijks geliefde Dichter la Martine, van het huis van Orleans, terwijl hij den Koning ſprekende invoerde: *Orleans! die groote naam is bedekt met de vergiffenis van mijnen broeder.* Zulk een toeſtand in de ſchaduw van den troon, was voor dit geſlacht wenſchelijker dan de onrust op dien zelfden troon, door onontwijkbare gevaren omringd en ſteeds op nieuw bedreigd. Voor het geheele volk zijn deze plegtigheden en feesten niet meer geweest dan vertooningen, dan een tooneel op eene groote ſchaal. Voor de Katholijken gaf het dubbele ergernis het huwelijk zoo wel op de Lutherſche als op de Roomsch Katholijke wijze te zien inzegenen, en de naam van Mekelenburg-Schwerin die aan Frankrijk niets aanbrengt dat den nationalen hoogmoed kan ſtreelen, was weinig geſchikt om de geestdrift op te wekken. De arme Vorſtin, omringd door alle de kittelingen eener bij haar

ongekende weelde, omſchitterd door al den glans eener Koninklijke pracht, en geſtreeld door eene ſchijnbare populariteit, zag zich tegelijk daaglijks door de hoonende toeſpelingen en onkieſche aanmerkingen der dagbladſchrijvers als het ware voor die regtbank van het zoogenaamde publiek getrokken, en wist misſchien zelve niet tot wat prijs al dien luister gekocht wordt.

Zoo deze gebeurtenis over het algemeen weinig invloed op de gemoederen maakt, die niet tot den kreits der allesverſlindende wereldſtad behooren, des te meer was de invloed over geheel Europa zigtbaar van den voortgang der Amerikaanſche Criſis die in dat land op eens alle bronnen van welvaart ſchijnt te verſtoppen, alle fortuinen te vernietigen, en die op zulk eene verſnellende wijze toenam, dat men er zich moeijelijk eenig denkbeeld van maken kan. De invloed van deze rampen kan voor Europa hoogst gewigtig zijn. De levenskracht die in het jeugdige Amerika heerscht, zal ook deze moeijelijkheden doorworſtelen, doch er kunnen eerst nog ontzettende ſchokken plaats hebben. Toen een jaar geleden een groot gedeelte van New-York in vlammen ſtond, werd de gegrondſte vrees gevoed voor talrijke bankbreuken. Het tegendeel vond plaats. Men hoorde bijna van geene verliezen, en de ſtad rees veel ſchooner uit hare puinen op. En thans nu geene bijzondere gebeurtenis den handel ſcheen te bedreigen, nu het voorleden jaar aan velen aanzienlijke winſten verſchaft had; nu ſtort in eens het geheele finantieele gebouw in dat land in. Behoeft men een ander bewijs dat ook in deze finantieele wereld de ondoorgrondelijke wil van God volvoerd wordt, en geene menſchelijke wijsheid ook hier kan voorzien wat gebeuren zal. Bij Hem is dan ook alleen de afwending van het kwaad dat onze Europeſche Maatſchappij in hare teederſte belangen bedreigt. Vele toch zijn meer bevreesd voor eene omwenteling in de geldwereld dan in de ſtaatkundige. Het geld toch is de magt waarvoor zich alles nederbuigt, zelfs die genen die nog meenen het onafhankelijkst van hetzelve te zijn. Wie in zijn eigen hart nederdaalt zal genoegzaam ondervinden, dat hij niet buiten zich zelven die ſtrekking behoeft op te zoeken; zij ligt maar al te diep bij ons allen. God roept door de Omwentelingen, door de Cholera, door deze Criſis: *Mijn zoon! mijn dochter! geef mij uw hart. Ik ben uw goud en overvloedig zilver.* Ons ongeloovig hart echter zoekt zich vast te hechten aan alles wat niet God is. Mogt het ons geſchonken worden op hem alleen onzen weg te wentelen, ruste in hem te hebben; de onrust der wereld zoude ons dan niet anders zijn, dan of wij in de verte het geruisch eener woelige zee vernamen.

In Engeland verzamelen zich ſtormen van allen kant, zoo door de naauwe commercieele banden die dit land aan America hechten, en ten gevolge waarvan reeds eenige zeer aanzienlijke huizen hunne betalingen geſtaakt hebben, als door al de onrust die gewoonlijk het ziekbed van eenen bejaarden Monarch omringt, in wiens dood het gebied tot eenen anderen tak van het regerend geſlacht overgaat. En *ongelukkig*, lezen wij, *is het land, welks Koning een kind is.*

In Spanje blijft de ſtaatkundige Crisis aanhouden, en de wanhoopige pogingen der drie verſchillende partijen die zich dat ongelukkig land betwisten, zijn op zich zelve ſteeds te zwak, om naar de eene of andere zijde den evenaar te doen overſlaan. De onlusten van Barcelona ſchijnen weder eenigzins geſtild. Het leger van don Carlos is zoo ſpoedig niet voortgerukt als deszelfs proclamatiën het deden verwachten, en de Christinos hebben van hunne nutteloozе wreedheden weinig vruchten geplukt. De troonen van Christina en Maria wankelen om het zeerst, en Conſtitutioneele vormen, die geen wortel in de geſchiedenis noch in het volkskarakter hebben, kunnen dezelve geenszins bevestigen.

De Sultan verlaat zijne hoofdſtad, en de man dien geheel Europa ſteeds beſchouwde als in een ontoegankelijk ſerail beſloten, verſchijnt tot aan zijne grensſteden. Ook hier echter kan de loop de gebeurtenisſen niet tegengehouden worden; en de aanneming van Europeſche zeden kan geene nieuwe levensgeesten overſtorten in dien Colosſus van het Turkſche rijk, hetwelk zijne ontbinding ſchijnt te naderen.

Na deze korte beſchouwing van de ſtaatkundige wereld, verheugen wij ons, dat Frankrijk nog andere tooneelen aanbiedt dan intogten en danspartijen, en dat in het midden van alle die woelingen het rijk Gods ook voortgaat, en de kern die God in het midden van dat in zoo vele opzigten verleidend rijk bijeenriep, meer en meer bevestigd, en uitgebreid wordt. Wij rigten dan ook met belangſtelling onzen blik op die getuigenisſen van eenen anderen geest, op dat pand eener betere hoop voor de toekomst.

Jaarlijkſche Bijeenkomſten der Christelijke Genootſchappen in Frankrijk. Een gewigtig teeken des tijds is zeker de ſteeds in belangrijkheid toenemende terugkeering van die vergaderingen, waarin zoo vele vrienden van de uitbreiding van het rijk Gods elkander leeren kennen, en waarin zoo vele verheugende bijzonderheden worden medegedeeld omtrent hetgeen het God behaagt in de harten van velen te verwekken. In het vorige jaar hebben wij in eenige bijzonderheden deze verſchillende Genootſchappen bedacht. Ook thans vinden wij dezelfde redenen van vreugde, maar ook tevens aanleiding tot ſoortgelijke opmerkingen over eenige doordrijving hier en ginds, hetgeen echter opgewogen wordt door zoo vele blijken van verknochtheid aan de zaak des Evangelies, en van ijver om zich voor die zaak opofferingen te getroosten. Verſcheidene dier inrigtingen hebben in het vertrouwen op de onderſteuning hunner Medechristenen grootere verbindtenisſen aangegaan, dan die waartoe hunne inkomſten hen in ſtaat ſtelden.

Opmerkelijk was het tafereel hetwelk de Heer Stapfer, door vele gegronde en kernachtige voordragten in zoodanige vereenigingen gehouden, reeds bekend, van den tegenwoordigen godsdienſtigen en zedelijken toeſtand ophing, eene beſchrijving wel in de eerſte plaats op Frankrijk toepasſelijk, doch waarin toch ook de andere volken met meerdere of mindere wijziging, hun beeld

kunnen ontdekken. Hij zegt daarin onder anderen het volgende: »Wanneer wij het tijdstip uitzonderen toen het Christendom zijne intrede deed in eene wereld die geheel verdorven was en in eenen zedelijken doodslaap verzonken lag, vertoont de geschiedenis ons geenen toestand eener Maatschappij, waarin sterke en levendige overtuigingen zoo weinig indruk gehad hebben, en waarin de kenteekenen van onverschilligheid voor het goed en kwaad zoo talrijk en bedroevend geweest zijn, als de tijd waarin wij leven. —

»Er bestaan ook kenteekenen van zedelijke ziekten die minder in het oog vallen, maar daarom niet minder leerzaam zijn. Is het geen vreemd en bedroevend schouwspel, bij voorbeeld om eene inrigting te zien, die bestemd was om tot regeling van de waarde der publieke en bijzondere eigendommen te verstrekken, en die niet anders geworden is dan eene renbaan geopend voor gelduierigheid, speelzucht, en speculatiën die de eerlijkheid veroordeelt, en die eene verlichte staatkunde moet afkeuren als voedsel gevende aan vernielende driften, die de vestiging van eenen duurzamen staat onmogelijk maken. —

»De verkrijging van steeds nieuwe kundigheden en het genot dat daarmede verbonden is, beslaat eene te groote plaats in ons leven; zij maken zich meester van alle onze bekwaamheden, en ontrooven ons het gezigt der hemelsche stad, waaraan wij niet kunnen toebehooren dan door begeerten en verheugingen van eenen geheel anderen aard. Wie kan den zedelijken invloed berekenen van deze menigte van kundigheden die ons elken dag meer en meer overstroomt; van die toenemende vermenigvuldiging van denkbeelden, in omloop gebragt door steeds meer geoefende verstanden, en door de worsteling van belangen, steeds meer en meer vruchbaar in het uitvinden van nieuwe zamenstellingen. Is het niet duidelijk dat de overdrevene toeneming van zaken die onze aandacht tot zich moeten trekken, de ziel aftrekt, hare werkzaamheid verstrooit, en haar afleidt van die hoofdwaarheden en die blijvende belangen die haar vooral moesten bezig houden?"

Bij het lezen van het verslag der verschillende bijeenkomsten wierden wij het meest getroffen, door die zich steeds uitbreidende betrekkingen der Evangelische Maatschappij te Parijs gevestigd, in wier dienst thans reeds 46 personen tot verkondiging van het Evangelie, rondventing van Bijbels enz. werkzaam zijn, en die zich aan de deelneming hunner Medechristenen ten hoogste aanbeveelt. Toen wij daar de aanspraak van den waardigen Hoogleeraar Merle d'Aubigné van Genève, ook in ons land aan zoo velen dierbaar, aantroffen, meenden wij deze toespraak in haar geheel te moeten overnemen.

De Hoogleeraar Merle d'Aubigné, voerde het woord als Afgevaardigde van de Evangelische Maatschappij te Genève, een Zustergenootschap werkzaam tot hetzelfde doel, en dat met gelijken ijver voorwaarts treedt onder geleide van één en hetzelfde Hoofd, Jezus Christus, onzen eeuwig geprezenen God en Heer.

»Dierbare banden, zegt hij, hebben van ouds tusschen Frankrijk en Genève bestaan. Voor drie eeuwen heeft Genève de Fransche Christenen, die om het geloof moesten lijden, opgenomen, en thans gaan van Genève de getuigen der Waarheid uit om aan Frankrijk het Evangelie te brengen. De kracht van het bloed van Christus heeft den middelmuur des afscheidsels verbroken, en die twee tot één gemaakt. Ja, wij zijn één! Uwe roeping is de onze. Bijkans al de leden van het Comité der Evangelische Maatschappij te Genève zijn afstammelingen van Franschen, die om hun geloof verdreven zijn geworden. Ik ben getroffen door het groot belang van het werk waartoe gij voor Frankrijk, ja voor het geheele menschdom geroepen zijt. Ieder Christen, ieder vriend des vaderlands en der menschheid moet zich aan Uwe pogingen aansluiten. Er is in Frankrijk een werk te volbrengen; er ontbreekt iets in dat land, en dat ontbrekende, zal de verkondiging des Woords daarstellen, en niet alleen Frankrijk maar geheel Europa, geheel de wereld, zal er de gevolgen van ondervinden uit hoofde van Frankrijks grooten invloed alomme. Drie eeuwen vroeger werd dit werk in Frankrijk door de Hervormers begonnen; deszelfs aanvankelijke uitbreiding ontmoette echter spoedig verscheidene hindernissen: schavotten, staatkundige partijgeest, vleeschelijke wapenen door de Hervormden zelve gebezigd, en eindelijk bij het ijveren tegen de dwaalleer, wel eens het gebrek aan eene stellige verkondiging van de blijde boodschap, eene te zeer ontkennende wijze van voorstelling der waarheid. Geen dezer hinderpalen bestaat thans meer. De schavotten door geloofsdwang gesticht, zijn afgebroken; de Christenen zijn niet meer geroepen om eenige staatkundige banier om hoog te heffen, maar om zich allen te scharen rondom een eenige banier, die des kruisses Christi, die onze vrede is en onze roem. Wat betreft onze wapenen, deze zijn niet vleeschelijk, maar krachtig door den Geest Gods; en eindelijk de tegenwoordige strekking des Christendoms is geheel en al van een stelligen aard. De hervorming heeft haren slag toegebragt, en Rome is werkelijk gevallen; deszelfs magt over de volkeren is tot niet geworden; de hoofdzaak is om met de stellige waarheden, met het kruis van Christus voorwaarts te rukken. Ondertusschen bestaan er andere hinderpalen. Vele begrijpen onze pogingen niet, en zien er als uit de hoogte op neder. De Heer de la Mennais gelooft dat er eene groote vernieuwing op handen is, die hij echter noch van het Pausdom noch van het Protestantismus verwacht. Vanwaar dan? dat is hem onbekend. Doch hetgeen hem onbekend is, wij weten het. Het is Jezus Christus alleen, Jezus Christus gekruisigd en opgewekt, Jezus Christus opgevaren ten Hemel, alwaar Hij als Koning heerscht in eeuwigheid, die de volkeren zal vernieuwen.

»Die waarheid, die door onze Evangelisten, waarvan het gehoorde verslag melding maakte, verkondigd wordt, neen! is geen bedorven Systema, geen verbasterd uitvloeisel der Kerk, gelijk de Heer de la Mennais het Protestantismus noemt. Ongetwijfeld er bestaat zooda-

nig een Protestantismus, zaamgesteld uit Ongeloof en valsche wijsbegeerte, maar dat is het Protestantismus des Bijbels niet.

»Anderen zeggen weder dat het Protestantismus om de eenvoudigheid van zijne eerdienst buiten staat is, eenigen invloed op de groote massa's te oefenen. Het is waar, wij hebben geene prachtige kerkgebouwen; verscheidene onzer Evangelisten zelfs hebben er geene hoegenaamd. Overal echter waar het Woord Gods levendig is, en de dienst levendig, daar ondervinden de zielen er den invloed van, hoe het uiterlijke kerkgebouw dan ook moge zijn; daar worden de harten en de consciëntiën geraakt. Ziedaar de doorgaande ondervinding der Evangelie-predikers. — De Heer Merle heeft ten blijk hiervan het volgende gedeelte uit de laatste Circulaire van de Evangelische Maatschappij te Genève aangehaald: »Ik ging het huisgezin van een' armen schoenmaker bezoeken. Ik vroeg hun hoe zij tot de kennis der waarheid gekomen waren. Daarop verhaalden zij ons, dat, nadat zij de nutteloosheid van de Roomsche biecht hadden ingezien, het verlangen bij hen levendig werd om die blijde boodschap, die de Protestantsche predikers vermeldden, ook te vernemen. Toen zij het Woord Gods hadden hooren verkondigen, en het Avondmaal zien vieren, toen (zoo verklaarde mij de vrouw) hebben wij ons in waarheid gedrongen gevoeld om den Heere onze zonden te belijden, en ons voor Hem te verootmoedigen, en daarop hebben wij, mijn man en ik, elkander al onze zonden en ellenden beleden. Wij zijn in tranen versmolten en hebben zoo luid geschreid dat ons de buren zijn komen vragen wat ons toch deerde, maar wij hebben hun geantwoord: Ach, laat ons maar schreijen, want wij zijn thans gelukkiger dan wij nog immer geweest zijn." Ziedaar de kracht van een eenvoudige dienst, doch waar het leven bij is. Welke schilderstukken, welke melodijen, welke wierookgeuren hadden zulk een uitwerksel te weeg kunnen brengen?

»Wederom anderen zeggen dat het Protestantismus de Godsdienst der Grooten is, een aristocratische eeredienst die zonder invloed is op het volk. Weinig stellingen zijn onjuister dan deze, die niettemin meer dan eens door den Heer de Chateaubriand is herhaald geworden. Immers het Evangelie is meest altijd aan armen en door armen verkondigd geworden: Luther kwam uit eene smederij, Zwinglius uit eene herdershut der Alpen, Calvijn uit de werkplaats van een kuiper. Waar vinden onze Evangelisten de beste ontvangst? juist onder de armen en geringen. — De Heer Merle haalt ten bewijze hiervan, eenige voorvallen aan.

»Ook zegt men: de tijd der reformatie was een tijd van geloof, maar dit kan men van de negentiende eeuw niet zeggen; dus kunnen wij ook dezelfde uitwerkselen niet verwachten. Er ligt in deze tegenwerping iets gezochts en iets waars. Ja, er is weinig geloof in onze dagen; maar toch deze tijd kan een tijd van geloof worden, en nooit was de werkzaamheid des geloofs meer uitgestrekt dan nu. Mogten wij intusschen deze tegenwerping ons ten nutte maken, door in het geloove op te wassen; daarin toch is de eenige kracht tot de godsdienstige en zedelijke wedergeboorte onzer eeuw.

»Anderen eindelijk zeggen: Gij zijt slechts eenige weinigen; hoe wilt gij van uwe pogingen zulke groote gevolgen verwachten? Zij, die het eerst het Evangelie verkondigden waren insgelijks slechts weinig in getal. Mogten allen die in dezen werkzaam kunnen zijn, zich aan de goede zaak toewijden als bijbelverkoopers, onderwijzers, evangelisten; mogten allen verkondigers des Evangelies worden, te midden van de wereld, in den schoot hunner huisgezinnen, door hunne gesprekken, en door hun gedrag; mogten allen op deze wijze levendige en handelende Evangelisten worden! In dit opzigt heerscht er eene doodelijke laauwheid bij vele Christenen. Ach! er bestaat toch een onfeilbaar middel om kracht uit te oefenen: met Jezus Christus vereenigd te zijn, in hem te gelooven."

Gewigtig kwam het ons ook voor, hoe in een Genootschap ter handhaving van de opvoeding der kinderen van Protestanten, zich in het liberale Frankrijk eene stem verhief tegen die ineensmelting der verschillende gezindheden op de Scholen, die in ons Land als een meesterstuk der verlichting wordt bewonderd, en waarvan de verderfelijke invloed voor het behoud van waarlijk Christelijke beginsels afgeschetst wierd. Wij vinden in deze toespraak van den predikant Verny, onder anderen, het volgende:

»Hetgeen ik omtrent dit punt te zeggen heb, Mijne Heeren! is niets nieuws, maar het is toch goed het te herhalen. Het lager onderwijs moet op de Godsdienst gegrond zijn. In zulk eene School is het niet voldoende om twee-, drie-, of zelfs zesmaal 's weeks eene les in de Godsdienst aan de kinderen te doen geven, die alsdan naar de ondergescheidene gezindheden van elkander gescheiden worden. Het geheele onderwijs moet van de Godsdienst doortrokken zijn; de grond van al de leesboeken, het onderwerp van de gesprekken der meesters met de leerlingen, de voorbeelden die hij kiest, zelfs in de lessen die voor 't overige aan de Godsdienst vreemd zijn, de tucht en geheel de inrigting van de School moeten Godsdienstig zijn: Godsdienstig, zeg ik, volgens het stellige Christendom; zonder dat zult gij nimmer een Christenvolk vormen.

»Welnu, is u zulk een onderwijs denkbaar in eene gemengde School? Zoo aanstonds werd u van Scholen gesproken, alwaar het Nieuwe Testament als leesboek ingevoerd is? Kunt gij u voorstellen, dat het Nieuwe Testament gelezen wordt in eene gemengde School, zoodat de kinderen aldaar uitleggingen vragen en de onderwijzers hunne vragen beantwoorden? Zal die meester tot een der twee gezindheden behooren? dan zal hij het geloof der leerlingen van de andere gezindheid noodzakelijk in gevaar brengen. Zal hij daarentegen tot geen van beiden behooren, dat is te zeggen, zal hij een ongeloovige zijn, of die denkwijze zonder regten naam toegedaan zijn die een Godsdienst zegt te zijn, omdat ze voorgeeft aan een Hoogste Wezen en de onsterfelijkheid der ziel te gelooven? Dan zal hij het geloof van allen, zoo Roomsch-

gezinden als Protestanten kwetsen, want zijn twijfel zal in zijne antwoorden, ja in zijn stilzwijgen zelfs doorstralen. Gij zult dus het Nieuwe Testament en alle stellig Christelijk onderwijs uit uwe Scholen verbannen. Maar dan, wat zal er dan van het Protestantismus in Frankrijk worden? wat van onze Kerken? welke mannen, welk eene natie zult gij dan vormen?"

Opmerkelijk waren de mededeelingen over de vermeerderde uitdeeling van Bijbels, zelfs aan zeevarenden en soldaten; over de verspreiding van het N. T. in den Catalaanschen tongval; de verbreiding van een druk van den Bijbel in Oostenrijk onder keizerlijke toelating; de toeneming eindelijk van de belangstelling in die plaatsen van Zuid-Afrika, waar zich de zendelingen gevestigd hebben, en het vertrek derwaarts op nieuw van drie jongelingen en drie meisjes, onder welke laatste zich eene tweede dochter van den waardigen leeraar Colany Née bevindt, die hare zuster onder den brandenden hemel van Afrika gaat opzoeken.

De twee Landen, waarin gedurende het verloopen jaar de verspreiding des Bijbels en de verkondiging van het Evangelie verboden werd, waren China en Madagascar. Het is gewigtig dat desniettegenstaande, in de taal van Madagascar, tienduizend Bijbels gedrukt zijn, wachtende op het oogenblik, wanneer de weg derwaarts weder voor de zendelingen geopend zal zijn. Het is uit de nieuwspapieren bekend, dat de Koningin van dit uitgestrekt eiland onlangs gezanten naar Europa zond, die zoo wel Frankrijk als Engeland bezochten. Toen zij in het laatstgemelde Rijk ten gehoor bij den Koning werden toegelaten, ontving deze bij die gelegenheid uit de hand van eenen zendeling, die tot geleider toebeschikt was, een exemplaar van den Bijbel, in het dialekt van Madagascar overgezet, en gaf toen in het bijzijn dier gezanten den eerbied te kennen, die hij voor dit boek koesterde.

Latere tijdingen uit Frankrijk. De latere tijdingen tot aan het einde van Mei, uit Frankrijk ontvangen, blijven allezins verheugend. Worden de verkoopers van den Bijbel op de eene plaats vervolgd, op de andere worden zij weder aangemoedigd; en zelfs sommige Roomsche Geestelijken schroomen niet hun werk te prijzen, en hen aan hunne kudden aan te bevelen, terwijl anderen zich met de meeste hevigheid tegen de verspreiding van het Woord van God blijven uitlaten.

Een van de opmerkelijkste bijzonderheden in die berigten vervat, is een rondgaande brief van de broeders van Branges en Sorney; plaatsen, alwaar ten gevolge van de prediking der Evangelisten van Genève, eene gemeente ontstaan is. Deze eenvoudige menschen geven hunne vreugde te kennen, dat God hunner indachtig is geweest, en hun het Woord Zijner waarheid heeft doen verkondigen. Zij deelen thans hunne behoefte mede tot oprigting van een gebouw, voor hunne bijeenkomsten geschikt, en waartoe hun de noodige gelden ontbreken. Deze brief is met eene frischheid en trouwhartigheid geschreven, die het harte verkwikt.

School van Rijssel. In een vorig Nommer deelden wij den aanvankelijken zegen mede, die de oprigting der Protestantsche School te Rijssel vergezelde, en hoe aldaar de zielen van eenige leerlingen krachtdadig tot God bekeerd werden. In een over deze zaak uitgegeven gedrukt Rapport wordt dit alles nog nader bevestigd, alsmede door de mondelinge berigten van den predikant Marzials, die op nieuw onze gewesten bezocht, en daar weder veelvuldige blijken van broederlijke deelneming in het werk dat hem op de hand gelegd is, mogt ontvangen; zoodat hij dankbaar voor de aanbiddelijke leidingen Gods, en met aandoenlijke herinnering aan zijne vrienden in Holland, tot de zijnen terugkeerde.

NASCHRIFT (18 Junij).

Met een woord hebben wij van de luisterijke feesten gewag gemaakt, die te Parijs voorbereid werden; en eer nog deze bladen afgedrukt worden, vinden wij ons gedrongen daarop terug te komen, door de ontzettende gebeurtenis, waarmede het feest op het veld van Mars besloten is geworden, en die op nieuw herinnert aan de onheilspellende tooneelen van wanorde, die bij het huwelijk van Lodewijk den XVI^de^ plaats hadden. Reeds bij de eerste aankondiging deed het op ons een zonderlingen indruk te vernemen, dat het onderwerp van dit feest onder anderen bestaan zoude in eene nabootsing van den aanval op de Citadel van Antwerpen. Was er dan onder de gedenkteekenen van den Franschen heldenmoed geene andere herinnering te vinden, dan dezen onedelmoedigen veldtogt van de zonen van Lodewijk Philips, die alleen eer aan de overwonnenen, en niet dan schande aan de overwinnaars heeft kunnen aanbrengen? een aanval in het midden van den vrede! eene berooving van het regtmatig bezit van een wettig Vorst! dit was dan het schouwspel, waarmede deze echtverbindtenis ingewijd moest worden? Wij willen niet oordeelen, maar alleen opmerkzaam maken op hetgeen er voorvalt; en dit moeten wij erkennen, dat het berigt van die verwarring, dat gedrang, die slagtoffers, welke het rampzalige feest besloten hebben, in verband met die overwinning, waarover men gemeend had het feest te moeten vieren, eenen nog dieperen indruk op ons gemoed gemaakt hebben. Ook in Parijs toont God Zijne magt, die alle de plannen der menschen verijdelt. Hij maakt treurdagen van hunne feesten, dan eens bij den moorddadigen aanslag van Fieschi, dan weder bij deze zoo geheel onverwachte vervanging van de toonen der vreugde door het gegil van de wanhoop. Wij zien dan ook telkens de ontzetting van het oogenblik, de erkenning van die Magt, die boven alle Koningen is! Doch een oogwenk later schijnt alles weder uit het geheugen gewischt; de uitgestelde danspartijen vangen op nieuw aan, zoodra de slagtoffers tot hunne laatste rustplaats geleid zijn geworden, en men ziet niet meer de hand van God, wiens vlammenschrift in de voorafgaande ure zoo duidelijk leesbaar was.

Wij kunnen dan ook geenszins instemmen met de woorden van het Handelsblad, dat in deszelfs Overzigt van de gebeurtenissen van Mei, dit huwelijk als *de volmaakte wijding van het stamhuis van Orleans op den Franschen troon* roemt. Integendeel, wij zien zich nieuwe brandstoffen bij de vroegere voegen, en kunnen ons dergelijke voordeelen en bevestigingen geenszins beloven. Het Handelsblad in zijn geheel overzigt is de tolk van de gevoelens van diegenen, welke vooral op de materiëele belangen letten, en die de wereld niet anders dan als een consumerend publiek beschouwende, te vrede zijn, voor zoo ver die consumtie door de vermeerdering der uiterlijke welvaart en verbetering der middelen van vervoer maar mag toenemen. Onze roeping ligt anders. In onze beschouwing meenen wij naar de inzigten die wij ontvingen, de wereldsche zaken niet anders te mogen beoordeelen, dan uit het standpunt van het Woord van God, al spreekt dit getuigenis ook dikwijls luide tegen onze eigene inzigten en begeerten; want ook wij hebben dezelfde behoefte aan rust en voorspoed als andere menschen, maar wij moeten erkennen, dat de wegen Gods anders zijn dan de onze. Naar den mensch is niets beters uit te denken, dan dat weifelend alles bevredigend systema van Lodewijk Philips, hetwelk in eigen boezem de oproeren vervolgt, en in andere landen de oproerlingen ondersteunt; hetwelk zijne overmagt misbruikt om Nederland te verdrukken, en in Spanje en Portugal de eene partij tegen de andere te sterken. Doch daar, waar regt en billijkheid verkracht worden, kan geen blijvende zegen worden verwacht. Het oordeel Gods gaat voort over de volken, en langzamerhand rijpt ook de val van de Leden der laatste wereldmonarchij, gelijk die der drie eersten op den bepaalden tijd plaats gehad heeft. Dit zien wij, dat telkens, waar de mensch iets waant daargesteld te hebben, en op het Babel roemt dat hij gebouwd heeft, de Heer toont dat hij de grootheid der menschen bespot. Voor weinige jaren stond Amerika daar als het voorbeeld van alle regeringsvormen, als door zijne voortreffelijke inrigtingen verdienden voorspoed genietende. Sedert heeft de strijdvraag der slavernij en eenige andere gebeurtenissen de diepe wonden ook van dat Land ontdekt, en thans staat hetzelve geheel ontbloot van zijne finantiëele grootheid daar, als een schrikbeeld voor de handeldrijvende volken van Europa.

Ook Nederland heeft zijnen weg verdorven, en het is genade zoo wij nog bestaan; en zoo wij nog op dezen dag niet alleen aan de uitreddingen van 1815 maar aan die van 1830, ja van elk jaar en elken dag sedert dat gewigtig oogenblik, mogen gedenken. God heeft bewaard, en van den gedenkwaardigen wederstand te Antwerpen af, tot aan de laatste leening toe, heeft Hij behoed, hoewel voor het oog alles menschelijk en door handen van menschen gegaan is. Met het oog op dien God, op Zijne trouw aan een ontrouw Land, kan ons dat zamenvloeijen der menigte bij de reize van onzen geëerbiedigden Koning door de Provinciën niet anders dan treffend zijn. Hier ligt meer dan de glans der volksvermakelijkheden; hier openbaart zich de band van den regtgeaarden Nederlander aan dat stamhuis, hetwelk met zijne geheele geschiedenis, zijn volksbestaan, zijne welvaart zoo onafscheidelijk ineengesmolten is. Maar telkens wanneer deze band inniger gevoeld wordt, is ook de droefheid pijnlijker, die verwekt wordt door het denkbeeld, dat er zich onder de onderdanen van onzen Koning bevonden, die niet in die nationale vreugde hebben kunnen deelen, daar zij beschouwd worden de tuchtiging der wet te verdienen, zoodra zij zich vereenigen om dat geestelijke voedsel te genieten, dat hen niet wordt toebedeeld door zoo vele dergenen, die daartoe gesteld zijn geworden. Wat kan den vijanden van de waarheid, door onze vaderen beleden en gehandhaafd, wat kan den vijanden van dat Nederland, hetgeen door de verdediging dier waarheid vrij en magtig geworden is, meer welkom zijn, dan het stelsel, hetwelk thans in ons Land wordt vastgehouden jegens degenen, die gemeend hebben zich van de bestaande Kerk te moeten afscheiden? Van ons verschil met hen in leiding en inzigt wenschen wij niet te gewagen, zoo lang hun eene misdaad gemaakt wordt van datgene, waarin zij de stem van hun geweten wenschen te volgen; en ligt er eene schande in, dat ook onze vroegere medearbeider en steeds beminde vriend om deze zaken voor de regtbank zijner nieuwe woonplaats heeft moeten verschijnen, dan wenschen wij in die schande te deelen, voor zoo verre zij een getuigenis is ter eere van Jezus Christus onzen Heer en onzen Koning. — Heeft zelfs Lodewijk Philips zijne huwelijksfeesten gemeend te moeten voorbereiden door eene kwijtschelding van staatkundige vergrijpen, zoo mogen wij ons toch ook vleijen, dat bij de vernieuwde blijken van de liefde der Natie voor haar Vorstelijk stamhuis, ook de wenschen verhoord zullen worden van hen, die voor hunnen Koning niet alleen de tijdelijke maar ook de eeuwige zegeningen afbidden, en dat regtsplegingen zullen ophouden, in Nederland tot nu toe ongewoon, en die door zoo vele opregte Vaderlanders hartelijk betreurd worden.

SPREUKEN.

(VAN Dr. J. F. VON MEYER.)

Wanneer de Leeraren het brood onthouden of vervalschen, dan ziet men uit naar beter voedsel. Is dan niet dadelijk een goede huisverzorger daar, dan grijpt wel eens de hongerige naar het eerst dat hij krijgen kan — en daar ontstaan krankheden en dweeperijen.

———

De ware Logica is die van den Logos, en daar is geen andere Metaphysica mogelijk, dan die des Heiligen Geestes. Onze Wijsbegeerte vange alzoo aan, en eindige in het Woord van God.

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

OVER EENIGE NEDERDUITSCHE BIJBELVERTALINGEN.

(*Vervolg en Slot van bladz.* 172.)

In het laatste Artikel, bij eene vorige gelegenheid onder den bovenstaanden Titel geplaatst, werden reeds verscheidene pogingen vermeld, die in de vorige Eeuw zijn in het werk gesteld geworden, om door nieuwe Vertalingen uit de grondtaal, aan verscheidene, meest poëtische boeken des Ouden Verbonds, meerder licht bij te zetten. Deze waren het gevolg eensdeels van den bloei der Oostersche Spraakkennis destijds in ons Vaderland, anderdeels van het verband dat men tusschen deze studiën en de moedertaal zocht tot stand te brengen; en dit is de gunstige zijde. Van den anderen kant staat hier eene donkere schaduwzijde tegenover; te weten, in de geweldige omwenteling, die in de Godgeleerde studiën voorviel, en door welke al de welgefundeerde grondbeginselen der vroegere Eeuw werden aangerand, en zelfs de zin en het gevoel voor de waardij der krachtvoortbrengselen van de Eeuw der Hervorming geheel te loor ging. Deze omwenteling werd bij eene vroegere gelegenheid uitvoerig door ons geschetst in een opstel: *Proeve eener Geschiedenis van de opkomst en vestiging der Neologie in Nederland* (1); en het daar gezegde is ook van middelijke toepassing op de nieuwere Bijbelvertalingen. »Reeds sints eenigen tijd was aan de Hooge Scholen de invloed der Schriften van Ernesti en Michaëlis zichtbaar geweest (2). De op zich zelve nuttige en prijsselijke vergelijking van het Hebreeuwsch met de overige Oostersche taaltakken (vooral het Arabisch) werd allengs overdreven, en de geheele Hebreeuwsche Oudheid op het spoor van laatstgenoemden Geleerde (Michaëlis) uit de ongewijde Oudheid verklaard, of naar het voorbeeld van Ernesti het Nieuwe Testament op ééne lijn met de Heidensche Schrijvers gesteld. De ingeving der Heilige Schrift was hierbij al binnen zeer enge grenzen beperkt geworden, en bij de schier uitsluitende beschouwing van het menschelijke (de taal en stijl der Schrijvers) het goddelijke (de oorsprong en inblazing van den Heiligen Geest), of op den achtergrond geplaatst, of uit het oog verloren. De begrippen, plechtigheden, zeden, gewoonten en gebruiken van het uitverkoren Volk Gods, die met de goddelijke Openbaring in zulk een allernaauwst verband staan, werden al meer en meer uit de denkbeelden, zeden, eigenaardigheden van woest verwilderde volken, van eene onmiddelijke Openbaring geheel verstoken, verklaard en afgeleid (waartoe men zich van de nieuwste reisbeschrijvingen en landontdekkingen ijverig bediende,) en de Openbaring des Ouden Verbonds, waarop die van het Nieuwe geheel gegrond is, ja waarmede zij moet staan of vallen, was welhaast niet anders dan eene gedurige accommodatie van God naar de begrippen van een woest en ruw volk, dat dezelve meerendeels van zijne Heidensche naburen of overheerschers ontleend had."

De vrucht van deze neologische Bijbelstudie was eene reeks van geheel veranderde Bijbelvertalingen, welke door den Bijbel van Michaëlis, dat juiste tegendeel van den Bijbel van Luther, op eene onheilspellende wijze geopend werd. Michaëlis was zonder twijfel een scherpzinnig (of liever vernuftig en spitsvindig), geleerd en werkzaam man; doch met weinig gevoel van eerbied voor het heilige, en met een óver-wegende neiging om de heilige Oudheid in een westersch gewaad te steken; daarbij, met een bekrompen begrip van den waren geest des Christendoms eene groote bewondering voor de Fransche Schrijvers der XVIII^de^ Eeuw parende, tegen wier aanvallen hij de Christelijke Godsdienst niet dan met veel toegeven en slechts ten halve verdedigde. Van eenen man die zich, gelijk Michaëlis in zijne Schriften en Voorlezingen deed, gemeene en onreine aardigheden veroorloofde, was ook weinig beters te wachten. Nog in zijne vroegere jaren schreef hij een werk over de Typische Godgeleerdheid; in zijne latere jaren verwierp hij reeds bijkans alles wat daarin met waarheid beweerd was. In plaats van den dieperen zin vond hij nu in de oude huishouding niet anders dan menschelijke wijs-

(1) Dl. VI. bl. 52—58 en bl. 74—79.

(2) Zie omtrent den aard van dien invloed, deels ten goede, maar deels en vooral ten kwade, ons Dl. III, bl. 67—69.

heid; en zoo werd in het Nieuwe Verbond alles Accommodatie. In zijne *Overzetting des Bijbels met aanmerkingen voor ongeleerden* (dus heet het Werk:) komen menigvuldige bewijzen voor van zijne vleeſchelijke opvatting der Schrift. Dit werk werd weldra ook in onze taal overgebracht: de eerſte Deelen daarvan werden door den braven De Perponcher bewerkt, die er veel in veranderde, doch zich ten laatſte (met het tweede Boek van Samuël) genoopt vond om dezen arbeid aan Prof. Hamelsveld over te laten. In het begin zijner loopbaan toch had Michaëlis zelfs aan vele godvruchtigen en welgezinden, wegens zijne vrome opleiding aan de Hoogeſchool te Halle, en den ſchijn van rechtzinnigheid dien hij eenen tijd lang vertoonde, een groot vertrouwen ingeboezemd; en de eer en het aanzien die hij allerwege genoot, verzekerden hem duurzaam eenen uitgebreiden roem in de geleerde wereld. Van daar dat men doorgaans ook welgezinde Godgeleerden van dien tijd in ons Vaderland ſteeds met een ſoort van eerbiedig ontzag van *den Ridder Michaëlis* hoort gewagen. In Duitschland zelf vond hij weinig tegenſpraak, en die zich daartoe durfde verſtouten, werd beſpot en aan de kaak geſteld; en het moet ook erkend worden dat de meerderheid in kunde en bekwaamheid onloochenbaar aan zijne zijde was. Maar niet minder waar is het, dat alleen door het gezag van Michaëlis een groot aantal verderfelijke dwalingen zich wijd en zijd verſpreid hebben, en allermoeielijkst uit te roeien zijn.

De Overzetting van Michaëlis is eigenlijk een zeer ſmakeloos werk, dat, ja eenen tijd lang als een flikkerlicht heeft geflonkerd, maar thans gelukkig voor het meest in eene verdiende vergetelheid is verzonken. De Schrijver maakt daarin ſteeds jacht op vreemdigheden, ſpeelt met zijn vernuft, twijfelt wanneer het op gelooven aankomt, en geeft door zijne angſtige bezorgdheid voor ſpotters, dikwijls tot ſpotternij aanleiding. Zijne vertaling is vol van willekeurigheden en gezochte invallen van een geleerd en ſpitsvindig maar ongeregeld vernuft; zij is meestal omſchrijvend (paraphrastisch), en de goddelijke kracht der uitdrukking door laffe verzinſelen verzakende of ontzenuwende. Zijne aanmerkingen voor ongeleerden geleidden al meer en meer tot eene heimelijke ondermijning van het geloof aan de goddelijkheid der Schrift, en zijne kortzichtigheid in de hemelſche heerlijkheid des Woords heeft deszelfs licht voor geheel eenen leeftijd verduisterd. Welk een verſchil van den Bijbel van Luther, die geheel en al den geest der van God gegevene Hervorming ademde, en dit zelfs in zijne reine en krachtige taal uitdrukte!

Het ligt buiten ons beſtek, de onderſcheidene Bijbelvertalingen die ſedert de Overzetting van Michaëlis in Duitschland gemaakt zijn, te dezer plaatſe in oogenſchouw te nemen. Wij moeten ons, hoe leerzaam dat ook zijn zoude, thans tot de Nederduitſche bepalen. Omtrent de Hoogduitſche, die ontelbaar zijn in getal, zij het ſlechts in het voorbijgaan aangemerkt, dat er maar ééne is die in de meeste opzichten alle aanbeveling verdient, en dan ook door den Frankfortſchen Kerkenraad en verſcheiden Duitſche Bijbelgenootſchappen aangenomen is: te weten, de herziening der Overzetting van Luther door den Christen-Godgeleerde J. F. von Meijer te Frankfort, die daartoe in ruime mate de gave bezat, en het Werk met veel geestelijke kennis, geleerdheid en ſmaak, en vooral ook met biddend opzien tot den Heere ondernomen en volvoerd heeft. Deze Bijbel is verzeld van korte verklarende randteekeningen en parallele plaatſen, die ſteeds met veel eenvoudigheid en groote beknoptheid op den diepen zin en de heerlijke zamenſtemming der Schriften wijzen. De roeping van dien begaafden en diepdenkenden man om dit gewichtig werk te ondernemen, is in ons oog duidelijk blijkbaar.

Doch wij keeren terug tot de Nederduitſche Bijbelvertalingen. Op de Hollandſche Vertaling der Overzetting van Michaëlis volgde het eerst die door Van Vloten, ten jare 1789, waaraan deze zeventien jaren beſteed had, en welks titel dus luidt: *De Bijbel vertaald, omſchreven, en door aanmerkingen opgehelderd.* Dit Bijbelwerk beſtaat uit eene letterlijke vertaling, en eene breede, ſoms omſlachtige omſchrijving; beide ver beneden het middelmatige, en de laatſte eene doorgaande ontzenuwing van de Schrift. Tot eene proeve van de vertaling nemen wij het eerſte vers van Geneſis: *Aanvanglijk maakte AElohim den hemel en de aarde.* (Hoe gezocht en onduidelijk zijn niet reeds deze weinige woorden!) Tot een voorbeeld van de *Paraphraſe* halen wij de omſchrijving aan van de Moederbelofte (het *Protevangelium*): »Ik zal wel zorgen (dus luidt zij bij Van Vloten:) dat gij, met uwe vriendelijkheid hen niet verder vervoert: dit geval zal den grondſlag leggen van eenen beſtendigen afkeer tusſchen ulieden; die tot de nakomelingſchap, tot den aanhang van beide, overgaan zal, zonder immer op te houden; maar zelfs zo hoog klimmen zal, dat haare nakomelingſchap u eens de kracht van verleiding benemen zal. Gij moogt dit geſlagt nu hebben doen vallen, het zal zich oprigten, en u geheel krachteloos maaken. Dit zij uw vonnis naar uwe verdienſte, zonder de minſte leeniging (!).” Inderdaad, een volk moet wel diep gezonken zijn, om in zulke beuzeltaal meer ſmaak te vinden dan in de bondige Statenvertaling! Doch nu hoore men nog de omſchrijving van Pſalm II. vs. 7: »Het koninglijk ſtatuut mijner aanſtelling wil ik gaarne (!) u bekend maken, om u de billijkheid uwer onderwerping kennelijk te maken, het was Jehovah zelf die de aanſtelling verkondigde, en die mij aanſprak: Als Mijn zoon, maar ook als Mijn troon-opvolger (?) verklaar Ik u thans plegtig, Mijn eigene, Mijn wettige (?) zoon zijt gij.” En vs. 13: »Het eenſtemmig choor der onderdanen zal bekennen: dat allerlei genoegen het doel (??) dier onderdanen is, die met onderwerping aan Hem zich toevertrouwen.” Op vs. 11 wordt aangeteekend, dat hetgene bedoeld wordt door de woorden: *verheugt u met beving*, het naaste komt bij de dansſen der dervisſen bij de Turken (!!!).” Deze laatſte aanmerking is inderdaad merkwaardig: zij toont, wat er bij zulke Schrijvers van de

heiligheid van Gods Woord overblijft! — De aangehaalde voorbeelden zullen genoeg doen zien, dat de ſlechtheid van taal en ſtijl in deze Overzetting met de gemeenheid en het profane der omſchrijving en uitlegging hand aan hand gaat.

In een beteren geest bewerkte Van Hamelsveld zijne Overzetting, die een tiental jaren later uitkwam; namelijk, het Nieuwe Testament in 1798, en ſpoedig daarna het Oude. Ongelukkig werd hij daarbij geleid door de gedachte »dat eene vertaling waarin de Oosterſche idiotismen in den oorſpronkelijken tekst bij elken regel voorkomende behouden worden, voor een westersch oor noodzakelijk eene ſtroefheid en duisterheid moet hebben, die voor de eer van den Bijbel en den godsdienst, en voor het geluk en den troost der menschen, van nadeelige uitwerking zijn.” Hij oordeelde dus: »dat men, met aflegging van alle vooroordeelen, den oorſpronkelijken tekst op nieuw diende te vertalen,” (eene radicaal-revolutionaire hervorming!) »en de denkbeelden der Heilige Schrijveren niet in Hebreeuwsch en Joodsch-grieksch Hollandsch, maar zuiver in onze taal en naar onze wijze van ſpreken uit te drukken.” Het was dus geene herziening, ter verbetering van hetgeen bevonden was in de Staten-Vertaling gebrekkig te zijn, maar iets geheel anders in den geest zijner eeuw, hetgeen Hamelsveld bedoelde te leveren. Alles moest dus westersch worden, alles nieuwerwetsch, alles in den ſmaak des tijds! Gelukkig echter werden deze verderfelijke beginſelen eenigzins opgewogen door ’s mans welmeenende gehechtheid aan de hoofdwaarheden onzes geloofs, weshalve zich de werking zijner ſtelregels meer in den vorm laat beſpeuren (1). Doch deze is dan ook uiterst vrij, om niet te zeggen willekeurig, en onderſcheidt zich door zeer uitvoerige, tusſchen teksthaakjes geplaatste bijvoegſelen van den Vertaler, vooral in het Nieuwe Testament, en metriſche of rijmelooze overzettingen in verzen van het Oude, die niet onaardig zijn, en voor de vertolking van een ongewijden Arabiſchen of Indiſchen Dichter zeer gepast zouden kunnen genoemd worden. Twee dingen hebben ons bovenal ſteeds in deze Vertaling gehinderd: vooreerst, dat de Hoogleeraar den naam van God (יהוה of אלהים) in het oude Testament doorgaans overzet ***het Opperwezen*** (***l’Être Suprême***), de benaming die het revolutionaire Deïsmus in Frankrijk met de omverwerping der oude orde van zaken had ingevoerd; en in het Nieuwe Testament (ten tweede) de dramatiſche vorm, die de Vertaler aan de geſprekken van onzen Heer en zijne Discipelen in de Evangeliën geeft, op de volgende wijze: »Op dien tijd kwam de Moeder van Zebedeüs zoonen, met hare zoonen verzeld, tot hem, en viel hem te voet, begeerende eene gunſte van hem. Jezus vraagde haar: »Wat wilt gij?” ***Zij:*** »Beloof mij, dat deze mijne twee zoonen in uw rijk zullen zitten [als uwe meest begunſtigde dienaren en vrienden] de één aan uwe rechte-, de ander aan uwe linkehand!” ***Jezus*** (met nadruk en ernst): »Gijlieden weet niet wat gij begeert! enz.” ***De zoons:*** »Wij vertrouwen daartoe in ſtaat te zijn.” ***Jezus:*** »Nu, mijnen lijdenskelk zult gijlieden drinken, en met dien doop, daarmede ik gedoopt worde, zult gijlieden ook gedoopt worden. Maar, boven anderen, aan mijne rechte- en linke hand te zitten, ſtaat niet aan mij te ſchenken, dan alleen aan diegenen, voor welke dit geſchikt en beſtemd is door mijnen Vader” (1). Men gevoelt dat dit veel meer eene omſchrijving is dan eene Vertaling, en dat men in deze westerſche vormen al het kenmerkende en onderſcheidende van de Heilige Schriften verliest, zoodat men den Bijbel te vergeefs in den Bijbel zoekt.

Omtrent twintig jaar na de Vertaling van Hamelsveld verſcheen die van Prof. Van der Palm, die zich in vele opzichten onderſcheidt van de tot hiertoe genoemden. Het was geene geheel nieuwe Overzetting die de Hoogleeraar leverde, zoo als bij voorbeeld Hamelsveld bedoeld had, maar eene herziening der Staten-Vertaling: ziedaar het eerſte verſchil. Het tweede onderſcheid beſtaat hierin, dat de Prof. ſtellig bedoelde, en dit in eenen voorafgaanden Brief aan de Synode der Hervormde Kerk niet onduidelijk uitſprak, dat het kerkelijk gebruik van den Ouden Statenbijbel door dat van deze nieuwe bewerking mocht vervangen worden. Om deze rede ſchikt zich de Schrijver zooveel mogelijk naar de voorſtanders van het oude, eerbiedigt een aantal vooroordeelen omtrent den vorm en de wijze zelfs van den druk (het zijn de uitdrukkingen zelve van den Schrijver) »wijl allen die eenig algemeen goed hebben willen ſtichten, hebben moeten beginnen met het algemeen gevoelen te eerbiedigen (2), en hulde te doen aan den indruk, dien de uiterlijke vorm der dingen heeft, om het innerlijke aan te bevelen;” en bedoelt alzoo om door den uiterlijken vorm den inhoud en den geest der bewerking des te gereeder algemeenen en kerkelijken ingang te doen vinden. Om deze reden juist is het onzes inziens voor dezulken, die niet zoo zeer op den uiterlijken ſchijn zien, noch zich daar door willen laten innemen, plicht, om deze Vertaling met meerdere ſtrengheid dan die van het revolutionaire tijdperk (1781—1813) te beoordeelen; en wij zullen dus, ofſchoon geenszins geneigd om der-

---

(1) Deze aanmerking geldt vooral omtrent de eerſte uitgave zijner Bijbelvertaling: in de tweede week hij reeds aanmerkelijk verder af, als onder anderen daaruit blijkt dat hij in dezelve *den Geest Gods die over de wateren zweefde* van eenen bloot natuurlijken wind begon te verklaren, en de hoogere beteekenis van het *Hooge Lied*, die hij aanvankelijk had vastgehouden, liet varen; althans zoo ons geheugen ons niet bedriegt.

(1) De Vertaling van dit laatſte vers is inderdaad verbeterd; eene verbetering die door den Hoogl. Van der Palm is voorbijgezien. De Statenvertaling heeſt: *het zitten tot mijner rechter ende tot mijner ſlinker* [hant] *en ſtaet bij mij niet te geven: maer* [het zal gegeven worden] *dien het bereid is van mijnen Vader.* Christus zegt toch geenszins dat het begeven der hemelſche heerlijkheid in het geheel niet aan Hem ſtaat, (immers, *de Vader heeft al het oordeel den Zone gegeven!*) maar alleen, dat Hij in de toekenning daarvan geen anderen regel zal volgen dan de eeuwige vrijmachtige verkiezing des Vaders; want *de Zoon kan niets van zich zelven doen ’t en zij hij den Vader dat ziet doen;* maar zoo wat die *doet, hetzelve doet ook de Zoon desgelijks.* Jo. V. vs. 19. (Op de aangehaalde plaats, Matth. XX. vs. 23 ſtaat dus ἀλλὰ voor πλὴν, gelijk ook omgekeerd πλὴν dikwijls voor ἀλλὰ ſtaat. Zie Hoogeveen *de Part.* in v. ἀλλά, I. §. 5.)

(2) Men ziet dat het ſtelſel der *Accommodatie* reeds in den geest des geheelen Werks ligt.

zelver verdienſten voorbij te zien, trachten, om ook zonder ſchroom onze bezwaren tegen dezelve, op voldoende wijze geſtaafd, voor te dragen.

Het hoofddoel der omwerking van de Statenvertaling, wier waarde de Hoogl. anders gereedelijk erkent, is bij hem de *ſchoonheid van den vorm*. »Er is (zegt hij in een vroeger uitgekomen werk,) voornamelijk één bijzonder oogpunt, waaruit de invoering eener nieuwe Bijbel-overzetting zich van een zeer aanprijzingswaardigen kant laat beſchouwen. De Bijbel is niet alleen een zeer nuttig, een onontbeerlijk en Goddelijk Boek, maar hij is ook een zeer ſchoon Boek. De uitmuntendſte gedenkſtukken van menſchelijk genie, van gevoel, verbeelding en ſmaak zijn in denzelven begrepen. Dichtſtukken, die in gloed en kracht voor onnavolgbaar mogen gehouden worden, vindt men er niet ſpaarzaam in verſpreid. Mozes, David, Aſaf, Salomo, en vele ongenoemde zangers, verrukken ons door hunne hemelſche toonen. Jeſaias aan het hoofd der overige Profeten, toont ons de hoogte van kunst en beſchaving (?), waartoe het volk door God met zijne inzettingen en getuigenisſen begenadigd, geſtegen was; en Job, het eenige model van ware Goddelijke dichtkunst, ſtaat daar, in zijne onbereikbare volkomenheid, gelijk de zon aan het hemelgewelf te prijk! Dit alles te gevoelen, dit alles te waarderen, is regt doen aan de verhevenheid der Goddelijke Openbaring, is, God in zijne Openbaring, gelijk het redelijke wezens betaamt, te verheerlijken. Maar is onze tegenwoordige Overzetting geſchikt om dit einde te bereiken? Men vindt, ja! ſchoone en verheven plaatſen in dezelve, daar, waar het onmogelijk was, de ſchoonheid en verhevenheid van het oorſpronkelijke niet te gevoelen en uit te drukken, maar meestal gaan zij verloren. Men beſpeurt duidelijk, dat de geleerde Vertalers den Bijbel niet van deze zijde beſchouwden, 't geen ook de geest hunner tijden niet medebragt. En wanneer men ſchoonheid van ſtijl en taal in den oorſpronkelijken Schrijver bewonderen zal, moet dan de taal en ſtijl der Overzetting daaraan niet beantwoorden, zonder dat, door verouderde ſpelling en ſpreekwijzen, het een tegen het ander afſteekt? (1)"

Wij erkennen gaarne, dat de vertaling des Hoogleeraars, uit dit door hem zelven ons aangegeven oogpunt groote verdienſten bezit. Wij ſluiten geenszins de oogen voor de aanmerkelijke verbeteringen in de vertaling van ſommige poëtiſche Boeken des Ouden Verbonds gebracht, noch voor de ſchoone uitdrukking van andere, bij voorbeeld, van de Klaagliederen van Jeremia. Zoo zijn ook de verdienſten van den Hoogleeraar, omtrent de taal zijner overzetting, uitſtekend. Om zich hiervan te overtuigen, leze men de nietige en ontaalkundige aanmerkingen op 's Hoogleeraars arbeid in de *Godgeleerde Bijdragen*, vooral in de beoordeeling van het eerſte Stuk, en men zal ſpoedig gewaar worden, hoe hoog de Schrijver in dat opzicht ſtaat boven deze ſmakelooze taalzifters. Doch wij kunnen aan den anderen kant aan dat alles geenszins het gewicht toekennen, dat men er in de achttiende eeuw aan hechtte, en dat velen er aan blijven hechten, die voor den vorm het wezen, en voor de ſchoonheid de levenskracht voorbijzien. Immers, groot is in ons oog de ſchade, wanneer men meer bedoelt de ſchoonheid van den vorm, dan die eigenſchap van het Woord, dat het eene kracht Gods is ter zaligheid allen die gelooven, een reuk des levens voor de armen van geest, een reuk des doods voor het onbekeerlijke en hoovaardige hart. Van daar toch eene geheel afwijkende beſchouwing van het Woord van God, bij welke niet het geloof, maar de kunstzin het geleidende beginſel wordt, waardoor de geestelijke verborgenheden des geloofs en het getuigenis van Jezus Christus moet verſlaauwen of verdwijnen. Van daar, bij voorbeeld, de bloot menſchelijke verklaring van Salomo's Hooglied, in 't welk de Hoogl. niets heiligers ziet, dan »eenige weelderige Oosterſche beſchrijvingen, die onſchuldig gemeend zijn;" en van hetwelk de volgende beoordeeling wordt gegeven: »Dit kleine, maar van den kant der dichterlijke ſchoonheid onſchatbare Boekje, bevat een aantal liefdezangen; waarin de kuiſche maar vurige genegenheid van een jeugdig paar, als bruid en bruidegom aan elkander verloofd, met gloeijende Oosterſche verwen wordt afgeſchilderd; verwen, die naar onzen ſmaak en naar de hedendaagſche Westerſche zeden hier en daar te hoog van tint zijn, en dus aanſtootelijk zouden kunnen ſchijnen, maar het zou alleen zijn voor den min kundigen, die zich niet wist te verplaatſen in een land, waar de taal der liefde door den gemengden omgang der beide ſekſen niet beſchaafd is. Wat den moedwilligen betreft, die voedſel zoekt voor onreinen wellust, hij wende zijne oogen van dit Boek, 't welk, even als de blos der onſchuld, door zijne blikken ſlechts ontheiligd zou worden." Hadde de Hoogl. het heilige, hoogstheilige van dit Boek leeren inzien, hij zou het niet hebben vergeleken bij den *blos der onſchuld*, maar veeleer bij de *Verbondsark*, die door de Betſemieten niet ongewroken werd geopend en beſpied. Ditzelfde voorbijzien van de hooge heiligheid en diepe waarheid van Gods woord voor het acht nemen op kunst en kunstvormen, doet den Hoogleeraar zeggen »dat Ezechiël de heilzame inteugeling der kunstregelen verſmaadde, en ſomtijds in het voorſtellen van aanſtootelijke en walgelijke beelden naakter en vrijer is." Van daar ook, dat hij het Boek van Jona, dat in den tekst en in het Nieuwe Verbond als eene ſtellige geſchiedenis wordt voorgeſteld, voor eene ſchoone Oosterſche fabel houdt. Van daar, dat de Mesſias uit zoo vele plaatſen des Ouden Verbonds wordt weggeredeneerd, bij voorbeeld, uit den XLVſten en CXVIIIden Pſalm; terwijl de Profesſor zelfs ter eerstgenoemde plaats, om deze opvatting te kunnen ſtaande houden, het Woord *God* (אלהים) in *goddelijke* verandert (1).

In het Nieuwe Testament, dat ook van de zijde der

(1) VAN DER PALM, *Salomo*. Eerſte Uitg. Dl. VI, bl. 620, 621.

(1) Zie dit breedvoerig aangewezen en wederlegd in Dr. A. CAPADOSE, *Jehovah-Jeſus*, 2de Stuk, bl. 76—87.

naauwkeurige en juiſte uitdrukking van het oorſpronkelijke veel minder verdienſten heeft dan het Oude (1), vinden wij niet minder aanſtootelijke plaatſen. Zoo is het, bij voorbeeld, met die, waar de démon-bezetenheid aan bloote krankte wordt toegeſchreven, en de handelwijze van onzen Heer en zijne Discipelen, als eene accommodatie naar Joodſche vooroordeelen voorgeſteld (2). Doch de Hoogl. ſchijnt op dat punt zeer te weifelen, daar hij in de Aant. op Marc. V. vs. 8 zegt: »Indien het gevoelen der Joden, aangaande den ſtaat der bezetenheid, vooroordeel en dwaling was, zou men bijkans (??) zeggen moeten, dat Jeſus door zijne wijze van ſpreken en handelen, niet alleen niets toegebragt heeft, om deze dwaling uit te roeijen, maar veel meer aanleiding gegeven, om te gelooven, dat hij in hetzelfde gevoelen ſtond." Even zoo pleit de Hoogl. ook voor het gevoelen, dat de verzoeking van den Heiland in een gezicht of verbeelding zou hebben plaats gehad. Eindelijk moeten wij nog onder de verflaauwende en ongeestelijke vertalingen aanwijzen, de overzetting: *in de gemeente van den Heer* voor *in den Heere* (ἐν τῷ Κυρίῳ) 1 Cor. II. vs. 11 (3) en als eene neologiſche overbrenging, de plaats (1 Cor. X). waar Paulus zegt: dat de Heidenen *den boozen geesten* offeren, door: *aan hunne gewaande Godheden.* Op die wijze toch laat zich begrijpen, dat de Hoogleeraar door de bezetenheid ook eene *gewaande* démon-bezetenheid verſtaat.

De groote hoofdkwaal intusſchen der Bijbelverklaringen en Aanteekeningen, die ook niet zelden invloed heeft op de Vertaling, komt ons voor, te zijn, de veelvuldige miskenning van de perſoonlijkheid, van het ambt, en de heerlijkheid des Heiligen Geestes. Al aanſtonds bij de Schepping (Gen. I. vs. 2) leest men: »*de Geest Gods:* Gods vruchtbaarmakende geest, of ook Gods Voorzienigheid, zorgende voor die aarde, die nu nog maar een enkele waterplas ſcheen, maar die het tooneel van zoovele wonderen worden moest." In het Nieuwe Testament is dit nog veel meer ſtuitende. Zoo, bij voorbeeld, Rom. VIII. vs. 25. *Desgelijks komt ook de Geest onze zwakheden mede te hulpe;* waar de Aant. het volgende heeft: »De Christen wordt in het lijden niet alleen door de hoop der zaligheid opgebeurd, en ſtaande gehouden, maar ook door de uitſtorting zijns harten in het gebed;" en na de aanmerking, dat Paulus bewoordingen bezigt uit het bijzonder taalgebruik der Christenen van dien tijd ontleend, en dat *de Geest*, den geest van Christus, en eene geestelijke ſtemming des harten beteekent, verklaart de Hoogl. de woorden: *de Geest bidt in ons* op de volgende wijze: »Dan leert ons die Christelijke gezindheid geene ſtellige wenſchen te uiten, maar alleen het bezwaard gemoed in zuchten te ontlasten." — Op Joann. III. vs. 5 denkt de Prof. bij de vermelding der *wedergeboorte door water en Geest*, niet aan den Heiligen Geest Gods, maar aan »het inwendige van 't geen uitwendig door water werd aangeduid." Op Matth. I. vs. 18 wordt de ſtellige vermelding van *den Heiligen Geest* verklaard door: »onmiddelijke goddelijke werking." —

Neemt men dan nu het innerlijk, meermalen door ons aangewezen verband in aanmerking, dat er beſtaat tusſchen de erkentenis van de heerlijkheid des Heiligen Geestes, en die der Goddelijke wonderwerken (1), dan kan het voorwaar niet verwonderen, dat ook aan deze geen volle recht wordt gedaan. »Van der Palm (zegt een Duitsch Godgeleerde) houdt, even als Michaëlis, aan de hoofdſom der Christelijke leere vast, en toont, even als deze (wij zeggen: *meer* dan deze) grooten eerbied voor de Godsdienst, en nog grooteren voor den Bijbel, welken eerbied hij zeer dikwijls en met de ſterkſte uitdrukkingen verklaart, zoodat hij dan ook niet op die lage, plompe, ſoms lichtzinnige wijze als Michaëlis de wonderen en perſonen des Bijbels aangrijpt (2). Hiervan houdt hem reeds zijne beſchaafde vorming en de gematigde bezonnenheid van het volkskarakter terug. Hij ijvert zelfs niet zelden zeer ſterk tegen de ongelukkige en beklaaglijke proefnemingen (gelijk hij ze noemt), om de Bijbelſche wonderen natuurlijk te verklaren. (Matth. XVII vs. 1. Hand. II. vs. 4). Doch waar hij zelf deze proeven neemt, daar weet hij die natuurlijke verklaring in de oogen der meeste lezers door het aanhalen van de Goddelijke Voorzienigheid te verzachten, die hier toch ontwijfelbaar medegewerkt zal hebben, en die dan met groote woorden geprezen wordt; maar in de hoofdzaak is hij het met Michaëlis eens: en indien dit in de Aanteekeningen op den Bijbel minder aan het licht komt, wijl de natuurlijke verklaring daarin ſlechts luchtig aangeroerd wordt, zoo komt het veel ondubbelzinniger aan den dag door de vergelijking dezer Aanteekeningen met zijnen *Bijbel voor de jeugd*, waarin hij zich veel openlijker over de wonderen uitlaat (3)."

Eenigen tijd later dan Van der Palm, (thans omtrent 10 of 12 jaren geleden) werd er van het Nieuwe Testament afzonderlijk eene Vertaling aangekondigd en uitgegeven, door eenen man, die er op roemde, dat hij al de vruchten der Neologiſche ſchriftgeleerdheid zich eigen gemaakt, en tot zoogenaamde verlichting der Bijbellezers in deze overzetting had overgebracht. Het Nieuwe Testament van Profesſor Konijnenburg is eene ſchandelijke proeve, tot wat hoogte menſchenwaan en ongeloof de verbastering van het Woord des levenden Gods weet te drijven. Het eenige nut dat de lezing van deze overbrenging kan hebben, is te toonen, werwaarts

(1) Wezenlijke verbeteringen, die *en* van den kant der taalkunde noodig waren, *en* tevens voor de gezegendſte waarheden onzer belijdenis hoogstbelangrijk zouden geweest zijn, worden niet zelden voorbijgegaan. Zoo bij voorbeeld, Tit. II. vs. 13, waar men lezen moest: *Onze groote God en Zaligmaker.* Zie ons Deel II, bl. 25, 26.

(2) Matth. VIII. vs. 16.

(3) Volgens deze Vertaling toch zou IN CHRISTUS *te zijn* beteekenen; in de Christelijke gemeente te zijn. De zin ligt eindeloos dieper; de verborgenheid is groot!

(1) Zie ons Opſtel: *Verborgenheden, Openbaringen, Wonderwerken*, Deel IV, bl. 265 volg.

(2) Deze eerbied echter had ſommige zeer ongepaste Aanmerkingen, zoo als bij voorbeeld, die op Matth. VI: 17 moeten doen terughouden: »*Zalf uw hoofd en wasch uw aangezigt:* d. i. Stel u uiterlijk aan, als of gij naar een vrolijken maaltijd gingt. Waar dit voorſchrift wordt opgevolgd, zal weinig gevast worden!"

(3) FLIEDNER, *Collectenreiſe.* Th. II, § 456.

men henenſtevent, wanneer men eenmaal het vaste land der geloofswaarheden verlaat. In de aankondiging reeds toont zich de Schrijver ten hoogſte bezorgd, dat men bij de Evangelieprediking aan Heidenſche volken, het loutere Woord Gods onveranderd in handen geeft, en dat hun alzoo de Schrift door (in de Neologie) onkundige Zendelingen wordt uitgelegd. In het thans hoogstverlichte Westen, moet de H. Schrift van al dat Oosterſche, hetwelk men er nog ſteeds in heeft gelaten, ontkleed worden, en dan in den Westerſchen vorm wederom aan de Oosterſche en Westerſche volken overgebracht worden. Wij zullen, niet zoo zeer om een' zoo verachtelijken arbeid naauwkeurig te doen kennen, als om te toonen waarheen de beginſelen der Neologie die wij dikwijls beſtreden hebben in hunne ontwikkeling moeten geleiden, eenige plaatſen uit 's Hoogleeraars Vertalings-ontwerp mededeelen, van welke de wederlegging na zoo vele ſtukken, die wij over deze onderwerpen geleverd hebben, wel geheel onnoodig zijn zal.

»Aan het behagelijk denkbeeld van zedelijke vorming en opvoeding der menſchen door het Evangelie" (dus ſchrijft dan Konijnenburg ter aangewezen plaatſe) »paart zich de benaming van God als *Vader*, van den eerſten Verkondiger als *Zoon*, en van de belijders van Jezus leer als *zonen* of *kinderen*. Zij drukt al het weldadige uit der teederſte betrekking op aarde, toegepast op Gods weldadigst oogmerk en op 's menſchen hoogſte beſtemming (1). Gelijk God zelf *Vader der geesten* en des *hoogen lichts* is, in tegenſtelling (?!) van Jehova en de krachtelooze wet van Mozes, zoo konde ook onze Heiland in den nadrukkelijkſten zin God zijnen Vader en zich zelf den Zoon noemen, als die in navolging van God, niets anders verkondigde of verrigtte dan dat met Gods wil overeenkomſtig ware (2). Hierbij is nog te voegen, de benaming van Gods Zonen en Goden, aan de Joodſche koningen, als weleer onderkoningen van Jehova, toegekend, zoodat ook Jezus, als leerende en regerende in naam van God, naar hoogeren zin Gods Zoon genoemd wordt (3)."

»Uit ditzelfde oogpunt" (gaat de Hoogl. voort) »vindt men het woord *verzoenen* en *verzoening* ten opzigte van God en den Heiland herhaalde malen, als bevredigende niet afzonderlijke perſonen, maar volken, die van elkander verwijderd waren, door Jeſus, deszelfs doodprediking en leer, van waar dan ook de plaatſen, welke niet in de Evangelien, maar alleen in de brieven der Apostelen voorkomen, in denzelfden behagelijken zin (?) moeten verſtaan worden, wegens de zedelijke verandering van begrippen en gemoed, door het Evangelie te weeg gebragt, door welke Joden en Heidenen geenszins een vertoornden God, maar zich zelve met den weldadigen God zouden bevredigen (1)."

Voorts omtrent de rechtvaardiging van den zondaar, zegt de Hoogl.: »Het bevreemdt eenigermate, dat de woorden *regtvaardigen*, *regtvaardig maken*, zoo veel aanleiding tot verſchillende uitleggingen gaven, daar het bijvoeglijk naamwoord *regtvaardig* den eigenaardigen grond tot regt verſtand oplevert. Dit woord nu beteekent: *regtſchapen*, *eerlijk*, *vroom*, *weldadig*, *ſchuldeloos* en *deugdzaam*, en dus kan *regtvaardigheid* niet wel anders dan *vroomheid* en *deugd*, als uitwerkſelen van de aanneming des Evangelies (2), of ook *billijke onpartijdigheid* beteekenen, welke bij de beoordeeling uit dien grond voortſpruit. Even zoo kan *regtvaardig maken* en *regtvaardiging* niet wel anders aanduiden, dan *billijk waarderen*, *naar eisch vereeren*, *Gode welgevallig verklaren* en *van de ellende bevrijden*; welke door loszinnigheid, ondeugd en ongeloof veroorzaakt was (3)".

Dan genoeg reeds van de ſtellingen des Hoogleeraars, welke niets dan een walgelijk vermengſel van Heidenſche zedeleer en Bijbelſche uitdrukkingen opleveren. Wij zullen alleen nog eene proeve van 's mans Vertaling geven. Het is bekend hoe Konijnenburg, blind voor de Goddelijke heerlijkheid die in het vierſtemmig getuigenis der onderſcheidene Evangelisten gelegen is, hun onderſcheiden geſchriften tot een Evangelie van zijn eigen maakſel verſmolten heeft. Zoo alleen meende hij dat de ſtrijdigheid niet meer beſtaan zou, die, volgens hem, de verſchillende verhalen opleveren (4). In dit zamengeſchakelde verhaal nu, (hij noemt het: *Overeenſtemmende levensberigten van Jezus*) komt de volgende vervalschte overbrenging der verhevene eerſte verzen van Joannes Evangelie voor:

»Zie ik zend u mijn gezant:
Vooruit zal hij u mijnen weg bereiden.
Hij ſprak reeds ſedert onheuchelijke tijden.
Hij ſprak als met God verwant.
Ja God zelf ſprak [in hem].
Sedert eeuwen was hij met God vertrouwd.
Van hem ontſproot alles.
Met hem vangt het geluk aan.
Dat geluk is der menſchen verlichting.
Zijn licht ſchijnt in de duisternis.
Diepe onkunde heeft het niet gevat" (5).

---

(1) Verg. hiermede ons Opſtel over de leer van den Bijbel omtrent *Gods Vaderſchap*. Dl. III, bl. 113—118 en IV, bl. 58—60.

(2) Verg. ons Opſtel: »*Ik en de Vader zijn Één*;" boven bl. 148, 149.

(3) Verg. hiermede de reeds boven aangehaalde Vertaling van den II[den] Pſalm, door Van Vloten. — De Koningen onder Israël heetten ſlechts daarom in een profetiſchen zin *Zonen Gods*, wijl hun oorſpronkelijk voorbeeld, de groote Koning Israëls, de waarachtige eeniggeboren Zoon des Vaders was.

(1) Zie daarentegen ons Opſtel over de *Verzoening*. Dl. II, bl. 113—116.

(2) Wat beteekenen de woorden: *aanneming van het Evangelie*, in den mond van iemand, die het zelf zoo gruwelijk vervalschte en verdraaide?

(3) Zie hiertegen ons Opſtel over *de rechtvaardiging door het geloof*. Dl. III, bl.

(4) Hoe oneindig veel waardiger, ja hoe treffend laat zich hierover de uitmuntende Calvyn uit, in zijn Inleidingsbrief vóór de *Harmonia Evangelistarum*: »Evangelicam historiam a quatuor testibus divinitus ordinatis proditam, quadrigis non abs re comparo, quia ex apta concinnaque hac harmonia videtur conſulte Deus quaſi triumphalem currum Filio ſuo parasſe, unde toti fidelium populo conſpicuus appareat, et cujus celeritate terrarum orbem perlustret. Nec vero inſcite Augustinus tubis ſimiles facit quatuor Evangelistas, quarum clangor omnes mundi plagas impleat, ut ab Oriente, Occaſu, Meridie, Septemtrione, in ſacrum fidei conſenſum accita Eccleſia confluat."

(5) Men vergelijke het Stuk in Dl. I van deze *Stemmen*, N°. 18 en 20

Doch wij willen ons niet langer bij dit jammerlijke voortbrengſel van een rampzalig ongeloof ophouden, dat alleen als een afſchrikkend voorbeeld van Neologiſche Bijbelvertaling belangrijk is, maar ſpoeden tot de opmerking, dat geen valſche overzetting van Gods Woord immer op den duur kan ſtand houden. Ook hier geldt het Woord des Heeren: *Alle plante die mijn Hemelſche Vader niet geplant heeft, zal uitgeroeid worden.* Geene kleinmoedige vrees dan, alsof de waarheid bij de menigvuldigheid der Vertalingen niet meer zou te vinden zijn, vervulle u, waarde Lezer! Gegrond ware wellicht deze vrees, indien God Zijnen Geest, den Geest der Waarheid, niet aan de gemeente zijner geloovigen had toegezegd; thans is zij voor Hem onteerend, voor u bedroevend en beangſtigend, zonder reden. De Satan zelf moge zich voordoen als een Engel des lichts, zijne listen zullen beſchaamd worden. Er is geen zwarigheid, duisterheid, onzekerheid, waaruit de Geest Gods niet zou weten te redden. God geeft den Geest der Waarheid aan degenen, die Hem bidden. Het onkruid van de tarwe te onderkennen is eene gave die niet aan geleerden alleen beloofd is. Aan elk openbaart de Heer Zijne waarheid in duistere wegen op de wijze en naar de mate der gaven en roeping, aan Zijne kinderen door Zijne vrijmachtige liefde geſchonken. De beproeving der geesten of ze uit God zijn, is ook voor den minstkundige geenszins onmogelijk; voor den geleerdſte, zonder licht van boven, onvruchtbaar. Gods almachtige en alwijze Voorzienigheid waakt ook over zijn Woord. Wat van den Heilige Gods voorzegd werd, *dat van Hem geen been zou gebroken worden*, dat mag ook van het beſchreven Woord vast betrouwd worden: geen enkele uitſpraak loopt gevaar, want Christus heeft gezegd, dat *de Schrift niet kan gebroken worden* (*οὐ δύναται λυθῆναι*). Laat ons inmiddels vasthouden, hetgeen ons van den Heere gegeven is; en zoo immer de Heer ons eene nieuwe gifte wil ſchenken, dan zal hij de gave ook niet onthouden, om te beproeven *of* — en te onderkennen, *dat* ze van Hem is. *Aan dezen wordt door den Geest gegeven het Woord der wijsheid, en eenen anderen het Woord der kennisſe, door denzelfden Geest, en eenen anderen menigerlei talen, en eenen anderen uitlegging der talen, en eenen anderen onderſcheiding der geesten.* (1 Cor. XII).

EENE PRIJSVERHANDELING OVER HET EIGENLIJKE WEZEN DES CHRISTENDOMS.

Het komt ons voor, der moeite waardig te zijn, om van de Prijsverhandeling van den Heer Van der Willigen, (Predikant in de Herv. kerk te Thiel, en Preſident van het Provinciaal Kerkbeſtuur van Gelderland,) in den loop des verleden jaars door Teylers Godgeleerd Genootſchap bekroond (1), in dit Tijdſchrift eenig verſlag te geven; geenszins omdat wij ons zouden hebben voorgenomen, om elk geſchrift, dat de in ons Vaderland heerſchend geworden Neologie wederom eenige ſchreden op den breeden weg des verderfs doet voorwaarts treden, uitvoerig te beoordeelen of te wederleggen; maar omdat dit ſtuk zeer geſchikt is, om den geest onzer Synode en Kerkbeſturen, die zulke onchristelijke ſtukken met ſtilzwijgende goedkeuring zien aan het licht komen en bevorderen, wel te doen kennen, en ons (waarſchijnlijk weinig vermogend) getuigenis daartegen af te leggen. Het ſtaat wel niet aan ons, de volle ontwikkeling der ongerechtigheid, die God toelaat, om haar op zijnen tijd te oordeelen, in haren loop te ſtremmen; maar wij weten het, dat de Heer den Zijnen heeft opgelegd en aanbevolen om, wel verre van gemeenſchap te hebben met de onvruchtbare werken der duisternis, die veeleer te beſtraffen; en dit wenſchen wij te doen, om 't even of daaraan gehoor verleend of geweigerd worde.

De Verhandeling die voor ons ligt is in twee Deelen geſplitst: in het *eerſte* hoofddeel onderzoekt de Schrijver, »welke de kenmerken zijn van hetgeen in de Godsdienstleer van Jezus en zijne Apostelen als *inkleeding* (in tegenſtelling van *wezenlijk*) en als *tijdelijk* en *plaatſelijk* (in tegenſtelling van *voor alle tijden geſchikt*, en *voor alle menſchen behoefte*) te beſchouwen is, en naar welke regelen men heeft te werk te gaan, om het wezen van zijne inkleeding te ontdoen — en uit het *tijdelijke* en *plaatſelijke*, het *altijd* en *voor allen geldende* af te leiden." Vervolgens ſtelt hij in het tweede Hoofdſtuk voor, wat er naar zijn begrip van het aldus ontkleede en algemeen gemaakte Christendom overſchiet.

Daar men den boom het best aan de vrucht kan onderkennen, zullen wij in het beſchouwen der Verhandeling juist de omgekeerde orde volgen, en eerst de gehalte van des Auteurs Christendom in aanmerking nemen, om vervolgens de oorzaken en aanleiding gade te ſlaan, die tot eene zoo verregaande miskenning en verloochening der geopenbaarde waarheid geleiden.

Het ſtelſel der Christelijke waarheid wordt door den Schrijver niet ongepast tot drie hoofdonderwerpen gebracht: te weten, »de eigenlijk gezegde *Theologie*, waartoe gebracht wordt alles, wat ons in het N. V. aangaande God en Godsdienst geleerd wordt; *Anthropologie*, bevat-

medegedeeld, onder den titel: HET WOORD, waar men de volſtrekte ongegrondheid van alle deze willekeurige veranderingen uit zal kunnen opmaken.

(1) De Prijsvraag was van den volgenden inhoud: »Daar van wege de groote vorderingen, welke de Oordeel- en Uitlegkunde des Bijbels gemaakt hebben, eene meerdere onderlinge toenadering plaats heeft der verſchillende Protestantſche gezindheden, doch desniettegenſtaande eene groote verſcheidenheid blijft plaats hebben van begrippen, juist niet omtrent de ſtukken der Christelijke leere, die voorheen meer bijzonderlijk betwist werden, maar veeleer omtrent den waren oorſprong en den wezenlijken inhoud dier leere; en het echter ter geruststelling der gemoederen van hoog belang ſchijnt, vooral in onze dagen, bij de aan vele oorden der Christenheid heerſchende neiging tot het zoogenaamd Rationalisme aan den eenen kant, en tot het Mysticisme aan de andere zijde, en bij de zoo zeer uiteenloopende gevoelens der Protestantſche Godgeleerden, daaromtrent eenige vastigheid te hebben, zoo wordt gevraagd: eene duidelijke opgave van datgene, hetwelk Jezus en de Apostelen uitdrukkelijk geleerd hebben, zoo ten aanzien van het geheele ſtelſel van de Godsdienst, als met opzicht tot den perſoon des Heilands en den aard der weldaden, door Hem aan het menschdom aangebracht, hetwelk volgens die leer moet beſchouwd worden, als het eigenlijke wezen des Christendoms, dat voor alle tijden geſchikt en voor alle menſchen behoefte is."

tende alles wat de Heilige Schriften des N. V. leeren aangaande den mensch, zijne bestemming, zijn tegenwoordigen toestand, den weg tot zijn geluk, en zijne verwachtingen voor de toekomst, — en *Christologie*, behelzende alles wat in de gezegde schriften voorkomt aangaande den Persoon des Heilands, de weldaden die wij van Hem verkrijgen, en onze verplichtingen jegens Hem." Men ziet hier al aanstonds, dat de Vragers en de Antwoorder het voorloopig en zonder eenig nader bewijs met elkander eens zijn in hunne neologische terzijdestelling van het gezag des Ouden Testaments, welks erkentenis en bevestiging intusschen als een onwrikbaar beginsel (een *primum verum*) bij den Heer in zijne leering en in zijn werk als *Profeet* wordt ten gronde gelegd, terwijl Hij bij den aanvang van Zijn openbaar Leeraarambt ten aanhooren van allen verklaart: *Meent niet dat ik gekomen ben om de Wet of de Profeten te ontbinden. Ik ben niet gekomen om die te ontbinden, maar te vervullen. Zoo wie dan een van deze minste geboden zal ontbonden en de menschen alzoo geleerd hebben, die zal de minste genaamd worden in het Koningrijk der hemelen; maar zoo wie dezelve zal gedaan en geleerd hebben, die zal groot genaamd worden in 't Koningrijk der Hemelen.* En: *eerder zal hemel en aarde voorbijgaan dan dat een titel of Jota der Wet valle.*

Wat dan verder des Schrijvers »algemeen aangenomen" Christendom aangaat, omtrent hetwelk (N. B!) geen verschil van meeningen zou bestaan, dat is met opzicht tot de *Theologie* niet anders dan een rampzalig *Scepticisme* (twijfelarij); omtrent de *Anthropologie* een volledig *Pelagianisme;* en met betrekking tot de *Christologie* het *Socinianisme.*

Men zou kunnen zeggen, dat des Schrijvers gevoelens omtrent God bijna geheel Deïstisch zijn, wanneer men leest hetgeen hij schrijft bl. 130—132, ter plaatse waar van God en zijn wezen gesproken wordt; dáár toch is volstrekt geen melding van de leer der Heilige drievuldigheid in het goddelijk wezen; maar alleen van God als den Volmaakten Schepper, Onderhouder en Regeerder van alle dingen; doch wij moeten, om billijk te zijn, erkennen, dat later, bl. 146 volgg. wordt toegestemd, dat er van eene zekere goddelijkheid en een voorbestaan des Zaligmakers vóór zijne menschelijke geboorte, in het N. V. wordt gesproken; offschoon de Auteur dan ook dobbere tusschen de leer der ware en eeuwige godheid des Heeren en het Arianisme (1). Omtrent den H. Geest is de Schrijver nog onzekerder. Hij acht deszelfs persoonlijk bestaan te zijn »*een stuk dat* BEHOORT (N. B!) *geacht te worden een punt van verschil, van hetwelk men* MOET *zeggén: non liquet* (ik weet het niet)." Opmerkelijk is, met opzicht tot den heerschenden geest onzer Nederlandsche Predikanten, hetgeen er bij gevoegd wordt: »Zoo ik van deze laatsten (die het persoonlijk bestaan van den H. Geest ontkennen) niet zoo velen, met aanhaling hunner schriften over dit onderwerp, vooral onder onze Vaderlandsche Godgeleerden mocht kunnen noemen, de redenen daarvoor bestaande zijn te bekend, dan dat zij zouden behoeven te worden opgespoord of blootgelegd; *en niemand deskundig zal daarom het getal der laatsten voor minder dan dat der eersten houden.*" Inderdaad, de reden van deze veinzerij is ons geenszins onbekend. Het is, omdat degene *die de waarheid doet, tot het licht komt, opdat zijne werken openbaar worden, dat zij in Gode gedaan zijn; maar die de leugen doet, haat het licht, en komt tot het licht niet, opdat zijne werken niet bestraft en worden* (Jo. III. vs. 20, 21).

(1) Zie de Verh. Bl. 152—154 vergel. met bl. 106, en 210.

Op het stuk der *Anthropologie,* is de Schrijver volkomen Pelagiaansch. »Ik moet verklaren (zegt hij, bl. 142) dat het mij niet toeschijnt dat de Schriften des N. V. ons ergens leeren, dat de mensch van nature zedelijk verdorven zoude zijn, of eene jammerlijke verbastering in het zedelijke hebben ondergaan welke hem van zijne geboorte af eigen is. Ja ik meen zelfs in die Schriften geene zoodanig ingekleede voorstellingen te ontmoeten, welke wij van hare inkleeding moeten ontdoen, om te doen blijken, dat de bedoelde leer niet tot het wezen des Christendoms behoort." En elders (bl. 133) wordt gezegd dat de zonde en overtredingen die allen menschen eigen zijn, aan de menschelijke zinnelijkheid zijn te wijten. Er blijft dus niets over, dan te onderstellen, dat God den mensch zinnelijk, en dus geneigd tot alle kwaad geschapen hebbe. En deze Godslasterlijke leer, die den Allerheiligste tot een onmiddellijke oorzaak der zonde maakt, zoude de leer des Bijbels zijn!

Eindelijk, op het stuk der *Christologie* of leer aangaande den Christus, zijn de begrippen des Schrijvers Sociniaansch; immers voor zoo ver aangaat den Christus als Zaligmaker, want het gevoelen omtrent 's Heeren goddelijke natuur hebben wij boven aangeroerd (1). Hoe kon het ook anders, of na de wegredenering van de leer der erfzonde en erfverdorvenheid moest ook die der verzoening door voldoening wegvallen. Hetgeen Van der Willigen van Christus als den Zaligmaker aanneemt, begrijpt hij in de volgende woorden (bl. 133, 134): »Als mensch heeft Hij, gelijk wij, doch zonder zonde, op deze aarde geleefd, ons een vlekkeloos voorbeeld van heiligheid en deugd gegeven. Hij heeft eene allervoortreffelijkste leer geleerd, bij uitnemendheid geschikt om den mensch van de heerschappij en rampzalige gevolgen der zonde te verlossen, hem deugdzaam en gelukkig te maken. Vooral heeft deze zijne leer de verdienste, dat zij ons met God, den genadigen Vader der menschen heeft bekend gemaakt, en het leven en de onverderfelijkheid heeft aan het licht gebracht. Hetzelfde doel, hetwelk zijn heilig leven en voortreffelijke leer heeft, had ook zijn dood, de menschen van de zonde en hare rampzalige gevolgen te bevrijden. Al

(1) De Schrijver zou beter het woord *Soteriologie* dan *Christologie* gebruikt hebben; immers hij verklaart »het denkbeeld van den *Christus* voor een Joodsch denkbeeld, ontleend uit de Schriften des O. V.; en dit niet alleen, maar hij is (zegt V. d. W.) ook een geheel Joodsch persoon. — — De inkleeding wegnemende blijft het denkbeeld van door God bestemden *Zaligmaker* over." (bl. 158—160).

het heil, hetwelk door hem te verkrijgen is, bestemde hij voor het gansche menschelijke geslacht. Zoo is hij de Zaligmaker der zondige menschen. In persoonlijke waarde, gezag en verdiensten, overtreft hij allen, die voor of na hem de menschen tot deugd en gelukzaligheid hebben trachten op te leiden. Ja naast God, verdient niemand, ter oorzake van zijne verdienste omtrent de zedelijke en godsdienstige belangen der menschheid, zoo zeer het voorwerp der dankbaarste vereering te zijn als hij. Die vereering bestaat in de opvolging zijner voorschriften en de navolging van zijn voorbeeld."

Niemand zal wel verwachten dat wij deze geheel antibijbelsche dwaalbegrippen hier zullen weêrleggen. Dit is reeds menigvuldige malen ook in deze *Stemmen* geschied, en het is de doorgaande inhoud van dit Tijdschrift om de ware schriftuurlijke leer van de Drieëenigheid Gods, de Erfzonde der menschheid en de Voldoening van Christus daartegen over te stellen. Immers het is met de ware leer der Schrift en die der Neologen gesteld als met den staf van Mozes en dien der Egyptische toovenaars: de eerste verslindt de laatste, omdat zij niet anders dan een bedriegelijk schijnwezen hebben, dat voor de kracht der waarheid moet verdwijnen. Doch het is van belang te zien hoe de Schrijver tot het heillooze resultaat dat wij thans gezien hebben, gekomen is.

Onze Ouden stelden een uitnemend hoogen prijs op den schakel van de groote grondleerstukken der geopenbaarde waarheid. Zij noemden die de *Analogie des geloofs*, omdat het geloof, door den H. Geest in het harte gewerkt, en alzoo ook de gemeente der geloovigen die onder den invloed stond van Gods Geest, die onmisbaar in het Woord, als door dienzelfden Geest ingegeven, moet ontdekken. Toen vóór eene halve Eeuw de Neologie begon veld te winnen, was het eerste werk des ongeloofs om die *Analogie* weg te redeneren, en aan elk en een ieder onuitwischbaar in te prenten, dat dezelve in niets anders dan in eene laakbare en verachtelijke stelselzucht bestond, en dat men alleen onpartijdig kon onderzoeken, door alle stellige geloofsgronden te laten varen, en zich blootelijk aan de letterkunstige studie der Bijbelboeken over te geven. Tot deze verstorende Periode behoort nog de Hoofdschrijver der *Godgeleerde Bijdragen* en President der Synode (die voor het overige ook de voor ons liggende Prijsverhandeling met den grootsten lof in de *Godgeleerde Bijdragen* dezes jaars (2de Stuk) heeft aanbevolen). Doch nu deze partij haar verwoestingswerk ver genoeg gedreven heeft, staan er mannen uit diezelfde partij op, die met luider stemme verklaren dat die Grammatikale Exegese op ver na niet voldoende is. »Men zal (schrijft V. d. W. bl. 44) hoe hoog men ook met die uitlegging moge loopen, — — men zal toch wel niet kunnen of willen beweren dat het doel der bewaring van de H. Schriften des N. V. zoude kunnen zijn, den menschelijken geest te bepalen bij de Grammatikale Exegese, als het ultimatum van zijne godsdienstige nasporingen en wetenschap. De Grammatikale Exegese kan ons niet anders dienen dan als een middel, om ons den letterlijken zin der H. Schriften te doen verstaan." Deze aanmerking is juist; en mocht zij den Schrijver gebracht hebben tot het weder opzoeken van den stellig-christelijken grond, waarop de geloovige Voorvaderen stonden! Doch in plaatse daarvan geeft ons nu V. d. W. een kort begrip van Sociniaansche leerstellingen; en wil, dat men die, gelijk weleer de Analogie des geloofs, tot een grond en beginsel zal aannemen, niet alleen van Schriftverklaring, maar zelfs van de beoordeeling wat wij nog van de Schrift mogen bijbehouden en blijven belijden, en wat daarentegen als inkleeding eener vroegere nog onbeschaafde en onverlichte eeuw moet worden ter zijde gesteld en verworpen. Het is dus van het hoogste belang dezen nieuwerwetschen toetssteen, die geenszins van Gods Geest *of* in de Kerk, *of* in het hart van den geloovigen belijder in het bijzonder, werd ingedrukt, maar alleen de bedrieglijke meening van den grooten hoop der Neologen ten gronde heeft, wel te beproeven; immers daarmede staat of valt het stelsel van den Schrijver. Dit kort begrip dan, door den Schrijver genoemd *de geest der leer van Jezus en zijne Apostelen*, wordt door hem in de volgende woorden opgegeven (bl. 33):

»Nemen wij een algemeen Overzicht over de Christelijke leer, voor zoo ver zij in den eigenlijken zin een stelsel van godsdienstleer bevat, dat is voor zoo ver zij ons onderwijst in de rechte kennis van God, van onze betrekking tot Hem, onze verplichtingen jegens Hem, en onze bestemming door Hem: dan bevinden wij dat dezelve hierop nederkomt. Daar is één God, die de schepper, onderhouder en bestuurder is van alles, wat buiten hem bestaat. Hij is een Geest, dat is, van eene allervolmaaktste natuur, almachtig, alwetend, heilig, oneindig wijs, enz. — Hij is de Vader der menschen, en heeft hen lief als zijne kinderen. Zelfs jegens ondankbaren en boozen blijft hij liefderijk en welgezind. Hij verlangt hunne terechtbrenging en behoudenis, en zoo zij schuld belijden en zich verbeteren, schenkt hij hun vergiffenis en herstelt hen in het genot zijner gunst: doch zoo zij in hunne verkeerdheid blijven voortgaan, hebben zij zijne straf te duchten.

»Tot dien God staan de menschen in betrekking, niet slechts van schepselen en onderdanen, maar ook van kinderen; doch van ongehoorzame en door hunne ongehoorzaamheid ongelukkige kinderen. Allen hebben tegen Hem gezondigd, en de zonde is voor hen eene bron van jammer en ellende; om die ellende te ontgaan, en alle de voorrechten van kinderen Gods te genieten — moet de mensch zich tot God bekeeren.

»Trouwens — dat is der menschen verplichting jegens God, — dat is de ware Godsdienst, dat men zijne gezindheden en daden volvaardig en van harte richte naar den goddelijken wil, en hem in deugd en heiligheid, inzonderheid in liefde jegens allen, zelfs jegens zijne vijanden, zoeke gelijk te worden. Daardoor kan men dan ook alleen waarlijk gelukkig worden; en voor het genot van dat geluk heeft God den mensch nu en eeuwig bestemd, — daar hij hem tot een onsterfelijk leven heeft geschapen. — In deze woorden meen ik, dat zoo

niet alles, ten minſte zeker het meest voorname en hoofdzakelijke vervat is, hetwelk de leer van Jezus en de Apostelen behelst; voor zoo ver zij een ſtelſel van eigenlijk gezegde godsdienstleer bevat."

»En wie vindt nu in dit alles iets (dus gaat de Schrijver voort) hetwelk naar verborgene, voor het menschelijke verſtand geheel onbegrijpelijke leerſtukken gelijkt?" Deze uitroep is inderdaad naïf. Hij gelijkt veel naar de vraag van dien dief, die na al wat waarde had uit zeker huis geſtolen te hebben, uitriep: En waar zijn nu de ſchatten, die men mij verzekerd had dat dit huis bevatte?

Het is toch zonderling dat de Autheur zich niet verwaardigt om de waarheid en wezenlijkheid van dit ſchraal en dor geraamte eener godsdienst zonder geloofsverborgenheden als bijbelsch aan te wijzen. Geen ander bewijs zal men voor die ſtellingen vinden dan nu en dan de verzekering dat dit of dat nu door geene Godgeleerden van naam en bekwaamheid wordt betwijfeld. En die »Godgeleerden van naam" zijn bijkans alle door den Schrijver (ten minſte zoo ver men uit zijne uitgedrukte aanhalingen zien kan) uit de rijen genomen der Rationalisten, Neologen en Semi-neologen, van welke wij hier alleen een Bosveld, Bretſchneider, en Wegſcheider behoeven te noemen. Het ſpreekt dus wel van zelfs dat zijn reſultaat neologisch is; maar tevens dat hetzelve met het gezag dier Schrijvers (dat inderdaad geen gezag is) ſtaan of vallen moet. Van de geloovige Godgeleerden, die in onze dagen ook in Duitschland gevonden worden, een V. Meijer, Twesten, Tholuck, Hengſtenberg, Sartorius, Olshauſen, Rud. Stier, Nitsch, Sack, en dergelijken, ſchijnt een ingeworteld vooroordeel den Heer Van der Willigen in vrijwillige onkunde geboeid te houden. Inderdaad, diegenen die het meest roemen van hunne vrijheid in het leerſtellige zijn doorgaans het diepst in de ſlavernij van menſchelijk gezag, en dan nog wel van het uitſluitend gezag ééner onverdraagzame partij, verzonken.

Wij willen na het aangevoerde omtrent de hoofdſtukken des Christendoms niet verwijlen bij onderwerpen van een meer of min ondergeſchikt belang, zoo als bij voorbeeld hetgeen gezegd wordt tegen de echtheid van de H. S. zoo als wij die bezitten, bl. 7, 24, 64, 197; tegen de hooge noodzakelijkheid der H. S. voor ons, bl. 42; tegen de ingeving der H. S. bl. 21—24; over de gevaarlijkheid van het gebruik van Bijbelſche woorden en ſpreekwijzen, bl. 127; over de volmaakbaarheid der Christelijke leer naar de voortgaande beſchaving, en de noodzakelijkheid om haar te bewerken, en hoe langer zoo meer te ontdoen van hare *inkleeding*, bl. 37, 115, 168, 215; om uit de Christelijke leer weg te nemen, wat door redelijke Godgeleerden betwist wordt, en haar alzoo eenen meer zedelijken vorm en zedelijk aanzien te geven, bl. 98, 135, 217; over het gezegde omtrent de voorſtelling van Gods *toorn*, als ſmadelijk jegens de Christelijke leer, bl. 54, 109; tegen de (N. B!) Joodſche gewoonte om aan God toe te ſchrijven wat door natuurlijke oorzaken geſchiedt, bl. 101, 169, 61; tegen de leer der *praedestinatie*, als wel in de letter, maar niet in den geest der Christelijke leer, bl. 62; tegen de leer der booze geesten, en bezetenen, bl. 65, 95; tegen de voorſtelling van Jezus als een vloek voor ons geworden, en tot vergeving der zonden geſtorven, bl. 70, 184, 185, 175, 102, 114, 188; tegen het ook voor ons geldende betoog van Paulus in de brieven aan de Romeinen en aan de Galaten, over de rechtvaardiging, bl. 73; tegen de leer van het laatſte oordeel en de opſtanding des vleesches (Egeling tegengeſproken) bl. 85, 88, 191, 196, 198; en eindelijk tegen de helſche ſtraffen en derzelver eeuwigdurendheid, bl. 105, 111, 117, 118, 145. Maar wij kunnen ons niet onthouden om ééne proeve van des Schrijvers lichtvaardige denkwijs bij te brengen. Nadat hij op het ſtuk van den doop lang gedubt heeft tusſchen de duurzame waardij en geldigheid dezer gewichtige plechtigheid en het Sociniaanſche beweerde van derzelver overtolligheid voor geboren (!) Christenen van deze tijden, ſchijnt hij eindelijk over te hellen om de doopsbediening niet af te ſchaffen, onder anderen ook, omdat het toch eene *onkostbare* plechtigheid is. (!!)

Doch wij ſtappen van de Prijsverhandeling af; om ons nog eenige oogenblikken bij het hoofdonderwerp zelve te bepalen. Men heeft ſedert eene halve Eeuw zich al meer en meer bevlijtigd om het *tijdelijke* en *plaatſelijke* van de Schrift op te merken, en over te ſtellen tegen het wezenlijk geldige en altoosdurende. Van der Willigen gaat hierin op het voetſpoor van Bosveld allerverst, en wijst gedurig op het Joodſche in het N. V. als voor ons ongeldig, even gelijk Regenbogen en Konijnenburg dit ook reeds vroeger in ons Vaderland hebben gedaan. Doch deze ganſche tegenſtelling is eigenwillig, ongeoorloofd en hoogstverderfelijk. Het is aan de goddelijke Openbaring eigen, dat zij aan eene bepaalde plaats en op een bepaalden tijd, in zeker volk of perſoon het voorbeeld ſtelle van hetgeen God voor andere plaatſen, tijden, volken en perſonen, tot dezelfde bedeeling behoorende, verwezenlijken wil. Zoo verklaart bij voorbeeld Paulus door den Heiligen Geest dat alle de lotgevallen van Israël in Egypte, in de woestijn van Arabië en bij den intocht van Palestina, hun zijn overgekomen *ons tot voorbeelden, op welke de einden der eeuwen gekomen zijn* (1). Zoo betuigt dezelfde Apostel elders, dat *de Schrift, te voren ziende, dat God de Heidenen uit den geloove zoude rechtvaardigen te voren aan Abraham het Evangelie verkondigd heeft*, zoodat die *uit den geloove zijn gerechtvaardigd worden met den geloovigen Abraham* (2). Daarom is het Woord Gods een *levend en eeuwig blijvend Woord*, dat niet met den tijd vergaat maar van eeuwig verſche kracht en levende werking is. Men poogt wel al deze verklaringen, die bij de Apostelen en onzen Heer zelven gedurig voorkomen, als *accommodatie* naar destijds heerſchende dwaalbegrippen te doen voorkomen; een beweerde dat in de besprokene Prijsverhandeling mede de ſchering en den

(1) 1 Cor. VI: 9. (2) Gal. III: 8, 9.

inslag uitmaakt; doch dit gevoelen, zoo eigenwillig opgeworpen wordt even lichtelijk geloochend (1); en wij meenen in dit Tijdschrift genoegzaam te hebben aangetoond dat het met eenigen eerbied voor de heilige bladeren volstrekt onbestaanbaar is (2).

Wat eindelijk de tropische of figuurlijke voorstellingen betreft, wij noemen die niet de *inkleeding*, maar de *belichaming* van vele waarheden, en houden staande, dat zij niet alleen in den aard van 's menschen taal en spraakvermogen gelegen, en van alle zijne toeëigening en voorstelling van waarheden onafscheidbaar is, maar dat de bovenzinnelijke waarheid zelve alleen in deze belichaming, die de wezenlijke vereischte is van hare verschijning aan menschen en openbaring in onze wereld, door ons kan worden gekend en geloofd; en dat zulk eene belichaming haar oneindig beter doet kennen en verstaan dan alle mogelijke afgetrokkenheden van ingebeelde wijsgeeren. Zoo is bij voorbeeld de analogie van het tarwegraan oneindig meer geschikt om ons het Artikel van *de opstanding des vleesches* te doen verstaan, dan alle de redeneringen der wijsbegeerte over de onsterfelijkheid der ziel; zoo leert ons het eten van het brood en het drinken van den wijn, eindeloos beter den waren aard van het zaligmakend geloof in Christus dan de naauwkeurigste definitiën van wat *gelooven* is; zoo is ons de doop eene oneindig klaardere voorstelling van de geestelijke wedergeboorte, dan de fijnstgesponnen betooging van den invloed Gods op het gemoed. In één woord de belichaming der waarheid in het tijdelijke en plaatselijke der Openbaring zijn een wezenlijk gedeelte der Openbaring, en die de geopenbaarde waarheid daarvan wil afzonderen, doet hetzelfde wat de ontleeder onderneemt die in een levend mensch de ziel van het lichaam en de leden des lichaams onderling van elkander zoude willen afzonderen. Voor een levend lichaam, zou hij een lijk, voor een welvarend geheel, van één gereten stukken en koude beenderen verkrijgen. Het leven is in het geheel: afzondering leidt tot den dood. De Geest maakt levendig.

En dus hebben wij dan dit jammerlijk voortbrengsel der heerschende denkwijze in onze Kerk beschouwd. Diep zijn de wonden, verregaand het verval in haar binnenste. Voor eenige jaren nog stond men vrij algemeen in het gevoelen, dat zulke stellingen in ons land of althans in onze Kerkgemeenschap vreemd waren, of althans slechts bij enkele afgeweken Leeraars gevonden werden. Het blijkt sints eenigen tijd voor ieder, geheel anders te zijn. De hooge Leerstoelen en kansels, de Provinciale Kerkbesturen en Consistoriën zijn thans bezet met openlijke voorstanders der verderfelijkste, geheel neologische, ketterijen. Wellicht was het noodig dat het innerlijk voortvretend verderf zich uiterlijk vertoonde. Doch één ding staat vast: het is dit, dat niet de gruwelijkheid der dwalingen die binnen eene Kerk zijn ingeslopen, maar wel het volstrekte gemis aan de verkondiging der tegengestelde waarheden haar onredbaar verloren maakt. Staan wij dus, onze lendenen omgord hebbende met de waarheid, en bereid, om het kwaad te overwinnen door het goede. De kracht is niet bij ons, maar alleen bij den Heer; maar bij Hem is zij ook volkomen; en geene kracht is er, van menschen uitgaande, die niet tegen die almacht bevonden zal worden als stroo en stoppelen tegen een zevenvoudigen beukelaar van gehard staal. Alleen het huis op eenen rotssteen gebouwd is veilig tegen waterstroom en storm.

(1) *Quod gratis asseritur gratis negatur!*
(2) Men zie onder anderen ons Opstel Bov. bl. 75—81.

DE PREDIKING UIT DEN GELOOVE.

Wanneer wij de klagten nagaan, ook in deze bladen meermalen over den toestand der Kerk, en de wijze der Evangelie-verkondiging geuit, dan vragen wij ons zelve af: bestaat er niet nog een ander onderscheid dan het aannemen of verwerpen der leerstukken, die wij met overtuiging meenen te moeten verdedigen? zoude het genoeg zijn dat de 17e en 18e eeuw weder de 19e vervingen, en dat de preeken van onze dagen weder voor die onzer Voorouders verwisseld werden? — Indien wij opregt zijn, zoo zullen wij op deze vraag moeten antwoorden, dat wij meer verlangen, en dat wij ook gelooven dat de Heere naar de behoefte van den tijd ook meerder geven zal. Er is eene schijnbare nederigheid die zich onder de bedeelingen van vorige dagen stelt, onze dagen als te ver afgeweken beschouwt om daarin eene bijzondere zegen te mogen verwachten, en geen licht in deze duisternis kan te gemoet zien. Wat echter is dit anders dan ongeloof aan de magt van dien God die spreekt en het is er, die gebiedt en het staat er, die geene menschelijke werktuigen behoeft, doch wiens genadegiften onberouwelijk zijn; van dien Heiland die gezegd heeft dat hij met de zijnen zijn zoude tot aan de voleindiging der wereld? — Is het geen ongeloof aan die leiding des Geestes, die de kinderen Gods nimmer zal ontbreken, en van welke de heerlijkste dingen worden vermeld? — De Heere zal de zijnen geene weezen laten en heeft nog nimmer de Christelijke Kerk alleen daaraan overgegeven, om te leven van de genadebedeelingen van vroegeren tijd. — De hervorming heeft de weêrklank der waarheden, door haar weder beleden en aan het licht gebragt, in de Kerkvaders teruggevonden, doch zich geenszins onvoorwaardelijk aan het bestier van dezen overgegeven. Neen! als de Heer zijnen Geest zendt, als hij de harten bekeert, dan zal hij ook tevens door dien Geest eene verkondiging doen geboren worden, geheel overeenstemmende met de behoeften van den tijd, en geschikt tot bestrijding van die eigenaardige verleidingen en gevaren die ieder eeuw met zich voert.

De prediking van Luther had weinig vorm, maar het was haar doel om de waarheden voor de oogen des volks levendig daar te stellen en tot deszelfs hart te brengen. Kracht en leven, uitstorting van die waarheid, die God hem door ondervinding had leeren kennen, was zijne

behoefte. — In den prediktrant der Gereformeerde Kerk drukt zich het karakter van Calvijn in meerder bezadigdheid en redenering uit, en dit bleef dan de heerschende toon, doch dikwijls zonder die innigheid en die warmte des geloofs, welke bij dien grooten hervormer door de schijnbare koelheid heenstraalde. Zoo lang de Kerk in worsteling bleef, en het Catholicismus op de legers en onoverwinnelijke vloten van Philips steunende, gedurig de Inquisitie als het ware aan onze grenzen vertoonde, bleef de behoefte tot gedurig onderwijs, tot gedurige versterking bestaan; maar de stand der Kerk werd toen eerst gevaarlijk, toen niet alleen hare vijanden van buiten onmagtig geworden waren om haar te benadeelen, maar zij ook over hare vijanden van binnen had gezegevierd. Het scheen toen als of er niets meer te zoeken of te verkrijgen was, en of alles zich behoorde te beperken tot de bewaking van die regtzinnigheid, welke nu vastgesteld en bevestigd was geworden.

Het stelsel van godgeleerdheid dat aangenomen was, smolt thans ineen met de prediking, en dikwijls steunde men op dat gebouw, dat door menschenhanden opgeregt was geworden op het fundament der waarheid, meer dan op dat fundament zelve, op dien levenden steen door welken wij gedurig nieuwe inzigten, nieuw leven moeten ontvangen. Bedierf niet zelfs het Manna, wanneer het in de huizen bewaard werd? Was niet de hervorming eene beweging die telkens vernieuwd moest worden, en lag het niet in de menschelijke natuur, om ook op de regtzinnigheid in te sluimeren, gelijk op alles waar hij buiten Christus zijn steun in vindt? — Tegen het einde der 18e eeuw werd het door velen gevoeld, dat bij al den uiterlijken eerbied voor de waarheid, er gebrek aan innerlijk leven was; dat de Godsdienst niet stelselmatig op zich zelve moest blijven staan, maar in verband moest gebragt worden met het leven en de wetenschappen. — Zij die deze opmerkingen maakten, wendden zich echter ongelukkiger wijze niet tot de waarachtige bron die alleen herstel kan schenken, de leiding namelijk van den Heiligen Geest, maar tot menschelijke wijsheid en inzigten, en van daar was de geheele geschiedenis van het laatste tijdperk een tijd van afbreken, of zoo er opgebouwd werd, zoo geschiedde dit niet op den eenigen grondsteen. De hulp eener menschelijke welsprekendheid werd ingeroepen om de Godsdienst meerdere luister bij te zetten. — De dikwijls dorre logica der vroegere voorstellen, en de redenmatige voordragt der waarheid in zoo veel verdeelingen en onderverdeelingen versnipperd, werd nu vervangen door dichterlijke bloemen, door langgerekte tafereelen, door opmerkingen over de letterkundige schoonheden van het woord Gods. — Vroeger had men in de Schrift den vorm geheel voorbij gezien, en bij de heilige zienders alleen texten gezocht om daarmede de leerstukken te bevestigen; thans zag men dien vorm alleen, zonder deszelfs onmiddelijk verband met de hooge waarheden daarin uitgedrukt, en het scheen als of David en Jezaias zich gelijk een hedendaagsch dichter hadden nedergezet, om een onweder of een gericht Gods in dichterlijke kleuren te beschrijven. — Doch ook reeds deze tijd is aan het voorbijgaan. Eene stemme wordt in alle landen gehoord, die tot het onderzoek van het Woord Gods roept. Verschijnsels van allerlei aart wekken de aandacht van de meest onverschilligen op, en al zeer weinigen zijn er die geene hoogere behoeften hebben dan om een natuurtooneel te hooren uit één zetten, naar aanleiding van een beeld uit Job of de Psalmen ontleend. Even waarachtig echter als wij geene andere behoefte hebben, dan aan die zelfde waarheid, die door onze eerste hervormers, onder de dreiging der bloedplakaten, en hunne belijdenissen en verkondigingen beleden werd; even zeer is het waar dat iedere eeuw hare wijze heeft, waarop zij de eeuwige waarheden van het Woord Gods uitdrukt, en dat elk van God gegrepen werktuig tot verkondiging van zijnen naam en tot uitbreiding van zijn rijk zich als het ware een taal vormt om de waarheden, waarin zijn geheel hart leeft, daarin uit te drukken. Zoo vormde zich onder de pen van Luther die taal vol kracht en leven, waarin zich het kernachtig Evangelie dat hij voordroeg, geheel afspiegelt. Zoo toonden de bijna gelijktijdig in het licht gekomene Bijbelvertalingen in het Engelsch en in het Nederduitsch eene volkomenheid, die bij den staat der letterkunde onder de beide Volkeren in die dagen niet verwacht kon worden. — Zoo hebben ook in onze dagen Gaussen, Merle, Krummacher en vele die geroepen zijn om tot de gezegende verbreiding van het Evangelie mede te werken, hunnen eigenaardigen stijl, waarin zich de bijzondere wijze uitdrukt, waarop die waarheid bij hen levendig is geworden. — Zal dan nu ook de opwekking in Nederland geen taal vinden die meer bepaaldelijk voor de behoeften van dezen tijd berekend is? — Zullen de jongelingen, die eenen afkeer hebben van de waterige Neologie, die veel woorden gebruikt om weinig denkbeelden te geven, geene andere toevlugt vinden, dan om zich geheel na den preêkvorm van eenen reeds vervlogen tijd te voegen? — Neen, de Geest die in alle waarheid leidt, zal ook nieuwe lederen zakken voor den nieuwen wijn weten te schenken. De geheele vorm der 18e eeuw, betoog naar de regelen der redeneerkunde, staat meer in verband met dien geheelen vorm van de twist met de Katholijken sints het begin der Hervorming gevoerd, waarbij alles nog naar den trant der schoolsche Godgeleerdheid behandeld wierd. Het is het woord des geloofs dat wij prediken, zegt de Apostel. Het onderwijs maakt een gedeelte van de verpligtingen van den leeraar uit, maar het is geenszins het eenige doel der leerrede om te onderwijzen; het is het getuigenis des geloofs, hetgeen de geroepene mond der gemeente aflegt, het is de verkondiging van geloove tot geloove. Daarin vindt de leeraar zijne kracht, dat hij ook zelve onmagtig tot God treedt en verlangt om uit zijnen rijkdom te ontvangen alles, wat hij voor zijne gemeente noodig heeft. Er is behoefte aan zulk eene verkondiging, die niet bij het algemeene blijft staan, maar de waarheid op bijzondere nooden, bijzondere afdwalingen weet toe te passen. Waar dit levendig wordt, daar zal het aan geene belangstelling ontbreken; daar is de

leeraar niet meer een perfoon, die op een gezetten tijd aan anderen een vooraf vervaardigd en gekuischt opftel komt voordragen, maar hij is de man waarin het geestelijk leven der gemeente zijnen weêrklank vindt. Hij kent de worftelingen die in haar omgaan en als hij voordraagt, wat er in zijn gemoed is voorgevallen, moeten velen uitroepen dat de gefchiedenis van hun eigen hart hen herinnerd is geworden. Het geloof is eene magtige zaak, het is geene opwinding, geene overreding, neen, het bezit Christus met alle zijne gaven, met al zijne fchatten, het kan niet verlegen uitkomen, en die daaruit mag fpreken, zal niet befchaamd worden. Is die weg dan gefloten, is er vermetelheid om aan God te vragen dat hij zijne eigene beloften bevestige? Wij vinden wel beftraffingen in den Bijbel daar waar te weinig, nimmer waar te veel vertrouwd werd. De ziel waaraan Christus de hand geflagen heeft, zoekt waarlijk geene voordragt met letterkundige fchoonheden verfierd; zij zoekt evenmin een godgeleerd betoog. Zij zoekt de taal des geloofs; zij wenscht de voor alle tijden geldige waarheid op haren tijd, op haar zelve toegepast te zien, en waar dit gefchiedt, waar uit het woord, maar niet over het woord wordt gefproken, waar het ééne deel van den Bijbel licht op het andere werpt, waar de leerftukken niet in eene befpiegelende afgetrokkenheid maar in een levend middenpunt, in Christus, verkondigd worden, daar zal het aan geene belangftelling ontbreken, daar zal het Amen in het hart gehoord worden.

Deze bedenkingen werden vooral bij ons levendig, bij het zien, hoe fommige geloovigen onzer dagen zich uitfluitend fchijnen te willen bepalen tot de uitgave van Leerredenen uit vroegeren tijd, die, hoe eerbiedwaardig ook, nimmer geheel aan de behoefte van onze dagen kunnen beantwoorden. Ook in Engeland heeft bij de zich uitbreidende opwekking, de herdruk van vele van derzelver gedenkftukken uit den tijd der Hervorming plaats gehad, doch men heeft het daarbij niet laten berusten. Zullen degenen, die door God levendig gemaakt worden, dan ook niet over hunne ondervinding, over hunnen ftrijd en vertroosting iets aan hunne broeders mede te deelen hebben? Het is waar, men beoordeelt het tegenwoordige gewoonlijk ftrenger, dan het voorledene, en men loopt derhalve gevaar, in deze of gene zaken verkeerd begrepen of veroordeeld te worden. Doch waar de overtuiging beftaat, dat Christus het fundament is, zal daar de vreeze der menfchen de mond gefloten houden? Zullen de leeraars niet zijn, als de huisvader des Evangelies, die uit zijnen fchat oude en nieuwe dingen voortbrengt? De Heere geve zulk een geklank, en het zal niet ijdel zijn. Waar inderdaad eene prediking uit den geloove gehoord wordt, daar zullen de begeerigen toevloeijen, daar zal God zich niet onbetuigd laten. — Daar zal de Verzoening in Christus, de Verkiezing in Christus verkondigd worden. — Daar zal het woord: Hij is gekruifigd en opgeftaan, in verband gebragt worden met het woord: Hij komt! hetgeen reeds aan de Apostolifche kerk als eene levendige belofte werd toevertrouwd. — Daar zal het woord der Profetie niet uitfluitend eene rei van geestelijke zinnebeelden bevatten, maar als even waarachtig in zijne letterlijke als in zijne geestelijke beteekenis voorgefteld worden. Daar zal deszelfs voortgaande vervulling worden aangetoond, zoo wel uit de gefchiedenis der wereld, als uit de ondervinding van het hart. Daar zal iedere getuigenis des Woords hare plaats vinden, ieder boek van den Bijbel zijne fchatten aanbieden, en de nagalm van de Profetie in de Openbaring, de weêrklank van het Hoogelied in Johannes worden aangetoond. — Dan zal ook de vorm der prediking geenszins die koude eenzelvigheid kunnen behouden, waarin thans alles gedwongen wordt. Dan zullen zoo vele verdeelingen wegvallen, waardoor thans zoo dikwijls de heerlijke eenheid des onderwerps verbrokkeld wordt. Dan zullen alle onderwerpen niet tot dezelfde lengte behoeven uitgerekt te worden. Dan zal men die omfchrijvingen kunnen fparen, die zoo dikwijls de zaak verduisteren, in plaats van dezelve op te helderen, of die uiteenzettingen, waarin de eenvoudigheid van het Bijbelsch verhaal als wegzinkt. Dan zal er nu eene bepaalde uitlegging, die den letterlijken inhoud volgt, gevonden worden, dan weder de hoofdbedoeling van een zeker gedeelte der Schrift worden te zamen gevat; dan zal er nu eens gelegenheid tot beftraffing en vermaning, dan tot vertroosting zijn; dan zal eindelijk die verfcheidenheid van gaven doorftralen, die het werk van den Geest zijn, en die allen tot verheerlijking moeten ftrekken van één middenpunt, van Jezus Christus.

Die deze regelen nederfchrijft, vermeent daardoor geene voorfchriften te geven, maar alleen die prediking voor te ftellen, waarnaar het verlangen zijner ziel uitgaat. God alleen kan dat geven, hetwelk noodig is, om ook in dezen te voorzien. — Hij is magtig alle onze nooden te vervullen, en Hij geeft mildelijk. — Broeders! gij allen die Christus in onverderfelijkheid wenscht lief te hebben! de Satan zoekt ons te ziften en onder elkanderen verdeeld te maken. Wij hebben behoefte aan eene zelfde verkondiging, en waar deze gevonden wordt, daar zullen wij niet van elkander gefcheiden zijn. Waar de bazuin des geloofs klinkt, daar zullen er komen van verre en van nabij. Heere! verheerlijk U aan onze harten; die op U vertrouwt, zal niet befchaamd worden.

GESCHIEDENIS DER PROTESTANTEN IN FRANKRIJK.

Gefchichtliche Darftellung des Calvinismus, im Verhältniss zum Staat, in Genf und Frankreich bis zur Aufhebung des Edikts von Nantes. Von Dr. G. WEBER. Heidelb. 1836.

De Gefchiedenis der Protestanten in Frankrijk is in meer dan één opzicht hoogstmerkwaardig. Het Gereformeerde geloof, van den aanvang af dáár meer dan ergens elders in ftrijd met het bijgeloof van de bevolkingen, met de heerschzucht en zedeloosheid des hofs, met de ftaatslisten eener anti-Protestantfche partij, ver-

toonde te midden van allerlei vervolgingen en verdrukkingen de schoonste vruchten van ijver en volstandigheid, trouw aan de eens erkende waarheid, en ernstige vastbeslotenheid in het volgen der welgegronde overtuiging. Daartegenover echter staat tot waarschuwing voor volgende eeuwen, ook voor onzen tijd, eene vermenging met menschelijke inzichten en bedoelingen, die het zuiver Godsdienstig karakter der Hervorming wel eens besmette; een aangrijpen van menschelijke middelen, die niet altoos vrij waren van eigenwilligheid en dikwijls getuigden van gebrek aan lijdzaamheid en onderwerping. Zoo werd partij tegen partij gesteld; staatslisten werden beantwoord door staatswoelingen; de geestelijke opwekking veroorzaakte bedenkelijke politieke bewegingen; en de uitbreiding en verkondiging des Evangelies werd prijs gegeven aan den zegepraal eener partij in den Staat, die in het eind de bovenhand behield. Van den aanvang af voegde zich alzoo het Liberalismus in dat land bij de Reformatie; en, droeg de laatste vruchten die van haren Goddelijken oorsprong getuigden, het eerstgenoemde bracht gevolgen te weeg, die van deszelfs onzuivere afkomst menigvuldige blijken gaven. Van daar een aanmerkelijk verschil tusschen de verspreiding des Christendoms in het Romeinsche Rijk, en de opkomst der Hervorming in Frankrijk, dat wel voor het grootste gedeelte komt ten laste van Hof en regering, in de onderdrukkingen en trouwloosheden der Hofpartij; maar daarom nog niet altoos in zich zelf geheel onberispelijk is.

Calvijn had, het is waar, eene groote voorliefde voor dien republikeinschen regeringsvorm, zoo als die in de stad, die voor een aanmerkelijk gedeelte onder zijne leiding stond (Geneve), gedeeltelijk reeds vroeger aanwezig was, gedeeltelijk nader door hem zelven werd ontwikkeld, en hij stelde grooten prijs op het behoud van hare instellingen. Doch men zou zich zeer bedriegen, indien men meende, dat hij dezen staatsvorm algemeen ingevoerd wilde zien; en meer nog, wanneer men hem ingenomen waande met revolutionaire theoriën van oorspronkelijke gelijkheid en vrijheid, van wenschelijke verdeeling en gelijkstelling van standen en fortuinen, of met ontwerpen om alle rijken naar één model te hervormen met miskenning en schending van verkregene rechten of wettig ingevoerde instellingen. Hij predikte onbepaalde gehoorzaamheid aan de Overheid, hetzij welmeenend of kwalijkgezind, en verklaarde elke soort van oproer en wederstand voor gevaarlijk en ongeoorloofd, behalven alleen, wanneer de Overheid beveelt, hetgeen tegen Gods gebod strijden zou. Zeker bevatte het denkbeeld dat de Geneefsche Hervormer zich van de Bijbelsche inrigting der Christelijke kerk naar het voorbeeld der Apostolische gemeenten maakte, en dat hij met uitsluiting van andere later ontstane kerkvormen voorstond en verdedigde, geheel het voorkomen eener republikeinsche inrichting, doch juist het stelsel der volkomene afscheiding dezer kerkinrichting van de machten in den Staat, maakte, dat de nationale politiek van den invloed dezer inrichtingen vrij kon blijven; en had het Koningschap in Frankrijk het verdraagzame stelsel, dat de Engelsche Monarchen sedert de Regering van onzen Willem III volgen, verkozen aan te nemen, het aanwezen der meer republikeinsch ingerichte Gereformeerde kerken had het bestaan van het Koningschap even weinig behoeven te bedreigen, als dit in Groot-Brittannie sedert 1688, door de Presbyteriaansche gezindheid geschied is.

De Schrijver van het bovenvermelde werk had het voornemen opgevat, om in een eenigzins uitvoeriger werk, dan het voor ons liggende, het ontstaan der Hervorming binnen Genève, en de uiterlijke gedaante die het aldaar aannam, te schilderen, voorts derzelver uitbreiding naar Frankrijk, Holland (de Nederlanden), Schotland, de Paltz enz. toe te lichten, en dan de worstelingen, die in alle deze landen op de verspreiding der Reformatie volgen tot op een zeker Tijdperk toe, uitvoerig voor te stellen. Doch de menigvuldigheid der bouwstoffen, die een verblijf te Genève en te Parijs hem opleverde, noopte hem, om zich vooreerst tot Genève en Frankrijk te bepalen, terwijl hij hoop geeft, om, indien de uitkomst aan zijne bedoeling beantwoordt, het aangevangen onderwerp nader voort te zetten en zoo mogelijk, te voleindigen. — Het was hem meer te doen, om al hetgeen over dit onderwerp in de genoegzaam voorhanden bronnen der Geschiedenis gevonden wordt, tot een geheel te vereenigen, dan om alle vindbare onuitgegevene stukken bijéén te brengen, overtuigd (dit zijn zijne woorden): »dat onze tijd minder behoefte er aan heeft, om nieuwe bronnen op te zoeken, dan om de reeds bestaande meer algemeen nuttig en den volke toegankelijk te maken (1). Het éene sluit evenwel het andere niet noodzakelijk uit.

In het eerste Boek wordt in twee hoofdstukken de toestand van Genève deels vóór, deels gedurende het leven van Calvijn geschilderd; het tweede Boek bevat in drie hoofdafdeelingen, elk in onderscheiden hoofdstukken gesplitst, eerst de *Geschiedenis en inrichting der Calvijnsche Kerk in Frankrijk tot op den dood van Hendrik IV*, vervolgens *het Hugenootsche Verbond in dat Land, onder Lodewijk XIII*, en eindelijk, den *toestand der Hugenooten sedert het verlies van het onafhankelijk bestaan huns Verbonds in Frankrijk*, en eindigt met de *Emigratie* der Protestanten onder Lodewijk XIV.

Treffend is reeds in het eerste Boek de schilderij van Genève als de toevluchtsoord der Fransche Gereformeerden onder de regering van Hendrik II: »Vervolgden van allerlei soort vluchtten daarhenen, vonden er huisvesting en verpleging, ontvingen onderricht en troost uit den mond van Calvijn en zijne voornaamste Discipelen, en droegen deze dierbare woorden, en de Schriften, waarin zij bevat waren, met geestdrift rond van oord tot oord, overal van hunne geloofsbroederen met liefde opgenomen, geherbergd en beschermd. Uit de kerk-

(1) »*Er fürchtet, es könne der Geschichte endlich ergehen wie so häufig der Philologie, dass man nämlich vor lauter Bäumen den Wald nicht mehr sieht!*" S. XI.

historie van Beza van dezen tijd, zien wij, dat Genève onder de regering van Hendrik II, als een gewijd pelgrimsoord werd bezocht. Vluchtende Protestanten zetten zich daar met der woon ter neder; vermogende lieden, die de nieuwe leere toegedaan waren, deden reizen derwaarts en hielden er zich een tijd lang op; jonge menſchen zochten hier onderwijs, en werden er vervuld met die vurige liefde voor het Calvinismus, welke hen trots vervolging en levensgevaar tot de werkzaamſte en moedigſte verbreiding van hetzelve aandreef, en tot zulke ontzaglijke Predikers in de nieuwgeſtichte gemeenten van Frankrijk vormde. Op Genève waren aller oogen gevestigd, van Genève verwachtte het volk rust en vertroosting, en zelfs de naam *Hugenooten*, dien zij van hunne tegenpartij ontvingen is van Genève afkomſtig. Deze ſtad werd de Hoofdplaats der nieuwe Kerk, zoo als Rome het Hoofd der oude was. Ook te Genève ſtond eene St. Pieterskerk met hoogen toren in het luchtruim te prijken, en de ſtem van den grooten Hervormer, die daar weêrgalmde, gold zijne toehoorders als een orakel; voor de leere die zij van hem gehoord hadden, offerden zij leven, goed en Vaderland. Er heerschte een geestdrift onder het volk, gelijk wij die ſlechts in de eerſte tijden des Christendoms wedervinden; waar even als hier, de vervolgingen het getal der belijders vermeerderden." Deze laatſte vergelijking had den Schrijver behooren te doen gevoelen, dat de indruk van de rede des Hervormers zoo groot was, omdat zijne leer de zijne niet was, maar Desgenen, die hem tot zijnen dienaar geſteld had, en dat zij alleen daarom als een orakel gold, omdat zij de orakelen Gods, door het Pausdom te lang verkondigd, den volke in zijne eigene vertaling met kracht en betooning des Geestes verkondigde.

De eerſte mistred der Hugenooten was de zamenzweering van Amboiſe, in Maart 1560, waaraan hoofdzakelijk Protestanten deel namen, doch niet zonder ſtellige afkeuring van Calvijn, die elken wederſtand met de wapenen in de hand voor ongeoorloofd verklaarde. Deze zamenzwering had ten doel, om het gezag der wreedaardige Roomſche Guiſes te vernietigen, de regering des lands, gedurende de minderjarigheid van François II, aan de Bourbons te brengen, en de Generale Staten te doen oproepen; eene zamenzwering die verraden werd, en ten gevolge had, dat de Guiſes het eerſte Religie-edict uitvaardigden, waardoor het berechten der misdaad van ketterij aan de gewone Rechtbanken en Gerechtshoven werd ontnomen en aan eene Commisſie van hooge Geestelijken (eene ſoort van Inquiſitie) werd in handen geſteld, alle vergaderingen ten ſtrengſte verboden, en eene aanzienlijke belooning aan de aanbrengers derzelve beloofd werd (1). — Een tweede misſtap van de Protestantſche zijde was de *Unie* der Gereformeerden, met de zoogenoemde *Politieken* op eene Vergadering te Nismes, ten gevolge waarvan de wederſtand om der Godsdienstwil ten naauwſte met eene liberale oppoſitie verbonden werd (1). — Eindelijk was een derde wangreep der Hugenooten, dat velen hunner, geenszins te vreden met de dulding hunner leer en Godsdienst, terwijl zij weinig of geen uitzicht hadden, dat die immer tot de heerſchende Godsdienst des Rijks zou worden, reeds vroeg doelden op de vestiging van eenen Calviniſtiſchen Vrijſtaat, binnen de grenzen des Rijks en onafhankelijk van het Koninklijk gezag (2). — Het is zoo, dat de blinde en onmenſchelijke dwingelandij der Koningen, en vooral de gruwzame onverdraagzaamheid der Roomſche tegenpartij, die zich gedurig in de onduldbaarſte vervolgingen en verdrukkingen lucht gaf, daartoe als 't ware uitnoodigde en opriep; maar het blijft niet te min waar, dat door dit alles de Protestantſche zaak veel van die blanke reinheid en onſchuld verloor, die aan de zaak van om des geloofswille verdrukte Christenen betaamt.

Doch daartegenover ſtaan in hare ſchrikverwekkende naaktheid, de oneindig ſterker af te keuren vervolgingen en verdrukkingen der Koningen van Frankrijk tegen hnnne Gereformeerde onderdanen gepleegd, van Frans I af, die de waardigheid en den ernst der vermanende ſtem van Calvijn, voor de vleitaal van lichtzinnige Hovelingen verſmaadde, tot op Hendrik IV, die zijn vroeger geloof en dat zijner Ouderen verloochende, maar desniettemin door het bekende Edict van Nantes, zijnen Gereformeerden onderdanen eene gewenschte vrijheid ſchonk; de gedurige worſtelingen tusſchen de R. C. Staatspartij en het Verbond der Hugenooten; en eindelijk de trouwelooze herroeping van het Edict met al de gruwzame maatregelen die dezelve voorafgingen, en die vooral toen verſchrikkelijk werden, toen Louvois, de onmenſchelijke en overal gevreesde Minister van oorlog, wiens naam de ſchrik zijner tijdgenooten was, de bekeering der Protestanten binnen het bereik zijns ambts begon te trekken, waarvan de welbekende *Dragonnades* in alle de provinciën van Frankrijk, het gevolg waren.

Wij zullen alle de bijzonderheden der lotgevallen van de Protestanten in Frankrijk, die in het beſchouwde werk in het breede worden verhaald, en eene beſtendige worſteling uitmaken tegen de overheerſchende en onderdrukkende macht van Rome en van het Franſche Hof, niet nagaan. Het werk van Weber, levert daaromtrent de meest uitvoerige bevrediging. Wij bepalen ons alleen bij eenige aanmerkingen, die het treurig verhaal dezer telkens herhaalde worſtelingen bij ons heeft doen geboren worden, in hetwelk anders menigeen wel ſtof en aanleiding zou kunnen vinden om te vragen, of de Heer, die door Zijnen Geest de opwekking gewrocht had, en de prediking had geſchonken, uit welke de Hervorming werd geboren, dit met Hem begonnen werk ſtraks aan zich zelve overliet, en geen zorg, geen waakzaamheid hield, geen beſcherming bood, geen gezegende uitkomst beſtelde aan een onderwinden, dat Hem zoo welbehaaglijk was, als de verkondiging der eenvoudig-geestelijke waarheid der oorſpronkelijke Christelijke Evangelie-prediking en kerk-inrichting.

(1) Zie het werk van WEBER, s. 61.

(1) Zie Dr. WEBER, s. 98, 107. (2) Zie Dr. WEBER, s. 165.

Wanneer wij den natuurlijken aanleg en het volkskarakter der Fransche natie beschouwen, en den gang en de leiding der heerschende kerk in dat Land, dan kunnen wij voor de Gereformeerden naauwelijks wenschen, dat zij de bovenhand in de worsteling der partijen behaald of behouden hadden. Het schijnt daarentegen gezegend voor hen te zijn geweest, dat zij de onderdoende partij bleven; daaraan toch mogen wij dien ernst, die eenvoudigheid, die bedaarde en waardige houding, die zoovele echte en onverbasterde Gereformeerden in datzelfde Frankrijk nog heden ten dage vertoonen, met rede toeschrijven. Een kundig en verstandig reiziger, die in deze dagen Frankrijk bezocht, verklaarde, niets met zooveel bewondering aanschouwd te hebben, als de geheele verandering en omkeering, die het waarachtige Christendom in de Protestantsche kerk aan het volkskarakter doet ondergaan, en waardoor men bij deze Christenen ernst in plaats van lichtzinnigheid, bedaardheid en waardigheid, in stede van losheid, eenvoudigheid en deftigheid voor wulpschheid en dartelheid vindt. De zegepraal der R. Catholieke Staatspartij over de Protestanten in de tijden van, en kort na de Hervorming, in Frankrijk, is zeker even min een bewijs van de waarheid dier leer, als de zegepraal der Hervorming in andere Staten op zich zelve genomen een blijk is van het tegendeel; maar zeker is het, dat men de Wijsheid, de Trouw en Goedertierenheid Gods, even min als zijne Vrijmacht en Souvereiniteit mag voorbijzien in de afzondering van die landen en volkeren, waar Hij zelve de Hervormde kerk tot die van den Staat verhief. Geenszins, als of deze volkeren in zich zelve eene meerdere waardigheid hadden; want, waar ook zij door zonde en ongeloof de leere des heils verwaarloosd of verworpen hebben, is over hen het oordeel niet slapende gebleven, maar de Heer wist naar Zijne ondoorgrondelijke wijsheid, wie van de getuigen der weder herlevende waarheid Hem in eenen weg van verloochening en lijden, en wie daarentegen in eenen weg van werkzaamheid en bestuur naar Zijnen raad konden en moesten verheerlijken. De verspreiding der Fransche Protestanten onder Lodewijk XIV^s regering was daarenboven eene gebeurtenis, wier gevolgen men mag vergelijken bij die van het lot des Joodschen volks, welks tijdelijke verstrooijing was *het leven der wereld*, en van welke het bekeerde gedeelte in de eerste tijden des Christendoms aan anderen overbrachten, hetgeen hun volk voor een tijdverloop van eeuwen moet missen. Zeker rusten er thans nog zegeningen op de nakomelingschap der om het geloof hunner harten verdrevene en gevluchte Franschen, en reeds heeft de Heer door de zielsbekeering van meer dan eenen hunner afstammelingen in onze dagen, getoond, dat Hij een God is die trouwe houdt in geslachten. Hier geldt ook menige opmerking, die wij in een vroeger Opstel, omtrent *de Reformatie in de Zuidelijke Nederlanden* maakten. Mocht het herdenken aan het leed en lijden, door zoovele Gereformeerde Christenen in Frankrijk voorheen ondergaan, en den zegen door en met hen, ten gevolge daarvan, naar andere streken overgebracht, onze harten, onder Gods genadigen invloed stemmen, om te doen hetgeen onze hand vindt om te doen bij de thans wederom zoo ruim geopende gelegenheid, om het licht des zuiveren geloofs op nieuw in datzelfde Frankrijk te verspreiden. De Heer zegene elke poging daartoe in afhankelijkheid van Hem en in Zijne vreeze aangewend, opdat Hij daar weder menigvuldig in geest en in waarheid worde aangebeden in Christus door den H. Geest, waar zoo veel martelaarsbloed eenmaal den grond besproeide, en zoovele zuchtingen en gebeden opgingen tot den Heiligen en Rechtvaardigen, van uit den mond Zijner gaarne getrouwe kinderen!

DE KRACHT DER WAARHEID, GEBLEKEN IN DE BEKEERING VAN DEN LEERAAR TH. SCOTT.

Gelijk men somtijds van belangrijke geschriften na eene tusschenruimte van verscheidene jaren, eene nieuwe uitgave doet openbaar worden, zoo verdienen ook dergelijke werken na een tijdverloop van meerder of mindere during wederom te worden vermeld, bekend gemaakt en aangeprezen; vooral wanneer zij met de omstandigheden van tijd, die thans aanwezig zijn, in eenig verband staan, en in betrekking daartoe voor bijzonder belangrijk te achten zijn. Zoo is het gesteld met het Verhaal, dat de Eerw. Th. Scott, voor ruim eene halve eeuw, van zijne bekeering tot de zaligmakende waarheid gaf onder den Titel: *The force of Truth. A faithful narrative, bij the Rev. Th. Scott.* In zijnen tijd ten hoogste merkwaardig, is het dit in den onzen althans niet minder; en Prof. Hengstenberg heeft het dus voor eenige jaren wel ter goeder uur op nieuw vertaald in Duitschland uitgegeven. Hetgene nu onze naburen door eene nieuwe uitgave werd geschonken, dat is onze wensch thans aan onze Landgenooten, die het niet mochten kennen, door deze nieuwe vermelding ter kennis te brengen, en zulken die er niet onbekend mede zijn, nog eens weder te doen herdenken.

Wij rekenen dit werkje daarom vooral zoo belangrijk, omdat diezelfde gevoelens, van welke Scott door de bijzondere leiding en kennelijke genade Gods tot de zaligmakende leere der waarheid werd bekeerd, met eene geringe wijziging dezelfde zijn, die thans onder den schijn van meerdere verlichting en grondiger kennis des Bijbels en der menschelijke natuur, zich eenen weg hebben gebaand tot een aanzienlijk getal onzer Leerstoelen en kansels, en de kennis verwoest hebben aan die waarheden, die Gods Geest betuigt aan het hart dat aan zich zelve ontdekt werd door het Woord der Waarheid, met oprecht en volhardend gebed om de verlichting die van God is, gelezen en onderzocht. Wel mocht dus de waardige C. Brem in eene treffende Voorrede met welke hij het werkje in onze taal uitgaf, er den volgenden wensch omtrent uiten: »Komt het in handen van de studerende jongelingschap, die zich toeleggen en toerusten om van

God in de dienst der Kerke tot uitbreiding van het Rijk der waarheid gebruikt te worden, zoo wensch ik hartelijk dat de lezing van dit ſtukje onder den goddelijken zegen hen moge aanſporen om op het voetſpoor van den Schrijver bij een naarſtig en onpartijdig onderzoek der Waarheid te paren dat ootmoedig en geloovig bidden om de verlichtende en heiligende kracht van den Geest der Waarheid, ten einde zij als echte zonen der Kerke uit een levendig en ondervindelijk gevoel van de kracht der waarheid, dezelve te zijner tijd aan de gemeenten van hart tot hart mogen voordragen, met dienzelfden genadigen zegen, waarmede God de dienst van den Schrijver begunſtigd heeft; opdat zij, in navolging van den geliefden en liefderijken Joannes, eens hunne grootſte blijdſchap mogen ſtellen en vinden, in te zien en te hooren, dat hunne kinderen *in de waarheid wandelen* (1)."

Het geheele Eerſte Deel van dit verhaal is gewijd aan de hier in 't kort medegedeelde beſchrijving van *des Schrijvers gemoedsgeſteldheid, vóór en bij het begin van de verandering welke vervolgens zal verhaald worden.* Het tweede deel behelst het *verhaal van des Schrijvers verandering, de wijze op welke, en de middelen waardoor dezelve eindelijk werd uitgewerkt.* Tot deze laatſte behoorde vooral het in aanraking komen met den waardigen J. Newton, het gebed, het biddend onderzoeken van de Schrift, en het lezen van verſcheiden werkjes, welke in het Verhaal zelve nader vermeld worden, doch bij welke wij hier niet zullen ſtilſtaan. Treffend is vooral de wijze waarop de Auteur tot een ernſtig en biddend onderzoek naar de gegrondheid van de gezegende verborgenheid der Heilige Drieëénheid werd gebracht. »Onmiddelijk na het begin mijner briefwisſeling met den Heer Newton (ſchrijft hij:) te weten in Bloeimaand des jaars 1775, terwijl mijne gedachten vervuld waren met eenige hoop op bevordering, gebeurde het dat ik op eenen Zondag, onder de openbare godsdienst, zoo als de Pſalm die gezongen zoude worden, werd opgelezen, het gebedenboek in de hand nam om het open te ſlaan; maar — zal ik zeggen: toevallig of door de Goddelijke Voorzienigheid? — ik ſloeg het open bij de Artikelen des Geloofs (de Belijdenis der Engelſche Kerk); en het achtſte Artikel, betreffende het gezag en de gronden der Geloofsbelijdenis van Athanaſius trok terſtond mijne aandacht. Mijn ongeloof aangaande de Leer van Drie Perſonen van 't zelfde Wezen in de Eenheid der Godheid, en mijne vermeende onpartijdigheid en oprechtheid hadden altijd zamengewerkt, om mijnen haat tegen die Geloofsleuze op te wekken. Om die reden ſprak ik er ook bij alle gelegenheden met de uiterſte verachting van, en las dezelve nooit voor in den openbaren dienst. Maar zoodra las ik niet de woorden: »Dat hetzelve (Leer»ſtuk) van ganſcher harte moet aangenomen worden, »naardien het ſteunt op allerzekerſte gronden en getui»genisſen der H. Schrift," of mijn geest werd zeer gevoelig getroffen en aangedaan. Straks kwam mij hierbij de zaak der onderteekening in de gedachten; en van dien oogenblik af rezen er zoodanige bedenkingen en zwarigheden omtrent dit gewichtig ſtuk in mijnen geest op, dat ze, zonder eene geheele verandering van mijne begrippen omtrent het ganſche ſtelſel der Evangelieleer, volſtrekt onoplosſelijk bleven." Ziedaar dus de eerſte aanleiding die Scott in zijne vroegere meeningen ſchudde en hem aanleiding gaf dezelve aan het woord te toetſen, zoodat hij door biddend onderzoek des Woords en verſcheidenerlei ontmoetingen en ervaringen allengs tot geloovige erkentenis van alle de groote waarheden onzer belijdenis gebracht werd.

Wellicht zal deze of gene die dit leest, de aanmerking maken, dat wij van den vroeger Sociniaanſchen (wij zouden thans zeggen Neologiſchen) Leeraar meer de verſtandsovertuiging dan de diepe erkentenis van het verderf zijnes harten, en levendige aangrijping van Christus met hetzelve, vermeld hebben. Zulk een moeten wij op den titel van dit Opſtel opmerkzaam maken, die belooft van de *kracht der waarheid* te ſpreken. Het werk bewijst genoegzaam, dat het verderf, de zonde en hoogmoed zijns harten voor Scott geenszins verborgen bleven. Ontwijfelbaar is het, wanneer men het Werk leest, dat Gods Geest den zoekenden man de oogen heeft geopend; en zullen wij het licht van dien Geest kleinachten, omdat wij meer het gevoel wenſchen te zien aangedaan, dan het gezicht ontdekt? Wij mogen het van hem zeggen: *zalig is hij die geloofd heeft*, en lezen dus met innige deelneming het ſlot des Werks: »Dus heeft de Heer mij, armen blinden zondaar, geleid op eenen weg dien ik niet geweten had, de duisternis voor mijn aangezicht tot licht, het kromme recht en het hobbelachtige effen gemaakt, en mij gebracht tot eene plaats waaraan ik weinig dacht, toen ik mij eerst op weg begaf. En daar Hij dit alles aan mij gedaan heeft, geloof ik, ja houd mij ontwijfelbaar verzekerd, dat hij mij nooit begeven of verlaten zal. — Hem zij de roem en eer van zijne onverdiende, lang beſtredene Genade! Mijne zij de ſchande! niet alleen van alle mijne andere zonden, maar ook van mijn trotsch en verſtandeloos wederſtreven zijner liefderijke oogmerken omtrent mij Doch dit alles werd toegelaten opdat mijn hoogmoedige geest en wederſpannig hart ten laatſte verootmoedigd en te onder gebracht zijnde, ik er aan gedachtig zoude zijn, en mij ſchamen, en mijnen mond niet meer openen zou van wege mijne ſchande, naardien de Heer voor mij verzoening gedaan heeft over al hetgene dat ik gedaan hebbe."

---

(1) De Titel van het Nederduitſche Werkje is deze: *De Kracht der Waarheid, zeer aanmerkelijk gebleken in de overtuiging en bekeering van den Eerw. Heer* TH. SCOTT, *Pred. te Weston Underwood en Raverſtone, in Engeland. Uit het Eng. vertaald.* Amſt. 1789. Van het Engelsch oorſpronklijk, werd onlangs een kleine en nette herdruk in 18°. te Glascow uitgegeven.

DE VERVOLGING OM DER GODSDIENST WILLE.

De Maatregelen tegen de Afgescheidenen aan het Staatsrecht getoetst door G. GROEN VAN PRINSTERER, Leiden, bij S. en J. Luchtmans, 1837.

Meer dan eens hebben wij het in deze Bladen onze dringende verplichting geacht eene stem te doen hooren tegen het stelsel van vervolging, door hetwelk het Afgescheiden gedeelte der Gereformeerde Gezindheid in ons Vaderland bij voortduring gedrukt wordt. Wij meenen daartegen op dit oogenblik niet krachtiger te kunnen getuigen, dan door het verwijzen onzer lezers naar het hoogst belangrijk Geschrift van den Heer Groen van Prinsterer, hetwelk wij ons spoeden bij deze regelen aan te kondigen; en niet blootelijk aan te kondigen, maar ter ernstige behartiging, zoo veel in ons is, aan te prijzen. Het door grondigheid evenzeer als bondigheid, door vrijmoedigheid niet min als door bescheidenheid innemende en doordringende Opstel bevat nog veel meer belangrijks boven het geen zijn titel belooft. Niet alleen toch wordt hier *het onstaatkundige en vooral het onrechtmatige* der maatregelen tegen de Afscheiding betoogd, maar ook, in eene eerste plaats, *de oorzaken der onrust in de Hervormde Kerk* aangewezen, en daaruit voorts *de wijze, waarop zich het Separatismus uit die onrust ontwikkeld heeft.* Door dien weg geeft de rechtskundige beschouwing van het onderwerp gelegenheid tot eene hoogst belangrijke voorstelling van de krankheden, waaraan de Hervormde Kerk in ons Vaderland lijdt, in haar onderling verband, in hare noodzakelijke uitwerking, en allertreurigsten aart. De kwaal moet gekend worden in hare oorzaken, zal het verkeerde geneesmiddel gewraakt, en een weg tot ontdekking van het ware, gevonden worden.

Al dadelijk bij de behandeling van het eerste punt, de oorzaak der onrust, wordt de vinger op de wond gelegd: »Het is (bl. 5) de onvereenigbaarheid van het geen tot het wezen der Hervormde Kerk behoort, met de verordeningen en wetten, waardoor men in en na 1815, verkeerde beginsels op haar toegepast heeft." Die verkeerde beginsels waren eigenlijk geene andere, dan de revolutionnaire theoriën, welke bij de vorming van den Staat evenzeer ten grondslag gelegd werden, als bij de ordening der Kerk. Van daar, in de eerste plaats, de afscheiding van Kerk en Staat, dat is in het wezen der zaak, gelijkstelling der eenig ware met alle valsche Godsdiensten, of hetgeen met een zeer eigenaartigen naam genoemd is *de ongodisterij der Wet;* een beginsel ook in ons land niet slechts gehuldigd in de bespiegeling, maar ook en vooral niet minder in de toepassing. Onder de voorbeelden van deze praktikale afsnijding van het Christendom uit onze maatschappelijke inrichtingen wijst de Schrijver in het bijzonder op de *Wetgeving* en het *Onderwijs.* Van de eerste doet hij opmerken, dat zoo dikwerf de handhaving der Goddelijke Wet met de in zwang gaande begrippen, dat is, met menschelijke vooroordeelen streed, het aandringen daarop als bekrompen, als ongerijmd, als inderdaad bespottelijk beschouwd geworden is. Bij het tweede punt blijft hij wat langer staan, om het groote verband tusschen deze hoogst teedere aangelegenheid, en de rechten en belangen der Christelijke Kerk. Het Onderwijs was door de Grondwet aan de *zorg* der Regeering aanbevolen; het werd gebracht onder haar *beheer.* Overeenkomstig de heerschende theorie werd het van de Kerk, werd het van de Godsdienst zelve afgescheiden. Het moest voor *alle* gezindheden ingericht zijn, derhalve ten aanzien van de Godsdienst voor *geene.* Een soort van Christelijk onderwijs, ja, wordt toegelaten, doch zoo volstrekt algemeen, dat het, zoo mogelijk, zelfs voor den Jood niet aanstotelijk zij. Bijbelsche Geschiedenis, Bijbelsche Zedekunde mag worden geleerd, maar in strenge afzondering van alle leerstellig onderwijs; derhalve evenzeer zonder wezen, als zonder vasten grondslag: in één woord een Christus, in Wien men geen God en Zaligmaker aanbidt, en derhalve ook zelfs geen historische Christus (bl. 10).

En nu de Kerk! Deze wordt beschouwd en behandeld als eene maatschappelijke inrichting, in den Staat, en onder het Bestuur. De Gereformeerde Kerk is, overeenkomstig dit beginsel, *geadministreerd;* zij is een deel der Staats-machine geworden, een Departement van Algemeen Bestuur, waarin ten naasten bij de Ledematen als onderdanen, de Leeraars als Ambtenaren, de Koning als Regent en Opperhoofd beschouwd wordt. Zij werd in 1816 *georganiseerd,* ten koste van het Oud-Hervormde beginsel van gelijkheid der Leeraren, en niettegenstaande den lof nog weinige jaren te voren aan de vóór 1816 bestaande inrichting toegekend. Zij werd *gecentraliseerd,* wederom overeenkomstig de heerschende begrippen ook in den Staat. Bij die gelegenheid herinnert de Schrijver aan het advies en de voorspelling van den Raad van State in 1814, die het bijeenroepen van een Algemeen Synode, in strijd met de historische, beproefde, en hooggeachte inrichting der Kerk, niet noodig, niet wenschelijk achtte, onraadzaam en gevaarlijk zelfs, in veler oog onwettig, daarbij inconstitutioneel, en als geschikt om ongenoegen en wanorde te verwekken.

Doch de Gereformeerde Kerk is door de toepassing der liberale theoriën gekrenkt geworden, niet alleen in hare vroegere betrekking tot den Staat, in haren invloed op het Onderwijs, in de grondbeginsels van haar inwendig Bestuur; zij is het ook in het geen voor willekeurige verandering het allerveiligst verklaard was te zijn, in den grondslag van geheel haar bestaan, in haar geloofsleer. Hier toont de Schrijver uitvoerig aan, hoe de Synode, schoon bij het Algemeen Reglement uitdrukkelijk verbonden tot de handhaving van de leer der Hervormde Kerk, en in alle mogelijke opzichten onbevoegd tot verandering van het geen de Gereformeerde Kerk, het zij als zoodanig, het zij als Protestantsche, het zij als algemeen Christelijke Kerk onderscheidt of kenmerkt, evenwel met der daad door middel van eene subtile verandering in het formulier van onderteeke-

ning alles op losſe ſchroeven heeft geſteld. »Met ééne penneſtreek heeft zij, naar men het nemen wil, niets of alles tot leer van het Kerkgenootſchap gemaakt.”

Duidelijk blijkt daarbij tevens, hoe de verlating of ontzenuwing der formulieren geenszins uit eene toekenning van het hoogſte gezag aan Gods Woord, bij de Kerkbeſturen voortkwam. »Het is reeds duizendmaal gezegd en gebleken (dus lezen wij bl. 21): de formulieren wil men ter zijde ſtellen, niet om een beter wapen, maar om een ſlagboom te minder tegen dwaalbegrippen te hebben. De juiſte tegenſtelling der partijen is deze; de eene wil handhaving der waarheid, de andere wil ze niet. Zij wil geene handhaving der waarheid; de ondervinding heeft het getoond. Indien toch de verdediging der waarheid, naar den Bijbel, was bedoeld, dan zou die verdediging plaats gehad hebben; maar het is overbekend, dat niets verdedigd, en dat alles, zoo niet goedgekeurd, althands geduld is.”

De leerpunten der Godsdienst op deze wijze in gevaar gebracht en prijs gegeven, behooren op geenerlei wijze tot bijzaken (bl. 23): »Waartoe het verbloemd? aan elk die de leer kent van de Hervormde, van de Protestantſche, van de Christelijke Kerk, mag het worden gezegd; geene waarheid, die onaangerand bleef.” De blijkbaarheid hiervan wordt in eenige bijzonderheden aangewezen; vervolgens, van de algemeene lijdelijke berusting in deze ſchending zoo van de rechten als van het geloof der Kerk de oorzaak getoond in eenige opmerkingen, die ook voor de Staatkundige geſteldheid van ons volk behartigenswaard zijn.

In verband met deze opmerkingen wordt dan het Separatismus, dat de Schrijver noch voorſtaat, noch goedkeurt, maar billijk wil beoordeelen en verklaren, aangetoond de noodzakelijke, ſchoon dan ook beklagelijke ontwikkeling te zijn van den toeſtand, waarin de Kerk gebracht werd. Daartoe leidt eerst nog een Overzicht van den *aart* en *volgorde*, van de *voordracht*, en van de *beantwoording* der tegen de inrichting van het Kerkgenootſchap, en de handelwijs van het Kerkbeſtuur ingebrachte klachten. Die klachten waren *billijk;* zij gingen het allereerst van gehechtheid en behoefte aan de Waarheden des Christendoms uit. Zij werden over het heel voorgedragen met voorbeeldige *beſcheidenheid.* Zij werden *beantwoord* door de Synode of met ſtilzwijgen, of uit de hoogte, zomtijds zelfs op een toon van minachting, bijna van beſpotting. Zij werden beantwoord door de Regeering met blijken van misnoegen, niet minder treffend, ſchoon zij ook voor het meest van negatiren aart waren.

Zoo kwam het eindelijk tot eene ſcheiding. Wat op die gebeurtenis volgde, is niet minder onbillijk en onwettig, dan het geen voorafgegaan was. »Het Synode (bl. 39 en 40) riep het wereldlijk gezag te hulp. De Kerkvergadering had deze lieden voor het hoofd geſtoten, geſmaad, getergd, tot wanhoop aan alle Kerkverbetering gebracht; zij was niet te vrede hen uit het Kerkgenootſchap gedreven te hebben; zij moesten ook dáár buiten vervolgd, — zij moesten weder naar binnen worden gejaagd. Hier bleek het tot welke buitenſporigheid de gelijkſtelling van *Kerkleden* met *onderdanen* brengt. Het was als of men in de afgeſcheidenen weggeloopene lijfeigenen zag. Het Synode nam meer dan éénen maatregel in dien zin, en zelfs aan den Minister, belast met de zaken der Hervormde Kerk, is eenmaal eene vermaning ontvallen om te rug te keeren tot de *gehoorzaamheid* aan het Kerkbeſtuur door Z. M. erkend. Doch van dit ſtelſel ſchijnt men ſpoedig te rug gekeerd te zijn. — Het recht om zich *af te ſcheiden* wordt erkend; thands wordt het recht om zich *te vereenigen* betwist. Godsdienstoefening in het Kerkgenootſchap, hiertoe beſtaat geen dwang; Godsdienstoefening er buiten, hiertoe beſtaat de vrijheid nog niet. De Afgeſcheidenen worden vervolgd, om dat zij niet blijven binnen den kring, die in 1816 afgeperkt is.”

En nu gaat de Schrijver tot het derde en laatſte punt van zijn Hoofdbetoog over: *het onvereenigbare der vervolging met Staatkunde en rechtvaardigheid.*

De vervolging toch is *ondoeltreffend;* zij kan de ſcheiding niet doen ophouden, de rust niet herſtellen, de oorzaak niet wegnemen. Zij is *ontoereikend;* daar is geen derde tusſchen voortgang op dien weg tot verbanning en doodſtraf toe, en de eenig gewenschte vrijheid van Godsdienst in hare volheid; alleenlijk zal deze hoe meer zij wordt uitgeſteld, des te noodiger, maar ook des te moeilijker worden. De vervolging is ook *nadeelig;* zij is in het vooruitzicht gevaarlijk voor de rust des lands. »Indien het reeds gemaklijk valt (dus eindigt de getrouwe waarſchuwing van den Vaderlandlievenden Schrijver op dit punt) door voorgewende grieven de gemoederen in beweging te zetten, hoe veel te ligter bij gegrondheid van bezwaar, en wanneer het, uit alle aangelegenheden de meest teedere geldt. In zaken van dien aart bovenal, is het beter, al wat de billijkheid eischt, terſtond en uit eigene beweging, dan het later en dikwerf te laat, uit noodzaak te doen.”

Doch de vervolging is bovenal in ſtrijd met de hoogſte en heiligſte Staatkunde, den zekerſten grondſlag van iederen troon: *de rechtvaardigheid.* Dit wordt bewezen door de uiteenzetting van eene drieledige ſtelling (bl. 46): »De Afgeſcheidenen zijn *ingezetenen* van Nederland; dus geene *inlegeringen:* leden eener gezindheid die de *openbare orde* of veiligheid *niet ſtoort;* dus *vrije Godsdienstoefening:* leden der *Gereformeerde Gezindheid;* dus hebben zij, even als de leden van het Kerkgenootſchap, recht op de *gelijke beſcherming*, welke aan alle in het Rijk beſtaande gezindheden toegekend is.”

Door de kwellende *inlegeringen* wordt niet alleen art. 212 van de Grondwet overtreden, maar ook zijdelings of door een noodzakelijk gevolg ook art. 171, 197, 198, 167, 172, vooral art. 183, volgens hetwelk geene ſtraf kan opgelegd worden dan door den rechter; terwijl door de inlegering het Gouvernement de beſlisſing der rechtbanken vooruitloopt; en niet alleen vooruitloopt, maar zelfs (een feit, dat de Schrijver nog wenschte te betwijfelen!) het beklagenswaardig gebruik van krijgsmacht tegen de ingezetenen richt, ook dáár, waar de

rechter aan de Afgefcheidenen uitdruklijk vrijheid van Godsdienstoefening heeft toegekend.

De Afgefcheidenen hebben recht op eene *openbare oefening* van Godsdienst; zij zijn leden eener Gezindheid (de Gereformeerde zelve!), die de openbare orde of veiligheid niet ftoort. Omtrent hunne leerftellingen is dit openlijk en ondubbelzinnig in het Befluit van 5 Julij 1836 erkend. Art. 291 van het Franfche Strafwetboek is op de Godsdienftige zamenkomften der Afgefcheidenen niet toepasfelijk, of althands door de Grondwet, die de volkomenfte vrijheid van Godsdienst wil, ten aanzien van alle dergelijke toepasfing vervallen. De uitdrukking van *beftaande Godsdienften* in de Grondwet, over welker meening zoo veel getwist is, wordt (bl. 55 en 56) door eene eenvoudige opmerking toegelicht: Men vindt dat woord alleen in art. 191, hetwelk de Gezindheden bij het invoeren van de Grondwet beftaande, tegen den *mogelijken voorrang* van eenige, bepaaldelijk van de oudtijds heerfchende Gereformeerde, gerust ftelt; het heeft derhalve geen invloed hoegenaamd op art. 190, 192, 193, 196, die tegen alle vervolging om der Godsdienst wille gericht zijn.

De Afgefcheidenen hebben dus zonder voorafgaande toeftemming van het Gouvernement op het onbelemmerd beftaan en oefening hunner Godsdienst recht. Zij hebben daarenboven als leden eener *Gereformeerde Gezindheid*, recht op die *gelijke befcherming*, die art. 191 van de Grondwet aan alle in het Koninkrijk beftaande *Gezindheden* verzekerde.

Intusfchen heeft er met der daad vervolging om der Godsdienst wille in Nederland plaats. De Schrijver wenscht dat vrijheid van Christelijke Godsdienstoefening, in hare volheid, herfteld worde. Hij kan het den Afgefcheidenen niet ten kwade duiden, dat zij ieder wettig middel bij de hand grijpende, zich ter verkrijging van hunnen wensch eindelijk tot de Staten-Generaal gewend hebben. Hij zoude het evenwel beter achten, dat zij bij voortduring recht verzochten aan den Koning alleen. Bij die gelegenheid wordt de bevoegdheid zoo van de Staten der Provinciën als van de Staten-Generaal, om zich in deze aangelegenheden te mengen, erkend en aangedrongen; niet zonder uitgedrukte verwondering, dat de Staten van Friesland, Gelderland, Overijsfel, niets ter opheffing van de inlegering in die Provinciën gedaan hebben; en vooral ook, dat er in een driejarig tijdverloop in de Tweede Kamer niet ten minfte eene opheldering gevraagd, een woord van belangftelling in het lot der Afgefcheidenen geuit is. »Bij zoodanige ervaring was er geen genoegzame grond, om zich van den Koning naar de Tweede Kamer te richten."

Van den Koning verwacht onze treffelijke Schrijver het hoog noodzakelijk herftel. De grond van deze overtuiging ligt in het reeds vroeger door hem geuite (bl. 52, 53): »De Koning wenscht, wie twijfelt er aan? getrouw aan de Grondwet te blijven. — Wat de Grondwet voorgefchreven heeft, het eerbiedigen van vrijheden en rechten zou de Koning uit eigen beweging en gaarne hebben gedaan; ook bij Z. M. moet het weêrzin verwekken dat tegen Nederlanders, in zijn' naam, een middel wordt gebezigd, hetwelk, onder de gruwelen der omwenteling, en de dwingelandij van Napoleon, en ook dáár alleen op zijne plaats, fteeds als een der vreesfelijkfte wapens van revolutionnair geweld, van despotismus en overheerfching aangemerkt is." Later geeft hij deze zelfde hoop te kennen in woorden, en legt hij die neder op gronden, die de denkwijze en het ftandpunt, waaruit hij gefproken heeft, te karakteristiek kenmerken, dan dat wij de aanhaling zijner eigene uitdrukkingen zouden mogen nalaten (bl. 69–71): »De Christen houdt in Nederland het oog op het huis van Oranje gericht. Dit gevoel zou bijgeloof kunnen worden, zoo men uit de gedachte verloor dat God, die Stamhuizen vernedert, gelijk Hij ze verheft, zich aan geene middelen bindt; maar niet, wanneer men flechts dankbaar erkent, wat God door dit geflacht tot heil onzer vaderen heeft gewerkt; wanneer men flechts vrijmoedig beweert dat het, meer dan eenig ander, door verloochening van het Evangelie, zijne beftemming verloochenen zou; wanneer men flechts oprechtelijk en ootmoedig wenscht dat het, gelijk bij het voorgeflacht, zoo ook in de toekomst, tot de meest hechte zuil van Godsdienst en vrijheid, bepaaldelijk ook van Godsdienstvrijheid, worde gefteld.

»Doch waarom gefproken van dit Stamhuis in het algemeen! Wij houden het oog gericht op den Vorst, die ons regeert. De bevreemding dat hetgeen waarover men zich beklaagt, onder dezen Koning gebeurt, die bevreemding zelve is eene rechtmatige hulde aan zijn karakter. Geene vleierij, maar ook geene miskenning; ik wensch, waar het de hooge belangen des Vaderlands geldt, altijd vrijmoedig, nooit ondankbaar te zijn. Ik weet dat, waar geene Ministeriëele verantwoordelijkheid beftaat, de Vorst eindelijk wordt gerekend hetgeen lang openlijk en zonder ftoornis gefchiedt, perfoonlijk goedgekeurd te hebben. Doch, ik voeg er bij, kon het anders? Waar de hooge Ambtenaren vooringenomenheid aan den dag hebben gelegd; waar de hoogfte Kerkvergadering, met aandrang, de hulp inriep van het Beftuur; waar de lichamen, die zich in zekeren zin als bewaarders der Grondwet befchouwen, door lijdelijkheid hun zegel aan hetgeen plaats had, fchenen te hechten; waar het Algemeen de meest verregaande onverfchilligheid betoonde, en waar zoo veel heeft zamengewerkt om op eenvoudige Evangeliebelijders het vermoeden en den blaam van ftrafwaardige rustverftoring te werpen? De Waarheid, door zoo vele hinderpalen tegengehouden, kan niet terftond doordringen tot den Troon. Eenmaal, wij mogen het vertrouwen, eenmaal dringt zij door tot den Vorst, wien God, in Zijne gunst, aan Nederland fchonk; wien zoo menige band, niet van uiterlijken dwang, maar van innerlijke gehechtheid, aan ons verbindt; wiens leven, niet flechts door rustelooze werkzaamheid, maar ook, en vooral, door volklievende bedoeling, eene geftadige zelfopoffering wordt, en die het zijne hoogfte eere rekent te buigen voor de Majefteit van Hem, die de harten der Vorften leidt gelijk Hij wil."

BESCHOUWING DER TIJDEN.

De gewigtige gebeurtenis van dit tijdvak was zeker de verandering in de Regering van Engeland door den dood van Koning Willem den IV^de^, en de troonsbeklimming van de jeugdige Vorſtin Victoria, vergezeld met de afſcheiding tusſchen Engeland en Hanover, nadat beide kroonen zoolang door hetzelfde hoofd gedragen wierden. Onze groote Bilderdijk was geen vriend van vrouwelijke Regeringen, getuige de niet zeer vleijende wijze waarop door hem van Margareet en Jacoba gewag wordt gemaakt. Ook thans ſchijnt eene vorſtin, wier aanvaarding van het bewind, door de blijde juichtoonen van O'Connell en zijne aanhangers begroet wordt, meer neiging tot het Hoekſche dan tot het Kabeljaauwſche beginſel te doen verwachten. In eene nieuwe Regering echter zijn de weifelingen gewoonlijk, en de veranderingen dikwijls onvoorzien. — Bij de revolutionnaire beweging waarin zich Engeland ingewikkeld vindt, kan de troon wel door dezelve worden medegeſleept, doch moeijelijk zal zij van daar geſtuit of teruggehouden worden. — Het worſtelperk der verkiezingen is thans weder geopend; de Koningin zal door den uitſlag derzelve vernemen, door welke der beide heerſchende partijen zij zich moet laten leiden. — Welke echter de keuze der Ministers zij, aan het teruggaan op den weg door de emancipatie en de Parlementaire Hervorming begonnen, is niet te denken. — Whigs en Torijs moeten evenzeer tot de voortzetting van die lijn medewerken, en de laatſten hebben genoegzaam getoond, dat wanneer zij aan het bewind waren, er eerder eene verandering van perſonen dan van beginſels heeft plaats gehad. — De Catholijke bladen hebben er zich bij deze troonsbeklimming over verlustigd dat Engeland nu onder een Paus van achttien jaren ſtaat. De zonderlinge rol die Hendrik de VIII^ste^ in de Hervorming vervulde, heeft dit protectoraat te weeg gebragt. Men meende een geestelijk oppergezag te moeten behouden en niet wetende waar hetzelve hoog genoeg te kunnen plaatſen, werd het aan de koninklijke magt vastgehecht. De aanſtelling der Aartsbisſchoppen en Bisſchoppen door de kroon is zeker niet naar de bedeeling der eerſte Christenkerk, doch waar men in de Hervorming ter halverwege bleef ſtaan, en de bron van waar alle geestelijke bediening uitgaat, niet binnen de Gemeente alleen wilde vinden, moest men natuurlijkerwijze tot eenen dergelijken maatregel overgaan. Ondertusſchen is dit alles meer een vorm geworden, en de levendige leden der Engelſche Kerk loopen geen gevaar van dezen Paus als Middelaar tusſchen Christus en hen geſteld te zien. — Ook de liberale bladen hebben echter in de verwondering gedeeld, dat de algemeene Godsdienſtige vermaningen door de twee vorige Koningen bij hunne troonsbeklimming uitgevaardigd, door de tegenwoordige Vorſtin waren herhaald geworden. Zulk een zondaar als George de IV^de^, meende men, had het regt om op dien toon te ſpreken, maar bij deze jeugdige Souvereine was het toch eene onkieschheid dat zij de zeelieden vermaande hun vloeken na te laten enz. — Uit deze aanmerkingen blijkt, hoevele denkbeelden die geestelijk en waar zijn, en die vroeger algemeen aangenomen en gewaardeerd werden, thans door de zoogenaamde verlichting geheel weggeſchoven worden. — Hieronder behoort deze, dat de magten uit God zijn en ook aan de Overheid het handhaven der eere Gods en de bewaring der publieke zedelijkheid is opgedragen. Niet alles is individueel. Er zijn ook nationale zonden en de magt die erkent dat zij aan God haren oorſprong verſchuldigd is, waarſchuwt tegen dezelve uit kracht van hare verpligting tot God door wien de Vorſten regeren. — Dat derhalve Engeland van den troon nog eene dergelijke vermaning kan aannemen, die van den Julij-Koning uitgaande aanſtotelijk wezen zoude, is een bewijs dat de zuilen der burgerlijke Maatſchappij aldaar wel bedreigd worden, maar toch nog niet ingeſtort zijn.

Terwijl Frankrijk weinig bijzonderheden oplevert, behalve het vernederend verdrag in Afrika, hetwelk op nieuw ten bewijze ſtrekt hoe deze natie wel veroveren doch nimmer op den duur behouden kan, zien wij de gebeurtenisſen in het Schiereiland ſchijnbaar tot eene beſlisſing naderen, daar de benden van Don Carlos over de Ebro getrokken zijn, en Madrid bedreigen. De Legitimistiſche bladen heffen reeds eenen juichtoon aan, en vergeten dat er niet anders dan rouwklank voegt bij elke overwinning met burgerbloed betaald. Wij laten de zaak en het regt onaangetast, doch wie zou de middelen niet betreuren? Hendrik de IV^de^ riep zijne Soldaten toe, *ſpaart de Franſchen;* hier is het de zedelooze en wreedaardige Guerillas-oorlog die den weg naar Madrid moet openen. Spanje, zoo verre in ontwikkeling achterlijk gebleven bij de overige volkeren van Europa, heeft Evangelieverkondigers en nijvere kooplieden, geene brandſtichters of herſtellers der Inquiſitie nodig. Een vriend die aan de grenzen van Spanje woont, ſchrijft omtrent dat ongelukkig rijk het volgende: »Ik wenschte zeer u over Spanje in een Gods»dienſtig opzigt te kunnen ſpreken, maar dat arme »land wordt zoodanig geteiſterd door den burgerkrijg, »en deszelfs arme bewoners zijn zoo zeer met hunne »ſtaatkundige belangen vervuld dat de Godsdienst, ten »minſte de Godsdienst van den Bijbel hun niet veel »belang inboezemt. Het is waar, de aanhangers van »Don Carlos geven voor dat zij de Godsdienst verdedi»gen, maar gij weet dat zij er ver van af zijn om leerlin»gen van Jezus te zijn, en zijne goede zaak voor te »ſtaan. De aanhangers van de Koningin zijn voor het »grootſte gedeelte menſchen die noch in Godsdienst »noch in ſtaatkunde eenig beginſel hebben. Zij houden »zich bezig met het oude ſtaatsgebouw omver te wer»pen, maar zij bouwen niets weder op, en zoo zij eene »Godsdienst hebben, is dezelve alleen ontkennende. »Te vermoeid van het ondragelijke juk der aanhangers »van Rome, die ook hier de domheid en het bijge»loof van het volk tot hunne oogmerken hadden doen »ſtrekken, om hetzelve langer te torſchen, hebben zij

»het niet alleen afgeworpen, maar voeden nu bui-»tendien een sterken afkeer tegen hunne vorige »Godsdienst, die zij met het waarachtige Christendom »verwarren. Daarom zijn dan ook de ongodisterij, het »Deïsmus en andere menschelijke stelsels bij hen aan de »orde van den dag. — Rome verheugt zich in deze af-»dwalingen, en men moet het erkennen hoe haar rijk »daardoor wordt bevestigd; want de personen die in de »daad behoefte aan Godsdienst hebben, meenen toch bij »dien Pausselijken aanhang nog meer voedsel te vinden »dan in het midden der verwarringen des ongeloofs. »Ondertusschen heeft de natie in het algemeen de oogen »geopend over de misbruiken der Roomsche Priesters. »Deze misbruiken zijn te schreeuwend om zoo spoedig »vergeten te worden, en indien door de genade des Hee-»ren de Bijbel een voorwerp van de publieke opmerk-»zaamheid wordt, geloof ik dat er in het schiereiland »groote uitkomsten verwacht kunnen worden. Vele in »Engeland en Frankrijk gevlugte Spanjaarden zijn door »het licht des Evangelie's bestraald geworden. Chris-»tenen uit Engeland doorreizen Spanje om er het woord »van God te verspreiden. De tegenwoordige Regering »schijnt niet ongenegen om ook de eerdienst van Chris-»telijke gezindheden toe te laten, en tracht vooral het »onderwijs des volks te bevorderen. Wel nu, zijn dit »niet alles teekenen, waaraan wij kunnen bemerken dat »de tijd der bezoeking voor dat ongelukkig land nadert?" God geve het genadiglijk.

In het midden van alle deze wisselingen bleven de verschrikkingen Gods over het aardrijk. De cholera, wel verre van af te nemen, nam te Napels meer en meer de overhand, en er bezweken dagelijks van drie tot vier honderd menschen aan dezelve. — Ook de pest rigtte te Smirna aldaar bijna onbekende verwoestingen aan, en eenige honderden wierden dagelijks weggerukt. In Silezië en zelfs te Dantzig vertoonden zich sporen van cholera. Nog altijd bleef deze geheimzinnige ziekte haren loop volbrengen. Mogten wij die tot heden gespaard werden, onze dagen leeren tellen, en een wijs harte bekomen; en ondertusschen ons harte heeft nog steeds zoo vele afgoden, waaraan het wierook toezwaait. Hoe boeit ons hetgeen vergaat, en hoe ontbreekt het ons nimmer aan spitsvindigheid om den indruk weg te redeneren, dien het zien der vergankelijkheid om ons heen, op ons zoude moeten hebben. — Het geloof moet ons een vaste grond zijn en hoe ver zijn wij meestal daarvan verwijderd! — Wij zijn gerust wanneer deze oordeelen Gods zich slechts op eenen afstand vertoonen; ontrust, wanneer dezelve onze woningen naderen. De arglistigheid van ons hart is groot. Zalig dat de genade Gods nog magtiger is, en zich in de zoodanigen openbaart, die uit hun zelve Hem nimmer zouden gezocht hebben.

Jaarlijksche bijeenkomst van de Evangelische Maatschappij van Genève. — Treffend is het, telkens bij het terugkeeren dezer jaarlijksche bijeenkomst, de blijken te mogen ondervinden dat de Heere deze inrigting niet heeft verlaten noch begeven, zoodat haar Voorzitter met dankbaarheid moest erkennen bij het openen dezer Vergadering op den zesden Junij, dat offschoon de behoeften door de uitbreiding van de werkzaamheden der Maatschappij zoo sterk waren toegenomen, haar toch dagelijks datgene wat noodig is, toebeschikt is geworden. — Het was ook geen gebouw in eigen kracht dat hier opgetrokken wierd, maar het waren eenige Christenen die zich vereenigden, omdat zij de noodzakelijkheid gevoelden om eene getuigenis te doen hooren voor de waarheid, in het midden van den afval dien zij om zich heen ontwaarden. Gezegend vooral is de werkkring die zich voor die Maatschappij in Frankrijk geopend heeft. Alles moet daar ten goede medewerken, en toen de oneenigheden tusschen Frankrijk en Zwitserland gedurende eenigen tijd de overkomst der Zwitsersche colporteurs verhinderden, zijn verscheidene Franschen opgewekt geworden om hunne landgenooten dat woord des levens aan te bieden, dat nog steeds zoo verschillend ontvangen en gewaardeerd wordt. Zoo wordt er verhaald dat in het departement van Frankrijk hetwelk zijn naam van het gebergte Jura heeft, de Bijbel op de vlakte met groote ingenomenheid wordt ontvangen, terwijl dezelve op het gebergte verworpen of aan de vlammen opgeofferd wordt. — Gewigtig waren de mededeelingen in deze bijeenkomst omtrent de Evangelieverkondiging in Frankrijk gedaan. Acht leeraars zijn in Dauphiné reeds bezig om de waarheid die in Christus is, te verkondigen. — Vele zielen komen tot het licht, de gemeenten vooral ten platten lande breiden zich uit. De invloed van den Heiligen Geest is niet te miskennen, en deze bloesems voor elk die de uitbreiding van het rijk des Heeren wenscht zoo belangrijk, beloven rijke vruchten. Vijf onderwijzers zijn in deze verschillende gemeenten werkzaam, en hoewel de naijver der Priesters en de afkeerigheid van vele ondergeschikte beambten den vrijen loop der Evangelieverkondiging heeft getracht te stremmen, wordt de godsdienstige vrijheid echter door de Fransche Regering gehandhaafd. Het was de ook in ons land geliefde leeraar Gaussen die het berigt over de Theologische school voorlas. Hij wees op de bijzondere uitkomsten die de Heere had gegeven en verzweeg de beproevingen niet. In het vorige jaar had men aangetoond dat de school jaarlijks *fr.* 20,000 noodig had en er in het laatste jaar maar *fr.* 10,000 ontvangen waren. — De inkomsten van het jaar 1834 hadden echter *fr.* 24,000 bedragen. — Verder trad de heer Gaussen in bijzonderheden over de liefelijke banden die de Christenen van Genève met de Hervormde Kerk in Frankrijk vereenigd hielden, uithoofde van de eenheid in leer en de erfenis van het geloof der Vaderen, gezamenlijk genoten met die Kerk, voor driehonderd jaren in Frankrijk gesticht en door de hitte der vervolging beproefd; terwijl de school door Calvijn opgerigt, nog in de vorige eeuw jaarlijks een dertigtal jonge arbeiders naar Frankrijk zond, die geene andere bevordering dan den marteldood of de verkwijning in kerkers en galeijen te wachten hadden. Men maakte voorts daarop opmerkzaam, hoe groot en

ſteeds toenemend de behoefte aan arbeiders in den oogst in Frankrijk was, en hoezeer het te wenſchen was, dat die behoefte vervuld wierd door jonge lieden, die de noodige opleiding tot den geestelijken ſtand hadden ontvangen. Gaarne had dan ook het beſtuur der ſchool gezien, dat eenige leeraars in Frankrijk ſommige van de kweekelingen der ſchool in de dienst des Evangelies bevestigd hadden. De Theologiſche ſchool vormt alleen de jonge lieden tot het heilige dienstwerk, maar zij legt dezelve de handen niet op, en geeft hun ook geenen geestelijken rang, het aan hare broeders in den geloove overlatende daartoe over te gaan, wanneer zij vermeenen dat de vereischten in de daad aanwezig zijn. In de zes jaren van haar beſtaan zijn de inkomſten der Evangeliſche Maatſchappij, die alleen uit vrijwillige bijdragen uit verſchillende landen zijn zamengeſteld, van *fr.* 38,000 tot *fr.* 80,000 geklommen. Deze ſom wierd in twaalf landen bijeengebragt, en hier onder wierd er in den ſtaat van Genève alleen de grootſte ſom, namelijk *fr.* 31,500 verzamelt. Onder de gunſtige gebeurtenisſen van het verloopen jaar, behoorde ook de benoeming van den Heer Pilet, die als hoogleeraar en verkondiger van het Woord tevens, werkzaam is; terwijl tot de ſchaduwzijde gerekend moet worden, de verwijdering van den Hoogleeraar Preiswerk en van een zeer klein getal Studenten, die zich door de prediking van eenen afgezondenen der Irvingianen in Engeland hadden laten medeſlepen. Het ſchijnt, dat het beſtuur der ſchool in dezen met veel zachtheid en voorzigtigheid gehandeld heeft, en niet dan nadat er op eenen daartoe bepaalden dag van vernedering en gebed eene uitſtorting des harten over deze zaak voor God had plaats gehad.

Treffend waren de vele blijken van deelneming, die deze Maatſchappij ook ditmaal ontving, zoowel uit het naburig Lauſanne, als uit het verafgelegen Amerika, en wat nog meer is, uit Genève zelve door den mond van den bij de Christenen zoowel bekenden Malan, die vroeger geheel op zich zelven ſcheen te willen ſtaan met zijne gemeente, en thans zoo hartelijk de broederhand aan deze Christenen reikt. De Heer Burnier van Rolle heeft, onder anderen, het volgende gezegd: »Het »is waar, er ontbreekt u nog eene zaak, die door ve»len geacht wordt tot den eigenaardigen toeſtand eener »Christelijke Kerk te behooren; ik bedoel de vervolging. »Gij zijt in vrede, maar verwoest de vervolging niet »een gedeelte der Kerk, een land tot nu toe beroemd »door de Godsdienſtige vrijheid, die men aldaar geniet, »en wiens Souverein er verre van af is, om het Evan»geliſche Christendom vijandig te zijn? Wij vormen »alle ſlechts één ligchaam; wij zijn alle vervolgd in de »perſonen van onze broeders in Holland. Mogten wij »deel aan hun lijden hebben en ons gebed voor hen tot »den Heere opſtijgen."

Ditzelfde onderwerp is ook nog nader behandeld geworden, en in eene Vereeniging van meer dan tweehonderd menſchen, die 's avonds plaats had, werden er twee voorſtellen gedaan, waarvan er een de ſtrekking had om *uit overweging van de omſtandigheden, die er in Holland plaats hebben, en van de al oude banden van gemeenſchap des geloofs tusſchen Zwitſerland en dat gewest aan de Regering der Nederlanden een verzoekſchrift aan te bieden, waarin met eerbied, maar tevens met aandrang vrijheid van Godsdienstoefening voor de aldaar thans vervolgd wordende Christenen verlangd zoude worden.* Dit voorſtel werd in handen van twee leeraars van het Waadland en van een voormalig lid van den grooten Raad geſteld, die daarover Rapport zullen uitbrengen in de Christelijke vereenigingen, die in het begin van Augustus te Lauſanne zullen gehouden worden. Indien dit verzoekſchrift goedgekeurd en opgezonden wordt, hoopt men, dat het niet ongunſtig ontvangen zal worden door het Hoofd van een Vorſtenhuis, dat ſteeds onder de verdedigers van de waarheid, en tevens van vrijheid van Godsdienst heeft uitgemunt, en over een land regeert, dat zoolang de wijkplaats der vervolgde Christenen geweest is.

Bij den ontvang der laatst opgezondene blijken van deelneming uit onze gewesten, ſchrijft een vriend te Genève het volgende: »Ik ben verzocht om u uit te »drukken, hoezeer de broederlijkheid onzer vrienden »in Holland ons treft, en hoezeer wij gevoelig zijn aan »de voortdurende belangſtelling dier Hollandſche broe»ders, in onze taak, en zulks in het midden der woe»lingen en moeijelijkheden, die thans uw land ontrusten. »Ja, lieve vrienden! het is wel de Heere, die deze zaken »tot uw hart brengt. Moge elk van hen, die tot deze »gaven heeft bijgedragen, den zegen van Christus ont»vangen en verrijkt worden door die geestelijke regen»droppelen, die de Heere zoo dikwijls op de dorre zie»len zijner dienaren doet nederdalen."

Evangelieverkondiging in Frankrijk. In ons vorig nommer deelden wij de behoeften mede van de arme bewoners van Branges en Sorneij, tot oprigting van eene Kerk; thans vernemen wij, dat de Zwitſerſche Christenen reeds begonnen zijn aan deze aanvrage te voldoen, zoodanig namelijk, dat er een begin kan gemaakt worden met de oprigting van het gebouw, dat niet meer dan *fr.* 2,500 zal kosten.

Thans geeft ook de gemeente te Châlons ſur Saône, alwaar de Heere in de laatſte jaren groote dingen gedaan heeft, en vele harten bekeerde, te kennen, dat de oprigting van eene Kerk en School voor haar van de dringendſte noodzakelijkheid is. Zij wendt zich aan de Christenen door geheel Europa, en heeft ondertusſchen reeds de hand aan het werk geſlagen. De kosten van dezen opbouw worden op *fr.* 20,000 geraamd.

Evangelieverkondiging in het Spaanſche Schiereiland. Reeds meermalen mogten wij onze lezers opmerkzaam maken op de opening, die de Heere ook in het midden van den burgerkrijg in dit land, voor zijn woord ſchijnt te maken. Wij hebben gewag gemaakt van den druk van het Nieuwe Testament in het Catalaanſche dialect, en wij vernemen nu met veel genoegen, dat die geheele oplage te Barcelona tot den prijs van 12 Hollandſche ſtuivers aangeboden, in eenige uren verkocht is ge-

worden. De aanvraag bij de boekverkoopers in Spanje zoo naar Bijbels als Tractaten, is niet onbeduidend; en een Engelsch Genootſchap heeft beſloten, om achtduizend Tractaten naar Spanje te zenden. Een Spaanſche Graaf en zijne vrouw, die gedurende het verblijf buiten hun Vaderland beide bekeerd zijn geworden, keeren thans naar Madrid terug, en hebben vele Godsdienſtige werkjes medegenomen, die zij onder hunne landgenooten hopen te verſpreiden. Degenen die met Tractaatjes over de grenzen trekken, ondervinden bij voortduring de meest heuſche bejegening, en hun voorraad is ſpoedig uitgeput, ten gevolge van de begeerte, die er onder de armere klasſen naar deze werkjes beſtaat.

Het land van Béarn en bepaaldelijk de ſtad Pau, waarover wij insgelijks reeds vroeger geſproken hebben, blijven een zeer gewigtig punt uitmaken, uithoofde van hunne nabijheid van Spanje, en de vele Spanjaarden, die zich aldaar gewoonlijk ophouden. Ook daar wordt echter een gebouw vereischt om Godsdienst te kunnen houden, en wij hebben aan de bede om medewerking van onzen geachten landgenoot Croll, die aldaar het Evangelie verkondigt, geene plaats in deze onze mededeelingen mogen weigeren. Door de deelneming van de Hertogin van Gordon, die zich eenigen tijd in Pau ophield, werd het terrein ingekocht, en is men reeds in ſtaat geſteld, een begin met den aanbouw te maken.

Ook in Portugal ſchijnt er zich, gelijk wij met vreugde vernemen, belangſtelling voor het Evangelie te vertoonen, en men zal zich eerlang in Engeland bezig houden met het voor den druk gereed maken van eene naauwkeurige vertaling van de Heilige Schrift. Voor het Nieuwe Testament, wordt daartoe in den hedendaagſchen vorm en ſpelling der Portugeeſche taal overgebracht de Protestantſche vertaling van Padre Joaô Ferreira d'Almeida (te Amſterdam, bij Crollius, A°. 1712). Het Oude Testament werd door dezelfde hand vertaald, en bij gedeelten uitgegeven. De geheele Bijbel was in 1717 gereed. — Mogten er onder onze lezers zijn, wien een Exemplaar van deze vertaling bekend is, zoo zal ons de opgave daarvan hoogst aangenaam zijn; nog aangenamer, indien wij in de gelegenheid waren, zoodanig een Exemplaar voor onze Engelſche broeders te verkrijgen, die daarvoor gaarne een goeden prijs willen beſteden.

België. Wij hopen in een volgend nummer op dit gewigtig arbeidsveld nader terug te komen. De verſpreiding des Bijbels gaat aldaar voort, verwekt onrust en wederſtand, en is voor degenen, die zich daarmede bezig houden, van groote gevaren vergezeld.

Christenen van het Zillerdal, in Tyrol. Door het A. H. B. en eenige andere Couranten, is het publiek bekend geworden met de noodzakelijkheid, waarin zich een aantal bewoners van dat dal bevonden, om hunne haardſteden, ten gevolge van hunne verandering van Godsdienst, te verlaten, met den aandoenlijke brief door hen deswegens aan den Koning van Pruisſen geſchreven en met het deel dat door dezen daarin was genomen. Later heeft het hier boven genoemde blad, de door deze gebeurtenis opgewekte deelneming getracht weg te nemen door te vermelden, dat deze menſchen ſlechts een hoop dweepers en geestdrijvers waren, die even weinig tot de Proteſtanten als tot de Roomſchen gerekend konden worden. De Evangeliſche Kirchen Zeitung deelt in haar nummer van Mei allezins gunſtige berigten over deze Christenen mede, en herinnert aan de uitdrijving van 30,000 Salzburgers, eene eeuw geleden, bij gelegenheid dat thans *Vijfhonderd bewoners van het Zillerdal, die voor tien jaren alle nog tot de Roomſche Kerk behoorden, het bevel ontvangen hadden, hun Vaderland te verlaten om dat zij voornemens zijn tot de Protestantſche Kerk over te gaan.* Deze menſchen zijn ſedert tien jaren op de onwaardigſte wijze behandeld. Aan allerlei vervolgingen en tergingen blootgeſteld, werden hun de vrije bijeenkomſten en het gebruik der Sacramenten verboden, hunne kinderen gedwongen de Roomſche ſcholen te bezoeken, het huwelijk, de aankoop van goederen enz. hun ontzegd; en eindelijk zelfs eene eerlijke begrafenis geweigerd. Nu wierd hun tegen het einde van April op eens aangezegd, dat zij vóór den 11den September hun Vaderland verlaten moesten. Zij hebben uit hun midden Johan Flied uit Bichl afgezonden, wiens zending zelfs door een certificaat der zoo vijandige Oostenrijkſche Regering gewaarborgd wordt, ten einde bij datzelfde Vorſtenhuis toevlugt te zoeken, dat voor honderd jaren de verdrevene Salzburgers op zulk eene vaderlijke wijze heeft opgenomen.

HET PAUSDOM.

(*Uit het Engelsch.*)

»Even als onder de Israëlitiſche bedeeling, de zelfverheffing van den natuurlijken mensch, werkzaam zijnde omtrent de bijzondere uitverkiezing van Abrahams zaad, de toezeggingen aan dat volk gedaan, de liefde daaraan betoond, de eeuwige heerlijkheid daaraan beloofd, die geduchte inbeelding van zich zelve te weeg bracht, die het Joodſche volk den Mesſias met verachting verwerpen, en over den ſteen des aanſtoots ſtruikelen deed; even zoo moest de natuurlijke mensch, werkzaam zijnde met die hoogere waardigheid, die luisterrijke voorrechten die edeler beſtemming in Gods wereldorde, en dien rang van eerſtelingen der Schepping, dien de Heere voor eene ganſche eeuwigheid aan de Christus-Kerk heeft geſchonken, dat verdorven en afzichtelijk ſtelſel van vervalſching voortbrengen hetwelk onze Vaderen daarom met reden het Pauſelijk Antichristendom noemden, en dat beſtemd is om Christus bij zijne wederſchijning in heerlijkheid te wederſtaan, gelijk de Joden Hem tegenſtonden toen Hij verſcheen in zijnen ſtaat van vernedering; en hetwelk tevens beſtemd is om door dien zelfden ſteen getroffen en tot ſtof verbrijzeld te worden, op welken de Joodſche Natie ſtruikelde en verbroken werd, doch geenszins vernietigd."

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

GODS RIJKDOM.

Onder de lofzeggingen der Heiligen en Engelen in de Schrift, behoort ook de toebrenging, dat is, aanbiddende uitroeping van ***Rijkdom. God is rijk!*** deze toon gaat uit van geheel het Woord der zaligheid. De hemelen verkondigen het aan de aarde; de dag aan den dag, de nacht aan de nacht ſtort er ſprake van uit: God, allereerst, is rijk in Zijne Schepping! Het uitſpanſel met zijn gouden bezaaiſel van tallooze ſterren, het aardrijk met zijne zeeën, rivieren, bergen en dalen, wouden en velden, voortbrengſelen en ſchatkameren, met hare redelijke en redelooze inwoonders van eindeloos verſchillenden aart en ordening; die allen roepen den rijkdom uit, en in dien rijkdom de wijsheid van den God, die hemel en aarde ſchiep, die hemel en aarde bezit, onderhoudt, en regeert. Rijk is Zijne zon in de menigvuldigheid harer uitwerkſels, rijk is de afdaling Zijner plasregens, rijk is Zijne aarde en de uitſtorting van haren moederſchoot in duizendvuldige vruchtbaarheid. Alles wordt uit de volheid eener altijd levendige Bron met ſteeds verſchen overvloed dag aan dag als uitgegoten.

Rijk is God in Zijne ſchepping, rijk in hare onderhouding, rijk in hare zegeningen; en ook dan als die zegen te rug gehouden, ook daar waar die overvloed in ſchaarsch- en dorheid, ja in plagen verkeerd wordt, is het geen gebrek aan rijkdom, maar het is de bedeeling der wijsheid, of het is de uitgieting des toorns van eenen God, die in alle Zijne wegen en oordeelen *heilig* is. Ook bij de aankondiging van verteerende en vernielende oordeelen aanbidden Hem Zijne Engelen, als *den God, die den hemel, en de aarde, en de zee, en de fonteinen der wateren gemaakt heeft* (Openb. XIV. vs. 7).

Rijk is God in de vervulling van dat eerſte bevel tot al wat leeft en zich beweegt geſproken: ***Weest vruchtbaar en vermenigvuldigt u.*** Rijk is Hij in de verſiering van den mensch, naar Zijn evenbeeld geſchapen, met gaven, met krachten, met vermogens, met voorrechten, met Hem verheerlijkende genietingen. Wee der zonde, door welke dat alles niet meer in God, maar buiten God en tegen God genoten of bezeten wordt. Wee den tot dien God van onuitputtelijke goedheid zich niet bekeerenden mensch, die de gave in plaats van den Gever, het ſchepſel in de plaats van den Schepper, zich zelven aan de plaats van God blijft ſtellen; en daardoor den rijkdom Zijner goedheid in eene uitſtorting van louter toorn en gramſchap doet veranderen, de oneindigheid van weldaden in eene eeuwigheid van ſtraf.

Rijk is God in Zijne regeering over Schepping en menschdom. Wij openen de rolle der Geſchiedenis. Wat millioenen elkander opvolgende bij geſlachten, volken, talen! Wat wegen in de opkomst, het zamenſtel, den teruggang en ondergang van Maatſchappijen en Staten! Wat rijkdom van verſcheidenheid in de middelen van uitvoering Zijner oordeelen, Zijner raadſlagen, Zijner uitkomſten! Wat menigvuldige dienstbaarheid van het uitwendig groote en heerlijke der wereld aan het voor de oogen des vleeſches geringe en verachte; wat werkingen vaak van het kleinſte en naauwelijks zichtbare tot daarſtelling van het ontzachelijkſte en beſlisſendſte! Wat rijkdom van afwiſſeling in de keus Zijner werktuigen: goeden en kwaden, verſtandigen en dwazen, ſterken en zwakken, gebieders en onderdanen, voorgangers en volgelingen! Wat onnaſpeurlijke zamenvoeging van gebeurteniſſen, menſchelijke plannen, daden en lotgevallen, die zich allen te rug vinden en oploſſen in het groot ontwerp van God. Hoe past ook op de beſchouwing van God in de wereldgeſchiedenis, de uitroep van den Apostel: ***O diepte des rijkdoms!***

Maar hij zegt het bepaaldelijk van het Koninkrijk der Genade. Wij openen de Schriften, die van Paulus bijzonder! Deze rijkstbegaafde onder de dienaren van Jeſus Christus pleegt boven allen te roemen in den rijkdom van zijnen God. De Philippenſen hebben, door de liefde Gods in hunne harten, bijgedragen tot des Apostels nooddruft. ***Mijn God,*** dus luidt het antwoord, ***zal naar Zijnen rijkdom vervullen alle uwe nooddruft in heerlijkheid door Christus Jeſus!*** En als hij ſchrijft aan eene dier Gemeenten in Klein-Aſië, waarin velen roemden rijk te zijn en verrijkt te wezen, en geens dings gebrek

te hebben, verheerlijkt hij daartegenover den rijkdom van God. Zelfs zijn ſtijl en voordracht ſchitteren van een glans van heerlijkheid en rijkdom, als hij ſpreekt *van de verlosſing door het bloed van Jeſus Christus*, de *vergeving der misdaden naar den* RIJKDOM *van Zijne genade* (Eph. I. vs. 8); en *van de hope der roeping Gods en van den* RIJKDOM *der heerlijkheid Zijner erfenis in de heiligen* (vs. 18); en *van den* RIJKDOM *van Gods barmhartigheid door Zijne groote liefde, waarmede Hij ons heeft lief gehad, ook toen wij dood waren in de zonden en in de misdaden — op dat Hij zoude betoonen in de toekomende eeuwen den uitnemenden* RIJKDOM *Zijner genade door de goedertierenheid over ons in Christus Jeſus* (II. vs. 3–7); en hoe aan *hem, den allergeringſten van alle de heiligen deze genade was gegeven, om onder de Heidenen door het Evangelium te verkondigen den onnaſpeurlijken* RIJKDOM *van Christus* (III. vs. 8). — Ja! God is rijk in het werk Zijner ontferming, in de ontwikkeling en daarſtelling van Zijn Koninkrijk. Wat al gaven! wat al krachten! wat al verſcheidenheid van dienaren en gezondenen, Koningen, Prieſters, Propheten, Apostelen, Leeraars, uitverkorenen en geroepenen, getuchtigden en geſtraften! Wat heerlijkheid van Schriften, voedzaam ten leven in God, en rijk in verſcheidenheid, gelijk de vruchten die het aardrijk voortbrengt voor het leven op aarde: verhalen en prophecijen, pſalmen en ſpreuken, Evangeliën en Zendbrieven, Openbaringen en gezichten tot in de verte der eeuwen, aan welker eind de ſchare ſtaat, die niemand tellen kan, Gode gekocht tot een koninklijk prieſterdom in het bloed van Zijnen Zoon.

O! welk een rijkdom in de barmhartigheid! Om menſchen te zaligen, om verlorenen te behouden, geeft Hij geene Engelen ten hulpe, geene Werelden ten losprijs, geene Godskrachten ter bevrijding. Hij geeft Zich zelven! den Zoon Zijner liefde aan het kruis, Zijne eeuwige Godheid in het vleesch! De Zoon van God, rijk van alle eeuwigheid met den Vader, wordt arm, om door Zijne armoede ons rijk te maken in Hem. En daarom brengen ook aan Hem (het Lam dat geſlacht is!) de duizendmaal duizenden, en tienduizendmaal tienduizenden den lofzang toe. *Hij is waardig te ontfangen de kracht en de wijsheid, en de ſterkte, en de eere, en de heerlijkheid, en — den* RIJKDOM (Openb. V. vs. 12).

Doch rijk is ook de Heilige Geest! Als die Geest in den beginne over de wateren zweefde, zoo werd alles op eens een rijkdom van leven: het licht rees uit de duiſternis, de wateren kwamen in beweging en het drooge werd zichtbaar; de wateren, de lucht, en de aarde werden met levendige ſchepſelen bevolkt; in zes dagen was alles vervuld geworden van leven, verſierd geworden met leven; en de mensch, uit het ſtof der aarde geboetſeerd, ontfing den Geest des levens, en werd het evenbeeld van God, rijk en machtig over zijne medeſchepſelen naar de gelijkenis van zijnen almachtigen Maker, van zijnen rijken God.

Rijkdom is de heerlijkheid van den Heiligen Geest ook in de werken van Verlosſing en Herſchepping. Als Hij nederdaalde op de Vergadering der discipelen op den Pinkſterdag, zoo werd er een rijkdom van talen, van krachten, van gaven, van gezondmakingen, van uitleggingen, van prophecijen; een rijkdom van Apostelen, van Leeraars en Herders, van Evangelisten en bloedgetuigen, mannen Gods, dienstknechten van Jeſus Christus, levende woonſteden van den Heiligen Geest. Doch ook in de bedeeling Zijner gaven ter perſoneele zaligheid is Hij rijk, die Geest van God, die ſtroomen waters uitgiet ter wasſchinge, fonteinen van heil geeft ter laving, vlammen Gods tot uitzuivering; kostelijke zalfoliën ter eeuwige verheuging, en (waar alles in begrepen of uit voortvloeiend is) *geloof*, *hoop*, en *liefde*, die rijkſte aller gaven van een rijken en zaligen God.

God is rijk! roepen wij het elkander, roepen wij het eene wereld toe, door Zijnen rijkdom onderhouden, en Hem vijandig; roepen wij het den zielen toe, die Hij wil rijk maken, als zij zich arm kennen. Het Woord des Heeren zegt nog meer van Hem, dan Zijnen rijkdom. *De Heere is rijk — over alle die Hem aanroepen;* niet alleen dus rijk in zich zelven, maar rijk over allen die Hem aanroepen; niet alleen machtig en gewillig rijk te maken, maar ook dat te doen op het gebed. De rijke God, die zalig maakt om niet, die alles daarenboven toewerpt om niet en zonder verwijt, die God gaf Zijnen Zoon voor vijanden! Hij geeft Zijnen Geest aan die Hem bidden!

Welaan dan, wij armen, wij ellendigen, wij onmachtigen, wij in ons zelven dood gevondenen door de zonde! God is rijk, en Hij heeft gezegd: *Doet uwen mond wijd open, en Ik zal Hem vervullen* (1). — Bidt! — Het gebed is de ſtem des geloofs tot God; het is de hand die zich uitſtrekt tot eenen God, die rijk is in goedertierenheden. Zijn er dan diepten der ellende? Daar zijn diepten van rijkdom ter vergeving, ter verlosſing, in Hem! Zijn er nooden, zorgen, benaauwdheden? Hij is rijk in wegen, in uitkomſten, in raad. Is er armoede en gebrek van de nooddruft dezes levens? *Hij opent Zijne hand, en verzadigt alle creature;* Hij doet de velden ruiſchen van rijke oogſten uit een klein gezaaiſel. Hij vermenigvuldigt de vijf brooden en de twee visſchen, voor de behoefte van duizenden. Maar de geringe voorraad mag niet veracht worden, en de *overgegeſchotene brokskens moeten verzameld worden, op dat er niets verloren ga* (2). Want Hij, die rijk is in macht en ontferming, die is het ook in Wijsheid en in Waarheid. —

Mochten wij rijk zijn door armoede bij ons zelven, door gehoorzaamheid voor Hem. Hij heeft *de armen dezer wereld uitverkoren, om rijk te zijn in Hem* (3). Doch ook hier ontmoeten rijken en armen elkander: de arme in het Koninkrijk van God roemt in Zijne hoogheid, de rijke in Zijne vernedering (4). Hij die Lazarus zalig maakte in zijne armoede, die nam Abraham aan met zijnen rijkdom. Die arm werd, om aan armen de

(1) Pſ. LXXXI. vs. 11.
(2) Joh. VI. vs. 12.
(3) Jac. II. vs. 5.
(4) Jac. I. vs. 9, 10.

blijde boodſchap te brengen, die laat ook de rijken bevelen, niet dat zij eigenwillig arm worden in deze wereld, maar *dat zij niet hoogmoedig zijn, noch hunne hoop ſtellen op de ongeſtadigheid des rijkdoms, maar op den levenden God, die ons alle dingen rijkelijk verleent om te genieten: dat zij weldadig zijn, rijk worden in goede werken, gaarne mededeelende zijn, gemeenzaam, leggende zich zelven weg tot eenen ſchat een goed fundament tegen het toekomende, opdat zij het eeuwige leven verkrijgen mogen* (1). Daar is geen onderſcheid. *Een zelfde Heer is rijk over allen die hem aanroepen.* En een iegelijk die den naam van Jeſus zal aanroepen, zal eeuwig rijk, zal zalig worden. Rom. X. v. 12, 13.

God is rijk in daden, rijk in gaven, rijk in beloften. Van den rijkdom dier beloften gaat eene eeuwigheid zwanger; maar ook de toekomst dezer aarde. Ten dage wanneer de rijkdom der wereld, die nu is, zal blijken armoede te zijn, hare heerlijkheid zonde, hare bekoorlijkheid verderf; dan zal de rijkdom openbaar worden der kinderen van God. Dan zal de oogst der levendigen vergaderd worden uit de graven, dan zal de volheid der Heidenen ingaan, en gantsch Israël zal zalig worden. Dan zal de aarde overdekt zijn van den rijkdom der kennis van God, gelijk de bodem der zee van hare wateren. Dan zal de ſchare, die niemand tellen kan, de aarde in bezit nemen, waarop het bloed van hunnen Koning en Goël heeft gevloeid; Jeſus Christus op den troon zijns vaders Davids zijn gezeten, en in zijnen Tempel een iegelijk Hem brengen *aanbidding*, *dankzegging*, RIJKDOM *en eere!*

De rijkdom van God is de pſalm der hemelen, de lofzang der geloovigen op aard. De miskenning dezer heerlijkheid in God is, gelijk die van elke andere Zijner aanbiddelijke eigenſchappen, eene groote oorzaak der heerſchende dorheid in de prediking, in de uitlegging; — en maar al te vaak in het hart zelve der Christenen. Waar God niet omhelsd wordt in den rijkdom Zijner genade, waar is de troost der zondaren? waar Hij niet gekend wordt in den rijkdom Zijner wegen, Zijner beloften, Zijner goedertierenheden, waar is de ſterkte voor het beklemde, het bezwaarde, het aangevochtene hart van Zijne ellendigen?

Doch nergens wordt de heerlijkheid van Gods *rijkdom en wijsheid en kennis* meer algemeen miskend, daar bij de uitlegging en het gebruik der Schrift. Van daar die bekrompenheid in de opvatting van het groote geheel der geopenbaarde waarheden zoowel als van den diepen zin der heilige woorden; bekrompenheid die den grondtrek uitmaakt van het Accommodatie-ſtelſel, van de zoogezegde grammatisch-historiſche uitlegkunst, en wat daar verder aan vast is. Men heeft van de zijde der zich roemende verlichting in de Kerk veel in te brengen tegen de naauwgezetheid van ſommige rechtzinnige belijders. Wij willen *naauwheid*, waar zij ook gevonden worde, nergens voorſpreken of vergoêlijken. God is rijk, en het hart, het verſtand, de ingewanden van Zijn volk behooren in alle richtingen en betrekkingen ruim te zijn. Maar de beſchuldiging moge ſoms ook van die zijde toepasſelijk zijn; (trouwens, rechtzinnigheid is nog geen leven; en ook in het leven des geloofs toont onze armoede zich telkens naast den rijkdom van God!) doch wie heeft minder recht tot het uiten van zulke klachten, dan zij, in wier rampzalige Schriftverklaring de gantſche Bijbel Gods in het eind te zamenkrimpt tot een dorrend blad van zedelijke vermaningen en aanmoedigingen van menſchelijke zelfkracht? en alle de rijkdom der heerlijkheid Gods in Christus, niet door den Heiligen Geest verklaard en ontwikkeld, maar door de wijsheid van den mensch beperkt wordt binnen de bevatting van een vervallen, een door de zonde diep gezonken, ellendig en arm geworden ſchepſelen-verſtand? — *Ontdek gij, o Heere! onze oogen, opdat wij mogen aanſchouwen de wonderen van Uw woord*, op dat wij mogen erkennen Uwen rijkdom!

(1) 1 Tim. VI. v. 17—19.

HET VERBOND DER WERKEN EN HET VERBOND DER GENADE.

In de bedeeling van God met opzicht tot menſchen in het algemeen, maakt Hij zich bekend als de Schepper der wereld, de Heer van alle dingen, de Formeerder en alzoo ook de Wetgever der menſchen. In den ſtaat der rechtheid was den mensch het beeld Gods, dat is liefde en heiligheid ingeſchapen, en was hij dus, in eenen veel hoogeren zin dan de onverlichte volkeren der wereld het thans zijn, *zich zelven een Wet.* De overtreding, in zijn binnenſte, van die ingeſchapen wet van heiligheid en liefde, in het gehoor geven aan de ſtemme des Verleiders, betoonde zich ſtraks in de overtreding van het hiertoe van God geſtelde proefgebod; en de menschheid in haar natuurlijken Vader, ſtamhoofd en levensoorſprong, onder de heerſchende macht der zonde gebracht, viel in dezen ook aan de alömvattende macht des Doods ten prooi; zoodat hij van nature leeft (indien het leven mag heeten) vervreemd van God, en alzoo inderdaad dood is in de misdaden en zonden.

Daar God intusſchen van den aanvang af den menſchen zijnen wil had geopenbaard, en het geweten zelfs buiten het licht eener onmiddelijke openbaring aan de goddelijke wetten getuigenis geeft, dat ze goed, en heilrijk, en goddelijk van oorſprong zijn, zoo is de mensch niet dan in het geval eener bijzondere en hoogstzeldzame verbastering geheel zonder Wet. Gods geboden en wetten, door overlevering bewaard, en door menſchelijke leeringen telkens meer of minder zuiver herhaald, maken uit: *het werk der Wet*, geſchreven zelfs in het harte der Heidenen, en waaraan ſommigen hunner, gehoorzaamheid, de meesten tegenſtand bewijzen (1).

(1) Er ſtaat niet, gelijk men het dikwijls opvat, dat GOD *zijne wet* in

Want *zoovelen als er zonder wet gezondigd hebben zullen ook zonder wet verloren gaan; en zoovelen als er onder de wet gezondigd hebben zullen door de wet geoordeeld worden, in dien dag wanneer God de verborgene dingen der menſchen zal oordeelen door Jeſus Christus* (1).

Maar behalve deze algemeene Openbaring aan de menschheid in het geheel, door middel van de vroegſte voorgeſlachten der volkeren, heeft God één geſlacht en volk uitverkoren, waarmede Hij in het bijzonder zijn verbond heeft opgericht, een verbond, hetwelk in het wezen der zake één is, van de roeping Abrahams af tot op de voleindiging der Eeuwen. Dat verbond onderſcheidt zich naar den vorm in het verbond der *belofte*, en dat der *vervulling;* en tusſchen die beide is *de wet* òf het Sinaïtisch werkverbond ingekomen, *om*, gelijk de Apostel het uitdrukt, *de misdaad te meerder te doen worden*, en ten gevolge daarvan *de genade nog veel meer overvloedig te doen zijn.* Ziedaar in korte trekken de leer des Bijbels omtrent het verbond der werken en dat der genade; doch welke wij ons voorſtellen in dit opſtel nader uit den Bijbel aan te toonen.

Het Werkverbond werd, naar luid der Schrift, geſloten op den hoogen Sinaï in de woestijne van Arabië. Te midden van de donderen en bliksemen der hooggeduchte Majesteit Gods werd de Wet der tien woorden uitgeſproken, gegrift op de onbuigzame ſteenen tafelen der ſtrenge goddelijke gerechtigheid, die eene volkomene gehoorzaamheid vordert. Het leven en de dood werd den volke voorgeſteld. *Doet dat en gij zult leven* was de belofte; en zoo iemand deze wet overtrad, die *ſtierf zonder barmhartigheid onder twee of drie getuigen.* Deze belofte en bedreiging werden verzegeld op den berg der zegeningen, den hoogen Gerizim, en op den berg der vervloekingen, den lageren Ebal (Deut. XXVII). De twaalf Stammen der zonen Jakobs waren op deze beide bergen zoodanig verdeeld, dat zes hunner, die alle uit de vrije vrouwen des Aartsvaders waren geſproten, Simeon, Levi, Juda, Isſaschar, Jozef en Benjamin, moesten zegenen; terwijl de zes overigen die meerendeels uit de dienstbare vrouwen geſproten waren, den vloek uitſpraken. Het verdient alle opmerking, dat wel de zes Stammen op Ebal het volk den vloek oplegden; maar de zegen daarentegen niet door die van den Gerizim, maar door Mozes zelven werd uitgeſproken (2). Zou men hierin niet een wenk moeten zien, dat wel de mensch zich zelven den vloek vermag op den hals te halen, maar dat de zegen hem alleen van Boven, en wel door tusſchenkomst van den Middelaar Gods en der menſchen, den Verbondsmiddelaar, kan geworden? — Het is niet minder treffend, dat de vervloekingen enkel op die zonden zijn uitgeſproken, die meestal heimelijk worden gepleegd, en daarom voor den menſchelijken Richter gewoonlijk verborgen blijven. Het is dus een verbond, dat ook over heimelijke zonden en overtredingen gaat, die God als den kenner der harten alleen bewust zijn, om daar zelf te ſtraffen, waar het menſchelijk oog niet reiken kan, en omtrent hetwelk dus de woorden gelden van den Pſalmist: *Waar zoude ik henen gaan voor uwen Geest, en waar zoude ik henen vlieden voor uw aangezichte? Indien ik zeide: de duisternisſe zal mij immers bedekken, dan is de nacht een licht voor mij.* — Door het ontzagchelijke *Amen* dat het volk op de vloeken der wet uitſprak, traden zij alzoo vrijwillig en plechtig in het verbond der wet, en onderwierpen zich dus aan den rechtvaardigen eisch der goddelijke gerechtigheid, zelfs voor hunne verborgen zonden en heimelijke overtredingen, en het is dus op den Ebal dat het verbond der werken werd verzegeld, krachtens hetwelk, volgens des Apostels woord, *zoovelen uit de werken der wet zijn, onder den vloek begrepen worden; want daar is geſchreven: Vervloekt is een iegelijk die niet blijft in al wat er geſchreven is in het boek der Wet, om dat te doen.*

Het blijkt hieruit, dat ſommige anders rechtzinnige godgeleerden onzer Kerk verkeerdelijk het verbond der werken, van den Ebal en Gerizim in het Paradijs hebben overgeplaatst, en van het Sinaïtiſche een Edensch werkverbond gemaakt (2). Immers als *Borg des beteren Verbonds* (van dat der genade) ſtaat Christus tegen Mozes, *den Middelaar des eerſten Verbonds* over, en tegen *de bediening des doods in letteren beſtaande en in ſteenen ingedrukt, — de bediening des Geestes* (2). Want *Christus heeft zooveel uitnemender bedieninge verkregen als Hij ook eens beteren Verbonds middelaar is; want indien het eerſte onberispelijk geweest ware, zoo zoude voor het tweede geen plaatſe gezocht zijn geweest. Want berispende zegt hij* (de Profeet, of God door den Profeet) *tot hen: ziet de dagen komen, ſpreekt de Heere, en ik zal over het huis Israëls en over het Huis Juda een nieuw verbond oprichten; niet naar het verbond dat ik met hunne vaderen gemaakt hebbe, ten dage als ik ze bij de hand nam, om hen uit Egypteland te leiden, want zij zijn in dat mijn verbond niet gebleven, en ik hebbe op hen niet geacht, zegt de Heere. Want dit is het verbond, dat ik met den huize Israëls maken zal na die dagen, zegt de Heere* HEERE: *Ik zal*

---

de harten der Heidenen *geſchreven heeft*, maar dat ZIJ *het werk*, dat is een gewrocht, een voortbrengſel of vrucht *dier wet* in hun harte *betoonen.* Zoo als Mozes de Goddelijke Wet voor Israël beſchreef, zoo ſchreven een Pythagoras, Solon, Plato of Aristoteles nabeeldſels en voortbrengſels van Gods geboden aan de Grieken voor. Maar het ZELF *inſchrijven zijner wetten op de vleeſchen tafelen der harten*, heeft God zich voorbehouden als de gave zijner genade.

(1) Rom. II. vs. 12, 16.

(2) Zie Deut. XXVII. vs. 14—26 verg. met Cap. XXVIII vs. 1—14.

---

(1) Men beriep zich daartoe op Hoz. VI. vs. 7. Doch op die plaats wordt wel van Adams trouwelooze overtreding tegen Gods gebod als een bondbreuk geſproken; maar niet, om van het verbond der liefde en der trouwe een *verbond der werken* als dat van Ebal en Gerizim te maken. Ook met Noach en zijne nakomelingen richtte God zijn verbond op (Gen. IX. vs. 6), maar evenmin in den zin van een wettisch verdrag. Een eigenlijk verbond vooronderſtelt twee van elkander vroeger verwijderde perſonen, die tot elkander komen; doch God was van Adam, vóór de zonde, niet geſcheiden; dus is het verbond van God met menſchen niet *ſupralapſarisch*, maar *infralapſarisch* te ſtellen. Men verg. de kantteekening op Hoz. VI. vs. 7, en zie voorts Deut. V. vs. 3 en Amos III. vs. 2, 3.

(2) 2. Cor. III. vs. 7, 8.

mijne wetten in hun verſtand geven, en in hunne harten zal ik die inſchrijven; en ik zal hun tot een God zijn, en zij zullen mij tot een volk zijn. En zij zullen niet leeren een iegelijk zijnen broeder, zeggende: Kent den Heere! want zij zullen mij allen kennen, van den kleinen onder hen tot den grooten onder hen; want ik zal hunne ongerechtigheden genadig zijn en hunne overtredingen zal ik geenszins meer gedenken (1). Dit ſtaat dus vast, volgens de uitdrukkelijke leer van Paulus: dat het werkverbond tegenover het genadeverbond ſtaat, als Sinaï tegenover Jeruzalem, als de Pinkſterdag der uittocht uit Egypte tot den vijftigſten dag na de verrijzenis des Heeren, en Jezus Christus als de tweede Verbondsborg tegenover Mozes als den eerſten Verbondsmiddelaar.

Intusſchen is het Verbond der genade niet eerst aan het licht gekomen bij de verſchijning van Christus in het vleesch in de volheid der tijden. In den grond der zake heeft God een verbond der genade met den eerſten zondaar opgerigt, zoodra hem de ſchuldvergiffenis verleend, en de verwachting des geloofs op den Immanuel geopend werd. Maar meer ontwikkeld en uitdrukkelijker, en ten uiterſte plechtig vestigde en ſloot God dit verbond met Abraham, den Vader der geloovigen, zeggende: *Mij aangaande, ziet mijn verbond is met u, en gij zult tot eenen vader van menigte der volkeren worden, en uw naam zal niet meer genoemd worden Abram, maar uw naam zal wezen Abraham, en ik zal mijn verbond oprichten tusſchen mij en tusſchen u, en tusſchen uwen zade na u in hunne geſlachten tot een eeuwig verbond, om u te zijn tot eenen God en uwen zade na u* (2). En de Apostel verklaart aan de Romeinen, dat de Aartsvader deze gewisſe belofte Gods door het geloof omhelzende, door dat geloof is gerechtvaardigd geworden; *en* (voegt hij er bij) *hij heeft het teeken der beſnijdenis ontvangen tot eenen zegel der rechtvaardigheid des geloofs, die hem in de voorhuid was toegerekend; opdat hij zoude zijn een vader van allen die gelooven, in de voorhuid zijnde, ten einde ook hun de rechtvaardigheid toegerekend wierde, en een vader der beſnijdenisſe, dengenen namelijk die niet alleen uit de beſnijdenisſe zijn, maar die ook wandelen in de voetſtappen van het geloof Abrahams, 't welk in de voorhuid was.*

Dit genadeverbond nu, met Abraham en zijne geloovige nakomelingen opgericht, werd, luidens de niet minder klare voorſtelling van den Brief aan de Galaten, noch opgeheven noch krachteloos gemaakt door de later, en wel vierhonderdvijftig jaren daarna, tusſchengekomene wet des werkverbonds van den Sinaï; maar integendeel ſtrekte de ganſche omvang der Mozaïſche geboden en inzettingen, om de harten der Israëlieten met meerder aandrang en ſterker geſpannen verwachting in den geloove te doen uitzien naar Hem, die dit beter en heilrijker verbond zou vervullen. *Waartoe* (zegt de Apostel in den Brief aan de Galaten) *is dan de Wet? Zij is om der overtredingen wille daar bij geſteld, totdat het zaad zoude gekomen zijn, dien het beloofd was. Zoo dan, de wet is onze tuchtmeester geweest tot Christus, opdat wij uit den geloove zouden gerechtvaardigd worden.* In dien zelfden Brief (IV. vs. 31, enz.) zijn DE *twee verbonden*, het eene tot dienstbaarheid, het tweede tot vrijheid, kennelijk geene andere, dan het verbond der *werken*, en dat der *genade*, het eerſte door Hagar, het tweede door Sara in hunne typiſche afbeelding aangeduid.

Van het beter en heilrijker verbond nu is Christus *borg* geworden (1). In welken zin is onze Heer *Borg* (ἔγγυος) des Verbonds? Volgens de in zwang zijnde leeringen onzer dagen is Christus alleen de Borg van God bij de menſchen, die hen de verzekering geeft van Gods vaderlijke vergevensgezindheid en liefde; en door deze voorſtelling wordt de geheele grond der verzoening of ter zijde geſteld, of verdonkerd. Doch geheel anders en veel dieper is de leer van het goddelijk woord. Volgens de Schrift toch is Christus in dien zin de Verbondsborg, dat Hij, even als van ouds de offerende Priester: in het midden ſtaat tusſchen eene door de zonde beleedigde Godheid aan den éénen kant, en aan de andere zijde tusſchen het bezoedelde, verontreinigde, ſchuldbeladene volk. Op het offer dat hij ſlacht, brengt hij van den volke de zonden en ongerechtigheden, van de Godheid den toorn wegens die zonden en ongerechtigheden over, en zoo doet hij verzoening aan beide zijden, tusſchen de Godheid en de menschheid, en ſluit op die wijze *tusſchen beiden* het verbond. Daarom werd van ouds bij het maken eens verbonds, het geſlachte offerdier in tweeën gedeeld, en ging men tusſchen de verdeelde ſtukken door, waardoor deze bemiddeling der twee bondſluitende partijen (vroeger inderdaad verdeeld) werd aangeduid. Wanneer dan nu Christus de Borg des Verbonds der verzoening tusſchen God en menſchen wordt genoemd, dan is daaronder zijn bedrijf als offeraar en offerande in éénen perſoon, ten ſtelligſte begrepen. Het is toch eene hoogstbeteekenisvolle bijzonderheid, dat noch de ongewijde, noch vooral de gewijde Oudheid zich immer een bevredigings-verbond als denkbaar hebben voorgeſteld, dan op grond van een verzoeningsoffer, en dat zelfs de benamingen voor het ſluiten des verbonds in de meeste talen daarvan afkomen (2); en de oudheidkennis zelve moet ons er toe brengen om van den Verbondsborg het denkbeeld der offerande en daardoor gewrochte verzoening, niet uit te ſluiten. Doch niet alleen in de natuur des Verbonds, zoo als de oudheid die overal vertoont in het algemeen, maar duidelijk en uitdrukkelijk in die des genadenverbonds ligt de verzoening, gegrond in de *voldoening* (3), opgeſloten;

---

(1) Heb. VIII. vs. 6—12.

(2) Gen. XVII. vs. 4—7.

(1) Heb. VII. vs. 22.

(2) Hebr. כרות ברית Gr. ὅρκια τέμνειν. Lat. *ferire*, *percutere foedus.*

(3) Wij hebben in dit Tijdschrift reeds menigvuldige malen gewezen op het ſchriftuurlijk onderſcheid tusſchen *verzoening* (καταλλαγή) en *voldoening* (ἱλασμός) in het Hoogduitsch *Verſühnung* en *Verſöhnung*. Dit onderſcheid, in Duitschland ſints lang aangenomen, begint ook in ons Land als gegrond erkend te worden, en wij ſtellen dat punt dus als uitgemaakt vast. Die

waarom ook (het zijn de woorden van Paulus) *het eerſte niet zonder bloed is ingewijd; want alle dingen worden bijna door bloed gereinigd naar de Wet, en zonder bloedſtorting geſchiedt er geen vergeving. Maar Christus, de Hoogepriester der toekomende goederen, is niet met het bloed der bokken en kalveren, maar met zijn eigen bloed eenmaal ingegaan in het heiligdom, eene eeuwige verloſsing te weeg gebracht hebbende. En daarom is Hij de Middelaar des Nieuwen Testaments, opdat zijn dood daartusſchen gekomen zijnde, tot verzoening der overtredingen die onder het Oude Testament waren, degenen die geroepen zijn de beloftenis der eeuwige erve ontvangen zouden* (1). Onze ouden, den vollen zin van hetgeen Paulus in dien geheelen Brief aan de Hebreën van het nieuwe of genadeverbond, van deszelfs Borg of Middelaar, en van de inwijding en verzegeling van dat verbond door zijn bloed en dood ſchrijft, in één woord en denkbeeld te zamen vattende, noemden Jezus met den inderdaad zeer ſchriftuurlijken naam van *Bloedborg*, in den zin van *Verbonds-offeraar*, waarin dan ook wezenlijk de ganſche leer van het genadeverbond als in één middelpunt begrepen is.

Doch beſchouwen wij nu nog na de voorſtelling van de leer der Schrift omtrent het verbond der werken en dat der genade, de verloſsing die in Christus is, in betrekking tot den afval des menſchelijken geſlachts in Adam. Gelijk Christus als Verbonds-middelaar (niet tegenover Adam, maar) tegenover Mozes ſtaat, zoo ſtaat Hij als Hoofd en Vader van een nieuw geſlacht tegenover den eerſten mensch. Want zoo ſchrijft Paulus: *De eerſte mensch Adam is geworden tot eene levende ziele; de laatſte Adam tot een levendigmakenden geest. Maar het geestelijke is niet eerst, doch het natuurlijke; daarna het geestelijke. De eerſte mensch is uit de aarde aardsch; de tweede mensch is de Heer uit den hemel. — En dewijl de dood* (de geestelijke zoowel als de natuurlijke) *door éénen menſche is, zoo is ook de opſtanding der dooden door éénen menſche, want gelijk ze allen* IN ADAM STERVEN, *alzoo zullen ze ook* IN CHRISTUS *alle levendig gemaakt worden* (2). Hetgeen Paulus hier toch van de lichaams-opſtanding na den natuurlijken dood zegt, dat geldt in zijn diepen zin even wezenlijk van de levendigmaking door wedergeboorte uit den dood der zonde. *Daarom, gelijk door éénen mensch de zonde in de wereld ingekomen is, en door de zonde de dood, zoo is veel meer de genade Gods en de gave door de genade, die daar is eenes menſchen, Jeſu Christi, overvloedig geweest over velen; want gelijk door de ongehoorzaamheid van dien éénen menſche vele tot zondaars geſteld zijn geworden, alzoo zullen ook door de gehoorzaamheid van éénen velen tot rechtvaardigen geſteld worde* (3). Daarom wordt dan ook Christus, tegenover Adam, die met recht de *Vader des doods* genoemd

onderſcheiding toch is van het hoogſte gewicht voor de rechtzinnige leer der ſchuldvergiffenis.

(1) Hebr. IX.

(2) 1 Cor. XV. vs. 13.

(3) Rom. V. vs 12—24.

wordt, zelfs in het profetiſche woord *Vader der eeuwigheid*, dat is *Vader des eeuwigen levens* geheeten (1). Want, gelijk reeds in het natuurlijke *de eeuwen*, (dat is het leven en de levensduring, de ganſche omkring des beſtaans der ſchepſelen) door Hem gemaakt zijn (2), zoo is Hij vooral de Auteur des nieuwen en eeuwigen levens, in deszelfs ganſchen omvang, van de verloste zondaren.

Gelijk Christus tegenover den gevallen Adam overſtaat als het leven tegen den dood, zoo is Hij daarentegen door den ongevallen Adam, die nog het beeld Gods was, in zijne verhooging en heerlijkheid (als *Type*) uitgebeeld. Deze waarheid wordt op eene merkwaardige wijze uitgedrukt door eene plaats, welke in de meeste Bijbelvertalingen naar ons inzien verkeerd is overgebragt. Men leest in de gewone overzettingen, Rom. V. vs. 14, dat *Adam een voorbeeld is desgenen die* KOMEN ZOUDE. De grondtaal vordert, dat hij *een voorbeeld is desgenen die* TOEKOMSTIG IS (3). Immers zoo als Adam als Hoofd en Koning der aardſche natuur in zijne volkomenheid en heerſchappij daarſtond, zoo zal ook Christus, bij zijne wederkomst in heerlijkheid, den ſcepter der aarde voeren. De Openbaring van Joannes leert ons in de heerlijke laatſte Hoofdſtukken, dat het toekomſtige Paradijs Gods dat uit den hemel zal nederdalen, de vervulling is van het eerſte Eden der onſchuld; en dit zelve was dus het voorbeeld (*τύπος*) van datgene hetwelk nog toekomſtig is. Veel hiervan te zeggen verbiedt de ſluijer die naar den raad Gods de toekomst bedekt; doch dit weten wij, dat wij alsdan zullen kennen gelijk wij gekend zijn, lief hebben, gelijk God ons heeft lief gehad. Naar dat licht ſtrekke zich het verlangen der ziele in hare donkere nacht uit; naar die heerlijkheid, de onmacht van den zondaar. De Heer geve ons om in de kracht van een door hem geſchonken geloof, zijne beloften vast te houden, die alle in Christus Jezus *Ja* en *Amen* zijn, Gode tot heerlijkheid.

Adam, *Abraham*, *Mozes* en *Jezus Christus!* Ziedaar dus, gelijk in dit Tijdſchrift in een vroeger opſtel werd aangetoond (4), de vier perſonen in welke zich alle de waarheden van het Godsverbond vereenigen. In *Adam* de *Dood*, in CHRISTUS het *Leven*; in *Abraham*

(1) Men kan ook vertalen *Vader der toekomende Eeuw* (אבי־עד) doch ook dan verſchilt de zin niet van dien welken wij hier aan die uitdrukking toekennen. Jeſ. IX. vs. 5 en ald. VITRINGA.

(2) Gr. *δι᾽ ὃν καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησε*, Hebr. I. v. 3, waar de gewone vertalingen *de wereld* hebben. Het woord in het oorſpronkelijke beſchouwt de wereld niet ſlechts in hare uitgeſtrektheid, maar ook in hare during. Van daar dat *οἱ αἰῶνες τῶν αἰώνων* de eeuwigheid uitdrukt, als zijnde de allerhoogſte levensduur, die van God; gelijk *de Koning der Koningen*, *de Heer der Heeren*, *de God der Goden*, alleen van den allerhoogſten God kan gezegd worden. Men heeft zich hier wederom in Neologiſche begrippen verloren, omdat men, in plaats van het woord in zijn diepen en geestelijken grond op te vatten, de beteekenis bij heidenſche of heidensch-Joodſche, of ketterſche (gnostieke) ſchrijvers heeft gezocht.

(3) Immers indien de plaats zag op de eerſte verſchijning van Christus in het vleesch, dan zou de Apostel geſchreven hebben *ὅς τύπος ἦν τοῦ μέλλοντος*. Het *Praeſens ἐστι* daarentegen ſchijnt op een nog onvervuld *Type* te wijzen.

(4) Dl. III. bl. 41—43.

de *belofte* des Heils, in CHRISTUS de *vervulling*; in *Mozes* het *Verbond der werken*, in CHRISTUS het *Verbond der genade!*

DE BOEKEN VAN DANIEL EN ESTHER.

De historifche Schriften van het Oude Testament, die wij tot hiertoe in deze bladeren doorliepen, bepaalden ons voor het meest bij de daden Gods binnen de grenzen van het heilige land. Wij hadden daar voor oogen Zijne bedeelingen met Israël zoo als Hij het in Canaän naar de belofte inleidde, door Richters en Koningen, door Priesterlijke en Prophetendienst genadig in ftand hield eeuwen lang, ftraks gevankelijk liet wegvoeren om der zonden wille, en wederom, na zeventigjarige ballingfchap, voor een gedeelte terug bracht. De boeken van Daniel en Esther verplaatfen ons op een ander, op geheel Heidensch grondgebied, in het midden van enkel wereldfche heerlijkheid en hoogheid. Ook over dezen verkondigt ons het woord van God Zijne opperheerfchappij. De God der goden, de Koning der koningen, verheerlijkt zich hier binnen Babel en Perfië, als de Verbondsgod van dat Israël, in welks hooge beftemming zelfs bij zijne diepfte vernedering de lotgevallen der volken hun middenpunt en doel hebben in den Goddelijken raad. Want gelijk in eene vroegere eeuw de Arke Gods, door de Philistijnen weggevoerd, hunnen Dagon ter aarde deed ftorten op het oogenblik dat Israël van die Ark en van zijnen God zelven verlaten fcheen; zoo ook toonde zich Gods macht en heerlijkheid in des te ontzachelijker teekenen en wonderlijker wegen, ter plaatfe daar Juda nu als balling verkeerde, en in het midden zijner machtigfte Overheerfchers. Vooral is dit openbaar in het Boek van Daniel, met hetwelk wij, de tijdsorde in acht nemende, dit ons Overzicht aanvangen.

I. Het kan aan deze plaats natuurlijk ons doel niet zijn, de Goddelijkheid van het Boek van Daniel, zoo als wij dat in onze Bijbels uit het Hebreeuwsch en Chaldeeuwsch Oorfpronkelijk bezitten, door opzettelijke bewijsvoering te handhaven. Tegen de drog- of fchijnredenen, waarmede de rationalistifche kritiek uit Duitschland, ook in ons Vaderland dat onfchatbaar Boek heeft begonnen aan te randen, zij het hier genoeg onze jonge Theologanten te herinneren aan den bekenden arbeid van een vaderlandfchen Geleerde (1), en vooral ook te verwijzen naar de uitvoerige en allezins rijk bewerkte Verhandeling van den Berlijnfchen Hoogleeraar Hengftenberg (2), waarin zij niet alleen de tegenwerpingen des ongeloofs op de meest voldoende wijze in het licht gefteld, en opgelost zullen vinden, maar ook in het geheel over den historifchen en Goddelijken inhoud des Boeks een keur van hoogbelangrijke opmerkingen, dikwerf van ftichtelijken, altijd van ophelderenden aart. Wij bepalen ons in dit opftel bij eene korte befchouwing van den perfoon des Schrijvers, en van het karakteristieke van zijn historisch-prophetisch Schrift.

Wat den perfoon betreft, vele eigenfchappen en bijzonderheden vereenigen zich om ons Daniel een der voortreffelijkfte en verhevenfte menfchen te doen fchatten, die de gefchiedenis van Gods Koninkrijk in de ontwikkeling der beloftenisfen oplevert. Onder alle de Godsmannen van wijd verfchillende roeping en leeftijd wordt Daniel onderfcheiden door een opmerkenswaardigen lof van Godsvrucht en wijsheid, gegeven niet eerst aan zijnen ouderdom, maar reeds aan zijne bloeijende jeugd, en vooral, niet alleen bij den nakomeling, maar bij een tijdgenoot en mededienstknecht Gods, Propheet als hij en in dezelfde vreemdelingfchap (1). De titel van *zeer gewenschte man!* waarmede Gods Engel hem in de gezichten en openbaringen, hem te beurte gevallen, aanfpreekt, is niet minder bijzonder (2). Maar treffend bovenal onderfcheidt hem geheel zijne plaatfing, weg en levensloop. Gevankelijk weggevoerde Vorftenfpruit uit Juda (3), blijft hij alle de overige dagen zijns levens balling uit het land zijner vaderen, doch altijd met zijn hart naar Jerufalem gekeerd, en met zijn aangezicht, als hij bidt, naar de plaats waar eenmaal des Heeren tempel ftond (4). In de hoogfte ftaatsbetrekkingen en bedieningen aan de hoven van Nebucadnezar, Cyaxares (Darius den Meder), en Cyrus geplaatst, blijft hij tevens onveranderlijk de getrouwe zoon van Israël. altijd uitziende naar de wederoprichting van Gods ftad en tempel; te midden van het machtigfte en prachtigfte Heidendom belijder van den eenig waren God, en vertegenwoordiger, als het ware, van Zijn tot fmaad en heerlijkheid gelijkelijk uitverkoren volk. Daarom dan ook is de God Israëls in den innigften en tederften zin *zijn* God. Dus roept Daniel dien Allerhoogften uit, in de belijdenis van Zijnen naam en verkondiging van Zijne heerlijkheid; dus roept hij Hem aan in de gebeden en fmeekingen en zondebelijdenis (5). En als zoodanig verheerlijkt zich ook aan hem de God zijner vaderen in het land zijner blinkende, en toch altijd lijdende vreemdelingfchap. God geeft Zijnen knecht genade voor het aangezicht van den Overfte der Kamerlingen, als hij weigert met de fpijze en met den wijn des Konings zich, als Israëliet, te verontreinigen, en het wordt hem en zijne drie medgezellen vergund, alleen groenten te eten en water te drinken. God geeft op de getrouwheid van de vier jongelingen fchijnfel, als zij na de tiendaagfche beproeving dezer levenswijze fchooner van gedaante en krachtiger van lichaam voor den dag komen, dan alle de overige kweekelingen die voor de dienst van het paleis en in de fpraak en wetenfchap der Chaldeën werden opgeleid (6). Hij geeft

(1) ROYAARDS, *Over den geest en het belang van het Boek van Daniel* in de Verhandelingen van het Haagsch Genootfchap, A°. 1821.

(2) *Die Authentie des Daniel und die Integrität des Sacharja*, Berl. 1831.

(1) Ezech. XXVIII. vs. 3. XIV. vs. 20, plaatfen, door Hengftenberg voortreffelijk toegelicht en gehandhaafd, S. 70 en S. 311.

(2) Hoofdft. IX. v. 23. (3) Hoofdft. I. v. 3.

(4) Hoofdft. VI. v. 11.

(5) Hoofdft. VI. v. 11, 12, 23, 27. IX. v. 4, 20. X. v. 12, enz.

(6) Hoofdft. 1. vs. 5–16.

aan alle vier verſtand in alle boeken en wijsheid, aan Daniel daar te boven in allerlei gezichten en droomen. Door dat verſtand, hem van zijnen God gegeven, legt hij nu Nebucadnezars droomgezichten uit, en redt daardoor het leven dier Chaldeeuwen, wier wijsheid bij die van Daniel verdwijnt gelijk een flaauwe ſchemerſchijn bij de heerlijkheid der zon (1). Door dien weg verheft zijn God hem tot eenen heerſcher onder den koning over het gantſche landſchap van Babel; en als hij onder Nebucadnezars opvolgers weder uit die hooge betrekkingen verwijderd geworden is, voert Hij hem op eens wederom ten gevolge van een ontzettend teeken in de tegenwoordigheid van Belzazar en zijne Grooten te voorſchijn; en het verſchrikkelijke Schrift aan den wand door hem uitgelegd wordt nog die zelfde nacht door de inneming van Babel en 's Konings omkomen, vervuld. Doch ook gedurende zijne verwijdering van het Koninklijk hof had zich de God van Daniel aan zijnen knecht niet onbetuigd gelaten. Hij openbaart hem in een nachtgezicht de opvolging der vier groote Wereldrijken (2), wier heerſchappij de eene voor de andere, en alle gelijkelijk moeten plaats maken voor het koninkrijk van den *Zoon des Menſchen* en Zijne heiligen uit alle tongen, en natiën, en geſlachten (3).

Onder eene nieuwe dynastie, die der Meden en Perſen, ziet zich Daniel weder van zijnen God in hoogheid geplaatst. Darius de Meder (Cyrus Oom) ſtelt hem boven alle Stadhouders en Vorſten van zijn rijk; doch als de nijd dier Grooten dat onzalige verbod te weeg brengt van den Koning, waartegen Daniel, in de eerſte plaats aan God getrouw, niet anders dan ongehoorzaam zijn mag; zoo wordt hij uit dien ſtaat van uiterlijken voorſpoed op eens in de diepte (den kuil der leeuwen) gevoerd; weldra weder uit de diepte tot hooger eer en aanzien dan immer verheven, en bovenal verheugd door de verootmoediging van den Koning in een openbaren brief, tot heel zijn Rijk gericht, voor de grootheid van Daniels God (4).

Doch hij mocht het ook nog beleven, dat de prophecij van zijnen grooten Voorganger in de rij van Israëls Zienders (Jeſaia) aangaande Cyrus en de herſtelling van Jeruſalems tempel, naar zijn bevel, begon te worden vervuld. Weinig tijd vóór de uitvaardiging van het beroemde Edict wordt hij opmerkzaam bij het lezen der Schriften (want ten allen tijde was de Schrift het voedſel ook der hoogst verhevene Godsmannen, en *de geesten der propheten* ook in dezen zin *den propheten onderworpen*) dat eene zeventigjarige verwoesting over Jeruſalem beſtemd was geweest, en dat alzoo de tijd der wederoprichting nabij was. Nu wendt zich Daniel met vasten en bidden en betreuring van de zonde, beide van hem zelven, en van zijn volk, tot den HEERE, en eer zijn gebed ten einde is, verſchijnt hem de Engel Gabriel om hem de prophecij der zeventig weken toe te betrouwen, en te vertroosten met Jeruſalems aanſtaanden wederopbouw, en Meſſias komst in de volheid des tijds tot aanbrenging eener eeuwige gerechtigheid (1). Nog verdere en diepere openbaringen vallen hem onder de regeering van Cyrus te beurt aangaande het rijk van Perſië en dat van Macedonië, aangaande de Koningen van Syrië en de verdrukking der Joden vooral onder Antiochus Epiphanes; en, bij gelegenheid zoo wel als onder het voorbeeld dier dagen, aangaande de benaauwdheden van de laatſte tijden onder den Antichrist; maar ook aangaande de opſtanding der regtvaardigen ten eeuwigen leven, en der goddeloozen ter eeuwige afgrijzing, en het deel zoo van Michaël, den Engelenvorst, als van den Godmensch zelven in deze groote gebeurteniſſen (2).

Daniels leven, eindelijk, zoo vol afwiſſelingen van heerlijkheid en verdrukking, van hemelſche openbaringen en wereldſche ſchuddingen, van Goddelijke vertroostingen en dooddreigende krankheden, beſluit zich eerst in hoogen ouderdom, doch niet zonder dat hij ook aangaande zich zelven, voor de toekomst der heerlijkheid dat Woord der eeuwige verblijding vernomen heeft, met hetwelk zijn volheerlijk boek, als het ware, verzegeld wordt: ***Maar gij! gaat henen tot het einde, want gij zult rusten, en zult opſtaan in uw lot, in het einde der dagen.*** Dan. XII. vs. 13.

Gelijk de gewijde Schrijver zelve, zoo is ook zijn boek; wonderlijk onderſcheiden van alle overige prophetiſche of historiſche boeken der Schrift, allereerst juist door de treffende mengeling van geſchiedeniſſen en prophecyen die zij aanbidt. De hooge beduidenis dier prophecyen behoort hier ter plaatſe niet tot ons beſtek; maar wel, en alleenlijk, de opmerking van hare overeenſtemming in kleur en karakter met de geſchiedeniſſen, in dezelfde Schrift vervat. Die kleur, dat karakter beſtaat in het wondervolle, het ontzettende, men mag zeggen, *coloſſale* van alles dat hier voorkomt of voorzegd is. Dat dubbele kenmerk ontmoet ons als van zelve zoo in het verhaal van den eerſten droom van Nebucadnezar, als in de hoog verhevene openbaring der toekomst in het *groote beeld* van dien droom vervat, en later wederom onder eenen niet minder indruk-

(1) Hoofdſt. II.

(2) Men vergelijke hier het opſtel over *de Leer der vier Monarchijen* in ons D. I. N. 17, bl. 2—4.

(3) Hoofdſt. VII. vs. 13, 14.

(4) Hoofdſt. VI. Tot eene proeve van Hengſtenbergs triumfeerende wederlegging der grove Neologiſche kritiek (in den grond niet anders dan een geleerd en ligt vermomd Voltairianismus, maar binnen de muren der Kerk!) kunnen wij ons niet wederhouden hier gewag te maken van zijn diep en afdoend onderzoek omtrent het bevel van Darius den Meder, hetwelk in dit Hoofdſtuk geboekt is. Men heeft namelijk, en niet zonder eenigen ſchijn, het ongelooflijke breed uitgemeten van zulk een verbod aan geheel een volk, om gedurende eene maand tijds, aan geenen God of mensch, buiten den Koning, eenige ſmeeking te doen. De Hoogleeraar vindt den ſleutel van dit anders zoo onverklaarbaar Edikt in het Godsdienſtig begrip der Perſen en Meden ten aanzien van hunne koningen, dat zij namelijk de vertegenwoordigers niet ſlechts maar ook belichamingen (*Incarnationen*) waren der Godheid van Ormuzd. Dit denkbeeld wordt uitvoerig bewezen uit onderſcheidene Schrijvers van vroeger en later leeftijd, en niet minder treffend uit eenige oude Perſiſche munten en opſchriften. — Deze grond nu gelegd zijnde wordt niets eenvoudiger dan een verbod, om, gedurende eenigen tijd aan niemand anders, dan aan die vermeende Godheid des Konings de hulde des gebeds te bewijzen. Men zie in het geprezene werk S. 123—133.

(1) Hoofdſt. IX.

(2) Hoofdſt. X—XII.

makenden vorm aan Daniel zelven getoond (1). Voorts, in de geschiedenis der drie jongelingen die voor het gouden afgodsbeeld niet willende knielen, in den vurigen oven geworpen worden, en straks daarna door Nebucadnezar zelven met ontzetting en aanbidding gezien worden levendig en wandelende in het midden des vuurs, en bij hen den *Zoon van God* (2). Insgelijks, in de geschiedenis van Nebucadnezars zevenjarige vernedering, wederverhooging, en verootmoediging voor God. Niet het minst in de geschiedenis van Belzazars maaltijd; in Daniels driemaaldaagsch gebed tot zijnen God tegen het verbod des konings, en zijne bewaring in den kuil der leeuwen; met één woord in alles wat dit hoog verheven Boek, van daden en openbaringen Gods al inhoudt.

Staan wij intusschen nog een oogenblik stil bij de opmerking van dat *wondervolle* en *colossale* in verband met geheel de bedeeling van leeftijd en plaats, waartoe dit gewichtig gedeelte der Heilige Schrift behoort. Kenlijk drukt zich daarin uit de hoog-Oostersche eigenaartigheid van dat Babel, hetwelk in het beeld der vier koninkrijken aangeduid wordt door het *hoofd van goud*, en elders (in het gezicht der vier dieren) door den *leeuw met arendsvleugelen* (3). De zamenhang met den tijd, waartoe het Boek en zijn Schrijver behoort, is niet veel moeilijker uit te vinden. Want Hij, die de tijden en gelegenheden in Zijne hand heeft, die God van hemel en aarde, *de Schepper der eeuwen*, schikt zich wel niet (dat zij verre!) naar de onderscheidene begrippen der zich opvolgende menschen en leeftijden; maar, gelijk deze zelve onder Zijn alomvattend bestier en leiding staan, zoo is er ook in de ontwikkeling van zijn Goddelijk koninkrijk eene overeenkomst met de onderscheidene eigenaartigheden van de plaatsen en tijden, waarin het zich achtervolgens openbaart. Zoo hebben b. v. de teekenen en wonderen van God in Egypte, eene om zoo te zeggen Egyptische kleur, (de staf in een draak veranderd, het water in bloed, enz); zoo, die van Elia en Elisa eene meer Israelitische, (opwekkingen uit de dooden, vuur en regen uit den hemel, enz). In het reusachtige Babel moest op gelijksoortige wijze de Openbaring van Gods heerlijkheid iets, meer dan ergens, verpletterends hebben van grootheid en ontzachelijkheid. Boven de oppermachtige Koningen van Babel en Persië wilde op deze wijze zich verheerlijken de Almacht van aller koningen Koning en Heer; in het land der Wijzen en Sterrekundigen moest een Propheet van den waren God begaafd worden met een verstand van regeeringszaken, en eene kennis der toekomstige eeuwen, waarvoor alle menschelijke wetenschap verstomde; tegen de zamenzweeringen en uit het geweld van aardsche goden moesten dienstknechten van den levendigen God gered worden door de tastbaarste blijken van Zijne alles te boven gaande heerlijkheid, macht, en trouw. Zelfs een bestrijder der Goddelijkheid van het Boek van Daniel heeft hiervan getuigenis gegeven (4), als hij opmerkt dat »het groote doel der verhalen in hetzelve de betooning is hoe Jehovah machtig is boven alle goden der volken; hoe in Zijne hand de lotbestemming van alle wereldrijken is; en hoe Hij de genen, die Zijn uitverkoren volk aantasten, nimmer ongestraft laat." Gelijk ten allen tijd, zoo had dan ook toen de openbaring van den waren God in groote daden en wonderen allereerst Zijne verheerlijking tegen al wat geen-God is ten gevolge, maar ook in ondergeschiktheid aan-, en in verband met deze hoogste aller Godsbedoelingen, de toebereiding der Heidenen tot eene bekeering, die het zeker is dat reeds in de laatste jaren der Babylonische gevangenschap in aanmerkelijken getale plaats greep.

Met het groote denkbeeld der verheerlijking Gods door alle die ontzachelijke gebeurtenissen, welke in het Boek van Daniel zijn opgeteekend, staan ook in het naauwste verband die onderscheidene lofzeggingen, rijk in leering en verheven van toon, welke wij hier allerwege aantreffen, en waarin van de deugden en eigenschappen en daden Gods zoo volheerlijke en volzalige dingen vermeld worden. Dus roept, in de eerste plaats, Daniel zelve bij de ontdekking, hem van Gods wege gedaan van Nebucadnezars eersten droom, den lof des Heeren uit met deze verhevene dankzegging: *De name Gods zij geloofd van eeuwigheid tot eeuwigheid, want zijne is de wijsheid en de kracht. Want Hij verandert de tijden en stonden, Hij zet de koningen af, en Hij bevestigt de koningen: Hij geeft den wijzen wijsheid, en wetenschap den genen die verstand hebben: Hij openbaart diepe en verborgene dingen: Hij weet wat in het duister is, want het licht woont bij Hem* (II. vs. 20—22); straks Nebucadnezar, na de bewaring der drie mannen in den oven des vuurs: *Geloofd zij de God van Sadrach, Mesach en Abednego, die zijnen Engel gezonden en zijne knechten verlost heeft, die op Hem vertrouwd hebben, en des Konings woord veranderd, en hunne lichamen overgegeven hebben, op dat zij geenen God eerden, noch aanbaden, dan hunnen God. Daarom wordt van mij een bevel gegeven, dat alle volk, natie, en tong, die lastering spreekt tegen den God van Sadrach, Mesach en Abednego in stukken gehouwen worde, en zijn huis tot een drekhoop gesteld worde: want daar is geen ander God, die alzoo verlossen kan* (III. vs. 28,29)! en bij den aanhef en aan het slot des verhaals van den droom en deszelfs vervulling aangaande zijne verstooting uit het midden der menschen: *Het behaagt mij te verkondigen de teekenen en wonderen, die de Allerhoogste God aan mij gedaan heeft: Hoe groot zijn zijne teekenen! en hoe machtig zijne wonderen! Zijn rijk is een eeuwig Ryk, en zijne heerschappij is van geslacht tot geslacht.* (IV. vs. 2 en 8). — *Ten einde dezer dagen nu, hief ik Nebucadnezar mijne oogen op ten hemel; want mijn verstand kwam weder in mij: en ik loofde den Allerhoogsten, en ik prees en verheerlijkte*

(1) Hoofdst. II. en VII. (2) Hoofdst. III. vs. 25.
(3) Hoofdst. II. vs. 38. VII. V. 4.

(4) Griesinger bij Hengstenberg, t. a. p. S. 35, 36.

den Eeuwig levenden, om dat zijne heerſchappij is een eeuwige heerſchappij, en zijn koninkrijk is van geſlachte tot geſlachte! En alle de inwoonders der aarde zijn als niet geacht, en Hij doet na zijnen wille met het heir des hemels en de inwoonders der aarde, en daar is niemand die zijne hand afſlaan, of tot Hem zeggen kan, Wat doet Gij? — Nu prijze ik Nebucadnezar en verhooge en verheerlijke den Koning des hemels: om dat alle zijne werken waarheid, en zijne paden gerichten zijn: en Hij is machtig te vernederen de genen die in hoogmoed wandelen! en eindelijk Darius de Meder in den Brief aan alle volkeren, natiën, en tongen, die op de aarde woonden (VI. vs. 27, 28): *Van mij is een bevel gegeven, dat men in de gantſche heerſchappij mijns Koninkrijks beve en ſiddere voor het aangezicht van den God Daniels: want Hij is de levendige God en beſtendig in eeuwigheden, en zijn koninkrijk is niet verderfelijk, en zijne heerſchappij is tot den einde toe. Hij verlost en redt, en Hij doet teekenen en wonderen in den hemel en op de aarde: Die heeft Daniel uit den kuil der leeuwen verlost.*

Treffend is de harmony dezer lofzeggingen en der verhalen waaruit zij voortvloeien, ook met de prophecyen in het zoo veelzins verheven Boek bevat. Wie erkent b. v. niet den God van wien alle deze heerlijkheden midden in de Rijken der wereld vermeld worden, in die ontzachelijke Openbaring (Hoofdſt. VIII. vs. 9, 10) van *den Ouden van dagen op zijnen troon; wiens kleed wit was als de ſneeuw, en het hair zijns hoofds als zuivere wolle; zijn troon, vuurvonken, en deszelven raderen een brandend vuur. En een vurige rivier vloeide en ging van voor Hem uit, duizend maal duizenden dienden hem, en tien duizendmaal tien duizenden ſtonden voor hem, en het gerichte zette zich, en de boeken werden geopend?* Wie erkent insgelijks niet den God van Israel en Daniel, die de Nebucadnezars verheft en vernedert, die de koninkrijken der wereld geeft en ontneemt gelijk Hij wil, in die machtige verkondiging (vs. 27) dat *het Rijk en de heerſchappij en de grootheid der Koninkrijken onder den gantſchen hemel zal gegeven worden den volke der heiligen der hooge plaatſen, welks Rijk een eeuwig Rijk zijn zal, en de heerſchappijen zullen hem eeren en gehoorzamen?*

Van eene nog andere zijde laat zich eene treffende overeenſtemming opmerken, bij de vergelijking van dezen hoog bevoorrechten Propheet des Ouden Testaments met den grootſten, den Apostoliſchen Propheet des Nieuwen! Reeds tusſchen de beide perſonen: Daniel, den *gewenschten man* Gods, en *den discipel, dien de Heere lief had*, ontwaart men eene zoo onmiskenbare als liefelijke gelijkenis. Doch hoe veel verder breidt zich nog die overeenkomst uit bij de vergelijking van de gezichten des eenen met de Openbaring des anderen. In het geheel blijkt al het geen door den Heere Jeſus zelven in de eerſte plaats, en in Zijnen naam door alle Zijne Apostelen, van het laatſte der dagen en van de toekomst van Zijn koninkrijk in heerlijkheid voorzegd is, reeds bij Daniel in den kern der zaak aanwezig te zijn (1). Doch het is vooral in de Apocalypſis van Johannes, dat zich die rijk bevruchte kern in zijne hoogſte volheid ontwikkeld vertoont. Dit in bijzonderheden aan te toonen zoude een geheel anderen omvang, dan dit beſtek medebrengt, vereiſchen. Wij wijzen tot eene proeve der bedoelde overeenſtemmingen van onderſcheiden aart, op deze enkelen uit ontallijken: Dan. IX. vs. 2. X. vs. 2 enz. (*Ik Daniël*) met Openb. I. vs. 9. (*Ik Joannes*); Dan. X. vs. 5 en 6 en VII. vs. 9, 13. met Openb. I. vs. 13—16; Dan. VII. vs. 15. VIII. vs. 27. X. vs. 9, 10, 11, 15, 17. met Openb. I. vs. 17[a]; Dan. VII. vs. 10 met Openb. V. vs. 11; Dan. VII. vs. 14. met Openb. V. vs. 9 en XX. vs. 4; Dan. VII. vs. 11. met Openb. XIX. vs. 20; Dan. V. vs. 23. met Openb. IX. vs. 20; Dan. VII. vs. 21. XI. vs. 7. en XII. vs. 1. met Openb. XIII. vs. 7 en 8; Dan. XII. vs. 7. met Openb. X. vs. 5 en 6. enz. enz.

Zoo is dan (het volgt reeds uit de weinige opmerkingen hier medegedeeld) het Boek van Daniel een der merkwaardigſte gedeelten den Heilige Schrift, ook ten aanzien van éénheid en harmony èn met zich zelve, èn met de perſoonlijkheid van zijnen Schrijver, èn met het geheel van Gods Openbaring in Oud en Nieuw Testament. De harmonyen van den gantſchen inhoud des Boeks met zich zelven hebben reeds dat gedeelte zijner beſtrijders weerloos gemaakt, die hetzelve aan meer dan éénen Autheur meenden te kunnen toeſchrijven. De harmony van het geheel met de bekende eigenaartigheden van de tijden en plaatſen, volken en perſonen, in welker midden het als het ware zich beweegt, is de voldoendſte wederlegging der genen die het boek van een anderen en lateren Schrijver dan Daniel afkomſtig willen hebben. De harmony eindelijk van den inhoud des Boeks met alle de overige, inzonderheid prophetiſche Openbaringen van de beide bedeelingen, is een duidelijk kenteeken der afkomst van allen uit Eenen: den Heiligen Geest, namelijk, die door velerhande Schrijvers, velerhande gaven, en onder velerhande van elkander zeer onderſcheidene tijden en omſtandigheden, dat volheerlijk gebouw der eeuwig blijvende Waarheid daarſtelde, hetwelk wij geloovig eerbiedigen als het historisch- zoo wel als prophetisch- onfeilbaar Woord van den levendigen en onveranderlijken God.

II. Ook het Boek van Esther levert eene treffende Openbaring op van de hand van God den Allerhoogſte, eene tusſchenkomst van de allerbijzonderſte Voorzienigheid des Gods van Israel tot redding van Zijn reeds verſtrooide, maar nog ſteeds in Zijn verbond bewaarde volk. Geene zoo ontzachelijke teekenen, het is waar, als in de geſchiedenisſen door Daniel te boek geſteld, ſchokken hier de verbeelding; maar ook in deze meer verborgene werking Gods is ons geen minder gewichtig toonbeeld Zijner hooge Alregeering gegeven. Het Boek van Esther ſtaat misſchien tot dat van Daniel,

---

(1) Matth. XXIV. vs. 15. 2 Theſ. II. vs. 4 verg. met Dan. XI. vs. 36. enz.

gelijk de glans van het *zilver*, waarmede de Perſiſche heerſchappij in den droom van Nebucadnezar wordt aangeduid, tot het *goud* der Babijloniſche. Hoe het zij, het is eene der merkwaardigſte ondervindingen van Gods trouw aan Juda in zijne aanvankelijke verſpreiding, die ons in deze Schrift voor oogen geſteld wordt. Nog heden ten dage, na drie en twintig eeuwen, vieren de Joden in hunne verſtrooijing over geheel de wereld, den dertienden dag der maand Adar met vasten, ter gedachtenis van de verdelging aan hunne ſtamgenooten in de dagen van Koning Asſuerus gedreigd; en den veertienden en vijftienden dierzelfde maand met *maaltijden*, en *licht*, en *blijdſchap*, ter gedachtenis van hunne wonderlijke bewaring (1). Nog worden die beide feestdagen *Purim* genoemd, naar het *Pur* (dat is, lot) hetwelk voor Hamans aangezicht geworpen werd, om den dag te beſtemmen, waarop hij het zaad der Joden meende te zullen uitroeijen (2).

De geſchiedenis zelve is in aller geheugen. De gunſteling van een machtigen, maar alles behalve krachtigen Monarch verkrijgt van zijnen meester de vrijheid, om zijnen nationalen en perſoneelen haat te koelen in de verdelging van alle de Joden in de honderd zeven en twintig gewesten van het Perſisch rijk verſpreid. Maar God waakt over Zijn volk; en Hij heeft reeds gezorgd. Een man uit Benjamin was door Hem geplaatst aan de poorte des Konings, eene jonge dochter van hetzelfde geſlacht naast den Koning op zijnen troon (3). En nu moet alles medewerken om den gedreigden en reeds opgeheven ſlag van het volk der Joden af te wenden, en den boozen ſtaatsdienaar van het toppunt der koninklijke gunst te doen nederſtorten in een ſmadelijken ondergang met geheel zijn huis; den Israeliet daarentegen, het voorwerp van zijnen woedenden haat, tot de hoogſte eer, in de plaats zelve des verdrukkers, te verheffen, en het uitverkoren volk alom ſchitterend te doen triumfeeren over zijne vijanden, zoo zelfs dat een aantal Heidenen tot het volk des Gods van Abraham overging (4).

Deze treffende geſchiedenis wordt nog treffender bij de beſchouwing der bijzondere perſonen in hunne karakters en wegen. Esther, gelijk alle de overige in deze gedenkwaardige leiding betrokkenen, een toonbeeld van Gods bijzonderſte Voorzienigheid in de volvoering van Zijnen alles omvattenden, alles beſtemmenden Raad, daarenboven belangrijk door hare afkomst, opvoeding, en jeugd (5), wordt het vooral, als juist datgene, waartegen zij uit kracht van alle hare natuurlijke betrekkingen den grootſten afkeer moest gevoelen, het middel wordt tot behoudenis van haar gantſche geſlacht en volk; als God haar aangenaamheid doet vinden in de oogen van den Bewaarder der vrouwen, die haar onder de bevoorrechten van 's Konings Harem plaatst; en vervolgens in de oogen van Asſuerus, die haar weldra lief krijgt boven alle zijne vrouwen, en haar koningin maakt in de plaats van Vasthi (1). Hoe aandoenlijk is niet het woord, waarmede zij in de bange dagen van Hamans overmoed en Mordechais vasten eindelijk het beſluit neemt, om zelve zich door vasten bereid hebbende, den Koning ongeroepen te naderen, niettegenſtaande de ſtrengheid der Perſiſche wet: *Wanneer ik dan omkome, zoo kom ik om* (2). Doch met den moed wordt haar ook, bij het wèl gelukken van dezen eerſten ſtap, de wijsheid gegeven om haren verderen gang te beleggen, en den ſnooden verdrukker op de zekerſte wijze te ontdekken en te doen vallen (3). Ook de jaarboeken der Christelijke kerk getuigen op meer dan ééne plaats van zulke Esthers, die tot bekeering van Heidenſche volken, of tot beſcherming van Christenbelijders en Zendelingen een gezegenden invloed oefenden op hunne onbekeerde, gantsch ruwe echtgenooten. Doch nog heden ten dage *vindt* wellicht deze Joodsch-Perſiſche boven velen *genade* in de oogen dergenen die van haar lezen, zoowel als, bij haar leven, *in de oogen van allen die haar zagen* (4). Hoe het zij, ten allen tijde bediende zich God van het zwakke der wereld, om het ſterke te beſchamen en te niete te doen.

Mordechai is, als Joſeph in Egypte, als Daniel in Babel, een getrouw belijder en dienstknecht van den eenig waren God. Den Koning van het land zijner vreemdelingſchap bewijst hij onderdanen-plicht, en eene hoog gewichtige dienst; maar voor Haman neder te vallen, naar den koninklijken wil, weigert hij volſtandig, *een Jood zijnde*, waarſchijnlijk omdat bij deze kniebuiging hier aan meer dan bloot burgerlijke hulde gedacht werd (6). Van daar die uiterſte vijandſchap des gunſtelings tegen hem en tegen heel het volk der Joden. Voorts is het karakter van Mordechai eerwaardig door ſtilzwijgendheid, welberadenheid, kloekmoedigheid, wijsheid; zoo in het beſtier van Esther zijne pleegdochter als in betrekking tot vrienden en vijanden. Glansrijk is bij de bevrijding van zijn volk, ook de perſoneele verhooging, in plaats van de vasthechting aan het ſchandhout hem toegedacht (7).

De hand van God, zichtbaar in de verhooging van Mordechai, is het tevens in de vernedering en ondergang van Haman en zijn huis. De vijandschap tegen Israel zat hem, den Agagiter (afſtammeling van Amalek), in het bloed (8); en gruwelijk was de wijze, waarop hij die voornam te koelen. Doch op het punt van in het verfoeilijkst ontwerp volkomen te ſlagen, treedt de Allerhoogſte tusſchen beiden, en maakt den raad van den booswicht te ſchand. Nu openbaart zich eerst nog de laagheid van zijn karakter in den tegenſpoed, evenredig aan zijn ondragelijken trots in de dagen der grootheid (9); en hij eindigt zijne loopbaan als een toonbeeld van het woord van den Pſalmist: *Ik heb gezien een gewelddrijvenden godtoozen, die zich uitbreidde als een groene*

(1) Esther VIII. vs. 16, IX. vs. 18, 21.
(2) IX. vs. 24.
(3) II. 5—23.
(4) VIII. 9—17.
(5) II. vs. 7, 10, enz.

(1) II. v. 17.
(2) IV. vs. 13—16.
(3) V—VII.
(4) II. vs. 16.
(5) II. vs. 21, 22.
(6) III. vs. 1—6.
(7) VIII. vs. 15, enz.
(8) III. vs. 1.
(9) VII. vs. 7.

inlandſche boom. ***Maar hij ging door, en ziet, hij was er niet meer; en ik zocht hem, maar hij werd niet gevonden*** (1). Ook deze bijzonderheid intusſchen is in de geſchiedenis van Haman treffend, dat de genen, die het eerſte voorgevoel hebben van zijnen val, juist diegene zijn, welke hem eenen dag vroeger aangeraden hadden den galg vijftig ellen hoog te planten voor den gehaten Jood. Als hij na de eerſte vernederende teloorſtelling ***treurig*** en ***met bedekten hoofde*** aan Zeres zijne huisvrouw, en aan de Wijzen zijne vrienden, zijn wedervaren na de ſlapelooze nacht des Konings gemeld heeft, voorzeggen dezen het hem ten ſtelligſte: ***Indien Mordechai voor wiens aangezicht gij hebt begonnen te vallen, van het zaad der Joden is, zoo zult gij tegen hem niet vermogen, maar gij zult gewisſelijk voor zijn aangezicht vallen*** (2).

Asſuerus is het echte beeld van den Oosterſchen Alleenheerſcher in zijne verbastering; meester van een onmetelijk gebied, en zelve vermeesterd door zijne wellusten en geregeerd door de driften van een gunſteling. Een enkele trek voltooit zijn karakterſchets in het boek van Esther volkomen: terwijl de loopers door heel het rijk uitgingen, om de verdelging der Joden te bevelen, en deze wet ook in de hofplaats werd uitgegeven, ***zaten de Koning en Haman te zamen en dronken, doch de ſtad Suſan was verward*** (3). De gevoelens zijn verdeeld over de vraag of de Asſuerus van dit Boek, de ***Xerxes*** dan wel de ***Artaxerxes*** (bijgenaamd *met de lange hand*) van de ongewijde Schrijvers is. Indien men, gelijk de waarſchijnlijkſte meening is, aan den eerstgemelden Vorst hier heeft te denken, hoe kenlijk is dan niet de overeenſtemming van zijn lichtzinnig gedrag en ſpoedig veranderde ſtemming ten aanzien van Haman, Mordechai, en de Joden, met hetgeen men van dien Perſiſchen Koning leest bij zijne tocht tegen de Grieken, als hij de vervaardigers van zijn door een ſtorm vernielden ſchipbrug laat ter dood brengen, en de wateren van den Hellespont geesſelen; of wel in tranen uitbarst bij de gedachte dat van die ontzachelijke menigte die hij ten ſtrijd voert, binnen eene eeuw geen enkel man meer in leven zoude zijn.

Doch het Boek van Esther draagt niet alleen de meest harmoniſche blijken van zijne echtheid, maar ook van zijnen geheiligden oorſprong. Sommigen hebben tegen het kanoniek gezag van dit geſchiedverhaal juist datgene ingebracht, hetwelk misſchien het blijkbaarſte bewijs van deszelfs goddelijkheid uitmaakt; de opmerking, namelijk, dat in het gantſche Boek de naam van ***God*** of ***Heere*** te vergeefsch gezocht wordt. Zekerlijk had nimmer een gewoon geſchiedſchrijver in dergelijk eene ſtof, kunnen of durven nalaten aan den God Israels uitdrukkelijk en bij name toe te ſchrijven hetgeen zoo kenlijk in iedere bijzonderheid van het verhaal, als ***Zijn*** werk, als ***Zijn*** beſtier blijkt beſchreven te zijn. Wie toch zoude de hand Gods kunnen voorbijzien in die treffende en toch zoo eenvoudige zamenvoeging van omſtandigheden, die den val van Haman en de redding der Joden en de verheffing van Mordechai uitwerkten? in die maaltijd, waarop Koningin Vasthi weigert zich te vertoonen, en hare verſtooting daarop van 's Konings bedgenootſchap, om plaats te maken voor Esther de Israelietin (1)? in die ontdekking der zamenzweering van de Kamerlingen door Mordechai? in de aanteekening van deze dienst in 's Konings Chronijken, en het vergeten derzelve een tijd lang aan het hof (2)? in de ſlapelooze nacht van Asſuerus, de voorlezing van het boek der gedachtenisſen, en de opwelling van dankbaarheid daardoor bij den Vorst; de komst, in dat zelfde oogenblik, van Haman met geheel andere oogmerken in den voorhof van het paleis; de eer aan Mordechai op raad van zijnen ergſten vijand bewezen (3); de maaltijd op dien eigen dag aan den Koning en zijnen gunſteling door Esther gegeven, en de ontdekking van hare tot hier toe verzwegene afkomst uit het zaad der Joden (4), enz. enz.? Bij den gewijden geſchiedſchrijver (5) nu is het verzwijgen van Gods ***naam*** bij dat alles ***opzettelijk***, en heeft zijne diepe ***beteekenis***. Dat het ***opzettelijk*** is, blijkt onder anderen uit drie plaatſen, waarin het, buiten deze vooronderſtelling, onmogelijk was, dat de naam van God in een Schrift eens Joodſchen belijders achterbleve. De ***eerſte*** dezer plaatſen is, waar Mordechai Esther bezweert zich de zaak der Joden aan te trekken, met deze woorden, waarin de gedachte aan God zoo noodzakelijk is, dat de weglating van het woord of onverklaarbaar ware, of, met opzet geſchied zijnde, den indruk des te machtiger verſterkt: ***Indien gij eenigzins zwijgen zult te dezen tijd, zoo zal den Joden verlosſing uit eene andere plaats ontſtaan; maar gij en uws vaders huis zult omkomen: en wie weet of gij niet om zulken tijd als deze is tot het koninkrijk geraakt zijt*** (6). Op gelijke wijze zou ook in de ***tweede*** door ons gedachte plaats geen Joodſche geſchiedſchrijver, zonder de bedoeling van Hoogere Wijsheid, Gods naam hebben kunnen achterlaten, waar van ***vasten in zak en asſche*** de rede is (7); en evenmin (in de ***derde*** plaats) waar ten gevolge van den verijdelden gruwelraad ***vele uit de volken des lands*** gezegd worden ***tot de Joden te zijn overgegaan, om dat de vreeze der*** JODEN (!) ***op hen gevallen was*** (8). Gelijk het ***opzettelijke*** der verzwijging van den naam des Heeren bij deze Zijne daden, zoo is ook de ***beduidenis*** daarvan na te gaan. God, in de wereldregeering onzichtbaar en van de menſchenkinderen ten meeste miskend of ontkend, werkt alles tot in de bijzonderheden naar Zijnen aanbiddelijken raad in eene ontzachelijke ſtilte van verborgenheid. Zoo wordt Hem dan ook in dit Boek van Esther het gantſche beleid der gebeurtenisſen toegeſchreven; doch in plaats van lof of rijkdom van uitdrukking daarbij, liever door eene verhevene ſoberheid, waarin zich de leering zelve van het boek des te krachtiger uitſpreekt, des te zui-

(1) Pſ. XXXVII. vs 35 en 36. (2) V. vs. 14. VI. v. 13.
(3) III. vs. 15.

(1) I. vs. 15—22. II. vs. 1 en 17. (2) II. vs. 21—23.
(3) Hoofdſt. VI. (4) Hoofdſt. VII.
(5) Mordechai zelve, volgens Hoofdſt. IX. vs. 20.
(6) IV. vs. 13, 14. (7) IV. vs. 1, 16.
(8) VIII. vs. 17.

verder affpiegelt. Deze leering, de grondflag van alle wezenlijke gefchiedkennis, laat zich zamenvatten in dien éénen uitroep van een Propheet (Jef. XLV. v. 15): *Voorwaar, Gij zijt een God die zich verborgen houdt, de God Israels, de Heiland.*

KERKELIJKE HISTORIE.

1. *Gefchiedenis der Hervorming in de XVIde Eeuw door* J. H. MERLE D'AUBIGNÉ. Vertaald in het Nederd. en vermeerderd met aanmerkingen door J. J. LE ROY. Eerfte Stuk. Rott. 1837.
2. *Histoire de la Réformation au Seizième Siècle,* par J. H. MERLE D'AUBIGNÉ. Tom. II. Par. et Gen. 1837.

Het eerfte der beide bovengenoemde werken is eene recht goede vertaling van het in een vorig Deel dezes Tijdfchrifts aangekondigde Werk van den Geneeffchen Leeraar. De Aanteekeningen, die zeer gefchikt zijn om het werk tot eene belangrijke lectuur ook van min kundige lezers te maken, behelzen vooral historifche toelichtingen van enkele, flechts in het voorbijgaan aangeftipte feiten der Kerkgefchiedenis. Mocht dit Werk ook onder de mindere ftanden vele lezers vinden, dan werd er voorzeker voldaan aan eene werkelijk aanwezige behoefte; en het bijgeloof zou dan niet, gelijk thans zoo dikwijls gefchiedt, worden beftreden door ongeloof of halfgeloof, maar door eene gefchiedenis befchaamd, die tevens een krachtig getuigenis bevat aan de van God geopenbaarde, en door de zamenftemming van waarachtige geloovigen telkens op nieuw bevestigde waarheid.

Het tweede bovenvermelde Stuk is de voortzetting van den uitmuntenden historie-arbeid van Merle d'Aubigné. Dit Deel bevat van het vijfde tot het achtfte Boek des Werks. Elk dezer Boeken voert een afzonderlijk opfchrift: het vijfde *De Leipziger Redetwist;* het zesde *De bul van Rome;* het zevende *De Rijksdag te Worms;* het achtfte *De Zwitfers.* Deze Inhoud doet reeds zien, dat hier de Zwitferfche Hervorming naast de Duitfche wordt aangetroffen; terwijl de Schrijver de afzondering van Luther op den Wartburg tot aanleiding kiest om de eerfte beginfelen der Reformatie in Zwitferland en derzelver ontwikkeling gedurende de opfluiting van den Duitfchen Hervormer, bij die gelegenheid te befchrijven.

De Hoofdpunten der in dit Deel voorgedragene lotgevallen van Luther, welke wij niet voornemens zijn hier in alle bijzonderheden na te gaan, vat de Schrijver te zamen in de volgende woorden bij den aanvang des zevenden Boeks, die wij overnemen als eene proeve van de meesterlijke wijze, waarop hij over het reeds verhaalde van tijd tot tijd eenen blik werpt, om de afzonderlijke gedeelten tot één treffend geheel te vereenigen. »De Hervorming (dus leest men p. 19, 20), aangevangen met de worftelingen van een diep verootmoedigd hart, in de monnikscel van het klooster te Erfurt, was beftendig toegenomen. Een onberoemd man maar die het woord des levens in de hand droeg, had geftaan in de tegenwoordigheid van de grooten der Aarde; en hunne grootheid was aan het wankelen gebracht. Hij had dat Woord allereerst aan Tetzel en zijne talrijke benden tegengefteld; en de geldgierige kramers waren na eenig oogenblikken van tegenftand, op de vlucht geflagen. Daarna te Augsburg, aan den Paus-felijken Legaat; en die Legaat tot verbijstering gebracht, had zijne prooi laten glippen. Straks aan de kampvechters der geleerdheid in de zaal der Leipzigfche Hoogefchool, en de Leipziger godgeleerden hadden met verbazing het wapen der fchoolfche fluitrede in hunne hand zien verbrijzelen. Eindelijk ftelde hij datzelfde Woord tegen aan den Paus, toen deze, in zijne fluimering geftoord, zich in zijnen zetel had opgeheven om den lastigen Monnik te verpletteren; en het Woord had de ganfche macht van het Hoofd der Christenheid verlamd. Nog bleef er eene laatfte worfteling over. Nog moest het Woord zegevieren over den Keizer des Westerfchen Rijks, over de Koningen en Vorften der Aarde; dan zou het, zegevierende over alle wereldfche grootheid, het hoofd in de Kerk verheffen, en daar als het eigen Woord van den levenden God, heerfchappij voeren."

Aan deze fchoone Inleiding beantwoordt de inhoud der hooggewichtige afdeeling geheel. Op levendige, door de waarheid en klaarheid der voorftelling dubbel indrukmakende wijze worden ons de grootfche bewegingen die den Rijksdag te Worms kenmerken achteréénvolgende voor oogen gebragt: de krachtige geftalten als gefchilderd van den nog jeugdigen Keizer Karel V, van de Rijksvorften en Spaanfche Grooten, van Duitschlands moedige Ridders, van den welfprekenden, doorflepenen en vurigen Nuncius Aleander, van Bugenhagen, Amsdorff, Justus Jonas, Melanchton, en den altijd en boven allen uitftekenden Luther. Wij kunnen ons niet onthouden enkele plaatfen tot eene proeve dergenen, die ons het meeste als karakteristiek voor de geloofskracht en goddelijke roeping des Duitfchen Hervormers troffen, aan onze lezers hier nog mede te deelen:

Allereerst (p. 128) zijne ftemming en ftandpunt tusfchen het tijdftip van den Pausfelijken Ban, en de verfchijning op den Rijksdag. »Welk eene heerlijkheid (fchrijft hij omtrent dien tijd) dat wij zondaren, geloovende in Christus en etende zijn vleesch, Hem in ons hebben wonende met alle zijne kracht, wijsheid, gerechtigheid, gelijk gefchreven is: *Die in mij gelooft, blijft in mij, en ik in hem.* Wondervolle inwoning! volheerlijke tabernakel, verre verheven boven dien van Mozes, maar gelijk deze geheel van binnen verfierd met prachtige tapijten, purperen voorhangfels en gouden ftoffeering, terwijl van buiten, alleenlijk een grof omkleedfel van rams- en geitenvellen gezien wordt. Dikwerf zien wij de Christenen ftruikelen; uitwendig befchouwd, zijn zij niet dan zwakheid en ellendigheid. Maar wat nood? in het binnenfte dezer zwakheid en dwaasheid, is verborgen eene macht die de wereld niet

kan kennen, en die evenwel de wereld overwint: want Christus woont in hen. Ik zag dikwerf geloovigen in eene groote zwakheid wandelende, of liever hinkende; maar kwam dan de ure des ſtrijds, of de optreding voor de balie der wereld, dan op eens begon Christus zich in hen te bewegen, en zij werden dermate ſterk en vast beraden, dat de duivel met verſchrikking voor hen de vlucht moest nemen." Luther zelve zou dit binnen kort in eigen perſoon ondervinden!

Terwijl over zijne oproeping voor den Rijksdag met hevigheid en inſpanning beraadſlaagd wordt, ſchrijft hij in de ſtilte van zijne cel eene uitbreiding van Maria's Lofzang, waarin hij de gedachten uitſtort, door welke God zijnen dienstknecht bereidt tot den naderenden ſtrijd (p. 256): »*Hij die machtig is:* zoo noemt Maria haren God en Zaligmaker! en met dat ééne woord ſlaat de zwakke jonge maagd alle ſterken met verkwijning, alle machtigen met zwakheid, alle wijzen met dwaasheid, alle heerlijken op de aarde met verſmading, en legt aan de voeten van God-alleen alle macht en kracht en wijsheid en heerlijkheid neder. — *Zijn arm:* zegt zij verder; zoo noemt zij die kracht waardoor Hij werkt, zelf en onmiddelijk, zonder den bijſtand der ſchepſelen: verborgene kracht! die uitgeoefend wordt in het verborgen, in de ſtilte, tot dat Hij volbracht hebbe hetgeen Hij zich heeft voorgeſteld. De verwoesting is daar, en niemand heeft haar zien komen. De wederoprichting is daar, en niemand heeft haar vermoed. Hij laat zijne kinderen in de verdrukking en in de zwakheid, zoodat ieder van hen zeggen moet: *Zij zijn verloren.* Maar juist dan is Hij de ſterkſte; waar de kracht der menſchen eindigt, daar begint die van God. Alleenlijk, dat het geloof op Hem zie, Hem verbeide! En eveneens laat God zijne tegenſtanders toe zich te verheffen in hunne grootheid en macht. Hij ontneemt hun de hulp van zijne kracht, en laat hen zich zelve opblazen met hunne eigene. Hij ontledigt ze van zijne eeuwige wijsheid, om ze te laten vol worden van hunne wijsheid van eenen dag. En terwijl zij opſtaan in de ſchittering van hunne macht, verwijdert zich de arm van God, en hun werk — is als de zeepbel die zich verliest in de lucht."

Te Erfurt, de plaats waar de Hervormer eertijds in zijn klooster de deuren opende en de Kerk bezemde, beklimt hij nu op zijnen weg naar Worms den predikſtoel. Hij ſlaat den Bijbel open, en leest deze woorden (Joh. XX. vs. 19 en 20): *Vrede zij ulieden, en als Jezus dit gezegd had, toonde Hij hun zijne handen en zijne zijde.* »Alle wijsgeeren (dus predikt hij uit deze woorden de goede boodſchap), alle ſchrijvers, en leeraars hebben zich beijverd den mensch te leeren, hoe hij het eeuwige leven kan verkrijgen, en zij zijn er niet toe gekomen. Ik ga het u zeggen. — God heeft een mensch, den Heere Jezus Christus, opgewekt, opdat Hij den dood verpletteren, de zonde vernietigen, de poorten der helle ſluiten zou. Ziedaar het werk der zaligheid. De duivel meende dat hij den Heere in zijne macht had, toen hij Hem tusſchen twee moordenaren zag, lijdende de verachtelijkſte ſtraf, een vloek voor God en voor menſchen. Maar de Godheid ontbloot hare kracht, en doet dood, en zonde, en hel te niet. Christus heeft overwonnen! ziedaar de groote tijding! Wij worden zalig door zijn werk, niet door de onze. De Paus leert geheel iets anders, maar ik verklaar het u: De heilige moeder Gods zelve is noch door haren maagdelijken noch door haren moederlijken ſtaat behouden geworden, maar enkel en alleen door middel van het geloof en door het werk van God!" — En na eenige oogenblikken van beweging in de kerk, veroorzaakt door het kraken van een der galerijen, die men dacht dat inſtorten ging, gaat hij voort: »Vreest niets, daar is geen gevaar: de duivel zoekt mij het prediken van het Evangelie te beletten; het zal hem niet gelukken. Hoort dan, hoe men de vrede verkrijgt: De Heere Jeſus heeft gezegd: *Vrede zij ulieden! ziet mijne handen en mijne zijde!* dat is: Zie, o mensch! Ik, ik ben het die uwe zonde aldus heb weggenomen, en u heb vrijgekocht. Ziedaar uwe vrede, zegt de Heere!"

Zijn verdere reis van Worms en intocht aldaar zijn bekend. Onder de bijzonderheden evenwel, die men overal niet zoo naauwkeurig vindt, behoort ook (bl. 296—298) het gebed, of liever de worſteling met zijnen God, die van Luther als van een anderen Jacob aangeteekend bleef, waarſchijnlijk door een zijner reisgenooten afgeluisterd, en ſedert onder de ſtukken, tot zijne verſchijning te Worms betrekkelijk, bewaard.

De afloop van Luthers herhaalde verantwoording te Worms, en het woord waarmede hij die beſloot: *Hier ben ik, ik kan niet anders, God helpe mij, Amen!* is wereldvermaard. Insgelijks is het bekend, hoe hij dienzelfden avond met Spalatinus en andere vrienden in een kalm onderhoud en in den lof van God zich verademende, van Hertog Erik van Brunswijk met een blijk van deelneming vereerd werd, die tot een der heerlijkſte getuigenisſen aangaande het aangename voor God van waarlijk goede werken gelegenheid gaf, door den mond zelven van dien grooten Kampvechter van het geloof dat zalig maakt *niet* uit de werken. Het verhaal daarvan is wederom bij onzen Schrijver recht levendig en treffend (p. 319 en 320): »Als zij nu te zamen waren, kwam een knecht binnen, brengende een zilveren kan, gevuld met Eimbekker bier. *Mijn meeſter*, zegt hij, denzelven aan Luther aanbiedende, *noodigt u uit, u met dezen drank te verkwikken. — Wie is de Vorst*, antwoordt de Wittenbergſche Leeraar, *die zoo goedgunſtig aan mij gedenkt?* — Het was de oude Hertog Erik van Brunswijk. De Hervormer werd getroffen van dit aanbod van een zoo machtigen Heer, en die tot de Pausſelijke partij behoorde. *Zijne Hoogheid*, voegde de knecht daarbij, *heeft zelve dezen drank willen proeven, eer hij dien aan u zond.* Luther drinkt er van, en zegt: *Gelijk op dezen dag Hertog Erik aan mij gedacht heeft, alzoo gedenke de Heere Jeſus in de ure van zijnen laatſten ſtrijd aan hem.* Gering was in zich zelve het geſchenk, maar Luther, willende zijne dankbaarheid bewijzen aan den Vorst, die in zulk een

oogenblik aan hem gedacht, gaf hetgeen hij in zijn hart had: eene bede. De knecht bracht de boodſchap getrouw over. En in de ure zijns doods herinnerde zich de oude Hertog die woorden van Luther, en zich wendende tot een jongen paadje (Frans von Kramm) die bij zijn bed ſtond, zeide hij: Open het Evangelie, en lees mij de plaats. De jongeling las, en de ziel van den ſtervenden werd verkwikt: *Zoo wie u lieden eenen beker koud waters zal geven te drinken in mijnen naam, omdat gij Christi zijt, voorwaar zegge ik u, hij zal zijnen loon geenszins verliezen.*"

De geheele beſchrijving van den Rijksdag, en de overrompeling van Luther, toen hij op last van zijnen Beſchermheer op het Wartburger ſlot gebracht werd, wordt beſloten met de volgende treffende en welſprekende opmerking des Auteurs: »Na den geweldigen ſtrijd, dien Luther had doorgeſtaan, wilde God hem in eene rustige en vreedzame wijkplaats geleiden. Nadat Hij hem op de ſchitterendſte ſchouwplaats der wereld, te Worms, had laten optreden, waar alle de zielsvermogens van den Hervormer zoo hevig waren geſpannen geweest, wilde God hem een onbekende vernederende woonplaats bereiden in een kerker. Hij brengt de zwakke werktuigen, door welke Hij groote dingen wil doen gebeuren, uit de diepſte duisternis hervoort; en dan wanneer Hij hen eenen tijd lang op een doorluchtig ſchouwtooneel heeft doen blinken, voert Hij hen ſtraks in de dichtſte donkerheid terug. De Hervorming moest anders worden tot ſtand gebracht dan door hevige worſtelingen, of luisterrijke optredingen. De zuurdeesſem der waarheid dringt niet op die wijze tot in de harten eener ganſche bevolking door: Gods Geest kiest hiertoe min geruchtmakende wegen. De man dien de kampvechters van Rome zoo rusteloos vervolgden, moest voor eenigen tijd van het oog der wereld verdwijnen. Eene zoo veel beteekende perſoonlijkheid moest worden verwijderd, opdat de omwending die gewrocht werd niet den afdruk van één enkelen perſoon zou dragen. De mensch moest terugtreden om God alleen te doen ſtand houden, met zijnen Geest zwevende over de wateren door welke reeds de duisternis der Middeneeuwen werd bedolven; en ſprekende: *Daar zij licht!* opdat er licht werd."

Wanneer wij van Luther op de Zwitſerſche Hervormers vóór Calvijn overgaan, dan ondervinden wij eene min aangename gewaarwording. Het is de invloed van Erasmus op de meesten hunner; dat is, de invloed der klasſieke beſchaving van het Heidendom, door Leo den X^de^ ingevoerd die zich hier onmiskenbaar doet gevoelen. Luther had zijn eenvoudigen Duitſchen naam behouden: hij vertaalde den Bijbel uit de grondtaal in zijne moederſpraak; de bewonderaars van Erasmus daarentegen vertolkten hunne namen zooveel mogelijk uit de moedertaal in het Latijn of Grieksch. Luther werd tot den Bijbeltekst gebracht door zijnen Godvruchtigen Voorganger in het kerkvaderſchap: den godzaligen Augustinus; de navolgers van Erasmus meenden niet zelden in hunne Romeinſche en Griekſche Auteuren een tweeden Bijbel te vinden, dien zij naast den echten ſtelden. Deze richting, waaruit later menige afval van het eenvoudige Bijbelſche Christendom is voorgekomen, is met den tijd verloren gegaan, en het is zeker een der ware vorderingen van onzen leeftijd, dat men het nieuwtestamentiſche taaleigen en deszelfs beoefening van dat der klasſieke Griekſche Schrijveren is begonnen af te ſcheiden; maar de vroegere beſchouwing heeft evenwel diepe ſpooren gemaakt en nagelaten, en menige Roomſche Schrijver legt aan onze Hervormers in het gemeen te last, hetgeen hij aan zijnen Leo den X^de^ moest wijten, en aan den Roomſchen tegenſtander van Luther, aan Erasmus.

Deze aanmerking, waartoe het Achtſte Hoofdſtuk van Merle's werk ons aanleiding geeft, meenden wij hier niet te mogen verzwijgen. Wellicht heeft de dankbare nagedachtenis dien de waardige Autheur aan zijne nationale Zwitſerſche Hervormers wijdt, het hem wel eens doen uit het oog verliezen. Het blijft intusſchen waar, dat men ook zulke menſchen, die uitnemende dienſten aan de Kerk van Christus hebben bewezen, te veel uitſluitend van hunne gunſtige zijde kan beſchouwen, en daardoor eenigermate *idealiſeren;* terwijl, naar het getuigenis van Gods Woord, allen, ook de besten, in zich zelve duisternis zijn en zonde. Wel brengt het doel van den waardigen Schrijver met zich om *de werking van God in de Geſchiedenis* aan te wijzen; doch de Schrift, die ons daarvan het volkomenst voorbeeld geeft verzwijgt ook nimmer de zonden en ergernisſen van hen die de Heere als werktuigen in zijne hand wilde gebruiken.

Treffend van waarheid is de Inleiding ook van dit Boek (het achtſte), zoo ten aanzien van het Godswerk der Reformatie in het geheel, als ten aanzien van de betrekking tusſchen de Duitſche en Zwitſerſche, het getuigenis van Luther en dat van Zwinglius. »Het oogenblik, waarop het beſluit van den Rijksdag van Worms het licht zag, was ook dat van eene ſterker ſchudding, die in de ſtille valleien van Zwitſerland door eene ſteeds toenemende beweging was voorbereid geworden. Op de ſtemmen uit Saxe antwoorden uit den boezem der Helvetiſche bergen, de krachtige ſtemmen zijner priesters, herders, en krijgshaftige burgers. De vrienden van Rome, van ſchrik bevangen, roepen het uit, dat eene uitgeſtrekte en ontzettende zamenzweering zich overal in de Kerk tegen de Kerk formeerde. De vrienden van het Evangelie daarentegen, vervuld van vreugde, zeiden dat, even gelijk zich in het voorjaar een adem des levens doet gevoelen van de oevers der zee tot op den top der bergen, alzoo de Geest van God in deze tijden over geheel de Christenheid den ijsſchors van een langen winter deed ſmelten, en met groen en gebloemte alles overdekte, van de laagſte valleien af tot op de dorſte en ſteilſte rotſen. Het was Duitschland niet dat aan Zwitſerland, Zwitſerland niet dat aan Frankrijk, Frankrijk niet dat aan Engeland het licht der waarheid mededeelde: alle die landen ontfingen het van God, even als het niet het éene gedeel-

te der wereld is, dat aan een ander het daglicht overbrengt, maar dezelfde vuurbol, die het onmiddelijk aan de aarde mededeelt. Oneindig verheven boven heel de menschheid was Christus zelve, die *Opgang uit de hoogte*, op het tijdſtip der Reformatie gelijk op dat der vestiging van het Christendom, het goddelijk vuur, waaruit het leven der wereld werd. Een eenige en zelfde leer vestigde zich op eens in de zestiende eeuw, in de haardſteden en in de bedehuizen der verst van elkander gelegene en meest van elkander onderſcheidene volken; het is dezelfde Geest alom, voortbrengende hetzelfde geloof. — De Hervorming van Duitschland en die van Zwitſerland betoonen deze waarheid duidelijk. Zeker was er tusſchen deze beide mannen een band; maar men moet dien zoeken boven de aarde. Die uit den hemel de waarheid gaf aan Luther, die gaf haar ook aan Zwinglius. Zij hadden gemeenſchap in God. *Ik heb*, zegt Zwinglius, *het Evangelie begonnen te prediken in het jaar der genade* 1516, *dat is, op een tijd toen de naam van Luther nog nooit was uitgeſproken geworden in onze gewesten. Het is van Luther niet, dat ik de leer van Christus ontfangen heb, het is uit het Woord van God. Indien Luther Christus predikt, dan doet hij hetgeen ik doe; zie daar het al.* — Maar ontleenden de onderſcheidene Reformatiën van den Geest, uit welken zij waren, eene ontzachelijke éénheid, zij ontvingen ook zekere onderſcheidene, aan elk in haar bijzonder eigene trekken, van de onderſcheidenheid der volken, in het midden der welke zij volbracht werden. — Zoo b. v. was in Duitschland het monarchale beginſel overheerſchend, in Zwitſerland, het democratiſche. In Duitschland had de Hervorming te worſtelen met den wil der Vorſten, in Zwitſerland met den wil van het volk. Eene vergadering van menſchen, lichter medegevoerd dan een enkel neemt ook ſpoediger een beſluit. De triomf over het Pausdom, die jaren kostte aan gene zijde van den Rijn, had aan deze zijde der rivier ſlechts maanden of dagen noodig. — In Duitschland verheft zich de perſoon van Luther ontzagwekkend in het midden der Saxiſche bevolkingen; hij ſchijnt de eenige te zijn, die den Roomſchen colosſus bevecht; overal waar het gevecht geleverd wordt, worden wij van verre op het ſlagveld zijne hooge geſtelte gewaar. Luther is als het ware de monarch van de omwending, die aldaar plaats grijpt. Maar in Zwitſerland wordt de ſtrijd in meerdere cantons te gelijk aangebonden; daar is eene vereeniging van Hervormers; hun getal verbaast ons; het éénе hoofd verheft zich zonder twijfel boven het andere, maar geen van allen voert het gebied; het is een republikeinſche magistratuur, waarin zich elk met zijne karakteristieke gelaatstrekken, en zeer onderſcheidene invloeden vertoont: — In de Reformatie van Duitschland is alles een tooneel, één en effen als het land zelve. In Zwitſerland is de Reformatie geſplitst, wederom even als het land zelve door zijne duizend bergen. Ieder vallei heeft, om zoo te zeggen, hare opwekking, en iedere hoogte der Alpen hare bijzondere beſchijning."

Het tafereel dat de Auteur ons vervolgens van de Hervorming in Zwitſerland ophangt, is wederom ten hoogſte aantrekkelijk, onderhoudend en leerzaam; dit laatſte vooral ook door belangrijke bijdragen, die den Schrijver omtrent dat tijdperk ten deel gevallen zijn; waaronder eenige mededeelingen van den achtingwaardigen Meyer von Knonau omtrent Zwinglius, van wien hij door aanhuwelijking afkomſtig is; het gebruik van een onuitgegevene Handſchrift van Bullinger omtrent de Reformatie in Zwitſerland, en andere ſtukken meer van dien aard. Recht treffend is dan ook dit gedeelte behandeld, en behelst voor zooveel wij zien kunnen, onderſcheiden tot nu toe weinig of geheel niet bekende bijzonderheden. Aandoenlijk is inzonderheid de eensgezindheid die er in Zwitſerland onder de vele Hoofden en Voorgangers der Hervorming gevonden werd; eene zamenſtemming waarvan men een ſterkſprekend blijk vindt in de zamenkomst te Einſiedeln, welke onze Auteur bl. 514, 515 beſchrijft, van welke beſchrijving wij hier alleen het navolgende overnemen. »Omſtreeks het eind van Junij (leest men p. 514) en in den aanvang van Julij 1522 zag men van alle kanten geloovige Leeraars zich naar de beroemde kapel van Einſiedeln begeven, als ware 't tot een nieuwe ſoort van pelgrimstocht. Van Aart in het kanton van Schwijtz kwam de pastor dier plaats, Balthazar Trachſel; van Weiningen, niet ver van Baden, de landgeestelijke Staheli; van Zug, Werner Steiner; van Lucern, de Kanunnik Kilchmeijer; van Uster de pastor Pfister; van Hong bij Zurig, de pastor Stumpff; van Zurig zelf, de kanunnik Fabritius, de kapellaan Schmid, de hospitaalprediker Grosman, en Zwinglius. Leo Juda, pastor van Einſiedeln, ontving met groote vreugd in de overoude abtdij al deze dienaren van Christus; want van den tijd af dat Zwinglius daar zijn verblijf had gehouden, was die plaats als 't ware een wijkplaats der waarheid en herberg der heiligen geworden. Niet anders hadden zich tweehonderd en vijftien jaren vroeger in dat eenzame dal van den Grutli drie-en-dertig moedige Vaderlanders verbonden, met het vast voornemen om het Oostenrijkſche juk te verbreken. Maar te Einſiedeln kwam het aan op het verbreken van een ander juk, dat des menſchelijken gezags en de zaken der Godsdienst." — Eene hartelijke gehechtheid (voegt onze Auteur er ſtraks bij:) verbond in Zwitſerland de Verkondigers der waarheid. Nog vele anderen ſtemden zamen met de mannen die te Einſiedeln waren bijeengekomen; gelijk als Haller, Myconius, Hedio, Capito, Oecolampadius, Sebastiaan Meyer, Hofmeister en Wanner. Die eenſtemmigheid is een der ſchoonſte trekken van de Zwitſerſche Reformatie. Deze uitſtekende menſchen werkten ſteeds als een eenig man, en bleven in vriendſchap verbonden tot hunnen dood toe."

Ja, de Hervorming was inderdaad een werk van God! Ook wanneer men de gebreken en zwakheden der Hervormers ten volle laat gelden, is in de geestelijke beweging van die dagen de aanvang dier bedeeling met de volkeren niet te miskennen in welke Hij het Evangelie, te lang onder de koornmate geſteld, tot alle ooren,

aan alle harten wil brengen. Die honger en dorst welke toen, even als thans, overal werd waargenomen, was niet uit de menſchen maar van God; en was het niet evenzeer van den Heere, dat moedige, door Gods Woord en Geest geleerde mannen aan dien honger en dorst voldeden door het zuivere en onvervalschte Woord, waarmede van ouds af de heilige mannen Gods hunne hongerende zielen en verſlagene harten voedden en verkwikten! Was het niet uit God dat zij aan zulke heilzoekende gemoederen den gekruisten Christus verkondigden, van wien de Apostel ſchrijft: *Die den Zoon heeft, heeft het leven; die den Zoon niet heeft, heeft het leven niet, maar de toorn Gods blijft op hem?* Deze heilsverkondiging aan allen in Christus en zijne gerechtigheid is het ware wezen der Reformatie, en van haar moet elke Hervorming uitgaan. De Heere geve, dat de uitmuntende *Geſchiedenis van de Hervorming der XVIde Eeuw*, van welke wij hiermede het tweede Deel aan al onze Lezers ten ernſtigſte aanbevelen, de vrucht hebbe om krachtig mede te werken tot die Hervorming waaraan ook onze Eeuw zulk eene dringende behoefte heeft, en die de Heer zekerlijk geven zal, indien wij bij het gevoel harer noodzakelijkheid het volhardend gebed voegen om haar van den genadigen Gever aller waarlijk goede gaven te verwerven!

BRIEVEN VAN BILDERDIJK.

(IVde DEEL.)

Hebben wij het Tweede en Derde Deel dezer Brieven bij elkander gevoegd in het Verſlag dat wij daarvan vóór eenige maanden gaven, de inhoud van het Vierde laat niet toe dat wij met de aankondiging tot de Uitgave van een volgend vertoeven. Gelijk vroeger reeds de elkander opgevolgde Deelen telkens in belangrijkheid ſchenen toe te nemen, zoo vinden wij dit verſchil in het bijzonder merkbaar wanneer wij het tegenwoordige Deel in de hand nemen. Immers het bevat enkel brieven aan den Heer da Costa geſchreven, en deze worden voorafgegaan door eene uitvoerige Voorrede, in welke de Kweekeling den Meester gedenkt op eene wijze, die *en* beider naauwe, ja teedere betrekking, *en* het geestelijk beſtaan en huisſelijk verkeer van en met Bilderdijk treffend ſchetst, en van eene met recht aandoenlijk te noemen zijde doet uitkomen. De lezing van dit breedvoerig bericht was dan ook den Steller van dit Verſlag des te meer welkom, naardien hij zelve den grooten grijzaard eerst in het laatſte tijdperk zijns levens, in zijnen zeer verzwakten ouderdom, gedurende zijn verblijf te Haarlem perſoonlijk leerde kennen, en dus zijn onderwijs niet mocht genieten; en zelfs minder omgang had met den zwaar beproefden, ſoms diep neêrgedrukten man dan met zijne waardige nog niet zoo bedaagde en in zoo menig opzicht uitmuntende Gade.

»Bij de uitgave eener Verzameling Brieven van BILDERDIJK (dus leest men in de Voorrede:) kwam als van zelve in aanmerking een aanzienlijk gedeelte dergene die de Schrijver van deze Inleiding het voorrecht had van zijnen nu zaligen Leermeester te ontfangen in den loop van eenen achttienjarigen omgang. De openbaarmaking dezer Brieven ſcheen thans even eigenaartig aanleiding te geven tot het vermelden eeniger voorname bijzonderheden uit die zoo naauwe en tedere betrekking; van welke dan ook de inhoud van dit Vierde en een gedeelte van het Vijfde Deel (de Brieven aan Dr. CAPADOSE) blijken zal hier en daar opheldering te ontleenen. Buitendien was mij de gelegenheid welkom, om van mijne innigſte verplichting aan den man tot wiens ziels- en karakter-kennis deze geheele Uitgaaf ten bijdrage dient, iets naders in het openbaar te doen kennen."

Van deze uitvoerige Inleiding, die om wel te worden begrepen, in haar geheel moet gelezen worden, zullen wij hier geene uittrekſels mededeelen. Zij is voorzeker van het hoogſte belang voor degenen die den perſoon van Bilderdijk van nabij wenſchen te kennen, en daardoor zijne poëzij in hare diepe waarheid te gevoelen; menigeen toch zal het gewis evenzoo gaan, gelijk de Schrijver der Inleiding van zich zelven verhaalt: »Steeds is mij dit, ook bij gemeenzamer kennis met zijne ſchriften bijgebleven, dat hij (zoo het mogelijk is het een van het ander te ſcheiden!) mij als mensch nog eindeloos meer het hart raakte dan als dichter. De verzen werden mij eerst heerlijk en ik leerde die verſtaan door de kennis met den perſoon." En hoe zou men den *perſoon* beter kunnen leeren kennen dan door deze brieven, aan harten die geheel het zijne verſtonden geſchreven, en waarin hij zich te midden van allerlei lot- en levenswisſelingen, van gezondheid en krankte, zwakheid des lichaams en dofheid der ziele, moedeloosheid en innerlijke benaauwing, ſteeds ongekunſteld uitdrukt in zijne tederſte gewaarwordingen? Zeker is het merkwaardig, dat in eene briefwisſeling als deze, waar het hem vrijſtond en mogelijk was over de gronden van waren troost en geloofſterkte te ſpreken, de klachten, ofſchoon wel telkens herhaald, toch veel minder grievend en bitter zijn, dan daar, waar hij wel het gevoel der ſmart kan uitſtorten, maar geen geopend gemoed vindt, om datgene aan meê te deelen wat in zwakheid zijne ſterkte, in moedeloosheid zijne hoop, in de ure der vertwijfeling zelve zijn eenigst uitzicht uitmaakte.

Dus vinden wij, ofſchoon de briefwisſeling eerst in 1816 aanvangt, de volgende aandoenlijke bijzonderheid omtrent een vroeger tijdperk van Bilderdijks leven (bl. 109, 110): »Toen mij des middags de onvermoede tijding mijner uitzetting in 1795 aangezegd was, 't geen mij boven alle verbeelding trof, ja ongelijk meer, dan of men mij naar het ſchavot ter onthoofding had heengevoerd, zette ik mij na de woeligheid van dien dag des avonds in eenzaamheid neder, en zocht troost en verſterking. 't Geen ik opſloeg was, 1 Korinth. X. vs. 13: *Ulieden heeft geene verzoeking bevangen dan menſchelijke; doch God is getrouw, welke u niet zal laten verzocht worden boven hetgene gij vermeugt*,

maar Hij zal met de verzoeking ook de uitkomſte geven, opdat gij ze kondt verdragen) en welk een balſem ſtortte die plaats in mijn gemoed! o De allerbijzonderſte Voorzienigheid is zoo vertroostende, en men gevoelt ze in 't geestelijke en wareldlijke zoo onmiskenbaar!" Wel mocht de veel beproefde man dus aan eene andere plaats op dit punt terugkomende, er nog het volgende (bl. 194) bijvoegen: »De dagelijkſche ondervinding van geheel een leven als 't mijne was een leerſchool ter kenniſse van Gods algoede en alwijze en allerbijzonderſte Voorbeſchikking over alles, en ik heb GEENE *aanſpraken* te maken. Ziedaar de waarachtige gerustheid! Die rijk is, mag te loor geſteld worden, als hij ter betaling van de vracht ziet te kort te ſchieten: voor mij heeft Christus betaald. Moge ik deze overtuiging ſlechts onverduisterd in 't hart behouden! Bid hierom voor mij, lieve Vriend, en draag met mij degenen die ik achterlate aan deze zelfde Voorzienigheid op, die mij ſteeds voor oogen was." —

Dit vertrouwen op de leiding des Heeren in alles ſpreekt uit deze Brieven op elke Bladzijde; en het is ſlechts eene van de vele uitdrukkingen van dit gevoel van afhankelijkheid van God, wanneer wij elders lezen: »Huisſelijke omſtandigheden van iemand vloeien altijd te veel op het oordeel en de achting of minachting der menſchen in. Gelukkig, bij wien het gebukt gaan daaronder doet *opzien*! En waarlijk, ik heb meermalen waargenomen, dat zij 't ware geloof verſterkten of opwekten, en dus de *rechtzinnigheid*. Ach, wij hebben het leed zoo noodig, om niet van God en Christus, om niet van de vrije genade in 't gevoel onzer volſtrekſte afhanklijkheid te verwijderen! Indien wij om gezondheid naar de ziel bidden, ſluiten wij de geneesmiddelen in onzen zwakken toeſtand niet uit." (bl. 118).

Eindelijk willen wij nog den volgenden Brief van den 7den Sept. 1826 afſchrijven als een blijk van hetgeen wij boven opmerkten, dat hier niet alleen de klaagtoon, maar ook meermalen de toon des blijmoedigen en dankbaren geloofs wordt aangetroffen. »Waardſte vriend! (dus luidt deze brief die de beantwoording eener gelukwenſching op 's Dichters jaardag bevat:) Met diep gevoel ontfang ik uwen recht innig Christlijken wensch en heilbede voor mij op dezen mijn Verjaardag, en dank u voor dien troostvollen en lieven brief. Ruste de volſte zegen des heils in alle betrekkingen en opzichten ſteeds op U en de Uwen, en voleindige de Algoede mijn vergevorderden levensloop naar zijn genadig welbehagen en in den vrede des gemoeds door onzen Eenigen Zaligmaker! — Noch verlenging van dagen, noch verhaasting des naderenden oogenbliks van ſlooping wensch of bid ik. En lijde ik, het is met blijmoedigheid der onderwerping. Wien hebben we op aarde of in den Hemel nevens God, onzen Heiland, en wie moet meer dan ik van de voorzienige zorge en bijzonderſte voorbeſtemming over alles overtuigd zijn? Ach! wat ware mij 't Euangelie zonder dit? — Bidden wij, lieve Vriend, bidden wij onophoudelijk; in 't gebed is rust en verkwikking; mocht ſlechts de Geest Gods zelf in ons bidden, en zij ons bidden een danken, ons danken gebed! Hebt allen dank dat gij ook in 't gebed aan mij en de mijnen gedenkt; en vergeet dit niet!" — Treffend is deze dankbrief voor eene op het rechte fundament gegronde vertroosting, een vernieuwd bewijs van hetgeen in de Voorrede (bl. XXIII) tegen de berichten van andere bezoekers naar waarheid wordt herinnerd: »Zijne ziele weigerde vertroost te worden door menſchelijke, ſchoon dan ook welgemeende en zelfs (algemeen-) godsdienſtige redenen: nimmer evenwel, hoe ook verplet en als verzinkend, was zijne ziele ongevoelig op de voorſtelling van het kruis, van het zoenoffer, van den Naam van Jeſus Christus, zijne Hoop!" —

Doch deze bundel bevat benevens zoo vele gewichtige ontboezemingen van hetgeen de waardige man geloofde en gevoelde, ook omtrent den loop der gebeurteniſsen in Kerk en wereld de gewichtigſte opmerkingen. Omtrent het verval in de Kerk worden er telkens wenken en aanwijzingen gegeven; niets wordt er verbloemd van de ontrouw van Priester en Leviet; maar tegen ontijdige en overijlde pogingen tot herſtel wordt niet minder ernſtig geſproken. »Ik ben volkomen in uw begrip (ſchrijft B., bl. 163, 164): dat zoo lang er nog Leeraars zijn die getrouw volharden in de prediking der vrije genadeleer, geene afzondering geoorloofd is, hoezeer anderen mogen afwijken. Wat op ſommige plaatſen waar misſchien geen zuiver Evangelie meer gepredikt wordt, plaats hebbe en plicht zou kunnen worden, laat ik daar. God zal kennelijk het pad afbanen en teekenen, wanneer er eene algemeene afzondering noodig mocht zijn, en ik heb afkeer van Zijne wegen vooruit te loopen. Dit is ook eene werking van hoogmoedige zelfzucht, waartegen Zijn Geest ons beſcherme. — De onderdrukking wettigt de afſcheiding niet, of zij moet tot een wezendlijke en dadelijke *vervolging* uitgeſtrekt worden; — die misſchien niet ver af is, en wellicht in het plan des Almachtigen noodig, tot volkomen ontdekking van de werktuigen der Duisternis en daarſtelling van de ondoorſtreefbare klove tusſchen Hemel en Hel."

Dit Deel bevat ook, even als andere, vooral van de Werken die na Bilderdijks dood zijn uitgekomen, verſcheiden pogingen tot opklaring en toepasſing van het profetiſche Woord; doch het bevat tevens, en dat worde niet uit het oog verloren, meer dan ééne waarſchuwing tegen het misbruik dat men van zulke aanduidingen kan maken. »'t Kan niet anders zijn dan Gij zegt (leest men bl. 110:) dat er onder de reſultaten der beoefening van de Apocalypſis die thands wederom vlijtiger dan ooit geſchiedt, vrij wat menſchelijke voorbarigheid en zelfvertrouwen insluipt. De lieden wilden zoo gaarne *Profeten* zijn, maar het is juist dat profeteeren niet waarnaar Paulus ons gebiedt te ijveren, 1 Kor. XIV. Men behoort zich te houden aan 't geen kennelijk geopenbaard is, het zij *ab initio* duidelijk, het zij door de uitkomst verklaard. Het vooruitloopen houde ik niet voor onzondig, immers houde ik 't voor gevaar-

lijk. Het verſtand moet zich niet aanmatigen Gods geheimenisſen te doorgronden. Doch dit neemt niet weg, dat ook daarbij de Genade wel een lichtſtraal verſpreiden kan, waardoor men meer waarheid ziet."

Over het algemeen bevat deze bundel meer andere opmerkingen van dien aard; want het was Bilderdijk kennelijk niet alleen te doen om opwekking van flaauwen ijver, maar ook, en wel zeer ernſtig om waarſchuwing tegen het mogelijk misbruik van zulke opwekkingen. »Het planten (lezen wij bl. 46, 47) behoort aan Hem die den wasdom kan geven, en 't wortelen hangt aan ons niet. Wien God het gezicht gegeven heeft, voor dien doen wij genoeg, hem naar de plaats van het uitzicht te leiden; voor anderen helpt geen aanwijzing met den vinger. En bij het WEL *zien* behoort ook eene zekere vatbaarheid ter onderſcheiding van 't geen men ziet, welke het ook niet nuttig is vooruit te loopen. Eindelijk allen zijn wij kinderen in de waarheid, maar de een kan wat vaster voedſel verdragen dan de ander. Bedenk dikwijls de heilige woorden: *Ik heb u nog veel te zeggen, maar gij kunt alles niet dragen; doch wanneer de Geest zal gekomen zijn, dien ik u zenden zal van mijnen Vader, die zal u alles leeren.* Laat dit u vooral omzichtig maken ten aanzien van het nog aanſtaande. De verklaring daarvan is voor zeer weinigen nut; en daar ieder ze naar *zijne* vatbaarheid opvat, geeft zij bij verre de meesten niet ſlechts geheel onvolkomen maar zelfs valſche denkbeelden, en deze worden dan aangenomen of — ons aangewreven. Zoo is het met ſommige geheimzinnigheden meer."

Ofſchoon de meeste bijzonderheden dezer briefwisſeling van eenen geestelijken en godsdienſtigen of godgeleerden aard zijn, bevat zij ook omtrent *Geſchiedenis* en *Letterkunde* eenige belangrijke opmerkingen. Van dien aard is wellicht de volgende omtrent den Koran (bl. 75): »Gelijk de Joden door middel van de ſchriften hunner Rabbijnen, zoo gevoel ik, dat men de Mahomedanen door middel van den Koran tot Christus moet brengen. Ik beklaag altijd mijne onkunde in de Arabiſche taal; ik gaf anders eene verklaring van den Koran voor hen, om aan te toonen dat Mahometh Christen was met het hart, en het Nestoriaanſche zoogenoemde Christendom dat hij had leeren kennen, hervormen en verbeteren wilde, als ook inderdaad wel noodig was. Hij kende geen ander Evangelist dan Mattheus, en dezen verſtond hij niet dan naar de uitleggingen die hij bij henlieden vond, en daar hij ontbloot was van de kennis der profecijen, waardoor wij den Heiland der wareld alleen erkennen kunnen, vervoerde zijn vurig Enthuſiasmus hem om als vervuller, verbeteraar en uitbreider van het Christendom, zoo als hij het zich in hart en verbeelding voorſtelde, op te treden; en waarlijk hij was werktuig in de hand der weldadige Voorzienigheid en voorbereider des heils onder het Heiden- en Manicheëndom. Doch dit alles blijve Gode bevolen, en wij vinden nabij ons te werken." Wij nemen deze opmerking hier over, als eene zeer belangrijke ter nader overweging, zonder haar geheel tot de onze te maken. Zeker is het, dat die beſchouwing Bilderdijk aanleiding heeft gegeven tot zijne recht ſchoone, recht Christelijke Romance: *De Marokkane* (in de *Nieuwe Mengelingen*); en er valt daarenboven geenszins aan te twijfelen of het Mahomedanisme heeft even als het Catholicisme, met hetwelk het op eene andere plaats in deze brieven op eene treffende wijs wordt vergeleken, zoowel eene heldere, naar de waarheid toegekeerde, als eene ſchaduwzijde.

Ook de beſchouwing der Hervormers door Bilderdijk, hier voorkomende (bl. 104, 105), verdient wel te worden aangehaald, vooral, omdat hij in zijne *Voorlezingen over de Geſchiedenis des Vaderlands* gewoon is de Hervorming meerendeels van hare menſchelijke zijde te beſchouwen; en deswege door velen kwalijk is verſtaan geworden. »Zeker was Calvyn de grootſte en beste Theologant. Luther was ſomtijds al wat men wenſchen kon, maar zich zelven zeer ongelijk. Wellicht (of liever zeker) vorderde de tijd waarin Luther opſtond een man, juist van zijne gebreken; nu bedaard, nederig, doorzichtig, dan weêr woest, dom doordrijvend, trotsch en verwaand, en wat hij van zijn disputeren met den Duivel meldt, houd ik juist voor geen blootе inbeelding. Over Melanchton en Zwinglius denk ik als gij. De invloed van beide heeft kwaad gedaan, doch ook dit kwaad had zijne goede zijde. Onbegrijpelijk is het als men de perſonen der Hervormers in Duitschland beſchouwt, en daarbij de Vorſten, hun begunſtigers en beſchermers, en hoe en uit wat beginſelen, en met welke gantsch niet geestelijke inzichten die handelden, hoe eene gezuiverde Kerk heeft kunnen gevestigd worden; en in 't resultaat kan men de hand Gods niet miskennen. Gezag, onafhankelijkheid, willekeur, was bij die Heertjens het groote doel, en waar zelfs oprechte *pieteit* plaats had, werd die zoo door ſtaatzuchtige *motiven* verduisterd en daarmeê vermengd, dat Luther met de zijnen rotſen (Petrusſen) moesten geweest zijn, en dit niet zijnde, moest er nu eens wat toegegeven, en dan weêr met dolle ſtugheid doorgedreven worden; en geen *egaliteit* van geest en charakter als die van Calvyn ware beſtand geweest." Zeker zal niemand deze voorſtelling een *idealiſeren* der eerſte Hervormers kunnen noemen, gelijk wij in de boven medegedeelde ſchildering van den waardigen Merle d'Aubigné meenden op te merken; en echter, deze beide beſchouwingen maken in ons gevoel één geheel uit. Het is toch van belang, zoowel op de menſchelijke en ſchaduwzijde te letten, als op datgene, wat van God was; en de beiderlei voorſtelling verſmelt in eene hoogere éénheid. De eerſte Hervormers waren zonder twijfel menſchen van gelijke bewegingen als wij, en geenszins van menſchelijke gebreken vrij; en echter het werk Gods was in hun hart en in hunnen handel zichtbaar. De Hervorming was gewis een Werk van God.

Wij hebben gemeend dit Deel der Brieven van Bilderdijk meer bij wijze van Verſlag en eenigzins breede uittrekſelen, dan door eigen beſchouwing en beoordeeling aan onze Lezers te moeten doen kennen. De Redacteuren van dit Tijdſchrift ſtaan in al te naauwe betrekking tot dezen bundel om over denzelven een ei-

genlijk oordeel te willen vellen. Doch aangenaam was het ons, onze redeneringen en beschouwing aangaande gewichtige onderwerpen van ons Land en Volk en de Kerk des Heeren in deze gewesten te mogen bevestigen door het getuigenis van eenen man, van welken een voornaam Engelsch Dichter en Geleerde voor eenige jaren schreef, »dat zijn naam, zonder den vloek van Babel, zoude gevoerd zijn van het eene eind van Europa tot het andere." K.

SCHRIFTVERKLARING.

(*Naar het Engelsch.*)

»Het is eene zoo berispelijke als jammerlijke manier van doen met het heilig en diepzinnig Woord van God, hetzelve zoo uit te leggen, als of een gedeelte daarvan slechts tot versiering dient; dichterlijk of redekunstig effekt. Bij mij is het zelfs bij ongewijde, mits wezenlijke, poëzij of welsprekendheid, een al te gering denkbeeld van beiden, woorden of beelden met eenig ander doel te verklaren, dan om daarin uit te vinden den geest van waarheid in den dichter of redenaar. Hoeveel te onwaardiger is de tegenovergestelde uitlegwijze dan niet met toepasfing op het Woord van God, welks titels en jota's zelfs meer vastheid en wezenlijkheid hebben dan hemel en aarde! Het is in den grond laster, indien niet lastering, tegen Hem, door wiens Geest het Woord werd ingegeven. De dichterlijke taal, de kracht der reden, de diepte des gevoels, de rijkdom der beelden, de overvloed der spreekwijzen, zijn geenszins in dat Woord de vrucht van een spelend of ongeregeld vernuft bij zijne Schrijvers; maar zij zijn de meest eigenlijke, de eenig juiste, de recht volledige vormen ter wedergeving van de volheid dier eeuwige waarheid, welke God van zich zelven en van Zijnen Christus wilde bekend maken. Ik heb, dank zij mijnen God, een hooger eerbied voor het geschreven Woord geleerd, dan waarmede de zin- en ziel-verslaauwende verklaringen bestaanbaar zijn. Ik heb geleerd, op deszelfs kleinste deeltjes te zien, als iets heiligs, en het te bestudeeren met meer zorg, dan of het de meest ingewikkelde bewijzen van Newtons *Principia*, of de diepst geleerde en rijkst versierde plaatsen van Miltons *Verloren Paradijs* waren. Kan ik aan het een of ander, dat ik in Gods Woord vind, geen voldoende meening hechten; ik tracht het niet weg te redeneeren, door het voor poëzij of blooте sierlijkheid te verklaren, maar ik belijd liever mijne onwetendheid, en wacht tot dat God mij een beter Onderwijzer zende, die dan ook nimmer wegblijft. Het is het werk van schooljongens hier en daar uit de Propheten eenige bloemen tot versiering van geheugen of spraak te plukken. Het is het werk van kinderen, hier en daar slechts naar een brokjen uit te zien tot streeling van den, meestal verwenden, smaak. Het werk van den man Gods, van den Uitlegger des Woords is, dat Woord uit te leggen overeenkomstig zijn hoogen oorsprong, om daaruit te doen kennen, wie God is, en dien Hij gezonden heeft, Jesus Christus, Zijnen Zoon."

BESCHOUWING DER TIJDEN.

De Engelsche aangelegenheden vestigden ook ditmaal de opmerkzaamheid, daar de verkiezingen voor het nieuwe Parlement aan de zich bestrijdende staatkundige partijen gelegenheid gaven al hunne krachten te verzamelen, om te beproeven, wiens leiband de regering der Koningin zal behooren te volgen. Als men den uitslag dezer verkiezingen nagaat, zoude men moeten veronderstellen, dat de meerderheid in Engeland aan de zoogenoemde behoudende partij is toegedaan, en dat het alleen de verkiezingen van het door den liberalen zin geheel beheerschte Ierland zijn, die de balans naar de zijde van het tegenwoordig ministerie hebben doen overslaan. Daar de ondervinding ons geleerd heeft, dat de Tory's even weinig als hunne tegenstanders in staat waren om eenige leiding aan den publieken geest te geven, en hunne staatkunde in de buitenlandsche aangelegenheden steeds zeer weinig van die hunner tegenstanders verschilde, konden wij met meer onverschilligheid dien worstelstrijd aanschouwen, doch moesten alleen de middelen van geweld en kuiperij betreuren, die van beide zijden in het werk gesteld worden, om datgene te bevorderen, wat men de *goede zaak* gelieft te noemen.

Eene gebeurtenis, die op deze verkiezingen niet zonder invloed schijnt geweest te zijn, was de daad van den nieuwen Koning van Hanover, waardoor de thans aldaar bestaande Constitutie provisioneel ten minsten geschorst werd. Moeijelijk is het, zonder volledige kennis van zaken een zoo teeder punt juist te beoordeelen; doch dit blijkt genoeg, dat het Europeesche Staatsregt, omtrent deze en andere vraagstukken van dien aart, nog op geen hechte zuilen rust, dewijl er geene gebeurtenis voorvalt, die den staat van zaken in het een of ander rijk eenigzins wijzigt, of zij geeft aanleiding tot de verst uiteen loopende verschillen. Zoo was het met de troonsopvolging van Koning Ferdinand van Spanje, en zoo nu ook weder met dezen maatregel van den Koning van Hanover, die minder opzien zoude verwekken, indien men niet in hem het hoofd der Engelsche Orangisten, den troonopvolger van dat rijk, en den tegenstander der thans zegevierende liberalen aanschouwde. De geest der eeuw blijft zich zelven gelijk. Op den weg harer inrigtingen, harer verbeteringen mag men wel vooruit, maar nimmer weder terug. Een Vorst mag alles afstaan, maar niets terugnemen. Ieder daad, die de eens opgevatte begrippen tegengaat, is eene daad van gekwetste Majesteit jegens het publiek, wiens alles gebiedende stem zich door het orgaan der dagbladen doet hooren.

Ook in dat Frankrijk, dat nog steeds de wet aan Europa wenscht te geven, en in wiens in stelsels en overdrijvingen onuitputlijke dagbladen, dagelijks dezelfde gerechten met eene nieuwe toebereiding worden opgedischt, gaf het vraagstuk van het ontbinden der bestaande kamer ook aanleiding tot eenen voortgaanden pennestrijd. Bleek immer de nietigheid van alle vormen, daar waar het aan nationale deugd ontbreekt, en

waar alleen op eerambten en gunstbejag gevlamd wordt, het was zeker wel bij deze kamer, die zoo dikwijls omtrent de belangrijkste onderwerpen de verregaandste onverschilligheid deed blijken, terwijl de personeele aangelegenheden met den meesten ernst behartigd werden. Doch men moge de bus der verkiezingen op de eene of de andere wijze schudden, zij zal geene namen voortbrengen die boven diergelijke beschuldigingen verheven zijn, zoo lang goud en invloed de alleen bewierookte goden zullen zijn, en de God van hemel en aarde miskend wordt. De Catholieke partij, hoewel zij alles doet strekken om haar doeleinde te verwezenlijken, houdt ten minsten vast aan eene Openbaring Gods en aan verkregene regten, terwijl het flaauwe liberalismus, hetwelk de bestaande regeering ondersteunt en hetwelk de terugkeering naar Godsdienstige overtuigingen, die zich hier en daar vertoont, niet kan miskennen, geene andere uitlegging hiervan weet te vinden, dan dat onder de eigenschappen van den mensch ook het godsdienstig gevoel gevonden wordt, en dat dit gevoel evenzeer in de godsdienst van Mahomet als in dien van Jezus Christus zijne bevrediging vindt. Een Gouvernement, dat zulk eene leer belijdt, durft echter de ontwikkeling der Godsdienstige denkbeelden slechts schoorvoetende toelaten en acht zich niet geregtigd om te vergunnen, dat aan deszelfs Mahometaansche onderdanen in Algiers de weg des heils, die in Christus is, aangewezen worde. Een zoodanig bestuur moet beschaamd worden, zoodra hetzelve met de zoodanigen in aanraking komt, die nog overtuigingen bezitten; en van daar de vernedering, die hetzelve ondervindt bij de ontdekking der zoo genoemde Carlistische zamenzweering van de Heeren Berryer en Genoude, die slechts aan dezen de gelegenheid heeft gegeven om harde waarheden aan hunne vervolgers te zeggen. Zoo gaat dus dat Gouvernement voort met de verschillende partijen te ontrusten, en doet zijne eigene ongerustheid blijken bij iedere beweging, die zich aan den staatkundigen gezichteinder vertoont. Het zoekt zich aan alle de herinneringen van het voorleden vast te hechten, doch daarbij wordt tevens het belagchelijke van dit streven openbaar. Het reusachtig Parijs blijft in het midden dier worstelingen steeds naar de zedelijke heerschappij van de wereld trachten. Het vergif harer drukpers, de overmoed harer Journalen, het ongeloof van alle hare inrigtingen en geleerde gezelschappen stort zich dagelijks over Europa en de geheele wereld uit, zoo ver de Fransche taal zich verspreidde. Het is niet de Nederlandsche dichter alleen meer, die uitroept:

Parijs is 't Babel onzer dagen,
Als Babel stort zij eens in puin!

maar zelfs het kind van zijnen tijd, de afgod der nieuwe Letterkunde, Victor Hugo, die met al de wuftheid zijner natie alles wat heilig en verheven is aan de luimen zijner verbeelding prijs geeft, doch in het midden van dat alles zoekende blijft naar eene waarheid, die hij nog niet bezit, spreekt aldus van de wereldstad, die hij bezingt:

»Zuster van de Memphissen en de Romes bouwt »zij in de eeuw, waarin wij leven, een Babel voor »alle menschen, een Pantheon voor alle goden (1).” Met belangstelling vraagt hij, wat er van het gedruisch der wereld zal worden, op den dag, waarop Parijs zal zwijgen. En, voegt hij er bij, *eens zal zij zwijgen.*

Een der geruchten, die het hoogmoedig Parijs dagelijks verschrikken en voor de vastheid van den Julij-troon doen duchten, is de tijding van het voortrukken der Carlisten in Spanje. Schijnbaar te Cantavieja opgesloten, heeft de Pretendent zijnen standaard op eens te Segovia geplant, en schijnt over de puinen van het Escuriaal zich den weg naar het ontruste Madrid te willen banen. Hoewel aan de poorten der hoofdstad is het nog steeds de opstand van het Noorden; het is nog steeds het Baskische legerkamp, en er schijnt zich in Castiliën meer schrik en verslagenheid dan medewerking met den Pretendent te openbaren. Alleen volkomene uitputting der strijdkrachten en erkenning van de onmogelijkheid, dat een ander bewind gevestigd bleef, schijnt de eigenlijke zegepraal van Don Carlos mogelijk te maken. Verderflijk voor den zedelijken toestand des volks, is zoodanig een oorlog, die alle banden van gehechtheid verwoest en voor alle verkeerde neigingen zulk een ruim veld opent. Niet minder geschokt is het rijk van Portugal, hetwelk zoowel ten Noorden als ten Zuiden zijn gewapenden opstand heeft, bijna gelijk ten tijde van den val des Romeinschen Rijks ieder provincie zijn legerhoofd naar de hoofdstad zag oprukken. De boom van het liberalismus heeft tot nu toe in het Zuiden slechts wrange vruchten voortgebragt. Schrikbaar is de strijd tusschen ongeloof en bijgeloof, die beide haar wortel in het van God afgevallen menschelijk hart hebben.

Is reeds de burgerkrijg op zich zelven eene der vernielendste plagen, die aan een volk ten deele kunnen vallen, hoeveel ontzettender nog, wanneer zich bij denzelven de geessel voegt der besmettende ziekte. Het rampzalig Sicilië toont ons het voorbeeld van zulk een zamenloop van ellende. Nog altoos blijft de Cholera hare verwoestingen voortzetten, en telkens, wanneer men waande, dat deze ziekte had opgehouden, vertoonde zij zich met nieuwe kenteekenen van hevigheid. Waar toch stonden in dien laatsten tijd hare verwoestingen gelijk met die, welke in Napels plaats hadden, al waar meer dan twintig duizend menschen het slachtoffer dezer ziekte werden? Van daar na Palermo overgebragt, verkreeg zij nog een dreigender aanzien. De geheele band der menschelijke zamenleving scheen opgelost, de lijken bleven onbegraven; eene verwoede menigte wierp zich op de paleizen der Grooten, de stem der Overheid wierd niet meer erkend. Gewapender hand moest het koninklijk gezag in het midden der rooverbenden en der ziel-

---

(1) Frère des Memphis et des Romes,
Il bâtit au siècle ou nous sommes
Une Babel pour tous les hommes,
Un Panthéon pour tous les Dieux.

togenden gehandhaafd worden, en de eene verwoesting voegde zich bij de andere. Van daar door Sicilië en Calabrië verſpreid, werd Rome van alle kanten bedreigd door eene ziekte, welke de gezondheids cordons, tot nu toe vergeefs getracht hebben tegen te houden. Tegelijker tijd vertoont zich de Cholera weder in het midden van Europa, ontrust de boorden van den Weichſel, en bedreigt Sileſië. De pest blijft de hoofdſtad des Turkſche Rijks teisteren, heerscht te Salonichi, en bedreigt Griekenland. Overal dreiging des doods; overal toeneming van zekerheid onder de menſchen; overal aangroeijende lust naar de genoegens dezer wereld. Wie niet door den Almagtigen arm Gods wederhouden wordt, rent op de baan der eeuw voort. Dáár toch is eenheid in het bejagen van een doel; bij de geloovigen ſchijnt alles verwarring, verſchil, miskenning. — Heere! leer ons het doel dier buitengewone bezoekingen kennen! — Er is toeneming van ſmarte, toeneming van ſterfte, en toch ook tevens toeneming van onverſchilligheid!

En Nederland! het land op hetwelk ook zoo vele ſchulden rusten, werd nog geſpaard. Mogten wij de langmoedigheid Gods erkennen en den Heer bidden voor dat land, alwaar geen Madonnadienst door de Vaderen is overgeleverd, maar alwaar volgens den Dichter zelfs op de Muntſpecie

De Maagd van Holland ſteunde op 't Wetboek der genâ,
De ſpeer der Vrijheid wees op 't bloedig Golgotha.

Grootsch is de roeping van Nederland in het midden van Europa. Door God tot op dit oogenblik wonderbaar beſchermd, is het hare taak om de deugden van Hem te verkondigen, die haar uit de duisternis riep. En ziet, op dat oogenblik zelve wordt juist de naam van Nederland bij de volkeren bekend, als het land alwaar gewetensdwang plaats heeft, en alwaar de vrijheid van godsdienst aan banden gelegd wordt. Op de vereenigingen der Christelijke genootſchappen te Lauſanne is, naar wij vernemen, inderdaad beſloten geworden, om het Adres aan onzen Koning, waarvan in de bijeenkomst te Genève reeds voorloopig gewag werd gemaakt, in te leveren, doch men ſchijnt zich daarin in geene bijzonderheden te zullen inlaten, maar het groote beginſel der gewetensvrijheid op den voorgrond te zullen ſtellen. Mogen wij niet hopen, dat wanneer dit verzoekſchrift ingeleverd zal worden, de bezwaren die op zoo vele harten drukken, reeds zullen zijn weggenomen? Gewigtig is in deze oogenblikken het geſchrift van den Heer Groen van Prinsterer, waarvan wij in ons vorig Nummer het uittrekſel mededeelden. De belangſtelling waarmede hetzelve algemeen ontvangen is, getuigt genoegzaam dat er velen zijn die omtrent het gewigtige punt daarin behandeld nadere inlichting verlangen. Zoo wij ons niet bedriegen, tracht men thans op dit werkje een eenigzins ongunſtig licht te werpen, door zich te verwonderen dat iemand zoo geplaatst als de Heer Groen, eene zoo teedere zaak voor het publiek heeft gebragt. Waarlijk wij achten het in tegendeel een voorregt, dat iemand van die onafhanklijkheid, en wiens verkleefdheid, zoo wel aan den Koning perſoonlijk, als aan het doorluchtig Stamhuis dat ons regeert, ten volle en algemeen bekend is, ten dezen einde de pen heeft opgenomen. Wie toch kan met meerder regt de vriend zijns Konings en van zijn Vaderland genaamd worden, dan hij die zich aan oogenblikkelijke miskenning blootſtelt, liever dan het getuigenis van zijn hart te verſmoren omtrent maatregelen, die hij vermeent dat zoo wel voor de eer van zijnen Koning als van zijn Vaderland niet dan nadeelig kunnen zijn! De Heer Groen had kunnen zwijgen, indien de ſtem die hij doet hooren dáár geuit was geworden, waar men dezelve verwachten moest; indien de Oppoſitie in onze Wetgevende Vergadering zich ook had bezig gehouden met eene vrijheid die onder alle vrijheden voor het Nederlandsch hart ſteeds het dierbaarst geweest is. Neen, wij durven ons vleijen dat de ſtem die geuit is geworden, haren weêrklank zoo wel op den troon als in de harten der burgeren vinden zal, en dat weldra aan de vreemde dagbladen alle aanleiding ontnomen zal worden, om, gelijk dit nog dezer dagen geſchied is, de dragonnades van 1685 met de gedwongene militaire inlegeringen van 1837 in vergelijking te brengen (1).

Wat zoude er uit dit worſtelperk der menſchelijke driften, uit dezen poel van ellende geboren worden, indien God geene gedachten des vredes nog over die wereld had, indien geen zaad des Evangeliums in hetzelve gevallen was, indien zijn welbehagen niet op dezelve volvoerd wierd, en alles niet rijpte tot die ontwikkeling die voorſpeld is? Zijn er treurige waarſchuwingen, er zijn ook heerlijke beloften. De Heere is dezelfde gisteren en heden en in eeuwigheid. Het werk Gods gaat voort ſchoon dikwijls verborgen voor onze oogen. In het midden van de woelingen en ſcheuringen, wordt de Kerke Christi geoefend, en eens zal zij geopenbaard worden zonder vlek of rimpel te zijn.

Evangelieverkondiging in Frankrijk en België. Ja waarlijk, het woord van God zal niet ledig wederkeeren. Al valt ook op vele plaatſen het zaad op den weg en al wordt het vertreden; al ſtaat de vervolgzucht ook gereed, hetzelve op vele plaatſen in de vlammen te werpen, toch valt er zaad in de goede aarde, en geen water of vuur zal hetzelve verdelgen. Met belangſtelling zien wij dan ook ſteeds onze Colporteurs de hitte des dags of de ſnerpende winterkoude trotſeren, om tot op de hoogte der bergen, of in de verzengde dalen het Woord des levens te brengen. Gay, de eerſte die in 1831 dezen arbeid voor de vrienden van Genève ondernam, is thans genoodzaakt denzelven ten gevolge van de verzwakking van zijne gezondheid te laten varen, doch in het midden van de beproevingen en de vernederingen van dezen weg heeft hij mogen ondervinden, dat de Heere met hem was, en zegent hij ook nu nog Zijnen naam, terwijl hij verlangt dat al wat bij zijn dood zijn eigendom genaamd zoude kunnen worden, toegewijd worde aan de onderſteuning van een werk, van hetwelk hij zulke liefelijke vruchten heeft leeren

(1) Zie *Semeur*, Aug. 9, No. 32.

kennen. De *opgerichte*, of liever ten gevolge van den indruk des Woords *te zamen gekomene* Gemeenten worden gevestigd. En niet alleen in het Zuiden, waar deze zendingen van Colporteurs thans reeds ſedert jaren plaats hebben gehad, maar ook in het Noorden van Frankrijk, ja zelfs in het hart van België zijn er verſcheidene dorpen alwaar het verlangen naar eene getrouwe Evangelieprediking ontſtaan is; en waar dit verlangen uit God is, zal hetzelve ook vervulling vinden. De werkzaamheden der Evangeliſche Maatſchappij te Parijs nemen ſteeds toe. Aan alle kanten openbaart zich bij velen de behoefte, om met den Bijbel bekend te worden. Reeds op den tegenwoordigen voet van uitbreiding heeft deze Maatſchappij tot 15 April aanſtaande 46000 frs. noodig, hetgeen ongeveer het dubbel van de bijdragen van het vorige jaar uitmaakt. Zij vertrouwen ook thans niet beſchaamd te zullen worden. Wij zien met belangſtelling deze toeneming van Christelijk leven, in het aan zoo vele gruwelen prijs gegeven Frankrijk. Wij weten dat velen onder onze medegeloovigen de hand Gods in deze gebeurtenisſen zien, die inderdaad geen kunſtelijk verdichte fabelen zijn. Daar zijn er ook van onze broeders die van oordeel zijn, dat in deze werkzaamheden, indien het vruchten des geloofs waren, nog eene meerdere overgave des harten aan de leiding des Heeren, en eene mindere inmenging van menſchelijk beheer en menſchelijke overleggingen zoude gevonden worden. Wij geven toe dat hier en daar aanmerkingen te maken zijn; en waar toch wierd ooit de ſchat des Evangelies in andere dan in aarden vaten gedragen? Het is onze overtuiging echter dat God in Frankrijk werkt door die genootſchappen, en in weerwil zelfs van de gebreken dier genootſchappen. Laten wij elkanders conſcientie niet oordeelen, maar elk voor ons de zaak voor den Heere nederleggen, en om licht vragen; want zoo weinig als wij geroepen worden, om tot den opbouw van tempelen van eigen geregtigheid mede te werken, zoo waarachtig wordt elk die Christus in waarheid belijdt, geroepen om deel te nemen daar, waar den armen het Evangelium verkondigd wordt.

Zwitſerland. Reeds maakten wij gewag van de deelneming der broeders aldaar, in de vervolgingen die de afgeſcheidene Gereformeerden alhier ondervinden. Bij gelegenheid van de beraadſlagingen over dit onderwerp, wierd door iemand opgemerkt, dat de afſcheiding in Nederland met de Evangeliſche Maatſchappij in Genève gelijk ſtond, waarop echter door den Eerwaarden Merle wierd aangemerkt, dat de voornoemde Maatſchappij geenszins de uiterlijke beſtaande Kerk verlaten had, maar binnen dezelve tegen de valſche leer protesteerde. Hoe velen zijn er ook niet binnen onze kerken die zich tot een diergelijk protest wenſchen te vereenigen! Tot nu toe is de weg tot eene uiterlijke daad waarin zich dit protest zoude uitdrukken, zoo het ſchijnt nog niet geopend, doch zoo er waarachtig leven in de gemeenten beſtaat, zal dat niet uitblijven; en moge het dan een protest zijn uit het levendig geloof tegen over eene afbrekende Neologie, en dat ongeloof, hetwelk in de afgevallene natuur den wortel der zaligheid, en in eene van God vervreemde rede de bron der kennis wil doen zoeken. De betrekking tusſchen de geloovigen in Zwitſerland en die van Nederland ſchijnt nog telkens toe te nemen. Een der afgeſcheidene Christenen ſtudeert aan de theologiſche ſchool van Genève, en geniet daar achting en liefde. Een ander broeder uit Overijsſel tot de beſtaande kerk behoorende, is insgelijks te Genève aangekomen, en hoopt zich daar tot de verkondiging des Evangelies voor te bereiden. Onze broeder Capadoſe, voor wien Zwitſerland door het hartverſcheurend verlies eener geliefde Christelijke gade onvergetelijk zal blijven, woonde niet alleen te Vevay de jaarlijkſche bijeenkomſten der Christenen bij, waarin hij met zoo veel vreugde broederlijke openhartigheid en vertrouwen zag doorſtralen, maar werd ook uitgenoodigd om de dienst in eene Kapel waar te nemen, zoo lang de Leeraar die dezelve gewoonlijk bediende, afwezig was. Hij mogt dit meermalen tot ſtichting van velen voor een aantal van 4 à 500 hoorders doen. Dit alles geſchiedt in rust in dat zelfde Waadland, alwaar voor ſlechts een tiental jaren de ſtrengſte wetten omtrent alle bijzondere godsdienſtige vereenigingen heerschte, waardoor zelfs het bijwonen van de huisdienst door iemand niet tot het gezin behoorende, met ballingſchap geſtraft werd. Zoo ſpoedig veranderen de tijden, zoo wordt ieder wapen verbroken dat tegen God gerigt is.

De vrienden van Israël. De leiding der gedachten brengt ons van den geloovig gewordenen zoon van Israël, op geheel dat verſpreide volk, waarop nog in hunne tegenwoordige afwijking en verharding, de beloften Gods rustende zijn. Van de pogingen tot uitbreiding van het Evangelie voornamelijk onder de Joden in Polen, zoo door de derwaarts gezondene Engelſche Zendelingen als door de vrienden van Israël in Bazel, die thans het Tweede berigt omtrent hunne bemoeijingen hebben uitgegeven, maakten wij reeds vroeger gewag. Groot zijn de tegenkantingen, die deze pogingen in het zoo vele Joden bevattende Polen ontmoeten, zoo wel van wege de hardnekkigheid dier natie zelve, als van wege de onverſchilligheid van zoo vele Christenen, en den argwaan van het Pruisſisch Gouvernement, hetwelk ſedert de Godsdienſtige beroeringen in de Lutherſche kerk in Sileſië beducht is, dat elke geestelijke opwekking daarmede in verband ſtaat. Ondertusſchen deelen de hier boven aangehaalde berigten over Israël veel belangrijks mede. Vele Joden hebben aanvankelijk Christus als hunnen Mesſias erkend, en ofſchoon er ook vele ſchaduwzijden beſtaan, is echter het goede zaad hier en daar welig opgewasſen. Daar zijn er onder hen, die de uitgezochtſte vervolgingen van wegen ouders en geloofsgenoten hebben moeten ondergaan, die niet alleen van have en kostwinning beroofd, maar in duistere kelders zijn opgeſloten geworden. Er zijn geene bedreigingen, geene liefkozingen of verleidingen, die door Joodſche ouders aldaar geſpaard worden, om hunne kinderen van het omhelzen van de Christelijke Godsdienst terug te houden, te meer nog wegens het onder hen

heerſchende bijgeloof dat zoodanige ouders wier kinderen van het Jodendom afvallen, daarover in de toekomende wereld gefolterd worden, zoo dat zij door zoodanig eene gebeurtenis, niet alleen hunne achting onder hunne geloofsgenooten, maar ook hunne hope voor de toekomst verliezen. De Zendelingen hebben nu ook eene Induſtrieſchool opgerigt, waardoor eenige dergenen wier harte voor de waarheid geopend werd, gelegenheid vinden hun brood te verdienen, terwijl er vroeger onmogelijkheid beſtond om eenigermate in de nooddruft te voorzien van de zoodanigen, die door hunnen overgang op eens de welwillendheid en onderſteuning hunner geloofsgenooten in haat en vervolging verkeerd zagen.

Schuberts reize. Van Israël wenden wij het oog tot dat land der belofte, waarop de blikken dier Natie ook in hare diepe vernedering nog gerigt zijn, en wij aanſchouwen het hoe Jeruſalem nog ſteeds door de Heidenen vertreden wordt, terwijl ondertusſchen de aandacht van zoo velen op dien belangrijken plek gevestigd wordt, alwaar ſchrikbare natuurtooneelen, en verwoestingen door de hand des menſchen, zich opvolgen; terwijl ondertusſchen deze zelfde landſchappen, eens getuigen van de wonderen Gods, de belangſtelling zelfs van den alleen nieuwsgierigen, hoeveel meer nog van den geloovigen reiziger opwekken! Een brief van Profesſor Schubert deelt ons eenige bijzonderheden mede uit zijne reize naar het heilige land. Van Caïro tot Sinaï; van daar over Akaba en het geheimzinnige Petra tot aan den berg Hor; van daar weder over Hebron naar Bethlehem hebben de goedertierenheden zijns Gods hem geleid. De heerlijke herinneringen aan den togt van Mozes, alle de beloften Gods vergezelden hem op zijne reize. Afgemat door den togt verkwikten hem de bloeijende tuinen van het Catharina-Klooster op den Sinaï. Van de toppen van den Hor zag hij de wonderen Edoms in de rotſen uitgegraven. Op den avond voor Paaſchen vond hij rust onder de bosſchaadjen van Mamre.

»Ja (zegt hij) God zij geloofd! de gevaren der reis »zijn overwonnen, wij zijn in het Heilige Land, dáár »waar ten minſten voor den geest uit ieder rots nog »melk en honig vloeit. Hier zijn de voetſtappen van »den weg mijns Heeren onder de kinderen der men»ſchen, offſchoon niet meer zigtbaar aan het oog, toch »voelbaar voor het hart op elken berg en in ieder dal. »De hof van Getſemane, en het dal van Joſaphat met zijne »aangekondigde verſchrikkingen, kronkelen zich nog om »den voet van den rijzigen Olijfberg, van waar de Heere »ten hemel voer. Het dal Hinnoms ſtrekt nog als tot eenen »gordel van den berg Zion, op wiens hoogte het met»ſelwerk van den burgt Davids, ook thans nog onver»woestbaar, als een ſierlijke kroone prijkt. Langs den »heuvel, alwaar de Engelen het: *Eere zij God in de »hoogſte hemelen!* zongen, ruischt nog het heldere water »uit Salomo's verzegelde bron.

Later ſchrijft hij: »Op den volgenden dag zagen wij »de Kerk des heiligen grafs, en Golgotha. Het ligchaam »vond tranen, de ziel woorden, doch nog iets anders »was het onuitſprekelijke, dat de Geest gaf."

En nu welke ſlotſom? Onrust op aarde, rust bij God. Ellende door de zonde, en alle hare gevolgen. Vrede aan hen die verre zijn en die nabij zijn, door het Evangelie. — Israël! Jeruzalem! Golgotha! — Alles rijpt. — Geen muschje valt ter aarde zonder den wille Gods. Zijn Woord blijft in eeuwigheid. — Wie gelooft, zal de heerlijkheid Gods zien. Heere! werk in ons dat geloof!

In onze Nummers van Oct. en Dec. 1836, gaven wij kennis aan onze lezers, dat de Zendelingen Sames en Bauſüm zich ingeſcheept hadden aan boord van den Flevo, Kapt. Amsberg, met het doel om zich over Batavia naar Malacca te begeven, en aldaar als zendelingen in de verbreiding des Evangelies werkzaam te zijn. De voornoemde bodem na eenigen tijd aan den Helder op goeden wind gewacht te hebben, ſtak op den 25ſten Nov. in zee; terwijl zich aan deszelfs boord een detachement militairen en eenige pasſagiers bevonden. Op den 27ſten Nov. liet men uit hoofde van den tegenwind het anker voor Cowes vallen, en aldaar mogten de ſchepelingen in den voorbeeldelozen orkaan van den 29ſten de bewarende hand Gods ondervinden. Liefelijk was de ontvangst die onze zendelingen gedurende het verder oponthoud van het ſchip op het eiland Wight ondervonden. Door verſchillende leeraars en vele andere Christelijke vrienden wierden beide met uitgezochte hartelijkheid ontvangen, in hunne huizen opgenomen, en zelfs aan hen de predikſtoelen afgeſtaan om aldaar het woord Gods te verkondigen. De Heer Sames ſprak aldaar zoo in het Hollandsch als in het Engelsch, de Heer Bauſum in het Hoogduitsch. Deze verkondiging vond veel deelneming, en ook waren de Engelſche vrienden zeer bereid om hen van Bijbels en Tractaatjes te voorzien, en om hen behulpzaam te zijn in het uitreiken derzelve aan boord der ſchepen. Sommige Nederlandſche Kapiteins, die zich te dier tijd aldaar bevonden, ontvingen deze geſchenken voor hunne equipagie met deelneming. Aandoenlijk was voor onze Zendelingen op den 23ſten Dec. het afſcheid na zoo veel broederlijken omgang en ondervondene zegeningen. De reize was verder voorſpoedig; nu en dan waren er verheugende blijken, dat al het geſtrooide zaad niet op den weg gevallen was, en op den 11den April wierd het ſchoone Java bereikt, alwaar de ontvangst allezins gewenscht was, en er ſpoedig gelegenheid tot het vertrek naar Malacca over Singapoera gevonden werd. Onze vrienden bevelen zich in het aandenken en de gebeden van allen, die deel in hun nemen; en wij hopen later nog bijzonderheden omtrent hunne verdere lotgevallen mede te kunnen deelen.

ZINSTORENDE DRUKFEILEN.

Bl. 196	reg. 33	ſtaat:	*eene daad,*	lees:	*een ſtaat,*
209	» 19	»	*zij het doel,*	»	*zij het doel,*
			zij het doel.		*zij het deel.*
231	» 32	»	*verkondigd*	»	*verdonkerd*
243	» 2 v. ond.	»	*naauwgezetheid*	»	*naauwgestigheid*

NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

DE BOEKEN VAN MOSES.

Wij doorliepen tot hiertoe in eenige korte schetsen den hoofdinhoud der historische Boeken van het Oude Testament, begonnen hebbende met het Boek van Josua. De vijf Boeken van Moses kunnen allerminst van deze Beschouwing uitgesloten blijven. Van dezen trachten wij in deze regelen ten slotte, een Overzicht te beproeven, of liever het bijzonder karakter van stof en inhoud op te sporen.

Gelijk op Moses en de Propheten het getuigenis van Jesus Christus en Zijne Apostelen rust, zoo hebben wederom de Propheten en alle de schriften, inzettingen, geschiedenissen van het Oude Testament hunnen grond in den Pentateuchus. Wij mogen dezen allereersten, van de overige zoo kenbaar afgezonderden schriftbondel, als de *Boeken der grondlegging* beschouwen. Hij, die de Eerste en de Laatste is, het Begin en het Einde, verheerlijkt zich in dezelven allereerst als de *Grondlegger der eeuwen.* Op dat ééne woord: *In den beginne schiep God den hemel en de aarde*, staat de gantsche Openbaring van Gods raad en voornemen tot in de eeuwige diepten der toekomst als op haren grondslag vast. Op de belijdenis van God als Schepper van hemel en aarde steunt die van alle Zijne werken en daden, ook in en voor het Koninkrijk der genade en der herschepping. Want *herschepping* is geen *andere* of herhaalde schepping, als in den beginne uit niet; maar het is eene nieuwe schepping, uit de eerste gewerkt, en waarvan die eerste schepping de blijvende voorwaarde en vaste grond, niet blootelijk de voorbijgaande schaduwe is. God schept geen ander geslacht van menschen wederom uit het stof der aarde, maar Hij wederbaart reeds bestaande menschen in dien tweeden Adam, (den Heere uit den hemel), naar den vleesche uit den eersten afkomstig. Het Lied der Verlossing is de voortzetting van het Lied der Schepping (Openb. IV en V); de lofzang in de hemelen: *Gij hebt ons gekocht met Uwen bloede* (Openb. V. vs. 9) staat in het onverbrekelijkst verband met den even voorafgaanden (Openb. IV. vs. 11): *Gij hebt alle dingen geschapen;* en de verkondiging van Jesus Christus bij denzelfden Apostel in zijn Evangelie, plaatst ons ten eersten weder bij den aanhef van Moses: *In den beginne schiep God den hemel en de aarde;* bij Johannes: *In den beginne was het Woord; door hetzelve zijn alle dingen gemaakt. En dat Woord is vleesch geworden.* De grondtoon van geheel de Schrift van Oud en Nieuw Testament in alle tijden en voor alle bedeelingen is deze: *De Schepper van hemel en aarde is de Verbonds-God Israels, de Verlosser van alle de einden der aarde;* en de rolle van Moses schriften draagt het grondwoord dier waarheid aan het hoofd: *In den beginne schiep God.*

Nevens de schepping der wereld, is het de uittocht uit Egypte, waarvan het verhaal door Moses te boek gesteld wederom op gelijke wijze zijnen wedergalm heeft door geheel de Schrift. De herinnering: *Ik ben de* HEERE *uwe God, die u heb opgevoerd uit het land van Egypte*, is in het woord aan Israel de grondslag van de belofte: *Doet uwen mond wijd open, Ik zal hem vervullen* (1). De teekenen en wonderen waarmede God Zijn volk uit de macht van Pharao, en over de Roode zee, en in de woestijne leidde, zijn door alle eeuwen heen de waarborgen en voorbeelden van hetgeen Hij in nog toekomstige eeuwen zoude doen, en nog doen zal, aan Zijn volk uit alle volken; aan het Israel Gods, en aan de Heidenen op den olijfboom Israels geënt. *Zijt Gij het niet*, dus roept de Propheet Jesaia uit, als hij van dit laatste der dagen spreekt, *die de zee, de wateren des grooten afgronds droog gemaakt hebt? Die de diepten der zee gemaakt hebt tot eenen weg, op dat de verloste daar door gingen? Alzoo zullen de vrijgekochte des* HEEREN *wederkeeren, en met gejuich tot Zion komen; en eeuwige blijdschap zal op hun hoofd wezen!* (2). En zelfs bij de aankondiging van het geheel nieuwe en onderscheidene der latere bedeeling, van die der uitleiding uit Egypte en der Wetgeving op Sinaï, wordt toch altijd deze laatste ten grond gelegd aan de eerste: *Ziet de dagen komen, spreekt de* HEERE, *dat er niet meer gezegd zal*

(1) Ps. LXXXI. vs. 11. (2) Jes. LI. vs. 10.

worden, Zoo waarachtig als de Heere leeft, die de kinderen Israels uit Egypteland heeft opgevoerd; maar zoo waarachtig als de HEERE *leeft, die de kinderen Israels heeft opgevoerd uit den lande van het Noorden, en uit alle de landen daar henen Hij ze gedreven hadde: want Ik zal hen wederbrengen in hun land, dat ik hunnen Vaderen gegeven heb* (1). Ook deze lijn ſtrekt zich uit tot op de uiteinden der Schrift. De Openbaring van Johannes wijst nog terug op het Paaschlam in Egypte geſlacht; maar ook op de plagen en teekenen, aldaar vóór en bij de Uittocht gezien (2). De overwinnaars van het Beest en van zijn beeld, door het bloed des Lams, *zingen* voor God aan de *glazen zee, het gezang van Moſes den dienstknecht Gods, en het gezang des Lams* (3).

Grondlegging is het immer wat ons in de Boeken van Moſes ontmoet, onmiddelijk en telkens na het verval der eerſte ſchepping door den zondeval van den mensch. Het is de *grondlegging* van de groote Heilbeloſte eens Verloſſers (Gen. III. vs. 15): *Ik zal vijandſchap zetten tusſchen het zaad der ſlang en het zaad der vrouw!* Het is ſtraks, door uitverkiezing, op uitverkiezing, de *grondlegging* van een afgezonderd volk onder alle volken in de roeping van Abraham, het verbond met alle drie de Aartsvaders. Het is voorts de *grondlegging* van geheel de Goddelijke bedeeling van *Genade* en *Waarheid* in de wetgeving op Sinaï. Want in dit verbond ſtaan tegen elkander over bij den Apostel *de Wet door Moſes gegeven*, en *de genade en waarheid geworden door Jeſus Christus* (Joh. I. vs. 17). Wat toch verſtaan wij van *Genade*, zonder de kennis dier Wet, van welke geſchreven is, dat door haar *de kennis der zonde* is (Rom. III. vs. 20), dat zij door de prediking *des geloofs niet te niete gedaan wordt, maar bevestigd*, dat is, verklaard, vervuld, verheerlijkt (III. vs. 31); dat *hetgeen der Wet onmogelijk was, dewijl zij door het vleesch krachteloos was, God zijnen Zoon zendende in gelijkheid des zondigen vleesches* (VIII. vs. 3 en 4) volbracht heeft? En wat is *Waarheid* door Christus, zoo niet de vervulling dier Wet èn in hare eisſchen, èn in hare ſchaduwverordeningen? *Christus is het einde der Wet, tot rechtvaardigheid een iegelijk die gelooft* (Rom. X. vs. 4); en de getuigenisſen dier Wet zijn alzoo niet alleen voor Israel de grondſlag van geheel zijn nationaal en geestelijk beſtaan, maar ook voor de geheele wereld onder de huishouding van het Evangelie de grondſlag van alle openbaringen en werkingen van den eeuwigen God.

Zoo als dan nu in dit opzicht het gantſche Oude Testament tot het Nieuwe ſtaat, zoo als wederom de Boeken van Moſes tot de overige historiſche, prophetiſche, onderwijzende ſchriften dier vroegere bedeeling, van alle welke de kern en de beginſelen in dit eerbiedwekkend Vijftal vervat zijn (4); zoo ſtaat wederom het Eerſte dier Boeken, eigenaartig door de Grieken *Geneſis* genaamd, tot de vier volgende. Wel is het een Boek der *Wordingen*, en derhalve met eene geringe wijziging van hetzelfde denkbeeld, der *Grondleggingen.* Hier toch vinden wij in het eenvoudig kleed van historiſche vermelding, in de bloote opgave van feiten, zoo diep van beduidenis als blinkende van trouw en geloofwaardigheid, den oorſprong, en in dien oorſprong veelal het doel, in allen gevalle de beſtemmende rede terug, van al wat ons als menſchen, als Christenen, als leden der menſchelijke maatſchappij, als kinderen Gods in Christus Jeſus belangrijk en dierbaar is. Hier hebben wij voor oogen nevens den oorſprong van hemelen en aarde in het ſcheppingswoord van den Almachtige, dien van alles wat op die aarde, in lucht en water en op de oppervlakte van den grond zich beweegt, ontwikkelt, en voortplant naar het Goddelijk gebod van groei en vermenigvuldiging. Hier, nevens de ſchepping van den mensch uit het ſtof der aarde en naar het evenbeeld van God, de vorming der vrouw (Adams *mannin*) uit vleesch en been des mans, en de wet des huwelijks op dien zoo geheimnisvollen oorſprong gegrond: *Deze twee zullen tot één vleesch zijn* (1). Hier, den oorſprong van den dood in de zonde, en van de zonde, in de kleinachting van het Woord van God. Hier, het beginſel van alle Goddelijk en menſchelijk ſtrafrecht in de uitſpraak der wedervergelding: *Die bloed vergiet, diens bloed zal vergoten worden* (2). Hier, den oorſprong van offerhanden en kleeding (3), van akkerbouw en veeteelt, van ſtedenbouw en alle maatſchappelijke inrichtingen en uitvindingen (4). Hier, den oorſprong van de talen in de gelijkenis van Adam met zijnen Schepper, en in de naamgeving aan het hem als koning en ondergod in heerſchappij gegeven gedierte; van de verwarring der talen, in het oordeel Gods over den hoogmoed van een gevallen en wederſpannig geſlacht. Hier, de wording der volken uit huisgezinnen, en den oorſprong hunner namen naar den ſtamvader een iegelijk van zijn geſlacht (5). Hier, eindelijk in het bijzonder, en ten vervolge van de gouden lijn der uitverkiezing uit Seth, uit Sem, uit Abraham, uit Iſaac, uit Jacob, de uitbreiding van Israels twaalf zonen tot een talrijk volk, voorbereid door ſlavernij, verdrukking, en veertigjarige omzwerving in een woestijn, tot de in bezit neming van het beloofde Land; en in de verte der eeuwen, tot de erfenis der wereld door de Belofte in hunne lenden, het Zaad van Abraham naar den vleeſche, den Leeuw uit den ſtam van Juda, die overwinnen moest.

Met deze eigenaartigheid van Moſes Eerſte Boek (de oorkonde aller oorſprongen!) hangt ook die der overige

---

(1) Jer. XVI. vs. 14 en 15. (2) Openb. VIII, IX, XI. vs. 6, 11. XVI. vs. 12.
(3) Openb. XV. vs. 2.
(4) *Was ſind aber nun die andern Bücher der Propheten und der Geſchichte?* vraagt Luther, en de ſlotſom van het antwoord is deze: *Sie treiben alleſamt Moſis Amt, und halten vest darob, daſs ſie durch des Geſesſes rechten Verſtand die Leute in ihrer eigener Untuchtigkeit behalten, und auf Christum treiben; wie Moſe that. Alſo daſs die Propheten nichts anders ſind, denn Handhaber und Zeugen Moſis und ſeines Amts, daſs ſie durch das Geſeſs jedermann zu Christo bringen.*

(1) Gen. II. vs. 20—25. Matth. XIX. vs. 6. Eph. V. vs. 25—33.
(2) Gen. IX. vs. 6.
(3) Gen. III. vs. 21. Men zie ons Opſtel over de *Offeranden der Oudheid*, Dl. I, No. 11. (4) Gen. IV. (5) Gen. X.

vier te zamen. In dezen hervinden wij het aan den gantfchen Pentateuchus eigen karakter van *grondlegging* weder terug in dat *voorbereidende* en *voorbeeldende*, hetwelk den onderfcheidenen historifchen zoo wel als wetgevenden inhoud derzelve uitmaakt. Opmerkelijk toch is het, hoe de gantfche Schrift van Mofes, zoo wel als zijne zending en werkzaamheid in het geheel, uit den aart voorbereidend is. Het is de leiding en vorming van Gods uitverkoren volk, vóór dat het nog een eigen land heeft, en terwijl het nog omzwerft in de woeftijn. Aldaar had het in zijnen nog draagbaren Tempel (den Tabernakel) (1), in zijne priesterlijke inzettingen, in zijne veelfoortige offerhanden, reinigingen, afzonderingen (2), de afbeelding van een eindeloos hooger, van een gantsch hemelfche waarheid. Gelegerd naar de twaalftallige verdeeling zijner ftammen, een iegelijk onder zijne banier, ten Zuiden, ten Noorden, ten Westen, ten Oosten van het heiligdom Gods in zijn midden, met in het midden van dat midden, het heilige der heiligen, de Ark des Verbonds, de heerlijkheid Gods op het verzoendekfel, ftelt het nog heden aan het geopend oog des geloofs die ftrijdende Gemeente voor, uit alle tongen, natiën en geflachten, waarvan Christus zelve het levend en levengevend Middenpunt is (3). De plechtige Wetherhaling in het Vijfde Boek (4), afgewisfeld met de herinneringen aan Gods leidingen en met de voorzeggingen zoo van Zijne oordeelen als van Zijne barmhartigheden tot in geflachten, vertoont reeds een zweem van de bedeeling des Nieuwen Verbonds, ademt reeds den geest der Wet- en Evangeliepredikatie op den Berg.

Zoo is dan de Pentateuchus de wortel, als het ware, van geheel de Heilige Schrift; een wortel, krachtig en overvloedig in alle die geestelijke en geestrijke levensfappen, waarvan de Openbaring Gods in alle hare takken en vruchten dooraderd is. God maakte reeds in deze Boeken dien rijkdom Zijner deugden openbaar, welker vereeniging, bij het volle licht des Evangeliums, in het kruis van Christus getoond wordt. Reeds in deze Boeken van Mofes liet Hij zich verkondigen als te gelijk de HEERE *barmhartig en genadig*, *lankmoedig en groot van weldadigheid en waarheid*, en de *ijverige God, die den fchuldigen geenszins onfchuldig houdt*, *en de misdaad der Vaderen bezoekt aan de kinderen, aan het derde en aan het vierde gelid der gene die Hem haten* (5). Hij neemt met menfchen eene verbondsbetrekking aan voor de eeuwigheid (6). Hij vertoont zich aan menfchen in zichtbare mansgeftalte. Hij neemt Abel in zijnen bloedigen dood, Henoch zonder hem den dood te doen zien uit een onwaardige wereld op. Hij wandelt met Noach, en brengt hem binnen de Ark der behoudenis in veiligheid tegen het oordeel der eerfte wereldverdelging. Hij verheerlijkt den rijkdom Zijner genade en Zijner genadebedeelingen, in het geloof van Abraham, in de lijdzaamheid van Ifaac, in de worftelingen Jacobs, in de wijsheid van Mofes, in de ftilheid van Aäron. Hij handhaaft het recht Zijner Wet, doende de aarde openfparren om Dathan en Abiram te verflinden; de onfchendbaarheid van Zijn heiligdom, door het vuur van den hemel over Nadab en Abihu. Door ftraffen en plagen vernedert Hij de hoogheid der Heidenen en hunner Koningen, alle verdrukkers en tegenftanders van Zijn volk; en dat volk zelve kaftijdt Hij met Goddelijke ftrengheid van wege hun ongeloof. Te gelijk voert Hij het als op Zijne fchouders door wondere wegen, en voedt het (ter beduidenis tevens van hooger verborgenheden!) met brood uit den hemel, en met water uit den dorren rots. Hij flaat hunne vijanden, en legt in den mond zelven hunner haters, het woord hunner zaligfpreking. Bileam, de Propheet om loon, geroepen om Israel te vervloeken, moet het uitroepen: *Wat zal ik vloeken, dien God niet vloekt, en wat zal ik fchelden, daar de Heere niet fcheldt?* Hij moet getuigenis geven aan Israels roeping en verkiezing: *Ziet, dat volk zal alleen woonen, en het zal onder de Heidenen niet gerekend worden.* — *God fchouwt niet aan de ongerechtigheid in Jacob, ook ziet Hij de boosheid niet aan in Israel; de* HEERE *zijn God is met hem, en het geklank des Konings is bij hem.* — En de man, die deze dingen verkondigde, werd ten fchrikverwekkend voorbeeld gefteld dier ontzachelijke waarheid, dat men hemelfche gaven kan ontfangen hebben, den Heiligen Geest deelachtig kan zijn geweest, — en verloren gaan, bij gebrek aan die eenig noodige gave: het leven des geloofs.

Doch openbaart God reeds in de fchriften van Mofes Zijne Goddelijke gezindheden en heerlijkheden in veelvuldige leidingen en wegen met de kinderen der menfchen, vroomen en goddeloozen, Heidenen en zonen Israels; Hij legde boven alles in Israels Wet het afdrukfel Zijner heiligheid, het afbeeldfel van Zijnen Christus. *Weest heilig, want Ik ben heilig!* (1), dat was de flotfom van alle geboden, rechten, en inzettingen aan Gods uitverkoren volk, terwijl op Hem, die alleen het recht dier Wet vervullen kon, met eene daaraan beantwoordende volheid van beloften, voorbeelden, en aanduidingen gewezen werd.

Van Hem heeft Mofes gefchreven (2). Hij is onder

---

(1) Exodus. (2) Leviticus.
(3) Numeri. Verg. Openb. VII en XIV. vs. 1.
(4) Deuteronomium. (5) Exod. XXXIV. vs. 6 en 7; XX. vs. 5.
(6) Op het onderfcheid tusfchen de betrekking van God tot den mensch als Schepper en Wereldregeerder, en Zijne betrekking tot menfchen als Verbonds-God, rust van den beginne in den Bijbel, en bij name in deze Boeken, het onderfcheid der beide namen van denzelfden alleen waarachtigen God: *Elohim* en *Jehova* (Jahveh). Met even vele diepte van geleerdheid als fcherpzinnigheid wordt dit onderfcheid toegelicht in HENGSTENBERGS *Authentie des Pentateuchus* (1ste Band) in het uitvoerige betoog *Ueber die Gottesnamen im Pentateuch.* (S. 181—414). Het is waarlijk te bejammeren, dat in onze Theologifche wereld de opkomende jeugd zoo eenzijdig met den gang der wetenfchap in Duitschland wordt bekend gemaakt. Tegen over de grove wegredeneering van de dierbaarfte feiten en van de heiligfte waarheden, fchijnt men hier nog niet gaarne de toevlucht te nemen tot de meest rechtftreekfche en dapperfte bevechters der Neologie. — De fchriften van eenen HENGSTENBERG, RANKE (insgelijks een voornaam verdediger van den Pentateuchus), THOLUCK enz., behoorden toch wel aan alle onze Academiën bekend, vooral ook ligt toeganklijk te zijn.

(1) Levit. XI. vs. 41. Matth. V. vs. 48. (2) Joh. V. vs. 46.

alle de omwindſelen en omwikkelingen aan de tijden der voorbereiding eigen, het groote Voorwerp aller beloftenisſen ook reeds in deze Boeken: aan Adam in het Zaad der Vrouw, aan Noach onder de tenten van Sem, aan Abraham in den zegen der wereld, aan Moſes zelven als *de Propheet in het midden zijner broederen gelijk hij* (1). Van Hem propheteert de Aartsvader op zijn ſterfbed: *De Scepter zal van Juda niet wijken, noch de Wetgever van tusſchen zijne voeten, tot dat Silo komt, en denzelven zullen de volkeren gehoorzaam zijn* (2); en als met eenen wedergalm dier hoofdvoorzegging, Israels hater en verleider zelve, zoo lang hij verrukt wordt, en zijne oogen geopend zijn, Bileam: *Daar zal een Ster voortgaan uit Jacob, en daar zal een Scepter uit Israel opkomen, die zal de palen der Moabiten verſlaan, en zal alle kinderen Seths verſlaan* (1). Op Hem wees het Paaschlam, wiens bloed Israels eerstgeborenen verſchoonde, terwijl die van Egypte geſlagen werden (4); op Hem de volkomenheid der roode koe, en hare reinigende asch (5); op Hem de koperen ſlang, welker aanſchouwing van den vurigen ſlangenbeet genas (6); op Hem de gehangene tot een vloek aan het hout, wiens begraving den vloek weder wegnam (7). Op Hem wijst de onſchuld en het bloed van Abel, de hemelvaart van Henoch, de Arke der behoudenis van Noach, de offerhande van Iſaac, de vernedering, verdrukking en verhooging van Joſeph; op Hem de titel van Israel: *Gods Zoon*, *Gods Eerstgeborene* (8), het priesterlijke Koningſchap van Melchiſedek, en het Hoogepriesterſchap van Aäron met zijne blinkende en welriekende kleederen, zijne Urim en Thummim op de borst, zijnen ingang eenmaal des jaars, op den grooten Verzoendag, in het binnenſte des heiligdoms; op Hem eindelijk de bediening van Moſes zelven, wiens perſoon even treffend den wederſchijn van Jeſus Christus vertoonde, als zijne Wet. De Middelaar toch van de bediening der veroordeeling op Sinaï vertoonde in het voorbeeld, den Middelaar en Hoogepriester van het Verbond der genade op Golgotha en ter rechterhand van God; het kind Moſes in zijne *uitnemende ſchoonheid*, *dien ſchoonſten aller menſchenkinderen*, *den Gezegenden in eeuwigheid bij God* (9); de man Moſes, *zachtmoedig boven alle zijne tijdgenooten* (10), het zachtmoedige en nederige Lam van God; de Leidsman Israels met zijn ſtaf uit Egypte, over de Roode zee en door de woestijn, den Overſten Leidsman en Verlosſer uit de macht der duisternis tot het Koninkrijk des Lichts; de dienstknecht in het huis van God, den Zoon die zelve het huis gebouwd heeft (11), en wien Moſes met Elia ter zijde ſtonden, als die ſtem uit de wolken op Tabor gehoord werd: *Hoort Hem!*

(1) Deuter. XVIII. vs. 15 en 18. Handel. der Apost. III. vs. 22.
(2) Gen. XLIX. vs. 10. (3) XXIV. vs. 17.
(4) Exod. XII. (5) Num. XIX. vs. 2 en volg. Heb. IX. 13.
(6) Num. XXI. vs. 4—9. Joh. III. vs. 14 en 15.
(7) Deuter. XXI. vs. 22, 23. Gal. III. vs. 13.
(8) Exod. IV. vs. 22. Hoſ. XI. vs. 1. Matth. II. vs. 15.
(9) Exod. II. vs. 2. Hand. der Apost. VII. vs. 20. Pſ. XLV. vs. 3.
(10) Num. XII. vs. 3. (11) Hebr. III. vs. 1—6.

Doch het is niet alleen als de Wetgever en Middelaar op Sinaï, en een der ſprekendſte *typen* van den Christus, dat ons de Schrijver van den Pentateuchus het Evangelie verkondigt. Hij verkondigt het ons tevens door een wandel van geloof, hoop en liefde, ten voorbeeld geſteld aan alle volgende eeuwen. Hij is de man die reeds onder de bediening des Ouden Testaments de *verſmaadheid van den beloofden Christus meerderen rijkdom achtte, dan de ſchatten in Egypte*, die *door het geloof zich vast hield als ziende den Onzienlijken*, die in een God-verheerlijkende hoop *op de vergelding des loons zag*, die door liefde gedrongen, zijn naam liever uit het Boek des Levens wenscht uitgewischt te zien, dan dat God Zijn volk naar verdienſte verliet (1). Hij is de man des gebeds, die zijne handen opheft ten hemel, en Amalek wordt door Israel verſlagen; die bij God intreedt voor zijne vijanden en haters; die de roeping Gods in zijne zwakheid afbidt (2), en in de kracht van dien God volheerlijk volbrengt.

OPMERKINGEN OVER DE LEER DER SCHRIFT OMTRENT DE HEILIGMAKING DES GEESTES.

Nadat in een vorig Stuk eenige opmerkingen zijn medegedeeld over het Goddelijk beſtaan en de Openbaring des Heiligen Geestes (1), ſchijnt het niet ongepast of ontijdig om in het tegenwoordig Opſtel over de hoofdwerking des Geestes eenige bijzonderheden voor te ſtellen, overeenkomſtig hetgeen wij vroeger omtrent de groote verborgenheid van Gods drievoudig Wezen hebben gezegd; een onderwerp van het hoogſte gewicht voor de Kerk van Christus, en welks zuivere en ſchriftuurlijke belijdenis geheel practisch is, en den grond uitmaakt van onderſcheiden andere leerſtukken, met den weg der zaligheid in het naauwſte verband ſtaande.

Wanneer wij in Jezaias verheven tempelgezicht der heerlijkheid van den God Israëls, een driewerf herhaald *Heilig* uit Engelenmonden hooren wedergalmen, dan mogen wij reeds hierdoor gevoelen, hoe die groote goddelijke hoofddeugd der heiligheid aan elk der drie Zelfſtandigheden van het Goddelijke Wezen toekomt en zich dus ook in deszelfs drieërlei openbaring, ten gevolge hiervan zal ontdekken. Er is inderdaad drieerlei openbaring der goddelijke heiligheid, welke ten gronde ligt van de drievoudige beteekenis, waarin het denkbeeld van *heiligen* reeds onder de oude bedeeling van Gods volk wordt gebezigd. Met het denkbeeld der Uitverkiezing van Jehova den Vader hangt zamen de beteekenis van uitzondering, *afzondering* en toewijding; met het denkbeeld der ſchuldvoldoening van Jehova den Zoon ſtaat het in verband, in den zin van *verzoening door bloed;* eindelijk met het denkbeeld der ontzondiging door Jehova den Geest is het verwant in de beduidenis van *reiniging*, zuivering, bevrijding van ſmet en

(1) Bl. 145 en 193—197. (2) Heb. XI. vs. 24—27. Exod. XXXII. vs. 31—34.
(3) Exod. III en IV.

onreinheid. In den eerſten zin zegt de Wetgever tot Israël in de Wet der twaalf woorden: *Gedenkt den Sabbathdag dat gij dien* HEILIGET, dat is, uitzondert, afſcheidt van de gewone dagen der week, en toewijdt aan de diensteere van God, den Schepper van Hemel en van aarde (1). In den tweeden zin worden perſonen en zaken door bloedige offeranden geheiligd; daarom ſprak God tot Mozes, bij de inſtelling dier offers: *Dit nu is de zake die Gij hun doen zult om hen te* HEILIGEN *dat zij mij het priesterambt bedienen*, (Exod. XXVIV. vs. 1 (2)). In de derde beteekenis eindelijk, wordt het *heiligen* uitgedrukt door de vele wasſchingen en reinigingen door water, waarmede de Mozaïſche Wet in hare ceremoniële beeldſpraak de geestelijke reiniging bedoelde. Daarom ſprak God bij de voorbereiding tot de Wetgeving op Sinaï tot Mozes: *Gaat tot den volke en* HEILIGT *ze heden en morgen en dat ze hunne kleederen wasſchen* (Exod. XIX. vs. 10 (3)). Overal waar onder de oude bedeeling van eene *heiliging* wordt geſproken, moet het in ééne dezer drie beteekenisſen worden opgevat, die, gelijk wij gezien hebben, ten naauwſte verbonden zijn met de openbaring der drieéénige heerlijkheid van den levenden God.

Eveneens is het geſteld in het Nieuwe Verbond. In den eerſten zin, bij voorbeeld, komt het ſterkſprekend uit in den brief van Judas, die volgens het eerſte vers is geſchreven aan *de geroepenen, die* DOOR GOD DEN VADER GEHEILIGD *zijn* (4); in de tweede beteekenis komt het voor, wanneer Paulus in zijnen brief aan de Hebreën zegt, dat *Jezus buiten de poorte geleden heeft, opdat Hij* DOOR ZIJN EIGEN BLOED *het volk zoude* HEILIGEN (Cap. XIII. vs. 12, verg. met Cap. X. vs. 10); en in den derden zin vinden wij het in Paulus eerſten Brief aan de Corinthen waar hij zegt: *Gij zijt afgewasſchen, gij zijt* GEHEILIGD, *gij zijt geregtvaardigd in den name des Heeren Jeſu, en* DOOR DEN GEEST ONZES GODS (5). Het is alleen in den laatſten zin dat wij het woord *heiligen* kunnen opvatten, wanneer wij ſpreken van de *heiligmaking des Geestes* (6), ofſchoon deze niet anders kan noch mag worden beſchouwd dan in het naauwſte verband met het heiligen van God den Vader, hetwelk is de eeuwige uitverkiezing, en het heiligen van God den Zoon, hetwelk is de verzoening door zijn bloed; want overal voegt het ons, zoowel »den Eenigen God in de Drieheid, als de Drieheid in de Eenheid te eeren." Evenwel, zoo weinig als de heiliging door het bloed des Zoons mag verward worden met de heiliging door het uitverkiezend welbehagen des Vaders, zoo weinig is ook de heiligmaking des Geestes eenzelvig met de rechtvaardiging door de Offerande van Jezus Christus.

Deze *heiligmaking des Geestes* nu wordt overal voorgeſteld, van Gods zijde als een gevolg van de verlosſing die in Jezus Christus is; van 's menſchen kant, als eene vrucht des geloofs. De Apostel zegt daarom in den eerſten Brief aan de Corinthen, dat Christus zijnen geloovigen is geworden van Gode *wijsheid, en rechtvaardigheid, en heiligmaking, en verlosſing* (1 Cor. I. vs. 30). Immers het is de Geest van Christus, die door Hem aan zijne ledematen wordt medegedeeld, als die, door Hem, Zijner zalvinge deelachtig worden. En hiermede wordt in den tweeden Brief aan de Thesſalonicenſen (Cap. II. vs. 13) onmiddelijk het geloove verbonden, als de Apostel zegt: dat God de geloovigen heeft *uitverkoren tot heiligmaking des Geestes en geloove der waarheid!* terwijl elders (Hand. XV. vs. 9) van hen wordt gezegd, dat zij *hunne harten hadden gereinigd door het geloof.* Deze ontzondiging en reiniging nu is eene voortgaande werking van Gods Geest, wien het behaagt om, ja wel, den mensch in ééns te herſcheppen, gelijk hemel en aarde in den beginne door één eenig machtwoord Gods geſchapen, op eenmaal daar ſtonden in hunne volle uitgebreidheid; maar even als die Schepping in een zestal dagen werd volbracht, zoo is het ook dat de herſchepping van den zondaar, in zijne wedergeboorte aangevangen, door de geheele ſcheppingsweek zijns levens heen geſchiedt, waarna dan de zevende dag in *de ruste die nog overig blijft voor het volk van God*, wordt verwezenlijkt.

Doch is er iemand die meenen mocht, zich zelven tot eenen ſtaat van zoodanige reinheid te verheffen, dat hij nu, op eene hoogte gekomen, met welgevallen op het werk zijner handen zou mogen nederzien, zulk een bevindt zich, in die gemoedsgeſtalte, zeer nabij den ſtrik. Waar was toch de Israëliet, die levitisch-rein gewasſchen, zich niet elken dag wederom bezoedelde? Waar was de Israëliet, die kon wanen zich eenen ſchat (om zoo te ſpreken) van reinheid, een hooger maat van zuivering dan anderen eigen te maken? Telken male gereinigd, moet hij telken male weder verzoend worden door bloed, afgewasſchen door water. Dus is het nog met den Christen. Telkens moet hij met de Sulamiet in Salomo's Lied uitroepen: *Ik hebbe mijne voeten gewasſchen, hoe zal ik ze weder bezoedelen!* gedurig wederom de toevlucht nemen tot dat bloed der verzoening, waardoor elke nieuwe ſchuld moet bedekt worden. Van daar dat geheel zijn leven ééne ſtarooging moet zijn op den gekruisten Christus, ééne inroeping van den Geest der heiligmaking; beide gewerkt door de kennis en bewustheid der telkens vernieuwde bezoedeling van het gewaad, door de ſmetten der wereld, van de handen, door het doen van ongerechtigheid, van de voeten, door het loopen naar de zonde. Zalig de ziel, die zóó door het gezicht harer onreinheden en ſchulden tot God wordt

---

(1) Verg. Jer. I. vs. 5 en Joël I. vs. 14. (2) Verg. Lev. XVI. vs. 19.

(3) Lev. VIII. vs. 6, 7, en de kantteekening op Job I. vs. 5.

(4) Verg. ook Eph. I. vs. 4 en Hebr. XII. vs. 10. De Gr. præpoſitie ἐν (Jud. I. vs. 1 en 1 Cor. XII. vs. 3) toont aan, dat de oorſprong der werking *in* den perſoon van wien geſproken wordt, aanwezig is. Verg. b. v. Rom. XV. vs. 16.

(5) In den eerſten zin komt alleen het Gr. woord ἁγιάζειν in het N. T. voor; doch zoowel in den tweeden als in den laatſten zin ook καθαίρειν, καθαρίζειν, (Hebr. X. vs. 2, 1 Johann. I. vs. 7). Het woord ἁγνίζειν wordt alleen in de derde beteekenis gevonden (Jac. IV. vs. 8.). In het Nederduitsch wordt het woord *heiligmaking* doorgaans in den derden zin gebezigd; terwijl in de beide eerſte eenvoudig *heiliging* wordt gebruikt. Immers, men ſpreekt wel van de *heiligmaking des Geestes*, maar geenszins van de *heiligmaking* van den Sabbath, noch van die des volks door de offeranden.

(6) Er zijn wel ſommigen, die hier niet aan Gods, maar aan 's menſchen geest denken; doch geheel ten onrechte, daar het verband dezer uitdrukking met die van den *Geest der heiligmaking* alleen aan den Heiligen Geest kan doen denken. Zie de Kantteek. op 1 Petr. I. vs. 2.

uitgedreven, en, steeds vertwijfelende aan zich zelve, nimmer wanhoopt aan de liefde, de barmhartigheid, de genade en trouw Gods; nimmer twijfelt aan de almacht des Heiligen Geestes; en langs dien weg door een van God gewrocht en geschonken geloof *hare heiligmaking voleindigt in de vreeze Gods* (1)! Haar is weggelegd de kroon des levens, welke de Heere bereid heeft, dengenen die wettelijk strijden! — Doch er is meer dan dit. De werking des Heiligen Geestes werd onder de Mozaïsche bedeeling niet alleenlijk voorgesteld onder het beeld van het water, waardoor de onreine gewasschen werd; zij werd ook afgebeeld door de olie, met welke Koningen, Priesters en Profeten werden gezalfd, en door die zalving bekwaam gemaakt tot het uitvoeren van hunne roeping. De gemeente der geloovige Christenen is een Koninklijk, een Profetisch en Priesterlijk geslacht; niet alleen afgewasschen is zij door het waterbad der reiniging, maar ook met wijsheid, licht en kracht uit de hoogte aangedaan, door die zalving, welke zij met en in haar Hoofd, Jezus Christus, ontvangen heeft. Door die zalving wordt zij bekwaam tot het vervullen van hare roeping. Die roeping bestaat in het wandelen in de voetstappen van Hem, *die ons een exempel heeft nagelaten, opdat wij in dezelve zouden treden.* En ook dit, als eene gave des Heiligen Geestes, wordt in de Schrift uitgedrukt door het woord *heiligmaking.* Daarom schrijft Paulus: *Gelijk gij uwe leden gesteld hebt om dienstbaar te zijn der onreinigheid, en der ongerechtigheid tot ongerechtigheid, alzoo stelt nu uwe leden om dienstbaar te zijn der gerechtigheid, tot heiligmaking* (Rom. VI. v. 19). En elders wordt gesproken van de zaligheid der vrouwe, *zoo zij blijft in het geloof, en de liefde, en de heiligmaking, met matigheid* (2). Zalig wederom, die deze goddelijke zalving deelachtig is! Zulk eenen is het werk der heiligmaking geen moeijelijke of lastige monniken-arbeid, maar eene vrijwillige en gewillige gehoorzaamheid aan den besten Meester, wiens juk zacht, wiens last licht, en wiens gansche dienst liefelijk is. Hem is het werk der liefde als de loop van den Thiesbiter, waarvan geschreven staat: *de hand des Heeren was over Elia, en hij gordde zijne lendenen, en hij liep voor het aangezichte Achabs henen, tot daar men te Jizreël komt* (3). Doch niemand meene tot dien loop in eigen kracht of door eigenwillige inspanning in staat te zijn. Ook hier geldt het woord van den Apostel: *Het is niet desgenen die wil, noch die loopt, maar des ontfermenden Gods.* Gods Geest is vrij in zijne werking; maar daarom ook maakt hij, waar hij werkt, het hart gewillig en krachtig.

Ten slotte: vergeten wij nimmer met de heiliging van den Zoon, en door den Geest, in den Vader te eindigen. *In zijnen wil* is het, (om welken te volbrengen onze Heere Jezus Christus in de wereld kwam, en zich als eene plaatsvervullende offerande voor de zijnen stelde) dat *wij geheiligd zijn in de offerande Jesu Christi, eenmaal geschied* (1). Hij is het, wiens *maaksel wij zijn, geschapen in Christus Jezus tot goede werken, welke Hij voorbereid heeft opdat wij in dezelve zouden wandelen* (2). *Hij kastijdt ons ten onzen nutte, opdat wij zijner heiligheid zouden deelachtig worden* (3). Eere zij dus, ook voor het werk der heiligmaking, Gode den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest! Eere zij den Vader, die ons heeft lief gehad, en geheiligd door zijnen wil van uit de wereld die in het booze ligt, en ons toebereidt tot heiligheid in Christus. Eere zij den Zoon, die zich zelven eenmaal heeft geheiligd voor ons, om ons te heiligen door zijn bloed in de volheid des tijds. Eere zij den Heiligen Geest die het werk des geloofs en der zondenreiniging in ons werkt met kracht, en door wiens Alvermogen al het goede en Godebehaaglijke in den zondaar wordt gewrocht! Eere zij den Drieëénigen God, wiens Drieheid wij in zijne Eenheid, wiens Eenheid wij in zijne Drieheid huldigen, en looven, en danken, tot in eeuwigheid!

(1) 2 Cor. VII. vs. 1.
(2) 1 Tim. II. vs. 15.
(3) 1 Kon. XIX. vs. 45.

GOD BEWAARDE STEEDS DE WAARHEID IN DE KERK, EN ZAL DIE OOK VERDER BEWAREN.

De tijden waarin de Heere de doodsbeenderen schudt, en waarin weder de vraag gehoord wordt: wat is Waarheid? zijn tevens die, in welke van allen kant de ontwaakte gemoederen ontrust, en de meest erkende waarheden betwijfeld of aangerand worden. In zulk een tijd van schifting, van onrust, leven wij, en niemand wane door geloofsbelijdenissen of formulieren dezen geest des onderzoeks te stuiten. Want wat baat het, of uiterlijk een vorm aangenomen wordt, zoo lang de opstand in het hart bestaat? en waarlijk, wat is ons elke waarheid zoo lang zij geen leven in onze ziel is geworden? De mensch heeft van alles misbruik gemaakt, hij heeft alles bezoedeld; doch even min als het edel gesteente iets van zijne waarde verliest door de aardkorst, die zich om dezelve heeft vastgehecht, even min verliest de waarheid haren glans, al wordt dezelve ook met onze schuldige eigenheid schijnbaar vermengd. Er blijft eene waarheid bestaan, door God geopenbaard, en onafhankelijk van den indruk die dezelve op ons maakt. *Het is een getrouw woord en aller aanneming waardig dat Jezus Christus in de wereld gekomen is, om zondaren zalig te maken.* Zalig nu wie deze waarheid leert kennen, wie daarin zijn leven vindt! Maar de zon blijft het albestralend licht des hemels, al zijn ook eenige wilde volkeren in verwenschingen tegen haar uitgebroken.

Wie den Zoon heeft, heeft het eeuwige leven. Wat heeft een ziel, die Christus kent, met het dogma, met de verstandelijke uiteenzetting noodig? Dit is waar: en echter, ook het dogma behoort in den schakel der zegeningen, die God aan zijne Kerk geschonken heeft. Even

(1) Hebr. X. vs. 10.
(2) Eph. II. vs. 12.
(3) Hebr XII. vs. 10, verg. met 1 Pet. 1. vs. 15, 16.

weinig als de uiteenzetting van de orde des heils, van de in Gods woord verkondigde Waarheden, dat leven uitfluit, door hetwelk alleen zij voor ons hart, voor onze zaligheid waarde verkrijgen, even min fluit dat leven, hetwelk het waarachtige bewijs van de werking Gods in de ziel is, die waarheid uit, waarin zich de overtuiging der Kerk uitdrukt, en waarin de geloovigen van elke volgende eeuw dat geloof erkenden, dat aan de heiligen overgeleverd is. Zoo weinig derhalve het dogma op zich zelve zalig kan maken, of de aankleving daarvan de ziele kan behouden, zoo zeer is echter de waarheid, in hetzelve vervat, een heilig toebetrouwd pand, niettegenftaande al de overdrijving, al de partijzucht, waaraan de menfchen, die deze of gene waarheid beleden, zich hebben overgegeven.

De groote belofte is daar: *Ik zal u niet begeven noch verlaten;* en kunnen wij zeggen dat Christus zijne Kerk heeft verlaten? Heeft er niet, zelfs in het midden van de diepfte duisternis, fteeds een ftraal van licht gefchenen? Gelijk ieder geloovige heeft ook de Kerk hare ftormen, haren ftrijd; doch in dit alles is de Heere nabij, en Hij laat het aan zijne getuigenis niet ontbreken. Hij moge ons dan ook bewaren van iets te verachten, wat Hij gefchonken heeft. Hij doe ons zijnen weg zien, ook in de gefchiedenis der Kerk, in het midden zelfs van die miskenningen en vooroordeelen, die van eene opvatting van goddelijke waarheid door zondige menfchen onaffcheidelijk zijn!

Het is de Heer die den uitroep fchenkt van Petrus: *Gaat weg van mij, want ik ben een zondig mensch!* of dien van Thomas: *Mijn Heer en mijn God!* Doch hij geeft ook een geheel, eene leer. Christus zelve zegt dat wie zijnen wille doet, bekennen zal van deze leere dat zij van God is. De Apostel fpreekt van eene *leere*, en beveelt dat die haar niet brengt, niet gegroet zal worden. Nergens vinden wij dat bij de verkondiging door de eerfte gezanten des Euangelies met enkele plaatfen of magtfpreuken gewerkt is; overal werd een zeker refultaat, een flotfom uit het woord voorgedragen. Zoo bewijst de Heere aan de Emmausgangers, dat de Christus deze dingen moest lijden, en alzoo in zijne heerlijkheid ingaan. Zoo verkondigt Paulus aan de Atheners, dat de Christus moest lijden en opftaan, en dat deze Jezus is de Christus.

Is er van den eenen kant, die door God gefchonkene aangrijping van de waarheid, waarbij de ziel, als het ware, het leven Gods tast en ondervindt; niet minder is zij uit God, die ftille doorgaande overtuiging, zelfs in en door worftelingen toenemende, fchijnbaar koel en verftandig naar buiten, en toch van binnen de vrucht des Heiligen Geestes. Is er menige werking van God op het gevoel, aan dweeperij toegefchreven; niet minder heeft men dikwijls de werking Gods op het verftand miskend, en alleen werk van het hoofd gezien daar, waar inwendig het hart brandende was. Of als Christus mijn gemoed getroffen heeft, als het geloof werkzaam is, beftaat er dan geene behoefte om den Heere ook met mijn verftand te verheerlijken, en met geheel mijn verftand lief te hebben? Is Hij het niet, die in die oogenblikken alles wat in mij is zich ten eigendom maakt, en in alle de krachten mijner ziele zijne eer werkt?

Neen, het onderzoek van het Woord is nog niet gefloten. De Heilige Geest, uit wien hetzelve is, kan nog daarin verborgene fchatten aantoonen, die niet ontdekt zijn geworden tot op deze ure. Iedere eeuw heeft haren eigenen ftrijd, en vindt ook weder in het Woord balfem en medicijnen voor iedere nieuwe krankheid. De ontwikkeling gaat fteeds voort, omdat ook de Kerk hare gefchiedenis heeft, en haren loop moet vervullen. Doch wanneer het op de beflisfende hoofdzaken aankomt, wanneer de wijze van zalig worden geheel anders wordt voorgefteld dan de geloovigen van de vorige eeuwen dit erkend hebben, dan zal men ons toelaten om te twijfelen, en onze overtuiging te kennen te geven, dat Christus de zijnen geene weezen heeft gelaten, en dat, indien Hij gedurende achttienhonderd jaren zijne geloovigen omtrent de beantwoording der groote vragen: wie Hij is, en wat Hij voor ons gedaan heeft, in het onzekere had gelaten, wij ons zouden kunnen beklagen, dat de belofte van die onfeilbare leiding, die Hij aan zijne Kerk heeft toegezegd, niet vervuld was geworden.

Deze herinneringen en opmerkingen brengen ons als van zelve tot de gewigtige waarheid, die het eerst de algemeene worfteling in de Kerk veroorzaakt heeft, tot die groote beflisfing: wie was Christus? Drie honderd jaar was de Kerk haren lijdensweg gegaan. Vele punten van verfchil waren van allen kant ontftaan, doch de éénheid van het gevaar en de hitte der vervolging had alle fcheuring op den duur belet, en telkens de Christenen weder tot de praktijk teruggeroepen. Naauwelijks was ondertusfchen de eerfte rust daar, of de ziekteftof langzamerhand opgegaard, moest doorbreken, en Christus werd van den glans zijner Godheid beroofd. Het Arianismus was een gevolg van de befpiegeling van het menfchelijk verftand, dat zich het denkbeeld van de wijze, waarop de Godheid des Heeren beftaat, bevatbaar wil maken, en daardoor hetzelve vernietigt. Wanneer wij naar het vleesch oordeelen, en aldus de kerkelijke gefchiedenis lezen, dan zien wij flechts twee partijen, Athanafianen en Arianen, waarvan de regtzinnige dikwijls aan de ketterfche in bitterheid en vervolging niets toegeeft. En echter zien wij hooger dan dit alles, dan zeggen wij: Ja, de Heere heeft beflist: *Christus is God van eeuwigheid, eenswezens met den Vader.*

En waarom zoude ik hier niet mijne eigene ondervinding vermelden? Meende ik niet den grootften eerbied voor Jezus Christus te hebben, was ik niet in zijn naam gedoopt, achtte ik het niet dierbaar in hem te gelooven? En ondertusfchen, welk eene ergernis was mij niet de leer van de Godheid des Heeren! En toen op eens die waarheid levendig op mijne ziel gedrukt werd, hoe geheel anders werd alles op eens! Ik had veelmalen de fterkfte texten toegeftemd; en ondertusfchen, toen zij in dit verband van de eeuwige Godheid des Heeren mij duidelijk werden, hoe geheel nieuw was alles mij! Hoe geheel anders werd mij nu dat Oude Verbond, waarin

ik tot op dien tijd niets dan overdragtelijke ſpreekwijzen gevonden had! Zeker, het Woord en zijne uitdrukkingen zijn genoegzaam: wie mag dieper willen dringen? maar wanneer het ongeloof zijnen zin in de aanhalingen van het Woord weet te leggen, dan wordt het toch pligt, om wanneer men met helderheid de getuigenis van zijn geloof wenscht af te leggen, niet alleen de uitſpraak des Woords te erkennen, maar ook tevens de valſche uitlegging te verwerpen.

Het was de herinnering aan dien levendigen indruk, die eene geheele omkeering bij mij te weeg bragt, welke dezer dagen weder levendig werd, en het gewigt dier heerlijke, alles afdoende waarheid op nieuw deed gevoelen; eene waarheid, zoo naauw in één gevlochten met dien waarachtigen en eenigen troost: *Hem die geen zonde gekend heeft, heeft God zonde gemaakt voor ons, opdat wij zouden worden regtvaardigheid Gods in hem.*

Twee klippen zijn er, die zich in onze dagen bij de behandeling dezer zaken voor het oog vertoonen. Van den eenen kant een aankleving aan vormen en uitdrukkingen van vroeger tijd, zonder te bedenken, dat de Geest Gods vrij blijft, en ook nu de zelfde waarheden in andere bewoordingen kan doen te kennen geven; en van den anderen kant, eene losheid van elke leer, waardoor dikwijls de kern met de ſchaal wordt weggeworpen, en waardoor vaak de onderwijzingen Gods aan zijne Kerk miskend worden. Waar is de ziel, die niet dan eens op de eene, dan weder op de andere wijze geſchud wordt? Nu willen wij eene vastheid in menſchelijke ſchriften zoeken; dan weder letten wij alleen op het oogenblikkelijk leven der ziele; en ſchijnen den Heere de magt te weigeren, van ook in het midden der gedurige afwisſelingen van geloof en ongeloof eene blijvende baniere op te rigten.

Bij dit alles blijft het onze hoop dat ook in den ſtrijd, die reeds overal aanvangt, God zelve zijne Kerk zal bewaren, en de belofte, dat zij allen van Hem geleerd zullen, worden letterlijker dan immer vervuld zal worden. Doch de Heere blijft zich zelven ook in zijne onderwijzingen gelijk, en de ſchakel der getuigenisſen, die in Christus den waarachtigen God en het eeuwige leven erkend hebben, wordt niet afgebroken. Men kan opklimmen zoo hoog men wil, en den Heere alle titels, alle heerlijkheid toekennen, maar dit blijft het kenmerk: *Het Woord dat bij God was, en dat God was, is vleesch geworden: God met ons.* Welk eene diepte, welk eene vertroosting! Wat is er meer noodig voor dengene, die dit in de daad in het geloof omvatten kan? Ja, ook het gebouw onzer regtzinnigheid, waarin wij voor ons zelve eene, vastigheid meenden te vinden, moge wankelen! De waarachtige regtzinnigheid, het geloof naar den wille en door de kracht Gods, is een geſchenk van zijne genade, en wankelt niet. De overtuiging wegens den Perſoon en den zoendood van Christus, zoo als dezelve in het gemoed der eerſte Christenen levendig was, en zich naderhand ook in den moeijelijken ſtrijd naar buiten in hunne belijdenisſchriften ontwikkelde, zijn aan geene verandering noch wijziging onderworpen. De ware belijders van Christus toch hebben zich in den loop van zoo vele vervlogene eeuwen aan geene afgoderij ſchuldig gemaakt, en zijn op geen valſchen troost de eeuwigheid ingegaan. Het verband, de waardij dier heerlijke waarheden, zijn in dit blad meermalen betoogd geworden; en het doel dezer regelen ſtrekt dan ook voornamelijk om de Christenen op te wekken, ten einde elkander te vertroosten en te verſterken, en op de wondervolle leidingen Gods, ook in de bewaring zijner Waarheid, opmerkzaam te maken. Wanneer de ziel niet alleen alle de baren der menſchelijke wijsheid, maar zelfs de verſchillende opvattingen der geloovigen, de onzekerheden van het eigen hart, op zich ziet aanſtroomen, dan wordt het haar dikwijls bang, en zij acht zich gelukkig, indien zij maar hare perſoonlijke betrekking met God uit dien ſchipbreuk vermag te redden. Dan neen, wij hebben eenen vaster grond, die niet bezwijken zal. De Geest Gods leidt in alle waarheid. Hij, die gezegd heeft: Bidt en u zal gegeven worden, zal ons ook het inzigt niet onthouden in den ſchakel van waarheden, door de Hervormers, onder de leidingen Gods, weder zoo helder te voorſchijn gebragt. De onmogelijkheid om in de wijze, hoe eene zaak plaats had, door te dringen, neemt de waarheid van het beſtaan der zaak niet weg. Dit zij dan alleen een woord van een broeder aan de broederen; een uitdrukking van vertrouwen op dien God, die zoo wel het Rationalismus en de Neologie onzer dagen als de raadſlagen van Herodes en Pontius Pilatus zal doen medewerken om zijn raadsbeſluit te volbrengen; op Hem, die zelfs bij de verregaande verſchillen onder zijne kinderen, het niet aan eene overeenſtemming in datgene, wat tot de zaligheid noodig is, laat ontbreken, en die ook zijne Kerk niet verlaat in den ſtrijd, dien zij ſteeds met afdwalingen ter regter en ter linker zijde te kampen zal hebben, tot dat de tijd harer verlosſing daar zal zijn.

W. D. C.

BIJDRAGEN TOT DE GESCHIEDENIS DER PROTESTANTEN IN FRANKRIJK.

Terwijl de Roomſche Schrijvers der *Gazette* alle hunne ſcherpzinnigheid in het werk geſteld hebben om de herroeping van het Edict van Nantes als eene daad van gezonde Staatkunde, en de Hervormden alleen als oproerige met de vijanden van hun vaderland verbondene onderdanen voor te ſtellen, gaat er over deze handelingen een nieuw licht op uit de onlangs gevondene, en uitgegevene gedenkſchriften van Nicolaas Joſeph Foucault, door Lodewijk den XIV^den^ als Intendant eerst in Bearn en vervolgens in Poitou gebruikt, tot verdelging der Hervormde gemeenten: *Mémoires ſecrets et inédits de la cour de France ſur la fin du règne de Louis XIV par le Marquis de Sourches*, ſuivis des *Mémoires inédits relatifs à la révocation de l'édit de Nantes, de Mesſire Nicolas Joſeph Foucault*, avec une *introduction et des notes par Adhelm Bernier*, 2 vol. 8°. Paris 1836, (Zie ook *Semeur* 1837, N°. 32.) Men ziet uit dit geſchrift, waarvan de Schrijver met trouwhar-

tige eenvoudigheid zijn aandeel in alle deze schandelijke maatregelen mededeelt, van welke middelen men gebruik gemaakt heeft. Het was Foucault, die reeds vóór de intrekking van het Edict van Nantes, aan den Koning voorstelde het getal der Protestantsche kerken in Bearn van vijftien op vijf te brengen, en toen ook deze vijf overgeblevene Kerken door leeraars bediend werden, aan wie men het een of ander ten laste wist te leggen, liet slechten. Toen het Edict ingetrokken was, trachtte Foucault de zoogenaamde bekeeringen te bevorderen, daartoe gebruikende die middelen, die hem ten dienst stonden, te weten compagniën dragonders, die ingelegerd werden, en zich de grofste geweldenarijen veroorloofden, terwijl tegen de edellieden, die van Godsdienst weigerden te veranderen, volmagten tot gevangenneming in blanco geteekend, gebezigd werden, die zich in handen van de Intendanten bevonden. Op deze wijze werd in de belangrijke provintie van Bearn het getal der Protestanten, dat twee en twintig duizend zielen bedroeg, tot op eenige honderden gebragt. Zie hier hoe Foucault zelve kennis geeft van het welgelukken zijner pogingen:

»Ik heb den 18den April orders in blanco aan den Heer de Louvois gevraagd, om een of meer compagniën in de steden der Hervormden (men noemde hen toen *réligionnaires*) in te kwartieren, verzekerd zijnde, dat de nadering dier benden alleen vele bekeeringen bewerken zal. Daar de Heer de Louvois mij verscheidene orders in blanco gezonden heeft, zijn er zes honderd menschen bekeerd geworden in vijf steden of burchten, alleen op het berigt, dat de compagniën op marsch waren.

»Vele menschen hebben bij de nadering der krijgsknechten afgezworen, zonder hen gezien te hebben. De uitdeelingen van geld hebben er ook velen naar de Kerk gelokt.

»De Heer de Croissy heeft mij orders in blanco gezonden om de edellieden, die stijfhoofdig blijven, te doen opsluiten. De edellieden van de zoogenoemde Hervormde Godsdienst bekeeren zich in grooten getale.

»Velen hebben veertien dagen gevraagd om zich te laten onderwijzen, zoodat ik de bevelen tot gevangenneming, die ik ontvangen heb, niet zal behoeven te gebruiken, zullende op deze wijze het onderwijs en het geduld het werk bekroonen. Ik heb aan den Heer de Louvois eene opgave gedaan van de gunsten, die vele dezer edellieden gevraagd hebben.”

Later schrijft hij: »De Heer de Louvois heeft mij gemeld, dat de Koning verlangt, dat de dragonders bij de edellieden van Poitou, die tot de zoogenoemde Hervormde Godsdienst behooren, blijven zullen tot dat zij allen bekeerd zullen zijn.”

Het is opmerkelijk, dat deze Foucault, die tot aan het einde van zijn leven in zoodanige kruistogten tegen onze ongelukkige geloofsgenooten werkzaam bleef, op eene derzelven een werk van Lactantius, tot op dien tijd toe alleen in uittreksels bekend en handelende over den *dood der vervolgers van de Christenen*, gevonden heeft. Het schijnt dat hij zich over dezen vond verheugd heeft, zonder den wenk ter harte te nemen, die daarin voor hem opgesloten lag.

Terwijl nu alle deze gruwelen en martelingen plaats hadden, zwelgde het wellustige hof van Lodewijk den XIVde al de genoegens der weelde in. Eenige heethoofden verheugden zich in deze maatregelen; de groote menigte, alleen eigen grootheid en aanzien bejagende, was er mede te vreden, dat er, op welk eene wijze dan ook, aan die scheuring in de Godsdienst een einde gemaakt werd.

Als een bewijs van den invloed van den geest des tijds op diegenen van wie men verwachten moest dat zij eenen dieperen blik in de zaken zouden werpen, moge de volgende uitdrukking strekken in een brief van Mevrouw de Sévigné aan den Graaf de Bussy:

»Gij zult zeker het bevelschrift gezien hebben, waardoor de Koning het Edict van Nantes intrekt. Niets is schooner dan alles wat daarin vermeld wordt, en geen Koning heeft immer zoo iets gedenkwaardigs gedaan, of zal zulks later ooit doen.” — Bussy antwoordt hierop: »Ik bewonder de maatregelen van den Koning om de Hugenooten ten onder te brengen; de oorlogen, die men deze secte heeft aangedaan, en de Bartholomeusnacht hebben slechts gestrekt om haar meer kracht te geven. Zijne Majesteit heeft haar langzamerhand ondermijnd, en dat bevelschrift, goed ondersteund door de dragonders en de Bourdaloues, is de genadeslag.”

Deze hooge bewondering van het voornoemde bevelschrift, door de geestrijke vrouw, die voorspeld had dat Racine en de koffy beide spoedig vergeten zouden worden, is door het nageslacht niet gedeeld geworden. Uit het volgende artikel blijkt, welke wrange vruchten de vervolgingen voortgebragt hebben. Maar het licht der waarheid is daardoor niet uitgedoofd geworden. Mogten de lessen der ondervinding niet verloren gaan voor onze dagen!

DE KAMIZARDEN.

In een vroeger geplaatst opstel over *de Protestanten in Frankrijk* hebben wij, naar aanleiding van een Duitsch werk, den toestand van deze onze geloofsgenooten in dat Land vóór en bij de herroeping van het Edict van Nantes geschetst. Wellicht had bij deze gelegenheid wel een woord mogen worden gezegd van de bittere gevolgen dezer geloofsverdrukking, in den opstand op het gebergte en in de wouden der Cevennen, in het Zuidoosten van Frankrijk. De gruwelijke mishandelingen, door de Dragonnades en andere maatregelen van geweld den Protestanten aangedaan, brachten velen eindelijk tot een staat, die der vertwijfeling nabij was. Er stonden Profeten en Profetessen onder hen op, die het landvolk tot eene spanning en opgewondenheid brachten, waarvan in de Geschiedenis wellicht weinig voorbeelden zijn. »Deze Gereformeerden (zegt een vroeger door ons geprezen Schrijver (1)) *Camisards* genoemd, beza-

(1) GOEBEL, *Die Eigenthümlichkeit der Lutherischen und der Reformirten Kirche.* S. 227, 228.

ten eene voorbeeldelooze geestdrift, gevoed door het bijkans uitsluitend lezen en zingen der Psalmen, en die de zonderlingste verschijnselen te weeg bracht. Onloochenbaar bezaten zij de gave om te profeteren, dat is, verafzijnde of naderende gebeurtenissen vooruit te zien. Zij spraken in hunnen bezielden toestand als met nieuwe tongen, meest in rhytmische psalmsoortige liederen, door welke zij elkanderen bezielden om den heiligen strijd tegen hunne vervolgers te voeren, aan welke zij, onder Gods bijstand, met kleine krachten eenen welgeslaagden wederstand boden." Doch hetgeen in den aanvang de vrucht was van ware geestverheffing, wilden zij weldra kunstmatig voortbrengen; en nu ontaardde de geestdrift in geestdrijverij. Daarbij bezoedelden zij hunne handen maar al te veel met bloed. Het sein daartoe was de moord van den Abt Chaila in 1703, die aan het hoofd der Dragonnaden gestaan had. De kracht- en talentvolle aanvoerder der *Camisards* heette Cavalier, een man van waarlijk voorbeeldeloozen moed en zeldzame grootheid van geest. Later moesten zij onderdoen, toen de gruwzame Villars zoowel list als geweld tegen hen begon te bezigen; en het overschot dat van hen bewaard bleef keerde in volgende tijden tot eene meer bedaarde gemoedsstemming terug. Doch toen na 1815 weder hier en daar in Frankrijk, vooral te Nîmes, verdrukking der Protestanten begon plaats te hebben, dreigde in Maart 1819 een groot aantal bewoners der Cevennen, »dat dertigduizend man gereed stonden, met de wapenen der vertwijfeling van hunne bergen af te dalen, wanneer het behoud hunner broederen dit vorderde;" en daarop werd de vervolging der Protestanten gestaakt. Hetgeen dus hunne voorvaders door de hevigste driften vervoerd, niet voor zich zelve hadden mogen bereiken (dus wilde het de wonderbare Raad Gods!) dat bewerkten zij lang na hunnen dood voor het Nageslacht. Wellicht zou men eene belangrijke vergelijking kunnen maken tusschen de *Camisards* in de Cevennen, en de voormalige *Cameroniërs* in Schotland; een onderwerp, dat wij hiermede der aandacht onzer Lezers aanbevelen. Het Werk, waarin deze bijzonderheden het naauwkeurigst en uitvoerigst geboekt staan, voert den titel van: *Histoire des troubles des Cévennes, ou de la guerre des Camisards.* Nouv. Ed. Nîmes, 1820, 3 vol. 8°.

JACOBUS KOELMAN.

Wij hebben bij vroegere gelegenheden meer dan eens gesproken van den toestand der Nederlandsche Hervormde Kerk gedurende het Stadhouderlooze tijdvak in de laatste helft der XVI[de] Eeuw. Wij hebben gezien dat er in die dagen een groot verval in de kerk plaats had, aan onderscheiden oorzaken toe te schrijven. Het was vooreerst de wereldlijke macht, de Staten der Provinciën en de Magistraten der Steden, die zich in de zaken der Kerk mengende, haar aanmerkelijk deden verachteren; want het is die Machten doorgaans slechts om rust en vrede te doen; en deze, ten koste der waarheid gehandhaafd, moeten het leven der Kerk onderdrukken. De tweede oorzaak was de wijsgeerte van Descartes, die de rede aannam tot toetssteen der waarheid. De derde bestond in de tijdelijke en uiterlijke rust, den ongestoorden vrede te land, en den althans schijnbaren voorspoed dien de Republiek straks na den Munsterschen vrede genoot, en waardoor de aandacht des volks, bij de uitbreiding ook van handel en zeevaart, meer en meer uitsluitend op de materiële en tijdelijke belangen der ingezetenen werden gevestigd. Dit laatstgenoemde is genoegzaam uit de Geschiedenis bekend; de nadeelige werking der Cartesiaansche beginselen is in ons Opstel over *Balthazar Bekker* in menige bijzonderheid aangetoond; omtrent den schadelijken invloed der Aristocratische Regenten in dit Stadhouderlooze tijdvak willen wij thans nog een' Schrijver van die zelfde dagen doen spreken: »Zij matigen zich (getuigt hij) veelzins het recht der Kerk aan. Wettig gedane beroepen, op vrome en bekwame Leeraars gevallen, hebben zij op verscheidene plaatsen, zonder redenen of althans goede en wettige redenen te geven, bestaan te improberen, te vernietigen, af te slaan en te schrappen, als niet zijnde naar hun zin, begrip en goedvinden. Om kerkelijke redenen hebben zij wel eens een Leeraar, ook zonder en tegen het oordeel des Kerkenraads of der Classis, als of zij Heeren en Meesters in de Kerk waren, uitgestooten, met geweld uit zijn dienst gezet en van zijne Gemeente verbannen, zonder dat zij in zeventien jaren tijds berouw daarvan hebben getoond of denzelven hersteld. In sommige gedeelten des Lands, gelijk in Zeeland, komen zij met Gedeputeerden uit het midden hunner Vergadering in den Kerkenraad, en helpen met hunne stemmen het beroep te doen, zoodat de beroepers geen volle vrijheid hebben om te verkiezen dien zij zouden begeeren, noch macht om te bekomen dien zij in Gods vreeze verkoren hebben. Bijzonder willen zij het groot en heerschende beleid hebben in de Synoden, verhinderende meermalen door hunne politieke Commissarissen het adviseren of concluderen over ettelijke voorkomende kerkelijke zaken, waardoor dan den kerkelijken hunne vrije handeling in de Synoden, als gerichten van den Heere Jezus, veelal benomen worde. Ook houden zij aan zich de macht van een Nationaal Synode te geven of te weigeren, al is het dat de kerkelijken het nog zoo noodig en nuttig keuren. In Zeeland weigert men ook een provinciaal Synode toe te staan, waardoor dan in vijftig jaren in die Provincie geen Synode is geweest, en dan verbieden zij nog eene Synodale Correspondentie met andere Synoden van Nederland te houden" (1). Deze over het algemeen allezins gegronde klachten waren (offschoon het nimmer aan misbruiken ontbrak) destijds bijkans uitsluitend van toepassing op de Stadhouderlooze tijden, daar de Prinsen van Oranje gewoonlijk de vrijheid der Kerk handhaafden en de heerschzuchtige Regenten bedwongen; en van hier hunne voorbeeldelooze bemindheid bij het gereformeerde volk, dat in hen hunne wrekers op onderdruk-

(1) *Neêrlands ondergang gedreigt en nabij*, bl. 40, 41.

king en willekeur, zoowel van binnen als van buiten 's Lands, aanfchouwden.

In zulk eenen tijd van verval leefde Jacobus Koelman. Geboren in de eerfte helft der XVII[de] Eeuw was hij reeds in zijne ftudiejaren een der bekwaamfte en ijverigfte leerlingen van Voetius, die hem boven anderen beminde en hoogachtte, en onder wien hij met veel lof Doctor werd in de Godgeleerdheid en Befpiegelende Wijsbegeerte. Nadat hij de Academie verlaten had bleef hij eenen tijd lang met zijnen vereerden Leermeester omgang en briefgemeenfchap behouden, tot dat hij later zich meer en naauwer verbond met die gebannen Schotfche Leeraren die door de geweldige maatregelen van Karel II (federt 1660) deszelfs rijk hadden moeten verlaten. Op eene loffelijke wijze legde hij zijn onbefchroomden ijver voor de Goddelijke waarheid aan den dag door het fchrijven eener krachtige wederlegging van het rationalistifche werk van den Utrechtfchen Predikant Wolzogen, (*Examen libelli Lud. Wolzogen, de Scripturarum interprete:*) hetwelk deze evenwel op de Naardenfche Synode had weten te doen goedkeuren en door dezelve in befcherming nemen.

Wij hebben in eenige Artikelen over Joh. de Labadie gezien, dat ook deze merkwaardige man zich met veel kracht tegen het verderfelijke werk van Wolzogen verhief, en dat zijne beftrijding van het gefchrift eens zoo veel vermogenden mans, mede aanleiding gaf tot zijne afzetting, waarop hij zich affcheidde en tot voorganger eener feparatiftifche Kerk opwierp. Het laat zich lichtelijk denken dat hij den ijverigen Koelman, die toen te Sluis in Staats-Vlaanderen ftond, en met hem eenen zelfden ftrijd gevoerd had, tot dien eigen ftap trachtte over te halen. Doch hooren wij, wat deze daaromtrent aan eenige Christelijke vrienden fchreef: »Gaarne wil ik u, waarde vrienden, eenige rekenfchap geven, waarom ik naar dien raad van affcheiding niet geluisterd heb, en te gelijk aanwijzen, wat blijk de Heere van den hemel getoond heeft, dat ik waarlijk naar des Heeren raad gehoord heb, en het geleerde van zijnen Geest gevolgd ben door te blijven bij die Gemeente die mij de Heere toebetrouwd en gegeven had om te weiden, en dienftig te zijn, door de reformatie op mijne ftandplaats te bevorderen. Ik had te Sluis met twee Ambtgenooten eene Gemeente van 1200 ledematen. De Cenfuur werd daar meer onpartijdig geoefend dan elders. Omtrent 100 werden er wel meestentijds zoo wegens gegeven ergernis als om moedwillige onwetendheid van de avondmaalstafel afgehouden. Dat er geene dadelijk werden geëxcommuniceerd die hardnekkig waren kwam bijzonder toe door onwilligheid en traagheid der Clasfis. De Heere toonde zich van tijd tot tijd genadig tegenwoordig bij de bediening. Hier was werks genoeg, en goede hoop op den voorfpoed des Evangeliums. Zoude ik nu als de *nietige Herder* (bij Ezechiël) van de fchapen afgeloopen hebben, om mij eene zuiverder Kerk uit eenige goeden te formeren, gelijk Labadies raad was en dergenen die met hem waren? Ik zoude den Heere zeer vertoornd en de fchoone gelegenheid van te ftichten verloren hebben, gelijk dat is gebleken in D[s]. Adrianus de Herder, Predikant te Bleiswijk, die naar dezen raad luisterende, zijne toebetrouwde fchapen verlaten heeft. Als men mij tot hen over riep, al was het maar om twee of drie weken in hun gezelfchap te zijn, mocht ik hun antwoorden, gelijk Nehemia tot Saneballat en Gefem zeide: *Ik doe een groot werk, zoodat ik niet zal kunnen afkomen: waarom zoude dit werk ophouden terwijl ik het zoude nalaten en tot ulieden afkomen?* Het was niet dat ik vreesde, (de Heere weet het!) zoo ik mijn geweten en licht in het reformeren volgde, dat ik mocht uitgeftooten worden, en mijne eer, tractement en aardfche penningskens verliezen, gelijk Labadie te kennen gaf. De uitkomst heeft het tegendeel geleerd; maar ik wilde om eene wereld niets doen in zulk eene hoogwichtige zaak hetwelk mij daarna mocht fmerten en berouwen. Dies ben ik voortgegaan naar mijn licht en in mijne oprechtigheid; en de Heere gaf zoo veel fchijnfel over mijnen en mijner ambtgenooten dienst, dat allen die daarop acht gaven verbaasd moesten ftaan; want in het volgende jaar 1672 kwam er zulk een ftortregen van Gods Geest over de gemeente, dat eene groote menigte oogenfchijnlijk bekeerd werden, ook van zulken die zeer diep in de dienst des Duivels en des vleefches waren ingewikkeld; zoodat de Leeraars aldaar met ontzetting moesten uitroepen: *Van waar zijn mij dezen, en wie heeft mij dezen gegenereerd* (1)?"

Inderdaad kennelijk en heerlijk was de verandering ten goede die in geheel de Nederlandfche Kerk door en ten gevolge van den grooten Staatsnood, en de omwending van zaken met de verhefling van den Prins van Oranje in het beftuur werd te weeg gebracht, en niemand mag er aan twijfelen of Koelman had tot die verandering krachtig medegewerkt. Niet alleen werkte hij op eene gezegende wijze in de Gemeente van Sluis, maar hij deed ook een algemeen nut door ettelijke krachtige werkjes zijner Schotfche Vrienden uit het Engelsch in onze taal over te brengen, te weten, eenige gefchriften van Brown, Binning, Dickfon, Guthrie, Rhetorfort, Macward en anderen, die met de werken van Teellinck en Lodefteyn een uitgeftrekten en recht zegenvollen invloed op de wederopwekking der Hervormde Kerk in dien tijd gehad hebben.

Tot dusverre was Koelmans reformatorifche werkzaamheid allerheilrijkst; doch weldra liet hij zich door al te groote overgegevenheid aan de beginfelen zijner Schotfche vrienden, onzes inziens, veel te ver heen voeren, vooral op het punt der formulieren en feestdagen. Wat de eerfte betreft, zoo weigerde hij het doops- en eenige gebedsformulieren, bij de Hervormde Kerk in gebruik, te bezigen, naardien in dezelve fcheen onderfteld te worden dat de ganfche gemeente uit wedergeborene, geloovige leden beftond; eene onderftelling die hij oordeelde in den tijd zelven der Reformatie te hebben mogen aangenomen worden, maar in eenen tijd van ver-

---

(1) KOELMAN, *Brief tot waarfchouwing tegen de Affcheiding van de Nederlandfche Kerk*, bl. 42—45.

val, als dien hij beleefde, ten hoogſte verderfelijk te zijn. Doch de waardige man vergat dat de Apostelen zelve ons hierin zijn voorgegaan: een Paulus bij voorbeeld aan de diepverdorvene Corinthiſche Gemeente ſchrijvende, behoudens altoos de vrijheid (die voorzeker ook aan Koelman niet betwist werd) om in het vervolg de noodige en door den tijd vereischte onderſcheidingen te maken, en met kracht en ernst tegen alle zelfsbedrog te waken. Immers de wedergeborenen en geloovigen zijn de ware kern der gemeente, en het is billijk dat hoofdzakelijk tot dezen het woord gericht worde en van uit hun hart en mond het openbaar gebed uitga. Even zoo is het ook met de feestdagen geſteld. Wij prijzen het geenszins in Koelman dat hij met een waarlijk Schotſchen ijver deze inſtellingen op de bitterſte wijze als Roomſche overblijfſelen vervolgde; immers hadden de Apostelen duidelijk genoeg verklaard dat het ſtuk der feestdagen en plechtige ſtonden behoorde tot datgene, waarin de Christenen uit de Joden en die uit de Heidenen elkander verdragen moesten, ofſchoon in den grond de Christelijke vrijheid door die inſtellingen der oude bedeeling geenszins gebonden mocht worden.

Deze ſcherpe ijver van Koelman tegen de formulieren en feestdagen was dan ook oorzaak dat hij, na het ſchrijven van een uitvoerig werk tegen *de Feestdagen der Hervormde Kerk in de Nederlanden* (ten jare 1680 te Amſterdam in 4° uitgegeven), te Sluis van zijn dienst verlaten werd, en zich kort daarna van daar naar Rotterdam begaf, alwaar hij in zijn huis voor eenige vromen ſtichtelijke oefening hield. Doch de Magiſtraat van die ſtad opgeruid door de Predikanten, die wegens zijn vroeger vrijmoedig ſchrijven over de gebreken der Leeraars (1) op hem verbitterd waren, dreef hem ter ſtad uit, naar de willekeurige macht met welke zich de Magiſtraten in die tijden zulke politieke uitzettingen veroorloofden, en ook elders werd hij nog eenen tijd lang vervolgd. Bij deze gelegenheid werd hij op nieuw gedrongen om zich als voorganger eener geſcheidene Kerk op te werpen. »Gij weet (ſprak men) hoe de Predikanten te Rotterdam tegen u gehandeld hebben, drijvende u door de Overheden ter ſtad uit, en dat enkelijk omdat gij daar in uw huis eenige oefeningen deed tot ſtichting van eenige weinigen; gelijk in de proceduren tegen u gehouden, verhaald wordt, waardoor zoo vele goede menſchen in die gemeente geërgerd zijn. Zoo hebben ze u op verſcheiden plaatſen vervolgd, bij de Magiſtraten aangeklaagd, en doen vervolgen: hoe kunt gij dan nog ſpreken over het blijven in de Kerk? (2)".— Koelman antwoordde hierop zeer bezadigd: »Aangaande hetgene gij zegt van de vervolging mij aangedaan, 't is waar. Maar dat is mij in het minſte geen beweegreden om de Kerk te verlaten, maar dient tot meer aanzetting om Leeraars en Overheden op te wekken, en allen te waarſchuwen, naardat ik gelegenheid heb door woord en ſchrift, om door bekeering Gods nakende oordeelen voor te komen. Tot op dezen dag heeft mij de Heere, hoe zeer Leeraars daar ook tegen gewoeld hebben, overvloedige gelegenheid tot ſtichting gegeven. Ik beklaag mijne ontrouw en ſlapheid in dezelve niet beter waar te nemen.(1) En elders zegt hij omtrent het zelfde onderwerp: »Ik ben vol van vertrouwen in den Heere, dat zulk een Leeraar, nadat hij van den Kerkenraad of het Synode waaronder hij ſtaat, zal godlooslijk uitgeſtooten zijn, meer goed zal kunnen doen aan de geheele Kerk, dan hij tot nog toe gedaan heeft. Zulke trouwe getuigen, dien het van den Heere uit genade gegeven wordt, wegens hun ſchuldigen plicht tot reformatie te lijden, en dan op des Heeren weg en in zijne Kerk blijven, zullen andere oprechte Leeraars wakker en kloekmoedig maken, gelijk Paulus zegt, dat *het meerderdeel der broederen door zijne banden vertrouwen gekregen hebben, en overvloedelijker het woord onbevreesd hebben durven ſpreken* (Phil. I vs. 14)."

Na zijne afzetting leefde Koelman nog vijftien jaren. Lang reisde hij rond om op onderſcheidene plaatſen de geloovigen te ſtichten en op te wekken; en, was hij vroeger een ijverig ſtrijder geweest voor de vrijheid der Kerk, thans was hij het in het bijzonder voor de vrijheid ook van onkerkelijke godsdienſtige bijeenkomſten. Voetius, zijn hooggeachte Leermeester was hem daarin ſints langen tijd voorgegaan; doch het ſchijnt dat die vrijheid na de omwenteling van 1672 veel gereeder werd toegeſtaan dan te voren (2). Hij bleef ook voortgaan met godvruchtige werken te vertalen en uit te geven, ſteeds arbeidende ten goede der Kerk. »Ik ben uitgeſtooten, (hoorde men hem dikmaal zeggen) doch daarom zal ik niet beweren dat deze Kerk mijne Moeder niet is; of dat ze een Babel, of eene hoere is, en dat haar man haar verlaten en eenen ſcheidbrief gegeven heeft. Twisten wil ik tegen mijne Moeder en tegen hare kinderen, en klage er overal waar ik gehoor kan krijgen; zeggende: De kinderen mijner Moeder waren tegen mij ontſteken, zij hebben mij gezet tot eenen hoeder der wijngaarden. Mijnen wijngaard dien ik heb, hebbe ik niet kunnen hoeden. De wachters vonden en ſloegen mij; zij verwondden mij; zij namen mijnen ſluijer van mij; nogtans ga ik, en wil ik voorts gaan op de voetſtappen der ſchapen, en weiden bij de woningen der herderen!"

Koelman overleed te Utrecht ten jare 1695.— Een Christelijk Boekverkooper (tot de Afgeſcheidenen behoorende) is begonnen op nieuw in een verbeterden druk 's mans *Overdenkingen over den toeſtand der Hervormde*

(1) *De Wekker der Leeraren in tijden van verval* (1674).
(2) *Historisch Verhaal der Labadisten*, bl. 407, 408.

(1) Zie den boven aangehaalden *Brief* van KOELMAN *tot waarſchouwing*, t. a. pl. Hij was gewoon te zeggen: »Een uitzinnig patiënt ſtoot wel eens zijn Doctor buiten de deur, maar men moet hem daarom niet opgeven als deſperaat; immers de genezing is meer te hoopen omtrent de gemeene belijders dan omtrent de voorgangers." Ald. bl. 397.

(2) Zoo heeft zekere Bardewitz, een koopman te Amſterdam, nadat Labadie met zijn gezelſchap had moeten vertrekken, niet zonder raad en goedkeuring van dezen, vergadering gehouden, en zelfs op de rustdagen, ter tijd wanneer publieke godsdienst in de Kerken geſchiedde gepredikt, hoewel hij geen geordend Leeraar was, maar alleen een begaafd en godzalig man. KOELMAN, *Historisch Verhaal*, bl. 221.

Kerk uit te geven (1); een werk dat wij bij deze gelegenheid, en als historisch belangrijk, en als practikaal nuttig ook voor onze dagen kunnen aanbevelen, behoudens evenwel zijne te verregaande gehechtheid aan het voorbeeld der Schotſche ijveraars van die dagen; en mits men in het oog houde (hetgeen wij in dit opſtel uit zijn eigene woorden begeerden te doen blijken), dat hoe zeer ook zijne beſchouwingen van toepasſing zijn op den tegenwoordigen vervallen toeſtand onzer Kerke, zijn woord en daad echter geenszins vrijheid geven, veel min als plicht aandringen, om op dien grond de Kerk als afvallig en onherſtelbaar te verlaten; maar veel meer toonen, wat gezegenden werkkring de Heer aan zulken heeft toebereid, die zijne leiding en wenken ootmoedig volgen, zonder zich door iemand of door iets van dien min gerucht makenden, maar des te meer gezegenden weg te laten afleiden.

(1) Te Amſt. bij H. Höveker, 1837.

GESCHIEDENIS VAN HET VADERLAND.

Archives ou Correspondance inédite de la Maiſon D'ORANGE NASSAU. *Recueil publié avec authoriſation de S. M. le Roi, par* Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER. Tome IV. Leide 1837.

Even als in de voorgaande Deelen zoo geeft de geleerde Uitgever ons ook in het voor ons liggende bij wijze van Inleiding, eene opgave, of (gelijk hij zelf het noemt) eenen beredeneerden Catalogus van hetgeen men in dit gedeelte der verzameling belangrijks aantreft.

Wij willen ook thans wederom uit die voortreffelijk geſchreven en veel bevattende Inleiding het een en ander overnemen, opdat het daaruit eenigzins blijke, dat Z. M. het zoo belangrijk Archief van zijn doorluchtig Huis aan geen waardiger hand ter uitgave had kunnen toevertrouwen dan aan die van den doorkundigen Schrijver, wiens gevoelens en begaafdheden hem zoo uitnemend geſchikt maken om een tijdvak wel te beſchouwen en te behandelen, waarvan de Hervorming der Christelijke Kerk de hoofdzaak uitmaakt.

Men vindt in dit Deel 200 brieven of fragmenten, over een tijdvak van twintig maanden (October 1572 tot Mei 1574) merkwaardig door treffende tegenſtellingen van gelukkige en ongelukkige gebeurtenisſen, merkwaardig vooral door de zamentrekking van den ſtrijd in de twee Provinciën (Holland en Zeeland), die beſtemd waren de kern te zijn om welke zich de Republiek der Vereenigde Nederlanden moest vormen. Het begint en eindigt met een verſchrikkelijken ramp, den St. Bartholomeusnacht en de nederlaag op de Mookerheide. Iederen keer (zegt de Schrijver) wanneer de hoop herleeft, wordt zij door een geweldigen ſlag verpletterd; even of Nederland door rampſpoeden en gevaren moest leeren, om niet ſlechts zijne krachten door volharding en moed te verdubbelen, maar vooral zich niet te verlaten op den vleeſchelijken arm, aanhoudend het oog naar boven te wenden, en alles te verwachten van den bijſtand des Heeren.

Men ziet de Christenheid in beweging door een tweeledig vraagſtuk, dat te gelijk godsdienſtig en ſtaatkundig is: het al of niet oppermachtig gezag des Pausdoms, de al of niet algemeene heerſchappij des Huizes van Habsburg; en het is in de Nederlanden dat dit vraagſtuk zal worden opgelost, en ſchijnt te komen tot beſlisſing.

De betrekkingen van den Prins van Oranje met de Calvinisten in Frankrijk hielden niet op door den moord hunner aanvoerders in den Bartholomeusnacht. Wanneer men (zegt de Schrijver) door hetzelfde geloof, dezelfde belangen, dezelfde zaak aan elkander verbonden is, dan verdubbelt zich die eensgezindheid door de verdubbeling der ongelukken en gevaren."

De Prins treedt in onderhandeling met Karel den IX^de^; dit moet al aanſtonds bevreemden. In het voorjaar van 1573 zoekt hij eene naauwe vereeniging met een Koning, die, ſlechts weinige maanden te voren, de Proteſtanten had overgeleverd aan het zwaard van moordenaars en aan de woede van het gepeupel." Hoe dit gedrag van den Prins (vraagt de Schrijver) overeen te brengen met zijne plichten jegens den Koning van Spanje, met zijne gewone voorzichtigheid en wijsheid, en met zijnen ijver voor de belangen der Hugenooten?"

Omtrent de verſchuldigde getrouwheid aan den Koning was de Prins veel gemoedelijker dan zelfs Graaf Lodewijk van Nasſau. Dit blijkt uit eenen brief dien hij ſchreef aan zijnen Broeder in Maart 1573 over gedane voorſlagen van vredehandel, waarin de Prins het afkeurde dat men aan den Koning voorwaarden zou voorſchrijven, als onvoegzaam voor een onderdaan en vazal ten opzichte van zijnen Souverein en Leenheer; en begeerde dat die voorwaarden zouden komen van den Koning om dan te zien of en in hoe verre men ze zou kunnen aannemen (zie Brief 406). »Daarenboven (voegt de Schrijver er bij) was het geen misdaad, om, nabij den ondergang zijnde, eenen Beſchermheer aan te nemen tegen een verdelgingsoorlog, gevoerd op naam en last van den Souverein, vooral wanneer men gewillig was, zich te onderwerpen, mits men ſlechts niet beſtemd wierd om door vuur en door zwaard om te komen."

De voorzichtigheid en het beleid hadden den Prins niet begeven. Hij wantrouwde Karel den IX^de^. Maar hij ſchijnt ook al meer en meer de overtuiging te hebben gekregen van een feit, hetwelk, langen tijd betwist, niet meer in twijfel mag worden getrokken: dat namelijk de verſchrikkelijke misdaad, wier ſchuld naar verdienſte weegt op de nagedachtenis van Karel den IX^de^, evenwel van zijne zijde niet voorbedacht is geweest. Zoodra men de waarſchijnlijkheid dezer onderſtelling aanneemt, mocht de Prins zich vleiën, dat de ongelukkige Koning, na de verwoedheid van een oogenblik, teruggekeerd was tot zijne hoofdneiging, de ijverzucht tegen Spanje, welks meerderheid hij niet dulden kon.

Wat aangaat de Hugenooten, wel verre van hen te verlaten, meende de Prins juist eenen voordeeligen vrede

te verhaasten. Zelfs in dien handel was de zucht om hun nuttig te zijn een zijner voornaamfte drijfveêren.

De Koninklijke familie in Frankrijk was over 't algemeen wel gezind om de Hervormden in de Nederlanden te onderfteunen. Somtijds fcheen het als of men ook op den Koning van Polen (den Hertog van Anjou) mocht rekenen (1). Men mag aannemen, dat hunne beloften oprecht waren, naardien eene ftaatkunde, gunftig voor den Prins, in meer dan eene betrekking overeenkwam met de belangen van Frankrijk. Toen, gelijk later, vereenigden zich al de partijen in het verlangen om Nederland te bezitten. Men hoopte er den Koning van Spanje te onderkruipen. Ook had men een plan gevormd, om het Duitfche Keizerrijk, bijkans erfelijk geworden in het Huis van Habsburg, over te brengen in de Dynastie der Capets. Frankrijk beoogde den wederftand tegen Spanje en Oostenrijk. Om dit doel te bereiken, onderfteunde men bovenal den Prins van Oranje.

In Duitschland was de Keurvorst van Saxen naar zijne gewoonte terughoudend en koel jegens den Prins en de Nederlanden.

Het karakter en gedrag van den Landgraaf van Heffen waren daarvan zeer verfchillende. Zijne godsdienftigheid, zonder minder levendig te zijn, was meer verlicht dan gene. Vrij van allen fectehaat, behartigde hij den voortgang van het Christelijke Proteftantismus. Op het vernemen van Colignys dood, fchrijft hij: »De arm des Heeren is niet verkort, en het behoud van zijn heilig Woord rust niet op dezen of genen perfoon, maar op de rots des geloofs." En toen de Bisfchop van Munfter hem verwittigde, dat de Spanjaard voorbereidfels maakte, waaraan Holland het hoofd niet zou kunnen bieden, antwoordde hij: »Gij kunt zien in de Boeken van Mozes, van de Koningen en van de Macchabeën, dat de Heere God dikwerf door een klein getal groote legers heeft doen vernietigen, vooral derzulken die zijn Woord wilden uitroeien." Hij befchouwde de Hervormden in Nederland met gunst en medelijden, en trachtte hun den vrede te bezorgen; te meer, daar de oorlog aan Hesfen een aanmerkelijke geldwinst deed derven. Dit laatfte woog niet weinig bij den Landgraaf. Hij zocht aan zijne Staten een vaste rust te verzekeren; was daardoor zeer omzichtig, ja foms bijkans vreesachtig, toonde zich niet altijd geheel oprecht, en dreef de zorg voor zijn eigen belang foms tot eene verkeerde zelfzucht. Hij was wel geneigd de goede zaak te dienen, maar zonder groote opofferingen te doen, en vooral zonder zich in gevaar te begeven. »Het is (zegt de Schrijver zeer juist) Willem *de Wijze*, gereed om de ongelukkigen door zijnen invloed en raad te helpen; het is niet meer Filips *de Grootmoedige*, gereed om zich voor hen op te offeren."

(1) Prins Willem zelf had, waarfchijnlijk met dit inzicht, de verkiezing van den Hertog mede bevorderd, offchoon hij zelf voor de Poolfche Kroon was in aanmerking gekomen. 's Hertogen benoeming was mede begunftigd door het zeer merkwaardige verdrag van Sandomir, in 't welk de drie Orthodoxe gezindheden (de Lutheranen, Calvinisten en Moravifche Broeders) zich verbonden hadden tegen den vereenigden drang der Socinianen en Wederdoopers (ongeloof en geestdrijverij). *Archiv.*, T. IV. p. 103, 104. Verg. p. 295, 296.

Deze fcheen veeleer te herleven in den Keurvorst van de Palts. Te Heidelberg had de zaak van Nederland ijverige voorftanders, vooral in de Raadsheeren Zuleger en Ehem, die vol warme belangftelling waren voor de zaak des Evangelies. Op eenen tijd toen de toeftand van Nederland wanhopig fcheen, fchreef de eerstgenoemde aan Graaf Lodewijk: »Men moet het overgeven in de handen van onzen goeden hemelfchen Vader, aan wien de uitkomst bekend is. Hoe weinig waarfchijnlijkheid er ook zij naar de wereld, nogtans heb ik eene goede hoop; want wanneer er geen raad meer is bij de menfchen, dan vertoont zich de Heer om te verlosfen, ten einde Hem alleen de eere blijve." De zoons van den Keurvorst, Jan Cafimir en Christoffel deelden dezelfde gevoelens van hunnen vader en volgden zijn voorbeeld. De jongfte nam tweemaal deel aan den Nederlandfchen oorlog en fneuvelde op het flagveld. De heerfchende trek in het gemoed van den Keurvorst was gehoorzaamheid aan God: nooit verloor hij de belangen des geloofs uit het oog. Van een open en vast karakter, voor geen opoffering terug deinzende, maar den weg van plicht houdende, was hij moede van halve maatregelen, moede van eene vreesachtige en krachtelooze ftaatkunde. Dit blijkt uit eene Memorie welke de Heer Groen hier publiek maakt. Gematigdheid kenfchetfte hem tevens van den anderen kant. Van der Myle, later 's Prinfen Raad en Prefident van den Hove van Holland hoorde hem eens zeggen, dat het hoogstwenfchelijk was, dat in de Hervormde fteden, alleen het Woord verkondigd en de gezuiverde godsdienstoefening gepleegd werd; en antwoordde hierop: dat de zaak in zich zelve uitmuntend was; maar dat zij alleen kon worden tot ftand gebracht door een Vorst die in zijn gebied de hoogfte macht had, of die zich een gewest gewapenderhand had onderworpen; doch dat het geheel anders was, waar menfchen van onderfcheidene Godsdienst op grond van een onderling gemaakt verbond waren overeengekomen om den gemeenen vijand en dwingeland te beftrijden, en waar elk voor zijn eigene Godsdienst waakt. Daarop hernam de Keurvorst: *Ja, gij hebt gelijk, ik ben flechts een arme Keurvorst; maar had ik met Land en luiden eene zoodanige overeenkomst te treffen, en zulk een Verbond te fluiten, zoo zou ik het waarlijk houden.*"

Van den Kardinaal van Granvelle wordt aangemerkt, dat hij, offchoon vijand der Hervorming en Minister van Philips den II^de^, evenwel in geenen deele Spaanschgezind was. Men betwist hem wel is waar zijne uitftekende bekwaamheden niet, maar hij wordt toch meestal met betrekking tot zijn karakter al te ftreng beoordeeld. Waarfchijnlijk is het, dat als zijne papieren aan het licht zullen gebracht zijn (waartoe het Franfche Gouvernement befloten heeft,) er alsdan ftof genoeg zal zijn om het proces eens te herzien.

Te recht merkt de Schrijver aan, dat zulke hervormingen der historie eene gevaarlijke zijde hebben; want indien men van den éénen kant met vermijding van een ernftig en gezet onderzoek, zich flechts door den ftroom van in zwang zijnde vooroordeelen lichtelijk kan

laten medefleepen, zoo kan men ook van de andere zijde een heimelijk genoegen vinden om eene langen tijd gekoesterde meening omver te werpen. Zelfs de zucht om onpartijdig te zijn, kan tot partijdigheid voeren. De Schrijver zegt, dit dubbel te gevoelen bij de beoordeeling van den Koning van Spanje.

Men heeft Philips den IIde te hoog opgevijzeld, zich een te hoog denkbeeld zijner talenten gevormd. Hij had eenige hoedanigheden die een Koning behoort te hebben. Zijn gelaat verried nooit zijne oogmerken. Hij beminde den arbeid, ja dreef die zucht tot buitenfporigheid, waarvan de wortel waarfchijnlijk zat in wantrouwen, en waardoor hij de vrijheid van geest verloor, die zoo noodig is voor eenen Koning om de ftaatkunde in het groot te overzien. Maar ook aan den anderen kant heeft men zijn karakter te zwart voorgefteld. Hij was niet de bloeddorftige vijand zijner eigene onderdanen. Oprechtelijk verlangde hij de beroerten te zien eindigen, en wilde daartoe gaarne belangrijke concesfiën doen. Ongelukkig was het eenige punt dat de Protestanten niet konden toegeven, de vrije oefening van hun geloof, juist het éénige punt dat de Koning hun niet konde toeftaan. IJverig voorvechter van het Pausdom, achtte hij zich aan God verplicht tot die onbuigzaamheid.

»Beklagen, veroordeelen wij Philips, (zegt de Schrijver zeer treffend,) maar laat onze verachting alleen vallen op het Huis van Valois." Het gedrag des Konings van Spanje jegens Frankrijk ten tijde van de *Ligue* is een voorwerp van berispingen geweest, die ten deele verdiend zijn. Maar men heeft te weinig in rekening gebracht de listen en ontrouwheden, die hem daartoe vervoerd hebben. Aan den kant van Frankrijk is er flechts leugen en bedrog: ziedaar in het kort de verachtelijke ftaatkunde van dat Hof. Men moet de hardnekkigheid van Philips betreuren; maar erkennen dat hij zijn belang opofferde aan hetgeen hij voor waarheid hield. Als hij liever zijne ftaten wil verliezen dan over ketters regeren, dan is er een foort van grootheid en zelfopoffering in die keuze; en men mag er niet aan twijfelen, of hij verbeeldde zich Gode een dienst te doen, ook zelfs als hij zich met de meeste hardnekkigheid tegen het werk Gods verzette. Aan het Hof van Valois daarentegen was geen beginfel, geen geloof; geen andere drijfveêr dan die van oogenblikkelijk belang en behoefte: het volkomenfte egoïsme bij de diepfte onzedelijkheid.

De Koningin van Engeland deed weinig voor Nederland. Somtijds gaf zij hoop ten einde voor wanhoop te bewaren. Moeielijk is het de beweegredenen harer ftaatkunde te doorgronden. Mogelijk moet men zich te binnen brengen, dat hare gehechtheid aan de zaak des Evangelies werd opgewogen door tegenzin om eenen gewapenden opftand aan te moedigen, waarvan zij niet altijd den aard en de drijfveder wist te waarderen. Veel te beloven en weinig te houden, fcheen de leus te zijn niet flechts van twijfelachtige bondgenooten, maar ook van meest al de natuurlijke bondgenooten van de zaak des Evangelies.

»Zien wij nu (dus gaat de Schrijver voort) welke, terwijl Europa beraadflaagt, de handelingen en opofferingen zijn van het Huis van Nasfau." Wij moeten hier voor de laatfte reis van de vier gebroeders fpreken.

Graaf Hendrik volgde het voorbeeld zijner oudere Broeders, en deelde in hunne werkzaamheden. Wakker, dapper, en geheel aan de zaak overgegeven die hij had omhelsd, leefde hij kort, lang genoeg evenwel om te toonen dat hij verdiende tot zulk een roemrijk geflacht te behooren.

Graaf Jan was fteeds onvermoeid werkzaam in zijne onderhandelingen, die hoe zelden ook met een gunftig gevolg bekroond, evenwel door den Prins van Oranje op hoogen prijs werden gefteld, als wel wetende, gelijk Marnix fchreef, dat men in den wil van God moet berusten, en hopen dat Hij door zijne ontferming meêdoogen zal hebben met zijn arm verdrukt volk, dewijl Hem de tijden en gelegenheden bekend zijn. Maar hij deed meer dan onderhandelen. Wel is waar, hij ftelde zich minder dan zijne broeders aan de gevaren des oorlogs bloot, maar dit was volgens het verlangen van den Prins, die zulk eenen bekwamen onderhandelaar bij de Duitfche Vorften en elders noodig had. In weêrwil evenwel van de hem daartoe gedane vermaningen, als het op vechten aankwam, weigerde hij fomwijlen zich ter zijde te houden. Eene nieuwe, over 't algemeen nog ongekende proeve daarvan gaf hij toen hij zijne broeders naar de Mookerheide volgde. Eene onvoorziene omftandigheid bewaarde hem voor het ongeluk dat zijne broeders trof; en de Prins van Oranje (merkt de Schrijver aan) kon in het midden der beproeving 's Heeren wegen en barmhartigheden bewonderen en erkennen.

Graaf Lodewijk leide niettegenftaande zijne ziekelijkheid, een groote geestkracht aan den dag, die door den Prins hoog gewaardeerd werd. Hij hield er van, om recht en fpoedig door zee te gaan. Als het op helpen en redden van de moedige tegenftanders der onderdrukking aankwam, duldde hij geene omwegen, geen uitftel. Hij verkoos den dood boven oneer. Zijn moed was niet onbezonnen; die hem dit verwijten verwarren hartelijke overgegevenheid aan de omhelsde zaak, met roekeloosheid. Braaf foldaat, bekwaam veldheer, had hij ook groote talenten in de ftaatkunde. Hij was de bemiddelaar der onderhandelingen die tusfchen Frankrijk en Duitschland werden aangeknoopt. Indien hij, gelijk het fchijnt, de eerfte was die het plan heeft gevormd om het Keizerrijk aan den Koning van Frankrijk te brengen, zoo ziet men dat hij in zijne politieke berekeningen en ontwerpen dezelfde ftoutmoedigheid vertoonde, waarmede hij op het veld des oorlogs bezield was. Hij genoot een algemeen en onbepaald vertrouwen om zijne bekende rondborftigheid, rechtfchapenheid, openheid, edelmoedigheid. Zijne vijanden zelve konden hem hunne achting niet weigeren: dit bleek na zijne capitulatie met de ftad Bergen (Mons, in Henegouwen). Daarom was hij ook bij den vijand gevreesd wegens zijne ondernemenden geest, zijne voortvarendheid en ftoutmoedigheid; en deswege tevens hooggefchat bij zijne vrienden. Voor den Landgraaf van Hesfen was hij als een *halve god;* bij al de

Protestantsche Vorsten genoot hij een onbegrijpelijke achting en invloed; en de Nederlanders deden niet dan roepen om Graaf Lodewijk, »naar zijne overkomst verlangende als *van den Engel Gabriël.*"

De Schrijver vermeldt hier twee geschriften van Graaf Lodewijk als hem bijzonder kenmerkende. Het eerste is een eigenhandig briefje aan Willem van Hessen, waarin hij hem de nederlaag der Spanjaarden in een gevecht ter zee vermeldt: »Lof en dank den Heere voor deze onuitsprekelijke genade: want zoolang God ons de zee vrij laat, kunnen de zaken van den Prins niet slecht gaan. Nu nog één goede slag in deze frissche wonden geslagen, zou eene goede uitwerking doen. Met Gods hulp zal men er zonder verwijl op denken." Het andere geschrift, ongetwijfeld het schoonste stuk der geheele verzameling, is een Vertoog aan Karel den IX^{de}, ten einde den Koning tot betere gezindheden op te wekken jegens de Gereformeerden, die zich van de door den Vorst uitsluitend beschermde Kerk hadden afgescheiden. In deze Memorie vindt men onder bescheidene uitdrukkingen, vrijmoedigheid, kracht, en veel bekwaamheid. Men leze het stuk zelf, en bewondere de edelaardigheid en Godsvrucht van den Graaf, dien men, zoo als de Schrijver treffend aanmerkt, zou mogen noemen den Bayard der Nederlanden, den Ridder zonder vrees of blaam; maar dien Beza met een nog schooneren titel vereerde, dien van *Kampvechter des grooten Gods.* De drijfveer zijns levens was eene edele zelfsopoffering, voortkomende uit een eenvoudig en zuiver geloof aan het Evangelie van Christus. Te recht drukt de Schrijver den wensch uit, dat Graaf Lodewijk na de hier uitgegevene bescheiden, nog eens eenen hem waardigen levensbeschrijver moge vinden; want, gelijk hij het bladz. 399 zoo schoon als Christelijk uitdrukt: »hij was een dergenen die door het geloof sterk geworden zijn in den krijg; hij liet een schoon voorbeeld na van liefde voor de zaligheid van medezondaren, van overgegevenheid aan de zaak der verdrukten, en van dien moed, die, met helderheid en kalmte den dood op het slagveld even als op het ziekbed te gemoet ziende, niet kan gevonden worden dan bij den waarachtigen discipel van Hem, die voor allen die gelooven het leven en de onverderfelijkheid door het Evangelie in het licht gesteld heeft."

Nevens deze drie reeds in alle opzichten zoo verdienstelijke gebroeders, neemt evenwel de Prins van Oranje den eersten rang in. Zonder geld, zonder hulp, zonder middelen, met losbandig krijgsvolk, met zwakke en dikwijls lastige vrienden, met twijfelachtige aanhangers en volgelingen, alleen het roer houdende, schijnt hij, als een stuurman in den storm, nog grooter te worden door de moeilijkheden en gevaren met welke hij te worstelen heeft. Door zijnen stand, zijne bekwaamheden, vooral ook door zijn karakter was de Prins diegene, om wien allen zich kwamen scharen. Dit is een bekend verschijnsel; een verschijnsel, dat zich overigens zoo dikwijls herhaalt, als een groot man zich bevindt tegenover geduchte gevaren. Wangunst, nijd, mistrouwen verdwijnen, maar het is om met verdubbelde kracht weder te keeren, wanneer het gevaar geweken is. Allen uit inzicht van belang en als door innerlijken drang volgen hem wien zij gevoelen alleen bekwaam te zijn om hen te leiden.

Bijkans op elke bladzijde van dit Deel vindt men proeven van 's Prinsen volharding, belangeloosheid en godvrucht. In den wanhopigsten toestand des lands schreef hij besloten te hebben, zich naar Holland en Zeeland te begeven om aldaar de zaken zoo veel mogelijk te redden, van voornemens zijnde om aldaar zijn graf te zoeken. En na de overgaaf van Haarlem schreef hij: »Ik had gehoopt u betere tijdingen van Haarlem te kunnen zenden; en evenwel, daar het dien goeden God anders behaagd heeft, moeten wij ons met zijnen Goddelijken wil vereenigen. Dien zelfden God neem ik tot getuige, dat ik al het mij mogelijke gedaan heb, om haar te helpen, en dat ik niets heb nagelaten, wat ik oordeelde daartoe dienstig te zijn." En toen de Spanjaard bijna geheel Zuid-Holland bemachtigd had, en scheen Delft, alwaar de Prins zich bevond, te willen belegeren, schreef deze: »Ik weet wel, dat velen het vreemd genoeg vinden dat ik mij hier laat opsluiten, maar zoowel om mijne eer te bewaren, als om het volk hier en elders niet te ontmoedigen, is het goed gevonden, dat ik mij hiervandaan niet begeven zal."

Dikwijls heeft men gemeend dat de Prins voedsel gaf aan de verdeeldheid, om er zelf voordeel van te trekken. Thans kan men zich overtuigen, dat hij onder het voeren van den oorlog den vrede verlangde, maar eenen goeden en welverzekerden vrede, ter eere Gods. Hooren wij onder anderen zijne broeders in eenen vertrouwelijken brief aan den Prins: »Wij die iets van de zaken weten, kunnen ons eenigzins voorstellen uwe zorgen, moeiten, werkzaamheden en gevaren, waarvan zich anderen geen denkbeeld weten te maken. Nogtans, daar deze zaak en dit werk niet van menschen, maar van God is, daar gij er u zelven niet in hebt begeven, maar de Almachtige u heeft geroepen, en om zoo te spreken met de hairen er in getrokken, daar gij zichtbaar hebt ondervonden de genade en de wonderbare kracht des Heeren, zoo moeten wij allen hem van ganscher harte danken, ons in zijne Vaderlijke bescherming verblijden, en ons er op verlaten, niet tegenstaande alle moeiten en gevaren, die wij meenen te ontdekken."

De beweegredenen des Prinsen en de oorzaak des oorlogs vereenigen zich in één enkel punt: de verdediging der Godsdienst. Dit was het doel; offschoon hij somtijds de handhaving der Privilegiën op de zelfde lijn, en het Protestantisme niet altijd voorop plaatste, ten einde de gevoeligheid der Roomsch Catholieken niet al te zeer te schokken, en ook hen te gewinnen.

De bron van 's Prinsen handelingen lag in zijne waarachtige godvrucht. Hij geloofde, dat allen gezondigd hebben, en de heerlijkheid Gods derven, en om niet worden gerechtvaardigd uit zijne genade, door de verlossing, die in Christus Jezus is. Hij betrouwde eeniglijk op Christus en Dien gekruist, ten allen tijde den Joden eene ergernis en den Grieken eene dwaasheid,

maar ook ten allen tijde Christus de Kracht Gods en de Wijsheid Gods. Zijne brieven getuigen dit allerwege, in het bijzonder ook de laatste hier geleverde brief over de nederlaag op de Mookerheide en den dood zijner broeders: men merkt er in, eene diepe droefheid, eene volkomen onderwerping, en eene volharding en werkzaamheid, die door niets worden afgeschrikt. De geheele brief is der lezing en herlezing overwaardig: onder anderen schrijft de Prins: »Ik herinner mij bij deze gelegenheid wat ik u wel vroeger gezegd heb, dat men dit Land tegen al de macht des Konings van Spanje gedurende twee jaren zou kunnen beschermen, maar dat wij dan noodwendig zouden moeten worden bijgestaan; hoezeer ook God het kan beschermen zonder andere hulp, gelijk Hij tot hiertoe gedaan heeft. Maar ik spreek naar den mensch; en daar deze twee jaren binnen kort gaan verstrijken, zou het meer dan tijd zijn, dat eenige Prinsen en Mogendheden ons de hand hadden toegereikt. Doch zoo er niemand dus gezind gevonden wordt, en wij bij mangel van hulp zullen moeten ondergaan; dan zij het zoo in den naam van God! Altoos zullen wij deze eer hebben, dat wij hebben gedaan wat geene Natie voor ons gedaan heeft: te weten dat wij ons verdedigd en staande gehouden hebben in zoo een klein Land tegen zoo groote en verschrikkelijke aanslagen van zoo machtige vijanden, zonder eenigen bijstand. En wanneer de arme ingezetenen dezes Lands, verlaten van heel de wereld, evenwel zouden willen volharden, zoo als zij tot nu toe gedaan hebben, en naar ik hoop, nog doen zullen, en God ons niet wil tuchtigen en geheel vernietigen, dan zou het den Spanjaard nog wel de helft van Spanje, zoo in goederen als menschen kosten, vóór dat zij een einde aan ons zouden gemaakt hebben."

Op deze woorden maakt de Schrijver de volgende allertreffendste aanmerking, met welke hij zijne Voorrede besluit: »Dit zijn profetische klanken. En echter bleef de Prins, hoe zeer in de toekomst doordringende, nog verre beneden de wezenlijkheid. Hij voorzag niet, dat welhaast zeven Provinciën onafhankelijk zijn zouden; dat haar Gemeenebest, de macht zijner vijanden tot het einde toe der Aarde omverrewerpende, de zeeën bedekken zou met schepen; dat Spanje verzwakt en vernederd, zich genoodzaakt zou zien om deze Unie te erkennen; en eenmaal door Frankrijk bedreigd, slechts Holland zou hebben om haar te behouden. Gods zegeningen over degenen die Hem vreezen, gaan de verwachtingen der menschen te boven. In alle eeuwen verwezenlijkt Hij de beloften die Hij legde in den mond van Israëls Profeten: *De lieden die met u oorlogen zullen worden als niet; want ik ben de* HEERE *uw God, die tot u zegge: »Vreest niet, ik heb u geholpen; weest niet vervaard, want ik zal u helpen," spreekt de* HEERE."

Wij gaven slechts een onvolledig uittreksel van de zoo belangrijke en voortreffelijk geschrevene Voorrede van den geleerden Uitgever der *onuitgegevene Briefwisseling*. Niet minder gewichtig zijn de Aanteekeningen welke de Schrijver bijkans aan elk stuk toevoegt, tot deszelfs recht verstand. Men zie onder anderen op bl. 257—277 eene zeer uitvoerige uitweiding over de oorzaken en aanleidingen tot de komst van Requesens en tot de zamenkomst te Blamont. Merkwaardig zijn ook de opmerkingen omtrent het karakter des Hertog van Alba (ald.); die over de te veel miskende verdiensten van Petrus Dathenus (bl. 217—220), die over het aarselen van vele Hugenooten in Frankrijk om zich met de *Politieken* (de Liberalen van die tijd) te verbinden (bl. 312—314); die over de invoering of verdrijving van de Societeit der Jezuiten in verschillende Duitsche Staten ten tijde der Reformatie (bl. 341 verg. met bl. 68), en onderscheiden anderen, te veel om hier alle afzonderlijk op te noemen. Dit Deel bevat ook niet slechts de brieven van 's Koning Archief, maar ook eene menigte brieven of uittreksels van stukken, door den Schrijver te Parijs, Besançon en Kassel opgespoord, op eene reis van zes maanden, daartoe op 's Konings last volbracht. Op eene zedige wijze drukt hij zich hieromtrent uit in het Voorbericht: »Ik vermeet mij niet zorgvuldig op al die plaatsen te hebben nagezocht en opgenomen hetgeen tot mijn werk betrekking heeft; een ongerijmd plan, een hersenschimmige poging, het zekere middel om zijne krachten nutteloos te verspillen. Alles te willen doen, is ten slotte inderdaad niets te doen. Naar mate ik verder koom in een leven, zoo onzeker, en zelfs als het zich verlengt, zoo kort, tracht ik liever mijnen werkkring te bekrimpen dan uit te zetten." Die werkkring (met dezen hartewensch zij het ons vergund dit verslag te besluiten!) steeds in het Christelijk levensbeginsel zijn middenpunt hebbende, worde bij hoedanige bepaling of uitbreiding God haar geven moge, steeds voor de dierbaarste belangen zoo wel als herinneringen van Nederland en Oranje gezegend! en de waardige Schrijver bekrachtigd in eenen arbeid, die, als getuigenis van daden en wegen Gods in zijne Kerk en in ons Vaderland, ook niet ijdel zal geweest zijn in Hem!

OVER DE STAATKUNDE VAN DEN DAG, MET OPZICHT TOT DE GODSDIENST.

Sedert het jaar 1830 is de Staatkunde van den dag meer en meer in aanraking gekomen met godsdienstige bewegingen en godsdienstige belangen. Niet het minst is dit geschied in ons Nederland, alwaar van ouds Godsdienst en Staatkunde in een zoo naauw verband stonden. Datgeen, waarvoor onze Staatslieden onlangs over het algemeen niet dan onverschilligheid of minachting over hadden, wordt thans het onafwijsbaar onderwerp van hunne bezorgdheid en werkzaamheden. Het is te verwachten dat deze staat van zaken nog aanmerkelijk zal toenemen, en dat de Staatkunde van den dag zich al meer en meer zal wentelen om godsdienstige vraagstukken. Tot nu toe heeft men tot de behandeling daarvan, gelijk in zoo vele andere onderwerpen, de bouwstoffen uit een zeer verkeerd element genomen, en zijn ook in die behandeling de beginselen der eeuw meestal tot eene

hoogst onheilvolle ontwikkeling gebracht. Men heeft zijne gronden meer uit de begrippen en inſtellingen der Eeuw, dan uit de overleveringen en herinneringen onzes Vaderlands uit betere tijden ontleend. Het is ons doel in dit opſtel de onbeſtaanbaarheid met elkander van die beide beginſelen aan te toonen.

Men ſtelt zich een niet werkelijk beſtaan hebbend, noch beſtaand, maar denkbeeldig Protestantismus voor, ontleend niet uit den Bijbel, maar uit begrippen die men (het zij dan te recht of te onrecht) aan de rede toeſchrijft; en van dit Protestantismus neemt men eene onderſchikking aan het almede niet historisch aanwezige, maar volgens redebegrippen onderſtelde wezen van den Staat, aan, even als ware het eene ſchool van Filozofen op openbaar gezag ingeſteld, en geſchikt om het gemeene volk te verlichten, te beſchaven, met de beginſelen der algemeene zedeleer bekend te maken, en alzoo tot goede burgers te vormen; voor het overige aan ieders geweten overlatende, of hij nog andere en hoogere geloofsbegrippen uit eene andere bron dan de rede, b. v. uit eene goddelijke Openbaring gelieft aan te nemen, al dan niet.

Zulk een algemeen Protestantismus, dat volgens zekere protestantſche beginſelen, onder den Staat als eene burgerlijke inſtelling zoude beſtaan, is eene loutere verdichting. Even zoo ongerijmd is zij, als een zoogenaamd algemeen conſtitutioneel ſtelſel. Elk land heeft zijne conſtitutie, het zij die naar Franſche Filozofenbegrippen, of naar een Engelsch voorbeeld, of op de oude Germaanſche, of leenroerige beginſelen geſticht en voortgebouwd werd; al deze onderſcheidene inſtellingen naar één filozofisch rede-ideaal te willen verkneeden, is het eigenlijke wezen der revolutionaire theorie. Even zoo is het met de Kerk. Aan de eene plaats beſtaat eene Gereformeerde, aan de andere eene Lutherſche, ginds eene Episcopale, elders eene Presbyteriaanſche Kerk. Elk dezer kerken heeft in onderſcheidene betrekkingen tot haar Land, in onderſcheidene verhoudingen tot de Overheid van dat Land geſtaan. Het historisch onderzoek naar die betrekkingen levert de gronden tot beſchikkingen, die hare historiſche verkregene rechten eerbiedigen; maar het onderwerpen van die verkregene rechten aan redenêringen, uit het zoogenaamde Protestantſche ſtelſel, of aan dus geheetene Conſtitutionele beginſelen ontleend, is de eigenlijke en noodzakelijke weg tot verkrachting van alle recht. Wij zullen hier deswege de bij ons ingevoerde wetten en maatregelen niet toetſen aan andere Conſtitutiën of aan de beſchikkingen van andere gelijktijdige Gouvernementen omtrent de kerken hunner landen, maar aan de historiſche gronden, in vroegere eeuw gelegd, en waaruit de ware beginſelen voor ons Vaderland, ook in dezen tijd, zijn af te leiden. De ware bron, uit welke men de aloude verhouding van den Staat tot de Gereformeerde Kerk, ten tijde der Republiek moet afleiden, is de Nederlandſche Geloofsbelijdenis. Onze geloofsledige leeftijd moge zich hieraan ergeren zoo veel zij wil; men moge deze inſtelling onzer Vaderen zoo ongunſtig beoordeelen als men goedvindt, het is niet te minder waar, dat deze Confeſsie eigenlijk de ware Grondwet was van den Staat. De Unie van Nederland veronderſtelde die belijdenis als haren grond; en de beginſelen van Kerkrecht die zij bevat waren dus even zoo wezenlijk de beginſelen van ons voormalige Staats-Kerkrecht als of die een afzonderlijk Hoofdſtuk eener Staatkundige Grondwet, naar de wijze van onze dagen hadden uitgemaakt. En gelijk de Confeſsie de ware Grondwet was van den Staat, zoo was de Catechismus van Heidelberg het Wetboek van ons openbaar onderwijs; daarom voert hij nog tot opſchrift: *Onderwijzing in de Christelijke Leere, die in de Nederlandlandſche Gereformeerde Kerken en Scholen geleerd wordt.* Wanneer men deze geſchiedzaken, die historisch zeker zijn, niet als de beginſelen waardoor onze Vaderen geleid werden inziet en aanneemt, zoo moet al wat op dien tijd betrekking heeft of daarmede in verband ſtaat als hoogst ongerijmd voorkomen. Wanneer men dit daarentegen inziet, kan men zich recht goed voorſtellen waardoor de Godsdienſtige bewegingen in den Staat der Vereenigde Nederlanden zulk een eindeloos gewicht hadden, daar de omkeering der Godsdienst noodwendig tot die van den Staat moest geleiden.

Deze Belijdenis nu, voorheen aangenomen tot Grondwet van den Staat, hield een driederlei beginſel omtrent het recht der Kerk in, uitgedrukt in haar 30ſte, 31ſte en 32ſte Artikelen; het eerſte betreffende de regering der Kerk, het tweede nopens de verkiezing, macht en rang dier regering, en het derde aangaande de orde in die regering door middel van onderlinge vereeniging daar te ſtellen (1). Deze beginſelen, eenmaal door de *Christelijke* (toen niet: *wereldlijke*) Overheid aangenomen en erkend zijnde zonder wijziging of verkorting, bevatten dus de verkregene rechten der Gereformeerde Kerk, en waren het onuitwischbaar beginſel harer onafhankelijkheid van den Staat; eene onafhankelijkheid, die wel in Stadhouderlooze tijden door de Magistraten der Steden en de Staten der Provinciën bij wijlen, als door overtreding der Grondwet, en door herhaalde wezenlijke *coups d'état* belaagd en verkort (2), maar telkens weder door de Vorſten van het Huis van Oranje in meerdere of mindere mate naar de onveranderde, en ſteeds rechtens beſtaande Grondwet van den Staat gehandhaafd werd.

Sedert de Kerk van den Staat was afgeſcheiden beſtonden, het is waar, de Geloofsbelijdenis en hare beginſelen van Kerkvrijheid en Kerkrecht niet meer als

(1) »Wij gelooven, dat deze ware Kerk geregeerd moet worden naar de *geestelijke politie*, die ons onze Heere heeft geleerd in *Zijn Woord.*" — »Wij gelooven dat de Dienaars des Woords Gods, Ouderlingen en Diakenen tot hunne ambten behooren verkoren te worden door wettelijke *verkiezing der Kerke.*" — En »hoewel het goed is, dat degenen die *regeerders der Kerk* zijn *onder hen* zekere ordinantie *inſtellen* en bevestigen, tot onderhouding des lichaams der Kerk, zoo verwerpen wij alle *menſchelijke* vonden en alle *wetten* die men zou mogen invoeren om God te dienen, en door dezelve de conſcientie te binden en te dwingen, in wat maniere het zoude mogen zijn." Dat dit de Calvinistiſche beginſelen zijn, en niet de filozofisch-protestantſche die men in derzelver plaats wil dringen, behoeft wel geen betoog.

(2) Zie de bijzonderheden die wij daarom in den aanvang van het Art. over *Jacobus Koelman* hebben medegedeeld.

eerste en grondwet van den Staat; van dien tijd af, was, daar de Staat zich van de Kerk had losgemaakt, de laatste in een toestand van afzondering; doch daar zij van hare beginselen van Kerkrecht geen afstand deed, had de Staat evenmin het recht om haar die te ontnemen, als zij den Staat van deszelfs rechten berooven kon. Indien de Staat haar die rechten niet langer wilde toekennen, had hij op afschaffing van de genoemde Artikelen moeten aandringen. Dit heeft de Staat niet gedaan, en hij heeft die dus stilzwijgend aangenomen. Van dien tijd af waren beide onafhankelijk van elkanderen; beiden moesten zich zelve regeren, en elk voor zijne eigene rechten waken, zoodra de andere op zijn grondgebied overtrad.

Doch dit is niet geschied. De Staat heeft zich reeds ten tijde van Koning Lodewijk het organiseren der Kerk aangematigd, en offschoon dit stelsel toen door waardige Kerkelijken nog gedeeltelijk tegengehouden, en zelfs in den tijd van Napoleons onderdrukking door menige stem werd bestreden, dat zelfde stelsel is sedert meer en meer algemeen ingevoerd tot onderdrukking van de vrijheid der Kerk (1).

Toen de Koning der Nederlanden in 1815 het stelsel van Koning Lodewijk Napoleon met opzicht tot de heerschappij van den Staat over de Kerk verlangde in te voeren, in stede van datgene, hetwelk de Prinsen van Oranje, van den tijd der Reformatie af steeds gevolgd zijn, had men bevorens behooren aantedringen op de afschaffing van het 30ste, 31ste en 32ste Artikel der Nederlandsche Geloofsbelijdenis. Door de Geloofsbelijdenis, gelijk zij daar ligt, met insluiting der onafhankelijkheid der Kerk van het wereldlijk gezag te erkennen, heeft de Koning zich zelven de macht benomen om t'eenigen tijde dat zoogenaamde Protestantsche beginsel van onderwerping der Kerk aan het Staatsgezag, hetwelk wel een Engelsch Episcopaalsch, en mogelijk een Hoogduitsch Evangelisch, maar geen Nederlandsch Gereformeerd beginsel is, immer in werking te brengen; ja Z. M. heeft, door in den verleden jare te verklaren dat de Nederlandsche Confessie, aan H. D. door de afgescheiden Gereformeerden aangeboden, niets tegen de goede orde en onzen Staat strijdigs bevatte, ingewikkeld maar stellig verklaard, dat Zijne regeering de vrijheid niet had om zich eenigermate te mengen in het Bestuur der Gereformeerde Kerk.

Wat volgt er dan nu uit dit alles, met opzicht tot de Staatkunde der Regering, die wij op de godsdienstige bewegingen zien aanwenden? Onzes inziens, dit: dat de Regeering in dat opzicht op twee gedachten hinkt. Aan den éénen kant erkent men herhaaldelijk de zuiver Calvinistische beginselen van de inwendige regeling, vrijheid en onafhankelijkheid der Gereformeerde Kerk, zoo als zij in de Nederlandsche Geloofsbelijdenis in de drie meermaals genoemde Artikelen zoo duidelijk en onmiskenbaar zijn opgenomen en voorgesteld; aan de andere zijde bestrijdt de Regeering met eene standvastigheid, eener betere zaak waardig, alle uitvoering van de geloofsbeginselen in die Artikelen ontwikkeld. Aan den éénen kant erkent de Koning de geloofsbegrippen der Gereformeerde Kerk omtrent hare natuur, vrijheid en bestiering en neemt die aan; aan de andere zijde staan officiële en half-officiële bladen, in stukken tot verdediging der Regeering in hare tegenwoordige maatregelen geschreven, een stelsel van Suprematie der wereldlijke Overheid over de Kerk voor, dat in lijnrechten strijd is met die geloofsbegrippen. Indien het waar is, dat een Koningrijk, tegen zich zelve verdeeld, niet bestaan kan, is het dan niet de plicht van ieder wien de Nederlandsche Regering van eenen Vorst uit het Huis van Oranje waard en dierbaar is, zich tegen zoodanige tegenstrijdigheid in de beginselen die het Gouvernement volgt, ronduit te verklaren, en de onbestaanbaarheid derzelve openbaar aan te toonen?

Wij werden tot deze opmerkingen geleid door eenige Artikelen die in het *Journal de la Haye* in den loop der Maand September werden gelezen, ingericht in den vorm eener Recensie der brochure van den Heer Groen van Prinsterer; in welke onbewimpeld verklaard werd, dat aan de wereldlijke Overheid naar Protestantsche beginselen niet *bijna*, maar *volstrektelijk* het oppergezag over de Kerk zoude toekomen (1). Zulk eene volstrekte *Cesaropapie*, waarvan in vroegere dagen niemand, (dan wellicht een Hobbes in zijnen *Leviathan!*) droomde, brengen de eeuwbegrippen met zich; zulk eene miskenning van de rechten des geloofs wil men invoeren op naam van verdraagzaamheid! — Wel mag men bij hetgeen men thans ziet, met onzen Bilderdijk uitroepen:

»De naam verdraagzaamheid beteekent hier, vervolgen!"

BILDERDIJK EN DE HOLLANDSCHE TAAL.

De miskenning van groote mannen gedurende hun leven is geen verschijnsel, waarover men zich te verwonderen heeft. Zij is zelfs na hunnen dood, geene vreemdigheid, vooral niet in Nederland, alwaar het geen groot en goed was ten allen tijde, niet dan bezwaarlijk gunst vindt, wanneer het niet behoort tot de partij of gevoelens, die de heerschende denkwijze huldigt, of te huldigen meent. Dat aan Bilderdijk beiderlei miskenning moest te beurt vallen, is licht te verklaren. Minder te verwachten was het misschien, dat men zijne nagedachtenis zoude aanvallen op twee punten, waaromtrent zijne overtuiging boven alle bedenking moest zijn: de Christelijke Godsdienst, en de Hollandsche taal. En evenwel wilden in 1831 de *Vaderlandsche Letteroefeningen* uit zeker kwalijk verstaan gesprek doen besluiten, dat Bilderdijk geene Godsdienst had; en wil in 1837 een ander Tijdschrift hem schuldig bewijzen, uit eigen nage-

(1) Men zie de brouchure van den Heer A. CAPADOSE, *Ernstig en biddend woord.*

(1) L'Eglise protestante n'a jamais été indépendante; toujours elle a été traitée comme une institution sociale dans l'état, et soumise au gouvernement; enfin le pouvoir temporel n'était pas presque, mais bien dans toute la force du terme, le chef suprême de l'association religieuse (9 Sept. 1837).

laten papieren, aan ontrouw en hoog verraad aan de Vaderlandſche taal. Zie hier nader het geen wij bedoelen, en met eenige woorden meenen te moeten toelichten.

In het *Athenaeum* (Nummer van September) vindt men eene recenſie van het na 's Dichters dood verzameld en uitgegeven Deel *Fragmenten en Mengelingen.* Deze recenſie, geſchreven in eenen, zoo wij meenden, reeds verouderden toon van bitterheid en wrevel tegen den perſoon en overtuigingen van Bilderdijk, ſtaat voornamelijk ſtil bij een Fransch Opſtel, of *Memorie,* in dezen Bundel geplaatst, waarvan de bedoeling blijkt te zijn geweest, het belang der Hollandſche taal, tijdens de inlijving in Frankrijk, aan den Prins van Plaiſance, en door hem aan Keizer Napoleon, uit een wetenſchappelijk oogpunt voor te dragen.

Het is uit dat Opſtel, dat de Recenſent in het *Athenaeum* zijne beſchuldigingen afleidt; gaande daarin te werk naar de wijze ongeveer van dien Staatsman, die zich ſterk maakte de doodſchuld van wie het ook zijn mocht, uit ſlechts vier regelen van zijn ſchrift te bewijzen. Uit een uitvoerig ſtuk, geheel ingericht om het hooge gewicht van de ſtudie der Hollandſche taal in het helderſte licht te plaatſen, vergenoegt zich de Heer v. H. een tiental regelen aan te halen, die, zoo als zij dáár willekeurig uit het verband gerukt ſtaan, inderdaad aanſtotelijk ſchijnen; als: »dat ſedert lang aan Holland zijn politiek beſtaan tot een last was; — dat het wederzijdsch belang ſchijnt te vorderen, dat met de invoering van de Franſche taal het gebruik der Hollandſche moederſpraak worde afgeſchaft; — dat de Hollandſche letterkunde zich door geen eigenlijken nationalen karaktertrek onderſcheidt, maar dat zij door de ſtudie en navolging der Ouden gevormd, door die van de ſchoone eeuw der Franſche letterkunde nader gewijzigd is."

Men behoeft alleenlijk het Opſtel in zijn geheel te lezen, om zich te verwonderen over eene aantijging, met even veel onberadenheid als onedelmoedigheid tegen onzen grooten Taal- en Dichtervorst in het midden gebracht. De zaak was eenvoudig deze. De Overweldiger had ons Vaderland in het groote Rijk ingelijfd. Met onze nationaliteit was het te vreezen dat ook onze ſchoone taal geheel zoude komen te vervallen, en aan de vergetelheid ten prooi gegeven worden. In dit ſomber vooruitzicht kwam zeer natuurlijk de gedachte op; wat kan er gedaan worden om van dezen kostbaren nationalen ſchat te behouden, wat in de gegevene omſtandigheden nog behoudbaar ſchijnt te zijn? Deze gedachte, en te gelijk den gantſchen oorſprong en ſleutel van de Memorie vinden wij zoo helder als eenvoudig te rug in de volgende letteren door Bilderdijk in die jammervolle dagen aan Mr. Hendrik van Wijn geſchreven, en juist onlangs in zijne uitgegevene Briefwisſeling (Dl. III. bl. 25 en 26) geplaatst: »Vergeef zoo ik U lastig valle. Het is niet om de aandoeningen te verdubbelen, die wij zeker gelijkelijk gevoelen, en die het best is te verdoven wanneer zij onvruchtbaar zijn. Het is om Uwe gedachten in te nemen omtrent iets dat ons allen belangrijk is. Wij zien duidelijk, dat door de vereeniging met het Franſche Rijk, onze Hollandſche taal welhaast wijken moet uit de Rechtbanken, Gerechtshoven, en ſchier alles wat tot het algemeen Landsbeſtuur te huis behoort. Wat is daarvan te wachten, vooral in een tijd waarin 't Hollandsch karakter door zoo vele verbasteringen en vooral door de toemenging van zoo oneindig veel vreemdelingen van allerlei Natiën gantsch verſmoord ligt? Het Fransch wordt eerlang onze eigen landtaal, en onze ſchoone moederſpraak gaat met geheel onze Nationale Letterkunde te niet.

»Ik beſchouw de zaak als onkeerbaar, *wat de algemeene behoudenis der taal door het gebruik betreft.* Maar veellicht is er echter iets te doen ter verhindering dat zij niet ten eenenmaal verloren ga. Zou het wel onvoeglijk zijn, indien door onze Tweede Klasſe des Inſtituuts hiertoe eenige ſtap gedaan wierd? — Immers is onze taal door zich zelve van het hoogſte gewicht voor de Geſchiedenis, voor de algemeene taalkennis; inzonderheid wat die der Noordlijke talen betreft; ja, ik durf zeggen ook ten aanzien der Oosterſche talen. — Zoo ooit de Etymologie der talen eene grondige wetenſchap worden zal, als men thands in Frankrijk beweert dat zij inderdaad is, en zijn moet, wie zal haar op vaste grondſlagen ſtellen, of wie daar partij van trekken, zoo de oudſte der Duitſche taaltakken, die tevens de grondlage en ſleutel van het Engelsch en Fransch is, in ons Hollandsch vergeten wordt? Behoorde men dit niet, of zou het niet van nut kunnen zijn, dit onder het oog van de regeering te brengen, die, zoo weinig zij zich ook aan onze Belles-Lettres (quâ tales) gelegen moog laten zijn, toch betoont de wetenſchappen en nuttige kennisſen te begunſtigen, en te willen bevorderen, en bij wie ſteeds het oude vooroordeel heerscht, dat zoo ligt te weêrleggen is, als ware onze taal ſlechts een nietig jargon, van 't ellendig halfwendisch Hoogduitsch verbasterd? — Wat dunkt u?" —

Het Fransch Opſtel in de *Mengelingen en Fragmenten* is niet anders dan de uitwerking van dit denkbeeld. Tot behoud van de Vaderlandſche taal, den Keizer eenig en alleen willende bepalen bij hare uitſtekende waarde voor de wetenſchap, laat de Concept-Memorie (1) wijsſelijk alle andere punten voor dat oogenblik varen, ja geeft die als het ware vrijwillig over, om zich des te krachtiger zamen te trekken op dat éêne, van hetwelk men zich hier eene gewenschte uitwerking kon en mocht voorſtellen. Een geleerd lichaam voert daar tot den machtigen Overheerſcher het woord, ter dringende aanbeveling der hooge waarde van de Hollandſche taalkennis. Daarbij kwam thands geene tentoonſtelling van Vaderlandſche gevoelens te pas, veel min eene lofrede op onze Nederlandſche letterkunde, maar een afdoende grond om het Europeesch-wetenſchappelijk belang van ons Hollandsch te doen beſeffen. — Het ware zekerlijk beter geweest dat belang door de pen van den grooten Taalkenner meer en meer te leeren waar-

(1) Want ook hierin vergist zich de Recenſent, dat hij het Opſtel voor een advies houdt, van wege den Vorst gevraagd (bl. 249).

deeren, dan zich te ſtoten aan een paar uitdrukkingen, waarvan de gezonde zin door geen onpartijdigen beoordeelaar bij nadenken zal miskend worden.

De man voorts, die zijne getrouwheid in 1795 aan den grondſlag van onze nationale onafhanklijkheid, met eene elfjarige ballingſchap had moeten boeten, mocht zekerlijk in 1810 wel zeggen, dat ſedert lang (hetgeen op dat oogenblik eene treurige, maar zeer wezenlijke waarheid was!) Holland met zijne *politieke existentie* eerder verlegen was. De man, die aan den roem en opbouw onzer nationale letterkunde zoo onberekenbaar veel had toegebracht, verloochende (zoo hier iets verloochend is) eerder zich zelven dan zijne taal of vaderland, door eene uitſpraak, die voor onze *litteratuur* niet vleiende, voor onze taal en hare geſchiedenis als zoodanig, des te meer verheerlijkend was: en op deze kwam het hier uitſluitend aan.

De Recenſent in het *Athenaeum* zal zich door eene bedaarder herlezing van het hem zoo aanſtotelijk Opſtel, van het overdrevene, ja ongegronde zijner aantijging gemakkelijk kunnen overtuigen. Doch met leedwezen moeten wij doen opmerken, dat geheel de Recenſie van dit Deeltje van jongſte Nalezingen uit Bilderdijks Portefeuille, nog een andere bedoeling of gemoedsbeweging verraadt. Het is tegen Bilderdijk als *hoofd* (zoo lezen wij bl. 246) *eener zekere partij, welke nog heden onder de ſchoonſchijnendſte woorden den Staat tracht te beroeren*, dat de pijl eigenlijk gericht is. Ongetwijfeld valt het gemakkelijk, godsdienſtige opwekkingen, en kerkelijke klachten, op rekening van een ingebeeld partijhoofd te ſtellen; en aan den invloed van diens genie of voorgang toe te ſchrijven, het geen waarin de Christen de hand en werking onderſcheidt van den Koning Zijner Kerk, tegen misbruik en bederf. Niemand intusſchen wist zich ooit in aanleg, bedoeling of handeling, minder geſchikt tot dergelijk eenen rol, dan Bilderdijk. Doch dat hij tegen ontrouw en afval, en daaruit noodwendig te voorziene vervolging en verdrukking, met de hem eigene kracht eene ſtem heeft doen hooren, behoort in ons gevoel juist tot den zegen aan zijne nagedachtenis verbonden; vooral in een tijd, waarop, in ons Land zoo bijzonder, die voorſpellingen beginnen bewaarheid te worden; in eenen tijd, waarin handhaving van Christelijke waarheid voor een beginſel van oproerigheid begint gehouden te worden, en de afkeer van de heerſchappij der wereld in en over de Kerk van Jeſus Christus, voor een vergrijp tegen den Staat.

EENIGE WENKEN AANGAANDE DEN HEMEL DER OPENBARING, EN HET HEELAL DER STERREKUNDE.

De onmetelijke en onnadenkbare afſtanden en ruimten die de nieuwere Sterrekunde in het heelal heeft ontdekt, en de grenzenlooze uitgeſtrektheden die zij, òf waarneemt, òf, waar elke maatſtaf, zelfs de onvergelijkbare ſnelheid van het licht, haar begeeft, in duizelende beſpiegelingen aanneemt en onderſtelt, hebben de denkbeelden, die onder het algemeen omtrent den hemel en de hemellichamen in zwang zijn, ganſchelijk vervormd en veranderd (1). De denkbeelden toch die men vroeger met de ſchriftuurlijke voorſtellingen van hemel en hel verbond, zijn door de latere aſtronomiſche ontdekkingen vervallen; Zon, Maan, en Aarde, die in den voormaligen gedachtenkreits de grootſte en voornaamſte lichamen van het heelal ſchenen, zijn in vergelijking tot de verbijsterende gevaarten die in de eindelooze ruimten zweven, gekrompen tot minder dan een ſtofjen aan de weegſchaal of een droppel aan den emmer, en menigeen vraagt zich wel, wat er dan nu te houden zij van de bijbelſche voorſtellingen omtrent het verband en de onderlinge betrekking van hemel en aarde, tegen over die zoo verbazende uitzetting der perken van het ons bekende heelal? Deze vraag, die in een naburig land aanleiding tot eene ernſtige beſtrijding der eenvoudige bijbelwaarheid met opzicht tot de zuivere belijdenis van onderſcheidene waarheden des geloofs gegeven heeft, is in ons Land nog wel minder tot een wapen tegen de rechtzinnige leer gebezigd; maar de bedenkingen van buitenlanders kunnen hier evenwel eenen weerklank hebben gevonden; en wij achten het in allen gevalle gepast en nuttig dezelve, ook indien zij nog niet worden gemaakt, voor te komen, en dus, zoo veel in ons is, het ongeloof vooruit te ſtreven.

Zeker is wel het kinderlijk geloof het allerveiligst, dat de bedenkingen der Geleerden daarlatende voor hetgeen zij zijn, zich aan de eenvoudigſte opvatting van Gods Woord houdt, en tegenover dat getrouw en aller aanneming waardige Woord geene menſchelijke tegenbedenking laat gelden; en wie zou niet den kinderlijken eenvoud van dien herder benijden, die tegen de zwarigheid omtrent het werk der verlosſing uit de geringheid dezer aarde gemaakt, enkel de gelijkenis te baat nam van de negen en negentig ſchapen, die de goede Herder verliet om het ééne afgedwaalde te zoeken? Ook wij van onzen kant, vermeten ons niet meer, dan om ons aan het eenvoudige *Daar ſtaat geſchreven* te houden; doch hiertoe is het dan toch volſtrekt noodig, te weten, *wat* geſchreven is, en het geſchrevene toe te pasſen op al hetgene ons (ook in den tegenwoordigen toeſtand der wetenſchappen) voorkomt; om niet te behooren tot dezulken, van wie de Apostel zegt, dat zij *niet weten noch wat zij zeggen, noch wat zij bevestigen* (2).

Het komt ons dan voor, dat men door de tegenwoordige verbazende uitbreiding der Sterrekunde, gedrongen wordt, om met opzicht tot de geopenbaarde waarheid

---

(1) De volgende opgave nemen wij over uit een Werk van den waardigen Schubert (*Die Geſchichte der Natur.* Erl. 1835. Tom. I. S. 82): »De verſte door het veertigvoetige teleskoop van Herſchel nog bereikbare lichtſchemeringen welke ons van eenige allerverst gelegene melkwegen toeſchijnen, wier verwijdering tot die van den Sirius ongeveer in dezelfde verhouding ſtaat als de afſtand der aarde van de Zon tot dien der Zon van den Sirius, zijn zoo ver van ons afgelegen, dat zelfs een lichtſtraal (die toch nog in het 89ste jaar na zijn uitſchieting van den Sirius, onze aarde bereikt), zes en twintig duizend vijf honderd en vijftig duizendtallen van jaren zou behoeven, eer hij het den aardbewoner zou kunnen getuigen, dat er op zulk een afſtand lichtwerelden beſtaan."

(2) 1 Tim. I. vs. 7.

terug te keeren tot de oude, reeds bij de Joden bekende en in de Schrift kennelijk aangenomene onderfcheiding van drieërlei hemel: den eerften of wolkhemel; den tweeden of fterrenhemel; en den derden, waarin het Paradijs Gods wordt gevonden. Bij deze onderfcheiding zal men alle de zwarigheden die der fterrekundigen bezwaren opleveren ontgaan, mits men daarbij het navolgende, op de fchriftuurlijke voorftelling der zaak gegronde beginfel, in het oog houde.

Aan de Sterrekunde laten wij den tweeden hemel met zijne onmetelijke lichamen en zinverbijsterende ruimten over. Wij bekommeren ons niet met de vraag, of er op de hemelbollen die het gewapend of ongewapend oog waarneemt, redelijke, en heilige of verdorvene fchepfelen gevonden worden. Al wat men daaromtrent tot nu toe heeft geopperd is gisfing op veeltijds gewaagde onderftellingen, of althans zeer feilbare gevolgtrekkingen gegrond; en wij achten het overbodig de geopenbaarde waarheid in verband te ftellen met onderftellingen der verbeelding, vruchten eener ongeteugelde nieuwsgierigheid. Maar *dit* merken wij aan; dat wij den derden hemel, of het Paradijs Gods, niet moeten zoeken hier of daar in dien eindeloozen astronomifchen hemel te plaatfen. Deze laatfte toch beftaat uit voorwerpen die het grove en ftoffelijke oog, en voor dat oog berekende werktuigen waarnemen; het Paradijs Gods behoort tot eene andere wereld van verfchijnfelen, die met gene, grof lichamelijke, in eene zoo onderfcheidene verhouding ftaat als het geluid tot de kleur, of de klank tot het gevoel. Toen Eliza de Profeet met zijnen jongen voor den wal van Dothan ftond, zag hij niets dan de heuvelen en het vlakke veld dat om Dothan lag uitgeftrekt; maar toen de Heer hun oogen opende, zagen zij iets meerders en iets hoogers, tot die grovere ftoffelijkheid niet behoorende: zij zagen de heerfcharen Gods. Zoo zag Stephanus ftervende den Heer der heerlijkheid, gereed ftaande hem te ontvangen; en de drie uitverkoren Apostelen zagen op den heiligen berg, voor korte oogenblikken, Mozes en Elias met den Heere fprekende. Voorzeker, dit alles was geene verbeelding; het was eene hoogere wezenlijkheid; maar die niets ontnam aan het beftaan der aanwezige ftoffelijke voorwerpen, even min als deze aan gene niets te kort deden. Het zijn twee werelden, ééne geestelijk-ligchamelijke, en ééne grover ftoffelijke: twee parallele lijnen, die nevens elkander beftaan, zonder malkander immer te raken. Even zoo is het met den astronomifchen hemel, en dien der heerlijkheid. Ongerijmd is het dus, in den eerften voor den laatften eene bepaalde plaats te gaan zoeken; van het plaatfelijke van het Paradijs Gods, leert de Schrift alleen zooveel, dat het door den eerften of luchthemel van de aarde afgefcheiden, en alzoo *boven* de aarde gefteld is; maar het behoort tot eene wereld, voor welker waarneming de Sterrekunde geen orgaan heeft, en van welke dus evenmin in den met ons tegenwoordig oog zichtbaren fterrenhemel eene beftemde plaats is aan te wijzen, als men bij voorbeeld een harp- of cithertoon onder een der zeven kleurftrepen des regenboogs brengen kan.

Wij komen langs dien weg tot de eenvoudigheid der phenomenele voorftelling des Bijbels terug; en zien, dat in die voorftelling eene hoogere waarheid ligt opgefloten dan in alle de waarnemingen der wetenfchap. Het zijn lichtftralen uit hooger wereld, die ons tegenfchijnen uit dat Woord. Hoeden wij ons, die door onze eigene wijsheid te willen zuiveren of verbeteren. Toen de Aartsvader zijn hoofd op de fteenen peluw nederleide, zag hij engelen opklimmende en nederdalende langs een ladder; en onze Heer zegt aan zijne Discipelen toe: dat zij zouden zien de Engelen opklimmende en nederdalende tot den Zone des menfchen (1). Laten wij in den astronomifchen hemel geen fter, geen gefternte zoeken, om dien hemelfchen ladder tegen te plaatfen; maar ftellen wij ons den nabij zijnden hemel voor, als boven de wolken; en wachten wij voorts, tot ons oog, als dat van Elifa, geopend worde om hem daar te kunnen zien; doch beuzelen wij niet over dingen die ons te hoog zijn, noch loochenen wij hetgene wij niet kunnen overeenbrengen, omdat het tot onderfcheidene levenskringen van Gods Rijk en fchepping behoort. Toen onze Heer ten hemel voer, fteeg Hij (dit zegt de Schrift) boven de wolken; en was niet meer zichtbaar voor het vleefchelijk gezicht. *Hij voer weêr op,* 'T GESTARNT VOORBIJ, is wel de uitdrukking van een menfchelijken Dichter van onzen tijd; maar het wordt in de Schrift niet gevonden. Noch de troon van Christus, noch het verblijf der geloovigen (of ook der goddeloozen) wordt ergens in de Schrift op de ftarren geplaatst. Wel *vertellen de hemelen* (de ftarrenhemel) *Gods eer*, en *verkondigt het uitfpanfel Zijner handen werk;* maar de hemel der gelukzaligheid is een oord, dat *geen oog gezien heeft;* en wordt wel als een hemelsch *Kanaän*, een *nieuw Jeruzalem*, maar geenszins als een Zon of Planeet voorgefteld. Het daalt neder van God uit den hemel, en wordt zichtbaar op den wereldbol, die geheiligd is door het kruis van Christus; het plaatst dus de geloovigen eindelijk wederom op eene vernieuwde aarde, welker *erfbezit* aan *de zachtmoedigen* beloofd is (2). Maar de nieuw verdichte eeuwbegrippen doen den gelukzaligen mensch door den fterrenhemel zweven. Tegenover dat zwerven ftaat zalige rust; en rust is het erfdeel van Gods uitverkorenen!

EEN DRIEVOUDIG SNOER.

Op drie dingen zie ik, en daarin is alle mijne hoop: de liefde der aanneming, de zekerheid der belofte, de kracht der volbrenging. Ik weet wien ik geloofd heb. Ik ben verzekerd, dat Hij mij in liefde heeft aangenomen; dat Hij getrouw is in het geen Hij beloofd heeft; dat Hij machtig is te vervullen: want Hij kan doen wat Hem behaagt. Bij dit drievoudig fnoer, dat niet ligt gebroken wordt, en van den hemel nedergelaten is, bid ik vast gehouden, en opgetrokken te mogen worden, om te zien de heerlijkheid Gods, die te prijzen is in alle eeuwigheid.

BERNARDUS.

(1) Joh. I. vs. 34.

(2) Pfalm XXXVII. en Matth. V. vs. 5.

BESCHOUWING DER TIJDEN.

Reeds weder een maand vervlogen, en duizenden in den gewonen loop der ſterfelijkheid weggerukt, maar ook duizenden als offer van het zwaard en de pestilentie gevallen; voortgang vooral in de verharding en zonde, behalve daar waar God tot het harte ſpreekt; toeneming van ligtzinnigheid, gelijken tred houdende met de aangroeijing der rampen; en in alles het bewijs hoe het menſchelijk verſtand, aan zich zelven overgelaten, op den weg des verderfs voortholt! — De Cholera rukte voort in Italië, ſteeds dezelfde tooneelen voortbrengende, ſteeds van het oproer en de uitbarſtingen van volkswoede vergezeld, en te gelijk gevreesd en beſpot, ſteeds onverklaarbaar en ongeneeslijk zijnen geheimzinnigen loop volbrengende. Welk ſchouwſpel leverde Rome niet op bij het naderen der gevreesde ziekte! Toen bleek het wel dat niet het geloof maar het bijgeloof in de natuur des menſchen ligt. Wat het heidendom voortbragt, ſcheen hier op nieuw herrezen; die geestdrift eener ontelbare menigte, dat omkranſen van de beelden der heiligen met bloemen, dat knielen voor dezelve, die illuminatiën als bij betoovering van alle kanten verrijzende, die triomftogt van het Madonnabeeld, onder deszelfs prachtigen troonhemel in het midden van de liefkozingen en de afgodiſche vereering van een geheel volk; — dat alles herinnerde ons aan den rouw van Egypte over den dood van Thammuz; en zoude geenszins doen vermoeden dat hier de hoofdzetel van het Christendom opgerigt was, van eene dienst van God in geest en waarheid. En echter ook daar is de Cholera reeds verſchenen, en hoe velen zijn er niet reeds uit het midden dier afgoderij weggerukt, en reeds opgeroepen voor den troon van God.

Dergelijke tooneelen van Zuidelijke hartstogtelijkheid levert ons koele Noorden niet op. De vijandſchap tegen de waarheid blijft er echter even krachtig. *Wij willen niet dat deze Koning over ons zij*, blijft ook hier de leus. Zoodra men het Evangelie als een ſtelſel, de regtzinnigheid zelfs als eene wijze van zien voordraagt, wordt zij als beſchouwing geduld, doch waar zij in het leven treedt, waar er in de praktijk iets ingerigt moet worden na den wil des Heeren, daar openbaart zich de tegenſtand. Men heeft laag op de godsdienſtige geſchriften van den dag nedergezien, onder het voorgeven dat dezelve met eene hevigheid geſchreven werden, die aan de goede zaak afbreuk deed. En nu verſchijnt een geſchrift alwaar de voordragt zonder daarin iets in kracht te verliezen, zich door gematigdheid, bedaardheid en vermijding van allen aanval op perſonen onderſcheidt. De Heer Groen van Prinſterer heeft even weinig genade gevonden in de oogen van het recenſeerend en beoordeelend publiek dan de mannen der afſcheiding. Zijne gevoelens werden van alle kanten aangerand en zelfs zijn perſoon niet geſpaard. De *Arnhemſche Courant*, of liever een zijner Correspondenten, heeft uit de oude wapenkamer een der vroeger gebruikte ſtormramen opgezocht, en deze geheele zaak weder op Bilderdijk te huis gebragt. — En waarlijk het is zoo verkeerd niet gezien. Voor zoo ver Bilderdijk bij alle zijne zwakheid en ellende in zich zelven, toch een getuigenis heeft afgelegd ter eere Gods, tegen eene hoogmoedige filoſofie, tegen den afval in de Kerk, en den opſtand in den Staat, verheugen wij ons dit getuigenis te mogen voortzetten, en zien wij, zoo wel in de Scheiding, als in den Heer Groen van Prinſterer, en als eindelijk in deze Stemmen, eene voortzetting van dat protest. — Het is dus niet onredelijk wanneer men in dit alles eenen gemeenzamen oorſprong ziet. Wij mogen met de ſcheidenden verſchillen zoo veel wij willen; wij mogen hunne wijze van uitgang of organiſatie afkeuren; dit blijft waarachtig dat wij ons met hen op denzelfden grond gevoelen te ſtaan, daar waar er getuigd moet worden tegen hetgeen Onchristelijk en Onnederlandsch is. En deze overeenſtemming is geen vrucht van menſchelijke afſpraak; dan ware zij reeds lang verbroken; zij is de vrucht van die werking die ontkend en beſpot wordt, namelijk van dien Geest die naar de belofte Gods alle de leden van hetzelfde ligchaam geleidt en die blaast waar Hij wil. Gaarne deelen wij dus in den ſmaad van Bilderdijk, waar het de eere Gods geldt, en wij verheugen ons er in, dat het opgemerkt wordt hoe er eene eenheid beſtaat tusſchen degenen, die in zoo vele bijzonderheden van elkander afwijken, en die toch gevoelen waarin zij dezelfde roeping hebben. Wij verklaren dus gaarne dat het onbarmhartig is, en aan Nederland voor God tot zonde en voor de volkeren der aarde tot ſchande verſtrekt, wanneer de Geſcheidenen, hunnen Bededag vierende en gezamenlijk tot God willende naderen, hierin geſtoord, en uit elkander gedreven worden. De tijd zal komen wanneer even als in het Waadland de oogen geopend zullen worden; wanneer men zich ſchamen zal over deze handelwijze; wanneer men wenſchen zal deze bladzijde uit onze geſchiedenis uitgewischt te zien.

Doch men treedt ook van andere kanten met meerdere gematigdheid tegen den Heer Groen op, het geen juist den invloed bewijst die zijn boekje heeft. Men vindt het ongerijmd dat Christus iets anders zoude kunnen bedoeld hebben, dan aan de menſchen den besten weg tot geluk aan te wijzen, hetgeen buiten alle ſtaatkunde blijft. Wij meenen hierop te mogen antwoorden dat Jezus Christus voor ons niet is de grootſte der Wijzen, maar Hem meer gegeven is: alle magt in hemel en op aarde; dat Hij aanſpraak heeft op den geheelen mensch, op den geheelen Staat, op de geheele aarde; dat alle de Vorſten der aarde ſlechts Zijne Stedehouders zijn, die door Zijne Genade regerende aan Hem rekenſchap verſchuldigd zijn, en dat onze Voorouders, naar ons oordeel, juist begrepen hebben, dat dáár, waar het land zich Christelijk noemde, het ook uit Zijne hand was dat Overheden en Regters hunne magt ontvingen, terwijl ook de Wet Gods het rigtſnoer niet alleen van alle bijzondere, maar tevens van alle publieke aangelegenheden moest zijn.

Waar eene vaste overtuiging dezer waarheid ontbreekt, ontſtaat daaruit gene meerdere vrijheid, maar

integendeel het Bestuur vormt zich dan ook in het godsdienstige een rigtsnoer naar hetwelk men verpligt is zich te gedragen, en zelfs wanneer dat Bestuur tot geene Godsdienst bepaaldelijk behoort, heeft er toch godsdienstige vervolging plaats. Een blik op hetgeen er thans in Europa geschiedt, bewijst dit genoegzaam. In deze verlichte eeuw zijn er vier landen alwaar men door het openbaar maken zijner godsdienstige gevoelens, jegens de regeering des lands als schuldig verschijnt. — In Nice, onder het gebied des Konings van Sardinën, had een jonge Protestantsch Leeraar, de Heer Buscarlet, met zegen het Evangelie verkondigd. Zoodra het gevolg dezer prediking begon te blijken, is niet alleen de voornoemde leeraar genoodzaakt geworden het land te verlaten, maar zijn zelfs die genen wier misdaad alleen in het bezit van Bijbels of godsdienstige geschriften bestond, in de gevangenis geworpen. — De vervolging van de Zillenthalers in Tyrol, om dat zij de misbruiken der Roomsche kerk hebben leeren inzien, zijn bekend; doch meer is het te verwonderen dat dezelfde Vorst die aan de vervolgde Zillenthalers edelmoediglijk zijne bescherming aanbiedt, van den anderen kant een gedeelte zijner onderdanen op de hardste en onbillijkste wijze behandelt, zoodra zij tot de partij der afgescheidene Lutherschen behooren. De bijzonderheden deswegens in een vlugschrift ontwikkeld, hetwelk te Straatsburg uitgegeven is, zijn bedroevend. Men vermeldt daarin dat de leeraar Krause, onder anderen, het voorwerp eener langgerekte vervolging geweest is, en dat na zijne lange gevangenis en ballingschap, in Erfurt zijne gemeente nog aan allerlei vervolgingen blootgesteld is, en dit zoo ver gaat dat zelfs de vereeniging van twee of drie menschen om den Bijbel te lezen belet wordt. Veele mannen van naam zijn zuchtende onder eene verdrukking die zelfs de vrouwen niet spaart; ja wij vreezen alle de aangehaalde bijzonderheden over te nemen, in de hoop dat dezelve overdreven mogen zijn. — Hoe ontzettend zijn de gevolgen als eens het verkeerde pad is ingeslagen! Mogt de naam van Nederland niet bij die der voorafgaande Rijken genoemd worden! Mogt er niet gezegd kunnen worden, dat het even zeer eene misdaad is in Nederland oud-Gereformeerd, dan in Pruissen oud-Luthersch of in Tyrol en Sardiniën Hervormd te zijn! Wij beroepen ons op het gevoel van billijkheid, hetgeen nog bij onze Natie bewaard is gebleven, en wij meenen ons niet te bedriegen wanneer wij onze overtuiging te kennen geven, dat het geschrift van den Heer Groen weêrklank in vele harten gevonden heeft, en dat juist de aanvallen tegen hetzelve bewijzen, dat zulks gevoeld wordt, en dat men dien indruk zoekt te verdoven. Neen, lang kan de vervolging niet duren. Zij kan nog sterker worden, doch de stemmen tegen dezelve zullen ook steeds luider worden, en het getal dergenen, die tegen die ongeregtigheid getuigen, zal steeds toenemen. Alle drogredenen waardoor men dat stelsel van vervolging zoekt te vestigen, zullen alleen strekken om deszelfs val te verhaasten, en die val is de wensch van diegene, die, naar ons inzien, hunnen Koning en hun Vaderland waarlijk lief hebben.

De voortgang van de Evangelieverkondiging in Frankrijk blijft steeds verheugend. Reeds is de eerste steen aan de Kerk van Branges gelegd en de bouw van die van Chalons wordt uitgesteld tot het begin van het volgende voorjaar, hoewel nog steeds tot dit werk gelden bij één verzameld worden. Deze wederoprigting van de baniere des Evangelies daar, waar zij door het geweld verdreven was geworden, is wel geschikt om de belangstelling der waarachtige Hervormden op te wekken, en ook de Catholijke dagbladen opmerkzaam te maken. Deze beginnen dan nu ook reeds van alle deze pogingen te gewagen, doch steeds uit de hoogte, en met een toon van bespotting even als de verwaten Philistijn, toen hij den jongeling met zijn slinger en vijf steentjes gewapend tot hem zag naderen. Zij verzuimen niet aan deze zaak eene staatkundige kleur te geven, en aan het huis van Orleans al deze voortgangen der ketterij toe te schrijven. Met schijnbare verwondering geven zij kennis van alle deze ondernemingen en zeggen dat Pruissen Italiën bevecht, dat Zwitserland voor Frankrijk zorgt, en dat Engeland Spanje voor zijne rekening genomen heeft. Spanje te willen evangeliseeren, dit schijnt aan deze schrijvers het toppunt der verblinding te zijn. Was er dan immer een land hetwelk deze verkondiging meer bleek noodig te hebben? Was er immer een land dat meer bewees wat er van een volk wordt, aan hetwelk het Woord Gods, de bron van de waarachtige kennis onthouden wordt? Ongelukkige partijgeest, die liever de verantwoordelijkheid der brandstapels van Seville en Valladolid op zich neemt, dan te erkennen dat de arme Spanjaarden Bijbels noodig hebben, en dat het naar den wille Gods is om hen dezelve te doen toekomen. Het Catholicismus stelt met welgevallen zijne duizenden en zijne tienduizenden tegen de zwakke beginsels der vrienden van het Evangelie daar. Doch zij voegen daarbij geenszins, dat deze getallen geen bewijs van de toenemende sterkte hunner gezindheid opleveren, daar vooral er in Frankrijk zoovelen zijn die, hoewel op de Kerkboeken der Roomsche Kerk bekend staande, echter nimmer eenige der pligten van die eerdienst vervullen. Veel ophef wordt er van de gedurige toeneming van het Catholicismus in Engeland gemaakt, doch ook dit is meer het gevolg van de toeneming van de Emigratie der Ieren naar de fabrieksteden van Engeland, dan van eigenlijken overgang tot die godsdienst. Verheugend is het daarentegen dat in Ierland zelve de oprigting van scholen en de verbreiding van Evangelische waarheid allezins gunstige gevolgen heeft, en zelfs onder de kinderen voorbeelden van waarachtige bekeering gezien worden.

Ongelukkig blijft de staat der wereld, in het midden van zoo vele laauwheid en onverschilligheid, van zoo veel strijd en partijzucht van alle kant. Mogt de woeling der tijden ons tot Christus uitdrijven, en hetgeen in Hem waarachtig is, ook waarachtig in ons zijn. Het Antichristendom wint veld onder allerlei vormen. Maar de roepstem van den levendigen God is dáár. Zoeken wij de rust alleen bij Hem!

INHOUD

VAN HET VIJFDE DEEL

DER

NEDERLANDSCHE STEMMEN.

I. Over GODSDIENST.

(Verklaring en Leer der Heilige Schriften.)

1. *De Boeken van Mofes*....Bl. 265—268.
2. *Het Boek van Jofua*.... » 25— 28.
3. *Het Boek der Richteren en van Ruth*.... » 125—130.
4. *De Boeken van Samuel, der Koningen en der Chronijken*.... » 172—179.
5. *De Boeken van Esra en Nehemia*.... » 197—200.
6. *De Boeken van Daniel en Esther*.... » 247—253.
7. *De Leer der Drieëénheid*.... » 179—180.
8. *Jefus Christus voor zoo veel het vleesch aangaat uit Israël*.... » 49— 51.
9. *»Ik en de Vader zijn Een"*.... » 148—149.
10. *»Hem die ons heeft lief gehad!"*.... » 210—211.
11. *Lijdensbetrachtingen*.... » 97—103.
12. *Jefus Christus de Hoofd- en Hoekfteen*.... » 130—131.
13. *Over den Geest van God, als geopenbaard reeds onder de huishouding des Ouden Verbonds*.... » 145—148.
14. *Eenige opmerkingen omtrent de Goddelijke heerlijkheid en de openbaring des Heiligen Geestes, vooral onder de huishouding des Nieuwen Verbonds*.... » 193—197.
15. *Opmerkingen over de leer der Schrift, omtrent de heiligmaking des Geestes*.... » 268—270.
16. *Het Werk der Zaligheid*.... » 28— 29.
17. *Het Verbond der Werken en het Verbond der Genade*.. » 243—247.
18. *Gods Rijkdom*....Bl. 241—243.
19. *Het geloof aan het wonderbare in de Heilige Schrift.* » 103—104.
20. *De Vervulling des Ouden Verbonds door het Nieuwe, geene accommodatie*.... » 75— 81.
21. *De vervulling der Prophetiën*.... » 134—137.
22. *Oud- en Nieuw-Testamentifche Prophetiën*.... » 52— 55.
23. *Over twee Hoofdgronden van het Roomfche Kerkftelfel.* » 73— 75.
24. *De Kerk van Christus en de Christenkerken*.... » 105.
25. *Lamech en Christus*.... » 52.
26. *Het geloof van Abraham*.... » 3— 5.
27. *Het Reukoffer*.... » 5— 8.
28. *Over eenige Nederduitfche Bijbelvertalingen*.... » 121—125.
29. *Eene Prijsverhandeling over het eigenlijke wezen des Christendoms*.... » 223—227.
30. *De Wereld vóór Christus*.... » 131—134.

(Godsdienstige Aangelegenheden van onzen Tijd.)

1. *Terugblik op het Jaar 1836*.... » 88— 91.
2. *Eenige wenken over het Pantheïsmus en deszelfs ontwikkeling en beginfelen*.... » 66— 68.
3. *Een nader woord over den Abt de la Mennais, bij gelegenheid van zijn laatst uitgegeven Gefchrift:* Affaires de Rome.... » 153—158.
4. *De Klachten van eenen Jood*.... » 161—164.
5. *De Prediking uit den Geloove*.... » 227—229.
6. *God bewaarde fteeds de Waarheid in de Kerk en zal die ook verder bewaren*.... » 270—272.

7. *Is er ook thans eene Hervorming noodig?* .... Bl. 38— 39.
8. *Een blik op het Vaderland* .... „ 180—182.
9. *Noord-Braband* .... „ 200—204.
10. *Heeft er in Nederland al dan niet, vervolging plaats om der Godsdienst wille?* .... „ 13— 15.
11. *De vervolgingen om der Godsdienst wille* .... „ 137—138.
12. *De vervolging om der Godsdienst wille* .... „ 234—236.
13. *De Affcheiding* .... „ 72.
14. *Een woord betrekkelijk twee Godgeleerde Tijdfchriften in ons Vaderland* .... „ 93— 94.

II. STAATKUNDE.

1. *Befchouwing der Tijden, November,* 1836 .... „ 21— 24.
2. ——————— *December,* 1836 .... „ 45— 48.
3. ——————— *Januarij.* 1837 .... „ 68— 71.
4. ——————— *Februarij,* 1837 .... „ 94— 96.
5. ——————— *Maart,* 1837 .... „ 118—120.
6. ——————— *April,* 1837 .... „ 139—143.
(*Nafchrift*) .... „ 143—144.
7. ——————— *Mei,* 1837 .... „ 166—168.
8. ——————— *Junij,* 1837 .... „ 190—192.
9. ——————— *Julij,* 1837 .... „ 211—215.
(*Nafchrift 18 Junij*) .... „ 215—216.
10. ——————— *Augustus,* 1837 .... „ 237—240.
11. ——————— *September,* 1837 .... „ 260—264.
12. ——————— *October,* 1837 .... „ 287—288.
13. *Gedachten over de ontwikkeling der Nijverheid in onze dagen* .... „ 115—118.
14. *Over de Staatkunde van den dag met opzicht tot de Godsdienst* .... „ 281—283.

III. GESCHIEDENIS.

1. *Kerkelijke Gefchiedenis* .... „ 109—115.
2. *Kerkelijke Historie* .... „ 253—257.
3. *Gefchiedenis der Protestanten in Frankrijk* .... „ 229—232.
4. *Bijdrage tot de Gefchiedenis der Protestanten in Frankrijk* .... „ 272—273.
5. *De Kamizarden* .... „ 273—274.
6. *De eerfte beginfelen van den ftrijd tegen het Ongeloof in Denemarken en Duitschland, ten Jare 1817 en 1827.* „ 149—153.
7. *Kerkelijke Historie des Vaderlands* .... „ 36— 38.
8. *De Reformatie in de Zuidelijke Nederlanden* .... „ 59— 65.
9. *Hugo Grotius en zijne Godgeleerdheid* .... „ 29— 36.
10. *Balthazar Bekker en zijn Betooverde Wereld* .... Bl. 8— 13.
11. *Jacobus Koelman* .... „ 274—277.
12. *Opwekking tot Evangelieverkondiging aan de Heidenen in de 17de Eeuw* .... „ 118.
13. *Kracht der Waarheid, gebleken in de bekeering van den Leeraar Th. Scott* .... „ 232—233.

(GESCHIEDENIS VAN HET VADERLAND.)

1. *Het Bisdom van Utrecht* .... „ 182—185.
2. *Gefchiedenis van het Vaderland* .... „ 277—281.
3. *De Joden uit Spanje en Portugal in Nederland* .... „ 39— 44.
4. ——————— .... „ 81— 88.
5. *Plechtig Gebed, met hetwelk voorheen de vergadering der Staten-Generaal geopend werd* .... „ 91.
6. *Oud-Nederlandsch Gebed voor de Rechters, om het recht naar behooren te mogen uitoefenen* .... „ 189—190.

IV. LETTERKUNDE (EN MENGELINGEN):

1. *Waarheid, eene behoefte ook in de Letterkunde* .... „ 185—189.
2. *Brieven van Bilderdijk, Deel* I .... „ 16— 18.
3. ——————— *Deel* II *en* III .... „ 153—161.
4. ——————— *Deel* IV .... „ 257—260.
5. *Over het Nationale van Bilderdijks Ondergang der eerfte Wereld* .... „ 205—210.
6. *Bilderdijk en de Hollandfche Taal* .... „ 283—285.
7. *Over Christelijke Opvoeding* .... „ 55— 59.
8. ——————— .... „ 105—109.
9. *Eenige wenken aangaande den Hemel der Openbaring en het Heelal der Sterrekunde* .... „ 285—286.
10. *Natuur* .... „ 44.
11. *De Natuur* .... „ 91— 92.
12. *Natuurbefchouwing* .... „ 138.
13. ——————— .... „ 164.
14. *De Natuurwetten* .... „ 18— 19.
15. *De Diepte der Zee* .... „ 19.
16. *Licht en Duisternis* .... „ 164—165.
17. *Muziek* .... „ 92.
18. *Het Danfen* .... „ 92— 93.
19. *Bekeering van den Boekverkooper Carlisle* .... „ 165.
20. *De Dienaar van God in de IJzerfmelterij* .... „ 165.
21. *Kerstzang* .... „ 48.
22. *Brieven van Newton* .... „ 20.
23. *Machtfpreuken* .... „ 168.

24. *Paradoxen*.......... Bl. 190.
25. *Schriftverklaring*.......... " 260.
26. *Een drievoudig ſnoer*.......... " 286.
27. *Het Pausdom*.......... " 240.
28. *Spreuken*.......... " 216.
29. *Berichten*.......... " 168.
30. *Bekendmaking*.......... " 144.

VERSLAG EN AANKONDIGING VAN BOEKEN.

(In Nederland Uitgegeven.)

1. J. I. LE ROY, De eigenlijke zin der Prophetiſche gezichten van Johannes en Daniël, *Amſt.* 1836.......... Bl. 52—55.
2. G. GROEN VAN PRINSTERER, de Maatregelen tegen de Afgeſcheidenen aan het Staatsrecht getoetst, *Leiden* 1837... " 234—236.
3. BILDERDIJK, Brieven, Deel I—IV.......... " 16— 18.
" 158—161.
" 257—260.
4. Mr. A. M. C. VAN HALL, Pleitrede voor de vrijheid der Gereformeerde Gemeente in Nederland, *Amſt.* 1836..... " 72.
5. De Reformatie, Tijdſchrift, 1e Stuk, *Amſt.* 1836...... Bl. 72.
6. J. NEWTON, Brieven over verſchillende onderwerpen, uit het Engelsch door M. J. CHEVALLIER, *Amſt.* 1836....... " 20.
7. Voorlezingen van Dr. H. R. HAGENBACH, Hoogleeraar te Bazel, 2e Deel, *Rott.* 1836.......... " 109—112.
8. De Letterlijke vervulling der Bijbelſche Prophetiën, uit het Engelsch, 2e en 3e Stuk, *Amſt.* 1836.......... " 134—137.
9. Geſchiedenis der Hervorming in de 16e Eeuw, door J. H. MERLÉ D'AUBIGNÉ, vertaald in het Nederduitsch, met Aanmerkingen van I. J. LE ROY, 1e Stuk, *Rott.* 1837.. " 253.

(Buitenlandsche Werken.)

1. J. H. MERLE D'AUBIGNÉ, Histoire de la Réformation, au Seizième Siècle, Tom. II. *Par.* et *Gen.* 1837.......... " 252—257.
2. M. GOEBEL, Die religiöſe Eigenthumlichkeit der Lutheriſchen und der Reformirten Kirche. *Bonn*, 1837.......... " 112—115.
3. Dr. G. WEBER, Geſchichtliche Darſtellung des Calvinismus, im Verhältniſs zum Staat, in Genf und Frankreich bis zur Aufhebung des Edikts von Nantes, *Heidelb.* 1836..... " 229—232.

NEDERLANDSCHE STEMMEN.